ס"ה
שבט-אדר
תשע"ג

גיליון מקיף לבירורי הלכה ומנהג

אליבא דהלכתא

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום"
רמת בית שמש, הקריה החרדית בית שמש, ביתר עילית, ברכפלד, בית וגן, רוממה, נוה יעקב, רמת שלמה, גאולה, רמת אשכול, גבעת שאול,
קרית יובל, בני ברק, רכסים, קרית ספר, נתיבות, חיפה, רמות, אופקים, אשדוד, מעלה אדומים, אלעד, תל ציון, צפת, קרית הרצוג, פרדס כץ

דיני מלאכת הגוי ורחיצה וסיכה בשבת סימנים שכ"ה - שכ"ז

בגיליון:

מפתח ענינים מפורט בעמ' צ"ח

הנאה במוצ"ש ממלאכה שעשה ישראל מומר בשבת לצורך ישראל
הוראת הלכה עמ' כ"ז

אם מותר לספר לגוי שחם בחדר כדי שידליק מזגן
מקור הלכה עמ' י

סוכה שנפלה מחמת רוחות חזקות האם מותר לסכך ביו"ט ע"י נכרי
נתיבי המנהגים עמ' כ"ד

ספרים שנדפסו תוך חילול שבת
נתיבי המנהגים עמ' כ"ד

האם מותר לזמן מחלל שבת
נתיבי המנהגים עמ' כ"ה, הוראת הלכה עמ' כ"ז

דיני רחיצה בשבת
מקור הלכה עמ' י"ב, שונה הלכות עמ' כ"ב

אי שרי לרחוץ גופו במים קרים בשבת
הוראת הלכה עמ' כ"ח, תשובות ופסקים עמ' כ"ט, האיר המזרח עמ' ל"ה, מכתבים ותגובות עמ' צ"ו

טבילה במקוה פושרת
מתנה מועטת עמ' ט, נתיבי המנהגים עמ' כ"ה

ניגוב השערות במגבת בשבת
תשובות ופסקים עמ' ל"ב

שימוש במברשת שינים בשבת
נתיבי המנהגים עמ' כ"ה, הוראת הלכה עמ' כ"ח

שימוש בשבת בסבון מוצק ובסבון נוזלי
עיון הלכה עמ' ח', הוראת הלכה עמ' כ"ח, המנהג וטעמו עמ' ל"ד, האיר המזרח עמ' ל"ה, ביני עמודי עמ' ס"ט

הסרת אבק מהנעלים בשבת
הוראת הלכה עמ' כ"ח

אי מותר ליתן בשבת בקבוק בתוך מים חמים או מיקרי הטמנה
מקור הלכה עמ' כ

ניגוב במגבת שבצוארו לאחר המקוה האם קשה לשכחה
מכתבים ותגובות עמ' פ"ז

גנזי הלכה

תשובות וחידושים מכת"י רבותינו נ"ע
עורך: הרב בצלאל דבליצקי

הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים [האדר"ת] זצ"ל
אב"ד פוניבז' מיר ועה"ק ירושלים ת"ו

מן החיבורים החשובים שהניח אחריו ברכה הגאון האדר"ת זצ"ל, הוא ספרו הנקרא **שמע אליהו**, בו העלה על גבי הכתב מאות שמועות טובות ושיחות נעימות בדברי תורה שהיו לו עם חכמי זמנו רבני ליטא ולטביה, רוסיה ופולין, שהשכימו לפתחו, הציעו בפניו מבחר מחידושיהם, והעלו בפניו ספיקותיהם וחקירותיהם, והוא עומד על גבם, ומשיב לכל אחד ואחד לפני עניינו, והן הן גבורותיו הן הן נפלאותיו. בין החכמים אשר דבריהם נקבעו בפנקסיו אלו, אנו מוצאים את גדולי הדור אנשי השם אשר מעולם, לצד עשרות רבות של חכמים רישי מתא ורישי מתיבתא שאינם ידועים מכל מקום אחר, וזכרון טוב עולה להם מכאן, וע"י פרסום ספר זה, יגורו באהל תורה לעולמים.
ספר שמע אליהו עומד לראות אור בקרוב אי"ה על ידי הוצאת אהבת שלום. מתוכו אנו מפרסמים בזה לראשונה מכ"י כמה קטעים בעניני שבת.

ספר שמע אליהו

[דנו בשבת מדוע דיניהם דין]

א. היה אצלי ביום ג' יתרו הרב ר' **יוסף זונדיל מבירז** נ"י[1], ואמר לי בישוב קושית הדרוש וחידוש בביצה ל"ו (ב) [א'], דמ"ט כשעברו הדיינים ודנו בשבת ויו"ט דיניהם דין[2], והרי נפסלו מדרבנן לאותו הדין גם בלא הכרזה[3], די"ל בפשיטות כתי' השער המשפט[4] דסברי מצוה קעבדי ע"ש[5]. וי"ל שזהו שמדקדק הגרע"א להקשות על הרי"ף דאיהו גרס שם בסנהדרין כ"ו ב' "סבר" רב הונא בריה דרב יהושע לאכשורי, אבל באמת אינו כן. אולם יש ליישב קושיתו משום דעיקר הפסול הוא הגמר דין, והרי הגמר דין כבר נגמר ול"ש פסול, ודוגמת הסוברים[6] דבשחיטה ראשונה לא נהיה מומר. [עכ"ד].

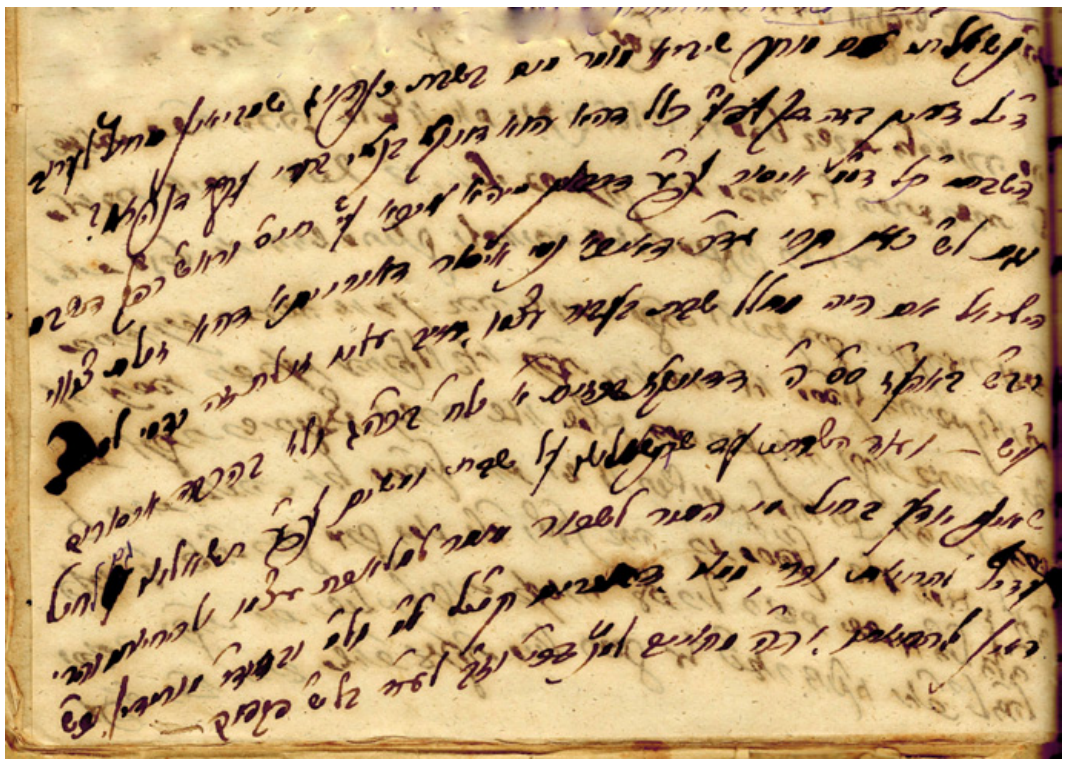

ואני השבתיו די"ל דגם הטענות אסור לשמוע משום גזירה דשמא יכתובו, ואולי בדיני ממונות ל"ש זה, אך עיין ביצה ל"ז א' דא' להדיא כן.
וגם תליא באשלי רברבי, עיין חו"מ סי' ה' בדנו בשבת ויו"ט שס"ל להב"ח דל"מ, והקצה"ח[7] כ' דכיון שכבר דנו אין איסור[8], והנה"מ[9] השיב דכיון שאסור לדון אינם בתורת ב"ד ויכולים בע"ד להחליף טענותיהם, אך הקצה"ח השיב ע"ז במשובב נתיבות שלו דמשכ"ל שא"צ לטעון ע"ש, וא"כ גם קושיא זו אתי שפיר וכאמור[10].

[בדין הבאת מים מחוץ לעירוב ע"י מומר]

ב. נשאלתי אם מותר שיביא מומר מים בשבת כנהוג שמביאין מחוץ לעירוב, די"ל דאין בזה דין לפני עור כלל דהא הוא דווקא בקאי בתרי עברי דנהרא.
השבתי, ת"ל דמ"מ איסור לפני עור דרבנן מיהא איכא, עיין תוס' ורא"ש ריש פ"ק דשבת[11], וגם לא שייך כאן תרי עברי דנהרא דאיכא נמי איסור דאורייתא, דהא זולת ציווי הישראל אם היה מחלל שבת בעבור עצמו חייב עליו זולת זה, ודמי למ"ש הבית שמואל באהע"ז סוף סי' ה[12] דדווקא בכזית אחד יש לחלק בכה"ג ולא בהרבה איסורים, ע"ש. ועוד השבתי, עד שתשאלני על שבת ומשום לפני עור תשאלני גם לחול, שאיני יודע בחול מי התיר לשכור מומר למלאכת עצמו ולהחיותו, והרי עדיף להחיות נכרי ממנו, דבנכרים קיי"ל[13] לא מעלין ולא מורידין, ובדידיה מורידין, וכל שכן דאין להחיותו, והרי הוא מחוייב למ"נ בכ"י, וזה ברור לע"ד בלא שום פקפוק.

[בדברי הרא"ש שר' ישמעאל שהטה נתחייב חטאת משום מבשל]

ג. בעה"י ג' משפטים, נזכרתי במה ששמעתי בילדותי (זה כל"ה שנה עת למדתי אצל **עט"ר כאאמו"ר** [מסכת] שבת) מפיו הקדוש ישוב קושית התוס' יבמות ו' ב[14], דלפי מה שאמרו שם שר' ישמעאל ס"ל הבערה ללאו יצאת, א"כ למה כתב כשיבנה בית המקדש יביא חטאת שמינה[15]. שי"ל דרבי ישמעאל ס"ל כמ"ד בשבת מ' ב', דשמן יש בו משום בישול, א"כ חטאת דקאמר הוא משום מבשל ולא משום הבערה כלל, ושפתים ישק. ועיני קדשו לא ראו חידושי תוס' הרא"ש על מסכת יבמות והאחרונים הביאוהו, שגם הוא תי' כן.
ואולם קשה לי כעת דהא שיעור המבשל הוא כגרוגרת דווקא כדקיי"ל[16], ואילו שיעור המבעיר הוא בכל שהוא, ואיך נוכל לומר שהיה בנר שמן שיעור כגרוגרת ובבת אחת נתבשל, ואולי כיון דלאח"כ יתבשל חייב תיכף ע"ז, וצ"ע[17]. ועיין בלח"מ פ"ט משבת[18] בא' נותן את האור וא' העצים חייבין משום מבשל[19], דמ"ט לא כתבו דחייבין משום מבעיר, ותי' דאינו חייב משום

---

1. הגאון רי"ז רבינוביץ אב"ד בירז', מח"ס זיר יצחק וילנא תרל"ז, בהסכמת גאוני הדור (הגרי"א מקאוונא, מהרי"ל דיסקין מבריסק, והג"ר בצלאל הכהן מווילנא) המפליגים בשבחו. תשובה מאת רבינו אליו נדפסה בשו"ת מענה אליהו (סי' י"א), והיא פותחת: 'ליד"נ הרה"ג מוהר"ר יוסף זונדל ראבינאוויץ אבד"ק בירז שי' בע"ס זיר יצחק'. אביו של הגרי"ז היה הגאון רבי חיים שהיה מלפנים אבד"ק פומפיאן ואח"כ תקע אהלו בירושלים ע"ה"ק מקום בו ישב זקנו הגאון רבי אור שרגא פיבוש שהיה נשיא אשכנזים בירושלים. הרי"ז נפטר בשנת תרנ"ז. ראה: לתולדות היהודים בקובנה ובסלבודקה, קידאן תרצ"א, עמ' 79. 2. רמ"א סי' של"ט ס"ד מירושלמי שהובא ברי"ף ביצה כ' ע"ב. 3. כמש"כ בנימוקי יוסף סנהדרין ד' ע"ב והו"ד בב"י סי' ל"ד ובד"מ ובסמ"ע ס"ק נ"ו, דאע"פ דגם פסול מדרבנן בעי הכרזה מ"מ לאותה עדות שנפסל בה א"צ הכרזה. 4. חו"מ סי' ה' סק"א. 5. ע"פ המבואר בחו"מ סי' ל"ד ס"ד דקוברי מת ביו"ט ראשון אע"פ שהתרו בהן אינם נפסלים דקסברו מצוה עבדי, והוא מגמ' סנהדרין כ"ו ע"ב דאכשרינהו רב הונא בריה דרב יהושע. 6. תוס' חולין י"ד ע"א ד"ה השוחט ועוד. 7. סק"ב. 8. תו"ד דכיון דגמר דין כשר בלילה, א"כ אפילו אם תחילת הדין היה בפסול ובאיסור, סמי מכאן תחילת דין ויהא זה גמר דין בלא תחילת דין. 9. שם סק"ב. 10. ובמק"א האריך רבינו ליישב קושית הגרעק"א בכמה אנפי. ראה בספרו חשבונות של מצוה, מצוה ע"ה, עמ' קכ"ו. 11. דף ג' ע"א ד"ה בבא. 12. סקי"ח. 13. ע"ז דף כ"ו ע"א, רמב"ם פ"י מע"ז ה"א. 14. ד"ה או אינו. 15. שבת י"ב ע"א וש"נ. 16. עיין רמב"ם פ"ט משבת. 17. ז"ל רבינו בחיבורו טוב ירושלים על הירושלמי (שבת פ"ב ה"ה): "...שהקשו תוס' יבמות וכו' אמאי אמר כשיבנה בהמ"ק יביא חטאת שמנה, ונהירנא כד הוינא טליא א"ל אבינו מו"ר הגנ"י, דאתי שפיר דיסבור כמ"ד בשבת דשמן הפשירו אין זה בישולו ויש בו משום בשול, א"כ חייב משום בישול, ודפח"ח. ועתה זכה בזה הרמא"ך והדפיסו [=חידושים על מסכת שבת מאת הרב הגדול מו"ה מרדכי אליעזר קאוונער נ"י מווילנא', נדפסו במסכת

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

גליון זה יוצא לאור לעילוי נשמת הורי הנדיבים החשובים המסייעים והתומכים בהחזקת רשת הכוללים

המרוחם
אברהם בן אלטון הררי ז"ל
נלב"ע כ"ז טבת תשכ"ב
וזו' המרוחמת
שרה עליה טובה בת מזל הררי ז"ע
נלב"ע ו' טבת תש"ן

מוהר"ר **פרץ**
בן מוהר"ר **שמואל נטע** ע"ה **גראס**
נלב"ע כ"ב בטבת תשמ"ז
וזו' החשובה מרת **יענטא**
בת מוהר"ר **אשר** ע"ה
נלב"ע י"א ניסן תשס"ד

הרה"ח ר' **נחום יואל**
בהרה"ח **חיים יעקב** ע"ה
הלפרין
מגזע המהרש"ל ובעל סדר הדורות
נלב"ע בשם טוב
ביום ה' בכסלו תשמ"ז

מכון מסכת שלום

מבעיר אלא בצריך לאפרו וכאן בא"צ לאפרו אלא לבישול א"כ אינו לוקה עוד משום בישול, ע"ש. מבואר בדבריו דכשההבערה באה לבישול אינו חייב על ההבערה, והוא דבר חדש ולא כ' לנו מקורו מ"ט לא יתחייב גם משום מבעיר גם כשצריך לבישולו.

עוד נ"ל, דכשמטה שמן בנר לא שייך בזה משום מבשל שהרי א"צ לבישולו כלל והוא מטהו בכדי שיכלה בהדלקתו ואין שייך בישול בזה[20].

[לא הזכיר רצה בסעודת שבת, אם יכול לסמוך על סעודה שלישית]

ד. ביום צום אסתר, שאלני אחי חורגי הר"ר **משה אייזק ראסטאווסקי** שי'[21], בהא דברכות מ"ט ב', דהיינו טעמא דחוזר בשבתות וימים טובים משום דחובה הוא לאכול, משא"כ בר"ח דאי בעי לא אכיל, ומזה הולידו הראשונים ז"ל[22] לסעודה שלישית דאיננה חובה כ"כ דג"כ אינו חוזר אם שכח של שבת. שלפ"ז מ"ט חוזר גם על הראשונה[23], הלא בידו לאכול עוד סעודה בו ביום וא"כ יאכל עכ"פ ב' סעודות ויקיים מצות שבת כראוי[24].

השבתיו, דמלבד שי"ל להסוברים דכשאוכל סעודת שבת של יום אחר חצות שלא יצא[25], משכ"ל בפשיטות דודאי א"א לו סעודה שני' כשכבר בירך, רק אכילה גסה דל"ה אכילה כ"כ.

מיהו גם אם נדחה סברא זו מכמה טעמים ג"כ א"ש, דמ"מ אין למצוה אלא מקומה ושעתה, ואין אנו משגיחים מה שיעשה אח"כ, ועתה הרי אכל סעודת הבוקר עיקר מצות סעודת שבת, ע"כ מחוייב הוא לברך כדת, וא"ל יחזור ויזכיר, ומה שיאכל שנית היא סעודה אחרת.

וכדוגמא לזה, עיין ברכות ל' ב' דאם שכח של ר"ח בשחרית ונזכר אחר שהתפלל מוסף אינו חוזר[26], וקשה א"כ גם כשלא התפלל לא יחזור מפני שהוא עתיד להתפלל. אך ודאי כדברינו, דמ"מ עתה חובה עליו לחזור מפני שהוא כלא התפלל כלל מעיקרו, וה"נ כיון שאכל [למצותו ועכ"פ[27]] כמצותו סעודת שבת המחוייבת ובירך ולא הזכיר ה"ה כאילו לא בירך כלל, ומה שיאכל שנית, אין לה למצוה זו שייכות לשעה אחרת וכאמור.

אלא שקצת היה נראה דבר זה במחלוקת שנויה, במה שנחלקו רבותינו בעלי התוס' שם כ"ו ב[28], ובטושו"ע או"ח סי' ק"ח[29], בשכח להתפלל מנחה של שבת אם יתפלל בלילה שתים, וכן במנחת ר"ח וכיו"ב, די"א שא"צ דלא ירוויח בזה שעיקר החיוב להחזיר ולהשלים מפני שלא הזכיר של שבת ור"ח והרי גם בלילה לא יזכיר, וי"א דצריך להשלים דכיון שלא התפלל כדין הוא כאילו לא התפלל כלל וא"כ הוא חייב להשלימה יעו"ש.

חזינן דאינך לא ס"ל סברא זו דה"ל כלא התפלל, וא"כ ה"נ יש לדון קרוב לסברא זו שה"ל כאילו בירך וה"ל כאילו התפלל, ומה שלא הזכיר מעין המאורע יתקננו במה שיאמרנו אח"כ.

ובכ"ז אין הסברא דומה לכתחילה לדיעבד, דמ"מ עתה כשעומד בבהמ"ז ועוד לא אכל וכן כשלא התפלל מוסף בר"ח ה"ל לכתחילה, משא"כ שם שכבר הוא עומד בשעות ההשלמה.

ודע דכאאמו"ר זצ"ל בחידושיו התעורר על דברי הראשונים הנזכרים מהא דפסחים צ"ה ב' דלת"ק אין פסח שני דוחה טומאה משום הואיל ומפני טומאה דחיתיו יחזור ויעשנו בטומאה, ולר"י ס"ל התורה החזירה עליו לעשותו בטהרה[30].

[מוקצה מחמת חסרון כיס והסכים בדעתו לשנות יעודו]

ה. במוש"ק ויגש, שאלני הרב ר' **חיים גאלדבערג** נ"י מפ"ק (הקשני) בשם הרב ר' **אברהם אהרן יודעלאוויץ** נ"י הגאבד"ק קאפוליא[31], ע"ד הדרוש וחידוש ריש ביצה, דבדבר מוקצה מחמת חסרון כיס אם הסכים בדעתו שלא להחזיקו עוד למלאכתו, נפקע המוקצה ממנו, וכ"כ באו"ח סי' ש"ח ע"ש, וקשה מביצה ל' א' דמוק"ל גם לר"ש בארזי ואשוחי דמוקצה מחמת חסרון כיס, והרי נוטלם להסיק תיכף ע"ש[32].

ואמר הוא ליישב, דמדתנן שם אבל לא בעצים שבמוקצה, ולא שהם עצמם מוקצה, מכלל דהם הרבה, א"כ י"ל דל"א הגרע"א רק בא' ולא בהרבה. והשבתיו מהא דסואר של קורות דע"כ הם הרבה ומ"מ ה"ל מוקצה מחמת חסרון כיס.

ול"נ דל"ש זה רק כשהם מוקצים מחמת חסרון כיס סתם, וע"כ כשנוטלו להשתמש בו א"כ ל"ה לדידיה עוד מוקצה מחמת חסרון כיס ושרי, אבל במוקצה מח"כ משום שעומד לבנין י"ל דעובר משום בל תשחית כשמסיקם א"כ ה"ל מוקצה מח"כ משום איסור י"ל דחמיר טפי, משא"כ בסואר של קורות שהוכנו לזה מתחילה להסקה, וצ"ע עדיין. שוב מצאתי בחי' **כאאמו"ר הגאון ז"ל** שנשאר בקושיא ג"כ ע"ד הגרע"א אלו.

[נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר אם מותר בשבת - אם מברכין על הפרשת תרומה במחשבה]

ו. ביום ג' חוקת, בהיותי בביתי, שאלני **הרמ"י** שי' מפ"ק, בענין הא דקיי"ל בדמאי דנותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר, אם מותר זה בשבת וי"ט, ומ"ט לא תקנו חז"ל כן[33]. והשבתיו לראי' מהא דפריך בחולין ז' א', ודלמא ר"מ נתן עיניו בצד זה ואכל בצד אחר, ומ"ט לא משני שהי' זה בשבת או יו"ט שאסור. אך דחיתי די"ל שזהו שא' שם חזי מאן גברא רבא דקמסהד עלוהי, ור"ל שבודאי דקדק היטב של"ה מקום היתר אחר רק לומר שבית שאן היא מח"ל (וגם לשון הגמ' שם ו' ב' שאמר שלקח ירק בבית שאן, משמע שקנאו).

ואולם לקושטא דמילתא, נראה דלפמש"כ הר"מ פכ"ג משבת דיש באיסור הפרשת תרומה משום מקדיש וגם משום מתקן, ע"ש ה"[ט] וה[י"ד], א"כ י"ל דנהי דחשש איסור מתקן ל"ש בזה, דכה"ג ל"ה משום מתקן, אבל מ"מ משום מקדיש אסור.

ובמק"א כתבתי בס"ד שזהו פי' דברי הגמ' בביצה ט' א', דא' לימא פליגא דשמואל אדאבוה דאמר חלת חו"ל אוכל ואח"כ מפריש, אמר רבא מי לא מודה שמואל שאם קרא עליה שם שאסורה לזרים, וקשה טובא וכי המקשן לא ידע דבר זה שאסור לזרים, אולם שהמקשן ס"ד דאין איסור ההפרשה רק משום מתקן, ע"כ הקשה לו מהא דאוכל והולך ואח"כ מפריש, א"כ ל"ה תיקון, עכ"א לו דהא מ"מ אסור לזרים כשקרא עליה שם, א"כ אסור משום מקדיש, וא"כ גם בנותן עינו בצד זה ואוכל בצד אחר בודאי צריך לקרוא לו שם, א"כ כבר אסור משום מקדיש, ולכן גם בדמאי אסור הפרשה כזו, וראי' להר"מ ז"ל.

ויל"ע בדברי הרא"ש פ"ד דע"ז[34] שמביא ראיה מהא דפריך דלמא ר"מ נתן עיניו כו' ומ"ט ל"א דראו שבירך ע"ז, ותי' דבדמאי א"צ ברכה. ומשמע מזה דבודאי כה"ג צריך ברכה[35], ומוכח דגם בדברים שבלב צריך ברכה שלא כד' הב"י בסי' תל"ד. ולהאמור דצריך קריאת שם י"ל דעדיף בכה"ג.

או י"ל דבתרומה דכתיב ונחשב, דגם במחשבה ה"ל הפרשה, ה"ל כמו מעשה וצריך לברך, ועיין קדושין נ"ט ב'.

ולפ"ז י"ל דבכל דבר שמצותו במחשבה לבד סגי, ה"ל כמעשה, וצ"ב. ותקשה א"כ גם בביטול חמץ מש"ש הב"י או"ח סי' תל"ד, וצ"ל דשם אין הדבר חובה שיהי' לו חמץ ושיבטלנו בלבו.

ועכ"פ נרויח מזה להבין ד"ק מרן הגר"א ז"ל דס"ל באו"ח סי' מ"ז דצריך לברך על הרהור דברי תורה, שבזה י"ל דה"ל כדיבור כיון שמצוה חיובי' היא. ודע שיש לעיין על תי' הרא"ש דבדמאי א"צ כלל ברכה, שי"ל דלר"מ דקיימינן אליביה גם בדמאי צריך ברכה, דאיהו ס"ל סמוך מיעוטא לחזקה, וא"כ י"ל שצריך הפרשה מדינא ויצרך ברכה, ועיין תוי"ט ותוספות חדשים ותוס' רע"א ריש דמא[36].

וקושית הרא"ש י"ל דלר"מ לשיטתי' דס"ל בברכות ט"ו א' דגם בהרהר ברכה בלבו סגי, א"כ כמו שהפריש בלב ה"נ יברך בלב. ואולי י"ל דאין כל הברכות שוות.

שוב הראתי להרמ"י שי' שעיקר חקירתו קדמו השעה"מ בהלי' תרומות[37] ונשאר בקושיא, אולם לע"ד נראה פשוט כדברינו בס"ד.

[הפרשת קטן ממלאכות שבת]

ז. ביום ה' היה אצלי מחו' הרב ר' **אלי' בער שור** שי'[38] אבד"ק זופראן[39], וחזותו בידו, ספר נטיעות חיים שמדפיסו[40], ובקשני לעבור עליו. והראתיו בדבר שמביא[41] ד' המ"מ[42] שהקשה סתירת דברי הר"מ מהלי' מאכלות אסורות[43] להלי' שבת[44] שכ' שם דאפילו בכיבוי[45] אין ב"ד מצווין להפרישו, עש"ה. ועלה ברעיוני תוכ"ד בס"ד ליישב קו' המ"מ בפשיטות בשנדקדק עוד מ"ט לא כתוב שם[46] שאפילו אביו אין מחוייב למחות בידו כמש"כ כאן[47], אבל באמת דבר חדש השמיענו הרמב"ם ז"ל והוא דבאמת מה שפלפלו בגמ'[48] אם קטן אוכל נבילות ב"ד מצווין להפרישו, או אביו, הוא רק בכל אסורי תורה, אבל בשבת הלא מקרא מלא דיבר הכתוב[49] אתה ובנך, ובע"כ בקטנים מדבר, דבגדולים ה"ה בכלל אתה, וכמש"ש במכילתא להדיא, ואולם זהו בדאורייתא אביו מחוייב למחות בידו, אבל באיסור דרבנן י"ל דאין חובה על אביו יותר משאר ישראל.

ולפ"ז י"ל דכשאנו רואים לקטן העושה מלאכה בשבת ואביו עומד אצלו ואינו מוחה בבנו, והרי אביו עובר בעשה דשביתה (כמו בשביתת בהמתו ועבדו דכולהו בחד קרא כתיבי), א"כ עלינו להפריש את הקטן ממלאכתו ומחויבים אנחנו למחות בו, היינו בשביל אביו.

אמנם זהו בדאורייתא אבל בדרבנן אינו כן. וא"כ דברי הרמב"ם מדוייקים, וכמין חומר כ' דבריו המסולאים, דבכאן נקט שבות דרבנן, ושם שכ' דאורייתא לא זכר אביו, ודוק.

ומה שלא הצריך הגמ'[50] גם שבת כמו דם טומאה ושקצים, אולי י"ל דה"א שבת חמורה ששקולה ככל התורה כולה והעובר עלי' הוא מומר לכה"ת, ולהיפך י"ל דאיסור עצם חמור מאיסור שיומו גורם לאיסורו.

והאברך הר"ר **אברהם נתן הכהן** שי' מפה אמר שי"ל דאין בשביתה זו רק עשה לבד. והראתיו דברי התוס' שבת נ"א ב', וע"ש בר"ן, שיש בזה שיטות בהראשונים ז"ל אם היא עשה או לאו.

[אם יש ראיה מקרא דעזרא שאסור להתענות בר"ה]

ח. כל מזונותיו של אדם קצובין לו חוץ מהוצאות שבתות וי"ט[51], כתבו תוס'[52] דנפק"ל דכתיב[53] כי חדות ד' היא מעוזכם כו'.

נ"ל מזה דגם בר"ה שייך מצות שמחה דהא הך קרא בר"ה כתיב בעזרא, אלא דא"צ דלהדיא כ' אכלו משמנים ושתו ממתקים, וכמש"כ כל הראשונים ראיה מזה שאסור להתענות, ע"ש בהרא"ש שלהי ר"ה.

ואמנם נ"ל ליישב שיטת הסוברים דמצוה להתענות, ע"פ המבואר בפסחים מ"ו ב', דלרבה דס"ל דשבת ויו"ט ב' קדושות הם, הא דצרכי שבת נעשים ביו"ט הוא משום ערוב תבשילין, ואף שהוא מדרבנן מ"מ מועיל גם מה"ת משום דאמרינן הואיל ע"ש, א"כ לדבריו י"ל שפיר דבכל ר"ה מותר להתענות באמת דאין מצוה לשמוח ולאכול בר"ה כמו בכל יו"ט, ורק כיון שאז בהיות עזרא בפעם הראשון בירושלים חל ר"ה ביום ו' והוצרכו לבשל בו ביום לצורך שבת שאחריו, דא"א להתענות ב' ימים, וגם משום עונג שבת, והוצרכו לעשות ערוב תבשילין וכמבואר, א"כ ממילא היה אסור להתענות אז בו ביום, שא"כ היו אסורים לבשל לשבת, דל"ש הואיל כלל כיון שבו ביום אסורים מלאכול.

ואתי שפיר היטב דר"א שהוא מרא דשמעתא הכא דנקט קרא דעזרא, ואיהו ס"ל בערובין ל"ח ב' דיו"ט ושבת ב' קדושות הם, ולשי' ס"ל הואיל בפסחים מ"ו א', וע"כ שפיר דרש כן.

אלא הא לא א"ש מהא דגם רב חסדא דרש קרא דעזרא כן, והרי לרב חסדא צורכי שבת נעשים ביו"ט כמש"ש בפסחים מ"ו ב', וא"כ עיקר עירוב תבשילין א"צ מה"ת כלל, ורק מדרבנן כדי שלא יאמרו, וא"כ בכה"ג לדידי' שפיר י"ל דמוכרח שאין להתענות בשום ר"ה דהא גם משום שבת ל"ה מוכרחים לאכול באותו ר"ה כיון שמה"ת צרכי שבת ג"כ נעשים ביו"ט, וצ"ל בדוחק דמ"מ מדרבנן כבר נאסר.

[בחילוק איסור מלאכה בשבת ויו"ט ונפ"מ לענין ריבוי בשיעורים]

ט. עוד אמר [הרב ר' **מרדכי סאלאמאנאוו** שי' ממינסק[54]] בדבר מה שנתחבטו הראשונים[55] בענין ריבוי שיעורים ביו"ט, שיש לחלק בין שבת ליו"ט, והטעם שמצינו שיו"ט חלוק משבת בשלשה דברים, האחד) בהיתר אוכל נפש, ב) בחילוק מלאכות[56], ג) י"ל ג"כ ברבוי השיעורים. וי"ל דהא בהא תליא, שי"ל הטעם לאוכל נפש וחילוק מלאכות, משום דבשבת כתוב זכר למעשה בראשית בדברות הראשונות, וזכר ליציאת מצרים בהשניות, וי"ל נ"מ לענין מ"ע דשביתה, דבשבת צריך מנוחה ושלא יתקן דבר, אבל ביו"ט הוא שלא יעבור על ל"ת, וע"כ במקום אוכל נפש הותר ביו"ט, ומטעם זה חייבין בשבת גם בחילוק מלאכות לפי שהוא מתקן במעשיו כמה דברים, משא"כ ביו"ט,

---

שבת דפוס ווילנא תרי"ט, וחזרו ונדפסו במהדורת צילום של ספרו קרני ראם ווילנא תרכ"ד, הנדפס בבני ברק חש"ד], והוסיף בה דז"א דלא הוה כגרוגרת, אך לרמב"ם [פ"ט ה"א] דרק באכילה בעי גרוגרת ובמים כדי סיכת אבר קטן אפשר כן גם בשמן, עכ"ד". שו"מ בתשובת קסת יהודה (כת"י) לאחי רבינו הגרצ"י, הנדפסת בסו"ס זכר למקדש (הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשנ"ד) שכתב כן לתרץ קו' התוס', ושוב כתב שמצא ד"ז בספר אהל מועד שהביא כן בשם הרא"ש בתוספותיו. ועי"ש שתמה ג"כ מהא דליכא שיעורא. 18. ה"ד. 19. ביצה ל"ד ע"א. 20. וכן כתב לתמוה הגרצ"י שם, ושוב כתב: "כה היה לי הדבר פשוט, אך לא ראיתי תנא דמסייע לי, וח"ל זכיתי למצוא אחד קדוש מדבר סברא זו והוא אדונינו בעל חתם סופר בחלק יו"ד סי' צ"ב חקר הרבה אם בהדלקת הנר שייך משום בישול, ומסכים לסברא זו דהיכא דאזיל לאיבוד ל"ד לבישול סממנין דלא היה במשכן כה"ג ואינו חייב בשבת רק דומיא דמשכן. ועיין שבות יעקב ח"א סל"ט שכתב לאסור בכה"ג, ועיין שערי תשובה או"ח סי' תרע"ג סק"א. אפס לאחר שובי נחמתי, כי מצאתי בכמה דוכתי דשייך משום בישול אף בגוונא דלא היה במשכן, דהא המרדכי בפ"ק דשבת י"ד ב' אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור, פירש דאיסורא משום מבשל שמתבשלים המים בו, וכ"פ בתוס' ישנים על הגליון, ועיין שבת ע"ד ב' דחשיב רש"י גבי דעביד חביתא שמצרפו דחייב חטאת משום דנשרף הלחלוחית, הרי דכלה הנתבשל ובכל זאת מיחייב, וגם בהא דשדא סיכתא לאתונא יש מן הראשונים שפירשו משום בישול מי הלחלוחית שבסיכתה, עי' בר"נ שם, הרי דחייב משום בישול אף בהולך לאיבוד", עכ"ל. [אכן האחרונים (עיין בית יצחק יו"ד סי' ק"כ אות ב', באר יצחק סי' כ"ב) כבר העירו, דבדין בישול בדבר המתכלה, נחלקו בבלי ובירושלמי, דירושלמי (שבת פ"ב ה"ה) נקטו שהמעלה אברים ע"ג המזבח להתעכל חייב משום מבשל, ואילו בבבלי יבמות ל"ג ע"ב הק' לר"י דס"ל הבערה ללאו יצאת משום מאי חייב זר המעלה אברים בשבת, ומבואר דנקטו שאין כאן בישול]. ועי"ש בדברי הגרצ"י שהעיר עוד מטעם דהוי מלאשצל"ג. 21. בן אשת אביו הגה"צ ר' בנימין, בזיווגו השני. עיין סדר אליהו עמ' 18, שם כותב עליו שהבן אוהבי הרב החריף ושלם במו"מ מו"ה משה יצחק אייזק ראסטאווסקי נ"י, והוא ירא ומשכיל ושלם ויקר מאד'. בשו"ת מענה אליהו כמה תשובות ממועונות אליו (סי' ה', נ"ט, ס"ה, ק"ה) אל מקום מגורו בארה"ב. 22. עיין טוב"י סי' קפ"ח. 23. ר"ל שניה, וראשונה ביום זה. 24. בספק מחודש זה עמד גם הגאון רא"מ אלתר בעל אמרי אמת זצ"ל, ראה מכתבו בספר מכתבי תורה, ת"א תשכ"ז, סי' ל"א. 25. בדברי האחרונים ל"מ דברים ברורים בענין זה, זולת מש"כ בערוה"ש סי' רפ"ח ס"ב עי"ש. (ובמועז ח"ח ליקוטי הערות לח"א ר"ה סי' ד') הביא מזקנו הגרש"ז פינס שקבל כן מהגדול ממינסק זצ"ל. 26. עיין מ"ב סי' תכ"ב סק"ד. 27. הסוגר במקור. 28. ד"ה טעה. 29. סעיף י"א. 30. כן הביא רבינו משם אביו בחיבורו עיני בנימין (הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשס"ח, עמ' קכ"ג) ברכות שם: וצ"ע דהא ממש כסברא זו פליגי תנאי ביומא נ"א א', דר' יהודה ס"ל דפסח שני דוחה ומאה, וקאמר טעמא לדחות טעמא דת"ק דאמר אינו דוחה משום התורה החזירה עליו לעשותו בטהרה כו'. והגע בעצמך אם היחיד עשה הפסח הראשון בטומאה ודאי דהוא פסול וצריך לעשות את השני ובשני נמי היה טמא וכי יסבור ר' יהודה שלא יעשה משום דמה ירויח, א"ו דעושה פסח שני בטומאה והוי תשלומין לראשון ולא משגיחינן כלל במה שירויח וצ"ע, עכ"ל. 31. נולד בנובהרדוק תר"י, למד בוולוז'ין ונסמך ע"י הגאון בעל 'עונג יום טוב'. כיהן כרב בקוזניץ', קאפוליה, ועיירות נוספות במזרח אירופה. בשנת תרנ"ו הוציא לאור את הכרך הראשון של סדרת שו"ת בית אב, בהסכמת הג"ר ירוחם יהודה ליב פרלמן ('הגדול ממינסק'). בשנת תרנ"ח נתמנה לאב"ד מנצ'סטר, ובשנת תרס"ט עבר לארה"ב, בה שימש חמש שנים כרב בבוסטון ושנים-עשר שנים כרב בביהכ"נ עדת ישורון אנשי לובץ שבניו יורק, ונודע כאחד מחשובי הפוסקים באמריקה. נפטר בשנת תר"צ (ראה: 'ישורון' ב' [תשנ"ז] עמ' תרפ"ו-תרצ"ג). 32. עמד ע"ז בספרו בית אב קמא, סי' נ"ו, עי"ש באורך. 33. עיין תוס' גיטין ל"א ע"א ד"ה במחשבה (וכ"כ תוס' בכ"מ), שלכאורה מפורש בדבריהם דמותר בשבת, והאחרונים פלפלו בדבריהם, ומהם השעה"מ שהובא בדברי רבינו לקמן. 34. סי' ט'. 35. בענין תורם במחשבה אם מברך, האריך הגרשז"א במעדני ארץ (תרומות פ"ב הט"ז) ובתו"ד כתב: 'אך ראיתי לשלשה גדולי עולם שכלם כאחד הביאו מ"ש הרא"ש בפ"ד דמס' ע"ז ס"ט, וניחא נמי בהכי הא דקאמר בחולין ודלמא ר"מ נתן עיניו בצד זה ואכל בצד אחר ולא משני בדלא בירך על ההפרשה, אלא ש"מ דמאי הוה ואמר בפ' במה מדליקין דספק דבריהם כגון דמאי לא בעי ברכה, והוכיחו מזה דשפיר מברכין אף כשמפריש במחשבה, עיין שו"מ מהדו"ב ח"ב סי' פ"ו ובאור שמח סופ"ג ממילה והעמודי אש בשד"ח כללים ב' אות ל"ה עיי"ש. אך לולא דבריהם היה נלענ"ד כדאמרן דאין מברכין בשום ענין על מחשבה גרידא כיון שנראה כברכה לבטלה, ובכוונת הרא"ש יש לדחוק דמהא גופא הוא מוכיח דמיירי בדמאי דאי בודאי תפ"ל שאסור לתרום במחשבה מפני שמפסיד הברכה וקל וחומר הוא מאלם שאינו תורם משום כך עיי"ש". 36. ששקו"ט לר"מ אמאי מקלין בדמאי משום שרוב ע"ה מעשרין הא איהו חייש למיעוטא וכו'. 37. פ"ד הט"ז. ועיין שו"ת בית יצחק יו"ד ח"א סי' י' אות ח', וחי' הגרז"ר בענגיס ח"א סי' י' אות ב', שהביאו מקור דאסור בשבת מהירושלמי ערלה פ"ב ה"א: ומי לא מודה ר"ש בן אלעזר דאסור לעשות כן בודאי ע"ש. מיהו ברש"ס ומהר"א פולדא ושדה יהושע על הירושלמי שם פירשו דר"ל מדומע של ודאי, ובניר שם וחזו"א ערלה סי' ה' סק"ט פירשו דמיירי בחו"ל (הובא הכל באוצר מפרשי התלמוד לגיטין שם). 38. בן הגאון ר' חיים שור שהיה חתנו של הגאון ר' שאול קצנלבויגן - עפשטיין גאב"ד קוסבה וקוברין. גיסו של הגאון ר' שמריהו יוסף קרליץ גאב"ד קוסבה אבי מרן החזו"א, שהיה גם הוא חתן אצל הגאון ר' שאול. 39. נולד באניקשט בשנת תר"ח. 'חתן הג"ר נתן נטע פלוים אב"ד קרקינובה (גיסו של הג"ר מרדכי גימפל יפה מרוזינוי). שמש ברבנות בזופראן ובליאדי, ורבנות אחרונה בז בעירו של בעל התניא היתה סבה להכרתם והסכמתם של חסידי חב"ד למנויו כרב בבירו. ר' אליהו נחשב לגדול בתורה עמקן מחדש ו"נאה דורש" בעל מוניטין מעורב בין הבריות וחביב על הכל. עדות לגדולתו ספרו "נטיעות חיים" וילנא תרנ"ב שם משוטט הוא בים התלמוד והראשונים בבקיאות ובעמקות. אחר עלות הגאון האדר"ת ממיר לירושלים נבחר ר' אליהו מצד בעה"ב במיר כאב"ד, אולם הוא מאן לקבל את המנוי מפני כבודו של הגאון ר' אליהו ברוך קאמיי "ריש מתיבתא" בישיבה הגדולה שקבל אח"כ את כתר הרבנות במיר. מבירז' עבר ר' אליהו לאניקשט שהצטיינה בלמדניה המפורסמים ובה הגיע לזקנה מופלגת. בשנת תרצ"ב עלה לארץ ישראל משאת נפשו כל הימים ושם נפטר בשנת תרצ"ה [ובמקו"א נרשם כ"ב אייר תרצ"ו]. השאיר חבור גדול בהלכה ובאגדה שו"ת וספר דרשות בשם ציון לנפש חיה - ר"מ צינוביץ ור"ש חסידה, ליטא, חוברת א' פינקס בירז, ב"ב תשכ"ה. 40. נדפס בווילנא תרנ"ב. 41. נטיעות חיים נטיעה א' ענף ה'. (שם האריך בגדר קטן אי פטור רק מעונשין או שאין שם עבירה על מעשיו ופטור לגמרי). 42. פכ"ד מהלי' שבת הי"א. 43. פי"ז הכ"ז: קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות או שעשה מלאכה בשבת אין בית דין מצווין עליו להפרישו לפי שאינו בן דעת. 44. פי"ב ה"ז: קטן שבא לכבות וכו' מדעת עצמו אין בית דין מצווין עליו להפרישו. אבל בפכ"ד מהל' שבת הי"א כתב הר"מ: קטן שעשה בשבת דבר שהוא משום שבות וכו' אין ב"ד מצווין להפרישו. והקשה במ"מ שם, דבזה משמע דבמלאכה גמורה ב"ד מצווין להפרישו, אבל לעיל גבי כיבוי ובהל' מאכ"א מפורש שאפילו במלאכה גמורה ואיסור דאורייתא אין ב"ד מצווין, והניח בתימה. 45. שהיא מלאכה גמורה. 46. גבי כיבוי. 47. גבי שבות: וכן אם הניחו אביו אין ממחין בידו. 48. יבמות קי"ד ע"א. 49. שמות כ' י', דברים ה' י"ד. 50. יבמות שם. 51. ביצה ט"ז ע"א. 52. שם ד"ה כל. 53. נחמיה ח' י'. 54. 'הרה"ג חכימא דיהודאי ר' מרדכי סלומונוב ממינסק' (אהלי אהרן להגרא"א מילקובסקי, ח"ב עמ' רי"ד); מן הגבאים המרכזיים של הישיבה דוואלאז'ין. 'למדן מופלא ועשיר מופלג' (מינסק עיר ואם עמ' 628). כיהן כחבר באסיפות שהתכנסו לדון בעתיד הישיבה הק' דוואלאז'ין. 'נולד באיוונץ תקצ"ג, בנערותו נתייתם מאביו, וקרובו הגאון רבי אריה ליב שפירא שנתפרסם בשם רבי ליב'לי קובנר' בעת שעוד ישב על כיסא הרבנות בסמורגון לקחו לביתו גידלו כאחד מבניו וגם לימדו תורה. התחתן במינסק עם בתו של הגביר ובר אוריין ר' צבי הירש סולומנוב, וגם נרשם בספר האזרחים בשם חותנו סולומנוב, ונתקיים בו תורה וגדולה במקום אחד. נפטר ש"ק כ"ט ניסן תרנ"ז במינסק' (ר"ח קרלינסקי, הראשון לשושלת בריסק עמ' 418). 55. רשב"א ור"ן ביצה י"ז ע"א. 56. מכות כ"א ע"ב: יש חילוק מלאכות לשבת ואין חילוק מלאכות ליו"ט.

ולפ"ז הסברא גם בריבוי שיעורים מותר ביו"ט כיון שכבר הותר.
ואני הקשתי לו אז, ע"ד הרשב"א שמחלק בין היתר לאיסור, מהא דבפק"נ דחוי' בציבור ויו"ט הותרה, ובזבחים ל"ב ב' מפורש דבדחוי' אמרינן הואיל ואדחי אדחי, ובהיתר לא אמרינן הואיל ואדחי אדחי, והיא פלוגתא דרבא, ואכמ"ל.

[בדברי רש"י שיש שיעור לזריעה]

י. בש"ק פרשת עקב, היה אצלי המופלג הר"ר **יחזקאל רייכענבערג** מווארשא שי', הקשה ע"ד רש"י כריתות י"ז א[57], שפי' בדברי רבן גמליאל דיש ידיעה לחצי שיעור כגון שזרע פחות מכשיעור [או חרש פחות מכשיעור], דהא החורש והזורע בכל שהוא[58]. ותי' לו **חתני הרב** ה"ל[59] שליט"א דהכוונה בעומק הקרקע כל שהוא. והשבתיו שי"ל דל"ש ע"ז לשון חרישה כלל כל שלא נכנס בעומק האדמה, וצ"ע.

[מוקצה מחמת חסרון כיס אם מותר משום כבוד הבריות]

יא. עוד שאל הר"ר **יחזקאל** שי', אם נייר חלק שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס כמש"כ המג"א סי' ש"ח[60], מותר לקנח בו, שי"ל דחמיר משאר מוקצה שמותר משום כבוד הבריות כבשבת פ"א ב'. והשבתיו, דהא לדעה א' בסי' שי"ב[61] גם להוציא לכרמלית מותר, א"כ חזינן שגם שני איסורים הותרו משום כבוד הבריות, וכ"ש איסור מוקצה מחמת חסרון כיס שחמור קצת, דלכ"ע מותר, דמ"מ אין בו רק איסור דרבנן לבד, שנדחה מפני כבוד הבריות[62], וכלום חלקו חז"ל באיסור דרבנן להדחותו משום כבוד הבריות, והכל בכלל, וכברכות י"ט ב'.

[בביאור דברי הגמ' שבת נ, א]

יב. עוד הקשני בשבת נ' א', דפריך אי ר"ש היא כו', ודלמא ר' ישמעאל היא דלא אסר אלא בראשו ולא פניו ידיו ורגליו, ע"ש. והשבתיו, דאורחא דמילתא נקט, וגם הלא מבע"ל בנזיר מ"ג א', אם ודאי משרה את השיער או שגמרו מפני האדמה המשרה, וא"כ בודאי ה"ל פסיק רישא וגם פניו ידיו ורגליו אסור, וא"ש.
ולכאורה ילה"ק שם מאי ראיה מהך דנזיר דלמא רק באיסור לאו הוא שלא חששו משא"כ בשבת דאיסור סקילה, וכה"ג א' בסנהדרין פ"ד ב' לרב, וי"ל.

[בהיתר חליבת פרות ביו"ט על גבי אוכלין]

יג. בהיותי בווארשא בש"ק תולדות, נשאלתי מהמשולח מקאוונא שמה ר' **צבי הירש משאט**, בהיתר חליבת פרות ביו"ט ע"ג אוכלים ומשום דמשקין הבא לאוכל כאוכל דמי, והרי ממקור הדין הזה בשבת קמ"ד ב' מבואר שם דכשיש טיפה המלוכלכת בפי הדד לא הוה משקה הבא לאוכל, וא"כ איך יצוייר ההיתר הזה בחליבה ביו"ט והרי אכתי איכא טיפה המלוכלכת ע"פ הדד[63]. והשבתיו תו"מ, דשאני התם בהכשר דאינו אוכל כלל, ולז"א דהוכשר משום אותה טיפה שע"פ הדד, משא"כ הכא בחליבה ביו"ט נהי דהטיפה שע"ג הדד היא משקה שאינו בא לאוכל, מ"מ לא גרע ממכשירי אוכל נפש שא"א לעשותן בעיו"ט, וע"כ מותר לכתחילה ג"כ.

[אם אמרינן 'אהדריה לאיסורא קמא' במילה שלא בזמנה בשבת]

יד. עוד הקשני [ידידי הרב ר' **ישראל סאבילמאן** שי', שהיה חתנו[64] של מחותני יד"נ האבד"ק פאסוואל מ' **מרדכי** שי[65]], ע"ד התוס' ביצה י"ב א[66] דלא אמרינן אהדרי' לאיסורא קמא, א"כ מ"ט המל מילה שלא בזמנה בשבת חי"ב חטאת כשבת קל"ז א', והרי אינו רק לאו הבא מכלל עשה, דלבדו[67] ולא מילה שלא בזמנה[68], וא"כ אין בזה כרת ואיך יתחייב חטאת ע"ז[69]. השבתיו שי"ל דבשבת שאני, דהך קרא כ' רק ביו"ט.

[מומר לחלל שבתות ואינו יודע שכל מעשיו הם רק מדרבנן]

טו. [ביום ה' ויגש היה אצלי הרב ר' **משה יעקב ראבינאוויץ** האבד"ק מאיישעגאלע[70]], ומענין לענין נתגלגל הדבר, ואמרתי לו שנסתפקתי במי שהוא מומר לחלל שבתות באיסור דרבנן כמו הוצאה מרשות לרשות בזה"ז (או כתיבה בשאר לשונות לדעת הא"ז[71]) וכיו"ב, דהוא מדרבנן, ורק הוא אינו יודע מזה ובזדון לבו הוא עושה כל שביכולתו, אם הוא מומר לכל התורה כולה מה"ת או רק מדרבנן.
וכה"ג ולהיפוך כתבתי בשו"ת השיב דוד בס"ד, במי שכיון בעשייתו מצוה דאורייתא שהיא רק מצוה דרבנן אם יוצא בזה[72].

[מדוע תקנו ברכת מעין שבע, למ"ד שלוחי מצוה אינן ניזוקין גם בחזרתן - הדלקת נר שבת בדבר סכנה אם אמרינן בזה שלוחי מצוה אינן ניזוקין]

טז. בליל ש"ק חנוכה, בתפלת מגן אבות, עלה במחשבה לפני בהך דפסחים ח' ב', דרב השיב בחזרה לא ידענא[73], והרי מוכח מהא דתקנו מעין שבע בלילי שבת להמאחר להתפלל, משום סכנת מזיקין[74], דע"כ יש חשש בחזירתם. וחשבתי די"ל רב לשי' דס"ל בברכות כ"ז ב' [ע"ש בהרא"ש] תפילת ערבית רשות, וא"כ י"ל דלא חשיבה כ"כ לאגיני כמצוה קבועה, אך תקשה לר"א[75] דס"ל דאפילו בחזירתן אינן ניזוקין, והרי בברכות ט' ב' משמע דס"ל תפילת ערבית חובה דמוק"ל בתפלת המנחה, וע"ש תוס' ד' ב[76] דלרבי יוחנן תפילת ערבית חובה, וא"כ קשה טובה למה הוצרכו לתקן כלל - וע"ש כ"ו ב'.
ועיין שבת כ"ו א' דתניא אין מדליקין בנפט לבן בחול ואצ"ל בשבת, וקשה אדרבה שלוחי מצוה אינן ניזוקין, ואף דביש בזה הנאת הגוף י"ל דאינו כן גם להרשב"א[77] דמצות לאו ליהנות ניתנו גם בהם[78], מ"מ מאי 'ואצ"ל' כ"כ.
ואולי דודאי בשבת יש לו אחרת. ולפ"ז י"ל דכשאין לו נר אחר, מותר בשבת בנפט לבן, דשלוחי מצוה אינן ניזוקין, ונפ"מ ג"כ לנר חנוכה דאסור להשתמש לאורה א"כ אין בה הנאת הגוף כלל, י"ל דמותר כשגם אין לו נר אחר.
אלא דאם כבתה אין זקוק לה, ומה"ט הדלקה עושה מצוה (או להיפוך כמובן) כריש סי' תר"ע, א"כ י"ל דתיכף כשהודלקה פקעה מצותה ול"ש שלוחי מצוה. - ובזה י"ל הך דאביי לא קבלה מר' ירמיה ומרבי יוחנן קיבלה דנפ"מ לנפט ודוק.

[משא אנשי הצבא אם חשיב מלאכה שאינה צריכה לגופה]

יז. הגאבד"ק סמארגאן שי'[79] אמר על מה שהעירותי בקובץ יגדיל תורה[80] איך יעשו אנשי חיל בשאתם התפילין בשבת שע"ז אינם אנוסים[81], שי"ל עפ"ד תשובת מהרי"ק[82] בהא דקיטול אספסתא וא"ל קטילנא לך, דכה"ג הוי מלאכה שאצל"ג, וא"כ ה"נ ל"ש ריבוי בשיעורים בכיו"ב, דעל חפציו הוא משאצל"ג ועל התפילין הוא משא גמור, ושפת"י[83].
אך הרב ר' **יחזקאל ליבשיץ** שי' האבד"ק בוסק[84] אמר שבכאן ל"ש לפטור משום שאצל"ג, דהא עיקר ההובלה הוא לשצריך במקומו ולא בעת הנסיעה.

[ביאור ראיית הרא"ש דאין מקבלין שבת בהדלקת הנר]

יח. אמר [ש"ב הרה"ג ר' **חיים נאטינזאהן** נ"י מעיר מולדתינו פיקעלין[85]] ליישב ד' הרא"ש שהוכיח בפ"[ב][86] דשבת דאין קבלת שבת תלוי בהדלקת הנרות, מדרב מצלי של שבת בערב שבת בתפלה, ותמוה מאוד דדלמא תרווייהו בענין ומנ"ל להכריח שאינו תלוי בהדלקת הנר ג"כ. ויש לפרש כוונתו דאי ס"ד דתלוי בהדלקת הנר א"כ מנ"ל לגמ' בברכות כ"ז א[87] דרב הונא ורבנן פליגו אדרב, דלמא רב משום תוספת מחול על הקודש עשה כן, כמש"כ תלמידי רבינו יונה[88] וכקו' הש"א[89], אלא ודאי דאם משום תוספת היה יכול להדליק נרות מבעוד יום ולהתפלל באורתא, ובע"כ דכרבי יהודה ס"ל, וא"כ ראיית הרא"ש נכונה.
ובזה אתי שפיר קושית הש"א על הרא"ש[90] ששכח דברי עצמו[91], שלהאמור א"ש דלדעת ר"ת מקשה כן, ור"ת ס"ל דתליא בהדלקת הנר כמש"כ באו"ז הגדול[92].
ובזה א"ש דרב הונא הוה מדליק שרגי כבשבת קי"ט א', ר"ל מבעוד יום כדי לקבל שבת, וע"כ התפלל עד אורתא.
וא"ש דלא קשה מדרב על ר"ה, די"ל כקולי דרב לא עביד, וכה"ג שם מ' א', ורק בחומרי הוא דפריך שם קכ"ח א' ובכ"מ, עכ"ד הנכונים[93].

[אם יש עדיפות ליטול ידים קודם קידוש, ואם יש חילוק בין בעה"ב לבני הבית]

יט. מוש"ק אחרי, א"ל הר"ר **יעקב משה**[94] חתן ידידי הג"ר **מיכל וואלפסאן** נ"י האבד"ק יאנימשאק[95], ע"ד שחותנו נוהג שכל בני ביתו נוטלים ידיהם קודם קידוש בשבת, והוא אח"כ, והוא בעיניו לפלא, של"נ מי שחולק ע"ז.
ואמרתי לו תו"מ שדעת מרן הגר"א ז"ל מווילנא מפורש להדיא נגד זה[96], ובאמת אין שום טעם ליטול דווקא קודם, והמג"א[97] לא כתב רק שלדידהו ל"ה הפסק, אבל לומר שיעשו כן דווקא כן, לא נזכר כלל. ותו דלדידן בסי' קס"ו לא נפסק ההלכה לאיסור בהפסק בין נט"י להמוציא, וא"כ ממ"נ אם צריך נט"י קודם א"כ גם להמקדש כן, ואם לא למה יעשו ב"ב כן.
ואולי דכיון דאין קידוש אלא במקום סעודה א"כ כל לקרבינהו סעודה וקידוש טפי עדיף, וע"ש בקרבן נתנאל על הרא"ש פ"י דפסחים[98], ודוחק.
שוב מצאתי לאא"ז הלבוש ז"ל בסי' רע"א סעי' [י"ב] שכתב דכיון שאין קידוש אלא במקום סעודה ע"כ נוטלים לידים ויושבים סביב השולחן וע"כ הוה קביעות לאכילה ולזאת חל עליו חובת הקידוש ול"ה הפסק כיון שאסור לאכול כו', ע"ש. ולדבריו גם בני בית גם הבעה"ב דין אחד להם.
ויל"ע דלרב מרא דשמעתא דהנוטל ידיו[99] לא ס"ל כלל הך דאין קידוש אלא במקום סעודה, ע"ש [בפסחים] ק' ב', וא"כ מוכח דגם מקודם הנט"י חל חובת הקידוש עליו והוי הפסק, וצע"ק.
ועיין מג"א סי' תר"צ[100] דהשומע שסח בנתים לא יצא משא"כ הקורא, א"כ הוא להיפוך מכאן, אלא שהוסיף שם מלות "ולא שמע"[101], וע"ש סקט"ו, ומכבר העירותי בס"ד משם ס"ס תק"ץ, ואכ"מ.

---

57. ד"ה אלא באחת. 58. ר"מ פ"ח משבת ה"ב. ועיין מש"כ בשיטת רש"י הפמ"ג פתיחה להלכות שבת ד"ה והוי יודע, ומנחת חינוך מוסך השבת קוצר אות ד', והגר"י שור בעתים לבינה ע"ס העתים סי' רל"ו. 59. לא ידענו פתרון ר"מ אלו, והוא הרא"ה קוק ז"ל. 60. סק"י. 61. סעיף א'. 62. וכ"כ גם במ"ב סי' שי"ב ס"ק ו' שהותר טלטול נייר חלק משום כבוד הבריות. ועיין תהלה לדוד סי' ש"ח סק"ב. 63. עיין אבנ"ז או"ח סי' נ"ב (ואג"ט מלאכת דש אות י"ח), קבא דקשייתא (קושיא ע"ו) ועוד. 64. מלשונו נראה שהיה אחר זה זיווג אחר, ואכן במגילת יוחסין שבראש ספר 'חידושי יחיאל' נכתב על ר' חיים ראטנער אב"ד סרעדניק (אבי ר' דב בער ליבשיץ אב"ד סרעדניק) בזה"ל: חתנו השלישי של הגר"ח היה הגאון ר' אברהם הכהן לעווענטאל אב"ד צייקישאק חותן הרה"ג ר' ישראל סאבעלמאן אב"ד הנ"ל. (ראה גם כבוד חכמים, פילדלפיה תרצ"ה, עמ' ע"ו). 65. הוא הגאון רבי מרדכי ראבינאוויץ אבד"ק פאסוואל. 'היה מפורסם בבקיאותו הנפלאה ובשקידתו העצומה לסיים בכל שנה את הש"ס. ובהיותו בן ח"י שנים הפליגו מאד בשבחו הגאונים מואלאז'ין הנצי"ב והריד"ס זצ"ל כתב הסמיכה שנתנו על ידו. ואחרי שהיה איזה שנים ר"מ בעיר קיידאן נתקבל לרב ואב"ד בעיר ראגאווא ונהג שם נשיאותו בהשכל ודעת משך כ"ג שנים. ובשנת תרמ"ו נתקבל לרב ואב"ד בעיר פאסוויל ולאחד את הלבבות לעסקי הציבור לכל דבר טוב ומועיל. בשנת תרנ"ט א' דר"ה נפטר הגאון הזה לעולמו ומקרוב ומרחוק עוררה השמועה הזאת אבל בכי ומספד בין כל יודעי ומעריצי הגאון הזה. הגאון הנ"ל זצ"ל השאיר אחריו ברכה בכתובים הרבה שו"ת בכל חלקי השו"ע וחדושים על ש"ס בבלי וירושלמי' - (אהלי שם עמ' 145, בערך בנו ומ"מ הגאון רבי משה רבינוביץ'). את רבנות פאסוול קיבל רבי מרדכי ע"פ משפט רבינו, ראה נפש דוד אות ל"ב. תשובה אליו גם מענה אליהו סי' כ"ז (וראה גם חשבונות של מצוה, מצוה תס"ד). חתנו של רבי מרדכי היה הגאון רבי משה מישל שפירא (גאב"ד רוגבה, בעל תבואת שמש), וחתנו של ר' משה מישל היה הגאון רבי אברהם בנימין רבינוביץ - טייץ (גאב"ד סובבאט שבלטביה) בן הרבנית החכמנית רבקה ע"ה אחות רבינו. ומשום כך מכנהו האדר"ת: 'מחותני'. 66. ד"ה השוחט. 67. שמות י"ב ט"ז. 68. שבת קל"ג ע"א. 69. עיין מנ"ח (מצוה ב' אות י"ז ד"ה ובזה מיושב), ועיין גם תיבת גומא (לבעל פמ"ג, פרשת תזריע אות ב', ובצהר לתיבה שם). 70. מח"ס שער בת רבים על הפטרות (פיעטרקוב תרס"ד), הגיון משה (ווילנא תרע"ח). שימש לימים כמגיד מישרים דק"ק ווילנא. 71. שבת סי' ע"ו. 72. עיין גם בספר מכשירי מצוה (הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשס"ח, עמ' ח') שציין רבינו לספק זה ולמש"כ בספרו שו"ת השיב דוד. ועיין חלקת יואב (או"ח סי' ל"ג) שהוכיח שיצא יד"ח, וחילו מקו' הראשונים (ריטב"א ר"ה כ"ח ע"א ועוד) שהק' איך אנו דבקיאין בקביעא דירחא רשאין לאכול בשמיני עצרת בסוכה, הא עוברין בזה על ב"ת, ואף ששלא בזמנו צריך כונה מ"מ הרי מתכוין לצאת ידי מצוה דרבנן, עכ"ד. ואם נאמר דכונת מצוה דרבנן אינה כלום למצוה דאורייתא, לק"מ, דכיון שכיון רק מדרבנן אינו עובר על ב"ת, ומוכח דגם כלפי דאורייתא סגי בכונה של דרבנן. אמנם הגאון חזון איש (או"ח קכ"ד, פסחים דף קט"ו תוס' ד"ה מתקיף) מפרש בדברי התוס' שם שמכוין בתקיעות דמיושב לד"ס ואינו יוצא בזה מהתורה עי"ש. ועיין גם ביכורי יעקב (סי' תרל"ח סק"א) שכתב שמי שנוטל לולב כל שבעה בתוך חומות ירושלים שלדעת הרמב"ם החיוב מדאורייתא גם בזה"ז ומתכוין למצוה דרבנן עובר בבל תגרע אע"פ שהתכוין למצוה דרבנן. 73. 'בעו מיניה מרב, הני בני בי רב דדיירי בבאגא, מהו למיתי קדמא וחשוכא לבי רב, אמר להו ניתו עלי ועל צוארי. ניזיל מאי, אמר להו לא ידענא'. 74. שבת כ"ד ע"ב. 75. פסחים שם. 76. ד"ה דאמר ר' יוחנן. 77. נדרים ט"ז ע"ב , סוכה ל"א ע"ב. 78. ל"מ כן, ובמקו"א (סדרי מועדות, הלכות פסח, נדפס בקובץ מקבציאל כרך ל"ד) כתב רבינו וז"ל: סעי' ז'. חור שבין יהודי לא"י אינו צריך בדיקה כלל שמא יאמר כשפים הוא עושה לי ונמצא בא לידי סכנה. עי' במג"א מד' הגמ' [שהק' והא שלוחי מצוה אינן ניזוקין]. ולכאורה יל"ע מאי פריך הגמ', דלמא במצות דרבנן לא אמרינן שלוחי מצוה אינן ניזוקין כלל, ומכ"ש להרז"ה דבמצוה דרבנן לא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו ודאי דגם הך דשלוחי מצוה אינן ניזוקין לא שייך כלל בדרבנן, עכ"ל. 79. הגאון רבי חיים יהודה ליב סאסניצער (ליטווין), 'נודע על פני תבל ומפורסם בשם העילוי מסאסניץ, נולד לאביו הר' ישראל בעיר ברויסק בשנת ת"ר' (דור רבניו וסופריו עמ' 24). בנעוריו הסתופף אצל הצמח צדק מליובאוויטש, לאחר מכן נדד בקהילות רבות ובכל מקום הלך שמו לפניו, כיהן כרב ומ"ץ בק"ק בראדי, ואח"כ היה אב"ד סמארגאן. בזוו"ש היה חתנו של הגאון ר"מ הורביץ מפינסק. היה ידיד נפש של רבינו והוא מזכירו בספריו לרוב. נודע בספרו שערי דעה ב"ח. נפטר ב"י"א סיון תרס"ג. 80. אדאסא תרמ"א, קונטרס ח' סי' ק"א - (נדפס שנית בתוך: חידושי הגאון האדר"ת, עמ' קפ"ג). 81. ז"ל רבינו שם: 'אחינו העובדים בצבא אדוני הקיר"ה, בלכתם מעיר לעיר ע"פ פקודות השרים, אם מותר ליקח אתם התפילין, וזהו דבר שלא נדרש לעבודת המלך יר"ה, ואינם מוכרחים ע"ז כלל, ואין לזה שום היתר בעולם, ואם יתבטלו עי"ז ממצות תפילין הרי אין אומרים לאדם חטא בשבת כדי שתזכה בחול, כמ"ש מנחות מ"ח א', וע"ש בתוס', ובנקל נוכל לשלח להם ע"י הפאסט או ע"י חבריהם א"י אל העובדים. ונראה בודאי דאף באיסור דרבנן כמו שהסכימנו הרבה מהפוסקים דרשות הרבים בזמן הזה ככרמלית דינו, נמי אסור בכדי לזכות בחול, דהא אח"כ הוא מוכרח ואונס רחמנא פטריה. ועל גאוני ורבני הדור הי"ו למצוא בזה אופן המותר, ורבים נכשלים בזה וכו'. ואולי יש לסמוך בזה על הסוברים דרבוי האיסורים אינו אסור מדאורייתא, א"כ הם שמוכרחים הם ביתר חפציהם, גם בהוספת התפילין לא מגרע להו באיסור דאורייתא והכרח א' לכולם, וצ"ע'. על צדוד זה להתיר העיר גאב"ד סאמרגאן כנ"ל. 82. שורש קל"ז. 83. בספר מחנה ישראל לרבינו הח"ח (פל"א אות ב') התיר גם הוא מדין ריבוי בשיעורין. ובספר לבוש ישע להגאון ר' ישעיה עפשטיין זצ"ל (סי' ב'-ג') העיר על דבריו מדברי מהרי"ק וכנ"ל. עי"ש בכל אריכות דבריו, ובדברי בנו אב"ד ירושלים הגר"פ זצ"ל שנלוו לדבריו. 84. הגאון המפורסם בעל המדרש והמעשה (בן הגאון רבי הלל אריה ליבשיץ זצ"ל מח"ס "בית הלל" על חו"מ, אב"ד סובאלק, ואח"כ לובלין, בן הגאון הצדיק רבי דובער זאב וואלף ליבשיץ זצ"ל אב"ד סרעדניק, מח"ס מעיין חיים ועו"ס). כיהן פאר בקהילות יורבורג, בויסק, פלוצק, ומשם עלה להתעטר בכהונת רבנות עיר ואם קאליש אשר במדינת פולין. עמד גם בראש ועד רבני פולין. נלב"ע בשנת תרצ"ב. 85. בעל דברי חן (פיעטרקוב תרס"ד) ושפתי חן (ווילנא תר"ס). בס' שם הגדולים השלישי כת"י נכתב עליו: 'הגאון המפורסם אבד"ק זדיק הנודע בשם ר' חיים פיקעלער חבר ס' שפתי חן עה"ת חדושים על הש"ס וחדושים ומקורים על הרמב"ם ז"ל ושו"ת על ד' שו"ע וחדושים על ד' חלקי שו"ע וס' על דרושים כולם בכ"י וס' דברי חן. נפטר בשנת תרס"ד. בן הגאון הצדיק מו"ה אברהם (בן המופלג מו"ה שמריה ז"ל) מ"ץ דק"ק פיקעלין במחוז טעלז, שהיה תלמידו של הגאון הגדול מו"ה אברהם חריף אב"ד ור"מ דק"ק פיקעלין [ראה אודותיו בקובץ ישורון ז', תש"ס, עמ' ק"ב ואילך], וגם הוא חותן של הרבנים הגדולים מו"ה יעקב ווילענצ'יק אבד"ק פיקעלין [מח"ס דלתי תשובה, ווילנא תר"נ], ומו"ה יוסף בן ציון פרידמאן ר"מ דק"ק ראגאלע [מחידושיו ותולדותיו נדפסו בספר דברי ציון ויהודה (גבעת עדה תשנ"ו), ושם שמילא מקום גיסו ברבנות פיקעלין, ואילו ראגולי לא נזכרה]. והגאון מו"ה חיים נ"ז הנ"ל הוא גיסו של הרב הג' מו"ה יחיאל מיכל פיינשטיין מורה ודאין דק"ק פלונגיאן, והגאון מו"ה חיים הנ"ל היה נכד מצד אמו להרב הצדיק הגדול בתו"י ומקובל אשר נהירין ליה כמעט כל הש"ס בע"פ מו"ה איסר נאווראנער צוזק"ל'. [וע"ע בדברי המלבה"ד של שפתי חן המספר שבח הגאון המחבר, ובהקדמת דברי ציון ויהודה הנ"ל]. על טופס דברי חן שבבית הסה"ל כתוב: 'מנחה שלוחה למזכרת עולם ע"ש המחבר א"א מו"ר הרב הגאון הצדיק מרן חיים נאטענזאהן הכ"מ אב"ד זדיק פלך קאוונא נפטר ביום הש"ק פרשת ויצא ט' כסלו שנת התרס"ד לפ"ג. מאת בן המחבר ישראל מיכל נאטענזאהן'. בספר דברי חן בסופו הביא חידו"ת מד' אחיו. ובספר אידלסון עמ' 12 נרשם שמם ושם משפחתם של כל האחים: ר' חיים נ"ז, ר' שרגא פייבל אידלסון, ר' אריה ליב, ר' איסר הירשברג ממנסק, ר' משה שמעון גרינבלט. בספרו דברי חן דיני אישות משיב לרבינו ומכנהו ג"כ ש"ב, אבל לע"ע לא נתברר אופן קורבתם. ובתשו' בכ"י מכנהו רבינו בעש"ב = בעל שארת בשרי, ולמדנו דהיה קרובו מצד זוגתו ולא ידענו בת מי היא. 86. סי' כ"ד. 87. 'תפלת המנחה עד הערב [רבי יהודה אומר עד פלג המנחה]. אמר ליה רב חסדא לרב יצחק, התם [גבי שחרית] אמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה, הכא מאי, אישתיק ולא אמר ליה ולא מידי. אמר רב חסדא, נחזי אנן, מדרב מצלי של שבת בערב שבת מבעוד יום - שמע מינה הלכה כרבי יהודה. אדרבה, מדרב הונא ורבנן לא הוו מצלו עד אורתא, שמע מינה אין הלכה כרבי יהודה'. 88. ברכות שם. 89. סי' ג'. 90. ברכות פ"א סי' א'. 91. שם פרק תפלת השחר סי' ו' שהביא דברי תר"י דרב עשה כן משום להוסיף מחול על הקודש. וכ' דקרא ק"ש בעונתה אחר צה"כ ולא חייש לסמוך לתפלה. 92. הלכות ערב שבת סי' י"א. 93. עיין בספרו דברי חן סי' ח'. 94. רי"מ אושרוביץ, מלפנים היה רב בסלעץ מקום רבנות חמיו הגאון בעל שפת הים, ואח"כ נתמנה לרב בקרטוז בערזי הסמוכה לגרודנא, כממלא מקום ר"א קלצקין. בס' אהלי שם עמ' 338 נכתב עליו: נולד תרכ"ח, נתחנך בוואלאזין ויצק מים ע"י הגאון הנצי"ב זצ"ל ויבדל לחיים טובים ע"י הגאון ר' חיים סאלאוויציג שליט"א, אח"ז למד בכולל קאוונא ונסמך להוראה מהגאון הנצי"ב זצ"ל ומהגאון הריא"ס זצ"ל. בשנת תרנ"ה נתמנה לרב בעיר ברעזי הנ"ל. (לצידו של הרי"מ, כיהן גם ר' יהושע מרדכי קלצקין בן אחיו של ר אליהו, והרבנות נחלקה ביניהם). אחר מותו מילא את מקומו חתנו ר' סנדר ויגוצקי, שעלה עם עיירתו על המוקד עם השמדת יהדות ליטא הי"ד. 95. נולד בסלוצק בשנת תר"ה לאביו רבי נתנאל ז"ל. בוואלוז'ין קיבל תורה מפי הגרי"ד מבריסק בעל בית הלוי. כשהוציא את ספרו שפת הים כותב עליו רבו בהסכמתו: 'מכירו הייתי מכבר וידעתי כי לאילנא רברבא יתעביד. נשא את בת הגאון רבי חיים זלמן ברסלר זצ"ל רבה של מיר, ואצלו קנה דרכי הוראה. בן כ"ד שנה היה עת התקבל בהמלצת חותנו כרב דמתא בעיירת מעלץ. לאחר שנים אחדות עבר לכהן כרב העיירה פאריטש. בהסכמת הגאון המלבי"ם זצ"ל לספרו הוא כותב: "בשבטי ישראל אודיע נאמנה כי כפי שבקרתי בחידושי הרב המאוה"ג הנחריף ובקי מו"ה יחיאל מיכל הנזכר השוכן כעת בעיר פאריטש, ראיתי כי לו זרוע עם גבורה קנה חכמה ודעת הרבה בתלמוד ובפוסקים כאחד הרבנים הגדולים אנשי השם, המקום אשר הוא יושב שם צר לפניו ואינו כפי הראוי לאיש גדול בתורה כמוהו, הנני מעיד כי לפי רוחב תבונתו ההכונה הולמתו באחת העיירות הגדולות המבקשים לחסות תחת צל נשר גדול הפורש כנפיו וכו', ואבטח כי יעלה בקהל רב מוקירי תורה ולומדיה". בשנת תרמ"ז נתקבל כרב אב"ד דיאנישאק שם ניהל את עדתו עד לפטירתו שנת תר"ס. את מקומו ברבנות יאנישאק מילא חתנו הגאון רבי נחום בצלאל דזימיטרובסקי זצ"ל. 96. בביאורו בסי' רע"א (ובפסקי הגר"א שם כתב 'וכן עמא דבר', ועיין גם ערוה"ש שם). 97. סי' רע"א ס"ק כ"ו בשם הגהות מרדכי: אחר שקידש על הכוס נוטל ידיו ומברך - אחר שקידש, כדי שלא יפסיק בין נט"י להמוציא, ובני ביתו נוטלין קודם הקידוש. וחילוק זה בין בעה"ב לבני הבית נזכר גם בב"ח שם ובעוד פוסקים, וכ"כ הלכה למעשה בח"א כלל ו' ס"ב. ועיין מ"ב שם ס"ק ס"ב. 98. סי' ט"ז אות ט'. 99. בפסחים ק"ו ע"א: אמר רב ברונא אמר רב הנוטל ידיו לא יקדש. ופירוש סוגיא זו שנוי בדברי ראשונים, ומהם שפירשוהו שלא ליטול קודם קידוש. 100. סק"ז. 101. ז"ל השו"ע שם: קראה [למגילה] סרוגין וכו' יצא. הגה: ואפילו סח בנתיים. וכתב במג"א: אפילו סח - פי' הקורא אבל השומע ששח ולא שמע לא יצא.

אליבא דהלכתא
רשת כולל ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

והנה מקור הדברים שכ' המג"א בס"ב יכולים ליטול דל"ה הפסק לדידהו, הוא מהא דפי' הרשב"ם[102] ד"הנוטל" ידיו לא יקדש, רק **אחר** יקדש, וקשה טובא מכאן ע"ד התוס' ברכות כ"א ב[103] מש"ש בשם ר"ת ור"י דאם שומע כעונה אסור לשמוע באמצע תפלת י"ח, והרי הכא מבואר להדיא דמותר ול"ה הפסק, וי"ל דגברא אגברא רמית.

[בדברי הר"ן דנשים כאנשים בכל מילי דשבת]

כ. הראתיו [לידידי הרב ר' **יוסף יצחק ראבינאוויץ** נ"י הגאבד"ק טורעץ[104]] דברי הר"ן בפ' כל כתבי[105] בשם ר"ת דבכל מילי דשבת נשים הן כאנשים מהיקש דזכור ושמור[106], שיש להקשות ע"ז דשאני זכירה ושמירה שנאמרו בדיבור אחד כבשבועות כ' ב', ומה ענין ג' סעודות לזה, וכן עשה דשביתה. והשיבני, שי"ל דעשה דאכילת שבת הוא מדכתיב[107] לקדשו, וכמו שאמרו במדרש רבה[108] קדשהו באכילה ושתיה, והראני שכ"כ בשאלתות[109], והאריך בזה.

[מעשה שבת בסוכה]

כא. יום ה' בהר היה אצלי הרב ר' **שמשון האזארסקי** מ"ץ במינסק[110] אצל וואגזאל דווילנא[111], אמר לי שהגר"י **ירוחם ליב פערלמאן** הגדול ממינסק, נשאל בדבר מה שקרה שערל אחד לקח סכך מן הסוכה בשבת שהי' מכוסה בקש והניח עליו סכך מעצים כפי הנהוג, אם מותר לשבת בה, כיון שעשה מלאכה בשבת בשביל ישראל. והשבתיו שבודאי מותר, דעכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד, שהוא לקח את הסכך הראשון ועליו להחזירו, וגם אם עשה לכתחילה אין חשש, כמו קצץ ערבה ולולב בשבת שמותר[112], ומכ"ש בכאן שאין הישראל בו מאומה כמו שם.

ועל מה שאמר הרר"ש נ"י, שאינו לשם צל, זה אינו דהא הגוי עשה מעשיו ע"ד ישראל היושב בהסוכה, א"כ אף דאינו יודע שהוא צריך לשם צל, מ"מ הרי לשם סוכה עשה ושפיר דמי, כנ"ל ברור.

[שמו"ת אם צריך לקרוא הפרשיות כסדר]

כב. נסתפק [הרב ר' **מאיר פיימער**[113] (בהג"ר יוסף ז"ל שהי' אבד"ק סלוצק) שהיה אבד"ק קארעליץ], אם קריאת שמו"ת צ"ל כסדר הפרשיות דווקא. ופשט לה מהא דברכות ח' ב' לפי גירסת הערוך[114] [סבר לאשלומינהו] לכולי פרשייתא דכלה, א"כ ע"כ קראם שלא כסדר התורה[115], וי"ל הטעם משום דתורה מגילה מגילה ניתנה ואין חשש בזה.

ואני העירותיו ממגילה ל' א', אמרי למפרע הוא דקא קרי, וי"ל דבציבור שאני. - ועיין גיטין ס' א' בפלוגתא אם התורה מגילות מגילות ניתנה או תורה חתומה ניתנה, ועיין חתם סופר חיו"ד[116] מש"כ בזה.

[מלאכה שאין בה שיעור למלאכת כותב למה לא יתחייב משום צובע]

כג. שאלני הג"ר **חיים ברלין** שי', במה שאירע לפניו שמביאים אגרות בשבת וצריך לחתום ע"ז קבלה, וע"כ נותן הוא את החותם שלו, רק דא"א לחתום בחותמו שהוא בולט, ע"כ נותן חותם שיהיו האותיות שקועות והם לבנות, ונסתפק שי"ל דנהי דל"ה כתב כה"ג מ"מ לא גרע מצביעה דאם הוא רוחב הסיט כפול הוא צובע[117], וליכא למימר דשאני צביעה שהוא לתקן את הדבר הנצבע ממנו, זה אינו דהא בשבת ע"ה א' אמרינן שוחט משום מאי מחייב רב א' משום צובע[118], ומה"ט נמי אסרו חז"ל לעשר מעשר בהמה בשבת ויו"ט משום סקרתא כבחגיגה ח' א', וכ' תוס' דאי משום אין מקדישין בשבת ויו"ט ה"ל רק מדרבנן, וא"כ משמע מזה שהוא דאורייתא גם כשלא תיקן דבר, וקשה טובא מזה לדעת האו"ז[119] דכתב גלחות הוא רק דרבנן ומשום ישוב א"י שרי לכתחילה, דמ"ט יגרע מצביעה, ומאי נ"מ בין צביעה לכתיבה[120].

השבתיו בס"ד תו"מ, די"ל אה"נ, אבל למ"ד מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור ל"ש כלל לדון משום צביעה במקום שרוצה לכתוב, והרי אינו רוצה כלל לצבוע, ורב בשבת דא' משום צובע איהו מרא דשמעתא דדשא"מ אסור ככתובות ו' א' ובכ"מ, ומכ"ש דס"ל משאצל"ג חייב כשבת מ"ב א', משא"כ לדידן. וי"ל דמה"ט נקט משום סקרתא דלמ"ד משאצל"ג חייב מהתורה אסור, וס"ל להאו"ז להלכה כמ"ד משאצל"ג פטור, ורק מדרבנן אסור, ומשום ישוב א"י שרו חכמים איסור דרבנן זה, כנ"ל בהחפזה[121].

עוד אמרתי לו דנהי דבהנחת החתימה ל"ש לחייב משום צובע דאינו צביעה, מ"מ י"ל דאסור משום חצי שיעור שאסור בשבת ג"כ מה"ת כרש"י שבת ע"ד א', וא"כ גם [פחות] מכפי רוחב הסיט אסור מה"ת.

ובכ"ז לדעתי הקלושה כל שהוא מתכוין לכתוב אין בו משום צביעה, דשם צביעה לחוד ושם כתיבה לחוד, ובשבת מלאכת מחשבת הוא שאסרה תורה. וחידוש גדול שלא נמצא חקירה זו בדברי רבותינו ז"ל[122].

[בדברי שבה"ל שתקנו ז' קרואים בשבת להשלים ז' ברכו]

כד. עוד הקשה **הגרחי"ס** שליט"א[123] על השבלי לקט[124] שכ' שלכן תקנו ז' קרואים בשבת כדי לשמוע ז' פעמים ברכו מי שלא שמע כל השבוע, דהא בימי המשנה ל"ה מברכים כל הקרואים רק הפותח והחותם ע"ש בפ"ג דמגילה[125], ולכן חידש בזה די"ל דמ"מ "ברכו" אמרו כולם, ורק ברכת התורה אשר בחר בנו ואשר נתן לנו לא אמרו כולם. ובזה אתי שפיר קושית המפרשים בהא דאין מפסיקין בקללות[126], יעו"ש בתוי"ט ספ"ג[127], וגם הך דרפרם בברכות נ' א[128] דאמר ברכו ואווש כולי עלמא[129].

והשבתיו דאין ראי' שי"ל שם היה במקום כהן או בשעה"ד וכיוצא בו, עיין ירושלמי מגילה ספ"ג.

ובפשיטות י"ל הך דרפרם שבירך, עפ"ד התוס' תענית כ"ח ב[130] שכ' דליכא למימר דרב בא באמצע תפלה מדאמר [שם] 'רב איקלע לבבל' ולא אמר 'איקלע לבי כנישתא', וא"כ אתי שפיר, דהכא ברפרם אמר, רפרם 'איקלע לבי כנישתא' דאבי גיבר, א"כ היה זה באמצע קה"ת, א"כ לא שמע ברכת הפותח והוצרך לברך, וז"ב[131].

וכמדומני שבעיקר חידושו קדמו הח"ס בחא"ח מזה, שו"מ שם בס' ס"ו הקו' והתי[132].

[ביאור דברי הגמ' דאצ"ל שאין מדליקין בטבל טמא בשבת]

כה. בקיץ תרמ"ח שמעתי בהיותי בדובבעלן בצוותא חדא עם הרה"ג מ' **יחיאל מיכל וואלפסאן** שי', הגאבד"ק יאנישאק בע"מ שפת הים וזכר לשביעית, בהא דשבת כ"ו א' [ת"ר אין מדליקין בטבל טמא בחול] ואין צריך לומר בשבת, הקשה הרשב"א מאי ואצ"ל, שי"ל לדעת רבה שם כ"ג ב' דפתילה ושמן הפסולים הוא משום שמא יכבה[133], עז"א ה"נ שמא יהנה בו יש חשש שמא יכבה, ודוחק. או י"ל דאם מתנות שלא הורמו כהורמו דמי[134] , א"כ מצוה לבערו כתרומה טמאה.

והשבתיו, דלרב חסדא[135] דלשמא יטה לא חיישינן, מאי איכא למימר. ותו איך נוכל לומר שמצוה לבערו מפני שכהורמו דמיין הרי מצוה עליו לתורמו.

[תשלומין למזיד בהבדלה]

כו. מש"כ באו"ח סי' [רע"א[136]] דבקידוש אפילו במזיד י"ל תשלומין משא"כ בהבדלה[137], נראה פשוט דבהבדלה הוא מטעם תשלומין ואין למזיד תשלומין משא"כ בקידוש כל היום זמנו, וחידוש שבש"ע של בעל התניא כ"כ גם בהבדלה[138], ותמוה מאוד.

[שנים שעשו במוקצה]

כז. מסתפקנא אם מותר לטלטל מוקצה בשנים, דהא שנים שעשאוהו מן התורה ליכא איסור, וא"כ י"ל דבמוקצה דרבנן מותר, או דמוקצה משום הוצאה היא כשבת קכ"ד ב' וביצה ל"ז א', י"ל דאסור בשנים, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ובפשיטות מ' במקומות רבות שאסור[139].

ויש להביא ראיה מהך דטבל מוכן אצל שבת[140], שי"ל מה"ט מיקרי מוכן שיכולים שנים להפריש ביחד, וא"ש שלא נקרא עבריין, ומיושב קושית התוס'[141] מבכור דל"ש בבכור שיראוהו שנים כאחד, וע"ש צ"ג ב'.

[להסיר שחרורית מן היד בשבת]

כח. עוד שאלני [ידיד נפשי הרב ר' **יהודה ליב זיו** מ"ץ בעיר קאמאיי שי'[142]], ע"ד החיי אדם[143] שהחמיר בנמצא שחרורית על היד בשבת שאסור לרוחצו, עפ"ד הרא"ש בפ"ז דשבת[144] דחומר מוחק שגם אפילו טשטוש מעט דיו נמי הרי במקומו ראוי לכתוב אות, עש"ה לענין נט"י לסעודת שבת[145], והוא דבר הרגיל מאוד ובפרט בנשים, אם הדין כדבריו. והשבתיו בהשקפה ראשונה דלכאורה שאני התם בהרא"ש שהביא התוספתא דמבואר שם נפל דיו על ספר שעוה על פנקס ומחקו, א"כ ודאי דווקא במקום שדרכו ליכתב שם הוא שחייב משום מוחק, משא"כ בבשר אדם נהי שאם כתב חייב אבל מ"מ זהו בכותב דאיהו אחשביה לכתיבתו, משא"כ אם מוחק על בשר אדם מהיכי תיתי נחייבו משום מוחק שראוי לכתוב שם במקומו והרי אין שם מקום לכתוב כלל ואיך נחייבנו משום שראוי לכתוב, זהו ודאי דבר רחוק לכאורה.

ותו הראתיו דברי רש"י בשבת ק"ד ב[146] שכ' במשנה על הכותב על בשרו חייב "שכתב בדיו", משמע דווקא שבדיו לבד הוא שחייב אם כתב ולא בענין אחר.

[בקו' רע"א במסר לה בשבתות וי"ט - כתובות מז, א]

כט. עוד ראיתי שם [בשו"ת שו"מ מה"ק ח"ב] ס"ס צ"ו, כ' ליישב קו' הגרע"א ז"ל בכתובות מ"ז א', במה שאמרו שם דמסרה לה בשבתות וימים טובים[147], דהא י"ל דמוסרה לשמור קישואין דאינה עושה מלאכה ונוטלת שכר בהבלעה דמותר. בהקדם קו' ס' המקנה בשם בנו הרי"מ ז"ל, דהא בקדושין ד' ב' מצריך קרא דמעשה ידיה של אב, דלא דמי לקדושין דלא קטרחה, וא"כ מעשה ידיה דלא טרחה פשיטא דשל אב, וא"כ מאי ראיה מהא דמוסרה לחופה ומבטלה ממלאכה. וי"ל עפ"ד המרדכי דאם שלח שליח לכמה ימים ונאנס באמצע דאינו משלם לו על העבר כיון שלא השלים שליחותו, ועיין תומים סס"ו ס"ק ס"ח, ובודאי ה"נ בכל דבר שצריך לעשותו איזה ימים ולא גמר, וא"כ בכה"ג שטרחה כמה ימים ורוצה להכניסה לחופה א"כ מתבטלת ממעשה ידיה גם מקודם זה, א"כ הוה ליה מעשה ידיה דטרחה, וע"ז משני דמסר לה בשבתות וימים טובים, דהוה ליה מעשה ידיה דלא טרחה, ול"ל דבכה"ג הרי הוא מבטלה ממלאכתה שבחול מקודם, דזה אינו דהא שכר שבת א"א רק בהבלעה, וא"כ איך אפ"ל דאם לא תשמור בשבת תפסיד כל ימות השבוע, דא"כ אינו בהבלעה דהא בא השכר על כל יום בפ"ע וא"כ הדרא קושיא לדוכתא דהוה ליה מעשה ידיה דלא טרחה, עכ"ד הנפלאים בחריפותם.

ואולם כ' ששמע קו' זו בשם הגרע"א, וחידוש גדול שלא עמד בזה שלא סיימוה קמיה כראוי, דהא הקושיא בפשיטות דמה"ת אין שיעור איסור כלל בשכר שבת אפילו שלא בהבלעה[148] ושם אקרא שו"ט בגמ', וא"כ אין התחלה לתירוצו המחודד[149].

[התחיל למול קודם שבת ולא הספיק לפרוע]

ל. כתב [אחי הרב זצ"ל[150]] ליישב קושית התוס' בשבת קל"ז ב', דת"ל מרישא, דנפ"מ במל בערב שבת לעת ערב ולא הספיק לפרוע עד שנתקדש היום, דמותר לפרוע בשבת דה"ל מילה בזמנה[151]. ואני אומר בורכא היא בממכ"ת וישתקע הדבר [ולא] יאמר, ומי שמל אז בעוד לא הספיק לגמור בע"ש ה"ה פושע, עיין שבת קל"ג ב' כה"ג, וח"ו לקרות זה מילה בזמנה. [זה כתבתי מאז זמן רב שאינני זכור מתי, ורואה אני גם עתה הדברים נכונים דאיך נקראהו מילה בזמנה וה"ה כבר ס' לילה משבת ואנה מצאנו בלילה מילה בזמנה ללכתחילה, ופשוט מאוד][152].

---

102. ק"ר ע"ב ד"ה נטל. 103. ד"ה עד. 104. 'אמו"ר הגאון האמיתי המפורסם איש האשכולות, פה מפיק מרגליות, כקש"ת מו"ה יוסף יצחק ראבינאוויץ זצ"ל, נולד בשנת תר"ד בעיר סטויפץ לאביו המופלג בתו"י חו"ש מו"ה חיים דוב ז"ל. אחר נישואיו עם אמי מורתי הצו"ח מרת בלומא בת המופלג בתו"י ר' ישראל ז"ל בעיר מיר, נתמנה שם לדומ"ץ בבית דינו של הגאון הגדול המפורסם כקש"ת מו"ה יום טוב ליפמאן צא"ל אב"ד דשם, מחבר שני חלקי ספר מלבושי יו"ט. בשנת תרמ"ד נתקבל כבוד אבי הגאון זצ"ל לאב"ד ועיר טורעץ. בשנת תרע"ו כשהמלחמה העולמית הראשונה הגיעה סמוך לטורעץ אנוס היה לברוח למינסק וכו', ובשובו אח"כ לטורעץ הממוהו ידיעות מעציבות ומחרידות מתגרת יד המלחמה הנוראה שנגעו עד נפשו וכו' חלה מרוב צער ויגון ויגוע ויאסף אל עמיו בשנת תרע"ט ביום ב' כ' טבת' (מכתב בנו בראש ספר ברכת יצחק, ירושלים תש"י, שם נאספו שרידי חידושי תורתו). הגרי"צ נמנה על מקורביו של רבינו. בקונטרסו נפש דוד אות ל"ב מתאר רבינו גודל זהירותו מלהכניס עצמו במחלוקת בענייני רבנות בשום מקום, ושוב כותב: 'בחודש אדר תרנ"א נתרציתי לבני טורעץ לנסוע לשם עם ידיד נפשי הגאבד"ק סטופצי שליט"א לתווך שם בדבר החזן ובני העיר לאשר היה נוגע דבר זה לידיד נפשי הרב הגאבד"ק ר' יוסף יצחק ראבינאוויץ שליט"א'. 105. שבת קי"ז ע"ב. 106. בר"ן הביא דברי ר"ת שחייבות בג' סעודות משום שאף הן היו באותו הנס, וכ' ע"ז הר"ן דא"צ לזה שהרי כיון שחייבות בקידוש היום ד"ת שכל שישנו בשמור ישנו בזכור, בכלל זה כל מצות היום. 107. שמות כ' ח'. 108. מכילתא בא ר"פ ט'. 109. חיוב ג' סעודת בשבת נתפרש בשאילות בראשית שאילתא א'. 110. הוא הגאון רבי שמשון גרוזובסקי זצ"ל (חתן הגאון ר' אברהם יורקנסקי אב"ד שווערזנא), אבי הגאון רבי ראובן גרוזובסקי אב"ד לוצין זצ"ל, מ"ץ במינסק ורב 'אזור תחנת הרכבת'. עליו ועל יחוס משפחתו ראה מאסף ישורון (כ"א, תשס"ט, עמ' קי"א- קי"ב). ושם שהיה ידוע בדורו כבעל הוראה מופלג. 111. תחנת הרכבת לווילנא. 112. עיין מ"ב סי' תרנ"ה ס"ק ג'. 113. מ"מ אביו הג"ר יוסף ברבנות סלוצק, נפטר ביום ה' כ' אייר שנת תרע"א. שנים אחדות, בין השנים תר"ן לתרנ"ה כיהן ברבנות קארעליץ. תולדותיו בקצרה מפי בנו הג"ר יוסף בפנקס סלוצק עמ' 37. 114. ערך כל, הרביעי. 115. עיין חידושי הגרז"ס כהנא שפירא, ברכות שם, הנדפסים בספר הזכרון מנחת ירושלים - מנחת העומר (עמ' ע"ה). 116. סי' רנ"ד. 117. שבת ק"ה ע"א. 118. 'והרי שם אין הבשר משתבח במה שנצבע בדם אלא שניחא ליה בכך לתועלתו ומתחייב משום צובע' (לשון הגרח"ב - ראה להלן). 119. ח"ב סי' ע"ו והו"ד בהגהות רמ"א או"ח סי' ש"ו סי"א. 120. בספר 'אוצר רבי חיים ברלין' - נשמת חיים (ח"א, או"ח סי' ע"ה אות י"ג), נדפסה שאלת הגרח"ב אל הגרמ"נ ירושלימסקי בענין זה (מיום ר"ח תמוז שנת תרמ"ז). ושם האריך בהרצאת תמיהה זו, מפני מה לא יתחייב כל כותב גם משום צובע, ומה לי צובע צמר ומה לי צובע קלף. ועי"ש שהעמיד תמיהתו גם על שיטת האו"ז דס"ל דכל כתב שאינו אשורית חייב רק מד"ס, שגם בזה קשה מאד אמאי לא יתחייב משום צובע עכ"פ. והביא משוחט ומסקרתא להוכיח דצובע חייב גם כשאין הנצבע משתבח, וככל המובא כאן. ובתו"ד שם כתב הגרח"ב: 'וכבר שאלתי לכמה רבנים מפורסמים ובראשם מר אבא הגאון וצדיק אב"ד ור"מ דוולאז'ין שליט"א ואין פותר אותה לי'. 121. בקו' הגרח"ב עמד גם בתשו' בית יצחק (מפתחות לאהע"ז ח"ב סי' א' אות ה'), ובתו"ד כתב ליישב דאף אם דבר שאינו מתכוין חייב, היכא דמתכוין למלאכה אחרת פטור אף לר"י, וסיים: דישל"ע בדבר. וע"ע קרן לדוד (גרינוולד) סי' ק"ב. 122. בעיקר גדר החילוק בין מלאכות כותב לצובע ראה מש"כ בבה"ל סי' ש"מ ס"ד ד"ה במשקין, אג"ט מלאכת לש סק"ט אות ט', ובקהילות יעקב שבת סי' מ'. 123. הוא הגאון בעל שערי דעה הנזכר לעיל. 124. סי' ע"ז והו"ד בב"י סי' רפ"ב. 125. כ"א ע"ב. 126. מגילה ל"א ע"א, אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולן, וקאמר עלה ר"ל לפי שאין אומרים ברכה על הפורעניות. וק' הא בזמן המשנה לא ברכו האמצעים כלל. 127. ד"ה אין מפסיקין, שעמד בהערה זו ע"ד הגמ' במגילה, וכבר קדמו הט"ז סי' קל"ט סק"ג. ועיין תוס' רעק"א במשניות שם מה שהביא מהירושלמי. 128. 'רפרם בר פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גיבר, קם קרא בספרא ואמר ברכו את ה', ואשתיק ולא אמר המבורך. אוושו כולי עלמא ברכו את ה' המבורך'. 129. נראה שהגאון שע"ד, והסכים עמו האדר"ת, סברו דבימי רפרם בר פפא עדיין לא תיקנו שיהיו מברכין משום הנכנסים והיוצאים, ולכן הוצרכו ליישב מה שאמר רפרם ברכו בקרה"ת, ולא מצינו שהיה כהן (ועיין בכורות ל"ו ע"ב שם מפורש שהיה רפרם ישראל ונתן בכור לכהן. אבל כפי הנראה אינו רפרם ב"פ, אלא רפרם תלמיד רב אשי (עיין תודו"א בערכם). וכ"ז לכאורה צ"ע שכן מצינו דתקנת הנכנסים והיוצאים היתה נהוגה כבר בזמן רב (עיין מגילה כ"ב ע"א ובדברי הראשונים שם), ורב קדם לרפרם בר פפא כמובן. [ועיין מראה הפנים לירו' ברכות פ"ז ה"א, שהעיר על מה שנראה שם מדברי הירושלמי דר' זעירא לא הכיר תקנת הנכנסין והיוצאין, וכתב שהוא תמוה שהרי כבר בזמן רב נהגה התקנה וכנ"ל. וכתב שם רבינו בהגהותיו טוב ירושלים: 'ומ"ש במה"פ דבימי ר"ז עדיין לא נתפשטה התקנה לברך לפניו ולאחריו, והקשה מבבלי מגילה, לבד דלא קשה מידי דיש לומר שבמקומו של ר' זירא עדיין ל"נ ורק בבבל נתפשט']. על תקנת הנכנסין והיוצאין, יסודה וזמנה, ושיטת הירושלמי המיוחדת בזה, עיין מאמרו של הר"י שצפינסקי בתוך ספרו התקנות בישראל ח"ב עמ' כ' ואילך. 130. ד"ה אמר. 131. עיין ט"ז סי' תכ"ח סק"ה שכתב וז"ל: 'ותדע לך כן דאטו אם בזמן המשנה בא אחד לבה"כ בשעת קריאה דלא שמע הברכה שלפניה וכי ס"ד שיקרא בלא ברכה'. 132. וכ"כ גם בפנ"י מגילה כ"ג ע"א שאף כאשר בירכו רק הפותח והחותם מ"מ ברכו אמרו כל הז' קרואים, וגם הוא הסתייע מדברי השבה"ל הנזכרים. 133. כוונתו למה שאמר שם רבה דאין מדליקין בשבת בשמן שרפה, 'שמתוך שמצוה לבערו גזרה שמא יטה' ['כדי שיתבער מהר' - רש"י]. 134. קידושין נ"ח ע"א. 135. שם. 136. סעיף ח'. 137. סי' רצ"ט ס"ז. ועיין חשבונות של מצוה מצוה ל"א. 138. שם ס"ח. 139. עיין תוספת שבת בפתיחה לסי' ש"ח, ועיין א"א בוטשאטש מהדו"ת סי' ש"ה, ובהערות הגר"מ אראק בסוף הספר שם. ועיין מה שהרחיב בזה הגרא"א רובינשטיין זצ"ל בספר מגדנות אליהו, ירושלים תשמ"א, סי' צ'. 140. שבת מ"ג ע"א. 141. שם ד"ה טבל. 142. הגיד יהודה ליב זיו, יליד פוניבז' ורב עדת חסידי לובאביטש שבקאמאי. מעט עליו כתבו בני קאמאי בספר יזכור לראקישוק וסביבותיה (יוהנסבורג תשי"ג, עמ' 305-292), ושם כי היה מוחזק כצדיק גמור ופרוש לגמרי מכל עניני עוה"ז. רבינו מזכירו לרוב ובהערכה מיוחדת, ראה ד"מ תשובת רבינו אליו (נתפרסמה בקובץ צוהר ו' עמ' נ"ה): 'בעתית"ש ל"ג בעומר תרל"ח פאניוועז, שלום שלום לידידי כנפשי הרב החו"ב ותיק וחסיד ירא וחרד לדבר ד' כש"ת מו"ה יהודא לייב זיו נ"י ויזרחו, יהי' ד' עמו ובכל אשר יפנה יצליח'. בחיבורו אזני דוד אותו כתב רבינו בשנים מוקדמות יותר מזכירו רבינו ומוסיף לו הרב דשאדעוויץ (ישוב קטן פאניוועז). ברשימתו של ר"פ גריי‍בסקי 'ישני עפר מבית העלמין אשר לעדת החסידים אנ"ש כולל חב"ד יצ"ו במרום הר הזיתים אשר על פני ירושלים' (אבני זכרון י"ב, ירושלים תרפ"ט) נזכר: ר' יהודה ליב קאמאי י"ח טבת תרס"ד. ואולי הוא הוא הסמוך לנישטאט טאוורינ). ובערוב ימיו קבע משכנו בתוככי ירושלים. 143. הלכות נט"י, כלל מ' ס"ח. 144. סי' ט'. 145. דברי הרא"ש הובאו בחי"א הל' שבת כלל ל"ח נשמ"א אות א'. 146. ד"ה הכותב. 147. 'במעשה ידיה, מנלן וכו', מסתברא דאביה הוו, דאי ס"ד מעשה ידיה לאו דאביה, אלא הא דזכי ליה רחמנא לאב למימסרה לחופה, היכי מצי מסר לה, הא קמבטל לה ממעשה ידיה, פריך רב אחאי אימא וכו' דמסר לה בשבתות וימים טובים'. 148. וכדברי רבינו כ"ה בגליון הש"ס לרעק"א שם: דמסרה לה בשבתות וי"ט, קשה לי הא מ"מ שייך ביטול מלאכה דהא יכולה לעשות דברים המותרים לחתוך תלוש ולשמור פירות וכדומה, דהא שכר שבת ליכא דדרא דאיסורא דאורייתא, וצ"ע. 149. כבר העיר כן הרמ"מ קרנגיל להגאון בעל שו"מ, והשיבו השו"מ (חמישאה סי' צ') וז"ל: 'הגיעני היום, ומ"ש על מה שכתבתי ליישב קושית הגאון מוהר"ע איגר ז"ל, והוא לא הקשה דוקא בהבלעה. הנה באמת לא ראיתי בדבריו רק מה שהוגד לי, אמנם כעת ראיתי קושיתו ולא כתב בהבלעה רק סתם שיכולה לחתוך בתלוש ולשמור פירות ושכר שבת ליכא דדרא דאיסורא דאורייתא. אמנם לפענ"ד יש דדרא, לפמ"ש הרמב"ן פרשת אמור וכו' דהתורה רוצה שיהיה לאדם מנוחה בשבת ויו"ט וע"ז נצטוינו מקרא וכו', ולפ"ז אם נתיר לקבל שכר בשבת יהיה האדם טורח למשוי כל ענינים שאינן מלאכה ולא יהיה לו מנוחה לכך אסור שכר שבת שעי"ז לא יצדה לטרוח בחינם וכו'. וא"כ אף שהגאון לא הרגיש בזה אני אני מוצא לו תבלין בקושיתו'. 150. הוא אחיו תאומו הג"ר צבי יהודה רבינוביץ תאומים זצ"ל, אב"ד ליגום וראגאלי. נלב"ע כ"ד כסלו תרמ"ח. 151. אולי כונתו לתוס' שם ד"ה מל וז"ל: 'מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל - תימה אמאי איצטריך למיתני האי כיון דכבר תנא דבשר החופה את רוב העטרה מעכב המילה וכי לא פרע עדיין רוב עטרה מכוסה'. וע"ז תירץ דנפ"מ וכו'. 152. בגמ' שבת קל"ג ע"ב שנינו דאומן שהתחיל מלאכת המילה בשבת, וסיימה במוצ"ש, והתרו בו שלא יספיק לעשות כל מלאכתו בשבת, חייב חטאת. ובחידושים המיוחסים לר"ן לשבת שם, העמיד דברי הגמרא במל בערב שבת וכתב וז"ל: 'ולי נראה בין השמשות דערב שבת, וחייב כרת על שפרע בשבת, ועשה חבורה שלא במקום מצוה דהוא יום תשיעי'. ומפורש כדברי רבינו. אמנם האחרונים הוציאו מדברי המיוחסים לר"ן, דהא מיהא מצד לילה, לא אכפ"ל. ומשמע דאם התחיל למול ביום השמיני פורע בלילה של תשיעי. (עיין תכלת מרדכי למהרש"ם פרשת לך לך, הו"ד בספר הברית לרמ"נ פירוטנסקי זצ"ל, סי' רס"ב, ליקוטי הלכות סוף אות נ"ב. ושם הביא דברי המיוחסים לר"ן ועוד מדברי אחרונים עי"ש).

גדולות אלישע

הגאון רבי אלישע נסים דנגור זלה"ה
אב"ד בגדאד

הגאון כמוהר"ר אלישע נסים דנגור זלה"ה, אב"ד בגדאד, מתלמידי הגאון רב רבנן כמוהר"ר עבדאללה סומך זלה"ה. נודע בעוצם גאונותו וחסידותו. כיהן כ'חכם באשי' ואב"ד בגדאד בין השנים תר"מ-תרמ"ו; תרמ"ט-תרנ"ד. החכם אהרן ששון בספרו זכרון לחיים כת"י (תולדות חו"ר בבל) כתב אודותיו: 'הרה"ג המופלא החריף והשנון כמוהר"ר אלישע נסים בה"ר ששון דנגור ז"ל, היה לאב"ד בשנת ה"א תר"מ, אחר ח"ר ששון סמוחה הי"ו, ומשנהו היה הרה"ג ח"ר אברהם הלל הי"ז, והשלישי הרה"ג ח"ר יחזקאל משה הלוי הי"ו. ואחר פטירתו בשנת תרנ"ד היה הרה"ג ח"ר אברהם הלל לאב"ד, והשלישי הרה"ג ח"ר משה שמאש הי"ו. בשנת תר"מ היה הרה"ג ח"ר אלישע גם לחכם באשי אחר שהביאו לו מקושטא אות כבוד וכו', ויעש הישר והטוב בעיני אלהים ובעיני אנשי האמת שונאי הבצע, ככל אשר הורהו רבו הרה"ג מוהר"ר ח"ר עבדאללה סומך זלה"ה, וכמוהו לא היה חכם באשי משליך את עצמו מנגד על טובות הקהל. הוא נלחם על האמת והצדק בכל עוז, ולא נשא פני גדול, כי אם בצדק שפט את עמיתו, לכן לא ראה מנוחה והשקט עד שכל ימיו היו מכאובים וכו', כי אנשי און ואוהבי החמס והבצע גלגלו עליו צרות רבות ורעות עד אשר שמו את כל הקהל כמרקחה וכו'. ח"ר אלישע ז"ל כתב כמה ספרים, ומהם שיטה על מסכת ביצה, וספר ליקוטי דינים (בדיני התפלה של כל השנה וכדומה). ויתר דברי ח"ר אלישע ז"ל והתלאות אשר עברו עליו, הלא המה כתובים על קונטרסי הר"ש צדקה ז"ל, זכר צדיק לברכה', ע"כ. מתוך כתביו אלו אשר הותיר אחריו באו בדפוס: 'גדולות אלישע', הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשל"ו, 'מעשה בית דין', שם תשמ"ח. נפטר ביום כ"ז אדר תרנ"ה. לפנינו ליקוטי דינים וחידושי הלכות על סדר שולחן ערוך הלכות שבת סימן שכ"ה.

אורח חיים

שכה א"י שעשה מלאכה בעד ישראל. ובו ט"ז סעיפים:

א. מותר לזמן א"י בשבת ומותר ליתן מזונות לפניו בחצר לאכלן ואם נטלן ויצא אין נזקקין לו ודווקא שהא"י בחצר אבל אם עומד בחוץ ופשט ידו לפנים שידוע הוא שיוציאנו או ליתן לו שאר חפצים שדרך להוציא אסור אפילו אם עומד בפנים אפילו אם החפצים של א"י שהרואה אינו יודע שהחפצים של א"י. הגה ואפילו בייחד לו מקום מבע"י יש להחמיר (מרדכי פ"ק דשבת).

ב. היכא דאיכא משום דרכי שלום או בא"י אלם מותר לתת לו או לשלוח לו ע"י א"י. וה"ה לצורך מצוה כגון להוציא חמץ מביתו בפסח (מרדכי).

ג. מותר להחליף משכון בשבת אם הוא מלבוש ויוציאנו דרך מלבוש כי אין זה משא ומתן וגם בישראל מותר בענין זה אם הישראל צריך ללבשו. הגה וטוב שהא"י יקח המשכון עצמו ויניח אחר במקומו ולא יגע בו הישראל שלא יהא נראה כנושא ונותן (אגודה) וע"ל סי' ש"ז בסופו מדין א"י המביא בשבת איזה דבר אם מותר לקבלו.

ד. פת שאפה א"י לעצמו בשבת יש אוסרים ויש מתירים ובשעת הדחק או לצורך מצוה כגון סעודת ברית מילה או לצורך ברכת המוציא יש לסמוך על המתירים. הגה אבל אסור ליתן לו מעות מע"ש ושיתן לו הפת בשבת דאז אדעתא דישראל קא עביד (רבי' ירוחם מ"ח).

ה. א"י שצד דגים או ליקט פירות לעצמו אסורים לישראל ואפילו ספק אם לקטן או צדן היום אסורים בו ביום אבל לערב מותרים מיד אפילו אם ודאי לקטן וצדן היום.

ו. אם ליקט וצד בשביל ישראל או בשביל ישראל וא"י צריך להמתין לערב בכדי שיעשו.

ז. ספק אם ליקטן בשביל ישראל או שידוע שליקטן בשביל ישראל ואין ידוע אם נלקטו היום אם לאו אסורים בו ביום ולערב בכדי שיעשו וי"א דלערב מותר מיד.

ח. דבר שאין בו חשש צידה ומחובר אלא שהובא מחוץ לתחום אם הביאו הא"י לעצמו מותר אפילו בו ביום ואם הביאו בשביל ישראל מותר לטלטל אפילו מי שהובא בשבילו אבל לאכול אסור בו ביום למי שהובא בשבילו ולערב בכדי שיעשו. הגה וי"א דאין הלילה עולה מן החשבון רק צריך להמתין ביום ראשון בכדי שיעשו (סמ"ק ומרדכי ס"פ כ"כ) ולאחרים מותר בו ביום וי"א דלמי שהובא בשבילו מותר לערב מיד והא דשרי לישראל לטלטל אפילו כשהביאו האינו יהודי לעצמו דוקא בתוך ד' אמות או בתוך העיר אם היא מוקפת חומה והוא שתהא מוקפת לדירה דהיינו שישבה ולבסוף הוקפה וסתם עיירות מוקפות לדירה וסתם מבצרים אינם מוקפים לדירה (ועיין לקמן סי' ת"א).

ט. אם הוא ספק אם הובא מחוץ לתחום אסור ודוקא בא"י שאינו שרוי עמו בעיר אבל אינו יהודי השרוי עמו בעיר ופירות המצויים בעיר אין לחוש מספק ואפילו אם יש לאינו יהודי שני בתים ואחד מהם בתוך התחום תולין להקל ומותר לאכול אפילו למי שהובא בשבילו.

י. אינו יהודי שמילא מים לבהמתו מבור שהוא רה"י לרה"ר מותר לישראל להשקות מהם בהמתו והוא שאין האינו יהודי מכירו דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו ואם מילא לצורך בהמת ישראל אסור בכל מיני תשמיש אפילו ישראל אחר ואם מילא מבור רה"י לכרמלית מותר לאחר שלא מילא בשבילו. הגה ויש מקילין ואומרים דאף אם הובא דרך רה"ר לצורך ישראל מותר לאדם לשתות מהם הואיל ואפשר לילך שם ולשתות (טור בשם ר"ת) ויש מתירין אף לכתחלה (כל בו) וכן נהגו היתר לומר אף לכתחלה לאינו יהודי להביא שכר או שאר דברים דרך כרמלית או בלא עירוב ואע"פ שיש להחמיר בדבר מ"מ אין למחות ביד המקילין לצורך שבת ובשעת הדחק דהא יש להקל באמירה לאינו יהודי לצורך כמו שנתבאר סי' ש"ז וכ"ש בכה"ג.

יא. ליקט אינו יהודי עשבים לצורך בהמתו אם אינו מכירו מאכיל אחריו ישראל שעומד בפניה בענין שלא תוכל לנטות אלא דרך שם דאילו להעמידם עליהן אסור דחיישינן שמא יטול בידו ויאכילנה והם מוקצים אבל אם מכירו אסור וכן בכל דבר דאיכא למיחש שמא ירבה בשבילו אבל בדבר דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו כגון שהדליק נר לעצמו או עשה כבש לירד בו שבנר אחד ובכבש אחד יספיק לכל אפילו מכירו מותר.

יב. אע"פ שאינו מכירו אם אומר בפירוש שלצורך ישראל הוא עושה או אפילו אם אינו אומר כן אם מעשיו מוכיחים שלצורך ישראל עושה כגון שהדליק נר בבית שישראל בו והלך לו האינו יהודי אסור.

יג. אם ליקט אינו יהודי והאכיל לבהמת ישראל אין צריך למחות בידו לפי שעה אבל אם רגיל בכך צריך למחות.

יד. עשה אינו יהודי בשבת ארון או קבר לעצמו מותר לישראל ליקבר בו ואם עשאו בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית ודוקא שהקבר בפרהסיא והארון על גביו שהכל יודעים שנעשה לפלוני ישראל אבל אם הוא בצנעה מותר ליקבר בו לערב בכדי שיעשו ואפילו כשהוא בפרהסיא אינו אסור אלא לאותו ישראל שנעשה בשבילו אבל לישראל אחר מותר והוא שימתין בכדי שיעשו.

טו. אינו יהודי שהביא בשבת חלילין (פי' כלי כגון חלילים שקולם מעורר הבכי) לספוד בהם ישראל לא יספוד בהם לא הוא ולא אחרים עד שימתין לערב בכדי שיבואו ממקום קרוב ואם ידע בודאי שממקום פלוני הביאם בשבת ימתין לערב כדי שיבואו מאותו מקום ואח"כ מותרים בין לו ובין לאחרים וה"מ כשהביאם דרך רה"ר אבל אם לא הביאם אלא דרך כרמלית כיון שלא נעשה בהם איסור תורה א"צ להמתין כדי שיבואו אלא מותרים לערב מיד.

טז. ספק אם הובאו מחוץ לתחום או מתוך התחום חוששין שמא מחוץ לתחום הובאו.

גדולות אלישע

סימן שכ"ה

א. סעיף א': מותר לזמן גוי בשבת ליתן מזונות לפניו בחצר וכו'. אבל לא בידו דהוי עקירה, מ"א (ס"ק ב') בשם ש"ג, רבי זלמן (סעיף ב').

ב. ודוקא אם נותן לידו של נכרי כדי שלא יעשה הוא עקירה מרשות היחיד, אבל אם הנכרי נוטל מידו מותר שאז הנכרי עושה עקירה, וכל שכן אם מניח לפניו ע"ג קרקע או ע"ג שולחן והנכרי נוטל משם, ר' זלמן שם.

ג. שם. לאכלן וכו'. פי' דוקא לאכלן אבל אם מפרש להוציאן אסור, ובאמת אפילו ליתן סתם מותר, עולת שבת (ס"ק ב').

ד. אבל אם אין הרשות בידו לאכלן בחצר או שהוא הרבה שא"א לאוכלו שם אסור ליתן לפניו, מ"א (ס"ק ג') בשם ש"ג, א"ר (ס"ק א'), ר' זלמן (סעיף ב').

ה. שם. אפילו אם החפצים של גוי וכו'. דעת מ"א (ס"ק ד') דאם החפץ של גוי וממושכן ביד ישראל מותר ליתן לו כשעומד בפנים, וכן דעת ר"ז (סעיף ג'). ולענין דינא ודאי לדברי מרן ז"ל שומעין דאפילו אם החפצים של גוי ועומד בחצר אסור.

ו. כתב הלבוש (בסוף סעיף א') ולדידן דלית לן רשות הרבים לא החמירו כ"כ ע"ש. אבל מסתמות דברי מרן דלא חילק משמע דאפילו לדידן דלית לן רה"ר שייך דין זה, וכן מבואר בב"י עיי"ש, וכ"כ הב"ח, וכן משמע מט"ז ומ"א, ועיין להרב א"ר (ס"ק ד').

ז. סעיף ב': היכא דאיכא משום דרכי שלום או בגוי אלם מותר לתת לו וכו'. מדברי מרן נראה דאפילו ליתן בידו ממש מותר היכא דאיכא משום דרכי שלום או בגוי אלם. והרב מ"א (ס"ק ו') פליג על מרן ז"ל וס"ל דליתן בידו ממש אסור, והרב א"ר (ס"ק ה') ס"ל כמרן ז"ל.

ח. סעיף ג': מותר להחליף משכון בשבת אם הוא מלבוש ויוציאנו דרך מלבוש וכו'. הא לאו הכי מחזי שהישראל ציוה להוציאו כיון שהוא ממושכן בידו, מ"א (ס"ק ז'), א"ר (ס"ק ו'). ומשמע מדבריהם דהא דצריך שיוציאנו דרך מלבוש משום איסור הוצאה, אבל אם בענין שאין בו איסור הוצאה כגון בעיר שמוקפת חומה שמותר לטלטל בתוכה מותר להחליף אפי' אם אינו דרך מלבוש.

ט. ודע דלדידן דלית לן רה"ר אלא כרמלית הביא מרן ז"ל בב"י פלוגתא בזה ודעתו לאסור, וכן דעת הב"ח עיי"ש, וכ"כ הט"ז (ס"ק א') וכן פסקו הפוסקים.

י. ויש להסתפק אם היא עיר שמוקפת חומה שמטלטלין בתוכה אם מותר לתת לו, אי חיישינן שמא יוציא חוץ לתחום. ואח"ך ראינו שדבר זה הוא מבואר לעיל (בסי' רמ"ו סעיף ב') שכ' מרן ז"ל וז"ל אסור להשאיל שום כלי לגוי בשבת ואפי' בע"ש אם הוא סמוך לחשיכה כל שאין שהות להוציאו מפתח ביתו של המשאיל קודם חשיכה מפני שהרואה סבור שישראל ציוהו להוציאו עכ"ל. וכתב הט"ז (סס"ק ג') וז"ל מ"מ אם הגוי דר בתוך המקום שאין איסור להוליך שם ודאי מותר ע"כ, וכ"כ מ"א (ס"ק ו') וז"ל ואפילו לדידן דלית לן רה"ר גמורה אסור. וא"כ אם העיר מוקפת חומה דמותר לטלטל בכולה שרי, אלא שסיים שם הרב מ"א דמדברי הרמב"ם (פרק ו') שכתב כשיצא מפתח ביתו בשבת יראה כמי שלוה לגוי או משכנו או פסק עמו או מכר לו בשבת ע"כ, משמע דלפי טעם זה דאסור אפי' בעיר שמוקפת חומה. והקשה הרב מ"א על מרן ז"ל וז"ל וא"כ צ"ע על הרב"י שהשמיט טעם הרמב"ם, ויש להקל בעת הצורך, ע"כ דברי הרב מ"א.

יא. סעיף ד': פת שאפה גוי לעצמו בשבת וכו' ובשעת הדחק או לצורך מצוה וכו' יש לסמוך על המתירים. פי' שעת הדחק כגון שדר בכפר יחידי שאי אפשר שישאיל מחבירו, מ"א (ס"ק י"א) בשם ב"ח, א"ר (ס"ק י"א). וסיים שם מיהו ביו"ט יש להקל, וכן כתב הי"א בהגב"י, וכן כתב הח"א (כלל ס"ג אות ג'), וכן כתב הר"ז (ס"ו). ועיין שכנה"ג בהגב"י (אות ה') שהביא משם רש"ל שאסור אפילו שעת הדחק אלא א"כ שעת הדחק ולצורך מצוה שרי.

יב. כתב הרב שיירי כנה"ג בהגב"י (סוף אות ד') וז"ל בתשובות הרשב"ץ מכ"י הסכים ג"כ להיתר כשהגוי אופה לעצמו ולא בשביל ישראל ולא יאמר לו ישראל כלום אפי' מע"ש, ואפי' הפת הזה הוא פת של בעלי בתים שאסור בחול מותר כדי שלא יתענה עיי"ש. ועיין להרב חיד"א בברכ"י (אות א') שציין על מ"ש הרשב"ץ וציין עוד על תשובות מהר"ש בנו (סי' קע"ה) ותשובות מהר"ש דוראן שבסוף התשב"ץ (סי' י"ג) שמדברי כולם מבואר שאפי' פת של בעלי בתים אם אין לו מה לאכול מותר כדי שלא להתענות. ועיין עוד להרב חיד"א במחב"ר (אות ב') שכתב משם הרב מו"ק להתיר אפי' פת של בעה"ב עיי"ש, ועיין להרב ערך השלחן. ברם הרב ע"ש (ס"ק י"א) הביא דברי הרשב"ץ וכתב עליו וז"ל מיהו למעשה צ"ע בפת של בע"ב ע"ש. והרב מאמ"ר (ס"ק ג') הביא דברי הע"ש ודחה דבריו עי"ש.

יג. שם. או לצורך מצוה כגון סעודת חתונה וכו'. ובזו אין להקל אלא בפת פלטר ובעיר שרובו גויים, הרב חיד"א במחב"ר (אות ג') משם הרב מר וקציעה.

יד. לענין שתיית הקאוו"י שהולכים היהודים לחנות של הנכרים ושותים קאוו"י בשבת, הגם דעירנו עיר שרובה נכרים ולא מקרי בשביל ישראל, ולדעת המתירין שכתב מרן ז"ל נראה דמותר, אבל מ"מ דעת מרן ז"ל דחשש לדברי האוסרים ולא התיר אלא בשעת הדחק ולצורך מצוה. והיה נראה לומר דהיינו דוקא לגבי פת דאיכא לפעמים שעת הדחק ועל הלחם יחיה האדם, מה שאין כן בשתיית הקאוו"י לא מקרי שעת הדחק, וכ"כ הרב חיי אדם (כלל ס"ג אות ג') דקאוו"י לדעת האוסרים אסור. וכיון דמרן ז"ל לא התיר אלא בשעת הדחק, קאווי דליכא שעת הדחק נראה דאסור, וכ"כ הרב שבות יעקב הביאו הרב בה"ט (ס"ק ו'). אח"כ ראינו להרב מחב"ר (דין א') שציין על הרב זרע אמת (סי' מ"א) שהאריך הרחיב בכל הפרטים, והרואה יראה שם בד"ק שמצא היתר למנהגם של ישראל שנוהגים לשתות קאוו"י בחנות של גוים, ולחלק יצא דאף לדעת האוסרים בפת משום מוקצה י"ל דהכא שרי משום דבטל האפר הקלוי של קאוו"י לגבי המים וכדקיי"ל לענין ברכה ולענין בשולי גוים, דהמים עיקר, א"כ הכא נמי נימא לענין היתר הקהו"י של גוים שעשו בשבת משום דבטל הקהו"י לגבי המים שנתבטל בהם והמים אינם מוקצים דהא חזו לשתות אף קודם בישול, וא"כ לא דמי כלל לפת שאפאו גוי בשבת, דהכא י"ל דלכו"ע שרי, ועוד הביא טעמים אחרים בהיתר שתיית הקהו"י ודחה דברי הרב שב"י עי"ש ותרו"ץ.

טו. סעיף יו"ד: הג"ה, ויש מקילין ואומרים דאף אם הובא דרך רשות הרבים וכו'. בירושלים עיר קדשינו תוב"ב מנהג קדום ליקח מים בשבת מהעכו"ם המביאים ממעין הנקרא בי"ר יוב והוא בתוך התחום, הרב חיד"א במחב"ר (אות ד') משם הרב פרי האדמה ח"ד (דף ד' ע"ד).

טז. שם. בהג"ה אין למחות ביד המקילין לצורך שבת ובשעת הדחק וכו'. היינו בדלית ליה מידי למיכל ולמשתי כדי שלא יתענה בשבת דלא גרע מחולי שאין בו סכנה שאומר לגוי ועושה מלאכה גמורה. ומשום צנה חשיבי כ"ע חולים ואומר לגוי שיסיק התנור, הרב הנז' (אות ו') משם הרב מור וקציעה.

יז. מ"מ לומר לגוי שיאפה פת בשבת יש להחמיר אם לא שכבד לו התענית ביותר, אבל הבריא שאינו חושש כלל לתענית אין לומר לגוי שיעשה מלאכה. ואם מתענה, אם הוא מפני גזירת בוראו א"צ בכה"ג למיתב תענית לתעניתו, הרב הנז' משם הרב הנז'.

יח. כשלוקח הפת האפוי לצורך גוי באופן הנז"ל ואינו מאמינו על המעות יניח הגוי לקחת המעות, הרב הנז' משם הרב יעב"ץ שם.

בינת שמחה

הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג
זצללה"ה

מים שהוחמו מבעו"י ומושהים ע"ג האש בשבת - לענין רחיצת פניו ידיו ורגליו

בשבט הלוי או"ח סימן נ"ח בענין חמין שהוחמו מבעו"י ומוסיפים לעמוד על האש בשבת, אם נקרא הוחמו בשבת לענין רחיצה, כתב דהדבר יראה לאיסור **כנראה בתוספות ישנים שבת ל"ט ע"ב** (-שכתבו דחמין שהוחמו בשבת דאסור לרחוץ בהם בשבת, מקרי גם באופן שהוחמו מבעו"י כל צרכן, אם אך מתחממין והולכין גם בשבת, דומיא דאנשי טבריא), **וסתימת מעשה דאנשי טבריא שם** (-במתני' שבת ל"ח ע"ב דהביאו מער"ש סילון של צונן לתוך אמה של חמין, ואמרו להם חכמים אם בשבת כחמין שהוחמו בשבת ואסורין ברחיצה ובשתיה), **ושו"ע סימן שכ"ו ס"ג** (-דאסור להמשיך סילון של צונן אפילו מער"ש תוך אמת המים שהיא חמה, ואם המשיכו אסורים אפילו המים שנכנסו לסילון מערב שבת), עכ"ד.

והנה עיין בתוס' שם ד"ה בין, משמע דלא ס"ל כן, דהרי משמע דהוחמו בשבת הוא באופן של איסור, וכל דברי תוספות ישנים שם הם לאפוקי משיטת התוס' שם בדיבור זה ובדיבור המתחיל והא, עי"ש.

א. ומש"כ "מסתימת מעשה דאנשי טבריה ושו"ע סימן שכ"ו ס"ג" - הנה שם אתינן עלה משום איסור הטמנה, שהחמירו בדין הטמנה כמו בדין חמין שהוחמו באיסור, אבל חמין המושהין בהיתר על גבי אש שפיר אפ"ל דדינם כחמין שהוחמו בערב שבת.

ואולם אולי אפשר להוכיח להיתר מהא דאנשי טבריא, דאילולא איסור הטמנה לא היו אוסרים את המים, אע"ג דממשיכים לקבל חום מחמי טבריה אשר הם ממשיכים לקבל חום ממקור המעין.

אלא דיש לעיין בזה משום דברי המג"א בסימן שכ"ו שס"ל דבהוחמו בשבת אפילו בדרך היתר אסור לכו"ע, ועיין שם בשעה"צ ס"ק ח' מש"כ לדעת הגר"א [דמפשטות לשונו משמע דטעם הרמב"ם שכתב דלא ישתטף אדם בצונן כל גופו ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו, דאין הטעם כהמג"א משום שאי"ז רחיצה גמורה, אלא דהוא משום דלא היה על הפשר שם איסור]. ואולם זה רק אליבא דרמב"ם, אבל אליבא דרא"ש אשר דעתו מובאת שם בסעיף ה' [דגם ברוחץ ידיו לא יחמם ידיו אצל האש] אסור, אך אפשר לומר דשם שאני שהיו קרים **ונתחממו** בהיתר, משא"כ בנידון דהכא דהם **כבר חמים** מערב שבת, ורק דמשתמר חומם (ואפילו אם מתגבר חומם, או בכגון שהעביר מכירה שהבלה מועט לכירה שהבלה מרובה, מ"מ כיון שהם כבר היו חמים מער"ש יתכן דאין זה כחמין שהוחמו בשבת).

ב. ועיין בהגהות הגרעק"א על מג"א ס"ק ד' שכתב כן להדיא לבאר ביותר דאפילו מים קרים הנמשכים מאליהם לסילון בשבת ומתערבים מים במים, דאין זה כחמין שהוחמו בהיתר בשבת שס"ל להמג"א [בס"ק ו'] לאסור, משום דכאן באים ממילא. וא"כ לכאורה ה"ה בחמין המושהין בהיתר, הרי המשך עמידתם שם הוא בגדר של ממילא. ולפי"ד הגרעק"א הנ"ל לכאורה פשוט לפי מאי דקי"ל בסימן שי"ח דמותר להשהות ע"ג חמי טבריא (עיין מ"ב ס"ק כ'), א"כ אפילו אם השהה מים קרים ונתחממו מאליהם בשבת מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו. ולפי"ז מסתבר גם במים חמין שעל גבי אש, אם נתחממו חצי חומן מבעו"י שמותר להשהותן ע"ג האש (עיין מ"ב סימן רנ"ד [ס"ק נ"א] ומש"כ שם בגליון, ועיין בכללי שהיה והטמנה שבסוף סימן רנ"ט), אזי אע"ג שבשבת נתחממו לכדי מלא חומם, מ"מ יהא אפשר לרחוץ בהם דהוי כנתחממו מאליהן כיון שלא נעשה מעשה בשבת כלל, וכמש"כ הגרעק"א לענין עירוב מים במים שנמשכו מאליהן בשבת כנ"ל, עי"ש.

ועיין במ"ב ס"ק י"ג שבנתערבו מים במים מותר אם המשיכו **מערב שבת** - ולדברי הגרעק"א לא הביא, יתכן דאין להוכיח מזה דלא ס"ל כהגרעק"א, אלא כונתו במה שכתב אם המשיכו **מערב שבת** היינו שסידר את הסילון מערב שבת, אבל שפיר מותר לרחוץ גם במים שבאו מחדש בשבת (ומה דלא מהני אם סידר את הסילון בשבת, יתכן דחוץ ממה שיתכן בזה איסור בונה או מכה בפטיש, יתכן עוד דבזה הוי כבר כעושה מעשה בידים בשבת, לא מיבעיא אם מיד באים המים הרי הוא מבשל ממש, אלא אפילו אם יבואו אח"כ, וממילא אפילו אם נימא שלא עשה שום דבר האסור, מ"מ כיון שכבר עשה איזה מעשה בשבת לא גרע מחמין שנתחממו בהיתר ע"י מעשהו בשבת. - אך יתכן שיש בזה גם איסור משום גרמא).

ויתכן עוד דאפילו תימא דהמ"ב כתב **מערב שבת** לאפוקי מדברי הגרעק"א (אך צ"ע מדוע לא הזכיר דבריו כלל) - היינו משום דאפשר לומר דגם במסקנתם נשארו התוס' [ל"ח ע"ב ד"ה מעשה] דמעשה כזה [שהמים באים בשבת ומתחממין בסילון שהביאו מער"ש] אסור משום גזירה שמא יערב בשבת, וכמו שכתבו בתחילת דבריהם [כפי' רש"י], ורק דהסיקו דאין לפרש כן במתני' משום דכה"ג לא דמי להטמנה [ובגמ' ל"ט ע"א מדמי לה להטמנה, דאסור להטמין מבעו"י בדבר המוסיף הבל], וא"א למילף מכאן, דאדרבה כאן חמיר משום שמבשל המים צוננין, וע"כ גזרינן ערב שבת אטו שבת, ע"כ פירשו שהיה אופן של הטמנה, אבל אכתי יתכן שנשארו בזה שמעשה כזה אסור (וכדחזינן מדבריהם שעוד י"ל דיותר גרע - אלא דהגרעק"א פירש דזה י"ל רק אם באמת מתני' איירי בכך י"ל דגרע טפי, אבל כשמסיקים דאין זה הפירוש במתני', א"כ כבר אין לנו מקור לאסור זאת, וכיון דלא דמי להטמנה אפ"ל דלא גזרו כלל, ומשום דיש לומר דאין לחוש שיחליפו מערב שבת לשבת לערב צוננין להדיא לתוך חמין). ואלא דעכ"פ אין זה ממש כמו לפירש"י, דהרי לפירש"י אסור אפילו בנתערבו מערב שבת אטו שמא יערב בשבת, ובזה הרי כתב המ"ב דמותר בהמשיך מערב שבת.

ואם כן אפ"ל לפי"ז יתכן דרק אם נתערבו ממש בשבת אסור, דבזה יותר קרוב לגזור, דיחשוב מה לי מים אלו שנתערבו בשבת מ"ל שמערב בידיו מים בשבת, אבל בכבר נתחממו מערב שבת וממשיכים להתחמם, לא גרע ממים שנתערבו מערב שבת ונתחממו וממשיכים גם בשבת להתחמם. אך יתכן דשם עדיף כיון דכבר נתערבו ונתחממו נתבטלו אל המים החיים של המעיין ותו לא חיישינן, אבל כאן שניכר המשך חימומם בשבת אולי אסור, אבל עכ"פ ג"כ לא דמי לאלו שנתערבו ממש בשבת אפילו מאליהם (דאע"ג דג"כ מתבטלים, מ"מ ניכר חימומם ביותר על ידי שהיו קרים ונתחממו).

ואולם במש"כ מתוספות ישנים - עי"ש שמוכח שגם בנתחממו בהיתר בשבת [מקרי הוחמו בשבת לאסור בהם רחיצה], דהרי כתבו דנתחממו מבעוד יום כל צרכם, והרי מים הוו מצטמק ורע לו, ומותר אפילו ע"ג כירה שאינה גרופה וקטומה, ובכ"ז ס"ל דהוו כהוחמו בשבת. ועוד דכנראה כונתם גם כן לסלק על ידי פירושם את מה שהוקשה לתוס' בד"ה בין "שמסתמא לא מיירי בדעבדי איסורא", ואם כן לפי"ז יוצא אליבא דתוספות ישנים דאין בזה גזירה מיוחדת לאסור מה שהוטמן באיסור בנתינת דין של הוחמו בשבת, אע"ג דלפי האמת אין זה אלא כהוחמו מערב שבת, אלא לפי שיטתם זה הוא ממש דין של הוחמו בשבת, וא"כ הא דנלמד מכאן איסור הטמנה מבעוד יום הוא רק ממה **שנאסרו בשתיה,** אבל מה שנאסרו ברחיצה זה אסור בלא"ה, ואפילו אם **הושהו** ע"ג חמי טבריא ג"כ יתכן שאסור.

זולת דנימא דבהושהו, דבחמי טבריא לא היו אוסרים בהוחמו בשבת בהיתר לרחיצת פניו ידיו ורגליו, כשם דלא גזרו על עצם החמין של חמי טבריא אפילו ברחיצת כל הגוף, ה"נ לא היו אוסרים את מה שהושהה על גביהם, ורק באיסור של הטמנה החמירו לתת להם הדין של חמי האור, ואשר בהם אפילו בהוחמו מערב שבת והמשיכו להתחמם בשבת ג"כ אסור אפילו לרחיצת פניו ידיו ורגליו. ולפי"ז אולי במה שהושהה על גבי חמי טבריא מותר אפילו לרחוץ את כל הגוף כמו בחמי טבריה עצמם, וגם לפי מה שכתב בשו"ע דמותר [לרחוץ בחמי טבריה] רק בקרקע, מ"מ יתכן זאת בגומא שבקרקע שהיו מים סתם, ונתחממו באיזה אופן ע"י החמי טבריא.

ולפי"ז צ"ע בעצם מה שכתב הגרעק"א [לחלק בין נתערבו המים ער"ש לבין נתחממו בהיתר בשבת], דלמה הוצרך לבאר דהמים נתחממו מאליהם בהיתר, הרי אפשר לומר כיון דשם אין איסור הטמנה, ע"כ חזר דינם כדין חמי טבריא עצמם, דהרי אפשר לומר דמש"כ המג"א לאסור בנתחממו בהיתר בשבת זה רק בחמי האור, דכשם שאסור לרחוץ בהם כל הגוף בחמין של ערב שבת, ה"נ אסור לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין של היתר בשבת, אבל בחמי טבריא הרי במעיין עצמו נתחמם בהיתר בשבת, ומותר אפילו כל הגוף עכ"פ בקרקע, ע"כ יתכן לומר דגם המים סתם שבאו אליהם בשבת ונתחממו בהיתר מותרים ברחיצה, וכשם דמסתבר דבהושהו בהיתר מערב שבת יהא מותר אפילו לרחוץ כל גופו וכנ"ל.

ולכאורה משמע דהגרעק"א ס"ל דרק חמי טבריא עצמם נשארו בהיתר, אבל לא שאר מים (ואולי ס"ל כן אפילו לענין הושהו שם בהיתר מערב שבת דיהא אסור לרחוץ כל גופו, או דס"ל כן רק בשבת כיון דהמג"א מחמיר בהוחמו בהיתר ע"כ אין לחלק, ובכל ענין אין להתיר בזה אפילו לפניו ידיו ורגליו, ע"כ הוצרך לחלק דבאו מאליהם שאני).

ג. והנה מה שכתב להוכיח מתוספות ישנים צ"ע, דהרי מוכח דלא פסקינן כוותייהו, דהא לשיטתם חמין שנסתלקו מן האש בערב שבת מותר להשתטף אפילו לר"מ, ומשמע אפילו אם נשארו חמין (-מדמתרצי בזה הא דשרי רבי מאיר לרחוץ בקרקע בחמי טבריא-), ועדיפי מצונן אשר לשיטתם היינו **חמין** שהיו חמים **בשבת** ואח"כ נצטננו (-והיינו כיון שהיו חמים ביום השבת גזרינן בהו אטו חמים שנתחממו בהמשך שהייתם על גבי האור, אבל מה שסולק מערב שבת לא גזרינן בהו אפילו אם הם עוד חמים, דכבר תו לא מיחלפי, ומותרים עכ"פ להשתטף בהם ולא לרחיצה), והרי אנן פסקינן בסימן שכ"ו בסתם לאסור להשתטף בחמין של ערב שבת, ואשר משמע בפשטות דהיינו אפילו נסתלקו מעל האש בערב שבת. וכיון דמוכח דלא פסקינן כדרך התוספות ישנים, הרי ע"כ אזלינן בשיטת התוס', ובתוס' הרי מבואר דחמין שהוחמו בשבת הוא באופן של איסור. - אע"ג דאכתי יתכן אופן של היתר, כגון בהופשרו בשבת במקום שאין היד סולדת בו, אשר לפי"ד המג"א אסור, ודינם כהוחמו בשבת, אולי לא ניחא להו לאוקמי בכה"ג, אבל אם נימא שחמין שהושהו בהיתר על גבי האש ג"כ דינם כן, מדוע לא פירשו כן. ועוד, מדברי התוס' ישנים חזינן דזהו חידושם, אבל לתוס' אין זה אלא כחמין שהוחמו מבעוד יום.

ועוד, דהנה עיין במשנ"ב ס"ק ז' לענין פושרים, ובשעה"צ ס"ק ה' העיר מדין הפשרת מים ליד המדורה, ומשמע דכונתו משום דשם משמע שבמחמם להפשירם בכלי אסור, אך עיין בנו"ב שחילק דדוקא נגד המדורה גרע, אם כן לפי דבריו צריך לומר שמה דדעת המג"א לאסור בדרך של רחיצה גמורה הוא לא בכה"ג של הפשרת מים בכלי, אלא באיזה אופן אחר שנתחממו בהיתר, א"כ את"ש דלא פירשו תוס' כן, והיינו משום דבהפשיר בשבת בכלי כיון דהוי רק פושרין אין זה בכלל גזירת רחיצה, ואם לאיזה אופן אחר כיון דלא שכיח לא מסתבר לאוקמי פלוגתייהו בהכי, וא"כ שוב מוכח דלא כתוספות ישנים, דאי לא"ה מדוע לא אוקמו בהכי.

ולפי מש"כ בזה אולי יתכן דאפילו חמין שהוסיפו לעמוד על גבי האש, והורידם ונצטננו מהיות יד סולדת בהם אבל לא נצטננו לגמרי, אשר מותר אכתי להחזירם (עיין מ"ב סימן רנ"ג [ס"ק נ"ד]), והחזירם וחזרו להיות יד סולדת בהם, דיתכן דאכתי הוי כהוחמו מערב שבת, לא מיבעיא אם אסור לרחוץ בפושרין, א"כ אכתי גם בהיותם פושרים המשיכו לפי הנ"ל להיות בגדר חמים המותרים לרחיצה, א"כ לא גרע במה שנתחממו להיות יד סולדת בהם, כשם דלפי הנ"ל לא גרע אפילו בהוסיפו בשבת להתחמם יותר בעוז מחום יד סולדת של ערב שבת, ה"נ יתכן דלא גרע אפילו בנוספו להתחמם מאין יד סולדת בהם ליד סולדת בהם, אלא אפילו אם מותר לרחוץ בפושרין, מ"מ כיון דאכתי לא פקע מהם שם בישולם וחימומם הראשון, ואשר לכן מותר להחזירם, ואין בהו לא משום איסור בישול ולא משום איסור חזרה, ה"נ אפשר לומר דלא פקעי מהם שם חמין שהוחמו מערב שבת לענין איסור רחיצה.

שו"ר שקשה לומר כן בדעת תוספות ישנים שחמין של ערב שבת שסולקו בערב שבת ועדיין חמין, שיהי' דינם יותר קיל מצונן ממש של חמין שהמשיכו להתחמם בשבת, אע"ג שכ' סברא בזה מ"מ לא מסתבר לומר כן, וא"כ עדיין יקשה בתירוץ התוספות ישנים על הא דמתיר רבי מאיר לרחוץ בחמי טבריא. ואולי נימא שרחיצה שם דמיא לצונן, כיון שלא הוחמו כלל בידים. ואכתי צ"ע, דרבי מאיר מתיר רק להשתטף, ושם מתיר גם ברחיצה, ואם נימא כיון דהוי נהר שאני, א"כ הרי זה כתירוץ התוס', והתו"י לא רצו לתרץ כן. ועכ"פ אם נימא כנ"ל, הרי יצא דאין לנו כבר את ההוכחה משו"ע דלא ס"ל כתוספות ישנים.

ד. עיין סימן שי"ח סעיף י"א במים חמים של "אמבטי" לענין דין מזיגה עם קרים בדיני בישול. ובבה"ל שם ד"ה אמבטי כתב דמיירי שרוצה לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו אם הוחמו מערב שבת, חזינן דמה שמוזג בשבת והקרים מתחממים, זה לא מיקרי הוחמו בשבת. ומים חמים שעומדים על האש מערב שבת, מסתבר דלפי דברי הגרעק"א בסימן שכ"ו אם רוצה להתרחץ עמהם כשהם חמים או שיניחם להצטנן קצת מבלי מיזוג עם קרים ג"כ מותר, דלא נעשה בהם מעשה בשבת, אבל אם יקח ממים אלו וימזוג עם קרים אולי כבר הוי כנעשה מעשה ע"י מים חמים כאלו שהם בגדר הוחמו בשבת, ולא נוכל להוכיח מהא דמיזוג ממי אמבטי, דהתם יתכן דלא היו כלל בקשר עם האש בשבת, ולכן המזוג עצמו לא מיקרי הוחם בשבת, משא"כ כשמזג עם מים שיש להם סו"ס שם הוחמו בשבת, ורק דהם עצמם לא מיקרי עשה מעשה, משא"כ כשסוף סוף עשה בהם מעשה. אך יתכן דאין לומר כן, כיון דסוף סוף מה שהוחמו **באש** הוי בלי מעשה, והמעשה של המזיגה הוא כבר לא מעשה בקשר עם האש, לכן דומה למי אמבטי, ואין חילוק אם מוזג עם מים שהיו על האש או לא היו שם.

רחיצה בחמין בשבת לצורך טבילת מוצ"ש

בסימן שכ"ו סעיף ד' וה', עיין במ"ב ובשעה"צ ס"ק ח' הנידון לענין הוחמו בהיתר. - ויש לעיין בחמין שהוחמו ביו"ט שחל בערב שבת ויש עירוב תבשילין, מהו להתרחץ בהן אבר אחד בשבת, אם דינם כחמין של ערב שבת, או דילמא כיון דזה היה יום טוב, ומה שהוחמו לצורך שבת היה על ידי עירוב תבשילין, והוי בזה כנתאחדו השבת ויו"ט יחד, והוי כהוחמו בהיתר בשבת שאין לרחוץ בהם. אבל אולי רק בהוחמו ביו"ט לצורך שבת בזה לא עדיף מהוחמו בשבת עצמו, אבל אם באמת הוחמו לצורך יו"ט אלא שנשתייר לשבת, ובזה גם בלי עירוב תבשילין היה אפשר להשתמש בהן כגון לשתות, וא"כ גם לגבי רחיצה הוי כהוחמו מערב שבת, וא"כ גם בהוחמו לשבת כיון דלא הוי בשבת גופא, דבאמת אין הגדר כנ"ל שנתאחדו השבת ויו"ט, אלא משום **הואיל**, והוי כליום טוב עצמו, ולגבי דרבנן הוי כנתאחדו ההכנה של ערב יו"ט עם יו"ט, כמבואר ברמ"א סימן תקכ"ז ס"א, והוי רק כגומר ביום טוב, ובזה לא אסרו חז"ל, אם כן שפיר לגבי שבת הוי כהוחמו מערב שבת.

ומה שכתב הט"ז יו"ד סימן קצ"ט סוף ס"ק ט' שבחל ליל טבילה בליל שבת וביום ו' הוי יו"ט, דצריכה לרחוץ קמטיה וסתריה ביום ו', הוי רק משום שלא תהא הומה לביתה [בליל טבילה ולא תחוף יפה], כמתבאר מדבריו הקודמים, אבל לא משום שבשבת יהא אסור להדיח גם את הקמטים גופייהו. ומה שכתב קודם לכן שבחל ליל טבילה במוצאי שבת שאסור להדיח, כונתו כנראה מפני שאין לה מים חמים ואסור לחמם, ואפי"ה קמ"ל דמותר לטבול ליל מוצאי שבת, ואיה"נ שהט"ז בסוף דבריו כשרוצה לתת דוגמא של הצרכת הדחת הקמטים ביום גם כשהוא קודש, היה יכול גם לתת דוגמא בטבילת ליל מוצאי שבת, ויש לה מים שהוחמו מערב שבת, שביום שבת לפנות ערב תדיח בהם קמטיה וסתריה.

וצ"ע שלא נזכר דין כזה בפוסקים, ואולי משום שלא שכיח מים שהוחמו מערב שבת, אבל ביו"ט שכיח כיון שאפשר אז לחמם - וצ"ע אם יש לה. ובשלמא אם צריכה לעשות מזיגה של חמין עם קרים בדרך היתר, יתכן דלפי"ד האוסרים בהוחמו בשבת בהיתר נגד המדורה דגם כאן אסור. אבל יתכן בכגון שנשארו בדוד גדול של מי רחיצה מים מערב שבת, ונתפשרו באופן שאפשר לרחוץ בהם עצמם מבלי מזיגה, ואולי כבר לא חילקו בזה כיון שרובא דעלמא לא שכיח להו. וגם אפשר ליכשל באיסור בישול ע"י מיזוג באופן האסור. וגם לפי דעה שאסור להתרחץ בהוחמו בהיתר, ואשר יתכן כנ"ל שאסור גם בהוחמו בהיתר במזיגה קרים וחמים בכלי שני, ונשאר רק אופן א' רחוק כנ"ל, ע"כ לא הצריכו כדי שלא לחלק בזה ולא לבוא לידי מכשול.

וצריך עיון אולי יש בזה גם כן כחשש הכנה לחול, ובשלמא ביו"ט שחל ביום ו' יש היתר של עירוב תבשילין. (ועוד צ"ב בזה לפי"ד הגרעק"א בסימן ש"ב ובסימן תקכ"ח ובהלכות סוכה, דיתכן דלדעה א' א"צ בזה כלל עירוב תבשילין, וכן יתכן לחד דעה דלא מהני בזה גם עירוב תבשילין - ואולי כיון דהוי צורך הגוף, א"כ מהני לכו"ע עכ"פ עירוב תבשילין - וכתבתי זאת מקופיא. שוב נזכרתי שהנודע ביהודה הובא דבריו בשע"ת סימן תקי"א כתב היתר של עירוב תבשילין בהחמת חמין ביו"ט לצורך טבילת ליל שבת [-ועיין מש"כ בזה בסימן ש"ב - גליון

נ"ד - במדור בינת שמחה]), ואם כנים הדברים הרי אפשר לומר שמה שכתב הט"ז שבשבת אסור להדיח לצורך טבילת מוצאי שבת, היינו משום איסור הכנה.
ואולם א"כ צריך עיון איך מותר לרחוץ לצורך הפס"ט בשבת, והרי אין זה לצורך שבת, אלא ע"כ או כיון שסוף סוף יש הנאה כעת ברחיצה, שפיר מתכוונת כבר בזה להנאת רחיצה של עכשיו, א"כ ה"ה בהנ"ל בהדחה לצורך טבילה, או כיון שצורך הגוף כעת הוא להפסק טהרה הוי זה גופו כצורך של עכשיו, ה"נ אפשר לומר שהדחת יום הנצרכת לצורך טבילת לילה - ובכדי שלא תהא מהומה לביתה - הוי ג"כ כצורך של עכשיו. אך אפשר לחלק דגרע מצורך הפס"ט, ששם הוי יותר כצורך של עכשיו, משא"כ כאן שזה רק משום שלא תהא מהומה לביתה, הוי רק כדי לסייע לטבילת חול.
ולענין מש"כ לעיל שו"ר שבש"ך ס"ק י"ב כתב כעין טעם זה מהמשאת בנימין, שלא רצו לחלק בין חמין שמערב שבת ויו"ט להוחמו בשבת ויו"ט [ולכן לא נהגו הנשים ללבוש לבנים בשבת ויו"ט], והש"ך סתר דבריו שביו"ט לובשים לבנים. אשר לכאורה לפי"ד הסוברים דלא כמשאת בנימין דשרי בהוחמו ביו"ט, א"כ הרי אפשר לומר שלכן ביו"ט שאין חילוק לא החמירו, אבל בשבת שאסור בהוחמו בשבת לכן החמירו. - ואולם בזמננו שעושים הפסק טהרה בשב"ק, א"כ לא חששו לגזור, א"כ גם לענין רחיצה לצורך טבילת מוצאי שב"ק ג"כ למה נגזור.
- ואולי כנ"ל שיש ג"כ ענין של הכנה. ויתכן עוד שברחיצה להפס"ט אין כל כך חשש שצריכה רק עבור או"מ, אבל בלצורך טבילה צריכה שכל בית סתרים וקמטים יש חשש יותר למכשול משום שצריכה ליותר מים.
ונידון הנ"ל של הוחמו בהיתר שייך לכאורה גם כגון שהוסק בשבת ע"י מכשיר אוטומטי מאליו, ויתכן שבזה גרע לכו"ע דהוי ממש חמין שהוחמו בשבת, ורק בהופשרו בהיתר בחום שאין היד סולדת בו שאני, שלא הוי בגדר חימום. או יתכן גם כנ"ל בהוחמו, אבל באופן היתר בכלי שני, משא"כ כשהחימום הוא ממש כדרך חימום, אלא שבאופן זה היה מאליו ע"י מכשיר הוי כהוחמו בשבת. ואולי סברא זו מהני גם לומר שהוחמו בהיתר בכלי שני, גם כן גרע לכו"ע אם כעת הם יד סולדת בו, וגרע מהופשרו למצב שהוא רק אין היד סולדת בו, וכבר לא מהני אפילו אם ירצה לחכות שיצטננו קצת להיותם פושרים.
שו"ר בסימן שכ"ו במ"ב ס"ק י"ג שבאמת המים באופן שלא מטמין אלא שמתערב מאליו מותר אם המשיכו מערב שבת, ולכאורה המכוון רק שסידר את הקשר של ההמשכה מערב שבת, אבל אפילו אם המים באים בשבת כבר ג"כ מותר, דאי לא"ה פשיטא שהוי רק כמים מוכנים מערב שבת, אלא לכאורה המכוון אפילו שבאים עוד מים בשבת, מ"מ הם רק ע"י מעשה של ערב שבת, וג"כ מותר א"כ לכאורה גם במכשיר אוטומטי כן.
אבל אכתי צריך עיון למש"כ החזו"א או"ח מועד סימן ל"ח ס"ק ב' שבהפעלת מכשיר אוטומטי מערב שבת הוי **כמשהה** בשבת, א"כ ה"ה כאן לא עדיף עכ"פ מהא דהוחמו בהיתר בשבת שעכ"פ תלוי בפלוגתא, אלא עוד גרע, דאם לגבי שתיה היה נחשב כהושהה בשבת, הוי גם לגבי רחיצה כהוחם בשבת לכו"ע אע"ג שלא נעשה איסור, ואולי כיון שכתב החזו"א דהוי כהושהה, א"כ הוי כעובר על גזירת חז"ל בדין איסור שהיה, וא"כ גם לגבי רחיצה הוי כעבר, והוי כהוחמו בשבת באיסור, ולא דמי לעירוב סילון של מים המתערבים במים שאין כאן ענין של עבירה על גזירת חז"ל בדין שיהוי - ובאופן של עבירה על גזירת הטמנה הרי באמת אסור, אבל כאן הוי כעבירה על גזירת שיהוי.
ולכאורה צ"ע מהא דריש סימן שי"ח בביה"ל [סעיף ג' ד"ה ואפילו] דבתולדת אור הוי רק ככירה גרופה וקטומה, וא"כ מ"מ שיהוי לכתחילה אסור, וא"כ איך מותר כשמתערבים מים במים, הרי נעשה כאן כענין שהיה. - ויתכן דעירוב מים במים לא הוי בגדר שיהוי, כשם דלא הוי בגדר הטמנה, משא"כ במתחממים ע"י מכשיר אוטומטי הוי כענין של שיהוי.
ושמעתי להעיר לענין כיוון אוטומטי מערב שבת שידלק תנור "הסקה מרכזית" בשבת, דדומה למה דאסר בחזו"א, דהרי גם בזה הוי כמשהה מי ההסקה בשב"ק [- ועי' מש"כ בזה בגליון מ"ז - מדור בינת שמחה].

עיון הלכה

הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג
זצללה"ה

פת שאפה גוי לעצמו - לענין מוקצה

סימן שכ"ה. סעיף ד'. מ"ב ס"ק י"ז. ולענין מוקצה ס"ל כיון שהיה יכולת ביד הא"י לגמרו אין ע"ז שם מוקצה ונולד.
עיין סימן תק"א שער הציון ס"ק ל"ה. [לענין כלי שעשאו הגוי ביו"ט מעץ שלו, אם יש בו דין נולד, דתלוי בדעות כאן אם שייך נולד בדבר שגמרו בידי אדם].

פת שאפה הנכרי לעצמו - לענין נולד

מ"ב ס"ק ט"ז. יש אוסרים שמא היתה בין השמשות קמח או עיסה וכו' והו"ל נולד. **ובשעה"צ ס"ק כ"ב.** ולפ"ז להפוסקים בסימן תצ"ה דלית להו נולד, מותר באופן זה לטעם זה.
עיין שם במ"ב ס"ק י"ז [בשם האחרונים דאף דבשבת נקטינן להתיר אפילו במוקצה דנולד, מ"מ ביו"ט אין להתיר].

מוקצה בדבר שגמרו בידי אדם בשבת ולא התחיל מבערו"י

ביה"ל ד"ה יש אוסרין. אבל בענינו יש עוד סברא להחמיר וכו' או כמ"ש המג"א בשם היש"ש דדוקא בדבר שהתחיל מבעו"י וגמרו בשבת בזה יש להקל מטעם דגמרו בידי אדם, משא"כ בענינו.
עיין במחצית השקל שכתב לבאר דהמג"א ס"ל כן במידי דנולד, אבל במידי דמוקצה מהני אפילו לא התחיל מבעוד יום. - ועיין לעיל סימן ש"י מ"ב ס"ק י"ט, ומש"כ שם בגליון.

להדיח במים שהובאו לשתיה דרך רה"ר ממקום שאפשר לילך לשתות שם וא"א להדיח - לר"ת

סעיף י'. מ"ב ס"ק נ"ו. ופשוט דה"ה להדיח כלים בהמים או לעשות בם שאר תשמישים שלא היה אפשר לעשות שם בתוך הבור דינו כבהמתו, ואסור גם לדעה זו.
משמע אפילו הביא לצורך שתיית **אדם**, מכל מקום אסור בשימוש של דברים שלא היה אפשר לעשותן בבור.

מעשה חש"ו בשבת לצורך עצמן

סעיף י'. בה"ל ד"ה א"י שמילא וכו'. עיין במ"א שמסיק דה"ה חש"ו שמלאו מים אין מותר רק כשמלאו לצורך עצמן, אך זה נראה דעדיף מא"י דאפילו במכירו מותר, דלא חיישינן בהו שמא ירבה בשבילן.
עיי"ש במג"א [מש"כ לחלק מהא דסימן של"ד שאמרינן שמכבה אדעת אביו, למוצא חפץ או ממלא מים דאמרינן דלצורך עצמו עושה]. ועיין פמ"ג [שמסתפק בחש"ו שבשלו לצורך עצמם, די"ל דאסור כיון דבני מצוות הם יעוי"ש]. וע"ע פמ"ג סימן תק"א א"א ס"ק ב' שחוקר איפכא דדלמא חרש ושוטה מותר בעשו לצורך ישראל (כך נראה כונתו שם).

להשקות לבהמתו ממים שדלה הנכרי לבהמתו

בה"ל ד"ה להשקות מהם בהמתו. במשנה איתא משקה אחריו ישראל, ופירש"י הא דנקט אחריו דניכר דמילא הא"י לצורך עצמו וכו', ונראה פשוט דרש"י איירי בסתמא דלא ידעינן כונתו.
עיין לקמן מ"ב ס"ק ע' [שציין למש"כ כאן דכשאין מעשיו מוכיחין שעשה לישראל, תלינן דמסתמא אדעתא דנפשי' עביד].

רחיצת איברים בחמין שהוחמו ביו"ט

סימן שכ"ו. סעיף א'. בשו"ע. אבל מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו. הגה. או שאר אברים כל שאינו רוחץ כל גופו.
עיין סדרי טהרה סימן קצ"ט [שיורי טהרה ס"ק כ', שכתב בשם תשובת משאת בנימין דאפשר דבחמין שהוחמו ביו"ט אסור לרחוץ שאר איברים חוץ מפניו ידיו ורגליו, דאינו שוה לכל נפש יעוי"ש. - ויע"ע מש"כ כאן במדור בינת שמחה].

רחיצה בצוננים ע"י כלי

בשו"ע. אבל בחמי טבריה מותר לרחוץ אפילו כל גופו יחד וא"צ לומר בצוננין. והא דשרי בחמי טבריה דוקא בקרקע, אבל בכלי לא.
משמע דבצונן מותר אפילו בכלי.

רחיצה בפושרין

מ"ב ס"ק ז'. לפיכך במקום שנוהגין להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו.
עיין שביתת השבת מבשל ס"ק קכ"ה [שהביא הדיעות בענין פושרין].

אם בשם חמין נכלל פושרין

מ"ב ס"ק ז'. לפיכך במקום שנוהגין להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו.
ובשעה"צ ס"ק ה'. ומ"מ יש לסמוך בעת הדחק על הק"נ וכו'.
עיין לעיל סימן ר"ס [לענין רחיצה בער"ש בחמין, אם ה"ה פושרין, שכתב לדון אם יש להוכיח מכאן ממ"ש בשע"ת בשם הנו"ב דחמין אין בכלל זה פושרין - וסיים דעל דברי הנו"ב גופא יש לעיין הרבה כמש"כ שם].

מה שבין רחיצה בצונן ועמידה כנגד המדורה לבין רחיצה בפושרין

מ"ב ס"ק ז'. לפיכך במקום שנוהגים להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו. **ובשעה"צ ס"ק ה'.** ועיין מה שכתבנו לקמן בס"ד במ"ב ובשער הציון שם וצע"ק.
אולי המכוון דשם חזינן [בהא דלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה] שגם בפושרין יש ענין איסור רחיצה. - אך עיין בזה בנודע ביהודה [מהדו"ת סימן כ"ד] שעמד בזה, וכתב לחלק משם [דביושב ומתחמם כנגד המדורה דדומה כרוחץ בחמין אסרו]. ועיין חידושי בית מאיר שכתב לאסור בפושרין - ועיין שם מש"כ מדברי החכם צבי בשיעור הדבר [-עד שיעור שיקרא מים חמים] ובמש"כ להשיג על דבריו [מדברי התוס' בשבת מ' ע"ב ד"ה מפני, בהא דאסרו שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה אע"פ שאין כאן רק הפשר, משום דדומה כרוחץ בחמין]. וע"ע בדבריו ביו"ד סימן קצ"ז [סעיף ג' ד"ה עיין בס"ט, שכתב לדחות דברי זרע אמת שכתב להתיר כהחכם צבי]. ועיין מה שכתבתי בזה [הובא במדור בינת שמחה].

טבילה בחמין בשבת

מ"ב ס"ק ז'. לפיכך במקום שנוהגים להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו [ח"א], ועיין בקרבן נתנאל וכו'.
ובשעה"צ ס"ק ה'. ומ"מ יש לסמוך בעת הדחק על הק"נ, וגם בספר חסד לאברהם דעתו כהקר"נ.
עיין בחסד לאברהם חאו"ח סימן ל' שכתב התירו לענין שפיכת מים חמים למקוה, שהיא **מעין הנובע** שהמים מתחממים רק לפי שעה, ואין כאן שם רחיצה הואיל והמעיין ממקורו מתערב בכל עת במים צוננים וכו', עיי"ש - ועיין כעין זה בסדרי טהרה יו"ד סימן קצ"ז ס"ק ט' ד"ה ובאמת.
ועיין בשו"ת בית יצחק חיו"ד ח"ב סימן ל"ה מש"כ בזה [שהסד"ט לא סמך להתיר רק בין השמשות ולא בשבת, ומ"מ לפי המבואר בתשו' רדב"ז שבטבילה גם יש איסור רחיצה, על כן אין לטבול במקוה חמה בשבת].

רחיצת תינוק בחמין שהוחמו ער"ש

בה"ל ד"ה במים שהוחמו מע"ש. ומצטער אע"פ שאינו חולי כל הגוף י"ל דמותר לרחוץ [חידושי רע"א].
לכאורה לפי"ז צריך עיון לענין **רחיצת תינוק,** לפי מש"כ הרמ"א לקמן סימן שכ"ח סעיף י"ז דסתם צרכי קטן כחולה שאין בו סכנה דמי.
ואולם עיין לקמן סימן תרט"ז מ"ב ס"ק א' משמע לאיסור [ממש"כ לענין רחיצת קטן ביוה"כ שדוקא רחיצה בצונן, אבל לא ירחצנו בחמין כל גופו וכו'], זולת דנימא דאיירי באין בו צורך כל כך, ובצונן מותר שם גם משום דינא דיום הכיפורים אע"ג שאין בו צורך כל כך.
ועיין שו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן קכ"ד [אם צרכי קטן הם גם במידי דלאו מידי דאכילה, או כמש"כ מהתהל"ד דהוא דוקא במידי דאכילה]. וא"כ לפי מה שכתב שם בשם התהלה לדוד את"ש, כיון דכאן לא הוי צורך אכילה, אך לפי מה שנוטה שם שלא לחלק כן, צריך לומר כנ"ל כעין מש"כ שם לנדון רחיצת תינוק משריית הווינדלי"ן ובהוצאת רעי, ע"ש.
ואולם שו"ר דשם בסימן תרט"ז בס"ק ב' וג' משמע דאיירי ברגיל בכך, ובכ"ז לא הותר אלא ע"י גוי ולא ע"י ישראל, וגם מה שהותר ע"י גוי צ"ע אם הותר גם לרחוץ את כל הגוף, או רק שהותר בחמין שהוחמו בו ביום - ולכאורה מאי נפ"מ, זולת דכל הגוף לא הוי צורך כל כך, וממילא כבר שוב אפשר לומר כנ"ל, ומש"כ שם בס"ק ב' וג' היינו שהיה רגילות של רחיצת חלק מהגוף (וע"ז סיים דהאידנא לא נוהגים לרחוץ, היינו אפילו חלק מהגוף).

בדברי הגרעק"א להתיר רחיצה למצטער

בה"ל באו"ד. ומצטער אע"פ שאינו חולי כל הגוף י"ל דמותר לרחוץ [חידושי רע"א].
הקשה רפ"ו [ר' פייבל ווארפטיג זצ"ל] על מה שכתב הגרעק"א באו"ח סי' ש"ז ושכ"ו (בש"ז בשם דברי יוסף) להתיר רחיצת מצטער, והרי כיון דאסור לכולי עלמא ולו נתיר, א"כ מוכח דהוי לרפואה, וא"כ יש לאסור מטעם איסור רפואה.
ולענ"ד דמסתמא תועלת זו אי אפשר לעשות ע"י סממנים, ואם כן אין בזה איסור משום רפואה, כמו שכתב בשו"ע [סימן שכ"ח סעיף מ"ג] לענין אונקלי של אוזן.
וראה"ק [-ר' אברהם קופשיץ] רצה לומר שמצטער שהתיר הגרעק"א הוא גם כן במצטער שלא מחמת חולי, ואם כן אין ראי' שמתרחץ משום רפואה. אך לענ"ד קשה לומר זאת, דהרי ראיית הגרעק"א מהא דסימן ש"ז [סעיף ה' שמותר לומר לנכרי להביא מים דרך חצר שלא עירבו לרחוץ בו המצטער], ומקור דין זה הוא מהרמב"ם [פ"ו ה"י], והרי הרמב"ם והשו"ע כתבו בתחילה כלל להתיר ע"י עכו"ם בצורך מצוה, או צורך הרבה, ובמקצת חולי, ואח"כ פירשו הפרטים של צורך מצוה ושל מצטער (וברמב"ם איתא ג"כ לרחוץ קטן), ומסתבר דדין זה אינו פירוש על צורך הרבה (וכדמשמע מהמ"ב [ס"ק כ"ב] מה שכתב מהמג"א לענין הפסד), אלא פירוש על מקצת חולי. - ורפ"ו הוסיף שמובן שא"א לומר שבשביל סתם מצטער יהא מותר להביא מים על ידי עכו"ם.
אלא שיתכן שאע"ג שהשו"ע לא מיירי במצטער סתם, היינו משום דבשבילו לא נתיר איסור הוצאה על ידי עכו"ם, אבל כשאנו לומדים לאיסור רחיצה אפשר גם ללמוד למצטער סתם, אלא שעל זה אין כבר ראיה.
אך רפ"ו אמר לי שבדברי יוסף דן מטעם זה להתיר לנשים שיטבלו אפילו במים שאינם קרים, משום דבקרים מצטערו, וא"כ לכאורה משמע שיליף לכל מצטער (אך אולי אפ"ל דהתם ע"י הקרים יכולות להצטנן ולחלות, וא"כ הוי כחולי).
ורמ"ר [-ר' מרדכי רימר זצ"ל] אמר לי שבאגלי טל מקשה למה מותר לגונח לינק [בסימן שכ"ח סעיף ל"ג], יאסר מטעם רפואה. והנה כנראה מהמ"ב [בס"ק ק"ז] דדין גונח מיירי בחולה שאין בו סכנה, והרי על זה הביא [בס"ק קכ"א] מהרדב"ז ושכן סברת השו"פ דבחולה שאין בו סכנה מותר ליקח רפואות. ואולי אפשר ג"כ לומר דתועלת חולי הגניחה א"א לרפאות ע"י סממנים, וצ"ע.

רחיצה בחמין הבאים דרך הסילון בשבת

בה"ל ד"ה אפילו במים שנכנסו לה מע"ש. ולענ"ד וכו' ומה שבאין לו אח"כ בשבת אפשר דאין שייך עליהם שם הטמנה, דהרי הוא לא הטמינם, דממילא באין מעצמן להסילון.
לכאורה אפשר לומר כיון דסוף סוף הם מוטמנים יש גזירה של אטו רמץ. - ולכאורה זה כעין מה שכתב החזו"א [סימן ל"ז ס"ק כ"א ד"ה ונראה] לענין איסור שהיה, שאפילו אם מושהה מאליו אסור, דבגלל

הגזירה יש עליו לסלק, וה"נ כן.
(ואולי המשנ"ב לשיטתו בבה"ל סוף סי' רנ"ג בסעיף ה' [בד"ה להחם] בשם הפמ"ג) - אך אולי זה עכ"פ שסתום מצד מוצאו, ורק דבא בשבת, אבל אם רק עוברים ויוצאים אולי לא שייך בזה ענין הטמנה.
ואולם אם הסילון ארוך, ויש משם זמן עד שעוברים ויוצאים כבר, אולי דמי להטמנה, ואולי כיון שאינם נחים אין זה צורת הטמנה.

רחיצה בחמין שבאו לתוך האמה דרך סילון בשבת

סעיף ג'. מ"ב ס"ק י"ג. אבל אם פי הסילון נכנס לתוך האמה ומתערב הצונן עם החמין יחד, שרי אף ברחיצה אם המשיכו מערב שבת.
עיין חידושי הגרעק"א דמותרים גם המים שנמשכו ובאו בשבת. [ועיין מש"כ בזה והובא במדור בינת שמחה].

עירוב חמין בצונן - לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו

סעיף ד'. מ"ב ס"ק י"ז. ונמצא כרוחץ כל גופו. זהו מלשון הרמב"ם, ור"ל שאין לאסור (להשתטף ולעמוד כנגד המדורה) מפני חימום המים גופא וכו', וס"ל דכיון שאין זה רחיצה גמורה עשאוהו רק כחמין שהוחמו מע"ש וכו'. **ובשעה"צ ס"ק ח'.** כ"כ המ"א בטעמו, ומשמע דברחיצה גמורה אף לדעת הרמב"ם אסור אפילו פניו ידיו ורגליו לבד, אף שלא היה רק הפשר מים בשבת, אף שעל הפשר אין איסור. ומפשטות לשון הגר"א משמע דטעם הרמב"ם משום דלא היה על הפשר שם איסור, לכך ס"ל וכו'.
עיין בחידושי הגרעק"א [מש"כ לחלק בין המשיך מער"ש צוננים לתוך חמין שיתערבו יחד, דמשמע במג"א דשרי אף ברחיצה, לבין חמין שהוחמו בהיתר בשבת שאסור לרחוץ בהם, **דאין מותר אלא כשלא נעשה מעשה בשבת כלל**]. ולפי"ז בעירב בשבת חמין וצונן באופן המותר, אסור לרחוץ אפילו פניו ידיו ורגליו. - ועיין שעה"צ דהגר"א חולק בזה, דלהרמב"ם מותר בנעשה באופן המותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו, וא"כ עכ"פ לדעת הרא"ש אסור בכל גווני, וצריך עיון אם אפשר לחלק דרק באופן שהמים שנתחממו הם בפני עצמם אסור כהא דסעיף ה', אבל בנתערבו והצונן הם המועטים אולי לא נקרא כאן בשם חמין שנתחממו בשבת, אלא הוי מצנן את החמין.
אך לכאורה מדברי הגרעק"א לא משמע כן, מדלא מוקים דהמגן אברהם איירי בנתערבו מועטים, ואת סברת הגרעק"א צריך לומר גם אליבא דרא"ש דבלא נעשה מעשה בשבת כלל לא מחמרינן.
ואולם בסימן שי"ח סעיף י"א ובה"ל שם מבואר להיתר, עיין שם במ"ב סוף ס"ק ע"ז, ומשמע דלולא דעת הר"ן ורבינו ירוחם [שכתבו דבאמבטי אסור ליתן אפילו צונן מרובים] היה מותר לערב ולרחוץ אע"ג דהמים צוננים מרובים (ועוד דבכלי שני מותר בצוננים מרובים, עי"ש). אך אפשר לומר דהיינו שהם מרובים עד שנעשו המים פושרים, אבל אכתי יתכן שהמים חמים היו הרוב, והוי בגדר מצנן את החם ולא כמיחם את הצונן. ועוד דאולי במה שמתחמם בכלי שלישי או שני לא נאסור, כיון דשם לא שייך בישול דאורייתא, ורק בנתחממו באופן שיתכן להיות בישול דאורייתא אסור. ואולם במתחמם נגד המדורה הרי משמע לאיסור אפילו בעמד במקום שא"א להגיע לשם ליד סולדת בו, ואולם מהא דכלי ראשון לולא דעת הר"ן ורבינו ירוחם הרי משמע כנ"ל.
אך אפשר לומר כנ"ל שהמדורה באופן שעכ"פ המים חמים הם הרוב - וצריך עיון בכל זה כיון שלא נזכר שם חילוק בזה.
ועיין בשביתת השבת [מלאכת מבשל] ס"ק קכ"ז שהאריך בזה, עיין שם מש"כ מתהלה לדוד [שכתב דבנתערבו חמין בצונן לא מקרי זה חמין שהוחמו בשבת, כי אף שהצונן נתחמם אין זה אלא מחמת החמין שנתערבו בהן] ואגלי טל [שכתב דחשוב כאילו הוחמו מאליהם בשבת כשמתכוין לקרר].
ועיין שם שכתב לסוף דבריו חילוק בין כלי ראשון וכלי שני [דלא חיישינן לגזור הא אטו הא], וכתב ליישב דאצל מדורה גרע יעוי"ש [דבזה שייך למגזר עומד במקום שאין בא לידי יד סולדת בו, אטו עומד במקום שבא לידי יד סולדת בו].
וע"ע במשנ"ב סימן שי"ח ריש ס"ק ע"ח במה שכתב אם הם **מרובין** על החמין [אז מותר לערות מאמבטי כלי ראשון לצונן], ומשמע מרובין ממש, כי בביאור הלכה [ד"ה אבל] כתב להוסיף דה"ה אם אין מרובין, אלא סוף סוף הוי אין היד סולדת בו, ושם הוי **עירוי של כלי ראשון** ובכ"ז מותר.
ועיין בספר שבט הלוי חאו"ח סימן נ"ח מש"כ לענין חמין שהוחמו מערב שבת, ומוסיפים לעמוד על האש, ועי' מש"כ בזה ומש"כ לענין חמין שנתחממו ע"ג חמי טבריה. [מובא במדור בינת שמחה].

ליתן כלי שיש בו מים חמין ע"ג בטנו

סעיף ו'. בה"ל ד"ה שפעמים שהם רותחין. עיין בפמ"ג דמשמע דאפילו הם עתה פושרים בעלמא שאין היד סולדת בהם ג"כ אסור, וכן משמע קצת במ"א מדכתב בחמין שהוחמו מעט. ולא ידענא מנ"ל, דהא אמרינן בגמ' ה"ד יד סולדת, אמר רחבה וכו'.
הנה לענין שבת ס"ל למג"א ופמ"ג דזה הוי רחיצה [גם בפושרין], ורק דקשה כיון דאמרינן דגם בחול אסור, משמע דבאותו האופן שאסור בשבת אסור גם בחול, ועל זה קשה כדמסיים כאן.

טבילה בשבת

סעיף ח'. בה"ל ד"ה אדם מותר וכו'. היוצא מדברינו לענין טבילת קרי וכו' וכן נתפשט המנהג להתיר, אך בכ"ז יזהר מאד שלא יבוא לידי סחיטה.
עיין שו"ת מהרי"ל דיסקין קונטרס אחרון אות ס"ג דמשמע דמתיר [ממש"כ לענין טבילה דתק"ע בשבוע שחל בו ט"ב דעכ"פ בשבת ודאי יש להקל]. ועיין במעשה רב ["שמוטב לטבול במוצ"ש מיד, כי א"א ליזהר שלא יבוא לידי סחיטה ויצא שכרו בהפסדו"].

רחיצה בבורית - פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן

סעיף י'. מ"ב ס"ק ל'. והוי נולד. ודמי לריסוק שלג וברד שנתבאר לעיל בסימן ש"כ שאסור ג"כ מטעם זה. ועיין במ"א שכתב בשם ש"ג שיש מתירין בזה דס"ל וכו', וא"כ בורית ושאר חלב שאינם עומדים למשקים מותר לכתחילה.
עיין שלחן עצי שטים מלאכת דש אות ח' שאוסר. - ועי"ש בביאור. אך כתב שם דמותר לחוף כלים שיש בהם שומן דבוק, ואין חוששין שנימוחו כיון דלא ניחא ליה. ועיין לעיל סימן שי"ד מ"ב ס"ק י"ד מש"כ שם בגליון לענין פסיק רישא דלא ניחא ליה בדרבנן. אך עיין לעיל סימן רנ"ג מ"ב ס"ק ק' שכתב בשם מג"א להחמיר [לשפוך רותחים כשהקדרות מלוכלכות בשומן], א"כ משמע דאוסר פסיק רישא דלא ניחא ליה בדרבנן (כי מה שנימוח ועי"ז נשטף מהכלי, לכאורה אין זה בגדר ניחא ליה במה שנעשה נוזל, כי עיקר הניחותא לניקוי הכלי. - אך אולי לפי מה שכתב בחזו"א שבת [או"ח מועד סימן נ"ו] סוף ס"ק ה', א"כ זה תלוי בפלוגתת הרמב"ם והערוך).
ועיין סימן תרנ"ח מג"א ס"ק ב' ובפרי מגדים שם ומחצית השקל שם [שדעת המג"א דפסיק רישא אסור גם באיסור דרבנן, ודלא כמהרש"ל שמתיר ליתן האתרוג בבגד בשבת ויו"ט כשאינו מתכוין להוליד ריח], ואם כן אולי אפשר לומר דהמג"א לשיטתו שם, אבל השולחן עצי שיטים אולי ס"ל כמהרש"ל. ובדעת מהרש"ל אולי אפשר לומר כעין מש"כ המג"א סימן שי"ח ס"ק ל"ו בשם המג"מ [שכל שאינו מתכוין אין ראוי לומר פסיק רישא ולחייב]. וא"כ לכאורה גם הא דדריסת שלג בסימן ש"כ ט"ז ס"ק י' היה צריך להיות תלוי בפלוגתא זו. [והט"ז כתב שם דאע"ג דא"א שלא יהיה נימוח והוי פסיק רישא, מ"מ לא גזרו בזה כיון דא"א להזהר מזה וכו']. ועיין שם במ"ז שביאר דרק שם בגלל דאי אפשר. וצריך עיון, דהרי הט"ז בסימן תקי"א ס"ק ד' ס"ל כמהרש"ל, א"כ כשם דשם מיקל בדין "מוליד", מדוע לא מיקל גם ב"מוליד" של שלג - אך אפשר לחלק בין מוליד שנעשה **מים** לעין כל, ובין **ריח** שלא ניכר כל כך להדיא. אך אם כן גם נידון דהכא שנימוח לעין כל, אי אפשר להשוות להא דריח.

רחיצה בסבון בשבת

מ"ב ס"ק ל'. ועיין בספר תפארת ישראל שכתב דבבורית שלנו שהיא רכה, לכו"ע אסור משום ממחק.
עיין בן איש חי שנה שניה פרשת יתרו סעיף ט"ו - ועי"ש לענין מי סבון. [שכתב לאסור לרחוץ בבורית העשוי מחתיכות יבישות ע"י מעט מים ששופך, כיון שבעת שממחהו אין המים בעין כי אם לחלוח ורטיבות של המים. - אלא ימחהו במים מערב שבת, ורוחץ בשבת במים שנמחה בהם הבורית מערב שבת].

בדין מרחץ שסתמו נקביו

סעיף י"א. מ"ב ס"ק ל"א. ואותן בתי חורף שמחממין אותן מתחתיהן, ועל הנקבים יש קערות ברזל או סתימת אבן, נוהגין בו היתר לפותחן בשבת.
ובשעה"צ ס"ק י"ט. שיש שני חדרים זה על זה, ויש נקבים בתקרה התחתונה כדי שכשיסיקו התנור למטה ויתחמם החדר התחתון יכנס החום דרך הנקבים לחדר העליון, ונוהגין בו היתר שאינו דומה למרחץ ששם הוחם המים, וכל אשר במרחץ מן האש הניסוק מתחתיו, משא"כ הכא שרק חום בעלמא נכנס מן החדר ההוא וכו'.
ולכאורה צריך לומר שעכ"פ המדורה אשר בחדר התחתון הוא באופן שמותר להשתמש בה, לפי המבואר בסימן רנ"ה.
ועיין במחצית השקל [בביאורו במש"כ המג"א בשם האגודה צ"ע על אותן בתי חורף וכו', שכתב וז"ל: "אבל אי הנקבים פתוחים אסור, דע"י שהחום עולה דרך הנקבים למעלה הוה ליה **כאילו הוסק בשבת**. א"כ אסור לפתוח הנקבים שבחדר הנ"ל בשבת, דהו"ל **כאילו מסיקו בשבת**"], עיין ביאור הגר"א [ע"ד השו"ע - אבל אם לא סתמו נקביו אע"פ שמאליו הוחם בשבת וכו'] בציונו לדף י"ח [שכתב "כמו לא ימלא נחתום וכו' י"ח ב"] - ואם כן האיסור משום שמא יחתה, כמו שכתב בשו"ע בשם הר"ן, וא"כ גם בהא דבית החורף צריך לומר שהחשש לשמא יחתה, ולא משום דעצם הכנסת החום דומה להסקה, ואם כן זה כהא דסימן רנ"ה שבמדורה בעינן שאחז האש באופן שלא יהא חשש חיתוי. וא"כ אם האש שבחדר התחתון הוא באופן המותר להשתמש שם, למה יהא אסור לפתוח הנקבים לחדר העליון, ואם הוי באופן שאסור להשתמש שם, אם כן הרי אסור גם לפתוח לכאן שלא יבוא לחתות שם. - ואם כן צ"ע בספיקו של האגודה, דממ"נ הדין הוא כנ"ל.
- וכנראה משער הציון שפירש שהנידון היה משום עצם הכנסת החום, ודלכן באמת נקטינן להקל.

משמוש הגוף בכח בשעת סיכה שאין כונתו להזיע

סימן שכ"ז. סעיף ב'. מ"ב ס"ק ז'. בכח. דהוא עובדין דחול, ועיין לקמן בסימן שכ"ח סעיף מ"ב במש"כ שם בביאור הלכה, דלהרמב"ם מותר כל שאין מתכוין להביא עצמו עי"ז לידי זיעה.
עיין מה שכתבתי שם בגליון, דהב"ח שם כתב ליישב דלא פליגי בזה לדינא.

מלאכת מעבד

סעיף ד'. מ"ב ס"ק י"ב. ועיבוד הוא אם מולח את העור וכו', וכן אם דורס את העור ברגליו וכו', וכן אם מרכך העור בשמן ג"כ מענין עיבוד הוא.
ובשעה"צ ס"ק י"ב. י"ג. י"ד. רמב"ם.
הרמב"ם בפרק י"א הלכה ה' ו', ובפרק כ"ג הלכה י'.

מתנה מועטת

עם הערות הגר"ח קניבסקי שליט"א

הגאון רבי אלעזר צדוק עורצ'ין זצלה"ה
שותף בחיבור ספר שונה הלכות

ברחיצת רוב הגוף ע"י אבר אבר נמי אמרי' רובו ככולו

כ' השו"ע סי' שכ"ו ס"א: אסור לרחוץ כל גופו אפי' כל אבר ואבר לבד כו', ובמ"ב סק"ב הביא בשם המ"א וה"ה רוב גופו דרובו ככולו. וי"ל"ע אם הא דמיתסר לרחוץ רוב גופו מטעם רובו ככולו, הוא דוקא כשרוחץ כדרך הרחיצה רוב הגוף ביחד, אז אמרי' דרוב הוי נמי ככל הגוף, משא"כ כשרוחץ אבר אבר לבדו אולי י"ל דבזה לא נימא דגם אם רחץ רוב האברים שבגוף כל אבר ואבר לבד, דחשיב ככולו כמו שרחץ כל הגוף אבר אבר, משום די"ל דבזה כיון דברוחץ כל אחד לבדו אין איסור בשעת רחיצה, דהלא אז אינו רק אבר אחד לבדו, והאיסור חל בגמרו כל האברים כשאז נמצא כל גופו רחוץ, א"כ אולי י"ל דרובו ככולו שייך רק כשעושה כדרך האיסור, אז הוא דאמרי' כיון דבכל התורה רובו ככולו ה"נ כאן, אבל באבר אבר לבדו אם נניח דהאיסור חל בהצטרפות כל האברים, משום דאז הוא דחל עלייהו שם גוף, א"כ אולי י"ל דע"י רוב האברים כיון דבעצם הם אברים נפרדים, וכל היותם לשם גוף הוא כשהם נעשים במציאות כל הגוף, א"כ כשאינו במציאות כל הגוף רק ע"י רוב אפשר דלא סגי למיעקר שם אבר ואבר מינייהו.
והנה מסברא יש להעיר דלכאו' למאי הלכתא נאמר האיסור על כל גופו, דכיון דאמרי' דגם רוב נאסר מטעם דהוי ככולו, א"כ נימא מעיקרא איסור על רובו, ובשלמא אם יש לנו נפק"מ הנ"ל לענין אבר אבר, דבאבר אבר ל"א רובו ככולו ניחא, דאם היה נאמר האיסור מעיקרא על רוב גוף, אז היה נאסר גם רוב גוף באופן שרחץ אבר אבר, כיון דהאיסור הוא רוב גוף, משא"כ השתא שנאמר האיסור על כל גופו, וברוב גופו הוי רק מטעם דהוי ככולו, שפיר י"ל דל"ש רוב כשרוחץ כל אבר ואבר וכנ"ל, ומשו"ה נאמר האיסור מעיקרא בכולו.
אבל לכאו' במ"ב מבואר דגם ברוב גוף ע"י כל אבר ואבר נמי אסור, דכ' בסק"ג וז"ל: וכ"ש אם רוחץ כדרך הרחיצה כל הגוף ביחד, דלכאו' מה הוסיף המ"ב בזה, הלא בהכי איירי המחבר בתחילת דבריו דכ' אסור לרחוץ כל גופו, והיינו ביחד, ואח"כ הוסיף אפי' כל אבר ואבר לבד, ומה רצה המ"ב בזה להוסיף וכ"ש אם רוחץ כו' כל הגוף ביחד.
ולכאו' מבואר מזה דהמ"ב פירש דמאי דנקט המחבר בתחילת דבריו כל גופו, איירי לענין אבר אבר, "דכל גופו" דכ' המחבר איירי ע"י אבר אבר לבד, כמו שהוסיף המחבר, ולא בב' דברים איירי, ולכן ע"ז מוסיף המ"ב לבאר תיבת "אפי'" כל אבר כו', דכונת המחבר וכ"ש כל הגוף ביחד, עכ"פ מבואר מזה דהמ"ב למד דהשו"ע אאבר אבר לחוד בכל הגוף איירי, וא"כ מה דהוסיף המ"א [והוא דברי המ"ב בסק"ב] דה"ה רוב גופו, דרובו ככולו קאי על כל הגוף דאבר אבר דאיירי השו"ע, א"כ הרי מבואר דברוב גוף ע"י אבר אבר נמי אסור, ולא רק ברוב הגוף ביחד.
שוב דברתי בזה עם **מו"ר הגרח"ק שליט"א**, ואמר לי שפשטות הסברא ג"כ משמע דכמו שרוב בכל גופו מיתסר, ה"ה נמי רוב באבר אבר, דמאי שנא דנחלק בינייהו, ודו"ק.
והנה מש"כ במ"ב סק"ג הנ"ל וכ"ש אם רוחץ כדרך הרחיצה כל הגוף ביחד, יש לבאר מה שנקט "כל הגוף" אין כונתו דדוקא כולו ולא רובו, דעיקרו בא לומר דכ"ש ברוחץ כדרך הרחיצה, וע"ז מסביר מאי נקרא "כדרך הרחיצה", היינו כל הגוף ביחד, שענינו הכל ביחד ולא אבר אבר, אבל ל"ד "כל" דה"ה רוב, ופשוט.

איסור רחיצה בחמין שהוחמו בשבת בשוגג

שם בשו"ע: אבל מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו כו', ובמ"ב סק"ה היינו בחמין שהוחמו מערב שבת, אבל בחמין שהוחמו בשבת אסור אפי' ידיו לבד, עכ"ל. והנה לכאו' מסתימת הלשון משמע דאפי' דהוחמו בשבת בשוגג נמי אסור אפי' ידיו, ולכאו' משום דאיסור רחיצה הוא איסור בפנ"ע, דאף דהמחבר פסק כר' יהודה דבשוגג מותר, מ"מ רחיצה נאסרה בפ"ע ואפי' כשהוחמו בשוגג, וכמו דחזי' דהיכי דרק הופשרו בשבת ג"כ אסרי' להי"א בס"ה, וחשיב כחמין שהוחמו בשבת, אע"ג דלא עביד איסורא, כדכ' המ"ב בסקי"ז בהסוגריים, עיי"ש.

חמי חמה אם הם כחמי האור

שם בשו"ע: וה"מ בחמי האור, אבל בחמי טבריא כו'. יל"ע מה הדין בחמי חמה האם הוי כחמי האור, ואם נימא דכחמי האור הם אמאי נקט השו"ע בלשונו וה"מ בחמי האור. **ומו"ר הגרח"ק שליט"א** אמר לי דאולי כיון שגם חמי טבריא לא הותרו כ"א

בקרקע, אפשר דלא שכיח חמי חמה בקרקע שיהיו חמין ממש, דהיינו היד סולדת בו, ולכן נקט השו"ע חמי האור, ודו"ק.

הערה בל' המ"ב שנקט
רק דנהגו לא לרחוץ בנהר והשמיט נמי מקוה

שם בשו"ע: אבל בחמי טבריא מותר לרחוץ אפי' כל גופו יחד, וא"צ לומר בצוננין, ובמ"ב סק"ט כ' ועי' לקמן במ"ב סקכ"א שנהגו שלא לרחוץ בנהר, עכ"ל. ובאמת דשם בסקכ"א הוסיף המ"ב או במקוה [ולא רק בנהר], דז"ל שם: כתבו הפוסקים דנהגו שלא לרחוץ כלל בנהר או במקוה, דמצוי לבוא לידי סחיטת שער ועוד כמה טעמים כו', עכ"ל. ובסקכ"ד כ' בתו"ד וז"ל: המנהג בזמנינו לאסור בשבת לרחוץ כל הגוף אפי' בצונן כו', ומשמע מזה דלא חילק אם זה בביתו או במקוה ונהר, ודו"ק.

מה הכונה דבכלי אסור אפי' בחמי טבריה

שם בשו"ע: והא דשרי בחמי טבריא דוקא בקרקע, אבל בכלי לא דאתי לאיחלופי בחמי האור. צריך אני לרב אם הכונה אפי' ליטול בכלי מחמי טבריא, אפי' לשפוך אח"כ על הקרקע נמי נאסר, או דרק בכלי הכונה שהמעיינות נמצאות כעת בכלי אז הוא דגזרו דאתי לאיחלופי.

טבילה במקוה פושרת

במ"ב סק"ז כ' וז"ל: לפיכך במקום שנוהגין להחם המקוה, צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו כו', עכ"ל. ובשה"צ אות ה' כ' וז"ל: ועי' מש"כ לקמן בס"ד במ"ב ובשה"צ שם וצע"ק כו'.
והנה שם בס"ד כ' המחבר: לא ישתטף אדם בצונן כל גופו ויתחמם כנגד המדורה, מפני שמפשיר מים שעליו, ונמצא כרוחץ כל גופו בחמים, אבל מותר להשתטף בצונן אחר שנתחמם אצל האש.
ובמ"ב סקי"ז כ' וז"ל: ונמצא כרוחץ כל גופו, זהו מל' הרמב"ם, ור"ל שאין לאסור מפני חימום המים גופא, דהפשר אינו בכלל בישול רק מפני חשש רחיצה, וס"ל דכיון דאי"ז רחיצה גמורה עשאוהו כחמין שהוחמו מערב שבת, דאין אסור אלא כל גופו כמש"כ בס"א, והי"א שבסעיף שאח"ז ס"ל דדינו שוה כרוחץ בחמין שהוחמו בשבת דאסור אפי' לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו [ואף דסתם חמין שהוחמו בשבת הוחמו המים באיסור, והכא בענינו הלא לא היה על המים שם חימום רק הפשר בעלמא, אין לחלק בזה, דאפי' מים שרק הופשרו בשבת ואין היד סולדת בהם ג"כ אסור לרחוץ בהם אפי' אבר אחד], עכ"ל המ"ב.
ובשה"צ אות ח' כ' דמש"כ הטעם להר"מ משום דכיון דאינה רחיצה גמורה הוי כחמין שהוחמו מע"ש, כ"כ המג"א בטעמו, ומשמע דברחיצה גמורה אף לדעת הרמב"ם אסור אפי' פניו ידיו ורגליו לבד, אף שלא היה רק הפשר מים בשבת, אף שעל הפשר אין איסור, ומפשטות לשון הגר"א משמע דטעם הרמב"ם משום דלא היה על הפשר שם איסור, לכך ס"ל דהוי כחמין שהוחמו בער"ש דגם שם לא היה על עצם החימום איסור, ולא גזרו רק על כל גופו, ולפי"ז במים שהופשרו בשבת [היינו שלא היה יד סולדת בהן] אין איסור לדעת הרמב"ם רק רחיצת כל גופו, עכ"ל.
ולכאו' וכן א"ל **מו"ר הגרח"ק שליט"א** דהצ"ע דכ' השה"צ הוא, דשם בס"ד מבואר דכשהופשרו בשבת ג"כ יש להזהר שלא לרחוץ, ולכן גם במקוה שהיא פושרת יש להזהר.
אמנם אף דהלא כ"ז רק כשהוחמו בשבת אבל לא מע"ש, וכאן המקוה הלא מע"ש הוחמה, הסביר לי **מו"ר הגרח"ק שליט"א** דסכ"ס מבואר דאסור לרחוץ בפושרין כל גופו, וכן נמי להשתטף כל גופו אסור, וא"כ במקוה של פושרין נמי צריך ליזהר לפי"ז.
אלא דלכאו' צ"ב אמאי ל"ה רק צע"ק, וצריך אני לרב, ואולי דוקא לשפוך הוא דנאסר, משא"כ טבילה בתוך המים, ודו"ק.

בדברי הביה"ל דמצטער אפי' שאינו חולי כל הגוף מותר לרחוץ

בביה"ל ד"ה במים שהוחמו מערב שבת [דמבואר בשו"ע דאסור לרחוץ] כ' וז"ל: ומצטער אע"פ שאינו חולי כל הגוף י"ל דמותר לרחוץ [חידושי רע"א], עכ"ל. והנה בסי' של"א ס"ט כ' המחבר וז"ל: בזמן חכמי הגמ' אם לא היו רוחצין את הולד לפני המילה ולאחר המילה וביום שלישי למילה במים חמין, היה מסוכן, לפיכך נזקקו לכתוב משפטו כשחל להיות בשבת, והאידנא לא נהגו ברחיצה כלל [דנשתנו הטבעים. מ"ב], ודינו לרחוץ בשבת אם רצו כדין רחיצת כל אדם, וכ' הרמ"א ובמדינות אלו נוהגים לרחצו לפני המילה בחמים שהוחמו מאתמול ולאחר המילה במוצאי שבת וכו', ובמ"ב סקל"ב כ' וז"ל: ובמדינות אלו כלומר דבמקומותינו אף כי אין הולד מסוכן כ"כ כמו בימיהם, אכן עכ"פ צורך גדול יש בדבר, ולפיכך על רחיצה שקודם המילה הניחו על דינא דגמ' שמותר לרחצו בחמין שהוחמו מאתמול, ולאחר המילה אין קפידא אם ימתינו על מוצאי שבת, עכ"ל.
ולכאו' יל"ע, דאם ננקוט כדכ' הבה"ל כאן דמצטער מותר, א"כ אמאי מבואר התם דלאחר מילה אין רוחצין, ודו"ק.
ובאמת דיעוי' בסי' ש"ב ס"י בבה"ל ד"ה דלא אמרי' בתו"ד, דכ' דתינוק אם הוא רגיל ברחיצה הוי כחולה שאין בו סכנה, ודו"ק.

לדעת הי"א דמותר לרחוץ במקום מקורה אם שרי גם להזיע להדיא

כ' השו"ע סי' שכ"ו ס"ב: י"א דהא דשרי בחמי טבריא דוקא כשאין המקום מקורה, אבל אם המקום מקורה אסור משום דאתי לידי זיעה ואסור, וי"א דמותר להזיע בחמי טבריא, ובמ"ב סקי"א כ' דמותר להזיע, דלא אסרו זיעה אלא במקום שהרחיצה אסורה, ולכן מותר הרחיצה אפי' במקום מקורה כו', עכ"ל. ויל"ע בכונת המ"ב האם דוקא קאמר דכונת השו"ע דמותר להזיע, היינו רק שמותר לרחוץ בחמי טבריא במקום מקורה שיבוא לזיעה, או דודאי מותר אפי' להדיא להזיע, וכמו דמשמע לשון השו"ע, ולא רק לרחוץ במקום מקורה, רק ביאר דברי השו"ע לפי הענין שאסרו דעה א', ביאר דלדעה ב' מותר בכה"ג, אבל ודאי אפי' להדיא להזיע שרי, ודו"ק.
כ' השו"ע סי' שכ"ו ס"ה: י"א שצריך ליזהר שלא לחמם ידיו אצל האש אחר נטילה אם לא ינגבם תחלה יפה, עכ"ל. ולכאו' בלשון השו"ע היה משמע דרק אצל האש שיכול להתחמם מאוד אסור, וכן בבה"ל ד"ה אצל האש כ' וז"ל: ואצל כותל התנור אם הוא חם מאוד ג"כ נראה שיש ליזהר, והיינו רק במקום שחם מאוד שיכול לבוא לידי יס"ב אסור, והיינו דאף דבמ"ב בסקי"ז ביאר דהאי דיעה ס"ל דמים שהופשרו בשבת חשיב כחמים שהוחמו בשבת ואסור, מ"מ בל' המחבר נזכר רק אצל האש, ובבה"ל הזכיר כותל תנור שחם מאוד, א"כ יל"ע אם גם במקום שלא יוכל להתחמם לידי יס"ב גם אסור משום הפשר, או רק במקום חם מאוד שיוכל לבוא לידי יס"ב נאסר להאי דיעה.

שקו"ט בטעמא דכ' המ"ב דאסור ליתן כלי עם חמין על בטנו שמא ישפכו ונמצא כרוחץ בשבת

כ' השו"ע סי' שכ"ו ס"ו: אסור ליתן ע"ג בטנו כלי שיש בו מים חמין ואפי' בחול מפני הסכנה, שפעמים שהם רותחים כו', ובמ"ב סקי"ט כ' וז"ל: וכ"ש דאסור בשבת שמא ישפכו עליו, ונמצא כרוחץ בשבת, כ"כ רש"י והר"ן כו', עכ"ל.
ולכאו' א"כ מיירי דווקא במים שהוחמו בשבת, אבל בהוחמו מע"ש שרי, דהרי מותר לרחוץ בהם אבר א' כמבואר בס"א, ולשון השו"ע סתמא קתני, ומשמע אפי' בהוחמו מע"ש, אמנם בשה"צ אות ט' כ"כ להדיא וז"ל: ומיירי בחמין שהוחמו מעט [היינו שאין היס"ב] בשבת, ולהכי אף אבר אחד אסור כנ"ל, וצריך אני לרב.
והנה לכאו' כ"ז הוא רק להי"א הנ"ל שבס"ה, דלדידהו אסור לרחוץ אפי' אבר אחד במים שהופשרו בשבת, ולכן איכא חשש שמא ישפכו עליו ונמצא כרוחץ בשבת, אבל לכאו' לדעת הרמב"ם שבסעיף ד' דבפושרין לא נאסר אלא כל גופו, אבל אבר אחד שרי, א"כ לא מיבעי לדעת הגר"א שהובא בשה"צ אות ח' דביאר טעמו דהר"מ דעל הפשר לא היה שם איסור, ולכן חשיב כחמין שהוחמו מע"ש, ושרי במים שהופשרו בשבת לרחוץ אבר אחד, ורק רחיצת כל גופו נאסר, א"כ לכאו' ליכא איסור ליתן כלי עם חמין על בטנו, דאפי' ישפך לא הוי רחיצה בכל גופו שאסור.
אלא לכאו' אף לדעת המג"א שם במשנ"ב והשה"צ הנ"ל דלהר"מ רק נשתטף שרי, דל"ה רחיצה גמורה, ולכן עשאוהו כחמין שהוחמו מע"ש, אבל רחיצה גמורה גם להר"מ אסור אפי' אבר אחד, מ"מ לכאו' לא מסתברא דכאן שמא ישפך חשיב כרחיצה גמורה דמיתסר להמ"א אפי' אבר אחד, דהלא נשפך המים הוי שטיפה לבד, וא"כ גם להמג"א ל"ש למימר שיאסור שמא ישפך, דאפי' ישפך נמי לא הוי רחיצה גמורה האסורה, וא"כ יל"ע דלעיל הביא השו"ע ב' הדיעות, וכאן לכאו' מיסתם לה סתומי כהי"א שבס"ה לפי"מ שביאר המ"ב בהטעם שמא ישפכו ונמצא כרוחץ בשבת.
גם יל"ע דאפי' הי"א עצמן בס"ה נקט המחבר בלשונם יש להזהר, ואילו כאן נקט לישנא דאיסור להדיא דכ' אסור כו', וצ"ב.

בדעת הביה"ל האם פושרין שרי בכלי ע"ג בטנו, ואיך הוא מפרש לשון השו"ע דפעמים שהם רותחים

שם בביה"ל ד"ה שפעמים שהם רותחים כ' וז"ל: עי' בפמ"ג דמשמע דאפי' הם עתה פושרים בעלמא שאין היס"ב ג"כ אסור כו' ולא ידענא מנ"ל כו'. והיינו דלפי הביה"ל פושרין שרי, והנה לכאו' לשון השו"ע משמע דאף בפושרים אסור, דכ' אסור כו' שפעמים שהם רותחים, דמשמע קצת דמשום כך גזרו שלא ליתן כלל אפי' בגוונא שאינם רותחים, והיינו פושרין, ואמאי נקיט הביה"ל דפושרין שרי.
אלא דמתו"ד הביה"ל בהמשך דבריו מבואר דהוא מפרש למאי דכ' השו"ע "דפעמים שהם רותחים", היינו שלפעמים הם רותחין טפי מהיס"ב, דהיינו שיוכל כריסו של גדול להכוות, דלכן גזרו אפי' על יס"ב לחוד שהוא רק כריסו של תינוק נכוית בו, אבל על פושרין לא גזרו, ודו"ק.
וצריך אני לרב לפרש אם כונת הבה"ל להשיג על הפמ"ג דפושרים שרי, דגם בשבת לא מיתסר כ"א בהיס"ב, או כונתו להשיג רק על ימות החול בלבד שיהיה מותר באין היס"ב, דאף דהם [הפמ"ג והמ"א] מדברים משבת, מ"מ לדידהו גם בימות החול לכאו' הכי הוא, דחד דינא להו, וע"ז משיג דלא יהיה כן, ודו"ק.

לפ"מ שכ' השה"צ שלגי' דידן אסור אפי' לצאת עד שיתנגב, מה הדין רק בידיו לחוד

כ' השו"ע סי' שכ"ו ס"ז: הרוחץ בנהר צריך שינגב גופו יפה כשעולה מהנהר, מפני שלא ישארו המים עליו ויטלטלם ד"א בכרמלית כו', ובמ"ב סקכ"ב כ' וז"ל: ר"ל תיכף כשעולה סמוך לנהר ינגב נפשיה, ולא ילך כלל בהמים שעליו דלמא ישכח וילך בהם ד"א כו', ובשה"צ אות י' כ' וז"ל: כן משמע בגמ' לפי גירסת הרי"ף והרא"ש, ולפי גרסתינו בגמ' משמע דאין לו לעלות כלל מהנהר קודם שינגב עצמו, עכ"ל.
וכונתו דבגמ' דידן הגי' [דף קמ"א ע"א] אמר רב יהודה מאן דסחי במיא לינגיב נפשיה ברישא והדר ליסליק, דילמא אתי לאתויי ד' אמות בכרמלית, אבל גי' הרי"ף והרא"ש היא האי מאן דסחי במיא לינגוב נפשיה דילמא אתי לאתויי ד"א בכרמלית, דלפי גי' הרא"ש לא נתבאר בגמ' דצריך להתנגב לפני שעולה, אלא רק שיתנגב מיד, שאם לא איכא חשש שילך ד"א בכרמלית, אבל לגי' דידן מבואר דצריך להתנגב תחילה ואח"כ לעלות, דהיינו דאינו עולה כלל בלי להתנגב.
והנה המחבר בסי' ש"א סמ"ט כ' וז"ל: מותר לרחוץ ידיו בנהר בשבת, ובלבד שלא יוציאם עם המים שעליהם חוץ לד"א, עכ"ל.
ויל"ע אם ידיו דוקא הוא דשרי להוציאן מהנהר, אבל בלבד שלא יוציאם ד"א, או דגם גופו שרי לצאת, רק צריך להזהר לא לילך ד"א. והנה המ"ב כאן בסקכ"ב הנ"ל הרי ביאר כונת המחבר כמו הרי"ף והרא"ש, וכשעולה הכונה כשיוצא מן הנהר, דהוי כמו שכ' המחבר שם דמותר להוציא הידים רק לא להוציאם חוץ מד"א, וא"כ שניהם שוה.
אבל לגירסא דידן בגמ' דדייק בשה"צ דאסור לעלות מן הנהר, יל"ע האם רק כל גופו אסרוהו אפי' לצאת עד שיתנגב, אבל ידיו שרי, או גם ידיו לא, ודו"ק.

אם בטבילה בחמין איכא נמי איסור דנראה כמתקן כלי

כ' השו"ע סי' שכ"ו ס"ח וז"ל: אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת, ובמ"ב סקכ"ד כ' וז"ל: ר"ל אע"ג דכלי אסור להטבילו ולטהרו מטומאתו בשבת ויו"ט מפני שנראה כמתקן הכלי עי"ז, אדם שאני מפני שהוא נראה כמצנן עצמו במים כו', עכ"ל.
והנה לפי"ז בטבילה בחמין מלבד איסורא דחמין, לכאו' איכא עוד טעמא דהרי בטל הטעם דנראה כמיקר, וא"כ יהיה איסור גם משום מתקן כמו כלי.
ואולי י"ל דאם לא היה איסור טבילה בחמין, א"כ שוב היה שייך לומר דנראה כמיחם עצמו, ועדיין לא היה נראה כמתקן, ולכן רק משום איסור חמין הוא דאיכא, וצ"ע. אמנם בביה"ל ד"ה אדם בהג"ה בהסוגריים מרובעות כ' משום דאף שאינו נראה כמיקר, מ"מ הלא לא נראה ג"כ כמתקן ע"י הטבילה בזמנינו שאין אנו נוהגין טומאה וטהרה, עיי"ש כל דבריו. אלא דיל"ע עדיין לענין נדה דיש בזה מתקן גם בזמנינו להתירה לבעלה [וכמש"כ הביה"ל בעצמו שם], ושאלתי **למו"ר הגרח"ק שליט"א**, ועדיין לא ברירא לי.

הערה בדברי המ"ב שיש להזהר להי"א שלא לשהות בבית הטבילה בשעת לבישת הבגדים

כ' השו"ע סי' שכ"ו סי"ב וז"ל: אסור ליכנס למרחץ אפי' להזיע, ומוסיף הרמ"א ויש אוסרים דאפי' לעבור במרחץ במקום שיכול להזיע אסור, ובמ"ב סקל"ו כ' וז"ל: במקום שיכול להזיע היינו שהמרחץ קטן דנפש הבליה ומזיע, אסור אע"פ שאינו מכוין לכך, ולדעה זו העולין מבית הטבילה ולובשין בגדיהם במרחץ בשבת, צריכים ליזהר שלא לשהות הרבה כדי שלא יבואו לידי זיעה כו', עכ"ל. ולכאו' יל"ע דכיון דגזירת זיעה הוא משום עוברי עבירה כדכ' המ"ב סקל"ה וז"ל: מפני עוברי עבירה שהיו רוחצין בחמין שהוחמו מבעו"י, ואמרו מזיעין אנחנו, לפיכך אסרו גם הזיעה כו', עכ"ל. א"כ מאי שייך למיגזר על מזיעין כשהן מלובשין [דהרי המ"ב איירי כשלובשין שם בגדיהם דצריכים ליזהר לא לשהות הרבה], ואולי אין הכונה על מה שיזיעו בעת שכבר יהיו מלובשין, אלא כשעוסקין בלבישה ועדיין הם ערומים, וצריך אני לרב.

הוכחה מדברי המ"ב דלנשים הותר רק טבילה ולא איסור זיעה

שם במ"ב הוסיף וז"ל: ובלילה שהמרחץ חם א"א ליזהר בזה, ולענין טבילת נשים צ"ל שסמכו בעת הצורך על דעה ראשונה, עכ"ל. מבואר כאן במ"ב חידוש, דאף שמותרות לטבול, מ"מ איסור זיעה עדיין במקומו אצלם, דרק סמכו בזה על דעה ראשונה שלא נאסר זיעה בכה"ג שאינו מתכוין כששוהין בבית המרחץ בעת הלבישה, אבל עצם הזיעה נאסר, דלכאו' לעיל בס"ב כ' השו"ע וי"א דמותר להזיע בחמי טבריא, ובמ"ב סקי"א ביאר הטעם דלא אסור זיעה אלא במקום שהרחיצה אסורה כו', עכ"ל. וא"כ גם כאן היה אפשר לומר דכיון דהותר הטבילה, הנה ל"ש להתלבש שלא יזיע, וא"כ גם זיעה זו לא נאסרה בשבילם, ולכו"ע יהיה מותר, קמ"ל דלא אמרי' הכי דרק טבילה הותר להם, אבל איסור זיעה במקומו עומד.

טבילת נשים רק בפושרין

שם במ"ב: ולענין טבילת נשים כו'. נ.ב. לכאו' צריך להוסיף דאמנם המקוה צריך שתהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו כמש"כ המ"ב לעיל בסק"ז, ודו"ק.

מקור הלכה

הרה"ג רבי יצחק דרזי שליט"א
מח"ס שבות יצחק

גדרי איסור אמירה לנכרי

איסור אמירה, הנאה, וחיוב מחאה

א. ג' דברים יש באיסור עשיית מלאכה ע"י גוי, א. איסור אמירה [כדאיתא בגמ קכ"א.]. ב. איסור הנאה מנר שהדליק מעצמו בשביל ישראל [כמבואר שם ובמשנ"ב סי' רע"ו ס"א, וגם למי שלא הודלק בשבילו, תוס' ורא"ש, דאם יהא מותר ליהנות יאמר לו להדליק]. ג. חובת מחאה בגוי כשבא להדליק, דכיון שהעצים והנר של ישראל וצריך ליטול רשות כדי לעשות בהם מלאכה, אדעתא דישראל קעביד [כ"כ בהגהות מיימוני פרק ו' אות ו' בשם רבינו שמחה, והו"ד בב"י סו"ס רע"ו ובמשנ"ב ס"ק י"א]. וכתב הגר"ז [סי' רמ"ג ס"ב] דהפליגו חכמים באיסור זה, וצריך למחות אפילו אם הריוח ממנה יגיע לישראל לאחר השבת.

ב. הטעם שהפליגו כ"כ באיסור זה, מבואר ברמב"ם [פ"ו הל' א'] דאיסור האמירה כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהן ויבואו לעשות בעצמן, ע"כ. ופירשו בפירוש קדמון [נדפס ברמב"ם מהדורת פרנקל] דשמא לא ימצא גוי ויבא לעשות בעצמו. ורבינו פרחיה פירש [בדף י"ז:] דגזרינן שמא לא יעשה הגוי אותו המעשה כרצון הישראלי, וימהר הישראל לגמור אותו דבר בידו, ע"כ.

כלומר אם מלאכתו תהא נעשית ע"י גוי, יהא קל בעיניו עשיית מלאכה, וכשלא ימצא גוי או שלא תעשה המלאכה כרצונו יבא לעשות בעצמו. וחשש זה קיים כל שנעשית המלאכה על דעתו, ולא דוקא כשנעשית בציוויו.

[ויעוי' בשו"ת אגרו"מ [ח"ד סי' ס'] שכתב דגם בעשיית מלאכה ע"י שעון מכוון מערב שבת קיים חשש זה, רק שלא גזרו, אבל הוא דבר שראוי להאסר, ולכן אסר לעשות כן מלבד בהדלקת אור שכבר הורגלו בזה].

ג. בגדר חובת המחאה, כתב החיי אדם [כלל ס"ג סי' ו'] דכיון שצריך ליטול רשות לעשות בעצים שלו והוא שותק, הרי זה כאילו אומר לו לעשות.

וכתב המשנ"ב [סי' רע"ו ס"ק י"א] שצריך למחות בגוי שבא מעצמו להדליק נר בשבילו, ואפילו שאין כונתו ליהנות מזה כלל, ואם הגוי עושה בעל כרחו חייב לגרשו מביתו מפני חילול השם שיחשדוהו שהגוי עושה בשליחותו. [וכן מבואר בסי' רנ"ב ס"ב].

נמצא דאסרו אמירה, ושתיקה שהיא כאמירה, וחייבו מחאה, ואסרו הנאה שמא יבא לומר לו, ואפילו אין דעתו ליהנות צריך למחות ולגרשו מביתו, מפני חילול השם שיחשדוהו שעושה בשליחותו.

קריאה לגוי והוא עושה על דעת הישראל

ד. אם קורא לגוי לבא עמו, והגוי מבין מעצמו מה לעשות, גם זה כאמירה [ואסור גם באופנים שהתירו ליהנות כשעשה מעצמו כמשי"ת להלן], דכשקורא לו לא עדיף מרמז שאסור כאמירה כמבואר ברמ"א [סי' ש"ז סעי' כ"ב], דמה לי אומר בפה או בתנועות ידים או ע"י קריאה, כיון שע"י רמיזתו עושה הגוי בשבת [ואין זה רק איסור הנאה אלא חשיב כאמירה].

ומוכח כן מדברי הרא"ש שכתב דבדליקה התירו אפילו לקרוא לגוי, וכשיבא הגוי ממילא יכבה, ולמד זאת ממה שהתירו לומר לו כל המכבה אינו מפסיד, והו"ד בשו"ע [סי' של"ד סעי' כ"ו], ומבואר דדין הקריאה הוא כמו אמירת כל המכבה שהתירו רק בדליקה.

וכן איתא במנחת שלמה [ח"ב עמוד קנ"א]: אגיד לו נאמנה שמיום עמדי על דעתי ראיתי שמקילים לקרוא לגוי, ואחר כך מרמזים לו לעשות מלאכה ברמז שאינו של ציווי, אך לא הבינותי כלל ההיתר בזה, דרק במקום דליקה התירו לקרוא לגוי וכו', ע"כ.

וכמו"כ כתבו [בספר אמירה לעכו"ם באנגלית] בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, דלקרוא לעכו"ם מבחוץ חשוב כציווי, ואינו מותר אפילו כשנעשה דרך רמז.

וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל דאם קורא לגוי לבא עמו, עצם הקריאה חשיב כאמירה ואסור, אע"פ שיבין לבד מה לעשות.

קריאה לגוי והוא עושה לעצמו

ה. שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א בשם אביו זצ"ל, שהקריאה לגוי בחו"ל היתה באופן זה, היו נוהגים לקרוא לגוי ולהציע לו לבא לשתות שכר, והגוי היה מדליק האור כדי למצא את השכר, וכשהיה יוצא היה רוצה לכבות כי הבין שקראו לו לצורכו, ואז היו אומרים לו אל תכבה.

כלומר באופן זה שהגוי מבין שלצורך עצמו הזמינו אותו ומדליק לעצמו, אין הקריאה נחשבת כאמירה, וגם אין בזה איסור הנאה.

ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל דבזמנינו התחדש מושג גוי של שבת, כאילו הכל מותר על ידו, וכשקוראים לו ברמז הוא מבין שהוא בא בשביל הישראל, והרי זה כאמירה, ומלבד זאת הרי יש גם איסור הנאה, וגם חובת מחאה.

גם אם מציעים לו מאכלים מהמקרר או מהבית באופן שיהא לו תועלת מהמלאכה שעשה, מ"מ את המלאכה הוא עושה עבור הישראל, ומה שמקבל הוא שכר המלאכה, ואפילו שגם הוא נהנה מהמלאכה אסור, כמבואר בשו"ע סי' רע"ו סעי' ג' דאם אומר לעבדו לילך עמו והדליק נר, חשיב הדלקה עבור הישראל שהוא העיקר, אע"פ שגם הגוי נהנה מנר זה. לפיכך עצם הקריאה היא כאמירה, ומלאכה שנעשתה באופן זה אסור ליהנות ממנה. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ויש אופן שאינו נחשב כאמירה כנ"ל, גם יש אופנים שאין איסור הנאה ואין חובת מחאה, כמשי"ת לפנינו בהיתר מחיטת הנר, ויש אופנים שהתירו אמירה לנכרי כגון לצורך חולה, ועוד דוגמאות [יעוי' בכלכלת שבת [נדפס במשניות] תשעה אופנים שהתירו אמירה לנכרי לעשות מלאכה דאורייתא, וחמשה אופנים שהתירו אמירה באיסור דרבנן]. ויתכן שמפני שאין הגדרים של המותר והאסור ידועים, באים לידי מכשול בשימוש בגוי. [ובחומר האיסור, יעוי' בביאור הגר"א יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ד' ושו"ת הריב"ש סי' שפ"ז].

ב. גדר היתר הרמיזה למחוט את הנר והנלמד ממנו

כתב הכנה"ג בשם מורו [המהרי"ט ז"ל] דכשהיה רוצה ללמוד, היה אומר זה הנר אין מאיר יפה, והשפחה מבינה והסירה הפחם. והמשנ"ב [סי' ש"ז ס"ק ע"ו] הביא היתר זה.

וצ"ב מג' הדינים הנ"ל, א. איסור האמירה, דלפי משנ"ת דשתיקה כאמירה, כל שכן הכא שרומז בדרך סיפור. ב. חובת המחאה, לפי משנ"ת דאפילו לא מתכוין ליהנות חייב למחות, כל שכן הכא שמתכוין ליהנות. ג. איסור ההנאה. וי"ל כמשי"ת.

באיזה אופן דרך סיפור אינו נחשב כאמירה

א. משמע דהמהרי"ט מיירי בשפחה שהיא נמצאת אצלו ואינו צריך לקרוא לה, ואת הסיפור צריך לומר באופן שלא יבין הגוי שמתכוונים לומר לו לעשות, אלא שהוא מעצמו החליט להבין לעשות. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

והוסיף, דסיפור שהנר אינו מאיר יפה נחשב סיפור, מפני שיש כאן כאילו דבר תמוה, שבתחילה הנר היה מאיר טוב ועתה לא, ולכן הגוי שומע זאת כסיפור דברים ומבין מעצמו לתקן [בפרט בשפחה שהיא יודעת שכשצריך דבר לא נמנעים מלבקש ממנה במפורש], משא"כ כשפונה לגוי ואומר לו האור מפריע לי לישון, אין כאן משמעות של סיפור, ומבין שמתכוין לרמוז לו לעשות.

ונראה דמשמע כן מלשון המשנ"ב שכתב "ושומע הא"י ומתקנו" שרי, דאין זה בכלל אמירה. משמע דאינו מבין שמתכוונים לרמוז לו לעשות, אלא הוא שומע סיפור ומבין מעצמו לעשות.

וכמו"כ כתב בספר הלכות אמירה לעכו"ם [באנגלית] בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, דההיתר לספר לגוי ויבין מאליו לעשות המלאכה, מיירי לדוגמא באדם שיש לו שפחה בבית, ובתוך שיחתו הוא מבליע רמז כזה, חבל שהחשמל בוער כל השבת, או כשמדבר בינו לבין עצמו שהנר אינו מאיר יפה, אבל לקרוא לעכו"ם מבחוץ חשוב כציווי, ואינו מותר אפילו כשנעשה דרך רמז.

ב. וכשאין שפחה בבית, מותר לקראו לבא לביתו לאכול או לשתות, ובאמצע האכילה יספר לו בעייתו דרך אגב, ואם יתפוס העכו"ם לעשות את המכוון מותר, ע"כ. [והו"ד בספר מלכים אומניך].

כלומר צריך ששיחתו עם הגוי תתפרש אצלו כסיפור שלא יבין זאת כרמז לעשות, אלא הוא שומע סיפור ומחליט מרצונו לעשות או להתעלם.

ויל"ע בזה ממש"כ המג"א בשם האגודה, והו"ד במשנ"ב [סי' ש"ז ס"ק נ"ו], דאגרת שהובאה בשבילו אם היא חתומה אומר לגוי איני יכול לקרותו כל זמן שאינו פתוח, וממילא יבין הגוי ויפתחהו, ולא יאמר לגוי בהדיא לפותחו אם לא לצורך גדול. משמע שגם רמיזה להדיא מותר כשאומר בלשון סיפור.

ויש לחלק דפתיחת חותם איגרת הוא חומרא בעלמא, וכמש"כ בהגהות הגרעק"א על דברי המג"א, ואפשר שלכן התירו רמיזה כזו.

היתר ההנאה במחיטת הנר

ג. עדיין צ"ב אמאי מותר ליהנות מתוספת האור במחיטת הנר, וביאר הפמ"ג [בס"ק ל"א] משום דאין בזה הנאה כ"כ, דמ"מ יוכל קצת לקרות. וכ"כ המשנ"ב דאין זה הנאה כ"כ, דגם מקודם היה יכול ע"פ הדחק לקרות לאורו, ע"כ. כלומר אין איסור הנאה כאשר הגוי עשה רק שיפור הנאה ולא הנאה חדשה.

הטעם דהכא ליכא חובת מחאה

ד. עוד צ"ב היתר המהרי"ט, שהרי יש חובת מחאה כשעושה בשל ישראל, ואכן הגר"ז [בסי' ש"ז סעי' ז'] חולק על המהרי"ט מטעם זה, וכמו"כ המור וקציעה ועוד אחרונים תמהו על דין המהרי"ט.

אולם המשנ"ב הביא היתר זה כנ"ל, וכתב דכשאומר הרמיזה לגוי שלא בלשון ציווי, כגון שאומר הנר אינו מאיר יפה, או איני יכול לקרות לאור הנר הזה שיש בו פחם, ושומע הא"י ומתקנו, שרי דאין זה בכלל אמירה, ע"כ. ולא פירש אמאי ליכא חובת מחאה.

וי"ל כמש"כ התהלה לדוד [סי' רע"ו ס"ק ד'] דהיכא שאין צריך ליטול רשות אין חובת מחאה, דלכן אין חיוב מחאה בגוי המכבה דליקה, והכי נמי הסרת פחם מהנר הוא דבר שאדם עושה לחבירו מבלי ליטול רשותו, וכמו מסיר לכלוך מעל בגד חבירו שאינו מבקש רשות לכך, ולכן אין חובת מחאה בזה. [וכן מפורש ברבינו שמחה שהו"ד במשנ"ב, דחיוב המחאה הוא במקום שצריך ליטול רשות, דלכן הוי כאומר לו].

ה. לפ"ז, גוי שמסיר הקדירה מהאש ומכבה מעצמו, אין צריך למחות בידו, כי דבר זה דרך לעשותו בלי ליטול רשות, וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל שאין צריך למנוע הגוי שמכבה את הגז מעצמו, או שמנתק את הפלטה וכדומה.

ג. אם מותר לספר לגוי שחם בחדר כדי שידליק מזגן

כתב האגרו"מ יו"ד ח"ג [עמוד רפ"ב, סי' מ"ז אות ב'] וז"ל: כשנעשה יום חם מאד בשבת, אם מותר לספר לנכרי שהוא חם מאוד בחדר זה, כדי שהנכרי שרוצה בטובתו יפתח את מזגן האויר בעצמו, כמו שמותר לומר לנכרי שהנר אינו מאיר יפה, כדי שהנכרי שרוצה בטובתו יסיר הפחם שבראש הנר, ואיסור הנאה ליכא דאין זה הנאה כל כך, כי היה יכול ע"פ הדחק לקרות לאורו, והכי נמי הכא אפשר לו לישב בשעת הדחק גם כשהוא חם.

תשובה: פשוט וברור שאסור, דהא בכל הנאה ממעשה הנכרי אפשר לו גם בלא זה, גם כשמבשל עבורו דודאי יכול להיות גם בלא אכילת דבר שבישל בעדו, וכן יכול האדם להיות איזה שעות בחדר קר, ומ"מ היה אסור אי לאו דהכל חולים אצל צנה, והטעם דעל כל פנים הא הנאה זו דאכילת דבר המבושל והנאת החמום לא היה לו אף בשעת הדחק, אי לאו מלאכת הנכרי עבורו, וכמו כן הנאה זו דלא יסבול החום הרי לא יהיה לו אף בשעת הדחק הנאה זו, שלכן אסור.

ולא דמי לקריאה שדבר זה דקריאה היה יכול גם בלא מלאכת הנכרי, אף שהיה בדוחק ובקושי, שלכן נמצא שלא היה לו כלום ממעשה הנכרי בתועלת הקריאה שהיה לישראל, ע"כ.

כלומר גם כשאין איסור אמירה מפני שהגוי כבר נמצא במקום, ואומרים לו בדרך סיפור, ומבין מעצמו להדליק המזגן, מ"מ צינון המזגן זו הנאה חדשה שלא היתה לו מקודם, ואסור.

ודוקא שיפור אור הנר שהוא לצורך קריאה שרי, מפני שלא חידש כלום בתועלת הקריאה.

אם הגוי בא מעצמו להגדיל עוצמת מזגן, יש לדון דאם קודם היה סובל מהחום ועתה לא, הרי זו הנאה חדשה וכמש"כ האגרו"מ, ומלשון המשנ"ב דאין זה הנאה כ"כ, משמע שאם יוסיף קצת הנאה על העיקר אין בזה איסור הנאה. מיהו אכתי יש בזה איסור אמירה כשהמזגן הוא של הישראל, אפילו כשהוא עושה מעצמו, כי לדעת רבינו שמחה כשצריך ליטול רשות והוא רואה ושותק חשיב כאמירה וצריך מחאה, ולא דמי למחיטת הנר שאין צריך רשות לזה, וכמש"נ.

ובמחיטת הנר גם אם הוא נצרך לו מפני שלא נעים לו לשבת בחושך, שתוצאה זו שלא יסבול מהחושך לא היתה לו קודם, מ"מ מחאה אין צריך וכמש"נ.

שאלתי קמיה הגרי"ש אלישיב זצ"ל דבחור בישיבה אמר לנכרי חם היום, והדליק המזגן, אם צריך לצאת מבית המדרש, והשיב אסור ליהנות איזה שאלה, ומי שסיפר לגוי כדי שידליק צריך לצאת, ואחרים יכולים לשבת ולא להשתמש אלא לפתוח החלונות. ואין חילוק אם אמר לגוי להדליק לצורך הישראל, או שאמר לו שגם הוא יאכל עוגות בבית המדרש ויהנה מהמזגן. [וכמבואר במשנ"ב [סי' רע"ו ס"ק י"א] דאם ההדלקה נעשתה באיסור צריך לצאת מביתו כדי שלא יהנה, ולמי שלא עשה איסור וההנאה באה בעל כרחו אין צריך לצאת מביתו].

ד. תשובת הגרי"ש אלישיב זצ"ל בנדון הפעלת מזגן

שאלת ראש ישיבת אופקים הג"ר יעקב הורוביץ זצ"ל, ותשובת הגרי"ש אלישיב נדפסה בקובץ תשובות ח"א.

יש רבים עתה ובעיקר מבני חו"ל וכן עתה באיזור הנגב המשתמשים במזגן יומם ולילה, ומבלי מזגן חייהם אינם חיים, ותפוקת העבודה והלימוד יורדת לפחות כחמישים אחוז, והמה ממש כאסטניסים לגבי זה אחרי שהורגלו. וכן בישיבתנו בנגב

ועוד כמה ישיבות כשאין מזגן הלימוד ברפיון גדול, ויש חולשה פיזית בציבור, האם אפשר לומר לגוי להדליק הגנרטור בשביל המזגן. כמו שבצינה כולם חולים אצל צינה לומר לגוי להדליק חימום. לאלה המורגלים במזגן, המה חולים אצל חום. [ענינים אלו של אמירה לעכו"ם המה רבים מצוקים, ואנא יואיל מעכ"ת שליט"א להנחותינו קושט דברי אמת].

תשובה: בישיבות בנגב כשאין מזגן, הלימודים ברפיון גדול. האם אפשר לומר לנכרי בשבת להדליק הגנרטור ולהפעיל עי"ז המזגן.

הנה רוה"פ חולקים על בעל העטור המתיר לומר לגוי בשבת במקום מצוה, ורק במקום צורך גדול יש לסמוך על בה"ע כמ"ש הרמ"א [בסי' רע"ו] [והשל"ה החמיר אף לצורך גדול]. והגאון בהשיב משה [סי' י] [כתב] דיש קהילות הנוהגין להקל לומר לנכרי להדליק בשבת בשביל תלמוד תורה דרבים, ושמענו מכמה גדולי הדור בדור שלפנינו שהי' נוהגין להקל להדליק נרות ע"י נכרי קודם אור הבוקר בביהמ"ד ללמוד תורה ברבים, ע"ש.

אכן אף אם נאמר דהמקרה אשר אנו דנין עלי' יש בו משום ביטול תורה דרבים, אכתי יש לדון לפימ"ש באגרו"מ או"ח סי' קכ"ד וז"ל: כל זה לדינא, אבל למעשה כיון שבני תורה מועטין בעוה"ר, עי' שבת קל"ט שבמקום שאינן בני תורה יש דברים שאין להתיר כדי שלא יבואו להקל, ורואה אני שכ"ש בזה, ואין לקרוע שק של בגד ולא של נייר, ואף לא להתיר ולקרוע החבל שקשור בו השק, ואף בדברים שהן יותר צורך שבת, ע"ש. ועי' משנה ברורה [סי' רע"ו ס"ק כ"ט] לענין מ"ש הרמ"א דמותר לומר לנכרי לך עמי ליטול נר דלוק, דאין להתיר אלא לבני תורה, דילמא אתי למיסרך ולהקל יותר, ומכיון דמילתא דשכיחא דנפסק המזגן, ויש צורך להדליק הגנרטור ואווישי מילתא טובא, ובעיני ההמון הותר איסור אמירה לעכו"ם לגמרי בכל הל"ט מלאכות ללא כל הגבלות.

לכן הני חובשי ביהמ"ד, ברכי דשלהי אם ימשיכו להתמיד בלימודים ללא רפיון גם כי עת החום, הרי התורה שילמדו באף תתקיים בידן [כמ"ש חז"ל אר"ח בר פפא אף חכמתי עמדה לי, תורה שלמדתי באף נתקיימה לי], ויזכו לסייעתא דשמיא להצלחה בתורה וביראת שמים, ע"כ.

ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל דבישיבה צריך להמנע מלסמוך על קולות באמירה לנכרי, גם כשיש מקום להקל לאדם פרטי, כי הבחורים ילמדו מכך לזלזל באיסור אמירה לנכרי, וכמש"כ המשנ"ב הנ"ל דחוששים לאתי למיסרך ולהקל יותר.

ה. בגדרי היתר אדעתא דנפשיה קעביד

כתב הט"ז בסו"ס רע"ו: נראה לי אותו נר שמדלקת השפחה כדי שתדיח כלי האכילה שאכלו, לא מקרי לצורך ישראל, כי אין גוף הישראל נהנה ממנו, אלא כלים שלו מודחים, והיא חייבת להדיחם, לצרכה היא מדלקת, כנלע"ד, ע"כ. וכ"כ החיי אדם [בסעי' ח'] אדעתא דנפשה כי מחוייבת בזה. והו"ד במשנ"ב [ס"ק כ"ז].

ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל: **א.** דמש"כ האחרונים והיא חייבת להדיחם, פירושו גם אם לא תהיה אפשרות להדלקת נר, כי אם אין אפשרות לגוי להדיח הכלים בלי עשיית מלאכה, שכירותו להדיח הכלים הוי כאמירה לעשות מלאכה.

ב. בישיבה ששוכרים גוי להדיח כלים, ברור שבסתמא הכונה כמו בימות החול שעושים זאת בדרך איסור, ולכן צריך להמציא לו אפשרות לעשות בדרך היתר, נוזל להדחה וכלי ניקוי שמותר לנקות בהם, ולומר לו מצידי אתה יכול לעשות בשבת באופן שמותר לי לעשות ובמים קרים, ואז אם הוא יחליט מצידו לעשות באופן האסור, ולחמם מים מפני שנוח לו, חשיב עושה אדעתא דנפשיה.

וכמו"כ אם משתמש בכלים חשמליים, צריך להציע לו גם אפשרות לעשות זאת באופן המותר ע"י ישראל, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ג. כשאומר לגוי מצידי תנקה הכלים כמו שלי מותר לעשות, והגוי מנקה במדיח כלים, ואומר לישראל אני מוכן לעשות כמו שמותר לך, אבל תשלם יותר שעות עבודה ותוספת מאמץ, נראה שאם אומר כך אסור, אבל כל זמן שלא אמר כן אדעתא דנפשיה קעביד.

ד. כבה האור בבית המדרש, ואומרים לגוי להוציא סטנדרים כדי שיוכלו ללמוד במקום שיש אור, אם יש אפשרות להוציא הסטנדרים בחושך והוא הדליק כי נוח לו יותר, הרי זו הדלקה אדעתא דנפשיה, ויכולים ללמוד שם, ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל דעצה זו מועילה רק פעם אחת, כי בפעם אחרת הוא מבין שכשאומרים לו להוציא סטנדר הכונה להדליק אור.

כתב הגרעק"א בשם הראנ"ח דכשהיה רוצה להוציא ספר מהחדר היה אומר לשפחה להביא חפץ, וכשהדליקה האור הוציא ספר, ונשאר הגרעק"א בצ"ע.

ה. בט"ז ובחיי אדם שכתבו אדעתא דנפשה עושה כי מחוייבת בזה, משמע דדוקא בעבדו ושפחתו שרי, אבל אם קורא לשכנו הגוי להוציא דבר בחושך והגוי מדליק אור, כל מה שעושה נקרא בשביל הישראל, כי אין כאן דבר לצורך עצמו כשעושה בחינם, ואפילו לא ישתמש הישראל באור אח"כ אסור, וצ"ע.

ו. איתא בשו"ע [סי' שכ"ה סעי' י'] דגוי שממלא מים לבהמתו מבור שהוא רשות היחיד לרשות הרבים, מותר לישראל להשקות מהן דוקא כשאין הגוי מכירו, דליכא למיחש שמא יכוין להרבות בשבילו. מבואר דבמכירו גם כשעושה אדעתא דנפשיה אסור ליהנות, דגזרינן שמא יעשה בשבילו. ויעוי' במשנ"ב [ס"ק ס"ו] דיש פוסקין המחמירין שסוברים דאפילו אם כבר עשה הגוי, ולא ידע אז שהישראל צריך, אסור אם מכירו, דאף דאין בזה חשש שירבה בשבילו בשבת זו, גזרינן דבמה שיהנה ממלאכתו ירגילו להרבות בשבילו לשבת אחרת, ולעת הצורך יש להקל בזה.

מאידך מבואר [בסי' רע"ו סעי' ד'] דבדבר דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו, כגון שהדליק נר לעצמו, דנר אחד מספיק לכולם, אפילו מכירו מותר. וכן בנר שהדליקה השפחה כדי להדיח כלי אכילה, כתב המשנ"ב שם דמותר אחר כך ישראל להשתמש לנר זה גם צרכי גופו, כיון שהדליקה לצורכה. ומבואר דלא גזרינן במכירו שיבא להדליק בשבילו. וצ"ב למה בנר לא גזרינן שיבא להדליק בשבילו פעם אחרת.

ומצינו במנחת כהן [משמרת השבת פרק שמיני] שביאר בזה דבנר לאחד נר למאה ואין בו כדי להרבות, לא חיישינן שמא ירגילנו לשבת הבאה להדליק הנר לצורך ישראל ויאמר שמדליקו לצורכו, אלא שר"ל שלא ירגילנו בשבת הבאה להרבות באותה מלאכה בשביל ישראל, וא"כ זהו דוקא בדברים דשייך בהם ריבוי, כגון מלא מים ולקוט עשבים וצליית דגים וכיוצא, אבל בדברים דלא שייך בהם ריבוי לא חיישינן שיעשה לשבת הבאה לצורך הישראל, וכמו שכתבנו.

כלומר בהדלקה עבור ישראל, הרי ברור שעושה בשבילו, וימנע מלהשתמש בו או ימנע אותו מלהדליק, משא"כ בריבוי מים תבשיל לא ברור שעושה בשבילו, ויאמר שעשה לעצמו. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ז. ולפ"ז אם הגוי הדליק לעצמו בחדר האוכל ובמטבח, בחורים יכולים להשתמש בנר זה, וכמש"נ, דהכא אם יבא להדליק עבורם בבית המדרש ידעו מכך שההדלקה עבורם. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל. [וטוב לומר לו שאם ידליק עבורם לא יוכלו להשתמש].

כשהגוי עושה אדעתא דנפשיה עבור הנאת הגוף של ישראל

ח. כתב המשנ"ב [סי' רמ"ד ס"ק כ"ד בשם הט"ז] דאם שכרו לתפור בגד תוך זמן מסוים, ובידוע שאי אפשר לגמור אם לא יעשה גם בשבת, אסור, ואף שאם יאנוס עצמו וישב בלילה יוכל לגמור בחול, אף על פי כן הוי זה כמצוה לו לעשות בשבת, כן ביאר הפרי מגדים, והסכים עמו נגד האליה רבה, ע"כ.

והטעם דהכא אין די באפשרות דחוקה לעשות ביום חול, י"ל דשאני הכא שגוף הישראל נהנה מאותה מלאכה, וחשיב עשיה עבורו, ולא דמי לשפחה המדיחה כלים דסגי ליתן לה אפשרות דחוקה להסתדר בחושך, ואז הדלקת הנר אינה כלולה באמירה ובעשיה עבורו, כי אינו נהנה מגוף המלאכה. ועוד אפשר דשאני שפחה שיכול לצוותה לעשות גם בחושך.

ט. גוי חותך מפות ניילון לשימוש חד פעמי, הישראל נהנה מגוף הדבר, ואדעתא דידיה הוא עושה, ואין די במה שהיה יכול לחתוך מערב שבת, כי אחר שלא חתך מערב שבת עתה הוא עושה לצורך הישראל בשבת, ולכן צריך שיהיו בישיבה מפות חתוכות מערב שבת, ולומר לו מצידי אתה יכול להשתמש במפות החתוכות ולחתוך במקומם אחרות ביום חול, ואז אם הוא חותך בשבת אדעתא דנפשיה קעביד, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, והוסיף שישימו המפות החתוכות בחדר האוכל משום חשדא. [ודומה לכירתו מוכחת עליו בשביעית. ויש לדון בדבר כזה שכולם יודעים שהיה יכול לחתוך מערב שבת, אם יש חשדא, כי יאמרו שלא חתך בערב שבת וצוהו לעשות בשבת].

י. במקום שמדליק לצורך חולה שהתירו עבורו, אין צריך הגוי לידע שעושה עבורו, וגם אין צריך החולה להמצא בשעת ההדלקה בחדר משום חשדא, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

יא. אם שוכר גוי לבא אליו להסיעו במוצאי שבת מיד, המנחת יצחק [ח"ו סי' כ"ה] דימה זאת לשולח גוי שיקנה לו חפץ, ואומר לו שהוא צריך את זה מיד במוצאי שבת, שאסור כי מובן שיקנה בשבת.

ונראה שאם הוא מתקשר אליו כמה דקות לפני שבת לומר לו שרוצה אותו מיד במוצאי שבת ודאי אסור, אבל כשנותן לו שהות לבא ביום חול, ונותן לו אפשרות ללון כאן, מותר.

ולא דמי לנהנה מגוף המלאכה שעושה עבורו, כגון לתפור לו בגד או לקנות עבורו, דבזה צריך שתהא לו אפשרות סבירה רגילה לעשות זאת ביום חול, משא"כ הכא די בכך שיש לו אפשרות דחוקה להמצא כאן, כמו שנתבאר בשפחה המדיחה כלים.

ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, דמ"מ אין די באפשרות שלו ללון במכונית [כגון שהגוי הביא אותו לשם ביום שישי, והוא רוצה שיחזירנו מיד במוצאי שבת], אלא צריך להציע לו אפשרות לינה במחסן וכדומה.

יב. כמו"כ עובד בישיבה שנוסע לביתו בלילה וחוזר ביום, והוא במרחק שאין באים ברגל משם, צריך להציע לו אפשרות להשאר ללון כאן כמש"נ, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

יג. כשגוי מעלה אוכל לקומה עשירית ועולה במעלית, ודאי חשיב עושה לצורך ישראל, ורק לקומה שעולים אליה גם ברגל אפשר לומר שהעליה במעלית היא אדעתא דנפשיה, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

יד. אם נותן לגוי לפתוח אריזת מזון, צריך לומר לו מצידי תפתח כמו שאני יכול לפתוח בדרך השחתה, והוא מעצמו יעשה מה שנוח לו, ואמנם מבואר בסי' רע"ו ס"ד דמותר לומר לגוי לטלטל דבר שגם הישראל יכול לטלטל טלטול בגופו, הכא אין שייך להתיר מטעם זה שגם הישראל יכול לפתוח בדרך השחתה, דהכא הוא עושה כלי שאני לא יכול לעשות, ולכן צריך לומר לו כנ"ל, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

כשעושה עבור גוי וישראל

טו. בשו"ע [סי' רע"ו סעי' ב'] ישראל וגויים שהסבו יחד והדליק גוי נר, אם רוב גויים מותר להשתמש לאורו, ואם רוב ישראל או אפילו מחצה על מחצה אסור, ואם יש הוכחה שלצורך גוי מדליקה כגון שאנו רואים שהוא משתמש לאורה, אע"פ שרוב ישראל מותר.

טז. בשו"ת אגרו"מ [ח"ד סי' ס"ד] כתב אם תיקון החשמל נעשה ע"י גוי, ומוכרח לתקן המכונה בשביל מיעוט הגויים, מותר גם לרוב ישראל להשתמש.

ויש לדון לדבריו אם כמו"כ כשיושב בלובי במלון גוי אחד והרבה יהודים, והעובד שם תפקידו להדליק גם עבור אחד שיושב שם, אי שרי כי מוכרח להדליק עבור אחד, או דילמא אסור כיון שההדלקה נעשית עתה עבור היושבים כאן והרוב ישראל, ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל דאסור אלא א"כ רוב היושבים כאן עתה אינם ישראל.

יז. כשהגוי מדליק לעצמו במקום שיושב האדון וגם הוא נהנה, חשיב ההדלקה בשביל האדון שהוא עיקר, כמבואר בשו"ע סי' רע"ו סעי' ג', ולא דמי לגוי שיושב במסיבה ומדליק גם לעצמו, דמיירי שאינו מחוייב לאחרים לפיכך הוא עיקר.

שבות במקום צורך הרבה

יח. כתב השו"ע [סי' ש"ז סעי' ה'] דבר שאינו מלאכה ואינו אסור לעשותו בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לגוי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצוה וכו', וכתב המשנ"ב דלא גזרו באופנים אלו. וצורך הרבה מסיק המגן אברהם דדוקא במקום הפסד גדול, אבל בלאו הכי אין להקל כלל, ובאליה רבה מפקפק אפילו באופן זה.

ושאלתי קמיה הגרי"ש אלישיב זצ"ל, בב' ימים של ראש השנה בישיבה שיש צורך הרבה וצורך רבים להדיח את חדרי השירותים, אם אפשר להדיח ע"י גוי [דיש איסור הדחת קרקע מדרבנן כדאיתא בשו"ע סי' של"ז סעי' ג'], והשיב דלצורך כזה אפשר, ויגידו לגוי לשפוך מים ולגרוף ושאין צורך בסמרטוט, ואם הוא מעצמו יעדיף לעשות בסמרטוט אדעתא דנפשיה קעביד.

ו. גוי שמתקן מה שקלקל

בא"ר [סו"ס רע"ו] כתב וז"ל: נשאלתי בכותי שרצה לתקן נר של ישראל, ונכבה בידו וחזר והדליקו, אם מותר להשתמש בו, נ"ל דמותר, דזה הוי כמו לצרכו כיון שכבה בידו, ועוד דהא כתבו תוס' דף קכ"ב. טעמא דאסור נר שהודלק בשביל ישראל, דאי שרינן ליה אתי למימר לנכרי לעשות בשבילו, וזה לא שייך בזה שיודע שכבה וחזר והדליקו, ע"כ. והו"ד בבה"ל.

ובמאמר מרדכי כתב על דברי הא"ר וז"ל: נ"ל דהיינו דוקא כשהעכו"ם תיקנו מעצמו, אבל אם הישראל אמר לו שיתקננו ונכבה בידו והדליקו, אסור להשתמש לאורו, דאיהו ניהו דאפסיד אנפשיה, ועוד שלא יהא חוטא נשכר, והכי דייק לישניה דהרב א"ר שלא התיר אלא בגוונא דכתיבנא, ואף גם זאת יש לפקפק בו קצת, מיהו כבר הורה זקן, ע"כ.

כלומר היכא שבא לתקן מעצמו הוי כגוי שעושה לצורך עצמו, שהרי עושה לתקן מה שקלקל, אך אם תחילת התעסקותו בנר היא משום ציווי הישראל, הוי כאומר לו להדליק דאסור גם כשהגוי עצמו יהנה אח"כ או במסיבה שרוב גויים, דמ"מ כשההדלקה נעשית מכח ציווי הישראל אסור, והכא נמי הכא.

ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל: **א.** כשהגוי עוסק לתקן מה שקלקל דשרי, היינו דוקא אם עושה מעצמו, אך אם ראהו הישראל שכיבה הנר או הפלטה, וגער בו למה כיבית וחזר והדליק, אסור ליהנות מזה.

ב. גוי עורך השלחן בישיבה, וכשמניח צלחות חד פעמיות המאוורר מעיף אותם, ולכן הוא מכבה וחוזר ומדליק, מותר, כיון שכבר היתה להם הנאה זו של המאוורר, והגוי לצרכו עושה כי היה יכול מיד להשים אוכל או חפץ על כל צלחת ולא תעוף ברוח, ומה שכיבה והדליק זה לצורכו [כמובן שאסור לגעור בו או לומר לו שידליק במקרה ששכח וכנ"ל]. וכמו"כ גוי שנכנס לחדר קירור להוציא אוכל, ומפסיק פעולת הקירור, וכשיוצא מפעיל שוב, אם היה יכול להכנס בלי להפסיק פעולת הקירור, ועושה כן כדי שלא יצטער, חשיב עושה לצורכו ושרי.

מקור הלכה

הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א
רב ביהמ"ד "חניכי הישיבות" בית וגן, ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

בענין איסור רחיצה בשבת

א) שבת ד"מ ע"א: בתחילה היו רוחצין בחמין שהוחמו מער"ש, התחילו הבלנים להחם בשבת ואומרים מער"ש הוחמו, אסרו את החמין והתירו את הזיעה, ועדיין היו רוחצין בחמין ואומרים מזיעין אנחנו, אסרו להן את הזיעה והתירו חמי טבריה, ועדיין היו רוחצין בחמי האור ואומרים בחמי טבריה רחצנו, אסרו להן חמי טבריה והתירו להן את הצונן, ראו שאין הדבר עומד להן, התירו להן חמי טבריה, וזיעה במקומה עומדת. ולכן אסור לרחוץ ולהשתטף רוב הגוף אפי' אם רוחץ כל אבר בנפרד, ואין שום הבדל בין אם המים הם בכלי או בקרקע, אבל פניו ידיו ורגליו או שאר האברים כל זמן שהוא במיעוט הגוף מותר במים שהוחמו מער"ש.

ובשו"ע סי' שכ"ו סעיף ד': "לא ישתטף אדם בצונן כל גופו ויתחמם כנגד המדורה, מפני שמפשיר מים שעליו ונמצא כרוחץ כל גופו בחמין, אבל מותר להשתטף בצונן אחר שנתחמם אצל האש". וזה דעת הרמב"ם, ומפרש המג"א סק"ה דכיון דאי"ז רחיצה גמורה לכן דינו כמו חמין שהוחמו מער"ש, דרק כל גופו אסור בזה. ואח"כ בסעיף ה': "י"א שצריך ליזהר שלא לחמם ידיו אצל האש אחר נטילה אם לא ינגבם תחלה יפה", והוא דעת הרא"ש דאפילו ידיו לבד אסור [ובב"י מפרש במקום שהיס"ב], והיינו דאין חילוק בין רחיצה גמורה ללא גמורה [כמו להרמב"ם], וכיון שהמים הופשרו בשבת אסור לרחוץ בו אפילו אבר אחד, והכל מגזירת רחיצה, ובהוחמו בער"ש אסור לרחוץ רוב הגוף.

והנה לדעת המג"א עולה דגם הרמב"ם יודה דבהוחמו בשבת אסור לרחוץ אפי' אבר אחד, ורק בהא דלהשתטף ולהתחמם כנגד המדורה חולק הרמב"ם, כיון דאי"ז רחיצה גמורה, ומיקל בזה דדינו כרחיצה בחמין של ער"ש, עיי"ש.

אבל הגר"א מפרש ברמב"ם דאין על הפשר שם איסור, ולכך ס"ל דהוי גזירת רחיצה בעלמא דאסרו רק רוב הגוף, ורק בהוחם בשיעור של יס"ב אפי' בהיתר אסור לרחוץ אפי' אבר אחד. כלומר דבהוחם בשיעור של יס"ב אפי' בהיתר נתנו לזה חכמים דין מעשה שבת [ויתכן דאסור אפי' בשתיה], אבל בהופשרו דאין כאן שם בישול, הוי סתם גזירה של רחיצה שאסרו ברוב הגוף. ולהמג"א הוי הכל גזירת רחיצה, וכיון דיסוד הגזירה הוא כדי שלא יבואו לחמם בשבת, לכן בהופשר בשבת עצמו החמירו יותר ואסרו אפי' באבר אחד.

ב) כתב הרמב"ם פ"ו מהל' שבת הל' ט': "דבר שאינו מלאכה, ואין אסור לעשותו בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לנכרי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצוה". ובהל' י': "כיצד, אומר ישראל לנכרי בשבת לעלות באילן, או לשוט על פני המים כדי להביא לו שופר או סכין למילה, או מביא לו מחצר לחצר שאין עירוב ביניהן מים חמין להרחיץ בהם קטן ומצטער, וכן כל כיוצא בזה", ע"כ. ומבואר דהישראל אומר לגוי רק להביא את המים, אבל את הרחיצה עושה הישראל בעצמו, ואין בכך איסור.

וכתב במ"מ שם "והנראה לי מלשון רבינו שהוא מפרש מעשה דפ' הדר שלא ביום מילה, אלא קודם לה או אחריה הרבה, ואעפ"כ התירו משום צער התינוק שהחמין יפין לו וכו', ואמנם כונתו בכאן שאין כאן חולי כולל כל הגוף ולא סכנת אבר אלא קצת צער, וזהו שכתב מקצת חולי או מצטער". ומבואר מדבריו, א) דההיתר לרחוץ הוא לא רק משום מצוה דמילה אלא גם משום מצטער. ב) דסגי לזה בקצת צער.

והנה במשמעות של "להרחיץ בהם קטן", נראה בפשוטו דהיינו רחיצת כל הגוף, וכ"נ מהגמ' בעירובין ס"ז שמשם הוציא הר"מ דינו (א.ה. שם איירי במילה, ועי' בשבת קלד: דרחיצת מילה אינה בכל גופו), וצ"ע דהא מבואר מדברי הרמב"ם כאן שלא התירו אלא שבות דשבות, ורחיצת כל הגוף בחמין הרי הוי שבות גרידא, ואיך הותרה במקום צער בעלמא [כמ"ש המ"מ].

ועי' בלח"מ כאן שכתב ע"פ מש"כ הרמב"ם בפכ"ב ה"ב וז"ל: "מפני מה אסרו חכמים ליכנס במרחץ בשבת, מפני הבלנין שהיו מחמין חמין בשבת ואומרין מערב שבת הוחמו, לפיכך גזרו שלא יכנס אדם למרחץ בשבת אפילו להזיע, וגזרו שלא ישתטף כל גופו בחמין ואפילו בחמין שהוחמו מערב שבת וכו' גזירה משום מרחץ", ומבואר דרחיצה במרחץ נאסרה משום הבלנין, ורחיצה שלא במרחץ הוי רק גזירה אטו מרחץ, ואינה בכלל גזירת מרחצאות עצמה, וזה הוי כעין גזירה לגזירה, וע"כ הותר במקום צער ובמקום מצוה וצורך גדול.

ג) והנה בפ"ב הי"ד כתב הרמב"ם: "וכן מרחיצים אותו לפני המילה ולאחר המילה וביום השלישי למילה בחמין שהוחמו בשבת מפני הסכנה", וכתב במ"מ דלחמם אסור ואפי' ע"י נכרי, דלא התירו שבות של אמירה לעכו"ם אפי' במקום מצות מילה, ומה שכתב הר"מ שהוחמו בשבת הכוונה כגון שחיממן הנכרי מאליו, או עבר ישראל וחיממן בעצמו, או הוחמו למי שיש בו סכנה, בכל אלו מרחיצין וכו', ואין בהם אלא משום גזירת מרחצאות, ובמקום מצוה לא העמידו גזירתם וכו', עיי"ש. ומבואר מדברי המ"מ דכל מה שהותרה גזירת מרחצאות הוא רק משום מצוה, וצ"ע דהרי בפ"ו הנ"ל כתב שהתירו בקטן אפי' שלא ביום מילה, ומשום צער התינוק, ואדרבה בפ"ב מיירי במקום סכנה, ומ"מ הותר רק במקום מצוה, ואילו בפ"ו מיירי במקום צער בעלמא, ועכ"ז הותר משום כך אף בלי סכנה [אם לא שנאמר דשם מיירי רק בפניו ידיו ורגליו וכאן בכל גופו, וכבר כתבנו לעיל דלא משמע כן].

ועוד קשה בהא דמבואר במ"מ דבאופן שנתחממו המים בשבת ע"י ישראל שעבר וחיממן, מותר להרחיץ בהם הקטן, דהא הוי מעשה שבת ולא רק גזירת מרחצאות, וזה הוי שבות גמור, והרי שום שבות לא הותר במקום מילה ואפי' אמירה לעכו"ם, ורק שבות דשבות התירו, ואמנם ברחיצה עצמה אף דהויא שבות, ביאר הלח"מ דמותר משום דהוי כעין גזירה לגזירה וכנ"ל, אך שאר שבותין לא הותרו במקום מילה, ואיך הותר ליהנות מהמים שהוא איסור דרבנן. (א.ה. לכאו' הוי איסור בעלמא ולא "שבות", וצ"ע).

ובאמת יל"ע עוד, דלכאורה נראה דבמים שהוחמו בשבת אינו היתר של שבות במקום מילה [וכמ"ש המ"מ דבמקום מצוה לא העמידו גזירתם], אלא דזה בכלל המלאכות שא"א לעשותן מער"ש הנדחה מפני מצות מילה, וא"כ מה הנידון בכלל לאסור [ועי' בס' תהלה לדוד סי' שכ"ו שכ"כ, וצ"ע], ויל"ע היטב בגמ' בשבת קל"ד ע"ב ובראשונים שם.

ד) והנראה לבאר בזה, דבאיסור רחיצה בשבת יש תרי ענינים, דהנה איסור הרחיצה בשבת הוא גזירה משום הבלנין שמא יבואו להחם [ועיין בשטמ"ק בביצה שכתב דגזירת מרחץ הוא משום שהבלנים עשו כמה מלאכות], ובזה כתב הלח"מ דלהשתטף דהוי גזירה אטו מרחצאות הוי כעין גזירה לגזירה, אמנם נראה שכל זה הוא רק לגבי מים שהוחמו מער"ש, דבזה שפיר י"ל כן דהוי רק גזירה אטו מרחצאות, אולם במים שהוחמו בשבת עצמה אינו שייך לגזירה אטו מרחצאות, אלא גם אם רק משתטף שלא במרחץ הוי בכלל גזירת מרחצאות עצמה, דגם בזה יש לחוש שמא אם ירחץ במים שהוחמו בשבת יבוא להחם בעצמו מים בשבת.

ועפ"ז נראה לבאר דברי הרמב"ם לולא דברי הרה"מ [א.ה. צ"ע מה סותר למ"מ], דמה שהתיר בפ"ב להרחיץ את הקטן לפני ואחרי המילה משום סכנה, שם מיירי הר"מ במים שהוחמו בשבת כמפורש בדבריו, וכולל בין הוחמו באיסור ובין בהיתר, וזה באמת הוי בכלל גזירת מרחצאות, וכל מה שהותר הוא רק משום מילה ולא במקום צער בעלמא [ואין מדמין בשבותין], אך מש"כ בפ"ו דהתיר לומר לגוי להביא מים חמין להרחיץ בהם קטן ומצטער, נראה דשם מיירי אך ורק במים שהוחמו בער"ש, ובזה כתב הלח"מ דכשאינו רוחץ במרחץ הוי רק גזירה אטו מרחצאות, והוי כעין גזירה לגזירה והותר במקום צער. [ודברי הלח"מ עצמם צריכים ביאור]. ועי' בשעה"צ סק"ח בדעת הרמב"ם במים שהוחמו בשבת, והוא כמש"כ לעיל.

ויסוד לדברינו הנ"ל [לחלק בין מים שהוחמו בשבת אפי' בהיתר למים שהוחמו בער"ש] נראה, דהנה דעת הרי"ף והרמב"ם דמותר לרחוץ ביו"ט במים שהוחמו מערב יו"ט, דגזרו רק בשבת ולא ביו"ט [והרי"ף בביצה כתב שאינו לא שבות אלא גזירה, ואפשר דכוונתו עפ"י הנ"ל דהוי גזירה רחוקה, ועוד דברחיצה עצמה אין סרך של מלאכה אלא רק בחימום, וזה נעשה בער"ש], וכתב המג"א בסי' שכ"ו סק"ו דמ"מ במים שהוחמו ביו"ט אפי' בהיתר אסור לרחוץ בהם ביו"ט [וכתב המג"א "כמ"ש סי' תקי"א", והיינו דשם מבואר עיקר הדין דאסור להחם כדי לרחוץ, והא המג"א לומד דאף בהוחמו לשתיה אסור לרחוץ בהם], הרי חזינן דאף במקום שהתירו בהוחמו מערב יו"ט, מ"מ בהוחמו ביו"ט עצמו אסור, והוא כנ"ל דבהוחמו ביו"ט הוי גזירה אחרת שלא יבוא להחם לצורך רחיצת כל הגוף, וכן הוא הגדר גם לענין שבת, דבהוחם בשבת הוא מגזירה שלא יבוא לחמם, והוי ככל השבותין שלא הותר רק במקום מילה ולא במקום צער בעלמא.

והנה בביאה"ל בתחילת הסימן הביא את דברי רעק"א בסי' ש"ז שכתב לדינא דמצטער אע"פ שאינו חולה בכל גופו מותר לו לרחוץ. ולפי הנ"ל נראה, שכל זה הוא דוקא בחמין שהוחמו מער"ש, דאז מקילים גם במצטער בעלמא, אבל בחמין שהוחמו בשבת דהוי גזירה שמא יחמם ולא רק אטו מרחצאות, בזה אין היתר אלא לצורך מצוה. [ומו"ח זצ"ל הקשה על דברי הגרעק"א, והוא מהמבואר ברמב"ם פ"ו ובמ"מ שם ובסי' ש"ז דמצטער מותר בחמין שהוחמו מער"ש, וכמ"ש שם בכל גופו, וא"כ קשה דלראב"ע הוי סכנה, ולרבנן אפי' מצטער לא הוי, דאל"כ למה אוסרים חכמים להחם בשבת].

ה) והנה באיסור רחיצה בחמין נסתפקו האחרונים במידת החום שיהא אסור לרחוץ בהן, האם צריך שהמים יהיו צוננין לגמרי ורק אז מותר, או דסגי גם בפחות מזה. ועי' במשנ"ב סק"ז מהחיי"א לגבי טבילה במקוה של מים חמין, דצריך ליזהר שהמים יהיו פושרין, ומבואר דפושרין אינו בכלל האיסור של רחיצה בחמין, וכ"כ בנוב"י תנינא דלא נאסר רחיצה בפושרין אלא רק בחמין, עיי"ש. וכ"כ בשו"ע הגר"ז בהשמטות סי' רנ"ט [הובא בתהל"ד], וכ"מ בחכ"צ.

ועי' בסדרי טהרה סי' קצ"ז ס"ק ט' ט"ז שהאריך בענין זה, והביא מהרי"ף בביצה דגזירת מרחצאות הוי קיל משבות, ומותר אחרי קבלת שבת כל זמן שאינו לילה [ודלא כהמג"א בסי' רס"א. תהל"ד], וכן בשבת בטבילה של מצות פו"ר ועונה מצטער לטבול בצונן, ומשמע מדבריו דשלא במקום מצות פו"ר ועונה אין היתר לטבול במקוה של מים חמין אפי' באין יס"ב, כל זמן שיש עליהן שם חמין.

ובבית מאיר יו"ד סי' קצ"ז ובנוב"י שם ובשעה"צ כאן סק"ה העירו מהגמ' בשבת ד"מ ע"ב, ומובא בסעיף ד', שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו, וכתבו התוס' והרא"ש שם דדומה לרוחץ במים חמין ויבוא להחם חמין לרחוץ גופו, וכ"ה ברמב"ם פכ"ב ה"ג מפני שמפשיר מים שעליו ונמצא כרוחץ כל גופו בחמין, הרי דאסרו רחיצה אף בפושרין. ובנוב"י כתב ליישב דהיינו דוקא כשיושב ומתחמם כנגד המדורה, דדומה כרוחץ בחמין, ושם אסרו אפי' בפושרין. אבל בבית מאיר חולק מכח הוכחה זו [וכן מן הסברא] על ההיתר דפושרין, וכן הוכיח מהכלבו בשם רה"ג דאסור אפי' בפושרין, עיי"ש. [ועי' בדעת תורה למהרש"ם שהביא את לשון הכלבו הנ"ל כפי שמובא בספר האשכול, ובסוף דבריו שם מתיר בפושרין. ועי' עוד בס' תהלה לדוד סי' שכ"ו]. וכן בשעה"צ אות ד' מסיק מכח קושיא זו דאין לסמוך על ההיתר דפושרין אלא במקום טבילת מצוה דנשים, בצירוף זה שסומכין על הק"נ, וכמבואר בנוב"י ב' טעמים [עי' בק"נ בפ' במה מדליקין סי' כ"ב אות ק' שכתב וז"ל: "ובעיקר הדין כתבתי באריכות (במק"א ואינו ידוע) דטבילת מי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות", ע"כ. ועי' בנוב"י מהדו"ת סי' כ"ד כ"ה כ"ו שכתב ב' טעמים בהיתרו של הק"נ בטבילה, א) דעיקר הטעם הוא שמא יחם בשבת, ובטבילת הנשים דהוי תיכף בכניסת הלילה סמוך לחפיפה לא משכחת חמין שהוחמו בשבת, ול"ש שמא יחם. ב) הוכיח מרש"י בדף ל"ט ע"ב הנ"ל דהגזירה היא שיתן צונן לתוך החמין, וזה ל"ש במקוה דאין טובלין בשאובין, וב' טעמים אלו לא שייכים בטבילת אנשים בשבת בבוקר. ובאבנ"ז סי' תקכ"ו התיר בטבילה גם באנשים לטבול ולצאת מיד, וכנראה ס"ל דטבילה אינה בגדר של רחיצה], אבל בסתם טבילה ורחיצה שאינה של מצוה יש לאסור אפי' בפושרין.

והנה ברש"י דף מ"ב ע"א מבואר דא"א לרחוץ עד שיפיגו המים מרתיחתן, וזה ע"י עירבוב צוננין בחמין, עיי"ש, וכן מפורש ברשב"א דאין דרך לרחוץ בחמין שהיס"ב, וברש"י בדף ל"ט ע"ב ד"ה בכלי מבואר דכל עיקר הגזירה היא שיבואו לתת צונן בחמין דהוי בישול. ועפ"ז הוכיח בבי"מ שם דע"כ דאסור גם בפושרין. אמנם י"ל דמאחר שפשוט הוא דאין דרך רחיצה במים שהיד סולדת, וע"כ דמים פושרין זהו עיקר האיסור והגזירה, א"כ הרי בהכרח דמה שהתירו האחרונים הנ"ל בפושרין הכוונה לדרגת פושרין הפחותה מפושרין שאינן יס"ב. ומפורש כן בחכ"צ שכתב שתפוג צינת המים, ולא תחממן עד שיעור שיקרא להם מים חמין, והיינו דהוי צוננין שנתחממו קצת, אך עדיין אינם פושרין רגילים שהרגילות לרחוץ בהם, דהאיסור הוא רק כל זמן שיש עליהן שם חמין, אך אם כבר לא מיקרי חמין שהדרך לרחוץ בהן והיינו הפגת צינתן מותר.

אלא שבבי"מ שם הביא מהרשב"א דהפגת צינה היינו הפשר, ונמצא דהאיסור של להפשיר בגמ' ד"מ ע"ב הוא אפי' בהפגת צינתן. אך אינו מוכרח, די"ל דמשמעות של פושרין הוא בתרתי, ולפעמים הכוונה להפיג את החום שלא יהיה יס"ב, ולפעמים הכוונה להפיג את הצינה. ומה שנאסר בגמ' להפשיר, היינו להביאן למצב שאין היס"ב, והאחרונים שהתירו הפשרה היינו הפגת צינתן.

ו) ולפי"ד הנ"ל נראה לומר בזה, דיש לחלק בין גזירת רחיצה בחמין שהוחמו מער"ש דהיינו גזירת מרחצאות, דשם אף דאמנם גם רחיצה שלא במרחץ נאסרה, ורק במקום צער [בעלמא] הותרה, אבל היינו דוקא בחמין, דהגזירה היא ברחיצה דומיא דמרחץ, ומרחץ רגיל היינו חמין, אבל פושרין שאינו בגדר חמין של מרחץ לא גזרו, דאין ע"ז שם של רחיצה, משא"כ בהוחמו בשבת שיסוד האיסור הוא שלא יבוא להחם בשבת, הרי כל חימום של רחיצה הוא בדרך של הפשרה, דהיינו ערבוב מים חמין בצוננין, ולכן אסרו חכמים כל הפשרה, ולא חילקו בזה בשיעור החום.

ונראה עוד דאם רוצה לרחוץ, ומערבב צוננין בחמין של כלי שני ע"מ להפשיר את הצוננין, אף דאין כאן בישול, מ"מ אם כוונתו להפשיר את הצוננין אסור בשבת, אבל ביש לו מים חמים מער"ש שא"א לרחוץ בהן, ורוצה לערבב מים קרים ע"מ לצננן, אי"ז מעשה הפשרה, וזה מותר אפי' בשבת.

ובזה יש ליישב קושית הרעק"א בד"מ ע"ב מהא דדף מ"ב ע"א, דשם בדף מ"ב כוונתו להקר את החמין וכמבואר ברש"י שם, משא"כ בדף מ' הוא מכשיר את הצוננין. שו"ר שכן כתב באמרי בינה עיי"ש.

ועי' בהגהות רעק"א דמה שאסרו בהוחמו בשבת, הוא רק אם בא ע"י מעשה שבת, שמעשה ההפשרה נעשה בשבת ואפי' בהיתר, אבל כשהכין קדירה מער"ש אף שהמים עצמן נשפכים ומתערבין בשבת ומתחממין, וכל ההפשרה והחימום נעשה בשבת, דינן כמים שהוחמו מער"ש שאסרו רק ברוב הגוף, דכל זמן שמעשיו מסולקין אינו כהוחמו בשבת. [ונסתפק מו"ח זצ"ל במים שהוחמו בשבת ע"י שעון, דאף דבחו"ל העכו"ם עובדים, עכ"פ בחברת החשמל יתכן דהוי כהוחמו בשבת, ואינו דומה לציורו של הרעק"א [א.ה. א) מצד יצור החשמל דחשיב מעשה שבת. ב) דהמעשה המחמם נעשה - אף שמאליו - בשבת, ולא כמו שם שרק החימום נהיה בשבת ולא המעשה המחמם].

וגם לדעת הרמב"ם לפי ביאור המג"א הנ"ל, י"ל דאף שאסר רק כל

הגוף וכמו בהוחמו בער"ש, אבל סו"ס אחרי שמעשה ההפשרה הוא בשבת, בזה דינו כהוחמו בשבת דאסור אף בפושרין, ודוחק הוא. אלא דלפי הגר"א שהסביר ברמב"ם הנ"ל דלכך אסר רק כל גופו, משום דאין כאן רק הפשרה, והא דהוחמו בשבת חמור יותר היינו בהוחמו ממש בשיעור של בישול, א"כ מפורש בדבריו שהוחמו בער"ש אסור אף בהפשרה. אלא דעדיין יתכן לומר שההפשרה הוא בגדר חמין של רחיצה, אבל בהפגת הצינה כהחכ"צ אפשר דמותר. אך במשנ"ב שם לא התיר רק במקום טבילה של מצוה וכהק"נ. ועי' בנוב"י שם שהסביר ההיתר של טבילה.

והנה להרעק"א הנ"ל שהתיר מצטער ברחיצה על סמך דברי הרמב"ם [המובא בשו"ע סי' ש"ז ס"ה], א"כ לדבריו גם במקום מצוה יש להתיר רחיצה, אך מהפוסקים הנ"ל שדנו בענין טבילת נשים בשבת, ולא נחתו להיתר זה דהוי מצוה, משמע דס"ל דאין היתר של רחיצה לצורך מצוה, ולדבריהם צ"ל שהם מפרשים בדברי הרמב"ם הנ"ל שמצטער רוחץ בשבת, דהכוונה לרחיצת אבר אחד ולא לרחיצת כל הגוף [וכצ"ל במג"א סי' רס"א ס"ק י"ב שכתב דאסור להזיע, והיינו אפי' במקום מצוה, עיי"ש דזהו כל חדושו שם בקבלת שבת חמור מביהמ"מ (ובחכ"צ חולק עליו עיי"ש)]. וקצ"ע, דכבר כתבנו לעיל סק"א דבפשוטו נראה דהמשמעות של מרחיצין היינו כל הגוף.

אמנם י"ל דודאי פשטות דברי הרמב"ם משמע דמיירי בכל הגוף וכנ"ל, וכן הבין הרעק"א, אבל יתכן דאמנם כן הוא בדעת הרמב"ם וכמ"ש, אבל הרמב"ם אזיל לשיטתו דהוי כעין גזירה לגזירה, וכמו שביאר הלח"מ הנ"ל, אבל מדברי המג"א ריש הסימן (סי' שכ"ו סק"א) והמשנ"ב שם שכתבו על הוחמו מער"ש "שמא יבוא להחם", משמע דכל רחיצה של חמין הוי שבות גמור, ולדבריו ליתא לכל מה שהארכנו לחלק בזה, אלא הכל הוי בכל גזירת מרחצאות, וממילא להלכה אסור גם במקום מצוה, וגם אין היתר במצטער. [א.ה. וצ"ע שבביאה"ל העתיק דברי רעק"א דמצטער].

ז) סי' שכ"ו ס"ח: אדם מותר לטבול מטומאתו, מפני שנראה כמיקר (טור), ומקורו בביצה י"ז י"ח. ובמשנ"ב כתב דמוכח בגמ' שם דמותר אפי' אם היה יכול לטבול מער"ש. ובמג"א סק"ח הביא דיש מנהג קדום לא לרחוץ גופו אפי' בצוננים, וטעמא משום סחיטה, ומשום שנושא מים שעליו ד"א בכרמלית, ומשום שיטת גופו, ולכן כתב המהרי"ל דנהגו גם בטבילה לא לטבול בשבת אם היתה אפשרות לטבול בשבת מכח המנהג הנ"ל. והביא שם את דברי התרה"ד בסי' רמ"ה דעכשיו שנהגו שלא לרחוץ ולהקר במים, יש לאסור בטבילה משום מתקן, דליכא למימר דנראה כמיקר, ומוכח מילתא דלטבול קמיכוין, ונראה כמתקן. וכתב המג"א דהנ"מ בטבילה דאורייתא, אבל במקום שחיוב הטבילה הוא מדרבנן, וכש"כ במקום שהוא חומרא כגון בבעל קרי, מותר לטבול, כמ"ש בסי' שכ"ג ס"ז דמותר להטביל כלים חדשים הנקנים מהעכו"ם [יל"ע שם], וכמו שאמרו בגמ' בביצה שם דבנטמא בולד הטומאה דחיוב הטבילה הוא רק מדרבנן, לא מיחזי כמתקן ומותר לטבול.

ובביאה"ל ד"ה אדם הקשה דהתינח בולד הטומאה, דכל הטומאה שבו היא רק דרבנן, וכן בכלים חדשים להרמב"ם דכל טבילתן היא מדרבנן, אבל בעל קרי דטומאתו מה"ת הרי עי"ז שנטהר מהטבילה מיחזי כמתקן, ודומה לטומאת שרץ וזבין דלדידהו לא אסור כלל לקרות בתורה, ובמתני' בביצה שם אמרו סתמא ואדם בשבת, דמשמע בכל הטומאות, ואעפ"כ התירו רק משום דנראה כמיקר. וכתב בביאה"ל שם די"ל דרק בדורות הראשונים שהיה נוהג אצלם טומאה וטהרה, ע"כ חשיב תיקון לכל הטמאים שיוכלו להשתמש בטהרה, משא"כ בזמנינו שאין נוהג טומאה וטהרה אין תיקון אלא באשה לבעלה דהוא מה"ת, אבל בעל קרי שכל התיקון הוא מדרבנן או משום חומרא דינו כולד הטומאה.

ועי' בביאה"ל שם מה שהביא מהגר"א ומש"כ לבאר את דבריו, ולפי"ד דעת הגר"א שיש כאן איסור מתקן, והמג"א סותר א"ע מסי' קכ"ח לכאן, עיי"ש. ונראה דשם המג"א מיישב את המנהג שהכהנים לא נזקקים לנשותיהם ביו"ט, דהוא משום שלכתחילה לא מכניסים את עצמם לידי כך שיצטרכו לטבול, והכוונה משום סחיטה, ולכן מסיק שם דבמקום דהוי טבילת מצוה ודאי שיטבלו למחרת, וכשיטתו כאן. וכאן מדבר המג"א במקום שעתה הוא כבר בע"ק שצריך לטבול, וכנראה שבגלל הצורך מותר לו שלא לחשוש לסחיטה, ומתקן אין כאן כנ"ל.

נערך ע"י הרה"ג ר' מאיר פודרביניק שליט"א
כולל "אליבא דהלכתא" קרית יובל

בירור הלכה

הרה"ג מרדכי קרליבך שליט"א
רו"כ "תורת רפאל" - "אהבת שלום"

בגדר הרחיצה א. כל הגוף [לתענוג] ב. רחיצת אברים [לנקיון]
ובישוב תמיהת הגרע"א למה אין להתיר חימום ביו"ט לכל גופו

תנן בביצה [דף כא:] ב"ש אומרים לא יחם אדם חמין לרגליו אא"כ ראויין לשתיה, וב"ה מתירין, ובתוס' שבת [דף לט: ד"ה וב"ה] דקדקו דלא שרו ב"ה אלא להחם מים לרגליו, אבל להחם מים לרחיצת כל גופו אסור מדאורייתא, וביארו דרחיצת כל הגוף אינה אלא לתענוג, ואסורה כמו מוגמר דאסור בכתובות [דף ז.] משום דאין שוה לכל נפש, וכ"ד רוב הראשונים, דלא כדעת הרי"ף דמתיר להחם ביו"ט לצורך רחיצת כל גופו. [והגרע"א (סי' י"ז ד"ה והכי) כתב דאף דאין איסור מה"ת למה דקי"ל (פסחים מז:) דאמרינן הואיל, וה"נ כל המים חזי לרחיצת פניו, ותירץ דמ"מ חשיב כדאורייתא דמשכח"ל אופן דל"א הואיל כגון סמוך לחשיכה. ובב"י (או"ח סי' תקי"א) הביא שיטת רבינו יהודה דמותר לרחוץ תינוק קטן ביו"ט, דהיינו ריביתא דתינוק, ותמה עליו המרדכי דהלא הרחיצה עצמה אסורה מדאורייתא, ולדברי הגרע"א ניחא דאי"ז אסור מה"ת].

ותמה הגרע"א היאך אפשר לאסור להחם מים לצורך כל גופו, והרי בכלל חימום זה כייל גם חימום המים לצורך פניו ידיו ורגליו, וא"כ מן הדין להתיר חימום זה כמו שאמרו בביצה [דף יז.] באמת אמרו ממלאה אשה כל הקדרה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, ממלא נחתום חבית של מים אע"פ שאינו צריך אלא לקיתון אחד, וא"כ ה"נ למה אסור לחמם מים כמה שירצה אע"פ שאינו צריך אלא לפניו ידיו ורגליו, והרי להדיא כתבו בתוס' שבת [ד"ה אא"כ] דאף לדעת ב"ש דס"ל דאסור להחם מים שאינם ראויין לשתיה, עכ"ז שמחמם מים לשתיה יכול להוסיף לצורך רחיצה [יעוי"ש שהוכיחו לזה ומה שהקשה ע"ז בגליון הש"ס].

ובב"י [או"ח סי' תקי"ב] כתב וז"ל, כתוב בארחות חיים [הל' יו"ט סקי"ב] לא ישלח לגוי [פת ותבשיל] ביו"ט אם היה בדעתו לשלוח ביו"ט, שא"א שלא ירבה בשבילו, ומה שאמרו ממלאה אשה קדירה וכו' היינו דוקא לצורך ישראל, עכ"ל, וכבר נתבאר בתחלת סימן זה שאין כן דעת הפוסקים, עכ"ד. הנה לדעת הארחות חיים ניחא דברי התוס', דכמו"כ אסור לצורך דבר שאין שוה לכל נפש, אכן הגרע"א הוכיח מהתוס' שלא כשיטתו.

והגר"ז [סי' תקי"א ס"א] כתב ליישב דמיירי באופן שמחמם את המים לצורך כל גופו, מלבד מה שהוא מחמם מים לצורך פניו ידיו ורגליו, וא"כ כל המים הללו עומדים לרחיצת כל גופו מלבד פניו ידיו ורגליו, ומלבד שאוקימתא רחוקה היא, דבריו צ"ע מאד, שהרי בביאו"ל הוכיח דלאו דוקא פניו ידיו ורגליו שרי, וא"כ לעולם עומד לרחיצת אבר אבר שהוא מותר מצד עצמו כל שאינו מצטרף לרחיצת כל הגוף, וצע"ג.

וביותר קשה לדעת הרשב"א [דף מ. ד"ה ואי"צ] דבהוחם מערב יו"ט מותר לרחוץ אבר אבר [ולא קי"ל כן], וכנראה הוא משום דס"ל דמותר להחם לאבר אחר אבר, וא"כ יכול לחמם כל המים לכל גופו אבר אחר אבר.

ובספר ארחות חיים [או"ח סי' תקי"א] הביא בשם המהרש"ם ליישב קושית הגרע"א, דכל שרוחץ כל גופו אזי גם הרחיצה של פניו ידיו ורגליו אינה רחיצה השוה לכל נפש, יעוי"ש שהניח סברא זו בצ"ע.

והנראה בישוב קושית הגרע"א, דהנה הר"ן בביצה שם ביאר ההיתר להרבות בתבשיל ביו"ט וז"ל, נראה להם לחכמים שכיון שאמרה תורה אך אשר יאכל לכל נפש, לא הוצרכה לשקול ולדקדק שלא יבשל אלא המצטרך אליו בלבד, ומשום הכי רבויי בשיעורא כל היכא דלא מפיש בטרחא שרי, אבל בשבת שהעיקר אסור אף תוספתו כמוהו מדאורייתא, ולא ניתן לידחות אצל חולה [דלא כדעת הרשב"א דריבוי בשיעורים מותר מה"ת].

ומבואר מזה, דיסוד ההיתר הוא משום דשם המעשה הוא בישול אוכל נפש, וכל מה שמוסיף ומבשל בבישול זה נטפל לבישול קמייתא, וממילא נראה ליישב קושית הגרע"א בהקדם מה שיבואר דרחיצת חלק גופו ורחיצת כל גופו ב' שמות חלוקים של רחיצה נינהו, וממילא נראה דכאשר מחמם מים לרחיצת כל גופו, ע"כ אין שם המעשה חימום מים לפניו ידיו ורגליו, כי שם המעשה הוא חימום לרחיצת כל גופו, כפי שיבואר.

והנה ביו"ט מותר להחם מים לרחיצת פניו ידיו ורגליו, וכתבו רוב הראשונים דלא הותר להחם לרחיצת כל גופו, שרחיצת כל גופו הוה תענוג ואינו ראוי לכל נפש, וביאר המאירי דרחיצת פניו ידיו ורגליו רגילות הוא, כמו שאמרו רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו לכבוד קונו [לפי שהם מתלכלכים יותר], וא"כ שאר אברים אסור מדאורייתא, אכן הביא שם דדעת הרא"ש והרשב"א דכל שאינו רוב הגוף שרי אף בשאר אברים, ושיטתם צ"ב.

ואשר ע"כ מוכרח מדברי הרא"ש והרשב"א דבהך דינא דבעינן ראוי לכל נפש אין משגיחין על עצם המעשה עצמו אם הוא צורך לכל נפש, אלא משגיחין על שם המעשה, ובזה חדית לן הרשב"א והרא"ש שיש לחלק בין רחיצת כל גופו שעצם המעשה הוא מעשה של פינוק, לבין רחיצת אברים דעצם המעשה הוא מעשה של נקיון וצורך, וממילא דאף שרוחץ שאר אברים לשם תענוג שרי מאחר ששם המעשה הוא ראוי לכל נפש.

וסמך לזה מסוגיא דכתובות [דף ז.] שאסרו לעשות מוגמר ביו"ט לפי שאינו אלא פינוק ואינו דבר השוה לכל נפש, והקשו שם אלא מעתה יהא אסור לשחוט צבי ביו"ט לפי שאינו שוה לכל נפש, ומשני דתלוי בדבר הצורך לכל נפש, וצבי בכלל, ופירש הרשב"א והרא"ש שיש לחלק בין רחיצת כל גופו שעצם המעשה הוא מעשה של פינוק, לבין רחיצת אברים דעצם המעשה הוא מעשה של נקיון וצורך, וממילא דאף שרוחץ שאר אברים לשם תענוג שרי מאחר ששם המעשה הוא ראוי לכל נפש.

הא מיהת חזרנו למש"נ לעיל דב' שמות של רחיצה ישנם, א. כל גופו ב. אברים, ובזה נתבארו דברינו ליישב קושית הגרע"א דשם המעשה הוא החמת מים לרחיצת כל גופו, ואין להתיר משום חימום מים לרגליו. ואשר לפי"ז הלא ניחא מאד גם תירוצו של המהרש"ם הנ"ל בארחות חיים, דכאשר הוא רוחץ כל גופו אזי גם רחיצת פניו ידיו ורגליו מצטרפין לרחיצת כל גופו, וא"כ עצם מעשה הרחיצה הוא מעשה של פינוק.

תנן ביומא [דף עג:] שיום הכיפורים אסור ברחיצה וסיכה, ותנן שם שהמלך והכלה ירחצו את פניהם, והנה דעת הר"מ [פ"א שביתת עשור] דכל ה' עינויים אסורין ביוה"כ מה"ת, כדיליף לה מדכתיב שבות ה' פעמים, ונתקשה הר"ן דא"כ היאך הותר למלך ולכלה לרחוץ את פניהם, ותירץ הר"ן דכיון דאיסור רחיצה אינו מפורש בתורה [אלא מילפותא דשבות] מסרן הכתוב לחכמים להתיר מה שאינו עשוי לתענוג, והדברים מחודשים.

ובתוס' ישנים יומא שם תירץ דלא אסרה תורה אלא רחיצת כל גופו וסיכת כל גופו, עכ"ד, וכ"כ ביראים [סי' ת"כ]. ולעניותי הוא מדוייק מאד במה דתניא ביומא [דף עז:] אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו, ונתקשה בתוס' יוה"כ למה לא אמרו בפשוטו אסור לרחוץ, וממילא נשמע דאף מקצת אסור, ולמש"נ הדברים ברורים, דכל גופו אסור מדאורייתא, וזהו דתניא דאף מקצת גופו אסור לרחוץ מדרבנן ככל גופו, והוא פשוט.

ובאור גדול להגאון ממינסק נתקשה על תירוצו של התו"י, דאף דאין חיוב כרת על רחיצת מקצת גופו, מ"מ למה לא יהא אסור מדאורייתא מדינא דחצי שיעור אסור מן התורה [יומא עג:], ובעמק ברכה [יוה"כ סק"א] תירץ דאיסור ח"ש לא נאמר אלא במקום דבעי' שיעורין, אבל גבי רחיצה וסיכה הא דבעינן כל הגוף אינו מטעם דינא דשיעור כלל, אלא דאינו דומה הנאה הבאה מרחיצת מקצת הגוף להנאה הבאה מרחיצת כל הגוף. ודברי העמק ברכה לעניותי אין מכריחין, דהא מיהת יל"ד דהתורה אסרה רחיצה בשיעור הנאה זו של כל הגוף, וא"כ כל שנהנה בשיעור מקצת גופו יאסר מדין חצי שיעור אסור מן התורה, ואף גם זאת כבר חקרו האחרונים האם האיסור במעשה הרחיצה או בתענוג והנאת רחיצה, כפי שיבואר, באופן דאם נימא דהאיסור הוא בעצם מעשה הרחיצה ע"כ דכל גופו הוא שיעור ברחיצה, ומן הדין דרחיצת מקצת גוף יאסר מדין ח"ש.

עוד יש להעיר, דהנה נתבאר מדברי התו"י דרחיצת כל הגוף היא האסורה מדאורייתא, וביראים [סי' ת"כ] כתב דאף רחיצת רוב גופו אסורה מדאורייתא, ולדברי העמק ברכה יש לדון בזה, דאם אסרה תורה הנאת רחיצת כל הגוף, מי יימר דכמו"כ יאסר בהנאת רחיצת רוב הגוף, הרי כשם שהנאת רחיצת מקצת הגוף אינה כהנאת רחיצת כל הגוף, כמו"כ אין הנאתן כהנאת רחיצת כל הגוף, ואף שיש ליישב מ"מ יש לדון בזה.

ולכאורה י"ל בישוב קושית הגאון ממינסק, דהנה ביומא [דף עז.] יליף מקרא דחסרון רחיצה הוא עינוי, דכתיב מים קרים על נפש עיפה, והיינו מים לרחיצה יעוי"ש, ועיקר הדין ביוה"כ הוא מצות עינוי הנפש, הרי דרחיצה אינה תענוג בעלמא, אלא שהרחיצה מצרכי האדם אשר בהעדרו האדם 'מעונה', ואשר בזה חלוק רחיצת כל הגוף מרחיצת מקצתו, שברחיצת מקצתו עדיין מעונה הוא מרחיצת כולו, וא"כ אין כאן חצי שיעור.

[אלא שיש להעיר במש"כ התוס' והראשונים בשבת שם דרחיצת כל הגוף אינה אלא לתענוג, ולא איקריא שוה לכל נפש, דביומא שם מבואר [לדברי התו"י והיראים] דבהעדר רחיצת כל הגוף נחשב עינוי נפש, ויש לדון].

האמנם דיש לתמוה בהמבואר ביומא [דף עג:] דחצי שיעור אסור מה"ת באכילת יוה"כ, הגם דעדיין מעונה הוא, והלא אין כאן חצי שיעור, ונתבאר במקו"א דמלבד דין עינוי יש מצות שביתה לשבות מאכילה, ובזה שיעור אכילה הוא כזית כסתם אכילה שבכל התורה, אלא דלפי"ז ה"נ נימא לענין רחיצה דהדין הוא לשבות ממעשה רחיצה, ומה דאין אסור אלא בכל גופו הוא מדין שיעור, וא"כ מקצתו יאסר מדין חצי שיעור.

ולכן נראה בהקדם מש"כ בקובה"ע [סי' ע"ג סק"ג] במה דמסיק רבא ביבמות [דף קב:] דמותר ללבוש מה דאין עליו שם מנעל אף שיש בו כתיתי ויש בו תענוג, דאיסורא דסנדל אינו בתענוג הנעל, אלא במעשה נעילת הסנדל, ודכוותה ברחיצה, שכן מעשה הרחיצה הוא דבר שיש בו תענוג [ועמש"נ במקו"א לענין ת"ת דאינו אסור משום עצם השמחה, אלא הדין הוא לשבות מתורה המשמחת, ולכן צריך קרא 'האנק דום']. ומעתה נראה עפ"י מש"נ בדעת הרשב"א, דרחיצת כולו הוא מעשה תענוג ופינוק, ורחיצה מקצתו הוא מעשה נקיון, וביוה"כ אסרה תורה מעשה רחיצה של תענוג, פרט לרחיצת מקצתו שהיא רחיצת נקיון. ובזה ניחא יותר מה דמבואר ביראים הנ"ל דרובו ככולו, שכן האיסור הוא בהמעשה, והוא מכוון עם המבואר בשבת [דף מ.] לענין גזירת מרחצאות בשבת דאם שייר אבר אחד אסור דרובו ככולו, וכמבואר בפמ"ג סי' שכ"ו.

איסור רחיצה בתשעה באב א. ממצות עינוי ותענית
ב. מניהוגי אבילות

נפ"מ א. אבר א' ב. בחל בשבת ג. פטור מהתענית ד. ביה"ש ה. תוספת

כתב הר"מ פ"ה תעניות ה"י, אסור ברחיצה בין בחמין בין בצונן ואפילו להושיט אצבעו במים, ואסור בסיכה של תענוג ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה כיום הכפורים.

מקור דברי הר"מ הוא בפסחים [דף נד:] דאמר ר"א אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור להושיט אצבעו ביום הכיפורים, ומקור האיסור ביוה"כ הוא בברייתא ביומא [דף עז:] דתניא אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו וכו', וזהו דאמר ר"א דכשם שאסור ביוה"כ להושיט אצבעו במים כך בתשעה באב, ומלשון דברי ר"א נראה דיסוד הדין אחד הוא לשניהם, דכשם שאסור ביוה"כ כך אסור בתשעה באב.

ובחידושי מרן רי"ז הלוי הכריח מזה דיסוד איסור רחיצה בתשעה באב הוא מפאת דיני התענית, כשם שאיסור רחיצה ביוה"כ הוא מדין עינוי ותענית, וכתב שם דבתענית [דף ל.] אמרו דכל הלכות אבל נוהגות בתשעה באב, ומנו שם גם איסור רחיצה, יעוי"ש ברש"י וברא"ש, וע"כ דתרווייהו איתנייהו, דבתענית הביאו איסור רחיצה מדין אבלות, ואילו בסוגיא דפסחים אמר ר"א איסור רחיצה מדיני העינוי והתענית.

והגרי"ז שם הביא שכן הוא בלשון הר"מ בפיה"מ תענית [פ"ד מ"ו] וז"ל, כל המצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב, ויתבארו לך הלכות

אבל במקומן. ודין תעניתו כדין תענית צום כפור, כלומר שהוא אסור ברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה ובנעילת הסנדל ומוסיפין מחול על קדש, ועשיית מלאכה בו מגונה מאד, עכ"ד, ומשמע דאיסורא דתענוג ודין עינוי שייך לדין התענית, אשר אבוהון דכולהו תעניתא הוא יום הכיפורים.
ובמנח"ח מצוה שי"ג סקי"ט האריך בזה דבתשעה באב אסור ברחיצה הן מפאת דין עינוי והן מפאת אבילות, וכתב דבאמת נפ"מ ברחיצת פניו ידיו ורגליו, דמדין אבלות אין איסור אלא ברחיצת כל גופו או רובו, וע"כ מה דאסור בתשעה באב להושיט אצבעו למים הוא מדין התענית, וכדאמר ר"א דאסור להושיט אצבעו במים בתשעה באב כמו ביוה"כ, וכן כתב הגרי"ז דכל האיסור להושיט אצבעו במים הוא רק מדין עינוי.
עוד נפ"מ בזה כתב במנח"ח בתשעה באב שחל בשבת, שהרמ"א ס"ל דאבלות נוהגת בדבר שבצינעה, והאשכנזים מוחים במי שהולך לטבול בשבת זו, שהרי מדין אבלות אסור לרחוץ כל גופו, ועכ"ז לא מצינו למי שיחמיר שלא לרחוץ פניו ידיו ורגליו בשבת זו, ואשר ע"כ ביאר המנח"ח דאיסור רחיצת פניו ידיו ורגליו הוא רק מדין עינוי ותענית, ודין תענית ודאי שאינו נוהג בשבת, הואיל ונדחה למחר, ורק דין אבלות נוהג.
אכן בריטב"א תענית [דף יג:] כתב בטעם מה שתשעה באב חמור מכל אבל לענין זה שאסור להושיט אצבעו במים, דתשעה באב אבלות דרבים וחמור ככל אבלות דיחיד, הרי דאיסור הושטת אצבעו למים אסור גם מפאת איסורא דאבלות, והעירוני שכ"מ בריטב"א מו"ק [דף כא.] שצידד לאסור בתשעה באב ללמד תורה כשרבים צריכין לו אף דאבל מותר, דאבלות דתשעה באב חמור כדמצינו בהושטת אצבעו במים, דלא כהמנח"ח והגרי"ז.
ומדברי הריטב"א נראה לכאורה דלא כהגרי"ז, ואף שמעצם דברי הריטב"א י"ל דאמת הוא דאיסור הושטת אצבעו למים הוא גם מדין אבלות וגם מדין עינוי ותענית, אכן הרי לדעת הגרי"ז הרי אין שום מקור לזה דאבלות של תשעה באב חמור, וממה שהוכיח הריטב"א ממה שאסור להושיט אצבעו למים, דאבלות תשעה באב חמור משום שהוא אבלות דרבים, מוכרח לכאורה דמדין עינוי ותענית אין איסור רחיצה, דלא כהגרי"ז.
והביאו בזה מש"כ בשו"ת הרא"ש [כלל כ"ז סק"ו] וז"ל, שאלת, בתשעה באב מן המנחה ולמעלה או סמוך למנחה קטנה, אם יכול אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו להקר, אי אמרינן מקצת היום ככולו, כיון דהוי אבלות ישנה, חלילה וחס, אלא כל היום אסור, דאי אמרת מקצת היום ככולו, בבקר כיון שנהגו קצת אבלות יפסוק איסור תשעה באב, ולא הוזכר אבלות ישנה לענין זה ביבמות מג:, עכ"ד, והובא בב"י [סי' תקנ"ד סקכ"ד].
והרי ברור דדין מקצת יום ככולו לא שייך כלפי עיקר חיוב התענית, כשם שלא עלה על הדעת להתיר לאכול מן המנחה ולמעלה, וע"כ דכל איסור רחיצה אינו אלא מדין אבלות, ובדין אבלות היה מקום להתיר, כדמצינו בדין אבלות דאמרינן מקצת יום ככולו [ובב"י שם הביא בשם הכלבו שיש מנהג קדום שהנשים רוחצות ראשן מן המנחה ולמעלה זכר למשיח שנולד ביום תשעה באב, יעוי"ש מה ששפך חמתו על מנהג זה].
וראיתי להגר"א גרבוז בביאור מה שלא בא השואל להקל אלא ברחיצת פניו ידיו ורגליו, והוא דרחיצת כל גופו אסורה מדין התענית, ככל תעניות ציבור שיש איסור רחיצת כל גופו, ומה שניתוסף בתשעה באב לאסור הושטת אצבעו במים הוא מדין אבלות כדברי הריטב"א [להיפוך הגמור מדברי הגרי"ז], ובזה היה מקום לדון להתיר מדין מקצת יום ככולו, והשיב הרא"ש דחלילה להתיר באבלות ישנה במקצת יום ככולו.
אכן דברי הגרי"ז מכוונים בדעת הר"מ ביד החזקה ובפיה"מ שם שנראה דכל העינויים אסורין מהלכות התענית כדין יוה"כ, אלא דבאמת צ"ע למה לן לאסור רחיצה הן מפאת אבלות והן מפאת דיני התענית, ומדברי הגרי"ז מבואר דאילו מפאת אבלות לא היה איסור להושיט אצבעו למים [ככל אבל דמותר], וכל האיסור להושיט הוא רק מדין התענית [דלא כדעת הריטב"א הנ"ל], ומעתה צ"ע למה לי לאיסור רחיצה שמדין אבלות.
ונפ"מ במה שיש איסור מדין אבלות במי שפטור מהתענית, די"ל דחובת עינוי אינו אלא מחומרי התענית, ומי שאין מצווה בהתענית פטור גם מחומרי התענית, ונפ"מ בחולה לדעת הגר"ח שאינו מצווה בהתענית כלל, דפטור גם מה' עינויים, ומ"מ יהיה אסור מחמת לתא דאבלות [ולדברי הגרי"ז הנ"ל יהיה מותר להושיט אצבעו במים שזה אינו מדין האבלות, ולדעת הריטב"א הנ"ל גם זה אסור], והעירני לזה מו"ר הגר"נ לבה.
עוד נפ"מ בזה [שאסור מדין התענית] לענין בין השמשות, דהנה מבואר בלשון הר"מ דבין השמשות אסור כיום הכיפורים, ונתבאר לעיל דאילו ממצות תשעה באב היה בדין להקל כדין ספק דרבנן לקולא, ואך דהחמירו בבין השמשות משום שדין תשעה באב כדין יוה"כ, והרי זהו רק מדין התענית ולא מדין האבלות, וכן נפ"מ שיש דין תוספת בתשעה באב כמבואר בפיה"מ הנ"ל שהוא נלמד מדין תוספת ביוה"כ, והארכתי בזה במקו"א.

שיעורא דרחיצה לענין מחמם מים בשבת כשיעור אבר קטן ובשיעור אבר בכמה דיני התורה

כתב הר"מ [פ"ט שבת ה"א] שיעור המחמם את המים כדי לרחוץ בהן אבר קטן, ושיעור מבשל סממנין כדי שיהיו ראויין לדבר שמבשלין אותן לו, עכ"ד. ופירשו האחרונים דאף דלענין הוצאה אמרו ששיעור המוציא מים כדי לשוף בהם את הקילור, אין ללמוד בישול וחימום מהוצאה דבשביל שיעור מועט יוצא אך לא יבשל, ותמה הרמ"ך על מש"כ הר"מ ששיעורו כדי לרחוץ בהן אבר קטן וז"ל, לא ידעתי מאין הוציאו, וצ"ע.
ובמרכבת המשנה כתב וז"ל, למד רבנו מהא דא"ר אלעזר בפסחים [דף נד:] אסור לאדם שיושיט אצבעו במים בט' באב כדרך שאסור ביוה"כ, אלמא דרחיצת אבר אחד חשוב רחיצה, ואפילו אצבע קטנה כמו שהעתיק רבנו [פ"ג יוה"כ], והוסיף שם, דאף דלענין הוצאת שמן שיעורו לסוך אבר קטן של קטן, לענין חימום ע"כ לא תלוי בקטן, שהרי בעינן יס"ב וקטן נכווה מזה, וע"כ שיעורו לרחוץ אבר קטן של אדם בינוני.
וביאור הדברים נראה, דיסוד איסור הושטת אצבעו למים אינו איסור תענוג בעלמא, אלא יסודו מחמת לתא דאיסור רחיצה, והרי בברייתא דיומא לא אמרו אלא שאסרו לרחוץ מקצת גופו ככל גופו, ור' אלעזר אמר דאף הושטת אצבע אסור, וע"כ דאיסורו מפאת רחיצת מקצתו השנוי בברייתא, וכן הוא גם לשון הר"מ דאסור ברחיצה וכו', ואפילו להושיט אצבעו למים אסור, הרי דאין זה איסור תענוג בעלמא אלא איסור רחיצה.
והן הן דברי המרכבת המשנה דמאחר דיסוד האיסור הוא מתורת רחיצה שפיר שייך בזה דין שיעור, דפחות משיעור אבר אין עליה שם רחיצה, וכ"ה בריטב"א בתענית [דף יג.] דאסור לרחוץ אף 'אבר אחד'.
והנה בשמעתתא דשבת [דף מ.] נראה דתורת רחיצה חיילא כלפי אברי הגוף, שכן לדעת רב מותר לרחוץ במים שהוחמו בערב שבת כל גופו, והוא שישייר אבר אחד, הרי דאם ישייר מיעוט אבר לא סגי להפקיע שם רחיצה הימנו, וע"כ משום דכל אבר יש לו תורת רחיצה, וכל שחסר אבר שלם לא נשלם מעשה הרחיצה, ומה דאנן קי"ל דלא כרב הוא משום דקי"ל רובו ככולו, כמש"כ המג"א סי' שכ"ו סק"ב ובפמ"ג ובתהילה לדוד.
וסמך לזה בהקדם מה דאי' בתו"כ [פ"ד פ"ד] כי אם רחץ בשרו, יכול יהיה מרחיץ 'אבר אבר', ת"ל ובא השמש וטהר, מה ביאת שמשו כולן כאחת אף במים כולן כאחת. ויש לעיין איזה נפ"מ יש באם הוא אבר או מקצתו.
ונראה בזה, דהנה שיטת הגאונים דאם רוב השערות יש בהם חציצה בטבילה לא עלתה לו טבילה, וכן שיטת רש"י בסוכה [דף ו: ד"ה רובו], ובמאירי בעירובין [דף ד:] כתב שלפי דבריהם ה"ה אם היתה חציצה ברוב האבר לא עלתה לו טבילה, עכ"ד. ובפשוטו אינו מובן כלל, והרי אף אם כל האבר חצוץ למה לא תעלה לו טבילה, הרי אין זה אלא מיעוט כלפי כל הגוף, ותורת ביאת מים על כל הגוף דין אחד לה, וצ"ע.
אשר מבואר מזה, דבאמת כן הוא דתורת ביאת מים חיילא על כל אבר ואבר במסוים, ולכן בדין טבילה חולק כל אבר דין לעצמו, והן הן דברי התו"כ שלא יהא מרחיץ אבר אבר, דנראה מזה דאף למה דס"ד דמהניא טבילת חצאין, אין זה מועיל אלא אם הטביל אבר אבר, דכל אבר דין ביאת מים אית ליה במסוים, וזהו הא דיליף מקרא דצריך שטבילת כל האברים להויין בבת אחת, דכתיב את כל בשרו.
ובפרשת מצורע [פט"ו פי"ג] הארכתי בזה בביאור שיטת רבינו משולם דס"ל דיש טבילה לחצאין, והובאו דבריו בספר הישר לר"ת [סי' מ"ז] ובשלטי הגבורים שעל המרדכי פרק במה טומנין [סק"ג], ובספר הישר סי' מ"ח השיג עליו מכמה משניות מטבילת כלים, ושם הארכתי ליישב דבכלי ודאי לית דין רחיצה לחלק ממנו, דכל הכלי אחד הוא, ובזה ודאי בעינן טבילה בב"א, וכל דברי רבינו משולם נאמרו ברחיצת אדם שכל אבר לעצמו.
וסמך נפלא לדברינו [דשם טבילה חייל בכל אבר ואבר במסוים] מצאתי, דהנה איתא בקידושין [דף כה.] בהלכות טבילה דבבית הסתרים אין צריך ביאת מים, ופרש"י [ד"ה אף] וז"ל, מאבראי ולא שיכניס מים לתוך הפה, ואף להוציא כל הלשון אינו יכול, וטבילה למקצת לא אשכחינן, עכ"ד.
ומבואר ברש"י דהמקור לזה דאין צריך ביאת מים בלשון, שהרי אי אפשר להוציא כל הלשון לחוץ, וטבילה לחצאין לא מצינו.
והגאון מטשעבין בדובב מישרים [ח"א סי' ע"א ד"ה והנראה] הקשה על רש"י, דהלא מ"מ בחלק לשון שיכול להוציא מיהא נימא שצריך ביאת מים בפועל, ותירץ וז"ל, כיון דמה שאינו יכול להוציא [חלק מהלשון שבפנים] אי"צ טבילה, ממילא אפילו המקצת הגלוי שיכול להוציא מפיו ג"כ אי"צ טבילה, משום דאין טבילה לחצאין, והיינו למקצת אבר [חלק מהלשון שבחוץ], עכ"ד, הרי דתורת הטבילה ישנה בכל אבר ואבר לעצמו.
עוד שם ציינתי להרבה מקומות דאבר חולק דין לעצמו לענין הרבה הלכות התורה, א. לענין חיות ומיתה, ונפ"מ בזה לענין אבר מן החי שפירש שהוא מטמא כנבילה משום דתורת טומאת אבר מן החי היא מחמת לתא דנבילה, כיון דיש כאן מיתת אבר, וכן אבר מן החי דאדם מטמא כדיליף בנזיר [דף נד.], וכן לענין לידה לאברים, ב. פיקוח נפש, ג. יציאת ראשי אברים, ד. כופר לראשי איברים שאינם חוזרים, ה. הפשט של עולה.
והדברים מכוונים עם מש"נ לעיל דשיעור רחיצה מדאורייתא הוא רחיצת אבר קטן, אשר דכוותה הוא גם דין 'ורחץ במים' האמור בטבילת טהרה, דכל אבר לעצמו הוא עומד בתורת רחיצה, והן הן דברי המרכבת המשנה דמקור לזה נלמד ממה שאסור לרחוץ בתשעה באב אף אצבעו, ונתבאר מדבריו דעיקרו איסור מסוים לרחוץ אפילו אבר אחד, שכן אבר אחד הוא השיעור הקטן לאשוויי שם רחיצה, וכמש"נ.
בב"י [או"ח סי' תרי"ג ס"ד] כתב וז"ל, כתב הסמ"ק [סי' רכ"א] וכו' אבל לרחוץ פניו ופיו ושיניו אסור, פניו משום תענוג, פיו ושיניו משום דאפילו חצי שיעור אסור מן התורה [יומא עג:], ושמא יבואו לו מים בגרונו, וכן הכריע הרמ"א שם, וצ"ע למה רחיצת פיו אסור משום תענוג כמו שאסור להושיט אצבעו למים, כפי שבאמת כתב הרא"ש תענית [פ"א] בשם הר"י ברצלוני לאסור שטיפת פה מדין רחיצה, וצ"ע.
ומצאתי להגאון מטשעבין בדובב מישרים [ח"א סי' קכ"ד סק"ג] שכתב דלפי טעמו של הסמ"ק יהיה מותר להדיח פיו במים מרים שאין חשש שיבלע, ושוב כתב לאסור משום תענוג, ולא ראיתי שכתב ליישב דברי הסמ"ג דמבואר לא כן וכנ"ל, ואולי כוונתו ליישב דהסמ"ג מיירי בחולה שהקילו לו לרחוץ וצ"ע, אכן למש"נ הרי ניחא, דתורת 'רחיצה' ליכא אלא מה שהוא מבחוץ, ככל רחיצת מים דמקוה, עי' קידושין [דף כד.].

מקור הלכה

הגאון רבי שלום כהן שליט"א
ראש ישיבת "פורת יוסף"

המשך סי' שי"ד סעי' א'

שו"ע. ואפי' נקב בעלמא אסור לנקוב בה מחדש, ואפי' יש בה נקב חדש, אם להרחיבו, אסור. [הגה, ובלבד שיתכוין לכך (מרדכי פרק חבית)]. ואם היה סכין תקוע מע"ש בחבית, מותר להוציאו ולהכניסו, שהרי אינו מתכוין להוסיף. [הגה, ודוקא שהוציאו ג"כ פעם אחת מבע"י, אבל אם לא הוציאו מבע"י אסור, דהוי פסיק רישא דעושה נקב ופתח לחבית (תה"ד סי' ס"ד)].
ובמשנ"ב (סק"י) כ' שמש"כ הרמ"א ובלבד שיתכוין לכך, בא לבאר רק את דעת המחבר, דדוקא כשמתכוין להרחיב, אבל אם אינו מתכוין, אף על גב דהוי פסיק רישא שיתרחב ע"י פעולתו שרי, וכמו שסיים המחבר בעצמו אח"כ [היינו מש"כ השו"ע ואם היה סכין תקוע מע"ש בחבית, מותר להוציאו ולהכניסו שהרי אינו מתכוין להוסיף], אבל דעת הרמ"א גופא אח"כ בהג"ה דאפילו אם אינו מכוין להרחיב אסור אם הוא פס"ר, ובאמת היה לו לכתוב זה שם בשם י"א, אך שרצה לסתום כן להלכה, ובהמשך (סקי"א) כ' דדוקא בחבית התיר השו"ע להוציא ולהכניס אף באופן שהוא פס"ר, כיון שאיסורו מדרבנן, אבל בכותל שהוא איסור דאו' אסור, וכמ"ש להלן בסעי' י"ב, ואח"כ האריך המשנ"ב לברר הדין בפס"ר בדרבנן, עי"ש.
בגמ' (שבת נ:) אמר רב הונא האי סליקוסתא [עשב שהוא נאה למראה ולהריח. רש"י], דצה שלפה והדר דצה שריא, ואי לאו אסיר, אמר שמואל האי סכינא דביני אורבי, דצה שלפה והדר דצה שרי, ואי לאו אסיר [כלומר אם מבעו"י תחב ושוב הוציא, שרי בשבת לתוחבו], מתיב רב קטינא תיובתא, הטומן לפת וצנונות תחת הגפן, אם היה מקצת עליו מגולים אינו חושש וכו', וניטלין בשבת, תיובתא, וברש"י (ד"ה וניטלין בשבת) שאוחזה במקצת עליה המגולין, ולא חייש אם העפר ניזוז מאליו, וה"ה לסליקוסתא, עכ"ד הגמ'.
ובב"י (ד"ה ואפי' נקב) כ' בשם המרדכי (סי' ת"מ): ול"נ דהא מיירי כשמתכוין להוסיף, אבל אם היה סכין תקוע מערב שבת בחבית מותר להוציאו ולהכניסו, שהרי אינו מתכוין להוסיף, כדאמרינן בסוף פרק במה טומנין (נ:) בהני סכיני דביני אורבי, ובשם תרוה"ד (סי' ס"ד) כ' דנראה דהאי סכין התקוע בחבית איירי שהוציאוהו והכניסוהו כבר בחול, דלאו פס"ר הוא שיוסיף בנקב, מדמייתי עלה ראיה מסכינא דביני אורבי דצה ושלפה וכו', וההיא על כרחך איירי דלאו פס"ר הוא שירחיב הגומא, וכ' ע"ז הב"י ולפמש"כ סוף סי' זה אפילו לא הוציאוהו והכניסוהו בחול נמי שרי, ע"כ, ושם כ' שהרי בגמ' מבואר שהאמוראים שהצריכו שיכניס ויוציא מבעו"י נדחו מהברייתא שהביא רב קטינא, וא"כ להלכה לא בעי' שיוציא ויכניס מבעו"י, ושכ"כ הרי"ף והרא"ש, אלא שא"כ קשה עמש"כ התרוה"ד. ותחילה כ' ליישבו שרב קטינא לא הקשה אלא על רב הונא לגבי סליקוסתא, אבל לשמואל דמיירי שתוחב בכותל ודמיא טפי לבונה, אין ללמוד מטומן לפת שהוא בעפר, ושוב כ' ועם כל זה איני יורד לסוף דעת בעל תרוה"ד, שבתחלה כתב דנראה דלא שרי סכין התקוע בחבית אלא בשתקעוהו והוציאוהו כבר בחול, הא לאו הכי לא, ובסוף התשובה כתב שאם תקוע הסכין בדבר תלוש אין טעם לאסור, ומשמע דאפילו לא דצה ושלפה שרי וכו', ואם כן חבית דתלוש היא אמאי לא וכו', ושמא דוקא בחבית המחזקת ארבעים סאה קאמר שדינה כקרקע, אבל אין זה במשמעות לשונו שכתב אפילו בחבית גדולה שמחזקת יותר מארבעים סאה, משמע דבכל חבית מיירי, עכת"ד הב"י. ומבואר בדבריו שיש לחלק בין כותל וכלי גדול לבין חבית קטנה, ועפי"ז כתב בשו"ע שבחבית יכול לתחוב הסכין אפי' אם לא נעץ מבעו"י, כל שאינו מתכוין להרחיב הפתח, אבל בכותל אסור אף כשאינו מתכוין. והנה התרוה"ד בנה את דבריו עפ"י מה שייסד שפס"ר באיסור דרבנן לא גזרו ושרי, וכפי שנתבאר השו"ע פסק כוותיה, אכן המג"א (סק"ה) ועוד אחרונים כתבו בהאי דינא להתיר מטעם דחשיב כמלאכה שאצל"ג, וכמ"ש המשנ"ב (סקי"א) עי"ש.

דעות האחרונים בפסיק רישיה באיסור דרבנן

ובעיקר יסודו של התרוה"ד שפס"ר בדרבנן שרי, במג"א (סק"ה) הקשה עליו וז"ל: גם מ"ש להתיר פסיק רישיה במילי דרבנן וכו' צ"ע, דבסימן שט"ז ס"ד איתא בהדיא דאסור, ותלמוד ערוך הוא, וכ"כ התוס' בשבת דף ק"ג סוף ד"ה לא צריכא, ע"ש, וכ"מ סימן של"ז ס"א וסס"ב ע"ש, עכ"ל. ומש"כ מסי' שט"ז ס"ד, היינו דאי' שם פורסין מחצלת ע"ג הכוורת, ובלבד שלא יכוין לצוד, וגם הוא בענין שאינו מוכרח שיהיו נצודים, כי היכי דלא להוי פסיק רישיה, וזהו גמ' בביצה (ל"ו.) עי"ש, והנה שם מיירי באיסור דרבנן, דדבורים אין במינו ניצוד מקרי [כמבואר בגמ' שם], ואעפ"כ מצרכינן שיהיה באופן שאינו מוכרח שיהיו נצודים, ומש"כ מהתוס' בשבת (ק"ג. ד"ה לא צריכא), היינו דהתוס' שם הביאו דעת הערוך שפס"ר דלא ניח"ל שרי אפי' באיסור דאו', והתוס' ס"ל דבאיסור דאו' אסור בכל גווני, וכתבו ע"ז דמהגמ' בסוכה משמע כדברי הערוך, דאי' שם (ל"ג:) דהדס שענביו מרובות מעליו פסול, ור"א בר"ש ס"ל דביו"ט שרי למעטן, והקשו ע"ז בגמ' דהא מתקן ביו"ט, ואפי' אי מלקטן לאכילה ואינו מתכוין לתקן, מ"מ הא פס"ר הוא שמתקן, ותי' דיש לו הושענא אחריתי, וממילא זהו פס"ר דלא אכפ"ל ושרי, עכת"ד הגמ' שם. וחזי' מינה כדעת הערוך דפס"ר דלא ניח"ל שרי, וכתבו התוס' דהואיל ואינו תיקון גמור, ואסור רק מדרבנן, כשאינו נהנה התירו, עכ"ד. ומבואר מדבריהם שפס"ר אפי' באיסור דרבנן אי לאו דלא אכפ"ל אסור. ומש"כ להוכיח

מסי' של"ז ס"א וסס"ב, כוונתו למש"כ בשו"ע שם דבר שאין מתכוין מותר, והוא שלא יהא פס"ר, הלכך גורר אדם מטה כסא וספסל, בין גדולים בין קטנים, ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ, וכתב שם המג"א (סק"א) דאע"ג שאף אם יעשה חריץ אינו עובר איסור דאו', דהא אינו כדרך, מ"מ אסור באופן דהוא פס"ר עי"ש, ובס"ב שם כ' הרמ"א ואסור לכבד הבגדים ע"י מכבדות העשויים מקסמים, שלא ישתברו קסמיהם, וכתב ע"ז המג"א שם (סק"ה) שאפי' ישברו נמי אין בזה איסור דאו', ומ"מ אסור באופן שהוא פס"ר, ומכ"ז מוכח דפס"ר אפי' בדרבנן נמי אסור, ודלא כמ"ש תה"ד.

והנה בגמ' (שבת ק"כ:) תנא נר שאחורי הדלת פותח ונועל כדרכו, ואם כבתה כבתה, לייט עלה רב וכו', א"ל בהא אפילו רבי שמעון מודה, דהא אביי ורבא דאמרי תרוייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות, ובחזו"א (סי' נ' סק"ה) הקשה מכאן לדעת הערוך דס"ל דפס"ר דלא ניח"ל שרי, א"כ אמאי לייט עלה רב, הא מצי לאוקמי דלא אכפ"ל הכיבוי, ולכך שרי לר"ש אף דהוה פס"ר, ובע"כ דכל היכא דהוא פס"ר אף דלא אכפ"ל אסור, ודלא כדעת הערוך. וכ' עוד החזו"א דלפמש"כ המג"א דפס"ר בדרבנן בלא אכפ"ל שרי, וכמו שהוכיח מדברי התוס' לגבי מיעוט הענבים בהדס, דאכתי תיקשי אמאי לא מוקמי לה בגמ' דלא אכפ"ל הכיבוי, ואליבא דר"ש דס"ל דמלאכה שאצל"ג פטור עליה, וא"כ לישתרי דהא הוי פס"ר בדרבנן דלא אכפ"ל, ובע"כ דאפי' באיסור דרבנן היינו דווקא באיסור קל, וכדמשמע בתוס' הנז"ל דמיעוט ענבים הוא תיקון קל ולכך התירו, משא"כ בשאר שבותין דלא התירו אף כשלא אכפ"ל. ולגבי מש"כ הרמ"א במכבדות הבית, כ' החזו"א דלכאו' הא שם הוא פס"ר דלא ניח"ל ולישתרי, אלא דאי נימא דחשיב כסותר כלי וכמ"ש המשנ"ב שם (סקי"ד), א"כ י"ל דלכך אסור כיון שרק איסור קל התירו, וכנז"ל בדעת המג"א, אכן כ' דלכאו' לא נראה דחשיב כסותר כלי, דהא נשארה בזה צורת הכלי, אלא דמ"מ כ' דיש לאסור משום זילותא דשבתא, עכת"ד. ומבואר מכל הנ"ל דדעת תרוה"ד דפס"ר בדרבנן שרי בכל גווני, ולמג"א אסור אא"כ לא ניח"ל, והחזו"א הוכיח בדעת המג"א שרק באיסור קל שרי.

בדעת מרן השו"ע אי ס"ל דפס"ר בדרבנן שרי

ובדעת מרן השו"ע נר' דיש בזה צדדים לכאן ולכאן, דהנה מדבריו כאן משמע דאזיל בתר סברת תרוה"ד, אכן י"ל דסו"ס איכא לצרופי דהוא מקלקל ודהוי כלאח"י, ובכה"ג ס"ל דיש להקל, אך במקום דהוא פס"ר לחוד אין להקל [והא דבכותל אסור ולא מקילינן משום דהוא מקלקל וכלאח"י, דשם הוא איסור דאו', משא"כ כאן דהוא כלי ואינו אלא מדרבנן]. אכן עי' בב"י בסי' שט"ז מש"כ לגבי סגירת התיבה שיש בה זבובים, שלכאו' היה מקום להקל דהואיל ואין במינן ניצוד אין בזה אלא איסור דרבנן, והיכא דאינו מתכוין לישתרי אף דהוא פס"ר, אלא דכיון שלא מצא מי שכתב להתיר לא מלאו לבו להתיר, עי"ש, ומוכח דס"ל בפשיטות כדעת תרוה"ד. ומאידך מהא דסי' של"ז (ס"א) שהביא המג"א, שכ' שם השו"ע דבר שאינו מתכוין מותר והוא שלא יהא פס"ר, הלכך גורר אדם וכו', בין גדולים ובין קטנים וכו', ומשמע דשרי דוקא היכא דאי"ז פס"ר, אבל בפס"ר אסור אף דליכא שם איסור דאו', ומוכח לכאו' דמרן לית ליה דינא דתרוה"ד. אך באמת האי דינא צ"ב, דהנה במשנ"ב שם (סק"ד) הביא דברי המג"א שבגדולים מאד יש לאסור, דהוי פס"ר שיעשה חריץ, ואפי' בקרקע מרוצף נמי אסור אטו קרקע שאינו מרוצף, וכ' ע"ז בשעה"צ (סק"ב) שאם כל העיר מרוצף אין להחמיר, שהרי אפי' באינו מרוצף ליכא בזה איסור דאו' כיון דהוא מקלקל וכלאח"י וכו', עי"ש, ומבואר דבאמת איכא שם עוד צדדים להקל מלבד שאינו מתכוין, והוא פס"ר דלא ניח"ל, ולכאו' הא לפי המבואר כאן הו"ל לשו"ע להקל, ואף למג"א גופיה נמי איכא לאקשויי דהרי בפס"ר דלא ניח"ל בדרבנן הוא נמי מיקל וכנ"ל, ובפרט היכא דהוא מקלקל וכלאח"י, וצ"ע בזה [ואמנם בעיקרא דמילתא עי' בל"ח שם (עמ' קע"ט) שהעלה דדעת מרן להקל אף בגדולים הרבה דלא הוי פס"ר, ודלא כמג"א, עי"ש מילתא בטעמא, מ"מ אף זה לא יעלה ארוכה, ודו"ק]. ובסי' ש"כ (סי"ח) הביא השו"ע את דעת הערוך דפס"ר דלא ניח"ל שרי אפי' בדאו', ובשו"ע שם החמיר עי"ש, ומ"מ אין משם ראיה לנידו"ד כלל, ואכמ"ל.

והנה בס' המקנה (קונט"א סי' ס"ד ס"ה) כ' דשרי לבעול אלמנה בשבת, אף שע"י הביאה קונה אותה, מ"מ הרי את הביאה עושה להנאת גופו, והקנין ממילא קאתי, והוי דבר שאינו מתכוין ושרי, אלא שקשה ע"ז שהרי אף שא"מ, מ"מ הוא פס"ר שנעשה הקנין, ולכך כ' לחדש שאף המג"א שכ' לאסור פס"ר בדרבנן, היינו דווקא בדבר שחכמים אסרוהו משום דדמי לאיסור דאורייתא, אבל בדבר שאיסורו משום גזירה, כלומר שבעצם המעשה אין בו שום איסור דאו', ואף לא דמי לאיסור דאו', אלא שגזרו שמא יבוא ע"י לאיסור דאו', בזה אין לחוש בדבר שאינו מתכוין, עכת"ד. [והו"ד בי"א (ח"ד סי' ל"ד אות ל"ג), ושם הביא שכעי"ז כ' גם השואל ומשיב ועוד אחרונים חבל נביאים שכולן נתנבאו בסגנון אחד, עי"ש]. ולפי"ז י"ל שאף התרוה"ד מודה לזה, וכל הראיות שהביא המג"א הם מקומות שאיסורם משום דדמי למלאכה דאו', ובזה הוא דאסרי' אף דשא"מ, משא"כ היכא שהוא משום גזירה בזה שרי פס"ר, ולפי"ז לכאו' י"ל בדעת מרן השו"ע דס"ל כתרוה"ד כפשטות דבריו, ויש להאריך בזה, ואכמ"ל.

סעיף ג'

בדין פקק של שעם

שו"ע. במקום נקב ישן נוקבין אפי' במקדח וכו', אבל בחבית של עץ וכו' אסור. וכ' במשנ"ב (סקי"ז) ולכן מותר לנקוב במגופה שסותמין בה הכלי זכוכית אפי' בכלי המיוחד לכך, עכ"ל. וכונתו לפקק של שעם, והיינו טעמא דשרי, דהא אינו גוף אחד עם הבקבוק, ואין כאן עשיית כלי כלל, ואף מה שנועצין בשעם את הפותחן אין בזה משום סתירת כלי, דאינו חשיב כלי [ויש שמקפידין לדוחפו לתוך הבקבוק, ואינו מוכרח].

סעיף ה'

שו"ע. מותר ליתן קנה חלול להוציא יין אע"פ שלא היה בו מעולם, אבל ליתן עלה של הדס בנקב שבחבית וכו' לא, דגזרי' שלא יתקן מרזב וכו', ולא דמי לברזא או קנה שאינו עושה בו שום מעשה, הג"ה ויש מתירין אפי' בעלה של הדס במקום שיש לו הרבה קטומין וכו', ובמשנ"ב (סקכ"ב) הביא דמה שנחלקו מרן והרמ"א הוא פלוגתא דאמוראי, עי"ש.

והנה בגמ' (שבת קמ"ו:) איתא, אמר שמואל האי טירפא דאסא אסיר, מ"ט, רב יימר מדפתי אמר גזירה שמא יעשה מרזב, ורב אשי אמר שמא יקטום, מאי בינייהו, דקטים ומנחי, ע"כ. ובב"י הביא מחלוקת הראשונים כמאן פסקי' עי"ש, וא"כ השו"ע שאוסר בהדס בכל גווני, ס"ל דחיישי' שמא יתקן מרזב, והרמ"א פסק כמ"ד שמא יקטום, וממילא כל היכא דליכא חשש שמא יקטום שרי לדעת הרמ"א, ואילו לדעת מרן אכתי איכא למיחש שמא יתקן כלי.

ועי' להלן (סי' שכ"ח סמ"ט) אסור לשום פתילה בפי הטבעת וכו', ובמשנ"ב שם (ס"ק קנ"ב) הביא מש"כ הח"א דלעשות הפתילה בשבת יש בו איסור דאו' משום מכה בפטיש, אמנם אם עושה מלפת וכיו"ב שרי, דאין תיקון כלי במאכל בהמה, עכת"ד עי"ש. וחזי' מינה שכאן אין הנחת ההדס גופא חשובה כעשיית כלי, ולכך אין אוסרים אלא משום חשש אחר שמא יתקן מרזב או שמא יקטום, אבל היכא שבעשיה עצמה יש משום תיקון כלי אסור משום מכה בפטיש. ויש ללמוד מכאן שאלו שלוקחין חתיכת נייר וגוללין אותה, כדי לעשותה קיסם, יש לחוש בזה משום מכה בפטיש, ורק אם לוקח דבר מאכל שרי דאין בו משום תיקון כלי.

סעיף ז'

לפרק דלתות הכלים אי יש בו משום בנין וסתירה,

ובביאור דעת היראים בזה

שו"ע. חותמות שבכלים כגון שידה תיבה ומגדל שהכיסוי שלהם קשור בחבל יכול להתירו וכו', ודוקא כעין קשירת חבל וכו', אבל פותחת של עץ ושל מתכת אסור וכו', דבכלים נמי שייך בנין גמור וסתירה גמורה, ומטעם זה אסור להוציא הצירים שאחורי התיבות אם נאבד המפתח, ויש מתירים וכו'. ובמשנ"ב (סקל"ג) כ' דאסור להסיר הצירים דכשבירת פותחת דמיא, ויש בזה משום סתירה, וכן המחזיר דלת הכלי על צירה יש בזה משום בנין, עכ"ל.

ולכאו' יש להקשות מכאן על הא דאיתא לעיל (סי' ש"ח ס"ט) דלת של שידה תיבה ומגדל יכולים ליטלה מהם, ואסור להחזירה גזירה שמא יתקע עי"ש. וחזי' שבנטילת הדלת לא חיישי' לשום איסור, וכאן אמרי' דיש בזה משום סתירה בכלים, וצ"ל דשם איירי בדלת שאינה מחוברת במסמר וכיו"ב אלא שהציר שלה מונח אחד על השני, ובזה אין משום סותר, ואף אין משום בונה בחזרתו, ואסור רק משום שמא יתקע, משא"כ אם מחובר במסמר וכדו' הרי שיש בזה משום בנין וסתירה ובזה דיבר המשנ"ב.

במרדכי (פ' הבונה סי' שע"ט) כ' בשם הר' אליעזר ממי"ץ דהואיל ואין בנין וסתירה בכלים, אם נאבד המפתח של התיבה מותר לשבר הדלת, והביא ראיה מהא דאיתא בפ' כל הכלים דדלת של שידה תיבה ומגדל ניטלת בשבת, ואמרי' בגמ' שם דהטעם הואיל ואין בנין וסתירה בכלים, עכ"ד. ובהגהות מרדכי (פ' הבונה) הביא שהרא"מ הקשה מהא דאמר רב (ק"ב:) האי מאן דעייל שופתא בקופינא דמרא חייב משום בונה, וחזי' דיש בונה בכלים, וביאר דכונת רב לומר דלכך אין בזה משום מכה בפטיש, כיון שמכה בפטיש שייך רק בגמר עשיית הכלי, משא"כ במעשה שהוא עצם בנין הכלי, בזה לא שייך לומר שיתחייב משום מכה בפטיש, אבל לעולם אינו מתחייב משום בונה, דגם רב מודה דאין בנין בכלים, עכ"ד. ומבואר במרדכי שהרא"מ באמת למד מהא דנוטלים דלתות הכלים שאין בזה משום בנין וסתירה, והתיר משום כך לשבור התיבה כשאבד המפתח, וזה דלא כמו שנתבאר כאן. אמנם עי' בחי' אנשי שם על המרדכי (סי' שע"ט אות ג') שהקשה שלכאו' יש סתירה בדברי המרדכי, שכאן הביא את דעת הרא"מ, ונר' שמסכים עמו, ולהלן בפ' חבית (סי' תל"ח) כ' המרדכי שפותחת של עץ ושל מתכת אסור לשבר, דיש בנין וסתירה בכלים, ותחילה כ' ליישב שבאמת זהו מחלוקת ראשונים, ולפי"ז צ"ל דלדידן לא קיי"ל כהרא"מ, ושוב כ' דאולי בנידון דהרא"מ מיירי שיש בתיבה אוכלין, ומשום עונג שבת התירו, עי"ש באורך, ולפי"ז אפי' לדעת הרא"מ יש בנין וסתירה גמורה בכלים, אמנם מהגהות מרדכי הנז"ל לא משמע הכי, ועי' בבגדי ישע על המרדכי (סי' תל"ח אות ב') שג"כ הקשה סתירה זו, ותחילה כ' לחלק בין שובר התיבה לשובר הפותחת, וצ"ע טעמו דמאי שנא, ועי"ש עוד מש"כ בזה.

במשנ"ב (סק"ל) יכול להתירו דלאו קשר של קיימא הוא, שהרי להתיר תמיד הוא עשוי, עכ"ל. הנה בשו"ע כ' יכול להתירו או לחתכו, ולכאו' איירי באותו קשר שאין בו איסור להתירו, וכמ"ש במשנ"ב, ולכך שרי נמי לחתכו, אבל בקשר שאסור להתירו אסור נמי לחתכו, וכן מבואר במשנ"ב להלן (סי' שי"ז סק"ז) בשם היש"ש, שקשר שמותר להתירו, אם אינו מצליח מותר לנתקו במקום הצורך, עי"ש. אמנם י"ל דכ"ז איירי כשחותכו במקום הקשר, בזה חשבי' ליה כמתיר הקשר, ואסור במקום שאסור להתיר, אבל אם חותך החבל שלא במקום הקשר יתכן דשרי [וזהו כעין מש"כ הבגדי ישע לחלק בין שובר התיבה לשובר הפותחת, וי"ל], ולפי"ז אם נתהדק הקשר של שרוכי הנעל ואינו יכול לפותחו, לכאו' עדיף לחתוך שלא במקום הקשר, ויל"ע.

סעיף ח'

בדין פתיחת עטיפות של אוכלין

חותלות של תמרים וגרוגרות וכו', וחותך אפי' בסכין ואפי' גופן של חותלות, שכ"ז כמו ששובר אגוזים וכו', ובמשנ"ב (סק"מ) ודוקא הני דלאו כלים גמורים הן, דאינם עשויים אלא שיתבשלו התמרים בתוכן וכו', ומחצלת שתופרים בו פירות מסתפק הפמ"ג אי דמי לחותלות, עכ"ל.

ובפמ"ג (א"א אות י"ג-י"ד) כ' דלכאו' משמע שכיון שאין ע"ז שם כלי לכך שרי, וא"כ כל שאין לו בית קיבול שרי, וה"ה למחצלת, ושוב כ' דאולי דוקא חותלות שעשוי מחתיכות קטנות אי"ז כלל דומה לכלי, משא"כ מחצלת, ונשאר בצ"ע, עי"ש. ומכאן משמע שאין להתיר לקרוע עטיפות של מאכל, אלא כגון של סוכריות ושוקולד וכיו"ב שאינם בית קיבול, אבל בשקית של עוגיות או של חלב לכאו' אין היתר אלא אם נחשיבם למוסתקי, וא"כ יש לאסור לפותחן באופן שהשקית נשארת שלימה. [וכבר הארכנו בזה לעיל בסעי' א'].

אי שרי לסתור קליעת החבל ומו"מ בדברי הרמב"ם

בביאה"ל (ד"ה חותלות) הביא קו' הגרעק"א דאיך שרי להרמב"ם להפקיע שרשרות החבל, הא ס"ל שהפותל חבלים חייב משום קושר (פ"י ה"ח, והו"ד במג"א סו"ס שי"ז), וא"כ כשמתיר קליעת החבל מתחייב משום מתיר, והביאה"ל כ' לתרץ שהרמב"ם יבאר שהמפקיע היינו שקורע החבל ולא סותר קליעתו [ומפקיע זהו ביד וחותך בכלי], עכ"ד. ובחזו"א (סי' נ"א סקי"ג) הק' ע"ז, דהא בגמ' שם (שבת קמ"ו.) מוכרח דגם מפקיע הוא בכלי, דלכך לר' נחמיה דס"ל שאין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל, לא התירו להפקיע ולחתוך שאלו השנים הם בכלי, ולכך כ' החזו"א ליישב כמו שהתירו לסתור הכלי כשאינו עסוק בסתירתו אלא בלקיחת הגרוגרות, הכא נמי שאינו מתכוין לסתור קליעת החבל, אלא דרך כליון והשחתת החבל כדי ליטול הגרוגרות שאחריו שרי, עכ"ד עי"ש. והנה במגדל עוז על הר"מ הנ"ל כ' דמקורו מהירו', ובאבנ"ז (סי' קפ"ב) כ' דלפנינו בירו' איתא שהפותל חבלים חייב משום הטווה [וכ"כ בחזו"א הנ"ל שאמנם מקורו של הרמב"ם מהירו', אבל לפנינו ליתא, וכנראה כיון למש"כ האבנ"ז], ולפי"ז מקשה דבגמ' ביצה (ל"א:) אמרו דפותחת שבכלים מתיר ומפקיע, וברש"י שם ביאר מפקיע היינו סותר קליעת החבל, והנה בשלמא לפי מש"כ בירו' דחיובו משום טווה, א"כ אין בסתירתו שום חיוב, אבל לפי הרמב"ם שחייב משום מתיר א"כ מפני מה התירו שם איסור דאו', ועי"ש בהגה"ה מבנו שכ' לפי מה שנדמ"ח פיר"ח שפי' מפקיע היינו שסותר את החותמות עצמן, א"כ לק"מ, עכ"ד עי"ש. ולכאו' בזה מיושבת גם קו' הגרעק"א, ודו"ק. אמנם מש"כ האבנ"ז שאם חיובו משום טווה אין בסתירתו חיוב, בר"ן פ' כלל גדול (ל"א: מדפי הרי"ף) ד"ה והפוצע פי' בשם הרא"ה דפוצע הוא שכשחוט אחד ניתק פוצע ראשיהן ושוזרן ביד וכו', ומבואר בדבריו שגם סתירת השזירה יש בה מלאכה, ולפי"ז מיושב מה שהק' האבנ"ז מהירו' לדברי הרמב"ם. [ועי' ברמב"ם (פ"ט הי"ט-כ') שכ' וכן הקולע את הנימין הרי"ז תולדת אורג וכו', והסותר את הקליעה לתקן וכו', מבואר שבקליעת השערות חייב משום אורג [והובא במשנ"ב לעיל סי' ש"ג סקפ"ב]. ואילו לגבי הפותל חבלים (פ"י ה"ח) הזכיר בין השאר חוטי שיער, הרי שמתחייב ע"ז משום קושר, וצ"ב. ועי' בפמ"ג (א"א סו"ס שי"ז) שכ' לחלק שבחוטי שיער מיירי בעבין, משא"כ בקולע נימין מיירי בדקין, עי"ש, וכעי"ז כ' בכלכלת השבת (אות כ"ב), עי"ש].

סעיף ט'

שו"ע. מותר להפקיע ולחתוך קשרי השפוד שקושרין בטלה וכו', ובמשנ"ב (סקמ"א) דפסיקת החוט מותר בדבר תלוש וכו' ואין בו משום מחתך וכו', עכ"ד. וכיו"ב אם מילא עור באורז וכדו' ותפר קצוותיו [פעם היו רגילים הרבה לעשות כן], מותר לחתוך את אותו החוט, שהרי אין בזה שום איסור כמבואר במשנ"ב.

בדין הפרדת גביעי האשל

במשנ"ב שם: ואין בו משום מחתך שאינו מקפיד על המידה, עכ"ד. מכאן יש לדון לגבי הפרדת גביעי האשל, שלכאו' חייב בזה משום מחתך, ואמנם כ' בביאוה"ל להלן (סי' שכ"ב ד"ה אחד קשים) שעיקר מלאכת מחתך היינו בכלי, מ"מ הא כ' שם דלמעשה תלוי בכל דבר לפי ענינו, ודבר הרגיל ביד חייב כשעשאו ביד, עי"ש. ולפי"ז כאן שרגילים לחתוך ביד, וגם הרי הוא מכוין לחתוך דוקא באמצע כדי שלא יחתך חלק מהגביע השני, לכך נר' דחייב בזה משם מחתך, וכן בנייר טואלט יש בזה משום מחתך כשחותך במקום המסומן, ואף שבזה יש מקום לחלק שלא כ"כ אכפ"ל שיחתך פחות או יותר, מ"מ למעשה אם אדם נקלע למקום שאין בו נייר חתוך, יחתוך כלאח"י ולא יכוין למקום המסומן. [ואמנם יש מפוסקי דורנו שהתירו בכ"ז ואכמ"ל, ומש"כ בס' אול"צ (ח"ב פכ"ז אות ז' בהע') לגבי גביעי האשל שאין בזה משום מחתך, כיון שמחוברים רק במכסיהן ואינו מקפיד על המידה, הוא תמוה, שהרי הגביעים עצמן מחוברין ולא רק המכסין, ובמידת הגביעים ודאי דאכפ"ל שלא ייפגם הגביע השני, וצ"ב].

המשך סי' שי"ח סעי' ג'

ביאור הטעם דמותר לבשל בחמה והדינים היוצאים מזה

ברש"י (שבת ל"ט.) פי' דהא דשרי לבשל בחמה כיון דאין דרך בישול בכך, וחמה באור לא מחלפא דליגזור הא אטו הא, עכ"ל. ואפשר לבאר בכונת רש"י דבישול בחמה חשיב כלאחר יד ולכך פטור [-ואף שבעלמא כל שעושה כלאחר יד פטור אבל אסור מדרבנן, היינו טעמא דגזרי' שלא יבוא לאיסור דאו', אבל הכא דלא שייך לבוא

בבישול בחמה לאיסור דאו' שרי], ולפי"ז י"ל דאי"צ דוקא בישול באור, אלא כל שדרכו בכך הוי בישול.
ועי' נודע ביהודה (יו"ד מהדו"ת סי' מ"ג) שדן לגבי מליח אי חייב משום מבשל בשבת, והרב השואל שם סבר שבעי' דוקא בישול באור, ולכך אפי' מולח מיקרי מבשל, מ"מ בשבת פטור, והנו"ב גופיה ס"ל דאי נימא שהמולח חשיב כמבשל, הרי שבאמת יתחייב ע"ז בשבת במידי דאורחיה במליחה, דהא דפטור בבישול בחמה הוא משום שאין דרך בישול בכך, עכת"ד עי"ש [אמנם למעשה כתב שם דלא חשבי' ליה כמבשל, וע"ע בתשובתו באו"ח מהדו"ת סי' כ"ג, ובמנ"ח מוסה"ש מלאכת האופה אות ט'], ומבואר בנו"ב שהבין ברש"י דעיקר הטעם הוא כיון דאין דרך בכך.
אמנם יש לבאר ברש"י באופן אחר, דבישול בחמה מיקרי שלא כדרך כיון דאיכא חילוק באיכות הבישול, ואינו מתבשל בשלימות כבישול באור, כלומר הא דקרינן ליה שלא כדרך לאו משום שאי"ז כדרך הבישול הרגילה, אלא שאינו מבושל באותו איכות כדרך הבישול, ודו"ק. [א"ה. עי' במנחת שלמה ח"א סי' י"ב ענף ב' הע' 4 (ובנדמ"ח הע' 7) שכ' כעי"ז, וע"ע אג"ט מלאכת האופה ס"ק מ"ד אות ד'].
ויש להביא לזה ראיה מהא דאיתא בפסחים (מ"א.) א"ר חסדא המבשל בחמי טבריא בשבת פטור, ופסח שבשלו בחמי טבריא חייב, שעבר משום צלי אש, וברש"י (שם ד"ה משום צלי אש) לאו דלא תאכל כי אם צלי אש איכא, ולא לאו דבישול, עכ"ל. כלומר כשם שבשבת אינו מתחייב משום בישול בחמי טבריא כיון שהם תולדות חמה, כך בפסח גם אינו מתחייב משום מבושל, אלא משום דבעי' צלי אש וליכא, ולכאו' תקשי בשלמא הא דפטור גבי שבת משום דאין דרך בישול בכך, וחיוב מלאכה לא שייך אלא כדרך המלאכה שעשוה במשכן, אבל גבי פסח אמאי פטור, הלא סו"ס יש עליו שם מבושל רק דאינו כדרכו, והו"ל להתחייב משום מבושל, אלא בע"כ דאינו מבושל באותו איכות של בישול באור, ולכך לא מיקרי מבושל.
וכן יש להביא ראיה מהא דכתב השו"ע (סי' תנ"ב ס"ה) אין מגעילין בחמי טבריה אפילו כלים שדינם ככלי שני מפני שאינה תולדות האור, וכבולעו כך פולטו, מה בולעו על ידי תולדות האור אף פולטו על ידי תולדות האור, עכ"ל. ואף כאן יש להבין, דהרי בהגעלה בעי' שהחום יהיה באותו דרגת חום, וא"כ כלפי החום של המים מה אכפת לי במה התבשלו המים, העיקר שהם רותחים בכ"ר, ובע"כ שאיכות החום והבישול של המים כשהם תולדות חמה שונה מתולדות האור.
והנה בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' קפ"ט) כתב שאין מתחייבים אלא על אש שמתהווה מהאויר הטבעי, אבל אש שמתהווה מחום השמש אין חייבים עליה, ולכך כ' שהמוציא אש ע"י הזכוכית מיקרי תולדות חמה, ופטור עליה אם יבשל בה, עי"ש. ולפי מה שביארנו אתי שפיר, שחום האש הנובע מהחמה אינו כחום האור, ולהכי הוי כתולדות חמה, אמנם יש לחלק דהכא המבשל באש זו ודאי דכבר חשיב כמבשל בתולדות האור, ובאמת בשביתת השבת (מבשל אות מ"ד) כ' ע"ז דודאי לא מיירי שמבשל באש שהוציא מהזכוכית, דא"כ אמאי פטור, אלא שמחמם בחום שיוצא מהזכוכית, עי"ש [אמנם מלשון הלק"ט משמע קצת שמבשל באש שיוצא מהזכוכית, ומש"כ בשביה"ש מרש"י בביצה לא מובן ראייתו, עי"ש ודו"ק], ויל"ע בכ"ז.

בדין בישול במיקרוגל

והנה בימינו נתפשט מכשיר המיקרוגל שמבשל במהירות, אמנם אי"ז ע"י אש אלא כעין קרני לייזר, ובפשטות היה נר' לומר דאי"ז שייך כלל לבישול בשבת, וממילא דאינו חייב מדאו', ולכאו' זה תלוי בשני הביאורים שביארנו ברש"י, דלביאור הראשון שהכל תלוי אם דרך לבשל כן, א"כ י"ל דבמיקרוגל מיקרי שפיר שמבשל כדרך בישולו, אכן לביאור השני שאמרנו שכל שאינו מתבשל ע"י האור אי"ז באותו איכות של הבישול, ולהכי מיקרי שלא כדרך, א"כ מאן יימר לן שבישול במיקרוגל חשיב כבישול באור, ולפי"ז נר' דפטור, וצל"ע בזה. [א"ה. עי' באגרו"מ או"ח ח"ג סי' נ"ב מש"כ בענין זה].

בדין חימום המים בדוד שמש

ואחרוני זמנינו דנו לגבי מים חמים שהתחממו ע"י דוד שמש אם מותר להשתמש בהם בשבת, ונבאר קצת את עיקרי הדברים. דהנה בדוד של מים שמתחממים ע"י החשמל, יש איסור לפתוח הברז של המים חמים, כיון שבשעה שיוצא מים מן הדוד נכנסים מים קרים תחתיהם, והרי הם מתבשלים כעת במים שבדוד, אכן בדוד שמש שהמים מתחממים מכח החמה, ואין לומר דהחמה מחממת את הצינורות שבקולטים והצינורות מבשלים את המים, דעיקר פעולת הקולטים היא לרכז את חום השמש בתוך הזכוכית, והמים מתחממים מכח זה [ועי' בשביה"ש (מבשל אות מ"ד) שכ' שאם צמצם את החמה, ועי"ז הרתיח את הקדירה ובישל האוכל, י"ל דלא מיקרי תולדות חמה, וי"ל בכ"ז]. והנה בשו"ת הר צבי (סי' קפ"ח) כ' דאכתי י"ל דמיקרי תולדות חמה, כיון שהמים הקרים נכנסים לתוך הדוד ומתבשלים שם מהמים החמים, ומ"מ כ' להקל מטעם דהוי גרמא דהוא מוציא המים וזהו כוחו, וכשהדוד מתרוקן מעט ממים נכנס בו מים קרים, וזה חשיב ככח כוחו, ועוד שהוא פס"ר בדרבנן, ובכה"ג יש להקל, עי"ש. ובשו"ת י"א (ח"ד סי' ל"ד) ג"כ כ' להתיר מה"ט דהוי גרמא בפס"ר בדרבנן, והאריך שם טובא לברר היטב דעות הפוסקים ומרן השו"ע בענין זה, עי"ש. [והוסיף שם סברא יפה דחשיב כגרמא, דלכאו' עצם מעשה פתיחת הברז שעי"ז נכנסים המים הקרים, א"א להחשיבו כמעשה בידים לבישול המים, כיון שאם ישאיר את הברז פתוח וימשיכו הרבה מים להיכנס, ודאי שלא יתבשלו אלא יקררו את המים שבדוד, אלא מאי שבפעולת הסגירה הרי הוא גורם לבישול המים, וזה ודאי גרמא, עי"ש מה שפלפל בזה]. ואחר כ"ז כ' עוד די"ל דאין בזה כלל פס"ר, דודאי שכיח שהמים שמצויים בתחתית הדוד [ששם נכנס צינור המים הקרים] אינם רותחים, וא"כ המים שנכנסים אינם מתבשלים שם כלל אלא בקולטים, וכ' שם עוד טעמים להקל,

עי"ש באורך. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' מ"ד) הביא דברי הי"א הנ"ל, והביא עוד שבצי"א (ח"ז סי"ט) כ' להקל מטעם אחר, והוא כ' לחלוק ע"ז, עי"ש.
והנה יש להתעורר בזה בדבר חדש שלא דברו עליו, שלכאו' כשפותח הברז של המים החמים, ועי"ז יוצאים מים רותחים מהדוד, הרי המים שנמצאים בצינור סמוך לפתח היציאה מהדוד (מחוץ לדוד) כבר התקררו, וכעת שיוצאים עליהם מים רותחים ודאי שהמים החמים מבשלים קצת את המים הקרים שסמוכים להם, וזה ודאי חשיב ככוחו. ויש שרצו ליישב שצינור של המים נחשב ככ"ש, ונר' דז"א, שהרי המים נמשכים כעת באופן ישיר מהכ"ר, ובכה"ג חשיב ככ"ר [ואמנם לדעת הרמ"א (להלן סט"ו) אין בישול אחר בישול בלח, אלא שבנצטנן לגמרי מחמירין, וא"כ י"ל דכאן לא חששו לזה, ואכמ"ל, מ"מ הא לדעת מרן השו"ע יש בישול אחר בישול בלח כל שאין היס"ב]. ועוד יש להעיר על מה שכ' שם בי"א בסוף התשובה, שאם פתח המים החמים והם רותחים, ורוצה לצננן מעט ע"י פתיחת המים הקרים, רשאי, ולכאו' הא המים הקרים שמכניס כעת לברז מתבשלים מהמים החמים, אלא אם רוצה לקרר המים צריך לפתוח קודם את הקרים ואח"כ להוסיף החמים, ולמעשה נר' שטוב להחמיר בזה ולהימנע משימוש במים החמים בשבת.
משנ"ב (סקי"ז): לפיכך המניח פירות או מים על התנור או בתוך [הקאכלין] לאחר שהוסק התנור ונתבשלו שם חייב וכו', ומקורו מהח"א (כלל כ' אות ב'), ולכאו' תמוה, דמ"ט אם מניח על התנור לאחר שהוסק חשיב כתולדות האור, הלא זה האור עצמו, וצ"ל דאיירי באופן שאין האש משפיעה שם אלא מתבשל רק מחום התנור, ויתכן שיש בזה נפק"מ לענין חזרה, ואכמ"ל.

סעיף ד'

בדעות הראשונים אי יש בישול אחר בישול בלח במצטמק ורע לו ובמים

שו"ע. תבשיל שנתבשל כל צרכו יש בו משום בישול אם נצטנן, הג"ה וי"א דוקא אם מצטמק ויפה לו (ר' ירוחם).
במשנה בשבת (קמה:) אי' כל שבא בחמין מע"ש שורין אותו בחמין בשבת, וכל שלא בא בחמין מע"ש מדיחין אותו בשבת (אבל לא שורין - רש"י), ובגמ' כגון מאי, כגון תרנגולתא דר' אבא, ע"כ. ומשמע מסוגיא זו דכל דבר שנתבשל מע"ש, תו אין בו משום בישול בשבת עצמה. אכן בגמ' לעיל (לד:) אמר רבא מפני מה אמרו אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה, גזרה שמא ירתיח, ופירש"י (ד"ה משחשכה) גזירה שמא ימצא קדרתו צוננת כשירצה להטמינה, וירתיחנה תחילה, ונמצא מבשל בשבת. ולכאו' הרי כאן כשבא להטמין קדירתו ודאי מיירי דכבר מבושלת, ואעפ"כ חיישי' שמא ירתיח ויבשל, וחזי' דשייך בישול אחר בישול. וכ"כ עוד לעיל (יח:) לגבי הא דשרי לב"ה ליתן צמר ליורה, והקשו בגמ' דניגזור שמא יחתה, ואמר שמואל ביורה עקורה, ועוד הקשו וניחוש שמא מגיס בה, אלא בעקורה וטוחה, ופירש"י מגיס מהפך בה, ובמבושל הוי בישול, וחזי' מדבריו דיש בישול אחר בישול, ולכאו' סותר לדינא דגמ' הנ"ל, וצ"ב.
ובאמת בראש (פ"ג סו"ס י') כ' דמאחר ומבואר בגמ' (הנ"ל) דאין בישול אחר בישול, לכך מוכרחים לפרש בההיא דבמה מדליקין דאין החשש משום בישול כדפרש"י, אלא משום שמא יחתה והיינו הבערה, ושם בהמשך (סי' י"א) הביא מש"כ רש"י הנ"ל דהחששא הוא משום בישול וכן לגבי יורה, וכ' לבאר דרש"י איירי בתבשיל שיש בו משקה שנצטנן, ובמתני' דכל שבא בחמין וכו' איירי בתבשיל יבש, וא"כ תבשיל שנצטנן אי לח הוי איכא בו בישול, ואי הוי יבש ליכא בישול, והביא ראיה לדבריו מהא דת"ר אחד מביא את האור וכו' ואחד מגיס בה כולן חייבין, ואע"ג שהגיס בה לאחר שהרתיח אכתי חייב משום מבשל, כיון דבלח איכא בישול אחר בישול, וכ' דאפשר דהתם איירי שלא נתבשל כמאב"ד, ולכך כל שמקרב בישולו חייב, ובסו"ד כ' דמסתברא דעד שלא הגיע למאב"ד, כל שמקרב בישולו חייב, ואחר שהגיע למאב"ד אם נצטנן והרתיחו חייב, ובזה יש לחלק בין לח ליבש, ועי"ש מש"כ ליישב ההיא דיורה עקורה.
וברמב"ם (פ"ט ה"ג) כ': המבשל על האור דבר שהי' מבושל כל צרכו, או דבר שא"צ בישול כלל, פטור. ומשמע דלא ס"ל מש"כ הרא"ש לחלק בין לח ליבש, אלא בכל גווני אמרי' דאין בישול אחר בישול. ובמגיד משנה שם הביא שהרשב"א נמי הכי ס"ל שאין בישול אחר בישול, אלא שהרשב"א סובר שכל שנתבשל כמאב"ד אין בו משום חיוב בישול, ודלא כהרמב"ם שמצריך מבושל כ"צ. והטור כ' דאפי' תבשיל שנתבשל כבר יש בו משום בישול אם נצטנן כבר, אבל בעודו רותח לא, ואם לא נתבשל כ"צ ואפי' נתבשל כמאב"ד שייך בו בישול אפי' בעודו רותח. וה"מ שיש בישול אחר בישול בתבשיל שיש בו מרק, אבל דבר יבש שנתבשל כבר מותר לשרותו בחמין בשבת דתנן וכו', עכ"ל. ובב"י שם כ' דלהרא"ש דוקא נצטנן והרתיחו חייב, אבל אם הי' חם ליכא בישול כל שהגיע למאב"ד, והטור פליג עליה וס"ל דאפי' נתבשל כמאב"ד כל עוד שלא נתבשל כ"צ חייב, ואפי' רותח. ולגבי דבר לח דאמרי' דיש בו בישול אחר בישול אם נצטנן, כ' הב"י שכ"כ הסמ"ק, וכ"כ רי"ו וז"ל: כל דבר שנצטנן אפי' מבושל כ"צ ויש בו רוטב ומצטמק ויפה לו, יש בו משום בישול וכו', וכ"כ שם בשם רבינו יונה דכ"ז איירי במצטמק ויפה לו, ומשמע מדבריהם דאי מצטמק ורע לו אעפ"י שהוא תבשיל שיש בו מרק אין בו משום בישול, עכת"ד הב"י.
ובחזו"א (סל"ז סקי"ג ד"ה ס"ד) לאחר שהביא את דעות הראשונים הנ"ל, כ' לבאר סברת רי"ו, דהא דאמרי' דיש בישול אחר בישול בלח אי"ז משום דחשבי' ליה לאחר שנצטנן שאבד ממנו שם מבושל, אלא שתבשיל לח שמצטמק ויפה לו ניכר בו היטב החילוק בין קר לחם, והשבחתו בכך שנתחמם חשיבא בישול, משא"כ דבר יבש אין בו שינוי אלא רק שנתחמם, וזה לא חשיב בישול, עכת"ד. ולכאו' צריך

לבאר כן גם בדעת הר' יונה ז"ל דס"ל כהרי"ו וכנז"ל.
אלא דאיכא לאקשויי למש"כ הר' יונה (הו"ד בר"ן שבת כ"ב.) דכ': ומכשלה גדולה תחת יד קצת העם שטומנין קומקום של מים חמין ליתן לתוך הקדרה בשבת כשהתבשיל מצטמק, ופעמים שהאחד אין יד סולדת בו והאחר יד סולדת בו ומתבשל זה בזה, ונמצאו מבשלין בשבת, ואפילו אם שניהם יד סולדת בהם, איכא מאן דאמר בירושלמי עירוי אינה ככלי ראשון, וכשמערין המים לאלתר שיצאו מן הכלי אף על פי שהן רותחין פסק כח רתיחתן מלבשל כדין כלי שני שאינו מבשל, ומתבשלין בתוך כלי ראשון, ומים מבושלין אם פסקה רתיחתן יש בהן משום בישול, עכ"ד. והר"ן ז"ל שם השיג עליו בזה, עי"ש. והנה מהכא משמע דאע"ג דמים הם יס"ב, ורק פסקה כח רתיחתן, איכא בהו משום בשול, ולכאו' הא מים חשיבי מצטמק ורע לו, ולפי מה שהתבאר לעיל בדעת הר' יונה אמאי שייך בהו תו בישול, וצ"ב, ומצאתי שכבר הקשה כן באגלי טל (מלאכת אופה ס"ח ס"ק י"א או"ק ה'-ז'), עי"ש.
ותחלה כ' דתרי ר' יונה הם, ואח"כ כ' ליישב דיש לחלק בין מים לשאר דברים, דבמים החימום הוא הבישול, וממילא כשמצטנן אזל לו בישולו לגמרי, ומתחייב שוב משום מבשל [ולפי"ז כ' שם לחדש שבמים יש בישול אחר בישול לכו"ע אפי' רק נצטנן מעט], ושוב כ' ליישב דאימתי ס"ל להר"י דמים חשיבי כמצטמק ורע לו, ותו ליכא בזה משום בישול, ה"מ כשמערב מים במים, אבל היכא דמכניס המים לתוך הקדירה שמיד המים מקבלים טעם הרוטב, בזה מקרי מצטמק ויפה לו, ומיושב שיטת הר"י [ולפי"ז כבר אין הכרח לומר שמים נשתנו משאר דברים, ודינם ככל בישול בלח, ובאמת בהשמטות חזר בו מחידוש זה עי"ש], עכת"ד האג"ט. וממש"כ באופן השני ביישוב דברי הר' יונה, משמע בהדיא כסברת החזו"א דמצטמק ויפה לו היינו כשמשתנה גוף הדבר, ולכן בסתם מים ליכא בישול כלל.

ביאור דעת מרן השו"ע אי ס"ל כרי"ו

ובדעת מרן השו"ע לכאו' נר' דלא ס"ל כהרי"ו, דהא לא הביא סברתו, ומשמע דבלח אסור בכל גווני ואפי' מצטמק ורע לו, אלא שלהלן (ס"ח) כ' השו"ע ומ"מ אם הוא תבשיל שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו אסור לד"ה, ולכאו' משמע שמצטמק ורע לו שרי, ובמג"א שם (סקכ"ז) העיר ע"ז וכ' דאולי השו"ע סמך על מש"כ בס"ח, כלומר שלעולם השו"ע ס"ל כהרי"ו, ומה שבס"ד לא הזכירו כיון שסמך על מה שהזכירו בס"ח, וכן נר' בביאור הגר"א דס"ל בדעת מרן דסובר כהרי"ו (ועי' משנ"ב להלן סקס"ב ובשעה"צ שם סקפ"ו, ודו"ק), אבל בתוספת שבת כ' (והו"ד במשנ"ב שם) דהשו"ע לא ס"ל כהרי"ו, והא דנקט מצטמק ויפה לו משום דלישנא של הרי"ו נקיט ואזיל.
במשנ"ב (סקכ"ה) כ': ועי' בב"ח שפסק כסברא הראשונה דאין חילוק בזה, וכן משמע בביאור הגר"א, עכ"ל. וז"ל הגר"א (ד"ה וי"א): כן משמע ממש"כ בס"ח בשם רי"ו, אבל ממש"כ בסי' רנ"ז ס"ז כל היכא וכו' ואפי' וכו' משמע דאסור בכל ענין, והרי"ו אפשר דלא ס"ל ג"כ בהטמנה במצטמק ורע לו, עכ"ל. וכונתו דלכאו' מס"ח משמע דהשו"ע ס"ל כהרי"ו, אכן לעיל (סי' רנ"ז ס"ז) כ' השו"ע כל היכא דאסרי' הטמנה, אפי' בקדירה מבושלת כ"צ אסרי', ואפי' מצטמק ורע לו, עכ"ל. ולכאו' להרי"ו שרי להטמין מצטמק ורע לו, דהא לא שייך בו בישול, וא"כ מוכח מהשו"ע שם דפסק דלא כהרי"ו, אכן צל"ע בזה, דאפשר שפיר לחלק בין בישול להטמנה, דבבישול אי מצטמק ורע לו אזיל שם בישול מעליו ושרי, משא"כ גבי הטמנה איכא עוד חששא דשמא יחתה, וצ"ב. ומש"כ בשעה"צ (סקל"ו) שהוכיח מגמ' דאין חולק, ונרשם הציון על דברי הגר"א, נר' דזה ט"ס, וצריך לציינו על דברי הב"ח שהוא הוכיח מהגמ', משא"כ הגר"א, ופשוט.

מ"ט אין חייב על בישול בפחות ממאב"ד

משנ"ב (סקכ"ו) כמאב"ד וה"ה יותר עד שיגמר בשולו שייך בשולו מה"ת, ויש ללמוד כן מדברי הרמב"ם (פ"ט ה"ג) המבשל על האור דבר שהי' מבושל כ"צ וכו' פטור, משמע דכל שאינו מבושל כ"צ איכא חיובא, ואפי' שהוא יותר ממאב"ד, אבל אם בשלו ולא הגיע למאב"ד פטור, וכמ"ש להלן בשו"ע (ס"ה), והיינו טעמא דכל שלא הגיע למאב"ד לא מקרי בשול, אך משעה שהגיע לכדי בישול כל תוספת שבח בבישול הוי חיוב עד שיגיע לכדי צרכו.
משנ"ב (סקכ"ז) אפי' בעודו רותח וכו', ונראה דבדיעבד אין לאסור התבשיל, דיש לסמוך על הפוסקים שסוברין כל שנתבשל כמאב"ד שוב אין בזה משום בשול. ועי' בבאה"ל ד"ה ואפי', וכיו"ב כ' לעיל סק"ב דכל שיש ספק פלוגתא אין לאסור התבשיל בדיעבד. אך בשו"ע הגר"ז (ס"ט) כ' דנוהגים כסברא ראשונה [כלומר שחייבים משום בישול אף לאחר שהגיע למאב"ד], ואפי' בדיעבד יש לאסור התבשיל, עי"ש. ולכאו' נר' דלא ס"ל כהאי כללא, אכן אפשר דס"ל כמ"ש התהלה לדוד (סקט"ו) דכל שלא הביא מרן את שתי הדעות ל"א בזה ספיקא לקולא, ולפי"ד מיושב מה שהקשה המשנ"ב לעיל בסק"ב מהמג"א לק' סקל"ב, עי"ש ודו"ק. ובעיקר דברי המשנ"ב ליכא לאקשויי אמאי יאכלנו בשבת, הא הוי דבר שיש לו מתירין ויכול לאכלו למחר, דזה אמרי' דווקא בספיקא דדינא, אבל בספק פלוגתא לא אסרי' דשיל"מ.

תבשיל שרובו יבש ויש בו מיעוט רוטב אי נידון כתבשיל יבש

משנ"ב (סקל"ב), והוא יבש ר"ל שהריקו המרק ממנו, עי' ב"י סי' רנ"ג (ד"ה ומ"ש רבינו כ"ז שהיא רותחת) שכ' בשם הרי"ו דכל שרובו רוטב ומצטמק ויפה לו וכו' הוי מבשל גמור, עכ"ל. משמע דדוקא רובו רוטב מקרי תבשיל לח, אך כשיש בו מיעוט רוטב מקרי תבשיל יבש, אכן הב"י כאן כ' בשם הרי"ו כל דבר שנצטנן וכו' **ויש בו** רוטב וכו' יש בו משום בשול, עכ"ל. הרי שהזכיר רק שיש בו רוטב והשמיט תיבת רובו, משמע דכל דבר שיש לו אפי' מעט רוטב מקרי תבשיל לח, ויבש מקרי רק כשאין לו רוטב כלל, ובכה"ח (סקס"ב) כ' להסכים

לדינא עם מש"כ הב"י בסי' רנ"ג דדוקא רובו רוטב מקרי לח, וכ"כ בשם א"ר ובשם הפרמ"ג, אמנם בשו"ע הגר"ז (סי"א) כ' תבשיל יבש שאין בו רוטב כלל, משמע דבעי' יבש לגמרי, וכ"כ בדעתו בס' קצות השלחן (להגר"ח נאה סי' קכ"ד סט"ז) ובהגהותיו שם (סקל"ז), ועי"ש שכ' שאפי' מעט לחלוחית שעל הבשר וכדו' מקרי תבשיל לח ואסור, ונסתפק שם באופן שאין בו רוטב כדי טופח ע"מ להטפיח אי מקרי לח, עי"ש. ובי"א (ח"ז סי' מ"ב אות ו') הכריע כמ"ש בב"י בסי' רנ"ג דדוקא תבשיל שרובו רוטב מקרי לח, אך אם מיעוטו רוטב מקרי יבש, ולית ביה משום בישול אחר בישול. והנה מלשון השו"ע שסתם וכ' והוא יבש, משמע יבש כפשוטו ללא שום רוטב, וכן נראה מהמשנ"ב שכ' שהריקו המרק ממנו, ומשמע שהריקו לגמרי, ועי' בטור הוצ' אל המקורות שהגיהו את דברי הב"י בסי' רנ"ג, וגרסי' ביה כדנקט בסי' שי"ח, וכמ"ש שו"ע הגר"ז דיבש מקרי בלא שום רוטב, ולמעשה כיון דלא ברירא לן דדעת מרן השו"ע להקל בזה, והוא מילתא דאו', נראה דיש להחמיר בזה.

משנ"ב (סקל"ג) מותר לשרותו אפי' בכ"ר רותח כדי שיהי' נמוח שם ויהי' דבר לח, דאין בישול אחר בישול, אבל לא יתנו בכ"ר שעומד ע"ג האש, ובשעה"צ (סקמ"ו) כ' טעמו דהא דע"ג האש בכ"ר אסור, מפני שיש מחמירין דעל האש יש בישול אחר בישול, ועוד דיש בזה משום חשש חזרה כדלעיל סי' רנ"ג במג"א סקל"ו, עכ"ד. והנה המג"א שם כ' שאף תבשיל שאין בו משום בישול אחר בישול, מ"מ אי נצטנן יש בו משום חזרה, אכן בבאה"ל שם (ד"ה ובלבד שלא) הביא דברי הגר"א שם שביאר באופן אחר את דברי הרמ"א שם, וכ' ע"ז שבדברי הרמ"א משמע טפי כהגר"א עי"ש, ומבואר דלא ס"ל מש"כ שם המג"א לחדש שיש בזה משום חזרה, ולפי"ז מה שהביא שיטת המג"א הכא בשעה"צ הוא סניף להחמיר בזה [ויתכן דלכך נקט בדבריו חשש חזרה, אף שלמג"א הוי חזרה ממש].

באיזה אופן מותר להוסיף מים לקדירת החמין שנתייבשה

בס' תבואות שמ"ש להגר"ש משאש זצ"ל (או"ח סי' כ"ו) נשאל אם יש סמך למנהג שנהגו במקצת קהילות ישראל שאם מצטמק התבשיל בשבת מוסיפין מים לתוך הקדירה, ויש שמרתיחין אותן מע"ש, ויש שאינן מרתיחין אותם כלל ורק מניחין אותם ע"ג הקדירה, והם מתחממין מעט או שנרתחין לגמרי, והשיב דלגבי המרתיחין את המים אפשר להביא סמך למנהגם ממש"כ הב"י בס"ס רנ"ג פלוגתא דהרשב"א והר"י, דהרשב"א ס"ל להתיר לתת מים חמים לתוך התבשיל אע"ג דעומד על הכירה, משא"כ הר"י אוסר, עי"ש, אלא שבסי' שי"ח מבואר בב"י שאף לדעת הרשב"א שאין בישול אחר בישול בלח, מ"מ אסור ליתנם ע"ג כירה, יש לחלק דשם מיירי שמניח את הקדירה עם התבשיל על האש, וזה אסור דמיחזי כמבשל, משא"כ אם נותן את המים בתוך הקדירה שרי אף שהיא על האש, וא"כ במים שרתחו מע"ש יש לסמוך על שיטת הרשב"א ז"ל, אך אותם שאינם מרתיחין המים, והמים לא הוחמו כלל, ומוסיפין מהם לתוך התבשיל, יש למחות בהם ולאסור התבשיל, עכת"ד עי"ש. ובזמנו לאחר שהוציא את ספרו, שאלתיו שהרי לא משמע כן מהפוסקים שלא חלקו בזה, ונר' דע"ג האש לעולם אסור, וכן מבואר מהמשנ"ב הנ"ל בשם הא"ר דע"ג האש אסור בכל אופן, ומש"כ הרשב"א שהביא הב"י בסי' רנ"ג, אולי יש ליישבו בדוחק דשם לא התיר אלא לגבי בישול, אבל אה"נ דאכתי אסור מדין חזרה, ומיירי שהיו שם כל תנאי חזרה, כלומר שהיה מונח כבר על הכירה, וכעת שופך המים לתוך קדירה שנמצאת על כירה גרו"ק, שבכה"ג כשם שמותר ליתנם ע"ג הכירה עצמה מותר ג"כ ליתנם בתוך התבשיל, וכמ"ש החזו"א (סי' ל"ז סק"י וסקכ"ז ד"ה שפך) שהרשב"א איירי באופן שיש תנאי חזרה עי"ש, והוא הסכים לזה, וא"ל שבאמת גם הוא לא נתכוין להתיר אלא ע"ג כירה גרו"ק [א"ה. עי' בספרו שמש ומגן (ח"א סי' כ"א) שהביא תוכן השאלה והתשובה הנז"ל, והביא לזה ראיות שבהכי איירי הרשב"א, עי"ש].

אי אמרי מיחזי כמבשל בכ"ש

משנ"ב (סקל"ד) אין שורין אותו בחמין שהיס"ב, ואפי' אם לא יניחו שם עד שיהי' נימוח, ואפי' בכ"ש נמי אסור לשרות דמחזי כמבשל, ול"ד לתבלין בס"ט דלא אסר אלא בכ"ר, דתבלין עשוין למתק הקדרה ולא מחזי כמבשל, עכ"ל. ומקורו מהמג"א (סקט"ו). והנה התוס' (שבת ל"ט.) כ' דהא דאמרי' כל שבא בחמין מלפני השבת שורין אותו בחמין בשבת, היינו שנתבשל כ"צ, ושרי לשרותו אפי' בכ"ר, והא דכל שלא בא בחמין וכו' מדיחין אותו, כ' התוס' דזה תלוי במחלוקת אי עירוי ככ"ר, דלרשב"א שמפרש דעירוי ככ"ש א"ש הא דאין שורין אותו בכ"ר אך מדיחין אותו מכ"ר, דהיינו דרך עירוי, אבל לפר"ת דס"ל עירוי ככ"ר א"כ ע"כ מדיחין היינו מכ"ש, והא דלא התירו לשרות בכ"ש, אור"י דהואיל והמים חמין מחזי כמבשל, ואע"ג דתנן לקמן אבל נותן לתוך הקערה וכו', היינו דוקא תבלין העשוי למתק הקדירה ולא מחזי כמבשל, עוד תי' התוס' דלעולם שרי לשרותו בכ"ש, והא דנקט מדיחין לאשמועי' דאפי' הדחה הוי גמר מלאכה בקוליס האספנין ומליח הישן, עכ"ד. והמג"א נקט כתי' הראשון בתוס', והנה בס"ה כ' השו"ע ואסור ליתן פת ואפי' בכ"ש שהיס"ב ויש מתירין, והיינו דהיש מתירין ס"ל כתי' השני בתוס' וכמ"ש שם המג"א (סקי"ט), וכ' שם שמהשו"ע נמי משמע דס"ל כתי' השני, ובמחה"ש שם ביאר דהיינו מדכתב השו"ע לאסור בפת, ומשמע דדוקא פת משום דרכיך, אבל שאר דברים שרי, ולא אמרי' דמיחזי כמבשל, עי"ש. וא"כ הא דכ' המג"א דבכ"ש נמי אסור, אינו לדעת מרן השו"ע, ועפי"ז יש לדון אי שרי להניח עגבניות במים חמים ע"מ לרככם ולקלפם, דלפי המג"א איכא איסורא אפי' בכ"ש, ואילו לדעת מרן בכ"ש שרי. [ועי"ש מה שנכתוב בדעת מרן השו"ע].

דבר שנאכל בדוחק בלא הדחה אם מותר להדיחו במים חמים

משנ"ב (סקל"ו) חוץ מן המליח הישן וכו', והנה כמה אחרונים כ' דטבע של אלו הדברים שאין יכולין לאכלו כ"ז שלא הודח בחמין, וע"כ הדחה שלהם חשיבא בישול דמשוי לה אוכל וכו', אבל דברים שיכולין לאכלן ע"י הדחת מים צוננין אין איסור להדיחן בחמין מכ"ש, ולפי"ז דג מלוח שבמקומנו שנקרא הערינ"ג שיכולין לאכול ע"י הדחת צוננין, ולפעמים אף בלי הדחה, מותר להדיחו אף במים חמין, ומהט"ז משמע דיש להזהר שלא להדיחו בחמין וכו', עכ"ל.

בב"י הביא דברי רש"י שפי' קוליס האספנין הוא דג שקורין טונינא, וכ' שבספר הפרדס הביא די"א דמליח הישן וקוליס האספנין שניהן טרית והוא טונינא, והקשה עליהם שם דקוליס האספנין משמע מלוח הרבה שא"א לאכלו כלל בלא הדחה, משא"כ הטרית שיכול להאכל מחמת מלחו, הדחתו אי"ז גמר מלאכתו, ורק מאי דאין יכול להיאכל כלל ע"י מלחו כגון קוליס האספנין, הדחתו זהו גמר מלאכתו, ולכך כ' דשרי להדיח הטרית במים קרים, מידי דהוה ארחיצת קערות וכוסות, וכ' עליו הב"י דדבריו מגומגמים דא"כ אפי' במים חמין יהי' מותר להדיח הטרית, ואמאי התיר דווקא בצוננין, עכ"ד הב"י. ומשמע דדעת הב"י גופיה דכל שנאכל מחמת מלחו שרי להדיחו ואפי' בחמין, אכן בט"ז (סק"ה) כ' משמע דבמים צוננין מותר, ולכן מותר לרחוץ הערינ"ג בשבת בצוננין אפי' הוא מלוח הרבה, וכ"כ ב"י בסי' זה בשם הפרדס בדג שקורין טונינא, עכ"ל. ומבואר דלא חש לדברי הב"י, ולא התיר אלא בצונן. והנה הרמ"א כ' בהג"ה וה"ה כל דבר קשה שאינו ראוי לאכול כלל בלא שריה, דאסור לשרותו בשבת דהוי גמר מלאכה, וכ' ע"ז המג"א (סקט"ז) וה"ה דבר מליח שא"י לאכלו כלל בלא הדחה וכו', ולכאו' הוא תמוה מאד, דהלא אלו דברי השו"ע שמליח הישן אסור להדיחו, ומה בא המג"א להוסיף בדבריו, וכן הקשו שם במחה"ש ובלבו"ש, ובמחה"ש כ' ליישב שהמג"א בא לבאר דברי השו"ע דמש"כ במליח דחייב משום מבשל, היינו דבלא הדחה אין ראוי לאכול כלל, וכמ"ש הרמ"א דבר קשה שאין ראוי לאכלו כלל, וכמ"ש בב"י לתמוה על ספר הפרדס שבאופן שראוי לאכילה בדוחק שרי להדיחו אף במים חמים, וס"ל להמג"א שהשו"ע נקט להלכה להקל ודלא כהפרדס, אבל הט"ז לא חש לקו' הב"י, ודעתו להחמיר כספר הפרדס וכנ"ל. וזהו ביאור דברי המשנ"ב, שתחילה כ' דשרי, והוא כדעת הב"י וכמ"ש במג"א, ושוב כ' לחוש לדברי הט"ז.

דעות האחרונים אי יש מכה בפטיש באוכלין

משנ"ב (סקל"ז) כ' והדחתן ר"ל בחמין, אבל בצונן מותר להדיחו ואף לשרותו, ואפי' בדבר שע"י שריה בצונן נעשה ראוי לאכילה, שכל דבר שאינו אוכל מותר לעשותו אוכל בשבת, וכמ"ש בסי' שכ"ד, עכ"ל. וכונתו למאי דאיתא שם בסעי' ד'-ה' דשוויי אוכלא משווינן כשלא היה ראוי כלל לאכילה, והיינו שאין איסור לתקן אוכל בשבת, וכאן כל מאי דאסרי' הוא משום בישול. וכ"כ גם בשו"ע הגר"ז (סי"א) דתיקון אוכל שרי, והוכיח כן מסי' שכ"ד כנ"ל.

והנה בפמ"ג (א"א סקט"ז) כ' על דברי המג"א הנ"ל, דבדבר שאינו נאכל מחמת מלחו כשמכשירו לאכילה ע"י הדחה מתחייב משום מכה בפטיש, ולפיכך התקשה על ספר הפרדס והב"י שהתירו להדיח בצונן, דהא לא דמי כלל להדחת קערות, דשם הא ראוי להשתמש בהם ע"י הדחק למי שאינו איסטניס, עכת"ד. ויש להעיר ע"ז, דעי' בפמ"ג להלן (סי' שי"ט א"א סק"ח) שכ' דשרי לרכך תפוח קשה, והו"ד במשנ"ב שם (סקכ"ב), ומשמע דאיירי באופן שאינו ראוי לאכילה, ולכאו' תיקשי אמאי לא נימא דיתחייב משום מכה בפטיש, וצ"ב.

ובביאה"ל (ד"ה והדחתן) הביא מש"כ הפמ"ג, וכ' שבלבוש נמי איתא שמתחייב בזה משום מכה בפטיש, אכן הוא לא ניחא ליה בזה, והקשה ע"ז מכמה דוכתי דמוכח דליתא איסור מכה בפטיש באוכלין, וכן הביא מסי' שכ"ד הנ"ל דשוויי אוכלא משווינן, וסוף דבר העלה דאין איסור מכה בפטיש באוכלין, עי"ש.

אכן באמת מאי דפשיטא ליה למשנ"ב דליכא דין מכה בפטיש באוכלין, בס' שביתת השבת (קונ' מעשה חושב פ"א סי' ג') מביא לזה מקור נאמן מירו' פ' כלל גדול (דף מ"ט.), דאיתא שם הדין דשחק תומא כד מפריך חייב משום דש וכו', גמר מלאכתן חייב משום מכה בפטיש, עכ"ד, הרי דשייך מכה בפטיש באוכלין, והביאוהו הראשונים להלכה [הרשב"א בתשובותיו (ח"ד סי' ע"ה), ובמאירי (שבת ע"ד), ובהגהות מרדכי (פ' חבית) ובעוד פוסקים, אמנם ברשב"א שם כ' דכ"ז אי מכין ומניח, אבל אם עושה לאכול לאלתר שרי, וכדמוכח בגמ' (שבת ק"מ) עי"ש], וכ' שם שלולא ראה בס' אחד שאין מכה בפטיש באוכלין, לא היה רואה צורך להאריך בזה (וכנראה כונתו למש"כ בביאה"ל הנז'). ובמה שהקשה המשנ"ב מהא דסי' שכ"ד דשוויי אוכלא משווינן, כ' שם דיש לחלק בין היכא שמשתנה הדבר לבין היכא שרק מתקנו לאכילה ללא שינוי הדבר, עי"ש.

ולמעשה נר' בזה, שאף שהביאה"ל דחה דאין מכה בפטיש באוכלין, מ"מ אחרי דברי הירו' הנ"ל שהביאוהו הראשונים דמוכח שיש מכה בפטיש באוכלין, נר' דיש לחוש להחמיר בזה, וע"ע ברב פעלים (ח"ב או"ח סי' נ"ב) שכ' לגבי עשיית צנימים בשבת, שאסור משום דזהו גמר מלאכתו וחייב משום מכה בפטיש, עי"ש, ומבואר דפשיטא ליה שיש חיוב מכה בפטיש באוכלין.

קושיית האחרונים במבשל בחמה וחמי טבריא מ"ט לא יתחייב משום מכה בפטיש

ושם בשביה"ש לאחר שהוכיח שיש איסור מכה בפטיש באוכלין, הביא בשם האחרונים [אמרי בינה (שבת סי' כ"א), והמנ"ח (מוסה"ש אופה אות ז')], דלפי"ז יש להקשות מ"ט המבשל בחמי טבריה או המבשל בחמה לא יתחייב משום מכה בפטיש, וכן להרשב"א דס"ל שלאחר שנתבשל כמאב"ד שוב אין בישול, תיקשי דאכתי איכא לחיובי משום מכה בפטיש, והאחרונים תי' עפ"י מש"כ רש"י (שבת ע"ד: ד"ה תנור) דלגבי העושה חבית ליכא לחיובי משום מכה בפטיש, דמאליה נגמרה מלאכתו בתנור, עכ"ד. ומבואר דלא שייך לחייב משום מכה בפטיש אלא כשבמעשיו מסתיים המלאכה, וא"כ במלאכת מבשל לא שייך כלל לחייבו משום מכה בפטיש, כיון דאין המלאכה נגמרת במעשיו וכמ"ש ברש"י, ועוד תי' בשביה"ש דהרי מה שאין מתחייב בבישול בחמה ובחמי טבריה היינו משום דאין דרך בישול בכך, וא"כ ה"ה דא"א לחייבו משום מכה בפטיש כיון שעושה שלא כדרך. וכ' דלפי"ז יתורץ מה שהקשה במנ"ח דמהרא"ש בביצה (פ"ד סי' ט"ו) מוכח דשייך מכה בפטיש אף במלאכה שנגמרת מאליה, ודלא כרש"י, דכ' שם הרא"ש לגבי אין מלבנין את הרעפים, דאיסורו משום שמחסם, וחייב משום מכה בפטיש, ואף שזה נגמר מאליו בתנור, חזי' דמ"מ שייך בזה מכה בפטיש, וא"כ להרא"ש קשה כנ"ל אמאי לא נחייב את המבשל בחמה משום מכה בפטיש, אכן אי נימא דהוא משום שלא כדרך אתי שפיר, עכת"ד שביה"ש עי"ש.

ובקה"י (שבת סי' מ"א) הקשה ע"ז לפי מה שכ' הרמב"ן בהל' בכורות (פ"ג) גבי תולש את השערות, דשייך לחייבו משום עוקר דבר ממקום גידולו או משום קוצר, וכ' דהנפק"מ בזה דאי נימא משום קוצר א"כ תלישה הוי כלאח"י, דאין דרך לקצור בתלישה, אבל אי נימא דחיובו משום עוקר דבר ממקום גידולו, א"כ שפיר חשיב תלישה כדרכו וחייב, וחזי' מדברי הרמב"ן יסוד גדול, דכל מאי דאמרי' בהל' שבת שכשעושה שלא כדרך פטור, אין אנו מסתכלין על המעשה עצמו אם הוא רגיל, אלא אם שייך אופן כה"ג במלאכה זו, וא"כ אף שבישול בחמה חשיב שלא כדרכו, מ"מ כלפי מכה בפטיש שפיר חשיב כדרך, דמצינו מכה בפטיש ע"י החמה בדברים אחרים, ועוד הקשה דאכתי לא יתיישב הרשב"א כשמבשל ממאב"ד לבישול גמור, והמנ"ח הקשה כן על כל בישול, ואף זה אכתי אינו מיושב.

והנה במאירי (סו"פ הבונה, והובא בשביה"ש שם) הק' במה שדנו שם בגמ' אי הכותב אות אחת להשלים הספר חייב, ולכאו' תיפו"ל דחייב משום מכה בפטיש, ותי' דכל מלאכה שעוד לא הושלמה לא שייך בה חיוב משום מכה בפטיש, דאל"כ אף בקצירה נימא הכי, אלא בע"כ דחיוב מכה בפטיש הוא כאשר המלאכה מצד עצמה הושלמה, ורק יש עוד כמה דברים להשלים, וכגון מאן דשקיל אקופי מגלימא (שבת ע"ה:), עכ"ד המאירי. מבואר בדבריו דלא שייך מכה בפטיש כשיש באותו מעשה שם של מלאכה אחרת, ומיושב בזה קו' המנ"ח ממבשל. [ובשביה"ש שם דקדק מהמאירי דמדכתב כן גבי קצירה שזה אוכל, מוכח שיש איסור מכה בפטיש באוכלין עי"ש].

יסוד מהקה"י בהגדרת מלאכת מכה בפטיש ומו"מ בדבריו

ובקה"י כ' לתרץ דהנה רש"י ס"ל שהעושה כלי אינו חייב משום בונה, דאין בנין בכלים, אלא משום מלאכת מכה בפטיש [כ"כ רש"י בדף מ"ז. גבי מיטה של טרסיים, ובדף ע"ד: גבי חבית ובעוד מקומות], ומבואר בזה שמלאכת מכה בפטיש אינה באה בדוקא לאחר עשיית מלאכה משאר ל"ח מלאכות, אלא כל שגומר דבר מסוים הרי הוא מתחייב משום מכה בפטיש, אמנם באופן שעשה מלאכה, ובסיומה עליו להשלים בה דבר, כל מעשה ההשלמה חשיב גמר מלאכה, וכגון שארג בגד שלאחר סיום האריגה צריך ליטול מהבגד קשין וכדו' שנארגו עימו, ונטילת הקשין מן הבגד היא גמר המלאכה, בזה אפי' אם לא יטול את כל הקשין מתחייב הוא משום מכה בפטיש, כיון שעל המעשה הזה יש שם של גמר מלאכה, ממילא כל קש וקש שהוא נוטל הרי"ז חלק מגמר מלאכה, והיינו כיון שסיים את אותו מקום שכבר עשה. אך כ"ז בעושה מלאכה, שבעת סיומה כל עשיית הפעולה חשיב גמר מלאכה אף שלא סיימו בפועל. אבל באופן שלא עשה כלל מלאכה, וכגון העושה כלי שלא חשיב מלאכה [למ"ד] דאין בנין בכלים, א"כ אין על המעשה שלו חיוב משום מכה בפטיש אא"כ יסיים את כל הכלי, וכן מוכח ממה דאיתא במשנה (ק"ב:) זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת חייב, ואמרו ע"ז שם בגמ' לאתויי כגון דחק קפיזא בקבא, ופירש"י שחקק שיעור ג' לוגין בכלי העשוי להכיל קב, ומתחייב כיון שיש המקיימין כן, עכ"ד. ומבואר שדוקא מפני שיש המקיימין כן לכך מתחייב, אבל באופן שעשה ג' דפנות לכלי, אף שסיים את עשיית הדפנות, מ"מ לא חשיב לכלום כיון שאין מי שישאיר את הכלי כך, א"כ אין שום חשיבות למה שעשה, ועי"ש שהאריך להוכיח חילוק זה מעוד סוגיות, ואכמ"ל.

והוסיף הקה"י דלפי"ז י"ל דאף הרא"ש שכ' גבי ליבון הרעפים שמתחייב על החיסום משום מכה בפטיש, לעולם ס"ל שאין מתחייב במלאכת מכה בפטיש כשהמלאכה נגמרת מאליה, וכמ"ש רש"י, ושאני התם שנגמר מלאכת עשיית הכלי, וחיסום הכלי הרי הוא כנטילת הקשין, שכל חיסום וחיסום שעושה בכלי חשוב הוא, ומתחייב עליו משום מכה בפטיש, וממילא מיד בשעה שנותן הכלי לתנור כבר נעשה משהו וע"ז הוא מתחייב, ולא על מה שימשיך להיחסם, וא"כ מיושב קו' האחרונים לגבי מלאכת בישול אמאי לא מתחייב משום מכה בפטיש, וכסברת רש"י שכל שהמלאכה נגמרת מאליה אין מתחייבים ע"ז, ואף הרא"ש מודה לזה, עכת"ד עי"ש שהאריך בזה.

אלא דאכתי יל"ע בזה, דהנה הקו' על הרשב"א דאמאי לא יתחייב המבשל ממאב"ד עד סיום הבישול משום מכה בפטיש, לכאו' אינה מיושבת לפי"ד, דהא גם בזה איכא למימר שכל תוספת בישול חשיב כגמר מלאכה, וא"כ מה שנעשה מיד בהניחו את הקדירה על האש חשיב כמעשה בידים [ואמנם אם הקדירה קרה י"ל דאין נעשה כלום ברגע ההנחה עד שאינה מתחממת משהו, אך מ"מ כשהיא רותחת ודאי שמיד יש השפעה].

ועוד נר' דמהמאירי מוכח דלא כהקה"י, דהנה בגמ' (ע"ה:) הצר צורה בכלי והמנפח בכלי זכוכית חייב משום מכה בפטיש, ובמאירי שם כ' הצר צורה בכלי ר"ל שנשלם הכלי, וזה עושה בו צורה לנאותו

וכו', ולא סוף דבר בהשלמת הצורה אלא אף בתחילתו וכו', ולגבי המנפח כ': והמנפח אחר שהותך, שהוא נעשה כלי ע"י הניפוח, חיובו משום מכה בפטיש, ואף זו לאו דוקא בניפוח אחרון אלא בהתחלת הניפוח, עכ"ל. כלומר כשם שבצר צורה בכלי שזהו תוספת נוי לכלי, מתחייב משום מכה בפטיש בתחילת ציורו, כך גם במנפח בכלי זכוכית שע"י הניפוח הוא יוצר כלי, הרי הוא מתחייב משום מכה בפטיש כבר בתחילת ניפוחו. הרי דמבואר בדבריו דלא כהקה"י שחילק בין היכא שעוסק בהשלמת הדבר לאחר עשייתו, שבזה כל המעשה נחשב לגמר מלאכה ומתחייב על כל משהו ומשהו, לבין היכא שיוצר כלי שאף אם מתחייב משום מכה בפטיש, מ"מ אינו מתחייב אלא לאחר שיסיים את כל פעולתו, ובמאירי חזי' שדין צר צורה שהוא לאחר השלמת הכלי, שוה לדין המנפח שהוא יוצר כלי, ובתרווייהו מתחייב משום מכה בפטיש כבר בתחילת הפעולה. ואין לומר שבניפוח מתחייב משום שיש המקיימין כן [וכמו שמצינו בחק קפיזא בקבא], שהרי המאירי דימה את המנפח לצר צורה וכמ"ש "ואף זו", ומה הדמיון, הא שם מיירי לאחר שהשלים הכלי משא"כ הכא, ובע"כ דס"ל שאין לחלק בזה. [והנה מכל מהלך הסוגיא שם נר' דס"ל להמאירי כרש"י דאין בנין בכלים, וחיובו משום מכה בפטיש, שלגבי חבית ותנור כ' כרש"י שחייב משום מכה בפטיש, ודלא כתוס' שם (ד"ה חביתא), וכן בתוס' שם נשארו בצ"ע לשיטתם אמאי במנפח כלי זכוכית מתחייב משום מכה בפטיש ולא משום בונה עי"ש, ובמרכה"מ (שבת פ"י הט"ז) כ' לבאר דאיירי לאחר שהושלם הכלי ומנפח ניפוח אחרון לגמור סידור צורתו, ובמאירי כ' להדיא דאיירי אף בהתחלת הניפוח שעושה כלי ע"י ניפוחו, והיינו משום דאיהו ס"ל כרש"י, ומ"מ מבואר בדבריו דלא ס"ל כהקה"י].

יסוד מחודש במכה בפטיש עפ"י דברי היראים

ואפשר ליישב לפמש"כ בהגהות מרדכי (פ' הבונה) שהרא"מ הקשה בהא דקיי"ל דאין בונה בכלים, מהא דאמר רב (ק"ב:) האי מאן דעייל שופתא בקופינא דמרא חייב משום בונה, וחזי' דיש בונה בכלים, וביאר דכונת רב לומר דלכך אין בזה משום מכה בפטיש, כיון שמכה בפטיש שייך רק בגמר עשיית הכלי, משא"כ במעשה שהוא עצם בנין הכלי, בזה לא שייך לומר שיתחייב משום מכה בפטיש, אבל לעולם אינו מתחייב משום בונה, דגם רב מודה דאין בנין בכלים, עכ"ד. ומבואר מדברי הרא"מ דכל פעולה שיש עליה שם של מלאכה, אף שאינו מתחייב משום אותה מלאכה, מ"מ א"א לחייבו משום מכה בפטיש. ולפי"ז מיושב הקו' על הרשב"א לגבי מי שמשלים הבישול אחרי שהגיע למאב"ד, דודאי אכתי שם מבשל עליו [אף כי לא לחיוב מלאכה], ולכך לא שייך לחייבו משום מכה בפטיש, וכן לק"מ ממבשל בחמה ובחמי טבריה, דודאי יש על הפעולה שם מבשל, וא"א לחייבו משום מכה בפטיש [ואמנם כ"ז אם ננקוט דהלכה כרב, ובראשונים יש דעות בזה, ואכמ"ל].

והנה בשפ"א (שבת י"ח.) חקר לדעת ר"י ב"ר יהודה שהלש אינו מתחייב עד שיגבל, האם סגי בגיבול לחוד כדי לחייבו, או דבעי' שיתן המים ויגבל, וכ' שצריך את שני הדברים כדי להתחייב [וכ"כ גם האג"ט מלאכת לש סק"ב], והוסיף שם חתנו בהגה"ה שלדעות שיש מכה בפטיש באוכלין, י"ל דעכ"פ יתחייב משום מכה בפטיש, עי"ש. ולפי מה שביארנו בשם הרא"מ זה אינו, כיון דודאי שם לש עליה גם לאחר שניתנו המים, וא"כ לא שייך בזה לחייבו משום מכה בפטיש. [ויש להאריך בזה בדעת רש"י אי ס"ל כהרא"מ, ואכמ"ל].

בדין עשיית התה

במשנ"ב (סקל"ט) האריך בדין זה של עשיית התה, וכ' דבאופן שמערה מכ"ר על העלים יש בזה חשש אב מלאכה, דהא קי"ל עירוי מבשל כדי קליפה וכו', ואפי' אם ירצה ליתן בתוך כ"ש נמי אסור, דהא קי"ל דכל שאינו בא בחמין מע"ש אסור לשרותו בחמין בשבת, וקי"ל דאפי' בכ"ש אסור [וכמבואר לעיל סקל"ד, ולכאו' תקשי מ"ש מתבלין דעשוי למתק הקדרה ולכך שרי, י"ל בדוחק דגבי תבשיל שמניחין בו תבלין אין על התבלין שם מיוחד, משא"כ בתה עיקר עשייתו היא בשרייה זו, ולכך חיישי' למחזי כמבשל], וע"כ הסכימו האחרונים דמע"ש יערה על התה מים חמים מכ"ר וכו', ובשעת העירוי יהפך בו את העלין היטב מלמעלה למטה ומלמטה למעלה, עכ"ד. וכ' ע"ז בשעה"צ (סקנ"ט) דבזה שמהפך העלין יהי' תועלת קצת להסיר תלונת הפמ"ג, שהקשה הלא עירוי שמאתמול מבשל רק כדי קליפה, ועכשיו שיערה עוד פעם יתהפכו העלין ויתבשל מה שלא התבשל אתמול, עכ"ל. ומבואר בפמ"ג דבישול כדי קליפה היינו היכן שנגע הקילוח הראשון, אבל שאר מקומות לא מתבשלין אפי' כדי קליפה, ולכאו' יש להקשות עליו מהא דאיתא ביו"ד (סי' צ"ב ס"ז) שאם נשפך נוזל רותח ע"ג הכירה וזחל עד הקדירה, הרי הוא נידון כעירוי מכ"ר כ"ז שלא פסק הקילוח, וחזי' דאף שאי"ז הכח הראשון של העירוי, מ"מ כ"ז שלא פסק הקילוח אכתי חשיב כעירוי מכ"ר, וא"כ ה"ה הכא כ"ז שלא פסק הקילוח חשיב כעירוי מכ"ר ומבשל כל העלין, וצ"ב. ואחד מהת"ח בדור הקודם רצה להתיר עפ"י דברי הפמ"ג לשפוך מים חמים מכ"ר על שקיות תה, כיון שהעלין נתונים תוך השקית, והמים נשפכים על השקית, כח הבישול אינו אלא על השקית ולא על העלין, אמנם נר' דקשה להתיר בסברא זו.

והוסיף עוד במשנ"ב (שם) שאם מרוקן את כל המים, והעלין מתייבשין היטב, שרי לערות עליהם מכ"ר בשבת, כיון דהו"ל דבר יבש ואין בישול אחר בישול, ומ"מ אע"ג דאין למחות ביד המקילין בזה, מ"מ כ' האחרונים עצה המובחרת מזה שיתקן מע"ש התמצית לגמרי, ע"מ שלא יצטרך לערות עליהם רותחין עוד בשבת, ולמחר יתן התמצית בכ"ש, עכת"ד. ובשעה"צ (סקס"ג) כ' שכך עדיף טפי כיון שבאופן הראשון יש לפקפק מכמה טעמים, עי"ש. והנה בשו"ת בנין ציון (סי' י"ז, וציין עליו בשה"צ סקנ"ה) כ' להקל אם יערו מים רותחים בער"ש ויוריקו המים שאז דינו כיבש, ובתשו' אחרת (סי' י"ח) ביאר דכיון דכל עלה ועלה הוא בפנ"ע, וכ"א הוא דק מאוד ואינו יותר מכדי קליפה, לכך כשמערה עליו מכ"ר בער"ש כל העלה מתבשל, וגם כל עוד המים מחלחלים לתוך הכלי ממש ונוגעים בכל עלה, ודאי מקרי קלוח ראשון ומבשל כדי קליפת כאו"א, ולכן אי עירה עליהן מכ"ר בער"ש הרי שכל העלין נתבשלו כדבעי, ואמנם היותר טוב לבשלם מער"ש על האש, שבכך יוצאין מכל הספיקות, אך מ"מ המיקל לאחר העירוי יש לו על מה לסמוך, עכת"ד עי"ש. ומבואר דאינו חושש למש"כ הפמ"ג שהעלין שמונחים למטה אינם מתבשלין.

כבר הזכרנו לעיל דלגבי תבשיל יבש דעת השו"ע דאף אי לא נתבשל מלפני השבת, מ"מ שרי לשרותו בכ"ש בשבת, ודלא כמ"ש המג"א (סקט"ו) שאסור אף בכ"ש, אכן זהו לפי ביאור המחה"ש להלן (סקי"ט), אך בבאר הגולה ובפמ"ג שם ביארו דלדעת היש מתירין בשו"ע שרי אפי' בכ"ר, עי"ש [ויבואר להלן ס"ה]. עפי"ז כ' בס' מים חיים להגר"י משאש זצ"ל (סי' קי"ח) שיש להתיר את עשיית התה אפי' בכ"ר, אחר שביאר אופן הכנתם, שעלי התה בעודן לחים אף שנגמר בשולם לא חזו לכלום, כי הלחות והמרירות מרובה בהם ומונעים טעמו וריחו, ולכך בעת לקיטתן מציעין תחת האילן טסי נחושת מלובנים באור ומנערין עליהם האילן, ועי"ז נורא משאב שאיב לחותן וארס מרירותן, וא"כ הרי שעלי התה עוברים כבר תהליך של קליה באש, וא"כ אי סברת השו"ע כדעת היש מתירין דאין בישול אחר אפיה, א"כ יש להתירן אפי' בכ"ר, זת"ד שם. ויש לפקפק בהיתר זה, דעיקר סברת המתירין בישול אחר אפיה וצליה, היינו משום שכבר ראוי לאכילה ואין הבישול נחשב עוד, אבל בעלי התה הרי אין הצליה הזו מכשירתן לאכילה, וא"כ לכאו' לכו"ע שייך בהו בישול, וכן נר' ממש"כ בס' כה"ח (סקס"ה) גבי נתינת אבקת הקפה תוך כלי עם מים העומד על האש, שנחלקו בזה רבוותא, דהרב גינת ורדים ס"ל שאסור, דאף שפולי הקפה קלויים, מ"מ לא חשיב כדבר שבא בחמין, כיון שלאחר שטוחנין אותו שוב אינו ראוי לאכילה כלל, ואת"ל דגם אחר כתישה מצי למאכל, מ"מ יש לחוש למ"ד דיש בישול אחר אפיה ואפי' בכ"ש, ועוד שהרי אפי' בשתיית הקפה אין שותין את הקפה עצמו, אלא טעמו שנבלע במים, והוא עצמו נשאר בשולי הכוס כעפרא דארעא ומשליכין אותו לאיבוד, ומהר"י פראג'י חלק עליו ואמר שהקפה ראוי לאכילה, דהא מעשים בכל יום שעוברי דרכים אוכלים ממנו ומעבירין עליו מים בפיהם וטעמו ערב, ולכך כ' להתיר, עי"ש, חזי' דעיקר סברת מחלוקתם אי חזי לאכילה או לא. ולפי"ז גבי התה שגם אחר שאופין אותו אינו ראוי לאכילה כלל, א"כ אפיה זו לאו כלום היא ושייך בזה שפיר בישול, ודלא כהרב הנ"ל שרצה להתיר מכח סברא זו. ועוד, שצריך לידע אם בימינו הכנת התה נשארה באותו אופן, ולכך הדרך הראויה להכנת תה לכתחילה, היא כמ"ש במשנ"ב להכין התמצית מער"ש, ובשבת ליתנה בכ"ש וכנ"ל, וכמדומה שכן נוהגין יראי ה'.

ובשעה"צ (סקס"ד) הוסיף לכתוב ולצביעה אין לחוש דאין צביעה באוכלין וכו', ולכך התיר לשים התמצית תוך המים בכ"ש, אכן יש המחמירין שבמשקין יש משום צובע דדמי לעין הצבע (וכ"כ הבא"ח ש"ש פר' פקודי עי"ש), ולכך יש לשים התמצית קודם ואח"כ לערות עליו מכ"ש, ושרי לעשות כן.

בדין קלי הבישול במשקין

במשנ"ב (שם בסופו) כ' וה"ה שמותר לתת לתוך הכוס הזה שהוא כלי שני חלב שנצטנן, אבל אסור לערות עליהם מכ"ר וכדלעיל בס"ד, עכ"ל. והנה ממש"כ המשנ"ב דאיירי שהי' רותח ונצטנן, נר' דאזיל כשיטת הרמ"א לקמן (סט"ו) דס"ל אין בישול אחר בישול בלח כ"ז שלא נצטנן לגמרי, אבל נצטנן לגמרי איכא בישול, וה"מ מכ"ר, אבל מכ"ש אפי' נצטנן לגמרי שרי, ומבואר דס"ל שהחלב מקלי הבישול, ולכך אסור ליתנו אפי' בכ"ש, אם לא שכבר נתבשל, וכ"כ גם בכה"ח (סקפ"ב), וע"כ יש להזהר שלא ליתן חלב או ביצים לתוך הקפה כשמשימים בכ"ש כ"ז שהיס"ב, מפני שאלו רכיכים ומתבשלים גם בכ"ש, עכ"ל. אכן בשו"ע הרב (סי"ב) כ': ויש מי שמסתפק וחושש לחיוב חטאת גם בכלי שני שהיס"ב, מפני שיש דברים רכים שמתבשלים גם בכלי שני, ואין אנו בקיאין בהם וכו', וכן יש להסתפק ספק זה גם בשאר דברים, ויש להחמיר בכולן חוץ מתבלין וכו', וכן מים ושמן כמו שיתבאר, וה"ה לשאר משקין, עכ"ל. ומשמע שכל המשקין אינם מקלי הבישול, ואין להחמיר בהם כלל בכ"ש. וא"כ דין זה אי חלב חשיב מקלי הבישול הוא מחלוקת דרבוותא, ולדעת מרן דס"ל יש בישול אחר בישול בלח, א"כ אי נימא דחלב הוא מקלי הבישול אסור להניחו אף בכ"ש כיון דהוי בישול גמור, אבל אי נימא כשו"ע הרב דחלב אינו מקלי הבישול גם לדעת מרן יהי' מותר בכ"ש, ואף אם לא נתבשל מעולם.

והנה מש"כ שמוכח מהמשנ"ב דס"ל שהחלב הוא מקלי הבישול, ולכאו' יש לדקדק מדבריו איפכא, דהנה מקור הדין שכלי שני אינו מבשל, הוא בגמ' שבת (מ:) בעובדא דר' יצחק בר אבדימי שנכנס אחר רבי למרחץ, ובקש להניח לו פך שמן באמבטי, וא"ל טול בכלי שני ותן, ואמרי' התם ש"מ תלת, וחד מינייהו דכלי שני אינו מבשל. ואיירי שם לגבי שמן, וכ"כ בשו"ע לקמן (סי"ג) מותר ליתן קיתון של מים או של שאר משקין בכ"ש שיש בו מים חמים, אבל בכ"ר אסור, ובמשנ"ב התם (סקפ"ו) אף דהמים בלבד בלא כלי ג"כ מותר לערב בתוך כ"ש וכנ"ל בס"ד, ונקט ע"י כלי משום סיפא לאשמועי' דכ"ר אפי' ע"י הפסקת כלי אסור, עכ"ל. ולכאו' המשנ"ב היה יכול לתרץ דלכך נקט קיתון משום שאר משקין שהזכיר השו"ע, ומדלא תי' הכי ש"מ דאף שאר משקין שרי ליתן בכ"ש, וה"ה חלב, ודלא כמו שדקדקנו מדבריו כאן. אכן נר' דלעולם ס"ל להמשנ"ב דשאר משקין אינם מקלי הבישול, אלא שהוא חשש להחמיר בשאר דברים שמא הם מקלי הבישול, וכן מבואר להלן (ס"ה) לדעה דס"ל דפת אסור ליתן אפי' בכ"ש, וכ' שם במשנ"ב (סקמ"ב) שהחמירו בפת כיון דיש דברים שמתבשלין אפי' בכ"ש, וה"ה דלדעה זו יש להחמיר נמי בשאר דברים שלא ליתנם בכ"ש. וכ' בשעה"צ (סקס"ח) חוץ ממים ושמן, ומשמע דבכל המשקין חיישי' שמא הם קלי הבישול מלבד מים ושמן, וזהו שכ' כאן לגבי החלב להחמיר שמא הוא מקלי הבישול. ועי' בשביתת השבת (מלאכת מבשל באר רחובות אות ע') שכ' בשם היראים הלכך יזהר אדם שלא יכניס בשבת שום דבר בכלי שני ואפי' בכלי שלישי כ"ז שהיס"ב וכו', וכ"כ בשם החת"ס דאנו רגילים להחמיר בכל הכלים אפי' כלי שלישי כ"ז שהיס"ב. והוסיף דלפי"ז צדקו דברי הכלכלת שבת שכ' אסור ליתן חלב צונן לתוך קפה רותח שבכ"ש אם היס"ב, שאנו רואים שהחלב הוא מהדברים קלי הבישול, עכת"ד. וחזי' דחלב הוא מקלי הבישול, ואעפ"כ בהמשך (סעי' ל"א) העתיק לשון השו"ע הנ"ל בסי"ג, ובע"כ כמו שביארנו בדברי המשנ"ב. [אא"כ נאמר דהוא לא ס"ל מש"כ המשנ"ב דה"ה בלא הקיתון].

ולכאו' יש להתעורר בכ"ז, דנהי שאין בכ"ש חשש בישול, מ"מ אמאי לא חיישי' למחזי כמבשל [והיינו להסוברים כן], אלא שכבר כ' הפמ"ג (אשל אברהם סקל"ב ושנה דבריו בסקל"ד) דרק בגוש אמרי' דמיחזי כמבשל, אבל בדבר לח שמתערב אחד בשני לא מחזי כמבשל עי"ש, אמנם לפי"ז בקיתון (בסי"ג) שאינו מתערב אכתי קשיא, וצ"ל דכיון דאין דרך לבשל באופן זה לא שייך בזה מיחזי כמבשל.

סעיף ה'

בירור דעות הראשונים בדין בישול אחר אפיה וצליה, ומה דעת השו"ע בזה

שו"ע. יש מי שאומר דדבר שנאפה או נצלה, אם בשלו אח"כ במשקה יש בו משום בישול, ואסור ליתן פת אפי' בכ"ש שהיס"ב, ויש מתירין. הג"ה, בכ"ש, ויש מתירין אפי' בכ"ר וכו'.

בטור הביא דעת הרא"מ דאע"ג דאין בישול אחר בישול בדבר יבש, מ"מ בדבר שנאפה או שנצלה יש בו משום בישול אם בישלו אח"כ במשקים, ואסור ליתן פת אפי' לתוך כ"ש שהיס"ב, והקשה ע"ז הטור למה אסרו בכ"ש, ואפשר דמדמי ליה למלח דקאמר בגמ' לחד לישנא שמבשל אפי' בכ"ש, ומ"מ אין נראה לטור לאסרו בכ"ש. ובב"י הביא לשון הסמ"ג: כ' הרא"ם אע"פ שאין בישול אחר בישול וכו', מ"מ יש בישול אחר אפיה וצליה, דקי"ל כר"י (ברכות לח:) דאמר יוצאין בפסח במצות רקיק שרוי, אבל לא במבושל אחר אפיה אע"ג שלא נימוח, שהבישול שאח"כ מבטל האפיה [כלומר דמהתם חזי' שהבישול משפיע על הדבר האפוי ומשנה טעמו, עד שכעת הוא נחשב למבושל ולא אפוי], הלכך יזהר אדם שלא יתן פת אפויה אפי' בכ"ש שהיס"ב וכו', וכ' ע"ז הסמ"ג שמה שהחמיר הרא"מ לאסור אפי' בכ"ש, הוא משום דמצינו בגמ' שיש דברים רכים שמתבשלים אף בכ"ש, ולכך יש להחמיר אף בפת, ושוב הביא הב"י דברי הראבי"ה שכ' לדחות ראיית הרא"מ ממצה בפסח, דהתם טעם מצה בעי' וליכא, עכת"ד הב"י. ומבואר דיש בזה ג' דעות, דעת הרא"מ וסמ"ג דאפי' בכ"ש אסור ליתן פת, דעת הטור דבכ"ש שרי, דעת הראבי"ה דאפי' בכ"ר שרי.

והנה דעה הראשונה שכ' השו"ע הוא דעת הרא"מ, ודעת היש מתירין לפי מה שהוסיף הרמ"א הוא דעת הטור, וסברת היש מקילין ברמ"א הוא ראבי"ה. אכן עי' באר הגולה (אות כ') שציין על היש מתירין דהוא מרדכי בשם ראבי"ה, כלומר דהבין דהיש מתירין היינו אפי' בכ"ר ודלא כהרמ"א. ובמגא"א (סקי"ט) כ' דלפמש"כ לעיל (סקט"ו) בשם תוס' יש להחמיר אף בפת, ושוב הביא הב"י דברי הראבי"ה שכ' לדחות ראיית הרא"מ ממצה בפסח, דהתם טעם מצה בעי' וליכא, עכת"ד הב"י. ומבואר דיש בזה ג' דעות, דעת הרא"מ וסמ"ג דאפי' בכ"ש אסור ליתן פת, דעת הטור דבכ"ש שרי, דעת הראבי"ה דאפי' בכ"ר שרי.

והנה דעה הראשונה שכ' השו"ע הוא דעת הרא"מ, ודעת היש מתירין לפי מה שהוסיף הרמ"א הוא דעת הטור, וסברת היש מקילין ברמ"א הוא ראבי"ה. אכן עי' באר הגולה (אות כ') שציין על היש מתירין דהוא מרדכי בשם ראבי"ה, כלומר דהבין דהיש מתירין היינו אפי' בכ"ר ודלא כהרמ"א. ובמגא"א (סקי"ט) כ' דלפמש"כ לעיל (סקט"ו) בשם תוס' יש להחמיר אף בפת, אך היש מתירין סוברים להקל כתי' שני של תוס', וכן משמע דעת השו"ע, ויש להחמיר, עכ"ל. ומש"כ שכן משמע דעת השו"ע, כ' במחה"ש לבארו מדנקט מרן ואסור ליתן פת, משמע דוקא פת דרכיך, משא"כ שאר דברים דשרי, ולא חשיב למחזי כמבשל. ולפי"ז מבואר דהמג"א למד דהיש מתירין מיירי בכ"ש כהרמ"א, ודעת מרן כהיש מתירין, ומש"כ המג"א לעיל (סקט"ו) דאסור לשרותו בכ"ש, אי"ז דעת מרן השו"ע. ובפמ"ג (סקי"ט) כ' לבאר דברי המג"א לפמש"כ לעיל (סקט"ו) דהא דכ' השו"ע מדיחין אותו הוא בדוקא, ולשרותו אסור, והוא כתי' הראשון בתוס' דחיישי' למיחזי כמבשל, אבל לתי' השני בתוס' לא חיישי' למיחזי כמבשל, והא דקתני מדיחין אותו הוא אגב ארישא, ולעולם שרי אף לשרותו, וע"ז ס"ל למג"א דזהו דוחק לומר בדברי הפוסקים איידי דנקט ברישא נקט נמי בסיפא, דכ"ז שייך דוקא בלשון התלמוד, אבל הפוסקים מדקדקים בדבריהם ולא אמרי' איידי דנקט, ולכך ביאר בשו"ע שם דס"ל כתי' הראשון בתוס', אך להטור דס"ל דשרי לשרות בכ"ש ולא אמרי' מיחזי כמבשל, בע"כ דמש"כ מדיחין אותו הוא לאו דוקא, אך השו"ע לא ניחא ליה בהכי, ולכך השמיט השו"ע את דעת הטור, והיש מתירין הוא דעת הראבי"ה דאפי' בכ"ר שרי [וכמ"ש בבאר הגולה], והיינו משום דלית ליה בישול אחר אפיה, ומש"כ המג"א דכן משמע מהשו"ע, כונתו על מה שהביא לפני כן את התי' הראשון בתוס', וזהו שסיים המג"א דיש להחמיר, עכת"ד הפמ"ג. ולפי"ז לעולם ס"ל למרן השו"ע דחיישי' למיחזי כמבשל אפי' בכ"ש, ומש"כ לעיל בסעי' ד' מדיחין הוא בדוקא, וכמ"ש המג"א שם. וא"כ הוי פלוגתא בהבנת דברי מרן בשו"ע, דמהרמ"א מבואר דהיש מתירין הוא דעת הטור, וא"כ לשני הדעות בשו"ע יש בישול אחר אפיה, אלא דלהיש מתירין בכ"ש אין מבשל. וכך למד גם המחה"ש בדעת המג"א, אך בבאר הגולה ובפמ"ג מבואר דהיש מתירין הוא דעת ראבי"ה דס"ל אין בישול אחר אפיה וצליה כלל, ודעה זו חולקת על מש"כ מרן בתחילת הסעי' יש מי שאומר וכו'. ולכאו' יש צדדין לכאן ולכאן, דהנה מרהיטת לשון הב"י נר' דדעתו נוטה קצת לדברי הראבי"ה, דעל קו' הטור לגבי כ"ש טרח ליישב סברת הרא"מ, אך לגבי קו' הראבי"ה לא כ' כלום, ואדרבא לגבי בישול אחר צליה שהראבי"ה לא דיבר מזה כלל, מ"מ כ' הב"י שאותו דיחוי שכ' הראבי"ה לגבי אפיה שייך נמי גבי צליה עי"ש, אך מאידך מלשונו בשו"ע שכ' יש מי שאומר וכו', ואסור ליתן פת וכו' ויש מתירין,

ולכאו' אם ב' הדעות שהביא בשו"ע קאי באותו ענין, הו"ל למינקט יש מי שאומר ויש מי שאומר, או דהו"ל למינקט ויש מתירין בכל זה, ומדלא נקט הכי משמע דהיש מתירין קאי אפת בלבד, והוא כסברת הרמ"א ז"ל. והנה יש בזה נפק"מ גדולה, דאי נימא כבאר הגולה דיש מתירין קאי אריש, א"כ קיי"ל שכאשר השו"ע מביא י"א וי"א הלכה כיש בתרא, ולפי"ז ס"ל למרן להתיר בישול אחר אפיה [ומאידך ס"ל דאמרי' מיחזי כמבשל בכ"ש, וכמ"ש הפמ"ג הנז"ל]. אכן אי נימא כהרמ"א דהיש מתירין קאי אפת, א"כ לגבי בישול אחר אפיה מרן לא הביא כלל דעת הראבי"ה שמתיר וס"ל לחומרא, ואף לגבי דינא דקלי הבישול אי שרי ליתן פת בכ"ש, הביא מרן את הדעה הראשונה לאיסור בסתם, ושיטה שניה הביא י"א, וסתם ויש נקטי' כסתם, ולפי"ז מרן החמיר בשני הדינים.

ועי' בכה"ח (סקפ"ד) שכ' בשם הכנה"ג והמט"י דדעת מרן להקל כהראבי"ה, ודלא כמ"ש הרמ"א בביאור דעת מרן. ואמנם כ' דלכתחילה ראוי להחמיר בפת שלא לערות עליו מכ"ר, ומ"מ נר' דמעיקר הדין ס"ל דלפי מרן אין בישול אחר אפיה, עי"ש. ונראה דיש להביא עוד ראיה דמרן השו"ע ס"ל כדעת הראבי"ה, דהנה בשו"ע להלן (סט"ו) כ' דבר שנתבשל כ"צ והוא דבר יבש וכו', מותר להניחו כנגד המדורה אפי' במקום שהיס"ב. ובבאה"ל שם (ד"ה והוא) הביא קו' הבית מאיר, דהא לעיל בס"ה מביא השו"ע דעת הרא"מ, ובמג"א שם (סקי"ז) כ' דלדעתו ה"ה דיש צליה אחר בישול, וא"כ איך מתיר הכא בסתם, ונשאר בקושיא, עי"ש. ואי נימא דמרן ס"ל כהראבי"ה וכמ"ש בבאר הגולה, לק"מ, דהא לדעת מרן שרי לגמרי בישול אחר אפיה וצליה, וה"ה איפכא, ולכך התיר להניח אפי' במקום שהיס"ב. ואמנם בס' בא"ח (ש"ש פר' בא ס"ו) כ' להחמיר בזה ולחוש שיש בישול אחר אפיה וצליה, נר' דהעיקר בדעת מרן דס"ל שאין בישול אחר אפיה וצליה, אלא דהוא חשש לדעת האוסרין, וכנ"ל בכה"ח בשם הכנה"ג.

אי חיישי' בסתם דברים לקלי הבישול

כ' במשנ"ב (סקמ"ב): וה"ה דלדעה זו יש להחמיר נמי בשאר דברים שלא ליתנם בכ"ש, ובשעה"צ (סקס"ח) כ' חוץ ממים ושמן, עכ"ד. והיינו דחיישי' בכל דבר שהוא מקלי הבישול, חוץ ממים ושמן שנתבאר בגמ' שאינן מקלי הבישול, ועי' בחזו"א (סי' נ"ב סקי"ח) שכ' די"ל להיפוך שרק בפת יש לחוש שהוא מקלי הבישול, כיון שהוא אפוי ורך, אבל בשאר דברים אין לחוש וכמו מים ושמן, והביא ראי' מהא דאיתא ביו"ד (סי' ק"ה ס"ב) דכ"ש אינו מבשל, ושם זהו לקולא דלא חיישי' לבליעת איסור, ומ"מ השו"ע סתם ולא חילק בין בשר לפירות וירקות של טבל וערלה, ובע"כ דלא חיישי' בסתמא שהוא מקלי הבישול, עכת"ד. ומדבריו נר' דתו לא חיישי' לשום דבר, אכן בהמשך דבריו (שם סקי"ט) כ' לגבי הביצים שדינן כקלי הבישול, דהא אנו רואים בעינינו שהם מתבשלין בכ"ש כשמחליפין המים, עי"ש, וא"כ אכתי לא ברירא לן מתי חיישי', וצ"ע למעשה.

בדין דבר גוש רותח בכ"ש אי דינו ככ"ר

כ' במשנ"ב (סקמ"ד): ואותם שחותכין הבצלים ונותנים לתוך המרק וכו', וכ"ש לפי מה שנוהגין ליתן הבצלים לתוך התבשיל שהוא דבר גוש, בודאי יש להזהר בזה, דיש פוסקים דסוברים דדבר גוש שמונח בכ"ש דינו ככ"ר. בתוס' (שבת מ: ד"ה וש"מ כלי שני אינו מבשל) הקשו מ"ש כ"ש מכ"ר, דאי יס"ב אפי' כ"ש אסור, ואי אין יס"ב אפי' כ"ר מותר דאינו מבשל, ותי' שכ"ר מתוך שעמד על האור דפנותיו חמים ומחזיק חומו זמן מרובה, ולכך נתנו בו שיעור דכ"ז שהיס"ב אסור, אבל כ"ש אע"ג דיס"ב מותר, שאין דפנותיו חמים התבשיל הולך ומתקרר, עכת"ד. ומבואר דטעמא דכ"ש אינו מבשל, שכיון שדפנותיו צוננין, חום התבשיל נשבר ואין בו כח הבישול, משא"כ כ"ר אינו מאבד חומו מהר, ועדיין שומר על כח הבישול. וביו"ד (סי' ק"ה ש"ך סק"ח) מבואר דיש פוסקים דס"ל דה"מ בדבר לח, מאחר שהכל מתערב יחד אז הדפנות שוברות את חום התבשיל כולו, אבל בדבר גוש כגון אורז, הדפנות משפיעות רק על החלק שנוגע בהם, אבל תוך התבשיל עדין רותח ושומר על חומו, ולכך דינו ככ"ר. ואמנם בדעת מרן השו"ע אין בירור מוחלט שדעתו להחמיר בזה ואכמ"ל, מ"מ לכתחילה נהגו לחוש לדעות שדבר גוש מבשל.

הערה לגבי המזיגה במצקת

כ' במשנ"ב (שם): או שלכל הפחות ישאב בכף מן הקדרה כדי שתהי' הקערה כלי שלישי. לכאו' כשמשתמש במצקת יש לנגבה אחר כל יציקה, כיון דבשעה שמוציא הכף עם התבשיל מן הקדרה הוי כ"ש, ואח"כ כשבא להחזירו מכניסו שוב לכ"ר, ומבשל את התבשיל שנשאר על הכף, אכן אם מוזג ברציפות אפשר להקל, כיון שהשארית שעל הכף עדיין יס"ב, וגם על המצקת עצמה יש דעות שדינה ככ"ר (עי' במשנ"ב להלן סקפ"ז), ויתכן עוד שיש לצרף הדעות שאין בישול אחר בישול בלח.

בישול בכלי שני כשהוא רותח ובדין הטרמוס

כ' במשנ"ב (סקמ"ח): עי' בח"א שכ' דהיכא שהיד נכווית בו לכו"ע מבשל אפי' בכ"ש, עכ"ל. ובספרו שערי צדק (פ"ב דין כ"א בבינ"א אות ט') הוכיח כן ממעשרות, דחזי' התם דבישול קובע למעשרות, ואם בישל בכ"ש אינו קובע למעשרות, אבל אם היד נכוית בו אז גם בכה"ג קובע למעשרות (כ"כ הרמב"ם מעשרות פ"ג הט"ו), ובחזו"א (סי' נ"ב סקי"ט) כ' דהנה בישול בכ"ש שרי פרט לקלי הבישול, וה"מ שהמים בדרגת חום שהיס"ב, אבל אם היד נכוית בהם יש בישול בכ"ש בכל דבר, וכמ"ש המשנ"ב בשם החיי אדם, ולפי"ז נפל בבירא היתר דכ"ש, דקשה לשער בין יס"ב ליד נכווית, ובלא"ה נוהגין להחמיר בכ"ש שהיס"ב עפי"ד הרמ"א, וגם משום מחזי כמבשל כמ"ש המג"א, אכן למעשה מעיקר הדין נראה דאין איסור בכ"ש אפי' יד נכוית בו, כיון דלא הזכירו זה הפוסקים הרי"ף הרא"ש והרמב"ם והשו"ע, וגם הסמ"ג לא אסר אלא בפת, עכת"ד. ומבואר בדבריו שהגם שיש פנים להחמיר בכ"ש שהיד נכוית בו, מ"מ לענין מעשה אין לחלק בזה, ודינו שאינו מבשל אפי' היד נכוית בו, מלבד בקלי הבישול. ועוד כ' החזו"א דלגבי כלי שלישי כ' במשנ"ב בשם הפרמ"ג להקל, ולכאו' לא מצינו מקור לחלק בין שני לשלישי, ואי"ז תלוי אלא בחום המים שהיס"ב, ומיהו כיון שאינו אלא חומרא, י"ל דבמה שנהגו נהגו, ועל הרוב אין כלי שלישי יס"ב, לכן הקילו, עכת"ד.

והנה יש לדון לגבי הטרמוס אי דינו ככ"ש, דהא נתבאר לעיל בשם התוס' דהטעם שכ"ש אינו מבשל הוא משום דדפנותיו מקררות ואינו שומר על חומו, וא"כ בטרמוס שבנוי מדפנות כפולות, והרי הוא שומר על חום המים, אולי דינו ככ"ר, ומאידך סו"ס הרי אינם יותר מעירוי ככ"ר, ועי' לעיל בחזו"א (סי' ל"ז סקל"ב) דכ' להתיר לערות מים חמים לטרמוס, ולא חשיב כהטמנה, עי"ש. ומבואר דאינו חשוב ככ"ר אלא ככ"ש, ולכך נר' דדינם כעירוי מכ"ר, ואסור ליתן לתוכם תבלין כמבואר בסעי' י', אבל אי רוצה לערות ממנו על תבלין שרי דהא הוי כ"ש ממש, ודו"ק.

סעיף ו'

בדברי המשנ"ב דשרי להטמין דבר חם תחת כיסוי הקדירה שכבר כיסה מבעו"י

שו"ע. כלי שיש בו דבר חם שהיס"ב מותר להניחו בשבת ע"ג הקדרה הטמונה, כדי שישמור חומו ולא יצטנן וכו'. ובמשנ"ב (סקנ"א) כ': ואשמועי' דמותר להניח הכלי תחת הבגדים שכיסו בהן הקדרה, ואף שאין טומנין בשבת אפי' בדבר שאינו מוסיף הבל, הכא כיון דעיקר הטמנה הי' מבעו"י לצורך הקדרה דזה מותר, ולכן אם נתגלה הקדרה דמותר לכסותה, מותר לכסות דרך אגב גם הכלי שיש בו הדבר חם, עכ"ל. וכ' ע"ז בשעה"צ דכן נראה כונת השו"ע, וכן מוכח מהתוספתא (פ"ד הי"ד) דתניא טומנין מיחם ע"ג מיחם, משמע שטומן ג"כ את העליון, וכ"מ בר"ן ר"פ במה טומנין בשם ה"ר יונה, עכ"ד.

בגמ' שבת (מ"ח.) רבה ור"ז איקלעו לבי ריש גלותא, וחזו לההוא עבדא דאנח כוזא דמיא אפומא דקומקומא ונזהיה רבה [העבד הניח כד מים צוננין על מיחם המים, ורבה גער בו], א"ל ר"ז מ"ש ממיחם ע"ג מיחם דשרי, א"ל התם אוקומי מוקים ליה וכו' [כלומר, שם כיון שהעליון חם, אינו אלא שומר על חומו, משא"כ הכא שהעליון צונן הרי הוא מוליד בו חום], וכ' ע"ז הר"ן (כב. מדפי הרי"ף) ומקשו הכא האי עובדא היכי הוה, אי כונתו להפשיר המים בלבד, מ"ט דרבה דנזף ביה, והא תנן אבל נותן הוא לתוך הכוס כדי להפשירן, ואי להחם מ"ט דר"ז, הא קתני התם דאסור, ותי' בשם ה"ר יונה שהניח כוזא אפומא דקומקומא כדי להטמין שניהם בדבר שאינו מוסיף הבל, וכגון שכסה הקומקום מבעו"י דמותר לגלותו ולכסותו בשבת, והי' רוצה להטמין בשבת הכוזא אפומא דקומקומא דקי"ל מותר להטמין את הצונן, והוה ס"ד דר"ז דאפי' ע"ג מיחם שרי, ורבה אסר דלא התירו אלא במטמין בדבר שאינו מוסיף הבל, אבל ע"ג מיחם אסור מפני שתוספת החום ניכרת בכסוי, ואע"ג שהוא מצד עצמו אינו מוסיף, הו"ל כמטמין בדבר המוסיף, ולא התירו אלא במיחם ע"ג מיחם דוקא, שאין חום התחתון ניכר בעליון שאינו אלא משמר חומה, עכת"ד. ומבואר דהא דאסרי' הוא באופן שמניח דבר קר ע"ג המיחם שנמצא על האש, כיון דבכה"ג חום התחתון ניכר בעליון, אבל אם מניח מיחם ע"ג המיחם שרי, שאינו אלא כשומר על החום, וזהו מש"כ המשנ"ב דהכא שהוא חם שרי אף להטמינו.

ובחזו"א (סי' ל"ז סקי"ז) כ' דא"א לומר כן, ומעולם לא עלה על דעת השו"ע וה"ר יונה להתיר לכסות העליון אגב התחתון, וכונת ה"ר יונה דהתם איירי בצונן דקיי"ל דשרי להטמין את הצונן אפי' בשבת, והוה ס"ד דר"ז דשרי אף כשנותנו ע"ג מיחם אם בשעה שיפשיר יסירו משם כדי שלא יגיע לידי היס"ב, ורבה אסר לעשות כן, ור"ז סבר דהא דרבה אסר היינו טעמא משום הוספת הבל דמוסיף התחתון בעליון, וא"כ אסור אף כשאינו מכסהו, ופריך ליה מדשרי להניח מיחם ע"ג מיחם ולא חשיב כנותן ע"ג כירה, וא"כ הכא נמי לישתרי כשאין מגיע לידי יס"ב, וע"ז תי' לו רבה דהתם אוקומי מוקים ליה, כלומר דאיירי בחם גמור ומבושל כ"צ, או דאיירי שאמנם אינו חם גמור אבל גם בתחתון אין בו כח להרתיח העליון, ולכך אינו אסור משום בישול, ומ"מ כל הנידון שם הוא לענין איסור בישול, משא"כ לגבי הטמנת צונן דשרי דוקא בדבר שאינו מוסיף הבל, והכא חשיב כמוסיף הבל דהא העליון מוליד חום בכיסוי, זהו ביאור הסוגיא שם לפי' ה"ר יונה.

ולפי"ז נדחו דברי המשנ"ב שלמד משם דשרי להטמין דבר חם מכח דאוקומי מוקים ליה, דשם לא איירי אלא לענין בישול, ומה דהתירו שם הטמנה הוא בצונן דוקא, אבל הטמנת חמין אסורה בכל גווני. ומש"כ המשנ"ב להתיר אגב כיסוי התחתון, אינו מובן דמאי שייך הכא סברת אגב, דהא האיסור אינו משום טורח, אלא מפני שמטמין, וכבר אסרו הטמנה בשבת אפי' בדבר שאינו מוסיף הבל. והא דהביא המשנ"ב ראיה מהתוספתא דקתני טומנין מיחם וכו', הנה בגמ' (נא:) הביאו התוספתא, והגיר' בגמ' מניחין מיחם וכו', וא"כ יש להגיה כן בתוספתא, ועוד דבראש"ש ר"פ כירה נקט להטמין על הכירה, ומשמע דלישנא דהטמנה קאי גם על שהי' בלא כיסוי, וא"כ אף אם נגרוס בתוספתא טומנין מיחם וכו', אפשר דאיירי בשהי' בלא כיסוי, עכת"ד החזו"א.

וע"ע בשביתת השבת (מלאכת מבשל ס"ק ק"ה) שכ' ע"ד המשנ"ב וז"ל: והוא חידוש גדול ורחוק מן השכל, ולא אשתמיט בשום דוכתא לומר כך, ומדברי הר"ן ליכא לאוכוחי דאפשר דלא איירי מכירה לטמינה דזה אסור [וכמ"ש הרמב"ם פ"ג הי"א], רק מטמינה לטמינה איירי, או שעירה לכלי שני דמותר להטמין אח"כ כמבואר בסי' רנ"ז ס"ה, עכ"ל. כלומר דביסוד הבנת דברי הר"ן גם הוא ס"ל כהבנת המשנ"ב דאיירי בהטמנה, ודלא כהחזו"א, אלא דמחמת הקושי בזה הוכרח לבאר דאיירי באופן דשרי הטמנה, וכ' בזה שני אופנים, או שמעביר מהטמנה להטמנה, או שהוא בכלי שני שלא גזרו על הטמנה בכלי שני. אלא דאכתי צ"ע בזה, דהא עיקר הטעם דשרי' הכא הוא משום דאוקומי מוקים ליה, כלומר שאינו מוסיף עוד בבישול, וא"כ אי נימא דאיירי בכ"ש, היאך שרי ליתנו ע"ג המיחם שטמון על האש הא יכול להתבשל שם, ואף שהוא חם שהיס"ב, מ"מ הא כבר כ' הפמ"ג (א"א סקי"ב) שכלי שני אף שהיס"ב שייך בו בישול, והיינו טעמא דכל שאינו מבשל מתבשל, וצ"ע בזה.

והנה בעיקר דברי המשנ"ב יש להעיר דלכאו' סותר מש"כ לעיל בסי' רנ"ג ס"ה, שבשו"ע שם כ' אבל להטמין תחת הבגדים הנתונים ע"ג מיחם ודאי אסור, ובמשנ"ב שם (סקפ"ח) כ' ר"ל דאם קדרת החמין או המיחם הי' מכוסה מלמעלה בבגדים, אפי' אין אש תחתיה ג"כ אסור להטמין הפאנדי"ש תחת הבגדים, משום איסור הטמנה, דקי"ל דאסור להטמין בשבת אפי' תבשיל שהוא מבושל כ"צ וחם, ואפי' בדבר שאין מוסיף הבל, עכ"ד. חזי' דס"ל שאסור להוסיף בהטמנה דבר שלא היה מוטמן מער"ש, וכאן כ' לבאר בשו"ע דמיירי שהוסיף תחת הבגדים דבר חם, ולכאו' הני מילי סתראי נינהו, וצ"ב. ובאמת שכעי"ז יש להקשות בדברי הכה"ח, דכאן (סקפ"ח) הביא דברי המשנ"ב במלואם ופסקם להלכה, ולעיל בסי' רנ"ג (סקע"ג) כ' דאסור לעשות כן משום הטמנה, עי"ש וצ"ב. ואולי אפשר לחלק דהתם בסי' רנ"ג מיירי דמכניס הפאנדי"ש תחת הכסוי כמות שהוא, ולכך אסור, משא"כ הכא איירי שנתגלתה הקדרה, והוא מכניס העליונה ומכסה שניהם יחד, ובכה"ג שרי, וזהו שכ' המשנ"ב דאגב שמכסה אותה מכסה גם הדבר חם, וכן שמעתי בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. [א"ה. עי' מנח"ש תנינא סי' י"ב אות ח', ושלחן שלמה עה"מ (אות ל"א ד') מש"כ בזה].

אי שרי ליתן דבר לח שנתבשל במקום שיכול להגיע ליס"ב

שם בשו"ע. אבל אין מניחין כלי שיש בו דבר שאינו חם כ"כ, ע"ג קדירה שהיא חמה כ"כ, שהעליון יכול להתחמם מחומה עד שתהא היס"ב, ובמשנ"ב (סקנ"ג-נ"ד) כ': דתבשיל שנצטנן קיי"ל דיש בישול אחר בישול, וע"כ אסור וכו', היינו אפי' אין בדעתו להשהות שם כ"כ, חיישי' דלמא משתלי, וכדלקמיה בסעי' י"ד, עכ"ל.

בס' ל"ח (אות נ"א) כ' להתיר לחמם מרק או חלב שנתבשל מער"ש ונצטנן, אף במקום שיכול להגיע לידי יס"ב, ובתנאי שידאג להסירו משם לפני שיגיע לשיעור יס"ב, דיש בזה ס"ס, ספק שמא הלכה כהפוסקים שאין בישול אחר בישול אפי' בלח, ואת"ל דיש בישול אחר בישול בלח [וכן דעת מרן השו"ע], מ"מ אכתי איכא ספק שמא לא ישכח ולא יגיע לידי יס"ב, ולפיכך יש להתיר בזה, ובלבד שיעמוד על המשמר היטב שלא יגיע לידי יס"ב. ומש"כ בשו"ע להלן (סי"ד) שאסור להניחו במקום שיכול להגיע לידי יס"ב דחיישי' שמא ישכח, הוא דוקא בלח שלא נתבשל דאכתי שייך בו בישול לכו"ע, והוה רק ספק א' להתירו שמא לא ישכח, משא"כ הכא שכבר נתבשל דאיכא ס"ס, יש להתיר אף לדעת מרן השו"ע, עכת"ד עי"ש. ויש להעיר בזה דהנה בב"י לעיל (סו"ס ש"ז) כ' וז"ל: כתב האגור בשם מהר"י מולין שמותר לומר לגוי לעשות מאכל מקמח ומים לתינוק בשבת, דהוי קצת דומה לחולה שאב"ס וכו', ומ"מ הא דשרי לומר לגוי, פשוט הוא דבאין לו תבשיל אחר להאכילו הוא, דאל"כ יאכילנו מאותו תבשיל, ואם הוא קר יחממנו כנגד האש במקום שאין היס"ב, עכ"ל. מבואר להדיא דדעת הב"י שאפי' אם כבר התבשל, מ"מ בעי' להניחו דוקא במקום שאין היס"ב, ולא מתירין בזה משום ס"ס. [ודו"ק בזה דכאן אי"ז שייך למחלוקת האחרונים אי אמרי' ס"ס נגד מרן כששתי הספיקות נגדו, ואכמ"ל].

סעיף ז'

כשמניח מע"ג קדירה חמה אי שייך שם הטמנה במקצת

שו"ע. י"מ דהא דשרי להניח כלי שיש בו דבר חם ע"ג קדרה הטמונה, אפי' כלי התחתון על האש שרי, וי"מ שחום הכלי התחתון על האש לעולם אסור, וכ' במשנ"ב (סקנ"ו): ועמש"כ לקמיה דהלכה כדעה ראשונה.

ולכאו' היאך שרי להניח ע"ג קדירה הטמונה אפי' כלי תחתון ע"ג האש, הא דעת מרן השו"ע שכאשר הקדרה מונחת ע"ג הגחלים חשיב הטמנה, וכמ"ש לעיל בסי' רנ"ג (ס"א), וא"כ ה"ה כאן כשמניח ע"ג הכלי התחתון שמונח על האש חשיב כהטמנה במקצת ואסור, ולעיל (סי' רנ"ח) כ' השו"ע מותר להניח מבעו"י כלי שיש בו דבר קר ע"ג קדירה חמה, שאי"ז כטומן בדבר המוסיף הבל, ובפמ"ג שם (מש"ז אות א', והו"ד בביאה"ל שם ד"ה ואי"ז כטומן) כ' דבאופן שלא יגיע לידי יס"ב שרי אפי' דרך הטמנה, דהא לפי הב"י אפי' במקצת שמה הטמנה, וא"כ היאך שרי להניח ע"ג קדירה חמה, אלא בע"כ דכל היכא דאין משום מבשל גם דרך הטמנה שרי [ויש להעיר על דבריו, ואכמ"ל], אמנם בביאה"ל שם מיאן בזה, וכ' דרק באופן שהקדירה אינה ע"ג האש שחומה מתקרר והולך שרי, אבל היכא דמונח ע"ג כירה שחומה רב אסור, דחשיב כדבר המוסיף הבל, עי"ש. ולפי"ז כאן כשהתחתון מונח ע"ג האש דחשיב כדבר המוסיף הבל, לכאו' יש לאסור, ובע"כ דס"ל דע"ג קדירה אחרת אין לאסור משום הטמנה במקצת, ואכמ"ל. אכן בחזו"א (סי' ל"ז סקי"ח) כ' דלא שייך בכה"ג שם הטמנה, דדוקא ע"ג האש שייך הטמנה, משא"כ ע"ג קדירה אחרת, דהא גם בשבת שרי להניח מע"ג קדירה, ובע"כ דליכא בזה משום הטמנה, ומש"כ הב"י דאי"ז מוסיף הבל, כונתו דאי"ז שייך לדין מוסיף הבל, עכת"ד עי"ש. ולפי"ד מיושב היטב, דהכא לא שייך להקשות ע"ז מדין הטמנה במקצת, דהטמנה לא שייכא אלא בגחלים, משא"כ כשמניח מע"ג קדירה אחרת.

[א"ה. לביאור הענין של הטמנה ע"ג קדירה, ראיתי לצרף לכאן שיעור שנמסר בסי' רנ"ח, ולתועלת ההבנה השארתיו כמות שהוא].

דעות האחרונים אם יש הטמנה במקצת מע"ג קדירה ומו"מ בדבריהם

כ' השו"ע (סי' רנ"ח) מותר להניח מבעו"י כל שיש בו דבר קר ע"ג קדירה חמה, שאי"ז כטומן בדבר המוסיף הבל. ולכאו' תימה, דמאי שנא מהמבואר לעיל (סי' רנ"ג ס"א) שאם הקדירה מונחת ע"ג הגחלים מיקרי הטמנה במקצת ואסור, וא"כ ה"ה כאן שהכלי מונח ע"ג הקדירה החמה, ובב"י ביאר בזה שאי"ז כטומן בדבר המוסיף הבל כיון שהקדירה הולכת ומתקררת, ומשמע שלעולם יש כאן מעשה הטמנה, ואילו היתה הקדירה התחתונה נשארת בחומה היה אסור, אלא שכיון שהיא מתקררת והולכת מותר.

ובאחרונים דנו אי מיירי שמכסה הכל בבגדים, בתוספת שבת כ' דמיירי מכסה הקדירה והכלי שע"ג בבגדים, ולכך הוצרך הב"י לומר הטעם דמתקרר והולך, דהא בסי' רנ"ז (ס"ח) מבואר שאם יש אש מתחת לקדירה אסור לכסותה בבגדים, דמיקרי מוסיף הבל מחמת האש, ולזה כ' דכאן שמתקרר והולך אינו כטומן בדבר המוסיף הבל, ובשבת בכה"ג שמכסה בבגדים אסור, כיון שלא התירו לטמון הצונן בשבת אלא באופן שמפיג צינתו, אבל כאן שמוסיף חום אסור אף שמתקרר והולך, אמנם ללא כיסוי בבגדים שרי אף בשבת, ואפי' אם יש אש תחתיה. אכן המחה"ש והפמ"ג (משז"ז) כ' דמש"כ הב"י הטעם שמתקרר והולך הוא משום דהרי הוא ס"ל שהטמנה במקצת שמה הטמנה, וא"כ מה שמונח מע"ג הקדירה חשיב להטמנה, ולכך הוצרך לטעם שמתקרר והולך, ולפי"ז אם הוא על האש אסור אף ללא כיסוי בבגדים [ואמנם בפמ"ג התיר מכח זה כשאינו מונח על האש אף אם יכסה בבגדים, דאי חשיב כהטמנה בדבר המוסיף הבל, אף בלא בגדים אסור משום הטמנה במקצת, ואי לא חשיב הטמנה שרי אף אם יכסה בבגדים]. ומבואר דנחלקו בזה האחרונים אי כשמניח כלי ע"ג קדירה חמה יש לאסור משום הטמנה במקצת, דלתו"ש מותר ולפמ"ג אסור.

ונר' דיש להוכיח קצת כהתו"ש, דהנה מרן בסי' רנ"ג (ס"ה) התיר להניח פאנדי"ש ע"פ קדירה של חמין, דאין דרך בישול בכך, אמנם ליתנו תחת הבגדים אסור משום הטמנה, ולכאו' היאך שרי ליתן מע"ג הקדירה, הא הוי הטמנה במקצת.

ועוד יש להעיר מסי' שי"ח (ס"ז ח') דמובא שם מחלוקת אי מותר ליתן קדירה חמה ע"ג קדירה שעל האש, והכרעת מרן להקל, ולכאו' הרי הוא הטמנה במקצת, ושם לא שייך הטעם שמתקרר והולך שהרי עומד על האש [א"ה. ואמנם הפמ"ג נזהר וכ' דכל היכא שאינו מגיע ליס"ב אין בו משום הטמנה, ושם נמי מיירי שאין מגיע ליס"ב וכמ"ש בשו"ע, מ"מ אי"ז הטעם שכ' הב"י שמתקרר והולך, וביותר דכאן הא ודאי שאסור הטמנה גמורה, וא"כ מה שייך לומר דכל היכא שאין בישול שרי להטמין, אלא דאפש"ל בדוחק דרק הטמנה במקצת לא אמרי' במקום שאין בישול, וצ"ע בזה], ובע"כ צ"ל כמ"ש התו"ש שכאן לא הוי הטמנה רק מצד שמכוסה בבגדים, אבל ללא הבגדים שרי, ובפמ"ג בדבריו על המג"א נר' שחזר בו, שכ' שאם העליונה מגולה אף אם טמונה מקצת בתחתונה אפשר שאף להמחבר לא חשיב הטמנה, עי"ש ודו"ק.

ביאור הטעם שאין הטמנה במקצת מע"ג הקדירה

אלא דבאמת צ"ב מ"ט לא חשיב הטמנה במקצת, והא הקדירה עומדת על האש, והנר' בזה דכל שא"א להטמין בו לא שייך בו משום הטמנה במקצת, ורק בגחלים שאפשר להטמין בתוכם אסרי' גם כשהקדירה מונחת מעליהם, דחשיב הטמנה במקצת, משא"כ היכא דמונח ע"ג קדירה אחרת שלא שייך להטמין בה שרי, ולכך לגבי הפאנדי"ש לא אסרי' אלא תחת הבגדים, וכן בסי' רנ"ח יש לבאר כהתו"ש דמיירי במכוסה בבגדים, ורק באופן זה שייך שם הטמנה, אבל ללא כיסוי הבגדים לא אסרי' משום הטמנה כשמניח מע"ג קדירה.

ויש להוכיח כן מהתוס' ר"פ במה טומנין (מ"ח. ד"ה דזיתים), שהק' היאך אנו מטמינין על כירות שלנו, ואע"פ שגורפין אותו הוא מוסיף הבל כמו גפת של זיתים, ותי' בשם ר"י דדוקא גבי גפת שייך למיחש שמא יבוא להטמין כל הקדירה בתוך הגפת, אבל בכירות שלנו לא שייך למיחש הכי, עכ"ד [וכן יש לבאר גם במש"כ התוס' שם לגבי החפירה בקרקע עי"ש, וכ"נ מדברי המרדכי שכלל הכל בענין אחד], עכ"פ מדבריהם למדנו שכל היכא דלא שייך להטמין בתוכו, שרי להניח מעליו, וליכא בזה משום הטמנה במקצת, וא"כ מע"ג קדירה נמי שרי, ואין לאסור משום הטמנה במקצת. והנה התוס' שם הביאו גם את דברי רבינו ברוך שחולק על ר"י, וס"ל שיש לחלק בין היכא שחומו בא מגופו דאסור, לבין היכא שאין חומו מגופו שמתקרר והולך דשרי, עי"ש, וא"כ הב"י שכ' כאן שהטעם להתיר כיון שמתקרר והולך, לכאו' נר' דס"ל כרבינו ברוך ודלא כר"י [אף שבב"י לא הביא טעם זה בשמו]. אכן זה אינו, דאף דכאן יתיישבו דבריו לפי"ד רבינו ברוך [כלומר דלעולם שייך הטמנה מע"ג קדירה, ואעפ"כ הכא שרי כיון שמתקרר והולך], מ"מ מה נעשה בשאר מקומות דמבואר בשו"ע דשרי להניח מע"ג קדירה ואף שמונחת על האש, ובע"כ לומר שמרן ס"ל כתי' הר"י שכל היכא שלא שייך להטמין בתוכו ליכא משום הטמנה במקצת, וכאן שהביא טעמו של רבינו ברוך הוא כיון דאיירי הכא במוטמן בתוך הבגדים, וכמ"ש התו"ש וכנ"ל [ואמנם ר"י גופיה ס"ל דשרי אף להטמין בתוך בגדים באופן שמונח ע"ג דבר שא"א להטמין בתוכו, ואף כשאינו מתקרר והולך (וכמבואר בב"י סו"ס רנ"ז), מ"מ בזה מרן לא ס"ל כוותיה, ולכך הוצרך לטעם שמתקרר והולך], ודו"ק היטב בכ"ז.

ובזה יתבאר נמי מנהג הרא"ש שהביא הטור (סו"ס רנ"ז) שהיה נותן דף מע"ג פי הכירה, ומעליו היה נותן את הבגדים, ובתוך הכירה היה מטמין את הקדירה, וטעמו להתיר בזה כיון שדפנות הכירה היו רחוקות מהקדירה, וכן הדף שע"ג הכירה היה גבוה ואינו נוגע בקדירה, וכה"ג לא מיקרי הטמנה, עכ"ד. ולכאו' אכתי תיקשי, דהא הקדירה מונחת על קרקעית הכירה, וא"כ הויא לה הטמנה במקצת, אלא בע"כ כדאמרי' דכל היכא שא"א להטמין בתוכו לא חשיב כהטמנה במקצת.

הטמנה מע"ג פלטה של שבת

ומכאן יש ללמוד שמותר להניח את הקדירות בער"ש ע"ג הטס שמניחין על הכירים של גז, וכן ע"ג פלטה חשמלית, ואין בזה משום הטמנה במקצת, ודלא כמו שראיתי בספר עוטה אור שכ' שיש בזה הטמנה גמורה, ואסור לדעת מרן אא"כ יניח הפסק בין הקדירה לבין הפלטה, ולפי האמור כ"ז אינו, וכמו שהוכחנו בס"ד. ויותר מזה נר' דשרי ליתן קדירה [שיש בה דבר יבש המבושל כ"צ] מע"ג קדירה, אפי' אם שולי הקדירה העליונה נכנסין מעט בתוך הקדירה התחתונה [כלומר באופן שהסירו את הכיסוי של הקדירה התחתונה, וישנם כלים המיועדים לכך], ואין בזה משום הטמנה במקצת, וכמו שנתבאר דכל שאין יכול להטמין בתוכו אין בו משום הטמנה במקצת, ומיירי באופן שאין נוגע באוכל שנמצא בקדירה התחתונה, אך אם נוגע באוכל יתכן דיש בזה משום הטמנה במקצת, ואף שכעת הכלי העליון משמש כמכסה לקדירה התחתונה, ובעלמא דינו של המכסה ככ"ר, מ"מ לגבי זה אין דינו ככ"ר שנאסור מטעם מיחזי כמבשל.

אי מותר ליתן בשבת בקבוק בתוך מים חמים או מיקרי הטמנה

והנה בחזו"א (סי' ל"ז סקי"ח) ביאר דמש"כ בב"י (הנ"ל) שאי"ז כטומן בדבר המוסיף הבל כיון שמתקרר והולך, כונתו דמע"ג קדירה אי"ז בכלל הטמנה שאסרו חכמים, וממילא אף באופן שהקדירה התחתונה עומדת ע"ג האש נמי אין בזה משום הטמנה, וזהו שמותר ליתן אפי' בשבת ע"ג קדירה העומדת על האש [ומה דאיתא בסו"ס רנ"ז שאם הקדירה עומדת על האש אסור להטמינה בבגדים, דמקרי טומן בדבר המוסיף הבל, אי"ז מחמת שהקדירה חומה רב מכח האש שתחתיה, וכמ"ש בביאה"ל סי' רנ"ח, אלא שבכה"ג האש נותנת כח בבגדים], ולפי"ז כ' החזו"א (שם סקל"ב) שאם צריך לחמם בשבת בקבוק של תינוק, מותר להכניסו כולו בתוך מים חמים בכ"ש, ואין בזה משום הטמנה, שעל הטמנה בתוך קדירה לא מצינו שגזרו, ודלא כמ"ש המשנ"ב בשם הט"ז בסי' רנ"ח, עכת"ד. ועי' בס' אור לציון (פי"ז סי"ב) שכ' לחלוק על דברי החזו"א, והוא משום שביאר בשו"ע (סי' רנ"ח) שעיקר הטעם משום שמתקרר והולך, ולכך אין בזה משום הטמנה, וממילא א"א ללמוד שבאופן זה לא שייך בו הטמנה, עי"ש באורך. אכן אכתי תיקשי מסי' שי"ח ס"ז שמניח על קדירה העומדת על האש, אמאי אין בזה משום הטמנה במקצת, ובע"כ לומר כדפירשנו שע"ג קדירה אין בזה משום הטמנה, ומש"כ הב"י הטעם משום שמתקרר והולך הוא משום שמיירי במכוסה ע"י בגדים וכנ"ל. [אמנם למעשה נר' דיש לחוש לדברי המשנ"ב שכ' לאסור בשם הט"ז].

סעיף ח'

באיזה אופן שרי ליתן בשבת תבשיל לח ע"ג קדירה שעומדת על האש

שו"ע. להניח דבר קר שנתבשל כ"צ ע"ג מיחם שעל האש, י"א שדינו כמניחו כנגד המדורה וכו', וי"א דהוי כמניח ע"ג כירה לכתחילה ואסור, אפי' נתבשל כ"צ וכו', וראשון נראה עיקר. וכ' במשנ"ב (סקנ"ז): סעי' זה וסעי' ז' ענין אחד הוא וכו', אלא דשם מיירי בלח דאם הי' מצטנן יש בו משום בישול וכו', והכא איירי ביבש דאפי' נצטנן אין בו משום בישול, ובשעה"צ (סקפ"ג) כ' שהמג"א נטה לומר בדעת השו"ע שהכריע להקל כדעה ראשונה רק בס"ח, כלומר בדבר יבש, אבל בלח דעת השו"ע להחמיר, אכן הא"ר והמאמ"ר והגר"א דעתם שהכרעת השו"ע בס"ח קאי גם על ס"ז, ולדינא גם המג"א ס"ל דיש להקל בהא דס"ז כדעה ראשונה, עכת"ד.

ועי' במג"א (סקכ"ו) מש"כ להקשות מסי' רנ"ג, ובנו"כ הארכו לבאר דבריו עי"ש, ותו"ד הוא דלעיל בסי' רנ"ג (ס"ג) כ' השו"ע: המשכים בבוקר וראה שהקדיחה תבשילו וכו', יכול להסיר ולהניח קדרה ישנה ריקנית עפ"י הכירה, ואז ישים הקדירה שהתבשיל בתוכה ע"ג הקדירה הריקנית, ויזהר שלא ישים קדירתו ע"ג קרקע וכו', כלומר שאם רוצה להניח קדירתו ע"ג קדירה אחרת גם בזה בעי' לתנאי חזרה, ולכאו' זהו כהדעה השניה שהביא השו"ע כאן, ומאידך בס"ה (שם) כ' השו"ע מותר לתת ע"פ קדירת חמין בשבת תבשיל שהתבשל בער"ש כ"צ וכו', לפי שאין דרך בישול בכך, ומבואר דרשאי להניח בשבת ע"ג קדירה אחרת, ואין בזה משום בישול, וזהו כדעה הראשונה כאן, וסותר למש"כ שם בס"ג, ולכך כ' המג"א דבס"ג מיירי בתבשיל לח, שאם נצטנן יש בו משום בישול, ובזה ס"ל למרן לחוש לדעה השניה ולאסור להניח ע"ג קדירה אחרת אלא אם יתקיימו תנאי חזרה, אך בס"ה מיירי בדבר יבש שאין מתחייב בו עוד משום בישול, ובזה נטה מרן להקל כדעה ראשונה, זת"ד המג"א. אמנם בביאה"ל לעיל (סי' רנ"ג ס"ג ד"ה ויזהר שלא) כ' לתרץ בשם הפמ"ג (שם א"א אות ל"ג), דבס"ה איירי שהקדירה שע"ג האש מלאה בתבשיל, ולכך לא חשיב כמניח ע"ג כירה ושרי ליתן אפי' לכתחילה, משא"כ בס"ג איירי שהקדירה העומדת על האש היא ריקנית, והויא ככירה גרו"ק ושרי בתנאי חזרה בלבד, עכ"ד. ועי"ש בביאה"ל שקילס לתי' זה, ונר' דס"ל כוותיה. והנה מהא דלהלן (סט"ו) דבר שנתבשל כ"צ והוא יבש וכו' מותר להניחו כנגד המדורה אפי' במקום שהיס"ב, נר' קצת כהמג"א דדוקא דבר יבש שרי להניחו כנגד המדורה, אבל לח אסור במקום שיכול להגיע לידי יס"ב [ועי"ש במשנ"ב בביאור דברי השו"ע].

והנפק"מ למעשה בין המג"א לפרמ"ג, דלמג"א שרי ליתן דבר יבש ע"ג קדירה ריקנית שעומדת על האש ומקרי כנגד המדורה, ולפמ"ג אסור דהו"ל כמניח ע"ג כירה גרו"ק, ומאידך בקדירה המלאה בתבשיל להפמ"ג שרי ליתן עליה לכתחילה אפי' דבר לח, ואילו להמג"א דבר לח אסור ליתן בכל גווני [אמנם זהו להבנתו בדעת מרן, אך המג"א גופיה ס"ל להקל וכנ"ל]. והנה יש שנהגו להקל בזה, וסמכו על המג"א, ומניחין קדרה או תבנית ריקנית ע"ג הפלאטה, כדי לחמם דבר יבש שנתבשל מע"ש, ומ"מ לצאת ידי כו"ע יניח התבשיל שלא ע"ג מקום האש (כשמחמם ע"ג הטס שמניחין על כיריים של גז), דבזה לכאו' הוי כנגד המדורה ושרי אפי' דבר לח.

בשו"ע שם. ומ"מ אם הוא תבשיל שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו, לד"ה אסור. ובמשנ"ב (סקס"ב) כ': דע דכל לשון סעי' זה הוא מלשון רי"ו, ואזיל לשיטתיה הנזכר לעיל בס"ד בהג"ה דדוקא מצטמק ויפה לו אז יש בישול אחר בישול, ולדינא כבר כ' לעיל בס"ד דהלכה כשאר פוסקים דאין מחלקין בזה, ואף המחבר אפשר דסובר כן וכו', ובמג"א (סקכ"ז) כ' דאפשר דהשו"ע סמך עמש"כ כאן עי"ש, ועי' במחה"ש מש"כ בזה, ועי' לעיל בסעי' ד' מש"כ בדעת מרן בזה.

סעיף ט'

שו"ע. כלי ראשון אפי' לאחר שהעבירוהו מעל האש מבשל כ"ז שהיס"ב וכו', ויש מי שאוסר לתת לתוך כלי זה בשר מלוח ואפי' הוא של שור. הג"ה, ונ"ל דבלא מלוח נמי אסור, אלא דנקט מלוח דבלא"ה אסור משום דם שבו. ובמשנ"ב (סקס"ח) כ': בשר מלוח ר"ל בשר שנמלח והודח כדין, ועל דברי הרמ"א כ' (בס"ק ע') דלא נטעה לומר דהטעם שאוסר הוא משום דהמלח מרכך הבשר וכו', אלא דאפי' בלא מלח כלל הי' אסור וכו', והא דנקט המחבר מלוח, דאי לא הי' מלוח הי' אסור ליתנו מפני איסור הדם, עכת"ד. ועי' במג"א (סק"ל) שכ' דכ"ז הוא לדעת הרמ"א, אך מהב"י משמע דדוקא נקט מלוח, כיון שע"י המלח מתרכך הבשר ומסייע לבישול, ועי"ש שביאר דנחלקו הב"י והרמ"א בהבנת דברי הרא"ש, ואכמ"ל. והובא כ"ז בקיצור בשעה"צ (סקצ"ג), עי"ש. ובט"ז (סקי"ג) כ' דיתכן שמרן מודה לרמ"א שאף בלא המלח אסור משום הלחלוחית, וכ' מליח דנפק"מ לבשר יבש שאין בו לחלוחית, דמ"מ אסור משום שע"י המלח ממהר להתבשל, עי"ש. אמנם בלשון הב"י שנקט מליח ישן, משמע יותר שאינו סובר כהרמ"א בזה, אלא דווקא כשהוא עם המלח, ודו"ק.

במשנ"ב (סקע"א) וה"מ במלח שחופרין, אבל במלח שעושין ממים שמבשלין אותם אין בו בישול לכו"ע, דאין בישול אחר בישול, וכן בסוכר מותר מה"ט ליתנו בכ"ר לאחר שהעבירוהו מן האש, ויש שמפקפקין בזה, וטוב להזהר מכ"ר לכתחילה, ובשעה"צ (סקצ"ה) כ' דטעם האוסרין הוא משום דמחזי כמבשל, והוא בין במלח ובין בסוכר, עכ"ד. ועי' שע"ת (סק"ה) שהביא דברי הפנים מאירות שהתיר כיון שכבר נתבשל בבית האומן, ואין בישול אחר בישול ביבש, אמנם במח"ב הביא דברי הזרע אמת שפקפק בזה, וטעמו שם שהסוכר אינו עובר בישול אלא אפיה, ועוד שאין אוכלין הסוכר כמות שהוא אלא נמס במים, הוי כלא נגמר בישולו, ולכך החיד"א מסיק שיותר טוב ליתן קודם המשקה הרותח בכוס ועליו ליתן הסוכר עי"ש, וכ"כ גם בחידושי הגרעק"א שטוב להחמיר בסוכר, עי"ש.

ביאור הדין שאם הוסיף מלח בשבת הוא בטל ואינו אוסר התבשיל

שם בהג"ה. ואם עבר ונתן מלח אפי' בכלי ראשון, אפי' הוא על האש דעביד איסורא, מותר המאכל, דהמלח בטל ע"ג המאכל, ובמשנ"ב (סקע"ג) כ': ואע"ג דמידי דעביד לטעמא לא בטיל, שאני הכא דהוי זו"ז גורם, דהכא מיירי שנמלח ג"כ בע"ש, וגם מיירי דבמלח שנתן כעת לא היה בו כדי ליתן טעם בקדרה זולת המלח של אתמול, אבל אם היה במלח של עכשיו לבדו כדי ליתן טעם בתבשיל, אסור המאכל עד מוצ"ש, אם נתן בהכלי כשעומד על האש, עכ"ד.

ומקו"ד מהמג"א (סקל"א), ועי"ש שהביא משבה"ל דלכאו' הא הוי דבר שיל"מ, והיאך בטל ברוב, אלא כיון דמלחא בעי בשולא כבשרא דתורא, א"כ בשעה שמניח המלח אכתי ליכא איסורא, דעוד לא נתבשל כלום, ומ"מ הרי הוא נימוח מיד, וממילא כבר נתבטל המלח לפני שנעשה האיסור. אך הט"ז (סקט"ו) הק' ע"ז די"ל דדינא דזוז"ג הוא רק בכה"ג דהאסור והמותר עושים פעולתם יחד בב"א, דהיינו שנתערבו שניהם לפני נפילתם לתבשיל, שאז נותנים יחד טעם בתבשיל, משא"כ הכא דתחילה נתבשל ההיתר ונעשה פעולתו, ועדיין אינו מספיק להטעים את התבשיל, ורק כשמניח המלח האסור בא טעמו, וא"כ אי"ז שייך לנידון דזוז"ג, אלא חשיב שהאיסור הוא גורם הכל, עכת"ד, וסיים שהבא לסתור חילוק זה עליו הראיה.

ולכאו' יש להעיר על דברי הט"ז, דהא בכל זוז"ג נמי שניהם נעשים בזא"ז, ובכ"ז למ"ד דזוז"ג מתחשבים בשניהם, וכמבואר בפ"ב דערלה (מי"א) שאור של חולין ושל תרומה שנפלו לתוך עיסה, לא בזה כדי לחמץ ולא בזה כדי לחמץ, ונצטרפו וחמצו, רבי אליעזר אומר אחר אחרון אני בא, וחכ"א בין שנפל איסור בתחילה בין בסוף, לעולם אינו אוסר עד שיהא בו כדי לחמץ, וביאר שם רבינו עובדיה מברטנורא דפליגי אי זוז"ג מותר או אסור, דלר"א זוז"ג אסור, ולחכמים זוז"ג מותר, עי"ש. ומבואר דלא אכפ"ל מי נופל ראשון ומי נופל אחרון, אלא כל שא"א לאיסור לבד להטעים אינו אוסר, וא"כ מה כ' הט"ז שלא אמרי' זוז"ג אא"כ נפלו שניהם ביחד, וצ"ב. ועי' שעה"צ (סקצ"ז) שציין להרבה אחרונים שהשיגו על הט"ז, ולכך למעשה אין לחוש לדבריו, אלא גם בכה"ג אמרי' זוז"ג ושרי.

ועי' בביאה"ל (ד"ה ואם) שהסתפק לגבי תבלין כשנתנו לכ"ר, ובאופן שכבר נתן ג"כ מע"ש, דכאן לכאו' יש לאסור משום הוי דשיל"מ, דכל ההיתר במלח אמרי' דשרי משום שצריך בישול כבשרא דתורא, משא"כ בתבלין, או"ד דאפשר דגם כאן בטיל לפני שמתבשל ושרי, ונשאר בצ"ע, עי"ש. והיינו די"ל דאמנם שאר תבלין מתבשלים מהר, מ"מ הא לוקח להם מעט זמן להתבשל, וא"כ אפשר דכבר התבטלו קודם לכן, ומאידך י"ל דמלח שצריך בישול חזק שלכך אינו מתבשל כלל בכ"ר שהעבירוהו מעל האש, א"כ אין משפיע עליו כלל בתחילת הנחתו בתבשיל, משא"כ בתבלין שבישולו רגיל כבר מיד בתחילת הנחתו יש עליו השפעה מכח הבישול, וי"ל בזה.

נערך ונסדר מרשימות וכתבי התלמידים ובאחריותם, מתוך שיעורים שנמסרו בישיבה על סדר השו"ע והמשנה ברורה

שונה הלכות

מרן הגאון
רבי חיים קנייבסקי שליט"א

הרה"ג יעקב חי בן שמעון שליט"א
מרבני בית ההוראה - "אהבת שלום"

שערי הלכות

בעזה"י י"א טבת תש"ע
הנה ידידנו הרי"ח בן שמעון סידר כל מנהגי הספרדים והמקובלים על
או"ח כי המ"ב לא דיבר בדרך כלל רק על מנהגי האשכנזים ויפה סידרם
חיים קנייבסקי

סימן שכה. גוי שעשה מלאכה בעד ישראל

א אע"ג דביו"ט אסור לזמן גוי שמא ירבה בשבילו כדלקמן סי' תקי"ב דין ב' אבל בשבת מותר לזמן גוי דל"ש לגזור ואף שיצטרך הישראל לטלטל אח"כ הכוס שיש בו פירורי פת ששרה בו גוי שהם איסורי הנאה מ"מ לא נעשה הכוס בסיס דהפירורין בטלי להכוס (ס"א וסק"א ושה"צ) ולפ"ד החזו"א לעיל בסי' שכ"ג דין ט' הטעם דמותר להוציאו משום גרף של רעי (או"ח סי' מ"ח סק"ט).

ב מותר ליתן מזונות לפני הגוי בחצר לאכלן ואפי' אינו עני דחשיב כמזונותיו עליך לענין זה מפני דרכי שלום ואם נטלו ויצא אין נזקקין לו, ואפי' אינו מפרש לו שיאכל ג"כ מותר[א] דמסתמא יאכל שם ואפי' ליתן לו בידו כשהוא בחצר יש להקל כיון שאין נותן לו ע"מ להוציאו וכ"ש אם הישראל אין מוסר לידו אלא הגוי לוקח בעצמו מיד הישראל דמותר אבל אם אין רשות בידו לאכלן שם או שהוא הרבה שא"א לאכלן שם אסור אפי' ליתן לפניו דהוי כנותן ע"מ להוציאו ומחזי כשלוחו וכן אם הגוי עומד בחוץ ופושט ידו לפנים אפי' לא יתנם הישראל לידו אלא הוא יקבלם מיד הישראל אסור דהוי כנותן ע"מ להוציא (ס"א וסק"ב ג' ד' ה' ו' ושה"צ וע"ל סי' שמ"ז דין י"ז י"ח).

ג שאר חפצים שדרך להוציא אפי' הגוי בחצר אסור אפי' להניח לפניו ואם החפצים של גוי מותר להניח לפניו אם הוא עומד בחצר [ויש מחמירין גם בזה[ב]] אבל אסור ליתנם לידו מפני מראית העין ואם החפץ ממושכן אצל ישראל נחשב כשלו ויש להחמיר שלא יניחנו ליטלו בשבת ואפי' ייחד לו מקום (ס"א וסק"ז ח' ושה"צ) וע"ל סי' רנ"ב דין ט"ו.

ד במקום שיש בו משום דרכי שלום כגון שהגוי אלם אף שאין חשש סכנה בדבר [דאם יש חשש סכנה מותר אף ברה"ר גמור] או שחלה ושלח אחר מאכל ישראל [דאם לא חלה ואינו אלם ל"ש דרכי שלום שיכול הישראל לומר לו שאין רשאי ליתן מביתו בשבת ושיבא הגוי לבית הישראל] מותר לתת לו או לשלוח לו ע"י גוי וכן לצורך מצוה[ג] כגון ע"פ שחל בשבת וצריך להוציא חמץ מביתו ומ"מ צריך ליזהר בכל אלו שלא למסור ליד גוי דיעשה הישראל עקירה אלא יבקש להגוי שיקחנה בעצמו ואפי' אם הגוי רוצה שיתנו לתוך כליו יש ליזהר שיעמידנו בבית ואחר שישפוך הישראל לתוכו יקחנו (ס"ב וסק"ט י' י"א י"ב ושה"צ וע"ל סי' תקי"ח דין ח').

ה מותר להחליף משכון בשבת אם הוא מלבוש ויוציאנו דרך מלבוש [דאל"ה אסור אא"כ הגוי אלם ואין רוצה ליקח דרך מלבוש כנ"ל] כי אין זה משא ומתן [וגם בישראל מותר בענין אם הישראל צריך ללבשו וטוב שהגוי יקח המשכון בעצמו ויניח אחר במקומו ולא יגע בו הישראל בשום א' מהמשכונות לא בהישן ולא בהחדש שלא יהא נראה כנושא ונותן [ובישראל כה"ג יש להקל שיגע בו דבישראל לא מחזי כמו"מ אלא כמשאילו] וי"א שאם הגוי מניח מעות ונוטל המשכון אין להקל בזה כ"א כשהגוי אלם מיהו אם יוכל להגיע לו מזה הפסד כגון שאין המשכון שוה הכסף וכדומה יש לסמוך על המקילין גם בזה ובלבד שלא יחשב הישראל עמו ולא יגע בו (ס"ג וסקי"ג י"ד ט"ו וע"ל סי' ש"ח דין י"ז) ואם בא הגוי ליטול משכונו ואין הישראל מאמין לו אין ישראל אחר רשאי לערב בעבורו משום ממצוא חפצך (סקט"ו) וע"ל סי' ש"ז דין י"ב מדין גוי המביא בשבת איזה דבר אם מותר לקבלו (ס"ג).

ו גוי שעשה מלאכה עבור עצמו מותר לישראל ליהנות ממנה ולאכלה אם אין בו חשש מוקצה ותלישה כדלקמן [ואם הגוי מכיר את הישראל ע"ל דין ח'] אבל אם עשה בשביל ישראל אפי' עשה מעצמו בלא צווי הישראל אם הוא מלאכה דאורייתא (וע"ל סי' רע"ו דין ד') אסור לכל ישראל ליהנות ממנה [וממילא הו"ל מוקצה ואסור ג"כ בטלטול] וגם בלילה למו"ש אסורין בהנאה בכדי שיעשה ואפי' אם הישראל עבר וצוהו א"צ להמתין רק בכדי שיעשה [ואם הוא דבר של פרהסיא ע"ל דין ל'] ואם עשה מלאכה דרבנן אין אסור אלא למי שנעשה בשבילו עד מו"ש בכדי שיעשה או לבני ביתו ולאורחים שהיו מזומנים אצלו בשבת אבל לאחרים מותר אפי' בשבת (ס"ח וס"ק כ"ו כ"ח ל"ד ל"ה ל"ח מ' מ"א ע"ד).

ז אם הגוי הביא למכור בעיר שרובה גוים סתמא מקרי שנעשה לצורך גוים אא"כ ידוע שהביא גם לצורך ישראל[ד] ובעיר שרובה ישראל מקרי שנעשה לצרכם ואסור לכולם ואם יש בעיר מחצה ישראל ומחצה גוים אסור וכן כל מלאכה שעשה גוי עבור ישראל וגוי אסור ואם ספק עבור מי עשאן אסור ג"כ רק במקום הדחק או לדבר מצוה יש להקל בזה למו"ש מיד כדלקמן דין י"ז[ה] ואם הוא מלאכה דרבנן יש להקל בספק אף בלא שעת הדחק למו"ש מיד אבל בשבת אסור ואם הביא ב' דברים בשביל ב' בנ"א אסורים להחליף כדי להתיר באכילה. ולמכור לאחר שלא הובא בשבילו מותר ובלבד שלא ירויח למכור ביוקר ממה שלקח [וימכור באופן המותר המבואר בריש סי' שכ"ג] (ס"ק כ"ז ל"ג ל"ז ל"ח מ"ח ושה"צ וע"ל סי' רע"ו דין ט' וע"ע בזה בסי' תקט"ו דין י"ז י"ח י"ט בס"ד).

ח גוי שמילא מים לבהמתו מבור שהוא רה"י לרה"ר והשקה את בהמתו דעי"ז ניכר שמילא לצורך עצמו או שידעינן שמילא לצורך עצמו אפי' לא השקה בהמתו מותר לישראל להשקות מהם לבהמתו והוא שאין הגוי מכירו דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו אבל במכירו אפי' דלה שלא בפני ישראל כל שיודע הגוי שהישראל צריך לאותה מלאכה אסור שמא ירבה בשבילו וע"ל דין י"ט[ו] (ולכאורה אסור גם לישראל אחר וצ"ע) מיהו במו"ש מותר מיד וכן בכל דבר דאיכא למיחש שמא ירבה בשבילו אבל בדבר דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו כגון שהדליק נר לעצמו או עשה כבש לירד בו שבנר א' ובכבש א' יספיק לכל אפי' מכירו מותר (ס"י י"א וסקנ"א ס"ז ובה"ל ד"ה להשקות).

ט אם עשה הגוי לצורך ישראל ואפי' אין מכירו אם אמר בפירוש שעושה לצורך ישראל אפי' השתמש מתחלה בעצמו או שמעשיו מוכיחין שלצורך ישראל עושה כגון שהדליק נר בבית שישראל בו והלך לו הגוי ולא נשתמש בו מאומה אסור לכל ישראל עד מו"ש בכדי שיעשו אבל אם הגוי לא הלך לו מותר להישראל להשתמש תיכף משהדליק הנר אף קודם שנשתמש בו הגוי משום דתלינן דמסתמא הדליק אדעתא שישתמש בו אח"כ [וי"א[ז] דצריך שיהא מוכח שעשאו לצורך עצמו] (סי"ב וסקס"ט ע' וע"ל סי' רע"ו כל הפרטים בנר וע"ש דין ט').

י חש"ו שמלאו לצורך ישראל אסור גם במו"ש בכדי שיעשו אבל מלאו לצורך עצמן מותר אפי' במכירו דלא שייך כאן לגזור שמא ירבה (בה"ל ד"ה א"י).

יא גוי שמילא מבור רה"י לרה"ר לצורך בהמת ישראל אסור לכל ישראל עד מו"ש בכדי שיהא שהות לדלות חדשים ואפי' מילא לשתי' אסור גם בשאר תשמישים ואם מילא מבור רה"י לכרמלית שאינו אלא מלאכה דרבנן מותר לאחר שלא מילא בשבילו כנ"ל דין ו' (ס"י וסקנ"ב נ"ג נ"ד).

יב לצורך גדול[ח] או לצורך שבת יש לסמוך [אם מילא מרה"י לרה"ר דידן דלכמה פוסקים דינו ככרמלית] על המקילין וסוברים דאין אסור להשקות לבהמתו אלא אם מילא מבור רה"י העומד ברה"ר שאלו המים א"א להשקותה בהיתר ואף שיש שם נהר שהי' אפשר להשקותה משם מ"מ אלו המים שמילא לא הי' יכול להשקותה בהיתר אבל אם מילא מנהר שאפשר לה לשתות משם גופא והובא דרך רה"ר או שהביא מבור העומד ברה"י שהי' אפשר להכניסה שם ולהשקותה בלא חילול שבת או שהאדם רוצה לשתות בעצמו שהי' יכול לירד לתוך הבור ולשתות מותר אא"כ אינו יכול לילך לשם משום סכנת דרכים או שרוצה לעשות שאר תשמישין כגון להדיח כלים בהמים וכה"ג שלא הי' אפשר לעשות שם בתוך הבור שזה לכו"ע אסור אבל בלא צורך גדול אין להקל בזה אבל במו"ש יש להקל בכה"ג מיד אפי' שלא לצורך (ס"י וסקנ"ה נ"ו ושה"צ).

יג מילא הגוי מים מהנהר לצורך ישראל אם אין לו מים אחרים יש להקל לומר לגוי להשקותה אם הי' במקום שהבהמה יכולה בעצמה לילך ולשתות[ט] אבל לומר לגוי למלאות מים מהבור שהוא רה"י לרה"ר בכל ענין אסור ואם סביב הבור הוא כרמלית מותר ע"י גוי משום צעב"ח פעם א' ביום ולא יותר וגם ברה"ר שלנו יש לדונו ככרמלית במקום הדחק וע"י ישראל לעולם אסור (סקס"ד ושה"צ).

יד במקומות שמקילין לכתחלה לומר לגוי להביא שכר או שאר דברים שהוא צורך שבת קצת[י] או בשעת הדחק דרך כרמלית או בלא עירוב [ויש מקילין גם ברה"ר דידן] במקום שהי' יכול לילך שם ולאכלו בהיתר אין למחות בידן[יא] ובלבד שלא יתן מעות לגוי ע"ז וגם לא יתן לו הכלי לידו ולא יקבלם מידו בעת הבאתו כדי שלא יעשה הישראל העקירה או ההנחה ומ"מ אין להקל אלא בשכר וכיו"ב מהדברים הצריכים בשבת שא"א להיות בלעדם אלא בדוחק קצת אבל בדברים שא"צ כ"כ כגון פירות וכיו"ב אין להקל ואפי' אם הוא רוצה להתענג בהם לכבוד שבת [ולא יפה עושין המשלחין ע"י גוי מגדנות לאורח ולחתן חוץ לעירוב] וירא שמים יש לו להחמיר בכל זה אא"כ הוא צורך גדול או דבר מצוה גמורה[יב] כגון שצריך המשקה לקידוש או להביא התבשיל החם שהוכן לסעודות שבת דבמצוה גמורה מתירין שבות דשבות כנ"ל סי' ש"ז דין ט"ז (ס"י וסקנ"ח נ"ט ס' ס"א ס"ב ס"ג ושה"צ).

טו גוי שצד דגים בשבת לעצמו או שניצודו מאליהן בשבת בהמצודה שפרסו מע"ש או שליקט פירות לעצמו אסורין לישראל בין באכילה בין בטלטול משום מוקצה ואפי' הי' דעת הגוי לתלוש הפירות מע"ש שאינם מוקצה אסורין שמא יעלה ויתלוש [כמו פירות הנושרין לעיל סי' שכ"ב דין י"א] ואפי' ספק אם לקטן היום או צדן היום אסורים בו ביום (וע"ל סי' תצ"ז דין י') אבל לערב מותרין מיד אפי' אם ודאי לקטן וצדן היום כיון שעשה לעצמו ואם ניכר שנתלשו מע"ש כגון פירות שנכמשו וכן בדגים בכה"ג מותרין גם בשבת (ס"ה וסקכ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה ובה"ל סי' תקט"ו ד"ה אם).

טז אם ליקט וצד עבור ישראל דינו ככל מלאכה דאורייתא שנעשה עבור ישראל לעיל דין ו' ז' ואסור לכל ישראל ליהנות ממנו עד מו"ש כשיעור שילך הגוי למקום שלקט וילקוט משם אחרים ויחזור לכאן ואם אינו ידוע מהיכן הביאו שיעורן בכדי שיביא מחוץ לתחום ואם בתחלה בשבת הביאן על סוס משערין ג"כ דרך רכיבה ואם נאמן הגוי במסיח לפי תומו שנלקטו מע"ש עי' סי' תקט"ו דין ט' וסי' תקי"ג דין י' י"א (ס"ו וסקכ"ח כ"ט ואם צד בלחי וקוקרי עי' חזו"א או"ח סי' ל"ו סק"א וסי' ל"ח סק"א ולעיל סי' שט"ז דין א' וסי' תקט"ו דין א').

יז גוי שהביא פירות דורון לישראל אמרי' דבודאי לקטן בעבורו וגם אמרי' דבודאי תלשן בשבת דכיון שהביא דורון מסתמא הביא מהמשובחים שנלקטו היום וכן אם הביא למכור אמרי' דודאי לקטן היום [וכן אם הביא דורון פת חמה אמרי' דודאי אפאן בשבילו] אבל גוי שאמר לישראל ליתן לו פירות בשבת והלך לבית הגוי ונתן לו פירות וספק אם לקט אלו בשבילו או חשב ללקוט אחרים בשבילו ואלו לקט לעצמו מתחלה או שידוע שליקטן בשביל ישראל ואין ידוע אם נלקטו היום אם לאו בזה יש להקל לצורך מצוה או במקום הדחק להתיר לערב מיד וא"צ להמתין בכדי שיעשו[יג] אבל בלא"ה אין להקל ודוקא בספק גמור כגון שניכר קצת בהפירות עצמן שנלקטו מאתמול אבל בסתם פירות שאצל הגוי וספק אם נלקטו היום אפשר שאין להקל בזה כלל (ס"ז וסק"ל ל"א ל"ג ובה"ל ד"ה וי"א).

יח אם היו ב' הספקות ביחד אם תלשן בשבת וגם אם תלשן בשביל ישראל בשבת גופא אסור אבל במו"ש יש להתיר מיד משום ס"ס (סקל"ב וע"ל סי' תקט"ו דין ח').

יט ליקט גוי עשבים לצורך בהמתו אם אינו מכירו מאכיל אחריו ישראל דהיינו שעומד בפני' בענין שלא תוכל לנטות אלא דרך שם דמוקצה מותר בהנאה (וע"ל סי' ש"ח דין א') אבל להעמידה עליהם אסור שמא יטול בידו המוקצה ויאכילנה [כנ"ל סי' שכ"ד דין י"ד] ואם הגוי מכירו אסור עד הערב [ולערב מותר מיד כנ"ל דין ח'] אפי' אם עשאו שלא בפני ישראל אם ידע הגוי בשעת מלאכתו שישראל המכירו צריך לזה וי"א דגם אם ליקט בפניו אין אסור אא"כ יודע שהישראל צריך לו ויש מחמירין דאפי' אם כבר עשה הגוי ולא ידע אז שהישראל צריך אסור אם מכירו[יד] ולעת הצורך יש להקל בזה (סי"א וסקס"ה ס"ו ס"ז ושה"צ ובענין עבדו ושפחתו ע"ל דין כ"ד).

שערי הלכות

סימן שכ"ה

א. עיין בשו"ע סי' תמ"ד סעי' ד' שהצריך שיתנה ע"ד שלא יוציא לרה"ר, כ"ה פשטות לשונו שם, וכ"כ כמה אחרונים שם לדעתו, ועפי"ז יל"ע מ"ש ממש"כ כאן שסתמא מותר, ובמט"י שם סק"ג דהכא עיקר כוונתו לתת לעכו"ם לאכול, ולכן א"צ להתנות, אך התם עיקר כוונתו להוציא החמץ מביתו, והעכו"ם יודע שזה כוונתו, וע"כ צריך להתנות, ואף אם עושה בדרך הערמה שם שרי, יעו"ש.

ב. וכ"מ מלשון השו"ע, עי' מ"ב סק"ז ושעה"צ.

ג. עיין הטעם במשנ"ב ס"ק י"א ושעה"צ אות י"ג, ועמש"כ לעיל בסי' שי"ד על השוה"ל בדין כ"ד, וע"ע כה"ח כאן ס"ק ט"ז.

ד. הנה הב"י בסי' תקט"ו הבי"ד הסמ"ג דכתב דכשעושה הגוי לצורך ישראל וצורך גוי שאסור, הוא דוקא בעיר שרובה ישראל או לפחות מחצה על מחצה, אבל לא ברובה גוים יעו"ש, ועפי"ז כתב המשנ"ב לעיל בסי' רע"ו סעי' ב' בביאוה"ל סוד"ה ואם, דדעת מרן להתיר בעיר שרובה גוים אפילו אם ידוע שליקט לצורך ישראל וגוי, דאדעתא דרובא קעביד, אך במאמ"ר בסי' תקט"ו ס"ק י"ז כתב דאין ספק דמרן יודה לעיקר הדין דמוכרח הוא בסוגיא, אלא צ"ל שהבין בסמ"ג דמיירי בסתמא ולכן תלי ברובא, אבל אם ידוע שכוונתו גם לצורך הישראל אסור. וע"ע שם בשעה"צ בסי' תקט"ו אות ע"ב דהביא דדעת כמה פוסקים להחמיר בזה, ועכ"נ לדינא לאסור בזה. וע"ע מש"כ בשע"ה שם בסי' תקט"ו על השוה"ל בדין י"ט.

ה. יעו"ש בשע"ה.

ו. וע"ש בשע"ה דלדעת מרן יש לאסור אף אם בשעת המלאכה הגוי לא ידע, כיון שמרגילו לשבת הבאה, וע"ש מדברי הנה"ש.

ז. כתב המאמ"ר סק"י דמלשון מרן שכתב בבית שישראל עומד שם, משמע דקאי בבית הגוי מדלא קאמר סתם בבית ישראל, ולכן אף בסתמא תלינן שהדליק לצורכו, אבל אם הדליק בבית ישראל בסתמא אמרינן שהדליק לצורך הישראל עד שיהא מוכח שעשאו לצורך עצמו, ובזה מיישב קושיית העו"ש ע"ד מרן, יעו"ש.

ח. לדידן אין להקל בזה אפילו לצורך, דהא דעת מרן להחמיר בזה, והוא דעת רוב הראשונים לבד מר"ת והרז"ה.

ט. לדידן גם באופן זה אסור, וכנ"ל באות הקודמת.

י. מבואר בסי' ש"ז דין ט"ז, ועמש"כ שם בשע"ה.

יא. ולהנ"ל באות ח' לדעת מרן אסור.

יב. ולדידן אין להקל גם בזה וכנ"ל. אך עיין במחב"ר סק"ו שהבי"ד המו"ק שביאר ההיתר דצורך גדול, כגון דלית ליה מידי למיכל ויצטרך להתענות בשבת, דבזה לא גרע מחולי שאין בו סכנה שאומר לנכרי ועושה, ובזה י"ל דגם לדעת מרן שרי. וכן משום צינה, דהכל חולים הן אצל צינה.

יג. בשו"ע סתם בזה לאסור בכדי שיעשו, והביא דעת המקילין בי"א, ומבואר שדעתו כדעת הסתם ולאיסור, וכ"כ המאמ"ר סק"ה יעו"ש, ובכה"ח ס"ק ס"ז כתב להקל בשעת הדחק או צורך מצוה, והוא כשיטתו בכל סתם ויש, ועיין במאמ"ר הנז' מש"כ בזה.

יד. כ"ה דעת מרן בב"י לאסור דמרגילו לשבת הבאה, ועיין נה"ש סק"ז שאחר שהלך הגוי מותר הישראל ליהנות ממנו, דל"ש מרגילו כיון שאינו יודע.

אליבא דהלכתא
תשע כוכבי עדן
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

כ בשעת הדחק שאין לישראל עשבים יכול לסמוך על המקילין ולומר לגוי שיאכיל לבהמתו עשבים שלקטן הגוי לצורך ישראל [או לעמוד בפני' שלא תלך אנה ואנה ותלך לעשבים] במקום שהיתה יכולה לאכל במחובר וכנ"ל דין י"ב[טו] אבל אם הי' ירא להוליכה שם שלא יגנבוה או שהי' עומד בעבר הנהר שאינה יכולה לאכל משם או שהיו עשבים מועטים שאין דרך להאכיל במחובר אסור אבל לומר לגוי ללקט עשבים בכל ענין אסור (סקס"ד ושה"צ).

כא אם אין לבהמה שום דבר לאכל לא שבולת שועל או שאר תבואה אין למחות באלו שאומרים לגוי לקצור עשבים דמוטב שיהיו שוגגים ועוד משום צעב"ח אבל לא יותר מפעם א' ביום אבל אם אפשר להשיג שבולת שועל אע"פ שצריך לפזר הרבה דמים ואפי' שצריך הגוי להביאן דרך רה"ר שלנו אסור לומר לו לקצור עשבים שהוא שבות גמור אבל להביאן אינו אלא שבות דשבות וכ"ש דאסור היכא שיכול להוליך הבהמה ע"ג עשבים וע"י ישראל לעולם אסור (שה"צ אות ס"ג).

כב אם ליקט גוי והאכיל לבהמת ישראל א"צ למחות בידו מללקט ולהאכיל כיון שעשה מעצמו אבל אם רגיל בכך[טז] צריך למחות שאינו אלא הערמה וכן כשהגוי מאכיל בצוויו אסור אף שליקט מעצמו מתחלה עבור הישראל (סי"ג וסקע"א).

כג פת שאפה גוי בשבת[יז] למכור בעיר שרובה גוים אסור בשבת [ואפי' ליקח מהחנוני שלקח מהנחתום אין להקל] משום מוקצה ועוד שמא יאמר לגוי לבשל ולאפות [ואם יש ספק שמא נאפה קצת מבעו"י כדי קרימת פנים לכאורה יש להקל] ובשעת הדחק כגון הדר בכפר יחידי שא"א לשאול פת מחבירו או לצורך סעודת מצוה כגון סעודת ברית מילה או לצורך ברכת המוציא[יח] יש לסמוך על המקילין דס"ל דלא גזרי' בזה שמא יאמר לגוי לעשות וגם ס"ל דאין בזה משום מוקצה כיון שהי' יכולת ביד הגוי לגמרו אבל אסור ליתן לו מעות מע"ש ושיתן לו הפת בשבת אפי' לצורך מצוה דאז אדעתא דישראל קא עביד וגם יזהר בשבת שלא יקראנו לביתו לפרוע לו דמיו דהוי מקח וממכר ועי' סי' תקי"ז דין ד' (ס"ד וסקט"ז י"ז י"ח י"ט כ' ובה"ל ד"ה לעצמו וד"ה בשבת וסי' תקי"ז שה"צ אות ד' ומש"כ בשה"צ בענין נולד עי' בחזו"א או"ח סי' מ"ד סק"י מה שחלק עליו בזה ומובא בסי' תק"א דין ח'[יט]).

כד אם בישל או אפה עבד ישראל בשבת אפי' לצורך עצמו ואפי' בשבת ראשונה ובפעם ראשונה שאין העבד יודע אם אדונו יאכל מזה או לאו אסור לדברי הכל מפני שהוא מכירו ומרגילו לשבת אחרת (סקי"ז).

כה דבר שאין בו חשש צידה ומחובר [כגון שניכר שלא ניצודו ונלקטו בשבת או דברים אחרים שאין שייך בהם צידה ולקיטה] אלא שהביאו מחוץ לתחום אם הביאו הגוי לעצמו מותר אפי' בו ביום אף באכילה [בתוך ד' אמות כדלקמן] ואף בתחומין די"ב מיל אבל אם הביאו בשביל ישראל (וע"ל דין ז' מה נקרא הובא בשביל ישראל) מותר לטלטל אפי' מי שהובא בשבילו ובלבד שלא יוציאנו מד' אמות כדין כל דבר שהובא מחוץ לתחום [ואם טלטל אותה א' אמה או שתים שוב אין רשאי אחר לטלטלו רק עד תשלום ד"א] אא"כ נתנו בבית או בחצר או בעיר המתוקנת בצורת הפתח או מוקפת חומה לדירה[כ] דהיינו שישבה ולבסוף הוקפה דאז כולה כד"א וסתם עיירות מוקפות לדירה אבל סתם מבצרים אין מוקפים לדירה וכ"ז לענין טלטול אבל באכילה אסור למי שהובא בשבילו ולבני ביתו עד הערב בכדי שיעשו אבל לאחרים מותר מיד בו ביום כדין כל איסור דרבנן לעיל דין ו' ואפי' להסוברין דתחומין די"ב מיל דאורייתא כיון שאין מפורש בתורה לא החמירו בו ואם הביאו גם דרך רה"ר ע"ל דין ל"א (ס"ח וסקל"ד ל"ה ל"ח מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה וע"ל סי' תקט"ו דין י"א דאם הביאו הגוי במוצאי יו"ט יש מקילין שא"צ להמתין בכדי שיעשו).

כו ושיעור בכדי שיעשו משערין הכל לפי הענין שנעשה מלאכה בשבת שאם הביא הגוי דרך רכיבה על סוס צריך לשער ג"כ באופן זה ואם הביא ממקום רחוק הרבה ושהה ג' ימים א"צ להמתין רק יום א' כנגד הזמן שהלך בשבת וי"א דא"צ להמתין אלא מה שדרך לרכב ביום כי בלילה מן הסתם לא רכב ובתו"ש מסיק דהכל לפי הזמן וכ"ז בידוע מאיזה מקום הביא אבל כשאין ידוע משערינן לעולם כמו שהביאן חוץ לתחום[כא] (סקל"ט ובה"ל ד"ה מותר).

כז וי"א דאין הלילה עולה מן החשבון לפי שאין רגילות להביא בלילה ממקום רחוק רק צריך להמתין ביום ראשון בכדי שיעשו ויש להקל בזה וכ"ש לצורך אורחים או שאר דבר מצוה [וד' הגר"ז להחמיר שלא לצורך אורחים] ואם הי' בו גם איסור דאורייתא שלקט ממחובר חוץ לתחום יש להחמיר אא"כ הוא לדבר מצוה או בשעת הדחק וכ"ז כשהביאו מחוץ לתחום אבל כשהוא תוך התחום אלא שלקטו או צדו בשבת לכו"ע סגי בלילה בכדי שיעשו[כב] (ס"ח וסק"מ ושה"צ וע"ל סי' תקט"ו דין י"ד ט"ו).

כח אם הוא ספק אם הובא מחוץ לתחום בו ביום אסור למי שהובא בשבילו[כג] דהוי דבר שיש לו מתירין אבל במו"ש מותר מיד[כד] ודוקא בגוי שאינו שרוי עמו בעיר אבל הגוי השרוי עמו בעיר ופירות המצוין בעיר אין לחוש מספק דאמרי' כאן נמצאו וכאן היו ואפי' אם יש לגוי ב' בתים וא' מהם בתוך התחום תולין להקל ומותר לאכל אפי' למי שהובא בשבילו בו ביום ואפי' היו לו ב' בתים מבחוץ ובית א' מבפנים מצדד בא"ר להקל (ס"ט וסקמ"ז מ"ח מ"ט ובה"ל ד"ה שני וע"ל סי' תקט"ו דין ס"ז).

כט אם הובא בספינה למעלה מי' ולא היתה בבין השמשות למטה מי' וגם לא היתה למטה מי' פעם א' מותר אבל אם היתה למטה פ"א ויצא משם חוץ לתחום אף שהי' אח"כ כל הדרך למעלה מי' וכ"ש אם הי' ביבשה ביה"ש אסור לטלטל חוץ לד"א ומקרי שהובא מחוץ לתחום (סקל"ח ועי' בסי' ת"ד דין ד' ה' ו').

ל עשה גוי בשבת ארון או קבר לעצמו מותר לישראל ליקבר בו ואם עשאו בשביל ישראל והקבר בפרהסיא והארון על גביו שהכל יודעים שנעשה לפלוני ישראל לא יקבר בו אותו ישראל שנעשה בשבילו לעולם אבל לישראל אחר מותר אחר שימתין בכדי שיעשו ואם הוא בצנעה מותר גם לאותו ישראל אחר שימתין בכדי שיעשו וכן בכל מילי דפרהסיא שנעשה בשביל ישראל אסור לו עולמית אא"כ קצץ ונכון להחמיר גם בקצץ (וע"ל סי' רמ"ד דין ט'[כה]) ודעת כמה ראשונים דדוקא בקבר החמירו אבל בשאר מלאכות סגי להמתין בכדי שיעשו ובעת הצורך אין להחמיר בזה (סי"ד וסקע"ג ושה"צ וע"ל סי' שי"א דין ה').

לא גוי שהביא בשבת חלילין לספוד בהן ישראל אם הביאן מחוץ לתחום וגם דרך רה"ר שהוא איסור תורה לא יספוד בהן לא הוא ולא אחרים עד שימתין לערב בכדי שיבואו מהמקום שהובא אפי' הוא רחוק הרבה ואפי' הוא דבר המצוי במקום קרוב [כנ"ל דין כ"ו כ"ז] ואם אין ידוע ימתין בכדי שיבואו מחוץ לתחום ואח"כ מותר גם לו ואם הביאן דרך סרטיא גדולה שהוא מפורסם אסור לו עולמית כנ"ל דין ל' ואם הביאן מחוץ לתחום דרך כרמלית אסור לו בכדי שיעשה ולאחרים מותר מיד במו"ש ואם הובא דרך כרמלית תוך התחום מותר לו לערב מיד[כו] והגר"א מחמיר דצריך להמתין בכדי שיעשו ואם הובא דרך רה"ר תוך התחום ימתין למו"ש בכדי שיבואו מאותו מקום ואח"כ מותר אפילו לו (סט"ו וסקע"ה ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט ושה"צ).

לב ואפי' אם הוא ספק אם הובא מחוץ לתחום [ע"ד שנתבאר בדין כ"ח] צריך להמתין בערב בכדי שיביאו מחוץ לתחום דבמת החמירו לאסור גם בספק[כז] (סק"פ פ"א ושה"צ).

לג עוד פרטים בענינים השייכים לסי' זה יתבארו בסי' תקט"ו בס"ד (סקל"ח).

סימן שכו. דיני רחיצה בשבת

א אסור לרחוץ כל גופו או רוב גופו בחמי האור ואפי' כל אבר ואבר לבד וכ"ש כל הגוף ביחד ואפי' במים שהוחמו מע"ש בין אם הם בכלי ובין אם הם בקרקע ואפי' לשפוך המים חמים שהוחמו בע"ש על גופו להשתטף אסור אפי' הם בקרקע לכן במקום שנוהגין להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיו רק פושרין דאל"כ אסור לטבול בו [וע"ל דין ג'[א] וצע"ק ועי' בק"נ פ"ב דשבת סי' כ"ב ובנו"ב מ"ת סי' כ"ד ובעת הדחק יש לסמוך על הק"נ] (ס"א וסק"ב ג' ד' ז' ושה"צ).

ב מצטער אע"פ שאינו חולי כל הגוף י"ל דמותר לרחוץ (בה"ל ד"ה במים וע"ל סי' של"א דין ט' לרחוץ תינוק לפני המילה ואחרי' וע"ע בסי' ש"ב דין ז').

ג מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו או שאר אברים כל שאינו רוחץ רוב גופו בחמין שהוחמו בע"ש אבל בחמין שהוחמו בשבת אסור אפי' ידיו לבד ואפי' רק הופשרו בשבת[ב] ואין היד סולדת בהן יש ליזהר שלא לרחוץ בהן אפי' אבר א'. ואשה שלובשת לבנים בשבת ויו"ט מותרת לרחוץ במקומות המטונפים בחמין שהוחמו בע"ש ויו"ט רק שתזהר לרחוץ בידים ולא בבגד שלא תבא לידי סחיטה ויש נשים נוהגות שאין לובשות לבנים בשבת ויו"ט ובמקום שאין מנהג ידוע יש להתיר (ס"א וסק"ה ו' י"ז ושה"צ).

ד אסור ליכנס למרחץ אפי' להזיע ואם אינו מתכוין להזיע אפי' אם המרחץ קטן שודאי יזיע מותר[ג] ויש אוסרין אפי' לעבור במרחץ קטן ולכן העולים מבית הטבילה ולובשין בגדיהם במרחץ צריכין ליזהר שלא לשהות הרבה כדי שלא יבואו לידי זיעה והנשים שאין יכולין ליזהר בזה בלילה שהמרחץ חם מאד סומכין בעת הצורך על דעה ראשונה (סי"ב וסקל"ה ל"ו).

ה וכ"ז בחמי האור אבל בחמי טבריא וכן שאר מעינות חמין מותר לרחוץ אפי' כל גופו יחד ומותר להזיע ודוקא בקרקע אבל בכלי לא דאתי לאחלופי בחמי האור ובמקום שאין דרך לרחוץ בהן אלא לרפואה אסור לרחוץ בהן בשבת אם שוהה ואפי' בקרקע וע"ל סי' שכ"ח דין ל"ה (ס"א ב' וסק"ח י"א).

ו בצונן מותר לרחוץ בשבת אפי' כל גופו ונהגו שלא לרחוץ בנהר כדלקמן דין י' (ס"א וסק"ט ועי' בפסקי חזו"א שבסוף ספר מנוחה נכונה שאוסר להשתטף בצונן ע"י מקלחת[ד] רק פניו ידיו ורגליו והר"ש גרינימן שליט"א העיד שמרן זצ"ל עבר על פסקים אלו).

ז מותר להשתטף בצונן אחר שנתחמם אצל האש שאין המים מתחממין כ"כ אבל אסור להשתטף בצונן כל גופו ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו ונמצא כרוחץ בחמין בשבת[ה] אבל אבר א' מותר במקום שאין המים יכולים להתחמם עד שהיד סולדת בהן וי"א שצריך ליזהר שלא לחמם ידיו אצל האש או אצל כותל התנור אם הוא חם מאד אחר הנטילה אם לא ינגבם תחלה יפה[ו] ואפי' להחזיקם במקום שלא יוכלו להתחמם עד שיהי'

שערי הלכות

טו. וכבר נתבאר שם בשע"ה דדעת מרן לאסור בכ"ז [וכאן יש צד יותר להחמיר כיון דיש מחלקים להתיר רק לצורך אדם ולא לצורך בהמה, עיין כה"ח ס"ק קי"ט].

טז. ובתרי זמני הוי רגיל, עיין כה"ח ס"ק קל"ג.

יז. לשון השו"ע שאפאה לעצמו, וכתב בביאוה"ל דלאו דוקא הוא, כיון דלעצמו הו"ל פת בעה"ב דאסור, ועיין כה"ח ס"ק ל"ג דהביא דבאופן דיצטרך להתענות בשבת דאין לו פת אחר, כתבו כמה אחרונים דשרי פת בעה"ב, ואמנם מלשון השו"ע שכתב כאן אפאו לעצמו, דוחק לומר דלאו דוקא הוא, ופשטות נראה דמתיר כיון שהוא צורך מצוה, וג' סעודות דשבת שרי אפילו פת בעה"ב גם אם לא יצטרך להתענות. ועיין ביו"ד סי' קי"ב סעי' ח' דמרן הביא שם דיש מי שאומר דבמקום שאין פת ישראל או פלטר גוי מצוי, שרי פת בעה"ב אפילו בחול, יעו"ש. וע"ש בכה"ח מדברי האחרונים שהתירו רק בשבת, כיון דלעיל מיניה בשו"ע בס"ב וז' סתם שם לאסור, והו"ל סתם בס"ב וז', ויש בס"ח, ונקטינן כסתם [וצע"ק בלשון המאמ"ר כאן סק"ג], ומ"מ אפשר דדעת מרן להתיר לצורך ג' סעודות דשבת אפילו יש לו מה יאכל ולא יצטרך להתענות, אלא שאין לו פת וא"א לו לשאול מחבירו, וכ"כ כאן להקל הרחיד"א במחב"ר סק"ב בשם המו"ק, וע"ע בגדולות אלישע.

יח. היינו אפילו יש לו פת שלם אלא שאין לו ללחם משנה, ועיין כה"ח ס"ק ל"ב.

יט. יעו"ש מש"כ בשם החזו"א, ועוד הוסיף בחזו"א דתמוה לומר שדעת האוסרים משום נולד, דהרי בסי' ש"ח לא הביא בשו"ע כלל מוקצה דנולד, אלא טעמא דחשיב כגרוגרות וצימוקים דפנים חדשות באו לכאן, והפת לא היתה ראויה בער"ש, והו"ל כדחינהו בידים ולא חזי.

כ. עיין מאמ"ר סק"ח.

כא. היינו שיעור תחומו, ואפילו אם ספק בא ממקום רחוק ישער רק מסוף אלפים לעיר, וכן אם ספק תוך התחום ישער אלפים, וכמבואר בסי' תקט"ו.

כב. ובשו"ע סתם דהלילה עולה לחשבון בכדי שיעשו.

כג. עיין מש"כ לקמן בסי' תצ"ח דין ח' ומש"כ בשע"ה שם.

כד. ומסתמיות לשון השו"ע מבואר דפסק כדעת האוסרים גם במוצש"ק בכדי שיעשו וכמ"ש בב"י, ועיין מאמ"ר סק"ט וכה"ח ס"ק צ"א. וע"ע לעיל בדין י"ז ובשע"ה אות י"ג. ומ"מ אפשר דלענין מעשה יש להקל דיש כאן ס"ס, דיש מקילין בספק בשאר איסורים, וכנ"ל בדין י"ז, ויש מקילין בודאי תחומין, וכאן הוא ספק בתחומין, ואמנם בשני המחלוקות הנ"ל המקילין מיעוט, ומאידך גיסא בשניהם הביאם השו"ע בי"א, ויל"ע בזה, ועיין בבני ציון ס"ק י"ב.

כה. יעו"ש מש"כ בשע"ה לדעת מרן.

כו. כ"פ בשו"ע, ועיין כה"ח ס"ק קנ"ב.

כז. לדעת השו"ע א"צ לטעם זה, דסתם להחמיר בכל ספק [וכנ"ל בשע"ה אות י"ג]. מאמ"ר סק"ה וכה"ח ס"ק קנ"ו. וכיון שכן עיקר דעתו לפסוק, לא הביא את דעת הי"א בכ"מ. כה"ח שם.

סימן שכ"ו

א. דמבואר שם דאפילו רק הופשרו בשבת אסור לרחוץ בו, והוא בשו"ע בסעיף ד' מהגמ' בשבת לא ישתטף אדם בצונן ויתחמם כנגד המדורה, מפני שמפשיר מים שעליו. ועמש"כ במשנ"ב ס"ק י"ז ושעה"צ סק"ח מחלוקת האחרונים בדעת הרמב"ם בזה, ומ"מ לכו"ע חזינן דיש איסור רחיצה גם בפושרים, ועיין משנ"ב סק"ז ושעה"צ סק"ה דנראה דצירף בזה דעת הקרבן נתנאל דס"ל דשרי לטבול בחמין, דגזירת חכמים היתה רק על הרחיצה ולא על הטבילה, עם הפוסקים המתירים רחיצה בפושרים, וע"כ התיר טבילה בפושרים. והנה כן מצינו לכמה פוסקים המתירים טבילה בפושרים, וכמ"ש החכם צבי בסי' י"א, והביאו השע"ת באות א', שכתב לאסור טבילת נשים בער"ש בחמין, אבל בפושרים שרי. וכ"ד הזרע אמת ח"א סוס"י ע"א ועוד פוסקים, ומאידך רוה"פ אוסרים וכדמוכח מדברי הרמב"ם הנ"ל, וכ"נ מפסק השו"ע לקמן ס"ד וכנ"ל. וע"ע בכלבו שהביא תשובת רב האי גאון שאסר אפילו בפושרים, וכ"ה פשטות דברי הראשונים בגמ' בשבת הנ"ל, יעו"ש ברמב"ן וברשב"א והר"ן והריטב"א, ומש"כ בזה בנוב"י מה"ת או"ח סי' כ"ד. ואמנם למה שחילק הגר"ז בסי' רנ"ט במשנ"ב בד"ה והנה ברמב"ן, בין מים שהופשרו בער"ש דדינם כצוננים, למים שהוחמו בשבת שדינן כחמין, יעו"ש. ולדבריו אין ראיה מדברי הראשונים והשו"ע הנ"ל ולק"מ הקושיא הנ"ל, יעו"ש ודו"ק. ומ"מ מצינו לכמה פוסקים שאסרו וכמבואר ברדב"ז בח"ד סי' צ"ה, וכ"כ הבית מאיר כאן וביו"ד סי' קצ"ז, והגרעק"א בשו"ת תליתאה סי' נ' בד"ה וכהאי, וערך השולחן בסי' שי"ח ס"ק י"ב בדעת הרמב"ם ועוד אחרונים. אמנם לענין טבילת נשים בער"ש בחמין, מצינו לכמה אחרונים שיישבו את המנהג שנשים טובלות בחמין, עיין למוהר"י אירגס בשו"ת דברי יוסף בסי' ס"ד שכתב מצד דלא העמידו דבריהם במקום מצוה, ועוד דאיכא צערא, יעו"ש [אלא שבסיום דבריו כתב דעומד לנגדו תשובת רב האי גאון שהביא הכלבו הנ"ל]. וכ"כ ליישב המנהג מכמה טעמים בספר בני יהודה למוהר"י עייאש בח"ב סי' ל"ב, ועוד אחרונים, וע"כ אם אפשר לה לטבול בפושרים או בבין השמשות תעשה כן, ואם א"א לה יש להקל בזה ולא תדחה טבילתה, וכ"כ באור לציון בפרק ל"ה תשובה ג', יעו"ש עוד צירופים בזה. ולענין טבילת אנשים כתב כחילוק הגר"ז הנ"ל, וע"כ כשהוחם בער"ש התיר לטבול כ"ז שהמים פחות מחום הגוף, והוא כשלשים ושבע מעלות, אבל ביותר חם מזה לא יטבול בו.

ב. עמש"כ לעיל באות הקודמת.

ג. וכ"ה דעת מרן וכפסק הרמב"ם, ועיין אור לציון פרק ל"ה תשובה ב'.

ד. לדידן אין מנהג לאסור בצונן, וגם בב"י ביו"ד סי' קצ"ט דחה את החשש של סחיטת שער גבי טבילה, וכ"כ באור לציון שם.

ה. ואף דהוי פס"ר בדרבנן, אפשר דהכל בכלל גזירת רחיצה, וכולה חדא גזירה היא, ואין ראיה לכל פס"ר בדרבנן, ועמש"כ לעיל בסי' שט"ז בשע"ה אות י'.

ו. כ"ה לדעת הרא"ש והביאו הב"י, וכתב שם דלדעת הרמב"ם שרי, וע"ש שביאר סברת מחלוקתם, ובשו"ע כתב סברת הרא"ש בס"ה

היד סולדת בו יש ליזהר (ס"ד ה' וסקי"ז י"ח ובה"ל ד"ה י"א וד"ה אצל).

ח מותר להחם בגד או כלי בשבת ולתנו על בטנו ולא מקרי רפואה בשבת אבל אסור ליתן על בטנו כלי שיש בו מים חמין ואפי' בחול מפני הסכנה שפעמים שהם רותחים וכ"ש דאסור בשבת שמא ישפכו עליו ונמצא כרוחץ בשבת ומשמע במג"א דאפי' הוחמו מעט בשבת שאין היס"ב אסור אף אבר א' [אבל בחול דאסור מפני סכנה מסתברא דדווקא ביס"ב אסרו ולא בפושרין גמורים וצ"ע] וי"א דאפי' החמין בכלי סגור שקורין וואר"ם פלא"ש אסור[ז] דניכר שהוא לרפואה[ח] ולצורך גדול יש להקל בזה (ס"ו וסקי"ט כ' ובה"ל ד"ה שפעמים וע"ל סי' שכ"ה דין פ"ד פ"ה).

ט מותר לאדם לטבול מטומאתו בשבת ואפי' הי' יכול לטבול קודם השבת (וע"ל סי' שכ"ג דין ט"ו) ונוהגות הנשים שאינן טובלות שלא בזמנן בשבת ומנהג יפה הוא ומ"מ מותר לטבול לקריו ויש מחמירין בזה ומי שנוהג להקל אין למחות בידו כי רוב האחרונים סותמין להקל בזה ועכ"פ בנטמא בשבת ויו"ט גופא בודאי אין להחמיר וכן נתפשט המנהג להתיר אך יזהר מאד שלא יבא לידי סחיטה ואם הוא טהור גמור ורוצה לטבול בשחרית משום תוספת קדושה נראה דיש למנוע מזה[ט] (ס"ה וסקכ"ד ובה"ל ד"ה אדם).

י הרוחץ בנהר שיש הרבה מים על גופו צריך שינגב גופו יפה תיכף כשעולה מהנהר ולא ילך כלל בהמים שעליו שמא ישכח וישארו המים עליו ויטלטלם ד"א בכרמלית[י] ומלבושיו שפושטן קודם שיורד לנהר צריך שיניחם סמוך לנהר ועכ"פ המטפחת שמטפח גופו בו כדי שלא ילך בהמים שעליו[יא] וה"ה בנהר גופא כשעולה ממקום עמוק וחצי גופו הוא חוץ למים צריך ליזהר שלא ילך כך ד"א שהנהר הוא כרמלית ונמצא שנושא ד"א בכרמלית ולפ"ז כשיורד לטבול בנהר ובתחלתו המים נמוכין סמוך לקרקע צריך ליזהר שלא ילך ד"א רחוק משפתו שבחזרתו ישא המים עליו ד"א ונהגו שלא לרחוץ כלל בנהר או במקום דמצוי לבא לידי סחיטת שער ועוד כמה טעמים[יב] ולענין טבילה נתבאר בדין ט'[יג] מיהו ידיו ורגליו מותר לרחוץ בנהר כשמנגב קודם שילך ד"א (ס"ז וסקכ"א כ"ב וע"ל סי' ש"א דין ע"א וע"ל סי' שכ"ח דין ל"ה).

יא ההולך ברה"ר ומטר סוחף על ראשו ועל לבושו אין להקפיד לפי שאין מצוי בהם שיעור הוצאת המים שיתחייב בהם לא גזרו בזה שהוא שלא כדרך הוצאה ואפי' ריבוי המים נבלע בלבושו ג"כ מותר לילך בהם (ס"ז וסקכ"ג וע"ל סי' ש"א דין ס"ו).

יב אמת המים שהיא חמה אסור להמשיך לתוכה אפי' מע"ש צנור של צונן שיתחמם[יד] דהיינו שממשיך את הצונן דרך צינור המוקף מכל צד ואין מתערב מימיו עם החמין ומימיו נשפכין לגומא שבקרקע דהוי כמטמין בדבר המוסיף הבל דאסור אפי' מבעו"י ואם המשיכו וסתם פי הסילון שהונח מבעו"י ונתמלא בצונן ונשאר מונח מוטמן עד יום השבת שאז פותחין פי מוצאו שישפכו מימיו להגומא שבקרקע אסורין אפי' המים שנכנסו לה מע"ש והוחמו מע"ש בשתי' וברחיצה אפי' לרחוץ ידיו ככל הטמנה דאסור אפי' דיעבד [אבל אם לא הי' סתום בודאי מותר המים שנכנסו לתוכה מע"ש ויצאו תיכף להעוקא וגם מה שבאים לתוכה בשבת צ"ע אם אסור כיון שהמים שבאו בעת הנחתו הלכו להם ומה שבאין אח"כ הוא לא הטמינם דמעצמן באין וכ"ש אם פי הסילון נכנס לתוך האמה ומתערב הצונן עם החמין יחד דמותר אפי' ברחיצה אם המשיכו מע"ש] ואם המשיכו מעיו"ט דינו ביו"ט כחמין שהוחמו ביו"ט דמותרין בשתי' וברחיצת ידיו ואסורין ברחיצת כל גופו אפי' המים שנכנסו לה מעיו"ט (ס"ג וסקי"ב י"ג י"ד ט"ו ט"ז ובה"ל ד"ה אפי' וד"ה מעיו"ט ושה"צ וע"ל סי' תקי"א דין ד').

יג מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו ושער ראשו וזקנו[טו] [אך שלא יסחטם אחר רחיצתו] בדברים שאינם ודאי[טז] משירים שער אע"ג דלפעמים משירים כיון שאינו מתכוין לזה ואפי' היו מעורבים עם דברים המשירים ובלבד שלא יהא הרוב מדבר המשיר דהוי פ"ר[יז] ובמינים שאינו יודע את טבעם ואולי הם משירים אסור לרחוץ בהם ובנתר וחול צ"ע (ס"ט וסקכ"ה כ"ו כ"ז ובה"ל ד"ה בדברים).

יד מותר לרחוץ ידיו פניו ושערותיו במורסן דמורסן אין משיר שער ומותר לשפשף בהם רק צריך ליזהר שלא יערב מתחלה המורסן במים משום לישה אלא יקחם בידיו הרטובות ממים[יח] אפי' הם טופח ע"מ להטפיח אף שמתגבל קצת דגיבול כלאחר יד מותר ואע"פ שיש להחמיר שלא לגבל אפי' ע"י שינוי בשבת אא"כ נתן המים מע"ש[יט] כמ"ש בסי' שכ"א דין כ"ו מ"מ כאן שאינו נותן המים ממש על המורסן אלא שלוקחו בידים רטובות מותר לכו"ע (ס"י וסקכ"ח ובה"ל ד"ה לרחוץ) וע"ל סי' ש"ב דין י"ב.

טו מותר לרחוץ ידיו במי מלח אבל אסור לרחוץ במלח שע"י הרחיצה נימוח ונולד דבר חדש [ועי' בביאור הגר"א] וכ"ש בבורית שקורין זיי"ף[כ] או בשאר חלב שנימוח על ידיו והוי נולד וכ"ש בבורית שלנו שהיא רכה שאסור משום ממרח וממחק [וגם בורית משיר שער] וכ"ה מנהג כל ישראל להחמיר בזה (ס"י וסקכ"ט ל' ובה"ל ד"ה ואסור וע"ל סי' ש"כ דין ט"ו וסי' שכ"ז דין ו' וסי' שכ"ח דין נ').

טז דעת הגר"א דגם בחול אסור לרחוץ בחלב ובורית הנעשה מחלב דסיכה כשתי' ועכ"פ מדרבנן אסור ומנהג העולם להקל ורק איזה מדקדקים זהירים בזה ואם מצוי להשיג בורית שנעשה שלא מחלב בודאי נכון לחוש לדעת המחמירין בזה (בה"ל ד"ה בשאר).

יז מרחץ שהאור נסקת מבחוץ מתחתיו אם סתמו מע"ש נקביו שהמרחץ מתחמם על ידיהם רוחץ בו למו"ש מיד שהרי לא נתחמם בשבת אבל אם לא סתמו נקביו אע"פ שמאליו הוחם בשבת ע"י שנתנו בו עצים מע"ש מבעו"י צריך להמתין לערב בכדי שיעשו לפי שאסור לעשות כן גזרה שמא יחתה בגחלים ואם ספק אם הי' פקוק דינו כנ"ל סי' שכ"ה דין ט"ז (סי"א וסקל"א ל"ב ל"ג).

יח אותן בתי חורף שיש שני חדרים ויש נקבים בתקרה התחתונה כדי שכשיסיקו התנור למטה ויתחמם החדר התחתון יכנס החום דרך הנקבים לחדר העליון ועל הנקבים יש קערות ברזל או סתימת אבן נוהגין בו היתר לפותחן בשבת (סקל"א ושה"צ).

יט עיר שישראל וגוים דרים בה ויש בה מרחץ רוחצת בשבת אם רוב האנשים הרגילים לרחוץ במרחץ זה בעת הזו של מו"ש גוים מותר לרחוץ בה במו"ש מיד דמסתמא אדעת הגוים מחמם את המרחץ ואם רוב ישראל או אפי' מחצה על מחצה אסור למו"ש עד כדי שיוחמו חמין ואע"ג דבשבת בודאי רחצו בו גוים מ"מ בסוף יום השבת חממהו אדעת ישראל ואם יש שם שר שיש לו עבדים הרבה ואפשר שחממוהו משחשכה יש להקל במקום מצוה[כא] וכנ"ל סי' שכ"ה דין י"ז ע"ש אבל בלא"ה אין להקל (סי"ג וסקל"ז ל"ח מ' ושה"צ).

סימן שכז. דיני סיכה בשבת

א עיבוד העור הוא מאבות מלאכות דהיינו שמולח את העור או שמעבדו בשאר דברים שדרך לעבדו וכן אם דורס העור ברגלו עד שיתקשה או שמרככו בידו ומושכו ומשוה אותו כדרך שהרצענים עושין חייב שהוא תולדת מעבד וכן אם מרכך את העור בשמן ג"כ מענין עיבוד הוא וחייב ולכן צריך ליזהר מטעם זה שלא למשוח מנעל חדש בשמן וי"א שיש בזה חיוב ויש אוסרין גם במנעל ישן ובפרט בזה"ז דנפישי ע"ה ויבואו להקל גם בחדשים בודאי יש להחמיר בכל גווני וכ"ש אם כוונהו במשיחת השמן כדי שיהי' המנעל שחור דאסור לכו"ע משום חשש צביעה (סקי"ב) ואם מעבד עור שכבר נתעבד אין חייב שאין עיבוד אחר עיבוד (בה"ל סי' ל"ב ס"ט ד"ה להרמב"ם).

ב לא יסוך רגלו שמן והוא בתוך המנעל או הסנדל החדשים מפני שהעור מתרכך ודמי לעיבוד [אבל בישנים אין חשש עיבוד כנ"ל דין א'] אבל סך הוא רגלו ומניחו במנעל וסך כל גופו ומתעגל ע"ג העור והוא שלא יהא בשמן הנישוף בגופו וברגלו שיעור כדי לעבדו אפי' אם יש בו כדי לצחצחו מותר אם אין מכוין לצחצחו אבל אם מכוין בגלגולו ע"ג העור או בסך רגלו ומניחו במנעל כדי לצחצח העור ע"י השמן אסור וכ"ש אם מושח המנעל בשמן אפי' אם השמן מועט ומכוין רק כדי לצחצחו אסור ואם יש בו שיעור לעבדו אסור אפי' אינו מכוין לזה (ס"ד וסקי"ג ט"ו ט"ז).

ג אם צחצח המנעלים ע"י המירוח שחור שקורין וויקס"ן אפי' ע"י גוי אסור עד לערב בכדי שיעשו משום ממרח (סקט"ז ושה"צ וע"ל סי' רנ"ב דין כ"א וצע"ק).

ד המפשיט את העור הוא מאבות מלאכות והמפרק העור החלק של צד הבשר שנקרא דוכסוסטוס מהחלק של צד השער הנקרא קלף ה"ז תולדת מפשיט (סקט"ז וע"ל סי' תצ"ז דין כ"ד וסי' תצ"ח דין י"א באיזה אופן הוא מדרבנן).

ה שיעור המעבד והמפשיט לענין חיוב אם יש בו כדי לעשות קמיע ואיסורא איכא אפי' בכל שהוא (סקט"ז וע"ל סי' ש"מ דין א' דגם פחות מכשיעור אסור מה"ת) ודיני מולח ומעבד באוכלין נתבאר בסי' שכ"א מדין ט' עד דין י"ז.

ו החושש במתניו לא יסוך יין או חומץ או שמן וחומץ יחד אבל סך הוא שמן לבדו וכן על מכה מותר לסוך בשמן שגם דרך הבריאים לסוך אותו ואין ניכר שהוא לרפואה אבל לא בשמן ורד משום דמוכח שעושה לרפואה שדמיו יקרים ואין אדם סכו אלא לרפואה ואפי' ע"י גוי אסור אם מתחזק והולך כבריא כדלקמן סי' שכ"ח דין ל' ואם הוא מקום שמצוי בו שמן ורד ודרך בנ"א לסוכו אפי' בלא רפואה מותר ובמקום שאין נוהגין לסוך בשמן כ"א לרפואה אסור בכל שמן ולכן אסור לסוך במדינותינו הראש שיש בו חטטין או אם יש לו נפח בכל מקום שהוא בשמן (וע"ל סי' שכ"ח דין נ'). ובכל מקום אסור לסוך בחלב ושומן משום דניתך ונימס והוי נולד כנ"ל סי' שכ"ו דין ט"ו (ס"א וסק"א ב' ג' ד').

ז סכין בשמן וממשמשין ביד על כל הגוף להנאתו ע"י שינוי מכפי שרגיל לעשות בחול דהיינו שסך וממשמש ביחד ולא ימשמש בכח אלא ברפיון ידים משום עובדא דחול ויש מתירין כל שאין מכוין להביא עצמו ע"ז לידי זיעה[א] וכן פסק הא"ר (ס"ב וסק"ה ו' ז' וסי' שכ"ח סמ"ב בה"ל ד"ה כדי).

ח מותר לגרד בידיו על הבשר אך שיזהר שלא יעשה חבורה (וע"ל סי' שט"ז דין כ"ט וסי' שכ"ח דין מ"ה) אבל אין מגרדין בכלי העשוי לכך משום עובדא דחול אא"כ היו ידיו או רגליו מטונפות בטיט וצואה ואם הי' לו כלי מיוחד לשבת מותר להתחכך בה ומזה נהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת אך אין מותר בזה כ"א לתקן בו מעט את השערות להשכיבן אבל לסרוק בו אסור דא"א שלא יתלוש שער כנ"ל סי' ש"ג דין כ"ג (ס"ג וסק"ח ט' י' ושה"צ).

שערי הלכות

בשם י"א, וסתם כסברת הרמב"ם בסעיף ד'.

ז. ואף דדבר זה א"א לעשותו בסם, ומבואר לקמן בסי' שכ"ח דין ע"ז דבכה"ג אין איסור דרפואה, עמש"כ בשע"ה שם על סוף דין פ"א מדברי המאמ"ר.

ח. וכתב באור לציון פרק ל"ו תשובה א' דנראה דכיון דהביא השו"ע דין זה בהלכות רחיצה ולא בהלכות רפואה, נראה דלא ס"ל טעמא דמינכר שהוא רפואה, ועוד דכיון שהיום רגילות הוא שדרך בריאים לעשות כן לחימום בעלמא, ובכה"ג מבואר בסי' שכ"ח סעי' ל"ז דלא גזרו בו.

ט. לדידן אין למנוע, כיון שלא נהגו לאסור רחיצה בצונן, וכדעת מרן ביו"ד, וכנ"ל בשע"ה באות ד', וא"כ ודאי דאין לאסור טבילה בצונן, וכן נהגו לטבול בשבת בבוקר לתוספת קדושה [דבחינת היום], וכ"ש טבילת עזרא שיטבול, וכ"ש שאשה לא תדחה טבילת מצוה, וע"ל בשע"ה אות א' לענין טבילה בחמין. וכ"ה מנהג ירושלים שרוב הת"ח טובלין בשבת בבוקר, וכ"ה לדברי האריז"ל וכמ"ש בכה"ח ס"ק ל"ב.

י. ומוכח לאסור פס"ר בדרבנן, ועמש"כ בשע"ה לעיל בסי' שט"ז אות י'.

יא. ולכאורה יש להוכיח דמנגב גם שערו כדי שלא ילך ד"א עם המים שבשערו, ועמש"כ לעיל בסי' ש"כ דין כ"ב ושם בשע"ה, ולקמן סי' ש"ל דין ד' ובשע"ה שם. ולעיקר הראיה מכאן, עיין פמ"ג במש"ז סק"ג שכתב דאין שיעור במים שבשער ולא גזרו.

יב. ע"ל בשע"ה אות ד'.

יג. ושם בשע"ה אות ט' דאין למנוע הטבילה.

יד. עמש"כ בב"י לדעת רש"י, ובמש"כ המאמ"ר בסק"ב, וצ"ע.

טו. עיין כה"ח ס"ק ל"ה דהביא כמה אחרונים שכתבו לדעת מרן לאסור בשער ראשו, דהוי פס"ר. ולפלא שלא הביא דברי האחרונים שדחו דבריהם, וכמו שהכריע בשעה"צ אות י"ז דאין חילוק.

טז. ובתו"ש ס"ק י"ג פקפק בתיבת ודאי, וכתב דאפשר שכ"ה דעת השו"ע שהשמיט תיבת ודאי, וגם אם הוא קרוב להשיר נמי מיקרי פס"ר, והביאו בכה"ח ס"ק ל"ח. וד"ז אינו מוסכם באחרונים, ונתבאר במק"א, ואכמ"ל.

יז. ומוכח לאסור פס"ר בדרבנן, דהלא הוי כלאחר יד. מיהו איכא דסברי דהוי דאורייתא כעין גילוח בסם. ועמש"כ בזה לעיל בסי' שט"ז בשע"ה אות י'.

יח. עיין מאמ"ר סק"ז שכתב דמשמע להדיא מדברי המרדכי [שהוא מקור דין זה] דשרי ליקח המורסן יבש ולשפוך המים על ידו [ועמש"כ בזה בביאוה"ל], ומ"מ לדעה קמייתא שבסי' שכ"ד שרי ליתן מים על המורסן ולגבלו בשינוי, ולכן סתם השו"ע כאן דין היתר הרחיצה במורסן, וסמך על מה שכתב בסימנים הקודמים דיני גיבול.

יט. היינו להחמיר שיטת בעה"ת, ובשו"ע שם הביאו בי"א, יעו"ש בדין כ"ו ובדין ל"ב, ומש"כ בשע"ה שם לענין מעשה לדידן. וע"ע באות הקודמת, וע"ע בכה"ח ס"ק ל"ט גבי מורסן שלנו שיש בו קמח.

כ. וכן הסכים לאסור בזה הבא"ח בפרשת יתרו אות ט"ו, וכתב שם דהעיקר כסברת היד אהרן שאסר, ודלא כהרב פחד יצחק וגינת ורדים שהתירו, ושכן המנהג פשוט בבגדאד לאסור. ומש"כ כאן בהמשך טעמא דנולד, הוא מדברי הרמ"א כאן, ועיין לעיל בסי' ש"כ דין י"ג י"ד ושם בשע"ה, דמרן לית ליה האי טעמא, יעו"ש.

כא. ומרן פסק כדעת הרי"ף והרמב"ם להחמיר בזה, וכמ"ש בשעה"צ ס"ק כ"ז וכה"ח ס"ק נ"ח.

סימן שכ"ז

א. מקור הדברים מהשלטי גבורים בדס"ב ע"ב מדפי הרי"ף באות ב', והביאו הרמ"א בסי' שכ"ח ס"ק מ"ו, דתלה במחלוקת רש"י והרמב"ם, דלרש"י הטעם משום עובדין דחול, והיינו כיון שגורם לו יגיעה, והשבת ניתנה למנוחה, הו"ל עובדין דחול, ואמנם ברש"י עצמו כתב כן על ולא מתגרדין שכתוב בהמשך הדברים, אך הבין דקאי גם על לא מתעמלין, וע"כ כל בכח אסור, אבל הרמב"ם כתב הטעם דרפואה, והיינו דוקא כשמזיע דהו"ל רפואה, ועפי"ז לכאורה צ"ל דדוקא בחולה, אבל בבריא שרי, וכדלקמן בסי' שכ"ח דין ל"ב, ולשיטת רש"י גם זה אסור. [אמנם ברמב"ם לא נזכר חולה בדוקא, ואפשר דכיון דעושה לחזק מזגו אסור גם בבריא, וכשי' המג"א לקמן בסי' שכ"ח שם. ובגדולות אלישע בסי' שכ"ח ס"ק ס"ז כתב דכיון דרוה"פ ס"ל לאסור בבריא, וכ"מ מסתמות מרן שלא הזכיר חולה, יש לאסור. וע"ע מש"כ לקמן בסי' שכ"ח בשע"ה ע"ד השוה"ל שם בדין ל"ב לדעת מרן בדינא דהמג"א, וע"ע בשע"ה שם על דין ל"ג]. והנה בביאוה"ל בסי' שכ"ח סעי' מ"ב בד"ה כדי הקשה לדעת מרן דהזכיר כאן לא ימשמש בכח, והיינו כשיטת רש"י משום יגיעה, ולא הזכיר חילוק דזיעה, ושם [בשוה"ל הוא בדין ל"ג] כתב כהרמב"ם כדי שיגע ויזיע, וכמ"ש שם בא"ר ועוד דהוי כשיטת הרמב"ם, ואפשר לומר דמהא דהביא בשו"ע ב' הדינים ס"ל דלא סתרי אהדדי, וכמ"ש הב"ח שם לדעת הטור דהא והא איתא, דיש איסור דעובדין דחול היינו בכח אפילו בלא זיעה, וזה פסק השו"ע כאן. ויש איסור דרפואה, ופסקו בשו"ע בסי' שכ"ח בהלכות רפואה, וכ"כ במחצית השקל שם בדעת השו"ע, ועפי"ז צ"ל לדעת השו"ע לאסור גם בלא זיעה, וכ"כ הגר"ז שני הדינים יחד בסי' שכ"ח סעי' מ"ז. שו"ר שכ"כ בציץ אליעזר בח"ו סי' ד' לדעת השו"ע ולמעשה. ועיין באור לציון בפרק ל"ו תשובה י"א י"ב דכתב לדעת השו"ע לאסור דוקא אם מזיע, ולכאורה מהכא לא משמע כן.

נתיבי המנהגים

הרה"ג אליקום דבורקס שליט"א
מו"צ בד"ץ "שארית ישראל"

סוכה שנפלה מחמת רוחות חזקות האם מותר לסכך ביו"ט ע"י נכרי

סוכה שנפלה ביו"ט של חג הסוכות, שנשבו רוחות חזקות שהסירו את הסכך, האם מותר לסכך ביו"ט ע"י נכרי. המשנ"ב סימן תרל"ז ס"ק א' כתב דאם נפלה סוכתו ביו"ט, עושה אותה בחול המועד, וביו"ט אסור להקימה, ואפילו אם הרוח הפיל ממנה רק מקצת הסכך לבד אין להוסיף ביו"ט בעצמו, וע"י עכו"ם אפילו נפל הסכך כולו יש להתיר. המקור לזה הוא בשו"ת באר יצחק או"ח סימן י"ג שהתיר בציור הנ"ל אמירה לעכו"ם עפ"י דברי התוס' בשבת דף צ"ה ע"א ד"ה והרוצה, שאיסור בונה ביו"ט הוא רק מדרבנן, דמתוך שהותר בנין לצורך אוכל נפש גבי מגבן שהוא תולדה דבונה, ומותר ביו"ט משום אוכל נפש, הותר נמי שלא לצורך, ורק מדרבנן אסור, ובצירוף שיטת העיטור שהביא הרמ"א או"ח סימן רע"ו ס"ב דמתיר אמירה לעכו"ם אף במלאכה דאורייתא במקום מצוה, ואף דלא פוסקים כבעל העיטור, מ"מ בצירוף ב' דברים יש להקל באמירה לעכו"ם ביו"ט באיסור דרבנן לצורך מצוה, אולם דבריו מוסבים רק כשנפל הסוכה ביו"ט, דאיסור בונה לדעת התוס' הוא רק מדרבנן, אבל בשבת דאיסורו מן התורה ודאי דאסור אמירה לנכרי אף לצורך מצוה.

בס' הליכות עולם ח"ג עמוד קפ"א מביא בשם ספר ויקהל שלמה סימן ש"ז, שהתיר ביו"ט ראשון של סוכות לומר לגוי לסכך הסוכה אם נפל מהרוח ואין לו סוכה, והגוי מבין ומסכך את הסוכה ומתקנה. וכן פסק בשו"ת יבי"א ח"ח או"ח סימן ז' ובס' חזון עובדיה הלכות סוכה עמ' מ"ח, שאפילו נפל הסכך כולו יש להתיר ע"י גוי. וכן פסק הגר"י זילברשטיין שליט"א בס' מלכיך אומניך פרק ו' סעיף ז', ומוסיף שדווקא אם נפל הסכך שלא פשע אפשר לסמוך על בעה"ט שמתיר לעשות מלאכה דאורייתא במקום מצוה, משא"כ לסכך מתחילה שפשע שלא תיקן הסוכה מעיו"ט קנסו אותו, וכתבו להעיר גדולי האחרונים על דברי המשנ"ב הנ"ל שהתיר אמירה לנכרי לצורך מצות סוכה, ואילו בסימן תרכ"ו ס"ק כ' כתב המשנ"ב וז"ל: "ואם היה כל השנה קבועין במסמרין שפתיחתן אסור מן התורה, ושכח לפתחן עד כניסת יו"ט, מותר לפתחן ע"י עכו"ם באין לו סוכה אחרת בליל יו"ט משום שבות במקום מצוה, וכן אם מותר לומר לנכרי שיסכך לו סוכה ביו"ט באין לו סוכה אחרת, מסתפק הפרי מגדים, וסיים **להורות היתר חלילה לי,** וצ"ע בכ"ז, ואם הוא עדיין בין השמשות נראה דבודאי יש להקל בזה ע"י עכו"ם", ומשמע מסתימת דבריו שמסכים לדברי הפמ"ג דחלילה להורות היתר, וצריך עיון ממש"כ בסימן תרל"ז דמותר אמירה לנכרי לצורך מצוה.

כמו"כ כתב הפרי מגדים או"ח סימן שט"ז סק"א לאסור להניח סכך ע"י עכו"ם ביו"ט, משום דהנחת הסכך על גג הוא בנין קבוע כיון שהוא מונח שם לשמונה ימים, והוי איסור תורה, לא הותר ע"י עכו"ם כי אם שבות דשבות במקום מצוה, ועל כן כתב דאם נפל הסכך בליל יו"ט אסור להחזירה ע"י עכו"ם, ואפילו מקצת סכך אסור, וכן כתב בפתיחה כוללת להלכות יום טוב ס"ג אות ג'. וכך כתבו לאסור בהגהות חכמת שלמה סימן תרל"ז, ובס' כף החיים סימן תרל"ז ס"ק ה', ובשו"ת ימי יוסף בתרא סימן כ"ו, ומוסיף דלא מבעיא אם אין לו סוכה אחרת דהוה מתקן דאורייתא ודאי דאסור לעשות ע"י עכו"ם, אלא אפילו אם יש לו סוכה אחרת לישב בה דלא מיקרי מתקן גמור ע"י עשיית הסוכה, מ"מ אסור כיון דעשייתה למצוה עבור זה נקראה אהל קבוע, ואיסור דאורייתא הוא. מאידך יש פוסקים שפסקו כדברי הבאר יצחק הנ"ל, וה"ה שו"ת עטרת חכמים או"ח סימן ו', וביכורי יעקב סימן תרכ"ו ס"ק י"א, ושו"ת בית יצחק אבן העזר ח"ב סימן קכ"ה, ושו"ת שארית יעקב סימן כ"ח, ושו"ת שערי דעה ח"ב סימן י"ז, ושו"ת חבלים בנעימים חלק ג' סימן ל'.

בשו"ת מגידות (להפמ"ג) תשובה ק"ט כתב להתיר לסכך ע"י גוי ביו"ט, וז"ל: "מעשה פה בביתי בחג הסוכות עשיתי סוכה, וסמכתי על הפועלים עצלים, ולאחר אכילה בליל שבת קודש נפל הסכך לגמרי, והיה לי צער גדול", ופסק (שם) הפמ"ג שמותר לגוי לסכך עפ"י הכרעת הרמ"א שבמקום צורך גדול אפשר להסתמך על שיטת העיטור, ונפילת הסכך ביו"ט נחשב לצורך גדול היות ולא היה לו סוכה אחרת, כמו שכתב (שם) "כי לא היה לי סוכה אחרת כי אם בדוחק גדול, וגם נתבטל ממנו שמחת יו"ט, הרוצה להתחיל לכתחילה אין חטא בידו", וכתבו להעיר האחרונים דלכאורה הוא סתירה, דהפמ"ג בסימן תרכ"ו כתב שאין להורות היתר בזה, וצ"ע.

בס' תולדות שמואל על הלכות שבת סימן נ"ג כתב לחדש דהבאר יצחק (הנ"ל) לא התיר רק במקרה שכבר הכין סוכה מערב יו"ט כתיקונו, ואח"כ נפל ביו"ט ע"י רוח, אבל אם לא תיקן כלל סוכה מעיו"ט אסור להניח הסכך ע"י עכו"ם. ונראה ההסבר בדבריו דדווקא אם נפל הסכך ביו"ט דהוא אנוס, מותר ע"י אמירה לעכו"ם, משא"כ אם לא תיקן הסוכה בערב יו"ט אסור משום שפשיעתו גרמה לו.

בשו"ת לב חיים (פלאג'י) חלק ב' סימן ר"ט כתב במי שהיו לו סוכה מד' דפנות, וביו"ט נפל דופן ג', ואין יכול ללכת לסוכה אחרת, דמותר לומר לעכו"ם שיתקן הדופן השלישי שיקבענו במסמרים.

לדעת הביכורי יעקב הנ"ל שכתב להתיר אמירה לנכרי לצורך גדול אף במלאכה דאורייתא, היות ויש לו צורך גדול מזה שרוצה לקיים מצות סוכה, וכדעת הרמ"א בסימן רע"ו, יוצא מדבריו דיש להקל גם בשבת חוה"מ סוכות ע"י אמירה לנכרי, היות והוא צורך גדול, וגם דאינו מלאכה דאורייתא, והוא שבות דשבות במקום מצוה ומותר. רעק"א השיג על הביכורי יעקב (מובא בתוספת ביכורים בסוף הספר), וכתב שמה שהתיר מטעם דקיום מצות סוכה הוא צורך גדול, וצ"ע מהלכות שופר סימן תקפ"ו סכ"א שמבואר שם שמותר לומר לנכרי שיוריד שופר מהעץ, דהוה שבות במקום מצוה שמותר, אבל במלאכה דאורייתא אסור אע"פ שקיום מצות שופר הוא צורך גדול, הרי מבואר דקיום מצוה אינו דוחה איסור מלאכה, וכן מש"כ דלא נקרא בנין ממש דנחשב רק כאהל עראי, כתב רעק"א דאולי מה דסוכה הוה אהל עראי הוא רק לגבי חיוב מזוזה, אבל לגבי מלאכת בונה בשבת הוי הסוכה בנין דאורייתא, ולכן דחה את דברי הביכורי יעקב.

ולכן נראה דאם הסכך נפל בשבת, אין להתיר לבנות ע"י אמירה לנכרי, היות ולרוב הפוסקים הוא מלאכה דאורייתא דבונה, אולם ביו"ט יש להתיר אמירה לנכרי כדעת המשנ"ב בסימן תרל"ז ס"ק א'. (עי' נטעי גבריאל על חג הסוכות פרק י"ח מש"כ בזה).

בשו"ת מהר"ם ריקאנטי סימן ט"ז כתב דאסור לומר לנכרי ביו"ט להסיר גג הרעפים שלא יכלו להסירם בעיו"ט מחמת רבוי הגשמים, וכתב שם לאסור זה אף לדעת בעל העיטור שמתיר הדלקת נר לצורך סעודת שבת, ומובא ברמ"א סימן רע"ו, דכיון שעושה בבית ישראל ובמחובר אסור, ומסיק שם לאסור אף באומר לו קודם השבת, כיון שקובע מלאכתו בשבת (עי' שדי חמד מערכת סוכה סימן א' אות ב').

הנאה ממעשה שבת במלאכה שעשה קטן

מי שעשה אחת משאר מלאכות האסורות מן התורה בשוגג, שלא ידע שאסור לו לעשותה, כגון ששגג בדין או שעשה עפ"י הוראת חכם שטעה, או ששכח ששבת היום, אסור לו ולאחרים ליהנות מהמלאכה בשבת, כמובא בשו"ע או"ח סימן שי"ח סעיף א', אבל במוצאי שבת מותר לו ולאחרים ליהנות מהמלאכה מיד, ואין צריך להמתין בכדי שיעשו.

ויש לברר האם מותר ליהנות ממעשה שבת ממלאכה שעשה קטן, האם דינו כגדול או לא. בביאור הלכה סימן שכ"ה ד"ה א"י מביא בשם המג"א סימן שכ"ה ס"ק כ"ב, דחש"ו שמילאו מים לצורך עצמן מותר ליהנות מהם, ומבואר דאין קנס במעשה שבת בקטן, אולם אם הקטן עשה מעשה שבת עבור הישראל, אסור לישראל ליהנות מזה, וצריך לחכות במוצ"ש בכדי שיעשו, אולם המג"א מדבר שם בחש"ו שמילאו מים מבור שהוא רשות היחיד לרה"ר, מותר להשקות בהמתו כשמילאו לצורך עצמן, אבל לצורך ישראל אחר לא, וכך דעת הפמ"ג.

הפמ"ג בא"א (שם) מסתפק: "חש"ו שבישלו לצורך עצמם בשבת, האם מותר לאחר ליהנות מן התבשיל, די"ל דאף בשוגג אסור לכל ישראל דנעשה בחילול שבת, ולא דומה להא דיבמות קי"ד ע"א דהא דר' יצחק אירכסו ליה המפתחות של בית המדרש ברה"ר, ואמר לו ר' פדת זיל דבר טלי וטליא וליטיילו התם, דאי משכחי מייתו להו, ושרי לפתוח את בית המדרש אע"ג דאתו באיסור". וביאור דבריו דבשלמא מילוי מים מרה"י לרה"ר, וכן טלטול המפתחות מרה"י לרה"ר, אע"ג שנעשה בהם איסור מ"מ החפץ לא נשתנה מחמת האיסור, אבל בבישול כיון שנעשה איסור בגוף הדבר, אפשר אף שעשו לצורך עצמן אסור ליהנות מזה בשבת. וכך כתב בחיי אדם כלל ט' אות י"א וז"ל: "כל העושה מלאכה מהמלאכות האסורים מדאורייתא כגון מבשל בשבת וכן כולן וכו', ואם בשוגג או ששכח או אומר מותר אסור בו ביום שכל אדם וכו', ודווקא בדבר שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכיו"ב, אבל המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה, אם בשוגג מותר אפילו בו ביום, ואם במזיד אסור אפילו לאחרים עד מוצ"ש, **ומ"מ יש להחמיר** בכל איסור תורה כמו מבשל". הובא בביאור הלכה סימן שי"ח (עי' שו"ת לב אברהם (וינפלד) סימן מ"א מש"כ בזה). עכ"פ ברור שקטן שעשה לצורך ישראל גדול אסור ליהנות, וגם צריך להמתין במוצ"ש בכדי שיעשו.

ויש לדון בסכך שנפל ביו"ט, האם מותר לחזור ולסככו ע"י קטן, אף שקטן העושה מלאכה לצורך הגדול אסור בהנאה, כמש"כ המג"א סימן שכ"ה ס"ק כ"ב, ומ"מ כתב בספר אמירה לנכרי (בביאורים בסוף הספר סימן ט') שבנ"ד תלוי במחלוקת אם מותר לעשות שבות ע"י קטן לצורך מצוה, דדעת המרדכי שהובא בבאר היטב סימן שמ"ו ס"ק ב' להתיר, אמנם בשו"ת חת"ס ח"ו סימן י"ג מעיר דאף לצורך מצוה לא ספינן ליה איסורא, אלא שבאופן שהקטן מתכוון לעצמו הרי דעת הרשב"א שמותר לעשות שבות לעצמו, כמו שהביא הבה"ל סימן שמ"ג ד"ה מד"ס, ובזה כשעושה לעצמו נראה דודאי אפשר לסמוך להקל שיהנה גם הגדול מכך, וכמש"כ בשו"ת רעק"א סימן ט"ו, ולדעת שו"ע הרב בסימן שמ"ג סעיף ז' מותר לעשות שבות באקראי לצורך מצוה ע"י הקטן.

ספרים שנדפסו תוך חילול שבת

בענין סידורים וספרים שנדפסו בשבת ויו"ט אם רשאין להתפלל בהם, לדעתו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ב סימן י"ז פשוט הדבר שכיון שנעשה בהם עבירה חמורה כזו דחילול שבת, ואף בנעשה ע"י פועלים נכרים מ"מ יש בזה חילול שבת בפרהסיא, שהוא ככופר בבריאת העולם ומחלל שם שמים, והם מאוסים לדבר מצוה, וכש"כ לתפילה שצריכים שהשי"ת ישמע ויקבל התפילות, שצריכין לזה סניגורים ופרקליטים טובים, ואיך יתפלל דבר שיהיה קטיגור ח"ו, ולא יניח שיתקבלו התפילות. ויש מקום לומר דגם בדיעבד לא יצא בתפילה כזו שיעשה שיהיה קטיגור, שלכן ודאי לא תתקבל תפילתו, דתפילה שיודע שלא תתקבל בפשיעתו הוא כלא התפלל, וממילא גם במתפלל מתוך סידורים שנעשה בהם עבירה, כשיודע המתפלל מזה יש טעם גדול לומר שאינה תפילה כלל, אבל למעשה אין לו לחזור ולהתפלל, דוכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, והוי מעוות לא יוכל לתקון (עי' בקובץ תורני המאור (ברוקלין) תש"כ מנ"א, וקובץ המאור וזכרון בספר עמוד ת"ו, ושו"ת שרגא המאיר ח"ח סימן ע"ב).

הנאה ממעשה שבת במקום הצורך

הנאה ממעשה שבת במקום צורך, כתב המשנ"ב בסימן שי"ח ס"ק ז' שאפשר לסמוך על דעת הפוסקים המקילים לו ולאחרים ליהנות מהמלאכה גם בשבת עצמה, כל שהמלאכה נעשתה בשוגג, דהיינו אם אין לו מה לאכול.

מובא ברמ"א בסימן שכ"ה סעיף י' וז"ל: "וכן נהגו היתר לומר אף לכתחילה לאינו יהודי להביא שכר או שאר דברים דרך כרמלית או בלא עירוב, ואעפ"י שיש להחמיר בדבר, מ"מ אין למחות ביד המקילין **לצורך שבת** ובשעת הדחק, דהא יש להקל באמירה לאינו יהודי לצורך כמו שנתבאר בסימן ש"ז, וכש"כ בכה"ג". המשנ"ב (שם) ס"ק ס"ב מביא בשם שו"ע הגר"ז דמ"מ אין להקל אלא בשכר וכיו"ב מהדברים הצריכים לשבת, שא"א להיות בלעדם אלא בדוחק קצת, אבל דברים שאין צריך כ"כ, כגון פירות וכיו"ב, אין להקל, ואפילו אם הוא רוצה להתענג בהם לכבוד שבת. כתב בס' ברית עולם בדיני אמירה לעכו"ם סימן נ' אות ז' וז"ל: "ונראה דכ"ז בזמנם דעיקר השתיה היתה שכר, אבל היום שעיקר השתיה היא סודה תה וקפה, הכל כמנהג האדם והמקום, ואפשר דהרגיל הרבה בפירות כגון שיש לו דיאטה, גם זה הוא בכלל הדברים הצריכים לשבת".

בס' מאור השבת ח"א סימן י"ח ס"ק י"ז דן בענין מעשה איסור בשוגג בתבשיל "טשאלינט" (חמין), ויש לו מה לאכול מלבד החמין, האם צורך אכילת מאכל זה נקרא מקום הצורך או לא, ולכאורה כיון שאכילת חמין הוא לכבוד שבת קודש, והוא מהדברים הצריכים לשבת שא"א בלעדם אלא בדוחק קצת, הוי כמקום הצורך. ואולי י"ל דבנ"ד מדובר לגבי קנס, ויתכן שחז"ל החמירו בקנס יותר כיון שעבר על איסור תורה, ולכן אפשר שאין להקל אלא דווקא כשאין לו מה לאכול, משא"כ בשבות דשבות, ומציין שמרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב דחמין לא נקרא צורך כל כך, וכן פסק מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאף אם אין לו חמין לסעודת שבת לא נקרא מקום הצורך לענין זה, ואסור ליהנות ממעשה שבת אלא א"כ **אין לו מה לאכול,** כיון שמעיקר הדין קי"ל כרבי יהודה. כוונתו דבשו"ע סימן שי"ח סעיף א' פסק כרבי יהודה, אולם הגר"נ גשטטנר זצוק"ל כתב דמסתבר דאכילת חמין בשבת הוי כמקום הצורך, וכן כל דבר שזה לעונג שבת נקרא כמקום הצורך, ואם יכול להשיג את המאכל במקום אחר, ויש לו אי נעימות ללכת שם ולקחתו, נראה דהוא ג"כ כמקום הצורך.

ולכאורה יעוין בשו"ע הגר"ז בסימן ש"ז סעיף י"ב שמותר לומר לגוי להביא חמין מן התנור שנטמן בו דרך כרמלית, או מחצר לחצר שאין בו עירוב, משום דהוי שבות דשבות במקום מצוה, שסעודת שבת מצוה היא, וכ"כ בס' כף החיים (סופר) סימן ש"כ אות מ"ו, ולכאורה כתוב במפורש שעצם אכילת חמין היא מצוה, וא"כ י"ל דאף דיש לו אוכל אחר נקרא אכילת חמין כשעת הצורך (עי' שו"ת יבי"א ח"ט סימן ה').

וראוי לציין דמ"ש לעיל דשבות דשבות במקום מצוה מותר, על אף שיש עמה הנאת הגוף כגון אכילת חמין, אולם בשו"ת הרשב"ש סימן קע"ה כתב בדין פת שאפאה הגוי לעצמו, והביא אותה לבית ישראל עפ"י בקשת ישראל, להחמיר בזה, דאעפ"י שהתירו שבות דשבות במקום מצוה, וסעודת שבת הויא צורך מצוה, מ"מ לא התירו שבות דשבות אלא אצל מילה שניתנה השבת לדחות אצלה, אולם י"ל דלדעת הרמב"ם בפ"ו מהלכות שבת הט"ו והשו"ע שפסקו דשבות דשבות מותר במקום כל מצוה, לפי"ז אם הגוי הביא הפת שאפאה לעצמו, אפילו הביא אותה עפ"י בקשת ישראל לא נאסר הפת במקום שאין שם דין רה"ר, דהו"ל שבות דשבות במקום מצוה. ויש ראי' מדברי השו"ע בסימן של"ח ס"ב שמותר לומר לגוי לבוא לנגן בכלי שיר בשבת לשמחת חתן וכלה, והיינו דהוי שבות דשבות במקום מצוה, ומוכח דאף להנאה לאדם ששומעים את קול הניגונים ונהנים מזה מותר, ומשום כך כתב בכנה"ג סימן ש"ז בהגב"י אות ג' שנהגו לסמוך על דברי השו"ע לשלוח דברי מאכל ע"י גוי לשמחת חתן וכלה דהויא מצוה.

בנין שנבנה בשבת

נפסק בשו"ע סימן רמ"ד דאם בנו אינם יהודים לישראל בית בשבת באיסור, נכון להחמיר שלא יכנסו בו, וכתב בשו"ת אגרות משה חלק ד' סימן ס"ט סק"ה דישראל שבנה בית בשבת יש להחמיר, כמו שהחמירו בעכו"ם שבנה לישראל אף אחר כדי שיעשה, וכך משמע בשו"ת רב פעלים חלק א' סימן י"ג, ודלא כמש"כ בשו"ת ציץ אליעזר חלק י"ד סימן ל"ג דמלאכת גוי לישראל בשבת חמור יותר מאשר הישראל עושה מלאכה בשבת. בס' תהלה לדוד סימן שי"ח סק"ג כותב להחמיר בישראל יותר מאשר גוי. בשו"ת מנחת שלמה סימן ה' כותב דישראל שבנה בית בשבת, יש לו לסתור אותו, ודומה למש"כ הנוטע בשבת שדה יעקר, ולכן אם בנה סוכה בשבת במזיד ודאי אין להכנס בה אפילו אין לו סוכה אחרת (עי' שו"ת יבי"א ח"ח סימן כ"ח).

בעל הקהילות יעקב זצ"ל בתשובה לר' יעקב הלפרין זצ"ל משנת תרצ"ד, כתב בנושא רכישת מלט ממפעל המייצר בשבת, בזה"ל: בנדון דידן, שעושה למכור, והתוצרת שלו הוא לפי רוב הקונים, ואילו היו היראים שבארץ ישראל נמנעים מלקנות ודאי היה מוכרח למעט בתוצרותיו, והיה עכ"פ ממעט בחילול איזו שבתות בשנה, או שהיה ממעט בפועלים, או בשעות העבודה או בכמותה, ונמצא שכל קונה וקונה מסייעו ממש שיחלל שבת יותר משאילו לא קנה באופן שבלעדו לא היה זה החילול שבת. והוא ברור בסברא, וכן אמר גיסי הגאון האמיתי בעל חזון אי"ש שליט"א (זצ"ל), והוי לפני עיור גמור. ומהאי טעמא פשוט מאוד שאסור בהחלט לקנות גם מהמלט שידוע בבירור שלא חיללו עליו את השבת, שהרי אילו לא היו קונים מהם זה שנעשה בחול, והיה מצטבר אצלו הרבה מלט באין קונה, ודאי היה ממעט בעבודתו להבא, אם בהפסק כמה שבועות אם במיעוט פועלים כנ"ל, ונמצא שבקניית תוצרותיו בין דחול בין דשבת מביאים אותו לחילול שבת, ואיכא לפני עיור גמור, וקולר תלוי

בצואר הקונים, על דרך שאמרו חז"ל בכיוצא בזה, דלאו עכברא גנבא אלא חורא גנבא. ומסכם את הדברים: סוף דבר דלענין בדיעבד, כשכבר קנו המלט הנעשה בשבת, מטין הדברים דאסור להשתמש בו וכו', אבל לענין לקנות לכתחילה מזה מלט לית דין צריך בושש שאיסור גמור ומוחלט הוא, בין מה שנעשה בחול בין בשבת, מצד לפני עיור ומצד מסייע ידי עוברי עבירה. ומלבד כל זה, ודאי שהקונה הוא בכלל מי שיש בידו למחות וכו', שהרי אילו נמנעו היראים מלקנות בשביל החילול, היה בעה"ב מביה"ח נכנע לדרישתם שלא לעבוד בשבת בשביל מסחרו.

האם מחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי

נפסק בשו"ע או"ח סימן שי"ח ס"א דהמבשל בשבת או שעשה אחת משאר מלאכות במזיד, אסור לו לעולם, ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד, וכתב המשנ"ב (שם) ס"ק ה' וז"ל: "מותר למוצאי שבת **מיד** - דלא בעינן להמתין בכדי שיעשו אלא במלאכה הנעשית ע"י א"י בשביל ישראל, משום דקל בעיניו איסור דאמירה לגוי, ויבוא לעשות כן פעם אחרת כדי שיהיה לו מוכן במו"ש מיד, אבל דבר שנעשה ע"י ישראל בידים ודאי ליכא למיחש דעי"ז שנתיר למו"ש מיד יבוא פעם אחרת לומר לישראל לבשל לו בשבת בשביל זה, ועוד שהישראל לא ישמע לו, דאין אדם חוטא ולא לו". היוצא מזה דיש חילוק במעשה שבת אם גוי עשה אותו או ישראל עשה אותו, דבגוי צריך להמתין במוצ"ש בכדי שיעשו, ואם ישראל עשה המלאכה בשבת מותר לאחרים מיד במוצ"ש.

ומשום כך יש לברר במחלל שבת בפרהסיא שדינו כעכו"ם לגבי סתם יינם, דאם לגבי מעשה שבת דינו כעכו"ם, וצריך להמתין בכדי שיעשו, או כאן שבפועל הוא לא גוי אלא ישראל גמור, אלא שהוא חטא, וישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא, א"כ אף שבדינים מסוימים הוא כמו גוי, אבל לגבי מעשה שבת הוא כישראל, ולא פלוג רבנן בינו לבין ישראל אחר, ואין צורך להמתין, ומותר להשתמש במלאכתו במוצ"ש מיד.

והנה מצינו כמה טעמים מדוע בגוי צריכים להמתין בכדי שיעשו. הרמב"ם בפ"ו מהלכות שבת הלכה ח' כתב וז"ל: "ולא אסרו בכל מקום שימתין בכדי שיעשו אלא מפני דבר זה, שאם תאמר יהא מותר מיד, שמא יאמר לנכרי לעשות, וימצא הדבר מוכן מיד, וכיון שאסרו לא יאמר לנכרי לעשות לו, שהרי אינו משתכר כלום מפני שהוא מתעכב לערב בכדי שיעשה דבר זה שנעשה בשבת". וכן כתבו התוס' בביצה דף כ"ד ע"ב.

רש"י בחולין דף ט"ו ע"א כתב הטעם שצריכים להמתין בכדי שיעשו וז"ל: "דלא נמטייה הנאה מאיסורא, וכי שרי לאורתא בכדי שיעשו לא מטי לו הנאה מיניה". וכן כתב רש"י בגמ' ביצה דף כ"ד ע"ב שלא יהנה ממלאכת יום טוב.

הב"י סימן ש"מ כתב "דלא מצרכינן בכדי שיעשה אלא בדבר שלא נעשה ע"י ישראל, משום דמתוך שקל בעיניו של הישראל יבוא לעשות כן בפעם אחרת, שיאמר לנכרי לבשל לו, אבל דבר שעושה ישראל בידו ודאי ליכא למיחש דאי שרית ליה מיד אתו לבשולי בהדיא".

הבאנו לעיל דברי המשנ"ב להסביר דברי הב"י דיסוד אמירה לעכו"ם קל בעיניו, וחוששים שיאמר לנכרי שיעשה לו בשבת כדי שיהא לו מוכן במוצ"ש, ולכן צריך להמתין בכדי שיעשה, משא"כ בישראל לא חוששים שיאמר לישראל חבירו, ועוד שהישראל לא ישמע לו, דאין אדם חוטא ולא לו. בס' שמירת שבת כהלכתה פ"ל הערה קכ"ד כתב נ"מ בין שני הטעמים שהביא המשנ"ב לגבי ישראל מחלל שבת, דהטעם הראשון שחוששים שלא יאמר הישראל לנכרי, י"ל דבמחלל שבת היות והוא ישראל לא חוששים שיאמר הישראל לחבירו המחלל שבת שיבשל לו, דהרי הוא עובר בלאו דלפני עור לא תתן מכשול, ולכן מותר ליהנות מהמלאכה מיד במוצ"ש, אולם להטעם של רש"י כדי שלא יהנה הישראל ממלאכת שבת, צריכים להמתין בכדי שיעשה במוצ"ש. אולם אי אפשר להכריע בזה, היות והמשנ"ב בסימן שכ"ה ס"ק כ"ח מביא שני הטעמים שלא יהנו ממלאכה הנעשית בשביל ישראל בשבת, וגם החשש שיאמרו לגוי בשבת להכין שיהיה מוכן במוצ"ש מיד. (עי' משנ"ב בהקדמתו לסימן תקט"ו).

אולם בשו"ת שבט הלוי ח"ג סימן נ"ד כתב שבמחללי שבת בזמנינו ג"כ חוששים שהוא ישמע לו ויחלל שבת עבור ישראל, וממילא ג"כ צריך לחכות בישראל בכדי שיעשו.

כתבו האחרונים דעוד נ"מ יש בין שני הטעמים ביו"ט שני של גלויות, דלשיטת רש"י דהטעם שלא יהנה ממלאכת נכרי הנעשה בשבת או ביו"ט, מותר הישראל ליהנות במוצאי יו"ט הראשון בכדי שיעשו, אעפ"י שהוא ליל יום טוב שני, דממנ"פ מותר אז, דאם הלילה חול הרי המתין בכדי שיעשו, ואם הוא קודש נמצא שנלקטו בחול, ולשיטת התוס' צריך להמתין בכדי שיעשו **במוצאי יום טוב שני**, דאל"כ חוששים שמא יאמר ביו"ט ראשון לך ולקוט לי כדי שיוכל לאכול ביו"ט שני. עוד נ"מ האם לישראל אחר שלא הובא בשבילו מותר מיד, או שצריך להמתין בכדי שיעשו, דלשיטת רש"י שהטעם כדי שלא יהנה ממלאכת שבת ויו"ט, שייך דין זה בין למי שהובא בשבילו ובין לאחרים, אבל לשיטת התוס' שהוא שמא יבוא לומר לנכרי לעשות מלאכה, זה שייך דוקא למי שהובא בשבילו, אבל אחר שלא הובא בשבילו ודאי דלא יאמר לנכרי ללקט בשבת כדי ליהנות אחרים, דאין אדם חוטא ולא לו.

היתר מעשה שבת ע"י חכם

מובא בגמ' שבת ק"ט ע"א דברי רב חסדא דמי אבטיח המועילים למעיים מותר לסננם ולשתותם. אשתו של זעירי עשתה משקה מאבטיחים לחייא בר אשי ולא אכל, אמרה לו לרבך אני עושה והוא אוכל, ואתה אינך אוכל. ומסבירה הגמ' שזעירי לשיטתו שהתיר בכך, שזעירי אומר נותן אדם יין צלול ומים צלולים לתוך מסננת שמסננים בה את השמרים מן היין בשבת ואינו חושש, מכאן שסבר דכיון שהיין או המים נשתים כך כמו שהם, אינו עושה דבר בתיקונם, כאן גם כן כיון שהוא נאכל כך שלא לרפואה ובלא סינון אינו עושה דבר.

ע' ברמב"ן במלחמות שבת דף י"ז (מדפי הרי"ף) שהבין דמה דלא אכל חייא בר אשי את המאכל הזה בשבת, היינו משום איסור דמעשה שבת, ולפי"ז הוכיח מכאן דקיי"ל כר' יהודה שסובר בגמ' ב"ק ע"א ע"א דמעשה שבת בשוגג ג"כ אסור באותו היום, שהרי אשתו של זעירי שוגגת היא, שהרי היא חשבה שמותר לעשות כן. וכ"כ בס' בן אורי שבת ק"ט.

בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סימן קי"ט אות ה' כתב לענין מעשה שבת בדבר השנוי במחלוקת הפוסקים, דאדם הנוהג עפ"י הפוסקים האוסרים **מותר ליהנות ממלאכה שנעשית ע"י אדם הנוהג כדעת המתירים, כיון שעשה זאת בהיתר עפ"י הוראת חכם**, וכתב להעיר בס' ליקוטי אורה (עמ"ס שבת שם) דדבריו צ"ע מדברי הגמ' כאן לפי ביאור הרמב"ן, מדוע חייא בר אשי לא אכל, הרי היא עשתה עפ"י הוראת זעירי בעלה הראשון (עי' בפירוש רבינו ניסים גאון), ומתרץ דלגבי החכם החולק בעצמו שונה הדבר, דהוא הרי סובר שהמיקל בזה טועה בדין, וא"כ אינו אלא אומר מותר שדינו בשוגג, משא"כ לגבי שאר אנשים שאינם רשאים לחלוק על המתיר, בזה כתב האג"מ לצדד דאין בכה"ג קנס של מעשה שבת, כעין המבואר במשנ"ב סי' שי"ח ס"ק ב' (עי' ספר ארחות שבת פכ"ה הערה י"ז).

ספק פסיק רישא בהשרת שיער

נפסק בשו"ע או"ח סימן שכ"ו סעיף ט' דמותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בדברים שאינם משירים שער, ובלבד שלא יהיה הרוב מדבר המשיר. וכתב המשנ"ב (שם) ס"ק כ"ו דמש"כ בשו"ע בדברים שאינם משירים שיער, ר"ל שאינם ודאי משירים, אף דלפעמים ג"כ משירים אפ"ה מותר, דכיון דאינו מתכוון לזה אלא לצחצח עצמו מותר, וקיי"ל כר"ש דדבר שאינו מתכוין מותר. וכתב ע"ז בבה"ל (שם) ד"ה בדברים: "ונראה דבמינים שאינו יודע את טבעם, ואולי הם משירים, בודאי יש לאסור מלרחוץ בהם".

אולם בשו"ת מגדנות אליהו סימן קכ"ו מעיר דלכאורה אין נראה דהדבר פשוט דזה אסור, דזה תלוי בדין ספק פסיק רישא המבואר בסימן שט"ז ס"ג ברמ"א דיש להזהר שלא לסגור תיבה שיש בה זבובים, דהוה פסיק רישא, ויש מקילין, וכתב המשנ"ב הטעם של המקילין דזבובים שונה דלא נקרא צידה כלל, דלרוב קטנותן מצוי שכשפותח הכלי בורחין הכל משם, משא"כ בכוורת דבורים שהיא מלאה מהם, והם גדולים קצת, א"א שלא יתפוס אחד מהם, ולכך חשוב צידה, הט"ז (שם) הקיל בזה דהוא ספק פסיק רישא בדרבנן, וא"כ בנ"ד הוא ג"כ ספק פסיק רישא, דהרי אינו מכוון לגזיזה, וספק אם הוא משיר, וא"כ תלוי במחלוקת הזאת אם אפשר.

האחרונים כתבו לציין דברי הרמב"ם בהלכות שבת פכ"ב הלכה י"ג וז"ל: "הנוטל שיער מגוף האדם חייב משום גוזז, לפיכך אסור לרחוץ את הידים בדבר שמשיר השיער **ודאי** כגון וכו', עירב דבר שמשיר את השיער **ודאי** עם דבר שאינו משיר ודאי וכו'". יוצא דלרמב"ם בספק בדבר המשיר את השיער מותר, וא"כ גם בנסתפק לו אם הוא דבר שמשיר את השיער, אם נאמר דגם ספק חסרון ידיעה נקרא ספק במלאכת שבת, ודינו שווה לספק בעצם, א"כ הוא לא כדעת המשנ"ב.

טבילת אשה בליל שבת

הטור יור"ד בסימן קצ"ז מביא דעת ר"ת דטבילה בזמנה מצוה, לכן יש מצוה שתטבול מיד אחר שכלו ימי ספירתה. והנה אשה שחל ליל טבילתה בליל שבת, מצינו בזה מחלוקת הראשונים, הראב"ד בס' בעלי הנפש (שער הטבילה) מביא את דברי השאילתות פרשת אחרי, שאם נזדמן ליל טבילתה בליל שבת, שאי אפשר לה לחפוף ראשה ולהסתרק בשבת, חופפת ביום וטובלת בלילה, וכתב ע"ז: ואני תמה איך יכולה אשה לטבול בלילי שבת ויו"ט, ואיך תנצל מסחיטת שיער, ולכן אני אומר שראויה הטבילה להדחות עד למוצאי שבת. וכן מביא בספר האשכול הלכות מקואות שיטה שלא יטבלו נשים בלילי שבתות, משום שאי אפשר שתנצל מאיסור סחיטה. אולם אין נראה לומר כן, דדוקא בשמן יש סחיטה בשער, אבל במים שמתייבש אין איסור, **וכן נהגו הנשים מעולם לטבול בשבת ויו"ט.** ושיטת הרמב"ם בפרק ט' מהלכות שבת ה"א שאין סחיטה בשער, המעדני יו"ט בהלכות מקואות סימן ט"ז כתב שלדעת הרמב"ם עכ"פ יש איסור מדרבנן בסחיטת שיער, ומ"מ לענין טבילה שלא לבטל העונה ומצות פריה ורביה לא חשו חכמים לאיסור שלהם. וכן כתב במחצית השקל סימן שכ"ו ס"ק ה'.

ולענין אשה שחל טבילתה בימי החול ולא טבלה, האם מותר לה לטבול בליל שבת, בשו"ת מהרי"ל החדשות כתב דהיות ויכלה לטבול ביום חול, לא התירו לטבול בליל שבת כיון שיש בזה קצת ענין של איסור. הב"י בסימן קצ"ז מביא בשם ספר האגור וז"ל: "נשאל אבי מורי מהר"י לנדא על אשה שאירע ליל טבילתה בליל חמישי, ונאנסה ולא טבלה, אם יכולה לטבול בליל שבת, וכשם שאינה יכולה לטבול הואיל ונדחה זמן טבילתה", אולם הב"י חולק ע"ז שמותר לטבול בטבילה שלא בזמנה, ומסיים בדבריו **"הלכך לא נראה לי להחמיר בזה במקום שלא נהגו להחמיר"**. וכן כתב הרמ"א בדרכי משה כדברי הב"י, ופסק כן בשו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סימן י"ג שהמנהג אצלם להקל בלי פקפוק לטבול טבילה שלא בזמנה.

אולם המשנ"ב בסימן שכ"ו ס"ק כ"ד כתב עמש"כ בשו"ע "אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת", **שנוהגות הנשים שלא לטבול טבילה שלא בזמנה בשבת,** משום שהמנהג בימינו לאסור רחיצת כל הגוף אף בצונן, א"כ ניכר הדבר שטובלת לשם טהרה ונראה כמתקן (עי' בענין זה בס' טהרת הבית סימן י"ד סעיף ג'), ולכן עדות המזרח יש להם ע"מ שיסמוכו, והוא כדעת הב"י, אבל עדות אשכנז צריכים להחמיר וכדעת המשנ"ב.

טבילה בפושרין

בשו"ת חכם צבי סימן י"א כתב שאסור לטבול בליל שבת בחמין, משום דאסור לרחוץ כל גופה בחמין, כנפסק בסימן שכ"ו ס"א, וכן כתב בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת או"ח סימן כ"ד וכ"ה, שהיה מזהיר לבלנים שיתנו החמין בער"ש במקוה בעוד היום גדול, כדי שכשתחשך לא יהיו רק פושרין, ובפושרין מותר ורק בחמין אסור, והאריכו בזה בשו"ת דברי חיים או"ח ח"ג סימן כ"ו ושו"ת דברי יציב (מקלויזנבורג) או"ח סימן ק"ס וקס"א ושו"ת אבני צדק או"ח סימן ע"ז וישועות יעקב סי' שכ"ו סק"א. אולם המנהג הוא לענין טבילת נשים שטובלות אפילו במים חמים, וכך כתבו בשו"ת אגרות משה ח"ד או"ח סימן ע"ד ושו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן כ' (עי' שו"ת אור לציון ח"ב פרק ל"ה).

מברשת שינים בשבת

נפסק בשו"ע סימן שכ"ז סעיף ג': אין מגרדין (את הגוף) בכלי העשוי לכך, אלא א"כ היו ידיו או רגליו מטונפות בטיט וצואה. מקור לזה הוא דברי הגמ' שבת דף קמ"ז ע"א אבל לא מתעמלין ולא מתגרדין, ובקמ"ז ע"ב כתוב "אין גוררין במגררת בשבת", דהיינו שאסור לגרד הגוף בכלי, ומפרש רש"י "דהוא עובדא דחול", וכתב המג"א (שם) סק"א דאם היה לו מגררת מיוחדת לשבת מותר. וכתב בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סימן מ"ח ונ' וח"ה סימן ק"ד, דאסור לנקות השינים במברשת אף בלא משחה, ממה שמפורש בגמ' ובשו"ע דאין מגרדין בכלי העשוי לכך משום עובדא דחול, וגם אם לא שמים משחה שיש בזה משום איסור ממרח, אולם אם היא מברשת מיוחדת לשבת מותר.

אולם בשו"ת שבט הלוי ח"ה סימן מ"ה דאין לדמות מברשת שינים לגירוד הגוף, ומ"מ כתב דמהיות טוב יש לדקדק בזה אם אפשר, ולכן אם יש מברשת מיוחדת לשבת מותר, אולם כבר הורו גדולי ישראל לאסור מברשת שינים בשבת (עי' שו"ת חשב האפוד סימן שכ"ג).

הוצאת מים שעל גופו בשבת

מובא בגמ' שבת דף קמ"א ע"א מאמרו של רב יהודה, מי שמתרחץ במים צריך שינגב עצמו בראשונה מיד כשיוצא, ואח"כ יעלה לחוף, שאם ישארו המים עליו שמא יבוא להביא את טיפות המים שעליו ארבע אמות בכרמלית, וכך נפסק באו"ח סימן שכ"ו ס"ז. הרא"ש בשבת פרק כ' סימן י"ג מעיר מה ההיתר ללכת ברה"ר כשיורד גשם, הלא גם אז מטלטל מי הגשמים שנופלים עליו, ומתרץ הרא"ש וז"ל: "לפי שהעולה מן הרחיצה יש ריבוי מים על גופו, ולא דקדקו במהלך ברה"ר ומטר סוחף על ראשו ועל לבושו". אולם כשנעיין בדברי הרא"ש נחזי דלא ביאר הטעם למה לא גזרו על מי גשמים. הב"י בסימן שכ"ו כתב להסביר דברי הרא"ש דכשהולך ברה"ר וגשם סוחף על ראשו, המים הם מועטים, ולכן לא גזרו עליהם אפילו ברה"ר. וכך משמע מדברי השו"ע (שם) שכתב "הרוחץ בנהר צריך שינגב גופו יפה כשעולה מהנהר שלא ישארו המים עליו ויטלטלם ד' אמות בכרמלית, לפי שהעולה מן הרחיצה **יש ריבוי מים על גופו**, אבל ההולך ברה"ר ומטר סוחף על ראשו לא הקפידו בו".

אולם הט"ז בסימן שכ"ו ס"ק ב' מעיר על הסברו של הב"י דלא גזרו על מי גשמים כיון שהם מועטים, דהרי עינינו רואות דיש יותר מים על בגדיו מהגשם, ממה שיש על גופו כשעולה מן הנהר, ולכן כתב להסביר דבגשם שנופל על בגדיו א"א להמנע ממנו, משום שכשהולך ברה"ר ופתאום יורד עליו גשם לא גזרו רבנן בזה. בקרבן נתנאל על הרא"ש (שם) כתב להסביר את דברי הרא"ש שהמים שהן בעין מועטים הן, כי הכל נבלעו בלבושן, משא"כ ברחיצה יש ריבוי מים בעין (עי' שו"ת הר צבי או"ח ח"א סימן קצ"ו, ושו"ת דברי מלכיאל ח"ה סימן רס"א, ושו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן קע"ח).

יש שנהגו שאחר שיצאו מהמקוה ממתינים עד שהמים שבזקנם מתייבש, בס' ארחות רבינו ח"א עמוד קל"ו ובס' ארחות יושר סוף סימן י"א מובא שמרן הסטייפלר זצ"ל שיצא מהמקוה לא עצר עד שהגיע לביתו או לביהכנ"ס לפני התפלה, דאפילו אם יש חשש הוצאה על הטיפות מים שבזקן ובשערו, מ"מ מבואר בביאור הלכה סימן שמ"ט ובחזו"א סימן ק"ג סקי"ט דהוצאה מרה"י לרה"י דרך כרמלית לצורך מצוה, מותר מדין שבות דשבות במקום מצוה (עי' בס' מעדני יום טוב חלק ה' סימן נ"ב מש"כ בזה).

רחיצה בסבון שמעורב בו איסור

כתב הביאור הלכה סימן שכ"ז ד"ה בשאר חלב וז"ל: "עי' בביאור הגר"א שדעתו כדעת הרבה מגדולי הפוסקים דאף בחול אסור לסוך בחלב אסור, דסיכה כשתיה, ועכ"פ מדרבנן אסור, ודלא כר"ח וסיעתו שהתירו בזה לגמרי, מיהו **מנהג העולם** לרחוץ בבורית (בסבון) שלנו הנעשים מחלב, ורק איזה מדקדקין זהירין בזה, ואם מצוי להשיג **בורית שנעשה שלא מחלב בודאי נכון לחוש לדעת המחמירין בזה**".

התוס' ביומא דף ע"ז מביא בשם ר"ת שדין איסור חמשה עינוים ביוה"כ (חוץ מאכילה ושתיה), ובכללם איסור רחיצה וסיכה, אינו אלא מדרבנן, והפוסקים שהביאו לראי' שסיכה כשתיה אינו אלא אסמכתא, אבל בשאר איסורים אין לאסור סיכה כשתיה, ולכן מותר לסוך בחלב. וכן כתבו התוס' בנדה דף ל"ב בשם ר"ת, ודלא כמש"כ בס' איסור והיתר כלל ל"ט סימן ל"ד דאדם בריא אסור לו לסוך בשמן חזיר או בחלב סיכה של תענוג, שדין סיכה כשתיה מדרבנן. ועי' בש"ך בהגהותיו נקודות הכסף יור"ד סימן קי"ז שהעיר על דברי איסור והיתר, ופסק להתיר שכך המנהג, וכן כתב המחנ"א פ"ח מהלכות מאכלות אסורות הלכה ט"ו, וכן העלו הפרי חדש סי' קי"ז סק"ד וערוך השלחן יור"ד סימן ק"ז ס"ק כ"ט, שבסבון שלנו כיון שהוא פגום מאוד, ואף לאכילת כלב אינו ראוי, ואין לך נותן טעם לפגם גדול מזה, פשוט שאין כל חשש איסור להתרחץ בו אפילו לבקיאים, **וכן המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל לסוך בבית המרחץ בסבון**. ומעיר בשו"ת יחו"ד ח"ד סימן מ"ג על דברי המשנ"ב הנ"ל שנכון להחמיר להתרחץ בסבון של חלב לתענוג, כשאפשר להשיג בקלות סבון שאינו של חלב, ולכאורה יש לחלק בין חלב הראוי לאכילה, ובין סבון שנפגם מאוד שאינו ראוי לאכילה אפילו לכלב, ואז נחשב לפגום, ועי' בזה בשו"ת קנין תורה ח"א סימן ע"ז אות ב'. בשו"ת אור לציון ח"ג פרק ח' אות ו' כתב שהסבונים וחומרי הניקוי המשחות והתמרוקים, אינם ראוים לאכילה כלל ופסולים לאכילת כלב, א"כ מותרים הם בשתייה ובהנאה, ומותר להשתמש בהם בפסח, ולכן נראה שאין דין סיכה כשתיה אלא בדבר הראוי לאכילה, ולא בדבר פגום, וחומרי ניקוי ורחיצה שנפסלו מאכילה קודם זמנן ולא חל עליהם איסור מותרים בהנאה, ומשום כך מכריע וז"ל: "אין צריך להחמיר ולחזר אחר סבונים וחומרי ניקוי ובשמים ותמרוקים שאינם ראוים אף לאכילת כלב, שיהיו דווקא עם הכשר שנעשה מחומרים שאין בהם חשש חמץ".

עוד יוסף חי

הרה"ג שלום טוויל שליט"א
בעמח"ס "פסקי בן איש חי" ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

בדין טבילה בחמין

יש לעיין במה שנהגו הנשים לטבול בליל שבת קודש במקוה מים חמים, דהרי חז"ל אסרו רחיצה במים חמים בשבת משום גזירת מרחצאות, וכדאיתא בשבת דף מ' ונפסק בשו"ע סימן שכ"ו ס"א. ובאמת שבשו"ת חכם צבי סימן י"א קרא תגר על מנהג זה, וכתב דאין לנשים לטבול בחמין בליל שבת, והעוברת וטובלת ודאי איסורא עבדא ושרי למיקריא עבריינא, אלא תטבולנה בצונן או בהפגת צינתן בלבד עד שלא יקרא עליהן שם חמין וכו', ע"ש.

ובשו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סימן י"ב כתב וז"ל, והנה ידוע כי הגאון חכם צבי סי' י"א קרא תגר על מנהג הנשים שטובלין בחמין בשבת משום איסור הנז', ולא התיר אלא רק בפושרין שלא יקרא שם חמין עליהם. וכן פסק הגאון סדרי טהרה בי"ד סי' קצ"ז ס"ק ט' דאין להתיר אלא בפושרין. וכן פסק הגאון נודע ביהודה מה"ת א"ח סי' כ"ד. וכתב הגאון חיד"א בברכ"י סי' שכ"ו כי הרב דברי יוסף סי' ס"ד הליץ על הנשים שטובלות בליל שבת בחמין שערער על זה הגאון חכם צבי, אך בסוף דבריו עמד כנגדו תשובת רבינו האי גאון ז"ל שהביא בכלבו דף קנ"ד, שכתב אסור לבעל קרי לטבול בשבת בחמין שהוחמו מע"ש. והרב מהר"י עייאש בס' בני יאודה ח"ב סי' ל"ב קיים המנהג, והאריך לתת טעמים להתיר, עכ"ד ע"ש. ונבאר צדדי האיסור וההיתר.

א. חילוק בין טבילה לרחיצה

בספר קרבן נתנאל שבת פרק שני סימן כ"ב אות ק' כתב, דדוקא ברחיצה גזרו חז"ל אבל לא בטבילה, ע"ש. ואולי כוונתו למש"כ מהר"י עייאש ז"ל בשו"ת בית יהודה ח"ב סימן ל"ב דלא אסרו אלא במתכוין לרחוץ ולנקות גופו, בין בתורת שפיכה על גופו בין בתורת כניסה תוך המים, משא"כ בתורת טבילה דאין הכוונה משום רחיצה, אלא כדי להתיר הגוף מן הטומאה, בכה"ג ליכא למיחש להך גזירה, ע"ש. וכן הביא בספר פתח הדביר סי' שכ"ו אות ח' בשם הרב שם חדש ז"ל בח"ב (בפסק האחרון מהפסקים שבתחילת הספר) שכתב בנדונו שם כמה טעמי היתר, ובתו"ד כתב, ועוד שאין דרך לרחוץ שם. ועוד דלא אסרו אלא במתכוין לרחוץ ולנקות גופו, ואילו הכא דלא נחתי אלא בתורת טבילה, ואין כוונתם משום רחיצה רק לטהר הגוף מן הטומאה או לתוספת טהרה, ולהכי שרי, ע"ש.

ובביאור דבריהם נראה, דרק ברחיצה גזרו שמא יחמם מים, כיון שדרך לרחוץ בחמים, וגם הדבר מועיל להסרת הלכלוך. משא"כ בטבילה שדרכם היה לטבול בצונן, וכמבואר בגמ' תענית דף י"ג ע"א, ליכא למיחש שמא יחמם מים בשבת. ואף דהשתא נהגו לטבול בחמין, מ"מ על זה לא גזרו רבנן.

אך יש להקשות על דבריהם מתשובת רב האי גאון (הובאה בספר האשכול ה' תפילה וק"ש סימן ג' ובספר כל בו בשו"ת שבסוף הספר דף ק"ח) שכתב וז"ל, ונשאל עוד רבינו האי גאון ז"ל, ודפרישתון שראיתם בדברינו בעל קרי שאין לו מים אל יתפלל, ושאלתם מי שראה קרי בליל שבת או יו"ט היכא עביד, חייב לטהר בצונן אע"פ שהוא חולה ובא לידי סכנה, או פטור מן התפלה, או יש לו תקנה להחם חמין מע"ש ויו"ט ומכינם, אם יארע לו דבר יערב בהם מים אחרים שיהיו פושרין ויתנם על גופו. הכין חזינא, אם חשש בשבת שמא יסתכן אם רוחץ בצוננים פטור מן התפלה, אפילו דברים חמורים מן התפלה פטור אם בא לידי סכנה. וחמין שהוחמו מערב שבת פשיטא לן שאסור לרחוץ בהם כל גופו. וזכורים אנו כמה שבתות שהיינו אצל מר רב אהרן גאון ז"ל שהיינו מתפללים בביתו, והוא יושב [ובטל] מן התפלה עד הערב וכו', עכ"ל. ומבואר להדיא דגזירת חז"ל היתה גם לא לטבול בחמין אף שאין כונתו אלא לטהר עצמו, וצ"ע.

ב. רחיצה בחמין במקום מצוה או צער

והגאון רבי יוסף אירגאס ז"ל בשו"ת דברי יוסף סימן ס"ד כתב, ולהיות שהמנהג הזה נתפשט בינינו לטבול בחמין בליל שבת, ואין פוצה פה ומצפצף, ראיתי ללמד עליו זכות, משום דאיסור רחיצה בחמין קיל טפי משאר שבותים, ואפשר לומר שלא העמידו דבריהם במקום טבילה של מצוה. ודוגמא לדבר יש להביא ממש"כ הבית יוסף יורה"ד סימן קצ"ט וז"ל, כתב הכל בו אני תמה היאך אשה יכולה לטבול בלילי שבת ויום טוב והיאך תנצל מסחיטת שער, ולכך אני אומר שראויה הטבילה לידחות עד מוצאי שבת ויו"ט, ע"כ. ואע"פ שהן דברי הראב"ד בספר בעלי הנפש, אין לדחות דברי כל הני רבוותא דשרו לטבול בשבת ויו"ט וכו'. וחששא דסחיטת שער אינה כלום, שהרי פסק הרמב"ם בפ"ט מה' שבת שאין סחיטה בשער, וכתבתי טעמו בטור או"ח סימן ש"ל ע"ש. והנה המעיין יראה להדיא שכתב דאע"ג דאין סחיטה בשער, מ"מ איסורא מיהא איכא. אלא ע"כ לומר דבמקום טבילת מצוה לא העמידו דבריהם. וא"ת דזו אינה ראיה, דשאני התם דלא סגיא בלאו הכי, אבל הכא אפשר לה לטבול בצונן. וי"ל דכיון דאיכא צערא דגופא לטבול בצונן, הו"ל מצטער שהתירו לרחוץ בחמין, וכמש"כ הרמב"ם בפ"ו ובשו"ע סימן ש"ז, אף הכא בנ"ד לא גרע דהא עיקר הטבילה מצוה, ואם יעשה בצונן יצטער. ומיהו מצאתי בכל בו בשו"ת שבסוף הספר שהביא תשובה לרב האי גאון ז"ל שאוסר לבעל קרי לטבול בשבת בחמין שהוחמו מערב שבת וצ"ע, ע"ש.

ויש לעורר עמש"כ להוכיח מדין סחיטה דבמקום מצוה לא גזרו, דהרי מדינא דגמ' שרי לרחוץ במים קרים בשבת וכדאיתא בביצה די"ח, ורק יש מהראשונים שכתבו לאסור רחיצה בקרים משום חשש סחיטה, וכמש"כ המ"א סימן שכ"ו סק"ח. וע"ז כתב הב"י דבמקום מצוה אין לאסור משום חשש סחיטה דרבנן שחששו בתראי. אך בטבילה בחמים אנו רוצים להתיר איסור מדינא דגמ', וזה מנין לנו. ולא דמי לאיסור רחיצה משום סחיטה שאינו איסור מדינא דגמ', והוא רק חשש שחששו בתראי "שמא" יבוא לידי איסור דרבנן. ועיין בשו"ת מהרי"ל החדשות סימן צ"ו ובמעדני יו"ט סוף ה' מקואות סימן ל"ו סק"י.

ויתרה מזו ראה בשו"ת בית יהודה ח"ב סימן ל"ב שעמד עמש"כ הב"י דאין לחוש לסחיטת השער, שהרי אף דחיוב ליכא, איסורא מיהא איכא. וכתב ליישב די"ל דהכא בטבילה אין האשה סוחטת להדיא, אלא הכל בו חשש שמא תבוא לסחוט בידיים, וע"ז כתב מרן הב"י דכיון דאין איסורו אלא מדרבנן ליכא למיגזר שמא תבוא לסחוט, דהוי גזירה לגזירה. וכן אם נסחט השער מאליו שלא במתכוין ג"כ אפילו יהיה פסיק רישיה אין לאסור פסיק רישיה במידי דלא אסיר אלא מדרבנן, ע"ש. וע"ע בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א סימן קל"ג. הא קמן דאף שלא במקום מצוה התיר הב"י, ואין להכריח מכאן דבמקום מצוה לא חששו לגזירת מרחצאות. שו"ר בשו"ת פלא יועץ ח"א סימן ב' (דף ט"ז) ד"ה ואחריו, שכתב לדחות הוכחת הדברי יוסף ע"פ דברי הבית יהודה.

והנה הדברי יוסף הקשה על דבריו ממש"כ רב האי גאון ז"ל דאסור לבעל קרי לטבול במקוה חם, ומבואר דלא התירו טבילה במקום מצוה ובמקום צער.

ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן כ' סק"ג כתב דיש לחלק בפשיטות בין טבילת מצוה של נשים לבין טבילת בעלי קרי, דהרי בזה"ז ביטלו טבילת בעלי קרי, ועוד דבבעלי קרי ישנה רק דחיית הטבילה בלבד אם יצטער לטבול בצונן, אבל בטבילת נשים יש בכך משום ביטול מצות עונה ופו"ר, ע"ש.

אך יש לעורר דשיטת רב האי גאון ז"ל דגם בזמן הזה צריך בעל קרי לטבול לצורך תפילה, דרק לצורך למוד תורה ביטלו את הטבילה, ושפיר חשיב מצוה. ועוד דלשיטת רב האי גאון ז"ל אם לא יטבול צריך ליבטל מן התפילה כל היום, וכמש"כ שם להדיא, ואינו רק דחיית הטבילה בלבד. וצל"ע אם אפשר לומר דשאני מצות פו"ר ממצות תפילה.

ג. חילוק בין טבילת נשים לטבילת אנשים

ונראה דאין סתירה מדברי רב האי גאון ז"ל לדין טבילת אשה בחמין, דיעויין בשו"ת נוב"י תניינא או"ח סי' כ"ד שכתב ב' טעמים להתיר טבילה בחמין, א. דאולי דוקא רחיצה אסרו שעיקר הטעם שמא יחם בשבת, אבל טבילה דלא משכחת אלא תיכף בכניסת ליל שבת שהרי צריך להיות סמוך לחפיפה, לא משכחת לה טבילה בחמין שהוחמו בשבת. ב. ועוד אמינא טעמא לפי מש"כ רש"י בשבת דף ל"ט ע"ב וז"ל, דהרואה אומר היום הוחמו, ומוכחא מלתא דתולדות האור נינהו ואתי להחם בשבת כגון נותן צונן בחמין, עכ"ל. הרי שזה ודאי לא גזרינן שיחם בשבת להעמיד צונן אצל האור שאין אדם טועה, אלא דחיישינן שיתן צונן לתוך החמין, ובטבילה במקוה דבר זה אסור אף בלא איסור שבת, שהרי אין טובלין בשאובין, לכן אולי לא גזרו בזה, ע"ש. ולפ"ז כל ההיתר הוא רק בטבילת אשה ולא בטבילת בעל קרי, דהרי בעל קרי אינו צריך לטבול מיד בכניסת השבת, וטובל ביום שבת אחר שכבר יש אפשרות לחמם מים, וגם שרי לטבול בשאובין וכמבואר במ"ב סימן פ"ח, ואין את שני צדדי ההיתר. ובפרט בגוונא דרב האי גאון דנראה דמיירי בשפיכת ט' קבין, שהם מים שאובין.

ועוד יעויין בשו"ת תשורת שי ח"א סימן י"ז שכתב דהא דגזרו חז"ל שלא לרחוץ כל גופו בשבת בחמין שהוחמו מע"ש, דחששו שלא יבואו להחם בשבת, ומ"מ לא גזרו מה"ט שלא לרחוץ פניו ידיו ורגליו. וצ"ל עפמש"כ התוס' בביצה דף כ"א ע"ב בד"ה לא יחם, דאסרו חז"ל להחם ביו"ט חמין לרחוץ כל גופו, משום דאינו רק למעונגין, אבל לידיו ורגליו שוה לכל אדם. ובנוב"י"ת או"ח סימן כ"ה כתב דמשום הכי י"ל דמותר להחם ביו"ט חמין לשפוך למקוה, ומשום דאינן רוחצין לתענוג רק למצוה, ולטבול בצונן שוה לכל נפש. וא"כ ה"נ בשבת טבילת כל גופו בחמין שהוחמו בע"ש צריך לכל נפש כמו רחיצת פניו ידיו ורגליו, ולא גזרו בזה, עכ"ל ע"ש. והביאו בשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן כ' סק"ט.

ולפ"ז י"ל דכל זה רק בטבילת נשים שהיא חיוב מדינא, משא"כ טבילת בעל קרי שבזה"ז אינה חיוב, אפשר דחשיב אינה שוה לכל נפש. וגם לדעת רב האי גאון ז"ל שטבילת בע"ק חיובא לתפילה גם בזמן הזה, מ"מ אפשר דבזמנם היו רגילים לטבול בצונן ולא חשיב שוה לכל נפש. [ולולי דברי התשורת שי היה נראה דהא דלא גזרו על רחיצת פניו ידיו ורגליו, היינו משום דאין דבר זה מחייב מים חמים, וא"כ ליכא למיחש שמא יחם מים בשבת, משא"כ רחיצת גופו].

ד. העולה מדברי הפוסקים

ישנם כמה טעמים להתיר לנשים לטבול במקוה חם בליל שבת קודש, א. חז"ל אסרו רחיצה בחמין ולא טבילה בחמין (בית יהודה, שם חדש, וכן יש שביארו בק"נ). ב. עיקר הטבילה מצוה, ואם יעשנה בצונן יצטער (דברי יוסף, ועיין בדה"ש סימן קצ"ז ס"ק י"ז ובדברי יציב או"ח סימן ק"ס). ג. במקום מצוה ל"ג (בית יהודה, ועיין דברי יוסף). ועוד דבמקום מצות פריה ורביה ושלום בית לא גזרו (בית יהודה). ד. מקוה המיוחד לרבים שאני, דרבים מדכרי אהדדי, וגם במקוה פרטי י"ל דכיון דסתם נשים צריכות שתים ושלוש נשים שיעמדו ע"ג לעיין ולראות אם טובלת כהוגן, ממילא משמרות אותה (בית יהודה). ה. כיון שטובלות מיד בכניסת השבת אין זמן להחם מים (נוב"י). ו. אין לחוש שישפכו מים צוננים לתוך החמים משום איסור שאובים (נוב"י). ז. בדבר השוה לכל נפש כטבילה לא גזרו (תשורת שי). ח. אם מקום האש סגור ליכא למיחש שמא יחתה, ושיטת הר"ן בשבת ד"מ שהגזירה היתה שמא יחתה. (דברי יציב או"ח סימן קס"א סק"ג בשם האחרונים).

ומצאתי לחיד"א בברכי יוסף (שיורי ברכה יורה דעה סימן קצ"ז בקו' שירי שיריים) שכתב וז"ל, לפנים אות ב' הבאתי דברי הרב החסיד מהר"י אירגאז והרב המפורסם מהר"י עייאש ז"ל, אשר התירו לנשים לטבול בחמין בליל שבת. ועתה הגיע לידי ספר שביתת יום טוב, וראיתי באו"ח סי' ח' שדחה דברי הרב מהר"י אירגאז. ומידי עוברי אגב ריהטא, דברי מהר"י אירגאז נכונים בטעמן, כאשר יראה הרואה המשך כל דברי מהר"י אירגאז, ותנוח דעתו. וידוע כי רב מובהק הוא וגדול כחו בהוראה, ובא לקיים המנהג שנתפשט מקדם קדמתה, ואין לפקפק כלל. ודוק היטב כי קצרתי, עכ"ל.

* * *

טבילה בחמין בערב שבת בין השמשות

בשו"ת חכם צבי סימן י"א כתב דאין לאשה לטבול בליל שבת בחמים, ואם אי אפשר בענין אחר, מותר להן לטבול בבין השמשות, דכל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות. ולא תבוא לביתה עד שתחשך, וכדאי הוא ר"ת המובא בטור יורה"ד סימן קצ"ז דהתיר לטבול סמוך לחשכה. ואף שדברי הטור מראין דלא אמר כן ר"ת אלא ביום השמיני, אין האמת כן כמו שמוכח למעיין בדברי התוס' נדה דף ס"ז ע"ב ד"ה משום סרך בתה, ע"ש. וכן בשערי דורא ה' נדה סימן כ' כתב דאף ביום ז' שרי לטבול סמוך לחשכה.

אך יעויין בש"ך שם סק"ו שכתב, דדוקא ביום השמיני היקל ר"ת ולא ביום השביעי. וכן הוא להדיא ברבינו ירוחם נכ"ו ח"ב (דף רכ"א ע"ד), וכ"כ המהר"א שטיין והמהרש"ל והביאם החכם צבי שם. ועיין בב"י. וכ"כ בפשיטות בשו"ת זרע אמת ח"א סימן ע"א ד"ה אבל נראה. וכן פסקו החכ"א כלל קי"ח ס"ג והלו"ש לחם ס"ק י"ז דביום ז' אין לטבול כלל. ומש"כ החכם צבי דבתוס' מבואר דר"ת מיירי אף ביום השמיני, אין הדבר ברור כ"כ, דממה שכתבו התוס' בראש דבריהם "דשוב לא תבוא לידי ספק", משמע דמיירי ביום ז', אך ממש"כ בסוף דבריהם "אבל במקום שיש לירא מגנבים וכיו"ב שרי", משמע דמיירי ביום השמיני. וכבר עוררו בזה. עיין בפתחי נדה דף ס"ז ע"ב (עמוד ת"ש מדפי הספר), ובלו"ש שמלה סוסק"ה, ובשו"ת עבודת הגרשוני סימן כ'. ועוד יש לעורר, דהרשב"ם (הובא בטור) פליג על ר"ת וס"ל דאין לטבול סמוך לחשכה. וכתב הש"ך שם דמדברי השו"ע משמע דס"ל כדעת הרשב"ם, ע"ש. ועיין בערוך השולחן סי"ד.

וראיתי בשו"ת רב פעלים ח"ד יור"ד סימן כ"א שכתב וז"ל, אשה אחת היה לה פעם אחת אונס גדול שאינה יכולה לטבול באותו הפעם עד חשיכה כנהוג, ובאה לפני והגידה האונס שלה, ורוצה שאתיר לה לטבול אותה הפעם קודם חשיכה. והנה מפני האונס ההוא התרתי לה שתטבול אחר קריאת המגר"ב שהוא סוף י"ב שעות של יום השביעי, וסמכתי עתה בזה על מה שמצאתי כתוב בדברים עתיקים אשר נדפסו בספר בני בנימין דף ק"ד ע"ג וע"ד, והוא מה שנמצא כתוב בבית עקד הספרים בישיבה הקדומה בעה"ק ירושלים תוב"ב בס' כת"י לרבנן קשישאי הנקרא מושב זקנים שנכתב משנת תקי"א, והנה שם בסי' ו' כתוב בזה"ל, העיד מרן מלכא שמנהג עה"ק תוב"ב שהנשים טובלות בקריאת המגר"ב, ויש להם על מה שיסמוכו ממ"ש הטור או"ח [סימן תפ"ט] דיכולים לספור [ספירת העומר] בין השמשות, משום דספירה בזה"ז דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, עכ"ל ע"ש. וא"כ הגם דפה עירנו המנהג לטבול אחר חשיכה, וכן שורת הדין מחייבת וכמ"ש הרב זכור לאברהם אביגדור ז"ל בתשובה סי' מ"ב, עכ"ז בכה"ג דאיכא אונס גדול שפיר מצינן להורות שתטבול בקריאת המגר"ב, ומה גם שהוא באקראי בעלמא, כן נ"ל פשוט, ע"ש.

אולם בספרי הפוסקים והמנהגים המפורסמים לא הזכירו מנהג זה, יעויין בברכי יוסף ובארץ חיים ובנתיבי עם שלא הזכירו מזה כלום. וכנראה שהיה מנהג זה רק לשעתו, שהרי לא עבדינן ספק דרבנן לכתחילה, וכמבואר בשו"ע שם גבי ספירת העומר. ובשו"ת רב פעלים שם כתב דמנהג עירם לטבול אחר צאת הכוכבים, וכן שורת הדין מחייבת. ובספר זכור לאברהם (אביגדור) ח"א יור"ד סימן ח' כתב דמה שנהגו הנשים לטבול משקיעת החמה לאו שפיר עבדי, דבגמ' מוכח שצריכה לטבול אחר צאת הכוכבים, ע"ש. וכן בשו"ת בית יהודה שם כתב דמנהג ליוורנו לטבול בחמים אחרי צאת הכוכבים בין בחול ובין בשבת. וכ"כ השד"ח ח"ה בדברי חכמים סימן קכ"ט (דף רט"ו) ד"ה והנה לא, שהזהיר את בעלת המקוה שלא תיתן לנשים לטבול קודם צאת הכוכבים, ע"ש. ועיין עוד בשד"ח שם (דף רי"ז) ד"ה ואנא דאמרי. וכ"כ בקיצור שו"ע סי' קס"ב ס"ב, וכן משמע מדברי הפת"ש סימן קצ"ז ס"ק י"ג בשם החמודי דניאל, ע"ש.

ועוד יש לעורר, דלפי מש"כ בבני בנימין דהנשים טובלות בבין השמשות מדין ספק דרבנן, א"כ אין להתיר לטבול בחמין בבין השמשות למ"ד דאין לטבול בחמין בשבת, דהרי הוי תרתי דסתרי, דגבי הטבילה אמרינן שהוא לילה, ולגבי רחיצה בחמין אמרינן שהוא יום. אך על דברי החכם צבי אין להקשות כן (וכמו שהקשה באמת בקרבן נתנאל שבת פ"ב סימן כ"ב אות ק'), דכבר עוררו דיסוד היתרו לטבול לפני הלילה הוא מכח שיטת ר"ת דמתיר לטבול סמוך לחשכה ואפילו ביום ממש, וא"כ לא הוי תרתי דסתרי. אך כבר רבים חלקו ע"ז וכנ"ל. ולפ"ז כיון דאפשר דהמנהג לטבול בבין השמשות היה מכח ספק דרבנן ולא משום דס"ל כחכם צבי, א"כ אין להתיר מכח זה טבילה בחמין בליל שבת בין השמשות. ויש לפלפל בגדר הדין של ספק דרבנן לקולא ושל היתר שבות בבין השמשות, ואכמ"ל. ועוד דיש שטענו דבבה"ש של הגאונים איכא ס"ס שהוא יום, עיין שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סימן ס"ב, וא"כ נכנסנו למחלוקת הפוסקים אי אזלינן בדרבנן לקולא אף במקום דאיכא ס"ס להחמיר, עיין בנוב"י"ת יור"ד סימן ס"ד ובשער המלך ה' מקואות כלל ה'.

ובנוסף לזה אפשר דע"י טבילה בבין השמשות לא נעלה ארוכה לאיסור רחיצה בחמין, דכיון שכבר קיבלו הציבור שבת כבר נאסרה בכל השבותין אף זמן רב קודם בין השמשות, וכמש"כ השו"ע באו"ח סימן רס"א ס"ד, וכן פסק החכמת אדם כלל קי"ח ס"ח, וכ"כ החכם צבי גופיה דלדעת השו"ע אין לטבול בחמין אחר קבלת שבת, ועיין במ"ב ובביאור הלכה שם שהאריך בזה, ובברכי יוסף סימן שצ"ג אות ב', ובסד"ט סק"ט.

ועוד יש לעורר דאף אם טבילה בחמין מידי ספיקא לא נפקא, דיש אחרונים שכתבו לאסור, מ"מ כיון דכל איסורו אינו אלא מדרבנן, הוי ספיקא דרבנן ולקולא. ומה רווח יהיה לנו אם תטבול בבין השמשות ותצטרך לסמוך על ספק דרבנן שהוא לילה, ומאי אולמיה האי ספק מהאי ספק. ואף שבדין ספק לילה יש לנו לצרף את שיטת ר"ת לפי הבנת הח"צ, אך כבר הבאנו שמדברי הראשונים והשו"ע ורוב האחרונים לא משמע כן. וגם מדברי כמה אחרונים נראה דלא ניחא להו שתטבול בבין השמשות, ובזכור לאברהם כתב להוכיח כן מהגמ' וכנזכר למעלה, ובפרט בטבילה בע"ש וכמבואר. והעולה על כולנה שכבר נהגו בכל קהילות ישראל לטבול בחמין בליל שבת, ופוק חזי.

ולענין הלכה נראה דעדיף לטבול בליל שבת במים חמים אחר צאת הכוכבים מאשר לטבול בבין השמשות, דטבילה במים חמים הוא מנהג מיוסד וברור בכל קהילות ישראל כאשר האריכו הפוסקים בספריהם, וכן נהגו בני עדות המזרח וכמבואר בשו"ת בית יהודה ח"ב סימן ל"ב, ובשו"ת פלא יועץ ח"א סימן ב', ובדברי יוסף (אירגאז) סימן ס"ד, וכן נראה קצת דעת הכף החיים סימן שכ"ו ס"ק ל"ג. וע"ע בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו בהשמטות יור"ד סימן ג' סק"ג, ובנתיבי עם סימן שכ"ו, ובפתח הדביר סימן שכ"ו אות ח', ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן כ'. וכן העיד החיד"א בברכי יוסף שיו"ב יור"ד קו' שירי שירים סימן קצ"ז. לעומת זאת המנהג לטבול בבין השמשות אינו מנהג ברור, ולא נהגו כן ברוב קהילות ישראל, ויש בזה כמה פקפוקים, ובפרט בטבילה בליל שבת, ובזה אין לנו מקור כלל שנהגו כן. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סו"ס פ"ו.

הוראת הלכה

חכמי ורבני בית ההוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום"
בעריכת הרה"ג רבי אשר חנניה שליט"א

האם מותר לזמן מחלל שבת

שאלה: בסי' שכ"ה ס"א מבואר שמותר לזמן נכרי בשבת, ובמ"ב סק"ב כתב הטור דחשיב מזונותיו עליך משום דמפרנסים נכרים מפני דרכי שלום. ונסתפקנו לפי"ז האם מותר לזמן מחלל שבת.

תשובה: בשולחן שלמה (סק"ב) הסתפק בזה, האם גם במחלל שבת בפרהסיא אמרינן דמשום דרכי שלום מותר להזמינו לסעודת שבת, והניח בצ"ע, עיי"ש. אך לענ"ד נר' דבאופן שיש חשש איבה אם לא יזמין אותו לסעודת שבת וכיו"ב, לא גרע מפני דרכי שלום דישראל, ממפני דרכי שלום דגוי, וכמו שבגוי מפני דרכי שלום החשיבוהו כמזונותיו עליך, והתירו איסור קל זה דטירחה לתת לו מזונות, כמבואר בראשונים, גם בישראל מחלל שבת מותר מהאי טעמא. ועוד דבריטב"א כתב עוד טעם אחר להיתרא, משום שמזונות דגוי ראויים לכל אדם, ואין בזה אלא טלטול בעלמא לצורך הגוי, לכן התירו, עיי"ש. לפי"ז ה"ה דבישראל מחלל שבת מותר מהאי טעמא, א"כ מכח צדדי היתר אלו, נראה שמותר להזמין מחלל שבת לאכול עמו בשבת, כשיש חשש איבה אם לא יזמין אותו. וכ"ש כשיש אפילו צד רחוק שעי"ז יצליח לקרב אותו קצת לדת.

האם מותר לזמן מחלל שבת לסעודת יו"ט

שאלה: במ"ב סי' שכ"ה סק"א מבואר דביו"ט אסור לזמן נכרי לאכול עמו, ורצינו לברר מה יהא הדין לגבי מחללי שבת האם מותר להזמינם לסעודת יו"ט.

תשובה: במשנ"ב (סי' תקי"ב סק"ב) כתב דה"ה מחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי שאסור להזמינו, וכ"כ כל חכמי דורינו הלא בספרתם, אלא שבהליכות שלמה מועדים (ח"ב פסח פ"ט סס"ט) כתב דבאלו שנראה שהתחילו להתקרב ליהדות ולדת, יש להקל להזמינם לסעודת יו"ט ובפרט לליל הסדר, כיון שידוע שעי"ז רבים מהרחוקים מהתורה חזרו בתשובה, עיי"ש.

פירות שנתלשו בהיתר האם מותר להשתמש בהם

שאלה: בסי' שכ"ה ס"ה מבואר שנכרי שליקט פירות אפי' לעצמו אסורים לישראל, ויש לדון מה הדין בנתלשו ע"י ישראל בהיתר, כגון ערבות שנתלשו ע"י בן א"י ביום ראשון דחוה"מ, האם מותר לבן חו"ל להשתמש בהן.

תשובה: בשו"ת מנחת יצחק ח"ח (סי' נ"ט) כתב דלפי מש"כ הרשב"א בח"א (סי' רצ"ז) דגוי שתלש ערבה ביו"ט שני אפילו שלא לצורך ישראל, הוי מוקצה לישראל, ולא יכול לצאת בה ידי חובה אפילו כשאין לו ערבה אחרת למצוה, א"כ ה"ה בני"ד בערבות שתלש בן א"י ביו"ט שני, הו"ל מוקצה לבני חו"ל, ורק חפצי גוי דלא הוו מוקצה לבני חו"ל ביו"ט שני, אם הם של בני א"י, לא הוו מוקצה לבני חו"ל. אך בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סי' מ"ז), וכן בס' הליכות שלמה מועדים ח"א (פ"י סל"ה), כתבו בשם הגרשז"א זצ"ל שזהו דוקא ביו"ט שני בחו"ל, דשם לכולם הערבות המחוברים לקרקע הם מוקצה, אבל ביו"ט שני בא"י, כיון שערבות אלו עומדים להיתלש לכל אדם, ואינם מוקצה לבני א"י, אם בני א"י תלשו ערבות לעצמם, אף לאורחים בני חו"ל אינם מוקצה. ועע"ש בדבר הלכה (ס"ק נ"ח) במש"כ עוד כמה טעמים להיתרא, וכ"כ בס' יו"ט שני כהלכתו (פ"ב סי"ג והערה מ"ב) בשמו, והביא שכ"ה דעת הגריש"א זצ"ל, עיי"ש. וכ"כ בס' אשרי האיש ח"ג (פ"ל ס"ט) משמו, ועע"ש במש"כ (בהערה מ"ה) עיי"ש. וכן נר' העיקר להלכה.

הנאה במוצ"ש ממלאכה שעשה ישראל מומר בשבת לצורך ישראל

שאלה: בסי' שכ"ה סעי' ו' ומשנ"ב ס"ק כ"ו מבואר דבגוי שעושה בעבור ישראל צריך להמתין בכדי שיעשו, ובישראל כה"ג א"צ להמתין, ובטעם החילוק נתבאר בראשונים, דבישראל לא שכיח שיעשה עבור ישראל, ולכן לא גזרו. וגם לטעמא דגזרי' שיאמר לגוי, הרי בישראל לא ישמע לו. ויש לדון לפי"ז, וכבר דן בזה בפמ"ג, בדין ישראל מומר דלכאורה ל"ש טעם זה, האם מותר ליהנות במוצ"ש מיד, או דדינו כגוי וצריך להמתין בכדי שיעשו. וכן מה הדין לענין נסיעה באוטובוס במוצ"ש כשהנהג הוא ישראל מומר וחילל שבת לצורך זה, האם מותר לנסוע עמו.

תשובה: בפמ"ג בא"א (ס"ק כ"ב) צידד שדינם כגוי, לפי הטעם דמה שצריך להמתין בכדי שיעשו, זהו מפני שקל בעיניהם לחלל שבת, וכן נקט בקהילות יעקב ח"ב (סי' ז'), והוסיף שכיון שעושים בזדון בשביל הציבור, אסור ליהנות מזה לעולם, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ג (סי' נ"ד סק"ד) שדינם כמומר, עיי"ש. וכ"כ בחוט שני ח"ב (עמוד מ"ה אות א'). ולפי"ז באוטובוס שהתחיל לנסוע קודם מוצ"ש, צריך להמתין מלנסוע בו בכדי שיעשו, אלא שבקובץ תשובות ח"ב (סי' כ"א) כתב שאין דינם כמומרים, כיון דדוקא בעכו"ם קל בעיני הישראל האיסור אמירה לעכו"ם, משא"כ לגבי אמירה למומר, ומעיקר הדין לא צריך להמתין בכדי שיעשו באוטובוס שהתחיל לנסוע קודם מוצ"ש. וכ"כ בס' אשרי האיש ח"ב (פכ"ד סי"ג) בשמו, אלא שהוסיף, שאע"פ שמעיקר הדין מותר, עכ"פ יש להחמיר במקום שיש חילול השם להמתין בכדי שיעשו, כיון שהדבר נעשה בתחבורה ציבורית ובפרהסיא. וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (בנדמ"ח סי' ט"ז סק"ד), והוסיף דבשעת הדחק יש להקל. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק ח"ט (סי' ל"ט), אלא שכתב שם טעם אחר למה בשעת הדחק א"צ להמתין בכדי שיעשו, עיי"ש מילתא בטעמא. ואפשר דכיון שעושה כן רק בשעת הדחק ובאקראי, אין לחוש שילמדו ממנו להקל אף שלא בשעת הדחק, ואף אם בכ"ז יהיה מישהו שילמד ממנו להקל, כיון שמעיקר הדין מותר א"צ לחוש כ"כ לזה.

בהיתר הנאה ממלאכת עכו"ם כשיכל לעשות בהיתר

שאלה: סי' שכ"ה סעי' י', יל"ע בגוי שעשה מלאכה בשביל ישראל, אבל עיקר הנאתה היתה יכולה להיות בהיתר, האם מותר ליהנות ממנה בשבת כיון שאין נהנה מהאיסור דוקא, או כיון דסו"ס נעשתה הפעולה באיסור ונמצא שהוא נהנה מהאיסור, אסור.

תשובה: דעת השו"ע (בסעיף י') שאסור ליהנות מזה, והרמ"א שם הביא שיש מקילים שיכול ליהנות מזה, כיון שיכל לעשות בהיתר, אך במשנ"ב (ס"ק נ"ו) כתב דהעיקר להלכה כדעה ראשונה, דכן היא דעת כל הראשונים [חוץ מר"ת], ורק לצורך גדול יש להקל בדיעבד, ובס"ק נ"ז הוסיף דאף באיסור דרבנן כגון לומר לגוי להביא שכר דרך כרמלית, מסקנת האחרונים דאין להקל לכתחילה לומר לגוי לעשות כן, ורק בדיעבד שאמר לגוי והוא עשה כן, מותר ליהנות מזה.

הנאה שאינה מגוף הדבר שנעשתה בו המלאכה

שאלה: במ"ב סי' שכ"ה סקכ"ח כתב דהטעם שצריך להמתין כשנכרי עשה מלאכה לצורך ישראל בכדי שיעשו אפילו לישראל אחר, הוא כדי שלא יהנו ממלאכה הנעשית בשביל ישראל בשבת. ונסתפקנו מה הדין לפי"ז בהנאה שאינה מגוף הדבר שנעשתה בו המלאכה, כגון להכנס לבית ע"י מפתח שהובא דרך רה"ר או שנפתח הדלת ע"י כרטיס מגנטי, האם מותרת הנאה כזו או לא.

תשובה: בשו"ת אג"מ או"ח ח"ב (סי' ע"ז) כתב להוכיח מדברי התוס' בשבת (דף קכ"ב ע"א) בד"ה משקה אחריו, שהביאו את ר"י דס"ל שאסור להשתמש במפתח שהקטן הביא באיסור לדעת הגדול, וכתב שמהסוגיא ביבמות (דף קי"ד ע"א) אין ראיה להתיר, דהתם מיירי שהקטן הביא את המפתח על דעת עצמו, לכן זה מותר, ובאיזה השתמשות אסר ר"י, דאם רק את ההשתמשות במפתח לפתוח בו את הדלת, שיפתח הקטן את הדלת, וישתמשו במקום הגדולים, אלא ודאי שאסר גם את ההשתמשות במקום, וש"מ שכשעשו איסור במפתח, אסור להשתמש גם במקום שנפתח ע"י המפתח, וכ"מ מדברי הרשב"א שם בסוגיא, ומכח זה פסק שישראל שפתח את הדלת של ביהכ"נ ע"י שטלטל את המפתח במזיד דרך רה"ר, אין היתר להכנס להתפלל בו, אא"כ יסגרו אותו ויחזרו ויפתחו אותו ע"י גוי, עכתו"ד עיי"ש. אך בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סי' ט"ז סק"א), וכן בספרו שולחן שלמה (סי' שי"ח סק"ב אות ט') האריך למעניתו להוכיח דמה שחז"ל גזרו וקנסו שלא ליהנות ממעשה שבת, זהו רק מגוף הדבר שנעשה בו האיסור, דהיינו שלא להשתמש במפתח לפתוח בו את הדלת, אבל הנאה שאינה מגוף הדבר שנעשה בו האיסור, דהיינו הכניסה לבית אחר שפתח אותו עם המפתח, כיון שבפתיחה עצמה לא נעשה מלאכת איסור, זולת מה שנהנה בפתיחתו ממעשה שבת, נראה דמותר להכנס לבית וליהנות ממנו, וחזר בו ממש"כ בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' ה' סק"ב) שאפילו שכבר נכנס לבית אסור ליהנות ממה שבתוך הבית, ודחה לראיה מתוס' והרשב"א הנ"ל לאסור, דמלשונות התוס' והרשב"א משמע יותר דמיירו על איסור ההשתמשות במפתח, שאסור להשתמש בו לפתוח עמו את הדלת, ולא מיירו כלל על הכניסה לביהמ"ד וההשתמשות בביהמ"ד, עכתו"ד עיי"ש. וכ"כ בס' מלכים אומניך (עמוד תקכ"ה) בשם הגריש"א זצ"ל, דמותר להכנס לחדר שהגוי פתח באיסור ע"י כרטיס מגנטי, דהדעת נוטה שפתיחת הדלת נחשבת רק למבריח ארי, עכתו"ד עיי"ש. וכן נר' העיקר להלכה.

הנאה במוצ"ש במלאכה שא"א לעשותה שוב במוצ"ש

שאלה: הנה שיעור בכדי שיעשו כתב במ"ב סי' שכ"ה סקכ"ט דהוא שיעור שילך הנכרי למקום שלקט וילקוט שם אחרים ויחזור לכאן, ויש לדון מה הדין במלאכה שא"א לעשותה שוב במוצ"ש כגון צילום, או נכרי שעשה מלאכה בשבת, ולולא מלאכתו היה נפסד הדבר לגמרי, האם באופנים אלו נאסרים לעולם.

תשובה: בס' ביצחק יקרא כתב בשם הגרשז"א זצ"ל דאסור ליהנות ממנו לעולם, וכ"כ בס' אשרי האיש ח"ב (פכ"ד סל"ד) בשם הגריש"א זצ"ל, דתמונות שצילם בשביל ישראל, אסור ליהנות מהם לעולם, ואם צילם עבור גויים, מותר לישראל לקנות את התמונות לאחר השבת, עיי"ש.

ולענין מלאכה שעשה הנכרי בשבת, ולולא מלאכתו היה הדבר נפסד לגמרי, בשו"ת מהרש"ם ח"ג (סי' רצ"ז) כתב דאע"פ שלכאורה היה צריך לאוסרו עולמית, שהרי גם אם נמתין במוצ"ש בכדי שיעשו, ישנה עדיין הנאה ממלאכת הנכרי, וכן קיים החשש דשמא יאמר לנכרי לעשות לו בשבת כדי שלא יפסד הדבר, מ"מ לא פלוג רבנן, ואינו אסור אלא עד מוצ"ש בכדי שיעשו, דלא מצינו שחז"ל אסרו עולמית מלאכה שנכרי עשה לישראל אא"כ עשה בפרהסיא, כמבואר בשו"ע לקמן (בסי"ד), עכתו"ד עיי"ש.

קיבל מתנה מגוי בשבת האם מותר לחזור ולמוכרו

שאלה: במ"ב סי' שכ"ה ס"ק ל"ז מבואר דאם קיבל חפץ מגוי באיסור חוץ לתחום בשבת, שאסור ליהנות ממנו [וה"ה בכל איסור דרבנן], מותר למכור לאחר שמותר ליהנות ממנו, ובלבד שלא ימכור ביוקר יותר ממה שקנה. ויל"ע אם קיבל במתנה מגוי אם מותר למכור בשוויו, או דאסור למוכרו כיון שלא שילם כלום ונמצא מרויח, או דמתנה כמכר לענין זה ונחשב שכן שילם עכ"פ שוויו ושרי למוכרו.

תשובה: נר' לענ"ד דאע"פ שמה שהגוי נתן מתנה לישראל, מסתמא זה מחמת איזה טובת הנאה שקיבל מהישראל, או אפילו מחמת איזה דבר שהישראל נתן לו, עכ"פ המתנה שנותן לישראל בדרך כלל שווה יותר מהטובת הנאה או התמורה שקיבל מהישראל, וא"כ אם הישראל מוכרה לאחר במחיר מלא, חשיב כמוכר יותר ביוקר ממה ששילם, ואסור.

וזהו אפי' לראשונים דס"ל שטעם האיסור הוא משום גזירה שמא יאמר לגוי שיביא לו עוד בשבת, דהרי בסוגיא בביצה (דף כ"ד ע"ב) מיירי בגוי שהביא דורון לישראל, וע"ז קאמרו הראשונים שאם יהיה מותר ליהנות מזה, יש חשש שיאמר לגוי להביא לו עוד, דכ"כ הרז"ה והרשב"א בסוגיא, ובמיוחסות לרמב"ן (סו"ס קנ"ב), והכל בו (סי' נ"ח דף י"ט ע"ד), עיי"ש בדבריהם. וכ"כ עוד ראשונים והב"י (סו"ס תקט"ו) עיי"ש. וא"כ ה"ה בני"ד. וכ"ש לדעת רש"י ותוס' בסוגיא ועוד ראשונים דס"ל שטעם האיסור הוא משום שאסור לישראל ליהנות ממלאכה האסורה שהגוי עשה בשבילו, א"כ ודאי שגם בני"ד אסור לו למכור לאחר וליהנות מזה.

גדר מים שהוחמו מערב שבת

שאלה: בסי' שכ"ו ס"א כ' דמים שהוחמו מע"ש מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, ונסתפקנו האם הכונה שהוחמו מע"ש ואינם מתחממים כלל בשבת, או דילמא אפי' חימם מים מע"ש ועומדים בחמימותם בשבת ע"י שהיה ע"ג כירה גרופה וקטומה כדין מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו. וכן נסתפקנו מה הדין במים שחיממם נכרי לצרכו בשבת, האם נחשב כמים שהוחמו בשבת או בע"ש, וכן מה הדין במים שהוחמו בדוד שמש האם דינו כמים שהוחמו בע"ש או בשבת.

תשובה: בשו"ת שבט הלוי ח"א (סוס"י נ"ח) כתב שמדברי תוס' ישנים שבת (דף ל"ט ע"ב) נראה שאפילו מים שהוחמו מע"ש ונשארו על האש בשבת, נחשבים למים שהוחמו בשבת, ואסור לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, אך בח"ג (סי' ל"ג סק"ג וסי' מ"ז סק"ב) וח"ד (סי' ל"א סק"א) וח"ז (סי' ל"ב), כתב שרבים העירו לו מדברי הגהות הגרע"א (סי' שכ"ו) שהוכיח מדברי התוס' והמג"א (סק"ד) שאם הצוננים נמשכים לתוך החמים מע"ש, וממשיכים להמשך כך בשבת, אפילו שמתחממים בשבת, כיון שלא נעשה בהם שום מעשה, נחשבים כמים שהוחמו מע"ש ומותר לרחוץ בהם, עיי"ש, ולכן אע"פ שיש מקום לקיים דבריו להחמיר בזה, כמש"כ בס' שומר שבת לקיים את דבריו, מ"מ כיון דדברי תוס' ישנים הם חומרא גדולה, וסתימת הראשונים והפוסקים שלא כדבריו [וכן מדברי התוס' שם בד"ה והא מעשה דאנשי טבריא, ושאר ראשונים שם, מבואר בהדיא דלא כתו"י], ועוד דהגרע"א כתב בהדיא שמותר דלא כתו"י, דעתו נוטה לחזור בו מחומרא זו, והמורה לכתחילה כהגרע"א, יש לו עמוד העולם לסמוך עליו, עכתו"ד עיי"ש. וכן פסק בשש"כ (פי"ד ס"ג והערה י"ב) בשם הגרשז"א זצ"ל כדברי הגרע"א, עיי"ש, וכ"כ באור לציון ח"ב (פרק ל"ה תשו' א'), ושו"ת שערי יושר ח"ד (סי' ע"ה סק"א), אורחות שבת ח"ד (פרק כ"א ס"ז), ועוד חכמי דורינו הלא בספרתם.

ובמים שחימם הגוי לצורך עצמו, בשו"ת אג"מ או"ח ח"א (סי' קכ"ו ענף ב') כתב דאפילו לדעת המג"א ודעימיה דאף בהוחמו בהיתר אסור לרחוץ בהם, בגוי שאינו מכיר לישראל, ואין חשש שמא ירבה בשבילו, חשיב כהוחמו מע"ש, ומותר לרחוץ בהם. אך בשש"כ (פרק י"ד הערה י"א) הביא שהגרשז"א זצ"ל העיר עליו שמדברי הרא"ש בשבת (פרק י"ט סוס"י ב') מבואר דחשיבי כמים שהוחמו בשבת, וע"ע במש"כ בשם התהלה לדוד, עיי"ש. וכ"כ בערוך השולחן (ס"ב) דאסור לרחוץ בהם, וכ"כ בשביתת השבת מלאכת מבשל (הערה קכ"ז), ובאורחות שבת (פרק כ"א ס"ה), וכן העיקר להלכה.

ובמים שהוחמו בדוד שמש בשבת, בשש"כ (פרק י"ד ס"ג) כתב ע"פ דברי הגרע"א הנ"ל, דחשיבי כמים שהוחמו בע"ש, ובאור לציון ח"ב (פרק ל"ה ס"א) כתב דחשיבי כמים שהוחמו בשבת ואסור לרחוץ בהם, והביא ראיה לזה ממש"כ השו"ע בסעיף ה' שי"א שצריך ליזהר שלא לחמם ידיו אצל האש אחר הנטילה, דמבואר מזה דחשיבי כמים שהוחמו בשבת שאסור לרחוץ בהם ידיו, עכתו"ד עיי"ש. אך בשו"ת שערי יושר ח"ד (סי' ע"ה סק"א) דחה ראיה זו מכמה טעמים, א. דסתם השו"ע בסעיף ד' חולק ע"ז וס"ל דמותר, כמש"כ כה"ח (בס"ק כ"ג) בשם האחרונים, והלכה כסתם השו"ע שבס"ד. ב. דבמג"א ביאר בשם הב"י דטעם י"א אלו הוא, זהו מחשש שמא יבוא לחמם את המים בחום די"ס, ושכן העיקר. ג. דאפילו נימא שטעם י"א אלו, משום דחשיב לרוחץ במים שהתחממו בשבת, זהו כשעשה מעשה לקרב את המים שבידיו לאש לחממם, ואין מזה שום ראיה למים דדוד שמש, שלא נעשה שום מעשה לחממם, דחשיבי למים שהוחמו בשבת, ומכח זה העלה דמים שהוחמו בדוד שמש, חשיבי כמים שהוחמו מע"ש, עייש"ב. וכ"כ באורחות שבת ח"ב (פרק כ"א הערה י"ז) עיי"ש, ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם, וכן העיקר להלכה[1].

בגדר מצטער להתיר רחיצה בחמין שהוחמו בערב שבת

שאלה: בביאוה"ל סי' שכ"ו סעי' א' ד"ה במים, כתב שמותר לרחוץ היכא דמצטער בחמין שהוחמו בערב שבת. ויל"ע לדינא מהו גדר מצטער לענין זה, האם כל רחיצה שאינה לתענוג, וכמו במקומות החמים שמזיע מאוד ומזיק לו ולא נוח לו הזיעה שבגופו, שרי לרחוץ בחמין שהוחמו בערב שבת, או דבעינן צער יותר מההגדרה הנ"ל.

תשובה: בשש"כ (פרק י"ד ס"א) כתב דכל שרגיל לרחוץ כל גופו כל יום, ומצטער הרבה מהזיעה אם לא יתרחץ, חשיב למצטער שמותר לרחוץ כל גופו במים שהוחמו מע"ש, וזהו כעין ההגדרה הנ"ל[2].

בדין טבילת מצוה בחמין שהוחמו בערב שבת

שאלה: בשעה"צ סי' שכ"ו סק"ה כתב דבשעת הדחק אפשר לסמוך על שי' הקרבן נתנאל שמותר לרחוץ בטבילת מצוה. ויל"ע האם לדינא סמכי' ע"ז בטבילת עזרא, או בטבילה של ש"ק בבוקר שעפ"י הקבלה הוא ענין גבוה [ואף יותר מע"ש כמש"כ הבא"ח], אם שרי לרחוץ בחמין במקוה שאין לו מים פושרין, או כשיש לו מים קרים שקשה לו הרחיצה בהם.

תשובה: נר' דמותר לטבול בחמין כשאין לו מים פושרין, או אפילו כשיש לו מים קרים אך מצטער לטבול בהם, וכן משמע קצת מדברי כה"ח (בס"ק ל"ב), שהביא לשו"ת בית יהודה שמנהג ת"ח לטבול בשבת בבוקר, ועיי"ש בשו"ת בית יהודה דמיירי בטבילה במים חמים עיי"ש, וכ"כ בס' ברית עולם הל' רחיצה בשבת (סי"ד) עיי"ש.

אלא שיש להיזהר שלא לשהות ליהנות מהמים, ורק לטבול לשם מצוה, כמש"כ בשו"ת אבני נזר (סי' תקכ"ו ס"ק א'), שולחן שלמה (סי' שכ"ו הערה ב'), פסקי תשובות (ס"ק ב') ועוד חכמי דורינו. ובשו"ת חוות יאיר (סי' קפ"א) כ' שיטבלו רק ב' פעמים, והביאו בס' פתחא זוטא (הל' נדה), וכעי"ז כתב בשו"ת להורות נתן ח"ה (סי' ל') דיש לטבול רק טבילה א' או ב', עיי"ש. וכ"כ בשו"ת משנה הלכות ח"ב (סי' ר"צ) שראוי להחמיר כן, ובשם חכמי פורת יוסף מוסרים שאין לטבול אלא טבילה א'. אך בשו"ת נשמת שבת ח"ב (סי' קע"ה) האריך למעניתו להביא סמוכים מדברי הפוסקים שמותר לטבול את כל הטבילות שרגיל לטבול לתוספת טהרה וקדושה, ובלבד שלא ישהה ליהנות מהמים, עיי"ש, וכן נר' העיקר להלכה[3].

מהו שיעור החום של מים פושרים

שאלה: במ"ב סי' שכ"ו סק"ז כ' דבמקום שנוהגין להחם המקוה צריך להזהר שלא יהיה רק פושרין, ורצינו לברר מהו שיעור החום של מים פושרים.

תשובה: בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד רחיצה סק"א) כתב, דהוא פחות ממידת החום שדרך סתם בני אדם לרחוץ בו בחול, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ד (סי' מ"ד ס"ק כ"ו) כתב שהוא כחמימות הרוק, וכ"כ באור לציון ח"ב (פרק ל"ה תשובה ג') כמש"כ הש"ך ביו"ד (סי' קפ"ח ס"ק י"ד) שכל מקום שחז"ל אמרו פושרים, זהו כחמימות הרוק, והוסיף שם האור לציון דהוא שלושים ושבע מעלות כחום הגוף, ולכן בשלושים ושבע מעלות חשיב לפושרים. ולענ"ד יש להעיר ע"ז דמה שאמרו הפוסקים כחום הרוק, הוא אחר שיצא מהפה, כמבואר בס' תבואות שור יו"ד (סי' ל"ו) לגבי בדיקת הריאה בפושרין, וז"ל: כחמימות הרוק בצאתו מפה, או קצת קרים יותר מזה, עכ"ל עיי"ש, ואחרי שהרוק יצא מהפה הוא פחות מחום הגוף, יש אומרים שהוא שלושים וחמש מעלות, וי"א פחות מזה, ועוד דלגבי מים שלנו לאפיית מצות, לדעת רש"י והרא"ש ודעימייהו שמים שלנו אינו לעיכובא בדיעבד, אם לש במים פושרין הם מצות כשרות, כמבואר בטור ובב"י (סי' תנ"ה ס"ג) עיי"ש, וכמדומה שמי שילוש מצות לפסח במים של שלושים ושבע מעלות, דהיינו המקוה החמה הרגילה, דהיא בדרך כלל שלושים ושבע מעלות [נבדק כמה פעמים ע"י מומחים], יכריזו על המצות שלו דהם חמץ גמור.

על כן מחוורתא יותר כמש"כ כמה גדולי האחרונים, דכל שמרגישים בו חמימות, חשיב למים חמים, דכ"כ התהלה לדוד (סק"ג) עיי"ש, והביאו להלכה בס' מנחת השבת (סי' פ"ו סק"ב), וכ"כ בקצות השולחן (בסי' קל"ג בבדה"ש סק"א), וכן כתב בערוך השולחן (סי' שכ"ו ס"ג) דאחרי שנו"נ בזה, סיים וז"ל: ונר' לענ"ד דכל שנקרא חם בפי העולם אסור, עכ"ל. וכעין זה כתב בס' ברית עולם הל' רחיצה בשבת (סי"ד) וז"ל: ושיעור פושרין היא חמימות מעט מאד, עד שהגוף מרגיש קצת קרירות, וכ"כ בחוט שני הל' נדה (סי' קצ"ט ס"ק כ"ד) דהוא שיעור שאין נהנה מחמימות המים, עיי"ש, וכ"כ בשש"כ (פרק י"ד הערה ג') ובפסקי תשובות (סי' שכ"ו ס"ק ב'), ועוד מחכמי דורינו. וביררתי ע"י מומחים מהו השיעור בזה, ואמרו לי דהוא שלושים ואחד עד שלושים ושתים מעלות חום, וכן נר' העיקר להלכה[4].

טבילה במקוה במים חמים בשבת

שאלה: במ"ב סי' שכ"ו סק"ז כ' דבמקום שנוהגין להחם המקוה צריך להזהר שלא יהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו. והנה אנו רואים הרבה שטובלין במקוה בשבת אפי' במים חמים, ונסתפקנו האם יש להם על מה לסמוך, והאם יש חילוק בדבר בין טבילת אנשים לטבילת נשים.

תשובה: בקרבן נתנאל בפ"ב דשבת (סי' כ"ב ס"ק ק') כתב דטבילה בחמין אינה בכלל רחיצה, ומותר אף בחמין עיי"ש, וכ"כ בשו"ת בית יהודה (עייאש ח"ב סי' ל"ב) דבמתכוון רק לטהר גופו לא גזרו, בפרט בטבילת נשים, דנשים עומדות על גביהם לראות איך טובלות, ואין חשש שתבוא לחמם את המים, וכ"כ בשו"ת דברי שאול (סי' מ"ו) דיש לסמוך על דברי הק"נ, עיי"ש. וכ"כ בשו"ת נחלת שמעון (סי' י"ב), ושו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' קכ"ז), ושו"ת תפארת זיו (סי' י"ד) ושו"ת אבני נזר (סי' תקכ"ו) עיי"ש, ושו"ת באר חיים מרדכי ח"ב (סי' י"ג), ושו"ת בר ליואי ח"א (סי' ו'), וע"ע בפסקי תשובות (סי' שכ"ו הערה 7) במה שהביא סמוכים להקל בזה עיי"ש, וכן בשו"ת דברי חיים ח"ב או"ח (סי' כ"ו) כתב דאף שמעיקר הדין דעתו נוטה לאסור טבילה בחמין כהנוב"י ודעימיה, כבר נהגו לטבול בחמין, והנח להם לישראל, שכן נהגו גדולי הדור עיי"ש, וע"ז סמכו העולם המקילים בזה, ובפרט בימים הקרים שבחורף שמצטערים לטבול במים קרים. ובטבילת נשים יש להקל יותר, הן מהטעם שכתב הבית יהודה הנ"ל, והן משום שצריכות לטבול בישוב דעת ובצורה שלא יווצר קמטים בגוף וחשש חציצה, כמבואר ביו"ד (סי' קצ"ח סעיף ל"ה-מ') עיי"ש, ובמים קרים שמצטערות ובהולות קרוב לודאי שלא יטבלו כהוגן.

שימוש בשבת בשמיכה חשמלית

שאלה: במ"ב סי' שכ"ו סקי"ט כתב דלדעת רש"י והר"ן אם יש מים חמים בכלי סגור [שקורין וואר"ם פלא"ש] מותר, אבל לדעת התוס' אסור, ולצורך גדול יש להקל. ורצינו לברר האם הדין כן אף בזה"ז שאף הבריאים משתמשים בזה, והאם מותר להשתמש בשבת בשמיכה חשמלית לחימום.

תשובה: בשו"ת אג"מ או"ח ח"ג (סי' נ') כתב דמותר, וכ"כ בשולחן שלמה (סק"ח), ובשש"כ בנדמ"ח (פרק ל"ד סי"א) עיי"ש, ופסקי תשובות (סי' ש"ח סוס"ק ד') ועוד מחכמי דורינו.

מקלחת במים קרים בשבת

שאלה: במ"ב סי' שכ"ו סקכ"א כ' בשם הפוסקים דנהגו שלא לרחוץ כלל בנהר או במקוה, ונסתפקנו האם בכלל זה יש לאסור גם מקלחת בבית בשבת אפי' במים קרים, או שמא מקלחת במים קרים אינה דומה לטבילה בנהר או במקוה. ומה הדין ברחיצת כל גופו באמבטיה.

תשובה: בס' מנוחה נכונה (עמוד מ"ט) כתב בשם החזו"א שאסור, ומסתימת דבריו משמע שאף בימים החמים הרבה אוסר, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ו (סי' ל"ב סק"ה) כתב שנראה שאף מקלחת אסור, אלא שראה באחרונים שמקילים בזה במקומות שחם מאוד, אך בס' קצות השולחן (סי' קל"ז סק"ח), וכן בשו"ת אג"מ ח"ד (סי' ע"ד רחיצה סק"ג, וסי' ע"ה), ושו"ת באר משה ח"ו (סי' ע"ג), כתבו שמעיקר הדין נר' שמקלחת אינה בכלל המנהג שכתבו הקדמונים לאסור להתרחץ בשבת, אלא שלכתחילה צריך להחמיר בזה, ואין להקל להתקלח רק למצטער מהחום[5].

ולגבי רחיצת כל גופו באמבטיה גדולה, בפשטות הוא בכלל המנהג שנהגו שלא לרחוץ בשבת, ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג (סי' כ"ז) כתב דאם האמבטיה הוא כלי חמיר יותר, שלכמה ראשונים אסור מדינא, עיי"ש. אך באמבטיות שמחוברות לבית, נר' כיון שמעיקרא נעשים על מנת להתחבר לקרקע, דינם כקרקע ולא ככלי, כמש"כ הש"ך בחו"מ (סי' צ"ה סק"ח), עיי"ש. ואכמ"ל בזה.

וכל זה לבני אשכנז שנהגו להחמיר ברחיצה בצונן בשבת, אבל בני ספרד נראה שלא נהגו להחמיר בזה, כדמשמע בכה"ח (ס"ק כ"ו) שהביא לעולת שבת שכתב שפשט המנהג להקל בזה, וסיים ע"ז דנהרא נהרא ופשטיה, עיי"ש. וכ"כ באור לציון ח"ב (פרק ל"ה תשובה ב') דלבני ספרד מותר לרחוץ בצונן בשבת ואפי' בבית המרחץ עיי"ש, וכ"כ עוד מחכמי דורינו הלא בספרתם, וכן העיקר להלכה לבני ספרד.

שימוש בשבת בסבון מוצק ובסבון נוזלי

שאלה: ברמ"א סי' שכ"ו ס"י כ' דאסור לרחוץ ידיו בבורית או בשאר חלב שנימוח על ידיו והוי נולד, ונסתפקנו לפי"ז מה הדין בשימוש בשבת בסבון מוצק או בסבון נוזלי המעלה בועות.

תשובה: בסבון מוצק אע"פ שיש שרצו להקל בזה, העיקר להלכה כסתם הרמ"א (בס"י), והמשנ"ב (ס"ק ל') שאסור, וכ"כ בשש"כ (פרק י"ד סט"ז), ואור לציון ח"ב (פרק ל"ה תשובה ה') ושאר חכמי דורינו.

ובסבון נוזלי בשו"ת אג"מ או"ח ח"א (סי' קי"ג) כתב דאע"פ שהמנהג לרחוץ בזה, הוא חוכך להחמיר בזה, משום דהוא מעלה קצף ומתפשט, ויש בזה משום חשש ממחק[6], אך בקובץ תשובות ח"א (סי' ל"ח), ובס' אשרי האיש (פכ"ט ס"ו) כתבו, דאין בזה איסור ממרח, ואף בסבון נוזלי סמיך שנשפך באיטיות, אין בשימוש בו איסור ממרח, עיי"ש. וכ"כ בשש"כ ובאור לציון הנ"ל, ועוד מחכמי דורינו.

ואף שבחוט שני ח"א (פי"ד סי"א) כתב, דכיון שלא נתבאר בשו"ע (סי' שי"ד ס"ב) מהו השיעור והגבול של דבר עב שיש בו איסור ממרח, יש להחמיר בסבון נוזלי עבה, שיש בשימוש בו חשש דממרח, כשמתחיל להשתמש בו בלי מים, או עם מעט מים, לענ"ד נר' שיש גילוי בחז"ל ובשו"ע מהו השיעור של דבר עב שיש בו איסור ממרח, דמזה שאמרו דאסור לסתום נקב החבית בשעוה או בשמן עב משום ממרח, א"כ לכאורה הוא שמן קצת מוצק, דאם הוא נוזלי אפילו שהוא עב וסמיך, אין בכוחו לסתום הנקב, דתוך זמן קצר יתגלה הנקב, ועל כן נר' העיקר להלכה כדעת רוב האחרונים שמקילים בזה.

שימוש בפסח בסבון שיש בו חשש תערובת חמץ

שאלה: בסי' שכ"ו ס"י בבה"ל ד"ה בשאר חלב כתב דדעת הגר"א לאסור לרחוץ בחלב אפילו בחול משום דסיכה כשתיה, ומ"מ מנהג העולם אינו כן, וסיים דאם מצוי להשיג בורית שנעשית שלא מחלב בודאי נכון לחוש לדעת המחמירים בזה. ונסתפקנו מה הדין לפי"ז להשתמש בפסח בסבון שיש בו חשש תערובת חמץ, ומה הדין בבורית שעשויה משאר איסורים כמו שמן של טבל וכדומה.

תשובה: בשו"ת דברי מלכיאל ח"ד (סי' כ"ד) כתב דאסור להשתמש בהם בפסח, כיון שהאלכוהול של חמץ המעורב בהם, הוא המייצר את הריח הנודף שבהם, וכ"כ בס' מצודות דוד (סי' קי"ז), ובשערים המצויינים בהלכה (סי' קי"ב סק"ב), אלא שהוסיף דמי שמורה בו להיתרא, אין מזחיחין אותו, עיי"ש. אך בהליכות שלמה ח"ד פסח (פ"ד סי"א) כתב דכיון דנפסלו מאכילת הכלב מלפני הפסח, מותר להשתמש בהם בפסח, וכ"כ באור לציון ח"ג (פרק ח' תשובה ו') עיי"ש, וכ"כ עוד מחכמי דורינו הלא בספרתם, וכעין זה כתב בס' אשרי האיש ח"ג (פנ"ח סט"ז), דאף שיש בהם חשש חמץ, כיון שנפסלו מאכילת הכלב, מעיקר הדין לא היו צריכים הכשר, אך מאחר שמורחים אותם על הידים, ויש חשש שמא יגע משהו באוכל, מן הראוי משום חומרא דפסח, להשתמש רק עם סבון כשר, עיי"ש. וכן נראה העיקר להלכה, דמותר להשתמש בסבון לא כשר לפסח, אך לכתחילה כיון שמצוי בשפע סבונים כשרים לפסח, ראוי לקנות סבון כשר לפסח.

ובבורית וסבון העשויים משאר איסורים או משמן של טבל, בפר"ח ביו"ד (סי' קי"ז סק"ד) כתב דכיון שהוא פגום מאד עד שנפסל מאכילת הכלב, אפילו לדעת האוסרים לסוך בחלב לתענוג, מותר לרחוץ בבורית של חלב וכיו"ב, וכ"כ בס' מנחת כהן בסולת למנחה (כלל ל"ה דין י"ג) בשם תורת האשם, דמותר לרחוץ בו, ושכ"ה המנהג. וכ"כ החזו"א דמאי (סי' ד' ס"ק י"ג) דנר' שלא אסרו סיכה כשתיה שהיא מדרבנן, אלא בדבר הראוי לאכילה, אבל בבורית מותר, וכן בבורית העשויה משמן של טבל כתב שם (בסי' ט"ו סק"א), דכיון שהשמן נפסל מאכילת אדם, בטל ממנו שם טבל, ומותר להשתמש בו עיי"ש, וכ"כ באור לציון הנ"ל, ועוד מחכמי דורינו הלא בספרתם, וכן נר' העיקר להלכה.

לסוך ידיו בשמן כדי שלא יתייבשו וכדומה

שאלה: במ"ב סי' שכ"ז סק"ד כתב דאסור לסוך בשמן במדינותינו הראש שיש בו חטטין, ונסתפקנו האם מותר לסוך ידיו בשמן כדי שלא יתייבשו או כדי למנוע גירויים בעור.

תשובה: לסוך ידיו בשמן כדי למנוע יובש בידים, כשאין עדיין גירויים בעור, הוא מוסכם בפוסקים דדמי לגמר מכה, שכתב המשנ"ב (בסי' שכ"ח ס"ק ע') שמותר לסוך אותו בשמן, כמבואר בקצות השולחן (סי' קל"ו סק"ב) עיי"ש, ושש"כ (פרק ל"ד סי"ב) ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם[7]. ובאופן שיש גירויים בידים, בקצות השולחן הנ"ל כתב דאף בכה"ג מותר, והביאו להלכה בשש"כ הנ"ל, אלא שבהערה ס"ה הביא להגרשז"א זצ"ל שטען שלמנוע גירויים חשיב למעשה רפואה ואסור, וכ"ה בספרו שולחן שלמה (סי' שכ"ח ס"ק מ') שאוסר לסוך בשמן בכה"ג, עיי"ש. ולענין הלכה לכתחילה יש להחמיר כדברי השולחן שלמה, ויש לשפוך את השמן שלא במקום הגירויים, על מנת שיזל משם למקום הגירויים, אך הרוצה להקל בזה, יש לו על מה שיסמוך. וע"ע בשו"ת שערי יושר ח"ד (סי' ס"ח סק"א) במש"כ להקל בכעין זה, עיי"ש.

שימוש במברשת שינים בשבת

שאלה: בשו"ע סי' שכ"ז ס"ג כ' דאין מגרדין בכלי העשוי לכך, ופי' במ"ב סק"ח דהוי כעובדין דחול. ונסתפקנו האם לפ"ז אין להשתמש במברשת שינים בשבת, ואפי' נימא שאכן מותר להשתמש בה, מ"מ האם מותר גם השימוש במשחת שינים בשבת או לא.

תשובה: להשתמש במברשת בלי משחה עם מים, בשו"ת מנחת יצחק ח"ג (סי' מ"ח נ') כתב שיש בזה איסור סחיטה, ואף בלי מים אסור משום עובדין דחול ועוד טעמים, עיי"ש. וכ"כ בשש"כ (פרק י"ד סל"ד) בשם עוד אחרונים דנוהגים שלא לצחצח את השיניים אפילו בלי משחה עיי"ש, ובשו"ת אג"מ או"ח (סי' קי"ב) כתב דטוב שלא להרטיב את המברשת במים מחשש סחיטה בשער, ובשו"ת שבט הלוי ח"ה (סי' מ"ה) כתב דאם אינו מטביל את המברשת במים, אלא מניח מעט מים בשיניו, מותר לצחצח בכה"ג את השיניים, ובאור לציון ח"ב (פרק ל"ה תשובה ו') כתב דאין לחוש בזה לסחיטה, דכיון שיש ידית למברשת, הו"ל כספוג שיש לו בית אחיזה, דכתב השו"ע (סי' ש"כ סי"ז) שאין לחוש בו משום סחיטה, ומ"מ יזהר שלא ילחץ בידו על המברשת, משום חשש איסור סחיטה, עכתו"ד עיי"ש. וכן בס' אשרי האיש (פרק כ"ט ס"ד) כתב דמותר לצחצח שיניים במברשת, עיי"ש, ומסתימת דבריו משמע שאף במים מותר. ולענ"ד נר' דאם השערות שבמברשת אינם צפופים, ולא נאגרים בהם המים, אין בזה חשש סחיטה, כמבואר בספרי חכמי דורינו, ובכה"ג מותר לצחצח שיניים במברשת אפילו שהרטיב אותה במים.

ולהשתמש במברשת עם משחת שיניים, בקצות השולחן (סי' קל"ח ריש עמוד צ"ט) כתב דכיון שרק משפשף בה השיניים, ואינו מחליק את המשחה על השיניים, אין בזה איסור ממרח, ולא משום רפואה, ואף לא משום נולד, כיון שהמשחה רכה מאד, אלא שמשום עובדין דחול אין להניח את המשחה על המברשת, אלא יניחנה על השיניים, וכ"כ עוד מחכמי דורינו להקל לצחצח אפילו עם משחה, הלא בספרתם, אך שאר כל הפוסקים הנ"ל כתבו, דעם משחה אסור משום ממרח, וע"ע בס' אשרי האיש (שם ס"ג). ולענין הלכה צריך להחמיר שלא לצחצח שיניים במברשת עם משחה, אך המיקל בזה אין למחות בידו, דיש לו ע"מ שיסמוך. וכ"ז כשלא פסיק רישיה שיצא דם, אבל בפס"ר שיצא דם אסור.

הסרת אבק מהנעלים בשבת

שאלה: במ"ב סי' שכ"ז סקט"ז כ' לאסור לצחצח הנעלים ע"י משחת נעלים, ונסתפקנו מה הדין אם יש על נעליו אבק ורוצה להסירו בנחת בידו או במטלית, האם מותר הדבר או דילמא דמי לצחצוח.

תשובה: במתכוון רק להסיר האבק בנחת ביד או במטלית [ולא להוסיף להבריקם], בערוך השולחן (סק"ד) כתב דמותר, וכ"כ בשש"כ (פרק ט"ו סל"ז), ובהערה שם כתב דכ"כ בשערים המצויינים בהלכה (סי' פ' ס"ק י"ט מהדו"ק) בשם שו"ת יד יצחק (סי' קל"א) עיי"ש. ונר' דהוא ט"ס, וצ"ל ח"ג (סי' רל"א) עיי"ש. וכ"כ בשו"ת אז נדברו ח"ד (סי' ל'). וכ"כ באול"צ ח"ב פכ"ד ס"א שמותר להסיר את האבק ביד גם בלא שינוי, אך לא יכוין להבריקו. ואף שבשו"ת שלמת חיים בנד"מ (סי' קע"ד) הסתפק שלדעת רש"י שאוסר לנער אבק מן הבגד, י"ל שאסור גם במנעל, כבר כתב ביד יצחק הנ"ל דיש לחלק בין בגד לעור, דכמו שבעור לא אמרינן שרייתו זהו כיבוסו, כמו כן בעור מותר להסיר ממנו את האבק אפילו לדעת רש"י, עיי"ש. ובשו"ת שבט הלוי ח"ה (סי' ל"ז) כתב דאע"פ שמעיקר הדין מותר להסיר את האבק, עכ"פ למעשה המנהג להחמיר, עיי"ש. ולענין הלכה נר' העיקר כדעת המתירים בזה, ובפרט אם יש בזה קצת כבוד הבריות שמתבייש ללכת עם נעלים מלאות אבק.

---

1. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: עי' מ"ב סקי"ז שכתב שסתם השו"ע הוא דכיון שאין זה רחיצה גמורה עשאוהו רק כחמין שהוחמו מע"ש, דאין לאסור אלא כל גופו, אבל לא בא לומר שאם הוחמו בשבת מותר חלק מגופו, וזו כוונת האול"צ. כמו"כ לא מצאנו בכה"ח שכתב שזה סתם ויש והלכה כסתם. גם שני הסעיפים הבאים נדחים, כי כל הענין הוא שכיון שאין זה רחיצה גמורה וכו', אבל לא באו לומר שאם הוחמו בשבת יהיה מותר. והאול"צ ס"ל שגם מים שהוחמו בדוד שמש חשיבי הוחמו בשבת, א"כ אותה גזירה דשמא יחתה שייכת גם כאן, דאם בהושטת הידים אסור, כ"ש ברחיצה ממש. וגם סעיף ג' נדחה, דאם הושטת ידים חשיב מעשה, רחיצה ממש לא כ"ש.
2. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: נלענ"ד לדייק מל' רעק"א מצטער אע"פ שאינו חולה כל גופו מותר, משמע שמדבר בחולי ממש רק לא נפל למטה. וכן מבואר במ"ב מהדו' דרשו מס' 7 בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאע"פ שלא התירו ליטול תרופות, גזירת רחיצת חמין יותר קלה. וכן נראה דעת הששי"כ שרק מצטער מאד, שהוא קרוב לחולי.
3. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: קבלנו מחכמי פורת יוסף שיש להזהר שלא לשהות בתוך מי המקוה ולא לטבול יותר מפעם אחת, ומיד לצאת.
4. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו דהמחמיר תע"ב.
5. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: עי' מ"ב שכ' שעיקר הטעם לאסור במים קרים, משום שמא יבא לידי סחיטת שיער, א"כ אין נ"מ היכן מתרחץ.
6. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: וצ"ע מה שייך ממחק בזה.
7. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: ובאול"צ פל"ו ס"ז אסר מכיון שאין דרך בריאים היום לסוך.

תשובות ופסקים

הרה"ג יוסף זונדל שוב שליט"א
רב ומו"צ בקרית ספר ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

רחיצה במים קרים בשבת

במשנה ברורה (סימן שכ"ו ס"ק כ"א) כתב: כתבו הפוסקים דנהגו שלא לרחוץ כלל בנהר או במקוה, דמצוי לבוא לידי סחיטת שער ועוד כמה טעמים, עיין במ"א. מיהו ידיו ורגליו מותר לרחוץ בנהר כשמנגב קודם שילך ד' אמות.

וכן בחיי אדם (כלל ע' סעיף ד') כתב: ומכל מקום אסור לרחוץ בנהר לתענוג אלא דוקא לצורך טבילת מצוה וכו', אבל בלא"ה כבר נהגו לאסור ע"פ פוסקים.

וכן בקיצור שו"ע (סימן פ"ו סעיף ד') כתב שנתפשט המנהג במדינות אלו שלא לרחוץ כלל בשבת אפילו בצונן.

וכן כתב בערוך השלחן (סימן שכ"ו סעיף ט'): ועל כי יש מכשולים גדולים ברחיצה בנהר, לכן הנהיגו קדמונינו שלא לרחוץ בצונן בשבת כל גופו, וכ"כ המהרי"ל בתשו' (סימן ק"נ), ויותר מזה כתב שאפילו הנשים נוהגות שלא לטבול שלא בזמנן בשבת, ע"ש (מג"א ס"ק ח'). וכן כתב בעל תרומת הדשן שנהגו לאסור רחיצה בצונן (סימן רנ"ה), ומנהג זה נתקבל מאבותינו ואבות אבותינו מכמה מאות שנים, והבא לפרוץ גדרן של ראשונים עליו נאמר פורץ גדר ישכנו נחש, דקבלנו זה כאיסור חמור לבלי לרחוץ בנהרות ובאגמים ובמעיינות בשבת כלל וכלל.

וכן בפסקי חזו"א בספר מנוחה נכונה (עמ' מ"ט) כתב: אסור להתרחץ בים, וכן אסור להתקלח כל גופו אפילו במים קרים, ומותר רק להתקלח פניו ידיו ורגליו.

ובספר חכו ממתקים (ח"ב עמ' קפ"ד) כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דנהגו שלא מתרחצין בשבת במים קרים אף אם נזהרים מסחיטת השערות.

[אמנם לגבי בני ספרד כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק ל"ה סעיף ב'): מותר לרחוץ את כל הגוף במים קרים, ואף בבית מרחץ שרגילים להזיע בו כגון חמאם וכדומה מותר לרחוץ, ויש להזהר שלא לסחוט את השערות. ובביאורים שם כתב: לרחוץ את כל הגוף בצונן מותר, כמבואר בשו"ע סימן שכ"ו סעיף ד', וראה בעולת שבת שם ס"ק ט"ז שהביא בשם תשובת מהרי"ל שלא לרחוץ אף בצונן מחשש סחיטה, והביא שם שפשט המנהג להקל, ע"ש. רק יזהר שלא יסחט השערות, שסחיטת שערות אסורה מדרבנן, כמבואר ברמב"ם בפרק ט' מהלכות שבת הלכה י"א, וראה גם במ"ב שם ס"ק כ"ה, אלא ינגבם קלות במגבת. ואף ליכנס למרחץ מותר. ואף שהרמ"א שם סעיף י"ב כתב שאין לעבור במרחץ במקום שיכול להזיע, ואף שאינו מתכוין לכך, דהוי פסיק רישא, וכשיטת רש"י בשבת מ' ע"א, מכל מקום נראה שדעת מרן להתיר בזה, שכתב שם שאסור ליכנס למרחץ אפילו להזיע, משמע שאם לא נכנס להזיע מותר, וכן מפורש בב"י שם בשם הרמב"ם, ע"ש].

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן ע"ד רחיצה אות ג') נשאל: מנהג מדינותינו שלא לרחוץ בשבת אפילו בצונן, האם אין להתקלח בצוננין גם ביום שרב. והשיב: בלא צער יש להחמיר, אף שלא מצינו בספרי רבותינו מנהג זה. אבל כשמצטער מחום היום רשאי להקל.

ובסימן ע"ה כתב: הנה מה שכתבתי בסימן דלעיל, רחיצה אות ג', שלא מצינו בספרי רבותינו מנהג לאיסור להתקלח במים קרים בשבת, הוא אמת, דהמנהג שאיתא בתה"ד סימן רנ"ה ורנ"ו שנוהגין איסור בנהרות ובמקואות הוא רק כשנכנס לתוכו, אבל לא שנהגו לאסור גם ברחיצה דשפיכת מים על גופו, כעובדא דלהתקלח שהוא עומד תחת המקלחת שבאים משם מים עליו דראשו וגופו. וכן מהרי"ל שהובא במג"א סימן שכ"ו ס"ק ח' נמי הוא בנהרות, שהרי כתב משום שנושא מים שעליו ד' אמות בכרמלית ומשום שטיפת גופו, ולכן גם מה שכתב משום סחיטה לא קאי על רחיצה באופן ששופך מכלי על גופו, ואף אם נימא שטעם סחיטה שייך גם ברחיצה כזו בביתו, ומכל מקום מה שלא נהגו ממש לא ילפינן אף שאיכא אותו הטעם ממש, וגם שאפשר שבשביל חשש סחיטה לחוד לא היו נוהגין איסור, דהא מדינא על הנגוב באלונטית לא גזרו לכו"ע בשביל חשש סחיטה, אלא בהבאה בידים מהנהר עד הבית פליגי שמא יסחוט, כמפורש בשבת דף קמ"ז, אלא דוקא בשביל צרוף כל הטעמים נהגו, ולכן ברחיצה ובפרט בבית שליכא אלא טעם זה אין למילף. וא"כ לא מצינו כלל שאיכא גם מנהג כזה לאסור ליתן על גבי ראשו וגופו מים קרים להקר בשבת, שהוא ענין להתקלח מהמקלחת (שאור) שאיכא בכל בית שבפה. אבל מכל מקום ידוע שרובא דאינשי מעצמן בלא הוראה אין מתקלחין בשבת, ולא ידוע אם הוא מטעם שברוב השנה הא מתקלחין במים חמין מהמקלחת, שלבד איסור רחיצה בחמין אפילו מהוחמו מערב שבת כל גופו, כדאיתא בשבת דף ל"ט, הרי מים החמין שבכל בתי ערים הגדולות שבמדינתנו אמעריקא הם חמין שהוחמו בשבת שאסורין ברחיצה ובשתיה אף שהוחמו מעצמן, כדתנן בסילון שעשו אנשי טבריא בדף ל"ח, וגם בהוצאת מים החמים הוא מכניס תחתיהן מים צוננין להתחמם שהוא מלאכה דאורייתא, ומצד זה נמנעו אף מלהתקלח בשבת בימות הקיץ החמים להקר אף שהוא רק במים צוננין, ואולי הוא מצד שהחשיבו זה לעובדא דחול, שאם הוא מניעה מטעמים אלו יש להחשיב אולי זה למנהג. אבל אפשר שהוא גם מחסרון ידיעה לחלק שאם כן אינו בחשיבות מנהג כלל, דהוא כמנהג בטעות. ועיין בשו"ע סימן שכ"ו סעיף ד' שאיתא דמותר להשתטף בצונן אחר שנתחמם גופו אצל האש, שהוא איירי בכל גופו כברישא, ולא הזכיר המ"ב שלמנהגינו שאסור לרחוץ בנהרות ובאמבטיאות אף שהוא בצונן, אסור אף להשתטף כל גופו בכל אופן אף כשאינו מחומם מחמום אצל האש, משמע דלא ידע המ"ב כלל ממנהג כזה, וכן לא נמצא בשאר ספרי חכמי דורות אחרונים הידועים לי, הרי לא היה במדינותינו ביוארפ כלל מנהג לאסור להשתטף בצונן, אבל במדינתנו כאן באמעריקא שאיכא המקלחות, חזינן שאין מתקלחין בשבת אף בצונן, ולכן אף שלא מצינו בספרים שהיה מנהג, שא"כ אפשר שמה שאין מתקלחין בשבת ע"י המקלחת להקר הוא בלא כוונת מנהג לאסור אלא מחסרון ידיעה, מכל מקום יש להחמיר בלא צער משום דאולי הוא בכוונת מנהג מטעמים דלעיל, אבל כשמצטער יש להקל כדכתבתי.

וכן בקצות השלחן (סימן קל"ג בבדי השלחן סוס"ק ח') כתב: ופשוט דמי שקם בשבת משנתו וראשו כבד עליו, דמותר לשפוך מים על ראשו, ולהניח אח"כ מטפחת על ראשו בקלות, כנזכר לעיל בספר בן איש חי, ואינו אסור משום חשש סחיטה, הגם דאין בזה מצוה כמו טבילה, מכל מקום כיון שמצטער אם לא ירחוץ יש להתיר, כיון דמצד הדין לעולם מותר, רק שנהגו שלא לרחוץ, ובמקום צער אין להחמיר.

וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סוף סימן ל"ב): מ"מ ראיתי באחרונים שמקילים [להתרחץ בצונן] במקומות החמים מאד, כשהוא מצטער.

וכן שמעתי מהגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א דאם מפריע לו הזיעה מותר לרחוץ במים קרים בשבת. וכן כתב בספרו תשובות והנהגות (ח"א סימן רכ"ב): במקום צער גדול דחום, נראה דלא נהגו מעולם לאסור רחיצה, עיי"ש.

וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק י"ד סעיף י"א): נוהגים שלא לרחוץ בשבת ויו"ט את כל הגוף אפילו במים קרים, ורוחצים רק את חלקי הגוף שאינם מכוסים שערות. ומותר לרחוץ את החלקים האלה במים קרים, או אפילו במים פושרים שחוממו מבעוד יום במידה כזאת שאין מרגישים עוד את חום המים. והמצטער, כגון ביום שרב, מותר אף להתקלח במים כאלה כרגיל בימות החול, ומכל מקום יזהר שלא לסחוט את השערות.

וכן שמעתי מהגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א והגאון רבי אפרים גרינבלט שליט"א, דבמקום הצורך כגון שמאוד מזיע מותר להתרחץ במים קרים בשבת.

ובשו"ת באר משה (ח"ו סימן ע"ג) כתב: בענין לרחוץ בשבת על ידי מקלחת במים צוננים, דרכנו לאסור, וכמו שכתב בתשו' תפארת אדם (ח"א חאו"ח סימן כ"ח), אולם בחודשי הקיץ שהחום גדול מאוד, ובני אדם מצטערים הרבה מהזיעה, המיקל לרחוץ במקלחת של מים צוננים באופן שמערב שבת יסיר הבורית ממקום המקלחת, וגם יקשר או ע"י סימן יציין הברז של המים חמים מערב שבת, יש לו על מה ועל מי לסמוך ושפיר עביד, אבל בלא"ה אין בידי להקל, ובודאי מאוד צריך להיות נזהר שלא יסחוט שערו, ואם אפשר יכסה שער ראשו בעת נטילת המקלחת עם כיסוי ניילון או גומי.

ובספר הלכות שבת בשבת (ח"ב עמ' קכ"א הערה 41) כתב שאולי קבלו עליהם המנהג [לא לרחוץ במים צוננים כל גופו] גם במצטער, וצ"ע. ומכל מקום לגבי חולה שאין בו סכנה, פשוט דלא קיבלו עלייהו על דעת כן.

ומהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א והגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דאין להתרחץ במים קרים בשבת, ומי שמאוד מזיע אפשר להקל שיתרחץ אבר אבר, דהיינו שירחץ אבר אחד וינגב, ואח"כ אבר אחר וינגב. ועיין שו"ת אז נדברו ח"א סוף סימן ס"א.

טבילה בשבת

בשו"ע (סימן שכ"ו סעיף ח') איתא: אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת.

ובמשנה ברורה (ס"ק כ"ד) כתב: ר"ל אע"ג דכלי אסור להטבילו ולטהרו מטומאתו בשבת ויו"ט מפני שנראה כמתקן הכלי על ידי זה, אדם שאני מפני שהוא נראה כמצנן עצמו במים, ואפילו אם העת קר וגם המים סרוחים שאין דרך לרחוץ בהם, מכל מקום לפעמים כשאדם בא מן הדרך ומלוכלך בטיט וצואה הדרך לרחוץ אף באלו, וע"כ מותר אפילו היה יכול לטבול קודם השבת וכו'. וכתבו האחרונים דמכל מקום נראה דמותר לטבול לקריו כיון דנתבטל התקנה, ומותר בתורה ובתפלה אפילו קודם טבילה, וכנ"ל בסימן פ"ח, אם כן לא מחזי כמתקן על ידי הטבילה. ועיין במש"כ בביאור הלכה דיש מחמירין וסוברין דאין לחלק בין טבילת קרי לשאר טומאות, ומי שנוהג להקל אין למחות בידו, כי רוב האחרונים סותמין להקל בזה, ועכ"פ בנטמא בשבת ויו"ט גופא נראה בודאי דאין להחמיר, וכן נתפשט המנהג להתיר, אך יזהר מאוד שלא יבוא לידי סחיטה דהוא איסור גמור.

ובביאור הלכה (ד"ה אדם) כתב: עיין במ"א שהביא בשם מהרי"ל ותרומת הדשן להחמיר בזה, ובסוף דבריו סיים: ומכל מקום נראה דמותר לטבול לקריו כיון דמדרבנן הוא וכו'. שוב מצאתי בביאור הגר"א שכתב וז"ל: אדם וכו' עיין במ"א, והעיקר כמ"ש ב"י בשם כל בו ותרומת הדשן שאוסרים, וכ"כ המ"א בסימן קכ"ח ס"ק ע' עיי"ש, עכ"ל. ונ"ל דכוונתו הוא למה שכתבנו, והוא דחולק על המ"א דמותר לטבול לקריו, וזהו שכתב עי' במ"א, ר"ל דכתב דלטבילת קרי מותר לכו"ע, וסיים על זה הגר"א והעיקר כמש"כ הב"י וכו', ור"ל דלפי הטעם שכתב התרומת הדשן דבזמנינו כיון דנהגו להחמיר ברחיצה מחזי כמתקן ע"י הטבילה, שוב אין לחלק בין טומאת קרי לשאר טומאות, כיון דסוף סוף נטהר על ידי הטבילה מחזי כמתקן, וזהו שסיים הגר"א על זה וכן כתב המ"א בסימן קכ"ח ס"ק ע' ע"ש, ר"ל דכתב שם בהדיא דלכך לא נהגו הכהנים ביו"ט לזקוק לנשותיהן, כדי שיהיו יכולים למחר לישא כפיהם בטהרה, משום דלא נהגו לטבול ביו"ט ע"ש, הרי דאפילו לטבילת קרי אין לטבול. ומכל מקום קשה לי דברי המ"א דשם, דהלא איירי שם בנטמא ביו"ט גופא, ובזה אפילו בטבילת כלים מותר, ולא גזרו בזה משום דמחזי כמתקן, וכדאיתא ביצה י"ח, ולא יהיה חמור טומאת קרי מטבילת כלים דמותר, ואפשר לומר דשם משום דהיה נוהג אצלם טומאה וטהרה, והיו זהירין בטהרה, לכך התירו להטבילן ולהשתמש בהן בטהרה, משא"כ כהיום. וכעין סברא זו נמצא בתוספות י"ח ע"ב ד"ה כל, אבל מדברי הגר"א ביו"ד סימן קצ"ז בביאורו משמע שאין מחלק בזה, אי נמי דסובר המ"א דשם שאני שכבר נטמא והתירו להטבילו, משא"כ לכתחילה להיות טמא ולסמוך על שלאחר כך יהיה מותר לטבול לא. וכעין זה כתב בתוד"ה ושוין וכו' ע"ש, ויש לחלק. היוצא מדברינו לענין טבילת קרי המ"א סותר את עצמו, דשם כותב שהמנהג להחמיר בזה, ופה הוא מיקל, ודעת הגר"א כמו שכתב המ"א לעיל בסימן קכ"ח, ושארי אחרונים רובם ככולם מקילין בזה, הלא הוא העו"ש והא"ר והתוספת שבת והשלחן עצי שיטים וש"א, והיינו אפילו היה יכול לטבול מע"ש ויו"ט, ע"כ בודאי אין לנו למחות ביד הנוהג להקל, וכ"ש אם נטמא בשבת ויו"ט גופא. ויותר נ"ל דאפילו הגר"א דהביא ראיה מדברי המ"א דלעיל בסימן קכ"ח, לא הביא רק לראיה דאין חילוק בין טבילת קרי לשאר טבילה, אבל לעצם הדין אם נטמא בשבת ויו"ט גופייהו, אפשר דגם הוא מודה דאין להחמיר בזה כלל, וכמו דמשמע בביאורי הגר"א ביו"ד סימן קצ"ז, ע"ש. וכן נתפשט המנהג להתיר. אך בכ"ז יזהר מאוד שלא יבוא לידי סחיטה. ודע עוד דאם הוא טהור גמור, ורוצה לטבול בשבת בשחרית משום תוספת קדושה, אין בזה משום חשש מתקן מצד הדין, וראיה ממה שאמרו שם בגמ' י"ט ע"א מטבילין מגב לגב, ועיי"ש ברש"י. וכן כתב בספר תוספת שבת בסימן ר"ס משם הכתבים. אך לפי מה שכתב מהרי"ל דיפה נוהגות הנשים שאינן טובלות שלא בזמנן משום חשש סחיטה, נראה דגם טבילה כזו יש למנוע, ודי לנו במה שאנו מקילין לטבול בשבת היכא דהוא צריך לטבילה.

וכן בקיצור שו"ע (סימן פ"ו סעיף ד') כתב שנתפשט המנהג במדינות אלו שלא לרחוץ כלל בשבת אפילו בצונן, כי אם לצורך מצוה כגון איש לקריו.

וכן בקובץ תשובות למרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (ח"א סימן ל"ט) כתב: המ"ב בביאור הלכה סימן שכ"ו העלה דאין מקום להחמיר ולאסור בשבת טבילת בעל קרי שנטמא בשבת, והוסיף דיתכן דגם הגר"א ז"ל ס"ל הכי אם נטמא בשבת, ונתפשט המנהג להתיר, וטעם הדבר, הואיל ולדעת כמה ראשונים דלא בטלו תקנת עזרא אלא לגבי דברי תורה, וז"ל הרי"ף פ"ג דברכות: "איכא מ"ד האי דאמר בטלוה לטבילותא בין לדברי תורה בין לתפילה, ואיכא מ"ד דוקא לדברי תורה, אבל לתפלה צריך טבילה, וכתב רבינו האי גאון זצ"ל נקוט מנהג כל ישראל שכל בעל קרי אין מתפללין עד שירחצו", וברמב"ם פ"ד מהלכות תפלה: מנהג פשוט בשנער ובספרד, שאין בעל קרי מתפלל עד שרוחץ כל בשרו במים, וע"ש בכסף משנה דס"ל דלא בטלוה אלא לדברי תורה, וז"ל הרמב"ם בתשו' סימן ק"מ: "מעידין עלי שמים וארץ שמעולם לא עשיתי זאת (לבטל טבילת עזרא) אלא מחולי, ואיך אשנה מנהגי ומנהג אבותי בלא עילה", ובתלמידי רבינו יונה ז"ל בברכות שם "ודאי התפילה יותר מקובלת עם הטבילה", ולכן הדרך הישרה שיבור לו האדם לטבול בשבת אם נטמא בשבת, וכמ"ש בביאור הלכה הנ"ל. וע"ע ח"ג סימן ס"ז.

וכן שמעתי מפי מרן זצוק"ל דראוי לטבול טבילת עזרא אף בשבת.

וכן מהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל שמעתי דיש להקפיד על טבילת עזרא אף בשבת.

וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן כ"ח אות א') כתב: האם יש לחשוש לאיסור סחיטה, ובגלל זה עדיף לבעל קרי להימנע מטבילתו, ולהמשיך כך בתפילותיו ולמודו במשך כל השבת, וידחה טבילתו עד למחר. ומסיים שם: עכ"פ ברור דלמעשה דיצא שכרו בהזהירות של חשש רחוקה מסחיטת שער, בהפסד ברור שהיית טומאה עליו.

וכן בשו"ת משנה הלכות (חי"א סימן רפ"ח) כתב: בדבר אשר שאל אי מותר לטבול בשבת למי שנוהג בטבילת עזרא תמיד, כי ראה בזה דעות שונות ומפקפקין הרבה, לפענ"ד אין לפקפק, וכבר המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל לטבול.

וכן בשו"ת אז נדברו (ח"א סימן ס"א) כתב: לענין טבילת עזרא בשבת בבוקר, רובא נהגו לטבול.

וכן בשו"ת להורות נתן (ח"ד סימן כ"ז כ"ח כ"ט ל') האריך בדין טבילה בשבת, ומסיים באות ט"ו: והעולה מן האמור, דטבילת עזרא בשבת הותרה לדעת רבותינו הפוסקים האחרונים ז"ל, ואף להגר"א ז"ל שאסר, ציידד בביאור הלכה (סימן שכ"ו סעיף ח') דמותר היכי דנטמא בשבת ויו"ט גופייהו, ולא היה יכול לטבול מערב שבת ויו"ט, עיי"ש. אלא דצריכין ליזהר לטבול בפושרין, ושלא יבוא לידי סחיטה. ובודאי שאין היתר לשהות במי המקוה אף כשהוא צונן, דבזה איכא איסור רחיצה משום מנהגא.

ובמעשה רב (אות קכ"ה) כתב: טבילה בשבת אם צריך לקרי מוטב לטבול במוצאי שבת ולא בשבת, כי אי אפשר להזהר שלא יבוא לידי סחיטה, ויוצא שכרו בהפסדו.

אמנם בארחות שבת (פרק כ"א הערה ל"ב) מובא שכתב הגאון רבי שמואל אויערבאך שליט"א, דידוע שתלמידי הגר"א ובתוכם הגר"ח מוולוז'ין נהגו והקפידו לטבול בשבת.

וכן בשו"ת פאת שדך (ח"ב סימן פ"ח) כתב בשם מרן הגרז"ר בענגיס זצוק"ל שהוא עד מפי עד שהגר"ח מוואלז'ין היה הולך לבית הטבילה בשבת.

וכן בקיצור הלכות מועדים להגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א (שבועות עמ' כ"ב מקורות והערות אות ו') כתב: ודע, דהגם שהגר"א במעשה רב אות קכ"ה כתב דאין לטבול בשבת (וה"ה ביו"ט), מכל מקום בירושלים עיה"ק ובארה"ק גם האשכנזים פרושים ההולכים בכל עקבות הנהגות הגר"א, בזה לא נהגו כוותיה וטובלים בשבת ויו"ט.

ובכף החיים (סימן ר"ס ס"ק ו') כתב: ועוד כתב הרב בשער הכוונות דף ע"ג ע"א בענין הטבילה דשחרית דשבת, הנה אם נטמא בקרי או בתשמיש המטה אין צריך להזכיר כי הטבילה אז מוכרחת, אבל אם לא הוצרך לטבול לסיבה הנז' צריך לטבול בבוקר ביום שבת, והוא כי כדמיון מה שביארנו לעיל שצריך לטבול בכל ערב שבת להפריש מן החול לשבת, כן צריך עתה טבילה אחרת, כי הפרש גדול יש בין קדושת ליל שבת לקדושת יום שבת שהוא קדושה יתירה, אבל החילוק הוא כי בע"ש הוצרך לב' טבילות, הא' להפשיט בגדי החול מעל נפשו, והב' להתדבק ולהמשיך בו קדושת שבת, אבל עתה בבוקר יום שבת די לו בטבילה אחת להמשיך עליו קדושה עליונה של יום השבת, ואיננו מפשיט מעליו ח"ו קדושת ליל שבת.

וכן בסימן שכ"ו ס"ק ל"ב כתב בשם בית יהודה ח"ב סימן ל"ב ומזבח אדמה חי"ד סימן קצ"ז, כי כן מנהג עיה"ק ירושת"ו שרוב הת"ח טובלין בשבת בבוקר.

וכן בספר אור צדיקים למהר"ם פאפירש (סימן כ"ט סעיף כ"ג) כתב: בשחרית שבת חייב לטבול שנית, ואין צריך לומר אם נזדווג דטובל, אלא אף שלא נזדווג חייב, דוגמא דכהן מחליף לבושיו וטובל בין לבוש ללבוש.

וכן כתב בבן איש חי (ש"ב פרשת לך לך סעיף ט"ז): וגם ביום שבת בבוקר קודם תפילת שחרית טוב ויפה מאוד לטבול כדי לקבל תוספת נר"ן דיום השבת, כי תוספת נר"ן של היום הם גדולים יותר משל לילה שהם בחינת דוכרא.

וכן ביסוד ושורש העבודה (שער שמיני סוף פרק ו') כתב: ומשהאיר היום ילך לטבול, וטבילת שחרית בשבת, חיוב על האדם הבריא אף שלא נטמא בקרי, כמו טבילת ערב שבת קודש. וז"ל האר"י ז"ל: בשחרית דשבת שקדושתו חמורה מקדושת הלילה, אף אם לא נטמא בזווגו או בקרי ח"ו, ילך לטבול.

וכן כתב בפלא יועץ (אות ט' טהרה): ואזהרה שמענו מגורי האר"י ז"ל לטבול גם בשחרית יום שבת קודש, כי יש תוספת נפש רוח ונשמה מבחינת יום השבת. ואמרו שהאיש אשר לא היה טהור ולא יטבול, לא יחול עליו תוספת נפש רוח ונשמה, ומי שמע כזאת, ולא יאזור חיל לטבול ולא יעבור למען לא יאבד טובה הרבה, רק אם הוא אנוס דרחמנא פטריה.

וכן בספר שיירי טהרה להגר"ש קלוגר (סימן קצ"ז תשובה א') כתב בתוך דבריו: כיון דבזמנינו נהגו הכל לרחוץ טבילת קרי, ונתפשט בעיני המון, ואף אלו שאין צריכין לקרי טובלין בשבת.

וכן בערוך השלחן (סימן שכ"ו סעיף י') כתב: ומכל מקום לטבול במקוה בשבת שחרית מותר, ובפרט מי שרגיל לטבול לקריו, ואין זה כמתקן שהרי מדינא בטלוה לטבילותא, כמ"ש בסימן פ"ח, ורק יזהרו בסחיטת השער, ומ"מ עם הארץ ראוי למנוע את עצמו מזה, דבקל יבוא לידי איסור מסחיטת שיער כמו שראיתי בעיני. ואם כי יש מפקפקין גם על טבילה במקוה, מכל מקום לא חשו לה, וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל.

וכן בקצות השלחן (סימן קל"ג סעיף ד') כתב: הרוחץ בנהר או בים צריך זהירות רבה, ואפשר לו לבוא בקל לידי חילול שבת, ומפני שאין הכל יודעים ליזהר, לכן נתפשט המנהג שלא לרחוץ כלל בשבת כל גופו אפילו בצונן, ודוקא רחיצה לתענוג, אבל טובלין במקוה לשם טהרה, או טבילה בשבת שחרית לתוספת קדושה, אלא שצריך ליזהר שלא לסחוט שערו.

ובבדי השלחן (שם ס"ק ח') כתב לבאר: דבמקוה אין החשש של טלטול המים ד' אמות ולא השטה, רק סחיטת השער ובזה נזהרין בקל, ואעפ"י שכתב אדמו"ר בסעיף ו' דהמנהג שלא לרחוץ כלל בשבת, היינו רחיצה לתענוג בעלמא, שהרי בסעיף ז' האריך אדמו"ר דאדם מותר לטבול מטומאתו, ואשה מותרת לטבול אם לא היה אפשר לה לטבול מקודם שבת, רק אם היה אפשר לה לטבול קודם שבת אינן טובלות, לפי שנראה כמתקן למנהגינו שאין רוחצין להקר, ואדם הטובל לקריו אינו נראה כמתקן, עיי"ש, ואם כן כל שכן בטבילת שבת שחרית שטובלין לשם תוספת קדושה דאין בזה שום איסור, ובס' תוספת שבת מתיר לטבול לקריו אפילו בנהר, והו"ד בס' נזר ישראל, וכן משמע מסתימת לשון אדמו"ר דאדם מותר לטבול מטומאתו, דהיינו אפילו בנהר, וכל שכן במקוה שאין בה כל החששות הנזכרים לעיל בס"ק ז', והנה במג"א סימן קכ"ח מבואר דאין לבעל קרי לטבול בשבת ויו"ט שחרית, והביאור הלכה הביא מביאור הגר"א ז"ל דמחמיר ג"כ בזה מטעם דנראה כמתקן, ואע"פ שמדינא דגמ' מותר משום דנראה כמיקר, מכל מקום בזמנינו כיון דנהגו שלא לרחוץ להקר ממילא נראה כמתקן, לפי זה יש לומר דעכשיו שאכשור דרי בנדון זה, ורוב הת"ח טובלין בשבת שחרית משום תוספת קדושה, דזה מותר אפילו להגר"א ז"ל דלא הוי מתקן כלל, ממילא מותר גם בעל קרי לטבול אפילו להגר"א ז"ל, ולא נראה כמתקן דנראה כטובל לתוספת קדושה שכבר נהגו בזה, וכתב עוד המשנ"ב בביאור הלכה שם וז"ל: ודע עוד דאם הוא טהור גמור, ורוצה לטבול בשבת בשחרית משום תוספת קדושה, אין בזה משום חשש מתקן מצד הדין וכו'. וכ"כ בס' תוספת שבת בסי' ר"ס משם הכתבים. אך לפי מה שכתב מהרי"ל דיפה נוהגות הנשים שאינן טובלות שלא בזמנן משום חשש סחיטה, נראה דגם טבילה כזו יש למנוע, ודי לנו במה שאנו מקילין לטבול בשבת הכא דהוא צריך לטבילה, עכ"ל. ותמיהני עליו אחרי שבעצמו הביא מתוס' שבת משם הכתבים דהיינו כתבי האריז"ל לטבול בשבת שחרית, איך מסיים אח"כ באיסור שלא לטבול, ולא שייך לומר בזה דבמקום פלוגתא בין פוסקים למקובלים הלכה כפוסקים, דהא מצד הדין אין שום איסור, ומי יכול לצאת בחומרא נגד האר"י ז"ל, ומה שכתב ודי לנו במה שאנו מקילין לטבול היכא דהוא צריך לטבילה, י"ל לאידך גיסא דדי לנו במה שאנו מחמירין מצד המנהג שלא לרחוץ להקר ולתענוג, ולא במקום תוספת קדושה וצד מצוה, ואפילו בחול יש מצוה לטבול קודם התפלה, וכגמ' ברכות דף ט"ו אמר ר"ח ב"א אמר ר' יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל, מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח וכו', א"ל רבא לא סבר לה מר כאלו טבל כו', ומדאמר כאלו טבל משמע דטבילה עצמה עדיפא, ושו"ר שראיה זו כתב ג"כ בס' משמרת שלום, ועיין לעיל סי' י"ב בבדי השלחן ס"ק י"ט, ובסוף ח"ד בהערות לסימן י"ב הנ"ל, וכל שכן בשבת שחרית שכתבו המקובלים לטבול, וכן כתב בילקוט ראובני, עיין לעיל סימן פ"ג בבדי השלחן ס"ק א', ומה שסמך על דברי מהרי"ל דיפה נוהגות הנשים שאינן טובלות שלא בזמנן משום חשש סחיטה, אין מזה סמך כלל, חדא דטבילת שבת שחרית דמי לטבילה בזמנה, שהרי אי אפשר לטבול מקודם שבת במקום שבת, ועוד שהנשים טובלות לאחר השבת, וטבילת שבת שחרית זמנה עוברת, ונמצא עוקר לגמרי ענין הטבילה בשבת שהמקובלים דברו בשבחה, ותו דהרי המהרי"ל נקיט תלתא טעמי, משום סחיטה ומשום שנושא מים שעליו ומשום שיטת גופו וקסמים, כמ"ש בשמו המג"א ס"ק ח', וצריך לומר שבזמנו היו הנשים טובלות בנהר, כאבוה דשמואל דעבד להן מקואות לבנתיה ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי (שבת דף ס"ה), ולפי שבנהר יש ג' טעמים למנוע הטבילה בשבת, על כן נהגו לאסור הטבילה לגמרי אפילו במקוה, שאם ינהגו לטבול במקוה יבואו לטבול גם בנהר, אבל משום טעם דחשש סחיטה לחוד לא אסר המהרי"ל כלל, ובב"י יו"ד סימן קצ"ט ז"ל: כתב הכלבו אני תמה היאך אשה יכולה לטבול בליל שבת ויו"ט, היאך תנצל מסחיטת שיער, ולכך אומר שראויה הטבילה לדחות עד מוצאי שבת ויו"ט, והב"י כתב על זה דחששא דסחיטת שער אינה כלום עיי"ש, ואם כן בזמננו שכמעט בכל המקומות הותקנו מקואות לטבילה, ואין כאן כל החששות הנ"ל שבנהר יש רק חשש סחיטה, אין לבטל מפני זה הטבילה, ופליאה עצומה על המשנ"ב שכתב בדברי מהרי"ל רק חשש דסחיטה, ותו אין לדמות אנשים לנשים, בעניני זהירות, דפשוט דאנשים זהירי טפי, וגם נשים מקפידות יותר על הניי, ושלא יורטבו בגדיהן מהמים שיזובו אח"כ משער הראש, ובקל יבואו לידי סחיטת השער, ונשים שחצניות הן כבסימן ש"א, על כן אין להחמיר כלל שלא לטבול בשבת שחרית, ואדרבה מצוה קעביד, וכן היה מנהג האר"י ז"ל, ומנהג רוב הת"ח בירושלים מקדמת דנא כמ"ש הרב מזבח אדמה, והו"ד בספר ארץ חיים, וכן המנהג פשוט האידנא בעיה"ק ירושלם ת"ו בין הת"ח מכל העדות חסידים ופרושים וספרדים.

וכן בתשובות והנהגות (ח"ב סימן ר') כתב: הנה רבינו הגר"א זצ"ל החמיר מאוד באיסור טבילה בשבת גם לבעל קרי, ובספר שזכיתי להוציא לאור "מעשה רב החדש" מכת"י הגה"ק מחבר ספר הפרדס, ה"ה הרב אריה ליב אפשטיין זצ"ל, מביא שרבינו הגר"א זצ"ל קרא תגר על הטובלים בשבת קודש בשחרית, ובשם תלמידיו מביא שמה (עמ' י"ח) שאינו רוצה טהרתם ומוחה בידם, וגברא רבה אמר מילתא שאסור, ויש לכאורה לדברי המחמירים יסוד ועיקר גדול. והנה נקדים לבאר יסוד שיטת הגר"א זצ"ל בטבילה לאנשים, שמצד אחד החמיר מאוד בטבילה לבעל קרי או מי ששימש מיטתו לטבול, ולא להתפלל לפני שטבל, ואף כשאסר בשבת ציוה שיטבול מיד במוצאי שבת, ולא להמתין עד בוקר, וכמובא במעשה רב, אבל מאידך גיסא מה שנהגו בזמן האחרון שגם טהור טובל כל יום אף שלא נטמא, הוא לא ראה בזה תועלת, רק ראוי לנצל זמן זה ללמוד תורה שמלבן כאש, ואין טהרה כמותו. ונמצא אצלי בכתי"י דברי רבינו שמואל מלצן זצ"ל שהיה בקי נפלא במנהגי הגר"א, והוא מציין שהטובלים אף כשהם טהורים נראה שאין בזה אפילו מדת חסידות, וראיה לזה שבשבת (קנ"ז) מעשה בחסיד אחד שירד וטבל וחשדוהו, וקשה למה חשדוהו, הלא אפשר שטבל אף בטהור, וע"כ מוכח שאין בזה שום חסידות, ונאמנים עלינו דבריו שזהו דעת תלמידי רבינו הגר"א זצ"ל, והמקור לטבילה יום יום רפיא, ולא שמענו נוהגין כן פשוטי עם או ת"ח עד זמן האחרון, ויש אומרים שראוי לטהר עצמו יום יום בבוקר כבעל תשובה וצריך טבילה, ואשרי חלקו אם בזאת זוכה יום יום לטהרה כצדיקי עולם שאז ראוי לטבילה. וישראל קדושים הם ולא נחטט במנהגיהם, שבודאי יש לזה לדעתם תועלת, אבל להגר"א זצ"ל נראה כמ"ש, ולא נהגו בזמנו רוב תלמידיו לטבול כשהוא טהור כמ"ש. ולפי זה נבין עומק שיטת הגר"א זצ"ל בטבילה בשבת, שבשו"ע (סי' שכ"ו) מביא דמאחר שההיתר לאדם לטבול הוא מפני שנראה כמיקר, אם כן היום שנהגו לאסור בשבת רחיצת כל הגוף להקר לא נראה כמיקר, ואסור לבעל קרי לטבול בשבת דנראה כמתקן ע"ש, אבל גם לדעת הגר"א זצ"ל אם הוא טהור גמור וטובל בשבת בבוקר לתוספות קדושה, אין לחשוש כלל מצד איסור כמתקן, כדאיתא בבה"ל סוף ד"ה אדם, ואם כן בזמנינו שנהגו אלפי איש לטבול לתוספות קדושה שבודאי מותר, ובזמן הגר"א זצ"ל ובמקומו לא נהגו לטבול לתוספות קדושה בעלמא, שפיר אסר לבעל קרי לטבול דנראה כמתקן, אבל בזמן הזה לכו"ע אין חשש איסור נראה כמתקן אף בטמא, דאפשר שטובל לתוספות קדושה שגם לדידיה מותר, וז"ב. ואגב נבאר עיקר דברי רבינו הגר"א זצ"ל שאוסר לטבול בשבת דנראה כמתקן, ותמה בבה"ל (סי' שכ"ו) הלוא היום לא נקרא מתקן שמדינא מותר, וכן לא אסרו כשמתקן מדרבנן בנטמא בולד הטומאה, ולמה אסר כאן, אבל נראה דל"ק, שמתקן כאן מדאורייתא בעצם הטהרה שהוא עכשיו טהור גם מן התורה, ולפי זה דוקא בטבילת כלים מתירין בנטמא ביומו בולד הטומאה, דלא נקרא מתקן גמור מן התורה, וכמבואר ברש"י ביצה (י"ח ע"א), אבל בטומאת קרי שהיא טומאה דאורייתא, אף שאין איסור בזמן הזה אפילו מדרבנן, מכל מקום מתקן בעצם טהרתו מן התורה כמ"ש. ובדברינו יתבאר הטעם שהיום יש הרבה בני תורה ורבנים מרוסיא וליטא שאין אנו רואים אותם טובלים טבילת עזרא, והדבר תמוה שרבינו הגר"א הוא המחמיר בטבילת קרי, וכמבואר במעשה רב, ולמה לא נהגו בדבר אף ת"ח. ונראה דמאחר שלפי הגר"א זצ"ל רק טמא טובל, נהגו להסתיר הטבילה דלא ירגישו שהם טמאים, ודבר זה מדרכי הצניעות, ושמעתי מהרבה גדולי עולם זצ"ל שהסתירו לעולם שטבלו, אף שלא ביטלו מעולם טבילת עזרא, אבל מפני הצניעות טבלו בצינעא, ומזה יצא שבסוף דימו שלדעת גאוני ליטא אין צריך לטבול כלל אף לטומאה, ודבר זה בהחלט לא נכון, ואדרבה לכת"ר יתגלגל זכות לפרסם חובת טבילה, ולא יעסקו בקדושה בטומאת הגוף כשמצוי מקוה סמוך, ויראת ה' כשהיא טהורה עומדת לעד, ושמענו על הגה"ק החתם סופר זצ"ל וכן הגאון רבינו יצחק אלחנן זצ"ל שבשעתו דימו שאין רגילים לטבול, ובסוף נתברר שבצינעא טבלו תמיד. ועכשיו נבוא לעוד טעם מדוע הגר"א זצ"ל אוסר בשבת, והיינו מפני איסור סחיטה וכמבואר במעשה רב. ואעתיק כאן לשון הסה"ק ספר הפרדס בכתי"י שהעתקתי במעשה רב החדש, וז"ל: "שמעתי מהחסיד רבי ליב החסיד שהיה מופת הדור בקהילתנו שאמר, יש ב' מצוות קטנות, ועבירות היוצא מהם הם גדולים בכפלי כפליים, אחד מהם תפילת ערבית בשבת בצאת הכוכבים, וכן מקוה בשבת בשחרית שהיא מדת חסידות ולא כו"ע דינא גמירי, כי יש דינים הרבה שההמון עם אינם נזהרים כגון סחיטה וליבון ושט במים, והוא כיון בזה להגאון דקהילתנו (הגר"א) שהוא קורא תגר על הטובלים בש"ק שחרית, ושמעתי מתלמידיו שאינו רוצה בטהרתם ומוחה בידם", ע"כ. אמנם האמת יורה דרכו, שבודאי מי שטעם ריח תורה יכול ליזהר מאיסור סחיטה, רק בזמן הגר"א זצ"ל ההמון עם לאו דינא גמירי ולא למדו, וקשה למונעם מאיסור סחיטה, ואם בני תורה טובלים, ההמון עם גם כן טובלים, והם ע"כ נכשלין באיסור סחיטה, ולכן להגר"א זצ"ל יקבלו הבני תורה יותר שכר על הפרישה בזכות שאין מחטיאין אחרים, אבל גם לדעתו בצינעא אין לחשוש. ושמעתי מעד ראיה נאמן שהקדוש החפץ חיים זצ"ל שאוסר טבילה לתוספות קדושה מפני סחיטה, וכמו שמסיק בבה"ל (סי' שכ"ו), הוא בעצמו טבל בשבת בבוקר בצינעא גמור ולא חשש, היות שנזהר בסחיטה והשתדל שלא יראו אותו. ומעכשיו נראה פשוט כשם שמעיקר הדין אדם טובל בשבת, ולא חששו לסחיטה במקום מצוה, הוא הדין בזמן הזה מי שיש לו ריח תורה קל לו ליזהר, וב"ה היום אכשר דרי, ורוב בית ישראל החרדים טעמו בנערותם טעם תורה בישיבות, ומפני מיעוט שאינו מצוי היום לא נאסור לקיים מצות טבילה או טהרה שחשובים מאוד, ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות, ובזמנינו החשש שילמדו ממנו הוא חשש רחוק, וראוי לפרסם במקוה שאסור לסחוט שערות הראש בשבת ודי בכך, ואלו שנמנעים היום לטבול מחשש שע"ה יסחטו, וכשיטת הגר"א זצ"ל, מנהגם לכאורה בלי תועלת, שבין אם ימנעו ובין אם יטבלו ימשיכו עמי הארץ לטבול היום, ובמדה שברצונם לא להביא מכשול בסחיטה כדאי להן יותר לפרסם האיסור בזה, שבמניעת טבילה לבדן לא יפעלו בזה מאומה, ובזמנינו זהו הדרך למנוע סחיטה, ואין למנוע מטבילה כמ"ש, ואיסור סחיטה בשערות לכו"ע הוא רק דרבנן, שאם לא ישמעו מוטב שיהיו שוגגין, אבל ב"ה אפשר לפעול ודי בכך. שוב הראה לי בני המופלג הרב אשר בן ציון נ"י מרגניתא טבא בספר אמרי קדש מתלמיד הגר"א, ה"ה החסיד רבי יואל פרומקין זצ"ל, שכותב מפורש לטבול גם בשבת כשצריך, וצ"ל דהיינו בצינעא וכמ"ש. ובמעשה רב בתוספות מוסיף לאסור שאסור ליכנס למרחץ בשבת בשל כפרים, ונראה שנהגו אז הנשים לטבול בנהרות, ורק אנשים שטבלו גם בשאובין הלכו למרחצאות ממש, וחושש שמא ילכו למרחצאות להזיע. ועצם הדבר שנתפשט היום יותר לאנשים לטבול, היינו מפני שבזמנם טבלו בנהרות, ובחורף אי אפשר, ולכן בטלה, אבל היום יש מקואות חמין גם בחורף, וראוי להחזיר עטרה ליושנה כתקנת עזרא, ולהדר לטבול כשמקוה לפניו, וכן המנהג היום בירושלם עיה"ק שגם הפרושים נזהרין מאוד בטבילה. נחזור לענין טבילה בשבת, ולדרכינו גם להגר"א זצ"ל אפשר להקל, והקדוש האר"י זצ"ל החמיר מאוד לטבול בשבת בבוקר דוקא במיוחד לקדושת היום, אף שטבל מערב שבת ולא נטמא, ורוב אלו שמקפידים בשבת לא לטבול, גם בימות החול אין מחמירים בחובת טבילה תמיד, ולנזהרין מאוד בטבילת קרי יש פוסקים שמתירין לטבול גם בזמנינו אף בעצם יוה"כ, וכמו שביארנו במועדים וזמנים ח"ו סימן כ"ט, ע"ש היטב. ויש נוהגין להחמיר מפני הוצאה, וכמבואר בשבת (קמ"א ע"א) ואו"ח (סי' שכ"ו סעיף ז') שאסור להוציא מים שעליו ד' אמות, ומצוי שבזקן ופאות יש מים הרבה, ועוד נוטפין בשפע ויוצא לחוץ ונכשל באיסור הוצאה, אבל דבר זה אפשר לתקן, ויזהר שעם רבוי מים דוקא לא לצאת, ובמעט מים אין מקפידים, וכמבואר במחבר שם שלכן מתירין כשמטר סוחף על ראשו ועובר ברשות הרבים, ע"ש. ועיין לעיל סימן קע"ח.

והנה רק למלאות רצונו כתבתי הנלענ"ד בזה, ולא באתי לאסוף הפוסקים ומנהגים, אף שיודע אני מכמה גאונים שנהגו להחמיר לא לטבול בשבת, לע"ד יש יסוד גדול להקל גם לדעת זקני הגר"א זצ"ל, לכן הנני מצרף דעתי לאלו שדורשים בשבח הטבילה אף בשבת, ובלבד שיזהרו מאוד מהסחיטה ולא לטבול בחמין ליהנות מהם בשבת, ויש לפרסם איסור סחיטה בכל המקואות. ויעוין עוד משו"כ בח"ד סימן פ"ט.

ובארחות רבינו (ח"א עמ' קנ"ב אות ר"ד) כתב: בפסח תש"ל אמר לי מו"ר שמקטנותו הוא רגיל שלטבול במקוה בשבת יותר חשוב מטבילה בעש"ק, ועד היום בזקנותו אם הוא קם יותר מוקדם בשבת בבוקר הוא הולך למקוה בויזניץ בפושרת ולא בחמה, ואינו טובל בזו שהכינו מע"ש לשבת שזו חמה, רק בזו שעדיין נשארה קצת חמה מאתמול שטבלו בה מע"ש.

ובאות ר"ז כתב: סיפר לי הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א שהוא ואביו טבלו בשבת במקוה הקרה שהיתה בבית מרן החזו"א זצוק"ל, ומרן לא אמר להם שום דבר, ואמר לי הגרח"ק שגיסו הג"ר שאול ברזס ז"ל שאל את מרן החזו"א אם מותר לטבול בשבת, וענה לו הגר"א ז"ל אוסר, אמנם לא מחה ולא העיר גם לאנשי משפחתו ולתלמידיו שטבלו בשבת (וכמדומה שאני שמעתי בשנתו האחרונה של מרן זצוק"ל מאברכים מהימנים, שלהם ענה המקיימים עונתם מותר להם לטבול בשבת). וכן אני טבלתי בשבתות במקוה שבבית מרן החזו"א, ולא העיר לי מרן, וכן ספרתי למרן שהנני טובל בשבת, ולא העיר לי מרן שום דבר, וכן טבלתי בר"ה ביום א' לפני התקיעות, וספרתי על כך למרן ולא העיר לי כלום, וטבלתי גם ביום ב', וספרתי על כך למרן ולא אמר לי כלום, עיי"ש עוד.

וכן בספר אורח דוד (עמ' ע"א) כתבו שהגה"צ רבי דוד בהר"ן זצ"ל נהג לטבול בשבת בבוקר במקוה.

וכן בספר חכו ממתקים (ח"ב עמ' קפ"ה) כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דהנוהג לטבול בשאר ימות השנה, מותר לו לטבול גם בשבת, ויטבלו רק טבילה אחת ומיד יצאו, אא"כ יש להם ענינים מיוחדים וכו' בטבילות הנוספות.

ובשו"ת קנין תורה (ח"ד סימן ל"ב) כתב: ע"ד בקשתו לכתוב אלו דברים בענין הטבילה לאנשים דבוקר של ש"ק, אמנם כי לא נוכחתי לדעת כי יהיה מזה איזה תועלת, כי לאנ"ש הרוצים במקוה כי כן ראו אצל אבותינו ורבותינו הקדושים, בלא"ה נוהגים כן ואפילו במסירות נפש. ולאלו הרוצים בתירוצים לא יועילו הראיות, ועם כל זה להפצרתו וידעתיו כי כוונתו לשמים ארשום קצת, עיי"ש מה שהאריך בזה. ועיין בשו"ת משנת יוסף ח"ד סימן ל"ו משו"כ בענין הטבילה בשבת בבוקר.

וכן בשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סימן כ"ג) כתב שבמקום מצוה בין שהוא בעל קרי מטעם אונס או מכח מצות עונה שחייב, שהוא ליל ש"ק, או אפילו אם הולך לקבל תוספות קדושה וכמו דאיתא בשם האר"י הק', וכן נוהגין כל ירא שמים וחסיד לטבול בשבת שחרית לקבל תוספות קדושת שבת של היום, ולמצוה גדולה נחשב, ובמקום מצוה לא גזרו משום חששות דסחיטה. ועיין בדרכי חיים ושלום סימן שכ"ט ובשו"ת שואל ומשיב מהדורה חמישאה סימן מ"ו.

וכן בשו"ת קנה בושם (ח"ב סימן י"ב) מאריך להתיר לטבול טבילת עזרא בשבת, ואף לגבי טבילה לתוספת קדושה כתב: אמנם כבר נתפשט המנהג ובעיקר בין החסידים כדברי התוספות שבת להזהיר ולהקפיד שלא לבטל הטבילה בשבת בשחרית אפילו כשאינו צריך לטבול לקריו, ואינו רק משום תוספת קדושה בעלמא.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א, הגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א והגאון רבי אפרים גרינבלט שליט"א, דנוהגים לטבול בשבת אף כשהטבילה רק לתוספת קדושה.

ובהלכות שבת בשבת (ח"ב עמ' קכ"א) כתב: הנצרך לטבול בשבת לקריו, מותר לטבול בשבת, ואין בכך משום מיחזי כמתקן, וכן המנהג, ויש ליזהר שלא לטבול במים חמים, ובפרט כשיש לפניו מקוה פושר או צונן [ויש אוסרים אף בפושרים], ואם היה אפשר לו לטבול מבעוד יום ולא טביל, ראה במקורות.

ובעמ' קכ"ו כתב: הטובל לתוספת קדושה ולטהרה יתירה, לדעת הבה"ל אין לטבול לכתחילה בשבת, ומגדולי עולם שנהגו לטבול בשבת בכל אופן, והנוהגים כן יש להם על מי לסמוך, וכן נהגו לטבול לתוספת קדושה בליל שבועות קודם עלות השחר.

טבילה במקוה חמה בשבת

בשו"ע (סימן שכ"ו סעיף א') איתא: אסור לרחוץ כל גופו, אפילו כל אבר ואבר לבד, אפילו במים שהוחמו מערב שבת [גזירה שמא יבואו על ידי זה להחם בשבת - משנה ברורה ס"ק א'], בין אם הם בכלי בין אם בקרקע [ומצטער אע"פ שאינו חולי כל הגוף י"ל דמותר - ביאור הלכה ד"ה במים שהוחמו בשם חידושי רע"א], ואפילו לשפוך המים על גופו ולהשתטף אסור וכו', והני מילי בחמי האור.

ובמשנה ברורה (ס"ק ז') כתב: לפיכך במקום שנוהגין להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאם לא כן אסור לטבול בו [ח"א]. ועיין בקרבן נתנאל פרק במה מדליקין סימן (כ"ד) [כ"ב] ובתשו' נו"ב מ"ת סימן כ"ד [ויעוין להלן בתוך דברי פוסקי זמנינו מה שנחלקו מה נחשב לחם ומה נחשב לפושר].

וז"ל הקרבן נתנאל בפרק ב' דשבת סימן כ"ב אות ק': ובעיקר הדין כתבתי באריכות שטבילת מי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות.

ובשו"ת נודע ביהודה תניינא או"ח סימן כ"ד כתב: ובגוף הדין ראיתי בספר קרבן נתנאל בפרק במה מדליקין סימן כ"ב, שכתב שטבילת מי מקוה בחמין אינו בכלל גזירת מרחצאות. ואמנם כתב מלתא בלי טעם ובלי ראיה, ומפליג לומר שכתב באריכות, ואין לנו לסמוך על דבר שלא ביירר לנו טעמו, ואני אמרתי אולי דוקא רחיצה אסרו, שעיקר הטעם שמא יחם בשבת, אבל טבילה דלא משכחת אלא תיכף בכניסת ליל שבת, שהרי צריך להיות סמוך לחפיפה, לא משכחת טבילה בחמין שהוחמו בשבת. ועוד אמינא טעמא לפי מ"ש רש"י במס' שבת דף ל"ט ע"ב בד"ה בכלי, וז"ל של רש"י: דהרואה אומר היום הוחמו, ומוכחא מלתא דתולדות האור נינהו ואתי להחם בשבת, כגון נותן צונן בחמין, עכ"ל. הרי שזה ודאי לא גזרינן שיחם בשבת להעמיד צונן אצל האור, שאין אדם טועה, אלא דחיישינן שיתן צונן לתוך החמין, ובטבילה במקוה דבר זה בלאו איסור שבת אי אפשר, שהרי אין טובלין בשאובין, ובחמי טבריה בלא"ה בקרקע מותר, לכן אולי לא גזרו בזה. ומכל מקום אע"פ שאנו מדמין אין אנו מורים להתיר, רק ליתן בעוד איזה שעות עד הלילה שיהיו בלילה רק פושרין, ואמנם הבלנין לפי הנראה אינן נזהרין בזה, ואני מעלים עין מזה, ומוטב שיהיו

שוגגין ואל יהיו מזידין. ועיין עוד מש"כ שם בסימן כ"ה וכ"ו.
ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן קכ"ו) כתב: ולפי זה יש טעם גדול ונכון למה שכתב הקרבן נתנאל בפרק במה מדליקין סוף סימן כ"ב שטבילה במי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות, ועיין בנו"ב תנינא שנתן טעם קלוש, וגם אינו שייך אלא תיכף בכניסת ליל שבת, ובהוחמו ע"י נתינת חמין, ולא כשהוחמו בסאמאוואר וכדומה, או כשגם החמין כשרין למקוה. אבל לפי"ז יש טעם נכון בכל האופנים, דכיון שאף בהוחמו בשבת באיסור נמי מותר לטבול משום דלאו ליהנות ניתנו, אין מקום לאסור הטבילה בגזירת רחיצה אף שיש טעם לגזור כדי שלא יבואו להחם בשבת, דרק רחיצה שאסור בשל שבת באיסור אסרו בכל אופן, כיון דיש לטעות שהוחמו באיסור כשרוחץ כל גופו נתנו להם דין הוחמו באיסור, אבל טבילה שמותר בכל אופן גם בהוחמו באיסור, שלכן אף למה שיטעו שהוחמו בשבת נמי מותר, אינה שייכת להיות בכלל גזרת מרחצאות, אם לא דיגזרו מחדש ביחוד לאסור הטבילה בהוחמו בשבת בין באיסור בין בהיתר, וזה לא מצינו שאסרו, ומעצמנו לא נאסור דאולי לא רצו לתקן איסור למנוע הטבילה, ולא דמי לאם היתה גם טבילה בכלל גזירת מרחצאות שהיו צריכין אם לא היו רוצים לאסור הטבילה לפרש שלא אסרו הטבילה למצוה, אף שהיה לה להיות בכלל, אבל כיון שאינה בכלל הגזירה לא הוצרכו לפרש שלא אסרו, ולכן אף למחר ביום ואף בהוחמו בסאמאוואר ואף כשגם החמין כשרין למקוה נמי מותר וכו'. ולפי זה ניחא בפשיטות מש"כ הקרבן נתנאל שטבילת מי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות, שהוא כמעט לכל הפוסקים חוץ להר"ן.
ובשער הציון (ס"ק ה') כתב: ועיין מה שכתבנו לקמן בסעיף ד' ובשער הציון שם, וצע"ק [דמבואר שם דמים שהוחמו בשבת אף כשהם פושרין אסור לרחוץ בהם], ומכל מקום יש לסמוך על הקרבן נתנאל, וגם בספר חסד לאברהם דעתו כהקרבן נתנאל.
[ובספר דברים סופרים אות ס"ח כתב דמשמע מהשער הציון דבחמין ממש אין להקל כהקרבן נתנאל אפילו בשעת הדחק. ועוד משמע דאף בפושרין אין להקל אלא בטבילה שמותר לדעת הקרבן נתנאל, ויעוין להלן בדברי פוסקי זמנינו בהבנתם את דברי השער הציון].
וז"ל החסד לאברהם (או"ח סימן ל'): לפענ"ד ברור דכששופך מים חמים למקוה שהיא מעיין הנובע, אף שהמים נתחממין לפי שעה אין שם רחיצה בחמין עליו, הואיל והמעיין ממקורו מתברך בכל עת במים צוננין אין שם מרחץ עליהם, ולא אסרו רק רחיצה ולא טבילה, וראיה ברורה לדברינו מסוגיה שלימה דתענית י"ג ע"א, בהא דאמרינן התם אדר"ח דאמר כל שהוא משום תענוג כגון ת"צ בחמין אסור, בצונן מותר, לימא מסייע ליה כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט"ב בין ביוה"כ, אילימא בחמין טבילה בחמין מי איכא, שאובין נינהו, אלא לאו בצונן, וחייבי טבילות אין, אינש אחרינא לא. ועיין תוס' תמורה י"ב ע"ב ד"ה ואין המים שנתקשו בזה דאמאי לא שני ליה דמיירי בחמין שעירו לתוך המקוה עד שנתחממו כל המים, ועל כן נראה להוכיח מזה דבכל מידי דאסרו רחיצה בחמין אין בכלל גזירה זו רק רחיצה בכלי או בקרקע כשעירו מים לתוך גומא ריקנית שבקרקע, אבל כל שעירו חמין למעיין הנובע מקוה מים, אף שהמים החמין מחממין אותו לפי שעה אזיל ליה שם רחיצה בחמין והוי בכלל טבילה, ולא אסרו בכה"ג דאין זה בכלל לשון מרחצאות בחמין, דמים השאובין בטילי לגבי מים הצוננים שהם עיקר המקוה הנובעת.
ובשו"ת דברי חיים (ח"ב או"ח סימן כ"ו) כתב: ומה ששאל אודות המקוה בחמין לטבול בליל שבת, באמת על פי דין נראה דאסור, וכן נראה לי שכתוב בנוב"י מהדורא תנינא (סימן כ"ד), לפי זכרוני כי כעת אין הפנאי לחפש, אך הסדרי טהרה (סוף סימן קצ"ז) מיקל, אך אין להאריך בזה כיון שכן נהגו גדולי דורינו היתר בזה, והנח להם לישראל.
וכן בשו"ת תשורת שי (ח"א סימן י"ז) כתב: מה ששאל על מה שנהגו לטבול בשבת במקוה ששפכו לתוכה חמין, עיין נודע ביהודה תנינא חאו"ח סימן כ"ד וברכ"י סימן שכ"ו בשם בני יהודא, ולי נראה דהכי טעמא דהא גזרו חז"ל שלא לרחוץ כל גופו בשבת בחמין שהוחמו מערב שבת, דחששו שלא יבואו להחם בשבת, גופו בשבת בחמין שהוחמו מערב שבת, דחששו שלא יבואו להחם בשבת, ומכל מקום לא גזרינן גם כן מהאי טעמא שלא לרחוץ פניו ידיו ורגליו, וע"כ צריך לומר לפי מה שכתבו תוס' בביצה דף כ"א ע"ב בד"ה לא יחם, דאסרו חז"ל להחם ביו"ט חמין לרחוץ כל גופו משום דאינו רק למעונגין, אבל לידיו ורגליו שוה לכל אדם. ובנודע ביהודה שם כתב דמשום הכי יש לומר דמותר להחם ביו"ט חמין לשפוך למקוה, ומשום דאינן רוחצין לתענוג רק למצוה, ולטבול בצונן שוה לכל נפש, עיי"ש. ואם כן הכי נמי בשבת טבילת כל גופו בחמין שהוחמו בערב שבת צריך לכל נפש כמו רחיצת פניו ידיו ורגליו, ולא גזרו בזה.
וכן כתב במנחת שבת (סימן ס"ו ס"ק ה'): ומה שנוהגין בזמן הזה להקל בזה [לחמם המקוה ע"י גוי בשבת בשביל הטובלים בשבת שחרית] ואין מוחה בידם, י"ל כיון דבמדינות אלו נוהגין עפ"י האר"י ז"ל לטבול בשבת שחרית, והוי מצוה, ובפרט לבעל קרי ר"ל, ובזמן הזה נחלשו הדורות והכל חולים הם אצל צינה, לכן יש לומר דסומכים בזה על הר"ן בשם בעל העיטור המובא ברמ"א סימן רע"ו סעיף ב', עיי"ש.
ובשיורי המנחה שם מוסיף: במנחת שבת ס"ק ה' הבאתי הרבה צדדים להיתר, ולימוד זכות על מה שנוהגין לחמם המקוה ע"י ערל בשבת בשביל הטובלים בשבת שחרית. ועיין בהגהות הגאון מברעזאהן [המהרש"ם] בסימן תקי"א אות ג', דכתב שם סברא דבמקום שאם לא יחממו את המקוה יטבלו הגברים גם במים קרים, שוב יש להקל [לחמם בשבילם ע"י עכו"ם] משום צער וחשש סכנת נפשות. וכעין סברא זו מבואר במג"א סוס"י שכ"ט ס"ק ה' על מה שכתב המחבר שם סעיף ז' שבזמן הזה אפילו באו על עסקי ממון מחללין את השבת, שאם לא יניחנו הישראל לשלול ולבזוז ממונו יהרגנו, ושוב הוי עסקי נפשות, והקשה שם המג"א דצ"ע הלא יש עצה שיניחנו ליקח הממון ולא יחלל שבת, ותירץ דכיון דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו חיישינן שמא יעמוד בעל הממון נגדם ויהרג, ולכן מחלליין, עכתו"ד המג"א הנ"ל. ואם כן כמו כן ממש בנידון הטבילה במקוה יש לחוש, וקרוב לודאי שגם אם לא יחממו אותה, מכל מקום יהיו כמה אנשים שיטבלו בה כשהיא קרה, וא"כ שוב הוי כלצורך חשש סכנת נפשות, עכתו"ד הגאון מברעזאהן. וראיית הגאון מברעזאהן הנ"ל היא ראיה חזקה ואמיתית, דבזמן הזה רוב אנשים מדקדקין בטבילה זו, ובפרט בעלי קריין וכו', ואם לא יחממו המקוה יטבלו את עצמם הגם שהמקוה היא קרה מאוד, ואם כן יש בזה חשש סכנת נפשות אם לא יחממוה, אך על כל פנים יזהרו שלא לטבול בה בעודה חמה, אלא ימתינו עד שתגיע לגדר פושרין ועוד פחות מעט.
ובשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תקכ"ו) כתב: מכתבו הגיעני באיזה דברים שנכשלו באיסור שבת, וצדקו כל דבריו זולת בדבר המקוה חמה שטובלין בה בשבת, ויושבין עוד שם אחר הטבילה או קודם, והישיבה ודאי שאסור, אך ליכנס לטבול תיכף ולצאת לאחר הטבילה מיד שבזה יש מקום להתיר.
ובאות י"ב שם כתב: ובדבר המקוה חמה ביותר, בודאי על היתר סדרי טהרה משום שמעיין הוא, כפי העולה בזכרוני לא כתב זה להיתר ברור, רק שחיפש היתרים לצורך טבילת מצוה, בפרט במקוואות דידן כמו שכתב כת"ר, אך נראה לי שלא למחות הטבילה במקוה זו במי שמתכוין למצוה אף שאין צריך לה, מצוה לטבול שנית בשבת כמבואר בכתבים, על פי מה שכתב מהרל"ח סימן תרנ"ג ליישב קושית הטור על הבה"ג בהא שהתירו לעבור בנהר עד צווארו לצורך מצוה, וכתב בה"ג דלשוט אסור, והקשה הטור דאם התירו רחיצה דאסמכי' אקרא, כל שכן שיהיה מותר שייטא דקילא, ותירץ דרחיצה התירו משום שאינו מתכוין לרחוץ אלא לעבור, מה שאין כן שייטא שמתכוין לשוט, ודומה להא דאין שטין להביא שופר, עכ"ד. וזה טעם המשנה דשלהי שבת שקושרין קשר שאינו של קיימא לצורך מצוה, והיינו קשר שאסור מדרבנן, וכן כתב הטור סימן שי"ז, ולכאורה יפלא איך שרינן שבות בשבת משום מצוה בעלמא, ומשום שופר לא התירו אפילו שבות דיום טוב, אך הוא הדבר, דשאינו של קיימא היינו שאינו עשוי להתירו קודם ז' ימים, והוא אין צריך אלא לשעתו, ועשוי ליום אחד, הוא מותר לכתחילה, והשבות הוא שמקיים ז' ימים והוא אין צריך ולא מתכוין לזה כלל מותר לכתחילה. ועיין אגלי טל מלאכת טוחן ס"ק ל"ח אות ל"ב ובפתיחה סוף ס"ק ב'. ועל כן בנידון דידן שצריך רק לטבול, ואין צריך חמימות המים, שרינן לכתחילה משום מצוה, ואם תמצא לומר כיון דבטלוה לטבילתא לא שרינן, דלא הוי מצוה כולי האי, הא לעומת זה גם רחיצה לא הוי שבות רק איסור בעלמא, כמו שכתב הרי"ף בביצה, ועוד דהא רבו המתירין לטבול ביום הכפורים בזמן הזה, והרוקח וספר הישר לרבינו תם מן המתירין, ובתשו' מהרי"ל מתיר גם כן למי שרגיל לטבול כל השנה, ועל כן אף אם באמת נהנה ומתכוין גם לזה, הערמה בדרבנן שרי, וכן ביום הכפורים בטובל לקריו לא דקדקו שלא יתכוין להנאת רחיצה גם כן, אך אם באמת אין צריך טבילה, רק משום דאיתא בכתבים שיטבול שחרית שנית, בזה אין להתיר לכתחילה, אך אין למחות הנוהג היתר גם בזה. רק כל זה שלא לישב במקוה, רק לטבול תיכף בכניסתו ולצאת מיד, אך לישב שם מחוייב למחות מי שבידו למחות.
ובכף החיים (סימן שכ"ו ס"ק ל"ג) כתב: אסור לבעל קרי לטבול בשבת בחמין שהוחמו מע"ש. תשו' רב האי, הביאה בכלבו דף קנ"ד, והרב מהר"י ארגאז בתשו' דברי יוסף סימן ס"ד הליץ על הנשים שטובלות בליל שבת בחמין, שערער על זה הגאון מהר"ר צבי בתשו' סי' י"א, ובסוף דבריו עמדו כנגדו רב האי גאון הנז', והרב מהרי"ע בס' בני יהודה בשו"ת סי' ל"ב קיים המנהג, והאריך לתת טעמים להתיר, יעו"ש. ברכ"י אות כ"ב. וכן כתב בס' קרבן נתנאל על הרא"ש פרק במה מדליקין סי' כ"ב שטבילת מי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות, יעו"ש. ועיין פתח הדביר אות ח' שכתב דגם הנוב"י במה"ת סי' כ"ד כ"ה כ"ו מסכים לדברי הרב קרבן נתנאל שלא לאסור הטבילה בחמין בשבת, הגם שבתחלה גמגם עליו. ואותם הטעמים של היתר שכתב הנו"ב, שייכי גם לטובלים ביום ש"ק, והשערי תשובה לא העתיק מתשו' הנז' כי אם צד החומרא, יעו"ש. וכן בשו"ת דברי חיים הורה להתיר לטבול במים חמין בשבת, אבל להשים המים חמין במקוה בשבת חוכך להחמיר. אמנם בשו"ת חסד לאברהם סי' ל' כתב שהמים שהם ביורה מע"ש, ונסתמו הנקבים באופן דלא שייך שמא יחתה, אין מקום לאסור לשפוך למקוה לצורך טבילת אנשים בשבת, כי מים חמים מועטין לתוך צוננים מרובין שרי, ובפרט ע"י עכו"ם, יעו"ש. וכן כתב בשו"ת בר ליוואי סי' ו' ובשו"ת אבני צדק או"ח סימן ל"ז דמותר לשפוך מים חמין במקוה בשבת ע"י עכו"ם.
ועיין בשו"ת דברי יציב (או"ח ח"א סי' ק"ס-קס"ב) מה שכתב ליישב את המנהג שנהגו חסידים לטבול בש"ק בבוקר במקוה, ואין משגיחין גם אם הם חמים ביותר.
וכן בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן קל"ו) כתב: אין לערער על המנהג לטבול בשבת בבוקר במקוה מים חמים ממוזגים, ואפילו אם הם חמים קצת יותר. ועיין בשו"ת באר משה ח"ו סי' קכ"ו-קל"א.
וכן בספר פסקי משנה הלכות על הלכות טהרה (פרק י' סעיף י"ז) כתב: ואף כשחל ליל הטבילה בליל שבת נוהגים לטבול במים חמים, ואין צריך להשתדל לא לטבול בחמים רק בפושרין.
וכן בזמירות עטרת יהושע (עמ' רמ"ג) כתב שגאב"ד ירושלם הגה"צ רבי משה אריה פריינד זצ"ל טבל בבוקרו של יום השבת במקוה חם ורותח.
ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה סימן מ"ד) כתב: בענין טבילה בחמין בשבת, הנה להלכה לית דין ולית דיין דכיון דרבותינו הגאון חכם צבי סימן י"א נקטו בפשיטות דגם טבילה במקוה חמה היא בכלל גזירת מרחצאות דשבת ל"ט ואו"ח סימן שכ"ו, וכן נוטה דעת הנוב"ת סי' כ"ד כ"ה כ"ו, וכן נקט בפשיטות הח"ס או"ח סימן י"ח ויו"ד סימן ר"ז לענין טבילת כהן גדול ביוה"כ, דמטילים לו חמין להפיג צינתן, דרק להפיג צינתן ולא לחממן, וכתב באחד הטעמים משום גזרת מרחצאות, אע"פ שטבילת כהן גדול ביוה"כ מצוה גמורה, וגם היה מקום לומר דאין גוזרין גזירה במקדש, ובעלמא פליגי בזה, ומכ"ש בהא דידן, וכן נקט בפשיטות רבינו הגרעק"א בח"א סי' י"ח, וכיון דגאונים אלה בדרך כלל מכריעים בין חכמי ישראל הלכה כוותיהו, ומכ"ש דהרבה מן האחרונים עומדים בשיטתם, ודלא כקרבן נתנאל שבת פ"ב ס"ק ק' דהוציא טבילה במקוה חמין מגזירת מרחצאות. איברא הגאון קרבן נתנאל אמר מילתא, וכתב דבמקום אחר ביאר שטבילת מי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות, עלינו לדעת עומק דעתו הג'. ובנוב"ת או"ח סי' כ"ד כתב ב' טעמים, חדא על פי רש"י שבת ל"ט ע"ב דגזירה היתה דאתי להחם בשבת כגון נותן צונן בחמין, דלא חיישינן שמא יחמו על האש ממש, וגזירה דלא יתן חמין בצונן לא שייך במקוה, שהרי אין טובלין בשאובין, ועוד הוסיף הנוב"ת דטבילת נשים בליל שבת ובזמן קצר כזה אי אפשר להחם, ואם כן הכל חם מערב שבת ואין כאן גזירה, הנה דעת הנו"ב דביסוד הגזירה היה שייך גם במקואות, אלא דמציאות הדברים מונע הגזירה, ואם כן בתקופתינו אנו דאפשר ואפשר להחם מים ולא יהיו שאובין שוב חוזר הגזירה, וגם אפשר בקלות להחם מים בשעה קטנה בליל שבת, ואם כן גם להקרבן נתנאל אסור. איברא בעניותי יראה דרצון הקרבן נתנאל דטבילה בחמין לא היה בכלל הגזירה כלל, ומשני טעמים, חדא דבכל מקום שגזרו גזירה דרבנן, אם לא פירשו בפירוש דהעמידו דבריהם גם במקום מצוה, או על כל פנים שנמצא כן בראשונים, אל לנו מסתמא לומר דגזרו גם במקום ביטול מצוה, ועיין בר"י ריש ברכות בהא דפליגי הקדמונים בגזירת חצות דק"ש אם העמידו דבריהם גם דיעבד, אע"פ שמן התורה מותר לקרות עד הבוקר, אם עקרו בזה מצוה דאורייתא משום האי גזירה, וגם לר"י שכן גזרו גם דיעבד, היינו התם שעיקר הגזירה משום סייג וקיום המצוה דק"ש עצמה, או במקום שפירשו דבריהם מעיקרא כמו הזאה ואיזמל, ועיין פסחים צ"ב ע"א ועוד, אבל הכא מי יימר דהעמידו דבריהם גם במקום מצוה, ושנית יש לומר דמקוה ומרחץ ב' נושאים הם לגזרה זו, דהא חזינן ביו"ד סימן ר"א סע"ה פליגי הקדמונים אם מותר בכלל להטיל חמין למקוה, והיינו משום גזירה דמרחצאות, וגם להמרדכי והרמ"א דמקילים, מ"מ גם הם יודו דסתם מרחצאות בימי הש"ס הם מקומות רחצה בחמין, וסתם מקואות אינם מרחצאות כלל אלא מקומות טבילה, וכדמות ראיה נכונה לשון הגמ' ברכות כ"ב ע"א לענין טבילת בעל קרי, אי משום צינה אפשר במרחצאות, ודחי ר' חסדא וכי יש טבילה בחמין, וכן הוא בתענית י"ג, ועל כל פנים מרחץ ומקום טבילה ב' נושאים הם, ואם כן מעיקרא לא חל הגזרה רק על מרחצאות מב' טעמים הנ"ל, ודי לנו בזה ללמד בזה זכות על שאין מוחין יותר על הטובלים בחמין בפרט בימי החורף וגם בשבת בבוקר, גם לתוספת קדושה, דמכל מקום נחשב טבילה ולא רחיצה, והוא בגדר סרך מצוה. נמצא להלכה במי שאפשר לו פשיטא שעלינו לחוש לסברת המחמירים שלא לטבול בחמין ממש, בפרט בימות הקיץ, ובימות החורף שהיה לקצת אנשים בטול טבילת בעל קרי, אע"פ שמעיקר הדין בטלוהו לטבילת עזרא, מכל מקום הנזהר בה מאריך ימים כארז"ל, והדברים ארוכים במקום אחר, ובפרט למי שרגיל בטבילה שזה אצלו בגדר מצוה וקדושה, אין בידינו להעמיד דת על תלה, אבל למי שאפשר לו אין להקל בזה. וכן לנשים בליל שבת דאיכא בלא"ה צדדים להקל כנ"ל, וגם מן הנסיון הרב דאין לדחות טבילת מצוה ככל האפשר, וטוב שתהי' האשה תמיד טהורה לבעלה, וגם קשה להם לטבול בצוננים ממש, אבל אם אפשר על כל פנים בפושרין צריך להדר אחר זה.
ובחלק ו' סימן כ"ח אות ד' כתב: ומה ששאל על טבילה בחמין בשבת, הנה בזה כבר דשו בה רבים, וכבר ידוע שיטת הקרבן נתנאל פ"ב דשבת דאין בבית טבילה ומקוה גזירה דמרחצאות, והנו"ב חולק בזה, ודעת הסדרי טהרה סימן קצ"ז כהקרבן נתנאל, ומה אאריך בדבר שנזכר כבר בספרי אחרונים לרוב, ועיין מש"כ בעניי בביאור טבילה בחמין בשו"ת שבט הלוי ח"ה סימן מ"ד, ושם הקלתי בטבילה בחמין לנשים אם אי אפשר בענין אחר, ולאנשים יש להחמיר יותר יע"ש, מיהו בימות החורף למי שלא מבטל טבילת עזרא יש להקל.
ובשיעורי שבט הלוי (הלכות נדה עמ' ש"ג) כתב: באחרונים דנו באיסור רחיצה בחמין ובמה שנהגו לטבול בחמין, אי שרי מעיקר הדין, ובבית מאיר (ס"ג) ונוב"ת (או"ח סס"ד-כ"ו) אסרו, ובסד"ט (ס"ק ט"ז) כתב דבמקום שנהגו אין למחות, ע"ש. ובדברי חיים (או"ח ח"ב סס"ו) נקט דמעיקר הדין אסור, אלא דהסד"ט מיקל, וכבר נהגו היתר, והנח להם לישראל וכו', ומובא בדרכ"ת (ס"ק ז') שכתבו הרבה אחרונים שגדולי הדורות שתקו על זה, ואמנם אם יאסרו היום ימנעו נשים רבות מטבילה, וגם סמכו על מש"כ הקרבן נתנאל בשבת (פ"ב סכ"ב אות ק') שגזירת מרחצאות היתה רק על מרחץ ולא על מקוה וטבילת מצוה, וכתב דבתשובה האריך בזה בראיות, ובנו"ב (סכ"ה) כתב דאין עלינו לקבל דברים שאין אנו רואים הטעם אם הוא טעם לשבח, אך כתב דגם הוא אינו מוחה ומוטב שיהיו שוגגין, ועוד מבואר בסד"ט (שם) טעם להתיר משום דירדה חולשה לעולם, ובפרט בימות החורף הכל חולין אצל צינה, ורובא דעלמא אינם יכולים לטבול בצונן, ושרי בחמין. ובחכם צבי (סי"א) ונו"ב שם התירו בפושרין, אך הבית מאיר כתב דגם פושרין הוי בכלל גזירת מרחצאות. אמנם לטבילת אנשים צע"ג בקיץ, ועכ"פ בא"י אם שרי חמין כשיכולים בצונן.
ובספר טללי טוהר (פרק ח' סעיף מ"ה) כתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל והגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל לגבי טבילת נשים: מקוה שמימיו חמים מותר לטבול בו בליל שבת. ומוסיף שם בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שלכתחילה נכון שהמים יהיו מעלה אחת פחות מאשר הרגילות בחול.
ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סימן כ"ג אות ה') כתב: מי שיודע בעצמו בודאי שאינו חולה אצל הצינה, ויש לו מקוה שהוא רק פושרין, ורוצה להחמיר שלא לטבול בחמין רק בפושרין, תבא עליו ברכה, רק מי שאינו מדקדק בזה הנח להם לישראל, כיון שכן נהגו גם יראים ומדקדקים במצות. ועיין בשו"ת עצי חיים או"ח סימן כ"ב, ועיין בשו"ת מחזה אברהם או"ח סימן נ"ט.
ובחוט שני (נדה עמ' רס"ז) כתב: והנה בדבר טבילה בחמין בשבת, הנה מבואר בשו"ע שאסור לרחוץ כל גופו אפילו אבר אבר לבד, אפילו במים שהוחמו מערב שבת עיי"ש, והטעם מבואר בגמ' גזירה שמא יבואו על ידי זה להחם בשבת, וה"ה ביו"ט כמבואר בהלכות יו"ט, והקרבן נתנאל במס' שבת כתב דבטבילת מי מקוה בחמין, לא הוי בכלל גזירת מרחצאות, ומה"ט מותר לטבול בחמין בשבת, דטבילה אינו בכלל רחיצה בחמין. והמשנה ברורה כתב דבמקום שנוהגין להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו, ובשער הציון שם כתב דבשעת הדחק יש לסמוך על הקרבן נתנאל לטבול בחמין אף שאינם פושרין. ודע דמה שהתיר המ"ב טבילה בפושרין בשבת, אין פירושו וגדרו כמו חמין ופושרין דבכל מקום, דחמין הוא יד סולדת, ופושרין הוא פחות מהיד סולדת, אלא נראה דגדר חמין ופושרין לענינו הוא גדר אחר, דהא חז"ל אסרו רחיצה בחמין בשבת, ועל כרחך דלא אסרו רחיצה בשיעור חום דהיד סולדת, שהרי אין דרך האדם לרחוץ בהם, ואדרבה "סולדת בהן" וכמו שהקשה הבית מאיר, וע"כ הא דאסרו חז"ל הוא שיעור חום שדרך בני אדם לרחוץ בהם מ-36 מעלות עד 39 מעלות, הרי דשיעור זה הוא דמיקרי חמין דאסור לרחוץ בהם, אבל בפחות משיעור זה מיקרי פושרין ומותר לטבול בהם. ונראה דגדר פושרין הוא, דאין בני אדם נהנים מחמימות המים. והנו"ב כתב דאם ממלאים מים חמין במקוה, וממתינים איזה שעות שיהיו פושרין, מותר לטבול בהם דמיקרי פושרין. והחכם צבי כתב דגדר פושרין הוא, שלא יקרא עליהן שם חמין. והנה אף שהיו מגדולי האחרונים דהתירו טבילה בחמין בשבת, ס"ל דמעיקר הדין אסור, והתירו רק משום דמוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. וגם בשער הציון שבמשנה ברורה שם התיר טבילה בחמין בשעת הדחק, דאז יש לסמוך על הקרבן נתנאל. ונראה דגדר שעת הדחק דאז יש לסמוך על הקרבן נתנאל, הוא באם צריך לדחות הטבילה משום כך, מיקרי שעת הדחק שמותר לטבול אפילו בחמין.
וכן שמעתי מפי הגאון בעל החוט שני שליט"א דהמקפידים לטבול טבילת עזרא בשבת, מקילים לטבול במקוה חם כשאין להם מקוה קר או פושר.
וכן שמעתי מהגאון רבי אפרים גרינבלט שליט"א דהמקפידים לטבול בשבת, אם אין להם מקוה קר או פושר בדיעבד יכולים להקל לטבול במקוה חם.
וכן בברית עולם (רחיצה בשבת סעיף י"ד) כתב: ובשעת הדחק כגון לטבילת עזרא יש להקל גם בחמין אם אין לו מקוה אחרת, ושיזהר מאד שלא לשהות כלל במקוה רק כפי הנצרך לטבילה.
וכן בתשובות והנהגות (ח"א סימן רכ"ד) כתב: לטבול במקוה חמה בשבת

בבוקר, נחלקו הפוסקים אם מותר. אבל הזהרתי שאפילו למתירין היינו ליכנס ולצאת מיד כדי לטבול, אבל אותם ששוהים שם ומדברים ונהנים מהמים, לכו"ע הוה מצוה הבאה בעבירה, וכן מפורש בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תקכ"ו) "ובדבר מקוה חמה שטובלין בה בשבת, ויושבים עוד שם אחר הטבילה או קודם, הישיבה ודאי אסור, אך ליכנס ולטבול תיכף ולצאת לאחר טבילה מיד יש מקום להתיר". ועיקר הדבר לטבול [אפילו בלא שהיה] בחמין ממש היא קולא גדולה, והמחמיר תע"ב, אבל לשהות שמה יותר מהצורך לטבילות הוא כרוחץ בחמין בשבת ומחלל שבת קודש ח"ו, וראוי להזהיר ולמחות על זה, וכשם שגדולה מצוה דרבים, כך חמור מאוד ח"ו עבירה דרבים שצריך למחות מאוד על זה. וגדר חמין לרחיצה הבאתי במקום אחר דיון הפוסקים, ונהגו כהפוסקים שבגדר כמו בשתיה יד סולדת, וכאן נראה גדר חמין אם ברחיצה נמנע מפני חמימותו ליכנס מיד ולרחוץ אסור, ומיהו יש אוסרים אפילו ביותר מחמימות הרוק שנקרא לזה חמין. ולמעשה בטבילה יש לנו מחלוקת הפוסקים, ובפושרין והיינו שמחוממין רק בכדי לא להצטנן אבל לא נקרא חם, רוב הפוסקים התירו (החכם צבי סימן י"א, נו"ב מהדו"ת סי' כ"ה כ"ו). ובספר רב פעלים מביא שכן המנהג אפילו ברחיצה בעלמא להתיר בשבת בפושרין, ובטבילה נראה במ"ב שמיקל (סי' שכ"ו ס"ק ז'), ובחמין ממש דעת הקרבן נתנאל להקל לצורך טבילה לטהרה, וכן בברכי יוסף (סי' שכ"ו) ובכף החיים בשם החסד לאברהם, ומהר"י עייאש בספרו בני יהודה וכן הגה"ק הדברי חיים זצ"ל, ואבני צדק, ובר ליואי, כולן מקילין לצורך טבילה לטהרה, ובמ"ב בשעה"צ (ס"ק ה') מתיר לסמוך על הקרבן נתנאל בשעת הדחק, ולכן אף שהח"צ ונו"ב ורמ"א ועוד פוסקים אסרו (ועיין במ"ב סימן תקי"א ס"ק י"ח), מכל מקום במקום שהקור ימנע לטבול, כיון שיש בזה מצוה וכוונתו למצוה נראה שלא ימנע לטבול, וכה"ג יש לסמוך גם כן שמצות לאו ליהנות ניתנו גם במקום הנאת הגוף באיסור הנאה דרבנן, ולא גזרינן שישהה לאחר המצוה, וכשחם מאוד יכנס ויטבול ומיד יצא, וכה"ג יש לסמוך בטבילה כשכוונתו ומעשיו למצוה דוקא שאין בזה איסור כלל. ועיין עוד מש"כ בח"ב סימן ר"א לענין טבילה במקוה שהוחם בשבת.

וכן בספר טהרת התורה להגה"צ רבי סנדר ארלנגר שליט"א (ח"ב סימן ח' סעיף ה') כתב: יש לטבול טבילת עזרא בשבת בפושרין ולא בחמין, ומי שאינו מוצא מקוה פושרין רק מקוה קר לגמרי או חם, וקשה לו לטבול בקר או שמפחד שיצטנן וכיו"ב, אפשר להקל בשעת הדחק שיכנס למים חמין לצורך טבילה, ולא ישהה שם כלל, ויצא תיכף אחר טבילתו, ועיי"ש באריכות במקור הטהרה.

ובשו"ת להורות נתן (ח"ד סימן ל') כתב דצריכין ליזהר לטבול בפושרין, ושלא יבוא לידי סחיטה. ובודאי שאין היתר לשהות במי המקוה אף כשהוא צונן, דבזה איכא איסור רחיצה משום מנהגא, ומכל שכן שאין שום היתר לשהות במקוה חמה, דבזה איכא משום איסור רחיצה וזיעה, ויש בזה משום מצוה הבאה בעבירה, ולא יתכן לקבל תוספת קדושת שבת ע"י עבירה על איסור שבות דרבנן. וכעת ראיתי בשו"ת באר חיים מרדכי (ח"ב סימן י"ג) שהאריך ללמד זכות על טבילה בחמין בשבת, דלא גזרו אלא רחיצה ולא טבילה, עיי"ש. שו"ר בהקדמת ס' ויגד משה עה"ת (דברים עמוד י"ט) למו"ר הגה"ק מפאפא זצוק"ל, שאם שוהין במקוה חמה בשבת ומדברים שם, עוברין על גזירת חז"ל דמרחצאות, והוי מצוה הבאה בעבירה, אבל לטבול אפילו טבילות הרבה אינו בכלל רחיצה.

ובשו"ת בית יצחק (חיו"ד ח"ב סימן ל"ה) כתב: והנה לדינא יש איסור לטבול במקוה מים חמין בשבת, דיש איסור רחיצת כל גופו בחמין. ורע עלי המעשה שבכמה מקומות נוהגין הירא‍ים לטבול במקוה חמה בשבת, וזה איסור ברור כמבואר ברדב"ז, והגם דבמקוה שאינה קר ולא חם מותר לטבול, מכל מקום במקוה חמה אסור, עיי"ש.

וכן בערוך השלחן (סימן שכ"ו סעיף י') כתב: ויזהרו שלא תהא המקוה חמה הרבה, דבזה יש איסור גמור משום רחיצה בחמין, אלא יהיו צוננים או פושרים. וכן בארחות שבת (פרק כ"א הערה ל"א) מובא שכתב הגאון רבי שמואל אויערבאך שליט"א: וחזינן לרבנן קשישאי שהחמירו מאוד בזה, הגר"ד בהר"ן והגאון מטשעבין ועוד, והקפידו שלא לטבול בחמין כלל רק בפושרין.

וכן כתבו בספר אורח דוד (עמ' ע"א) שהגה"צ רבי דוד בהר"ן זצ"ל הקפיד שלא לטבול במקוה חמה, ולכן היה בודק ברגליו את מדת חום המים שבמקוה שיהיה באופן שמותר לטבול. ובדק רק אחר שפשט בגדיו, כדי שלא יהיה לו נגיעה בבדיקה, ולפעמים היה חוזר ולובש בגדיו ויוצא בלא טבילה מחמת חום המים, והיה קורא "שבת גוי" ליהודי שלא הקשיב לאזהרתו שלא ליכנס למקוה חמה בשבת, ועל אותם אלו שלא נזהרו מלטבול במים חמים באופן האסור, אמר וכי מה בינם לרוכב על סוס בשבת.

וכן בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סימן ע"ד רחיצה אות ב') כתב: גם לטבול לקרי ולתוספת קדושה שנוהגין להקל בשבת בצוננין אסור בחמין, ואף שנמצאין כמה אנשים דטובלין במים חמין אין זה כהוגן, ואשה שבאה למקוה וראתה כי המים חמין כהרגלה בחול, צריכה לטבול, דאולי לנשי אחריני הוא פחות מכפי הרגלן, ויש למיזל בתר סתם נשי, ובאיסור דרבנן יש להקל, ובפרט שהוא לצורך מצוה ושעבודה לבעלה.

וכן בארחות רבינו (ח"א עמ' קנ"ב אות ר"ג) כתב: תשכ"ד, בשנים ההם ראיתי שמו"ר זצוק"ל טובל במקוה חמה יותר מפושרים (זה היה בחורף), ואמר לי פעם שמקוה קצת חם מותר לטבול בשבת, כי זה רק להפיג את הצונן, ואח"כ אמר לי עוד כשהערתי לו שהמקוה שהוא טובל בשבת היא חמה, וענה לי שאינו מתכוין לרחוץ בחמין רק לשם טבילה, לכן מיקל, ואח"כ חזר בו מו"ר ואמר לי שמצא ההיתר רק לטבול במעין חם, ששם אין גזירת חמין במרחץ, אבל לא במקוה.

ובאות ר"ו כתב: סיפר לי הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א שפעם הלך בשבת בבוקר עם אביו מו"ר זצוק"ל למקוה הישנה בויז'ניץ, והתפשט מו"ר וירד למקוה, והיה חם, ועלה ולא טבל (זה היה כשהמקוה היתה עדיין בצריף, וחיממו מעש"ק לשבת, והיתה בשבת חמה מאוד כמעט היד סולדת), והלכו לכולל חזו"א להתפלל, ובדרך חפשו מקוה, ופגשו את הגאון רבי שמואל ואזנר שליט"א, ואמר להם שאצלו בישיבה המקוה לא חמה וטבלו בה.

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק ל"ה סעיף ג') כתב: אסור לרחוץ כל גופו במים חמים, וכן להיכנס למקוה מים חמים, אפילו שאין היד סולדת בהם, אלא אם כן הם פושרים לגמרי, וכל שהמים חמים למעלה משלושים ושבע מעלות, אין לרחוץ בהם, ודוקא במים שהוחמו לפני השבת והופשרו, אבל מים שהוחמו בשבת אין לרחוץ בהם אלא אם כן הם קרים לגמרי. ובביאורים שם כתב: להכנס למקוה חם אסור, שהרי אסור לרחוץ כל הגוף במים חמים, וכמבואר בשו"ע בסימן שכ"ו סעיף א'. ועל כל פנים אם המים פושרים מותר, וכן כתב במשנה ברורה שם ס"ק ז'. ונראה שעד שלושים ושבע מעלות צלזיוס אינו בגדר חם, אלא בגדר פושר, וכן מוכח בגמ' חולין דף מ"ו ע"ב, שבודקים ריאה ברוק, והרי בודקים ריאה רק בפושר ולא בחם כמבואר בגמ', ע"ש. וכן כתב הרמ"א ביו"ד סימן קפ"ח סעיף ד' בשם הבית יוסף, שסתם פושרים אינם חמים יותר מחמימות הרוק, וכתב שם הש"ך בשם הריטב"א שזה כלל גדול, ובכל מקום שכתוב בש"ס פושר היינו כחמימות הרוק. והרי הרוק חומו כחום הגוף, שהוא כשלושים ושבע מעלות, מוכח שעד שלושים ושבע מעלות ודאי אינו נחשב חם. והתברר הדבר שכל מקוה אפילו הוחם הרבה בערב שבת, למחרת בבוקר חומו פחות משלושים ושבע מעלות. אך יש מקואות המפעילים הסקה כדי לשמור את חום המקוה בשבת, וודאי שאסור לטבול בהם אם המים חמים למעלה משלושים ושבע מעלות חם. ואם המים הוחמו בשבת, כגון שחיממו לצורך חולה שיש בו סכנה, או שנתחממו ע"י דוד שמש, אפילו אם הם רק פושרין אסור לרחוץ בהם כל גופו, וכן מוכח מהשו"ע, שכתב שם בהלכה ד', לא ישתטף אדם בצונן כל גופו ויתחמם כנגד המדורה, מפני שמפשיר מים שעליו, ונמצא כרוחץ כל גופו בחמין, מוכח שבהוחמו בשבת אסור אפילו בפושרין, וראה גם במג"א שם וכן בשעה"צ שם אות ח'.

וכן כתב בס' אורחות יושר להגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א (עמ' מ"א): אלו שטובלין בשבת צריכים ליזהר בשלושה דברים: **א.** שלא יהא מקוה חמה, כי זה אסור על פי דין, רק קרה או פושרין.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א והגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א, דכשאין מקוה קר או פושר רק מקוה חמה אין לטבול בשבת אף טבילת עזרא.

ובשביתת השבת (מלאכת מבשל בבאר רחובות ס"ק קכ"ו) כתב: והנה הגם שיש שדחקו לקיים המנהג לחמם המקוה לטבילה, היינו בשביל טבילת נשים שיש מהם איסטניסים, ובמקוה צוננת איידי דבעיתה לא טבלה שפיר, אבל לטבילת אנשים די בזה במה שיפיגו צינת המים, אבל לא שתהיה המקוה חמה, ולמה נתיר האיסור של רחיצה בחמין בשבת, ואם יש שמוסרים נפשם על טבילה זו, יטבלו במקוה שהופג צינתה ולפחות בפושרין.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דאין לטבול בשבת במקוה חמה אף טבילת עזרא, ורק בטבילת נשים הקילו לטבול במקוה חמה.

ניגוב השערות במגבת בשבת

בשו"ע (סימן שכ"ו סעיף ט') איתא: מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו. ובמשנה ברורה (ס"ק כ"ה) כתב: היינו אפילו יש לו זקן, והוא הדין שער ראשו, אך שלא יסחטם אחר רחיצתו.

ובשו"ת אז נדברו (ח"א סימן נ"ה) כתב: ראיתי שהרבה מלקטים העתיקו דמותר לנגב במגבת בקל מטעם שינוי, והדבר תמוה, ראשית איסור דרבנן בשינוי מי התיר, ועוד דאין זה שינוי כלל וגם מתכוין שיתנגב, כלומר שיסחטו המים. והנה מקור ההיתר הזה הוא בבן איש חי פרשת פקודי, אבל שם הכוונה אחרת, הכוונה שמעטף את מקום השערות במגבת ולא בכח, ועל ידי כן המים מתנגבים מאליהם, דזה לא נקרא סחיטה. ואף שהלשון קצת דחוק, אבל כן מוכרחים לפרש, אבל ברור שכל ניגוב זה מעשה סחיטה ומטרתו. ועיי"ש עוד מה שהאריך בזה.

וכן בשו"ת באר משה (ח"א סימן ל"א) כתב: נשאלתי מאחד שדרכו לילך בכל שבת למקוה, והוא עלול מאוד להצטנן אם לא ינגב שערות ראשו, אם יש שום צד היתר לנגבם ביום השבת קודם שיצא לחוץ, השבתי אולי יש מקום להקל בשעת הדחק, אבל רק להלכה ולא למעשה, ולא תצא בזה ממנו הוראה למעשה להקל.

[ובח"ב סימן כ"ט אות ד' כתב: מעולם לא ראיתי מי שלא יקנח עצמו תחת אצילי ידיו ביום השבת, והלא שם נמצאים הרבה שערות ועובר על איסור דרבנן, ולא ראיתי מי שהיה מוחה בדבר, אבל הדבר פשוט ואמת ששם תחת אצילי ידיו בהגומא השערות רחוקות זה מזה, ואין המים עומדים בין השערות שיהיה בזה כסחיטת שער הראש, ולכן שפיר נהגו בני אדם לקנח עצמם ביום השבת תחת אצילי ידיהם בהגומא שהוא מלא שער].

וכן בארחות יושר (עמ' מ"א) כתב: אלו שטובלין בשבת צריכים ליזהר בשלושה דברים וכו', **ב.** שיזהרו מאוד מסחיטת שער, כי זה איסור גמור, והעצה לזה שלא יגעו כלל בשערות. [ובתשובותיו בס' שבת ישראל (עמ' תפ"ב) כתב: אם יניח המגבת על השערות בלי לסחוט מותר].

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דאין לנגב שער הראש במגבת בשבת, ואף אין להניח המגבת על הראש, רק ימתין עד שיתייבש השער מאליו.

וכן בספר טהרת התורה להגה"צ רבי סנדר ארלנגר שליט"א (ח"ב סימן ח' סעיף ג') כתב: מי שטובל בשבת ויו"ט יש לו ליזהר מאוד שלא יבוא לידי איסור סחיטת שערותיו בשעת טבילה, ואם מנגב בעלייתו מן המים יש ליזהר שלא ינגב שערותיו ולא יסחוט אותם בין ע"י אלונטית ובין בידיו. ועיי"ש במקור הטהרה שכתב דיש המקילים בזה שאם אינו מכוין לסחוט השערות רק מנגבם ע"י מגבת בנחת, ונותן המגבת על פניו וזקנו וראשו, ומנגב המים אשר שם בנחת, יש להקל, ולדינא נראה דמי שרוצה להקל בזה יש לו על מי לסמוך, אבל רק אם נזהר מאוד שאין דעתו כלל לסחוט השיער, ומנגב בנחת רק מלמעלה המים שעל השערות, והיות שהדבר קרוב לבוא לידי סחיטת שער, וכמו שהקשה הכלבו בשם הראב"ד על טבילת נשים האיך טובלות ולא יבואו לידי סחיטה, לכן סתמתי להחמיר בזה שלא ינגב כלל כיון שבני אדם מזלזלין בדברים אלו.

ובמאור השבת (ח"ג עמ' שס"ט) כתב בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל שדעתו לאסור להניח המגבת וללחוץ אפילו בנחת.

ובזמירות עטרת יהושע (עמ' רמ"ג) כתבו שגאב"ד ירושלם הגה"צ רבי משה אריה פריינד זצ"ל אחרי הטבילה הניח האלונטית על ראשו כדי שיבלעו בה המים מעצמם, אולם היה זהיר שלא לנגב השערות בידים, ושאר חלקי הגוף היה מנגב כרגיל.

וכן בספר פסקי משנה הלכות על הלכות טהרה (פרק י' סעיף כ"ב) כתב: כשטובלים בשבת ויו"ט אסור לנגב את שערות הראש משום איסור סחיטה. אמנם מותר להניח מגבת על השער בנחת. וע"ע מש"כ בשו"ת משנה הלכות ח"ה סימן נ"א וחי"א סימן רפ"ט וחי"ג סימן נ"ב.

וכן בחוט שני (שבת ח"ב עמ' ס"ב) כתב: יבוש שערות טובות בשבת, אפשר על ידי הנחת מגבת וכדו' עליהם, אך יזהר שלא יהדקם באופן שיצאו המים מן השערות. וכן שמעתי מהגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א.

וכן ממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דאפשר לעטוף את הראש במגבת לאחר הטבילה, אבל לא ילחוץ על המגבת. ובס' ארחות שבת (פרק י"ג הערה פ"ט) כתבו בשם מרן זצוק"ל דמותר לנגב שערותיו בקל ולא בחוזק. ועיין מש"כ בס' הלכות שבת בשבת (ח"א עמ' תרע"ח) בשם מרן זצוק"ל לצדד בדין סחיטת שערות. ויעוין מה שכתב מרן זצוק"ל בקובץ תשובות ח"א סימן כ"ז.

ובבן איש חי (ש"ב פרשת פקודי סעיף ח') כתב: השער אין בסחיטתו איסור מן התורה, מפני שהשער קשה ואינו בולע המים בתוכו, אך סחיטת שער אסורה מדברי סופרים, והטובל בשבת בין איש בין אישה לא יסחטו השערות שלהם, אלא יביאו מטפחת גדולה המיוחדת לניגוב ויתנגבו בה ויקנחו בה פניהם וראשם, ואע"ג דעל ידי הקינוח נסחט השער הוי סחיטה כלאחר יד, וכיון דסחיטת שיער דרבנן התירו בכה"ג דאי אפשר, משום דהוי כלאחר יד, והמים הנסחטין הולכים לאיבוד, ועם כל זה לא יקנח בכח אלא בנחת לאט לאט עד שיבלעו המים שבשער במטפחת, ויש חסידים שאין מקנחים שערות הזקן אלא מנפצים אותו בידם, ויניחו שתתנגב הלחלוחית מאליה.

ובשו"ת עמק התשובה (ח"א סימן ל"ו) כתב: קשה לי להתיר לנגב [באלונטית בשבת] גם שער ראשו וזקנו וכדו', אכן שאר הגוף נראה לי להתיר, וגם בשער ראשו וזקנו אין בידי למחות ביד המורין לעצמן היתר.

ומהגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א שמעתי דאחרי כמה דקות מהטבילה מותר להניח את המגבת על השער, דזה כבר לא פסיק רישא שיסחט מים.

ובאשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש סימן ש"כ כתב: אודות חשש סחיטה בשערות לחים, אני נוהג כעת שלא לרחוץ פני בשבת קודש ויום טוב קודש במקום השערות, רק במקום שאין שם שערות כלל שם אני רוחץ פני. אך עם כל זה אין על ידי זה שום חשש פתחון פה על הנוהגים לרחוץ פניהם גם במקום השערות ולנגב פניהם בשבת קודש, גם אם היה ברור שהוא בגדר פסיק רישא, כי בספק פסיק רישא כתבתי במקום אחר שעל ידי זה כאילו ודאי איננו פסיק רישא. אך גם אם ניגוב בגדר פסיק רישא ודאי, מכל מקום כיון שאין הסחיטה כי אם על ידי המטפחת, הוה ליה סחיטה דלאחר יד שאין בו דררא דאיסור תורה, ובדרבנן קיימא לן לכולי עלמא דבפסיק רישא דלא ניחא ליה, כי אין הכוונה בהרחיצה והניגוב כי אם לגבי מקומות שאין בהם שערות, ומצד שקשה להפריש בין מקומות הפנים, לזה רוחצין ומנגבים כל הפנים, וניגוב השערות הוא בגדר לא ניחא ליה. ועל כל פנים הסחיטה במקום השערות לא ניחא ודאי, והוא גם כן בגדר ספק דרבנן, מלבד מי שיש קולא בספק פסיק רישא.

עוד כתב שם: סחיטה בשערות כלאחר יד על ידי שמשים כובע קיל, כי אין סחיטה בשערות מן התורה הקדושה, ופסיק רישא דלא ניחא ליה בשתי דרבנן, ובפרט שנבלע תיכף ואין בו צד היכר.

וכן במנחת שבת (סימן פ"ו ס"ק ו') כתב: עיין בתשובתי אהבת שבת סימן י' [מובא באריכות שם במנחת שבת קונטרס אחרון ס"ק ו'] שהוכחתי שם דמי שבא מטבילת מקוה, ופניו וגם זקנו עדיין לחים ממים, אין חשש כל כך לקנח פניו, הגם שכמעט אי אפשר דעל ידי הניגוב והקינוח לא יהיו נסחטים קצת מים משערות זקנו, וכן הוכחתי שם דביש לו צער עקיצת איזה דבר במקום שיער שבראש או בשאר מקום שיער, אעפ"י שהשערות עדיין לחים, מכל מקום מותר לחכך שם בידיו, ואין לחוש למה דהוי פסיק רישא שע"י החיכוך בראשו יסחטו השערות, דכיון דסחיטת שער אינו אלא מדרבנן, ואם כן הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה במידי דרבנן, ובפרט במקום צערא, דבכה"ג יש לומר דלא גזרו על פסיק רישא כי האי, ועיי"ש הראיות שהבאתי לזה, ומ"מ העליתי שם דנכון ליזהר אם אפשר שהחיכוך יהיה על ידי הכובע שלו, שיהיה קצת בדרך שינוי.

ובמנחה חדשה מוסיף: לענין ניגוב הפנים ושערות זקנו בשבת קודש, עיין בא"א מהגה"ק מבוטשאטש שהוא היה נוהג שלא לרחוץ פניו בש"ק ויו"ט במקום השערות, רק במקום שאין שם שערות כלל, אך עם כל זה כתב שאין שום חשש על הנוהגים לרחוץ פניהם גם במקום השערות ולנגב פניהם בש"ק, גם אם ברור שהוא בגדר פסיק רישא. וכתב עוד שם דסחיטה בשערות כלאחר יד ע"י שמשים כובע קיל, ע"כ. ונהניתי שת"ל כוונתי לדעתו הקדושה בכמה דברים בתשובת אהבת שבת.

וכן בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק י"ד סעיף כ"ב) כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, דמותר לנגב את הגוף וגם את השערות, דבכה"ג שהמים הנסחטים הולכים לאיבוד, דשרינן בכה"ג לסחוט כבשים ושלקות לגופן (עיין סימן ש"כ סעיף ז'), אף כי לרבי יוחנן אי סחיט למימיהן חייב חטאת (ועיין ח"א כלל י"ד סי' ה'), ואם כן כל שכן הכא דאין סחיטה בשער דאורייתא, וגם איסור דרבנן לא נזכר מפורש בש"ס (ועיין קהלת יו"ט על זכרו תורת משה סי' כ"ו ס"ק י'), מסתבר דשפיר שרי, אם המים הנסחטים נבלעים מיד בתוך המגבת ואינם נראים בעין. ועכ"פ כשאין בשערות מים מרובים, שיהא אפשר לסוחטם מן המגבת, פשיטא דיש להתיר, ומשום חשש ליבון לית ביה, אף שמבואר בסימן ש"ב סעיף ט' בביה"ל ד"ה אסור, דיש בה בסחיטת השיער משום מלבן, אולם המ"ב בעצמו בסימן שכ"ו מביא שמותר לרחוץ פניו במים אף למי שיש לו זקן, וכן מותר לשפשפו, וכן אשה הלובשת לבנים מותר לרחוץ כרגיל אף במקום שערותיה, סימן שכ"ו במ"ב ס"ק ו', וכן נוהגין לרחוץ בבוקר במים את ריסי העינים ומנקים אותם מלכלוך, ועיין סימן ש"כ פמ"ג מ"ז ס"ק י"ב, דבשיער אדם לא שייך כיבוס וליבון, וכ"כ בשו"ת אג"מ או"ח סימן קל"ג.

ובשולחן שלמה (סימן שכ"ו הערה י"ב) כתב: ומרן זצוק"ל סבר דמותר לנגב את השערות במגבת בשבת, ולח"א שתמה ממש"כ בבן איש חי שנה ב' פרשת פקודי אות ח' שלא לנגב בכח אלא לאט לאט בנחת עד שיבלעו המים במטפחת, כתב מרן זצוק"ל: חושבני שלא מסתבר כך.

ובסימן שכ"ו אות י"ג מובא שכתב מרן זצוק"ל: לענין סחיטה בשיער, עיין בחידושי הר"ן (שבת דף קכ"ח ע"ב ד"ה רב אשי אמר) דאפילו לרב אשי אף אם נאמר שסובר יש סחיטה בשיער, היינו דוקא בשמן שהוא עב ונדבק וצריך להסחט, משא"כ במים, וא"כ צ"ע מנלן בכלל להחמיר על מים, ועכ"פ כולם כתבו שזה רק נראה כסחיטה, וא"כ כשמנגב אין זה שייך כלל לסחיטה, ולכן לא ידעתי מה ראו כל כך להחמיר בזה, ואולי חששו שלפני הניגוב יסחוט המים מהשערות.

וכן במאור השבת (ח"ג עמ' שס"ח) כתב בשם הגאון רבי ישראל זאב מינצברג זצ"ל דמותר להסתפג במגבת במקום שער.

וכן שמעתי מהגאון רבי אפרים גרינבלט שליט"א דמותר לנגב את השער בשבת במגבת.

ומהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דיש מקילים לנגב את השיער במגבת בשבת, אף שהמים שבתוך השער נסחטים, מ"מ כיון שזה נסחט לתוך המגבת מקילים.

המנהג ונעמו

הרב אליהו נכס
כולל "אליבא דהלכתא" קריית ספר

בענין הולדת ריח במים בבגדים ובבשר האדם

שו"ע סי' שכ"ב סעי' ה': מותר לטלטל עצי בשמים להריח בהם ולהניף בהם לחולה, ומוללו להריח בו אחד קשים ואחד רכים. ובמשנה ברורה שם ס"ק י"ג כתב: ודוקא בכל זה שהוא רק להוסיף ריח על ידי המלילה והקטימה, אבל להוליד ריח כגון להניח בשמים בבגד וכדומה כדי שיהיה הבגד מריח אסור.

ומקור הדין בשו"ע סי' תקי"א סעי' ד' דכתב שם הרמ"א וז"ל: ואסור לסחוף כוס מבושם על הבגדים משום דמוליד בהן ריחא (המגיד פ"א והגהות אשירי ספ"ב דביצה). ועיי"ש בט"ז סק"ח שכתב להתיר כשאינו מתכוין, ואסר ליתן בושם למים כדי ליתן על ידי הכהנים, וכן אסור לשפוך מים עם בושם על ידי הכהנים, וז"ל: כוס מבושם על הבגדים - בגמ' סחופי כסא אשיראי אסור משום דמוליד ריחא, פירש"י לכפות כוס מבושם על השיראים של מלבוש להכניס בהם ריח טוב אסור, דקא מוליד ריחא בשיראים, משמע שמכוין זה שיכנס הריח בבגד. ובמהרי"ל כתוב אסור להניח אתרוג על סרבל בי"ט ראשון משום דמוליד ריחא, דומיא דכסא על שיראים בפ"ב דביצה. וכתב רש"ל ע"ז ותימה לי, הא לא אסר להניח הכוס אלא כדי למגמר כמ"ש הא"ז, והא ראייה דנקט שיראים ולא סתם בגד, אלא שדרך שמגמרין אותן, אבל היכא דאין מכוין למגמר נראה דשרי, דלא שייך כאן לומר פסיק רישא אלא במלאכה ממש, אבל הגימור גופיה אינה מלאכה אלא הכיבוי וההבערה, עכ"ל. ודבריו נכונים, ול"ד למ"ש סס"י ש"כ דמי שידיו צבועים מן מי פירות יזהר שלא יגע במפה משום צובע, ואע"ג דלא מכוין לצבוע המפה, דצובע היא אב מלאכה, וע"כ הוה פסיק רישיה. וראיתי בקצת קהילות השופכין שמן של ריח שקורין שפינגר"ד לתוך המים בי"ט לצורך נטילת ידי הכהנים לדוכן, ואיסורא קא עבדי דמולידין ריח במים, ואפי' שופכים בערב יום טוב, מ"מ מולידין ריח ביום טוב ע"י הכהנים, וזה ניחא להו ומכוונים לכך, ע"כ יש למנוע מלעשות כן.

ועיי"ש במ"א שכתב לאסור אפילו במוסיף ריח, וז"ל: ואע"ג דמותר למלול עשבים כמ"ש סי' שכ"ב ס"ה, דהתם ריחא מיהא איתא, ואסופי היא דקמוסיף (גמ'), ואין להביא ראיה מכאן דבגד שמריח כבר מותר ליתן עליו בשמים שיריח יותר, דשאני הכא שהריח הוא שם, רק שמוסיפו במלילתו שיצא הריח, משא"כ בבגד דמ"מ מוסיף ריח חדש. ומ"מ אתרוג שהי' מונח מעי"ט על הבגד ונטלו, מותר להחזירו בי"ט דאינו מריח יותר בשביל כך (עסי' תרנ"ח). ופשוט דאסור ליתן דבר המריח לתוך המים כדי שיריחו, דלא כמו שנוהגין קצת לעשות ליטול ידי הכהנים.

ועיין באליה רבה שם סק"ז שכתב להתיר לתת בושם במים כדי לתת על ידי הכהנים שהבושם הוא המריח ולא המים, וז"ל: ראיתי בקצת קהילות ששופכין שמן של ריח שקורין שפינגר"ד לתוך המים ביום טוב לצורך נטילת ידי הכהנים לדוכן, ואיסורא קא עבדי דמולידין ריח במים, ואפילו שופכין בערב יום טוב מכל מקום מולידין ריח ביום טוב על ידי הכהנים, וזה ניחא להו ומכוונים לכך (ט"ז). וכן משמע במגן אברהם. ולעניות דעתי כיון דהשמן עצמו מעורב במים לא הוי מוליד ריח, דשאני סחופי כסא שאין שם אלא ריחא ולא ממשא, אף שסברא זו ברורה בעיני, מכל מקום אביא ראיה מסימן רי"ז סעיף ג' שאין מברכין על כלי מוגמר לפי שאין עיקר אלא ריח, ואם יש תמצית בשמים במים מברכין, דלא פליגי בסימן רי"ו סעיף ו' אלא בשסיננו הבשמים לגמרי ממים, ואף בזה העליתי שם לברך גם כששופכין על ידי כהנים המים עצמם, גם מלילה ביד מתירין לכולי עלמא בסימן שכ"ב סעיף ה', ולא אמרינן דמוליד ריח בידים, ואם נאמר דאין מתכוין ליד, הא להניח אתרוג בבגד אוסר הרוקח ורמ"א בסימן תרנ"ח, אלא כדאמרן, ועיין סימן תרנ"ח סעיף ב' עוד.

ועיין בחכם צבי סי' צ"ב שכתב להתיר מטעם שהמים זה אוכל, ובאוכלין מותר לתת ריח, וז"ל: כתב הט"ז אורח חיים סימן תקי"א ראיתי בקצת קהילות ששופכין שמן שפיגונר"ד לתוך המים ביום טוב לצורך נטילת ידי הכהנים, ואיסורא קעבדין דמולידין ריח במים, ואפילו שופכין בערב יום טוב, מכל מקום מולידין ריח ביום טוב על ידי הכהנים, וזה ניחא ומכוונים לכך, עכ"ל. ומהר"ר אבלי ז"ל הסכים עמו בפשיטות בראשונה.

ואני אומר הנח להם לישראל אם אינן נביאים כו', דלא מיבעיא ברחיצת ידים במים המריחים אין בה שום נדנוד איסור, דהא אמרינן בהמביא כדי יין דף ל"ג, עצי בשמים מוללו ומריח בו, ופירש רש"י בין אצבעותיו, וא"כ לא מיבעיא לדברי הרוקח ומהרי"ל דאסרי להניח אתרוג על הבגד ביום טוב משום דמוליד ריח, וכוותייהו פסק הרב רמ"א בהגהותיו סימן תרנ"ח, וא"כ לדידהו כל פסיק רישא באולודי ריחא אסור, ותקשה להו הך גמרא דמוללו ומריח בו, דהרי על כרחך נולד ריח באצבעותיו, אלא ודאי דלא שייך אולודי ריחא בבשר האדם. וכן יש ראיה ממתניתין דשמנה שרצים דף קי"א, בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכן לסוך בחול, ואי סלקא דעתך דשייך אולודי ריחא בבשר האדם, נהי דבבני מלכים לא מוכחא מילתא דלרפואה עביד, ליתסר מיהא משום אולודא ריחא, אלא ודאי לא שייך אולודי ריחא בבשר אדם. אלא אפילו למהרש"ל החולק על הרוקח ומהרי"ל, וסבירא ליה דלא שייך למיסר באולודי ריחא אלא במכוון ממש, אבל לא בשאינו מכוון אף שהוא פסיק רישא, עם כל זה מוכח שפיר דשרי, דמסתמא כל המולל עצי בשמים באצבעותיו דעתו שיתבסמו אצבעותיו, וכאותה שאמרו משל למוכר אפרסמון, אמר ליה המתן שאמדוד אני כדי שאתבשם אני ואתה, ואי סלקא דעתך דלא שרי אלא באינו מתכוין שיתבשמו אצבעותיו, או בסתמא דוקא, אבל לא במתכוין שיתבשמו אצבעותיו, הוה ליה לפרש, ומדלא פירש שמע מיניה דבכל גוונא שרי.

ועוד לא יהא זה חמור מן הצובע שהוא אב מלאכה, ואמרינן באורח חיים בסימן ש"כ דאף לפי דעת המחמיר באוכל תותים לא החמיר אלא בנגיעת ידיו במפה או בגד, אבל בצביעת ידיו לית לן בה. ואף דהתם מקלקל והכא מתקן, מכל מקום הא חזינן דבבגד אסור אף דמקלקל, שמע מינה דלא גמרינן ידים מבגד וכיוצא, הוא הדין נמי הכא לא גמרינן ידים משיראי דאסרינן בגמרא. ועוד מדאמרינן במסכת ברכות סוף אלו דברים דף נ"ג ע"ב שמן מעכב את הברכה, ופירש רש"י שמן טוב שיש בו בשמים מעכב את הברכה למי שרגיל בו, ואסמיך ליה התם אקרא, וברור הוא דבין בחול בין בשבת קאמר, ובודאי אין סברא כלל לומר דשאני התם דמשום סרך ברכת המזון שרי, הא בעלמא אסור. אף דאמרינן לעיל התם שמן העשוי להעביר את הזזוהמא אין מברכין עליו, שמע מינה דלאו להריח עביד, הא פירש רש"י דאף דאין מברכין עליו בורא עצי בשמים, מכל מקום מברכין עליו בורא שמן ערב, שמע מינה דעל כל פנים עשוי הוא להריח נמי, דאי סלקא דעתך אינו עשוי להריח כלל לא הוה מברכינן עליה כלל, כדכתבו התוספות לעיל שילהי כיצד מברכין דף מ"ג ע"ב דדוקא מורח באתרוגא הוא דמברך ברכת הריח, אבל האוכל ואין כוונתו להריח אינו מברך ברכת הריח, אלא ודאי דדעתו להריח נמי. ואין להקשות מנא ליה לרש"י הא, דילמא אין דעתו להריח כלל, ומאי דקאמר אין מברכין היינו שום ברכה, די"ל דמסתברא לרש"י דעל כרחך דעתו להריח, דאי לאו הכי שמן ערב למה לי יקח שמן כל דהו, דלא מסתבר למימר דהאי שמן מעביר טפי הזזוהמא משמן אחר שאינו מריח, אלא ודאי דעתו על הריח נמי.

וכיון שהוכחנו שעל כל פנים מותר לסוך הידים בשמן ערב ומים המריחים, בין ביום טוב בין בשבת, אומר אני דאף ליתן בשמים לתוך המים בשבת ולרחוץ בהם מותר, כי היכי דמותר ליתן תבלין לתוך הקדרה או לתוך התמחוי בשבת, ואינו חושש שמוליד ריח באוכלין ומשקין שבתוכם, שמע מינה דלא גזרו משום מוליד ריחא אלא בדבר שאינו אוכל ולא משקה, כמו חרס ופחמין ושיראי, אבל באוכלין ומשקין לית בהו משום מוליד ריחא. וגדולה מזו אמרו דאפילו משום צובע לית ביה כמ"ש בסוף סימן ש"כ, וכן פירש רש"י בשבת דף קל"ט, ונותנין ביצה במסננת של חרדל שהחלמון הוה ליה למראה, הרי שאפילו בשבת מותר לצבוע את האוכלין. ואין לומר דדוקא בדעתו לאכול או לשתות אותו הדבר הוא דשרי, אבל בדעתו לרחוץ באותן המים אסור, דכיון דכבר הוכחנו דלרחוץ בהם הידים מותר אף שמוליד בהן ריח, האיך תהיה ההכנה יותר אסורה מן העיקר והתכלית, ולא מיבעיא לדברי הראב"ד הביאו הרב המגיד פרק ט' דין י"ד, דאפילו בצובע ממש לא מתחייב על צביעת המים עד שיצבע דבר שנגמרה בו מלאכת הצביעה, דשמע מינה דההכנה קלה היא מן הגמר, דפשיטא דבנדון דידן שרי כיון דעיקר הגמר מותר כל שכן ההכנה, אלא אפילו לדעת הרמב"ם דמחייב אפילו על צביעת המים, היינו דוקא בצובע דבר שאינו ראוי למאכל ומשקה אדם, ולהכי נקיט הרמב"ם שנתן איסטיס לתוך מי כרכום, ולא קאמר שאפילו בנתינת הכרכום לתוך המים לבד חייב, אלא ודאי כיון דכרכום במים חזי למאכל אדם אינו חייב עליו משום צובע. ואפשר דהיינו טעמא דהרמב"ם דלא פסק כרב בשוחט שחייב משום צובע, ואפילו לרב י"ל משום שאסור באכילה שייך ביה צביעה, אבל דבר הראוי למאכל אדם לא שייך ביה צביעה כלל אפילו לרב, תדע שהרי מותר למזוג יין אדום בשבת, ולא חיישינן שהמים נצבעים ונעשים אדומים, אלא על כרחך לא שייך צביעה בדבר מאכל ומשקה, אף שאין ספק שאם יצבע במי כרכום איזה בגד שהוא חייב משום צובע.

סוף דבר כיון דבגמרא לא אשכחן דשייך מוליד ריחא אלא במידי דלאו מאכל ומשקה הוא, אבל במידי דמאכל ומשקה הוא לא אשכחן דשייך ביה מוליד ריחא, אין לנו לאסור מדעתינו כיון דמילי דרבנן נינהו המחמיר עליו להביא ראיה, וכאותה שאמר לו רבי ישמעאל לרבי אליעזר בן עזריא סוף ידים, מלבד שכבר הבאנו ראיות נכונות להתיר, וכל שכן שכבר נהגו להתיר בכמה קהלות קדושות, וכבר אמרו כל מקום שהלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר.

אמנם רבים אסרו לתת בושם למים, והתירו לתת מים עם בושם על ידי הכהנים, דעיין בגינת ורדים או"ח כלל ג' סימן ט"ז שכתב להתיר שהריח לא מתקיים, וז"ל: לפי שראיתי חסידים ואנשי מעשה ישמרם ה', שכשנותנים להם בשבתות וביו"ט מי ורדים להריח בהם, נזהרים שלא לנגב ולקנח את ידיהם ופניהם במפה, משום איסור נולד שקולטת המפה ריח הבושם, ויש עוד מפריזין על המדה שלא לתת המי ורדים אפי' בידים שמוליד ריח בידיהם, אלא נוטלין הכלי שבו מי ורדים ומריחין בו, ע"כ באתי לחזור להלכה.

ונראה דליכא למיחש למידי, דכיון דאיסור נולד לא הוי אלא חומרא דרבנן בעלמא לא חיישינן לה, וכ"כ רש"י בפ"ב דביצה דף כ"ג ע"א, וז"ל בד"ה דקמוליד ריחא: שנכנס בחרס שלא היה בו ריח ואסור מדרבנן, שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעשות מלאכה חדשה, עכ"ל. וכיון דאיסור נולד הוי דרבנן, כי לא מכוין ליה אע"ג דהוי פסיק רישיה שרי, וראיה לזה דאמרינן בשלהי פרק המביא [ביצה ל"ג ע"ב] כי הוינן בי רב יהודא הוה מפשח ויהיב לן אלותא אלותא, ואע"ג דחזיין לקתתא דנרגי וחציני, [ופירש רש"י בד"ה ואע"ג] היה שוברה להריח. וכתב על זה הר"ן וז"ל: אמרינן בגמ' דהא אתיא אליבא דרבנן דאמרי אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות, דסברי דאפי' בקוטם קיסם לחצות בו שיניו ליכא אלא איסורא דרבנן, משום דס"ל דכל עשיית כלי שלא כדרכו לא מיתסר אלא מדרבנן, ומש"ה כי לא מכוין לעשות כלי דהיינו להריח בו שרי אפי' לכתחילה, והיינו טעמא דמתני' דשובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות, משום דאי נמי מכוין לעשות כלי לא מיתסר אלא מדרבנן, כיון שהוא עושה כלי בשבירה בלבד שלא כדרכו הוא, ומש"ה כי לא מיכוין שרי אפי' לכתחילה, עכ"ל הר"ן. והשתא הדברים ק"ו, דהא אפי' במידי דאית ביה כעין מלאכה של תורה כגון בעשיית כלי, מקילינן ביה כי לא מיכוין ליה אע"ג דהוי פסיק רישיה, ועושין כן להדיא לכתחילה, כ"ש שיש להקל בנ"ד דלית ביה סרך מלאכה דתורה כלל, ואינו אלא חומרא בעלמא משום גזירה דשמא יבוא לעשות מלאכה חדשה, דפשיטא טובא דשרי כיון שאינו מכוין להוליד הריח במפה וכו'.

והשתא דאסיקנא דכל שאינו מתכוין שרי ובמתכוין אסור, א"כ יש לאסור שלא לקבל מי ורדין ע"ג ידיו ושלא להעבירן על פניו, דהא קמכוין וניחא ליה שיהיו פניו וידיו מבושמות מריח מי ורדים, מ"מ גם בזה יש להקל משום דריח זה דעל ידיו ועל פניו אינו מתקיים. ויש להביא ראיה לזה דאמרינן בפרק המביא דף ל"ג ע"ב, ומייתי לה הטא"ח בה' שבת סי' שכ"ב וז"ל: מותר לטלטל עצי בשמים להריח בהן ולהניף בהן לחולה, ומוללו להריח בו וקוטמו להריח בו, אחד קשין ואחד רכין, עכ"ל. והא דנקט לחולה אורחא דעלמא נקט, דאפי' לשאינו חולה שרי, וכן מוכח פשט התלמוד, גם הרמב"ם כתבה בסתם. והשתא מדשרינן למלול עצי בשמים בידים, וע"כ איכא אולודי ריחא בידים שמולל בהן עצי בשמים, וגם ניחא ליה ומכוין לכך, ואע"פ כן שרי, דנראה דטעמא דהך שריותא הוי בשביל שאינו מתקיים ועומד הריח בידים, כדאמרן בפ"ו דברכות דף מ"ג ע"ב: ת"ר ששה דברים גנאי לו לת"ח, לא יצא כשהוא מבושם לשוק כו', והיינו במקום שחשודין על משכב זכור, ואמר עלה רב ששת לא אמרן אלא בבגדו, אבל בגופו זיעה מעברא ליה, אמר רב פפא ושערו כבגדו דמי, ואמרי לה כגופו דמי, ע"כ. ובספר גן המלך אשר לי [סי' ס"א] כתבתי על זה וז"ל: והרמב"ם פסקה לחומרא בספ"ה דהל' דעות שאסור לת"ח להתבשם אפי' בשערו, ונראה דהיינו דוקא אגב חשדא דראוי למיזל בספיקיה לחומרא, שאמרו חכמים הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו, אבל בכה"ג דנ"ד דלית ביה אלא איסורא דרבנן בעלמא שמא חשיבא מוליד ריח, אין לחוש, ומותר לתת בשבת וי"ט מי הבושם גם בשערו בזמן הזה דלא חשידי אעבירה, עכ"ל שם.

כללא דמילתא כיון דריח דבגוף אינו מתקיים לית ביה משום נולד, ובידים איכא תו טעמא רבה דסתם ידים עסקניות הן לענין להצריכם טהרה, והכא יועיל טעם זה דמפני עסק זה אין הריח מתקיים בידים, גם בשערו וזקנו יש להקל, כיון דהוו תרי לישני והוי מידי דרבנן, אזלינן ביה לקולא וכדכתיבנא לעיל.

אחר שכתבתי זה מצאתי בספר עולת שבת שכתב ע"ד שו"ע דבאו"ח סי' תקי"א, וז"ל: וכתב מוהרי"ל בדרשותיו, ומטעם זה אסור להניח אתרוג על טלית או סרבל ביו"ט ראשון משום דקא מוליד ריחא, דומיא דכסא על שיראי דבפ"ב דביצה, והיכא דכבר קלט הריח מותר, עכ"ל בהלכות אתרוג. ומוהרש"ל בפ"ב דביצה סי' ל"ה כתב עליו וז"ל: ותימה לי הא לא אסיר להניח כוס אלא כדי לגמרו, והראיה דמש"ה נקט שיראי ולא אמר סתם בגד בעלמא, אלמא בעינן (ש)[כ]דרך המגמרין אותם הבגדים, אבל היכא דאינו מכוין למגמר נראה דשרי, ולא שייך הכא לומר פסיק רישיה אלא במלאכה ממש, אבל הגימור גופו אינו מלאכה אלא הכיבוי והבערה, עכ"ל. ונראה להחמיר כדברי (הרש"ל) [מהרי"ל] וכן נוהגין, עכ"ל ספר עולת שבת. וסוף דברי הרש"ל סתומין וצריכין פירוש, וה"פ שאם נותן הכוס על בגדים שאין דרכן לגמרן, לא חיישינא לנולד אע"ג דהוי פסיק רישיה, כיון שאין דרכן של בגדים הללו לגמרן נמצא שאינו מכוין לגמרן, וטעם היתר זה, שהגימור הזה שכופה את הכוס על הבגדים שיקלטו הבגדים ריח הבושם אין בו מלאכה, ואין מלאכה בגימור רק בכיבוי והבערה, וכיון דכיבוי והבערה אין כאן רק גימור דבכוס, לא חיישינא לפסיק רישיה. ובספר מגן דוד או"ח סו"ס תקי"א כתב דברים אלו דספר עולת שבת, ומסיק כדברי מהרש"ל להתיר, וכתב אח"כ וז"ל: וראיתי בקצת קהלות ששופכין שמן של ריח שקורין איספיג"א לתוך המים ביו"ט לצורך נט"י הכהנים לדוכן, ואיסורא קא עבדי דמולידין ריח במים, ואפי' שופכין מעיו"ט, מ"מ מולידין ריח ביו"ט על ידי הכהנים, וזה ניחא להו ומכוונין לכך, על כן יש למנוע לעשות כן, עכ"ל. והנה במ"ש לאסור להטיל שמן של ריח לתוך המים, שפיר כתב דיש בזה איסור מוליד, אמנם במאי דאסר לתת על הידים לא מיחוור, כדאסיקנא דבידים לית בהו איסור נולד כיון שאין הריח מתקיים בהם, וכדכתיבנא לעיל. סוף דינא כריש דינא דשרי לתת מי ורדים בידים ובפנים ובזקן, ושרי לקנחן ולנגבן במפה ואין חושש. והנלע"ד כתבתי.

וכן פסק בברכי יוסף שם סק"ה וז"ל: יש נוהגין להטיל מי ורדים לתוך הכוס של יין בשבת וי"ט, והעידו שנעשה בפני רבנים ולא מיחו, ומורי הרב זלה"ה בספר נחפה בכסף הליץ בעד המנהג והתיר בפשיטות, ע"ש סי' ד'. ושם כתב דגדולי ישראל עצמם כן עשו. ושם העלה מורי הרב זלה"ה להלכה דיש להחמיר [שלא] לתת בשמים במים העומדים לרחיצה בשבת, אך אם נתונים נתונים המה במים בערב שבת, מותר לרחוץ בהם.

וכן פסק במשנ"ב סי' קכ"ח ס"ק כ"ג וז"ל: יש מקומות שהמנהג ששופכין שמן של ריח במים, והמ"א כאן ובט"ז לקמן סימן תקי"א כתבו דאסור דמוליד ריחא, והא"ר וכן הח"צ בסימן צ"ב דעתם להקל דלא שייך מוליד ריחא בזה, כיון שהשמן עצמו מעורב במים. ובנתונים מע"ש ועיו"ט בודאי יש לסמוך עלייהו להקל, אף דמוליד ריחא בידי הכהנים, כמו שכתב בשע"ת.

אמנם עיין ברב פעלים ח"ב שאלה נ"א שכתב להחמיר לתת בושם על בשר האדם, וז"ל: שאלה. אם מותר לרחוץ הנשים פניהם במי ורדים בשבת כדי שיהיה בהם ריח טוב, וגם שערותם קולטים ריח, או דילמא אסור משום מוליד ריח בבשר ובשערות. גם יזדמן שמביאים כלי שבו מי ורדים לברך בשבת, וכאשר יהיו המי ורדים מעט בסוף הכלי לא יעלה ריחם הטוב לחוטם המברך, אלא אם כן ישפוך מהם על כפו, והרי בשרו קולט ריח ממילא. גם מי שצריך לרחוץ עיניו בכל יום במי ורדים אי שרי בשבת, דיש לומר בשרו קולט ריח, וגם יורדים מי ורדים על שאר זקנו ומוליד ריחא שם. גם עוד נסתפקנו דלפעמים יתמעטו מי ורדים בכלי שלהם, והם מוסיפים עליהם מים, והרי מים אלו קולטים ריח טוב. גם יש שותין משקה של מיני מתיקה ומניחים בתוכו מי ורדים, גם יש מניחים בשבת בתוך אבק טוטון מי ורדים כדי שיהיה בו ריח טוב, על הכל יורנו לצדקה ושכרו כפול מן השמים.

תשובה. הנה ידוע מה שכתב הרב הטורי זהב בסימן תקי"א דאסור לשפוך שמן של ריח לתוך המים ביום טוב לצורך נטילת ידי הכהנים לדוכן,

ואיסורא קא עבדי דמולידין ריח במים, ואפילו שופכין בערב יום טוב מכל מקום מולידין ריח ביום טוב על הידים של הכהנים, וזה ניחא להו ומתכוונים לכך, עיין שם. וכן כתב המגן אברהם שם. אך הגאון חכם צבי סימן צ"ב פליג, וסבירא ליה דלא שייך איסור מוליד ריח בבשר האדם וגם לא באוכלין ומשקין, והרב גינת ורדים כלל ג' סימן י"ו התיר בידים ובפנים ובזקן, ושרי לקנחן ולנגבן במפה ואין כאן חשש, ורק לתת מי ורדים לתוך המים הסכים לאסור כדעת הטורי זהב ומגן אברהם, ועיין להרב הנזכר בגן המלך סימן ס"א. והרב נחפה בכסף אורח חיים סימן ד' הסכים להתיר לתת ריח טוב באוכלים ומשקים, והסכים עמו מהר"י עייאש בשבט יהודה בסופו, וכאשר ציין עליהם הרב חיד"א ז"ל במחזיק ברכה, עיין שם. ועיין להרב בית דוד סימן רצ"ג ושלחן גבוה סימן תצ"ד ותקי"א.

והנה בגמרא דכריתות דף ה' עמוד ב' שאמר משה רבינו עליו השלום שמא חס ושלום מעלתי בשמן המשחה, פירש רש"י ששמתי יותר מדאי, ועל מה שאמר אהרן ואני מעלתי, פירש רש"י שבגדי נהנים מריח השמן שבזקני, ויש להקשות למה לא פירש שדואג בעבור שער זקנו שנהנה במה שקולט הריח מן שני הטיפות של השמן, גם בגמרא דהוריות דף י"ב עמוד א' הובא גם כן מאמר זה שם, אך שם בדברי משה רבינו עליו השלום פירש רש"י שמא חס ושלום מעלתי בשמן המשחה שנגעתי בו כשהלבשתיו, משמע שדואג בעבור שקלט בשר ידו הריח מן השמן כאשר נגע בו כשהלבישו, ובדברי אהרן פירש רש"י שם שמא נפל עלי מן השמן במקום שאין ראוי למשיחה ומעלתי, עיין שם. ובשיטה מקובצת כריתות הביא משם רבינו גרשום מאור הגולה שפירש, משה רבינו עליו השלום היה דואג שמא מעלתי שאני נהנה מריח שבזקני, עיין שם. והנה הרואה יראה דמכל הדברים הנזכרים ובדקדוקים שיש לדקדק בהם, יצא נפקותא טובא לנידון דידן, וכעת אין לי פנאי להאריך בזה.

גם עוד מצינו בפרק ו' דשבת, דתנן האשה יוצאה בחוטי שער וכו' בפלפל ובגרגיר מלח וכל דבר שתתן לתוך פיה וכו', ופירש רבינו עובדיה מברטנורא בפלפל שנותנת בפיה מפני ריח הפה, ועיין בתוספות יום טוב שם. וכיון דפלפל יש בו ריח טוב הרי זה מוליד ריח בפה. ואם נדחוק לומר הפלפל אין בו ריח טוב, ורק דוחה הוא את הריח רע, הלא על מה שאמרו במשנה וכל דבר שתתן לתוך פיה, פירשו בגמרא דף ס"ה עמוד א' זנגבילא, אי נמי דרצונא שהוא קנמון, והרי זה ידוע דקנמון שקורין דרצונא יש בו ריח טוב, והכי אתמר בגמרא על עצי קנמון שהיו בירושלים, וכאן לא אסרו לכתחילה אלא משום גזירת שחיקת סמנים לפירוש הר"ר פורת, או משום שנראה כמערמת לפירוש התוספות, הא לאו הכי הוה שרי לכתחילה, ולא חשו דמוליד ריח בפה. וצריך לומר כמו שכתב הרב גינת ורדים, כיון שאין קליטת הריח מתקיים בבשר האדם ליכא חשש מוליד ריחא. ושמא יש לחלק ולומר דהפה גרע טפי ששם מצוי רוק תמיד, ואי לאו דמונח הבשמים שם בתמידות הוה מעביר הרוק תיכף ומיד את קליטת הריח הטוב הנעשה מבשמים אלו דפלפל או קנמון, ולכן לא חשו בזה משום מוליד ריחא, אך בשאר בשר האדם, אף על גב דאיכא זיעה דמעברה ליה, מכל מקום הוא קולט הריח שיעור מה, והרי זה מוליד ריחא קצת זמן, ואפשר דאסור בזה, וכל שכן בשער שהוא מתקיים שם יותר. ובאמת הא קא חזינן במנהג העולם שמשימין מי ורדים ושאר שמנים כדי להוליד ריח טוב והוא מתקיים שם, ונמצא זה דרכו בכך.

ובגמרא דשבת דף ס"ב אתמר, ראשית שמנים ימשחו, אמר רבי יהודה אמר שמואל זה פלייטון, משמע שהיו מושחים בשרם כדי להוליד שם ריח טוב, וכן ממה שאמרו שם אל יצא תלמיד חכם מבושם לשוק, מוכח מכל זה שגם בשר האדם אורחיה בהכי לבשמו, ואם כן אף על גב דבבשר זיעה מעברה ליה, ואין מתקיים הריח שם זמן הרבה, למה לא יהיה נחשב בו הבישום מוליד ריחא, דמנא לן לחלק בענין זה דמוליד ריחא בין מתקיים זמן הרבה לבין מתקיים זמן מועט, ואין טענת הרב גינת ורדים בזה טענה, ואדרבא מצינו היפך סברא זו, דהא איכא בגמרא דשבת דף ע"ד, אמר רבא בר רב הונא האי מאן דארתח כופרא חייב משום מבשל, ומקשי בגמרא פשיטא, ומשני מהו דתימא כיון דהדר ואוקשי אימא לא, קא משמע לן, נמצא אפילו שהכופרא דרכו לחזור להתקשות תיכף, ואין מתקיימת מלאכה זו אלא רגעים קטנים, עם כל זה לא שני לן, והוא הדין הכא כיון שבעת שהוא מניח הבשמים הוא מוליד ריחא, אף על פי שאינו מתקיים הריח בבשר האדם זמן הרבה מה בכך, הלא הוא מוליד ריחא לשעתו, ונקלט הריח זמן מה שנהנים ממנו, וכל שכן בשער שנקלט יותר ומתקיים זמן יותר.

גם מצינו בשלחן ערוך סימן ש"ג סעיף כ"ה דאסור לאשה שתעביר סרק על פניה משום צובע, עיין שם, ובאמת גם זה הצבע זיעה מעברה ליה, ואינו מתקיים זמן הרבה, ועם כל זה אסור מדרבנן, ועיין מגן אברהם ז"ל שם סעיף קטן י"ט, ועוד במגן אברהם סימן ש"ך סעיף קטן כ"ה ובמחצית השקל שם. והתם דלא חש באוכל תותים משום צבע הידים, היינו משום דאין דרכו בכך, מה שאין כן כאן גבי בישום בריח טוב דרכם בכך לבשם פניהם וידיהם, ולכן ודאי יש לאסור אף על פי דאינו מתקיים זמן הרבה.

כל זה אני כותב בנחיצה רבה, ואין לי פנאי להביא כאן כל דברי האחרונים, ועיין בשואל ומשיב תניינא חלק ב' סימן ז' שהאריך קצת בהאי פלוגתא דהגאון חכם צבי עם הטורי זהב והמגן אברהם בענין בשר האדם אי איכא איסור מוליד ריחא, ופלפל בזה להכריע כסברת הטורי זהב, וציין על גינת ורדים הנזכר, ועל שער המלך הלכות יום טוב, עיין שם. ועל כן קנצי למילין, לענין הלכה יש להורות דאסור לנשים לרחוץ פניהם ושערם במי ורדים, שהם מתכוונים להוליד בהם ריח טוב, וחזינן באמת שנקלט בהם הריח, וכסברת הטורי זהב ודעימיה, דגם בבשר אדם איכא איסור מוליד ריחא, וכל שכן בשער, וכן מה שנותנים מי ורדים או שאר מיני בשמים בתוך האבק של טוטון ששואפים בנחיריים, אסור, שהם מתכוונים להוליד בו ריחא.

אבל אותם שדרכם לרחוץ עיניהם במי ורדים שרי, כיון דאין מתכוונים להוליד ריחא, וכן אותם שמריחים מן כלי שקורין קמק"ם, ומוכרחים להטיף ממנו בכפם כדי לברך על הריח, וכנזכר בשאלה, גם כן מותר, דאין כוונתם להוליד ריח בבשר ידם, וכן נמי אותם שמשימין מי ורדים בתוך מאכל ומשקה למתקו לשתיה גם כן שרי, וכמו שכתב הרב נחפה בכסף, והסכים עמו מהר"י עייאש ועוד כמה אחרונים, וה' יתברך ברחמיו יאיר עינינו באור תורתו, אמן כן יהי רצון.

ועיין במנחת יצחק ח"ו סי' כ"ו שכתב שכל ההיתר של המשנ"ב זה רק על הידיים, ועכ"ז אסר אפילו על הידיים, וז"ל: אמנם עדיין יש לדון לאיסור מטעם הולדת ריחא, וכ"ת הביא בזה מה דאיתא בש"ע ופוסקים (או"ח סי' קכ"ח סעי' ו' ושכ"ב סעי' ה' ותקי"א סעי' ד' ותרנ"ח סעי' ב'), וכפי היוצא מדבריהם יש שלשה מדרגות בזה, א' על הבגדים וכלים לכ"ע אסור, ב' במים וכיו"ב, ג' על גוף האדם, דיש פוסקים דאוסרין בכולם, ויש המתירים בב' האחרונים, ויש שמחלקין בין על בשר האדם דשרי, ובין במים וכיו"ב דאסור, והמ"ב שם (סי' קכ"ח ס"ק כ"ג) סומך על המתירים בגוף האדם, וכמ"ש שם וז"ל: ובנתונים מע"ש ועיו"ט בודאי יש לסמוך עלייהו להקל אף דמוליד ריחא בידי הכהנים, כמו שכתב בשע"ת, עכ"ל. אולם יש לחלק בין הידים לשאר הגוף, דהנה כ"ת הביא מהגמ' (ברכות דמ"ג) בענין ת"ח לא יצא לשוק כשהוא מבושם (אף בחול), אמר רב ששת לא אמרן אלא בבגדו, אבל בגופו זיעה מעברא לי', אמר רב פפא ושערו כבגדו דמי, ואמרי לה כגופו דמי, עיי"ש. והנה דברי הש"ס הנ"ל הובא בתשו' גנת ורדים (ח"א א"ח כלל ג' סי' י"ו), להסביר החילוק בין הולדת ריחא על הגוף ובין על הבגד, בשביל דעל הגוף הריח אינו מתקיים, דזיעא מעברא לי', ובשער ספיקא, כדאיתא בש"ס (דברכות) הנ"ל, והרמב"ם (ספ"ה מה' דיעות) פסקה לחומרא, אבל נראה דהיינו דוקא אגב חשדא ראוי למיזל לחומרא, שאמרו חכמים הרחק מן הכיעור ודומה לו, אבל בכה"ג דנד"ד דלית בי' אלא איסורא דרבנן בעלמא אין לחוש, ומותר ליתן מי הבושם גם בשערו, עכת"ד. ושוב הוסיף עוד שם וז"ל: כללא דמילתא, כיון דריח הגוף אינו מתקיים לית בי' משום נולד, ובידים איכא תו טעמא רבא דסתם ידים עסקניות הן, ולענין להצריכם טהרה, והכא יועיל טעם זה מפני עסק זה אין הריח מתקיים בידים וכו', עכ"ל. וא"כ י"ל דאף דהגנת ורדים מיקל אף בכל הגוף (וגם בשער כנ"ל), מ"מ להלכה ס"ל להמ"ב דנקוט מיהא פלגא להתיר בידים לבד, ולא בשאר חלקי הגוף, דיש לחלק ביניהם מטעם הנ"ל. ולהלכה למעשה רבו האוסרים על המתירים גם על הידים לבד, ועי' בשער המלך (ה' יו"ט פ"ד ה"ו), ובתשו' רב פעלים (ח"ב סי' נ"א), ועוד בשאר גדולי האחרונים בספריהם.

וכן פסק בשו"ע הרב סי' תקי"א וז"ל: ולפיכך מותר להניח מיני בשמים על הבגד אם אינו מתכוין להוליד ריח בבגד, אבל אם הוא מתכוין לכך אסור. ואם כבר היה מונח מין בושם זה על בגד זה, בענין שכבר נכנס ריח הבושם בבגד, מותר להניח עליו ביו"ט עוד ממין בושם זה כדי להוסיף ריח בושם זה בבגד, אבל אסור להניח עליו מין בושם אחר, שהרי הוא מוליד ריח חדש בבגד ביו"ט.

ושלא כדין עושין במקצת מקומות שנותנין שמן שמריח (שקורין שפיגנאר"ד) לתוך המים שהכהנים נוטלין מהם לידים לעלות לדוכן, שהרי הם מתכוונים להוליד ריח חדש על ידי הכהנים, ואע"פ ששופכין השמן לתוך המים מערב יו"ט, מכל מקום ביו"ט כשהכהנים נוטלין ידיהן הן מולידין ריח חדש בידיהם, והן נהנים מריח זה, והוא נוח להם ומתכוונים לכך, על כן יש למנוע מלעשות כן.

ועיין בשו"ת הלכות קטנות סי' כ' שכתב לאסור הזקן, וז"ל: שאלה. בשבת רוחצים פניהם ידיהם וזקניהם במי הוורד, מהו. תשובה. קורא אני עליהם וגם את הזקן תספה, דהרמב"ם הל' דעות (פ"ה ה"ט) פסק דשערו ככסותו דמי, וכשם דבכסותו אסור משום אולודי ריחא, כדאמרינן בביצה (כ"ג.) לא ליסחוף איניש כסא, גם בשערו איכא אולודי ריחא (עי' באה"ט ושער"ת ס"ס תקי"א באו"ח והד"ט או"ח סי' י"ד אות ד').

וכ"כ בכף החיים (סופר) בסי' שכ"ז אות ח' וז"ל: לרחוץ הזקן במי ורד יש אוסרין, וקרא על הרוחצין וגם את הזקן תספה משום דקא מוליד ריחא, וראוי ליזהר ביום שמחת תורה ובשבתות חתונה שנוהגין לזלף מי ורד ע"י העם שלא יקנחו ידיהם במפה או בזקן. חס"ל אות ט'.

ועיין בשש"כ פרק י"ד אות ל"ו (בנד"מ) שכתב להתיר, וז"ל: מותר ליתן מי בושם על הידים ועל שאר חלקי הגוף, אבל ליתן מהם על מטפחת, על בגד ועל פאה נכרית או לתוך מים - אסור, ועיין להלן פרק ט"ו סעיף פ"א. מותר לרסס על גוף האדם דיאודורנט אף כזה המפיץ ריח, ואף מותר למרוח דיאודורנט נוזלי הנמצא בבקבוק שבראשו כדורית.

אמנם באור לציון ח"ב שאלה ח' כתב שמותר רק על הידיים והפנים, וז"ל: שאלה. האם מותר ליתן מי בושם על הגוף או על השערות בשבת. תשובה. מותר ליתן מי בושם על הידים ועל הפנים בשבת, אבל אין ליתן מי בושם על שאר המקומות בגוף או על השערות או על הבגדים בשבת.

ועיי"ש בהערה שכתב: נחלקו האחרונים אם יש איסור מוליד ריחא בגוף האדם או בשערות, וראה בזה בט"ז בסימן תקי"א ס"ק ח' ובמג"א שם ס"ק י"א, ובחכם צבי בסימן צ"ב ובברכ"י בסימן תקי"א אות ה' ובמחב"ר שם, וראה עוד בכה"ח בסימן קכ"ח אות מ"ד. ונראה שמוליד ריחא יש רק במקומות המכוסים בגוף, וכן בשערות, ששם הריח מתקיים יותר, אבל על הידים ועל הפנים שאינו מתקיים הרבה, אין בזה משום מוליד ריחא. וכן אין ליתן מי בושם על הבגדים, דיש בזה משום מוליד ריחא בשבת, וכמ"ש האחרונים, וכן הביא במ"ב סימן שכ"ב ס"ק י"ח, ע"ש.

ועיין בספר משנה הלכות ח"ז סימן מ"ו שהביא מספר המנהיג להיתר, וז"ל: אחדשה"ט, בדבר שאלתך במה שנהגו כמה נשים לסוך במיני בושם בשבת אי שפיר דמי, או יש בזה איסור משום מוליד ריח, הנה באמת כי דבר זה הוא מחלוקת רבותינו הצדיקים האחרונים ז"ל, דהט"ז א"ח סימן תקי"א כתב, ראיתי בקצת קהלות ששופכין שמן שפיגנרד לתוך המים ביו"ט לצורך נט"י הכהנים, ואיסורא קעבדין דמולידין ריח במים, ואפילו שופכין כן בעיו"ט מ"מ מולידין ריח ביו"ט ע"י הכהנים, וזה ניחא ומכוונים לכך, ע"ש. וכ"כ המג"א שם בדרך פשיטות בסקי"א, וכ"כ עוד בסימן קכ"ח סק"ח. אמנם החכ"צ סימן צ"ב האריך לחלוק אהא פסקא, וס"ל דליכא בזה איסור, והעלה דעל בשר אדם ליכא משום אולודא ריחא, וגם בא"ר סי' קכ"ח מתיר לשפוך שמן במים, דהוי כמו שמריח שמן, ומותר לשפוך בין לידים ובין למים. ובגו"ר הספרדי כלל ג' סט"ז התיר לתת לידים ופנים וזקן, ורק לתת מי ורדים לתוך המים הסכים לאסור, ועי' פר"ח בליקוטים סימן תקי"א ובמחב"ר אות ה', ובשו"ת יעב"ץ ח"א סימן מ"ב חלק על אביו החכ"צ, ודחה כל ראיותיו, ע"ש. וראיתי בשו"ת שו"מ מה"ת סימן ז' שהאריך הרבה בהאי דינא, וכנראה לאחר האריכות הגדולה שמסכים לדעת האוסרים, וג"כ דחה ראיות החכ"צ ז"ל, ובספר כף החיים אסף גורנה האוסרים והמתירים, וכנראה שרבו האוסרין על המתירין, ולכן כתב דלדינא נראה דכל שמכוין להוליד ריח, כגון שנותן מי ורדים לתוך מים לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, או לרחוץ במי ורדים עצמם פניו ידיו ורגליו, וכ"ש שערו אסור, אבל באוכלים מותר ליתן, ע"ש.

והנה לפלפל בראיות הני אריות ולדחות זה מפני זה, היה רק רמות רוחא מצידי, כי מה אדע אשר לא ידעו, ומה לנסנס את הענק. אמנם ראה זה מצאתי לאחד הראשונים הרב רבינו אברהם ב"ר נתן הירחי בעל המנהיג, שכתב בספרו בהל' שבת סימן ק"מ, וז"ל: אנשי מזרח טוענין וכו' ומותר לסוך בשמן טוב בשבת ולצאת בו לרשות הרבים, שדומה למלבוש, ודאמרינן בשבת פרק המוציא מיני בשמים ושמן טוב כל שהוא כשהוציאו בידו דרך הוצאה, ואפילו הוציאו על ראשו פטור, וא"ת אנשי הוצל עושין כן, בטלה דעתם אצל כל אדם, ע"כ. הנה מבואר מאחד מגדולי הראשונים ז"ל שכתב מפורש דמותר לסוך עצמו בשמן טוב בשבת, ולא חיישינן משום אולודי ריחא כלל, ומדכתב מותר לסוך, ולא כתב מי שסך לישנא דדיעבד, מבואר דמותר לכתחלה ממש, וע"כ הטעם משום דעל בשרו ליכא משום ריחא, וכדעת החכ"צ, וא"כ עלתה לן ראי' ברורה לרבינו החכ"צ ז"ל, ומקום הניחו לי מן השמים להתגדר בו, והנני מקוה שלעתיד יצא הגאון החכ"צ לקראתי שישבתי את דבריו, ומצאתי לו רב גדול דס"ל כותי". ומעתה הרוצה לסמוך אחכ"צ, סומך בלי פקפוק, והמחמיר תבא עליו ברכה.

ועיין בספר באר משה ח"א סי' ל"ו שפסק להיתר חוץ מהשערות, וז"ל: ודע שהרבה פעמים מאוד נשאלתי בענין לבשם בשר אדם בשבת ויו"ט ע"י זילוף כמנהג המדינה, ואמרתי להם שעל בשר אדם הרבה מתירים והרבה אוסרין, המחמיר תע"ב, והמיקל יש לו על מי לסמוך, אבל במקום שערות היינו על שערות ממש לא התרתי בשום פעם, כי רבו האוסרין, ושמחתי לראות ככל דברי בס' כה"ח (הנ"ל סי' קכ"ח אות מ"ד), וכן ראוי לפסוק שלא להקל על שערות ממש, דכנראה דין השערות כדין כסותו.

ובענין שטיפת הפה עם מי פה ונתינת מי פה למים כתב בשבט הלוי ח"א סימן קל"ו, וז"ל: ומה ששאלת אם מותר בשבת לרחוץ הפה במשקה מריח, כי ראית מחלוקת הפוסקים בזה בענין כהנים הרוחצים ידיהם בדבר המריח בשבת ויו"ט. בפוסקים איכא ג' דיעות, יש אוסרים ליתן דבר המריח לתוך המים, וגם אם נותנים בע"ש ויו"ט אסור לרחוץ בו משום מוליד ריחא בגוף, ויש מתירים גם ליתן לתוך המים ומכ"ש לרחוץ בו, ויש אוסרים ליתן לתוך המים משום מוליד ריחא, אמנם מתירים לרחוץ אם כבר שם דבר המריח בתוך המים, עיין או"ח סוס"י תקי"א בט"ז מג"א ופוסקים אחרונים, ולהלכה נראה דעה האחרונה עיקר, וא"כ הכא בנ"ד מותר לרחוץ הפה, אבל אסור לשום דבר המריח לתוך המים. כתבתי כל הנ"ל בחפזון רב ובלי פלפול, רק הנוגע לדינא.

ועיין בספר שמירת שבת כהלכתה הנדמ"ח פרק י"ד סעיף מ"א וז"ל: מותר לשטוף את הפה במי פה, ויתן את מי הפה במים מבעוד יום, וגם אם לא הכין יכול לשטוף במי הפה שאינם מדוללים במים, ויש שמתירין לדלל אף בשבת ויו"ט. ועיי"ש בהערה ק"י שכתב: ואין חוששים משום דמוליד ריח במים ע"י שמערב בהם מי הפה, כיון דלדעת הא"ר והחכם צבי ודאי שרי, ואף להאוסרים שם היינו משום דמתכוין להוליד ריח במים שנוטלים בהם את הידים, משא"כ הכא שמערב את מי הפה במים רק על מנת לדלל את הריכוז של מי הפה, ואינו מעוניין שמי הפה יתנו ריח לתוך המים, וכן גם אין לחשוש במה שנשאר הריח של מי הפה בתוך הפה וכו', שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל. וע"ש בכף החיים סי' קכ"ח ס"ק מ"ד שאם נותן מי ורדים לתוך אוכלים ומשקים כדי למתקן לית לן בה, וכמבואר בשו"ע סי' תקי"א סעי' ד', ועדיף ליתן בכוס קודם את מי הפה ואח"כ לשפוך עליהם את המים, דומיא דהא דסי' שי"ח בשער הציון ס"ק ס"ה. ועיין באורחות שבת פרק כ"א אות ע' שכתב: ובנידון מי פה עיין בדברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל המובאים בספר שש"כ פרק י"ד הערה ק"ב, שכתב דיש לומר דבזה לכו"ע שרי, כי אין כוונתו שמי הפה יתנו ריח במים אלא רק לדלל את הריכוז שלהם, ולכן דעתו להתיר. ולכאו' יל"ע בסברא זו, דהא האדם מעוניין לשטוף את פיו, ולצורך זה אין די בכמה טיפות אלא בכמות גדולה יותר של מים, וא"כ כוונתו להוליד ריח במים. [ויש לדון אם מותר ליתן את טיפות מי הפה בפיו, ואח"כ ליתן בתוכו מים על מנת לערבם בטיפות מי הפה ולשטפם, דאפשר דבאופן זה שהמים מתערבים בטיפות מי הפה תוך כדי שטיפת הפה, יש לצרף את סברת היעב"ץ בשו"ת ח"א סי' מ"ב שכתב דבושם הניתן רק על מנת להעביר ריח רע, אין בו איסור הולדת ריח].

ועיין בקובץ מבית לוי ח"ו עמ' מ"ט בשם השבט הלוי שאסר להוליד ריח רע בבגד, וז"ל: ריסוס נגד יתושים - מותר לרסס את החדר נגד יתושים כדי למנוע מהם להתקרב לאדם (ואם אפשר יעשה בשינוי), אבל לא באופן שמרסס וממיתם, או שגורם חומר נוזלי ע"ג הבגד להרחיק את היתושים אף שריחו רע. [אבל אם כמעט אינו נותן ריח הנרגש לאדם, ורק הבע"ח מרגישים בו, אפשר דיש להקל].

ועיי"ש בהערה ה' וז"ל: כן שמעתי ממרן שליט"א דלגבי איסור מוליד ריח אין נפק"מ בין דבר שריחו טוב לדבר שריחו רע.

ועיין באורחות שבת שחקר אם מותר לתת בושם על האדם כשודאי ע"י יתן הבושם ריח בבגדיו, וז"ל: יש לעיין אם מותר ליתן בושם על גוף האדם באופן שהוא פ"ר שיוולד ריח גם בבגד שהוא לובש. ולכאורה יש לאסור בזה אף לשיטת הפוסקים המובאים לקמן סעיף ד', שהתירו הולדת ריח באינו מתכוין, דעיין לקמן הערה ס"ח דבספר נזירות שמשון יישב את קושית המג"א סי' תרנ"ח על המהרש"ל מהגמ' ביצה דף כ"ג. שחששו להולדת ריח בחרס אף שאינו מתכוין, וכתב הנז"ש דהתם שאני שכוונתו ליתן ריח באויר או בפירות, ובזה חששו אף לריח הנולד בחרס, ומה שהתיר רש"ל היינו כשאינו עוסק כלל בנתינת ריח. וא"כ ה"נ כאשר נותן בושם על גוף האדם יש לחוש לריח הנולד בבגד. ורק לפי הרמב"ן והר"ן המובאים בהערה הנ"ל, שנקטו דלמסקנת הסוגיא לא חיישינן כלל להולדת ריח באינו מתכוין אין בזה איסור, אמנם עיי"ש שהבאנו שהמשנ"ב פסק לאסור בנידון זה של הולדת ריח באינו מתכוין [ורק בשעת הדחק כתב דאפשר שיש לסמוך על דעת המתירים]. אמנם יש לשאול דא"כ איך התירו ליטול את ידי הכהנים במים מבושמים, ולא חששו להא שבזמן ניגוב הידים נולד ריח במגבת, וצ"ע. ולענין חומר מבשם הניתן ע"מ למנוע ריח רע, מצטרפת לקולא סברת היעב"ץ בשו"ת ח"א סי' מ"ב דריח הניתן לעבורי זוהמא אינו בכלל איסור הולדת ריח.

הרה"ג נדב פרץ שליט"א
בעהמח"ס נדבת פרץ על הש"ס

האיר המזרח

רבני בית ההוראה שע"י ישיבת "אהבת שלום"
הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א

סימן שכ"ה
נתינת מזונות ושאר חפצים לגוי בשבת

סעיף א'. כתב השו"ע שמותר ליתן לאינו יהודי מזונות דוקא אם הוא עומד בחצר, אבל אם הוא עומד בחוץ ופשט ידו לפנים שידוע שיוציאנו לחוץ, או שאר חפצים שדרך להוציא אסור אפילו אם עומד בפנים, ואפילו החפצים של אינו יהודי. ובמשנה ברורה ס"ק ז' הביא דעת המג"א ועוד אחרונים עפי"ד הטור שרק כשהאינו יהודי עומד בחוץ אסור אם החפצים של אינו יהודי, אבל אם האינו יהודי עומד בפנים מותר כשהחפצים של אינו יהודי, עכ"ד. אולם בכף החיים ס"ק ט' ובס"ק ט"ו כתב שלדעת השו"ע נראה דאף כשעומד בפנים אסור אף כשהחפצים של אינו יהודי [וכ"כ המאמר מרדכי ונהר שלום שהעיקר לאסור אף כשעומד בפנים, וכמו שהובא בשעה"צ אות ז']. ובעיקר פסק השו"ע שמותר ליתן לו מזונות, בב"י הביא שהראב"ד מחמיר לאסור בדבר כל היכא דמצי לאשתמוטי, ובכה"ח ס"ק ה' העתיק ד' העולת שבת להחמיר כדבריו היכא דאפשר.

ובמ"ב ס"ק ג' כתב להקל ליתן מזונות אף כשנותן לידו ממש ולא חוששים לעקירה, וכדעת האליה רבה, ודלא כהמג"א שכתב להחמיר, אולם בכה"ח ס"ק ו' כתב להחמיר כד' המג"א ועוד אחרונים.

לדעת מרן השו"ע האם מותרת אמירה לגוי להביא דרך רה"ר בזמנינו

סעיף ב'. כתב השו"ע היכא דאיכא דרכי שלום או באינו יהודי אלם מותר לתת לו או לשלוח לו ע"י אינו יהודי, והוסיף הרמ"א שהוא הדין לצורך מצוה כגון להוציא חמץ מביתו בפסח. והנה מקור דין זה הוא בהגהות מיימוניות וכמו שהביא בב"י, ומטעם דרה"ר דידן הוי כרמלית כיון שאין שם ששים רבוא, והוי שבות דשבות לצורך מצוה דשרי. אולם דעת מרן השו"ע בסי' שמ"ה סעיף ז' בסתם דגם האידנא הוי רה"ר דאו'. וכתב באור לציון ח"א סימן ל' לבאר שלענין איסורים דרבנן כמו כאן אמירה לגוי סמך מרן על הסוברים שאין לנו היום רה"ר. [ומלשון השער הציון באות י"ג נראה דהוא רק באמירה לגוי לא בכל איסורים דרבנן] ובכה"ח ס"ק ט"ז הביא מהעולת שבת שאפשר דמרן ס"ל להקל משום דרכי שלום אף ברה"ר גמור. [אך לפי"ז אין זה כהרמ"א להקל אף לצורך מצוה]. ובכה"ח ס"ק ק"ד כתב שאין להקל בזה לסמוך שהיום אין לנו רה"ר, אלא בשעת הדחק יעו"ש.

שתיית הקפה שבישל הגוי לצורך עצמו בשבת

כתב השו"ע בסעיף ד'. פת שאפה עכו"ם לעצמו בשבת יש אוסרים ויש מתירים ובשעת הדחק או לצורך מצוה כגון סעודת ברית מילה או לצורך ברכת המוציא יש לסמוך על המתירים. וכתב בכה"ח ס"ק ל"ה שנמצא לדעת מרן והאחרונים אסור לשתות הקאוי שבישל העכו"ם בשבת ואף שבישל לצורך עצמו, וכן כתב בבן איש חי פרשת תרומה הלכה ה' לענין הקאוי שעושין הגוים בחנויות שלהם בשבת בעיר שרובה גוים דלדעת מרן דבר זה אסור, ואין להתיר אלא לאדם שיש לו כאב הראש וצריך לו הרבה, מיהו פה עירנו מכמה שנים הורגלו אנשים לילך לחנויות של נכרים ולשתות מי הקאוי ואין אנחנו מוחים בהם מכמה טעמים, ורק אנחנו מזהירים אותם שלא ישתו אלא מן קאוי שנתבשלה קודם ביאתם שם, ולא ממה שיבשל הנכרי אחר בואם, שמא ירבה בשבילו, ובעל נפש ירחיק עצמו מללכת לשתות שם, דאסור זה לדעת מרן, ועיי"ש עוד. ובס"ק ל"ז כתב בשם הברכי יוסף שעכו"ם המחזר עם קומקום הקאוי אף שהחנות פתוחה בשבילם אסור ובפרט כשמכיר הישראל, ובס"ק ל"ח כתב שאף בחול כתב הברכ"י ביו"ד קי"ג מחלו' הפוסקים אם יש בזה משום בישולי גוים, ועל כן יש ליזהר מלשתות הקאוי שנתבשל ע"י עכו"ם אף בחול אך אין למחות ביד הנוהגים לשתות מאחר שיש להם על מי לסמוך.

ספק במעשה שבת של הגוי [לדעת מרן]

שו"ע סעיף ז'. ספק אם ליקטן בשביל ישראל או שידוע שליקטן בשביל ישראל ואין ידוע אם נלקטו היום אם לאו אסורים בו ביום ולערב בכדי שיעשו ויש אומרים דלערב מותר מיד. ע"כ. ובמ"ב ס"ק ל"ג כתב שלהא"ר יש לסמוך על הי"א להקל במוצ"ש, ולהח"א אין להקל רק לצורך מצוה וכן משמע מהפמ"ג שאין להקל בזה, ושכן הכריע הב"י בסי' תקט"ו, ע"כ. ומבואר כאן מחלוקת בשו"ע האם בספק מעשה שבת (ע"י גוי) הולכים לקולא או לחומרא. ובדעת מרן, כתב הכה"ח בס"ק ס"ז דכיון שסתם לאסור ויש להתיר כבר נתבאר בסימן י"ג ס"ק ז' שדעתו לפסוק כהסתם אלא רק בשעת הדחק יש להקל כסברת הי"א, וכן להקל לצורך מצוה וכהחיי אדם. ובשו"ע בסעיף ט' סתם לאסור בספק אם הובא מחוץ לתחום, וכן סתם לאסור בסעיף ט"ז, וכמו שכתב במ"ב ס"ק מ"ח. ובכה"ח ס"ק צ"א ובס"ק קנ"ו יעו"ש היטב.

סימן שכ"ו
טבילה במקוה חמין בשבת

סעיף א'. שו"ע. אסור לרחוץ כל גופו אפילו כל אבר ואבר לבד אפילו במים שהוחמו מע"ש וכו'. וכתב במ"ב בס"ק ז' שלכן במקום שנוהגים להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו. ובכה"ח ס"ק ל"ג כתב בשם הברכ"י שהרב מהר"י אירגאז הליץ על הנשים שטובלות בליל שבת בחמין שערער ע"ז החכם צבי וכן מהר"י עייאש בס' בני יהודה קיים המנהג להתיר, וכ"כ בקרבן נתנאל שטבילה אינה בכלל גזירת מרחצאות. אכן בשו"ת אור לציון (פל"ה, ג) כתב שראוי שתטבולנה בין השמשות, וכן היה מנהג ירושלים וכמו שכתב ברב פעלים ח"ד יו"ד סי' כ"ד, שכן העיד מרן על מנהג הנשים בירושלים. אבל באופן שאי אפשר יכולים לסמוך לטבול אף בליל שבת.

רחיצה במי טבריה כשהמקום מקורה

שו"ע סעיף ב'. יש אומרים דהא דשרי בחמי טבריא דוקא כשאין המקום מקורה אבל אם המקום מקורה אסור משום דאתי לידי זיעה ואסור. ויש אומרים דמותר להזיע בחמי טבריה. וכתב במ"ב ס"ק י"א בשם הא"ר שאפשר לסמוך על דעת המקילים. וכתב בכה"ח סקי"ד שכן הוא לפי הכלל המסור בידינו דהיכא דמרן ז"ל כותב בלשון י"א וי"א דדעתו לפסוק כי"א בתרא. אולם כתב בכה"ח שם בשם המחזיק ברכה שלהלכה כל שכונתו להזיע בין בחמי האור ובין בחמי טבריה אסור. וכדעת הרי"ף והרמב"ם.

ליתן ע"ג בטנו כלי עם מים חמים

סעיף ו'. אסור ליתן על גבי בטנו כלי שיש בו מים חמין ואפילו בחול מפני הסכנה שפעמים שהם רותחים (אבל מותר להחם בגד ולתנו על בטנו). ובמ"ב ס"ק י"ט כתב שלרש"י והר"ן הטעם הוא שמא ישפכו עליו ונמצא כרוחץ בשבת, ולפי"ז אם החמין בכלי סגור, שרי. אבל לפירוש התוספות הטעם הוא משום שחיקת סממנים, ולכן אף בכלי סגור אסור. וכתב המ"ב שלצורך גדול יש להקל. וכ"כ בכה"ח ס"ק כ"ד. אולם בשו"ת אור לציון (פל"ו תשובה א') כתב דמד' מרן שכתב דין זה בהל' רחיצה ולא בהל' רפואה ש"מ דסובר הטעם משום כרוחץ בחמין ולכן יש להתיר להתחמם בבלון חם עם מים, ועוד שאף דרך בריאים בכך, ואינו ניכר שהוא לרפואה.

רחיצה במים קרים בשבת

סעיף ז'. הרוחץ בנהר וכו'. כתב במ"ב ס"ק כ"א בשם הפוסקים שנהגו שלא לרחוץ בנהר או במקוה המצוי לבוא לידי סחיטת שער ועוד כמה טעמים. ע"כ. ובכה"ח ס"ק כ"ה כתב בשם העולת שבת דעכשיו נתפשט המנהג להתיר, וסיים ע"ז ונהרא נהרא ופשטיה, וכ"כ באור לציון פרק ל"ה תשובה ב' שאפשר לסמוך להתיר לכתחלה לרחוץ כל הגוף בצונן. [וכנראה שאצל בני ספרד לא נתפשט המנהג להחמיר בזה].

טבילה במקוה לקריו בשבת

סעיף ח'. כתב השו"ע אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת. ובמ"ב ס"ק כ"ד כתב שנוהגות הנשים שלא לטבול טבילה שלא בזמנה בשבת לפי שהיום שאין רוחצים בשבת בצונן, שוב יש מיחזי כמתקן, וכתבו האחרונים דמ"מ מותר לטבול לקריו בשבת ויש מחמירין בזה, ומי שנוהג להקל אין למחות בידו, כי רוב האחרונים סותמין להקל בזה, עכ"ד.

אכן הב"י ביו"ד סימן קצ"ז פסק להתיר לנשים לטבול בשבת בין בזמנה בין שלא בזמנה, וכמש"כ בכה"ח ס"ק ל"א. וכ"כ בשולחן גבוה יו"ד סי' קצ"ז שכן הוא מנהג סלוניקי, וכ"כ ברב פעלים ח"ד או"ח סי' י"ב שכן מנהג בגדד. וכן לענין אנשים כתב בכה"ח ס"ק ל"ב בשם הבית יהודה ומזבח אדמה שמנהג ירושלים עיה"ק שרוב הת"ח טובלים בשבת בבוקר (וע"ש שדן להתיר גם במים חמים). וכ"כ לעיל בסי' ר"ס ס"ק ו' בשם האר"י ז"ל.

רחיצה בסבון בשבת ובחול

כתב הרמ"א בסעיף י'. שאסור לרחוץ ידיו במלח וכ"ש בבורית או בשאר חלב שנימוח על ידיו והוי נולד. ובמ"ב ס"ק ל' כתב שהשלטי גבורים כתב שיש מתירין בזה כיון שהחלב והבורית אינם עומדים למשקין, ובס' תפארת ישראל כתב שבבורית שלנו שהיא רכה לכו"ע אסור משום ממחק וכ"כ בס' מעשה רוקח, וכן מנהג כל ישראל להחמיר בזה, עכ"ד. וכ"כ רבינו יוסף חיים ז"ל בבן איש חי פרשת יתרו הלכה ט"ו שלא לרחוץ בבורית ודלא כהפחד יצחק וגינת ורדים שמתירין בזה. וכתב הבא"ח שהרוצים לרחוץ במי בורית בשבת ממחין המים מע"ש עד שנעשה כולו מים ואז רוחצין באותו מים בשבת. וכ"כ באור לציון פרק ל"ה תשובה ה' שאין לרחוץ בסבון מוצק מחשש ממרח ומחשש מוליד, אבל בסבון נוזלי, מותר.

ולענין לרחוץ בחֵלֶב כתב הבאור הלכה שדעת הגר"א כהפוסקים שאף בחול אסור מטעם סיכה כשתיה, אולם מנהג העולם לרחוץ בבורית הנעשה מחלב, ורק איזה מדקדקים נזהרים בזה, ונכון לחוש להחמיר בזה אם מצוי להשיג בורית שנעשה שלא מחלב. ובס' אור לציון עמ"ס שביעית (פרק ח' משנה ב') כתב שלהלכה לא אומרים סיכה כשתיה במאכלות אסורות (חוץ מיוהכ"פ ותרומה).

ובכל אופן כל זה כשהסבון ראוי לאכילה אבל אם הוא פגום ואינו ראוי לאכילת כלב אין בו איסור כלל, וכמש"כ בכה"ח ס"ק מ"ה, עפי"ד השו"ע ביו"ד סי' ק"ד שכל שהוא פגום מאכילת כלב אין בו איסור.

ליכנס למרחץ במקום שיכול להזיע

כתב השו"ע בסעיף י"ב. אסור ליכנס למרחץ אפילו להזיע. וכתב הרמ"א, ויש אומרים דאפילו לעבור במרחץ במקום שיכול להזיע אסור. וביאר המ"ב בס"ק ל"ה שלדעת השו"ע כל האיסור הוא רק אם מתכוין להזיע אבל אם אינו מתכוין להזיע מותר. וכן ביאר בכה"ח ס"ק נ"ג, שמשמע שלדעת השו"ע אם נכנס למרחץ ואינו מתכוין להזיע אין איסור, וכן היא דעת הרמב"ם. וכתב בס"ק נ"ה דיש ליזהר היכא דאפשר. וכן כתב באור לציון פרק ל"ה תשובה ב' שנראה שדעת מרן להתיר בזה שכתב שאסור ליכנס למרחץ "אפילו להזיע" משמע שאם לא נכנס להזיע מותר, וכן מפורש בב"י שם בשם הרמב"ם, ולכן מותר לרחוץ בבית מרחץ שרגילים להזיע בו כגון חמאם וכדומה.

סימן שכ"ז
התעמלות שלא על מנת להזיע

סעיף ב'. סכין וממשמשין להנאתו על ידי שינוי דהיינו שסך וממשמש ביחד ולא ימשמש בכח אלא ברפיון ידים, ע"כ. ובשו"ע בסי' שכ"ח סעיף מ"ב כתב: אין מתעמלין, דהיינו שדורס על הגוף בכח כדי שיגע ויזיע. והוא מלשון הרמב"ם, ומדויק מזה שאם אינו מתכוין להזיע אין איסור, וכ"כ בבאור הלכה שם, וכן פסק שם לדינא שכל שאינו מתכוין להזיע אין איסור, וכן פסק במ"ב כאן בס"ק ז'.

ועכ"פ יש לנו סתירה בדעת מרן אם מותר להתעמל כשאינו מתכוין להזיע. ובאור לציון פל"ו תשובה י"ב פסק שאין איסור להתעמל בלא להזיע [וכנראה שסובר שהעיקר בדעת מרן הוא כמו שכתב בסי' שכ"ח סעיף מ"ב] - ולכן מותר להתעמל ע"י כלים כגון קפיצים ומשקלות, וכן מותר לרוץ אם כונתו לשמור על כושר גופני, וכן מותר להתרפאות בעיסוק (פיזיוטרפיה) כשאין כונתו להזיע.

לסרק שער במברשת

סעיף ג'. אין מגרדין בכלי העשוי לכך, אא"כ היו ידיו או רגליו מטונפות בטיט וצואה. וכתב במ"ב סק"י מהגמ' שאם היה לו כלי המיוחד לשבת שרי, וכתב המג"א שלכן נהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת, דתו לא מחזי כעובדין דחול. וכן הביא בכה"ח ס"ק י"ט.

אכן באול"צ פל"ה תשובה ו' כתב לענין לצחצח שינים במברשת בלא משחה שא"צ לייחד מברשת שינים לשבת משום עובדין דחול, דאף שבמג"א הנ"ל כתב שנהגו ליחד מברשת לשבת משום עובדין דחול, אין מנהגינו כן, ולא חיישינן לעובדין דחול.

לקט הלכה

הרה"ג צבי ויסבלום שליט"א
כולל "אליבא דהלכתא" רמת בית שמש

במלאכות הנעשות ע"י גוי (מס' שכ"ה)

באיסור הוצאה שע"י גוי המוציא לעצמו

א. מותר לזמן גוי בשבת לאכול אצלו: ואף דביו"ט אסור שמא ירבה לבשל בשבילו, בשבת דלא שייך זה מותר (ומותר הישראל לטלטל אח"כ כוס שיש בה שיורי פת ששרה גוי ביין דנאסר בשתייתו, דאין נחשב בסיס להפירורין, דבטלים לגבי הכוס) (סק"א ושעה"צ סק"א) [א.ה. ועיין חזו"א שסובר דאינם בטלים לכוס וכו', ומ"מ מתיר משום גרף].

ב. ומותר ליתן לפניו מזונות אף דהוי טרחא, מ"מ לענין זה חשוב הגוי "מזונותיו עליך", ואפילו אינו עני מ"מ גם זה שייך בכלל מפרנסין וכו' מפני דרכי שלום (סק"ב ושעה"צ).

ג. ודוקא ליתנם "לפניו" בחצר, או כשהגוי מוציא מתוך ידו של הישראל (ואין הישראל מוסרו לתוך ידו) ועומדים בחצר, **והיינו** כשנותן לפניו **מעט מזונות שיכול לגמרם כאן בחצר,** וגם יש לו רשות לאכלם כאן, ואף דאין מצוה לו שיאכלם כאן, מ"מ מסתמא יאכלם כאן, **אבל** אם נותן לפניו **הרבה** שאין יכול לגמור הכל, ובודאי יצטרך להוציא, או שאין לו רשות לאכלם כאן, **אסור,** דכיון שמוכרח להוציאם הוי כנותן לו ע"מ להוציא, וזה אסור משום **מראית עין, שיאמרו שמוציא בשביל הישראל ובשליחותו** (סק"ג).

אבל כשמוסרו לתוך ידו של גוי, אף דעומד בחצר **אסור,** דשמא יוציאנו לרה"ר, ונמצא למפרע **שהישראל עשה העקירה מרה"י** (כ"ד הב"ח והמג"א ועו"פ והוא בשם התוס'), **ולהא"ר** אפילו ליתן בידו **מותר** כשעומד בחצר, ואין נותן לו ע"מ שיוציא, **וכתב המשנ"ב דיש להקל כדבריו** (סק"ד) (ובביאוה"ל ד"ה לפניו ביאר דאף דמה דמשמע בא"ר דכשנותן לפניו וכדו' אף ע"מ להוציא מותר, וזה נדחה, מ"מ בדבר של אכילה שבסתמא יאכלנו מיד ולא יוציאנו, נראה כוותיה דהא"ר להתיר, דמה דמשמע במרדכי לאסור משום עקירה או מחזי כשלוחו, לא יתכן אלא בידוע שיוציא לחוץ [ובזה נחלק על המתירין אף בכה"ג], אבל הכא לא שייך חששות אלו כלל, יעו"ש שהאריך להוכיח כן).

ד. ואם הגוי עומד בחוץ ומושיט ידו לתוך החצר: אפילו הגוי מוציא מידי הישראל, דאין הישראל עושה העקירה כלל, ג"כ אסור, וכ"ש דאסור ליתן ליד הגוי, דזה אסור משום עצם העקירה (מרה"י לכרמלית או לרה"ר) (ס"א וסק"ה) [ולכאורה פשוט דה"ה כשמניח לפניו על קרקע החצר וכדו' ונוטל, דג"כ יאמרו דבשליחותו הוא נוטל וכדלעיל].

ה. וליתן לו שאר חפצים שדרך להוציאם **אסור,** אפילו מניחן לפניו ועומד בחצר, דודאי יוציא, והוי מ"ע דיאמרו שבשליחותו מוציא, **ואפילו אם הם חפציו של הגוי,** דהרואה אינו יודע שהם של גוי (ס"א).

והטור מתיר כשהחפצים של גוי ליתנם **"לפניו" בחצר,** דלא גזרו בזה, ותלינן שהרואה ידע שהם חפציו של הגוי (והא"ר מתיר עוד אפילו ליתנם "בידו" כשהוא בחצר, ונכון להחמיר בזה שלא ליתן בידיו, ודוקא לפניו שרי), ואם עומד בחוץ ומושיט ידו לפניו, בזה אסרינן אף כשמניחן לפניו בחצר, משום מ"ע דיאמרו דשל ישראל הם. וכן נקטו הרבה אחרונים, ומחמירין שלא לחלק בין חפצי הישראל לחפצי הגוי (וכסתמות השו"ע הנ"ל) (סק"ז ושעה"צ סק"ז-ח').

ובאופן שהחפץ ממושכן לישראל: אסור אפילו לסברת הטור, דחשיב כשל ישראל, **ואפילו אם ייחד לו מקום** שיבוא ויטלנו כל זמן שירצה לא מהני, כיון דשכירות לא קניא, ואכתי ברשות הישראל הוא, ואיכא משום מ"ע (סק"ח ושעה"צ סק"ט).

ו. במקום שיש משום דרכי שלום: כגון גוי שחלה ושלח לבקש מאכל מישראל (ועי' שה"צ סקי"א) **או שהגוי אַלָם** אפילו כשאין חשש סכנה, **או לצורך מצוה** כגון להוציא חמץ בפסח, **מותר לתת לו** או לשלוח ע"י גוי, וסמכו בהנך על הא דהאידנא ליכא רה"ר גמורה, והוי שבות דשבות, דבמקום מצוה או דרכי שלום וכדו' יש להקל (ואפילו **ששולחו** להדיא) (ואפילו למחמירין דאית לן רה"ר, מ"מ לענין שבות דע"י גוי סמכינן להקל). **ומ"מ יזהר שלא למסרו** להדיא ביד הגוי, רק יניחנו לפניו והגוי יטלו בעצמו (ועיין לעיל אות ג' דאף שהא"ר מיקל גם בנתינה לידיו, לא סמכינן ע"ז כשידוע שיוציאנו), ואפילו אם הגוי מבקש שיתן לתוך כליו - יזהר שיעמידנו בבית, ואחר שהישראל ישפוך לתוכו יקחנו (ס"ב ומשנ"ב ושעה"צ).

ז. בגד הממושכן לישראל, מותר הגוי להוציאו **דרך מלבוש** (וליתן משכון אחר תחתיו, דבזה לא שייך איסור הוצאה כלל), **ואם הגוי אלם** ואין רוצה להוציאו דרך מלבוש רק בידיו שרי, וכדלעיל אות ו' (ס"ג וסקי"ג).

ומשום משא ומתן אין בהחלפת המשכון בכה"ג (ואפילו ישראל מותר בענין זה אם צריך להבגד ללבשו), **וטוב ליזהר שהגוי** יקח המשכון **בעצמו,** ויניח האחר במקומו, **ולא יגע הישראל במשכונות** לא בישן ולא בחדש, שלא יהא נראה כנושא ונותן, ובישראל הבא להחליף המשכונות מותרים ליגע בהם, דבישראל לא מחזי כמו"מ אלא כמשאילו (ס"ג וסקט"ו).

ואם בא הגוי ליטול משכונו ואין הישראל מאמינו, **אסור** לישראל אחר **לערוב עבורו** - משום ממצוא חפצך (ודלא כסמ"ע שכתב דאין בזה איסור שבת באמת) (סקט"ו ושעה"צ סק"כ).

ואם הגוי בא ליתן מעות חובו (ונוטל המשכון), כתב האגודה דמותר ג"כ, ובלבד שלא יחשב הישראל עמו, ולא יגע בם, וד' הא"ר דלא הקילו בזה אלא **כשהגוי אלם,** אבל בלא"ה מחזי כמשא ומתן, ומ"מ נראה דאם יכול **להגיע לו הפסד** מזה, וכגון שאין המשכון שוה הכסף, יש לסמוך על המתירין גם בסתם גוי (סקי"ד ושעה"צ).

בכללי איסור הנאה ממלאכת גוי שנעשית בשבת

א. מלאכה שנעשתה ע"י גוי בשבת, 1. פעמים שמותר ישראל ליהנות ממנה **בשבת. 2.** ופעמים שאסור ליהנות ואפילו במוצ"ש עד **כדי שיעשו** כן למוצ"ש. **3.** ופעמים **דלמוצ"ש** מותר **מיד.**

ב. גוי שעשה מלאכה עבור עצמו: וכגון הדליק נר וכדו', **מותר** לישראל ליהנות ממנה בשבת, **אכן בכמה אופנים** אסרו חז"ל להשתמש בה בשבת, וכגון **1.** דברים שיש בהם משום **מוקצה,** או נולד וכדו' (ס"ה). **2.** כשיש לחוש **שירבה** עבור הישראל (ס"י וסי"א) (וכדלהלן). **3. בדבר של מאכל** כפת שאפאה וכדו' (לדעה אחת) (ס"ד), ומ"מ כל שעשאה לעצמו, אפילו האסורין בשבת, **למוצ"ש מותרין מיד** (סקכ"ה וסקס"ז ועוד). [**ובפת** שאפאה לעצמו, יש אוסרים - או משום מוקצה או מידי דאכילה, ויש מתירין (לאכלה בשבת) דס"ל דאין בזה מוקצה, ודאין חילוק בין מאכל לשאר דברים].

ג. עשה מלאכה דאורייתא עבור ישראל: אפילו עשאה מעצמו בלא ציווי ישראל, אסורה **לכל ישראל** עד מוצ"ש **בכדי שיעשו, והטעם: שלא יהנו** מהמלאכה שנעשית עבור ישראל, **וגם דגזרו** שמא יאמר לגוי בשבת שיכין שיהי' מזומן למוצ"ש מיד (סקכ"ו-כ"ח). **אכן בכדי שיעשו** מותר בכל גווני, אפילו "אמר לו" הישראל לעשותה בשבת (סקע"ד).

ואם הוא מלאכה של פרהסיא: כגון בנה בית (בשכיר יום) עבור ישראל, או חפר קבר וכדו' או שהעביר חפץ דרך סרטיא גדולה (שמפורסמת ההעברה ברה"ר), **אסור עולמית למי שנעשית עבורו,** אבל לישראל אחר מותר בכדי שיעשו למוצ"ש (ואם הוא בקבלנות דהיינו ע"י קציצה מותר מעיקר הדין, רק דנכון להחמיר), **וי"א דסתם פרהסיא מותר** (בכדי שיעשו), ודוקא **בצרכי מת** של פרהסיא אסור, משום דגנאי למת שיקבר בקבר (וכדו') שהוא מפורסם שנתחלל בו שבת בשבילו. **ויש לסמוך** על המקילין (בסתם פרהסיא) **לעת הצורך** (סקע"ג ע"ה, ושעה"צ סקע"ד, וע"ע סי' רמ"ד סקי"ט וסקכ"א דבבית מחמירין אפילו לישראל אחר, יעו"ש).

ובדבר שיכול הישראל להשתמש בו גם לולי המלאכה: כגון שהעביר חפץ ברה"ר, והי' יכול לילך שם ולהנות במקום הראשון, **ג"כ אסור, ויש מקילין** (סקנ"ו).

ד. עשה מלאכה דרבנן "עבור ישראל: אסור למי **שנעשה בשבילו** (ובני ביתו ואורחיו בכלל) עד **בכדי שיעשו,** ויש מתירין לערב מיד, ונקטינן כהמחמירין בכדי שיעשו, **ולאחרים** מותר אפילו **בשבת עצמה** (ודלא כהמחלקים דדוקא ב"תחומין" מותר, ולא בשאר מלאכות). (ובעשה סתם עבור ישראל, וכגון בעיר שרובה ישראל, הוו כולם "מי שנעשה בשבילו") (ס"ח ושעה"צ סקמ"ח וסקל"ח).

ה. ואם העבירו הגוי "בכרמלית" בשבת, בזה לכו"ע מותר לערב מיד (למי שנעשה בשבילו), דאין הנאה כ"כ בהבאה זו (ודלא כהט"ז והגר"א שמחמירין בזה) (סקע"ט ושעה"צ).

ו. בספיקות:

1. ספק לענין איסור "שבת עצמה", וכגון שצד ולקט **לעצמו** וספק אם הי' בשבת או מקודם (או בספק הובא מחוץ לתחום למי שהובא בשבילו וכדו', **ספיקו אסור, ויש דעות** דרק כשהוא ספק **מוקצה מחמירין,** אבל בשאר ספיקות מותר אפילו בשבת עצמה, **ומ"מ** לדינא לא נקטינן כן לענין שבת עצמה, ואסרינן בכל ספק בזה (סעיף ה' ושעה"צ סקל"ו).

2. בספק לענין אם צריך במוצ"ש "בכדי שיעשו", או דמותרין מיד, וכגון ספק אם לקט בשבת עבור הישראל או עבור גוי (וכן בידוע דלישראל רק בספק שנלקטו מבעו"י), **יש אוסרים ויש מתירין לערב מיד** (וכתב בשעה"צ (הנ"ל מס' 1) דס"ל באמת דאפילו בשבת עצמה מותר בשאר ספיקות, חוץ מספק מוקצה דבזה אסור בשבת, ורק לערב מיד מותר), **ולדינא** הא"ר מיקל במוצ"ש מיד (אבל לענין שבת עצמה לא סמכינן עלייהו), והחיי"א כתב דאין להקל רק לצורך מצוה. [ועמש"כ הביאוה"ל דבסתם פירות אין להקל רק אם ניכר קצת דמאתמול].

ואם הוא ספק ספיקא: יש להקל להתיר למוצ"ש מיד (סקל"ב).

3. ולענין איסור תחומין ושאר איסורי דרבנן: בשו"ע ס"ט וסט"ז **נקט להחמיר** בכדי שיעשו, וכשיטת האוסרים דלעיל (מס' 2), **ומ"מ נקטו האחרונים** דלענין מוצ"ש אין להחמיר, מאחר דיש דעות דגם ב"ודאי" מותר מיד במוצ"ש, ויש לסמוך ע"ז עכ"פ בספק, **אכן** בספק תחומין **למת** יש להחמיר בכדי שיעשו (סקמ"ח, וביאוה"ל סט"ז ד"ה ספק, ושעה"צ סק"פ).

4. בפת שאפה לעצמו, וספק אם נאפה היום או מאתמול, **מותר לאכלה** אפילו בשבת כיון דבלא"ה יש מתירין (ביאוה"ל ס"ד ד"ה בשבת).

ז. באיזה אופנים נחשב ספק: פעמים שאין נחשב הדבר ספק, וכגון **1. גוי שהביא פירות** לבית הישראל בשבת בסתמא **כדורון** (או למכור), תלינן דודאי תלשן היום, דמסתמא הביא מן המשובחין (בדבר שמצוי כאן במחובר וכדו'), ואמרינן גם **דודאי דבשביל ישראל לקטן** ולא לצורך עצמו, **וכן בהביא פת חמה** אמרינן דודאי בשבילו אפה (ועיין סק"ל וסקל"א). **2. כשהם כמושים** וכדו' דניכר שהם מאתמול (אבל בניכרים קצת, משמע בביאוה"ל דרק בזה יש לחשוב כספק, משא"כ בסתם פירות דתלינן לאסור כודאי - בביאוה"ל ס"ז ד"ה וי"א דלערב, וצ"ת בזה). **3.** לענין תחומין: אם הגוי גר בעיר זו, ויש פירות כאלו מצויים (תלושים) בעיר, לא חיישינן שהובא מחוץ לתחום, ואפילו יש לו עוד דירה חוץ לתחום (ס"ט).

ח. מה נחשב "לעצמו" ומה נחשב "לישראל": אם עשה מלאכה במקום **שרובם גוים** נחשב כעשה עבור גוי, דאדעתא דרובא עביד, ובמחצה **ישראל** ומחצה גוים אסור עד בכדי שיעשו (י"א משום ספק, וי"א דחשיב עבור ישראל, עיין סי' רע"ו), וכ"ש ברוב ישראל.

ואם ידוע שעשה עבור הגוי, אף ברוב ישראל מותר, **ולהיפך** אם פירש שעושה עבור ישראל, או שניכר ממעשיו שלצורך ישראל עושה הגוי "עבור ישראל" (אף דרובם גוים) (סי"ב וסי' רע"ו ס"ב, עיי"ש הרבה פרטים בזה, וכגון כשיש שם אדם חשוב, כשעשה עבור שתיהן הישראל והגוי).

ט. "מכירו": גוי שעשה מלאכה לעצמו ומכירו להישראל, אם הוא מלאכה **ששייך בה להרבות עבור הישראל** כמבשל ואופה, ושואב מים מרה"י לרה"ר, ותולש פירות או עשבים לאדם או בהמה וכו', **אף שעשאה לעצמו** אסור הישראל ליהנות ממנה בשבת, ולמוצ"ש מותר מיד (סקס"ז).

י. באיזה אופן נחשב מכירו: הנה ברוה"פ מוזכר דבעינן שיעשה המלאכה **בפני ישראל,** ומשמע דשלא בפניו שרי בכל גווני. **אכן קצת ראשונים** כתבו ע"פ **התוספתא** דאף שלא בפניו אסור, דחיישינן שמא ירבה לשבת **אחרת** בשבילו, **וכתב המ"ב דבאופן שיודע הגוי שהישראל נצרך** למלאכה זו אסור, **אפילו עשאה שלא בפניו** (והוא ע"פ סברת המג"א שהצריך בכל ענין שיהא יודע שנצרך הישראל לכך - בין בפניו ובין שלא בפניו - **ועיין בהגהת ביאוה"ל** שנתקשה בזה, וצדד דתרוייהו בענין, גם שיהי' בפניו - וגם שידע שנצרך לזה, אכן **במשנ"ב** כתב כמסקנת ביאוה"ל בלא ההגה"ה). **וכ' עוד** דיש **מחמירין אפילו כשלא ידע בעת שעשאה** שהישראל צריך לכך (וגם שלא בפניו), משום שמא ירבה לשבת הבאה, **וסיים ע"ז** דבעת הצורך יש **להקל** בזה (סי"א וסקס"ו, ועיין ביאוה"ל ד"ה אם מכירו ושעה"צ סקס"ח ס"ט מה שהאריך בזה, וצ"ת).

יא. עבד ישראל שבישל או אפה לעצמו בשבת, אפילו שבת ראשונה ופעם ראשונה, שאין העבד יודע אם יאכל אדוניו מזה או לא, מ"מ אסור כיון שמכירו ומרגילו לשבת אחרת (סקי"ז). ובשעה"צ סקס"ט דן בזה אם כן הדין בכל גוי המכירו, ומטעם זה דמרגיל לשבת הבאה, או שמא הוא דוקא בעבד ושפחה דחיישינן טפי שיתכוונו לאדוניהם.

יב. שיעור "בכדי שיעשו" (כגון בלקט פירות בשבת לישראל): היינו שיעור שילך הגוי במוצ"ש למקום שלקט שם, וילקוט שם אחרים ויחזור לכאן. **ואם אין ידוע** מהיכן הביאם, שיעורו בכדי שיביא מחוץ לתחום. **ואם הביא בשבת דרך רכיבה,** שיעורו שילך למקום ההוא ג"כ בדרך רכיבה (סקכ"ט). **ולדעת המג"א** א"צ לשער רק נגד רכיבה **ביום** בלא ליל שבת, דבלילה אין דרך לרכוב, והאחרונים פקפקו וכתבו דהכל לפי הענין (ביאוה"ל ס"ח ד"ה מותר).

וי"א דבחוץ לתחום אין הלילה **דמוצ"ש** עולה מן החשבון, וצריך "ביום ראשון" בכדי שיעשו כיון דאין רגילות להביא בלילה ממקום רחוק, וא"כ נהנה ממה שהובא ביום, **ולדינא** נקטו האחרונים להקל בזה דסגי בכדי שיעשו במוצ"ש, ודלא כהי"א, וכ"נ ובפרט לצורך מצוה או אורחים וכיו"ב, **אכן** אם יש בו **עוד איסור תורה** מלבד איסור תחומין, וכגון נלקט בשבת או נצוד וכדו' (וגם הובא מחוץ לתחום אח"כ), בזה יש להחמיר להצריכו בכדי שיעשו ביום ראשון, ולצורך מצוה גם בזה יש להקל דסגי בכדי שיעשו במוצ"ש (סק"מ ועי' שה"צ).

יג. במלאכה לעצמו שיש משום מוקצה, וכגון צידה ותולש, דאסרינן לישראל בו ביום ואפילו בספק, **היינו באכילה וטלטול, אבל הנאה** כגון להאכיל לבהמתו מותר (באין מכירו), ובלבד שיזהר שלא יעמידנה ע"ג משום חשש טלטול המוקצה, אלא יעמוד בפניה עד שתלך שם ותאכל (ס"ד ה' י"א).

יד. גוי ש"מסיח לפי תומו" שנלקטו מע"ש: נאמן אם אין יודע שאסור לישראל הנלקטין בשבת, דבזה לא חיישינן שישקר, כיון דמגרע מקחו לומר שהם מאתמול (אבל כשיודע שאסור לישראל אין נאמן, דהרי משביח מקחו) (סי' תקט"ו סקל"א).

בפרטי איסור הנאה ממלאכות שעשה גוי בשבת

גוי שהדליק נר וכדו'

א. גוי שהדליק נר לעצמו, וכן שאר מלאכות שאין צריך לחוש שירבה בשביל הישראל, וכגון בנה כבש לירד בו, **מותר לישראל ליהנות ממנו בשבת,** אבל אם עשה כן לצורך ישראל, ואפילו אינו מכירו, וכגון שאומר בפירוש שלצורך ישראל הוא עושה, או שניכר ממעשיו שעושה לצורך ישראל, וכגון שהדליק נר בבית הישראל והלך לו, אסור ליהנות ממנו עד מוצ"ש בכדי שיעשו. ואם לא הלך הגוי משם, מותר לישראל להשתמש בו, אף דהגוי עדיין לא נשתמש בו, דתלינן מסתמא דהדליק רק לצורך עצמו שישתמש בו אח"כ (סי"א וסי"ב).

האופה

א. גוי שאפה פת לעצמו בשבת ("ולעצמו" דהכא היינו שאפה למכור - **וברוב גוים** בעיר, דעשה עבורם, אבל לעצמו ממש אסור משום **פת של בעה"ב** גוי שלכו"ע אסורה, אא"כ שעה"ד שאין מצוי פת אחר כלל): **יש אוסרים** לישראל לאכלה לשבת, ואף דבעלמא מותרת מלאכה שעשה לעצמו וכגון בהדליק נר וכדו', **הכא אסור משום מוקצה,** דשמא היתה ביה"ש קמח או עיסה ואתקצאי מלאכלו (ואפילו היו חיטים דראוי לכוסן חיים, מ"מ כיון שבתורת "לחם" לא היו ראויים נחשבים "נולד" - ולפי"ז למתירין (בסי' תצ"ה) נולד, גם בזה יהי' מותר כשהיו חיטים ביה"ש), **וי"א טעם האיסור דבמידי דאכילה החמירו** לגזור (אפילו עשאן לעצמו), שמא יאמר הישראל לגוי לעשותן, **כיון דלהוט אחריהן ביותר,** וכתב המג"א סי' תקי"ז **דבשו"ע** שם משמע **כטעם זה.**

ויש מתירין לאכלו, וסוברים דאין מחלקים בין מידי דאכילה לשאר דברים, ומשום מוקצה ונולד ג"כ אין שייך כיון שגמרם בידי אדם (שהגוי יכולת בידו לגמרו ולתקנו לכך בשבת), **ובשעת הדחק** כגון לסעודת ברית מילה, או לצורך ברכת המוציא, **יש לסמוך על המקילין,** רק יזהר שלא יקראנו לביתו לפרוע לו דמיו דהוי מו"מ, **דלא יתן לו מעות מע"ש** כדי שיתן לו הפת בשבת, דאז **אדעתא דישראל** קעביד, ובודאי אסור בכל ענין (ס"ד ומשנ"ב ושעה"צ וביאוה"ל ד"ה לעצמו) (ובביאוה"ל (ד"ה יש אוסרים) כתב דאף דמצינו כעי"ז לענין גוי שגמר מנעלים למכור בשבת, שנקטינן דמותר לנעלן כיון דגמרן בידי אדם, הכא אסרו - או משום הסברא דהוי

"מידי דאכילה" או דיש לחלק בין דבר שהתחיל מבעו"י וגמרו בשבת כמנעל, ובין פת שהתחילו בשבת עצמה וחמור טפי).
ובספק אם נאפה קצת מבעו"י (כדי קרימת פנים): יש להקל, מאחר דיש מתירין בכל ענין (ביאוה"ל ד"ה בשבת).
ועבד הישראל שאפה ובישל בשבת אפילו לצורך עצמו, ואפילו שבת ראשונה שלא ידע אם אדוניו יאכל מזה או לאו, אפ"ה אסור מפני שמכירו ומרגילו כן לשבת אחרת (סקי"ז, ובשעה"צ סקס"ט דן אם ד"ז הוא בכל גוי המכירו, או דוקא בעבד ושפחה שעושים ע"ד אדוניהם).

צידה וקצירה

א. גוי שצד דגים לעצמו, ואפילו ספק צדו היום או מאתמול, **אסורים לישראל בשבת** בין באכילה ובין בטלטול, **ואפילו נצודו בשבת מאליהם** במצודה הפרוסה מע"ש, דבזה הוא ודאי מוקצה שלא היו מזומנים מאתמול, ולכן לכו"ע (אף למתירין בפת שאפה) אסור, **וה"ה בפירות שקצרן בשבת לעצמו** (ואפילו ספק בשבת) דאסורים לישראל בשבת משום **מוקצה דמחוברים**, וגם **דגזרינן שמא יעלה ויתלוש** כמו שגזרו בפירות הנושרין מאליהן (ולטעם זה אסור **אפילו הי' בדעת הגוי מע"ש לתלשן** בשבת, דמשום מוקצה ליכא, ומשום שמא יעלה ויתלוש איכא, ויש עוד נפ"מ), **ואם ניכר שנתלשו מבעו"י** וכגון שכמושין קצת וכדו', מותרין בשבת.
ולמוצ"ש: מותרין **מיד** אפילו ודאי נתלשו בשבת, כיון שתלשן לעצמו (ס"ה משנ"ב ושעה"צ).
ב. אם ליקט וצד בשביל ישראל: אפילו בלא ציווי הישראל, **ואפילו בשביל ישראל וגוי** (כגון במחצה על מחצה), או שידוע שגם לישראל צד אף דהרוב גוים, **אסורים** אפילו לישראל אחר עד למוצ"ש בכדי שיעשו, **ובטלטול** ג"כ אסורים **בשבת** משום מוקצה, **וה"ה בשאר מלאכות דאורייתא** שעשה עבור ישראל דאסור לכולם עד בכדי שיעשו (ושיעור בכדי שיעשו עיין בכללים). ואם נאמן הגוי במסל"ת שנלקטו מע"ש או לאו, מבואר בסי' תקט"ו ס"ג, וסי' תקי"ג ס"ו [ושם מבואר דבדאורייתא אין נאמן בד"כ, ובדרבנן נאמן, אכן לענין צידה ותלישה נאמן שהם מאתמול, אם אין יודע שאסור לישראל הנצודים ונתלשין היום, דבכה"ג מגרע מקחו (שהם פחות טריים), אבל ביודע שאסור לישראל אין נאמן, דאומר כן כדי שיקנו ממנו, ויש שם עוד פרטים] (סי' שכ"ה ס"ו).
ג. ספק אם לקטן לישראל או לאו, או דלקטן לישראל בודאי רק דאפשר שלקטן מבעו"י, **אסורים בו ביום, ולמוצ"ש:** י"א דאסורים **עד כדי שיעשו**, ואף דהוא ספיקא דרבנן, מ"מ כיון דהוי דבר שיש לו מתירין שיוכל לאכלן אח"כ החמירו, **וי"א דלערב מותרין מיד**, דכיון דעיקרו אינו אלא גזירה לענין מוצ"ש לא החמירו בזה בספק דרבנן של מעשה גוי (**אבל בשבת עצמ**ה דהוא **ספק מוקצה** - מוכן - **החמירו בו** יותר משאר ספק דרבנן **ואסור**, ולדעה זו בשאר ספיקות אפילו בשבת מותר) [ועיין בסמוך].
ולענין דינא דמוצ"ש: דעת **הא"ר** בשם האחרונים דיש לסמוך עלייהו להקל מיד במוצ"ש, ומ"מ **בשבת יש להחמיר** ואפילו בשאר ספיקות (דבזה לא סמכינן עלייהו שחלקו בין ספק מוקצה לשאר ספיקות), **ודעת החיי"א** דאין להקל אלא לצורך מצוה או במקום הדחק (ביאוה"ל), וכ"מ בפמ"ג שמחמיר בזה (שכן היא הכרעת הב"י בסי' תקט"ו) (ס"ז וסקל"ב-ל"ג, ושעה"צ סקל"ה-ל"ז), **ומשמע בביאוה"ל** דלענין ספק אם נלקטו היום (לישראל) שמקילים (עכ"פ במצוה), היינו דוקא כשניכרין קצת בפירות שנלקטו מאתמול, אבל בסתם פירות שאצל גוי, ואפילו לא הביאן דורון לישראל אפשר דאין להקל (ד"ה וי"א) [כמדו' דזה כוונתו].
ונחשב "ספק": דוקא כגון שאמר הגוי לישראל שיתן לו פירות בשבת, והלך הישראל לבית הגוי ונתן לו, דבזה יתכן שפירות אלו ליקט לעצמו תחילה, **וכן לענין ספק לקטן היום** (בליקט לישראל) היינו בכה"ג, **אבל אם הביא הגוי דורון לבית הישראל** (או בהביא למכור לו), בזה נחשב **כודאי** לקטן עבור הישראל, ובודאי ליקט היום, דמסתמא הביא מן המשובחין (של היום), **ואסורים לכו"ע במוצ"ש בכדי שיעשו. וה"ה בהביא פת חמה לישראל**, דאמרינן דבשבילו אפה, ואין נחשב כספק (סק"ל ל"א).

תחומין

א. גוי שהביא דבר מחוץ לתחום לעצמו: או שהביא למכור בעיר שרובה גוים (סקל"ח), והוא מדברים שאין בהם חשש צידה וקצירה (או מין אחר, או שניכר שנלקטו מקודם), **מותר** לישראל לאכלו או להשתמש בו **אפילו בשבת** (ואפילו להאוסרים בסעיף ד' בדברים של אכילה, דתחומין קילי), ואפילו בתחומין די"ב מיל ג"כ מותר (ס"ח וסקל"ד ל"ה).
ב. כשהביא עבור ישראל מחוץ לתחום: אסור למי שהובא בשבילו (ובכלל זה בני ביתו ואורחים המזומנים אצלו לשבת), **לאכלו בו ביום**, ולערב מותר **בכדי שיעשו** (ומה נחשב בכדי שיעשו לענין זה נתבאר בכללים), **וי"א דלערב מותר מיד**, וסוברים דבדרבנן א"צ להחמיר בכדי שיעשו, **ונקטו רוה"פ** כדעה ראשונה **דבענין בכדי שיעשו**, וכ"ש בתחומין של י"ב מיל די"א דהוא דאורייתא, **ולאחרים שלא הובא בשבילם** (ולאפוקי בהביא סתם למכור ורוב ישראל בעיר, דג"ז נחשב הובא בשבילם), **מותר בו ביום**, דבאיסור דרבנן לא החמירו לאחרים, ואפילו בי"ב מיל כיון שאין מפורש בקרא לא החמירו בו (סקל"ח-מ"ב).
ואם הביא עבור ב' בני אדם ב' דברים: אסורים להחליף ביניהם כדי להתיר באכילה, דא"כ יבואו לומר לגוי לכתחילה להביא להם, **אבל מותר למכור** לישראל אחר שלא הובא בשבילו (בדרך המותרת בשבת בסי' שכ"ג), ובלבד שלא ירויח למכור ביוקר ממה שלקח (סקל"ז). **וכל זה לענין אכילה.**
ג. ולענין טלטול: מותר אפילו למי שבא בשבילו, אף שאסור באכילתו, מ"מ כיון דראוי לישראל אחר אינו מוקצה (סקל"ז).
ומ"מ אינו מותר לטלטל (לשום ישראל) אלא **בתוך ד"א**, משום איסור תחומין של החפץ, אא"כ הובאו לתוך עיר המתוקנת בחומה לדירה, דהיינו **שישבה ולבסוף הוקפה**, דאז מותר לטלטל בכולה דכד"א חשיבא, אבל אם היא מוקפת שלא לדירה, כגון שהוקפה ולבסוף ישבה, נחשב כאינה מוקפת, ואסור לטלטל רק ד"א (ממקום שהניחו הגוי המביא), **וסתם עיירות המוקפות** הם מוקפות לדירה, **וסתם מבצרים** אין מוקפין לדירה, **וה"ה** בתוך עיר המתוקנת **ע"י מחיצות של צוה"פ**, דמותר ג"כ לטלטל החפץ שבא לתוכה בכולה, דכולה כד"א חשיבא (ס"ח וסקמ"ג-מ"ה).
ד. ספק אם הובאו מחוץ לתחום (עבור הישראל), אסור בו ביום, **ולערב** תליא בפלוגתא (דספק נלקטו היום בס"ז), די"א דבענין בכדי שיעשו, וי"א דלערב מותר מיד, **והסכימו האחרונים** דהכא יש לסמוך על המתירין למוצ"ש מיד (וסמכינן לענין ספק על המתירין לערב מיד, אפילו בודאי הובאו חוץ לתחום) (ס"ט וסקמ"ח).
ומיהו אם הגוי גר בתוך העיר, ופירות כאלו מצויים בעיר, **תולין להקל**, ומותר לאכול אפילו למי שהובא בשבילו, דמסתמא לא הובאו מחוץ לתחום. **ואפילו אם יש לגוי ב' בתים**, אם האחד מהם הוא בתוך התחום אף שהשני חוץ לתחום, תלינן שמתוך התחום הוא (ס"ט וסקמ"ט-נ').
ואם יש לגוי ג' בתים, וב' מהם חוץ לתחום: להט"ז אסור, דתלינן בתר הרוב ולא בתר הקרוב, **ולהגר"א והא"ר מותר** גם בכה"ג, דאמרינן כאן נמצאו כאן היו (ועדיף מסתם רוב וקרוב) (ביאוה"ל ס"ט ד"ה שני).
ה. ואם הובא בספינה, והיתה הספינה ביה"ש במים, ובכל משך הפלגתה היתה למעלה מי"ט מקרקע המים, מותר לישראל בשבת, דבכה"ג ליכא איסור תחומין (סקל"ח).

הוצאה מרה"י לרה"ר או לכרמלית

א. גוי שמילא מים לבהמתו בשבת מבור שברה"י, ודלה לרה"ר (וכגון שראינו שהשקה לבהמתו דניכר שלעצמו דלה, או בידענין שדלה לעצמו), **מותר לישראל** להשקות לבהמתו אחריו, ודוקא באינו מכירו (ס"ט וביאוה"ל ד"ה להשקות).
ואם מכירו הגוי לישראל: אסור בו ביום (אפילו דלה לעצמו ושלא בפניו, אם יודע הגוי שהישראל צריך לכך) **שמא ירבה בשבילו, ולערב מותר מיד** (**וי"א** דאפילו לא ידע שצריך לכך אסור, כל שמכירו, דחיישינן שיבוא להרבות בשבת הבאה בשבילו, ובעת הצורך אפשר להקל בזה) (ס"ט וסקנ"א וסקס"ו, ועיין בכללים).
ואם מילא לצורך בהמת ישראל: אסור לכל אחד, ואפילו להשתמש בהם לשאר תשמישים, **עד מוצ"ש בכדי שיעשו**, כיון שעשה מלאכה דאורייתא, **ואם מילא מבור שברה"י לכרמלית** (דהוא דרבנן), בזה מותר בו ביום לאַחֵר (שלא נתמלא בשבילו) (סקנ"ג נ"ד ושעה"צ).
ב. ואם הובא לישראל דרך רה"ר ממקום שהי' יכול לילך שם בעצמו ולשתות: יש מקילין בדיעבד באופן זה לשתותם אף שהובאו בשבילו דרך רה"ר, **דאין חשיב נהנה ממלאכת הגוי בשבת**, כיון דיכל ליהנות זה בלא חילול שבת. וכגון לשתות "אדם" ממים שדלה מבור כשיכול לירד לתוכו ולשתות (אבל לבהמה שאין יכולה לשתות משם אסור וכנ"ל), **וה"ה לבהמה** דמותר כשהביא מנהר שהיתה יכולה לילך שם ולשתות, או מרה"י באופן שהי' אפשר להכניסה שם ולהשקותה בלא חילול שבת, **אבל כשאין יכול לילך שם** אף מפני סיבה צדדית כסכנת דרכים וכדו', **וה"ה תשמישין שא"א לעשותן** בתוך הבור, וכגון להדיח כלים בהמים וכדו', **אסור לכו"ע** לעשותן במים שדלה הגוי, מאחר שלא הי' יכול לעשות פעולה זו בלא החילול שבת (סקנ"ה-נ"ו).
וכן אם הביא עתה ממקום שלא הי' אפשר לשתות בלא חילול שבת, אף שיש כאן עוד בורות וכדו' שאפשר לשתות מהם בלא חילול שבת, **מים אלו אסורים**, כיון דאותם א"א הי' לשתות בלא חילול שבת (סקנ"ה ועי' שה"צ סקנ"א).
ולענין דינא העיקר **כדעת האוסרים** בהובאו מרה"ר לרה"י (ולהיפך), אפילו במקום שהי' יכול לילך שם ולשתותן בלא חילול שבת, שכן ד' רוה"פ (והמתירין הם יחידאי), **ולצורך גדול או צורך שבת יש להקל** בזה בדיעבד אפילו דרך רה"ר, ובפרט ברה"ר דילן דלהרבה פוסקים היא מדרבנן, **ובמוצ"ש** יש להתיר בזה **מיד** (אפילו שלא לצורך גדול) (סקנ"ו).
ג. לומר לגוי שיביא דרך רה"ר או כרמלית באופן שיכול הישראל לילך לשם ולשתות בעצמו: כתב הרמ"א דגם בזה שאומר לו לכתחילה יש מתירין בכרמלית ואפילו ברה"ר, **ומ"מ ודאי דיש להחמיר** בזה אא"כ הוא **צורך גדול או מצוה גמורה,** וכגון שצריך משקה לקידוש, או להביא התבשיל החם שהוכן לסעודת שבת, דבזה יש להקל בכרמלית או כשאין עירוב, **והעולם נהגו היתר לומר לכתחילה לגוי להביא שיכר** ושאר דברים שיש בהם **צורך שבת קצת** דרך כרמלית (ובד"מ משמע דאף דרך רה"ר דידן), ואף דיש להחמיר, וכן ראוי לירא שמים, מ"מ אין למחות ביד המקילין לצורך שבת או בשעת הדחק, **וכ' האחרונים** דמ"מ גם זה אין להקל **רק בשיכר וכיו"ב** מדברים הצריכים לשבת, **שא"א בלעדם** אלא בדוחק קצת, **אבל דברים שא"צ כ"כ כפירות וכדו',** אף דרוצה להתענג בהם לכבוד שבת **אין להקל**, ולא יפה עושין המשלחין ע"י גוי מגדנות לאורח ולחתן חוץ לעירוב, **ובעצם הדבר** האחרונים פקפקו במקור וטעם הדבר להתיר אמירה לכתחילה ואפילו בכרמלית, וכ"ש ברה"ר (סי"א ברמ"א וסקנ"ז-ס"ג ושעה"צ סקנ"ד).
ד. אם אין לבהמתו מים לשתות: אסור לומר לגוי לשאוב לה מים **מרה"י לרה"ר** במקום שלא היתה יכולה לירד לשם בעצמה ולשתות, **אבל** אם סביבות הבור הוא **כרמלית** מתיר החיי"א לומר לגוי לשאוב **משום צעב"ח**, ומ"מ לא ישקה רק פעם אחת ביום ולא יותר, **וע"י ישראל** אפילו בכרמלית אסור להשקותה, **ובשעה"צ העיר** דלסברת החיי"א משום צעב"ח הי' צריך **גם לרה"ר להתיר** ע"י גוי, וכתב דאפשר דלא פסיקא ליה כ"כ דיש בזה משום צעב"ח, **אכן ברה"ר דידן** מסתברא להקל לדונו ככרמלית במקום הדחק, לענין אמירה לגוי להשקותה, ואם מילא הגוי ממקום שיכלה בעצמה לירד ולשתות, אפילו מילא לצורך ישראל, יש להקל בכה"ג **כשאין לו מים אחרים להשקותה** שתשתה מהם (אף דמעיקר הדין נקטינן לאסור גם בכה"ג (וכנ"ל אות ב'), הכא דיש משום צעב"ח יש להקל (סקס"ד ושעה"צ סקס"ד).
ה. חרש שוטה וקטן ישראלים שמילאו מים בשבת: אם מילאו לצורך **עצמם** מותר לישראל לשתות אחריהן, ואפילו מכירים אותו, דלא חיישינן שירבו בשבילו, **אבל** כשמילאו **לצורך ישראל** אסור, ובענין למוצ"ש בכדי שיעשו (ס"י וביאוה"ל ד"ה אינו יהודי).

ליקוט עשבים לצורך בהמה

א. גוי שליקט עשבים לצורך בהמתו: מאכיל אחריו ישראל לבהמתו אם אינו מכירו, דמוקצה מותר בהנאה (ולעיל דאסרנו בליקט פירות התם הוא לאכילה), **ומ"מ אסור להעמידה עליהן,** דחיישינן שמא יטול בידו ויאכילנה, וזה אסור משום דהם מוקצה, **רק יעמוד בפניה** שלא תוכל לנטות אלא דרך שם ותאכלם (סי"א וסקס"ה).
ואם הגוי מכירו אסור בשבת להאכילם לבהמתו, דיש לחוש שמא ירבה בשבילו, ואף שלא לקט בפני הישראל אסור, כל שיודע עכ"פ דאותו ישראל נצרך לכך, ויש מחמירין אפילו לא ידע אז זה, ומטעם דחיישינן שיבוא לעשות כן שוב לשבת הבאה (ועי' שה"צ סקס"ט שהאריך בזה), ולעת הצורך יש להקל כשלא ידע שהישראל צריך. ולדעת המג"א אפילו ליקט בפניו אין אסור אא"כ יודע שצריך לו (ובט"ז וא"ר לא ביארו בליקט בפניו אם צריך שיהי' ג"כ יודע שצריך לו, ואולי אוסרים אף באינו יודע כל שלקט בפניו, וביאוה"ל הבין שיתירו באין יודע, **ובביאוה"ל** הביא **שיטת רוה"פ דדוקא בפניו אסור** במכירו, **אלא דמ"מ** ע"פ סברת המג"א דכשהגוי יודע שהישראל צריך לו אסור לכו"ע אף שלא בפניו, ועיקר הטעם דבענין בפניו הוא כדי שידע הגוי, א"כ הכא כשיודע שצריך לו בכל גווני יש לאסור, **אכן בהגהת ביאוה"ל הקשה על המג"א** ממשמעות הראשונים **שאפילו ביודע מותר אם לא עשאו בפניו**, ושכן י"ל מסברא דבמה שהגוי יודע שהישראל צריך לזה אין מוכרח שיכוין בשבילו, דאטו יכוין בשביל כל מכיריו, **ורק כשיודע שצריך וגם הוא בפניו**, נותן דעתו לכוין בשבילו, והניח בקושיא).
ב. גוי שליקט והאכיל לבהמת ישראל: א"צ הישראל למחות בידו, כיון שאין עושה בציוויו אלא מעצמו, ואמרינן דלאו להנאת ישראל קעביד, אלא אדעתא דנפשיה כדי להרויח, ולכן א"צ למחות, וכמו בגוי שבא מעצמו לכבות דליקה, **ואם רגיל בכך צריך למחות**, דהוא רק הערמה בעלמא (ובשעה"צ סקע"ג פי' דהיינו שהישראל מערים בכך, אבל מה שהגוי ליקט לצורך ישראל לא אכפ"ל כל שאין רגיל, וא"צ למחות, אף דהגוי הערים לעשות זאת, ודלא כמשמעות המרדכי שרק בליקט לעצמו, אבל כשליקט לצורך ישראל צריך למחות [א.ה. כמדו' שכן הפי' בדבריו]). **וכן אם ליקט** לצורך בהמת ישראל, ודאי דאסור לומר לגוי שיאכילנה, אף דלקט מתחילה מדעתו בלא אמירת הישראל, **וכ"ש דלא יעמידנה** הישראל בעצמו שם (וכנ"ל אות א' במכירו) (סי"ג משנ"ב ושעה"צ).
ג. אם ליקט לבהמת ישראל ממקום שיכולה לאכול בעצמה ממחובר: להמקילין במילא מים מרה"י לרה"ר כשיכול לשתות שם בעצמו, מותר גם כאן, וא"כ האיסור אינו שייך אלא בליקט מעבר הנהר וכדו', או שירא להוליכנה שם פן יגנבוה, שלא יכלה לאכול מהמחובר דשם, אכן כבר נתבאר לעיל דהעיקר כהאוסרים, ושפיר איירי בכל ענין.
ובשעת הדחק שאין לישראל עשבים, **כ' החיי"א** דיש לסמוך על המקילין, ויכול לומר לגוי להאכילנה, אף שלקטן לישראל, וכן יכול לעמוד בפניה שתלך שם לאכלם. **וכתב עוד דאם אין שום דבר שתאכל**, וגם אין יכול להוליכה שתאכל ממחובר, **אין למחות** באומרים לגוי **שיקצוור** עבורה עשבים, **דמוטב שיהיו שוגגים** וכו', וגם משום **צעב"ח** (א.ה. ומשמע דלסברא זו יש להקל טפי). אכן ודאי שלא יאמר לו לקצור יותר מצורך אכילת פעם אחת ביום, **ואם יכול להשיג שבולת שועל** אף שיצטרך לפזר דמים הרבה, חייב לעשות כן, דעדיף לומר לגוי שיביאם ואפילו דרך רה"ר דידן, ולא יאמר לו לקצור עשבים, דההבאה היא רק שבות דשבות (דמותר במקום הצורך בסי' ש"ז), והקצירה היא שבות גמור (סקס"ד, ושעה"צ סקס"ג, ועי' שה"צ שם ס"ד דהעיר דאולי אין זה צעב"ח גמור, דאל"כ הרי במקום צעב"ח מתירין, וכגון לחלוב הבהמה ע"י גוי בסי' ש"ה ס"כ - וע"ש דיש מחמירין והמנהג להתיר).

בעשיית קבר וצרכי המת

א. גוי שחפר קבר לצורך מת גוי או עשה ארון עבורו: מותר לישראל ליקבר בו (סי"ד).
ב. ואם עשאן עבור ישראל: אם אינו מפורסם שעשאו לצורך הישראל, מותר לערב בכדי שיעשו (ואפילו אמר לו לעשות כן שרי בכדי שיעשו).
ואם הוא דבר של פרהסיא: וכגון שהקבר במקום של פרהסיא, או שבונה שם הארון ע"ג הקבר, שהכל יודעים שנעשה לפלוני ישראל, **אסור לאדם זה עולמית,** ולא מהני להמתין שיעור כדי שיעשו.
ואיסור זה של פרהסיא: י"א דהוא בכל דבר של פרהסיא, וכגון בנה בית לישראל אסור לדור בו עולמית (והיינו בבנה בשכיר יום, אבל אם קוצץ לו דמים ועושה בקבלנות, **מדינא** מותר אפילו בשבת, או עכ"פ במוצ"ש בכדי שיעשו, ומ"מ גם בקבלנות "נכון להחמיר" לאסור עולמית) (סקע"ג ושעה"צ סקע"ד וסי' רמ"ד סקי"ט ושעה"צ סקכ"א).
וי"א דדוקא בקבר החמירו חכמים לאסור עולמית, כיון **דגנאי הוא** לישראל שיקבר בקבר **שהוא מפורסם שנעשה בחילול שבת**, אבל **בשאר דברים** אפילו של פרהסיא **אין אסור** אלא בכדי שיעשו, וכ"ד כמה ראשונים, ויש לסמוך עליהם (סקע"ג).
וכ"ז למי שנעשה עבורו, אבל לישראל אחר מותר (אפילו בקבר) למוצ"ש בכדי שיעשו (סי"ד).
ג. גוי שהביא בשבת חלילין לספוד בהם ישראל: אם הובאו מחוץ לתחום **וגם** העבירום **דרך רה"ר**, אסורים בין לו ובין לאחרים עד מוצ"ש כדי שיביאום ממקום קרוב (דהיינו חוץ לתחום מיד). **ואם ידוע שממקום פלוני הובאו**, ימתין למוצ"ש כדי שיבואו מאותו מקום, ואח"כ מותרין בין אם הוא מקום קרוב יותר (דהיינו תוך התחום) ובין רחוק הרבה, ואפילו אם מצויין כאן חלילין וכדו', מ"מ צריך להמתין בכדי שיובאו ממקום שבאו (סט"ו סקע"ה וסקע"ז).
ואם הביאם דרך סרטיא גדולה שהוא דבר מפורסם (והיא רה"ר), אסור לו **עולמית** וכארון וקבר (סקע"ו).

ואם הובאו דרך כרמלית והביאום מחוץ לתחום, מותרים לאחרים במוצ"ש **מיד, ולמי** שהובא בשבילו בעינן **כדי שיעשו** (ועיין בהערה). **אבל אם הובאו מתוך התחום,** אף שהובאו דרך כרמלית מותרין לערב מיד, ואף דטלטול בכרמלית אסור ג"כ מדרבנן, **מ"מ בזה הקילו** כיון שאין הנאה כ"כ בהבאה זו דתוך התחום (ודלא כהט"ז והגר"א שהחמירו "לו" אפילו בכרמלית שבתוך התחום עד כדי שיעשו) (סקע"ט ושעה"צ) [א.ה. והכא לענין חוץ לתחום בכרמלית לא נזכר הדעה המקילה המתרת במוצ"ש מיד למי שהובא בשבילו (בס"ח), משום דבמת חמור טפי דאוושא מילתא, כמ"ש ב"י בשם הרא"ש, ועיין מג"א סקי"ד ורע"א שם, וע"ע ברע"א סוה"ס].

ד. ספק אם הובא חוץ לתחום או לא: תליא בפלוגתא דס"ז (בספק נלקטו בשבת) אם צריך להמתין בכדי שיעשו או דמותר מיד למוצ"ש, **והכא נקטינן לאיסור**, ואף דבתחומין סתם נקטנו להקל במוצ"ש מיד (כדאיתא בס"ק מ"ח), מ"מ הכא במת החמירו (סס"ז משנ"ב וביאוה"ל ושעה"צ סק"פ) [א.ה. ופי' רע"א הטעם דבתחומין סתם מצרפין הדעה שמתירה אפילו בודאי הובאו משם, וסמכינן ע"ז עכ"פ בספק, אבל הכא במת דנתבאר דאין דעה המתירה בודאי (וכנ"ל בהערה לאות ג'), לא שייך לצרף להתיר במקום ספק].

רחיצה בשבת וביו"ט (מסי' שכ"ו)

רחיצת כל גופו ופרטים במרחץ

א. רחיצה בחמין: אסור לרחוץ כל גופו בשבת, או רוב גופו, **בחמין** ואפילו הוחמו מע"ש (גזירה שמא יבואו להחם בשבת), בין ברוחץ בכלי ובין שמונחים המים בקרקע, ואפילו לשפוך המים על גופו ולהשתטף אסור, ואפילו רוחץ כל אבר ואבר לבדו אסור (כשרוחץ רוב גופו בדרך זו) (ס"א ומשנ"ב סק"א-ד'). [א.ה. ובמש"כ גזירה שמא יבואו להחם בשבת, עיין מש"כ בזה בשו"ע הגר"ז, ועיין לקמן סקי"ז].

ב. רחיצה בחמי טבריה: לא גזרו חכמים **אלא בחמי האור, אבל בחמי טבריה** ושאר מעינות **מותר** לרחוץ אפילו כל גופו יחד, ודוקא **בעודם בקרקע**, אבל אם נטל מהם מים בכלי אסור לרחוץ ממנו כל גופו, אטו חמי האור (ועיין לקמן לענין זיעה) (ס"א וסק"ח).

ג. מעינות שרוחצים בהם לרפואה (חמין - וה"ה צוננים), אם דרך הבריאים ג"כ לרחוץ בהם מותר, אפילו כוונתו לרפואה, **ואם אין דרך** לרחוץ בהם **אלא לרפואה** [וה"ה בחמי טבריה בזמן שאין דרך לרחוץ בם אלא לרפואה], **אסור** לרחוץ משום איסור **רפואה בשבת** (סק"ח - **ויש בזה כמה פרטים** - ומבוארים בסי' שכ"ח סעי' מ"ד).

ד. סילון (צינור) של צוננים שהמשיכוהו דרך אמת המים שהיא חמה (דהיינו שהיא מעין וכדו' כחמי טבריה, וממשיך בהם צוננים בסילון לחממם): **אם הצינור סתום** מצדדיו ופיו יוצא חוצה לה, ונשפכים מימיו לגומא שבקרקע ("עוקא"), **1. אם פקק פיו מע"ש** ונתחממו שם (אפילו מבעו"י), ובשבת פותח הסתימה ויוצאים מים אלו לעוקא, **אסור לרחוץ בהם** (ואפילו אבר אחד, וכן לשתות מהם אסורים), דהוי כהטמנה בדבר המוסיף הבל שאסור אפילו טומן מע"ש. **ואם המשיכם כן מערב "יום טוב" (או ביו"ט):** דינם כחמין שהוחמו ביו"ט, שאסור לרחוץ בהם כל גופו, אבל מותרים בשתיה וברחיצת אבר אחד, ובביאוה"ל פקפק קצת דאולי בהמשיכם מעיו"ט קילא, ואפילו רחיצת כל גופו בהם שרי, וכתב שבב"י מבואר לא כן, והניח בצ"ע. **2. ואם פי הצינור הי' פתוח, ונשפכו המים (שהוחמו) לעוקא מבעו"י:** מותר לרחוץ בהם (שהם כחמי טבריה - והטמנה לא היתה), וכן מותר לשתותן, **והנשפכין עתה בשבת:** משמע בבית מאיר דאסורים, אבל בביאוה"ל כתב להסתפק בזה דשמא אין נחשב מוטמן כלל ומותרים. **3. ואם הצינור פתוח מלמעלה ומימיו מתערבין** "לתוך האמה", מותר לרחוץ בהם כשהם נמשכים והולכים מע"ש, **דאין זה הטמנה כלל** (ודלא כרש"י שגם זה חשוב הטמנה [ובב"מ כתב דגם רש"י מודה דזה לא הוי הטמנה, אבל לא משמע כן בראשונים]) (ס"ג משנ"ב וביאוה"ל ושעה"צ). [א.ה. במש"כ במס' 2 לענין הנשפכים בשבת, דבביאוה"ל מצדד דגם הם מותרים, ראיתי שמעירים בזה דלכאורה היינו לשתיה, אבל לרחיצה הלא אסרינן אפילו הוחמו בשבת בהיתר, וכנזכר בסקי"ז (כ"כ בס' ביאורי משנ"ב קלפהולץ), ויתכן לחלק דלענין הוחמו בחמי טבריה שאני, וכשם שחמי טבריה עצמם מותרים, והסכים לזה הגרנה"ק שליט"א].

ה. המצטער (והיינו שיש לו קצת חולי וצריך לרחיצת החמין): אף שאינו חולי כל הגוף י"ל **דמותר לרחוץ** (ביאוה"ל ס"א ד"ה במים - מחי' רע"א, והוא ע"פ הרמב"ם, והובאו דבריו בשו"ע סי' ש"ז סעי' ה' יעו"ש) [א.ה. וע"ע בדברי יוסף (הנזכר בחי' רע"א, ונדפסו דבריו בעין הגליון על השו"ע), ששם צידד עפי"ז להתיר טבילה בחמין כטבילת מצוה, יעו"ש].

ו. ליכנס להזיע בשבת בהבל שבמרחץ: אסרו חכמים גם הזיעה בשבת כשמתכוין לכך, והטעם גזירה מפני עוברי עבירה שהיו רוחצין בחמין שהוחמו מבעו"י, ואמרו "מזיעין אנחנו", לכך אסרו גם הזיעה בלא רחיצה. **ואם אין מתכוין להזיע: מותר** לשהות שם אפילו במרחץ קטן דנפיש הבליה שודאי יזיע, **ויש אוסרים** אפילו כשאין כוונתו לכך כשהוא במקום שדרך שיזיע, כגון במרחץ קטן, **ולדעה זו** צריכין ליזהר העולים מבית הטבילה ולובשין בגדיהן במרחץ, שימהרו כדי שלא ישהו הרבה ויזיעו, ובלילה שהמרחץ חם מאד א"א ליזהר בזה, ולענין ט"נ צ"ל שסמכו בעת הצורך על דעה ראשונה (סי"ב ומשנ"ב).

ז. זיעה בחמי טבריה: י"א דאף שהתירו רחיצה בחמי טבריה, **מ"מ אסרו בו הזיעה**, ולכן אוסרים כשהם במקום מקורה דיבוא לידי זיעה, **ויש מתירין** להזיע בחמי טבריה כמו שהרחיצה בהם מותרת, ויש לסמוך על דיעה זו (ס"ב ומשנ"ב).

ח. לא ישתטף אדם בצונן "כל גופו", ואח"כ יתחמם כנגד המדורה: אף דאין המים שעליו מתחממים כשיעור "בישול" (היינו היס"ב), ורק באים לידי הפשר בעלמא, **מ"מ אסור** משום **"רחיצה בחמין"** (והוא שיטת הרמב"ם, ומ"מ אין אסור (לשיטתו) רחיצת אבר אחד, אף דבחמין שהוחמו בשבת אסור גם אבר אחד, הכא שרי), **והטעם:** י"א דמה שיושב נגד האש עם מים שעליו **לא חשיב רחיצה גמורה**, ולכן עשאוהו רק כחמין שהוחמו מע"ש שאסור כל גופו, אבל אבר אחד מותר, **ולפי"ז ברחיצה גמורה של חמין** שאין היס"ב **שהופשרו בשבת**, אסור אפילו פניו ידיו ורגליו (או אבר אחד וכדו'), **ולהגר"א הטעם** דסובר דהפשר אף דנקרא חמין לאיסור רחיצה, מ"מ **אינו נקרא הוחמו בשבת** כיון דאין בו איסור משום בישול, ודינו **כחמין שהוחמו מע"ש**, ואפילו "רחיצה" ממש של אבר אחד וכדו' מותרת במים אלו (ס"ד משנ"ב ושעה"צ).

ט. רחיצה בפושרים: להמבואר באות הקודמת **אסור ג"כ** רחיצה **בחמין שאין היס"ב** מדין רחיצה בחמין, אף דנקרא "הפשר" בעלמא, וכן מבואר בס"ו דאסור ליתן כלי עם חמין על בטנו בשבת, שאם ישפכו הוי כרוחץ בחמין, ואיירי בהוחמו בשבת ולא הגיעו להיס"ב (דבהוחמו מע"ש הרי מותר אבר אחד, ובהוחמו בשבת להיס"ב בלא"ה אסור משום בישול), וכמ"ש בשעה"צ סק"ט, **ובמשנ"ב סק"ז** כתב דבמקום שנהגו להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיו רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו (ח"א), ובשעה"צ (סק"ה) העיר בזה מהנ"ל דמשמע דפושרים ג"כ אסור, וסיים דמ"מ יש לסמוך בשעה"ד על הק"נ (שהתיר טבילה במקוה אפילו בחמין). [א.ה. והנה בעצם דבריו לכאורה היה מקום לחלק, דודאי רחיצה בחמין האסורה היא לאו דוקא כשהיס"ב, דלכאורה אין דרך רחיצה כלל בחמין כ"כ, ואף דלענין "בישול" קרוי זה הפשר, לענין רחיצה קרוי חמין, ובפושרים שהם פחות מזה, וקרובים יותר לצוננים, יתכן דבהם לא נאסור, ומצינו "פושרים" שהוזכרו ברז"ל כשהכוונה (בדוקא) לחמימות פחותה הרבה, וכמו שציינו האחרונים ליו"ד סי' קפ"ח ס"ד.

וביסוד דין רחיצה בפושרים, הראוני דהוא שנוי בפלוגתא דהח"צ והזרע אמת (הוזכרו בב"מ), ובנוב"י (תנינא סי' כ"ד-כ"ו) צידד להתיר בפושרים, וכן הוא בחיי"א (עיין שם בנוב"י שכמדו' מצדד בהק"נ דהיינו בטבילה דליל שבת, דבזה ליכא גזירה, דלא שכיח אז עדיין חמין שהוחמו בשבת), ומאידך בבית מאיר (באו"ח, וביו"ד סי' קצ"ז) האריך לאסור ואפילו בהפגת צינה בלבד].

י. רחיצה בצונן: מותרת בשבת (ס"א), רק דיש ליזהר **ברוחץ בנהר** וכדו' שינגב גופו יפה כדי שלא ישארו המים עליו ויטלטלם ד"א בכרמלית, דיש אז עליו ריבוי מים, ויזהר לנגב **סמוך לנהר ממש** ולא ילך בהמים שעליו כלל (וי"א שינגב כשעודו בנהר - שעה"צ סק"י), וע"כ צריך לפשוט מלבושיו סמוך לנהר, ועכ"פ המטפחת שמנגב בה (וכתב הפמ"ג דכמו כן יזהר שלא ליכנס בנהר יותר מד"א כשבתחילתו המים נמוכין סמוך לשפתו (כשבהמשך הם עמוקים), דאל"כ הרי הולך בנהר ד"א במים שעל חצי גופו שבחוץ) (ס"ז וסקכ"ב).

וכ"ז מעיקר הדין, אבל הפוסקים כתבו "דנהגו" שלא לרחוץ כלל בנהר או במקוה (ואפילו צוננים), דמצוי לבוא לידי סחיטת שיער ועוד חששות (ובסמוך יבואר לענין טבילה), **מיהו ידיו ורגליו** יכול לרחוץ בנהר, רק שיזהר לנגבן קודם שילך ד"א, וכנ"ל (סקכ"א).

יא. ההולך ברה"ר, ומטר סוחף על ראשו ועל לבושו, בזה לא גזרו שלא ילך כן ד"א, דאין מצוי שיה' בהמים שיעור מים הנחשב הוצאה, ולהתוס' אפילו יש ריבוי המים ונבלע בלבושו ג"כ שרי (כיון שא"א ליזהר מלילך תחת המטר, ולכן לא גזרו לאסור בו (דכרמלית הוא מדרבנן) (סקכ"ג).

יב. טבילת אדם לטומאתו: אף דאסור להטביל כלי מטומאתו בשבת משום "מתקן", **מ"מ התירו חז"ל** טבילת אדם טמא, מפני **שנראה כמיקר** עצמו במים, ואפילו כשהם סרוחים או שהעת קר, מ"מ פעמים שמטונף בטיט וצואה ודרך לרחוץ גם בזה, ואפילו הי' יכול לטבול קודם השבת.

אכן למנהגינו שאפילו בצונן אין רוחצים כל גופו בשבת, א"כ לכאורה חוזר טעם האיסור דנראה כמתקן, מאחר דאין רוחצים "להקר", א"כ כשטובל מוכח דהוא מתקן, **ומטעם** זה נהגו הנשים שאין טובלות **שלא בזמנן** בשבת, וגם משום חשש סחיטה בשיער (א.ה. אבל בזמנן שטובלות - עיין מחה"ש דמטעם פו"ר ומצות עונה, וי"א דזה כעין טבילה בזמנה מצוה - ד"מ יו"ד סי' קצ"ז סק"ג יעו"ש).

ולענין טבילת בע"ק: הנה הגר"א, וכן המג"א בסי' קכ"ח (ודלא כמג"א כאן שמתיר) **באמת אסרו**, ומטעם דמחזי (למנהגינו) כמתקן, ואפילו נטמא היום אוסרים, ואף דחיוב טבילת בע"ק הוא רק מדרבנן (וטבילה דרבנן מותרת), וגם דבטלוה לטבילותא, מ"מ כיון דסו"ס טומאתו באמת דאורייתא ונטהר ע"י הטבילה הוי כמתקן, **אכן רוה"פ התירו** טבילת בע"ק או משום דחיובה מדרבנן, ובפרט שבטלוה לגמרי, והגם שנטהר מטומאה דאורייתא, מ"מ כהיום שאין נוהג בינינו טומאה וטהרה א"כ לא נראה כמתקן ג"כ, וזהו אפילו בנטמא מע"ש, **וכ"ש בנטמא בשבת** דבזה אפילו בטבילת כלים התירו, ולא חששו למה דנר' כמתקן (והגר"א והמג"א שאסרו גם בזה או מטעם דכיום שאין נוהג טומאה וטהרה ולא זהירין בזה לא התירו, או דאין ראוי לכתחילה ליכנס לטומאה, ולסמוך על שאח"כ יוכל לטבול - דהמג"א כתב דביו"ט שלא יטמאו הכהנים מאחר שלא יוכלו לטבול), ומ"מ הנוהגים להקל לטבול **יזהרו** מאד שלא לבוא **לידי סחיטה,** דהוא איסור גמור.

וטהור גמור הטובל לתוספת קדושה: בזה ודאי דאין חשש "מתקן" מצד הדין, וכן נהגו ע"פ הכתבים לטבול שחרית לתוספת קדושה, ובביאוה"ל (סוד"ה אדם) כתב דע"פ מה שכתב מהרי"ל דיפה המנהג שאין טובלות שלא בזמנן משום סחיטה, א"כ נראה דגם טבילה זו יש למנוע (ס"ח משנ"ב וביאוה"ל).

יג. מרחץ שסתמו נקביו מע"ש: דהיינו הנקבים שהמרחץ מתחמם על ידיהם שהאש תחתיהם מבחוץ, ונמצא שלא הוחם בשבת כלום רק מע"ש, **למוצ"ש רוחץ בו מיד, ואם לא היו נקביו סתומים:** אף שנתחמם בשבת מאליו, אסור לרחוץ בו במוצ"ש מיד עד בכדי שיעשו כן למוצ"ש, כיון דיש בזה איסור בשבת שמא יחתה בגחלים, ולכך אסרוהו שלא יבוא לעשות כן לשבת הבאה (ויבוא לידי חיתוי ח"ו). **ואם הוא ספק** אם פקקוהו מע"ש או לאו, נחלקו בזה הפוסקים, די"א דגם בזה צריך בכדי שיעשו, וי"א דמותר מיד.

ואותם בתי חורף שיש בהם ב' חדרים זע"ז, ויש נקבים בתקרה התחתונה כדי שכשיסיקו התנור למטה ויתחמם החדר, יכנס החום שבחדר דרך הנקבים לחדר העליון, ויש בנקבים סתימות ברזל או אבן, **נהגו היתר לפתחן בשבת**, דאין דומה לסתם מרחץ שהוחם הכל ע"י אש התנור הנסוק תחת המרחץ, אלא רק חום בעלמא הוא, ודומה לפותח חדר החם לחדר הצונן (סי"א משנ"ב ושעה"צ וסי' שכ"ה ס"ז).

יד. מרחץ המשמשת ליהודים וגויים: אם רוב הרגילים לרחוץ בו במוצאי שבתות הם גוים, מותר גם לישראלים לרחוץ בה מיד בצאת השבת דעבור הגוים הוסקה, **ואם רוב הרוחצים במוצ"ש הם ישראלים**, או אפילו רק **מחצה** על מחצה (אף דבלא"ה היתה מוסקת כבר בשבת עבור גוים הרוחצים, **מ"מ אסור** לישראל לרחוץ בה במוצ"ש **עד כדי שיוחם** במוצ"ש החמין שרוחץ בהם (אף דלא הוחם כל המרחץ בשלמות), דאמרינן דכשחממוהו בסוף יום השבת אדעתא דישראל הרוחצים בה במוצ"ש חממוהו (סי"ג ומשנ"ב ושעה"צ).

ואם יש שם שר שיש לו עבדים הרבה, ויתכן שחממוהו משחשיכה, לדעת המקילין בספק (וכנזכר באות הקודמת פלוגתייהו) הכא ג"כ מותר אפילו רוב ישראל (דאפשר שיחממוהו במוצ"ש ע"י ריבוי העבדים) (ט"ז ע"פ הטור כאן), **ולהשו"ע** הסובר דבספק ג"כ אסרינן, א"כ לא שנא ובכל גווני אסור (שעה"צ סקכ"ז).

ברחיצת מקצת גופו ושאר פרטים

א. פניו ידיו ורגליו: מותר לרחצם בחמין שהוחמו **מע"ש**, וה"ה שאר אברים כל שאין רוחץ רוב גופו מותר, ולכן מותרת הלובשת לבנים בשבת ויו"ט לרחוץ מעט במקום הצריך, רק שתזהר לרחוץ בידים ולא בבגד שלא תבוא לידי סחיטה, ויש נוהגות שאין לובשות לבנים בשבת ויו"ט, ובמקום שאין מנהג ידוע יש להתיר.

ב. ואם הוחמו בשבת (אף באופן שלא עשה מלאכה בשבת): אסור לרחוץ בהם אפילו אבר אחד, **אבל ביו"ט** מותר אפילו להחם מים כדי לרחוץ פניו ידיו ורגליו או מקצת גופו, אבל אסור לרחוץ כל גופו בחמין אפילו הוחמו מעיו"ט (סק"ה וסקט"ז, וע"ע סי' תקי"א שאר פרטי דיני חימום מים ורחיצה ביו"ט).

ג. סילון שהמשיך בו מים דרך חמי טבריה, ופקק פיו באופן שהיו מטמינים מע"ש לשבת, והוי הטמנה האסורה, דינו כהוחמו בשבת, ואסור לרחוץ בהם אפילו אבר אחד, **ובהמשיך כן מעיו"ט** (או אפילו ביו"ט) מותר לרחוץ אבר אחד כחמין שהוחמו ביו"ט (ולענין כל גופו עיין לעיל בדין רחיצת כל גופו) (סקט"ז וביאוה"ל ד"ה מעיו"ט).

ד. הרוחץ ידיו בצונן, ורוצה אח"כ להניחן נגד האש שיתחממו (וה"ה להניחם אצל כותל התנור שהוא חם שיחמו): אם הוא מקום **שיכול לבוא לידי היס"ב** אסור (ואפילו לא ימתין עד שיחמו כ"כ), **ובמקום שאין יכול לבוא להיס"ב:** יש מתירין, ויש אוסרים (כשידיו רטובות) אא"כ מנגבן תחילה שיהיו יבשות (וטעם המתירין דאם נחשב רחיצה בחמין שהוחמו בשבת, **להמג"א** משום דבאופן זה של לחמם נגד המדורה אין נחשב לרחיצה גמורה, ועשאוהו כחמין שהוחמו מע"ש, **ולד' הגר"א** משום דכל הפשר מים בשבת שאין באים להיס"ב, אף דיש גם באלו איסור רחיצה, מ"מ כיון שלא נעשה איסור בישול דינם כהוחמו מע"ש) (ס"ה משנ"ב ושעה"צ וביאוה"ל).

ה. מים שהניחם נגד האש ונתחממו (הופשרו), אבל לא הגיעו עדיין לשיעור שהיס"ב: להמג"א הנ"ל (באות הקודמת) אסור לרחוץ בהם אפילו אבר אחד, דכיון דהוא רחיצה גמורה, והגיעו לכך ע"י חימום בשבת, הוא בכלל הוחמו בשבת דאסור, ולהגר"א הנ"ל אין ב"הפשר" שם הוחמו בשבת, מאחר שלא נעשה בהם שום איסור, ודינם כהוחמו מע"ש דמותר אבר אחד (שעה"צ סק"ח).

ו. ליתן כלי שיש בו מים חמים ע"ג בטנו (ועושים כן למי שחש במעיו): אסור בשבת שמא ישפכו עליו ונמצא כרוחץ בשבת, ואפילו בחול אסור לעשות כן מפני הסכנה שפעמים שהם רותחים (ס"ו).

ואם הם מונחים בכלי סגור (וארם פלאש), שאין לחוש בהם שישפכו, מותר אפילו בשבת דלא שייך רחיצה, וי"א (תוס') דהאיסור משום רפואה בשבת, ולפי"ז אפילו בכלי סגור אסור, ולצורך גדול יש להקל (סקי"ט).

והא דאסרינן בשבת משום רחיצה, היינו **בהוחמו בשבת אבל לא באו להיס"ב** (וכמ"ש לעיל), דבהוחמו מע"ש הרי מותר אבר אחד, ובבאים להיס"ב הרי אסור משום בישול. **ולענין האיסור בחול מפני הסכנה:** בפמ"ג ומ"א משמע דאפילו כשעתה פושרים הם אסור, ובביאוה"ל נחלק דמסתבר דבאינם יס"ב לא שייך כלל החשש, ורק כשהיס"ב אסור אף שאין הכרס (של גדול) נכוית בו, דחיישינן שפעמים יהיו רותחים (שעה"צ סק"ט וביאוה"ל ד"ה שפעמים).

ומותר להחם בגד וליתנו על בטנו, וה"ה להחם כלי (ואפילו להתוס' שאוסר משום רפואה, הכא שרי דלא מנכר כ"כ שהוא לרפואה) (סק"כ וביאוה"ל ד"ה מותר).

ז. לרחוץ פניו בדברים שאין ודאי שמשירים את השיער: מותר, ואף דלפעמים משירים (שיער ראשו או זקנו, ודלא כב"ח שמסתפק להחמיר בשיער הראש כיון דנושר בקל), כיון שאינו פס"ר שישירו, והוא אינו מכוין להשיר רק לצחצח פניו, הוי דשא"מ ומותר, **ואפילו אם הם מעורבים עם דברים שודאי משירים** שרי, כל שהרוב הוא מאותם שאין ודאי משירים (ס"ט ומשנ"ב).

והיינו כשיודע במין זה שאינו ודאי שישיר שיער, **אבל במין שאין יודע טבעו,** ואולי הוא מהמשירים בודאי, בזה יש לאסור מלרחוץ בו (ביאוה"ל ד"ה בדברים).

ולענין נתר וחול: ברמב"ם משמע דהוא **מהאסורים** לרחוץ בהם דמשירים, **ובביאוה"ל** הקשה ממשמעות הגמ' וראשונים דנתר וחול הם ממינים **המותרים** לחוף בהם, והניח בצ"ע למעשה (ד"ה בדברים).

ח. לרחוץ ידיו במורסן: מותר, ואף דידיו רטובות מהמים (בטופח ע"מ להטפיח) יכול ליטלנו בידיו, ולא חיישינן למה שמתגבל קצת עי"ז כיון דהוא כלאחר יד, וזה קיל מגיבול גמור ע"י שינוי שיש מחמירים בו (ואף דבמ"א מסתפק קצת, מ"מ שפיר יש לסמוך על המקילים, אחרי שבמרדכי ולבוש הקילו טפי אפילו לשפוך מים על המורסן שעל ידו, א"כ בודאי יש לסמוך עכ"פ לענין ליטול בידיו הרטובות), **וה"ה** דמותר לרחוץ **זקנו** במורסן ולשפשפו בהם, דמורסן הוא מאותן שאין משירין (רק יזהר שלא יעשה לישה ורק באופן הנ"ל) (סקכ"ח וביאוה"ל ד"ה לרחוץ).

ט. לרחוץ ידיו במלח: אסור משום דנימוח והוי מוליד, אבל במי מלח שפיר דמי, ובהגר"א משמע שנוטה להתיר במלח, ובפרט לסברת המתירים בבורית דלקמן (סקכ"ט וביאוה"ל ד"ה ואסור).

י. לרחוץ ידיו בבורית או בחֵלב שנמוח על ידיו: אסור משום נולד (וכמרסק שלג), **ויש מתירין** דאין שייך מוליד רק בשלג וכדו', שדמי לסחיטת פירות העומדים למשקים, שכן סוחט השלג למימיו, משא"כ בורית וחֵלב שאין עומדים למשקים מותר, **ויש אוסרים בבורית רכה מטעם ממחק** (וחששו לדאורייתא), וגם דמשיר השיער, וכן הוא מנהג כל ישראל להחמיר בזה (סק"ל).

ודעת הגר"א ועו"פ דבחֵלב **אסור אפילו בחול**, משום סיכה כשתיה (והוא מדרבנן), **ודלא כר"ת** וסייעתו **שהתירו, ומנהג העולם שלא החמירו** בזה ורוחצים בבורית מחֵלב, ורק המדקדקין נזהרין, ואם מצוי להשיג אותם שאין נעשים מחֵלב, בודאי נכון לחוש להמחמירין (ביאוה"ל ס"י ד"ה בשאר).

סיכה בשבת (מסי' שכ"ז)

א. סיכה בשמן: מותר לסוך גופו בשמן לבדו, ואפילו אם עושה כן לרפואה או ע"ג מכה, כיון דדרך הבריאים ג"כ לסוך, לא מנכר דהוא לרפואה. **ובמקום שאין הבריאים נוהגים לסוך בשמן** כ"א לרפואה, וכמו במדינותינו, אסור לסוכו לרפואה, כגון שיש לו חטטים בראשו, או שיש לו נפח באיזה מקום, דכיון שאין עושים כן רק לרפואה אסרו חכמים גזירה **משום שחיקת סמנים** (ס"א סק"ב ד').

ובמקום שאסור משום רפואה, אפילו לסוכו **ע"י גוי אסור**, כל שמתחזק והולך כבריא (סק"ג).

ב. לסוך שמן וחומץ יחד: אסור בכל מקום, דאין דרך בכך אלא לרפואה, **ויש שגרסו במשנה** "יין - וחומץ", היינו גם ביין לחוד או בחומץ לחוד אסור (סק"א).

ג. שמן ורד: אסור אפילו בשמן לבדו, דאין אדם סכו אלא לרפואה משום דדמיו יקרים. ובמקום שהוא מצוי ודרך בנ"א לסוכו סתם, מותר אפילו לרפואה וכנ"ל (ס"א וסק"ג).

ד. חֵלֶב ושומן: אסור לסוך משום נולד (וכדלעיל לענין רחיצה) (סק"ד).

ה. סכין וממשמשין להנאתו ע"י שינוי: והיינו שסך שמן וממשמש בידו כל הגוף להנאה, ובשינוי הוא במה שעושה הסיכה ומשמוש יחד, **ולא ימשמש בכח** כ"א ברפיון ידים, משום דהוי עובדין דחול, ו להרמב"ם שרי בכח, כל שאין עושה כן כדי להביא עצמו עי"ז לזיעה (ס"ב ומשנ"ב).

ו. אין מגרדין בכלי העשוי לכך משום דהוי עובדין דחול, אא"כ היו ידיו או רגליו מטונפים בטיט וצואה, דאז לא הוי כעובדין דחול, **אבל בידיו** מותר לגרד על הבשר, **וה"ה בכלי המיוחד לשבת** להתחכך בו דג"כ שרי (ודלא כא"ר שאוסר החכוך, ומפרש "כלי המיוחד" על הסרת הטיט, וה"ה כשאינו מיוחד לשבת). **ומזה נהגו הבתולות** להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת, וגם בזה דוקא לתקן בו מעט השערות להשכיבם שרי, אבל לסרוק בו אסור כיון דודאי יתלוש שיער (ס"ג משנ"ב ושעה"צ).

במלאכת מעבד

א. המעבד את העור, **דהיינו שמולחו** או מעבדו בשאר דברים שדרך לעבדו, הוא אחד מל"ט אבות מלאכות דשבת, וכן **הדורס העור ברגליו** עד שיתקשה, **או מרככו בידו** ומושכו ומשוה אותו כדרך שהרצענין עושים, ג"כ **חייב** דהוי תולדת מעבד, **וכן המרכך העור בשמן** הוא ג"כ בכלל "עיבוד", **ושיעור לחייבו הוא** המעבד בשיעור "כדי לעשות קמיע", **וה"ה** לענין חיוב **"המפשיטו"** דשיעורו כן, אכן **איסורא** איכא **בכל שהוא** (סקי"ב ט"ז).

ב. משיחת מנעלים בשמן: אם הם **חדשים** אסור משום מעבד (מדרבנן, ולהח"א חיובא נמי איכא), אבל בישנים מותר, **ויש אוסרים אפילו בישנים**, ובפרט בזה"ז דנפישי ע"ה ויבוא להתיר בחדשים, בודאי יש להחמיר בכל גווני, וכ"ש אם כוונתו במשיחת השמן כדי שישחיר העור עי"ז, דנר' דלכו"ע אסור משום חשש צביעה (סקי"ב).

ג. לסוך רגלו בשמן: כשהיא נתונה בתוך מנעל **חדש** אסור (אף דכוונתו רק לסוך רגלו, כיון דעי"ז גורם) דעור הנעל מתרכך ע"י השמן ודמי לעיבוד, ובמנעל **ישן** (דאז ל"ש עיבוד לדעה קמא הנ"ל אות ב') מותר לסוכה (ואפילו אין בשמן שיעור לעבדו, וגם אין כוונתו לצחצחו, מ"מ אסור בחדש וכדלקמן בסמוך).

ומותר לסוך רגלו "ואח"כ" יניחה בתוך המנעל (אפילו "חדש"), דכיון דבעת הסיכה לא נגע השמן בעור שרי, **ובלבד שלא יהא** בשמן שברגלו **שיעור כדי לעבד** עור המנעל, **וגם שלא יהא כוונתו עי"ז "לצחצח" העור** (דבאיכא שיעור לעבדו אסור אף כשאין מכוין, וכן כשמכוין "לצחצח" אסור אטו מכוין לעבדו), **וכן מותר** לסוך כל גופו בשמן ולהתעגל על גב העור בתנאים אלו (ס"ד וסקי"ב-ט"ז).

ד. לצחצח מנעלו במרוח שחור שקורין "וויקסין": אסור משום ממרח, וכתב התפא"י דבעבר ועשה **ואפילו ע"י גוי**, אסור עד לערב בכדי שיעשו (סקט"ז).

ה. המפרק דוכסוסטוס מעל הקלף ("דוכסוסטוס" הוא חלק העור שלצד **הבשר**, ו"קלף" הוא החלק שלצד **השיער**), ה"ז תולדת "מפשיט" (סקט"ז).

ו. עיבוד באוכלים: נתבאר בס"ד בסי' שכ"א.

מרפסן איגרי

מדור השאלות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש ודורשות עיון ותשובה

א

מפני מה הותר לחלוק שותפות עם גוי

בביאוה"ל סי' שכ"ב ס"ו ד"ה כיון מבואר דבני חבורה הרגילים להשתתף אסור להם לחלוק גם בלי גורל, שמא יבוא למדוד, אבל שכנים כיון שאין רגילים להשתתף מותרים לחלוק בלי גורל, דמתוך שאין דבר זה מצוי אצלם לא גזרו. וצ"ע משכ"כ בשעה"צ סי' ת"ק סק"ז דאסור לחלוק שותפות עם גוי, דגוי ודאי מקפיד, והוי כבני חבורה המקפידין דאסורים גם בלי גורל, והא אין רגילות להשתתף עם הגוי וכמבואר במשנ"ב שם, ושמא כיון דרגילות להשתתף דרך מקח שפיר חיישינן.

דוד שיפרין - קרית ספר

ב

מפני מה שמות אנשים אינם שטרי הדיוטות

במשנ"ב סי' שכ"ג סק"כ אוסר לקרוא פתקאות שכתוב בהם סכום דמים, אלא כשמוכר יין בשבת נהגו להניח גרעין לסימן על שם האיש. ולא הבנתי מה ההיתר לקרוא פתקאות עם שמות אנשים, ומדוע לא הוי שטרי הדיוטות.

דוד שיפרין - קרית ספר

ג

בדינא דמביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל ובקופה

סי' שכ"ג ס"ה: המביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל ובקופה, משמע דאסור בסל אפילו מעט כדים, והמשנ"ב העתיק דברי רש"י "ליתן ג' וד' כדים בתוך הקופה", משמע דבא לאפוקי ממשמעות זו. וצ"ע, דבסי' תק"י מביא בשם הרשב"א דבסל אפילו שתי כדים אסור, וכתב שם דכן משמעות השו"ע כאן, והוא נ"מ לשאת במבוי קרטון של שתיה שיש בו בקבוק או שני בקבוקים.

דוד שיפרין - קרית ספר

ד

אם מותר למדוד שישים כדי לבטל האיסור

כ' המ"ב בסי' שכ"ג סקל"ז בשם הפמ"ג שאין היתר למדוד ששים כדי לבטל איסור, וצע"ג מהמבואר בסי' ש"ו במ"ב סקל"ה שכ' בשם הפמ"ג להתיר מדידה כזו.

בני החבורה - קרית יובל

ה

בעירוי רותחין למורסן אי הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה

מ"ב סי' שכ"ד סקי"א: אם המים רותחין אסור משום בישול שגוי יערה מים לתוך המורסן לצורך תרנגולים, אלא יערה מתחילה לכלי שני. וצע"ק הא הוי פסיק רישא ע"י גוי דשרינן בסי' רנ"ג סקצ"ט, ולכאורה הוי פס"ר דלא ניחא ליה, דמשמע דאין ענין שהמורסן יתבשל, עיין סי' רנ"ג בשעה"צ סקמ"ג, ושמא כיון דאפשר לתקן בקל לא רצה לסמוך ע"ז.

דוד שיפרין - קרית ספר

ו

בענין לסלק התבן מלפני הבהמה

בשו"ע סימן שכ"ד סעיף ט"ו כתב שאסור לסלק התבן מלפני בהמה לצדדין, ומסביר המשנ"ב שרוצה לסלקו שלא ידרסנו השור ברעי, ואסור משום דודאי יש שם כבר תבן שנמאס כבר ולא חזי לטלטול, וקשה שאפי' אם יש רק תבן שנמאסו מותר ע"י כלי, כמו שמבואר בכמה מקומות בסימן ש"ח שטלטול מן הצד לצורך מקומו מותר, וכל שכן כאן שהעיקר רוצה לסלק אלו שלא נמאסו, שמותר אפי' טלטול גמור ע"י כלי, כמו שמבואר בסימן ש"ח סעיף כ"ז שמותר לסלק הטבלא עם הקליפות המוקצות אם יש שם ככר [ואפי' לכתחילה אפשר שמותר להניח שם ככר כדי לסלקם עיי"ש], וצ"ע.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

ז

בהיתר שבות דשבות לצורך מצוה

בשעה"צ סי' שכ"ה ס"ק י"ד מבואר שבאופן שאי אפשר לעשות באופן היתר, מותר ליהודי לעשות עקירה בלבד בכדי להוציא לרה"ר דידן, שי"א שאינה רה"ר דאורייתא. ועיין פמ"ג טעם ההיתר כיוון ששבות דשבות מותר אפילו ע"י ישראל, אם אי אפשר באופן היתר. אולם צ"ע, שבביאור הלכה סי' שט"ז סעי' י"ב ד"ה לצוד, כתב להקל בשבות דשבות במקום הפסד, וכן מבואר בביה"ל סוף סימן שמ"ט סעיף ה' בסוף ד"ה ואפילו, שכתב להתיר שבות דשבות בישראל לצורך מצוה בהוצאה בכרמלית פחות פחות מד' אמות, אולם שם בסוף הניח בצריך עיון, ע"ש.

וכן צ"ע בסימן שט"ז ס"ק נ"ח גבי דבר שאינו מחוסר צידה שהתיר וז"ל: ואם הוא מכוון שלא יעשו היזקות בבית אפשר שיש להקל, ובבה"ל שם בד"ה לצוד ביאר כיון שהוא דרבנן, וגם הוי מלשאצל"ג, **אפשר** שיש להקל במקום פסידא, אלמא לא פשיט"ל כל כך דבר זה, וצ"ע.

ומה שכתב הביאור הלכה סי' שי"ד סעי' א' ד"ה אסור לשברה, שלא מצינו להתיר שום שבות ע"י ישראל ע"ש, פשוט דמיירי בשבות אחד, משא"כ בנדון דידן דמיירי בשני שבותין. ואף שכתב בסימן רע"ו ס"ק כ"א שאפילו למתירים שבות במקום מצוה היינו דוקא בשבות דעכו"ם, היינו דוקא למתירים אפילו שבות אחד, אבל לאוסרים ומצריכים שני שבותים הוא הדין אפילו ע"י ישראל.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ח

בטעם דאסרו ספק מעשה גוי בשבת

במ"ב סי' שכ"ה ס"ק ל"ב כ' גבי הא דספק אם לקט גוי בשביל ישראל דאסורים לערב בכדי שיעשו משום דהוי דבר שיש לו מתירין, וצ"ע, שהרי לעיל בסימן רע"ו בבה"ל ד"ה ממחצה על מחצה כתב שבהדליק העכו"ם נר, והיה בו מחצה ישראל ומחצה עכו"ם, יש להחמיר בספיקא, וציין לכאן. והנה אי נימא כמש"כ כאן במשנ"ב שכל הטעם שמחמירים הוא משום דהוי דבר שיש לו מתירין, א"כ צ"ע טובא מה שייך כאן דבר שיש לו מתירים, הרי הנר יתכלה עד מוצ"ש, ומבואר לקמן בסימן תצ"ז שעה"צ ס"ק י' שבמקום שיתקלקל המאכל לגמרי עד שעת ההיתר, מקילים לטעם הזה שדשיל"מ הוא משום עד שתאכלנו בהיתר תאכלנו באיסור, וכה"ג מותר כי לא יוכל לאכלנו בהיתר.

(והנה בתשובת נוב"י, והביאו הפ"ת ביו"ד סי' ק"ב, כ' דדשיל"מ הוה רק בשימוש חד פעמי, ולזה כתב שאין שייך במוקצה, ואף לחולקים ודאי דבר שאין לו שימוש למוצ"ש כלל לא יהיה היתר).

ועוד יל"ע, דהנה בדבר שיש בו ספק פלוגתא אין אוסרים בו מעשה שבת, וביאר המשנ"ב לעיל בסימן שי"ח סק"ב הטעם משום דהו"ל ספק דרבנן, והנה לפי המבואר כאן הוא דבר שיש לו מתירין, ודבר שיש לו מתירים אסור בספק דרבנן. וצ"ע בכל זה.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ט

חליפין בדבר שהובא מחוץ לתחום

דבר שהובא מחוץ לתחום ע"י א"י בשביל ישראל, אסור למי שהובא בשבילו, ולאחרים מותר [סי' שכ"ה ס"ח]. וכתב המשנ"ב שמ"מ אם הביאו שני דברים, א' לראובן וא' לשמעון, אסורים להחליף ביניהם, דאם יהיה מותר להחליף יבואו לומר לו להביא על סמך ההחלפה, עכ"ד.

ומשמע שרק בכה"ג ששני הדברים הובאו מחוץ לתחום בזה אסור להחליפם, אבל אם דבר א' הובא מחוץ לתחום, ורוצה להחליפו בדבר רגיל שלא הובא מחוץ לתחום, שרי. ואע"פ שגם בזה שייך החשש הנ"ל שמא יאמר לו להביא על סמך ההחלפה, אפ"ה מותר, וצ"ב אמאי.

וממשיך המשנ"ב וכותב שמותר לו למכור את החפץ לאחר, כלומר, ולקבל תמורתו דבר מאכל ולאוכלו היום. וגם כאן מבואר כדברינו לעיל שמותר להחליף את החפץ בדבר שלא הובא מחוץ לתחום, וליהנות מההחלפה מיד, וצ"ב אמאי.

והנה במקור הדברים בבה"ט הוסיף והתנה דמאי דשרי למוכרו היינו בתנאי שלא יכוון לכך, כלומר שלא יאמר לגוי להביא לו על סמך שיחליפו אח"כ בדבר כשר, ונמצא שבאמת ליכא למיחש מה שהקשינו לעיל שמא יאמר לו, דאם יעשה כך יאסר הדבר.

אלא דזה גופא צ"ב, הא בכל מה שאסרו חכמים ליהנות ממלאכת גוי אסרו גם באופן שלא אמר גזירה שמא יאמר, וכן כשמחליף שני חפצים שהובאו מחוץ לתחום אסר המשנ"ב גם כשלא אמר אטו שמא יאמר, ולמה א"כ כשמחליפו בדבר כשר לא אסרינן אלא כשאמר.

א. ד. - בני ברק

י

בהא דאסור לומר לגוי לשאוב מים עבורו דרך רה"ר אף שיכול הישראל לילך שם לשתות

ברמ"א סי' שכ"ה סעיף י' מבואר שאסור לומר לכתחילה לגוי להביא מרה"ר, אף שיכול בעצמו לילך לרה"ר לשתות שם.

וצ"ע, הרי לעיל בסימן רע"ו ס"ק ל"א מבואר שמותר ליתן לנכרי נר ליקח, כיון דיכול הישראל עצמו ליקחו בגופו כלאח"י, ומבואר שם במשנ"ב ס"ק ל"א שאין הפשט שטלטול הגוי עצמו נחשב טלטול מן הצד [כמו שהבינו כמה אחרונים], אלא שכיון שהוא יכול ליקחנו מן הצד מותר ע"י הגוי באיסור [והיינו כיון שאינו נהנה מזה שהרי יכול לקחתו בהיתר]. וא"כ אמאי לא התירו לו גם כאן לומר לגוי להביא לו מרה"ר, כיון שיכול בהיתר.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יא

הנאה ממלאכת קטן

הביאוה"ל סי' שכ"ה סעי' י' ד"ה א"י מביא בשם המ"א שכשם שגוי שעשה מלאכה בשביל ישראל אסור בהנאה, ה"ה חש"ו שעשו מלאכה לצורך ישראל אסור בהנאה. וכתב הביאוה"ל שמ"מ יש חילוק ביניהם לענין חשש דשמא ירבה, שבחש"ו שעשו מלאכה לצורך עצמן, אין חוששין שמא ירבו לעשות בשבילו ומותר בהנאה, עכ"ד.

וצ"ע, דבשלמא חרש ושוטה דלאו בני דיעה נינהו כלל, שפיר שייך לומר שאינם חושבים על השני, אבל קטן וכי אין לו דעת להרבות בשביל קרוביו ומכריו.

ואולי איירי המשנ"ב בקטן טובא כבר שית ושבע, שבאמת אין לו דעת לחשוב על השני.

א. ד. - בני ברק

יב

בנתלש בשבת מחוץ לתחום לענין שיעור בכדי שיעשה

כתב המשנ"ב סי' שכ"ה ס"ק מ' לענין המחלוקת אם בשיעור בכדי שיעשו צריך דוקא ביום שלמחרת, או דאפשר להחשיב גם את הלילה [שאין דרך להביא בו מחוץ לתחום], וכתב המשנ"ב דיש להקל בזה כיון דבלא"ה יש מקילין לענין איסור דרבנן דחוץ לתחום, דא"צ להחמיר בכדי שיעשה, אמנם היכא שנלקט ממחובר חוץ לתחום יש להחמיר דתו ל"ה איסור דרבנן, ואין את צירוף שי' הנ"ל, ולכן יש להחמיר. ולכאורה צ"ע, דאע"פ דלענין איסור תלישה הוי דאורייתא, הא אי"ז שייך לאיסור של חוץ לתחום דהוא דרבנן. והרי לענין התלישה עצמה ודאי שגם בלילה הוי בכדי שיעשו, דרק לענין ההבאה מחוץ לתחום ל"ש לחשב את הלילה, וכיון דזהו עדיין איסור דרבנן, ומשום הדאורייתא של התלישה מקוים שפיר הבכדי שיעשו, למה לא שייכת הקולא כמו בדרבנן, וצ"ע. [ואין לומר דכיון דהתלישה נעשתה בריחוק, א"כ משום הדאורייתא של התלישה גופא צריך לחכות עד למחרת, דכל בישול וכל איסור דאורייתא שיעשה בריחוק צריך בכדי שיעשה לא רק זמן המלאכה, אלא גם לענין הקירוב גם אם לא נעשתה בזה מלאכה, ואין הדבר כן לכאורה, וגם המשנ"ב דן משום האיסור דחוץ לתחום, וא"כ צ"ע כנ"ל מה השייכות בין ב' האיסורים הנ"ל, ודו"ק].

שמעון בן גיגי - רוממה

יג

בענין טבילה בחמין לצורך מצוה

בשעה"צ סי' שכ"ו סק"ה כתב שיש לסמוך בעת הדחק על הקרבן נתנאל שאין גזרת מרחצאות בטבילת מצוה, והנה יש נהגו עפ"ז טבילה בשבת בחמין, אמנם מה לנו שעת הדחק גדולה כטבילת נשים. והנה דעת המשנ"ב סימן תקי"א ס"ק י"ט שאין להתיר אפילו לטבילת נשים אפילו ביו"ט אלא במים פושרין (ואפילו ביו"ט שדעת הרבה ראשונים והשו"ע מכללם להקל בלא"ה שאין איסור רחיצה כלל), וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יד

בענין רחיצת קטן בחמין

נתבאר בסימן שכ"ו איסור רחיצת כל גופו בשבת, ולא מיבעי בצוננין שאסור משום המנהג, אלא בפושרין נמי אסור משום רחיצת כל גופו, ולכאורה א"כ גם לקטן אסור לרחוץ, דבוודאי רחיצתו עכ"פ בפושרין, וא"כ צ"ע מנידון הביאוה"ל בסי' ש"ב בד"ה דלא, דדן שם אודות חשש סחיטה בנתינת חיתולי בד מתחת הקטן, וכתב שם דמיירי שרוחצו בחמין, וצ"ב כיצד הותר לו לרחוץ הקטן בחמין.

אחד מבני החבורה - קרית יובל

טו

בענין איסור הוצאה במים שעל גופו

נתבאר בסימן שכ"ו ס"ז שהעולה מהרחצה יש לו לחוש לטלטול המים שע"ג, וצ"ע מדינא (סי' ש"א סמ"ה) דמי שנשרו כליו במים שהולך בהם ואינו חושש משום סחיטה, ואמאי לא יחוש משום הוצאה.

אחד מבני החבורה - קרית יובל

ייש"כ להרה"ג יהודה לוי שליט"א מכולל אליבא דהלכתא רמב"ש על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

מרפסן איגרי

מדור התשובות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש ודורשות עיון ותשובה

ברכת יישר כח מרובה להגאון רבי נתן קופשיץ שליט"א ששם עינו הטובה ליישב תמיהות האברכים כיד ה' הטובה עליו.

א

ביסוד הדין דנתינת פשטידא ליד האש האם הוא איסור מוליד או נולד

בשו"ע סי' שי"ח סט"ז כתב שמותר ליתן אינפנדא כנגד האש וכו', וברמ"א הביא דיש מחמירין ונהגו להחמיר, ובמקום צורך יש לסמוך אסברא ראשונה, ובמשנ"ב ס"ק ק"ז כתב שאז אפילו לכתחילה מותר, ובדיעבד בכל גווני אין לאסור. הנה מקור דין הרמ"א הוא מהר"ן בפרק במה טומנים, שהביא מסה"ת שאסור גם בלי ריסוק בידים משום נולד ומוקצה, וכן הבינו הרמב"ן והרשב"א בדבריו, אולם הרא"ש בסוף פרק במה טומנים הבין בדבריו שהאיסור משום מוליד.

ויל"ע בזה בכמה לשונות המורים לכאן ולכאן, א. בסה"ת סי' רל"ה כתב לשון נולד, ומצד שני כתב דאם מניח בתוך הכוס שרי, דהוי גרמא בעלמא שנמחה מאליו, ועוד שמתערב שם. והנה טעם ב' שייך גם במוליד וגם בנולד, דכיון שמיד מתערב לא הוליד, אבל טעם ראשון לכאו' אינו טעם רק במוליד, אבל בנולד סוף סוף יש פה נולד.

יעקב שפיגל - נוה יעקב

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בריסוק שלג יש ב' דברים, דבר א' מעשה הריסוק אסור משום שהוא נראה כסוחט, או כבורא המים. ועוד שבדיעבד אסור המים היוצאים משום נולד. ולתת לתוך הכוס אין בזה ריסוק שזה ממילא. וגם אין בו משום נולד, דמיד המים מתערבין. ואם מרסק בתוך הכוס יש אוסרים משום מעשה מוליד, ואם מניח בחמה או כנגד האש, מעשה אין כאן, אבל נולד יש כאן, אבל מ"מ יש אוסרים כיון דלא מתערב נראה כמו שעושה נולד, ובזה פוסק דלכתחילה אסור, ובדיעבד לא ס"ל דהוי נולד. ובעת הצורך גם לכתחילה מותר.

ב

בענין הנ"ל

ברמ"א סי' שי"ח סט"ז הביא דיש מחמירים, משמע דקאי על מש"כ בשו"ע להתיר להניח, והוא אסר, א"כ משמע דהאיסור הוא המוליד, ולפי"ז מש"כ שבמקום צורך שרי, היינו לכתחילה להוליד, ואילו המשנ"ב בסי' ש"כ ס"ק ל"ה ובשער הציון שם ס"ק ל"ה כתב דהרמ"א סובר נולד, ולכן אסר לדבריו להניח בחמה.

יעקב שפיגל - נוה יעקב

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כנ"ל.

ג

בענין הנ"ל

סי' שי"ח סט"ז בביאור הגר"א כתב על היש מחמירין שזו שי' רש"י, והרי רש"י ס"ל הטעם משום מוליד, והתיר בנימוח מאליו, ואם כוונתו לרש"י שדווקא כשיש יין, מצד שני כתב שהרי נימוח מאליו מותר. ואולי ס"ל שמש"כ רש"י ואע"פ שנימוח מאליו, היינו שיש מקום להחמיר בנימוח מאליו משום מוליד [ואולי מחמת הנחתו בחמה חשיב כהידים], רק הותר משום שנתערב, ובניכר כברמ"א אסר, וצ"ע.

יעקב שפיגל - נוה יעקב

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כנ"ל.

ד

בענין הנ"ל

במשנ"ב סי' שי"ח ס"ק ק"ב על מה שכתב המחבר להתיר שומן שנקרש וחוזר ונימוח, כתב ול"ד לריסוק שלג וברד המבואר לקמן בסי' ש"כ סעיף ט' דאסור משום נולד שמוליד מים וכו', דשאני הכא דלא עביד כלום בידים, הנה התחיל בלשון נולד וסיים במוליד, וגם חילוקו דנעשה ממילא זו סברא במוליד.

יעקב שפיגל - נוה יעקב

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כנ"ל.

ה

בענין הנ"ל

במשנ"ב סי' שי"ח ס"ק ק"ג כתב טעם דברייתא שמותר לתוך כוס, משום שאינו ניכר כשנימוח הברד לתוכו, ובס"ק ק"ב כתב שמותר כיון שהוא ממילא, ונ"מ בידים לתוך כוס יין או בקרח מרובה על היין [עיין יו"ד סי' צ"ט סעיף ו' דאמרינן חוזר וניעור].

ואולי בס"ק ק"ב כתב בשי' המחבר, וס"ל הטעם משום מוליד, ובס"ק ק"ג כתב בשי' הרמ"א דס"ל משום נולד, ונחלקו בטעם שנותן לתוך הכוס, ולפי"ז המציינים שציינו בשניהם שזהו שי' רבינו ירוחם אינו נכון, ודו"ק.

יעקב שפיגל - נוה יעקב

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בשניהם הטעם דממילא, רק בזה מקרי אינו ניכר, אבל למעשה לדעה האוסרת גם בקדירה אסור.

ו

בענין הנ"ל

המשנ"ב סי' שי"ח ס"ק ק"ז כתב דמש"כ הרמ"א דבמקום צורך יש לסמוך אסברא ראשונה, היינו דאז אפילו לכתחילה מותר, ובדיעבד בכל גווני אין לאסור. והנה אם במקום צורך מותר לכתחילה, א"כ משמע דהאיסור הנתינה ולא משום נולד, א"כ מהו שכתב בדיעבד אין לאסור, דזה לכאו' הכוונה דאם עשה מותר מה שנולד, ולמה שיהא אסור, והרי כבר דייקנו מהרמ"א שאין איסור נולד, דבמקום צורך התיר, ולא חשש כלל לאיסור נולד, ואם התיר נולד בדיעבד במקום צורך, משמע דשלא במקום צורך אסור.

יעקב שפיגל - נוה יעקב

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כנ"ל.

רש"י והרמב"ן והרשב"א סוברים שהאיסור הוא המעשה הולדה לרש"י שדומה למלאכה, ולרשב"א גזירה שמא יסחוט, וספר התרומות סובר שהאיסור הוא הנולד, ובשו"ע פסק כרוב הראשונים, ולכן מותר לתת פשטידא סמוך לאש, והרמ"א מחמיר כסה"ת וכתב שבדיעבד מותר, ומ"ש הרא"ש מוליד הכוונה שהנולד אסור, כמבואר בסה"ת שהוא מביא אותו, ולכן אין לדייק כלל הלשון שמה שכתבתי מבואר מפורש בראשונים, והרמ"א נקט גם איסור הולדה שזה מעיקר הדין, וגם נולד לחשוש לסה"ת.
ושאלתי להגר"נ קרליץ שליט"א קרח שנמס מה דינו, ואמר לי דלנוהגים כמרן מותר, וכהרמ"א יש להחמיר, וביו"ט לפי הרמ"א זה אסור מדינא [נראה לי שגם למרן זה אסור מדינא ביו"ט, רק אינני זוכר בדיוק מה שאמר לי, עיין סימן תצ"ה סעי' ד'].

אהרן אפרים - ירושלים

ז

בהכרעת המשנ"ב בבורר בשבת בדיעבד

בביאוה"ל סי' שי"ט ס"א ד"ה הבורר כתב דהבורר בשבת כתב בפמ"ג דאסור לאותו שבת, אולם לפי מש"כ הגר"א לעיל בסי' שי"ח אין להחמיר בשוגג בדיעבד. משמע שנטייתו לפסוק כהגר"א, ויל"ע דשם נקט שרק במקום הדחק ובמקום צורך יש להקל, ומדוע כאן הקיל לגמרי, ואולי כיון דאין כאן הנאה ותיקון גמור בדבר כבישול הקיל כהגר"א.

יעקב שפיגל - נוה יעקב

ימחול נא מר לעיין בגליון ס"ב במדור מרפסן איגרי בשאלות ז' ח', וכן בגליון ס"ג במדור התשובות בזה.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

ח

כש"אי אפשר" זהו צד להתיר או צד לאסור ברירה

בשו"ע סי' ש"כ סעי' ה' הביא שר"ת אוסר לסחוט בוסר לתוך האוכל, הואיל ואינו ראוי לאכול, ובמשנ"ב ס"ק כ' הביא דהוא משום בורר, והעו"ש הסיק שהוא כבורר אוכל מפסולת וא"כ שרי לאלתר, והמג"א חלק דאף לאלתר אסור, דכאן זוהי דרך ברירתו, שא"א בענין אחר, והעלה בבאה"ל (ד"ה לאכול) לדינא כהמג"א, וא"כ משמע דכשאי אפשר לברור בענין אחר, זהו צד לאסור ברירה. אמנם במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק פ"ד העלה להתיר לזרוק הגרעינים מהתפוחים לאלתר, ואף לאותה הסעודה שרי, ובשעה"צ ס"ק צ"ט כתב שמותר משום דא"א בענין אחר, וא"כ משמע דכשאי אפשר לברור בענין אחר, זהו צד להתיר ברירה. ותימה רבה היא לעניות דעתי.

(ואין ליישב דבריו שזהו דרך ברירה, ובסיפא זהו דרך אכילה (אע"פ שהוא פסולת מאוכל), שממ"נ שניהם אסורים, ברירה בדרך ברירה או בדרך פסולת מאוכל, ואם "אי אפשר" זהו צד להתיר בפסולת מאוכל, שיתיר אף בדרך ברירה, וצ"ע).

אליהו פרץ - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: עיין מש"כ בחי', מובא בגליון קודם.

המשנ"ב לא מחליט כטעם המ"א, רק כמו הדין שאומר שאסור, עיין בה"ל. ולעצם השאלה בסימן הבא הבה"ל כתב בשם המאמר מרדכי שני תנאים, א. אי אפשר בענין אחר. ב. דרך אכילתו בכך. ובבוסר, א. אפשר להמתין שיתבשל. ב. אין דרך. ואפילו אם הפרי הזה כך הדרך, אבל מסתכלים על כלל הפירות שאין דרך, וגם אפשר לאכול בלי סחיטה, אבל לקלף כל העולם מקלפים, והסברא בזה שבכדי שיהיה חשיבות מלאכה צריך חשיבות, ואם כולם כך אוכלים זה ללא חשיבות מלאכה ולכן מותר, אבל לסחוט בוסר הוי מלאכה, כי דרך אוכלי פירות לאו דוקא בסחיטה, וכשהוא סוחט חשיב מלאכה.
וזו גם תשובה על שאלה ט' שלימון יש בו שני התנאים, א. אי אפשר בענין אחר [גם אם יחתוך אותו, אבל רק ע"י סחיטה יצא המיץ]. ב. כך דרך רוב אכילתו, ונפלא מאוד בעזר השם יתברך.

אהרן אפרים - ירושלים

ט

בענין לסחוט דבר שאינו ראוי לאכול והמיץ ראוי

בשו"ע סימן ש"כ סעיף ו' כתב שמותר לסחוט למוניש (לימון), ומסביר המשנ"ב שהחידוש הוא שאפי' למשקין מותר, ומבאר הביאור הלכה שאם לסוחטו לאוכל פשיטא שמותר, שאפי' ענבים מותר בכהאי גוונא. וכן כתב המשנ"ב בבירור בס"ק כ"ב שיסחוט קודם הלימון על סוכר, ואחרי זה יוסיף המשקה. וקשה, שלפי המציאות של עכשיו הלימון חמוץ מאוד, ואין הדרך לאוכלו כן, וכן נראה שהיה גם מעולם כפי שנראה מכל האחרונים, שלא אכלו אותו לבד אלא ע"י תערובת של משקים וסוכר, וא"כ מאי שנא מבוסר המבואר בסעיף ה' שאסור לסחטו כיון שהפרי אינו ראוי לאכול, והמיץ שנתערב כן ראוי לאכול, והוי בורר [ודוחק לומר שבבוסר מיד כשהמיץ יוצא הוא ראוי לפני שנתערב, משא"כ מיץ לימון עדיין אינו ראוי שיחשב כבורר].

ברוך צבי פדווא - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: הלימון לא מקרי פסולת שהוא מעיקר הפרי, רק בבוסר ס"ל לדעה זו דמיקרי עומד למשקה והשאר הוי כפסולת.

עיין תהל"ד סק"ז דצ"ל דלימונים יותר ראוי מבוסר, ומסיק דפלא הוא, דלכאורה אין הם ראויים לאכול לבד. וכן עיין בשו"ת חת"ס או"ח סי' קפ"א שכ' בתו"ד: ואני נבוך מאד ברוב או כל לימוני"ש שבמדינתינו אם אינם רק בוסר, ונפק"מ לענין שבת במג"א סי' ש"ך סק"ז-ח'.
ועיין עוד בשו"ת רב פעלים או"ח ח"ד סי' ג' דהקשה ג"כ הקושיא מ"ש מבוסר, וחילק דבלימונים יש מיץ ממש שהוא פרי הנאכל היטב, ורק בהיותו מלא וגדוש במים החמוצים קשה לאכלו מתוקף החמיצות.
אבל אם יסחטו אותו קצת למעט מימיו יחלש תקפו ויהי' ראוי לאכילה, משא"כ בוסר ל"ש מיץ ממש, אלא כ"ז שמונח בתוך הקליפה הוא משקה חמוץ קרוש, ואין נשאר דבר הנאכל שיקרא עליו שם אוכל כדי שנאמר שהרי זה כמפריד אוכל מאוכל.

שמעון שיף - בני ברק

י

דעת המ"ב בהיתרא דלחתוך דק דק לאלתר

בסי' שכ"א סעי' י"ב כ' המ"ב דיש מפקפקין על היתר הרמ"א לחתוך דק דק

לאלתר, וע"כ כ' דנכון לנהוג כמ"ש הב"י לחתוך חתיכות גדולות קצת, וצ"ב דהכא בסי' שכ"ד סעי' ז' סתם המ"ב כהרמ"א, ובשלמא בנבילה דיש לצרף דעת הט"ז והגר"א דאין בזה איסור בכל גוונא, ניחא, אכן בדלעת צ"ב אמאי סתם המ"ב להקל כהרמ"א.

ישראל ששון - אשדוד

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בסי' שכ"ד ס"ק כ' הביא המשנ"ב לאסור כמ"א כמש"כ שעה"צ י"ח, ובע"כ מש"כ שם בס"ק ט"ו הוא גם גדולים קצת.

אולי מש"כ במ"ב (סי' שכ"ד סקכ"א) זה רק כדי לבאר את דברי הרמ"א כאן, אך הרמ"א עצמו מציין כאן למש"כ לעיל, ושם כבר האריך המ"ב לדון לענין מעשה אם לסמוך לכתחילה ע"ז או לא, ולא הוצרך לכפול הענין.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

יא

בהיתרא דלהשתין על הטיט משום פסיק רישא דלא ניחא ליה

במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק נ"ז דן אם מותר להשתין על טיט, ואפילו לרוב הפוסקים דאינו חייב עד שיגבל, איסורא מיהו איכא (לכאורה סתם בזה כב"י בסי' שכ"ד ודלא כהט"ז שם), ודן להתיר משום פס"ר דלא ניחא ליה. וצ"ע, דהרי בסי' ש"כ סי"ח מבואר דלא קיי"ל להתיר פס"ר דלא ניחא ליה אלא בצירוף עוד סברות, ע"ש בבה"ל ד"ה יש מי דמתירים בצירוף הסברא דברזא ארוכה, ולמג"א גם בצירוף הסוברים דאין דישה בהולך לאיבוד.

דוד שיפרין - קרית ספר

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: גם כאן יש היתר שהוא כלאחר יד והוא צורך גדול.

יב

בהיתרא דפסיק רישא דלא ניחא ליה כשרוחץ ע"ג חול הגס

במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק נ"ז דן בשם הפמ"ג להתיר כשיש כלי שרוחץ בו פיו, ויש תחתיו חול הדק או הגס, משום פס"ר דלא ניחא ליה, ומשמע דלא ברירא ליה אם ניחא ליה. וצ"ע, הא חול הגס אינו בר גיבול, וא"כ חייב בנתינת מים לפי הרבה ראשונים, והמ"ב חושש לשיטה זו, וא"כ הוי פס"ר באיסור דאורייתא, והרי לענין להשתין לא התיר אלא בפס"ר באיסור דרבנן, כמש"כ בשעה"צ סקס"ח.

דוד שיפרין - קרית ספר

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: המשנ"ב חשש לענין דאורייתא, אבל כאן שבין כך דרבנן דהוי פס"ר דלא ניחא ליה וכלאחר יד.

האולי של המשנ"ב כוונתו אולי יש להתיר מטעם פס"ר דלא ניחא ליה, ופושט המשנ"ב שבמקום הצורך יש להתיר, והטעם שלא הוי צורת מלאכה והוי כלאחר יד, וגם אם היה דאורייתא לא היה עובר כיון שהוא מתעסק בשטיפת פיו וכו' ולא בטיט, ואין דרך כך לעשות טיט ע"י צורה כזאת, אבל להשתין זה להדיא על הטיט, ולכן כ' שזה איסור דרבנן.

אהרן אפרים - ירושלים

יג

האם צנון וכדו' החתוכים דק דק הוי בר גיבול

במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק ס"ח כתב דהחותכין צנון ואוגרקעס דק דק ושופכין חומץ, צריכין ליזהר שלא לערב בכף וכו'. וצ"ע מנא ליה דצנון ומלפפון הם ברי גיבול, ואם אינם ברי גיבול הרי בס"ק נ' ובסי' שכ"ד בבה"ל ד"ה אין גובלין ובעוד מקומות, חושש לשיטת תוס' והראב"ד דקיי"ל כאביי דנתינת מים לאינו בר גיבול אסור מדאורייתא גם לריבר"י, ולפי"ז אין היתר כלל לתת חומץ לשום דבר שלא נתברר לנו שהוא בר גיבול.

דוד שיפרין - קרית ספר

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: אין בר גיבול זה לכו"ע דרבנן, ואדרבה הרבה מקשים מה שייכות זה לגיבול, עי' שביתת השבת.

צנון ומלפפון אינם נדבקים ע"י חומץ, ולכן לא שייך גיבול, אבל חול הגס אמנם לא נדבק אבל מתערב במים, אבל מלפפון אין שום שייכות בין החומץ, שהחומץ לא מחבר את המלפפון כמו שמים מחברים חול. ויש להסתפק ביסוד זה, ויש כאן גם יסוד הביאור הלכה שדבר שראוי לאכילה כמו קמח קלי אין בו חיוב תורה של לש, וא"כ מלפפון שראוי לאכילה ורק לשים לטעם יותר מיקל המשנ"ב.

אהרן אפרים - ירושלים

יד

בקושית הבה"ל בהא דחרדל שלשו לא יטרוף אלא יערב איך הותר מלאכה דאורייתא בשינוי זה

שו"ע סי' שכ"א סט"ו: חרדל שלשו נותן בו דבש, ולא יטרוף אלא מערב, ופירש בבה"ל ד"ה יכול דהערבוב הוי לישה דאורייתא, ומותר בשינוי שלא טורף אלא מערב, ונתקשה הבה"ל איך מתירים מלאכה דאורייתא בהך שינוי. קשה, דהנה המעיין בתה"ד שהוא מקור סעיף זה בשו"ע, משמע דסובר דשום ושאר דברים אינם ברי גיבול, וכ"כ בד"מ סי' שכ"ד, וא"כ מש"כ השו"ע להקל בנתינת מים היינו משום דפוסק כהרמב"ם וסייעתו, דמותר לתת מים באינו בר גיבול, ומותר גם לגבל, ורק מדרבנן אסור, ולזה שפיר מהני הך שינוי דלא יטרוף, וצ"ע.

ומש"כ בבה"ל דאין לומר דאינם ברי גיבול, דא"כ גם להרא"ש אסור אף נתינת מים, קשה, דהנה התה"ד מייתי מהרא"ש להקל מדפסק כריבר"י, ומיירי באינם ברי גיבול, דסובר דלרא"ש שרי נתינת מים, ואף דאינם ברי גבול וכחזו"א, וכן להדיא בדרכי משה הארוך סקט"ז דדין נתינת מים בחרדל בשבת, תוס' בשבת אוסרים והרא"ש מתיר, הרי דסובר דחרדל אינו בר גיבול, וצ"ע (אלא דלפ"ז הא דשרי לערב, ע"כ משום השינוי דשלא יטרוף, דלערב ללא שינוי ודאי אסור להרא"ש גם באינו בר גיבול).

דוד שיפרין - קרית ספר

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בע"כ יש דברים שאינם בר גיבול דלכו"ע דרבנן.

התה"ד לא סובר שלאו בר גיבול, רק כתב וז"ל: אפילו הם דברים שהם לאו בני גיבול, היינו שיש כן ויש לא, ומה שכתבתם שהשו"ע פוסק כהרמב"ם, אבל התה"ד לא פוסק כך ומחמיר כתוס'.

אהרן אפרים - ירושלים

טו

בדקדוק הבה"ל מהרמב"ם דמיירי שנתן מים בער"ש

בבה"ל סי' שכ"א סט"ו ד"ה יכול לערבו, מדקדק מדהביא הרמב"ם דין חרדל שלשו בשבותין, ש"מ דמיירי שנתן מים מבעו"י. ואינו מובן, דהרי למש"כ בתה"ד דחרדל ושום אינם ברי גיבול, פשיטא דלהרמב"ם הוי רק שבות, דהרי סובר דאינו בר גיבול אין בו לישה דאורייתא כלל.

דוד שיפרין - קרית ספר

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: ברמב"ם משמע דאין בזה גיבול כלל, ולא יטרוף הביא את זה משום דנראה כהולך לבשלו.

טז

בענין שינוי בשעת לישה

במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק ס"ח כתב שאם שכח לשפוך החומץ לתוך הקריין, יעשה בשבת בלילתו רכה, ונותן החומץ ואחר כך הקריין שלא כדרך שעושה בחול, "ויאחז בכלי עצמו וינענע". וקשה, למה צריך השינוי השני ולא יערב כרגיל, מאי שנא משתיתא שמספיק השינוי בשעת נתינת המשקים.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: גם בשתיתא אם צריך לערב צריך שינוי.

במחכ"ת לא עיין במשנ"ב ס"ק נ"ז שמביא שם בשתיתא ג"כ החומרא דטוב להחמיר שלא לערב בכף, אלא מנענע בכלי עד שיתערב.

שמעון שיף - בני ברק

יז

קושיא לדעת הרמב"ם דהכנה טבעית לא הוי הכנה מדאורייתא

במ"ב סי' שכ"ב סק"א כ' דאף הכנה בידי שמים הוי בכלל הכנה, ובשעה"צ ס"ק ג' כ' דל"מ לזה עירוב תבשילין בשבת שאחר יו"ט, דלא אתי דרבנן ועקר דאו', ומקורו בתוס'. והנה בפיה"מ להרמב"ם כ' דהכנה טבעית לא אסור אלא מדרבנן, וצ"ב דלכאו' לפי"ד יועיל לזה עירובי תבשילין.

ישראל ששון - אשדוד

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: השעה"צ העתיק דברי התוס' לפי שיטתם, ולשיטת שאר ראשונים אי"צ לזה, עיין מש"כ בחי'.

יח

האם פירות שנשרו הוי דחייה בידים

במשנ"ב סי' שכ"ב ס"ק ז' כתב לגבי דבר שנתלש בשבת דאסור משום מוקצה, דכיון שאיתקצאי בבין השמשות שהיה אז מחובר איתקצאי לכולי יומא.

והנה לעיל בסימן שי"ח ס"ק ח' וכן לקמן בסימן שכ"ד סעיף ז' מבואר שבהמה שנתנבלה בשבת (בסימן שכ"ד) או נשחטה בשבת (בסימן שי"ח) אינה מוקצה, ולא אמרינן מיגו דאיתקצאי כיון דקיי"ל כר"ש שדווקא בדחיה בידיים, ואילו כאן אמרינן שכיון שלא קצצו הו"ל כמאן דדחיה בידיים, ולמה לא נימא שם גם כן דכיון שלא שחטו הוי כמאן דדחיה בידים.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: ודאי חילוק גדול בין תלישה לשחיטה שהיא מלאכה גדולה, עיין תוס' חולין י"ד ד"ה מחתכין וברש"י ביצה כ"ד ע"ב ד"ה אם.

הב"י מבאר שר"ש מודה בפירות כיון שמזה שלא קטף דחינהו, אבל לשחוט שמא לא מצא זמן לעסק השחיטה.

אהרן אפרים - ירושלים

על בהמה שנשחטה בשבת לצורך חולה מותר, ואינו נקרא דחאו בידים שלא שחטו מער"ש, והטעם כתב החזו"א (סי' מ"א) דנר בשעה שדולק אינו עומד לשימוש אחר, ולכן הדלקתו נקרא כהקצאתו, משא"כ בהמה שעומדת לאכילה, אלא שבשבת א"א להכינה מחמת האיסור שבדבר, ולכך כשצריך לשוחטה לחולה ומסתלק ממנה האיסור, אין היא נחשבת מוקצה. ולגבי בהמה שנתנבלה בשבת, איה"נ המשנ"ב בסי' שכ"ד ס"ק י"ז כתב שהא"ר והגר"א נסתפקו בדבר, דאולי מפני שלא היתה דעתו כלל מער"ש שהבהמה תמות בשבת הוה מוקצה.

שמעון שיף - בני ברק

יט

האם יש איסור לחתוך אם אינו מקפיד על המדה

במשנ"ב סימן שכ"ב ס"ק י"ח הביא לשון הרמב"ם "אבל החותך דרך הפסד או בלא כונה למדתו אלא כמתעסק או כמשחק, פטור", משמע שאפי' אינו מקפיד על המדה אסור, דכל פטור בשבת פטור אבל אסור. וצ"ע על המשנ"ב בסוף ביאור הלכה ד"ה אחד קשים, שכתב שאפי' באופן שיש איסור דאורייתא לקטום ביד, אין איסור כלל אם אינו מקפיד על המדה ומותר לכתחילה, וכן מהמשנ"ב ס"ק י"ז אף על פי שמביא אוסרים לקטום בכלי אפי' אינו מקפיד על המדה, מ"מ כתב שכאן יש סיבה לאסור שמא יכוין לעשות קיסם, אבל לא שבכל דבר אם אינו מקפיד על המדה אסור, וצ"ע.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כל דבר שדרך להקפיד על מדתו אסרו אפילו דרך הפסד.

כ

האם אסור לעשות גורל ע"י שמות אנשים משום שטרי הדיוטות

במשנ"ב סי' שכ"ב ס"ק כ"ד כתב: עיין בספר נזר הקודש שהביא מספר שבות יעקב חלק ג' סימן כ"ד שמשמע שאינו מותר רק להטיל גורל מתוך הספר כנהוג, אבל להטיל גורל ע"י פתקאות שנכתבו מער"ש שם כל אחד עליו, ומטילין בקלפי ומוצאין פתקה מי שיעלה לספר תורה, אסור, וכן כתב בספר החיים.

והנה אע"פ שכתבוהו שני גאונים אלו השבות יעקב וספר החיים (להגר"ש קלוגר), אמנם דינם שווה אבל טעמם חלוק, שהשבות יעקב כתב הטעם משום שכשהוא ע"י ספר הוא פחות דומה לקוביא, ולפ"ז אינו קשור לדיני שבת (ותמוה מאוד לדון קוביא בעליות), אולם הגר"ש קלוגר בספר החיים כתב הטעם משום שהפתקאות הם כשטרי הדיוטות, וגם חשש שמא יבואו בגלל זה לכתיבה.

אמנם יש להעיר שכאן ציין המשנ"ב לדברי הגר"ש קלוגר, והרי מן ההכרח שאינו סובר טעמו, שהרי בסימן שכ"ג ס"ק כ' כתב לגבי המוכר יין בשבת לצורך שבת ורצה לזכור הסכום, ואסר המשנ"ב המנהג שהיו נוהגים לכתוב מער"ש פתקאות של סכומים ופתקאות של שמות וליתן אחד ע"ג השני משום שטרי הדיוטות, וכתב להתיר ליתן גרעין על שם האיש לזכרון, וחזינן שאין בשמות האנשים משום שטרי הדיוטות, אף שמשתמש בהם למקח וממכר, ובגבאים היכי שאין יכולים בגרעין התיר אפילו ע"י שמות, וכל זה דלא כהגר"ש קלוגר, שהרי להגר"ש קלוגר יש שטרי הדיוטות גם בשמות, מלבד שלהגר"ש קלוגר בספר החיים אסור גם לצורך מצוה, ואילו למשנ"ב מותר אם אי אפשר (אלא שגם להגר"ש מיירי באפשר, שאפשר ע"י ספר ע"י פתקאות).

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: ודאי שטרי הדיוטות שכתוב שם לכו"ע אסור, ומשום זה אסר הגרש"ק, ואינו דומה לעובדא דמ"ב.

עיקר מה שהמשנ"ב הביא מספר החיים הוא שכיון שהגורל עושה חלות זכות עליה בשבת, לכן חמיר ואסור, אבל לשים גרעין על שם אין כאן צורת מקח כלל, רק צורת זכרון דברים, ולכן בגבאי התיר כי זה לזכרון ולא לחלות כלשהו.

אהרן אפרים - ירושלים

כא

מנין להמ"ב להתיר מדידה של כמות לצורך מצוה

במשנ"ב סי' שכ"ג ס"ק א' כתב לענין מדידה שאסורה רק שלא לצורך מצוה [ולכאורה כוונתו לענין המדידה המבוארת בסימן כאן למדוד בכלי כמה הוא מחזיק], ודבריו צ"ע, שהרי היתר של מדידה לצורך מצוה מבואר בסימן ש"ו ס"ק ל"ד שכיון שהאיסור הוא עובדין דחול, לא שייך עובדין דחול גבי מצוה.

והנה שם מיירי בכה"ג שלא שייך איסור במדידה אלא מטעם עובדין דחול, כיון שהוא מודד כמות [ולא מדידה של איזור לחולה או מדידה של מקוה שאין בה שייכות למקח וממכר], אולם בכה"ג שהוא מודד כמות לכאורה יש בו טעם נוסף משום איסור של מקח וממכר, כמבואר כאן ס"ק ג', ואפילו כשאינו נותן לחבירו אסור משום מקח וממכר, כמבואר בסימן שכ"ד ס"ק ד'. וא"כ קשה מהיכי תיתי שבכה"ג יש היתר של מדידה של מצוה, הא על טעם מקח וממכר אין שייך ההיתר שלא שייך עובדין דחול גבי מצוה.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: העובדין דחול הוא משום דנראה כמו"מ, ולכן כל היכא דעושה שינוי ממו"מ מותר לצורך מצוה.

כב

ביסוד איסור מדידה

יל"ע אי איסור מדידה ושקילה הוא משום עובדין דחול או משום מקח וממכר, והנה במשנ"ב סימן ש"ו ס"ק ל"ד כתב שהאיסור הוא משום עובדין דחול, ואילו בסימן שכ"ג ס"ק ד' כתב שהאיסור מפני שזהו דרך מקח וממכר של חול, וכן הוא בסימן שכ"ד ס"ק ד', וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כנ"ל.

באמת הטעם של איסור מדידה בשבת וביו"ט הוא משום עובדין דחול, אבל בסי' שכ"ג מיירי למלאות כלי המיוחד למדידה, ולשפוך לתוך כליו של לוקח, התם אין הטעם דעובדין דחול, שהרי אף סתם לשתיה הדרך ליתן בזה, ולכן כתב שם המשנ"ב דהטעם שאסור הוא משום שזהו דרך מקח וממכר של חול.

שמעון שיף - בני ברק

איסור מדידה אין הטעם משום מקח וממכר כלל, שאל"כ היה אסור למדוד ולתת באותו הכלי, אלא אם מודד ונותן לכליו של לוקח זה עצמו צורת מקח, וגם לולי דין מדידה היה אסור, שכל צורת מקח אסורה.

אהרן אפרים - ירושלים

כג

בהא דאין איסור בשטיפת כלים משום בורר

במשנ"ב סי' שכ"ג ס"ק כ"ו מבואר שמותר להדיח כלים בשבת, ואין בו משום איסור בורר, וכן מבואר לקמן בסימן תרי"א ס"ק ה' שמותר לשטוף את הירקות ממה שמותר לנקוב הירקות ביום הכיפורים, והכוונה היא לרחוץ אותם, ועיי"ש בשעה"צ ס"ק י"ט שלא הקשה שם אלא על הקילוף שהוא אסור, כמבואר בסימן שכ"א סעיף י"ט, ולא הקשה על הרחיצה, וכיו"ב מותר להדיח בשר בשבת בסימן שכ"א ס"ק כ"א. אולם בסימן שי"ט ס"ק כ"ט מבואר שאסור לשרות תפוחי אדמה כדי לנקותם מפסולת שלהם, ועיין שם בטור שהביא שם מהגמרא שמבואר שהוא הדין שאסור לשוטפם.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: לשרות תפ"א הוי דרך ברירה, משא"כ קניבת

ירק הוי דרך אכילה, כמבואר בסי' תרי"א בשעה"צ ובביאוה"ל, ואין זה שייכות להדחת כלים.

בשש"כ פ"ג הע' ז' כ' בשם הגרשז"א זצ"ל דאפשר דניקוי דבר שדרכו תמיד להתלכלך ורגילים שוב לנקותו, לא נקרא בורר אלא מנקה.
בספר איל משולש פ"ו הע' רי"ד כ' בשם הגרנ"ק שליט"א שבפירות הלכלוך הוא קלקול והשטיפה תיקון, אבל בכלים אין הלכלוך נחשב כפוגם בעצם הכלי.
באורחות שבת עמ' קע"ו כ' בשם הגר"ש אויערבאך שליט"א דיתכן דעל כלי והפסולת הדבוקה בו ל"ש בזה שם תערובת, דהכלי הוא דבר חזק העשוי לקיום, וכל דבר לכלוך הנדבק בו לעולם הוי גדר רחיצה ולא ברירה וכו', ע"ש.
משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

כד

בדין איסור הכנה משבת לחול וטירחא בשבת

במשנ"ב סימן שכ"ג ס"ק כ"ח כתב: היו לו כמה כלים שאין צריך להם לאותו שבת, אסור להדיחן משום טורח. ומשמע מדבריו שהאיסור הוא רק שלא לצורך שבת, ומשמע מזה שאיסור הכנה הוא משום טורח.
וצ"ע שאין דיניהם שווים לכמה עניינים, לגבי איסור הכנה ואיסור טירחא במקום מצוה מצינו חילוקים: הכנה אסורה כמבואר בסימן של"ט ס"ק כ' שאסור להזמין לחליצה בשבת (שאיסורו הוא משום הכנה, כמבואר בדרכי משה אבן העזר סימן קס"ט אות ד'). טירחא מבואר שמותר גבי נשיאת ד' וה' קופות בסימן של"ג ס"ק א', שמבואר שי"א שהאיסור הוא משום טרחא, ובס"ק ג' מבואר שמותר לצורך מצוה, וכן הוא בסימן שמ"א בשעה"צ ס"ק ב' (אולם לגבי לולב להחזירו מבואר בסימן תרנ"ח שאסור להחזירו, ואיסורו הוא משום טרחא כמבואר בסימן של"ו, וי"ל דשאני מצוה שלמחר).
ולגבי איסור הכנה ואיסור טירחא במקום הפסד מצינו חילוקים: הכנה מחמה לצל מותר, וכן ליתן קערה לפני התרנגולים שלא ישברו (מלבד איסור מבטל כלי מהיכנו), וכן הוא בסימן רנ"ד, אולם בסימן שי"ט ס"ק ס"ב וכן בסימן שכ"א ס"ק כ"א אסר, ולא התיר אלא ע"י אינו יהודי. טירחא יתירא אסור, כמבואר בסימן של"ב בבה"ל ד"ה אין מילדין, אולם במקום שיש חשש שיעור איסור התירו כמו גבי חבית.
ולגבי איסור הכנה ואיסור טירחא ע"י עכו"ם מצינו חילוקים: טירחא אסור כמבואר בסי' של"ג ס"ק י"א וסי' של"ב בבה"ל ד"ה אין מילדין, שלא התיר אלא במקום הפסד. הכנה בסימן רנ"ד ס"ק מ"ג גבי רחת מבואר שמותר, ואילו בסימן שי"ט ס"ק ס"ב ובסימן שכ"א ס"ק כ"א מבואר שאסור אלא במקום הפסד ככל שבות דשבות.
אמנם י"ל שטירחא יתירא אסרו אפילו לצורך השבת, ואילו טירחא מועטת אסרו רק שלא לצורך השבת.
חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: אטו כולהו בחדא מחתא מחתינהו.

הארחות שבת ח"ב פכ"ב דף ת' מבאר שודאי איסור הכנה הוא טירחה, ע"ש.
אהרן אפרים - ירושלים

עיין בשו"ת מנחת שלמה סי' ל"ו שמתרץ שכדי להנצל מאיסור חמץ די שיכפה עליהם כלי, ולכן ההדחה לא נחשבת כצורך. ועיין עוד בשש"כ ח"ג פכ"ח הערה קס"ז שמעיר על התירוץ הנ"ל.
שמעון שיף - בני ברק

כה

בהדחת כלי חמץ בשבת שבערב הפסח

במשנ"ב סי' שכ"ג ס"ק כ"ח כתב דכלים שאינם צורך השבת, אסור להדיחן משום טורח. ועיין לקמן סימן תמ"ד ס"ק י"ד דכלים של חמץ בער"ש שחל להיות בער"פ מותר להדיחן מעט אבל לא הרבה, אע"ג שאסור להדיח כלים שלא לצורך השבת, הכא משום איסור חמץ יש להקל. והנה הוא פלא, שמשמע שכל ההיתר הוא רק שהמצוה דוחה את האיסור, ותיפו"ל שאין בזה איסור הכנה כלל, שהרי הוא מצווה בשבת גופא שלא יהיה לו חמץ, ומה זה שייך למדיח לצורך מחר, שהרי האיסור הוא בשבת גופא מחצות.
חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: עיקר הפעולה של הדחת כלי הוא בשביל מחר, ומה שיש לו צורך צדדי אף של מצוה אינו מועיל למקרי צורך היום.

שלא נאמר שצריך לזרוק הכלי, קמ"ל שמותר לשטוף. ועיין שש"כ פכ"ח (הערה קס"ז) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.
אהרן אפרים - ירושלים

כו

דעת הט"ז בטבילת כלי השאול מגוי

כתב השו"ע סי' שכ"ג סעי' ז' לגבי טבילת כלים בשבת: "וירא שמים יצא את כולם ויתן הכלי לא"י במתנה, ויחזור וישאלנו ממנו ואין צריך טבילה". וכתב הט"ז ביו"ד סי' ק"כ ס"ק י"ח שמ"מ ביום א' צריך לטובלו, דלא גרע ממש"כ השו"ע שם סעי' ט' לגבי ישראל שקיבל משכון מגוי, ודעת הגוי לשקעו בידו בתמורת ההלואה, שנחשב כשלו וצריך טבילה בברכה. וה"ה כאן שודאי כשדעת הגוי להשאירו בידו לעולם צריך טבילה, אלא שכיון דלא נמצא דין זה מפורש לכן לא יברך, ע"כ דברי הט"ז, הביאו המשנ"ב בס"ק ל"ה.
וצ"ע לפי"ז מאי אהני האי תקנה לתתו לגוי, הרי דעת הגוי לשקעו אצל הישראל מיד עם השאלתו, ונמצא שכבר בשבת נתחייב בטבילה. [ואין לומר שבתחילה סבור הגוי אולי יחזירנו הישראל, ועדיין אינו מתייאש ממנו, דהא הט"ז מחייבו בטבילה כבר ביום א', ואם כהנ"ל לא רק שאינו חייב אלא גם לא תועיל עדיין הטבילה].
וראיית הט"ז ממשכון צ"ע, דשם דעת הישראל לקנות הכלי בתמורת הלוואתו, אבל כאן ודאי דעתו שלא לקנותו כדי שלא יתחייב בטבילה, וכיון שאינו קונה בע"כ למה יתחייב בטבילה.

א. ד. - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בשבת ודאי אין חפץ לקנותו, וכ"ע ידעי זה דמשום כן הקנהו לגוי, משא"כ ביום ראשון.

התקנה לתתו לגוי מועיל, דהרי הגוי יכול כל רגע להחליט לבוא ולקחת אותה ממנו, נמצא שזהו של הגוי, וזה רק שאולה אצלו, ואשר ע"כ למחר צריכה טבילה, והי' צריכין אפילו בברכה, רק כמ"ש הט"ז שאין זה מפורש בפוסקים טובלין בלא ברכה, והראי' ממשכון ג"כ כמו כאן, דשם במשכון הישראל אין לו סמיכות דעת דהמשכון ישאר אצלו, דהרי כל יום יכול הגוי להחזיר ההלוואה, ומ"מ הואיל ודעת הגוי לשקעו אצלו צריך טבילה, ה"נ כאן בהכלי שאין להישראל סמיכות דעת שהגוי לא יבוא לקחתו חזרה.
שמעון שיף - בני ברק

מדובר בכלים שדרך לשאול ולהחזיר בסוף היום, כגון כלי בישול וכוסות שכך דרך העולם לשאול ולהחזיר בסוף היום, א"כ באותו יום עדיין לא ניכר שנשתקע ביד ישראל [וכן העכו"ם לא נתייאש, רק בזה יש להסתפק אם כן ניכר שהעכו"ם הולך ולא מכירו, שאולי טעם הראשון גם מועיל, ולכן נראה שכדאי לקחת עכו"ם שמכירו, ויש צד שיחזיר לו הכלי].
אהרן אפרים - ירושלים

כז

בענין הפקר בשבת

במשנ"ב סימן שכ"ג ס"ק ל"ד כתב דמי שיש בידו כלי שאינו טבול, יכול להקנותו לגוי ולשאול הכלי ממנו, וכך יפטר מטבילה, ואע"פ שאסור ליתן מתנה בשבת, הכא שרי משום כבוד השבת. והנה הפקר שרי בשבת כמבואר בסימן של"ד בענין אמירת בואו והצילו לכם, כתב המשנ"ב שהוא הפקר, ופירש שהוא תלוי בדעתו, ולא שהוא זוטו של ים (שם בבה"ל ד"ה כיוון) או יאוש (שם ס"ק כ"ד).
עוד דוגמא, דבסימן תרמ"ט ס"ק מ"ה כתב שאתרוג של דמאי כשר, ומבואר שם שהכוונה אף ביום הראשון (שמה שכשר בשאר ימים פירש שם החילוק), ובשעה"צ שם הביא מהמג"א בטעמו משום דאי בעי מפקיר נכסיה והוי עני, הרי שמותר להפקיר ביו"ט (ושמא שאני התם משום שהוא קנין לצורך מצוה כדי שיהיה מותר דמאי).
ולמה לא אמרו שיעשה גם כאן באופן של הפקר, שיפקיר הכלי וישתמש בו, ואין לומר שהוא מיחזי כהערמה שמפקיר ומשתמש בו, שהרי אם יש לו בגד ארבע כנפות ונפסלו ציציותיו מותר להפקירו ולהשתמש בו בשבת, כמבואר במשנ"ב סימן י"ג ס"ק ט"ו, ולא אמרינן שמיחזי כהערמה, וצ"ע.
חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בדמאי אפילו לא הפקיר יוצא כיון דאי בעי להפקיר, ולא כתוב שם דמותר להפקיר. ומה שלא התירו להפקיר כלי, משום דלא נראה כלל דמיד זוכה בו, משא"כ אצל גוי הרי הגוי יכול לקחתו.

האחרונים נסתפקו אם מותר לזכות מהפקר, וכן אם מותר להפקיר, וודאי שצריך להחמיר בזה. אבל בדליקה זה לצורך שבת, וגם אדם בהול על ממונו.
ועל הקושיא מסימן תרמ"ט מתרצים האחרונים שהכוונה באיסור, וגם באיסור אומרים אי בעי.
אהרן אפרים - ירושלים

הא דהקשה כ"ת למה לא אמרו שיעשה באופן של הפקר, עיין מנח"ש (ח"ב סי' ס"ו אות ט"ז) שאוסר להשתמש עם הכלי בשבת לאחר שהפקיר, שנראה כחוזר וזוכה בו, אבל בשעת הדחק צידד דאיה"נ יכול להפקירו, ויכוין שמשתמש בשל הפקר.
שמעון שיף - בני ברק

כח

בהא דשרי ליתן מתנה בשבת משום כבוד השבת

כתב המשנ"ב בסימן שכ"ג ס"ק ל"ד שאע"פ שאסור ליתן מתנה בשבת, משום כבוד השבת מותר. והנה אסור ליתן להקדש מתנה אפילו ע"י דיבור, דכיון שהוא מעביר מרשותו לרשות ההקדש מיחזי כמקח וממכר, כמבואר בסימן של"ט ס"ק כ"ג.
אמנם צ"ע, שבסימן של"ט ס"ק כ"ה כתב שמעשרות אסורים משני טעמים, א. שהוא כהקדש. ב. שהוא כמתקן מנא, והנה הוא מעשר לצורך השבת. וצ"ע דבהקדש אינו מקבל תמורתו כלום, והוא כמתנה בעלמא, וא"כ מה טעם יהיה אסור לעשר בשבת משום מקח וממכר, הרי מקח וממכר בדרך מתנה מותר לצורך שבת.
[ובפרט צ"ע, שהרי גם מכירה שלא בלשון מכירה מבואר בריש סימן שכ"ג שמותרת לצורך שבת, ומה שכתב לעיל סי' ש"ו ס"ק ל"ג שרק מתנה מותרת לצורך שבת ולא מכירה, היינו בלשון מכר].
חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: גם מתנה להקנות בחליפין דהוא מעשה קנין אסור רק בשכ"מ דמעשה קנין הוא מו"מ, וכן הקדש הוי מעשה קנין, וכן הפרשת תרומה, וכיון שיכול להפריש קודם אין זה צורך שבת.

במעשר עיקר כוונתו לקיים מצות מעשר ולתקן הטבל, אבל במתנה כל כוונתו היא לצורך שבת, ורק מחמת השבת עושה, לכן התירו.
אהרן אפרים - ירושלים

על הא דהקשה כ"ת למה אינו מותר לעשר בשבת, דהרי הוא לצורך שבת, ואם הטעם משום דהוה כהקדש, ובהקדש מבואר דאסור, דכיון שמעביר מרשות לרשות ע"י דיבורו מיחזי כמקח וממכר, והרי מקח וממכר בדרך מתנה לצורך שבת מותר. איה"נ, ולכן כתב עוד טעם לאסור מעשר בשבת משום שהוא כמתקן דבר, וזה אסור אפילו לצורך שבת.
נמצא דבהקדש דאינו לצורך שבת אסור משום מקח וממכר, וכן במעשר שלא לצורך שבת אסור משום ב' טעמים, מקח ומתקן.
שמעון שיף - בני ברק

כט

בענין למדוד שישים כדי לבטל האיסור

במשנ"ב סימן שכ"ג ס"ק ל"ז כתב לענין לשער שיעור שישים באיסור שנפל במאכל שמותר בשבת, ודווקא לשער במראה עיניו אבל למדוד לא. אמנם בסימן ש"ו ס"ק ל"ה כתב המשנ"ב דמותר למדוד כדי לשער שישים לבטל איזה איסור, דכיון שהוא להתלמד על דבר הוראה לא מיחזי כעובדין דחול. והנה דבריו פלא, שלהמבואר כאן בשם הפמ"ג בעצמו, הנה אע"ג שאין בו משום איסור, מ"מ יש בו משום תיקון מנא, ואיך התיר כאן בשופי.
חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: מה שהתיר בסי' ש"ו לא מיירי שמודד את הדבר איסור, אלא להתלמד איך מודדין ס' במקום אחר, ואין שייכות למתקן.

פשוט דבסימן ש"ו מיירי שם בנוגע למדידה שהוא אסור משום שבות, והואיל והוא ל"ה איסור כ"כ אלא משום דהוי כעובדא דחול, ולכן במדידה של שישים דהוי להתלמד ע"ד הוראה, לא מקרי עובדא דחול ומותר. ובסי' שכ"ג דמיירי מאיסור של תיקון, שם העיר המשנ"ב דכשנראה כמתקן הדבר בידים ע"י המדידה אסור, רק ישער בדעתו, ואין כאן סתירה, רק דבסי' ש"ו דיבר לגבי עובדא דחול, ובסי' שכ"ג דיבר ממתקן.
שמעון שיף - בני ברק

בסימן שכ"ג ע"י המדידה הוא "מתיר" דבר שהיה אסור, ויש כאן תיקון, אולם בסימן ש"ו רק מתלמד.
אהרן אפרים - ירושלים

ל

במדידה ע"י שמשער בדעתו

במשנ"ב סימן שכ"ד ס"ק ד' כתב שמותר ליקח בכלי אחר ולשער בקב או קביים. ומשמע שאין איסור כלל לשער עפ"י אומדן דעת, שאין זו מדידה כלל, אולם לעיל בסימן שכ"ג ס"ק ל"ז כתב שלשער שישים על איסור במראה עיניו בלבד מותר, רק בלא ידע קודם השבת, וצ"ע.
חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בסי' שכ"ג הוא משום מתקן ולא משום מדידה, כמש"כ השואל בעצמו לעיל.

לא

דברי הרשב"א גבי עצים שראויים למאכל בהמה דשרי לטלטלן לצורך הבהמה ולא לצורך אחר

סי' שכ"ד סעי' ה', הרשב"א מבאר לרש"י דסתמן לעצים ורק דראויין למאכל בהמה, הא דמותרים בטלטול בלא הזמנה היינו משום דהא דאמרי' דבעי הזמנה, ה"מ ברוצה לטלטלן לצורך מקומן, או בשביל לישב עליהן, אבל אם מטלטלן למאכל בהמה לא בעי הזמנה. וצ"ב, דאי חשיב מזומן למאכל בהמה, יהא שרי בטלטול אף לצורך מקומו, ואי אין חשיב מזומן יהא אסור לטלטלו אף להאכיל לבהמה, דהא א"א להזמינו בשבת.
ישראל ששון - אשדוד

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: צ"ל דאם לוקחן לבהמה הוברר הדבר שלבהמה עומד [כמ"ש ריש ביצה אם שחטן הוברר הדבר לאכילה עומד], כיון דלא הקצהו ממאכל בהמה.

לב

בהא דשרי המראת האווזות ע"י ישראל משום צעב"ח

א. במשנ"ב סימן שכ"ד ס"ק כ"ז כתב דמשמע דאי ליכא אינו יהודי שרי המראה אף ע"י ישראל משום צעב"ח, וטוב לעשות ע"י קטן. והנה הטעם שמותר המראה ע"י עכו"ם, כיון שאיסור טירחא נדחה מפני צעב"ח. אולם צ"ע מטעם אחר, שהרי מבואר לעיל סימן ש"ו סעיף א' שאסור לטלטל בע"ח משום מוקצה, והנה לפ"ז צ"ע מה הנידון כאן, הרי אסור משום מוקצה, והרי איסור מוקצה לא הותר משום צעב"ח, עיין בסימן ש"ה ס"ק ע' שהביא בזה המשנ"ב מחלוקת האם מותר גם איסור מוקצה משום צעב"ח (ומדבריו נראה שנקט סתמא לאיסור דלא כא"ר), וצ"ע אם יש להחשיבו טלטול מן הצד.
ב. ועיין בסימן של"ב ס"ק א' דאין למשוך הוולד מן הרחם משום טירחא יתירא (ואכן בתורת שבת כתב דהטעם הוא משום מוקצה, אמנם המשנ"ב כאן כתב משום טירחא יתירא), והקשה בתהילה לדוד ס"ק א' מדוע לא יהיה אסור משום מוקצה לצורך צער בע"ח (ובמשנ"ב מבואר שמסעדין אותה הוא דין נוסף), והכריח מכאן בתהילה לדוד שמוקצה מותר משום צעב"ח, והנה מבואר לדבריו שיש בזה צעב"ח, ואעפ"כ לא התירו טירחא.
חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: א. לא גרע מסי' ש"ח ס"מ דהוי טלטול מקצתו, עי"ש משנ"ב ס"ק קנ"א.
ב. בסי' של"ב כתוב טירחא יתירתא.

לג

האם שרי טרחא במקום צעב"ח

במשנ"ב סימן שכ"ד ס"ק כ"ז הביא מחלוקת אם מותר להמרות האווזים ע"י ישראל משום צעב"ח, ובספר א"ר החמיר שלא להמרות ע"י ישראל. ואכן כאן הביא שיטת הא"ר שאוסר, ואילו בסימן ש"ה ס"ק ע' אדרבה הביא דלא"ר מותר משום מוקצה ע"י ישראל משום צעב"ח, אמנם האמת שלא אסר הא"ר כאן אלא משום טירחא. וצ"ע, שהרי בסימן שמ"א בשעה"צ ס"ק ב' הכריע שאיסור טירחא מותר במקום מצוה, וצ"ע למה לא יהיה מותר משום צעב"ח.
חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: עיין בסי' ש"ה משנ"ב סק"ע דאין לנו לדמות גזירות חכמים זל"ז.

מקור הלכה

הרה"ג יוסף משדי שליט"א
כולל "אליבא דהלכתא" בני ברק, ומו"צ בד"ץ "שארית ישראל"

סימן שכ"ה
מלאכת גוי בשבת, והנאה ממעשיו, ועוד פרטים

א'. מותר להזמין גוי שיאכל עימו בשבת[1].

ומותר ליתן לפניו מזונות[2], ודווקא באופן שהגוי יאכל אותם בביתו או בחצירו, ולא יוציאם לרשות הרבים, וכמו שיבואר בהלכות הבאות[3]. והטעם בזה שאם הגוי יוציאם יבואו לחשוב שהוא מוציא בשביל הישראל ובשליחותו[4], ועיין להלן בסעיף י'[5].

ב'. מותר ליתן לגוי בשבת באופן שמן הסתם הגוי לא יוציאנו לרשות הרבים[6], ולכן מותר ליתן לו מאכל או משקה כשהוא בתוך ביתו או בתוך חצירו[7], משום שמן הסתם הוא יאכלם שם[8]. ואם הגוי נטלן ויצא אין נזקקין לו[9], אבל אם המאכל והמשקה אינם שלו, או שהיא כמות מרובה, אסור ליתנם לפניו, שהרי בודאי הוא יוציאם, והרי זה כאילו נותן לו על מנת להוציא[10]. וכן אסור ליתן לו שאר חפצים, שהרי בודאי הוא יוציאם[11], ואפילו אם אינו מוסר לו בידיו, רק מניח לפניו בחצר אסור, כיון שידוע שהוא יוציא[12]. וכן אסור ליתן לפניו שום דבר כשהוא עומד בחוץ ופושט ידו לפנים. ואפילו מאכל ומשקה, שהרי בודאי הוא יוציאם לחוץ[13], ואפילו אם אינו מוסר לידי הגוי ממש, אסור[14].

ג'. אסור ליתן לגוי חפצים בשבת כדרך שנתבאר, ואפילו אם הם החפצים של הגוי, משום שהרואה אינו יודע שהחפצים של הגוי[15]. ונחלקו בזה הפוסקים: דדעת השו"ע - שאסור ליתן לו אפילו כשהגוי עומד בחצר או בבית[16], ודעת האחרונים - שאין איסור בחפצים של הגוי אלא רק באופן שהגוי עומד בחוץ, אבל כשעומד בחצר מותר ליתן לפניו[17], ומכל מקום יש להזהר שלא יתנם לו בידו[18], ועיין בהערה שני דינים[19].

ואפילו אם ייחד מקום לחפץ, כגון שהיה החפץ של הגוי משכון אצל הישראל, אעפ"כ אסור להניח לגוי ליטלו בשבת, ואפילו אם הגוי בפנים[20]. ואפילו אם כבר פדה הגוי את משכונו מבעוד יום[21].

ד'. כתבו הפוסקים שאף כשנותן לו מאכל בביתו או בחצרו לאכלם שם, מכל מקום יזהר ליתנו לפניו דווקא והוא יקח מעצמו, אבל ליתן לידו אסור, שמא יוציאם לרשות הרבים, ונמצא למפרע שהישראל עשה את העקירה מרשות היחיד, ואסור[22]. ויש אומרים שאין להחמיר בזה בדברי "מאכל", כיון שהגוי הוא בפנים, וגם היהודי לא נתן לו על דעת להוציאו, ואם כן גם אם הגוי יוציאו נחשב כאילו עושה בעצמו את העקירה[23], וכן עיקר, בפרט בזה"ז שלדעת כמה פוסקים אין לנו רשות הרבים מן התורה[24].

ואם הישראל אינו מוסר לידו, אלא רק פושט את ידו, והגוי לוקח מתוך ידו של הישראל, מותר לכל הדיעות[25].

ה'. בכמה אופנים התירו חז"ל ליתן לגוי חפץ, אע"פ שהוא יוציאו לרשות הרבים, והיינו ברשות הרבים שלנו שאינו מן התורה[26], כגון:

א]. מפני דרכי שלום[27], וכגון שגוי אחד חלה, וביקשו מישראל מאכל בשבילו, מותר ליתן לו על ידי השליח הגוי[28].

ב]. גוי אלם ותקיף שמבקש מהיהודי שיביא לו את חפציו, מותר ליתן לו[29], ואע"פ שאין סכנה בדבר [שאם יש חשש סכנה, פשוט שמותר אף ברשות הרבים גמור][30].

ג]. לצורך מצוה, כגון שערב פסח חל בשבת, ונשאר ליהודי חמץ ממאכלו, מותר לומר לגוי שיקחנו לזורקו ולאבדו[31].

ובכל האופנים האלו, יש להזהר שלא ימסור הישראל את החפץ לגוי בידיו, משום שבזה הישראל עושה את העקירה, אלא יבקש מהגוי שיקחנה בעצמו, ואפילו אם הגוי מבקש שיתן את החפץ לתוך כליו, יזהר להעמיד את הכלי

---

1. שו"ע (סימן שכ"ה סעיף א'), וביאר המשנ"ב (סק"א) שאע"פ שביום טוב אסור להזמין גוי לביתו, וכמש"כ להלן (בסימן תקי"ב), הוא דווקא ביו"ט שאפשר לבשל, ויבואו להרבות בבישול בעבור הגוי, אבל בשבת לא שייך גזירה זו שהרי אסור לבשל (ועיין בסימן שי"ח ס"ב גבי המבשל לחולה שאסור לבריא וכו', ושם באמת אסרו לבריא מגזירה זו), ולכן אין לחוש. (וע"ע בשעה"צ אות א' משם התוס', וכ"ה בכה"ח אות ב').
2. שו"ע שם. וביאר המשנ"ב (סק"ב) שאע"פ שאסור לטרוח בשבת עבור מי שאין מזונותיו עליו (וכדלעיל בסימן שכ"ד גבי בע"ח), מ"מ בגוי התירו, משום דמפרנסין עניי גויים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ע"כ (וכן דעת רוה"פ וכמש"כ בב"י, ודלא כמש"כ הר"ן בשם הראב"ד, והזכרנוהו לעיל בסימן שכ"ד). ועיין בשעה"צ (אות ג') דלאו דווקא לעניי גוים מותר, אלא גם לכל גוי. [ודברי המשנ"ב הנ"ל שבסק"ב נאמרו ע"ד השו"ע ש"מותר ליתן לפניו מזונותיו", אבל על הרישא אינו שייך, שהרי הוא רק זימון בעלמא, ובכה"ג אף לבע"ח מותר, וכמו שכתבנו לעיל בסימן שכ"ד סי"א, עיי"ש. אמנם כתבנו שם דמ"מ אסור לטרוח כדי להביאו, ורק אם הוא לפנינו שפיר דמי]. ועיין לעיל בדברינו בסימן שכ"ד בסוף סעיף י"א בענין נתינת מזונות לפני גוי.
3. ועיין בהלכה הבאה שמן הסתם אנו תולים שיאכלנו שם, ואם יצא אין נזקקין לו.
4. כן כתבו הראשונים כמובא בב"י כאן, וכל הפוסקים. והנה נחלקו הראשונים לענין חפצים של גוי, אם מותר ליתן לו, שהתוס' והר"ן והריטב"א והרמב"ם כתבו שמותר. אבל הרא"ש כתב שראה באשכנז שמורים לאיסור, וכתב שכן מסתבר כיון שהאיסור הוא מפני מראית העין, שהרואה סבור שנותן לו על מנת להוציא, וממילא אין לחלק, כי הרואה אינו מכיר של מי החפץ, ע"כ. (וכ"פ הטושו"ע). ולכאו' צ"ב א"כ למה התירו שאר ראשונים בחפץ של גוי, אכן יעוין במחה"ש סק"ד ועו"א שביארו שבאופן זה אין חשש משום שהוא יתלה שזה של הגוי, ואם הוא יהיה מסופק הוא ישאל ויודיעוהו שזה של הגוי, ובכך לא יהיה חשד ואת"ש. [ועיין בשו"ע הגר"ז שביאר עפמש"כ בשו"ע (סימן ש"ז סכ"א) שאסור לומר לגוי בשבת הילך בשר שלי ובשל אותו, אבל מותר לומר לו טול בשר שלך ובשל לעצמך, ע"כ. ועיין בכה"ח (אות ט') משם האחרונים שמבואר שיש חילוק בין חפץ של ישראל לחפץ של גוי, באופן שהוא עומד בפנים, שכשהחפץ של ישראל יש לחוש לאותם היודעים שהוא של ישראל, ואיכא מראית העין שאומרים שהוא שלוחו, עיי"ש. וכ"ה במשנ"ב (סק"ז). אבל בשעה"צ (שם אות ז') הביא מהמאמ"ר והנה"ש שכתבו לאסור בכל אופן, עיי"ש. ומבואר איפוא שאף לדידן דקיי"ל כהרא"ש שהאיסור הוא בעצם ההוצאה, מ"מ לדעת האחרונים לא מחמרינן כ"כ להצריך תרתי לטיבותא, ומבואר איפוא שמ"מ אית לן מהסברא של שאר הראשונים, ודו"ק. אבל לדעת הנה"ש והמאמ"ר מוכח שהעיקר הוא בעצם ההוצאה, וכן כתבנו להלן להלכה שזוהי דעת השו"ע. ומבואר איפוא שלהלכה הכל תלוי אם יוצא החוצה, ולא איכפ"ל שהוא בחצר אלא בכל אופן אסור, וממילא נראה כמוציא חפץ בשליחות הישראל, או לא].
5. הנה הט"ז כאן (סק"א) העיר שלפי המבואר להלן (בסעיף י') בהגה דנוהגים להקל לשלוח אפילו לכתחילה חוץ לעירוב, אין אנו חוששין בדברים הנזכרים כאן אלא במידי דשייך בו משא ומתן, אבל באכילה ושתיה נוהגין להקל, והטעם שהוא לצורך שבת וכו', ע"כ. והנה צ"ב איזה צורך שבת וצורך מצוה יש בזה שנותן לגוי מאכל. וראיתי בכה"ח כאן (אות י') שהביא את הט"ז, וכתב במוסגר שמותר באכילה ושתיה "לצורך ישראל", עיי"ש. ולפי"ז יתפרשו דברי הט"ז דמיירי באופן שנותן לגוי בשביל ישראל אחר, ולכן מותר. ופירוש זה קצת קשה, שאם כן מה הוצרך הט"ז להשמיענו זאת כאן, וצ"ב. וח"א פירש שבאמת הט"ז איירי כאן אפילו לצורך הגוי, ואעפ"כ מותר, שמאחר שבמאכל ומשקה מצאנו שיש היתר לצורך ישראל, ממילא אין חשד של מראית העין, שהרואה יאמר שהוא מוציאו לצורך ישראל. אך צ"ב מהו צורך שבת.
6. כ"ז בשו"ע (סעיף א') ובפו'. וכמו שנתבאר בהלכה הקודמת ובהערות, מטעם שיבואו לחשוד ולומר שבשליחות הישראל הוא מוציא.
7. בשו"ע נקט שנותנים מזונות ב"חצר", וה"ה בביתו, ועיקר האיסור הוא ברה"ר.
8. משנ"ב (סק"ד), ועיקר הקפידא כשבודאי יוציאם וכדלהלן בסמוך, ולכן בסתמא מותר. וא"צ לפרש לו שיאכל דווקא שם, כמש"כ המשנ"ב.
9. שו"ע שם. ויש לבאר בזה ככל האמור בהלכה הקודמת בהערות, שאף שעיקר החשש הוא בעצם ההוצאה, שיחשבו שזה בשליחות הישראל, מ"מ מצרפינן את הסברא שאין איסור אלא רק בשל הישראל, ולא בשל גוי, והיינו שתלוי בזה גם של מי החפץ. וה"נ כיון שהישראל נתן לו כדי שיאכלם בחצירו, תו לא קפדינן, ויש לדחות שההיתר כאן הוא משום שהישראל לא ציוהו, והרי הוא עושה אדעתא דנפשיה.
10. משנ"ב (סק"ד).
11. שו"ע שם. ועיין להלן (בסעיף ג') גבי מלבוש שאפשר להוציאו דרך מלבוש.
12. משנ"ב (סק"ו).
13. שו"ע כאן בסעיף א'.
14. עיין במשנ"ב (סק"ה) שכתב שאם הגוי עומד בחוץ אסור ליתן לו, ואפילו אם לא יתנם הישראל לידו, אלא הגוי יקבלם מיד הישראל, ג"כ אסור, אע"פ שהישראל לא עושה שום עקירה, כיון שידוע שיוציאנו, ע"כ. ולכאו' היה לו לומר רבותא שאפילו כשאינו פושט כלל את ידו, אלא מניח לפני הגוי, ג"כ אסור, וכדרך שכתב המשנ"ב בסק"ו גבי שאר חפצים שאפילו להניח לפניו בחצר ג"כ אסור, כיון שידוע שיוציא וכו'. והיה אפשר לחלק, ויותר נראה לפרש דהוא הדין גם כאן שאם הוא נותן לפניו אסור, שהרי מ"מ נראה שבשליחות הישראל הוא, והמשנ"ב נקט כפי אורחא דמילתא, שכשאדם פושט ידו מבחוץ צריך ליתן לו, ולכן כתב לחלק בין כשהישראל נותן לו בידיו, לבין כשהגוי לוקח מתוך היד של הישראל. ועוי"ל עד"ז, דנקט הכי אגב לשון המשנה (בריש מס' שבת) ביציאות השבת, פשט וכו' עיין שם. ובאמת גם אם הניח לפניו נראה שאסור.
15. שו"ע (סעיף א'), ועיין לעיל בהלכה ראשונה ובהערות שם, מה שביארנו בזה.
16. כן משמע בלשון השו"ע שסתם לאיסור בכל אופן, וקאי על כל מה שכתב לפנ"כ. ובפרט על מה שכתב בסמוך גבי גוי שעומד בפנים שאסור, ומבואר בפשטות שאע"פ שיש תרתי לטיבותא אסור, וכ"כ האחרונים במשמעות השו"ע, וכמו שהביא בכה"ח (אות ט'), וכ"כ הכה"ח להלן (אות ט"ו) בדעת השו"ע, עיין שם. וכן פסקו להלכה גם המאמ"ר והנה"ש, והובאו דבריהם בשעה"צ (אות ז' ח'), עיין שם. ודו"ק.
17. משנ"ב (סק"ז), וכה"ח (אות ט') בשם הרבה אחרונים.
18. שעה"צ (אות ח'), ושם הביא מחלוקת בזה, ושהא"ר מיקל, וכתב שלמעשה נכון להחמיר, כיון שנותן לו להוציא, ובפרט שיש מהאחרונים שכתבו לאסור בכל גווני (וכנ"ל לדעת השו"ע).
19. עיין כה"ח (אות י"א) במי שמכר סחורה לגוי, ונשארה בבית הישראל, ובא הגוי בשבת ליטלה, שיש להחמיר מלמסרה לו ביום שבת אם אפשר [נ"ב. י"ל דהיינו כשאינו גוי אלים, דבכה"ג דהוא גברא אלמא הקילו כדלהלן בסעיף ב']. והוסיף שם שיש מי שאוסר בפרט למ"ד שעכו"ם קונה במשיכה, ולשיטתם נגמר המקח בשבת [ולפי"ז י"ל שאף בגוי אלים אסור, שלא התירו בזה מפני דרכי שלום, ומ"מ אם יש חשש סכנה פשוט שמותר (כמשנ"ב סק"י, ושעה"צ אות י"א)]. עוד כתב בכה"ח (אות י"ב) אם מגיע לו כתב קבלה מבית המכס שפרע את המכס, אסור לקחתה, ואפילו אם כתבוהו בער"ש, ע"כ.
20. רמ"א בהגה (סעיף א'), וביאר המשנ"ב משום שחפץ הממושכן אצל ישראל הוי כשלו וכו'. וכל זה הוא לשיטתו שפסק לעיל (סק"ז) כהמג"א שבחפץ של גוי והוא בפנים מותר, ולכן הוצרך לומר שזה כמו של ישראל, אולם לפי השו"ע בלא"ה אסור, וכמשנ"ת, וכ"כ בכה"ח (אות ט"ו).
21. כה"ח (אות י"ד) מהגר"ז, וע"ע להלן סעיף ג'.
22. כן כתב במשנ"ב (סק"ג) בשם הרבה פוסקים, וכמו שציין בשעה"צ (אות ד'), וע"ע בביה"ל (ד"ה לפניו בחצר). וכן הביא בכה"ח (אות ו') בשם כמה פו'. והביא מהאחרונים שביארו שאעי"פ שהוא רק ספק, שהרי אפשר שהעכו"ם יאכלם בבית ולא יוציאם, מ"מ אין עושין ספק דרבנן, ואף לא ס"ס בידים (נ"ב. ונחלקו בזה הפו' טובא, ומ"מ מצאנו שגם המשנ"ב פסק כן שלא לעשות ס"ס בידים), ואף בכרמלית ג"כ אסור דגזירה קרובה היא (נ"ב. כן מצאנו בכו"כ ענינים שאסרו גם בכרמלית, ועין בגמ' דשבת דף יא: ויל"ב). וכתב עוד בכה"ח בשם המחה"ש, שאפילו אם העכו"ם ישהה קצת בחצר לצורך עצמו, דהו"ל כעומד לפוש ובטלה העקירה הראשונה, אפשר דאסור, עיי"ש. [ועיין כה"ח להלן סוף אות ט"ו שמותר רק היכא דאיכא שיתופי מבואות].
23. כ"כ הא"ר, וה"ד במשנ"ב (סק"ג), ופסק שם להקל כדבריו, וטעמו הוא כמו שכתבנו בפנים דבכה"ג נחשב שהעקירה נעשית ע"י הגוי, עיי"ש. אמנם יל"ד שבביה"ל (ד"ה לפניו) מבואר שסמך על הא"ר רק בדברי מאכל, עיי"ש. וכך לכאו' יש לפרש במשנ"ב, שכל ההיתר רק בדבר מאכל, אפילו אם נאמר שהא"ר התיר בכל גווני מעצם שלא נחשב עקירה. (וע"ע בכה"ח (אות ו') בשם האחרונים, ולפי המבואר שם יוצא עוד כמה סברות להקל בזה, דהוי יותר מספק ספיקא בדרבנן, ועי' להלן).
24. כן פסק המשנ"ב (שם), וכמו שהאריך בזה בביה"ל (ד"ה לפניו), וביאר שם שלדינא יש לסמוך על הא"ר שאין בזה משום עקירה, וגם משום מראית העין אין כאן. וכתב וכל שכן ברשות הרבים דילן שאינו אלא גזירה לגזירה, ויש להוסיף עוד שהרי כל עיקר דין זה לכאו' הוא חומרא גדולה, דהוי ס"ס בדרבנן, ויותר מזה שהוא יותר מספק ספיקא, שהרי הוא נותן לו על דעת לאוכלו שם, וכך אנו גם תולים שהוא יאכל, שהרי לכן התירו ולא חששו שמא יוציאם, וכמו"כ נוכל לתלות בענ"ז, ובצירוף דברי הא"ר הנ"ל שפיר יש להקל, ובפרט ברה"ר בזה"ז שלדעת הרבה פו' הוי ככרמלית [ובמקומו הארכנו טובא לבאר שדעת רבים שאין לנו רה"ר בזה"ז, ואף לדעת השו"ע (בסימן שמ"ה ס"ז) שסתם כדעת הסוברים שברחב ט"ז אמה הוי רה"ר, ובפרט שי"א שאף השו"ע סובר שאינו חייב אלא בס' ריבוא, ואפילו לדעת האוסרים מ"מ ישנם כמה סיבות שמבואר בפו' דמחמתם לא הוי רה"ר (וע"ע בכה"ח אות ט"ז ומה שכתבנו להלן בהלכה הבאה, ובהערה שם). ואכמ"ל].
25. משנ"ב (סוף סק"ג) בשם הגר"ז, וכ"ה בכה"ח (אות ו'), ופשוט [ועיין בכה"ח שם שלדעת האוסרים יש להחמיר אפילו בעומד לפוש]. וכל ההיתר הוא דווקא ב"אוכל" שלוקח ע"מ לאכול בחצר, וכמש"כ המשנ"ב.
26. כן מבואר בב"י בשם האור זרוע, וכן ביאר המשנ"ב (סקי"א) שאף שאסרו לעיל בסעיף א' שמא יוציאנו, וקי"ו כשהוא בשליחותו של הישראל, מ"מ התירו באלו, משום שלדידן להרבה פוסקים אין לנו רה"ר דאו', ואינו אלא שבות דשבות, והתירו במקום מצוה או מפני דרכי שלום וכה"ג.

ועיין בכה"ח (אות ט"ז) משם העו"ש שהעיר, שלכאו' כ"ז הוא לפי הי"א שבסימן שמ"ה ס"ז, אבל למ"ד לקמן שגם עכשיו איכא רה"ר יש לאסור אפילו מפני דרכי שלום, ומאידך הלא המחבר כאן בשו"ע סתם, ומשמע שלכו"ע הדין כן, ואפשר דס"ל דמשום דרכי שלום מתירין אפילו ברה"ר גמור, ע"כ. והנה בעיקר קושיתו לכאו' צ"ב, דילמא השו"ע סובר כמאן דאמר שאין רה"ר בזה"ז, וכנראה כוונתו להקשות מסתימת השו"ע בסימן שמ"ה ס"ז שסתם לאסור אפילו בכל רחב ט"ז אמה, ומשמע שכך תופס לדינא, וא"כ סתרי אהדדי, ומה שהקשה בלשון למאן דאמר לקמן, ולא הזכיר שכ"ה לפי סתימת השו"ע שם, לאו דווקא הוא, ועיקר קושיתו לפי סתימת השו"ע שם (וכמש"כ המשנ"ב שם ועו"א שסתימת השו"ע שם משמע לאסור), א"נ י"ל דאף את"ל שאין השו"ע פוסק כן לדינא, מ"מ הו"ל להזכיר שתלוי בב' הדיעות כמו שהזכיר שם, ולכן תירץ שכאן הוא מותר אף ברה"ר גמור.

אלא דלענ"ד קשה מהיכא תיתי שהשו"ע יקל בזה אף ברה"ר גמור, הלא באו"ז שמוזכר בב"י לא התיר אלא ברה"ר שלנו, ומנא לן להתיר יותר מזה. ולכן נלענ"ד בב' אופנים, א'. כמו שתירץ בשעה"צ כאן (אות י"ג) שאף שהרבה פוסקים סבירא להו דגם לדידן אית לן רה"ר, מ"מ לענין שבות ע"י אינו יהודי סמכינן בזה על המקילים וכו', ע"כ. ולכאו' היה אפשר לפרשו כדברי העו"ש הנ"ל, והיינו דאפילו אם הוי רה"ר מדאו' ממש, מותר. אולם לענ"ד יותר נראה בכוונתו שרצונו לתרץ לדעת השו"ע שהזכיר את ב' הדיעות בסימן שמ"ה, שיש מתירין ויש אוסרים, ולכן הגם שסתם כהאוסרים, ומשמע שכך דעתו להלכה, מ"מ זה בסתמא, אבל באופן שיש לצרף קולא נוספת כגון הכא באמירה לגוי (וגם זה מקום צורך, ככל המבואר בפנים), בזה יש להקל טפי, לדעת השו"ע, ולכן התיר. ודו"ק. ב'. עוי"ל לפי מה שהבאנו במקומו בענין גדרי רה"ר, שהרבה פוסקים כתבו בדעת השו"ע שדעתו להלכה כדעת הי"א שאין רה"ר כשאין בו ס' ריבוא, ופירשו שמש"כ שם בלשון י"א, ה"ז פירוש לדבריו בסתם, והארכנו במקומו, ולפי"ז שפיר פסק כאן להקל. [ועוד יש לומר בעיקר הנידון שיש לצרף דעת בעל העיטור שמתיר כל שבות דאמירה במקום מצוה וכו', ואפילו במילי דאו', וכמו שהביא הרמ"א בסימן רע"ו ס"ב, וכן הזכירו בסימן ש"ז ס"ה. (ובמקומו נת' שיש אומרים להקל בזה למעשה במקום מצוה דרבים וכו'), ואפשר שלזה נתכוון השעה"צ הנ"ל שציין לשם].
27. שו"ע (סעיף ב').
28. משנ"ב (סק"ט).

ואע"פ שבכ"מ לא התירו מפני דרכי שלום (עיין בשו"ע סימן ש"ל ס"ב ובמשנ"ב שם), מ"מ כאן שאינו נעשה איסור בעצמו אלא ע"י הגוי התירו, ובצירוף שאין לנו רה"ר בזה"ז, ובודאי קיל טפי (ודמי להא דסימן ש"ז ס"ה עיי"ש). ועכ"פ יש להזהר כאן שלא יטעה הישראל להוציאו בעצמו.

29. שו"ע שם, ומשנ"ב (סק"י).
30. משנ"ב שם. ושעה"צ (אות י"א), ופשוט.
31. רמ"א שם. ועי' בב"י. [ויכול לומר לו לאבדו באיזה דרך שירצה, ואין צריך לחוש שישרפנו, שהרי הוא יכול לפררו ולזורקו לרוח או להטילו לים, או בשאר אופנים, ואם הוא ישרוף אותו ה"ז אדעתא דנפשיה].

בבית ויתן הישראל את החפץ לתוכו, ואחר כך יקחנו הגוי[32] [ודע, שכל הנידון כאן הוא רק בחפץ או איזה דבר שאינו מוקצה][33].

ו'. מותר להחליף משכון בשבת, באופן שאין בו חשש הוצאה לרה"ר, כגון אם הוא מלבוש יוציאוהו בדרך מלבוש[34], ודין זה הוא בין גוי ובין בישראל[35].

וכתב השו"ע שאין בהחלפת המשכון משום משא ומתן, ומותר[36], והרמ"א הוסיף שטוב יותר שהגוי יקח את המשכון בעצמו, ויניח אחר במקומו, והישראל לא יגע בשום אחד מהמשכונות לא הישן ולא החדש[37], אמנם אם בעל המשכון הוא ישראל, יש להקל ליגע בו, משום שבישראל אינו נראה כמשא ומתן[38].

ואם הגוי מניח את המעות שחייב לישראל, ונוטל ממנו את המשכון שלו, ראוי להחמיר שלא לעשות כן בשבת[39], אלא אם כן הגוי אלם ומבקש את חפציו[40], אמנם אם הישראל יוכל לבא לידי הפסד, כגון שהמשכון אינו שווה את המעות שהלוה לו, יש להקל[41], ובלבד שלא יחשב הישראל עם הגוי, וגם לא יגע במעות[42].

ז'. גוי שבא לקחת את משכונו מן הישראל שחייב לו, והישראל אינו מאמינו, אסור לישראל אחר להיות ערב בעבורו, משום ממצוא חפציך[43], ורק לצורך מצוה מותר להיות ערב, כגון לקחת יין לקידוש וכדומה[44].

ח'. פת שאפה הגוי לעצמו בשבת, נחלקו הפוסקים אם מותר יהודי לאוכלו בשבת, יש אוסרים ויש מתירים[45], ולכתחילה יש להחמיר, אבל בשעת הדחק שאין לו פת אחר, מותר[46], וכן לצורך מצוה, כגון סעודת ברית מילה, או לצורך ברכת המוציא, מותר[47]. ואפילו לסעודה שלישית[48], ואפילו כשיש לו פת שלימה, אבל אין לו ללחם משנה, מותר[49]. וכל זה הוא דווקא כשהוא גר יחידי בכפר, אבל אם אפשר לשאול מחבירו פת, אינו נחשב שעת הדחק, ואסור לו לקחת מן הגוי[50].

ואם יש ספק שמא נאפה הפת קצת מבעוד יום, דהיינו כדי קרימת פנים, מותר לקחת מן הגוי[51] [וביום טוב יש להקל יותר בדין זה][52]. ועיין בהלכה הבאה.

ט'. ויש לבאר שגם באופן שהוא לצורך מצוה, או שעת הדחק, מ"מ אין להקל אלא בתנאים הבאים:

א]. כל ההיתר הוא רק כשהגוי אפה את הפת לעצמו[53], אבל אם אפה לצורך הישראל אסור לאכול מפת זו עד מוצאי שבת בכדי שיעשו[54], וכן אסור לומר לגוי בשבת שיבשל או יאפה לו, ואפילו אם אין לו פת כלל, ואפילו אם הוא מתענה[55], וכן אסור ליתן מעות לגוי מערב שבת ושיתן לו את הפת בשבת, שהרי הגוי עושה לצורך הישראל[56]. ואם הגוי שאפה את הפת הוא עבדו או משרתו, אסור ליהנות מהפת אפילו אם הגוי עשאו לעצמו, ואפילו בשבת הראשונה ובפעם הראשונה, שאין העבד יודע אם אדונו יאכל מזה, אסור, מפני שהוא מכירו ומרגילו לשבת הבאה[57]. וגם בסתם גוי שאינו עבדו, אסור אם הוא מכירו. ועיין בהערה[58].

ב]. אסור לומר לגוי להביא לו פת או איזה דבר דרך רשות הרבים, וכפי שיבואר להלן בסעיפים י'-י"א[59].

ג]. יש להזהר מכל מקום שלא לקרוא לגוי לביתו ולפרוע לו את דמי הפת שנותן לו, שהרי זה מקח וממכר האסור בשבת[60].

ד]. מצד איסור אכילת פת עכו"ם, יש לבאר שאף בחול אסור לאכול מפת שאפה גוי לעצמו[61], ואסור לאכול ממנו אפילו לצורך מצוה, ושעת הדחק[62]. כאן מדובר שעשה הגוי את הפת למכור לאחרים[63], וגם בדווקא כשבדעתו היתה שיקנו ממנו גויים, והיינו כשרוב הלוקחים ממנו הם יהודים[64], אמנם כתבו הפוסקים שמותר לאכול פת עכו"ם, אפילו של בעל הבית כשאפה לעצמו, אם הוא כדי שלא יתענה בשבת[65], אבל אם יש לו דברי מאכל אחרים לאכול, שאז אינו מתענה, אסור לאכול מפת העכו"ם[66]. ויש שמתירים אף בזה[67], ועיין בהערה[68].

י'. גוי שבישל מים, או קפה, או תה בשבת, אסור לישראל בכל אופן, ואפילו אם הגוי עשאו לעצמו[69]. ואין בזה היתר של שעת הדחק וסעודת מצוה[70], וכן אסור לקחת קפה ותה מן הגויים המחזרים אחר הלוקחים וקומקום בידם[71], וכן אסור לערב משלהם בתוך המים שלו[72].

ודע, שבעצם שתיית קפה של גויים אפילו בחול, נחלקו הפוסקים אם יש בזה איסור בישול עכו"ם. וראוי לחוש לדעת האוסרים, אך אין למחות ביד הנוהגים לשתות מהם[73]. ויש מתירים בזה אף לכתחילה, ואין בו משום בישולי עכו"ם[74]. ובפרט אם הוא היה קלוי לפני כן[75], ומצד פליטת הכלים שלהם אין לאסור[76].

---

32. כ"ז במשנ"ב (סקי"א), וע"ע בכה"ח (אות ח"י). ומש"כ במשנ"ב לעיל (סק"ג) להקל ליתן לו, שא"ה דהוא מאכל.
33. שלא התירו מוקצה מפני מצוה וכו'.
34. שו"ע (סעיף ג'), אבל אם אינו מלבוש אסור כשאר חפצים של ישראל כיון שממושכנים אצלו וכו', כ"כ המשנ"ב (סקי"ג), והמשנ"ב שנקט כשאר חפצים של ישראל וכו', זהו לשיטתו לעיל (סק"ז), אבל לפמש"כ שם לפי שיטת השו"ע בלא"ה נמי אסור אפילו החפצים של הגוי (וכה"ג נתבאר במשנ"ב סק"ח, ובמש"כ שם, ודו"ק).

ובאופן זה שנותן לו המלבוש, מסתבר שצריך לומר לו ללובשו (ואינו כמו אוכל דלעיל ס"א), משום שאל"כ ה"ז כמו חפץ ואסור. וגם שמן הסתם הוא לא ילבש, ודו"ק. ועיין במשנ"ב שם שהוסיף שאם הגוי אלם מותר בכל גווני.
35. כן מבואר בשו"ע שם. וזה בין לקולא שמותר להחליף ואפילו בישראל, ובין לחומרא שאם אינו דרך מלבוש אסור אפילו בגוי.
36. כ"כ השו"ע בפשיטות שאין בזה משא ומתן, וע"ע משנ"ת בסימן ש"ו ש"ז.
37. כ"ז מבואר ברמ"א שם, וכביאור המשנ"ב (סקט"ו). ובפרט זה נראה לכאו' שהשו"ע מתיר לכתחילה, וכסתימת דבריו.
38. משנ"ב שם. ומשום שבישראל יש מצוה להלוות ולהשאיל, וה"ז נראה כמשאילו, ולא כמשא ומתן.
39. כן דעת הא"ר, ה"ד במשנ"ב (סקי"ד), ודלא כהמג"א והתו"ש שהקילו בזה, ונראה מהמשנ"ב שם שנוטה להחמיר, וכן משמע גם בכה"ח (אות כ"ב).
40. משנ"ב שם. ועי' בשעה"צ אות י"ז.
41. משנ"ב שם. ובכה"ג יש לסמוך על המתירים.
42. כן מבואר במג"א ובתו"ש שהתירו, שבאופן זה בודאי אסור, והזכירם המשנ"ב שם.
43. משנ"ב (סקט"ו) בשם המג"א ותו"ש. ודלא כהסמ"ע (בחו"מ סי' קל"א סק"י). וכ"ה בכה"ח (אות כ"ג), ועיין בכה"ח שם שאסור בזה אפילו בבין השמשות, עיי"ש [וכל זה הוא בין כשהוא ערב לגוי, ובין כשהוא ערב לישראל, בכל אופן אסור].
44. כה"ח (שם) בשם הפמ"ג.
45. שו"ע (סעיף ד') הביא פלוגתא זו, ועיין בב"י שהאריך בדברי הראשונים בטעמא דמילתא, והביא בזה מערכה לקראת מערכה, עייש"ב. והנה בדברי הראשונים מצאנו כמה טעמים לאיסור, וכפי שראיתי מציינים בזה ר' טעמים, ונזכירם, א'. מוקצה דלא חזי - והיינו דשמא בין השמשות היה קמח או עיסה שאינו ראוי לכלום, ואפילו לכוס, ומיגו דאיתקצאי ביהמ"מ איתקצאי לכולא יומא (בה"ג, רא"ש ביצה פ"ג סי"ז). ב'. מוקצה כגרוגרות וצימוקים - דכיון שבביהמ"מ היה מחוסר הרבה מלאכות, שהרי טעון טחינה, ריקוד ואפיה, הוי כמו דדחייה בידים, ולא חזי כגרוגרות וצימוקים, וכעין שכתב רש"י (בביצה כד:), מדלא לקטינהו אקצינהו (ב"י בשם סה"ת). ג'. נולד - שהרי אין החיטים והקמח ראויים לאכול באותו ענין כמו שנעשה כעת פת (סה"ת, תוס' בע"ז). ד'. במידי דאכילה החמירו טפי, שאפילו אם עשה הגוי לעצמו אסור, משום שבמידי דאכילה אדם להוט, וחיישינן שמא יאמר לגוי לעשות בשבילו. (ועיין להלן בדיבור הבא). ה'. במידי דאכילה חששו שמא יאפה הישראל לעצמו, כדרך שאסרו פירות הנושרים, שמא יעלה ויתלוש (טור בשם סמ"ק, ועי' הג"א בביצה שם). ו'. שמא יכיר את הישראל וירבה בשבילו (הרשב"א בתשו' ח"א סי' תש"ט תת"ח). וע"ע בב"י. אבל המתירים סוברים דמשום מוקצה ונולד ליכא, כיון דגומרו בידי אדם (כ"כ הרא"ש), ודמי לקדירות רותחות בביהמ"מ, שאע"פ שלא היו ראויים בביהמ"מ אינם מוקצים (כמש"כ בביצה כז.), וה"נ לא מקצה דעתו מיניה. וגם לא חיישינן שמא יעשה בעצמו, או שמא יאמר לגוי, משום דשאני פירות הנושרים וחיישינן שיתלוש, משום שבקל נעשית, משא"כ באפיה ובישול שכו"ע יודעים שמלאכות חמורות הם (כ"כ בב"י בשם סה"ת, וע"ע בתוס' בביצה ג. שחילקו באו"א). וע"ע בט"ז וש"א. וע"ע במג"א (סק"י) בישוב דברי האוסרים, וע"ע ביש"ש (חולין פ"א סי' ל"ב) דלא דמי לגרוגרות הנ"ל שהתחיל התיקון מע"ש, משא"כ כאן שנעשה בשבת, ואסור.

ובמשנ"ב (סקט"ז י"ז) הזכיר הטעמים בזה, שיש אוסרים, א'. שמא לא היה ראוי בביהשמ"ש, ואפילו אם היה ראוי גם בעודם חיטים לכוס, מ"מ לא היו ראויים באותו ענין שנעשה, והוי נולד. ב'. שמא יאמר לגוי לבשל, ואע"פ שגוי שהדליק נר לעצמו לא גזרינן, מ"מ באכילה שאדם להוט ביותר גזרינן טפי, ע"כ. [וציין המשנ"ב שהמג"א בסימן תקי"ז כתב שמדברי השו"ע שם משמע דס"ל כטעם השני, ע"כ. ועיין בזה בשו"ע שם שהתיר ליקח קמח שנטחן ביו"ט, עיי"ש. וביאר שם המשנ"ב (סק"ד) דמשום מוקצה ליכא כיון דחזי לכוס וכו'. (וע"ע בשעה"צ שם). ועוד יש לציין גם למבואר בשעה"צ כאן (אות כ"ב) שכתב על הטעם הראשון מצד נולד, דלפי"ז להפו' בסי' תצ"ה דלית להו נולד - מותר באופן זה (ויל"ד קצת בלשון הב"י דמשמע ממנו בהדיא שהאיסור כאן הוא משום מוקצה), ודו"ק]. ולדעת המתירים ביאר המשנ"ב שהם סוברים שאין בזה מוקצה כיון שגומרו בידי אדם, ובאשר לחשש השני ס"ל שאין לחלק בין מידי דבר אכילה למידי דלאו בר אכילה, ולא חיישינן. [וע"ע להלן (בסעיף ה') שבצידה או במחובר אסור לכו"ע, ויבואר שם].
46. שו"ע שם. שבשעת הדחק מותר (וכמו שביאר להלן היינו כשהוא דר יחידי בכפר). וכן לדבר מצוה מותר, ע"כ. וזה כמו שכתב בב"י כאן דכיון שאיסור מוקצה דרבנן, יש לסמוך על המקילים בכה"ג, עיי"ש. ומבואר א"כ דלכתחילה יש להחמיר. ולפי מה שנתבאר בהערה הקודמת עיקר החומרא הוא משום שלהוט במידי דאכילה [וע"ע בביה"ל כאן ד"ה יש אוסרים].
47. שו"ע שם. וה"ה שאר צורך מצוה. [ועי' בשו"ת התשב"ץ ח"א סימן מ"ד, ובמה שיבואר בהלכה הבאה, ובהערות]. ויש להסתפק אם כיון שהותר לו יכול לאכול אפילו הרבה או לא, ועיין בשו"ע סימן קס"ח סוס"ה, ויש לחלק.
48. כן ביאר בכה"ח (אות מ') את כוונת השו"ע שמותר לצורך ברכת המוציא, דרצונו לומר שאע"פ שיש מתירים לקיים סעודה שלישית בכל דבר מאכל (כמש"כ בסימן רצ"א ס"ה), מ"מ לכתחילה עדיף לעשות בפת, וק"ו שמותר לצורך סעודה ראשונה או שניה, ע"כ. ובאמת שהכה"ח החמיר טובא בסעודה שלישית וגם ע"פ הקבלה, וכמש"כ במקומו, שע"פ האריז"ל הוא חיוב כמו כל הסעודות.
49. כה"ח (סוף אות ל"ב) בשם האחרונים שאפילו אם יש לו פת שלימה, אבל חסר לו ללחם משנה, מותר, עיי"ש. ויש להוסיף שאם יש לו אחד שלם, יוכל לקחת מהגוי ללחם משנה, אבל יאכל משלו הכשר, אע"פ שכבר טלטל מוקצה, מ"מ אכילה חמירא טפי.
50. משנ"ב (סקי"ח), וכ"כ בכה"ח (אות ל"ב) בשם הפוסקים, עיי"ש. והנה האחרונים נקטו הערה זו לגבי ההיתר של שעת הדחק, אולם בפשטות זה שייך גם לגבי סעודת מצוה, שאם אפשר לקחת מחבירו, אין להקל לקחת מן הגוי, ומה שנקטו זאת לגבי היתרא של שעת הדחק, לאו דווקא הוא (וכ"מ בב"ח שהביא ההיתר של הסמ"ק לצורך מצוה, והוסיף שהב"י הוסיף להתיר בשעת הדחק, וע"ז ביאר מהו שעת הדחק, ולעולם גם לצורך מצוה הדין כן). ועוד אפ"ל קצת שמצד היתירא דשעת הדחק יותר מצוי לשאול, ושוב לא יהיה דחק, משא"כ לגבי סעודת ברית שצריך הרבה, ואף לגבי המוציא הרי צריך שלם וללחם משנה, ובפשטות א"צ לזה, ולאו דווקא הוא כנז'.
51. ביה"ל (ד"ה בשבת) עיי"ש. וכ"כ בכה"ח (אות מ"א) בשם האחרונים. (וק"ק בלשון הביה"ל שכתב "לכאורה", הא איכא בזה ס"ס בדרבנן, ובפרט שמעיקר הדין מותר, ולא משמע בגלל דהוי דשיל"מ).
52. עיין בב"י ודמ"מ כאן, ובב"י להלן סי' תקי"ז. ועיין שם בשו"ע סעיף א' מש"כ בזה להלכה, ועיין במשנ"ב ושעה"צ שם.
53. כן מבואר בשו"ע כאן וכל הפו', וכדלהלן.
54. כה"ח (אות מ"ד) משם הגר"ז.
55. כה"ח (אות מ"ב) משם הפמ"ג.
56. הרמ"א בהגה כאן.
57. משנ"ב (סקי"ז) מב"י, וכ"ה בכה"ח (אות ל').
58. הנה המשנ"ב כאן הביא מב"י שהביא ראיה מתוספתא, ובתוספתא (פ"ד הי"א) מיירי בכל נכרי שמכירו שאסור מפני שמרגילו לשבת אחרת, וא"כ ה"נ אסור, וכ"מ בשו"ע להלן (בסעיף י"א), אמנם עי' במשנ"ב שם סקס"ו שנחלקו האחרונים באינו יודע שהישראל צריך לזה, ואכמ"ל (וע"ע כה"ח אות ל"ה לענין קפה שנקט במכירו).
59. עיין להלן בסעיף י' דבכה"ג שגוי הוציא בשבילו אסור, אא"כ בכרמלית יש מקילים, ועיין שם עוד פרטים בענ"ז. אמנם בכרמלית יש להקל [וי"א שהוא שבות דשבות (ע"פ המבואר בשו"ע סימן ש"ז ס"ה, עיי"ש), ויבואר עוד להלן בסעיף י'-י"א, וע"ע להלן בהלכה אחרונה שבסוף הסימן, ודו"ק].
60. משנ"ב (סקי"ט), ועיין עוד בשעה"צ (בסימן תקי"ז אות ה') גבי יו"ט.
61. עיין בזה ביו"ד (סימן קי"ב).
62. כן מבואר בט"ז כאן. (ובאחרונים שנזכיר להלן). וה"ז אסור אפילו לצורך מצוה ושעת הדחק, כמש"כ בפנים, וכ"כ בכה"ח (אות ל"ד). אמנם כתב בביה"ל (ד"ה לעצמו) שאם אין פת אחר כלל מותר (וזו דרגה אחרת של שעה"ד).
63. ביה"ל (ד"ה לעצמו) משם האחרונים (וכ"כ בכה"ח אות ל"א), ולפי"ז מש"כ בשו"ע פת שאפה הגוי "לעצמו", לאו דווקא הוא, אלא הכונה לצורך גויים שכמותו.
64. כ"כ האחרונים הנז' בהערה הקודמת, שאם רוב הלוקחים יהודים, נמצא שהוא אופה אדעתא דישראל ואסור.
65. כה"ח (אות ל"ג) בשם הפוסקים, וע"ע בהערה הבאה. [ויל"ע באוכל כזית והשקיט קצת את רעבונו, אם יכול להמשיך לאכול, כדרך שנסתפקנו לעיל].
66. כה"ח שם בסו"ד. [ועיין בדברינו לעיל בסימן רפ"ו ובסימן רפ"ח].
67. כן משמע בדברי כמה מן הפו' שמתירים, שיש להקל גם בכה"ג שיש לו דברים אחרים. ועיין בתשב"ץ ח"א סימן מ"ד, ובדברי החיד"א בברכ"י ובמחזיק ברכה, משם המהר"ש בן התשב"ץ בסימן קע"ה, והמהר"ש דוראן שבסו"ס התשב"ץ סי' י"ג. וכן מתבאר מדברי הפר"ח ופרי תואר ושכנה"ג ועו"א, וה"ד בספר ל"ח סימן ע"ח. והוסיף שבפרט שבשו"ת מהרי"ף (סו"ס ל"ט) כתב שיש נוהגים היתר גם בפת בעה"ב, והנח להם לישראל, שכ"מ בפוסקים, עיי"ש [וכן במש"כ השו"ע גבי פת שאפה העכו"ם לעצמו והתיר בשעת הדחק, הנה גדולה מזו כתב בזבחי צדק (ח"ב סימן כ"א) שאע"פ שמרן לא התיר אלא בשעת הדחק, הנה מנהגם היה להתיר בזה לכתחילה, עיי"ש. וא"כ לצורך ברכת המוציא בשבת שפיר אפשר להקל].
68. יש לציין בזה לד' השעה"צ בסימן תקי"ז אות ד' שנחלקו האחרונים בדעת השו"ע לענין חנוני, עיי"ש.

ועיין בכה"ח (אות מ"ה) שציין שכ"ז לא מיירי במוקצה שבעל כורחו שבזה מותר וכו'. וע"ע שם (באות מ"ו) שהנידון כאן הוא בבישול או אפיה, אבל בסחיטת פירות בלא"ה אסור אפילו אם הגוי סחטו לעצמו (ונת' לעיל בר"ס ש"כ). ותרוייהו מקורם בשו"ע הגר"ז.
69. עיין כה"ח (אות ל"ה) משם הח"א שכתב לתלות דין זה במחלוקת הפוסקים הנ"ל שיש מתירים בפת שאפה הגוי לעצמו, וה"ה כאן, ויש אוסרים, עיי"ש. וממילא כתב הכה"ח שכיון שהשו"ע והאחרונים פסקו לאסור גם כאן יש לאסור, וסיים דהגם שיש פוסקים שלמדו זכות על הנוהגים לשתות כשנעשה לצורך גוי, כיון שיש מתירין, מ"מ שומר נפשו ירחק מזה, לחוש לדעת האוסרים, וכדעת מרן ז"ל, עכ"ד. ויש להוסיף עוד שמבואר שם שאם הגוי עשה לצורך ישראל, או שרוב הלוקחים ממנו ישראל, או שהגוי מכירו וכיוצא בכל אופן אסור אף לדעת האוסרים. ועכ"פ קיי"ל לאיסור כדעת מרן. [ואמנם יש למקילים על מה לסמוך, כיעוין בברכ"י כאן בשם הזרע אמת, וע"ע בספר גדולות אלישע מש"כ בזה. מ"מ לדינא אין להקל בזה, שמלבד האמור שייך בזה עוד חששות, ואכמ"ל].
70. שהרי אין בשתיית קפה שעת הדחק (כ"כ כה"ח שם). וגם אינו צורך מצוה, ולא התירו אלא פת לסעודת מצוה, שהוא עיקר הסעודה, משא"כ קפה ותה.
71. עיין כה"ח (אות ל"ז) משם הפו' [ועיין בזה להחיד"א בברכ"י אות ב' משם תשובה למהר"א אלכסנדרי, וע"ע בספרו טוב עין סימן י"ח אות ס"ה. וע"ע בספר נחפה בכסף סימן ג', וה"ד בעיקרי הד"ט סי' כ"ז, ועמש"ש, וע"ע בשו"ת מנח"י ח"ח סי' כ"א]. וכה"ג כתב בכה"ח להלן (באות ק"כ) משם הפמ"ג שאסור לקחת מים חמים בשבת לתה וקפה ברוב עכו"ם, אם העכו"ם מרבים בשביל ישראל (ובפרט כשלוקח מעות), ע"כ.

ועיין עוד בכה"ח (אות ל"ט) משם פתה"ד שאסור לקחת מגוי שמוכר דולדורמ"א (שהוא משקה קר הנעשה בימות הקיץ שעושים כמו ברד וכו', עיי"ש). ולכאו' צ"ל משום שיש בזה איזה חשש מלאכה, ולכן אסור. א"נ משום הוצאה לרה"ר בגללו, וכדלעיל בסעיפים א'-ג'.
72. כה"ח שם משו"ת מקור ברוך. [ושם הוסיף שאסור לומר למשרתים להסיק האש בשביל קפה ותה עיי"ש, וע"ע לעיל סי' רנ"ג וכו']. [ועיין בדברינו לעיל בסימן רפ"ו ובסימן רפ"ח].
73. עיין בכה"ח (אות ל"ח) שהזכיר מחלוקת הפוסקים בזה, וסיים למעשה שיש להזהר לחוש לדעת האוסרים כי רבים הם, אך אין למחות במקילים, שיש להם ע"מ שיסמכו, ע"כ. וע"ע בכה"ח (אות ל"ז) משם האחרונים שאסור גם בחול משום חתנות, עיי"ש. (וע"ע בהערה הבאה בשם האריז"ל). וכן הובא בבה"ט ובשערי תשובה כאן בשם השבו"י לאסור.
74. הנה הרדב"ז בתשו' (ח"ג סימן תרל"ז) כתב שאין בו משום בישולי עכו"ם, שאע"פ שאינו נאכל כמות שהוא חי, מ"מ הרי אינו עולה על שולחן מלכים ללפת בו הפת, עיי"ש. ורבינו בעל הכנה"ג בשו"ת בעי חיי (יו"ד סי' קמ"ה) כתב שבכל המקומות המנהג פשוט להיתר בזה, וכתב דאפשר שסמכו שאינו עולה על שולחן מלכים ללפת הפת, ושוב כתב שאין טעם זה מספיק (שהרי מ"מ הוא עולה על שולחן מלכים כמות שהוא), וסיים שאע"פ שנהג היתר בזה ימים רבים, מ"מ כיון שלא מצא סמך ראוי להתיר שוב חדל מלשתותו, אך כיון שהמנהג פשוט, אין בו כח לאוסרו, ע"כ. וע"ע בכנה"ג ביו"ד סי' קי"ג. (והביא שגם האריז"ל אסר לשתותו, אמנם י"א שהוא החמיר לעצמו דווקא). וכ"כ כמה אחרונים שם וביו"ד סימן קי"ד להקל בזה מן הדין, וכמבואר גם בברכ"י כאן משם ספר זרע אמת, וע"ע בספר גדולות אלישע שהביאו וסמך על דבריו. (וע"ע במהרק"ש שם). ועכ"פ חזינן שהמנהג היה פשוט להיתירא,

י"א. דבר המחובר לקרקע, ונתלש בשבת, וכן בעל חיים שמחוסר צידה, וניצוד בשבת, הרי הוא מוקצה, ואסור בשבת בין באכילה ובין בטלטול[77], ולכן אפילו אם הגוי צד או ליקט פירות לעצמו, אסור לישראל[78], ואפילו אם ניצוד הבעל חי מעצמו במצודה שפרסו מערב שבת, או שנפל הפרי מן האילן מעצמו, גם כן אסור בשבת, בין באכילה ובין בטלטול[79], ואפילו לצורך מצוה או בשעת הדחק כשהוא מתענה, גם כן אסור[80].

ואפילו אם יש לו ספק אם הוא נתלש וניצוד בשבת או מבעוד יום, גם כן אסור[81], ולכן צריך להזהר שלא לקנות מן הגויים פירות כל זמן שיש במינן במחובר, ואפילו בעיר שכולה גויים, ובודאי לא נעשה לצורך ישראל, גם כן אסור[82]. [ועיין בהערה][83]. אמנם אם ניכר שנתלשו מבעוד יום, כגון שהפירות כמושים, או שניכר מבעוד יום, כמו שנראה על הדגים חסרון אדמומית, הרי זה מותר[84].

ובמוצאי שבת מותר ליהנות ממנו מיד, אפילו אם נתלש או ניצוד בודאי, אולם כל זה דווקא כשנתלש או ניצוד מעצמו, או שהגוי עשאו לעצמו[85], אבל אם הגוי עשאו בשביל ישראל, צריך להמתין בערב בכדי שיעשו[86], וכמו שיבואר להלן בהלכה הבאה בהל' יו"ט.

י"ב. גוי שצד או ליקט פירות, או עשה אחת מן המלאכות האסורות מן התורה[87]: אם עשה זאת בשביל ישראל, או אפילו לצורך גוי וגם לצורך ישראל[88], אסור ליהנות מן המלאכה עד מוצאי שבת בכדי שיעשו[89], ואפילו ישראל אחר שלא נלקט בשבילו, אסור, משום שנעשתה מלאכה דאורייתא בשביל ישראל, ואסור לכל עד בכדי שיעשו[90], וגם באופן שהביאן הגוי במוצאי שבת, אסור ליהנות מהם עד בכדי שיעשו[91].

ושיעור ההמתנה במוצאי שבת בכדי שיעשו, היינו שיעור זמן בכדי שילך הגוי במוצאי שבת למקום שלקט, וילקוט שם אחרים ויחזור לכאן. ואם אינו ידוע מהיכן הביאו, שיעורן בכדי שיביא מחוץ לתחום. ואם בתחילה בשבת הביאן ברכב, אנו משערים גם כן בדרך רכיבה[92], ובאופן שהגוי מסיח לפי תומו מבואר בסימן תקט"ו.

י"ג. בספק אם לקטן הגוי לצורך ישראל או שידוע שלקטן לצורך ישראל, אך יש ספק אם לקטן בשבת או בחול, הרי זה אסור בו ביום[93], אבל במוצאי שבת מותר, ונחלקו הפוסקים אם צריך להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשו[94]. ולהלכה, כתבו האחרונים שאין להקל אלא לצורך מצוה, או בשעת הדחק[95], ולדעת השו"ע יש להחמיר בסתם פירות להמתין בכדי שיעשו, אך אם ניכר קצת בפירות שנלקטו אתמול יש להקל[96]. ואם יש ספק ספיקא, מותר לכתחילה[97].

וכל האמור הוא בספק, והיינו בסתם פירות שבבית הגוי, אבל אם הגוי הביא דורון לישראל, אינו נחשב ספק, שמן הסתם לקטו בשביל ישראל[98]. וכן אם הביא פת חמה לישראל, אנו אומרים שבודאי בשביל הישראל אפה[99]. וכן הבא למכור הרי זה כודאי[100], ואסור עד הערב בכדי שיעשו.

הקדמה

י"ד. בסעיפים הקודמים נתבאר דין גוי שליקט פירות או שצד בשבת, וכעת יבואר דין גוי שהביא פירות מחוץ לתחום, באופן שאין בהם חשש צידה או לקיטה[101], ודינו קל יותר משאר איסורים[102], ובסעיף ח' יבואר באופן שבודאי הובא מחוץ לתחום, ובסעיף ט' יבואר באופן שהוא ספק. ואם הובא דרך רשות הרבים, יבואר בסעיף ט"ו[103].

ודע, שאיסור תחומין הוא רק כשהובא דרך יבשה, אבל אם הובא בספינה למעלה מעשרה מותר אפילו למי שהובא בשבילו, משום שאין תחומין למעלה מעשרה. אמנם אם בבין השמשות היה ביבשה, או שירד פעם אחת ליבשה, אסור, אפילו אם אחר כך כל הדרך היה בספינה, משום שיצא חוץ לתחום[104].

ט"ו. גוי שהביא דבר מחוץ לתחום בשבת, אם הביאו לעצמו מותר לישראל ליהנות ממנו בשבת, ואפילו לאוכלו, ואם הובא בשביל ישראל, אסור לישראל לאוכלו בו ביום[105], אבל מותר בערב, ונחלקו הפוסקים אם צריך להמתין בערב בכדי שיעשו, ויש להחמיר[106].

[ושיעור "בכדי שיעשו", הוא כפי הזמן הנצרך בכדי להביא מחוץ לתחום, ואם הגוי הביאו על ידי רכיבה, משערים לפי רכיבה, והכל לפי הענין. ואם הביאו ממקום רחוק ושהה כמה ימים, אין צריך להמתין אלא יום אחד כנגד הזמן שהלך בשבת (והיינו שידוע מהיכן הביאו, ואם אינו ידוע משערים כמו שהביאן מחוץ לתחום)[107]. ואם הוא נסע גם בלילה, או אפילו אם לפי הענין יש ספק שמא נסע בלילה, יש להמתין גם כנגד אותו הזמן שנסע בלילה[108]. ונחלקו הפוסקים כשממתין ב"כדי שיעשו" אם הלילה עולה לחשבון ההמתנה, שלדעת השו"ע - הלילה עולה בחשבון, וממתין בלילה בכדי שיעשו ומותר[109], ולהרמ"א - הלילה אינו עולה בחשבון, וצריך להמתין ביום ראשון בכדי שיעשו[110], והסכימו הפוסקים לדעת השו"ע, ובפרט לצורך אורחים או לשאר דבר מצוה[111], ועיין בהערה[112]].

וכמש"כ האחרונים הנ"ל. וכ"כ בזבחי צדק סימן קי"ג שכך נהגו במקומותיהם, וע"ע בהערה הבאה.

75. יש להוסיף בזאת עוד ב' סברות להקל, א'. כמו שכתבנו בפנים שאם הוא קלוי לפנ"כ, שוב אין בו חשש, ובעצם הקליה שעל ידי גוי ג"כ אין איסור, שהרי כמות שהוא קלוי הוא אינו נאכל, ואח"כ הרי כבר הוא קלוי, ושוב אין בו איסור, וכן מצאתי בסברא זו בספר שש"א (יו"ד סימן קי"ג) עיי"ש. (ויל"ע לסוברים שיש בישול אחר אפיה או קליה, דה"ה בזה נמי). וסתם קפה שלנו הוא קלוי, כידוע. וע"ע בדברינו לעיל בסי' שי"ח ס"ד בענין הקפה. ב'. יש לציין דשמא הקפה נחשב שנאכל כמות שהוא חי, שהרי כך כתבו כמה פוסקים, וכמו שהבאנו דבריהם לעיל בסימן שי"ח ס"ד עיי"ש. אולם סברא זו סותרת את הסברא הקודמת שכמות שהוא קלוי הוא אינו ראוי, ובלא"ה למעשה זה אינו, דבזמן הזה לא שמענו כהנה, אלא שיש להעיר דמה שלא שמענו שכיום עושים כן הוא מפני שיש ממתקים בשפע, ולמה יטרחו לעשות כן. אבל בזמן קדום כפי ששמעתי אה"נ שהיו אוכלים קפה עם סוכר, ואוכלים אותו כמות שהוא. אמנם הוא נאכל רק עם סוכר ולא בפני עצמו, ונראה ליישב בפשיטות דמ"מ בעודו קלוי (קודם העירוב במים) אף שהוא ראוי כמות שהוא, מ"מ לא עולה על שולחן מלכים לממתק כזה, ולכן מותר לעשותו, כיון שבשלב זה שהוא קלוי לפנ"כ אין איסור. ומצד העירוב אח"כ עם המים ודאי אין חשש, וגם קיל טפי, וכמש"כ הברכ"י כאן בשם הזרע אמת, ועיין בע"ז לא: ובתוס' שם, ודו"ק.

76. הנה באשר לפליטת הכלים שלהם, מתבאר מדברי הפו' הנ"ל שלא חששו לזה כלל, וכ"כ בהדיא הרדב"ז (הנ"ל) שהדבר ידוע שיש להם כלים מיוחדים לבשל בהם הקפה, כדי שלא יפוג טעמו, וגם בלא"ה סתם כלים לאו בני יומן וכו'. [רק יש ליזהר שלא לשתות הקפה עם המסיבות המיוחדות שלהם], ע"כ. ויש להאריך בזה עוד, ואכמ"ל.

77. שו"ע (סעיף ה') והפוסקים, וכן מבואר בשו"ע (סימן תקט"ו), ושם נזכרו כמה פרטים בענין. [וטעם האיסור כמו שכתבנו בפנים הוא משום מוקצה, ועיין בב"י שהקשה אמאי הוא מוקצה, הלא לדעת הרא"ש הנז' בהערה הקודמת כל שגומרו בידי אדם אינו מוקצה, וסגי במה שחשב עליו לתקנו בשבת, ותירץ הב"י שכיון שלפעמים הפרי נופל מאליו לא חשיב גומרו בידי אדם, ע"כ. ובחידושי הגהות המהרל"ח על הטור תמה על הב"י דמבואר בגמ' דעירובין ואפילו לפת וצנון שתלשן גוי בשבת הוי מוקצה, והרי שם א"א שיפלו מעצמן, ולכן תירץ שהטעם שהפרי מוקצה, משום שהיה יכול ללקטן, וכיון שלא לקטן ה"ז כמו דחייה בידים, ולכן הוי מוקצה (משא"כ באפיה ובישול שאינם נעשים בקלות, ולא חשיב דחייה בידים, וממילא כשגומרו אדם מותר). וכעין סברא זו כתב הב"י בר"ס שי"ח.

78. שו"ע שם, ואינו כמו שהגוי אפה פת לעצמו (שבסעיף ד'), שיש מתירין, וכמו שנתבאר בהערה הקודמת שבזה כו"ע אוסרים משום מוקצה, וכל שכן לדעת האוסרים שם.

79. משנ"ב (סקכ"א), ממשנה דביצה, וע"ע בסימן תקט"ו.

80. כה"ח (אות מ"ח) משם הפמ"ג, והוא מבואר לפי מה שנתבאר לעיל שכאן כו"ע אוסרים.

81. שו"ע שם. והטעם כמש"כ הכה"ח דהוי דבר שיש לו מתירין [ועיין להלן בהלכה הבאה נפ"מ בין ספק לודאי].

82. כה"ח (אות נ"ד) משום הח"א.

83. עיין במג"א כאן (סקי"ג) שאם הביא העכו"ם לישראל פת חם בשבת, ודאי אדעתא דישראל אפה אותו, ע"כ. והמשנ"ב השמיטו כאן מפני שבלאו הכי מבואר כאן שאפילו בספק אסור. אבל מ"מ כתבו המשנ"ב להלן בסעיף ז' ששם נזכרה נפ"מ בין ודאי לספק, ובאמת יש כמה נפ"מ בין אם הוא ודאי או ספק [ועיין בכה"ח (אות נ"ב) שהביא מהישועות יעקב, לענין אם עבר והכניסן לפיו ולעסו אם צריך לפלוט, שבספק א"צ לפלוט, עיי"ש. ויש עוד כמה נפ"מ וכדין ספק בדשיל"מ, ועוד].

84. משנ"ב וכה"ח כאן. ומבואר יותר בשו"ע להלן (סימן תקט"ו ס"ג) ובמשנ"ב שם.

85. שו"ע כאן. ואין להצריך להמתין בכדי שיעשו, שהרי לא נעשה עבירה בזה ולא שייך לגזור, כמש"כ המשנ"ב, וכה"ח אות נ"ג משם התו"ש וש"א.

86. האחרונים הנ"ל. וע"ע להלן בהלכות הבאות.

87. בשו"ע (סעיף ו') נקט צד או ליקט פירות, וכתב המשנ"ב (סקכ"ו וסקכ"ח) שהוא הדין בכל המלאכות האסורות מדאורייתא, וכ"כ בכה"ח (אות נ"ה) מהגר"ז, ועיין עוד בכה"ח (אות נ"ח) שאפילו במלאכות האסורות מדרבנן, נמי אמרינן כן, אלא רק באיסור תחומין אין הדין כן, ע"ש. אבל הגר"ז שם כתב שאם נעשה איסור דרבנן בשביל ישראל, מותר לאחרים מיד. והחיי אדם הביא שתי הסברות, וסיים ומ"מ אחרים א"צ להמתין בכדי שיעשו באיסור דרבנן, כיון שיש מתירים לגמרי, עכ"ד (אבל לגבי שאר מלאכות מבואר להלן שגם לאחרים אסור). אולם מדברי המשנ"ב משמע שכל סעיף זה לא קאי על איסור דרבנן, אלא רק על מלאכה דאו', וכמו שמדוקדק בדבריו, וס"ל כדעת הגר"ז. ומבואר שבאיסורי דרבנן מותר. ועיין עוד להלן (בסעיף ח') גבי גוי שהביא מחוץ לתחום שנחלקו הראשונים אם צריך להמתין בכדי שיעשו למי שהובא בשבילו, ודעת הי"א שם להקל (וביאר המשנ"ב שם וכן בשעה"צ אות מ"ג) שהוא הדין לדעתם בכל איסורי דרבנן, עיי"ש. ומ"מ לדינא פסק שם שיש להחמיר למי שהובא בשבילו להמתין בכדי שיעשו (וכ"ה דעת השו"ע שם, ובסי' תקט"ו שסתם לאסור). אבל לאחרים מותר אפילו בו ביום כמבואר שם בשו"ע. והוא הדין בכל איסורי דרבנן [כמש"כ המשנ"ב (שם סקמ"א), וכן מבואר בשו"ע להלן (בסעיף י') גבי הוצאה לכרמלית, וכמש"כ בשעה"צ (שם אות מ"ח), דסתם בזה להתיר בכל מלאכה דרבנן, ודלא כהר"ן בשם יש מי שאומר ורק בתחומין הקילו].

88. שו"ע שם. וביאר המשנ"ב (סקכ"ז) כגון שהיו מחצה ישראל ומחצה גויים, או אפילו כשיש רוב גויים אך ידוע שליקט גם בשביל ישראל (כגון שאמר או שיהודי חשוב, עי' לעיל ס' רע"ו), אסור, ע"כ. אבל בסתם וכשיש רוב גויים א"צ להמתין בכדי שיעשו.

89. שו"ע שם. ובטעם הדבר שאסרו בכדי שיעשו נחלקו הראשונים, שדעת הרמב"ם (פ"י ה"ח) שחששו חז"ל שאם נתיר לו מיד, שמא יאמר לעכו"ם לעשות לו, שיהיה מוכן לו במוצ"ש מיד, ולכן אמרו חז"ל שצריך להמתין, ואז אינו משתכר מזה כלום, ולא יבא לאיסור. ורש"י (בביצה כד:) מפרש הטעם כדי שלא יהנה ממלאכה הנעשית בשביל ישראל בשבת, ובתוס' שם השיגו ע"ד רש"י, וכתבו הטעם כהרמב"ם, ונזכרו הדברים במשנ"ב (סקכ"ח) ובכה"ח אות נ"ז. ולהלכה העיקר בטעמים אלו, יעוין בשו"ע הל' יו"ט סי' תקט"ו ס"א לשו"ע ולרמ"א. ויש נפ"מ ביניהם, ואכמ"ל.

90. משנ"ב שם וכה"ח אות נ"ח.

91. כה"ח (אות ס"א) בשם הער"ה משם השיטמ"ק, אמנם העיר ע"ז בכה"ח מדברי הפוסקים שנזכרו בדבריו אות קמ"ח, ויל"ב.

92. משנ"ב (סקכ"ט), וכה"ח (אות נ"ט), וכתב שם בכה"ח ששיעור התחום הוא אלפיים אמה, שהוא שיעור מיל (כמש"כ בסי' רס"א), וא"כ אם נסתפק לו מהיכן באו צריך להמתין במו"ש שיעור ב' מילין של הליכה וחזרה (ויש לבאר, דהיינו ב' מילין מסוף העיר מלבד המרחק מהמקום שהוא נמצא בו עד סוף העיר). וגם שיעור הלקיטה כמה צריך כפי רוב הפירות. [אמנם אם הגוי ליקט הרבה, אבל היהודי לוקח ממנו רק מידה מסוימת, נ"פ שאין לאסור אלא כפי מה שנעשה לצורך היהודי, דהיינו מדה זו, ותו לא]. וע"ע להלן בסעיף ח', וכה"ח אות ע"ז. שהכל לפי הענין ולפי המעשה, ויבואר שם.

93. שו"ע (סעיף ז'), ובו ביום אסור לכו"ע אף בספק, ולא נחלקו הפו' דלהלן אלא במוצאי שבת, אבל בשבת אסור, דספק מוכן אסור בו ביום, עיין במשנ"ב סקל"ג, ובשעה"צ אות ל"ו ואות ל"ז. (וע"ע להלן בס"ט).

94. בשו"ע שם הובאו ב' הדיעות, תחלה סתם כדעת האוסרים (ומשום דהוי דבר שיש לו מתירים), ושוב כתב שי"א שמותר לערב מיד. (ולא גוזרים כמש"כ בשעה"צ אות ל"ה).

95. עיין משנ"ב (סקל"ג) שהביא דברי האחרונים בזה, וסיים בשם הח"א שאין להקל רק לצורך מצוה, וע"ע שם, ונראה שנוטה כן לדינא (אמנם בביה"ל נטה להחמיר טפי), וכ"כ בכה"ח (אות ס"ז) שיש להחמיר בזה, ורק בשעת הדחק יש להקל. וכן לדבר מצוה יש להקל. (וכ"ה בביה"ל בתח"ד).

96. כן כתב בביה"ל (ד"ה וי"א) עייש"ב. וכתבנו בפנים דעה זו לדעת השו"ע, משום שנלענ"ד שלדעת השו"ע יש להחמיר טפי, חדא שהרי סתם כאן כדעת האוסרים, וכבר ידוע שהלכה כסתם, ואף אמנם שהכה"ח (באות ס"ז) כתב שבכל מקום שהוסיף השו"ע שיש מתירים, היינו שאפשר להקל בשעת הדחק כדעת הי"א, הנה יש חולקים בזה וסוברים שהלכה כסתם לגמרי, כידוע (ועיין בביה"ל שם בסו"ד). ואף לדעת הסוברים שיש להקל כדעת הי"א, אפשר שכאן דעתו לאסור, דאל"כ הול"ל בהדיא כמש"כ לעיל בסעיף ד', ויש לדחות. ומ"מ עוד מתבאר מדברי הביה"ל הנ"ל שלדעת השו"ע יש להחמיר טפי, וכמבואר שם. ולכן נקטנו כדברי הביה"ל בזה, שדי לנו אם נקל בספק גמור, וכגון שניכר קצת בפירות עצמן שנלקטו אתמול, אבל בסתם פירות אפשר שאין להקל. [ועיין להלן בסעיף ט' בהערה (ד"ה ומ"מ) שהזכרנו עוד שראינו גם בשו"ע בכ"מ שהזכיר רק סברת הסתם, והשמיט דעת היש מתירים, עיי"ש].

97. עיין במשנ"ב (סקל"ב) וכה"ח (אות ס"ד) שבהצטרף שני הספיקות (כגון מה שנזכר בפנים בתחלת הדברים) יש להקל במוצ"ש מיד, וכה"ג נתבאר להלן (בסעיף ט') שבס"ס מותר, עיי"ש. ואע"פ שהוא דבר שיש לו מתירין, מותר.

98. משנ"ב (סק"ל ל"א), וכה"ח (אות ס"ג). וספק המדובר כאן היינו בסתם פירות שבבית הגוי (וכמו שביאר המשנ"ב סק"ל).

99. משנ"ב (סק"ל) וכה"ח לעיל אות נ'.

100. משנ"ב (סקל"א).

101. עיין משנ"ב (סקל"ד) כגון בדברים שלא שייך בהם צידה או לקיטה, או שניכר עליהם שהם כמושים וכדומה.

102. דלעיל (בסעיף ו' ובמשנ"ב סקכ"ח) לענין צידה ולקיטה נתבאר שאם ליקט בשביל ישראל אחד, אסור גם לישראל אחר, והיינו משום ששם נעשה איסור דאו'. (וה"ה בכל המלאכות וכמש"כ שם). אבל כאן ביצא חוץ לתחום מותר לישראל אחר (כמש"כ בשו"ע כאן ס"ח), וביאר במשנ"ב (סקמ"א) משום שתחומין דרבנן [וכבר ביארנו בהערה לעיל ריש סעיף ו' שה"ה בכל איסור דרבנן עיי"ש], והוסיף שאפילו בתחומין של י"ב מיל (שיש אומרים שהוא מדאו') מותר, א'. כיון שאינו מפורש בקרא לא החמירו בו (משנ"ב שם, ממג"א בשם תרוה"ד). ב'. שכיון שתחומין אינו שווה לכל, שמה שאסור לזה מותר לזה, שהרי התחום נמדד לפי כל אדם באשר הוא, לכן לא גזרו ע"ז חכמים (שעה"צ אות מ"ג מהר"ן בשם הרמב"ן, וכ"פ בכה"ח אות ע' בשם העו"ש, וע"ע שם).

103. ועיין במשנ"ב שם (סקע"ה).

104. כ"ז מהמשנ"ב (סקל"ח), וכה"ח (אות ס"ט) ע"פ המבואר להלן בסימן ת"ד ת"ה. [וע"ע לעיל בסימן רמ"ח שהאריכו בזה הפו' עוד].

105. שו"ע (סעיף ח'), ומשנ"ב.

106. בשו"ע (שם) כתב בסתם שאסור לאכול בו ביום למי שהובא בשבילו, ולערב בכדי שיעשו, והוסיף שיש אומרים דלמי שהובא בשבילו מותר לערב מיד. (וטעמם שכיון שהוא איסור דרבנן א"צ להחמיר אף למי שהובא בשבילו, משנ"ב סקמ"ב ושעה"צ שם). ובמשנ"ב (סקמ"ב) כתב ולדינא יש להחמיר כסברא ראשונה, וכמש"כ האחרונים. ועוד הוסיף בשעה"צ (אות מ"ה) שכן דעת כל הפוסקים כמו שציין שם, ואילו הר"י ורא"ש יחידאי נינהו לגבייהו, עיי"ש. והוסיף במשנ"ב שם דק"ו שיש להחמיר בתחומין די"ב מיל, שיש אומרים שהוא מדאו'.

ובאחרונים שהביא המשנ"ב שם כתבו שכן משמע בשו"ע סימן תקט"ו עיי"ש (ועיין בשעה"צ שם שפקפק בדבר). אך באמת כן משמע גם בשו"ע כאן, שהרי סתם כדעת האוסרים, וידוע שסתם ויש הלכה כסתם (וגם המשנ"ב גופיה בכ"מ הזכיר כלל זה, כמבואר במשנ"ב סימן רצ"ט, ובסימן ש"א סי"א, ובביה"ל סי' רנ"ג ס"א, ועוד בדוכתי טובא). ושו"ר שכן דקדק בכה"ח כאן (אות פ"ג), וציין לדבריו דלעיל (באות ס"ז) ששם באמת כתב ע"ד השו"ע שהלכה כסתם להחמיר, עיי"ש. וכוונתו דה"ה כאן שיש להחמיר בזה. ומה שציינו לשו"ע שם, י"ל מפני שהוא להדיא טפי, שאף לא הזכיר את הי"א. וכן מדוקדק בשעה"צ (אות מ"ה) שכתב דהתם לא הזכיר "כלל" לדעה זו. [אמנם אף לדידן שמחמירים כדעת השו"ע, מ"מ אם הוא שעת הדחק או לצורך מצוה יש להקל, כמש"כ הכה"ח באות ס"ז ולהלן באות צ"א].

107. כ"ז במשנ"ב (סקל"ט), והדברים ברורים ע"פ הפרטים שיבוארו בשו"ע ובפו' לקמן בסעיפים הבאים. וע"ע בכה"ח אות ע"ז ע"ח, וכן מבואר עוד בכה"ח להלן אות קמ"ח משם הברכ"י, עיי"ש. וע"ע בכה"ח שם אות קנ"ה. וכן כל כה"ג, שהכל לפי הענין.

108. עיין בביה"ל (ד"ה מותר) שהביא מהמג"א שכתב שא"צ להמתין אלא מה שדרך לרכב ביום וכו', וכתב ע"ז שהא"ר כתב ע"ז צ"ע. וגם התו"ש אע"פ שדחה ד' הא"ר, כתב שאין דברי המג"א מוכרחים, והכל לפי הזמן, ע"כ. וכ"כ בכה"ח (אות ע"ז), ועפי"ז כתבנו בפנים שאם נסע בלילה יש להמתין על אותו זמן, וגם בספק אם לפי הענין יש חשש כזה אסור, ככל ספק שאסור, והכל לפי הענין. [ובזמנינו שרגילים ליסוע גם בלילה, יש לאסור ג"כ].

109. כן מפורש בשו"ע כאן בסעיף ח', וככל דוכתא.

110. כ"כ הרמ"א בהגה (בשם י"א), וטעמו משום שאין רגילות להביא בלילה ממקום רחוק, וא"כ אכתי נהנה הישראל במה שהביאו ביום.

111. במשנ"ב (סק"מ) הביא שהיש"ש פסק כדעה ראשונה, וכתב שכן

וכל האיסור הוא למי שהובא בשבילו[113], וגם בני ביתו בכלל האיסור, וכן האורחים שזימן אצלו בשבת, הרי הם בכלל האיסור[114], אבל לשאר אנשים שלא הובא בשבילם מותר[115]. ואם הגוי הביא למכור בעיר שרובה ישראל, אסור לכל, שהרי בשביל כולם הביא, ואם רוב העיר גויים מותר[116]. ודע עוד, שאם הביאו בשביל שני בני אדם שני דברים, אין מועיל להחליף, ושניהם אסורים, אבל מותר למכור לאחר שלא הובא בשבילו, ובלבד שלא ירויח למכור ביוקר ממה שלקח[117], וכן יזהר למכור באופן המותר בשבת[118].

ט"ז. גם כשהביא הגוי לעצמו מחוץ לתחום, אף על פי שמותר לאוכלו, מ"מ אסור לישראל לטלטלו חוץ לד' אמות[119], ואם הגוי הביאם לתוך הבית או חצר נחשב כולו כד' אמות[120], וכן אם הביאם לעיר המוקפת מחיצות, נחשב כל העיר כולה כד' אמות, ומותר לטלטל בה[121]. אך בתנאי שתהא מוקפת לדירה, דהיינו שישבה ולבסוף הוקפה, וסתם עיירות הרי הם מוקפות לדירה[122], ועל כל פנים אין לטלטל אלא במקום שעירבו בו[123].

ודע עוד, שבכל אופן אין בזה איסור מוקצה, ואפילו אם הובא בשביל ישראל מותר לו לטלטלם[124].

י"ז. אם הוא ספק אם הובא מחוץ לתחום, אסור בו ביום[125], אבל בערב נחלקו הפוסקים: לדעת השו"ע - אסור גם בערב בכדי שיעשו[126]. ולדעת האחרונים - מותר בערב מיד[127].

וכן הדין אם הוא ספק אם הובא בשביל ישראל או לא, דינו כאמור[128]. אמנם אם יש ספק אם הובא בשביל ישראל, וגם ספק אם הוא יצא חוץ לתחום, מותר, משום ספק ספיקא[129].

כל החשש בספק, הוא רק כשהגוי גר מחוץ לעיר, אבל אם הגוי גר בעירו, ויש פירות מצויים בעיר, אין לחשוש מספק שמא הובאו מחוץ לתחום[130], ואפילו אם יש לגוי שני בתים, ואחד מהם בתוך התחום, תולים לומר שהובאו מביתו שבעיר[131], ואפילו כשיש לו כמה בתים מחוץ לעיר, תולים להקל[132].

י"ח. אם נתערב דבר שהוא ספק אם בא מחוץ לתחום באחרים, כולם מותרים, אבל דבר שהוא ספק אם לקטו היום שנתערב באחרים, כולם אסורות[133].

י"ט. גוי שהוציא איזה דבר מרשות היחיד לרשות הרבים, וכיוצא[134], אם עשה זאת לצורכו, מותר לישראל ליהנות מזה, ובתנאי שהגוי אינו מכיר את הישראל, אבל אם הוא מכירו אסור, גזירה שמא ירבה בשבילו, ועיין בהערה[135].

ולכן גוי שמילא מים לבהמתו מבור רשות היחיד[136], מותר לישראל להשקות מהם את בהמתו אחריו[137], באופן שאינו מכירו.

ואם הגוי עשה את המלאכה בשביל הישראל, הדבר תלוי, שאם זו מלאכה האסורה מן התורה, כגון שהוציא מרשות היחיד לרשות הרבים, אסור לישראל להשתמש במים, ואפילו לישראל אחר שלא נעשה בשבילו, ואסור בין בשתיה, ובין בשאר שימושים[138]. וצריך להמתין עד הערב בכדי שיעשו[139]. ואם זו מלאכה האסורה מדרבנן, כגון שהוציא לכרמלית, אסור לאותו ישראל שנעשה בשבילו, אבל מותר לישראל אחר[140], אפילו בשבת[141]. ויש אומרים שכל רשות הרבים שלנו בזמן הזה דינה ככרמלית, ומותר לישראל אחר שלא נעשה בשבילו[142].

כ'. יש אומרים שאם גוי הוציא מרשות לרשות אפילו לצורך ישראל, מותר ליהנות מהם, באופן שהישראל היה יכול ליהנות מן הדבר גם בלא מלאכת הגוי, כגון שהביא לו הגוי מים, והיה יכול הישראל לילך לשם ולשתות בעצמו[143], ועיין בהערה כמה פרטים ודוגמאות לדעה זו[144], אולם דעת כל הראשונים לאיסור, ואין חילוק בין מלאכת הוצאה לשאר מלאכות[145].

ולמעשה: דעת השו"ע כדעת כל הראשונים לאיסור[146], והרמ"א כתב שנהגו היתר בזה אף לכתחילה לומר לגוי להביא להם דברים מרשות לרשות[147], ואין למחות בידם אם הוא לצורך שבת או בשעת הדחק, ואפילו ברשות הרבים שלנו[148], ומכל מקום נכון לירא שמים להחמיר בזה, ורק בדיעבד מותר[149].

כ"א. ובכרמלית ישנם ג' דרגות:

א]. מותר לכתחילה לומר לגוי להביא דברים, אם הוא צורך גדול או לדבר מצוה גמורה, כגון שהוא צריך המשקה לקידוש, או להביא התבשיל החם שהוכן לסעודות שבת[150], ודינו כדין שבות דשבות שנתבאר בסימן ש"ז ס"ה.

ב]. ושאר דברים שאי אפשר להיות בלעדם אלא בדוחק קצת, כגון שכר וכיוצא בזה מהדברים הצריכים בשבת, אף על פי שלכתחילה אין לומר לגוי להביאם, אולם אין למחות ביד המקילים[151].

מסתבר שאין להחמיר בזה, שהרי לי"א שבשו"ע מותר לגמרי, וכל שכן לצורך אורחים וכדו' שבודאי יש להקל (וכ"ה בכה"ח אות ה'). והוסיף המשנ"ב שאם היה בו גם איסור דאו' שלקט ממחובר חוץ לתחום, יש להחמיר, ומ"מ לדבר מצוה יש להקל בכל גווני, ע"כ.

וכ"ז הוא לדעת האחרונים דאזלי בתרי דהרמ"א, אולם לשו"ע הוא מפורש להקל, ושיעור ההמתנה בלילה עולה מן החשבון בכל אופן, ואין להחמיר. וזאת ועוד שנראה שאף הרמ"א יודה בזמנינו שרגילים ליסוע גם בלילה למקום רחוק, שבודאי סגי בהמתנה בערב, ודו"ק.

112. יש לבאר שהמחלוקת הנזכרת של השו"ע והרמ"א, הוא רק לגבי הבאה מחוץ לתחום, אבל לגבי שאר דברים, ככל הנז' לעיל בצידה ולקיטה תוך התחום, לכו"ע מותר להמתין בלילה בכדי שיעשו, וכמש"כ הט"ז ומשנ"ב (סק"מ) והכה"ח, ודלא כהלבוש.

113. שו"ע שם.

114. משנ"ב (סקל"ח) ע"פ המבואר בסימן תקט"ו, וע"ע בכה"ח שם סעיף ה'.

115. שו"ע שם.

116. משנ"ב שם. וע"ע לעיל.

117. כ"ז במשנ"ב (סקל"ז), וע"ע בכה"ח (אות ע"ג-ע"ד).

ויל"ע אם מותר להחליף מה שנתן הגוי בשביל אחד בלבד, עם חבירו שיש לו כבר משלו, דאפשר שיבא לצוות לגוי גם כאן. אולם י"ל שבכה"ג אין לחוש, שאין כ"כ דעת האדם ע"ז, דמי אמר שיש לו בדיוק כמו שלו, ומי אמר שיחליף עימו. ועיין בב"מ (דף צ:) גבי עבר וסירס, ובתוס' ומפ' שם, ואין מזה ראיה לנידו"ד, דיש סברות לחלק. וכבר מצאנו שאין לדמות גזירות חז"ל זל"ז. וע"ע בתו"ש מש"כ בזה, ואכמ"ל.

עוד יש להסתפק בשני גויים שהביאו לשני ישראלים בנפרד, אם מותר להם להחליף זה עם זה, דבכה"ג יש לחוש טפי. ובערוה"ש סט"ו כתב להתיר. ובגר"ז סי"ב ומחה"ש סקט"ז מבואר לאסור בכל אופן, גם מהטעם השני שלא ליהנות ממלאכת הגוי לישראל. ולשיטתם בכל אופן אסור.

118. משנ"ב שם. והיינו כפי המבואר בסימן שכ"ג שלא יזכיר שם מידה ודמים וכו', וכן שלא ימדוד וכו'.

119. שו"ע (סעיף ח'), שהחפצים קונין שביתה, ואסור להוציאם.

120. משנ"ב (סקמ"ד) וכ"ה כה"ח (אות פ"ה) מהג"א. והוא מבואר פשוט בכל דוכתא.

121. שו"ע שם ומשנ"ב. וכתב המשנ"ב דה"ה אם היתה מוקפת בצורת הפתח, שנחשבת כל העיר כד' אמות (אך יש בזה פרטים כמבואר בהל' עירובין).

122. שו"ע שם. וכתב המשנ"ב (סקמ"ה) שאם אינה מוקפת לדירה, או שהניחו הגוי בשדה, אין להחפץ אלא ד' אמות, ואם טלטל אחד ב' אמות, אסור לחבירו לטלטל יותר מב' אמות נוספות (אע"פ שמצד איסור הוצאה אין בזה בפחות פחות מד"א, מ"מ אסור מצד שיצאו חוץ לתחום שקנו שביתה).

123. כה"ח (אות פ"ז) דלא גרע משאר חפצים, וע"ע שם. וע"ע בכה"ח אותיות פ"ו-פ"ח.

124. שו"ע (סעיף ח'), וביאר המשנ"ב (סקל"ו) משם הרא"ש דאע"פ שאסור לישראל באכילה, מ"מ אינו מוקצה, שהרי הם ראויים לישראל אחר, ואינם אסורים במהותם, וממילא אין עליהם שם מוקצה, וכ"ה בכה"ח (אות ע"ב) משם הפו'.

ויש לדון באופן שהביא הגוי למכור בעיר של יהודים, אם מותר לטלטל, שאע"פ שבאופן זה הרי אסור לכל העיר, מ"מ שייך בזה סברת הרא"ש הנז', שהרי לתושבים מחוץ לעיר מותר, שלא הובא להם, ושמא כיון שכל בני המקום אסורים, אסור, אך אין לזה בעלים.

125. שו"ע (סעיף ט'), ואע"פ שהוא ספק דרבנן אסור, כמו דבר שיש לו מתירין, כמש"כ המשנ"ב (סקמ"ז).

126. כן משמע מסתמיות דברי השו"ע שכתב אסור, וכוונתו בפשיטות שאסור כדין המבואר בסעיף ח' ששם הביא פלוגתא בזה, ולפי המבואר שם שסתם לאסור גם בערב עד בכדי שיעשו, ה"ה גם כאן דינא הכי. וכן כתב בכה"ח (אות צ"א) ממשמעות השו"ע והאחרונים. והביא עוד שכן פסק הגר"ז להחמיר כסברא הראשונה, עיי"ש. וכ"ז הוא לאפוקי מדברי האחרונים דלהלן בהערה הבאה.

ואמנם היה אפשר לומר דגם להשו"ע יש מקום לצדד דמותר בערב, שהרי כתב סתמא אסור, ואפשר איפוא דס"ל כהאחרונים דבנידו"ד יש להקל בערב מיד, אולם ז"א, דכיון דלא אשכחן דעה כזו בראשונים (אלא היא פשרה שעשה המג"א), וזה ברור שלדעת האוסרים שהזכיר השו"ע, אסור עד בכדי שיעשו, א"כ ודאי כוונת השו"ע לכל האמור לעיל, וס"ל איפוא שמן הסתם אסור עד בכדי שיעשו.

[ומ"מ כתב הכה"ח (אות צ"א) שלצורך סעודת מצוה, או בשעת הדחק, יש להקל, שהרי השו"ע הזכיר גם כן דעת המתירים, וזה נראה כשיטתו בכ"מ שסברת היש שנזכר בשו"ע נאמרה לסמוך ע"ז. אמנם יש לדקדק בזה, שהרי ראינו בכ"מ משסתם השו"ע לאסור בנידונינו, ולא הזכיר סברת היש מתירים, וכנזכר בכה"ח להלן (בסוף הסימן) שהשו"ע שם בסעיף ט"ז סתם להחמיר, וכן בסימן תקט"ו ס"ז וכו', ועיין מה שכתב שם, וי"ל שכיון שעיקר הדין כמו הסתם לא חש להאריך, וסמך על דבריו שבסעיף ח' שציין שיש מתירים, א"נ שלא חשש להאריך כשבלא"ה אינו עיקר כ"כ, ודו"ק].

127. כן כתבו האחרונים (ה"ד בכה"ח שם), וכן פסק המשנ"ב (סקמ"ח) שכיון שיש מתירים בזה אפילו בודאי, א"כ שפיר יש להקל עכ"פ בספק.

128. כה"ח (אות צ"ב) שלהמג"א מותר בערב מיד, ולהשו"ע אסור עד בכדי שיעשו [ועיין במשנ"ב להלן בסוף הסימן ובשעה"צ שם, ודו"ק].

129. כה"ח שם. וכה"ג כתב בכה"ח לעיל (אות ס"ד) בשם הפו', ונתבאר בסעיף ז'. ובשבת עצמה אסור בכל אופן.

130. שו"ע שם. ומבואר בדברי השו"ע דבעינן תרתי, שהגוי שרוי בעיר, וגם פירות מצויין, ואז אינו בכלל הספק.

131. שו"ע שם. ובט"ז ביאר דאזלינן בתר הקרוב, ושאר המפרשים ביארו משום דתולים במצוי, שכאן נמצאו כאן היו, והובאו דבריהם בכה"ח (אות צ"ד).

132. הנה בט"ז צידד לאסור בזה, כיון שרוב וקרוב הולכים אחר הרוב, אולם בביה"ל (ד"ה שני) העיר שלפי טעם הגר"א שההיתר משום שכאן נמצאו כאן היו, א"כ י"ל שאף כשיש ב' בתים חוץ לעיר מותר, דכאן עדיף מסתם קרוב, וצ"ע. ושוב הוסיף שכ"כ בא"ר, ע"כ. וכ"ה בכה"ח (אות צ"ה) שאמנם הט"ז והגר"ז צידדו להחמיר, אולם בא"ר ותו"ש מוכח להקל, ונראה שכן דעתו נוטה.

133. כה"ח (אות צ"ג) בשם הערך השולחן.

134. בשו"ע (סעיף י') נקט דוגמא של הוצאה מרה"י לרה"ר, וה"ה גם להיפך. וה"ה גם לענין טלטול ד' אמות ברה"ר, וכפרטי הדינים המבוארים מסימן שמ"ה, והלאה.

135. שו"ע שם.

ועיין משנ"ב (סקנ"א) שאף שאינו בפניו ג"כ אסור, וכ"כ להלן (בסקס"ו) מסתימת השו"ע, וכ"כ הפו', ועיין בביה"ל שם. וכן בכל הענין אין נפ"מ אם זה בפניו או לא בפניו, בין לקולא ובין לחומרא (וכמש"כ במשנ"ב וביה"ל מסתימת השו"ע שלא הזכיר אלא אם מכירו או לא).

ועיין במשנ"ב (סקנ"א) שביאר שאינו אסור אלא בשני תנאים, א'. שהגוי מכירו. ב'. ואף אם מכירו אינו אסור אלא כשיודע עכ"פ שהישראל צריך לאותה מלאכה, שאז נוכל לומר שיכוון להרבות בשבילו, ע"כ. ולהלן (סקס"ו) הביא כן בשם הפו', אולם הוסיף משם הב"י שמחמיר, שאף אם הגוי עשה ולא ידע אז שהישראל צריך לו, אסור אם מכירו, דגזרינן שמא ירבה בשבילו לפעם אחרת, וא"כ לדידן יש להחמיר בזה, ועיין בכה"ח שם (אות קכ"ד), ויל"ב.

136. עיין כה"ח (אות צ"ח) שציין איזה בור מקרי רה"י (ועי' בזה בסי' שמ"ה), וה"ה אם מילא מבור שברשות היחיד, אך כאן הנידון הוא על בור שהוא עצמו רה"י.

137. שו"ע, ועיין בביה"ל (ד"ה להשקות) שבמשנה איתא "אחריו", ופרש"י שניכר שמילא הגוי לצורך עצמו (והזכירו בחי' רע"א), וביאר הביה"ל שכ"ז בסתמא שאין ידוע כוונת הגוי, אבל אם יודעים בבירור שעשה לצורך עצמו, מותר לישראל תיכף ליהנות מזה, ע"כ. ועי' בכה"ח (אות צ"ט) שביאר דנקט בהמתו לרבותא שאפילו בהמה ששותה הרבה, ויש לחוש שמא ירבה, ג"כ מותר, עיי"ש.

138. שו"ע שם. וכמו שביאר בב"י שהאיסור כולל הכל, וכ"ה במשנ"ב.

139. משנ"ב (סקנ"ג), וכה"ח אות ק"א.

140. שו"ע שם נקט כרמלית, וה"ה לכל איסורי דרבנן (וכמש"כ המשנ"ב סקנ"ד, ושעה"צ אות מ"ח, ונתבאר לעיל).

141. הנה בפשטות השו"ע כאן כתב "מותר", ומשמע אפילו בו ביום. ואכן לעיל (בסעיף ח') הובאו בשו"ע ב' שיטות בהובא מחוץ לתחום (ובמשנ"ב שם כתב דה"ה בכל איסור דרבנן), ולפי מה שסתם שם מוכח שמותר אפילו בשבת, דקיי"ל סתם ויש הלכה כסתם [ובמשנ"ב שם ציין לשו"ע כאן].

142. עיין ב"י שהזכיר מחלוקת הראשונים בזה, אם לרה"ר בענין תנאי שיהיו ס' ריבוא בוקעין בו או לאו, ובכה"ח (אות ק"ד) ציין למבואר בשו"ע (סימן שמ"ה ס"ז) שסתם לחומרא שאף אם אין בו ס' ריבוא הוי רה"ר, עיין שם. (ויל"ד שגם כאן משמע ריהטת לשון הב"י כדעה זו. ובמקומו כתבנו שאף הב"י מדקדק מלשון אבל וכדו' דהלכה כבתרא). וממילא פסק שיש להחמיר בזה. ואכן המשנ"ב בכ"מ צידד להקל בזה, ותלוי לפי הענין, ובמקומו הארכנו טובא בענ"ז, וכתבנו שיש מקום להקל בזה דחשיב ככרמלית מכמה טעמים. ועכ"פ בנידו"ד יש להחמיר לכתחילה, ועיין בהלכה הבאה.

וכל הנידון כאן ובהערה הקודמת הוא בגווני שאין לו צורך כ"כ, אבל בצורך גדול וכו' ה"ז מותר לכתחילה, וכפי הפרטים המבוארים בסימן ש"ז ס"ה. וע' בהלכה הבאה.

143. עיין ברמ"א (בסעיף י') שהביא י"א שאף אם הובא דרך רה"ר לצורך ישראל מותר לאדם לשתות מהם, הואיל ואפשר וכו' (טור בשם ר"ת), והביא שיש מתירין אף לכתחילה (ובציונים על הרמ"א ציינו כל בו, ועיין במג"א שלא נמצא בכל בו, אך במשנ"ב סקנ"ז הביא מהגר"א שהמקור לזה הוא מהראבי"ה המובא בב"י סי' ש"ז, ובעיקר ציוני הרמ"א שכתבו הרבה מן האחרונים שאינם מן הרמ"א, נת' במקומו, ואכמ"ל). וע"ע ברמ"א שם שנהגו להקל אף לכתחילה לומר לגוי להביא בכרמלית, עיי"ש. והמשנ"ב (סקנ"ט) הוסיף שבד"מ מבואר שנהגו בזה אף ברה"ר, וכן מה שיבואר להלן משמע דקאי בין בכרמלית בין ברה"ר (ובפרט ברה"ר שלנו שלדעת הרבה פו' דינו ככרמלית), וע"ע במשנ"ב להלן (סקפ"ד).

144. נתבאר שכל ההיתר הוא באופן שהיהודי יכל ליהנות מזה בלעדיו, שממילא אין מלאכת הגוי חשובה כ"כ אצלו, ויש בזה כמה פרטים, א'. לענין גוי שמילא מים מבור שהוא רה"י, שהאדם היה יכול ליהנות מזה, על ידי שירד לבור, וממילא אין מלאכת הגוי חשובה כ"כ אצלו, אבל לבהמה שלא יכלה לרדת ולשתות, הוי הנאה אצלו ואסור, ואפילו בבהמה אם היא יכלה לשתות משם, כגון שהביא מן הנהר או שהביא מבור שברה"י, ויכל להכניסה לשם בלא חילול שבת, מותר (ומבואר כ"ז במשנ"ב סקנ"ה, וע"ע גם להלן בסקס"ד וכה"ח אות ק"ה). ב'. ואם האדם לא יכל ללכת לשתות שם, כגון שיש סכנת דרכים, אסור ליהנות מזה לכו"ע, שנחשב שלא יכל ליהנות מזה. (משנ"ב סקנ"ו ובכה"ח אות ק"ז. וע"ע בשעה"צ אות ס"א בגווני שירא שיגנבו את הבהמה). ועיין עוד פרטים להלן במשנ"ב סקס"ד. ג'. ובאופנים אלו שאסור ליהנות מן הגוי, הוא אפילו אם יש לו מים או פירות אחרים, שמאחר שמאותם הפירות עצמם שהגוי הביא לו, לא היה יכול ליהנות לולי שהביא לו הגוי, ה"ז כהנאה ממלאכת הגוי לצורך הישראל, ואסור. (משנ"ב סוף סקנ"ה, וכה"ג כתב מה עוד המשנ"ב להלן, סקע"ח משם הב"י, וכ"כ בכה"ח כאן אות ק"ו). ד'. ובאופן שאסור ליהנות ממים שהביא לו הגוי, ה"ז אסור בין בשתיה ובין בשאר שימושים כגון להדיח כלים וכיוצא. (משנ"ב סקנ"ו). וע"ע בחי' רע"א.

145. עיין בב"י, ובמשנ"ב (סקנ"ו) ובשעה"צ אות נ"ג. וכן מבואר דעת השו"ע שסתם לאיסור בהוצאה בכל גווני.

146. כנזכר בהערה הקודמת, וא"כ לדידן בני ספרד אין להקל כלל בזה, ועיין בכה"ח (אות קי"ג), ועיין עוד בכה"ח (אות ק"ח) שהביא מחכמי ספרד שכתבו שנהגו בירושלים מנהג קדום ליקח מים בשבת מהעכו"ם המביאים ממעין מסוים שבתוך התחום, עיי"ש. ודוחק שמדובר במקום שיש עירוב (ובענין עירוב בירושלים בזה"ז, נת' במקומו), דמה החידוש, ונראה דשאני בזה שהוא איסור דרבנן, דתחומין מדרבנן, וכיון שמים הוא צורך גדול, ה"ז כשבות דשבות שמותר לצורך הרבה, וכמש"כ השו"ע סי' ש"ז ס"ה.

147. בהגה נזכר שנהגו בכרמלית, ובמשנ"ב הוסיף שמבואר בד"מ שנהגו כן אף ברה"ר, וממילא נפ"מ שאין למחות בהם גם ברה"ר, והיינו דווקא ברה"ר שלנו, שלדעת הרבה פו' דינו ככרמלית (וכמש"כ במשנ"ב שם), ועיין בכה"ח (אות ק"י), ואין ראיה מזה לנידו"ד, דאנן איירינן לענין דיעבד.

148. עיין בהגה (ובהערה הקודמת), וע"ע בהלכה הבאה, ודו"ק.

149. עיין בשעה"צ (אות נ"ד), ובמשנ"ב (סקנ"ו) ביאר שרק לצורך גדול או לצורך שבת יש לסמוך ע"ז להקל, וסיים שבמוצאי שבת יש להתיר מיד בכל גווני. וע"ע בכה"ח (אות קי"ב) שיש להחמיר וכו' לאותו ישראל שהובא בשבילו וכו', אבל לישראל אחר ודאי דאין להחמיר (עו"ש), ועוד הביא בכה"ח (אות ק"ט) מחכמי ספרד שכתבו שאם הישראל קצץ עם הגוי להביא לו כמות מסוימת של מים בכל יום, ואמר לו שבשבת לא יביא לו, והוא הביא בעל כורחו, יש להקל.

150. משנ"ב (סק"ס), וע"ע במשנ"ב סקנ"ז. וע"ע בכה"ח (אות קי"ח) משם שו"ת אבקת רוכל למרן הב"י.

151. משנ"ב (סקס"ב) בביאור דברי הרמ"א דקאי על כגון דא שיש צורך קצת (וע"ע במשנ"ב סקנ"ח), ובהגה מבואר שהקילו רק לצורך מצוה או בשעת הדחק. ועיין בכה"ח (אות קט"ו) שהקילו בזה רק בדלית ליה מידי למיכל ולמשתי, וכדי שלא יתענה, דלא גרע מחולי שאין בו סכנה וכו', עיי"ש. וצ"ב דל"מ כן ברמ"א ושאר פו'. ועוד דבכה"ג שהוא כחולה י"ל דלכו"ע מותר. וע"ז י"ל שאינו חולה ממש, ומ"מ חזינן שהתירו בכל אופן. [וע"ע בכה"ח שם (אות קט"ז) בענין אמירה לגוי שיאפה פת למי שמתענה].

ג]. ודברים שאין צריכים כל כך, כגון פירות וכיוצא, אין להקל כלל, ואפילו אם הוא רוצה להתענג בהם לכבוד שבת, וכן לא יפה עושין המשלחים על ידי גוי מגדנות לאורח ולחתן, כשאין עירוב[152].
ובכל אופן יש להזהר שלא יתן מעות לגוי על זה שעושה בשבילו שליחות, וגם לא יתן לו הכלי לידו[153], וגם לא יקבלם מידו בעת הבאתו, כדי שלא יעשה הישראל העקירה וההנחה[154].

כ"ב. מן האמור יש ללמוד שאף להמתירים במעשה גוי באופן שהיהודי יכל לעשות בהיתר, היינו דווקא כשהוא באותו הדבר עצמו, אבל בדבר אחר אסור. ואם כן גוי שהדליק את האור, אע"פ שיכול היהודי להשתמש באור מחדר הסמוך ה"ז אסור[155]. (אמנם באופן שיש כבר אור, ויכל להשתמש שם בלאו הכי, מותר, וכמו שנתבאר בסי' רע"ו ס"ד)[156].
ואם כבה החשמל מכל סיבה שהיא, אע"פ שיכל היהודי למנוע את הכיבוי, כגון לסגור את החלונות וכדו', אעפ"כ אסור ליהנות ממעשה הדלקת הגוי, כיון שהדלקה זו היא דבר חדש[157].

כ"ג. כדרך שנחלקו בענין הוצאה בשבת, כשגוי הוציא לצורך הישראל, והיה הישראל יכול ליהנות מזה בעצמו, וכמו שנתבאר לעיל, כך הדין לענין גוי שליקט עשבים לצורך בהמת ישראל, שיש אומרים שמותר ליהנות מהם, כיון שהיה הישראל יכול להעמיד את בהמתו שם שתאכל מן המחובר[158]. ויש בזה כמה פרטים, כמו שנתבאר לעיל[159]. אולם דעת כל הראשונים, וכן דעת מרן השו"ע, שאין להקל בזה כלל, וכן עיקר[160]. והאחרונים כתבו שבשעת הדחק אם אין לישראל עשבים אחרים, מותר להשתמש בהם להאכילה ממה שליקט הגוי בשבילו, וכן מותר לומר לגוי להאכילה מהם[161].
אך יש להזהר שלא לומר לגוי שילקט ויתלוש בשבילה עשבים, שזה אסור לכל הדיעות[162], ואם יש בני אדם שאומרים לגוי ללקט בשבילם עשבים, אין למחות בידם, שמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין, וכן משום צער בעלי חיים, ומ"מ אין להקל בזה להאכילה יותר ממה שצריך לאכול פעם אחת ביום[163]. וכמו כן אם אפשר להשיג מאכל אחר לבהמה, אף שדמיו יקרים הרבה, אסור לומר לגוי לתלוש לו עשבים, ועדיף לומר לגוי להביא את המאכל בכרמלית ואפילו ברשות הרבים שלנו, מאשר שהגוי יתלוש את העשבים[164]. ועל ידי ישראל עצמו בכל אופן אסור, ויש למחות בידו[165].
וכן הדין בכל זה לענין הבאת מים מרשות לרשות, שאם הגוי עשה זאת בשבת הרי זה שנוי במחלוקת וכנזכר. ובשעת הדחק כתבו האחרונים שאפשר להקל בזה ליתן לבהמה לשתות מהם, אך אסור לומר לגוי שימלא לו מים מרשות לרשות, ואין למחות ביד הנוהגים כן[166]. אמנם אם סביב הבור הוא כרמלית, יש להקל לומר לגוי להביא לו, משום צער בעלי חיים, ודווקא פעם אחת ביום, ואפשר להקל בזה גם ברה"ר שלנו אם הוא שעת הדחק, ועל כל פנים על ידי הישראל אסור בכל אופן[167].

כ"ד. גוי שליקט עשבים בשבת לצורך בהמתו, ונשאר מהם, אם הישראל רוצה להאכיל את בהמתו אחריו, דינו כדין הנאה ממעשה הגוי[168], ולכן: אם הגוי אינו מכיר את הישראל מותר לישראל להאכיל את בהמתו אחריו[169] [והיינו באופן שעומד בפני הבהמה בענין שלא תוכל לנטות אלא דרך שם. אבל להעמידה עליהן ממש אסור, משום שהם מוקצה, וחששו חז"ל שמא יטול בידו ויאכילנה][170]. אבל אם הגוי מכירו, אסור ליהודי ליהנות מהם בשבת[171], אבל במוצאי שבת מותר מיד[172], ואפילו אם הגוי ליקט שלא בפני הישראל, אסור, אם הוא מכירו[173].
ואם בשעת המעשה שעשה הגוי, לא ידע שהישראל צריך לאותה מלאכה, יש אומרים שמותר ליהנות ממנה אפילו אם הוא מכירו[174], ויש אומרים שאסור, אפילו אם כבר עשה הגוי, ולא ידע אז שהישראל צריך לו, וכן הובא בבית יוסף[175]. וכתבו האחרונים שבמקום צורך יש להקל[176], אולם אם זה עבדו ושפחתו, יש להזהר יותר[177].
גוי שצלה דג מלוח לעצמו, אע"פ שהוא נאכל כמות שהוא חי, וכבר צלאו הגוי, אסור לישראל לאכול ממנו[178], ומכל מקום כ"ז דווקא בדג מלוח שהוא דבר הצריך לעולם, אבל דבר שאינו נצרך תדיר, כגון שעשה הגוי בגד פשתן, מותר לישראל ללובשו, ודווקא אם אינו מכירו[179].

כ"ה. דבר שאין בו חשש שמא ירבה הגוי בשביל הישראל, מותר לישראל ליהנות ממנו אפילו אם מכירו[180], כגון גוי שהדליק נר לעצמו, מותר לישראל ליהנות ממנו, שהרי נר לאחד נר למאה, וכן אם עשה הגוי כבש לעצמו, מותר לישראל לירד בו[181], אך מכל מקום אסור לטלטלו משום מוקצה[182].
ואם הגוי עשה זאת בפירוש בשביל הישראל, אסור ליהנות ממנו, וכמו שיבואר להלן[183]. ודווקא כשהדליק נר או עשה כבש ועבר על איסור דאורייתא, אבל אם עשה איסור דרבנן, אפילו אם עשה לצורך הישראל, מותר, ובפרט כגון אם הניח לוח מהספינה ליבשה כדי שירד בו היהודי[184]. ועיין בהערה[185].

כ"ו. באופן שהגוי עשה מלאכה לצורך הישראל, כגון שהדליק לו את הנר, אע"פ שאסור ליהנות מן האור, מכל מקום יוכל להשתמש בדברים שהיה יכול לעשות על פי הדחק גם בלא האור[186], וכן לענין גוי שהדליק אור החשמל[187].

כ"ז. אם הגוי אומר בפירוש שעשה את המלאכה לצורך ישראל, אסור לישראל ליהנות מן המלאכה בשום אופן, אפילו כשהדליק לו נר, וכיוצא. ואפילו כשאינו מכירו[188], ואפילו אם הגוי השתמש בו מתחילה לעצמו גם כן[189], וכן

והנה זה מבואר לדעת הרמ"א, אולם לדעת מרן השו"ע (הנ"ל) הרי אסר בזה כדעת כל הראשונים, ואפשר שאין לסמוך ע"ז כלל. וע"ע בכה"ח (אות קי"ח) שהביא משו"ת אבקת רוכל למרן הב"י שכתב שאסור להביא פת ושאר צרכי סעודה ע"י עכו"ם אפילו מחצר לחצר שאין עירוב ביניהם, אא"כ כשיש קצת חולי, או צורך הרבה, או לדבר מצוה, וע"ע שם. ומ"מ במקום שנהגו י"ל שאין למחות בידם. [וע"ע בהלכה הבאה עוד פרטים בזה].
ויש לבאר בעיקר הדין שהקילו רק בדברים הצריכים, שהדבר תלוי בכל מקום לפי ענינו, ומה שכתב המשנ"ב כגון שיכר, הנה בזה"ז אסור להביאו, שאין רגילות בזה כ"כ, ואינו נחשב צורך, וכ"כ בספר ברית עולם (באמירה לגוי ז, ז), וכיום משקאות קלים נחשבים צורך קצת, וכן פירות אם רגילים בזה הרבה.

152. כ"ז במשנ"ב (סקס"ב) שבזה אין להקל כלל, וע"ע כה"ח אות קי"ח.

153. משנ"ב (סקס"א), וע"ע בכה"ח (אות ק"י) שאסור ליתן לו מעות בשבת, כמש"כ בסי' תקי"ז, ואפילו עכו"ם אסור ליתן לו מעות בשבת (תו"ש), והוסיף שאפילו ליקח הגוי מעצמו המעות בבית הישראל אסור (א"א), ע"כ. אולם עיין בכה"ח (אות קי"ז) שגוי שאפה פת לישראל המתענה באופן המותר, אם אינו מאמינו על המעות יניח הגוי לקחת המעות (מחב"ר משם היעב"ץ). וצ"ל ששם הוא צורך גדול, וכה"ג נתבאר לעיל בסעיף ג' ועוד.
ועיין בכה"ח (סוף אות קי"ג) שכתב שטוב שיאמר לכותי שישתה מהמים שהביא, שבזה אדעתא דנפשיה הוא, ע"כ (וע"ע לעיל אות ק"ט שבהתנה עימו שלא יביא בשבת, והגוי הביא בע"כ, מותר).

154. משנ"ב שם וכה"ח אות קי"ג.
ועיין בכה"ח (אות קט"ז) בענין אמירה לגוי שיאפה לו פת בשבת, שיש להחמיר, אא"כ הוא מתענה ביותר. (והיינו שקשה לו, והוי כחולה שאין בו סכנה, המבואר להלן בסי' שכ"ח סי"ז, וכ"ה בכה"ח לעיל אות קט"ו), אבל הבריא שאינו חושש כלל לתענית אין לומר לגוי שיעשה מלאכה בשבת, ע"כ. והוסיף שא"צ למיתב תענית לתעניתו על זה שהתענה, כיון שעשה כן בגזירת הבורא, שאסר אמירה לגוי בשבת.
נ"ב. דין אמירה לגוי להביא דברים בכרמלית וברשות הרבים, יובא להלן בסוף הסימן, וכן דין חרש שוטה וקטן שעשו מלאכה בשבת, יובא להלן בסוף הסימן.

155. כדין המים, וכמש"כ במשנ"ב (סוסקנ"ו) שדווקא מים אלו מותרים.

156. עיין שם כל הפרטים.

157. נראה שעד כאן לא הותר אלא כשיכל ללכת ולשתות מים "אלו" שהביא הגוי, אבל כאן שכבה החשמל, ה"ז מציאות חדשה שנעשתה ע"י יהודי ואסור.

158. כ"ז מבואר במג"א, וה"ד במשנ"ב (סקס"ד). ופרטי הדין בזה במחלוקת הפו' נתבאר לעיל בסעיף הקודם גבי גוי שמילא מים מרשות לרשות.
אמנם יש להעיר שאין זה מוסכם, שבכה"ח (אות קי"ט) הביא מהא"ר שבדין זה אסור לכו"ע, שעד כאן לא היקל הרמ"א כדעת המתירים, אלא רק שם בעניני צרכי אדם דווקא, אבל בצרכי בהמה אין להקל כדעת המתירים, ובפרט שרוה"פ חולקים ע"ז ואוסרים גם באדם, ע"כ. אמנם כבר הבאנו להלן מהמשנ"ב ושעה"צ (משם הח"א) שבבהמה ג"כ יש קולא משום צעב"ח, וא"ש, שבני ספרד צריכים להחמיר בזה טפי, וכל המבואר להלן הוא עפ"ד המשנ"ב.

159. עיין בסעיף הקודם כמה פרטים, ושייך גם לכאן, ועיין בהערה שם כמה דוגמאות לענין זה, שההיתר הוא רק באופן שיכל ליהנות מזה בלא הגוי, וה"ה בנידו"ד, שלכן אם הוא היה מעבר הנהר שלא יכל לקחת את בהמתו לשם, אסור לכו"ע (משנ"ב סקס"ד). וכן אם העשבים היו מועטים שאין דרך להאכיל במחובר (שם, ויש לציין לד' הגרע"א בזה). וכן אם ירא להוליך הבהמה לשם שמא יגנבוה, אסור לכו"ע (שעה"צ אות ס"א), וע"ע לעיל עוד פרטים.

160. כבר נתבאר לעיל, שהשו"ע לא ס"ל כקולא זו כלל, וכן שאר הפו' ג"כ לא הסכימו עם זה לכתחילה, וכן כתב גם בנידו"ד במשנ"ב (שם) ששאר פוסקים לא חילקו בזה, וההלכה כמותם [ולדידן בני ספרד אין להקל בזה, מלבד שכך דעת השו"ע לאסור גם לעיל, עוד בה שגם בדין זה אינו פשוט לכו"ע, וכמש"כ בכה"ח אות קי"ט משם הא"ר].

161. משנ"ב (שם) בשם החיי אדם, והיינו שמותר לומר לגוי להאכילה (שם), או שהוא עצמו יעמוד בפניה שלא תלך אנה ואנה אלא לשם ותאכל (שעה"צ אות ס"ב), אבל אסור להעמידה שם בעצמו. (וכמש"כ השו"ע כאן סעיף י"א, וכלהלן). וע"ע בהערה שאחרי הבאה שיש להקל טפי כשהוא במקום צער בעלי חיים [וכגון שהבהמה קטנה ואינה יכולה לתלוש בפיה].

162. משנ"ב (שם).

163. כ"ז בשעה"צ (אות ס"ג) בשם החיי אדם. (וכ"ה בכה"ח להלן אות קל"ד).
והנה בענין אמירה לגוי לעשות דבר שאסור מדאו' משום צעב"ח, יש לדקדק דמשמע כאן דקיל טפי משום צעב"ח (ודווקא פעם אחת ולא יותר), ומאידך בתחלת דבריו כתב שמלבד הטעם של צעב"ח, י"ל שמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין, ומשמע איפוא שאינו היתר כלל, אלא שאין למחות בידם. ונראה שהם ב' טעמים, א'. שמוטב וכו', וממילא אף אם אסור, מ"מ אין למחות בידם. ב'. שיש קצת סברא להיתר משום צעב"ח. ודו"ק.
ובעיקר הדין לעשות איסור דרבנן משום צעב"ח, הנה נתבאר במקומו שמצאנו סתירה בזה במשנ"ב, שהנה בשו"ע (סימן ש"ה סי"ט) פסק שבהמה שנפלה למים מותר ליתן תחתיה כרים וכסתות, אע"פ שבזה הוא מבטל כלי מהיכנו, עיי"ש. ובמשנ"ב שם (סק"ע) כתב, שמ"מ אסור להעלותה בידים, דכל בעלי חיים מוקצים הם, ואע"ג דאיכא צעב"ח אסור, ואין לדמות גזירות חז"ל זה לזה (וציין למג"א כתו"ש שכ"מ ברמב"ם). ושוב ציין להא"ר שהביא דיש פו' שמקילים אף להעלותה בידים, אם א"א ע"י כרים וכסתות [ועל ידי עכו"ם היקל לכתחילה]. הרי שמסופק בדין מוקצה במקום צעב"ח, ונוטה קצת להקל. ולהלן בסימן שכ"ד (סקכ"ז) כתב להתיר המראה בשבת במקום צעב"ח, ושוב הביא שדעת רבים לאסור, ונראה שם שדעתו נוטה לאיסור, כיעויש"ה. ולכאו' ק"ו הוא, שהרי טירחא קיל טפי מאיסור מוקצה, ואעפ"כ הביא דעת רבים מן הפו' לאיסור, וא"כ למה במוקצה החמור לא אסר כ"כ, ויש ליישב. ועיין בחזו"א (סימן נ"ב סקט"ז) שאכן פסק להתיר מוקצה וכל איסור דרבנן במקום צעב"ח, עיי"ש. ולפי"ז ניחא, אבל באמת גם להמשנ"ב אין קושיא מכאן, משום שכאן יש ב' צדדים, חדא צד חומרא, ומשום שטלטול מרשות לרשות חמיר טפי מאיסור מוקצה, וכמש"כ בביה"ל (סימן שי"א ס"א סוד"ה לא יטלטלנו), עיין שם. ובפשטות הוא משום דיש לו שורש מה"ת, ועוי"ל. אלא שמאידך הבאנו שם במקומו שי"א בהיפך, כיעוי"ש. וכמו"כ י"ל באמירה לגוי, שהוא קל יותר, דהוי שבות שאין בו מעשה, ואשכחן בו כו"כ קולות, וכ"ש בתרי דרבנן. ובפרט לצורך מצוה, דשרי שבות דשבות. ועכ"ז כשבאנו כאן לדינא י"ל להקל, וכטעם ראשון שהזכיר הח"א דמוטב שיהיו שוגגין, וההיא דנקט משום צעב"ח הוא לרווחא דמילתא, ודו"ק. ועיין במשנ"ב להלן שע"י ישראל אסור בכל אופן, ומשמע שם שאפילו בטלטול כרמלית אסור, וכבר כתבנו שם שע"י מעשה בידים חמיר טפי. [ומה שכתבנו לעיל בסימן שכ"ד שמותר להאכיל לבהמה אפילו שאינה שלו במקום צעב"ח, ז"א ענין ללמוד מזה לשאר דוכתי, דשא"ה דבכה"ג שיש לה צער ה"ז כאילו מזונותיו עליך]. ואכמ"ל.

164. שעה"צ (שם) שזה שאין למחות בידם הוא רק כשאין שום דרך מדרכי ההיתר, אבל אם אפשר לעשות בהיתר כגון להביא לה מאכל המוכן מכבר צריך לעשות כן, ואע"פ שיש בו תרתי, א'. שדמיו מרובים (כגון שבולת שועל). ב'. שהוא צריך להביא מרשות מרשות, מ"מ יש לעשות כן, ועדיף מלומר לגוי לקצור שהוא איסור דאו' גמור. [וכתבנו שאפילו ברה"ר שלנו עדיף לעשות כן, וזה פשוט שהרי לדעת הרבה פו' רה"ר שלנו הוא רק דרבנן, וע"ע בשעה"צ אות ס"ד, ודו"ק]. אם אפשר להוליך את הבהמה למקום שיש עשבים, והיא תאכל מן המחובר, שמחויב לעשות כן, ע"כ.

165. משנ"ב (סקס"ד) ובשעה"צ (אות ס"ג), ומשמע שם שאפילו בכרמלית אסור ע"י ישראל, ומשמע שאפילו במקום צער בעלי חיים, ובפעם אחת ג"כ אסור, עיי"ש. ולכאו' זה תלוי בנידון הנ"ל אם מותר לעבור על איסור דרבנן במקום צעב"ח, אכן נראה שהמשנ"ב מחמיר בזה באיסור טלטול [וכבר כתב במשנ"ב סימן ש"ה (סק"ע) שאין לדמות גזירות חז"ל זו לזו, עיי"ש. וה"ה לענינו, ודו"ק]. ומה שהקלנו לעיל באמירה לעכו"ם (וכמבואר בשעה"צ הנ"ל), שאני התם, א'. שהוא ע"י אמירה לגוי, והיהודי אינו עושה מעשה בידים (ובפרט שיש מתירים כל אמירה במקום מצוה, וכידוע שיטת בעל העיטור המובא ברמ"א בסי' רע"ו ס"ג ובסימן ש"ז ס"ה, וה"ז קיל טפי גם בנידו"ד במקום צעב"ח). ב'. שכבר כתבנו לעיל שיש לומר מדברי הח"א שלא הקיל משום צעב"ח לחוד, אלא גם משום דמוטב שיהיו שוגגין, ויל"ב.
ועכ"פ כבר נתבאר שאין לדמות השבותין זל"ז, וכאן מבואר לאיסור. ועי' לעיל (ד"ה ובעיקרו) שהערנו דלהחזו"א י"ל שגם כאן מותר במקום צעב"ח, ויל"ב.

166. כ"ז ממש כמשנ"ת לעיל לגבי ליקוט עשבים, וכ"ה במשנ"ב (סקס"ד).

167. כ"ז במשנ"ב שם, ובשעה"צ אות ס"ד.

168. עיין בהלכה הקודמת שהבאנו שיש מתירים בדין זה, כיון שהיה הישראל יכול ליהנות מזה בלא מלאכת הגוי, אולם, א'. דעת מרן השו"ע וכן דעת כל הפוסקים להחמיר וכנ"ל. ב'. אף לדעת הרמ"א שצידד להקל בזה, מ"מ בכמה וכמה אופנים דעתו לאסור, וכן אם לא היתה אפשרות ליהנות מן הדבר בלא מעשה הגוי, הרי זה אסור לכו"ע.

169. שו"ע (סעיף י"א).

170. שו"ע (שם). וכן נתבאר לעיל בסימן שכ"ד (סעיף י"ג), עיין שם. אולם עצם ההנאה מן המוקצה אינו אסור, שהרי מוקצה מותר בהנאה (כמש"כ המשנ"ב כאן סק"ה. וע"ע בדברינו בסימן ש"ח בריש הלכות מוקצה).

171. שו"ע שם.

172. משנ"ב (סקס"ז), וכה"ח (אות קכ"א), שבכה"ג שאינו אלא גזירה שמא ירבה בשבילו לא הצריכו להמתין בכדי שיעשו.

173. כן דקדק בב"י מסתימת הראשונים, וממילא כן נראה גם דעתו בשו"ע כאן שסתם בזה, ומשמע איפוא שאפילו שלא בפניו אסור, וכ"כ המשנ"ב (סקס"ו). וע"ע בביה"ל (ד"ה אם מכירו) שהאריך בזה בדברי הראשונים, וסיים שאין להקל בזה, והוסיף עוד דלדינא אין נפ"מ בזה, שאפילו אם נפסוק כהראשונים להקל, מ"מ הרי כתב המג"א שכ"ז דווקא כשאינו יודע שהישראל צריך לו, ובכה"ג אסור לכו"ע, ובאינו יודע מותר לכו"ע, עיי"ש. ויל"ע בזה לשיטת הב"י.

174. משנ"ב (סקס"ו), וע"ע בשעה"צ אות ס"ח.

175. משנ"ב (שם) בשם יש פוסקים, וע"ע בשעה"צ אות ס"ט (וע"ע בביה"ל ד"ה אם מכירו).

176. משנ"ב שם.

177. כן צידד בשה"צ (אות ס"ט) בביאור דברי הא"ר, ונקט כן בדרך אפשר, עיי"ש. ויש לציין לדברי המשנ"ב (לעיל ס"ק י"ז) שאם בישל או אפה עבד ישראל בשבת אפילו לצורך עצמו, ואפילו בשבת ראשונה ובפעם ראשונה שאין העבד יודע אם אדונו יאכל מזה אם לאו, אפ"ה אסור מפני שהוא מכירו ומרגילו לשבת אחרת.

178. כה"ח (אות קכ"ד) משם התוס'. וכתב שלפי"ד התוס' שבב"י אינו אסור אלא אם מכירו, אבל לפי"ד היש"ש אסור אפילו אם אינו מכירו.

179. כה"ח בשם המג"א, עיי"ש. ויש לציין בזה להערת הביה"ל לעיל (בסעיף ד') ד"ה יש אוסרין, כיעוי"ש.

180. שו"ע (סעיף י"א), ואין גוזרים כאן שמא יעשה בשבילו לשבת הבאה, שאין חוששים בזה אלא כשהעכו"ם עושה לעצמו, וחיישינן שמא ירבה בשביל הישראל, אבל לחשוש שמא יעשה רק בשביל הישראל לא חיישינן, וכ"ה במשנ"ב ובכה"ח אות קכ"ב.

181. שו"ע שם.

182. כה"ח (אות קכ"ג) שאסור לטלטלו, אא"כ היו העצים תלושים מערב שבת.

183. בשו"ע סעיף י"ב, עיין שם.

184. כה"ח (אות קכ"ו) משם הברכ"י בשם המהרי"ל ואלי [ובאשר לדוגמא שהבאנו בפנים, כתב הברכ"י דלקושטא דמילתא אפשר שגם איסור דרבנן ליכא, עיי"ש, ואם מצד מוקצה בגוי, עיין מה שכתבנו בסי' רע"ו, ובסימן ש"ז בדיני אמירה לגוי]. ועיין בהערה הבאה מה שכתבנו בדין זה. [ועיין בהלכה הבאה ובהערות].

185. דין זה להקל באיסור דרבנן צ"ע מדלעיל ס"ח וכולי דוכתא, ורק בדוגמא שהבאנו בפנים י"ל כן.

186. עיין משנ"ב בסימן ש"ז סקע"ו, וע"ע בשו"ת אגרות משה ח"ד אהע"ז סימן ס"ב, ואכמ"ל.

187. דהיינו הך. אמנם לפמשנ"ת לעיל הדבר תלוי, שאם זה מנורת להט צהובה, ה"ז איסור דאו', ואסור כדין נר. וכן פלורוסנט יש בו חוט אש כידוע, אבל שאר מנורות הרי לרוה"פ אינו אלא מדרבנן, ולפמשנ"ת לעיל יש להקל. ובמקומו נתבאר בזה לענין חילוני ומומר שהדליק אור בשביל ישראל, או כגון בחדר מדרגות וכדו'.

188. שו"ע (סעיף י"ב). ובשו"ע נזכר גם דוגמא שעשה כבש לירד בו, עיי"ש. והחידוש בכל זה שאע"פ שנר לאחד נר למאה, מ"מ כיון שאומר מפורש שהוא בשביל היהודי אסור.

189. משנ"ב (סקס"ט), וכדלעיל סעיף ו'. [אמנם אם ניכר שבאמת הוא עושה

אם עשאו גם לצורך גוי וגם לצורך ישראל, אסור[190].

וכן אם לא אמר בפירוש שלצורך ישראל הוא, אבל ניכר מתוך מעשיו שהוא לצורך ישראל, כגון שהדליק נר בבית שישראל נמצא בו, והלך לו הגוי, אסור[191]. אמנם אם הגוי עדיין בבית ולא הלך משם, מותר לישראל להשתמש תיכף משהדליק את הנר, משום שאנו תולים שמן הסתם הדליק הגוי את הנר לצורכו שישתמש בו אחר כך[192].

ודע, שאף אם הגוי הדליק נר בביתו של הישראל בשביל ישראל, אין זה אוסר עליו ביתו, ויכול להמשיך לשהות שם[193]. אך יזהר שלא יהנה מן הנר בדברים שלא היה יכול לעשות בלי האור הזה[194].

כ"ח. גוי שמלקט עשבים ומאכיל את בהמת הישראל, אין הישראל צריך למחות בו[195], כיון שהגוי עושה מעצמו, והישראל לא ציוהו על כך[196].

ודווקא אם הוא עושה במקרה לפי שעה, אבל אם הוא רגיל צריך למחות בו, ורגיל היינו בשני פעמים[197], ועיין עוד בהערה[198].

כ"ט. גוי שעשה בשבת קבר או ארון, אם הוא לעצמו מותר לישראל להקבר בו[199] בערב מיד[200], אבל אם עשאו בשביל ישראל, לא יקבר בו עולמית. ודווקא שהקבר בפרהסיא והארון על גביו, שהכל יודעים שנעשה לפלוני ישראל, אבל אם בצנעא, מותר להקבר בו בערב בכדי שיעשו, ואפילו כשהוא בפרהסיא אינו אסור אלא לאותו ישראל שנעשה בשבילו, אבל לישראל אחר מותר, ובתנאי שימתין בכדי שיעשו[201]. וכן אם אינם מכירים לאיזה ישראל הוא, מותר בכדי שיעשו ואפילו בפרהסיא[202].

ודע, שבכל המלאכות שנעשו לישראל, שנתבאר שצריך להמתין בכדי שיעשו, הוא גם באופן שעבר ואמר לגוי שיעשה עבורו[203].

ל'. שאר דברים שבפרהסיא שנעשו בשבת בשביל ישראל, יש אומרים שאסור לישראל עולמית[204], ויש אומרים שמותר בערב בכדי שיעשו, משום שרק בקבר וארון אסרו ולא בשאר דברים[205]. ובמקום צורך אין להחמיר[206].

ואם קצץ עם הגוי מותר לכל הדיעות[207], ובזמן שיש חולי ומגיפה בר מינן, אם הוא שעת הדחק יכולים לקצוץ עם הגוי בקבלנות להמתין עד הערב בכדי שיעשו[208].

ל"א. גוי שהביא מחוץ לתחום חלילין לספוד בהם, אסור לישראל להשתמש בהם[209] עד מוצאי שבת בכדי שיעשו, ומספק יש להמתין בכדי שיבואו מחוץ לתחום[210], אבל אם הוא יודע בודאי שממקום פלוני הביאם, ימתין בכדי שיבואו מאותו מקום, ואחר כך מותרים[211].

וגם לאחרים שלא הובא בשבילם, אסור עד כדי שיעשו[212]. וכל זה מדובר כשבא דרך רשות הרבים ונעשית מלאכה האסורה מן התורה, אבל אם לא היה דרך רה"ר מותר לאחרים בערב מיד[213].

ואם הובא ברה"ר דרך סרטיא גדולה שהוא מפורסם, אסור עולמית למי שהובא בשבילו, וכמבואר בסעיף י"ד[214].

ואם הובא דרך כרמלית, כיון שלא נעשה בהם איסור תורה א"צ להמתין כדי שיבואו, אלא מותרים לערב מיד[215], והיינו כשבאו תוך התחום, אבל אם באו מחוץ לתחום אסור לו עד בכדי שיעשו, ולאחרים מיד[216].

ובכלל זה אם הגוי הביא רכב להסעת המת בשבת, אסור ככל הנ"ל[217].

ל"ב. ספק אם הובא מחוץ לתחום או מתוך התחום, חוששים שמא הובא מחוץ לתחום[218], וצריך להמתין בערב בכדי שיביאו מחוץ לתחום[219]. ועוד פרטים נתבארו בסעיף ט'[220].

ל"ג. קטן, או חרש ושוטה, שעשו מלאכה האסורה בשבת, אם עשו אותה לצורך עצמן, מותר לאחרים ליהנות מן המלאכה[221], ואפילו באופן שהם מכירים את האדם שנהנה מזה[222]. אבל אם עשו אותה לצורך איזה יהודי, אסור ליהנות מן המלאכה, וצריך להמתין במוצאי שבת עד בכדי שיעשו[223].

וכן מומר שעשה מלאכה בשבת, צריך להמתין במוצאי שבת עד בכדי שיעשו[224].

ל"ד. מותר לומר לגוי להביא סידורי תפילה לביהכנ"ס, וכן להביא לו ספרים לצורך הלימוד כשאי אפשר לו ללמוד בלעדם[225]. אולם דווקא בכרמלית מותר, משום שבות דשבות, אבל ברשות הרבים אסור. ועיין בהערה שיש אופנים שמותר גם ברה"ר[226]. ובכל אופן יזהר שלא ימסור ליד העכו"ם, וגם לא יקח ממנו, אלא יבקש ממנו לקחת ולהניח בעצמו[227].

ומותר לומר לו לעשות זאת אף שהוא מביא במכונית, כיון שהוא עושה זאת לדעתו, שהרי מצד הישראל היה יכול להביא את הדברים בהליכה[228], והכל לפי הענין.

סימן שכ"ו

רחיצה בחמין בשבת

א'. אסור לרחוץ בשבת במים חמים את כל גופו[229], או רוב גופו[230], ואפילו כל איבר ואיבר לבד[231], ואפילו במים שהוחמו מערב שבת[232], ובין אם הם בכלי ובין אם הם בקרקע[233], ואפילו לשפוך המים על גופו ולהשתטף אסור[234].

אבל מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו[235], וכן מותר שאר איברים אם אינו רוחץ רוב גופו[236], וכל כיוצא בזה[237].

זאת גם לעצמו, אלא שרוצה להחניף ליהודי וכדו', וכגון שצריך כבש לירד בו וכדו', מסתבר שמותר, שהרי עיקר כוונתו לעצמו, והגויים אשר פיהם דיבר שוא ושקר].

190. כה"ח (אות קכ"ה), וכדלעיל שם. אמנם כ"ז לצורך גוי אחר, אבל לצורכו של הגוי המדליק ודאי זו עיקר כוונתו ומותר.

191. שו"ע סעיף י"ב.

192. משנ"ב (סק"ע).

193. כה"ח (אות קכ"ז) משם הברכ"י.

194. כן נראה בפשטות, שהרי מ"מ לא הותר לו ליהנות מזה, וע"ע כעי"ז בדברינו לעיל בסימן שי"ח ס"א. וע"ע בסי' רע"ו. ודו"ק.

195. שו"ע (סעיף י"ג).

196. משנ"ב (סקע"א). וכעי"ז להלן (בסימן של"ד סכ"ה) לענין דליקה שא"צ למחות בגוי הבא לכבות, ולא דמי למבואר לעיל (בסעיף י"א) שאסור לישראל להאכיל את בהמתו, דשאני התם שהוא נהנה בידים ואסור, וכן אם ציוהו לגוי אסור, ע"כ.

197. כה"ח (אות קל"ג) בשם התו"ש. וכזכורני שעמדו בזה השדי חמד ועו"א, ואכמ"ל. וע"ע בתורת שבת שגם לסירוגין מקרי רגיל.

198. יש להעיר, א'. שבמג"א (סק"ל) הביא לשון הרא"ש שאם מערים ישראל בכך, ורגיל לעשות בהערמה ע"י עכו"ם, אסור, ומשמע שאם הישראל אינו מערים אע"פ שהעכו"ם מערים מותר, ומשמע שאפילו אם אנו יודעים שהעכו"ם עושה בשביל הישראל א"צ למחות (עי' מש"כ בסי' רע"ו סוס"ד). אבל המרדכי כתב, ובלבד שלא יערים לעשות בשביל ישראל ואומר שעושה לעצמו, ומשמע שאם יודעים שעושה בשביל ישראל צריך למחות בו, ע"כ. והנה המג"א כתב שמשמע מהשו"ע וטעמו כדעת המרדכי, וכל שהישראל נהנה מזו המלאכה אסור, וכ"כ בתו"ש. אולם בשעה"צ (אות ע"ג) העיר שלדעתו נראה בהיפוך וכדעת הרא"ש, עיי"ש. ב'. וע"ע בפמ"ג (אות כ"ט) שמפרש שא"צ למחות אפילו כשידוע שלצורך ישראל הוא, ואפילו כשאומר בפירוש, כל שאין הישראל מאכיל בעצמו א"צ למחות לפי שעה. (וכ"ה שם באות ל'). אולם הגר"ז (בסעיף כ') סובר שאין להתיר אלא בסתם, אבל אם ידוע בבירור שלצורך ישראל עושה אסור (וה"ד בכה"ח אות קל"א), ואכן הגר"ז בכל דרכו מפרש את כל הענין לחומרא, כיעויש"ה.

199. שו"ע (סעיף י"ד).

200. כה"ח (אות קל"ז) וא"צ להמתין בכדי שיעשו, ע"כ. וכן סתימת השו"ע "מותר", ואינו כדלקמיה שפירש בכדי שיעשו.

201. שו"ע שם.

202. כה"ח (אות קמ"ה) מדקדוק השו"ע וב"י.

203. משנ"ב (סקע"ד), דאף דעבד איסורא, אפ"ה א"צ להמתין במוצ"ש רק עד כדי שיעשו, משום שלא יהנה ממלאכת שבת ולא יותר.

204. משנ"ב (סקע"ג) בשם המג"א, שגם כל שאר הדברים דינם כקבר וארון הנ"ל.

205. שם עפ"ד הט"ז, שלא אסרו אלא בקבר שגנאי הוא לו להקבר שם, וע"ע בשעה"צ (אות ע"ה) שהוסיף שכן מבואר בדברי הרבה ראשונים (וע"ע בכה"ח אות קמ"א).

206. משנ"ב שם למסקנא, וכ"כ בכעי"ז בכה"ח (אות קמ"א) בשם הגר"ז, עיי"ש. וכבר הביא בשעה"צ שרוב הראשונים נקטו כן.

207. כ"כ המג"א, ה"ד בשעה"צ (אות ע"ד), שמן הדין מותר, אך סיים שנכון להחמיר (והיינו לפי שיטתו, אולם לפי האמור לעיל שדעת הרבה ראשונים להתיר בעיקר הדין, שפיר יש להקל בזה לכתחילה).

208. כה"ח (אות ק"מ) בשם הרוח חיים, עיי"ש. אמנם הוסיף שאם אפשר לשכור פועלים בע"ש שיעשו בכפליים, לא יעשו בשבת כלל ע"י פועלים, ואפילו בקבלנות, ע"כ. אמנם לפי האמור בהערה הקודמת דבלא"ה דעת הרבה מן הפו' שמותר, לכאו' נראה שיש לסמוך ע"ז להקל. [ועיין שם שהזהיר שבכל אופן יזהרו שלא ישאירו קברים פתוחים, אלא יחזרו לכסותם משום צוואת ר"י החסיד].

209. שו"ע (סעיף ט"ז).

ועיין בכה"ח (אות קמ"ה) שהביא דברי המפ' שביארו דמסתמא לצורך ישראל הביא וכו'. וכתב הכה"ח שנראה שהכל תלוי לפי העת והזמן, דאם אין מספידין בחלילין אלא ישראל, מסתמא על דעת ישראל הובאו, אבל אם מספידין בחלילים גם הגויים עד שיביאו לצורך ישראל, ובסתמא אזלינן בתר רובא, עכ"ד.

210. שו"ע (שם) שאסור עד שיבואו ממקום קרוב, ע"כ. והיינו כמו שביארנו, וכ"כ בכה"ח (אות קמ"ו) בשם התו"ש. [ויל"ע באופן שאם ימתין בכדי שיעשו תעבור הלויה, דבכה"ג הרי כל האיסור מצד דהוי דבר שיש לו מתירים, ולכן אסור בספק, וקיי"ל שאם הפירות יתקלקלו שרי בדשיל"מ, וא"כ יש להסתפק אם כאן הוי כמו שהפירות יתקלקלו, או שמא רק הגורם דהיינו הלויה תעבור ולא יצטרכו לה, אבל החלילין לא מתקלקלים. וכך יש להסתפק בכל מקרה של פירות שלא יתקלקלו, אבל האדם ילך מכאן, ועד שתאכלנו באיסור לא יאכלנו בהיתר, ואף שחבירו יוכל לאוכלו, מ"מ הוא הרי לא יוכל לאוכלו, ונמצא דלא שייך בו טעם ההיתר].

211. שו"ע שם. ועיין במשנ"ב (סקע"ז) שזה בין להחמיר וכגון שהוא הרבה יותר מתחום, ובין שהוא להקל כגון שהוא בתוך התחום, ומחמת שהובא דרך רה"ר אסור, שבכל זה צריך להמתין לפי מה שהובא, כדי שלא יהנה ממלאכת שבת, ע"כ. ועוד פרטים בדיני בכדי שיעשו נתבאר לעיל בסעיף ח', ועוד לקמיה בסעיף י' ובהערה.

212. שו"ע שם.

213. משנ"ב (סקע"ה) ע"פ השו"ע. [ועיין לעיל בסעיף י' בדברי הרמ"א, ומ"ש שם].

214. משנ"ב (סקע"ו), ויש לדון אם הטעם הוא כמו קבר הנ"ל, דהא המשנ"ב לעיל סקע"ג הביא מחלוקת אם אסור בכל דבר או רק במת, וע"ע בא"ר וש"א. ועי' בכה"ח אות קמ"ז. ועי' לעיל בסעיף י"ד. ויל"ע מהו לעולם, האם רק למת זה.

215. שו"ע שם.

216. משנ"ב (סקע"ט) עפמש"כ להלן סי' תקט"ו ס"ה. וע"ע שם, וכ"כ בכה"ח (אות קמ"ט) משם התו"ש. וע"ע בכה"ח אות קנ"א ובאות קנ"ה, עיין שם.

217. והיינו שאסור עד בכדי שיעשו, ובאופן שהוא מפורסם שנסע בפני רבים אסור עולמית.

218. שו"ע (סעיף ט"ז), ועיין בביה"ל (ד"ה ספק) שהעיר שהשו"ע כאן לא ציין שיש מתירים, ובכ"מ סתם לאסור. וכ"ה בכה"ח (אות קנ"ו), ונתבאר לעיל בסעיף ט' בהערה.

219. משנ"ב (סקפ"א). וע"ע בשעה"צ (אות פ"א) שכאן במת הוא מוסכם לאסור, עיי"ש.

220. משנ"ב. ועיין כה"ח אות קנ"ג. וע"ע לעיל בסעיפים ז' ח' ט'.

221. מג"א, ה"ד בביה"ל (ד"ה אינו יהודי), ובכה"ח (אות צ"ז).

222. שם. שבזה עדיף מעכו"ם הנז' לעיל לאיסור.

223. ביה"ל וכה"ח שם בשם הפמ"ג.

224. כה"ח שם. וע"ע לעיל בסימן שי"ח ס"א, במה שנתבאר שם. ודו"ק. ואם הם עשו לו קבר, נראה הדין כנ"ל שאסור להקבר בו עולמית. אבל אם עשו איזו מלאכה, יש להמתין בכדי שיעשו. וע"ע שם שיש הסוברים שבאמרו לו אסור עולמית.

225. אז נדברו חי"ד סימן ב'. וזה עפמ"ש בסימן ש"ז (ס"ה) שלצורך מצוה התירו שבות דשבות, ואם אפשר לו ללמוד בלעדי זה אסור, ונראה שאף אם אפשר לו ללמוד דברים אחרים, יש להחמיר. ואע"פ שסדר לימודו הוא בדבר מסוים, ועל ידי שילמד דבר אחר יהיה לו קצת רפיון בלימודו, מ"מ בכה"ג לא התירו, שהרי המצוה קיימת, וילמד לשם שמים.

226. פשוט. שבכרמלית מותר משום שבות דשבות, אבל ברה"ר הוי שבות דאמירה לעכו"ם, ואסור.

ונראה, שאפשר להקל גם ברה"ר, עפמש"כ הרבה פו' שאין לנו רה"ר בזה"ז, ובמקומו הארכנו טובא מכמה טעמים שאפשר שאף השו"ע מודה לזה, ע"פ תנאי דין רה"ר, ובפרט ברה"ר שלנו בזה"ז, ובפרט בענין אמירה לגוי שי"ל שאף השו"ע מודה להקל, וכעין מה שנתבאר לעיל בסעיף ב' ובהערה שם, עיי"ש. וגם יש לצרף בזה דעת הרמ"א הנזכרת לעיל בסעיף י', ודו"ק היטב. וכמו כן יש להקל אף ברה"ר אם הגוי מביאו דרך רה"י לרה"ר, וממשיך לרה"י אחרת בלא לנוח, שלדעת הרבה ראשונים הוי מדרבנן, ושו"ר שכן פסק בשש"כ עמוד ת"ה בהערה קנ"א בשם הגרשז"א, דכיון שנקטינן שעובר ממקום למקום בלא שעמד לפוש הוי שבות, א"כ מותר באמירה לגוי, ואף אם עמד לפוש ליתן לן בה, עיי"ש. (ועיין בדבריו בהערה קמ"ז שאם זה בהכרח שיעמוד י"ל שאסור, עיי"ש, ותלוי לפי הענין). וכה"ג כתב בספר ל"ח סימן ע"ז, והביא הרבה ראשונים שמבואר כן, וכמבואר בריטב"א ובר"ן בעירובין לג:, וכ"כ הט"ז בסימן שמ"ו סק"ב ועוד רבים. ודו"ק.

[וכמו"כ חשבתי שיש אפשרות לומר לגוי לטלטל פחות פחות מד"א, ואז אף אם ילך יותר מד"א אין איסור, שהרי הוא עושה כן לדעתו, אמנם יש כמה פרטים בדיני פחות פחות, שיהיה לפוש וכו'].

227. עפמש"כ המשנ"ב בסעיף י' (סקס"א), וע"ע לעיל בסעיף א'.

228. שו"ת שבה"ל ח"ג סימן ל"ה. ומ"מ אין לעשות מזה בקביעות. [ועיין עוד בסימן ש"ז ס"ה בעניני אמירה לגוי, וע"ע בסימן רע"ו].

229. שו"ע (סימן שכ"ו ס"א). והוא ע"פ הגמ' בשבת (דף לט.), וטעם האיסור שגזרו חז"ל מפני הבלנים שהיו מחממים מים בשבת באיסור, והיו אומרים שמערב שבת הוחמו. [ונזכר טעם זה במשנ"ב ובכה"ח ריש הסימן, ועיין ברשב"א ור"ן בשבת בשם הירושלמי, שאף הבלנים לא חיממו בשבת, אלא שהיו משהים המים על גבי אש סמוך לחשיכה, וגזרו שמא בא לחתות בגחלים], והכלל בזה שמים שהוחמו בשבת אסורים בהנאה בכל אופן, וכדלהלן בסוף ההלכה, אבל מים שהוחמו מע"ש מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, וה"ה מקצת הגוף. אבל כל הגוף או רובו אסור. ומכל מקום התירו רחיצה בחמי טבריא, וכדלהלן בהלכה הבאה. [ועיין בכה"ח (אות ז') שה"ה בזה לענין מת שאסור להדיחו בחמין, ואפילו ע"י גוי וכו', עיי"ש. וע"ע בדברינו בסימן שי"ב שיש אופנים שיש להקל בהם בפרט ע"י גוי וכו', עיי"ש. ודו"ק]. ועיין להלן לענין פושרים.

230. משנ"ב וכה"ח (אות ב') בשם האחרונים, משום שרובו ככולו.

231. שו"ע שם.

ויש לדון באופן שרחץ איבר אחד, ואחר שעה עוד מקצת גופו וכן הלאה, האם מצטרף לרוב גוף לאיסור, שהרי בודאי אם רחץ מקצתו בבוקר ומקצתו בערב לא יצטרף לרוב הגוף לאיסור. ויש לעיין מהו הגדר בזה, האם הוא תלוי בהיסח דעת וכיוצא. וזה ודאי מסתבר שאינו תלוי בניגוב, שאף אם ניגב איבר איבר מ"מ אסור. ואפשר שזה תלוי אם הוא מרגיש נקי, ועדיין יש לו הנאה מהרחיצה, ומאחר שלא מצאתי נידון זה בפו', שאלתי זה למרן הגרח"ק שליט"א, וכתבתי לו כל האופנים הנ"ל, היסח דעת (איזה זמן), או ניגוב של איבר איבר, או הרגשת הרחיצה, ע"כ. ומיד בהשקפה ראשונה אמר שכל האופנים האלו מותרים. ושוב אח"כ נטל את הדף ועיין בו הרבה זמן, וסיים שאינו זוכר וצריך לבדוק. ובהזדמנות אחרת אמר שהפסק כמה שעות בודאי מותר [ונראה שב' או ג' שעות ודאי הוי היסח דעת, כדחזינן בפו' בכו"כ ענינים]. אבל הזמן המדויק לא ברירא ליה, ע"כ. וצע"ע.

232. שו"ע שם, ועיין כה"ח (אות ג') שהעיר שיש חילוק בזה בין שבת ליו"ט. ועיין בזה להלן בסימן תקי"א ס"ב.

233. שו"ע שם. ועיין בכה"ח (אות ה') שפירש דברי השו"ע בדרך לא זו אף זו.

234. שו"ע שם. (ועיין במשנ"ב סק"ד). וביאור הדברים שרחיצה היינו שמכניס גופו או איבריו במים ורוחץ שם, אבל שטיפה היינו ששופך על גופו או על איבריו דלאו דרך רחיצה הוא, ואפ"ה אסור. ובכה"ח (אות ו') הביא מהר"ן שכן דרך הרוחצין לאחר שהזיעו ששופכים על עצמם, עיי"ש. ובאופן זה גם כן אסור לרחוץ אפילו איבר איבר לבדו, כמש"כ הכה"ח (שם) בשם הפו'. וכן פשוט בכ"ד. וע"י להלן בענין טבילה בפושרים ובחמין, שהבאנו תשו' רב האי גאון שאסר לבעל קרי לשפוך על גופו ט' קבין.

235. שו"ע שם. [והיינו במים שהוחמו מערב שבת דווקא, ולהלן יבואר הגדר בזה]. ובפשטות היינו אורחא דמילתא כדרך שרגילים לרחוץ הבאים מן השדה, שהיו רוחצים ידיהם ורגליהם ופניהם משום לכלוך או משום זיעה, או לרענון בעלמא, אכן אין נפ"מ בזה כמה הוא בדיוק, שהרי מבואר בסמוך שכל שהוא מקצת גופו מותר.

236. רמ"א בהגה שם. [וכתבנו בפנים אם אינו רוחץ "רוב" גופו, והוא

ואם הוא מצטער, אף על פי שאינו חולה כל הגוף, מותר לרחוץ כל גופו[238]. וכן תינוק שצריך לרחצו, כגון שנתלכלך, או שהוא רגיל בכך, מותר לרחוץ כל גופו בחמים[239].
ודע, שכל האמור לעיל הוא במים שהוחמו בהיתר, וכגון שהיו חמים מערב שבת, אבל אם הוחמו בשבת אסור לרחוץ בהם כלל, ואפילו איבר קטן, וכן אסורים בשתיה[240]. ואפילו למצטער אסור[241].
ודע עוד, שכל האמור הוא בשבת, אבל ביו"ט מותר לרחוץ אפילו כל גופו במים שהוחמו מערב יו"ט. ובני אשכנז נהגו להחמיר גם ביום טוב[242].
ב'. כל האמור בסעיף הקודם הוא במים שנתחממו על ידי האש[243], או על ידי חשמל[244], אבל בחמי טבריא מותר לרחוץ אפילו כל גופו יחד[245], וכן שאר מעינות חמין מותר ברחיצה[246], אולם כל זה דווקא כשהמים נמצאים בקרקע, אבל אם הם בכלי אסור[247].
ודע, שבמקומות שאין הדרך לרחוץ בהם אלא לרפואה, אסור לרחוץ בהם בשבת[248]. ולכן, בזמן שאין הדרך לרחוץ בחמי טבריא אלא לרפואה, אסור לרחוץ שם, כגון לחולה שגרון[249], והכל לפי המקום ולפי הזמן[250].

זיעה והטמנה

ג'. אסור להזיע בבית המרחץ[251].
ובחמי טבריא נחלקו הפוסקים, יש אומרים שאסור להזיע, ולכן אסור לרחוץ בחמי טבריא במקום שהוא מקורה, משום שיבא לידי זיעה, ויש אומרים שמותר להזיע בחמי טבריא[252].
ולמעשה: דעת השו"ע שיש להקל בזה[253]. וכן דעת כמה אחרונים[254], ועיין בהערה[255].
ודע, שאותם מקומות שעשויים לרפואה אסור אפילו לרחוץ בהם[256].
ד'. אמת המים[257] שהיא חמה, אסור להעביר בתוכה צינור של מים צוננים, כדי שיתחממו המים שבה וישפכו אח"כ לאיזו גומא שבקרקע, ואפילו מערב שבת אסור לעשות כן[258], שהרי זו הטמנה בדבר מוסיף הבל[259].
וכל זה מדובר באופן שממלאים את הצינור במים, ופוקקים אותו כדי שיתחממו המים שבו, ואחר כך בשבת פותחין את פיו והמים נשפכים ממנו לאיזו גומא, ולכן אסור משום הטמנה[260], אבל אם לא היה פקוק במקום כניסת המים וביציאתו, אין המים שנכנסו לה מערב שבת אסורים[261], ואפשר שאפילו המים שבאים מצינור בשבת גם כן מותרים[262], וכמו כן אין איסור אלא באופן שהמים שבצינור מתחממים בפני עצמם, אבל אם פי הצינור נכנס לתוך האמה, ומתערבים המים הצוננים עם החמים יחד, מותר אף ברחיצה אם עשה כן מערב שבת[263]. אבל אם עשה כן בשבת אסור[264].

עפמשנ"ת לעיל שרובו ככולו, וק"ו שאסור כולו]. ולכן מותר רק מקצת הגוף. ומה שכתב השו"ע "פניו ידיו ורגליו", לאו דווקא הוא, וכן מבואר בב"י עפ"ד הרא"ש שמותר לאשה המפסקת בטהרה לרחוץ מן החגור ולמטה (וע"ע בב"י לענין החשש שמא ישפך על מעיו מהקומקום הרותח, שביאר דהיינו שהחשש הוא שמא ישפך על רוב גופו, שאילו על מעיו לבד אין איסור). ועפי"ז פסק הרמ"א כנ"ל.

237. לרבות אשה המפסקת בטהרה, וכמו שהביא בבית יוסף כאן. וכן כתב המשנ"ב (סק"ו) שמותרת לרחוץ במקומות המטונפים, לפני לבישת הלבנים (והיינו כמשנ"ת בהערה הקודמת), ויש שכתבו שנהגו הנשים שלא ללבוש לבנים בשבת ויו"ט, משום שאין יודעים להזהר ברחיצה. (מ"ב סימן ה'). אולם כבר כתבו הפוסקים למעשה, שבמקום שאין מנהג יש להתיר, רק תיזהר שלא לרחוץ בבגד מחשש סחיטה, ע"כ. והובא במשנ"ב (סק"ו) וכה"ח (אות ט').

238. כ"כ בחידושי רע"א, והובאו דבריו בביה"ל (ד"ה במים), ובכה"ח (אות ד'), ומקור דינו הוא משום שאיסור רחיצה אינו משום שבות אלא גזירה (וכמש"כ הרי"ף בפ"ב בביצה דף יא. וה"ד בחי' רע"א בסי' ש"ז ס"ה), ובמקום צער לא גזרו [ומשמע דהוא כלל פשוט ככל הא דבמקום צערא לא גזרו בה רבנן. ויש מי שהעיר דשמא כאן קיל טפי, כיון שיש בו כמה וכמה גזירות, ולא נהירא. ומ"מ י"ל דכאן קיל טפי. וכה"ג הביא בשש"כ פל"ד הערה ז' דמה"ט הקילו כאן במצטער, ואינו כמו שאסרו תרופה, כיון שכאן אינו אלא משום עוברי עבירה]. ודקדק כן גם מההיא דהשו"ע (בסימן ש"ז ס"ה) שמותר לומר לגוי להביא מים חמין דרך כרמלית לרחוץ את המצטער, אלמא דמצטער מותר. (איברא דלכאו' אינה ראיה מוכרחת, דדילמא היינו לרחוץ בו מקצת גופו. ואמנם איתא "לרחוץ", ובב"י כאן דקדק בלשון רחיצה שמורה על רחיצת כל הגוף וגם שנכנס לתוך המים. ולפי"ז הראיה מעלייתא היא). וע"ע גם בסדרי טהרה (סו"ס קצ"ז) שכתב להקל במצטער, עיי"ש משם הזכרון יוסף.
והנה הגרע"א נקט שמותר במים שהוחמו "מערב שבת", ומשמע שאם נתחמם בשבת אסור. אולם יש לומר דאורחא דמילתא נקט, וככל המבואר כאן בפו', שהרי אי אפשר לחמם בשבת (אלא רק באיסור, ואז אסור ליהנות מהם בלאו הכי). ואם באמת הוא חימם מים בשבת על ידי שעון שבת המתוקן מערב שבת, י"ל שמותר. ועיין עוד בחי' רע"א על המג"א סק"ד שאם לא עשה מעשה בידים, ונתחמם בשבת בהיתר, ה"ז כהוחם מע"ש, עיי"ש. ורק אם עשה מעשה, אף שלא היה באיסור, ה"ז חמין שהוחם בשבת ואסור (כמש"כ במג"א סק"ו). והאריכו בזה האחרונים. ועיין עוד מה שכתבנו להלן בהלכה נפרדת בענין זה.
ומצוי בחולה טחורים, שצריך לשבת במים חמים, ולהאמור מותר. וגם מצד רפואה יש להקל, עיין שו"ת באר משה ח"א סימן ל"ג אות י"ג י"ד.

239. כן כתב באוליצ פל"ה ס"ד, כיון שרחיצתו היינו רביתיה, וכמבואר ברמ"א בסימן תקי"א ובמשנ"ב שם סקי"א וסקי"ח. וע"ע בשש"כ פי"ד.
ויש לבאר דאין ההיתר בזה מצד שהוא קטן, דאע"פ שמצאנו שקטן הוא כחולה שאיב"ס, וכמש"כ בשו"ע (סימן שכ"ח סי"ז), מ"מ לא התירו מחמת כן איסור רחיצה, וכדמוכח בשו"ע להלן סימן של"א ס"ט ובפו' שם ובדברינו שם, שלא התירו אפילו לרחיצת קטן לצורך מילה, עיי"ש. וצ"ל דלא דמי למצטער. (ובאמת שאף לצורך חולה וקטן בעלמא, ג"כ לא מתירים כשאינו צריך כ"כ). וכל ההיתר הוא משום דהיינו רביתיה, וכמבואר כיוצ"ב במשנ"ב הנ"ל בהל' יו"ט. וע"ע בביה"ל לעיל (סימן ש"ב ס"י) ד"ה דלא, שלצורך תינוק הרגיל ברחיצה יש להתיר איסור דרבנן לרוחצו ביו"ט.

240. כן מבואר בשבת (דף לח.), וע"ע לעיל בסימן שי"ח ס"א בדין הנאה ממעשה שבת עיי"ש. וכן כתבו בנידונינו במשנ"ב (סק"ה) בשם הפו', ובכה"ח אות ח'. וע"ע באות י"ח. [ובאופן שזה בהיתר מותר. והזכרנוהו בהערה שלפני הקודמת].
ועיין עוד בכה"ח להלן (בסימן שכ"ח אות ר"נ) שהביא מהגר"ח פלאג'י בשו"ת לב חיים שחולה שאיב"ס שצוה לו הרופא שישים את רגלו במים חמים בליל שבת ויו"ט, וכבר הוחמו המים מבעו"י ולא בשבת, מותר לעשות כן כדי להזיע ומשום רפואה [נ"ב. וכן מבואר בסי' שכ"ח לחלק מסעיף כ', ובסעיף ל"ז ובכ"ד שחולה שאיב"ס מותר ברפואה]. אבל אם נתנו את המים מע"ש במקום שמוסיף הבל [ואסור, כמש"כ בסי' רנ"ז], ודאי שאסור ברחיצה, ע"כ. והיינו שאסור ליהנות בו כלל, וס"ל שאף בכה"ג דחולה אסור.

241. פשוט. שעד כאן לא הותר אלא איסור רחיצה שאינו אלא גזירה, ובמקום צערא לא גזרו, אבל באופן שנתחמם באיסור, ה"ז איסור הנאה גמור, וכנ"ל בר"ס שי"ח. וע"ע בהערה הקודמת. [ועיין להלן בהלכה שאחרי הסמוכה שאף כשנתחמם בהיתר יש חילוק בין אם נעשה בו מעשה על ידי האדם (שאז אסור לרחוץ כלום), או שלא נעשה מעשה, עיי"ש].

242. עיין שו"ע הל' יו"ט (סימן תקי"א ס"ב) שמתיר. וכן הסכימו הפו', אלא שהרמ"א הביא שנהגו לאיסור, וכ"ה במשנ"ב סוסקי"ח. וע"ע שם כל הפרטים. אבל לרחיצת פניו ידיו ורגליו מותר לכו"ע אפילו לכתחילה, כיון שהוא דבר השווה לכל נפש, וכמש"ש.

243. שו"ע סעיף א'. והיינו שבהוחם על ידי האור דווקא אסור בו רחיצת כל גופו.

244. שדין מים שהוחמו ע"י חשמל, כדין חמי האור. ואע"פ שסתם חשמל בלא הדלקת מנורה וכדו', אינו אלא איסור דרבנן לרוב הפו'. מ"מ לענין בישול המים הרי זה איסור דאורייתא בבישול בחשמל כמו בישול באש. (וכמו שכתבנו בסימן שי"ח ס"ג). וממילא שייכת בזה הגזירה של חז"ל שמא יבואו להחם.

245. שו"ע שם. והיינו שמותר לרחוץ אפילו בתוכו כסתם רחיצה, וכמש"כ בבית יוסף, והובא בכה"ח (אות י"א). ושכ"כ עוד אחרונים.

246. משנ"ב (סק"ח). ופשוט גם שה"ה לענין מעיינות שנתחממו בקיץ וכיוצא. [קל וחומר שמותר לרחוץ בצוננין (שו"ע שם), ועיין להלן שהרמ"א מחמיר בזה].
ועיין בשו"ע הגר"ז בביאור המג"א שמותר להמשיך צונן לתוך חמין מער"ש וכו'. והעירו דמוכח מדבריו שאף צוננים שבאו ממקום אחר ונתחממו ע"י חמי טבריה, ג"כ דינם כחמי טבריה שלא גזרו עליהם חכמים. ולכאו' דין זה מבואר גם לפמש"כ להלן בסעיף ד' שאם עירב מים חמים שנתחממו מערב שבת בקרים מותר (וכ"כ בשש"כ פי"ד הערה ט"ו בשם התהל"ד עפ"ד תשובת רב האי גאון). וה"ה כאן. אולם מצאנו בחי' הרשב"א בשבת (דף מב:) גבי עירוב מים צוננים בכלי שני, שאין זה שהמים הקרים מתבשלים, אלא שמחמת התערובת של החמים אדם מרגיש בחום, עיי"ש. (וכבר הקשה בזה הגרשז"א בשש"כ פ"א הערה קנ"ד, ונת' בסי' שי"ח). אמנם י"ל דכ"ז בכלי שני, דקים לן שאינו מבשל, ולכן צ"ל כאמור. אבל כאן הוי ככ"ר, ושפיר יבשל את האחרים. ואף שהיא דרגה אחרת מחמת שאינו תולדות האור, מ"מ החום שבה יכול לבשל, ויל"ב.

247. שו"ע שם. דאתי לאחלופי בחמי האור. (עיין כה"ח אות י"ב). ולכאו' מה"ט אסור לרחוץ בחמין מדוד שמש, שאע"פ שהוא מן החמה, מ"מ כיון שהוא כלי אסור, אכן בלא"ה יש לאסור וכדלהלן בענין זה. ועיין להלן בסעיף ה'.
ואף אם שפך הכלי לקרקע, מסתבר שאסור.

248. משנ"ב (סק"ח) ע"פ המג"א בסימן שכ"ח (סקמ"ט), וכ"ה בכה"ח כאן (אות י') בשם כמה פוסקים [וכ"כ עוד במשנ"ב וכה"ח להלן בסימן שכ"ח סמ"ד]. ויש לדקדק בלשון המשנ"ב דמיירי רק במקום שאין דרך "אלא לרפואה", ומבואר שאם עשוי גם לדברים אחרים אינו כן, וכה"ג כתבנו להלן בסימן שכ"ח שדבר שעשוי גם לבריאים אין בו גזירת רפואה, ואכמ"ל. וע"ע בהלכה הבאה.

249. כן ראיתי בשש"כ (פל"ד סי"ד) שבזמן הזה אין דרך לרחוץ שם ואסור, עיי"ש. אלא ששמעתי שיש רוחצים בחמי טבריא אף שלא לרפואה, וצריך בירור. ויל"ע עוד שאפילו אם באמת המציאות שרוב רובם הולכים לשם לרפואה, הלא זה מפני שלולי כן לא היה נדחקים בנסיעות וטירחות בשביל כך, ואם היו גרים בקירוב מקום אה"נ שהיו הולכים לשם גם שלא למטרת רפואה. ואפשר דבכה"ג ל"ח דרך חולים. ויל"ב. וזאת ועוד יש להעיר שאף אלה שהולכים לשם לרפואה, אין זה ממש "לרפואה", אלא הוא לחיזוק המזג וכיוצא, ובכה"ג הרי מצאנו דעת רבים בסי' שכ"ח שחיזוק המזג לא חשיב גדר רפואה, ודו"ק. (ושו"ר בשש"כ שם בהערה כ' מש"כ בזה משם הגרשז"א, וע"ע בקצוה"ש סי' קל"ח סקכ"ד).

250. כנ"ל בהערה הקודמת. וע"ע להלן בסימן שכ"ח סעיף מ"ד.
נ"ב. המשך הדינים ביסודות דיני רחיצה בחמין בשבת, יובא להלן בסעיף ד'-ה', עיין שם.

251. כן מבואר בשו"ע להלן (סעיף י"ב), שגזרו חז"ל מפני עוברי עבירה שהיו רוחצין בחמין ואומרים מזיעין אנחנו וכו'. [ואם אינו מכוון לכך, לדעת השו"ע שם מותר, ולדעת הרמ"א אסור. ועיין במשנ"ב (סקל"ו) שבטבילת נשים סמכו בעת הצורך להקל].

252. כל זה מובא בשו"ע כאן (סעיף ב'), שי"א שאסור, ולכן מבואר שאסור גם לרחוץ שם (וע"ע להלן בסעיף י"ב). וי"א שמותר להזיע בחמי טבריא, שהרי כל הגזירה שאסרו את הזיעה הוא משום מקום שאסור לרחוץ, וכיון שבחמי טבריא מותר לרחוץ, אין גזירה (וכן הובא בב"י ובמשנ"ב סקי"א), אבל לדעת הי"א הראשון הכל אסור, אע"פ שהוא כגזירה לגזירה [שהרי יש כאן, א'. גזירה על הרחיצה. ב'. גזירה על הזיעה משום הרחיצה. ג'. גזירה על חמי טבריא אטו שאר מרחצאות], מ"מ אסרוהו, משום שלפעמים לא מתקיימת הגזירה בלא גזירה נוספת, כידוע בכמה מקומות.

253. שהרי בשו"ע הביא י"א וי"א. וכבר ידוע שהלכה כי"א בתרא, וכן מבואר בבית יוסף שאע"פ שדעת הרי"ף והרמב"ם והגאונים לאסור, וכך היה לנו לפסוק, מכל מקום הר"ן כתב שיש להקל בזה כיון שהוא מדרבנן ויש בו גזירות טובא וכו', עיין שם. וכך מבואר בשו"ע כאן שנוטה להקל, ודו"ק. ואמנם זה קצת חידוש שהשו"ע יפסוק שלא כהכרעת עמודי ההוראה, ובפרט שכך דעת הגאונים, מפני שאר דיעות, אכן י"ל שהר"ן הוא כמכריע בדבר, והלכה כדברי המכריע ובפרט דבתראה הוא. וכל הכרעת הב"י ע"פ הכללים שכתב, הוא כשהדבר מדעתו, משא"כ כאן שהוא מוכרע כבר בראשונים, ובפרט שהוא במילי דרבנן, ובזה הב"י מיקל טפי, ודו"ק. ועכ"פ כשלעצמו כבר מצאנו כן טובא שהב"י נקט להלכה שלא כהכרעת עמודי ההוראה (כמו ביו"ד סי' ק"צ שכבר עמדו ע"ז האחרונים שם, ועוד). וזה ע"פ רוחב בינתו ודעתו של מרן, וכפי רוח הקודש שנוססה בו באותה עת, ולמעשה העיקר לדידן כדעת השו"ע להתיר.

254. כן מבואר במשנ"ב (סקי"א) בשם הא"ר להקל בזה, וע"ע בכה"ח (אות י"ד) שדעת מרן להתיר. והוסיף שכן פסק הגר"ז (באות ב').
ואמנם בכה"ח (שם) הביא דברי השערי תשובה בשם שו"ת מעיל צדקה שכתב למעשה שאסור להזיע בחמי טבריא אם כל כוונתו להזיע, ורק אם כוונתו לרחוץ והזיעה באה ממילא, בזה הדבר תלוי, שאם המרחץ בנוי באויר על גבי הארץ מותר, אבל אם הוא במערות מתחת לקרקע ומכוסה יש להחמיר, עכ"ד הכה"ח. וציין עלה שכן הובא במחב"ר, ושכ"כ האחרונים, עיי"ש. (וע"ע בדבריו בסימן שכ"ח אות רמ"ז). אולם למעשה סתמנו בפנים להקל כדעת האחרונים המתירים, וזה כמש"כ המשנ"ב, משום דבלא"ה דעת השו"ע להקל בזה, ובפרט שעצם האיסור הוא גזירה לגזירה, וכמו שהזכרנו לעיל. [ואפשר שהכה"ח חשש להחמיר משום שהשו"ע הזכיר גם את דעת הי"א לאסור, ובכמה מקומות כתב הכה"ח שאע"פ שהלכה כי"א בתרא, ראוי להחמיר לכתחילה כי"א הראשון, אולם באמת ז"א מוכרח, וגם בב"י כאן מבואר שפסק להקל, וכן כתב הכה"ח עצמו בדעת מרן, וכנ"ל]. ודו"ק.

255. יש ששאלו אם מותר להזיע במקום שנקרא "סאונה", דהיינו מקום שיש בו הבל רב וגורם זיעה, וכפי ששמעתי שפעם היה זה במקום שיש מים חמין (וכן היה בזמן הגמ' כמבואר בפ' כירה שהיו רוחצים בחמין ואומרים מזיעין אנחנו). ואילו היום זה במקום שאין בו בכלל מים לרחוץ בו בחמין, ונסתפק השואל אם מותר להזיע בו, שלכאו' יש לדמותו לחמי טבריא שכמו שאין חשש שיחממו מים כך לא גזרו, וא"כ גם כאן שאין מים נאמר כן, שבאופן זה אין חשש, ע"כ. ולענ"ד יש לדחות שדווקא חמי טבריא תלינן שלא יחמם שהרי לפניו חמין, ולעולם לא שייך בהם חימום נוסף ולא שייכת הגזירה, משא"כ כאן שיש לחוש שיבואו לו מים לרחוץ את גופו ויחממו לו וכל כה"ג. וכ"ז מלבד שיש אוסרים אף בחמי טבריא. (וע"ע להלן בסעיף י"ב שיש אוסרים אפילו לעבור במקום שיכול להזיע). וכ"ז הוא מלבד שבד"כ במקומות כאלו יש איזה אופן רחיצה של מקלחת או איזה בריכה ומקוה מים, וכיוצא, ושוב יש לחוש לאיסור כנזכר. וכמו כן המזיע עם הבגדים ודאי שאסור, אע"פ שכמות שהוא עם בגדיו אינו רוחץ כך. ועוד שאלוני לענין להזיע איבר אחד מן הגוף אם מותר, כגון שמכניס את ראשו במקום חם, ונראה לכאו' שגם בזה יש איסור, ואינו ענין לנידון הרחיצה הנ"ל שיש בו חילוק בזה. אך מאידך אין מסתבר שיהיה אסור יותר מרחיצה, וכמש"כ בב"י וכיוצ"ב. וגם י"ל שאינו דרך הזעה, ודו"ק.

256. עיין בשע"ת (שם) בשם שו"ת מים רבים שאותן מרחצאות חמים שהן לרפואה אסור לרחוץ בהם, וקרוב שבאים לידי חילול שבת וכו', ופורץ גדר וכו', עיי"ש. (וכבר כתבנו כיוצ"ב לעיל בסעיף א'). ומכ"ש בעצם הזיעה שהיא יותר ניכרת כרפואה. וע"ע במה שכתבנו בהלכה הקודמת בענין זה, דהוא כמבואר במג"א בסימן שכ"ח סקמ"ט, וה"ד במשנ"ב ובכה"ח כאן ובסימן שכ"ח סמ"ד.
[ובעצם הזיעה (לדעת המתירים הנ"ל) יש להתבונן אמאי אינו כרפואה, שהרי כל עיקר הזיעה הוא לרפואה. וכה"ג מבואר בסימן שכ"ח סמ"ב אין מתעמלין וכו'. ומבואר שם בפו' שיסוד האיסור מעצם הזיעה, ואסרום חז"ל שמא יבא להזיע ע"י סממנים, עיי"ש. ואמנם מצאנו זיעה לתענוג, ובכה"ג שרי, וכמשנ"ת בסימן שכ"ח סמ"ב, עיין שם. ודמי להא דכתב בשו"ע (סימן ש"א ס"ב) בחורים המתענגים בריצתם וכו'. (וע"ע שם שמותר לטייל אע"פ שכוונתו לרפואה כל שאינו ניכר וכו'). אולם באופן אחר אה"נ דאסור, וצ"ל שכאן מדובר בבריא שעושה כן. וכבר נתבאר בסימן שכ"ח שמן הדין מותר לבריא, וכדעת הב"י, ועיין מש"כ בסי' שכ"ח, ואת"ש].

257. היינו שוקת המים שמושכין ממנה בסילונות (רמב"ם בפיהמ"ש פ"ג דשבת), ונקראת "אמה", משום שהיא בדרך כלל עשויה ברוחב אמה וברוחב אמה, כן כתב רש"י, וכן כתב בכה"ח (אות ל"ו) משם הרע"ב בפיה"מ (בפ"א דמו"ק). והעיר שם שברע"ב בעירובין (פרק ז') משמע שגם פחות מזה נקרא אמה. וביאר הכה"ח שכיון שלפעמים עושין את השוקת רוחב אמה או אמה, לכן כל שוקת נקראת אמה.

258. שו"ע (סעיף ג').

259. כן הוא לפירוש תוס', וכמו שהביא הב"י, וכ"כ האחרונים, וע"ע להלן בדברי האחרונים בזה.

260. משנ"ב (סקי"ד) ובכה"ח (אות טו"ב) בשם הבית מאיר.

261. שעה"צ (אות ז') ע"פ הב"י והגר"א, ושכ"כ בריטב"א, וע"ע בביה"ל ד"ה אפילו.

262. עיין בביה"ל (ד"ה אפילו) שהביא מהבית מאיר דמשמע שאם לא היה סתום מוצאו ומובאו, אינו אסור כי אם מה שבא בשבת, וכתב ע"ז הביה"ל שלדעתו גם בזה יש להסתפק, שהרי המים שבאו לסילון תיכף בשעת הנחתו כבר הלכו ונשפכו קודם שבת, ומה שבא אח"כ בשבת אפשר שאין שייך ע"ז שם הטמנה, שהרי הוא לא הטמינם, דממילא באו מעצמן להסילון וכו', עיי"ש.

263. משנ"ב (סקי"ג). וע"ע בשעה"צ (אות ו') מש"כ בזה לדעת רש"י. אך הפו' כתבו להתיר. וע"ע גם בכה"ח (אות ט"ז).

264. כן מדויק במשנ"ב (שם) שכל ההיתר הוא רק אם עשה כן מער"ש, עיי"ש. ובטעמא דמילתא ביאר הגרשז"א בשש"כ (פי"ד הערה ט"ו) שאינו משום גזירת רחיצה בחמין (שהרי אינו רוצה לחמם את המים, אלא לקרר את החמים), אלא האיסור הוא משום מעשה שבת, מאחר שעבר על איסור בישול, ע"כ. [ואף אם זו אמה של חמי טבריא, הרי מבואר לעיל בסי' שי"ח ס"ג שאסור בבישול מדרבנן, עיי"ש. אלא שבכה"ג קיל טפי מאיסור דאו',

ה'. אם עבר והטמין מים שבצינור בתוך האמה, וכנזכר, הרי זה ככל הטמנה בדבר המוסיף הבל[265], שאסור אפילו בדיעבד[266], ולכן בשבת אסורים המים בין ברחיצה ובין בשתיה כאילו הוחמו בשבת[267]. ואפילו לרחוץ בהם רק ידיו אסור[268]. ביום טוב דינם כמים שהוחמו ביום טוב, ואסורים ברחיצה ומותרים בשתיה[269]. וכן מותרים ברחיצת ידים לבד[270].

פרטים בזה, ומה נחשב מים שהוחמו בערב שבת

ו'. אסור להשתטף בצונן, ולהתחמם אחר כך כנגד האש, מפני שהוא מפשיר את המים שעליו, ונמצא שהוא כרוחץ בחמין בשבת[271], וכן אסור כנגד כותל התנור אם הוא חם מאד[272], וכל זה הוא אפילו כשאינו מתחמם בחום שהיד סולדת בו[273].

ונחלקו הפוסקים אם באופן זה דינו כרוחץ בחמין שהוחמו מערב שבת, ואם כן מותר לרחוץ מקצת גופו, או שדינו כרוחץ בחמין שהוחמו בשבת, ואסור אפילו במקצת גופו[274], והלכה מעיקר הדין כדעה ראשונה שדינו כחמין שהוחמו מערב שבת[275], ולכן אסור לרחוץ בהם את כל גופו, כגון להשתטף כל גופו בצונן ולעמוד אח"כ כנגד האש, אבל מקצת גופו מותר, כגון לחמם את ידיו כנגד האש לאחר הנטילה. ואין צריך לנגבם תחלה[276]. וכן הדין לענין מכונת יבוש, שמותר מן הדין להשתמש בה בשבת, אם אינו גורם לשום פעולה, אמנם למעשה ראוי להמנע משימוש במכונה זו בשבת[277].

ואם הוא מתחמם אצל האש, ואחר כך משתטף בצונן, אין בזה איסור כלל לכל הדיעות, ואפילו בכל גופו[278].

ז'. אע"פ שיש להקל מן הדין להשתמש בדוד שמש בשבת, כגון לשטיפת כלים וכדומה[279], מכל מקום אין לרחוץ בהם את כל גופו או רוב גופו[280], אבל מותר לרחוץ בהם מקצת מן הגוף כגון פניו ידיו ורגליו, וכיוצא[281].

והכלל הוא, שכל מים שנתחממו בשבת על ידי האדם, אפילו כשנעשה בהיתר, כגון שהעמיד את המים במקום שאין היד סולדת בהם ונתחממו, או שהוחמו על ידי גוי לצורך חולה, אסור לרחוץ בהם אפילו אבר אחד. אבל מים שהוחמו בשבת בהיתר, בלא מעשה האדם, כגון שהעמידן מבעוד יום על גבי הפלטה ונתחממו בשבת, או מים שנתחממו בדוד שמש, וכן מים שנתחממו על ידי שעון שבת, מותר לרחוץ בהם מקצת מן הגוף[282].

וכמשנ"ת שם].

265. ואסור אפילו מבעוד יום וכמש"כ בסי' רנ"ז ס"א. וע"ע בשו"ע הגר"ז שם בקו"א סק"ג בביאור הדבר שנחשב מוסיף הבל.

266. עיין בדיני עבר והטמין באיסור, לעיל בסימן רנ"ז, ובדברינו בסי' שי"ח בענ"ז.

267. שו"ע (סעיף ג').

268. כמש"כ המג"א (בסק"ו), וכן כתבו המשנ"ב (סקט"ו), וכה"ח (אות י"ט).

269. שו"ע (סעיף ג'), ועיין בביה"ל (ד"ה מעיו"ט) שהביא מהב"י שכתב שאסורים אפילו המים שנכנסו לה מערב יום טוב, עיי"ש. וכתב ע"ז צ"ע, ויל"ב. (ובאמת בקצוה"ש סי' קל"ג בבדה"ש כתב שבדפוס ישן של הב"י כל סיום השו"ע אינו נמצא, ואולי יש בזה ט"ס).

270. משנ"ב (סקט"ז), וכה"ח (אות כ') ע"פ המבואר להלן בסימן תקי"א.

271. שו"ע (סעיף ד'), ועיין להלן במחלוקת הפוסקים.

272. ביה"ל (בסעיף ה') ד"ה אצל האש.

ויל"ד למה הביה"ל לא הזכיר ד"ז כבר לעיל בסעיף ד'. וי"ל דמיירי שהוא נוגע בכותל ונמצא שמתחמם בכך, וממילא זה שייך רק לסוברים שאסור במקצת גופו (והיינו הי"א שבסעיף ה'), אבל לסוברים שהאיסור רק ברוב גופו (והיינו סעיף ד'), לא שייך בזה שיתחמם גופו בכותל, ודו"ק. אמנם זה נפ"מ באופן שהחום עובר מבין כתלי התנור ומחמם בהבלו וכמו שמצוי, ולכן כתבנו דין זה בכל האופנים, והבן.

273. פשוט. שאם זה בחום שהיד סולדת בו, הרי הוא אסור בלאו הכי, משום איסור בישול בשבת (ועיין בביה"ל בסעיף ה' ד"ה יש אומרים מש"כ בזה). ועיין לעיל בסימן שי"ח (סעיף י"ד) שאסור ליתן משקין סמוך לאש אפילו לזמן קצר ודעתו ליטלם משם, אם יש חשש שיתחמם, עיי"ש. אמנם באופן זה שרוחץ גופו ומתחמם אפשר שמותר, מפני שהאדם מרגיש בחום גופו, ואין כ"כ חשש שיבא לידי חום שהיד סולדת בו, ויל"ב. ועיין מה שכתבנו בזה לעיל במקומו בסי' שי"ח, ואכמ"ל.

274. הנה בשו"ע (בסעיף ד') כתב שאסור לו להשתטף בצונן וכו', שנמצא כרוחץ כל גופו בחמין, ע"כ. וזהו דעת הרמב"ם (פכ"ב ה"ג), וביאר המגיד משנה שאין האיסור מצד ההפשרה בעצמה, שהפשר אינו בכלל בישול, אלא מצד רחיצה בשבת, וכתב הב"י שלפי זה אם יחמם ידיו אחר הנטילה בעוד שהמים עליו אין בכך כלום, והיינו שדווקא בהפשרת כל גופו אסור כדין רחיצה, ואח"כ בשו"ע (סעיף ה') הביא י"א שצריך להזהר שלא לחמם ידיו אצל האש אחר נטילה אם לא ינגבם יפה, ע"כ. וזוהי דעת הרא"ש, וכתב ע"ז הב"י שאע"פ שמותר להפשיר מים לשתיה, מ"מ כאן שדומה לרחיצה בחמין אסרו, והוסיף א"נ דמיירי במקום שהיד סולדת בו ולכן אסור, עיי"ש [ועיין בב"י שהביא שכ"ה בירושלמי עיי"ש, ויש לציין עוד לדברי ר"ת בספר הישר (סימן רכ"ו), וכן מבואר גם בספר המאור (בפ' כירה ד"ה מעשה), וע"ע בריטב"א וברשב"א שם בשם ר"י, עיי"ש. ואכמ"ל]. אך במג"א (סק"ו) כתב שלדעת הרא"ש אפילו במקום שאין היס"ב ג"כ אסור (וע"ע בביה"ל ד"ה י"א). ועיין עוד במשנ"ב (סקי"ז) ובכה"ח בסעיפים ד'-ה'. [ועיין מה שכתבנו לעיל ובהלכה הבאה בענין המפשיר מים בשבת אם מותר לו לרחוץ בהם רחיצה גמורה לדעת המתירים].

275. שהרי בשו"ע בסעיף ד' סתם להתיר כדעת הרמב"ם, ובשו"ע בסעיף ה' הביא דעת הרא"ש בשם י"א. וכבר ידוע שסתם ויש הלכה כסתם, וה"ה כאן שהלכה כסתם וכדעת הרמב"ם (וכבר מצאנו דוגמתו בשו"ע בסימן שמ"ה בסעיפים ח'-ט', וכמו שביאר בביה"ל שם שאמנם הם ב' סעיפים אבל הם ענין אחד, ועוד כיוצ"ב טובא, וע"ע לעיל בסי' ש"א ס"מ מ"א). ואמנם ראיתי בכה"ח (אות כ"ג) שסיים בשם הגר"ז והח"א שיש להחמיר, עיי"ש. (וזה כשיטתו בסימן י"ג ובכ"ד שסתם ויש הלכה כסתם, אבל חוששים לי"א, ובפרט שהוא הובא בסעיף חדש). אולם לדעת מרן השו"ע נראה מעיקר הדין שיש להתיר, ובפרט שאף בדעת הרא"ש גופיה לאסור צידד הב"י לומר שהאיסור הוא רק בחום שהיס"ב, אבל בהפשר י"ל שמותר לכו"ע. (וע"ע שם שהביא כן בשם הירושלמי שהנידון מצד בישול, עיי"ש. וכן ראיתי בחי' הרשב"א שפירש כן, ושוב מצאתי שכ"כ בתוס' הרא"ש בהדיא), ודו"ק.

[ובטעם הדבר שחילקם השו"ע לב' סעיפים, כבר כתבנו לעיל שמצאנו דוגמתו, וי"ל כעת שיש סברא לומר שהשו"ע מחלק אותם לתרתי, משום שאפשר שאינם חולקים בענין אחד, שהרי בב"י כתב שיש לצדד לדעת הי"א (הרא"ש) שהאיסור הוא משום שיד סולדת, והוא איסור מצד הלכות בישול, וא"כ הוא דין בפ"ע, ועיין בב"י שם שכן מבואר בירושלמי, עיי"ש. וע"ע לעיל שהבאנו שכ"כ עוד ראשונים, וע"ע להלן מש"כ בזה. ולפי"ז שפיר יש ליתן טעם שהשו"ע חילקם לשני סעיפים. (וכה"ג יש לפרש גם מה שהבאנו מסימן שמ"ה, שגם שם יש להסתפק אם המחלוקת היא בענין אחד, עיי"ש בביה"ל ובאחרונים, ולכן הובאו שם שני סעיפים נפרדים, וכן מבואר במה שהבאנו מסי' ש"א), ולפי"ז טפי נראה דנקטינן כמו שסתם השו"ע בסעיף ד', וכמו שכתבנו לעיל (ושו"ר מש"כ בזה במאמר מרדכי, ולפי"ז י"ל לאידך גיסא, וי"ל), ודו"ק].

276. בשו"ע (סעיף ה') הביא בשם י"א שאחר הנטילה צריך לנגבם מתחלה יפה, ע"כ. אמנם כאמור כ"ז לדעת הרא"ש, ואנן נקטינן כהרמב"ם שמותר בזה.

ויש להעיר בדקדוק אחד שהתבוננתי בו בזה, דהנה מדוקדק בשו"ע שצריך לנגבם "יפה", והיינו שלדעת האוסרים אסור אפילו מקצת גופו, וממילא אפילו כהאי גוונא שניגב, רק אינו ניגוב יפה, ג"כ הוא בכלל הגזירה. ולכאו' זה חידוש גדול לומר שיהיה אסור גם כהאי גוונא (ובלשון הרא"ש לא כתב כן). וי"ל דלא פלוג רבנן. וכהאי גוונא כתבנו להלן (בסעיף ז') גבי הרוחץ בנהר שכתב השו"ע שצריך לנגב גופו "יפה", עיי"ש, ודו"ק.

[והנה מצאנו גדולה מזו בפו' בסימן שי"ח שדנו אודות עירוי של חמין לתוך כוס שיש בו טיפות שנשארו מרחיצת הכלי, ויש שהקילו בזה דטיפות לא חשיבי, עיי"ש. ולכאו' קשה לשיטתם שהרי כאן חזינן שאפילו לענין איסור רחיצה דרבנן חיישינן להנך טיפות, עד שצריך לנגב יפה, וא"כ כל שכן שהיה להם להזהר בזה באיסור בישול דאו'. ואמנם כאן י"ל דלא פלוג ולא גזרו רבנן. אולם אם הוא מיעוט כזה דלא חשיב, לא היה לנו לאסור אף ברחיצה. ואולי יפרשו מש"כ השו"ע לנגב "יפה", היינו כשיש איזה חשיבות במים, ולא במועט מאד, וא"נ י"ל שלגבי רחיצה אפילו דבר מועט יש לו הנאה וחשיבות רחיצה, משא"כ לענין בישול דלא חשיב כלל, ובפרט שכבר יש לו הרבה מים טובים, ודו"ק].

277. כנלענ"ד ע"פ האמור שדעת מרן השו"ע להתיר לעשות כן במקצת הגוף, ולעמוד כנגד המדורה, וא"כ ה"ה לענין עמידה בפני מכונת יבוש, אך שו"ר בשו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' קצ"ב שהביא מהגאון בעל באר משה שכתב שיש להשתדל שלא להשתמש במכונה זו בשבת, שמא יטעו וישתמשו בה כשלא פועלת כל הזמן ויבואו לאיסור, עיי"ש. וכמו"כ י"א שאם גורם לשינוי בכח החשמל ג"כ אסור, ועכ"פ זילותא דשבת איכא ואוושא מילתא. ולכן ראוי להזהר בזה.

278. כן מבואר בשו"ע (סעיף ד'), ומבואר יוצא שאפילו כל גופו מותר, והטעם כמש"כ המשנ"ב (והוא מד' הטור) שאין המים מתחממים כל כך, והיינו שאינו נראה כרחיצה כלל.

279. עיין בדברינו לעיל בסימן שי"ח סעיף ג' באריכות, ונחלקו בזה הפו'. אולם מכמה טעמים נלענ"ד שאפשר לסמוך על המתירים ובפרט במילי דרבנן, וכמשנ"ת שם.

280. שכבר נתבאר בשו"ע (סעיף א') שאסור לרחוץ כל גופו (וה"ה רוב גופו) אפילו במים שהוחמו מע"ש, ואע"פ שכאן הם נתחממו מאליהם, ולכאו' ה"ז כמו מעינות וכיוצא שמותר לרחוץ בהם, כמשנ"ת בהלכה קודמת, אולם כאן שהם נמצאים בדוד והרי זה כלי יש לאסור, כמשנ"ת לעיל (בשו"ע ס"א), שבכלי אסור בכל אופן (אע"פ שכאן הם מחוברים לקרקע, ובכמה דוכתי אמרינן שכקרקע דמי, מ"מ בנידו"ד יש לאסור, דהא הטעם הוא משום דאתי לאחלופי). ובלא"ה אינו דומה למעיין כלל, אלא זה כמו בישול חמים באש (וכבר מבואר בפו' שבישול הוא גרמא ואסרתו תורה, אף שיש חולקים בהגדרה זו). וגם אינו מקום חימומם, וכמש"כ כיוצ"ב בנשמת שבת סי' קפ"א אפילו לענין מעיין הנובע מים חמים.

281. מבואר שם שמים שהוחמו מע"ש מותר לרחוץ בהם מקצת גופו, וממילא הוא הדין בדוד שמש, ודין זה הוא בין במים שנתחממו בדוד מלפני שבת שבודאי מותר מקצת גופו, ואף במים שנתחממו בשבת עצמה ג"כ יש לומר לפי הכלל שנביא להלן בסמוך שכל שלא עשה מעשה בחימום המים מותר. (ושו"ר שבאול"צ פל"ה אסר בזה בשימוש בדוד שמש באופן שכבר הוחם ביום, אלא ששם לא נחית לדברי הגרע"א באופן שהוחם בהיתר, אולם לפי הכלל שכתבנו בפנים (ולהלן בהערה הסמוכה), ה"ה כאן יש להקל). ודו"ק.

ועיין בשש"כ (פי"ד הערה י"ג) שהוסיף עוד שאפילו אם הוציא מים מדוד השמש בשבת, והמים החדשים מתחממים בו ביום, ולכאו' ה"ז כמו שנעשה מעשה בשבת [והיינו שיהיה אסור להשתמש בהם אפילו בכל שהוא לפי דעת האוסרים (עיין בשו"ע להלן סעיף ה' בשם י"א, ואף לדעת הרמב"ם שבשו"ע סעיף ד', עיין בשעה"צ שם אות ח' דאיכא פלוגתא)], מ"מ כיון שנעשה רק דרך פסיק רישא ובלי כוונה לא חשיב כנעשה בשבת, ע"כ. והיינו שבזה יש מעליותא שאינו בכוונה (ויל"ע בגוונא שמתכוון לכך). וגם י"ל דהוי בדרך גרמא, וכמשנ"ת שם, ודו"ק.

ואם היינו מפרשים את הוצאת המים כעשיית מעשה, היה אסור לרחוץ ממנו אפילו איבר אחד, וכמו שצידדנו להלן עפ"ד השעה"צ (באות ח') משם המג"א. (ועמש"כ להלן). אבל להאמור י"ל דלא חשיב מעשה, ומותר עכ"פ במקצת מן הגוף. אך שיש לדון שאפשר שאף שהוא בדרך פסיק רישא וכו', מ"מ כיון שהוא במעשה האדם אפשר שאסור מגזירת המרחצאות, וי"ל. [ובענין חימום מים בשמש, עיין עוד בשש"כ שם ס"ג ובהערות, ועיין להלן בדברינו סוף הסעיף בגדר רחיצה בפושרין].

282. עיין בשו"ע (סעיף א') נקט שההיתר הוא רק במים שהוחמו מערב שבת, ומשמע שבהוחמו בשבת אסור בכל אופן, אולם יש לדחות דנקט כן לרבותא דרישא, שאפילו כשהוחם מער"ש אסור כל גופו, וביותר יש לומר דנקט כן כפי אורחא דמילתא, שהרי חימום מים בשבת בד"כ הוא באיסור, שאסור בלא"ה משום בישול, ולעולם אם נתחמם בהיתר בשבת י"ל דשרי. ויותר מבואר בחי' רע"א על המג"א (סק"ד) שבסעיף ג' ובמג"א שם מבואר שאם עשה בדרך היתר מותר אף ברחיצה, ואף דהמים נמשכין ובאין בשבת, כיון דבהיתירא הוא, ושוב העיר ממה שכתב המג"א (בסק"ו) שאף חמים שהוחמו בשבת בהיתר אסורים ברחיצה. וביאר הגרע"א דהכא עדיפא כיון שלא נעשה מעשה בשבת כלל, ע"כ. ומבואר שכל שלא נעשה מעשה בהדיא מותר אף שנתחמם בשבת, וכן כתבנו בפנים. וכן ראיתי שהסכים לכלל זה בשש"כ (פי"ד הערה י"ב) בשם הגרשז"א. וציין עוד לדברי השביתת השבת במלאכת מבשל (אות קכ"ו) בשם המהר"י ענגיל, עיין שם.

והלום ראיתי להרב שבט הלוי שלא ס"ל כן, וכמבואר בדבריו בתשו' ח"א סו"ס נ"ח שחמין שהוחמו מבעו"י והוסיפו לעמוד על האש, נקרא כחמין שהוחמו בשבת ואסור, וציין להה"א דתוס' ישנים בשבת (לט:), וסתימת המעשה דאנשי טבריא שם, והשו"ע סי' שכ"ו ס"ג, ע"כ. והיינו דאע"פ שהיה מע"ש דינו כהוחם בשבת אסור. אולם שוב כתב בחלק ג' סימן ל"ג אות ג' שהעירו אותו כמה ת"ח שסתימת הראשונים והפוסקים אינו כן, ובכלל זה מבואר גם בחי' הגרע"א הנ"ל, ודברי התו"י הנ"ל חומרא גדולה, ודעתו לתקן. ועוד הוסיף בזה שם בסימן מ"ז שבספר שומר שבת כתב לבסס פסק הנ"ל, ומ"מ מסתימת הפו' נראה דלא כהתו"י הנ"ל. וכה"ג כתב עוד בחלק ד' סימן ל"א שהמורה כרע"א יש לו עמוד העולם לסמוך עליו, ובפרט בטבילה בחמין שיש מתירים, וע"ע בדבריו בחלק ז' סימן ל"ב שנוטה לחזור מדבריו וכו', עיי"ש. וא"כ נקט שהעיקר כדברי רע"א הנ"ל. [והנה ראיתי באור לציון פל"ה תשובה א' שמים שהוחמו על ידי דוד שבת אין לרחוץ בהם כלל בשבת, ובמקורות שם ציין שזה עפמש"כ השו"ע בסעיף ה' בשם י"א שצריך להזהר שלא לחמם ידיו אצל האש אחר נטילה וכו'. ומוכח שאף ידיו לבד אסור לרחוץ במים שנתחממו בשבת, ע"כ. ולא הבנתי למה תפס להלכה את דברי השו"ע בסעיף ה' בשם י"א, ולא את המבואר בשו"ע סעיף ד' בסתם שמותר, דהא קיי"ל סתם ויש הלכה כסתם, ואף שיש מחמירים לכתחילה כדעת הי"א, מ"מ הו"ל לפרושי, ועוד שכאן הרי מבואר בב"י שאף לדעת הי"א אינו מוסכם לאיסור מצד רחיצה, כיעויש"ה. ונראה דלא שמיעא ליה לחילוק הנ"ל של הגרע"א, ולכן אסר בכל אופן שנתחמם בשבת, וס"ל שהאיסור הוא אפילו במעט, וכמו שיבואר בדיבור הבא. אך צ"ע סתימת הדברים (וע"ע בשו"ת בצל החכמה סימן קל"ו, ויל"ב)].

ויש להוסיף ולבאר, שהנה נחלקו הפוסקים אם מותר להשתטף בצונן ולעמוד אח"כ במקום חם, שברחיצת כל גופו באופן זה אסור לכו"ע, וברחיצת מקצת גופו נחלקו הפו', שהשו"ע בסעיף ד' סתם להתיר, ובסעיף ה' הביא בשם י"א לאסור, וכבר כתבנו שם שסתם ויש הלכה כסתם ומותר, אולם אף לדעת הרמב"ם המתיר, הנה נסתפק בשעה"צ (אות ח') בטעמו, שהמג"א כתב שכיון שאינה רחיצה גמורה עשאוהו רק כחמין שהוחמו מע"ש, שאינו אסור אלא כל גופו, ומשמע מזה שברחיצה גמורה אף לדעת הרמב"ם אסור אפילו פניו וידיו ורגליו לבד, אף שלא היה רק הפשר, אולם מפשטות לשון הגר"א משמע שטעם הרמב"ם משום דלא היה על הפשר שם איסור, לכך סבירא ליה דהוא כחמין שהוחמו בע"ש, שגם שם לא היה על עצם החימום איסור, ולא גזרו רק על כל גופו. ולפי"ז במים שהופשרו בשבת, דהיינו שלא היה היד סולדת בהן, אין איסור להרמב"ם רק ברחיצת כל גופו, ע"כ. ולכאו' נראה להחמיר בזה, ובפרט שי"א שאסור אפילו בגווני שאינו דרך רחיצה גמורה, ועפי"ז כתבנו בפנים שבאופן שנעשה מעשה, אסור אפילו באיבר אחד, והיינו כיון שהוא רחיצה גמורה.

[ויש להוסיף בזה עוד, שהנה מצאנו להלן (בסעיף ו') שאסור ליתן על גבי בטנו כלי שיש בו מים חמים, ונחלקו הראשונים בדבר, שדעת רש"י והר"ן שהאיסור הוא שמא ישפכו עליו, ונמצא כרוחץ בשבת בחמין, ולדעת התוס' הטעם הוא משום רפואה, עיי"ש. (והפו' חששו לכתחילה לב' הטעמים, ועמש"כ שם). והנה לפרש"י הלא אף אם ישפך עליו אינו אלא על מקצת גופו ואמאי אסור, וראיתי בשעה"צ (אות ט') שביאר דמיירי בחמין שהוחמו מעט בשבת, ולהכי אף איבר אחד אסור, וכנ"ל, עכ"ד. ולכאורה הדבר תלוי בשיטות הנזכרות בשעה"צ (אות ח' הנז' לעיל), שלדעת המג"א אה"נ שאסור אפילו מקצת גופו כיון שהוא רחיצה גמורה, ולא התירו רחיצת מקצת גופו לדעת הרמב"ם, אלא רק כשאינו דרך רחיצה, אולם לדעת הגר"א הלא לא גזרו על הפשר כלל, וכמו שכתב שם. ונוסף ע"ז שאף לדעת המג"א לכאורה יש לנו להתיר, שהרי בודאי שנשפך עליו אינו דרך רחיצה, ולא דמי למשתטף בעלמא, ויל"ב, וצ"ע. (והיה אפשר לומר דשאני התם דמיירי בהפשר בעלמא, משא"כ כאן שהוא חימום ממש, אולם זא"א). ומצאתי בבית יוסף לעיל בריש הסימן שכתב שפניו ידיו ורגליו לאו דווקא הוא, וה"ה כל מקצת גופו, ולפי"ז הקשה שלפירש"י הנ"ל מה החשש לשים עליו כלי שיש בו מים, הלא אף אם ישפך לא יהיה זה על כל גופו, וכתב לדחוק דאה"נ שהחשש הוא שיפול על כל גופו, וזש"כ רש"י שמא שפך "עליו", ולא נקט על בני מעיו, עכ"ד. ולענ"ד הוא דוחק, דמסתמא מניחו על בני מעיו, ואיך ישפך על כל גופו, ולשון רש"י י"ל דל"ד הוא, וכוונתו שכשישפך על בני מעיו היינו עליו, וצ"ב. ולכאורה טפי היה לבית יוסף לתרץ שמדובר בחימם בשבת (ובדרך היתר, כהא דמבואר בסימן שי"ח סי"ד עיי"ש), ולכן אסור אף אם ישפך על מקצת גופו, ומשמע לכאו' דס"ל שגם בכה"ג מותר מקצת גופו, ובפשטות היינו כהגר"א, אולם לפי האמור לעיל יש לדחות שאין הכרח לכך, שיש לומר שאף להמג"א הנ"ל יהיה מותר, ומשום שכשנשפך אין זו דרך רחיצה, ולעולם בעלמא אם זו דרך רחיצה רגילה יש לומר שאסור אפילו איבר אחד אם נתחמם בשבת, ודו"ק].

וכעת מבואר בכל האופנים שכתבנו, א'. שאם העמיד את המים במקום שאין היד סולדת (והיינו ע"פ המבואר בשו"ע סימן שי"ח סי"ד, ועמש"כ שם), אסור לרחוץ בהם כלל (והיינו כיון שנעשה מעשה), ואפילו שזה רק הפשר בעלמא ג"כ אסור (וכמשנ"ת להלן שבכלל איסור רחיצה בחמין הוא גם בפושרים). ב'. גוי שחימם מים לצורך חולה, דינו ג"כ כנ"ל, כיון שנעשה מעשה בשבת (מלבד זה עיין עוד בסימן רע"ו, ובסימן ש"ז, ובסימן שי"ח ס"ב, ובסימן שכ"ה). ויש להוסיף שאפילו אם הגוי חימם לצורך עצמו, כתב בערוה"ש ס"ב שאסור. (אמנם באגר"מ ח"א סי' קכ"ו ענף ב' כתב להקל בזה, וע"ע שם ובסו"ד). ג'. מים שנתחממו מערב שבת, והעמיד אותם על הפלטה שישמר חומם, דינם כמים שנתחממו מערב שבת, שהרי לא נעשה בהם מעשה בידים (ובאמת שבפרט זה אף האול"צ מודה להתיר, וכמבואר בדבריו שם בביאורים ס"א, וע"ע גם בשו"ת בצל החכמה סימן קל"ו). ד'. מים שנתחממו בדוד שמש מותר לרחוץ בהם, וכמו שכתבנו לעיל עפ"ד רע"א, כיון שלא נעשה

וכן אם עירב מים קרים בחמים באופן שלא הגיע לחום שהיד סולדת בו, מותר לרחוץ בהם מקצת מן הגוף[283].
ואם גוי חימם לצורך חולה אסור[284]. ואף אם חימם לעצמו ראוי להחמיר[285].

רחיצה בפושרין

ח'. נחלקו הפוסקים אם יש איסור רחיצה במים פושרים כמו במים חמים[286], ולמעשה יש להחמיר בזה[287]. אולם מכל מקום מותר לרחוץ במים שפגה צינתן[288], ועיין בהערה מהו השיעור המותר ומהו השיעור האסור[289].
[ולהלן בסעיף ח' יבואר דין טבילה בחמים].

חימום גופו בכלי עם חמין

ט'. אסור ליתן על גבי בטנו כלי שיש בו מים חמים[290], בין לחולה ובין לבריא[291]. ואפילו בחול אסור מפני הסכנה שלפעמים המים רותחים[292], ואפילו בפושרין אסור[293].
ואם הכלי סגור כמו בקבוק שיש בו מים חמים, יש אומרים שאפשר להקל בזה לצורך גדול[294]. ועיין בהערה[295]. אולם דעת הרבה פוסקים שמותר לכתחילה לעשות כן, וכן נראה דעת השו"ע, ולכן מי שיש לו כאב בטן, או אזניים, יכול למלא בקבוק חם בשבת, ולסוגרו, וליתנו על מקום הכאב, וכן עיקר[296].

מעשה בידים. (וע"ע גם בהערה הקודמת מה שהוספנו שאפשר שאפילו שנעשה מחמתו ע"י הוצאת המים ג"כ יהיה מותר). ה'. ולענין חימום ע"י בוילר (באופן שאין בו חשש בישול, כגון ע"י שעון, או עפמשנ"ת בסימן שי"ח ס"ג בהערות), ג"כ מותר כמו דבר שנעשה מאליו, ודו"ק.

283. הנה מדברי הגרע"א (הנ"ל בהערה הקודמת) בביאור דברי המג"א, משמע שאם המשיך בשבת מים צוננין בחמים, דינם כמים שהוחמו בשבת ואסורים, אולם בתהלה לדוד (סק"ו) כתב שהנותן חמין שהוחמו מע"ש לצונן לא מקרי חמין שהוחמו מע"ש, וכמבואר בשבת (מב:, וע"ע בסימן שי"ח סי"א ובביה"ל שם ד"ה אמבטי). והוסיף שכן מוכח בתשובת רב האי גאון (המובא בס' האשכול והכל בו) שנשאל בבעל קרי שמחמם מע"ש חמין כדי לערבם עם אחרים שיהיו כפושרים, והשיב שדינם כחמין שהוחמו "מערב שבת", שאסור לרחוץ כל גופו עיי"ש, וכ"כ גם באגלי טל (אופה הערה ס"ו). ועיין בשש"כ (הערה ט"ו) בשם הגרשז"א, שביאר שבצונן עם חמין יחד שהמשיכו בשבת (עיין משנ"ב סקי"ג), אין האיסור משום גזירת רחיצה, שהרי אינו רוצה לחמם המים, אלא לקרר את החמים שיהיו ראויים לרחיצה, ומה שאסרו התם הוא ענין אחר, עיי"ש. וכ"כ עו"א. (ומד' תשו' רב האי גאון י"ל דל"ק על הגרע"א, כיון שכל כוונתו לצנן, ויל"ב). ובספר מרקחת חיים ס"ח הביא מתהל"ד דבעירוב חמין עד שנעשה פושרין, ל"ח הוחם בשבת, והשיב עליו, והביא מבעל מגדנות אליהו שאמר לו שאמנם ל"ח רחיצה, אולם ה"ז כפניו ידיו ורגליו, אולם ז"א נראה, וגם שם הביא שמהגמ' ביומא דף כג: מוכח שמותר בשבת, ואין להאריך.

284. עיין שש"כ פי"ד ס"ב בהערה, והוי כהוחם באיסור.

285. עיין לעיל שהבאנו מערוה"ש ס"ב שאוסר, והאגר"מ מתיר. וכעת ראיתי בשש"כ הנד"מ שם הערה י"א שהגרשז"א העיר על האגר"מ מהרא"ש וכו', ושכהערתו כתב בתהל"ד, אך הביא בזה מחלוקת ראושנים, עיי"ש. וע"ע שבה"ש קכ"ז.

וכ"ז באופן שהגוי אינו מכירו, דאל"כ אסור שמא ירבה, וכנ"ל סי' שכ"ה.

286. הנה מצאנו לכמה אחרונים שכתבו שדווקא במים חמים אסרו חז"ל, אבל בפושרים מותר, וכיעוין בשו"ת נודע ביהודה (מה"ת סימן כ"ד) שדעת הרב השואל שאין להתיר לטבול אפילו בפושרין, ורק עד שתפיג צינתן מותר, והנוב"י שם כתב שלדעתו מעולם לא נאסר רחיצה בפושרין רק בחמין, וכן אני מזהיר את הבלנין וכו', עיי"ש, ומבואר בדבריו שגם חמין קצת הוי בכלל פושרין, וכה"ג מבואר בשו"ת זרע אמת (ח"א סימן ע"א) שדין מים שפגה צינתן ה"ז ממש כמו מים פושרים, ולכן כתב בפשיטות שכמו שעשו לכהן גדול (ביומא לא:) שהטילו לו עששיות של ברזל וכו', ובודאי לא היה כחום שהיד סולדת, שא"כ הוא אסור מצד בישול, אלא היה זה בגדר פושרין בלבד, ולכן סיים שכיון שאינם אלא פושרים מותר, והסברא נותנת משום שדווקא במים חמים יש חשש שיחמם בשבת, אבל פושרים למה נגזור, הלא מותר להפשיר מים בשבת אפילו כנגד המדורה (כמש"כ בגמ' דשבת דף מ: ובשו"ע סימן שי"ח סי"ד), עכ"ד. וכ"כ גם כן החיי אדם (כלל ע' דין א') שמותר בפושרין, וכ"כ בספרו חכמת אדם (כלל קכ"ב), וכן כתב בפתח הדביר כאן אות ח', וע"ע גם בשו"ת רב פעלים ח"ד חיו"ד סימן ט"ו, ועוד.

אולם מדברי הפוסקים מבואר שיש לאסור אפילו בפושרין, וכן מוכח מגמ' בשבת (דף מ:) מתחמם אדם כנגד המדורה וכו', ובלבד שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה, מפני שמפשיר מים שעליו, ע"כ. וכתבו שם התוס' בשם ריב"א דדומה לרוחץ במים חמים, ויבא להחם חמין לרחוץ גופו, ע"כ. הרי שאפילו בפושרין בעלמא אסור. וכ"כ הרמב"ן בחידושיו שם ובמלחמות, וכ"כ הרשב"א, והר"ן בשם הרא"ה, והריטב"א שם. וכן מדוקדק ברמב"ם (פכ"ב ה"ג) שאסור לעמוד כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו, ונמצא כרוחץ כל גופו בחמין, ע"כ. והעתיקו מרן השו"ע (בסעיף ד'). הרי לנו מכל הני רבוותא שאסור לרחוץ בפושרין כמו בחמין.

וכבר העירו בזה האחרונים, וכמבואר במשנ"ב (סק"ז) שהביא דברי החיי אדם שהנוהגין להחם את המקוה, יזהרו שלא יהיה רק פושרין, ע"כ. ובשעה"צ שם (אות ה') ציין למבואר לקמן בסעיף ד' ובמשנ"ב ובשעה"צ שם, וצריך עיון קצת [וכוונתו למבואר שם בשו"ע ובמפ' שאסור להשתטף ולעמוד כנגד המדורה משום איסור רחיצה, למרות דהוי פושרין, וכנ"ל]. וסיים שמ"מ יש לסמוך בעת הדחק על המקילים לענין "טבילה" וכו', עיי"ש. ומדוקדק מדברי המשנ"ב שדווקא בטבילה מיקל בזה, ובצירוף דברי הקרבן נתנאל, ולא ברחיצה בעלמא אף בפושרין, וכן העיר מזה בתהל"ד (סק"י) על הנו"ב הנ"ל, שהרי פשטות הגמרא מוכח שאסור אפילו בפושרין, ושכן מבואר בתוס' והרמב"ן הנ"ל. [וע"ע גם בשו"ע הגר"ז בסימן רנ"ט במהדורה בתרא עיי"ש, וכ"מ גם בשו"ת חת"ס באו"ח סימן י"ח, וביו"ד סי' ר"ז], וכ"כ בקצוה"ש ח"ו בבדה"ש סימן קל"ג שמדברי האחרונים משמע שאפילו אין היד סולדת בו מקרי חמין וכו'. וכ"כ בשו"ת שבה"ל ח"ז סימן מ"ד, וכן כתב בשש"כ פי"ד סי"א, וכ"כ בלוית חן סימן ע"ט, וכן בשו"ת תפל"מ סימן נ"א בארוכה, והביא גם מתשובת רב האי גאון (המובא בספר האשכול ובכלבו) שמבואר בהדיא שאסור לרחוץ אפילו במים פושרים.

ומצאתי באחרונים שעמדו על הראיה מהשו"ע להלן (בסעיף ד'), ותירצו בכמה אופנים, א'. שמה שכתוב שם מפשיר היינו שחמים קצת, וכיון שהוא פחות מיד סולדת נקראים מפשיר, ותלוי אם בפי העולם נקרא רחיצה בחמין (ערוה"ש). ב'. י"ל שבאמת מדובר בפושרים מעט, אולם שאני התם שהוא יושב כנגד המדורה, ועי"ז מתחמם גופו הרבה יותר כאילו הוא רוחץ בחמים ממש, ולכן גזרינן שמא יבא להחם, אבל רחיצה בפושרין בלא כנגד המדורה י"ל דשרי (עיין בנודע ביהודה הנ"ל). ג'. דשאני היכא דהופשרו בשבת ולכן אסור, אבל בהופשר מע"ש י"ל שמותר. (כ"ה בשו"ע הגר"ז סימן רנ"ט במהדו"ב). ויש לפלפל בזה טובא. וע"ע בשו"ת תפל"מ הנ"ל, מש"כ בזה.

וע"ע בשאר האחרונים שהזכרנו לעיל, ואכמ"ל.

ובאשר למש"כ הזרע אמת מההיא דיומא (לא:) בכהן גדול שהיו מטילין לו עששיות של ברזל למים, י"ל פשוט דשאני הפגת צינתן שמותר, שאינו בכלל הגזירה כלל, ולא דמי לה. וגם י"ל שכיון שאינו שונה כ"כ מצוננין אין חשש שיעשה כן בשבת, אבל בפושרים אה"נ שאסור, וכן העיר בתפל"מ שם. [ואדרבה הביא שם מהרדב"ז שרצה לומר שגם זה גופא אסור, ורק לכהן גדול התירו משום דאין שבות במקדש (איברא דלא נקטינן כן מאחר שזה פשוט לשאר הפו' שבהפגת צינה גרידא שרי). ויש להאריך בזה בגדר שאין שבות במקדש ליחיד, אא"כ דאתי בכנופיא, עיין בביצה יט. ובאחרונים, ואכמ"ל]. ומה שכתב הזר"א שאין חשש שיחממו בשבת כיון דבלא"ה מותר להפשיר מים כנגד המדורה, הנה בתפל"מ העיר לנכון עפ"ד הרמב"ם (בפ"ו מהל' דעות הט"ז) שדרך הרחיצה וכו', שאמנם עיקר הרחיצה היתה בפושרין שאין הגוף נכווה בהם, אולם רחיצת הראש היתה בחמים שהגוף נכווה בהם, ודרך היה לחמם המים רותחין, הן כדי שיהיו מועילים גם לרחיצת הראש, והן שמחזיקים חומם לזמן רב יותר, ודפח"ח [ועיין גם בשו"ת הרדב"ז ח"ד סימן אלף וקס"ו שאסור אפילו הפגת צינה במדינה, כיון דלאו כו"ע ידעי לצמצם ולכן אסרו בכל גוונא, עיי"ש. ואמנם להלן כתבנו שיש להקל בהפגת צינתן, אולם נראה שבפושרים שפיר יש לחוש לדברי הרדב"ז, שהרי אפשר לטעות בקל בין פושר לחמין, ודו"ק. ועוד יש לבאר לענ"ד שישנם כמה אופנים בחימום, א'. בחום שהיס"ב (וזה אסור משום בישול). ב'. חימום פחות מיד סולדת בו (ועד פושרים). ג'. פושרים שהוא עד 37 מעלות, וכמו שכתבנו להלן משם האול"צ. ד'. הפגת צינה וכנ"ל. ואין ראיה מדברי הפו' דאיירי בחימום מים פחות מהיס"ב, שכאמור אכתי אינו פושרין, וי"ל דמ"מ בין חמים פחות מיס"ב ובין פושרים לא חילקו, וצע"ע]. ובלא"ה הדבר תלוי בשיטות הראשונים, שהרי לדעת הרשב"א והר"ן החשש הוא משום שהבלנים יבואו לחתות את האש, ושפיר חיישינן אף בפושרים.

ולכן נראה דיש להחמיר למעשה ברחיצה אף בפושרין. [ועיין להלן בסעיף ח' בענין טבילה בחמין בשבת, ומצאנו בזה ג' שיטות, י"א שאסור לטבול לא בחמין ולא בפושרים, וי"א שמותר בחמין כיון שהוא רק טבילה, ובמשנ"ב כאן (סק"ז) היקל בפושרים, וכ"כ עו"א, ויש לומר שזה כעין ס"ס דילמא כהק"נ שמותר בחמין, ודילמא שבפושרים אינו בכלל איסור רחיצה, ודו"ק. ועכ"פ צידדנו להלן שמן הדין אפשר לטבול בחמין, ולכתחילה אה"נ שראוי לעשות פושרים, ובפרט משום שבחמין ממש יש אוסרים אף לדעת הק"נ, כמש"כ בשו"ת באר משה ח"ז סימן ל"ב ושבה"ל ח"ה סי' מ"ד ועוד].

287. כמו שנתבאר בהערה הקודמת, שכן מוכח בדברי הראשונים (בשבת דף מ:), ושכן מוכח ברמב"ם, ובשו"ע כאן (סעיף ד'). וכמו שהעיר בזה גם השעה"צ (והיקל עכ"פ בטבילה). וכן כתבו עוד אחרונים, ושכן איתא בהדיא בתשו' רב האי גאון.

288. כן הוכחנו לעיל מהגמ' דיומא (לא:) שהיו מפיגין את הצינה של המים לכהן גדול. [ואמנם הרדב"ז בתשו' החדשות (ח"ד סימן אלף קס"ו) כתב דשאני התם שבאמת הוא אסור אלא שאין שבות במקדש, ולדבריו במדינה אסור בכה"ג, דאע"פ שזה רק בהפגת צינה מ"מ אסרו, וכן מבואר במאירי ביומא שם, וה"ד בתפל"מ שם, אולם מסתימת שאר המפ' לא נראה כן, ודיינו להחמיר בפושרים (שגם בזה מצאנו הרבה המתירים), שבזה שפיר איכא לסברתו דהרדב"ז שם דחיישינן לטעות בין חמין לפושר, אבל בהפגת צינה לבד קיל טפי. ושמא יש מקום לומר שאף הרדב"ז איירי בפושרים, והבין שהפגת צינה ופושרים היינו הך, וכמו שהבין הזרע אמת, ועכ"פ כיון שלא שמענו איסור אלא בפושרים, וכדמוכח בשו"ע סעיף ד' וככל הנ"ל, י"ל דבהפגת צינה שרי, וכפשטות הגמ' דיומא, וכן אשכחן שלמדו מהגמ' דיומא עוד הלכות (עיין בסימן שי"ח לענין נתינת גוש חם במים), ולא אמרינן דשאני התם שאין שבות במקדש, ואכמ"ל].

289. ובגדר פושרין יש לבאר: שלדעת המתירים בפושרים, הוא עד 37 מעלות (כן ראיתי באול"צ פל"ה תשובה ג' בביאורים, והביא ראיה ממש"כ בגמ' שפושר הכא כחמימות הרוק, וחמימות הרוק הוא כחמימות הגוף שזה 37 מעלות, עיי"ש. וכ"כ בשו"ת מנח"י ח"ד סימן מ"ד אות כ"ו שהוא כחמימות הרוק. וע"ע בשו"ת אז נדברו ח"ב סימן ל"ה מה שכתב בזה, וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' כ"א. וע"ע באגר"מ ח"ד סי' ע"ד רחיצה אות א' שכתב שהוא מותר באופן שהוא פחות ממידת החום שדרך סתם בנ"א לרחוץ בחול, ואף אם אחד יכול לסבול יותר חום בטלה דעתו, ע"כ. ולכאו' זו קולא גדולה דנראה שהוא יותר מ-37 מעלות. אמנם בתח"ד כתב שאסור בחום קטן שהרי אף בחול אין רוחצין בחום גדול, ואכמ"ל. וע"ע בערוך השולחן כאן). אולם כבר כתבנו שיש לאסור גם בפושרים, וממילא גם בפחות מזה אסור, ובספר תהלה לדוד (סק"ג) כתב שכל שמרגישין במים חמימות יש לאסור, ע"כ, וממילא הפגת צינה המותרת היינו הפגת צינה בעלמא בלא שמרגיש בה שום חמימות, ודו"ק. [וע"ע בתהל"ד שם מש"כ ע"ד שו"ע הגר"ז, ועיין עוד בשש"כ סי"ד ס"ג].

והנה הערנו לעיל שישנם כמה דרגות בענינינו, א'. חמים בחום שהיד סולדת בו (וזה אסור בכל אופן מצד בישול, אמנם יש בו נפ"מ ג"כ אם עשאו ע"י שעון שבת וכדו'). ב'. חמים פחות משהיס"ב כגון 40-45 מעלות וכדו'. ג'. פושרים שהוא עד 37 מעלות, וכנ"ל. ד'. הפגת צינתן, ולהאמור נראה שאופן הב' דינו כחמים ואסור לכו"ע. (שהרי בפו' מבואר שחיממו חמין לרחיצה אף שלא היה פושרים, ועיין שעה"צ אות ט'). ואופן הג' הרי הוא שנוי במחלוקת הפו', כנ"ל. וכבר כתבנו שיש להחמיר, ואופן ד' מותר.

290. שו"ע (סעיף ו'). ועיין להלן ששייכים בזה ג' טעמים, א'. שמא ישפכו עליו המים, ונמצא כרוחץ בשבת, וכ"כ רש"י והר"ן. [ולטעם זה יש לבאר: א'. זה ודאי שלא מדובר שחימם באיסור, שאם כן אסור ליהנות מזה אפילו בחימום בלבד וגם בלא הרחיצה. ב'. ובחימום בהיתר יש ב' אופנים, יש חימום מער"ש שנשאר חם, ויש חימום בשבת בהיתר. ובאופן שהמדובר כאן בחימום בשבת בהיתר (כאותם אופנים שהזכרנו לעיל), א"כ מובן מה שיש חשש איסור ברחיצה שהרי אפילו איבר אחד אסור, אבל אם הוחמו מער"ש אינו מובן כ"כ אמאי אסור, הרי אינו רוחץ בזה כל גופו. וכבר הקשה כן בב"י לעיל בסעיף א', וכתב די"ל דשמא ישפכו על גופו (כלומר כל גופו) קאמר, ולא רק על בני מעיו, ודייק לה מלשון הגמ' שמא ישפכו "עליו" וכו', עיי"ש. ולדבריו משמע שהבין דמיירי שהורתח מער"ש, ולכן הוצרך לומר כן. אולם במג"א כאן (סק"ו) כתב באו"א דמיירי שהוחם מעט בשבת, ולכן אסור משהו, עיי"ש. והיינו שהוחם עד שאין היס"ב בו, וכ"כ במחה"ש. וכ"כ בפשיטות בשעה"צ (אות ט') ובכה"ח (אות כ"ד). ומה שהב"י לא פירש כן, נ"ל מפני שאסור להפשיר במקום שיכול לידי חום שהיס"ב, וכדי שיפשיר כ"כ עד שיהיה בו איסור רחיצה לא ניח"ל. אולם ז"א, שהרי אפילו פושר מעט אסור כמו שכתבנו לעיל להלכה, ואולי רצה לפרש כן מאחר שלפי"ד כמה מפ' האיסור הוא מפני הסכנה, וכדלהלן, ולפירושם הא ודאי שהיו מים רותחים, ולכן כתב באופן שהמקרה שווה לכו"ע]. ב'. משום שהדבר ניכר שהוא לרפואה, ואסור מגזירה של שחיקת סממנין, וכ"כ התוס'. [ועיין להלן נפ"מ בין הטעמים]. ג'. ושייך בו עוד טעם שאסור אף בחול, והוא מפני הסכנה, שמא ישפכו עליו. ד'. יש לציין שבתוס' הנ"ל כתבו עוד סיבה לאסור (בתירוצם הראשון), והיינו באופן שיש לו אלונטית וחיישינן שמא ישפך ויבא לידי סחיטה, עיי"ש. (אך הפו' לא העתיקו טעם זה, וצ"ע).

291. פשוט, שכל הטעמים הנ"ל שייכים גם בחולה. (וע"ע להלן בסי' שכ"ח. ואף מצד רפואה יש שאסרו בלא שינוי בדברים שרפואתן חיצוני כמו אפר מקלה וכדו').

292. שו"ע סעיף ו'.

ומצוי היום בקבוק גומי ששמים בו מים חמים, ומניחים אותו על הבטן לרפואה, וזה מותר, כיון שהוא סגור, וכן מבואר להלן בסמוך שאם הכלי סגור מותר להשתמש בו, ואין בזה חשש סכנה (כ"כ משנ"ב סקי"ט וש"א), ואמנם שמעתי מכמה אנשים שאירעו מעשים שהיה פתוח קצת, ובלא שימת לב נשפכו המים וניזוקו, אולם מדברי הפו' נראה דלא חיישינן לזה, וכנזכר. והטעם נראה מפני שאפשר לבודקו, ועוד שגם כשמוזג מן הקומקום לבקבוק זה, ג"כ מצוי שישפך עליו. והחכם עיניו בראשו לבדוק כדי שלא ינזק, דלא חיישינן בזה למיעוטא, וכל האיסור הוא בכלי בלא סוגר, ודו"ק.

293. כ"כ הפמ"ג, והובאו דבריו בביה"ל (ד"ה שפעמים), שמשמע שאפילו שהם עתה פושרים שאין היד סולדת בהם ג"כ אסור, ושכן משמע במג"א שכתב "בחמין שהוחמו מעט", ע"כ. וע"ע בכה"ח (אות כ"ד) שהביא כן מהמג"א, וביאר דר"ל שאפילו אם הוחמו רק בהפשר אסור, שאם זה בחום שהיס"ב אסור משום בישול, כמש"כ בסימן שי"ח.

אמנם הביה"ל (שם) כתב שאינו יודע מנא ליה וכו', ועל כן מסתברא שהאיסור כאן הוא אפילו אם היד סולדת בהם לבד, ומפני שלפעמים יכול לקרות שיהיה רותח כ"כ עד שבטנו של גדול יוכל להכוות, אבל לא בפושרים גמורים, ע"כ. ובפנים כתבנו דעת הפו', משום דלא ברירא ליה להביה"ל כ"כ. וגם מפני שכן משמעות הפו', וכמו שהעירו האחרונים הנ"ל, וכן מוכח עכ"פ לפי הטעמים הנ"ל של רש"י ותוס', ולדידהו האיסור הוא ככל פושרים, שגם בהם שייך איסור רחיצה, וגם מצד רפואה, ודו"ק. ויבואר איפוא שכל הנידון של הביה"ל הוא לגבי החלק השני שבשו"ע שיש בזה משום סכנה, אולם מצד איסור רחיצה כרש"י והר"ן ודאי שיש חשש איסור גם בפושרין.

294. דין זה תלוי במחלוקת הראשונים הנ"ל, שלפי טעמו של רש"י מצד רחיצה אין חשש, שהרי הוא סגור, ולפי טעם התוס' גם בזה אסור משום רפואה, והובא במשנ"ב (סקי"ט) בשם הקרבן נתנאל, ופסק המשנ"ב שם שלצורך גדול יש להקל, וכן כתב כהאי לישנא בכה"ח (אות כ"ד). ואפשר שהטעם להתיר במקום צורך, הוא הן משום דנקטי טפי כטעמו של רש"י, והן משום שיש לומר שאף לתוס' מותר כיון שהוא עשוי גם לשימוש הבריאים, ועיין בזה להלן בסי' שכ"ח. ועיין עוד להלן בענ"ז מש"כ למעשה.

295. יש לבאר שכל החשש בזה הוא דווקא כשעושה זאת משום רפואה [וכגון למי שיש לו כאבי בטן, או למי שנתפס לו איזה איבר מחמת הקור וכדומה], אבל אם עושה כן לחימום בעלמא נראה שמותר, וכה"ג נתבאר להלן בסימן שכ"ז סעיף א' שבעושה לצורך בריא מותר, אף אם הוא דבר שחולים עושים אותו. (הגם שהט"ז בסי' שכ"ח אסר גם בכה"ג, אינו מוכרח, וכבר כתבנו מזה להלן בסי' שכ"ח).

296. כן ראיתי באול"צ (פל"ו ס"א) שהעיר שלכאו' הדבר שנוי במחלוקת הראשונים הנ"ל, ושוב כתב שמדברי השו"ע נראה שסובר שהעיקר כטעמו של רש"י והר"ן שהוא משום רחיצה, שהרי השו"ע הזכירו כאן בסימן שכ"ז בהל' רחיצה, ולא להלן בסימן שכ"ח בדיני חולה, ודו"ק. [ויש לבאר שאע"פ שמצאנו כה"ג טובא שהשו"ע מזכיר דברים שיסוד האיסור מצד דבר אחר שלא מענינו, שמ"מ אגב הדוגמאות הוא מזכיר גם דברים אחרים, וא"כ ה"נ י"ל כן שכיון שהוא הזכיר דיני רחיצה וכו', הזכיר גם ענין זה שנראה כרחיצה וכו'. ויש לדחות, חדא שכיון שהוא שנוי במחלוקת לא הו"ל לסתום הדברים כן כ"כ, שסובר כשיטת רש"י. ועוד, שאם היה לנו לבחור היכן לכתוב הלכה זו, טפי נראה להזכירה בהל' חולה שעיקרו טפי, ומה גם שאינו נראה כרחיצה במה שנשפך עליו, ודו"ק]. והוסיף עוד סברא להתיר, שכיום משתמשים בדבר זה גם כאלה שאינם חולים, ולא כבזמן קדום שרק החולים היו משתמשים בו לחימום, וממילא ה"ז דומה למש"כ השו"ע (בסימן שכ"ח סל"ט) שכל שהבריאים עושים כן לא גזרו בו, עכ"ד. וכסברא זו כתב גם בשש"כ ע' תע"ד שבמקום שרגילים לחמם את המטה, בזה שוב אינו ניכר שהוא לרפואה ומותר, עיי"ש. וכן הוא בשולחן שלמה (כאן אות ז'), וכ"ה גם

ומותר לחמם בגד וליתנו על בטנו[297], וכן מותר לחמם כלי ריק וליתנו על בטנו[298].
וכן מותר להשתמש בשמיכה חשמלית ומזרון חשמלי וכיוצא[299], אך יזהר שלא יטעה ללחוץ על החשמל או לשנותו בויסות החום[300].

רחיצה בים ובנהר, והליכה בגשמים

י. הרוחץ בנהר צריך לנגב גופו יפה כשעולה מהנהר, כדי שלא ישארו המים עליו ויטלטלם ארבע אמות בכרמלית[301], ולכן תיכף כשעולה סמוך לנהר ינגב עצמו, ולא ילך כלל עם המים שעליו, שמא ישכח וילך בהם ארבע אמות[302], וכמו כן יזהר להניח את המגבת שמנגב בה את גופו סמוך לנהר[303], וצריך לנגב עצמו יפה, אך המים שבלועים בשער ראשו ובזקנו אין בהם איסור הוצאה[304].
וכן יש להזהר בזה בנהר עצמו, כשעולה ממקום עמוק, ומקצת גופו הוא חוץ למים, שלא ילך כך ארבע אמות, שהנהר דינו ככרמלית, ונמצא מטלטל ארבע אמות בכרמלית[305]. ולכן כשיורד לרחוץ בנהר, יזהר שלא יכנס יותר מארבע אמות משפת הנהר, כדי שבחזרתו לא יטלטל ארבע אמות[306].
ודע שכתבו הפוסקים שנהגו שלא לרחוץ כלל בנהר או בים, משום כמה מכשולות העשויות לבא על ידי זה. ואסור לפרוץ גדר בזה[307]. אמנם ידיו ורגליו מותר לרחוץ, רק יזהר לנגבם מיד, ולא יטלטלם ארבע אמות[308].
י"א. יש מן הפוסקים שכתבו שאסור לרחוץ בשבת אפילו במים צוננים לתענוג, וכן מנהג הרבה מבני אשכנז, ועיין עוד בהערה[309], אולם בקרב בני ספרד לא נתפשט מנהג זה, ולכן מותר להתרחץ במים צוננים[310], וכן אפשר לרחוץ

בשבה"ל (ח"ח סי' פ"ג ס"מ). וכ"כ עוד באחרוני זמנינו. וע"ע גם בשו"ת צי"א ח"ד ובשו"ת באר משה ח"א שמצדדים להקל. [וע"ע באול"צ שם שמותר למלאת את הבקבוק ואין בזה הטמנה, וזה פשוט].
ויש לציין שלכאורה היה מקום להעיר שמצאנו עוד בשו"ע בסימן שכ"ח (בסעיפים מ' מ"ג) שמותר להניח על מעיו כוס חם שעירו ממנו המים, עיי"ש. ומבואר שם דכל שלא שייך בו גזירת שחיקת סממנים שרי, ואין בו משום רפואה כלל. וכמו שכתב שם, אולם באמת אין מזה ראיה כלל לנידונינו [דאל"ה תיקשי על התוס' שכתבו משום רפואה, מדין זה שהוא גמ' מפורשת בשבת (סו:) סחופי כסא וכו']. ועל כרחך דשאני התם שהרפואה ע"י הכוס היא דווקא ע"י כוס, שעי"ז נמשכים המעיים. וממילא אין לחוש שיעשה רפואה אחרת ע"י סממנים וכיוצא, משא"כ כאן שיש חשש שכמו שמחמם את המעיים ע"י מים, כך יוכל לחממם ע"י סממנים למיניהם כמו צמחים חריפים וכדו', ושוב איכא חשש גזירת סממנים, ופשוט. ושו"ר אח"ז במנח"י (ח"ה סי' ל"ב) שעמד בזה, וכתב שי"ל שסברו התוס' שעושים בסממנים, או שסוברים שגם אם אין דרך לעשות בסממנים גזרו על כל הרפואות.
297. רמ"א בהגה (סעיף ו').
ומותר לחמם את הבגד אפילו בחום שהיד סולדת בו, כ"כ בכה"ח (אות כ"ד), שבכה"ג לא שייך משום בישול, ע"כ. אמנם כ"ז כשהבגד יבש, אבל בבגד רטוב יש בזה איסור משום בישול, וכמבואר בשו"ע לעיל (בסימן ש"א סמ"ז), עיין שם. וע"ע בדברינו בסי' שי"ח בזה.
298. משנ"ב (סק"כ), וביה"ל (ד"ה מותר), וכה"ח (אות כ"ד). וכן מבואר עוד להלן בסימן שכ"ח סעיף מ' ובמשנ"ב שם. [ועיין שם לענין שמיכה ומזרון חשמלי].
299. אגר"מ ח"ג סימן נ' ושולחן שלמה כאן סק"ח.
300. עיין אגר"מ שם שיעשה היכר במקום שמווסתים החום, או בחיבור לחשמל, כדי שיזכור שהיום שבת. ואע"פ שמצד הלכות שהיה אין חשש ולא גזרו ע"ז, עיין בסי' רנ"ג מש"כ בזה, מ"מ ראוי לאדם שיגדור עצמו בדבר שעשוי לבא לידי מכשול, וכעין מה שכתבנו בסו"ס רנ"ב גבי שעון מעורר. וע"ע גם בסי' ער"ה, וכיוצא.
301. שו"ע (סעיף ז'). וגזרו בזה מפני שהעולה מן הרחיצה יש ריבוי מים על גופו (ולכן במטר סוחף על ראשו הקילו, וכדלהלן), ע"כ. ומאחר שהנהר יש לו דין כרמלית, וכמו שמבואר בשו"ע להלן (סימן שמ"ה סעיף י"ד) איזה הוא כרמלית מקום שאין הילוך לרבים, כגון ים ובקעה וכו', וכתב המשנ"ב שם שהוא הדין נהר, וכמבואר לקמיה בשו"ע (שם סעיף י"ח), לכן אסור לטלטל בו יותר מד' אמות [וגם פחות מד' אמות גם כן אסור, כמבואר בשו"ע סו"ס שמ"ט (וע"ע בביה"ל שם)].
ויש לדקדק בלשון השו"ע שכתב שצריך לנגב "יפה", והלא כל עיקר הגזירה הוא משום שהעולה מן הרחיצה יש ריבוי מים על גופו, וכמו שכתב השו"ע כאן, וא"כ באופן זה שמנגב, אף שנשאר לו איזה טיפות ולחלוחים, הלא בודאי אינו בגדר ריבוי מים על גופו (ובודאי לא גרע מההולך ברה"ר ומטר סוחף על ראשו), ויש לומר שכיון שבכל עולה מן הרחיצה יש ריבוי מים, שוב גזרו חז"ל על מים אלו, ואפילו אי איתרמי שלא יהיה ריבוי דלא פלוג רבנן, ודו"ק. [וכעין זה כתבנו לעיל בדברי השו"ע סעיף ה' בדעת הרא"ש שכתב שצריך לנגב ידיו "יפה", עיי"ש]. ועל פי זה יש ליישב גם המבואר במשנ"ב (סקכ"א) שמותר לרחוץ ידיו ורגליו בנהר, אם הוא מנגבם קודם שילך ד"א, ע"כ משם הא"ר. ומבואר שגם על ידיו ורגליו בלבד אסור, וכן מבואר גם במשנ"ב (סקכ"ה) בשם הפמ"ג להזהר שלא לטלטל מקצת מן הגוף והמים עליו, עיין שם. ומבואר שבכל מקצת גופו ג"כ אסור, ולהאמור צ"ל דלא פלוג רבנן, ואסרו כל טלטול מים של רחיצה ואפילו במקצת. שו"ר שבשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן קע"ח הקשה ע"ז הלא הם מועטים ולמה אסור, עיי"ש. ולהאמור יש ליישב בפשיטות, וכן הזכרנו להלן בסוף ההלכה בהערה שם. (וע"ע בהערה הבאה במוסגר מש"כ בזה עיי"ש, וע"ע גם בהערה שאחריה שהוספנו בזה הערה). ודו"ק.
ונתעוררתי בקושיה נפלאה בזה, מהא שמצאנו בשו"ע (סימן ש"א ס"ד) שאם היה הולך לדבר מצוה כגון להקביל פני רבו וכו', יכול לעבור באמת המים, ובלבד שיעשה שינוי וכו', עיין שם. ועיין בדברינו שם שהזכרנו כמה וכמה תנאים ואזהרות בענין מדברי הפוסקים, כיעוין שם. ולא מצינו לכאו' לאחד מן הפוסקים שהזכיר שיש בזה אזהרה שצריך שיתנגב (ואף שאין לו מטפחת מ"מ ממתין עד שיתייבש), ומסתמא ההולך בדרך הרי זה עכ"פ כרמלית, ומדוע לא חששו לאיסור טלטול ד' אמות, וצ"ע. והיה מקום לומר ששם הוזכר "אמת המים", וכבר כתבו המפרשים שנקראת "אמת המים", משום שגובהה אמה ורחבה אמה וכו' (וכמו שהזכרנו לעיל בהערה ריש סעיף ג' מדברי הראשונים, עיי"ש). וממילא אין בזה ריבוי מים כמו אחד שרוחץ בנהר ולכן לא גזרו, וכעין שכתב השו"ע כאן שבהולך בדרך ומטר סוחף על ראשו מותר כיון שהוא מועט (והובא במשנ"ב), אולם ז"א, שהרי מפורש בגמ' ביומא (עז:) שבמקום שלא רדיפי מיא מותר ללכת במים אפילו עד צוארו, עיי"ש (ונזכר גם בביה"ל בסי' ש"א שם ד"ה יכול), שאפילו במרובים מותר (ומה שהערנו מלשון "אמת" המים, לק"מ, שכבר כתבנו לעיל בסעיף ג' בהערה שלפעמים הוא יותר מאמה, ואעפ"כ נקרא כן על שם שבדרך כלל הוא אמה). ואין לחלק בין רוחץ שרוחץ גם ראשו, לעובר בנהר שזה בלא ראשו, ז"א, שמלבד שאין נראה לחלק בזה, עוד נראה ששם מותר ללכת גם אם ראשו רטוב (ואין לדייק כלום מלשון הב"י והט"ז, ועיין). ודו"ק. והנראה לתרץ בזה דשאני התם שהוא עובר בנהר עם לבושו שעליו, ובכה"ג לא חיישינן למים שעליו, שהרי מה שעל הבגד נופל מיד, ומה שבלוע בבגד אינו אסור כלל, וכמש"כ בשו"ת הר צבי (בסימן קצ"ז) בביאור שיטת הב"י, שכיון שהוא בלוע מותר, ודווקא בעולה מן הרחצה שהמים על גופו אסרו (וכן מבואר בתהל"ד בסקט"ו שבבלוע בבגדו אין חשש, וכ"כ עוד אחרונים, וה"ד בספר פס"ת בסו"ס ש"א).
אולם עדיין ק"ק, שהרי בעולה מן הרחצה עם בגדיו יש גם ריבוי מים שעדיין לא נטף, וגם הוא אינו בלוע, ולא הזכירו הפו' שימתין עד שירד ממנו כל המים, ויש ליישב שבדרך כלל כל המים יורדים מיד, ולא נשארים אלא הבלוע גרידא, אלא שעדיין יש להקשות לפמשנ"ת לעיל שלא פלוג רבנן, וגזרו גם על המיעוט, והרי בודאי שעליו מיעוט. ולכן נלענ"ד שכל הגזירה היתה דווקא "ברוחץ בנהר", ואז גזרו אפילו על מיעוט דלא פלוג, אבל כאן שהיה זה דרך הליכתו אינו בכלל הגזירה כלל, ודו"ק. [וכ"ז הוא לשיטת הב"י, שאילו להט"ז המבואר להלן שסובר שטעם ההיתר הוא מצד שבא בפתאומיות ולא גזרו בו, א"כ ה"נ שהוא הולך בדרך כדרכו יש לומר שלא גזרו, ואינו כמו רחיצה בעלמא, ודו"ק].
והנה לכאו' יש להקשות עוד בהלכה זו, ממה שמבואר בשו"ע (בסימן ש"א סמ"ה) שמי שנשרו בגדיו במים, הולך בהם ואינו חושש משום סחיטה, עיי"ש. ונראה שמזה ל"ק, חדא שיש לפרש שנשר איזה בגד אחד או שתיים, ולא ברוב הגוף, ובכה"ג גם הב"י מתיר, אי נמי שזה כמו מחמת הגשמים וכיוצא, ולפי הט"ז שבכה"ג לא גזרו כיון שבא בפתאומיות וכו', וכנזכר. ואמנם במשנ"ב (שם סקקס"א) כתב דמיירי בנשרו בגדיו בגשמים, "או שנפל בנהר ונתלחלחו בגדיו", אולם עדיין יש לתרץ שלא נפל עם כל גופו ולא רוב גופו, ועוד יש לומר ששם עיקר הנידון מצד סחיטה ולא משום הוצאה, ועוד יש לומר לפמשנ"ת לעיל שהמים שבלועים בלבוש אינם אסורים כלל, או כמו שכתבנו שכל הגזירה הוא ברחיצה דווקא, ולא בדברים אחרים שאינם מחמת הרחיצה (וע"ע מה שכתבנו, ועכ"פ טפי היה לו להקשות כנ"ל מסעיף ד' שם, וכדאמרן).
302. משנ"ב (סקכ"א), ועיין בשעה"צ שלפי גרסתינו בגמרא משמע שאין לו לעלות מהנהר כלל קודם שינגב עצמו, אולם לפי גירסת הרי"ף והרא"ש העיקר הוא שאפשר שינגב בסמוך לעלייתו, עיי"ש. וזה ודאי שאין איסור הוצאה במוציא מן הנהר ליבשה, ועיין בשו"ע סימן שמ"ו ס"ב ובמשנ"ב שם. [ויל"ד בזה לדעת המשנ"ב על פי גירסתינו שאסור לעלות לפני הניגוב, דהא לעולם אי אפשר לנגב עצמו לפני עלייתו, שהרי כל דלא עלה לגמרי נשארו רגליו רטובות, וכבר נתבאר (בהערה הקודמת) שגזרו חז"ל אף על מקצת גופו, וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתן. וגם קשה הדבר בסברא, הלא בלא"ה הוא נזהר מד' אמות (וי"ל שחששו שמא יטעה, וכמש"כ המשנ"ב שתיכף ומיד ינגב וכו'). וגם הרי המגבת היא בודאי נמצאת ביבשה, אא"כ היא על כתיפו או שחבירו מביאה לו, ועל כורחינו לומר כגירסת הרי"ף והרא"ש שאין קפידא לנגב עצמו בעודו במים, ודו"ק].
ומכל מקום כתב המשנ"ב שינגב עצמו תיכף, ולא ילך כלל בהמים שעליו שמא ישכח, ויש לבאר דאע"פ שפחות מד"א מותר (עיין בסי' שמ"ט וכ"ד), מ"מ כאן חיישינן טפי שמא ישכח, כיון שבלא"ה הוא צריך להתקדם ולעלות מן הנהר.
303. כ"כ המשנ"ב (סקכ"ב) שיניח מלבושיו שפושטן סמוך לנהר, וכתב ועכ"פ המטפחת שמטפח בו את גופו, עיי"ש. ובפשטות אם הוא מנגב את עצמו במגבת שוב לא איכפת לנו כ"כ מבגדיו, והעיקר שהמגבת תהיה סמוכה לנהר. (ואכן כן כתב גם הכה"ח באות כ"ו מדנפשיה, שאם יש לו מגבת יזהר להניחה סמוך לנהר, ולא הזכיר ענין בגדיו). אולם לפי מה שנתבאר לעיל (בהערה שלפני הסמוכה), יש ליישב כוונת המשנ"ב, שהרי נתבאר בשו"ע שצריך לנגב עצמו "יפה", וביארנו הטעם משום שחז"ל גזרו על כל מים, וא"כ שפיר יש לומר דחיישינן שמא לא ינגב יפה, ולכן כתב שיניח גם את בגדיו, שלאחר לבישת בגדיו שוב י"ל שאין לאסור ההליכה שאז זה כדין מטר, וכבר נגמרה הגזירה, וזה חידוש, ויל"ב. ולפי פשוטו י"ל שתחלת המשנ"ב איירי כשאין לו מגבת, ומש"כ ועכ"פ היינו כשיש לו מגבת, ואכמ"ל.
304. הנה כבר כתבנו לעיל לדייק מהשו"ע שצריך לנגב עצמו "יפה", וביארנו לעיל שזה משום שגזרו על טלטול מי הרחיצה, וממילא אפילו בכל שהוא אסור.
ולענין המים שבזקן ובשערות ראשו נ"ל שאין לחוש, שכיון שהם בלועים בשאר הרי הוא כחלק ממנו, ומותר. וכך מוכח בכ"מ לענין מים שעל בגדיו שמותר לצאת בהם, וכמבואר בשו"ע (סימן ש"א סמ"ה) במי שנשרו כליו במים, שהולך בהם ואינו חושש וכו', ומשמע גם שאין בזה משום הוצאה (וכן משמע שם בס"ד), ואין לתרץ כאן כהט"ז שלא גזרו, שהרי בנפלו בגדיו במים אינו דבר ההווה שנאמר שלא גזרו, ומהיכא תיתי להקל, ויל"ב. וה"נ לגבי השערות י"ל כן. כנלענ"ד. וכבר הבאנו לעיל שכה"ג תירץ בשו"ת הר צבי את דברי הב"י שלא חשש משום המים שבלועים בבגדיו, והלום העירו לי מדברי הב"י להלן (בריש סימן ש"ל) שכתב על הבאת שמן בשערה שכתב הרמב"ם שמביאתו ע"י כלי, וביאר הב"י טעמו משום דאע"ג שאין סחיטה בשיער, איסורא מיהא איכא, וא"כ מוטב לעשות הוצאה ע"י שינוי מבלי איסור אחר, "מלהוסיף עליו איסור סחיטה", ע"כ. ומוכח איפוא שגם המביאה שמן בשערה יש בזה משום הוצאה, ולא אמרינן שהוא בלוע ומותר. (ואין לתרץ שמדובר בשמן שעל השערות ולא במה שבלוע בהם, דז"א, ופשוט). ונומיתי לו שלפי"ד ההר צבי בביאור הב"י יצא סתירה בדבריו, אם בבלוע יש איסור הוצאה או לא, והנראה דשאני שמן שמטרתו להוציאו, וממילא השערות נעשו כמו כלי השומר את השמן, משא"כ במים שלא איכפת לו מזה, ונראה קצת ראיה ודמיון לדבר ממ"ש לעיל (בסימן ש"כ ס"ז) ספוג שיש לו בית אחיזה, מותר לקנח בו, והביאו שם הב"י והמשנ"ב את דברי הראב"ד שכתב שאע"פ שנסחט מותר, כיון שעשוי לכך, והוי כצלוחית מלאה מים שמריק ממנה מים, וה"נ י"ל כאן. ודו"ק. וכשלעצמו בלא"ה נמי ל"ק, שיש ליישב דברי הב"י הנ"ל שבסי' שכ"ו באופן אחר ודלא כהט"ז, ודו"ק.
305. פמ"ג, וה"ד במשנ"ב (סקכ"ב), ובכה"ח (אות כ"ז).
306. כן הוסיף המשנ"ב שם ע"ד הפמ"ג. וכ"כ גם בכה"ח שם.
307. כן כתב המשנ"ב (סקכ"א), ומשום שמצוי לבא לידי סחיטת שיער, ועוד כמה טעמים, עיין במג"א, ע"כ. וע"ע גם במשנ"ב להלן (סקכ"ד) בשם הפו' לאסור הטבילה וכו', משום דסוף סוף המנהג בזמנינו לאסור בשבת לרחוץ כל הגוף אפילו בצונן וכו', ע"כ. (וע"ע בביה"ל שם ד"ה אדם). ואף אמנם שמנהג זה נראה שאינו אלא לבני אשכנז שנהגו לאסור כל רחיצה אפילו בצונן (וכמו שיבואר להלן), משא"כ לדידן בני ספרד שנהגו להקל בזה (עיין בכה"ח אות כ"ה שהדבר תלוי במנהגים, וכן כתב עוד בכה"ח אות ל"א). אולם לגבי רחיצה בנהר ובים לתענוג ראוי לאסור גם לדידן, שהרי יש בזה כו"כ חששות מצויות, וכן מתבאר מדברי הכה"ח (סוף אות כ"ו) שכתב שנראה שמפני זה צריך להזהר שלא לרחוץ בנהר בשבת, דבנקל יבא להכשל ח"ו באיזה דברים הנז', עכ"ד. (וזה למרות שהכה"ח לפני כן, ואחרי כן כתב שזה אינו איסור מוחלט, ותלוי במנהגים וכו'). והכה"ח שם טעמו לאיסור הוא מפני חשש טלטול ד"א. אך באמת יש בזה עוד חששות, כגון שמא יבא לידי סחיטה של הבגד ים, וכבר מצאנו שאסור להרטיב בגד שדרך לסוחטו, שמא יבא לידי סחיטה (עיין בשלהי סימן ש"א, ובסימן ש"ב, ודו"ק). וכן מצוי בזה שבאים לידי שחיה וכו' (והרי הדבר אסור, כמבואר בסי' של"ט ס"ב, וכ"כ בשש"כ פי"ד הערה ל"ח). ועוד יש חששות שיבואו לסחוט הבגד ים, ולטלטל המים בלא שימת לב וכו'. והלום ראיתי באול"צ (פמ"ז סל"ב) שמותר להכנס לים אם נזהר שלא לשחות, וגם יזהר שלא לטלטל המים, וגם שיהיה בבגד ים שכולו ניילון ולא בד, ע"כ. אולם כ"ז לפום עיקר דינא, אבל למעשה אין להקל בזה, ואין לפרסם את הדבר מלבד שכבר נאסר ע"י רבותינו, עוד מה שהוא תמוה לרבים, והעיקר משום שבודאי יבואו לידי מכשול (ואם ראינו שבטלו חז"ל מצות שופר בר"ה שחל בשבת, וכן מצות לולב בסוכות וכו', מחשש שמא יטעה איזה אדם בהוצאה בשוגג, ומחמתו ביטלו את המצוה לכל ישראל, ק"ו בדבר זה). והדברים פשוטים וברורים, ובפרט צריך למיגדר מילתא בדור הזה שמן ההיתר יבואו לאיסור, ויש כח ביד חכמים אפילו לעקור דבר מן התורה (יבמות צ.) וק"ו בדבר זה, ואסור לפרוץ גדר. וכבר ראינו כמה פרצות בקדושת השבת נפרצו בזה מחמת הרחיצה בים, וכן ידוע דעת כל גדולי ישראל [אך יש לבאר, שכ"ז כשעושה כן לתענוג, אולם העושה כן לשם טבילה י"ל שמותר, וכמשנ"ת שמותר לטבול בשבת, וכן מותר לדידן לרחוץ בצונן, ובכה"ג שכל כוונתו לטבילה יש להקל, וע"ז נא' ישרים דרכי ה', צדיקים ילכו בם וכו']. וע"ע מה שכתבנו להלן בסימן שכ"ח סמ"ד.
308. משנ"ב (סקכ"א) בשם הא"ר, וע"ע גם במשנ"ב לעיל בסוף סימן ש"א (ס"ק קע"ו), עיי"ש. [ועיין בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן קע"ח שהקשה למה הצריך המשנ"ב לנגבם היטב וכו', עיין שם. ול"ק, לפמשנ"ת לעיל שאחר שגזרו חז"ל על העולה מן הרחצה, שוב הכל בכלל, ולכן הצריכו לנגב יפה, וכדלעיל, והכי נמי בנידו"ד שגם זה בכלל הגזירה ולא פלוג, והכל בכלל האיסור, אלא שמ"מ יש מקום להעיר מצד שיש כאן תרתי דרבנן, שזה שיעור מועט, וכלאחר יד וכו', ומ"מ להאמור י"ל שהכל בכלל הגזירה, ודו"ק].
309. בשו"ת מהרי"ל (סימן ק"נ) כתב שנוהגות הנשים שלא לטבול שלא בזמנם, ומה"ט מנהג פשוט שלא לרחוץ בצונן בשבת וכו', עיי"ש. אולם מזה אין ראיה לענ"ד, דדילמא עיקר האיסור הוא בנהר או בים, וכמו שמשמע שם שנקט בטעם הדבר משום סחיטה, ומשום שנושא מים שעליו בכרמלית וכו', עיי"ש. אבל בביתו או במקוה י"ל שמותר, אולם יותר מפורש בתרוה"ד (סימן רנ"ה) לאסור בזה בין בנהר ובין במקוה, אע"ג שלא מצינו איסור מפורש בזה וכו', עיי"ש. והובאו דבריו במג"א (סק"ח). וכ"כ הרבה אחרונים לאסור רחיצה אפילו בצונן, וכיעוין בא"ר, ובתו"ש, והגר"ז, ובמור וקציעה, ובביאור הגר"א, ובחיי אדם כלל ע' דין ד'.
ויש לציין עוד בזה לדברי המרדכי (סימן ש"ג) שכתב דהא דשרי ר' יהודה להשתטף בצונן, היינו דווקא בכה"ג לשפוך על איבריו, אבל להתרחץ (שהוא נכנס למים, וכמש"כ שם בב"י) לא, עיי"ש. ואמנם אנן לא קיי"ל כן, מ"מ חזינן שיטה בראשונים שלא לרחוץ בצונן, אלא שמ"מ שטיפה מותרת. והחומרא הנ"ל היא חומרא נוספת שגם להשתטף נהגו לאסור.
[וע"ע בערוה"ש שכתב בתוקף שאסור לפרוץ המנהג שנתקבל כמה מאות שנים, וקבלנו זאת כאיסור חמור וכו'. אמנם שם איירי לגבי רחיצה בנהרות ואגמים ומעיינות, עיי"ש. איברא שיש לדון בזה אחר שהאידנא רואים שרבים מבני אשכנז טובלים בשבת, ולא חששו כלל שמא יסחט וכו' (הגם שהגר"א באמת חשש לזה). וכה"ג מצאנו בערוך השולחן גופיה ביו"ד סימן קצ"ז שכתב עפי"ז להתיר טבילת אשה בשבת אף שלא בזמנה, עיי"ש. ושמא י"ל שברחיצה המסורה לכל אדם בביתו, ואף לנשים ועמי הארץ, חששו טפי. (ושו"ר בעולת שבת סקט"ז שאחר שהביא דברי המהרי"ל שלא לטבול בשבת מחשש סחיטה, כתב ועכשיו נתפשט המנהג להתיר בכל ענין, ע"כ). ויל"ב.
ודרך אגב נתעוררתי בזה, דהנה בגמ' בשבת (דף קמז.) מבואר שמסתפגים אחר הרחיצה. ובר"ן שם (ד"ה והא) הקשה דהיכי שרי להסתפג, אמאי לא חיישינן שמא יבא לידי סחיטה (וכעין מ"ש בשבת דף מח. ודף קיג:). ותירץ דיש לומר שכיון שכל הרוחצין מסתפגין, אם אתה אוסר עליו להסתפג אף אתה אוסרו ברחיצה, ואי אפשר, שאין הדבר עומד. (וכדאיתא בפ' כירה דף מ.). עכ"ל. והנה מבואר בגמרא שם וכמו שהביא הר"ן שא"א לגזור על רחיצה, ולכאו' תיקשי היאך כתבו הפו' שלא לרחוץ בצונן כלל, הרי א"א לגזור ע"ז כלל, וצ"ע.
ויש לומר, א'. שאה"נ שא"א לנו לגזור לאיסור, ושאני ענין זה שנהגו שלא לרחוץ כלל מתורת מנהג שהתפשט בישראל בארצות אשכנז, ומדנפשייהו (וה"ז כעין מימרא דר' זירא, דבנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו בטיפה כחרדל יושבות ז"נ, ואין זה מגזירת חכמים שגזרו, ורק לבסוף קבעוה חובה, וכמ"ש ביוסף טוהר בפתיחה א'). ב'. שיש דרך היתר אם יחצו במקלחת, וכל הקפידא הוא באמבטי, וכמש"כ באגר"מ ח"ד סימן ע"ד רחיצה אות ג' וכן בשו"ת מנח"י ח"ו סימן ל"ב, איברא שגם בזה נתפשט לאסור, וכמש"ש, ואכמ"ל.

באמבטיה שבבית עם מים צוננים[311], אך יזהרו מסחיטת המגבת והשערות, וכן יזהרו שלא לסרק את הראש במסרק, וכיוצא[312].

י"ב. ההולך ברשות הרבים, אף על פי שמטר סוחף על ראשו ועל לבושו, מותר ללכת כך, ואין בו איסור הוצאה[313], ומותר לצאת מביתו לכתחילה, אע"פ שיורד גשם[314].

וכן אם ירד שלג על בגדיו וגופו, מותר ללכת עימו ברה"ר[315]. ויש מתירים גם אם יש עליו שלג רב[316], אולם יותר נכון לנער את השלג בקלות מעל בגדיו, עיין בהערה[317].

זיעת הגוף אין בזה חשש הוצאה[318]. וגם אם הוא מזיע הרבה, מותר.

טבילה בשבת

י"ג. מותר לאדם לטבול מטומאתו בשבת[319], בכל אופן, וכמבואר בהערה[320].

ולדעת השו"ע מותר לטבול בשבת אפילו אם היה יכול לטבול קודם השבת, בין אנשים ובין נשים, וכן מנהג בני ספרד[321]. [ויש אחרונים שכתבו שנהגו הנשים שלא לטבול שלא בזמנו בשבת, וכן מנהג בני אשכנז[322]. ויש אומרים שלמנהגם אין לטבול בשבת אם היה יכול לטבול מערב שבת, אך אין למחות ביד המקילים, ובפרט באיש אם נטמא בשבת ויום טוב עצמו, אין להחמיר, ויש אומרים שאין להחמיר בזה כלל, ואדרבה זו מצוה לטבול בשחרית, וכן עיקר, וכן המנהג כיום פשוט להקל בזה[323]. ועל כל פנים לבני ספרד בודאי מותר בכל אופן, ואדרבה מצוה היא לטבול בשחרית בשבת][324]. ובכל אופן יש להזהר מסחיטה, ומסריקת השערות ושאר דינים[325].

י"ד. מותר לטבול בשבת[326].

ומקוה שמימיו חמים, נחלקו הפוסקים אם מותר לטבול בו בשבת[327], יש אוסרים, ויש מתירים, והמנהג היום ברוב המקומות להקל בזה, ויש להם על מה שיסמכו[328].

שו"ר באחרונים שדנו בזה לענין מקלחת בצונן, למנהג אשכנז אם הוא אסור או מותר, כיון שבדברי המהרי"ל ותרוה"ד מוזכר החשש מצד טלטול מלבד חשש סחיטה, ויש להסתפק איפוא כשיש רק חשש איסור סחיטה אם הוא אסור או לא, ועיין בפסקי תשובה בהערות 14-15 שהביא דברי הפוסקים בזה זה לעומת זה, עיי"ש. והמנחת יצחק כתב להחמיר בזה (אבל למצטער יש להקל), וכתב שמכל מקום מותר מקלחת של ט' קבין לטהרה מקריו (והיינו דלא גרע מטבילה שהתירו הפו'), עיי"ש. וכ"ה בשם החזו"א בספר מנוחה נכונה ע' מ"ט לאסור בזה, ואכמ"ל. [ויש לבאר שבימות הקיץ החמים בודאי יש להקל לרחוץ לכו"ע, וכדרך שכתבנו לעיל בריש הסימן גבי מצטער, ודו"ק. אלא ששוב חזינן להחזו"א שם שהחמיר אף בזה, אולם במנח"י הביא שראה שיש מקילים בזה למצטער (וציין לקצוה"ש ובבדה"ש), עיי"ש. ובאמת תמוה להחמיר במנהג בעלמא יותר מעיקר האיסור של חז"ל ברחיצה בחמין, אא"כ אינו מצטער כ"כ, אבל במצטער אין נראה לאסור כלל].

310. כן העידו בגדלם כל רבותינו שלא נהגו איסור בזה במקומינו, וכיעוין בזה בכה"ח (אות כ"ה) בשם העו"ש שעכשיו נתפשט המנהג להתיר בכל ענין, ע"כ. וכתב שם הכה"ח דנהרא נהרא ופשטיה (וע"ע בכה"ח אות ל"א), וכן מוכח מדברי הפו' דמייתינן להלן בסעיף ח' לענין טבילה, ולא חששו לדברי המשנ"ב והביה"ל שם שכתב להחמיר מאחר שנהגו שלא לרחוץ בצונן, עיי"ש. וממילא למתירים בזה (וכן מנהג בני ספרד וכמו שכתבנו שם) מוכח דלא חיישינן. ושו"ר למהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"ב סימן ל"ב (ובכה"ח להלן הזכיר מדברי הבית יהודה) שכתב לבאר דאין לחשוש שמא יסחוט, כיון שסחיטה אינו אלא מדרבנן, ואין לגזור גזירה לגזירה וכו'. וסיים ולכן אע"פ שהמג"א אסר מחשש שמא יסחט שיער, ליתא, שאע"פ שהכל בו אסר מטעם זה, מ"מ הרי השיגו מרן הב"י. וכוותיה נקטינן ותול"מ. והוסיף וכן שמעתי שהמנהג בעיה"ק ירושלים שרוב החכמים טובלים ביום שבת בבוקר לאחר שקיימו מצות עונת ת"ח שהיא בליל שבת, עיי"ש. וה"ז כמבואר. ושו"ר שכ"כ להלכה עוד באחרונים, וכיעוין באול"צ (פל"ה סי"ב) משם העולת שבת [שהזכרנו לעיל], וכן פסק שם שמותר לרחוץ בצונן, וכ"כ בשו"ת תפלה למשה (סימן נ"א אות ג'), ועוד רבים, וכן מבואר בפשטות דברי השו"ע. וכן המנהג להקל. ואף אמנם שראיתי הלום בישכיל עבדי ח"ו חאו"ח סוס"א שכתב להלכה כהמג"א בשם מהרי"ל לאסור רחיצת כל הגוף מחשש סחיטת שיער וכו', וכתב ומי יכול לצאת נגד המנהג שנהגו להחמיר המיוסד על יסודות איתנים, ושכ"כ המשנ"ב, עיי"ש. ודבריו תמוהים מאד להחמיר בזה נגד המנהג וגדולי הספרדים שהתירו. וכן התירו הפו' לטבול, ולא חששו ולא מידי לסחיטת שיער (וגם בעיקר סחיטת שיער כתבנו במקומו בסימן ש"כ שרבים סוברים שאין בו איסור כלל, ועכ"פ אינו אלא חשש דרבנן, ואין להחמיר בו להוסיף גזירה על גזירה). ועיין בשו"ת אז נדברו ח"א סימן ס"א שדן אם מותר לספרדים מקלחת בצונן, וכתב שלמעשה הדבר תלוי במנהגים, עיי"ש. אמנם למעשה המנהג פשוט להתיר, וכמו שהבאנו מהבית יהודה ועוד, ופוק חזי מאי עמא דבר, ותו לא מידי, ועכ"פ למעשה אין לחוש בזה ולא מידי, רק יזהר לכתחילה מסחיטת השיער.

[ויש לבאר עוד, שהנה כתבנו לעיל בשם הגרע"א והפו' שלמצטער מותר אף בחמין, ובקרב ארצות המזרח וספרד שהם ארצות חמות ודאי לא אסרו רחיצה עכ"פ בצונן, שמלבד הטעם של מצטער אפשר שזו גזירה שאין הציבור וכו'. אבל בארצות אשכנז שאינו נחוץ כ"כ שפיר החמירו, ועכ"פ גם לאחר שבאו לא"י שהיא חמה מאד בקיץ נראה לכאו' שאין להקל, אחר שקיבלו עליהם האיסור, וכן נתפשט למנהגם גם כאן בלא חילוק, אא"כ הוא בגדר מצטער שבזה כתבנו לעיל שנראה בפשטות שמותר, ובפרט במקלחת].

311. פשוט. דהיינו הך בכל דוכתא, ודין אמבטיה כדין שפיכת מים עליו. וע"ע בתפל"מ שם. ופשוט.

312. הזכרנו בפנים חששות מצויות וצריך להזהיר בזה מאד, ובפרט באיסור סירוק השערות (עיין בשו"ע סו"ס ש"ג), וכן בענין סחיטת הבגדים והמגבת (עיין בסו"ס ש"א ובסימן ש"ב).

ולענין רחיצה בסבון, הנה בסבון נוזלי פשיטא שמותר, ומן הדין כבר כתבנו במקומו (בסי' ש"כ) שמותר אף בסבון מוצק, אלא שרבים נהגו להחמיר. ועכ"פ יש להזהר בחפיפת ראשו בסבון, משום שבזה יש חשש תלישת שערות וכן חשש סחיטה בשערות. אמנם עיין להלן בסעיף ט' שמוכח מן הדין דשרי לחפוף בנחת עכ"פ.

313. שו"ע (סעיף ז'), ובטעם הדבר, הנה בשו"ע שם מדוקדק ומבואר שכיון שהם מים מועטים לא הקפידו בו, וכתב המשנ"ב (סקכ"ג) שכיון שאין מצוי בהם שיעור הוצאת המים לא גזרו בזה, שהוא שלא כדרך הוצאה, ע"כ בשם הפמ"ג בביאור דברי הב"י (וכ"ה בכה"ח אות כ"ח). אולם הט"ז כתב שאין טעם זה מספיק, שהרי עינינו רואות שיש ריבוי מים מן המטר יותר ממה שיש כשעולה מן הרחצה, אלא הטעם הוא משום שאי אפשר להמנע ממנו, שהאדם הולך ברשות ברה"ר ופתאום בא מטר עליו, ולכן לא גזרו, ע"כ. וה"ד בכה"ח שם. (ואפשר שיש להוסיף כן גם בדברי הב"י, וכמו שהערנו להלן, ואינו מוכרח). וא"ת דמ"מ הרי אסור, וצ"ל שבכה"ג אין דרך הוצאה בכך, וא"כ אינו דאו' והתירו. והאחרונים הנ"ל הצריכו תרתי, ולהט"ז סגי בזה שאינו דרך הוצאה. וע"ע בשו"ת תורה לשמה (סימן פ"ו) שכתב עוד ליישב החילוק בין מטר לרחיצה, ואכמ"ל.

ובביאור דברי הב"י, עיין בשו"ת הר צבי (סימן קצ"ז) שכתב שהמים הבלועים בבגדים, אף כי רבים הם בטלים לבגדים, ואין שום איסור בהם, ולכן לא אסרו בהולך בדרך ומטר סוחף עליו, ודווקא בעולה מן הרחצה שהוא בלא בגדים אסור, ע"כ. ואכן כן מבואר בתהל"ד (סקט"ו) שמים הבלועים בבגדיו אין בהם חשש הוצאה, עיי"ש. וכן כתבו הרבה אחרונים להתיר בכיוצא בזה לגבי מים הנמצאים בזקנו, כיון שהם בלועים ובטלים בו, והובאו דבריהם בפס"ת סוף סימן ש"א, עיי"ש. והעיקר שם כדעת המתירים מכמה טעמים, ואכמ"ל. [אלא שבדברי הט"ז מוכח שאף במים שבלבושו יש חשש הוצאה. ובדוחק חשבתי לתרץ שכוונתו בבגד עור וכדומה שהמים עומדים מעליו, ודוחק, ועכ"פ דעת הב"י ברורה. וכן דעת האחרונים כנ"ל].

314. כ"כ הגר"ז (בסימן ש"א סעיף ס"א), וה"ד בשש"כ (פט"ו הערה קכ"ג), אמנם לכאו' הדבר תלוי בטעמים הנ"ל בהערה הקודמת, שלטעם השו"ע שכיון שהוא מועט לא גזרו, א"כ ה"נ הוא מועט ולא גזרו, אולם להט"ז הלא הוא יכול להמנע ולא לצאת מביתו, ובכה"ג אפשר שלא התירו. ושו"ר אחר זמן רב בשו"ת תורה לשמה שמבואר כן שלדעת הט"ז יצא שלא ילך לכתחילה בר"ה בעת שיש מטר סוחף, עיי"ש (כן נקט בפשיטות בשאלה, וידוע שהשאלות שהובאו שם הם מן המחבר בעצמו, כדרך שעשה בעל התרוה"ד ועוד, כפי שנראה מכל התשובות שם, ועכ"פ גם המחבר הסכים עם זה). אכן לענ"ד זה אינו נהירא, ולשיטתו אף אם יצא כבר מהבית, אם יכול לחזור או להכנס מתחת לאיזה בנין, יהיה מחויב לעשות כן אפילו זמן רב. וגם בפשטות משמע שבכל אופן מותר, והסברא בזה נראה דכיון דבעלמא קשה להזהר, שפעמים שבא המטר בפתאומיות, שוב לא גזרו כלל, וה"ז כמו בענין הטלת מי רגלים בשלג (בסימן ש"כ), לדעת הסוברים שלא גזרו, דשוב אף אם יש לו מקום אחר שאין בו שלג ג"כ מותר (וע"ע מה שכתבנו בענין טבילה בחמין). ועוי"ל שכיון שיש לו צורך לצאת, וכך הוא טבע ודרך העולם היא בפתאומיות, לא גזרו, ודו"ק. וע"ע גם בתורה לשמה (הנ"ל) שגם הוא מסכים כן לדינא, עכ"פ לפי הטעמים שכתב שם, ודו"ק.

315. שש"כ פט"ו הערה קכ"ג, וכדין גשם הנ"ל.

316. עיין בשש"כ (שם) שכתב דבשלג מותר, עיין שו"ע וכו'. ואף אם ירד שלג רב, ועיין ט"ז שא"א להזהר ממנו ולא גזרו רבנן, וא"כ הה"נ לגבי שלג, ע"כ. ולכאורה הלא דין זה הוא רק לפי טעמו של הט"ז, אבל להשו"ע שהטעם הוא משום שהוא מועט, הלא כאן אינו מועט, ואיך אפשר להקל נגד השו"ע. וגם בשש"כ מבואר שנרגש בזה שתלוי בטעמים, וא"כ קשה איך הקיל כהט"ז. ואפשר שאף השו"ע שמשמע שנקט כטעם הנזכר משום שהוא מועט, אינו בדווקא, ושפיר י"ל שיש עוד טעמים לכך, וכגון מה שכתב הט"ז. (ועיין בלשון הט"ז שכתב "ואין זה מספיק" וכו'). וכיון שאינו כדרך הוצאה, י"ל דאף לשו"ע יהיה מותר. וכן נראה מריהטת דברי הפו' שלא כתבו זאת כמחלוקת בין הב"י לט"ז (ויהא כמה נפ"מ). וע"ע גם בשו"ת תורה לשמה (סימן פ"ו) בשאלה ובתשובה, שנראה שסמך על הב"י ועל הט"ז שפיר, ורק בתירוצים שהוא חידש מעצמו לא הוה ניחא ליה לסמוך כ"כ, עיי"ש. ועדיין אינו ברור שכך דעת הב"י.

317. כן נראה על פי האמור בהערה הקודמת לדעת השו"ע, שאפשר שיש להחמיר בשלג רב שלא לצאת עימו, שהרי לא התירו אלא במועט (איברא שהערנו שאפשר דכו"ע מודו לכל הטעמים, ובכל אופן שרי, ולכן כתבנו רק בלשון שיותר נכון).

ואכן ישנה אפשרות לנער את השלג, וכמו שכתב הביה"ל (בר"ס ש"ב) שאם עדיין השלג שעליו לא נמס כלל מותר לנערו מן הבגד (דומיא דנוצה הנזכר בהגה שם), אך יזהר לנער בקל, עיי"ש. (וע"ע בשבה"ש כללי מלאכות שבת סקי"ב). ואם הוא נמס יש להזהר בכל הפרטים שנתבארו בר"ס ש"ב משום איסור מלבן.

318. כן נראה פשוט שדינו כמטר, הן לטעם הב"י והן לטעם הט"ז, שהרי הוא מועט, וגם הוא דבר שאי אפשר להזהר בו ולא גזרו, ופשוט.

319. שו"ע (סעיף ח'). ועיין בביה"ל ד"ה אדם, ואכמ"ל, וע"ע להלן.

320. ונכלל בזה: א'. מה שמבואר בגמרא (בביצה י"ח), והובא בב"י ובמשנ"ב כאן (סקכ"ד), שמותר בין אם הזמן חם ובין אם הזמן קר (ומותר בין אם הוא מלוכלך ובין אם אינו מלוכלך). ב'. וכן נכלל בזה מה שכתב בכה"ח (אות ל') בשם העו"ש, שמסתימת לשון המחבר משמע שאין חילוק בין טובל במקוה העשויה בור מקורה כעין כלי, ובין טובל בבריכה או בנהר, בכל גוונא מותר לטבול בשבת וכו', ע"כ. ג'. ונכלל בזה עוד מה שיבואר להלן בסמוך שאף שאינו טבילה בזמנה מותר (לדעת השו"ע), ולענין טבילה במים חמים נתבאר לעיל בס"ד.

321. כן מבואר בסתימת השו"ע כאן, ויותר מפורש בבית יוסף ביו"ד סימן קצ"ז, עיי"ש. וע"ע בשו"ע ביו"ד (סימן קצ"ז ס"ב) בדברי הרמ"א שם (אבל השו"ע לא ס"ל כדבריו, כמבואר בכל הפו'). וע"ע בדבריו שם בסי' קצ"ט [וע"ע בשו"ת בית יהודה סי' ל"ב ד"ה ולענין, שמלשון השו"ע ביו"ד שאם בעלה מצוה לטבול בזמנה (נ"ב. ולפי פירושו לעיל בזמנה כולל אפילו בזה"ז, שמ"מ איכא בזה מצות עונה ופו"ר, עיי"ש. וע"ע ביוסף טוהר שם), שלא לבטל מפו"ר (נ"ב. ומזה ג"כ מוכח דכל כה"ג נחשב בזמנה אף בזה"ז, אפילו "לילה אחת", ע"כ. וזה מלמד שאף בשבת שרי. והשו"ע לא ס"ל כהרמ"א שם]. ואכמ"ל.

וכן העידו רבותינו האחרונים, וכמובא בכה"ח כאן (אות ל"ב) בשם הרב בית יהודה והרב מזבח האדמה, שכן מנהג ירושלים עיה"ק ת"ו שרוב הת"ח טובלין בשבת בשחרית, והוסיף שכן הוא מנהג האריז"ל, וכמובא בכה"ח (סימן ר"ס אות ו'), עיי"ש (וע"ע בכה"ח אות ל"ג). וכן כתב ככל זה בספר ארץ חיים סתהון כאן סעיף ח' בשם הבני יהודה ומזבח האדמה, וכתב שכן מנהג האריז"ל לטבול בשבת בבוקר, וכמש"כ בשעה"כ. וע"ע בספר פתח הדביר שכתב: ומינה לדידן שלא נהגו איסור לטבול בשבת ויו"ט וכו' ושרי, עיי"ש. וע"ע בשו"ת תפל"מ סימן נ"א אות ג'. וכן נראה מסתימת שאר הפו' (וכעין מש"כ המשנ"ב סוסקכ"ד). וכן המנהג פשוט כיום כמו שעינינו הרואות.

322. כ"כ המהרי"ל (סימן ק"נ) שיפה נוהגות הנשים שלא טובלות שלא בזמנה בשבת, דמה"ט מנהג פשוט שלא לרחוץ בצונן, משום ששייך חשש סחיטה, ומשום שנושא מים שעליו וכו', ע"כ. [נ"ב. ומנהג זה להחמיר בזה הוא נוסף על המבואר ברמ"א ביו"ד סימן קצ"ז ס"ב לגבי מי שיכלה לטבול לפני שבת, עיי"ש. וכאן החמירו טפי]. וכה"ג כתב תרוה"ד, והובא במג"א (סק"ח), והוסיף שכ"כ הב"י ביו"ד סימן קצ"ט [נ"ב. יש להעיר שהב"י שם הביא סברת האוסרים בזה, אולם הוא עצמו פסק להתיר, כיעוי"ש, וכ"ה בכה"ח אות ל"א]. וכן הובא במשנ"ב (סקכ"ד), וביאר שכיון שנהגו לאסור רחיצה בצונן, שוב הטבילה מיחזי כמתקן ואסור, וע"ע בביה"ל (ד"ה אדם) שהאריך בזה. וע"ע בדברינו בהל' נדה ביו"ד סימן קצ"ז ס"ב באורך.

323. עיין במשנ"ב (סקכ"ד) שהביא מהאחרונים שכתבו שאפילו למנהג הנז' (בהערה הקודמת), מ"מ מותר לאיש לטבול לקריו, ושוב כתב שבביה"ל הביא שיש מחמירין וסוברין שאין לחלק בין טבילת קרי לשאר טומאות, ומי שנוהג להקל אין למחות בידו, כי רוב האחרונים סותמין להקל בזה, וסיים המשנ"ב שעל כל פנים אם נטמא בשבת וביו"ט גופא, נראה בודאי שאין להחמיר, וכן נתפשט המנהג להתיר, ע"כ. ועיין עוד בביה"ל (ד"ה אדם) שהאריך בזה, והוסיף עוד שאם הוא טהור גמור, ורוצה לטבול בשבת בשחרית משום תוספת קדושה, אע"פ שאין בזה משום חשש מתקן מצד הדין, מ"מ לפמש"כ המהרי"ל שנהגו הנשים וכו', נראה שגם טבילה כזו "יש למנוע", ע"כ.

ומבואר מדברי המשנ"ב ג' דרגות: א'. בטהור גמור ורוצה לטבול לתוספת קדושה יש למנוע. ב'. בנטמא לקריו וכדומה, והיה יכול לטבול לפני שבת, מי שנוהג להקל אין למחות בידו. ג'. בנטמא בשבת ויו"ט עצמו בקרי או בתשה"מ, בודאי אין להחמיר, ע"כ. אמנם למעשה אין להחמיר בזה כ"כ, שכבר האריכו האחרונים להקל מכ"א. ועיין בקצוה"ש (סימן קל"ג בבדה"ש סק"ח) שהקשה על הביה"ל, ומסיק שאין להחמיר בזה, ואדרבה מצוה קעביד (וה"ד בשש"כ פי"ד הערה 3). וע"ע בקצוה"ש שם שכתב שכיום נוהגים בירושלים אצל כל עדות ישראל (חסידים ופרושים וספרדים) שטובלין ביום השבת וכו'. וכן הבאנו לעיל מהבית יהודה סי' ל"ב למהר"י עייאש להתיר בזה. וכ"כ בעו"ש, ועוד. וע"ע בערוה"ש ביו"ד סי' קצ"ז. ולכן הבאנו זה בדעה שניה, משום שמן הדין יש להקל בזה גם לבני אשכנז. וכן כתבו עוד הרבה מן הפו' להתיר, וכן עיקר [ולענין טבילת מומר, עיין בכה"ח סוף אות ל"א שנחלקו האחרונים].

324. עיין בכה"ח (אות ל"א) שכתב ע"ד המהרי"ל והתרוה"ד שהביא המג"א, דנהרא נהרא ופשטיה, עיי"ש. וכבר הזכרנו לעיל (בהערה ד"ה וכן) שהמנהג פשוט להיתירא. והבאנו מדברי הפו' ומהאריז"ל שנהגו לטבול בשחרית בשבת. ואין נפ"מ בסיבת הטבילה, ובכל אופן מותר, ומצוה היא, וכן עיקר.

325. עיין כה"ח (אות ל"א) שהעיר בזה, וכבר הזכרנו אזהרה זו לעיל בסעיף ז', לענין הרוחץ בצונן. והזכרנו שם ובהערה את החששות שיכולות להיות בזה.

326. כמבואר בשו"ע (סעיף ח') שמותר, והוא ע"פ הגמ' דביצה (דף יז: יח.). וע"ע בשו"ע ביו"ד (סימן קצ"ט ס"ה וס"ו), עיין שם. ובב"י שם כתב שאין לחוש לאוסרים מחשש סחיטה. וע"ע גם בב"י שם (בסימן קצ"ז) שכתב שאפילו כשאינה טבילה בזמנה ג"כ מותר, עיי"ש.

ואמנם רבני אשכנז כתבו לאסור הטבילה מכמה טעמים, הן כאן (עיין במשנ"ב, ובביה"ל להלן בסעיף ח'), והן ביורה דעה (בסימן קצ"ז) פקפקו בזה אם אינו בזמנה וכו', ואכמ"ל. אולם אנן בני ספרד לא נהגינן בזה כלל, וכמו שהביא בכה"ח (אות ל"ב) משם הפוסקים חכמי ספרד שהמנהג בירושלים להקל בזה, וכ"כ בכה"ח (אות כ"ה) שנהרא נהרא ופשטיה (וכ"ה בדבריו שם אות ל"א), וכוונתו פשוט וברור לומר שמנהג בני ספרד להקל בזה, וכעדות כל חכמי ספרד (בספר מזבח האדמה שהביא הכה"ח, וכ"כ בספר ארץ חיים סתהון, ועוד רבים). ועיין בקצוה"ש (ח"ו סימן קל"ג) שכתב שכיום נוהגים בירושלים אצל כל עדות ישראל (חסידים פרושים ספרדים), שטובלין ביום השבת במקוה, עיי"ש. וכן פשוט המנהג כידוע, ועכ"פ בני ספרד נהגו בזה בלא חשש כמבואר בכל הפו'. וכן נתפשט המנהג כיום להקל בזה גם אצל בני אשכנז, כידוע.

327. ויש לציין שלכאורה אף בחול היה לנו לאסור טבילה בחמין, וכמש"כ השו"ע ביו"ד (סימן ר"א סע"ה) וז"ל: יש מי שאוסר להטיל יורה מלאה מים חמים לתוך המקוה, וכן למלאות מקוה מים חמין ולחברו לנהר ושפופרת הנוד, ע"כ. ויסודתו בהררי קודש מכמה ראשונים, וכמבואר באו"ז בשם הרשב"א, וכ"כ המרדכי והאגור ועוד. אולם מאידך רוב הראשונים השמיטו זה, משום דלא סבירא להו, וכן מבואר בהדיא בכמה ראשונים להתיר בזה (וכמובא בתוס' ושא"ר בנדה סו:). ואף גם זאת שבשו"ת נבחר מכסף למהר"י פינטו שהיה בן דורו של מרן הבית יוסף ז"ל, ושם (בסימן י"ז) הובאה תשובה מהגאון מהר"א בן ארחא ז"ל, וכתב שם שמרן בעצמו עשה מעשה להקל לחמם המקוה, נגד מה שפסק בשו"ע, כיון שרבו המתירים, וכך היו עושים מעשה לחמם המקוה בזמן הקודם, ורבותינו חכמי צפת לא מיחו בידם כלל, עיי"ש. (וגם בשו"ע לא כתב זאת כסתם אלא בלשון יש מי שאומר, ויבואר עפ"ד הרדב"ז דלהלן בסמוך, וכבר מצאנו כמה פעמים שכאשר השו"ע כותב בלשון י"א או יש מי שאומר, שאין זה מוחלט שכך ס"ל להלכה. ועיין ביוסף טוהר בפתיחה ד' בעניני הרגשות בענין הרגשה דתרוה"ד, בדין המבואר בשו"ע יו"ד ר"ס ק"צ, ודו"ק). וכן בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן אלף קס"ו) האריך בזה, ומסיק שלדעת הרי"ף והרמב"ם שלא הזכירו כלל איסור זה, נראה פשוט דס"ל להתיר, כדעת הר"ח שהובא בתוס' ובראב"ה וברשב"א ועוד ראשונים (בנדה סו:), ושכן המנהג במצרים וכו', ע"כ. וכ"כ בשו"ת רב פעלים ח"ד יו"ד סימן ט"ו, והובא כ"ז בשו"ת יב"א ח"ב יו"ד סימן י"ד. וכן הוא בשו"ת תפלה למשה סימן נ"א אות י"א. והביאו שם שכן כתבו הרבה מן הפו' להקל,

וכמבואר בשו"ת בנימין זאב, ובשו"ת חת"ס, והנוב"י והחכ"א. וכ"כ מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה, והזר"א, ועוד. (והבית יהודה בתשו', והוא בח"ב סימן ל"ב, אע"פ שבסוד"ה ובענין כתב דכיון שלכו"ע בדיעבד עלתה לה טבילה, יש להקל כשהקור גדול ועלולים לבא לחלאים וכו', מ"מ אח"ז בד"ה ועוד נ"ל הביא טעמים אחרים, ומסיק שא"צ להאריך שהדברים ברורים להתיר, ומנהגן של ישראל תורה היא, ואין להרהר אחר המנהג הנז' כלל וכלל, ע"כ). ולכן אין בזה חשש, וכן המנהג פשוט.

328. הנה נתבאר לעיל בשו"ע (סעיף א') שאסור לרחוץ כל גופו בחמין, ואפילו במים שהוחמו מערב שבת, ולכאו' היה נראה איפוא שכמו כן אסור לטבול בחמין, שאע"פ שכוונתו לטהרה וקדושה, מ"מ הלא הוא רוחץ כל גופו בחמין. [ויש להוסיף שמצאנו בשו"ע (בסעיף ד') שאסור אפילו לשטוף כל גופו בצונן, ולהחם אח"כ כנגד המדורה, מפני שמפשיר מים שעליו, ואע"פ שאינה רחיצה גמורה (עיין במג"א שם ובמשנ"ב סק"ז), וק"ו כאן שהוא כרחיצה גמורה, אמנם יש לדחות דשא"ה שמ"מ כוונתו הוא להנאת גופו כרחיצה, משא"כ כאן שעיקרו לטהרה, ויל"ב].

ובאמת שהרבה מן הפוסקים חששו לאיסור בטבילה בחמין, וכיעוין בשו"ת חכם צבי (סימן י"א) שכתב בענין טבילת נשים בליל שבת שלא יטבלו בחמין בשבת, שבודאי אסור, והעוברת וטובלת בלילי שבתות בחמין ודאי איסורא עבדא וכו', אלא או ידחו את הטבילה למוצ"ש, או שיטבלו במים צוננים באופן שהפיגו את צינתן, עיין שם. ושם נתן עיצה לנשים לטבול בחמין בערב שבת בין השמשות, עיי"ש. וכן מבואר כבר בשו"ת הרדב"ז ח"ד סימן א' קס"ו. וע"ע בשו"ת זרע אמת ח"א סימן ע"א, ובתו"ד כתב שסומכות להקל בבין השמשות כיון שאינו לילה גמור, והרי אפילו בבין השמשות קיי"ל שלא גזרו על השבות במקום מצוה, וה"נ בנידו"ד שלא תתבטל מצות עונה וכו'. וע"ע שם שציין להחכ"צ, וכן מתבאר מדברי כל האחרונים שדנו בענין טבילה בחמין, ויש מהם שצידדו להתיר בפושרין עכ"פ (ובמקומו כתבנו שקשה להקל בפושרין יותר מחמין), ומדברי כולם מוכח שטבילה בחמין אסורה (עיין בחיי אדם כלל ע', ובחכמת אדם כלל קכ"ב, ובפתח"ד כאן, ובשו"ת רב פעלים ח"ד יו"ד סימן ט"ו, ובבא"ח פ' תצוה, וקצוה"ש ח"ו סימן קל"ג ועוד). וכן בחת"ס או"ח סי' קמ"ו ועוד. וע"ע להלן מדברי החיד"א בזה.

וכבר עמדו הפו' לצדד בהיתירא של טבילה בחמין בשבת, וראש המדברים בזה הוא הקרבן נתנאל בפ' במה מדליקין (סימן כ"ב אות ק') שהביא דברי החכ"צ הנ"ל שהתיר לטבול בביהש"מ, וכתב להקשות עליו, וסיים שם שבעיקר הדין כתבתי באריכות שטבילת מי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות, ע"כ. ובנודע ביהודה (תנינא סימן כ"ד) הביא דברי הק"נ, וכתב שהוא מילתא בלא טעמא ובלא ראיה. ושוב הוסיף שיש לומר שדווקא רחיצה אסור, עיין שם ב' טעמים, ונזכרים להלן בסמוך. [אמנם לדינא כתב שם שאע"פ שאנו מדמין למצוא טעם להתיר, אין אנו מורים להתיר, ואמנם הבלנים לפי הנראה אינם נזהרין מזה, ואני מעלים עין שמוטב שיהיו שוגגין ולא מזידין, ע"כ. וכ"ה בדבריו להלן בסימנים כ"ה כ"ו, שכיון שיש טעמים להתיר, אני מעלים עין, עיין שם]. ומצאנו עוד באחרונים שהביאו צדדים וטעמים להתיר, ונזכירם בקצרה ומה שיש להעיר בזה.

א'. הנה הנודע ביהודה שם כתב ב' טעמים: א). שדווקא רחיצה אסרו, שעיקר הטעם שמא יחם בשבת, אבל טבילה דלא משכחת לה אלא תיכף בכניסת ליל שבת, שהרי צריך להיות סמוך לחפיפה טבילה, לא משכח"ל טבילה בחמין שהוחמו בשבת. ב). לפרש"י בשבת (לט.) שהחשש הוא שמא יבואו להחם בשבת ליתן צונן בחמין, ע"כ. ומבואר שאין החשש מצד שיחממו את המים כמות שהם, אלא החשש שיערבו בהן חמים, וממילא בטבילה שאי אפשר לעשות כן בלא"ה, שהרי אין טובלין בשאובין, לכן אולי לא גזרו, עכת"ד. וב' טעמים אלו צ"ע, בטעם א' שטובלים תיכף בליל שבת, קשה מכמה אנפי, חדא דמי לא משכח"ל שיחממו את המים בזמן קצר, וכמו שעושים היום (ועכ"פ חמימות בגדר פושרים, ואמנם לשיטתו מותר בפושרים, אולם במקומו כתבנו להחמיר בזה). ועוד קשה, שאע"פ שצריך שתהיה החפיפה סמוך לטבילה, הלא אינו אלא לכתחילה, ובודאי אינו לעיכובא, ופוק חזי שרוב הנשים טובלות דווקא בריחוק זמן מן כניסת שבת, וא"כ איך אפשר להתיר, ומסתברא דלא פלוג רבנן, וצ"ע. ועכ"פ דבריו אמורים לגבי טבילת נשים שסובר שטובלות תיכף בכניסת שבת, אבל לטבילת גברים שטובלים ביום לא מהני טעם זה, וצ"ע. ובטעם ב' דבלא"ה אי אפשר ליתן בו מים חמים משום שאובין, קשה, חדא, דהא ודאי איכא למיחש שמא יחמם ע"י עששיות של ברזל או בשאר אופנים, וכמו שעושים בזמנינו, ולמה לא נחוש לכך, ומה שכתב רש"י שהגזירה שמא יתן חמין לצונן, נראה דל"ד הוא, אלא שכך היה דרך יותר קלה לעשות, אבל בודאי ישנם עוד דרכי חימום אחרים, ובלא"ה הרי נחלקו בראשונים בטעם האיסור, שהרי שיטת הרשב"א והר"ן (דף מ. ע"פ הירושלמי) שהאיסור הוא משום שמא יחתה, וא"כ הכי נמי איכא למיחש להאי איסורא [וזו שאלה בלא"ה על הנו"ב. ודוחק לומר דלא חיישינן לשמא יחתה בזמן קצר]. ועוד קשה, שאפילו את"ל כשיטת רש"י שבדווקא בהטלת חמין לצונן חיישי', אכתי הלא גם בחימום מקואות שייך לעשות כן, באופן שכבר יש מ' סאה, כמבואר ביו"ד סימן ר"א סט"ו, ובעוד אופנים אחרים כמבואר שם. וא"כ אכתי יש לחוש לכך. ואין לחלק שבהוספה למ' סאה שהם מרובים כ"כ לא חיישינן, ז"א כלל, וצ"ע. [ומצאנו גם בסדרי טהרה על הל' נדה בסימן קצ"ז סק"ט שכתב סברא להתיר טבילה בחמין, כיון שאין זה דומה למקוה שנתנו בו חמין, אלא הוא מעין נובע, ותמיד יהיה צונן, ולא שייך בו גזירה וכו', עיי"ש. ועד"ז הוא הסברא הנ"ל, ואת"ש. אלא שאה"נ טעם זה יועיל למעיין, אולם במקוה דשפיר אפשר לחממו בכל מיני דרכים עדיין יש לחוש, ואין בטעם זה כדי להתיר], ודו"ק.

ב'. כמה אחרונים כתבו לצדד להתיר טבילה בחמין מטעם שכוונתו לטהרה ולמצוה ולא לרחיצה, וכמש"כ בבית יהודה שם שיש לתת טעם להיתר, שלא אסרו אלא במתכוון לרחוץ ולנקות גופו [נ"ב. נראה דלאו דווקא לנקות גופו, אלא גם כל רחיצה לתענוג בכלל האיסור, דודאי אין כוונתו להתיר רחיצה רגילה לתענוג בחמין], בין בתורת שפיכה על גופו ובין בכניסה למים, משא"כ בתורת טבילה שאין הכוונה משום רחיצה אלא לטהר הגוף מן הטומאה, בכה"ג ליכא למיחש לגזירה זו, ע"כ. וציין עוד שם שגם בשו"ת דברי יוסף סימן ס"ד הליץ בעד הנשים הטובלות בחמין בשבת, עיי"ש. וזהו שורש סברת הקרבן נתנאל שהבאנו לעיל. וגם בספר פתח הדביר כאן (באות ח') הזכיר סברא זו דלא אסרו אלא במתכוון לרחוץ ולנקות גופו, ואילו הכא לא נחתי אלא בתורת טבילה, ואין כוונתם משום רחיצה רק לטהר גופו מן הטומאה או לתוספת טהרה, ולהכי שרי, ולא גזרו בהא, ע"כ. וכה"ג כתב בשו"ת אבני נזר ח"ב סימן תקכ"ו אות י"ב, ועו"א. וכך באמת משמע מדברי הגמ' והפו' שהאיסור הוא ב"רחיצה", אבל בטבילה בעלמא לא שמענו איסור, אלא שכבר העיר על טעם זה מרן החיד"א בברכ"י כאן (אות ב') וכתב שאסור לבעל קרי לרחוץ ולטבול בשבת בחמין שהוחמו מע"ש, וציין שכן מבואר בתשו' רב האי גאון המובאת בכל בו [ששם אסר לבעל קרי ליתן על גופו ט' קבין מים שהוחמו מער"ש, משום שסוף סוף הוא רוחץ בחמין, ומוכח שאע"פ שמתכוון רק לטהרה אסור]. וציין שכבר הדברי יוסף הנ"ל חזר בו מחמת תשובת רה"ג. והוסיף עוד שהבני יהודה עייאש (הנ"ל) קיים המנהג, והאריך לתת טעמים להתיר, עכ"ד. ויש להקשות, שהרי לפי"ד רה"ג נסתר גם טעמו של הבני יהודה, ושו"ר שעמד בזה בתפל"מ סי' נ"א אות ט', וכתב דאפשר דשאני מצוה זו דהיא מצוה רבה (וכסברת התוס' בשבת ד. ובב"ב דף יג. ובגיטין דף מא ועוד), עיי"ש (ויש לציין שבתוה"ד בבני יהודה קצת משמע כן שבזה יש מעליותא טפי, עיין שם בד"ה ובענין, אך באמת אין זה ראיה לנידו"ד, ועיין). ולי נראה שכוונת החיד"א שסיים בדברי הבני יהודה, הוא משום שנמצאו בדבריו עוד טעמי היתר, ופשוט. [ואין לחלק עוד בין נתינה על גופו (שזהו נידון רה"ג), שאף אמנם שהוא ג"כ רק לטהרה ולא לרחיצה, מ"מ הוא נראה כרחיצה, משא"כ בטבילה ממש שמהותו למצוה, ז"א, שהרי גם רחיצה בזמנם היתה בצורה זו, ואדרבה ע' בב"י שרחיצה הוא בכניסה למים, ומיהו שו"ר באחרונים שביארו דברי רה"ג בכמה אופנים שהוא לשיטתו בגדר איסור רחיצה, ואינו לדידן, ואכמ"ל].

ג'. עיין עוד באחרונים שצידדו עוד צדדי היתר, כגון בבית יהודה שם שכתב שיש לחלק בין מקוה של רבים דמדכרי אהדדי למרחץ, וגם לאלו שיש להם מקואות פרטיים, הלא סתם נשים הטובלות צריכות שתיים או שלש נשים שיעמדו על גבן לראות אם טובלות כהוגן, וממילא משמרות אותן וכו', ע"כ. אלא שיל"ד ע"ז לפי טעמא דמילתא. ועוד דמשמעות הגמ' שאסרו בכל מקום אפילו דאיכא רבים, ודוחק לחלק בין מקום שמצוי רבים, ואפשר שלא יהיו, לבין מקום שלעולם יש רבים, כמו בנידו"ד. ושו"ר בשו"ת ר"פ ח"ד סי"ב שהעיר על טעם זה, וע"ע בתפל"מ שהעיר על טעם זה, ויש לציין גם להפתח הדביר הנ"ל שכתב בתו"ד טעם להתיר, משום שהמקוה שבמרחץ וכו' אין דרך לרחוץ שם, עיי"ש. והיינו שממילא יש לומר דלא גזרו בזה, אולם גם ע"ז יש להעיר לפי טעם האיסור, וכמש"כ שם. אולם עיין להלן בסמוך שי"א שמקוה שאני, ועד"ז יש לומר גם בכוונתו, ודו"ק.

ד'. עוד טעם יש לומר בהיתר הטבילה בחמין, ע"פ מה שמבואר בתלמוד שלא היתה מציאות כזו של מקוה בחמין, וכדמוכח בגמ' דברכות (דף כד.) וכי יש טבילה בחמין, וכ"ה בתענית (דף יג.) טבילה בחמין מי איכא, שאובין נינהו, עיי"ש. ומבואר שלא היתה מציאות של חמין (ומה שאמרו ביומא לד: שהטילו עששיות של ברזל למי המקוה שטבל בה הכה"ג, כבר מבואר במפרשים שזה היה רק להפיג צינה בעלמא, ע' בדברינו לעיל בענין רחיצה בפושרין). וממילא יש לומר שכיון שבזמן הגזירה לא היה מקוה בחמין, שוב לא חלה עליו הגזירה, וגם עתה שהחלו לחמם המקואות לא גזרו על זה [וכבר מצאנו בפו' שדבר שלא היה בזמן הגזירה אינו נאסר, אף אם אח"כ הוא נעשה כדוגמת הגזירה, וכמבואר בשו"ת הרדב"ז ח"ד סימן אלף קס"ו שאין לכלול בגזירה אלא מה שאמרו, ואילו היה זה דין אה"נ שהכל אסור, משא"כ במידי דגזירה, וכה"ג מבואר במג"א (סימן ש"א סקנ"ח) עפ"ד הב"י בסימן י"ג, עיין שם]. ובספר תפל"מ שם אות י' העיר בזה, וכתב שיש מקום רב לחלק שדווקא במרחץ אסרו שהבלנים חשודים, משא"כ במקוה שמסור לאנשים יראי ה' שבודאי לא יבואו לחמם, וממילא י"ל שאף אם היו מקואות חמים בימי חז"ל לא היו גוזרים ע"ז, ע"כ. אמנם יש להעיר קצת, שהרי יש גם מקואות פרטיים, וכמו שהעיר הבני יהודה שהזכרנו לעיל, ועוד שהרי יש מקואות שאינם מסורים ליראי ה'. ועיין בזה ביורה דעה סימן ר"א סעיף ד', עיין שם בפוסקים. וי"ל. ואכמ"ל. ועכ"פ אף אם נאמר שאין כ"כ חילוק ביניהם, מ"מ יש לומר כן שפיר, דכיון שבזמן הגזירה לא היה המקוה בכלל הגזירה, שוב גם אח"כ לא נתחדש בו הגזירה, וכנ"ל. [איברא שמצאנו שהיו מטילין מים חמים למקוה בתוס' בנדה (דף סו:) ד"ה אם, וי"ל].

ה'. עיין באול"צ (פל"ג ס"ג) שכתב שאפשר להקל לנשים לטבול במקוה חם, וכמש"כ בספר זכרון יוסף להקל בטבילת אשה בחמין, ומטעם שכל האיסור הוא שמא יבואו לחמם בשבת, והרי נשים שאסורות לטבול במים שאובין לא שייכת בהן גזירה זו, שהרי בזמנם לא היתה אפשרות לחמם מים במקוה [נ"ב. אם מצד איסור שאובין כבר הערנו לעיל שיש כמה היכי תימצי לחמם מים בלא שאובין, אמנם יש סברא אחרת מעצם שבזמנם לא גזרו וכנ"ל בסמוך], ועוד כתב לצרף להתיר לנשים לטבול בחמין שהוחמו מער"ש (וכמש"כ בחי' הגרע"א בס"א). וה"ה כאן שודאי יש לה צער בזה אם לא תטבול וכו', עיין שם. ומדבריו בלשונו משמע שהצער הוא אם נאמר להם שלא יטבלו ויבואו להצטער, וזה בודאי אינו מחוור, ונראה בהכרח לדחוק באול"צ שאין הלשון מדויק, וצ"ל שיצטערו מהקור, וכמו שהבאנו להלן בסמוך משם הסד"ט, ועמש"כ שם.

ו'. עיין בסד"ט (סימן קצ"ז סק"ט) שהביא דברי הח"צ, וכתב דלולי דמסתפינא מהפו' שאסרו בין בקרקע ובין בכלי, י"ל שכל האיסור כשנשפך מים, אולם מעיין הנובע ותמיד הוא צונן, אע"פ שיחממו אותו אכתי יש לו שם מעיין, ועשוי להיות צונן לעולם. ועוד טעם כתב להקל ביו"ט אם יש ביטול עונה מחמת שהיא מפונקת, שהרי מבואר בפו' בהל' יו"ט שהתירו כמה דברים מה"ט, ומסיים ונהגו להחמיר, ואין להקל, ע"כ. ובאמת שטעמים אלו לא יגהו מזור בנידו"ד, שהרי טעמו הראשון שייך רק במעיין ולא במקוה ממי גשמים כמו שלנו. [נ"ב. וכנראה שדעתו שיש לטבול רק במעיין לטבילת נשים, וכמו שכתבו רבים מהראשונים ומהאחרונים, כידוע. עיין בספר יוסף טוהר בפתיחה א' באריכות בענ"ז, עיי"ש. ועכ"פ בזה"ז שנהגו לטבול גם במי גשמים, שוב איכא למיחש במקואות כאלה]. וטעם שני אינו אלא ביו"ט.

אמנם בסד"ט שם בסוה"ס שוב הביא דברי הזכר"י שכתב להקל בזה, וכתב חד מהטעמים להתיר מפני שאיכא צערא דגופא אם תטבול בצונן, והרי במקום צערא התירו לרחוץ בחמין עיי"ש (וכדברינו לעיל ברה"ס), וה"נ הא עיקר הטבילה מצוה, ואם יעשנה בצונן יצטער, ע"כ. ולכאו' יל"ד בטעם זה דלא תטבול ולא תצטער, ומהיכ"ת להתיר בזה. וי"ל שהיא משועבדת לבעלה, וא"כ צריכה לטבול, ומאחר שהוא בצונן ה"ז צער, וכ"מ בלשונו, אלא שאם איתא הכי א"כ כמה יש להשיב ע"ז, חדא דמנא לן שהוא נחשב צער כ"כ, ועוד דלפי"ז איך נותנים היתר שווה לכולם, הרי יש הרבה שאינם מצטערות בצונן, ובפרט בקיץ, ומלבד שאפשר להפיג הצינה). וי"ל דמ"מ אין אלא מקוה אחד, ויל"ב. ואעיקרא דמילתא היתר זה הוא רק באשה ולא באיש.

ז'. ועיין עוד בשו"ת אגר"מ (ח"א או"ח סי' קכ"ו ענף ד') שכתב שאף אם יחממו המקוה מצוות לא ליהנות ניתנו, ושם הסכים כדברי הקרבן נתנאל. אמנם יל"ע שהרי הגזירה היא שמא יחממו, ואולי ס"ל שאחר הגזירה החשש שמא יהנה, וצ"ע ה"ז הכשר, וי"ל. ובכל אופן טעם זה הוא מהני רק לנשים ולא לאנשים, ואכמ"ל. [עוד ראיתי עתה בספר מרקחת חיים ס"ח שכתב ראיה שמותר לטבול בחמים, שהרי ביומא (דף כג:) מבואר שהפיגו צינתן לטבילת הכה"ג, והרי בתוס' (דף מח.) ד"ה מאי מבואר שזה שווה לפושרין, והפשר ג"כ אסור, עיי"ש. אמנם לפמש"כ לקמיה שביוה"כ בכלל לא היתה גזירה נדחית הראיה, ועוי"ל בזה, ואכמ"ל]. והגם הלום ראיתי בספר נשמת שבת סי' קס"ב-ג' בענין זה של טבילה בחמין, וציין לכמה ספרים שכתבו להקל בזה, כמו תפארת זיו שכתב ח' טעמים, ושו"ת בר לואי ומהרש"ג ועוד (וע"ע שם בנשמת שבת סי' קע"ה), וספרים אלו אינם תח"י, ולא נפניתי לזה, וכתבתי רק הטעמים אשר מצאתי בעזה"י אגב עיוני בהאי מילתא.

ולדינא, הנה אע"פ שיש הרבה שאסרו טבילה בחמין בשבת, וגם מאלה שצידדו להקל יש מהם שאינו לכתחילה, מ"מ כבר הבאנו שיש כמה צדדים להקל בזה, וכמו כן יש מאידך הרבה מן הפוסקים שכתבו להקל, וזה כמו שנראה ממסקנת החיד"א בברכ"י הנ"ל שהביא בסו"ד מתשו' הבני יהודה שקיים המנהג, והאריך לתת טעמים להתיר, עיין שם, ומשמע שמצדד טפי להתיר (וע"ע במחז"ב ובקו"א). וכן נראה מדברי הכה"ח (באות ל"ג) שנוטה להתיר, שהביא שם את דברי הברכ"י הנ"ל, והוסיף שכ"כ הקרבן נתנאל שטבילת מי מקוה בחמין לא הויא בכלל הגזירה, ועוד ציין לפתה"ד שכתב שגם הנודע ביהודה מסכים לדברי הקרבן נתנאל שלא לאסור, הגם שבתחילה גמגם עליו, ואותם ההיתרים שייכים גם לטובלים בש"ק, והשע"ת לא העתיק מהתשו' כי אם צד החומרא [נ"ב. יש להעיר שבאמת נראה מן הנוב"י שלמעשה לא ניח"ל להקל, אלא שכתב שמעלים עין, ושמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין, וגם בסימן כ"ו כ"ז משמע טפי שלמעשה יש להחמיר, אך אינו בתוקף כ"כ]. ועוד הביא משו"ת דברי חיים [ח"ב סימן כ"ו] שהורה להתיר לטבול במים חמין בשבת וכו', וע"ע שם שהביא עוד פוסקים שהתירו לחמם המים ע"י נתינת חמין לתוכה עכ"פ ע"י גוי, עיי"ש. ומכל זה משמע שנוטה להקל (וע"ע גם בכה"ח אות ל"ד שמוכח גם שם שמותר לחמם המים לטבילה בשבת). ובמשנ"ב כאן (בסק"ז) סתם שהנוהגין להחם המקוה יזהרו לעשותו רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול (ח"א). ושוב ציין להקרבן נתנאל והנו"ב הנ"ל, ובשעה"צ (סק"ה) כתב שיש לסמוך בעת הדחק על הקרבן נתנאל, ושגם בספר חסד לאברהם דעתו כהק"נ (והוא החסל"א שהזכיר בכה"ח שם). ומבואר שגם המשנ"ב מצדד בזה, ונוסף ע"ז יעויין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן כ"ו) שמביא הרבה פוסקים שהתירו זאת בלא פקפוק, עיין שם. ועל כולנה שהעד העידו בנו הפו' שגם המנהג להקל בזה, וכדמוכח בשו"ת אבנ"ז הנ"ל, ובכל הפו' שהובאו בכה"ח, ועוד. ועיין עוד בשו"ת דברי חיים שם שכתב שא"צ להאריך בזה, כיון שכן נהגו היתר בזה, והנח להם לישראל. וע"ע גם בפתח הדביר הנ"ל שהמנהג להקל, והביא עוד מספר שם חדש שכתב שהנמנע מלטבול מחשש איסור, חוששני לו מחטאת ומוציא לעז על הראשונים, עכת"ד. וע"ע להלן בהערה שאחרי הבאה עוד גדולים שנהגו כן.

והנה בחסד לאלפים כאן ס"ז כתב בזה"ל: הנה כי כן חוששני מחטאת, מאותם שרוצים לעשות כמנהג החסידים ואנשי מעשה לטבול בשחרית של שבת, ובפרט כי לא טהור, וכן באשמורת יום חג השבועות, דמנהג יפה הוא ומנהג ותיקין, אבל אם המים של המקוה הם חמין, או שצריך לעבור במקום שיכול להזיע, הו"ל מצוה הבאה בעבירה, ולא לרצון יהיה וההעדר טוב, ואפילו דהמרחץ של גוי שרי להחמו בערב שבת, דהו"ל גזירה לגזירה, ומנהג ישראל תורה היא, הנח להם. וכבר בספר בני יאודה מצא סמך, עכ"ל. והעתקתי כל זה מפני שח"א בשומעו שדעתינו להקל, שלח לי דברים אלו כדי למנוע את ההיתר, אולם המעיין יראה שאין הדברים ברורים, ראשית יל"ד במש"כ חוששני מחטאת מאותם וכו', ויש לבאר דמה שכתב חוששני מחטאת ל"ד, אלא הכוונה לחטא שעובר על דרבנן, ועכ"פ מה שכתב חוששני מחטאת זה קאי על המשך דבריו באופן שהמים חמין, אבל עצם הטבילה שכתב מאותם שרוצים לעשות כמנהג החסידים הרי שהוא משבח אותם, והדברים פשוטים. ועכ"פ הנה מה שהוא חשש לחטאת לעושה כן, הרי בא כנגדו הרב שם חדש שהביא הפתה"ד שכתב שחושש מחטאת לאותם מפקפקים ומוציאים לעז על העושים כן. וגם המשך לשונו אינו ברור במש"כ ואפילו במרחץ של גויים (ואולי ט"ס, וצ"ל ואפשר במרחץ וכו'). ואם מצד שחיממו המרחץ בשבת, והנאה ממעשה שבת המבואר בר"ס שי"ח, הוא ע"א, ומוסכם לכו"ע באין חולק. ועל כולנה שהחסל"א בסוף הדברים ציין בעצמו לדברי הבני יהודה הנ"ל, והרי הבני יהודה מצא סמך להתיר גם בחמין, ואף החסל"א כתב הנח להם לישראל, ותול"מ. ועוד בענ"ז של טבילה בחמין עיין בנשמת שבת שם, ואכמ"ל. ולכן נלענ"ד שאפשר לכתחילה לסמוך על כל הני רבוותא, ובפרט במילתא דרבנן, ויש להם ע"מ שיסמוכו.

[ואע"פ שכבר ביטלוה לטבילותא, וכ"פ בשו"ע (סימן פ"ח ס"א) ושכן המנהג, אולם בודאי שהטובל מצוה קעביד, וכמש"כ הפו', עיין ברמב"ם בפיהמ"ש בפ"ב דברכות, ובחיבורו פ"ד מהל' תפלה ה"ו, וע"ע במאירי שם. ורבותינו הגאונים החמירו בזה טובא (ועיין ברי"ף בברכות שם משם רב האי גאון, וע"ע גם בספר האשכול הל' תפלה). וכבר הארכנו בזה בקונטרס מאמר טהרת הטבילה, והבאנו דברי הראשונים, בדבר נחיצות והכרח הטבילה, ויש שחייבו אף בזה"ז, ובפרט שמקואות מצויים. ועיין עוד בספר אורחות יושר בענין הטבילה שהאריך בזה. וכן בספר טהרת התורה הנד"מ בג"ח ועוד. ואף בלא"ה נראה שאפילו כשלא אירע לו שום מקרה, ורוצה לטבול רק לטהרה ולתוספת קדושה, וכמש"כ רבינו האר"י ז"ל והמקובלים, ג"כ יכול לטבול בזה].

וכל האמור הוא לטבילת אנשים שיש להם על מה שיסמכו, ומותרים לטבול בחמים, וזה קל וחומר לטבילת נשים, שבודאי מותרות לטבול בחמים (שבהם שייכי טפי הטעמים שהזכרנו לעיל, הן מצד הצורך בטבילה זו, והן דחשיבא כמצטער), והגם שראיתי בלו"ח סע"ט שפקפק בזה, וס"ל שיותר טוב שהנשים יטבלו בבין השמשות, וגם באול"צ הנ"ל כתב כן שיותר טוב שיטבלו בבין השמשות, וכתב שכן היה מנהג בני ספרד, עיי"ש. ולענ"ד אע"פ שאיני כדאי נראה שאינו נחוץ, ושפיר יכולות לטבול בחמין וכנ"ל. (וכל שכן אם הוא בפושר, ואף אם הוא חם מותר). וע"ע בהערה הבאה, ודו"ק. ומה שכתב שכן היה מנהג בני ספרד, הנה מדברי כל הפוסקים שהזכרנו לעיל, הפתה"ד והשם חדש והכה"ח וש"א, לא משמע כן, ולא הזכירו ממנהג זה מאומה. [ומה שציין האול"צ לדברי הרב פעלים (בח"ד חיו"ד סימן כ"א, כצ"ל) בשם ספר בני בנימין, שנמצאו דברים עתיקים מכת"י שהעיד מרן הקדוש ז"ל שמנהג ירושלים לטבול בבין השמשות (כיון דהוי דרבנן וספיקו לקולא) וכו', עיי"ש. הנה שם לא נזכר בזה מידי לענין טבילה בבין השמשות בע"ש, אלא לגבי כל

ולמעשה: בטבילת נשים מותר לכתחילה לטבול בחמים, ואין לפקפק בזה כלל[329], וגם אנשים הנוהגים לטבול טבילת עזרא, רשאים לטבול במים חמים, ולא ימנעו מן הטבילה. (והמחמיר על עצמו לטבול בצוננים תע"ב)[330]. וכל שכן שיש להקל במים פושרין (שהם כ-37 מעלות)[331].

ומכל מקום הטובלים במים חמים או פושרין, יזהרו שלא לשהות כלל במקוה, אלא רק לטבול ולצאת מיד[332]. ויש למחות ביד העושין כן. ועיין בהערה עוד אזהרות בעניני הוצאה[333], ושאר דינים[334].

פרטי דינים הקשורים לרחיצה בשבת

ט"ו. אסור לרחוץ את גופו במקומות שיש בהם שיער, עם דברים המשירים את השיער[335], ואף על פי שאינו מתכוון להשיר את השיער, אסור משום פסיק רישא[336], שהתולש שיער אסור משום גוזז[337].

ולכן יש להזהר לרחוץ דווקא במינים שאינם משירים את השיער[338], ואם מעורב מין המשיר את השיער עם מינים שאינם משירים את השיער, מותר לרחוץ בו, ובלבד שלא יהיה הרוב מדבר המשיר את השיער[339].

ואם האדם אינו יודע אם הוא משיר את השיער או לא, אין לרחוץ בהם[340].

טבילת יום חול בביהש"מ, ואה"נ שי"ל שגם בשבת יעשו כן, אולם אינו קשור לכל הנידון גבי טבילה בחמין, שלא היה מצוי אז, ועל כל פנים גם לדברים אלו אינו אלא היתר בעלמא, שלא להטריחם להמתין עד שחשיכה, אבל אם רוצות לטבול משחשיכה ודאי שפיר דמי, ואפילו בחמין נמי לפי מה שנתברר לעיל. ואפשר שזו כוונת האול"צ לציין בדרך אגב שנהגו לטבול בביהש"מ, וממילא סבר לומר מדנפשיה שכך יש לעשות לכתחילה כדי לצאת מידי פקפוק (אבל זה אין להקל לטבול ממש מבעוד יום, וכמו שהעיר בשו"ת דבר שמואל סימן ש"ח על מנהג הנשים במקומו, עיי"ש, ועו"א), ואמת שבזה"ז נהגו כן בהרבה מקומות לטבול בביהש"מ של ערב שבת, והוא ע"פ הוראת הגאונים הנ"ל, כידוע, אולם קושטא קאי שדברי הר"פ אינם ענין לזה]. ועכ"פ גם לדידהו אינו מעכב, ולהאמור נתבאר דשפיר אפשר לסמוך ע"ז להקל, והנלענ"ד כתבתי.

ויש להוסיף עוד שאדרבה גם לכתחילה יש לחמם את המקואות, ולא להשאירם צוננים, משום שיש הרבה מן הטובלות בזה"ז שאינם שומרות תו"מ כדבעי, ויש חשש שבמניעה קלה ימנעו מלטבול, ובפרט פשוט שאף המחמירים בטבילה בחמין, יודו בזה"ז שיש לחמם המקואות מטעם הנ"ל, וניחא ליה לחבר דליעבדי איסורא זוטא וכו' (עיין בדברינו בסו"ס ש"ו). ודו"ק. [והרי המשנ"ב בשעה"צ כתב שיש לסמוך להקל בשעה"ד בחמין, עיי"ש. וקיי"ל ששעת הדחק כדיעבד דמי, ואף עדיף מדיעבד כמש"כ כמה אחרונים, וכמובא בשד"ח מערכת הדלי"ת ועוד באחרונים, ולכן יש לעשות כן לכתחילה]. וכל שכן לפמשנ"ת שהעיקר לדינא שמותר לטבול בחמין, וכן המנהג וכנ"ל.

329. כמשנ"ת בהערה הקודמת. והוספנו שאדרבה יש להזהר שלא להשאיר את המקוה צונן, דילמא מימנעי.

ונתבאר עוד שלגבי נשים אין נחוץ כלל לדוחקם לטבול בביהש"מ (ודלא כהלו"ח והאול"צ הנ"ל), ואדרבה נ"ל דגריעותא יש בזה, שיבואו לטבול בחיפזון, ולפעמים בלא עיון היטב הנצרך לפני הטבילה, אף שכבר חפפה בער"ש. - אמנם זה נכון שמ"מ לא טוב עושים בכ"מ שאוסרים את הטבילה עד אחר חצי שעה או ג' רבעי השעה מהשקיעה, וגורם צער ובושה הרבה פעמים כשמתארחים זה אצל זה, וכדומה, שהרי נתבאר לעיל שהעידו גדולי עולם שהמנהג בירושת"ו לטבול בביהש"מ, וכנ"ל בסוף הערה הקודמת. ועכ"פ מצאה"כ שפיר דמי, ודי בהמתנת י"ג ומחצה דקות כדעת מרן השו"ע. (וכ"ז זולת במקום שיש מרא דאתרא כגדולי הדור, ולא רק שמסתמך על חכם זה או אחר). ואם חוששים שהנוהגים כרבותיהם להחמיר יבואו להקל, יכתבו פתק שכל אחד ישאל רבותיו, או יכתבו דעת הרבנים. ובפרט שלכו"ע מותר בהסתמך עוד על רבים המתירים כשמגיעה לביתה בערב (וע"ע בזה בספר יוסף טוהר סי' קצ"ז). ואכמ"ל עוד.

330. כמשנ"ת לעיל שהפו' כתבו כמה טעמים להקל, וגם מצאנו שכתבו שכן המנהג. ועל כן מן הדין רשאים, ואין למחות בידם כלל. (ומסתבר שגם לתוספת טהרה יש להקל, כדי לקיים מש"כ בשעה"כ, דהא לפי טעמא דמילתא אינו טובל להנאה אלא למצוה). ומיהו המחמיר "על עצמו" תע"ב, שהרי יש להשיב ולדון בטעמים, וכנ"ל. וזאת ועוד דהא אשכחן תשו' רב האי גאון שהזכרנו לעיל, שמבואר שאסור לבעל קרי לרחוץ בחמין (ושכ"ה מנהג רבינו אהרון גאון שהיה נמנע מתפילה, ובעיקר שלא לרחוץ בחמין, עיי"ש. וע"ע בכל בו סי' קנ"ד). ואין לחלק בין טבילה לרחיצה בשפיכה. אמנם מ"מ מן הדין יש לסמוך להקל (ועי' שו"ת שמ"ת יצחק ירנן ח"ג סי"א שהיקל כשיש לו עגמת נפש, ויל"ב אם נחשב במקום צער להקל בזה, ומיהו כן כתבו כמה אחרוני זמנינו שכל ההיתר הוא רק מדוחק במקום מצוה או מצטער, ועי' שו"ת להורות נתן ח"ד סי' ל]. ובאשר לתשו' רה"ג יש לדחות, וכבר עמדו בזה באחרונים, דאין מזה הכרח לדידן, ודחו הראיה מכמה אופנים. (וגם מנהג רא"ג צ"ב שלא רחץ בצונן). ועוי"ל. ואכמ"ל. ולכן אם הוא מצטער מהמים הקרים רשאי לטבול בחמין, ובפרט אם חושש מקרירות יזהר שלא יבואו בחומרא זו לידי קולא, דצינים פחים, ויגרום ביטול תורה וכו', אלא יסמוך ויטבול בחמין או בפושרין אם ישנם. והלום שמעתי מב"ב של מרן הגריש"א שאמר שאפשר להקל כהקרבן נתנאל. ויש שהעידו שכן נהג. וגם הלום כרגע נראה לי הספר דברי יצחק, תשובות זקן המקובלים הגה"צ ר"י כדורי זצ"ל, שנשאל בזה, והשיב שאפשר לטבול בחמין. וכמדומה שנשאל בשנית אם להחמיר מספק חילול שבת, ושוב השיב שהמנהג לטבול בחמין, ושם בהערה הביא עוד שסברו כן, עיי"ש ואמ"א. וכבר הבאנו לעיל באריכות שכן כתבו להדיא רבותינו הפו' מדורות קודמים, ותול"מ, ולכן למעשה מותר (וע"ע בהערה הבאה).

331. שבזה ראינו שגם המשנ"ב היקל, וכ"כ עו"א. (וגם מתשו' רה"ג הנ"ל י"ל שלא אסר אלא בחמין דווקא ולא בפושרין, וכ"כ בשו"ת יצי"ר שם). ולכן בזה יש להקל בשופי (וכ"כ בספר ארחות יושר ע' מ"א שאפשר להקל בפושרין, וע"ע בספר ארחות רבינו). ובלא"ה כבר נת' שאף בחמין אפשר להקל.

ומן הסתם במקואות שנוהגים להחם המקוה היטב בערב שבת, אם כן למחר יהיה פושרין (אא"כ מסיקין בשבת גופא בדרכי היתר, והרב שבה"ל חשש בזה). ועכ"פ אם לא יהיה יותר מ-37 מעלות, שפיר דמי, ובזה יצאו מידי חשש. [ובזה יש להקל טפי אף לתוספת קדושה וטהרה], וגם בכלל אם יש שתי מקואות האחת חמה והשנית פושר, ראוי שילך לפושר. (וכן אם הוא כזה שאינו מצטער במים קרים, ורגיל בכך לפעמים גם בחול, כגון בקיץ וכיוצא, ראוי שיטבול בצונן, דלמה יכנס בנידון זה ללא צורך).

332. פשוט. כיון שעיקר ההיתר הוא משום דהויא טבילה ולא רחיצה, ואם כן באופן ששוהה במקוה ה"ז בכלל רחיצה ואסור, ושו"ר שכ"כ בשו"ת אבני נזר ח"ב סי' תקכ"ו אות י"ב. וכתב שיש למחות ביושבים שם אם בידו למחות. ונשאלתי באדם הרגיל בימות השבוע לטבול כמה טבילות, האם מותר לו כן גם בשבת כשזה במים חמים, או שבאופן זה מותר לו רק טבילה אחת ומיד צריך לצאת, וכן יש לעשות לכתחילה דהבו דלא להוסיף עלה (ובאבני נזר שם לא התיר לכתחילה אפילו טבילה אחת שלא מצד טבילת עזרא אלא מחמת טבילה המבוארת בכתבים, ורק כתב שלא למחות בזה ושתיכף יצא ע"ש). ונראה לפענ"ד שבדרך כלל יש לטבול טבילה אחת, ומיד לצאת, אמנם אם הוא רגיל לכוון בכל טבילה ענין אחר, יש מקום לומר שמותר לטבול כפי שהוא צריך, שכיון שההיתר של טבילה בחמין הוא מפני שהוא נידון כטבילה ולא כרחיצה, א"כ כל היכא שיש לו צורך טבילה מותר, וכיון שבכל טבילה הוא מכוון ענין אחר אפשר דשרי. [אולם המרבים בטבילות לתוספת קדושה, נראה שאין להקל בזה בשבת בחמין. וגם בהוספת כוונות שאין להם שורש בספרי הקבלה אין לעשותם בשבת בחמין. ובשער הכוונות מבואר לטבול כמו ב' טבילות, עיין שם בדף ס. ונתבאר במאמר טהרת הטבילה].

ועוד נראה שהנה בטבילת נשים מצאנו בפוסקים שנהגו לטבול ג' פעמים, וכמש"כ בספר חסידים (סימן שצ"ד), והביא סמך לזה בפסוק, עיי"ש. וכ"כ בספר המנהיג (בסימן קכ"ב) שחשו חכמי הדור שמא בפעם אחת לא תטבול יפה, ובג"פ א"א שלא תטבול יפה, וכן כתב בבן איש חי (פ' שמיני סי"ט), ואם כן לענין זה נראה דודאי שיכולה לטבול ג' טבילות, וכמו שכתבו הפו' הנ"ל, ואף שהם חמין, כיון שכ"ז הוא חלק ממצות הטבילה שלה לצאת מידי כל ספק, ודו"ק. ונ"ל לפי זה שגם הטובל לקריו, ונוהג כן לטבול ג' פעמים, רשאי לטבול כן בשבת.

ויש מהנשים שנהגו לטבול יותר טבילות, וכמו שכתב בספר יוסף טוהר הל' טהרה, שיש נוהגות לטבול ז' פעמים, ויש נוהגות לטבול ט' או עשר טבילות, ויש לזה סמך (אמנם להלכה יטבלו ג"פ), ולענינו נ"ל שאם נוהגת לטבול ז' או ט' או י' פעמים, רשאית לטבול כך גם בשבת, שזה חלק מן הטבילה. אולם אם אינה עושה בנדר, ויכולה להמנע מזה אם תרצה, יש להתיישב בדבר דשמא אין להקל כ"כ, ומ"מ מאחר שאינה מכוונת לרחיצה, מסתבר שאפשר להניחה במנהגה, וא"צ למחות על כך.

333. יש לדון בענין טלטול המים שעליו אם מותר לצאת בו לרה"ר, או שחייב להתנגב יפה קודם לכן.

והנה בשו"ע סי' שכ"ו (סעיף ז') כתב שהרוחץ בנהר צריך להזהר לנגב גופו יפה כשעולה מן הנהר, מפני שלא ישארו המים עליו ויטלטלם ארבע אמות בכרמלית, עיי"ש. וכבר הבאנו שם ב' טעמים, טעם השו"ע מפני שיש ריבוי מים ברוחץ, וטעם הט"ז שכיון שהרוחץ יכול להמנע מזה לא הקילו בו חכמים וכו', עיין שם. וממילא בנידונינו גם כן, אם יש עליו מים מן הרחיצה, כגון על פניו ושערותיו ושאר גופו, צריך להזהר שלא יטלטל את המים שעליו, ושייכים בזה ב' הטעמים הנ"ל, אלא שחשבתי מתחילה לחלק עפ"ד השו"ע, שיש לומר לכאו' שדווקא ברחיצה בנהר גזרו מפני שהוא מטלטל את המים בלא בגדיו, והרי יש ריבוי מים ולכן גזרו, משא"כ באופן שהוא לובש את בגדיו, ואז כל המים שהיו על גופו נבלעים בבגדיו (ובהם אין איסור הוצאה כלל כיון שהם בלועים, ונתבאר במקומו). ונשאר רק מעט מים במקומות שנשארו מגולים, והם הרי מועטים הם ולא גזרו, אולם יש לדחות לפי מה שכתבנו שם לדקדק בלשון השו"ע שצריך לנגב "יפה", וביארנו שאע"פ שיסוד האיסור נובע מכח שראו חז"ל שיש עליו ריבוי מים בעולה מן הרחצה, מ"מ אחר שגזרו על טלטול המים של העולה מן הרחצה, שוב אפילו מועטים בכלל האיסור, ולכן צריך לנגב "יפה", וא"כ ה"נ אע"פ שנשארו רק מים מועטים, י"ל שאסור כיון שהוא בכלל האיסור של העולה מן הרחצה [אמנם כ"ז לגבי המים שעל פניו או שעל השערות מלמעלה, אבל המים הבלועים בשערות כגון בזקן או בראש אין בהם איסור כלל, וכמו שכתבנו במקומו].

אלא שיש לחלק אכתי ולומר דשאני הרוחץ בנהר שלעולם יש בו ריבוי מים, ואז אפילו אם ניגב קצת ונשארו בו מעט מים אסור עד שינגב יפה, משא"כ ברוחץ במקוה או במרחץ סגור שלעולם לא יארע שיהיה על גופו ריבוי מים ויוציאנו לחוץ, שהרי תמיד הוא מתלבש לפני שיש איסור הוצאה, וממילא שוב לא גזרו בו כלל, ולא גזרו אלא על "הרוחץ בנהר" דווקא. כך היה מקום לומר, אך שוב מצאתי בפוסקים שנראה שלא סברו לחלק כן, שהרי דנו האחרונים לגבי הטובלים במקוה, ויש להם מים הבלועים בזקן, אם אסור בהוצאה או לא, שיש שהחמירו בזה, ויש שהתירו מצד שהוא מועט מאד וכו', ונזכרו דבריהם בקצרה בספר פס"ת סו"ס ש"א, עיין שם בדבריהם. ולפי האמור היה להם לומר בפשוטו שמעיקרא אינו בכלל הגזירה של הרחיצה, וכיון שהוא מועט אין בו חשש, ומשמע דלא ס"ל כסברתינו הנזכרת. ורוחץ בנהר ל"ד, ואורחא דמילתא, וצ"ע.

ועיין לעיל בריש סעיף ז' בהערה שהערנו על הפו' שם, ממה שמצאנו בסימן ש"א גבי ההולך להקביל פני רבו ועובר בנהר, שלא הצריכוהו להתנגב מן המים שעליו, וכן במי שנשרו בגדיו במים וכו', וכתבנו ליישב דעת הב"י שלא גזרו אלא ב"רוחץ" דווקא, ולא בהולך בנהר בעלמא, ודו"ק. וכאן באנו להוסיף ולחלק בין רחיצה "בנהר", לרחיצה בבית או במרחץ, ומהאחרונים הנ"ל מבואר שלא מחלקים בזה. ויש לומר שסוברים ששם רחיצה אחת הוא, ולולי דבריהם היה נראה דשפיר יש לחלק גם ברחיצה עצמה (ועיין לעיל בענין ההיתר של טבילה בחמין בהערה באות ד', עיי"ש, ודון מינה לנידו"ד, ויל"ב).

ולפי דברי האחרונים הנ"ל היה ראוי לאדם שידאג לכך שיהיה לו מגבת במקוה, וכיון שאין עירוב יניחנה שם מע"ש, או שיקחנה עליו בשבת בדרך מלבוש (אמנם לגבי חזרתו הבאנו במקומו שיש אוסרים כיון שהמגבת רטובה, ואין דרך לקחתה דרך מלבוש כך, וכ"כ בשו"ת באר משה ח"ג סי' ס"ו, ויש חולקים, ואכמ"ל). אלא שגם האחרונים הנ"ל צידדו בעיקר הדין להיתירא, וסברו שמה שהחמיר המשנ"ב במים מועטים שבידיו וכו', הוא חומרא לכתחילה. (ולגבי המים שבלועים בשערו, בלא"ה אין חשש כיון שבטלים בזקן). ובפרט במקומותינו שעושים עירוב בצוה"פ יש להקל בזה [וע"פ כל האמור נראה שהמחמיר וחושש שלא לטלטל מגבת שפיר עביד, ואין לחוש למיעוט המים שנשארו עליו]. ועיין לעיל בסעיף ז' שהזכרנו שיש להזהר מסריקת השערות, וכן יש להזהר מסחיטה וכו'. וע"ע לעיל בסו"ס ש"ג לענין סלסול הפיאות.

334. בעיקר הנידון דטבילה בחמין לא היתה בכלל הגזירה, הנה מזה נתעוררתי לדון אודות זמנים שאסרום חז"ל ברחיצה, אם יש להתיר בהם טבילה.

והנה בשו"ע בהל' יוה"כ (סימן תרי"ג סי"א) כתב שמי שראה קרי ח"ו ביוה"כ וכו', ואסור לרחוץ גופו או לטבול, אע"פ שבשאר ימות השנה רגיל לטבול לתפילה, עיי"ש. ופסק זה הוא עפ"ד הרמב"ם (פ"ג מהל' שביתת עשור), וכ"כ עוד ראשונים, והובאו דבריהם בב"י, וכן פסקו הרבה אחרונים כמובא בכנה"ג (שם אות מ"ט ואות נ"ב, וע"ע שם באותיות נ"ה-נ"ז). וע"ע בשד"ח מערכת יוה"כ סימן ג'. ואעפ"כ מצאנו לכמה פוסקים שצידדו להקל בזה, וכמובא בכה"ח שם (אות נ"ה) משם מהר"י ברונא בתשו', שהתיר לבעל קרי שאם לא טובל ליבו נוקפו, עיי"ש (ושכנה"ג כתב ע"ז דלא נהגינן כן, וע"ע שם). ועוד מובא בכה"ח שם (אות נ"ז) שבתשו' מהר"ש הלוי כתב שאם רגיל לטבול בשאר ימות השנה, יטבול ג"כ ביוה"כ (והשו"ג כתב ע"ז דאנן נקטינן כהשו"ע שקבלנו הוראותיו, וע"ע שם. ומיהו כתב שם שאם קפץ וטבל אין קונסין אותו, דיש לו ע"מ לסמוך), ע"כ. הרי חזינן לכמה גדולים שצידדו בדבר [ומה שכתב לעיל שאם ליבו נוקפו יש להקל טפי, נראה דזה צירוף נוסף להקל במי שיש לו עגמת נפש, וזה כעין מש"כ בשו"ע (סימן תרי"ג ס"ד) להקל לאסטניס ברחיצת פניו מחמת ישוב דעת]. ומצאתי שגם הגר"ד פארדו בספרו חסדי דוד על התוספתא (יומא סופ"ד) כתב כן דנקוט מיהא דמה שכתבו קצת אחרונים דמי שראה קרי ביוה"כ וצר לו וכו', דשרי ליה למטבל, וכמש"כ מהר"י ברונא. דיש לזה סמוכות, לא מיבעיא לתוס' אלא אף לשאר פוסקים, ואע"ג דמרן לא פסק כן דנמשך אחר דעת הרמב"ם, אבל אנן בדידן וכו', ע"כ. וע"ע בספר שולחן גבוה (שם) שהעיר שדעת הרי"ף והרמב"ם שבעל קרי מותר לטבול (והשו"ע לא פסק ככללו המפו' לילך אחר תרי מעמודי ההוראה, אם אשכחן כזאת טובא, ויש לזה כמה ישובים). ואכן כן דעת כמה ראשונים כמובא בטור (שם), וע"ע במאירי ביומא (פח.) שאע"פ שיש אוסרים, מ"מ רוב הפו' מסכימים להתיר, ושכן לחשו החכמים לתלמידיהם, והוסיף ועוד שהרי מ"מ כל שאין דעתו לתענוג מותר, וזה אין כוונתו להקר אלא שהוא בא ליטהר, והדברים נראים. וע"ע במהרי"ל סימן קמ"א, וע"ע בספר פ"ת ע' רע"א בהערה שהביא כמה מן האחרונים שאמרו לטבול ביוה"כ, ובפרט ש"צ וכו', עיי"ש. וע"ע בספר ארץ חיים שם. ובשו"ת רב פעלים ח"ב סימן ס"א. וע"ע גם בשו"ת שבט הלוי ח"א סימן קס"ה, ובספר מועדים וזמנים בענ"ז, וכעת אמ"א. וכמו כן יש לדון לגבי ט' באב, דבפשטות לדעת מרן השו"ע כדין יוה"כ כך דין ט"ב, ואע"פ שט' באב קיל טפי שעיקרו דרבנן, מ"מ אין להקל. ואדרבה בנימוקי או"ח סי' תקנ"ט סק"ג מבואר שאף שביוה"כ אפשר להקל בזה (וכדרך שכתבנו בדיבור הקודם), עכ"ז בט"ב לכו"ע אסור, דבלא"ה אינו יום תפלה, עיי"ש. איברא שבפ"ת ע' קי"ב הביא מספר תו"ח ובקונטרס קודש ישראל שהקילו בזה גם לענין ט"ב, וע"ע שם בע' קט"ו לענין ט' באב שחל בשבת, ומש"כ בהערה יל"ב. וע"ע שם בע' צ"ד לענין שבוע שחל בו, וכן לענין ערב ט' באב, שמותר לטבול למי שרגיל לטבול בכל בוקר קודם התפלה, וכ"ש שטבילת עזרא מותרת, אך יש להשתדל לטבול בצונן, או במים שהפיג צינתן, והביא עוד מהכה"ח שאם אין שם כי אם מים חמים מותר, אך יזהר מאד שלא לשהות במים אלא יטבול ויצא מיד, ע"כ. ויוצא איפוא שלענין שבוע שחל בו ט"ב יש להקל, ובט"ב גופיה יש להזהר. ולענין יוה"כ מן הדין ג"כ יש להזהר, אך בזה יש מקום לדון להקל, וכנ"ל. בפרט שהוא יום תפלה. (ובכל אופן לא יהיה בפרסום כלל). ומ"מ ההלכה ברורה היא כמש"כ בשו"ע והפו' שאסור לטבול, ותו לא מידי. [ולכאו' אם כפי האמור דל"ח רחיצה, כאשר כל כוונתו לטהרה, א"כ גם בט"ב ויוה"כ לא היה לנו לאסור, ואף בחמין (ועיין בספר מרקחת חיים ס"ח שביוה"כ בכלל לא היתה גזירת מרחצאות, שהרי בלא"ה אסור רחיצה, ואע"פ שהיה מותר טבילה), ויל"ב, ואכמ"ל].

335. עיין בשו"ע (סעיף ט') וזה לשונו: מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בדברים שאינם משירים שער מעורבים עם דברים המשירים, ובלבד שלא יהיה הרוב מדבר המשיר, ע"כ. והשו"ע נקט "פניו ידיו ורגליו", וכוונתו מצד שיש בהם שערות (ופנים היינו משום הזקן, וכמש"כ המשנ"ב). ופשוט שהוא הדין שאר מקומות שבגוף. [ואם תאמר למה נקט השו"ע פניו ידיו ורגליו, יעוין בכה"ח (אות ל"ה) שזה אגב דין רחיצה בחמין שהוחמו מע"ש, שנתבאר שפניו ידיו ורגליו מותר, וה"ה שאר מקצת גופו (והיינו שכמו ששם הוא לאו דווקא, ה"ה כאן שאינו בדווקא). והוסיף עוד שלפמש"כ התוס' וכו', יש לומר שבדווקא נקט פניו ידיו ורגליו כיון שאינם נושרות מהר, משא"כ משער הראש אסור, ע"כ (משם הב"ח). ועיין להלן בהלכה הבאה שכתבנו להקל גם בשער הראש, ועל כרחך דלאו דווקא הוא. ומה שנקט השו"ע פניו ידיו ורגליו, נלע"ד פשוט שזה אגב הגמ' דשבת (דף נ:) שהזכירו פניו ידיו ורגליו, ובגמרא יש נפ"מ בזה, שהרי אמרו שם שקטן או סריס או אשה מותרים, עיי"ש. וחילוק זה הוא לגבי פניו ידיו ורגליו ולא בשערות ראשו, ואגב זאת נקט כן השו"ע כאן, ודו"ק]. ועיין להלן בענין שיער הראש, ובענין גדר האיסור.

336. כ"ה מבואר בגמ' דשבת (דף נ:) ובכל הפו' כאן. ועיין בהלכה הבאה שנחלקו הפו' באופן שהוא קרוב להשיר ואינו ודאי משיר.

337. משנ"ב (סקכ"ז), וכן מבואר בש"ס ופו', וכ"ה בענינינו ברמב"ם (פכ"ב הכ"ג). ולהלן סי' ש"מ יבואר כל דיני גוזז.

338. עיין בטור ובבית יוסף כאן שהזכירו הרבה דברים שאינם משירים את השיער (חוץ ממין אהלא), וכתב בביה"ל (ד"ה בדברים) שהוא הדין כל כיוצ"ב אם הוא יודע שאינו משיר בודאי, מותר. [ועיין עוד שם בביה"ל שדן לענין נתר וחול אם מותר, עיי"ש]. ויעוין עוד במשנ"ב (ריש סקכ"ח) שכתב שמורסן הוא דבר שאינו משיר את השיער, ומותר לשפשף בהם אף במקום שיש זקן, עיי"ש.

339. כן כתב בשו"ע (סעיף ט'). והטעם שכל אינו משיר ודאי מותר (עיין בב"י וב"ח, וה"ד בכה"ח אות ל"ו). ואם אין רוב מדבר המשיר מותר לרחוץ בו. ואפילו במחצה על מחצה מותר (כה"ח אות ל"ז בשם התו"ש).

340. הנה בביה"ל כאן (ד"ה בדברים) כתב בזה"ל: ונראה דבמינים שאינו יודע את טבעם ואולי הם משירים, בודאי יש לאסור מלרחוץ בהם, ע"כ. וקשיא לי ע"ז טובא, שהרי מצאנו בביה"ל (בסימן שט"ז ס"ב) ד"ה ולכן, שהביא דברי

ט"ז. כתבו הפוסקים שאין איסור לרחוץ במינים המשירים את השיער, אלא אם כן הוא "ודאי" משיר את השיער, אבל אם אינו ודאי מותר[341], ויש אומרים שגם אם אינו בודאי שישיר את השיער, אבל הוא קרוב להשיר, גם כן אסור[342], ולמעשה מותר, משום שכל שאינו ב"ודאי" שיעשה איסור, אינו נחשב פסיק רישא[343].

עוד כתבו הפוסקים שאין חילוק בכל זה בין שערות הראש לשאר שערות שבגוף, ולכן מותר לחפוף את ראשו במין שאינו משיר את השיער, או באופן שהרוב הוא ממין שאינו משיר את השיער, ויש אומרים שיש להחמיר בשערות הראש אפילו אם אין הרוב מדבר המשיר, ולמעשה יש להקל גם בשערות ראשו[344].

אמנם אדם שמכיר את טבעו שנושרות ממנו שערות, או שיש לו נשירה, יזהר שלא יחפוף ויחכך בראש בשבת[345]. וכן יזהר כל אדם שלא יחכך בשערותיו הרבה ובחוזק[346].

י"ז. מותר לחפוף את הראש או שאר מקומות שיש בהם שער[347], בין עם סבון ובין בלא סבון[348], ואולם ראוי לעשות כן בנחת[349]. [ובעצם רחיצה בשבת בצוננים כבר נתבאר לעיל, ועיין בהערה באיזה אופן מותר][350].

י"ח. אסור לסחוט את שער ראשו וזקנו, משום שסחיטה בשער אסורה מדרבנן[351], אבל אפשר לנגב את השערות בנחת[352].

ואם יש לו עפרורית בשערו או בזקנו, מותר לרוחצו במים, ואם נסחט שלא במתכוון אין בזה איסור[353].

ודע, שכל החשש הוא רק במקומות שיש בהם קיבוץ שיער, אבל בשערות הידים והרגלים וכיוצא אין בהם חשש סחיטה כלל[354].

י"ט. מותר לרחוץ את ידיו ולשפשפם במורסן[355], ואפילו אם הוא לוקחם בידיו הרטובות מותר, ואין בזה משום לש[356], אמנם אם הוא מערב מורסן במים, הדבר שנוי במחלוקת, שלדעת השו"ע - מותר לערב בשינוי, ולכן מותר לקחת אותם יבשים ולשפוך עליהם את המים, ולדעת הרמ"א - אסור בכל אופן[357]. ובזמן הזה שמעורב במורסן קמח, אסור לכל הדיעות[358].

כ'. אסור לרחוץ את ידיו במלח בשבת, משום איסור נולד[359], אבל במי מלח מותר[360], ולכן אפשר לערב מלח במים עד שימס, ואחר כך לשפשף עימו[361]. ובמלח שאינו נהפך למים, מותר בכל אופן[362].

כ"א. סבון, אם הוא נוזלי מותר לכתחילה להשתמש בו בשבת[363], ואם הוא סבון מוצק מנהג ישראל להחמיר בזה[364].

הט"ז שכתב בענין פסיק רישא שכשם דהיכא דמספקא לן אם יעשה האיסור או לא, אמרינן דבר שאינו מתכוון לר"ש מותר, כגון בגרירת מטה וספק אם יעשה חריץ, כך הדין אם מספקא לן אם יש איסור במעשה שהוא עושה, והוא אינו מתכוון להאיסור, שמותר, ועיין בביה"ל שם שהביא ראיות לזה, עיין שם. ומעתה צ"ע למה פסק כאן להחמיר, הלא גם זה הוא רק ספק אם בכלל משיר את השיער או לא, וכיון שהוא אינו מתכוון אלא לרחוץ ולא להשיר, היה צריך להיות מותר. (וגם נראה שזה ק"ו מדהתם), וצ"ע. [איברא שכבר הבאנו גם שם שיש חולקים בעיקר דברי הט"ז שם, ואוסרים בכה"ג].

וחשבתי לדון מצד דהוי כחסרון ידיעה, אולם הלא גם שם הוי כחסרון ידיעה, ואעפ"כ התירו לו לסמוך מספק, וצ"ע. ושוב שלחתי להגר"ח קניבסקי שליט"א, וכתב לי שאכן ספק חסרון ידיעה אינו ספק (נ"ב. עיין בזה ביו"ד ר"ס צ"ח). ויש לבאר דכאן הוא נחשב ספק מחסרון ידיעה, כיון שהוא דבר שבטבע, ושאר בני אדם יודעים טבעו, ועכ"פ יש מי שיודע, אלא שהוא לא יודע, ובחסרון ידיעה לא נתיר לו, משא"כ שם שכעת הוא מסופק מכל אדם, וא"ש.

341. במג"א (סק"ט) בשם הרמב"ם כתב שהאיסור בדבר המשיר היינו בודאי, וכ"כ המשנ"ב (סקכ"ו), וביאר דאף שלפעמים גם הם משירים אפילו הכי מותר, כיון שהוא אינו מתכוון לזה אלא לצחצח גופו, וקיי"ל כר"ש שדבר שאינו מתכוון מותר, ע"כ. וכ"ה גם בב"י וש"א.

342. כ"כ בכה"ח (אות ל"ח) בשם התו"ש, דלאו דווקא הוא (ולא בענין דווקא "ודאי"), אלא אף אם אינו משיר ודאי ממש אלא דקרוב להשיר נמי מקרי פסיק רישא, וכתב דאפשר שכ"ה דעת השו"ע שהשמיט תיבת ודאי, ודלא כהמג"א שהוסיף תיבת "ודאי" על דברי השו"ע, ע"כ. [ועיין עוד בכה"ח בסימן ש"ג אות קכ"ו שהביא גם שם מדברי התו"ש שאפילו בקרוב לודאי אסור משום פסיק רישא, עיי"ש, ולשיטתו]. ועיין בהערה הבאה שהערנו ע"ז [וע"ע להלן בהערה שאחרי הסמוכה שביארנו ששני הדינים שהזכרנו בפנים היא מחלוקת הפוסקים לשיטתייהו, ולמעשה קיי"ל לקולא, ועיין].

343. כן הארכנו בזה בס"ד לעיל בסימן ש"כ (ריש סעיף י"ח) בכללי פסיק רישא, והבאנו מדברי הראשונים שכתבו בהדיא שאינו נחשב פסיק רישא אלא בדבר שבודאי יעשה האיסור, אבל אם אפילו בצד רחוק שלא יהיה איסור אינו נחשב פסיק רישא ומותר, עיין שם. וכמו כן בענינינו כבר הבאנו מהמג"א שכתב ע"פ הרמב"ם שרק אם "בודאי" יהיה הדבר אז אסור, וכ"כ המשנ"ב ושאר פוסקים, ומה שכתב הכה"ח בשם התו"ש שמלשון השו"ע לא משמע כן, שהרי השמיט תיבת "ודאי", לענ"ד אינו הכרח כלל, דיש לומר שכתב כן אגב לשון הטור (אע"פ שאינו בדיוק, מ"מ הענין אחד). וכל כיוצא בזה. ואדרבה הלא בב"י הביא דברי הרמב"ם שהאיסור דווקא בודאי, ולא העיר עליו כלום, ושם לפנ"כ כתב עוד פעם בב"י שהאיסור בודאי, ודו"ק. ולכן נראה שיותר טוב לנו ללמוד מפירוש הראשונים, ולא מסתימת האחרונים, וכבר מבואר במג"א וש"א להקל. (וע"ע בהערה הבאה שתלוי בזה מחלוקת אחרת, ודו"ק). וכן עיקר. [ואה"נ שמצאנו בכו"כ ענינים שאסרו אף בקרוב לפסיק רישא אע"פ שאינו ודאי, וכבר הערנו בזה לעיל בסימן ש"כ סי"ח, אולם כבר ביארנו שם שזה דווקא היכא דגילו לנו חז"ל או הראשונים בהדיא להחמיר, אבל בסתמא אין לאסור, ודו"ק].

344. הב"ח דקדק מלשון הפו' שדווקא פניו ידיו ורגליו מותר, דלא הוי פסיק רישא, כיון שאינם נושרות מהר, אבל שערות ראשו הוי פסיק רישא, ע"כ. ובכה"ח (אות ל"ה) הביאו, והוסיף בשם העו"ש שכן מוכח מלשון השו"ע שנקט פניו ידיו ורגליו, עיי"ש.

אולם המשנ"ב (סקכ"ה) כתב שהוא הדין בשער ראשו שמותר, ובשעה"צ (אות י"ז) כתב שאף שהב"ח מסתפק בשער ראשו דאפשר שנושרות מהר והוי פסיק רישא, האחרונים השיגו עליו (וציין למאמ"ר, ודברי מנחם, ושכ"פ במהרש"א), דלפי המשנה דנזיר דחופפין ומפספסין, שוב אין לחלק בזה, ע"כ. (והמשנה דנזיר הוזכרה בגמ' דשבת בדף נ: בהאי ענינא).

ונראה שהדבר תלוי במחלוקת הפוסקים שהזכרנו לעיל בגדר פסיק רישא, שיש אומרים שאף אם הוא קרוב לודאי שישיר את השיער אסור, ואילו רוב הפוסקים סוברים שאינו אסור אא"כ הוא ודאי שיהיה האיסור, והתוספת שבת הוא מן האוסרים, וכן הסכים עמו הכה"ח (באות ל"ח). וכמו כן כאן בענין שיער הראש סבירא ליה לאסור, והסכים עימו גם בזה הכה"ח (באות ל"ה). ויש לבאר איפוא דס"ל ששער הראש הוא קרוב להשיר שיער, ולכן אוסר כשיטתו.

עוד יש מקום לחשוב שנחלקו באופן שבכל פעולה ופעולה כשלעצמה אינו פסי"ר, אבל בכללות כל הפעולות בודאי שיתלשו שערות, האם הוי פסי"ר, או שיש לנו לראות כל פעולה בפני עצמה. וכבר עמדנו בזה בסו"ס שט"ז, עיין שם. ומיהו לדינא כתבנו שם שכל כה"ג נחשב ג"כ פסי"ר.

ולמעשה כיון שאף בשיער הראש אינו משיר ודאי, וכבר כתבנו לעיל דבכה"ג אינו פסיק רישא, לכן יש להתיר, וכבר כתב השעה"צ שהאחרונים השיגו על הב"ח בזה, וכן פסק המשנ"ב להתיר בתרוייהו, וכן עיקר. [ומ"מ נראה שנכון לחכך בנחת, וכדלהלן].

345. דבכה"ג הוי פסי"ר ואסור לכו"ע, וז"פ. וכעי"ז כתבנו בסי' שכ"ח סל"א לגבי קילופי עור קשקשים וכדו' שאסור בפסי"ר, עיי"ש. ותרוייהו משום מלאכת גוזז. ועוד יבואר בעזה"י בסימן ש"מ.

346. כן ראיתי בכה"ח (סימן ש"מ אות ט') בשם הבא"ח שלא יחכך "הרבה", שמא יתלש שיער וכו', עיי"ש. אולם אם בגלל הספק שמא יתלש שיער אין נראה לאסור, שהרי אינו פסי"ר, ולכן כתבנו הרבה ובחוזק. [וע"ע בהלכה הבאה שבכלל בחיכוך בנחת יש מקום לחוש טפי]. ואה"נ שאם הוא יודע שגם בחיכוך בנחת משיר שיער ג"כ אסור, והכל לפי הענין אם הוא פסי"ר בודאי או לא. ועוד יבואר בעזה"י להלן סי' ש"מ.

347. כן מוכח מהמשנה דנזיר שחופפין ומפספסין, ונזכר בגמ' דשבת (דף נ:), וכן כתב בענינו בשעה"צ (אות י"ז), עיי"ש. וכבר פסק כן השו"ע בהדיא (בסוף סימן ש"ג) בהגה, כיעו"ש. ועוד הבאנו בהלכה קודמת מדברי הפוסקים להקל לרחוץ שיער ראשו, ובודאי שהנידון הוא לחפוף מעט, שאם זה רק שפיכה בעלמא או בליטוף השערות מלמעלה בלא חפיפה, בודאי אין שום איסור, ועל כרחך שמדובר בחפיפה, ואעפ"כ נקטינן שמותר, ודו"ק. ולא דמי לסירוק השערות המבואר (בסוף סימן ש"ג) לאיסור, דשאני התם שהוא עושה זאת במסרק שבודאי משיר, וגם כל מטרתו היא לסרק את השיער, ועל זה כתבו שם הפוסקים לאסור, שהרי בעת הסירוק כוונתו הוא להסיר שערות המדולדלות, משא"כ כאן שמטרתו היא הרחיצה, ובודאי אינו נחשב מתכוון, וגם לא הוי פסיק רישא לפמשנ"ת, ודו"ק. (וע"ע בהערה הבאה).

348. בענין השימוש בסבון מבואר להלן בסעיף י', שבסבון נוזלי בודאי מותר (ובסבון מוצק יש מתירים), וא"כ אפשר לחפוף עימו, וגם בלא סבון מותר, ולא כמו שיש מקום לחשוב שבלא סבון אסור מצד שאז השערות קשות יותר, דפשטות הגמ' והפו' משמע שמותר בלא סבון.

ואמנם ראיתי הלום בכה"ח (בסימן ש"מ אות י') משם הרו"ח שכתב להזהיר את הרוחצים פניהם, ומעביר על זקנו ופאותיו ואוחז בהן, דא"א שלא יתלוש, והוי פסיק רישא, עיי"ש. אולם לענ"ד ז"א מוכרח, שהרי מבואר בגמ' דשבת (דף נ:) להיתירא. וכן מבואר בכל הפוסקים, וכמו שהבאנו לעיל בהלכה קודמת שמותר לחפוף, ואפילו בשער הראש, וכ"ש בשאר מקומות. [איברא שבכה"ח שם, וכן לעיל מיניה באות ט', וכן בסו"ס ש"ג מבואר שבשערות הזקן יש יותר חשש שיתלשו משאר מקומות, וכך י"ל לגבי הפיאות, ולפי"ז היה אפשר לחלק ולומר שבזה אסור, אולם המעיין שם יראה שכתב להחמיר גם בעוד מקומות, ואפשר דדווקא במקומות אלו השיער חלש ולא במקומות אחרים, א"נ כל השערות בכלל זה (ומה שלא הזכיר שיער הראש מפני שדרך האנשים לגלחם תדיר, ולנשים אה"נ שאסור, וכן מדוקדק בכה"ח אות ל' משם הבא"ח). ובכ"ז החמיר אע"פ שאינו פסיק רישא גמור, ונראה לומר איפוא דהוא ס"ל כדעת התו"ש (שהבאנו בהלכה הקודמת ובהערות שם) שסובר שאפילו בקרוב לודאי הוי פסיק רישא, משא"כ לדידן דדווקא בודאי הוי פסי"ר, וכמו שנתבאר לעיל]. ומה שהביא מדברי האריז"ל שלא הוציא את ידו מן הזקן עד מוצ"ש, נראה ודאי שחסידות יתירה נהג בעצמו.

349. כן נלענ"ד. שאם הוא מחכך בחוזק י"ל דהוי פסיק רישא שיתלשו שערות שכידוע הם חלשות מאד, ובפרט בדורות חלשים אלו. (ואפשר שאף בשאר מקומות שבגוף יש להזהר). וכה"ג מבואר בכה"ח (בסימן ש"מ אות י') משם הגר"ח פלאג'י ברו"ח, שהזהיר על חיכוך באוזן ובחוטם, ובזקן ובפיאות וכו', עיין שם. ואע"פ שנראה ששיטתו להחמיר טפי (וכמו שכתבנו בהערה הקודמת, ובמוסגר שם), מ"מ כשעושה בחוזק שפיר יש לחוש [והנה עיין בשו"ת המהרי"ץ ח"ב סימן ע"ו שכתב אודות מנהג תימן להסתפר בער"ש בימי העומר וכו', והאריך לבאר הדין, ובתוך הדברים כתב וגם ראשו כבד עליו, וצריך לחכך בראשו מפני הזיעה וחימום השיער, ושם דן מצד עונג שבת, כיעו"ש. ולפי האמור י"ל עוד דאיכא למיחש לפעמים לאיסור בחיכוך בחוזק באופן שהוא פסי"ר שיתלש שיער, ומשמע שמן הסתם ל"ח לזה], ותלוי לפי הענין אם שערותיו חזקים או לא, וע"ע להלן בסי' ש"מ מה שיבואר בזה במלאכת גוזז.

עוד יש לדון בזה גם מצד סחיטה, שהרי ראשו רטוב, ובעת שחופף הרי הוא נסחט בין אצבעותיו (ועיין לעיל בסי' ש"כ סט"ו י"ז י"ח), ובשלמא אם זה בתוך המים אפשר שמותר, וכמו שראיתי בשש"כ בשם הגרשז"א שכאשר נסחט בתוך המים ומיד חוזר ונבלע מותר (איברא שאין זה פשוט כלל, וכמו שכתבנו במקומו, וע"ע גם בשו"ת נשמת שבת שכתב שיש להתיר בזה, עיי"ש). אולם כשזה חיצוני אפשר שאסור, ועיין בהלכה הבאה. [איברא שבמקומו בסימן ש"ז סי"ח כתבנו שהמקילים בסחיטת שיער יש להם על מה שיסמכו]. ועל כל פנים כשעושה בנחת מותר, כדרך שכתבו הפו' שאפשר לנגב השערות בנחת.

350. עיין לעיל שכתבנו שמנהג בני ספרד שרוחצים בצוננים בשבת, ולמנהג זה יש נפקא מינה בכל האמור, אולם לבני אשכנז בלא"ה אין רוחצים בשבת, וממילא אין נפ"מ לענין החפיפה, אמנם באופן שמצטער כבר כתבנו שמותר אף לבני אשכנז (וכמו"כ לגבי מקלחת דעת כמה פוסקים להתיר אף לבני אשכנז ובפרט במצטער), וממילא יש בזה נפ"מ גם למנהגם.

351. כן כתב המשנ"ב לעיל (בסימן ש"כ סוסקנ"ה) משם הרמב"ם, וסיים ולכן הטובל בשבת יזהר שלא לסחוט שערו לנגבם, ע"כ. וגם כאן (בסקכ"ה) כתב שמותר לנגב את ראשו וזקנו, אך שלא יסחטם אחר רחיצתו, ע"כ. [ועיין לעיל בסימן ש"כ בסוף סעיף י"ז בהערה, שכתבנו שאין איסור זה ברור בעצם דין סחיטת שיער, וגם שהולך לאיבוד וכו', והמקילים בזה יש להם על מה לסמוך].

352. כ"כ הבא"ח בפ' פקודי, והזכרנוהו לעיל בסי' ש"כ שם, וכן הובא בקצוה"ש (סימן קל"ג ס"ו). והלום ראיתי שבשו"ת אז נדברו (ח"א סי' נ"ח) כתב לאיסור גמור בסחיטה בדרך ניגוב, ופירש את דברי הבא"ח שכוונתו לעטוף בלבד, שעי"ז מתנגבים השערות ממילא, עיין שם. אולם אין דבריו מוכרחים, לפי מה שהארכנו לעיל בסימן ש"כ בהערה לבאר שעיקר האיסור אינו ברור, וממילא כשעושה בנחת, ה"ז כמסיר את המים שמלמעלה בלבד, או גם אם מסיר את המים שקרובים לחוץ ג"כ י"ל שמותר (שהרי באותו מקום הרואה את החוץ ואינו בלוע ממש, שם אין השערות צפופות, וממילא אין בזה איסור סחיטה, וכמשנ"ת בסי' ש"כ בסי"ז, וה"ה כאן, ודו"ק). ובכה"ג אף אם יסחט מעט מן הבלוע בפנים לא עבר איסור, ועיין.

353. כן נראה מפשטות דברי השו"ע והמשנ"ב כאן (בסקכ"ה) שמותר לרחוץ את זקנו במים, עיי"ש, ומוכח דלא חיישינן אם יסחט מעט על ידי רחיצתו, וטעם הדבר כמו שכתבו האחרונים, שאיסור סחיטה הוא משום מפרק, וכיון שהולך ליאבוד ואינו מתכוון, שרי, עיין בשו"ת אבנ"ז סימן קנ"ז סקי"ד, ובאג"מ ח"א סימן קל"ג, עיי"ש. ויש להוסיף בזה כל מה שנתבאר בסימן ש"כ סי"ז בהערה, להעיר בעיקר האיסור דלא ברירא, כיעו"ש, וק"ו בכה"ג. ודו"ק. [ומצד איסור בורר של הלכלוך שבזקן אין חשש כלל, דהוי דרך ניקוי ולא דרך ברירה, וכמו שמצאנו שמותר להוציא הכינים בסי' שט"ז ועוד].

354. קצוה"ש סימן קל"ג. וע"ע בדברינו לעיל בסימן ש"כ סעיף י"ז, עיי"ש.

355. שו"ע (סעיף י'), והנידון כאן הוא מצד לש, וכמו שיבואר לפנינו, וכמו"כ אין בזה איסור מצד שמשיר את השיער (וכנזכר בסעיף ט'), שמורסן אינו משיר. (וכמו שהעיר המשנ"ב סקכ"ח).

356. הנה בב"י הביא מן המרדכי שמותר לרחוץ ידיו במורסן, א'. אם היו מגובלין מערב שבת. ב'. אם יקחם בידיו יבשים וישפוך המים עליהם, שאז הוא גיבול כלאחר יד ומותר, ע"כ. וביאר המג"א (סק"י') שמבואר שכל זה שמותר בשינוי הוא דווקא לדעת המתירים [והיינו כמו שסתם השו"ע בסימן שכ"ד ס"ג ובסימן שכ"א], אבל לדעת האוסרים הכא נמי אסור [והיינו דעת הי"א שבשו"ע שם, וכן פסק הרמ"א בסי' שכ"א להחמיר כדעתם]. ושוב כתב שכאן אפשר שלכו"ע מותר כיון שאינו מערבב זה בזה, אלא רק לוקחם בידים הרטובות [וסיים שכ"מ במרדכי, וצ"ב]. ע"כ. ומבואר דבכה"ג שלוקחים בידים רטובות מותר לכו"ע.

ואכן השו"ע כאן כתב להתיר בסתמא, ולא הזכיר שום אופן מן האופנים שהזכיר המרדכי, וביותר מוכח מתוספת הרמ"א בהגה שכתב ע"ז שמותר כיון שהוא גיבול כלאחר יד, וצ"ב. ולדברי המג"א הדברים מבוארים, שהשו"ע איירי שלוקחן בידים רטובות, ואפשר שכן הדרך, ולכן סתם ולא פירש באיזה אופן הוא, ולכן הסכים לזה הרמ"א. וכ"פ המשנ"ב (סקכ"ה), שאע"פ שלדעת הרמ"א גם בשינוי אסור, מ"מ כאן שלוקחן בידים הרטובות לכו"ע מותר, ע"כ. ועי' בכה"ח (אות ל"ט) שהביא מהא"ר שהעיר על המג"א מן הלבוש, וסיים דמ"מ נראה שבלא"ה כו"ע מודו, וכמש"כ בסי' שכ"א סט"ז, אולם בביה"ל כאן (ד"ה לרחוץ) כתב שלמעשה יש לסמוך בשופי על המתירים ליקחנו בידים רטובות, ובפרט שלפי השו"ע מותר בכל שינוי.

357. עיין בהערה הקודמת שבאופן זה אנו חוזרים למחלוקת שבסימן שכ"ד ס"ג, ובסימן שכ"א, ועיין מה שכתבנו שם.

358. כה"ח אות ט"ל, וע"ע לעיל שם.

359. הרמ"א בהגה בסעיף י', וכביאור המשנ"ב (סקכ"ט).

ועיין בט"ז שהקשה אמאי לא נתיר משום כלאחר יד, כדרך שהתרנו לגבי לש אע"פ שיש לו עיקר מה"ת, ותירץ דניחא ליה שיהיה נימוח ונבלע בבשרו (ועיין בכה"ח אות מ"ב שכ"כ התו"ש, והביא מהגר"א שנראה דעתו להתיר, וכתב ע"ז שדעת האחרונים כדעת השו"ע לאסור), ויוצא איפוא שבגוונו דלא ניח"ל, אם הוא בשינוי מותר, וזה חידוש. והפו' כאן ובסימן ש"כ שהביאו דין זה סתמו. ועיין בדברינו שם.

360. משנ"ב (סקכ"ט).

361. משנ"ב בסימן ש"כ סעיף י"ב. [ועיין מה שכתבנו שם בענינים אלו].

362. דליכא בזה נולד כלל, ועמש"כ בסימן ש"כ סי"ב.

363. שלא שייך בזה שום איסור, מן הטעמים הנזכרים בפוסקים דלהלן (וגם מצד עשיית קצף אין לחוש, ופשוט). ומה שכתב המשנ"ב (סק"ל) בשם התפא"י לאסור בבורית רכה, נ"ל שאין הכוונה לסבון נוזלי שלנו, ודו"ק. ושו"ר שבאגר"מ ח"א סימן קי"ג כתב שראוי להחמיר גם בזה, משום דדמי לשמן עב, וע"ע בשש"כ פי"ד סט"ו שכתב שמותר להשתמש בסבון נזיל, אך טוב להכינו מבעו"י, עיי"ש, והרבה מן האחרונים כתבו להקל לכתחילה, וכן נלענ"ד שמותר לכתחילה, שהרי אפילו בסבון מוצק כתבנו להלן שיש להקל מן הדין, ועיין.

364. עיין ברמ"א כאן (בסעיף י') שאסור לרחוץ בבורית (סבון) או בשאר חלב, משום שנימוח על ידיו והוי נולד, ע"כ. ויש לבאר שאיסור נולד שנוי במחלוקת השו"ע והרמ"א בסימן שי"ח סט"ז ובסימן ש"כ, ולדעת השו"ע אין איסור משום נולד. אולם מ"מ דין זה שייך אף להשו"ע, שהרי אסור מ"מ משום "מוליד", וכמו שנתבאר לעיל בסימן ש"כ. ושם בסעיף י"ב כתבנו הדין בזה לענין סבון. ועיין במשנ"ב כאן (סק"ל) שכתב עוד טעמים לאסור משום ממחק וממרח, וכן משום שמשיר את השיער, עיין שם. אולם כל הטעמים הללו לא שייכים בסבון שלנו בזמן הזה, וכמו שביארנו לעיל בסימן ש"כ סי"ב, עיין שם. ונשאר לנו לדון רק מצד איסור מוליד, ובאמת שגם מצד איסור מוליד יש מקום להתיר מן הדין, וכמו שביארנו שם בסימן ש"כ, שהרי הדבר שנוי במחלוקת ראשונים, ועוד שבסבון שלנו שאינו הופך לדבר חדש, אלא הוא מתחלק ומתפורר לחלקים קטנים, יש לומר דלכו"ע מותר, שהרי אינו מוליד בזה כלום [ואינו כמו בנידון הרמ"א שהחלב נימוח ונעשה דבר אחר]. ודו"ק.

אלא שלמעשה נכון להחמיר בזה משום המנהג שנהגו לאסור, וכמו שכתבנו שם שכן העידו כל הפוסקים בתפוצות ישראל, וכן דעת הגרשז"א שאף שמן הדין נראה שמותר, מ"מ הוי כדברים המותרים שנהגו בהם איסור, והובא בשש"כ פי"ד סט"ז, וע"ע בהערות, ובקצוה"ש סימן קמ"ו, וש"א. והעירוני שאולי זו גם כן כוונת המשנ"ב כאן (בסוף סק"ל) שסיים וכן הוא מנהג כל ישראל להחמיר בזה, והיינו שאף את"ל שאין איסור ברור בכל הנידונים

ודע, שיש אומרים שאסור לרחוץ בחלב (בצירי), אפילו בחול, משום שסיכה כשתיה, ואסור על כל פנים מדרבנן. אמנם מנהג העולם לרחוץ בסבון שעשוי מחלב. ומכל מקום אם מצוי להשיג סבון שנעשה שלא מחלב, בודאי נכון לחוש לדעת המחמירים בזה[365]. וכתבו הפוסקים שסבון שלנו שמעורבים בו חומרים הפוגמים את החלב, מותר לרחוץ בו לכתחילה למרות שמעורב בו חלב[366].

עוד פרטים

כ"ב. מרחץ שסתמו את הנקבים שלו שעל ידם המרחץ מתחמם, מותר לרחוץ בו במוצאי שבת מיד[367], שהרי לא נתחמם בשבת[368], אבל אם לא סתמו את נקביו, אע"פ שהוחם מאליו בשבת מן האש שהיתה בו בערב שבת, אסור לרחוץ בו במוצאי שבת עד בכדי שיעשו, לפי שאסור לעשות כן גזירה שמא יחתה בגחלים[369].

ובתי החורף שמחממין אותם מתחתיהם, נוהגים בו היתר לפותחן בשבת[370], כיון שאינו מתחמם כאן שום דבר, ורק חום בעלמא נכנס מן החדר ההוא[371].

כ"ג. הסקה מרכזית, רדיאטור[372], אף על פי שמופעלת מערב שבת, אסור לפתוח את ברזי ההסקה, משום איסור בישול המים שבתוכה[373], אבל מותר לסגור את ברזי ההסקה כדי שלא יכנסו מים לתוכה[374]. אך יש להזהר שלא יכבה[375]. ומותר להנמיך את חום הטרמוסטט בזמן שפעולת החימום מופסקת, אבל יש להמנע מלהגביר את חום ההסקה אף בשעה שההסקה פועלת [ובהסקה מרכזית על ידי גז אסורה כל נגיעה בכפתור הטרמוסטט][376].

ומותר לפתוח את חלונות ודלתות הבית, אף שעל ידי זה הוא גורם למהר או להאיט את פעולת החימום של ההסקה הפועלת ע"י טרמוסטט[377].

כ"ד. אסור להכנס למרחץ כדי להזיע, ואע"פ שאינו רוחץ בו[378].

ואם הוא נכנס למרחץ לטייל או לאיזה סיבה אחרת, ואינו מתכוון להזיע, לדעת השו"ע - מותר[379], ואפילו במקוה קטן שבודאי יזיע[380]. ולדעת הרמ"א - אסור, ואע"פ שאינו מתכוון להזיע[381], ולכן אם טבלו בשבת במקוה שיש בה הבל, יש להזהר שלא לשהות בה הרבה[382], ואם המקום חם מאד כגון בליל שבת, אין לטבול בה, אמנם במקום צורך סומכים להקל, וכגון בטבילת נשים[383]. וכל זה באופן שבודאי יזיע, אבל אם אינו ודאי מותר לכתחילה[384], וכל האמור הוא לדעת הרמ"א, אבל לדעת השו"ע מותר בכל אופן[385].

כ"ה. מקום שגרים בו יהודים וגויים, וחיממו הגויים את המרחץ בשבת לצורך הרחיצה במוצאי שבת, אם רוב האנשים שרגילים לרחוץ בה הם גויים, מותר ליהודי לרחוץ בה במוצאי שבת מיד[386], אבל אם רוב הרוחצים בה הם יהודים, או אפילו הם מחצה על מחצה, אסור לרחוץ בה במוצאי שבת, עד שישהו זמן בכדי שיוחמו[387] חמין[388].

ואם הוא ספק אם נעשתה המלאכה בשביל היהודים או בשביל הגויים, גם כן אסור[389], ואין תולין לומר שנעשה בהיתר[390].

סימן שכ"ז

סיכת הגוף בשמן, ומריחת משחה

א'. הקדמה: אסור לעשות דברים לשם רפואה, גזירה משום שחיקת סממנים[391], אבל אם הוא דבר שגם דרך הבריאים לעשותו, ואינו ניכר שהוא לרפואה, מותר לכל[392]. [ובמקום שאסור לעשותו, אסור אפילו על ידי גוי, אם הוא מתחזק והולך כבריא][393].

ולכן, החושש במתניו אסור לסוך שמן וחומץ[394]. וכן אסור ביין וחומץ, ואפילו באחד מהם לבד אסור[395]. אבל בשמן לבד מותר לסוך[396], כיון שגם דרך הבריאים לעשות כן, ובשמן ורד אסור לסוך, אלא אם כן במקום שהוא מצוי, ודרך בני אדם לסוך בו אפילו בלא רפואה[397].

ודע, שבזמן הזה שאין נוהגים לסוך בשמן כי אם לרפואה, אסור בכל שמן[398], ולכן אסור לסוך בשמן מי שיש לו חטטים בראשו[399], וכן אם יש לו נפח בכל מקום שהוא אסור לסוך בשמן[400], והכל לפי המקום ולפי הזמן[401]. ועיין

שהזכיר לעיל, מ"מ יש לאסור אחר שכן המנהג.

365. כן כתב בביה"ל כאן (ד"ה בשאר חלב) שהגר"א ס"ל לאסור בזה, כדעת הרבה מגדולי הפוסקים, ודלא כר"ת וסייעתו שהתירו בזה לגמרי, וסיים שמנהג העולם להקל, זולת איזה מדקדקין שזהירין בזה, וסיים שאם מצוי אחר בודאי נכון לחוש למחמירים, ע"כ. ואפשר שכשאינו מצוי יש להקל טפי מצד שמצטער (אמנם לפי"ז נצטרך לבדוק כל מקרה אם הוא בגדר מצטער). ובאמת שדעת רוב ככל הראשונים שאין איסור סיכה בחלב רק בשמן כדכתיב, וכיעוין בתוס' נדה (לב.) ובחי' הרשב"א שם והריטב"א והר"ן והמאירי ותורא"ש שם והרשב"ץ, וכ"ה בסמ"ג. והכלבו ומחזור ויטרי החמירו בזה, וכ"כ באו"ה, ומ"מ במשנ"ב חשש להחמיר לכתחילה [והמשנ"ב שאסר משמע שאוסר אף בבורית פגומה, אולם כבר כתבנו להלן דבזה אין לחוש לכו"ע].

366. כ"כ בכה"ח (אות מ"ה) שכיון שמערבים בו סיד ושאר דברים, הו"ל טעם פגום שאינו אוסר, כמש"כ ביו"ד סימן ק"ד, וא"כ כ"ש לגבי רחיצה דשרי אפילו לכתחילה. וכ"כ הפר"ח ביו"ד סימן קי"ז סק"ד שאפילו מי שאוסר לסוך בשומן חזיר, מ"מ מותר לרחוץ בבורית אע"פ שהוא עשוי מחלב כיון שטעמו פגום. וכ"כ בשו"ת מהר"י אלגאזי ס"ט ובערוה"ש סימן קי"ז סכ"ט, וע"ע גם בכה"ח שם אות ט"ו ועוד באחרונים. וע"ע בחזו"א בדמאי (ס"ד סקי"ג) שאפשר שאין איסור סיכה כשתיה אפילו מדרבנן, אלא בדבר הראוי לשתיה (וע"ע שם בסט"ו סק"א), וכ"כ הרבה מהפו' לענין פסח בסבון ושאר חומרים שיש בהם תערובת חמץ, שכיון שהוא פגום אין בזה איסור, וכן הלכה. ונוסף ע"ז שיש לחלק כמש"כ בשו"ת קנין תורה ח"א סימן ע"ז ס"ב אות ג' שיש חילוק בין סיכה הנבלעת באדם, לבין רחיצה בעלמא שעוברת מיד, וכמש"כ בתוס' הרא"ש (בפסחים כ:) ועוד. וזה מלבד שדעת רוב הראשונים שאין איסור בסיכת חלב רק בשמן וכו', וכנ"ל.

367. שו"ע (סעיף י"א). ועיין במשנ"ב.

368. משנ"ב (סקל"ב), וכתב שאם הוא ספק אם היה פקוק נקביו, מבואר לעיל בסי' שכ"ה ס"ז.

369. שו"ע שם ומשנ"ב.

370. משנ"ב (סקל"א), ועיין שם ובשעה"צ (אות י"ט) ציור הדברים (וכן הוא במחצית השקל).

371. שעה"צ (אות י"ט), שאינו דומה למרחץ הנ"ל, שהמים מתחממים, משא"כ כאן שנכנס חום בעלמא, והרי זה כמי שפותח את החדר החם לחדר צונן כדי שיתחמם, ע"כ.

372. כל נושא זה לא ידוע לי במציאות ולא חקרתיו, רק כתבתי בקיצור עפמ"ש פס"ת כאן אות ט' ועוד ספרים לתועלת הרבים. [ויש לדון בזה עוד משום מוקצה, עיין שם בהערה 35, ואכמ"ל].

373. שמתבשל ע"י החמים שמבשלים את הצוננים, ולפעמים מתבשל ע"י הגוף חימום עצמו.

374. אג"מ סי' קכ"ג.

375. שם באג"מ הוסיף אף בהסקה הפועלת ע"י טרמוסטט וע"י שסוגר את הברז גורם שהאש תכבה יותר מהר, שהרי היא מחממת פחות מים, מ"מ הוי גרמא בכח שני ומותר, אבל המנח"י ועו"א חששו להחמיר, משום שיש חשש שמשפיע על הגוף חימום באופן מידי. ונראה שבמקום צורך יש להקל בזה.

376. שש"כ פכ"ג ס"כ, וע"ע שם ובהערות.

377. אחרונים, והביא מהמנח"י שבעל נפש יחוש להשאיר פתח קטן וכו'. ובסי' רע"ז נת' להקל בכ"ז.

378. שו"ע (סעיף י"ב), ועיין לעיל בשו"ע (סעיף ב') שהביא ב' דעות לענין חמי טבריא אם מותר להזיע, ובדעה אחרונה כתב להקל, והטעם בזה משום שגזירת הזיעה היא משום הבלנים שהיו רוחצין בחמין ואומרים מזיעים אנחנו, ואם כן בחמי טבריא שמותר לרחוץ אין שייך לגזור על הזיעה.

379. כן מבואר בסתימת השו"ע (סעיף י"ב) שאסור ליכנס וכו' "להזיע", והיינו שהאיסור הוא בזה שמזיע, ולא הזכיר השו"ע את דעת האוסרים להכנס אפילו כשאין כוונתו להזיע, וזה כדעת הרמב"ם שהביא בב"י שהשמיט את האיסור להכנס באופן שאין כוונתו להזיע, ודלא כדעת האוסרים בזה כמובא בב"י. וכ"כ המשנ"ב (סקל"ה) בפשיטות שלדעת השו"ע אם אינו מתכוון להזיע מותר. וכ"כ בכה"ח (אות נ"ג) בשם העו"ש בדעת השו"ע, שס"ל כהרמב"ם.

וקצת יש לדקדק בזה מלשון השו"ע לעיל (סעיף ב') שהביא י"א דהא דשרי בחמי טבריא דווקא כשאין המקום מקורה, אבל אם המקום מקורה אסור, "משום דאתי לידי זיעה, ואסור", ע"כ. ומשמע שאפילו כשאינו מתכוון להזיע אלא לרחוץ (שזה הנידון שם), מ"מ אם "אתי לידי זיעה", ומשמע שאף בלא מתכוון אסור, ובפשטות לא קשה כל כך, שהרי בדעה אחרונה הביא השו"ע את דעת המתירים, וממילא אפילו זיעה גמורה מותר, ואם כן בלא"ה לא קיי"ל כדעת הי"א הראשון הנז'. אולם לכאו' בפרט זה אין מחלוקת, והיינו שמכל מקום נלמד ממילא שבמקום שאסור זיעה, אסור גם באופן שיכול לבא לידי זיעה, ושוב אין ראיה ברורה מסתימת השו"ע כאן, שאפשר לפרשו כמו בסעיף ב', שבאופן שאסור להזיע אסור גם אם אתי לכך. ויש לומר פשוט, שכיון שכאן בדוכתיה לא הזכיר מזה השו"ע מידי, שוב אי אפשר לומר שנסמוך אדהתם שאינה סוגיה בדוכתא, ועוד שבודאי שסתמו של השו"ע הוא כמו שכתב בב"י בדעת הרמב"ם, וכמו"כ נפרש אנו גם בשו"ע, ודו"ק. וכ"כ האחרונים וכנזכר. ובאמת שיל"ע בזה טובא, שהרי דעת הי"א בס"ב היא ג"כ דעת הרמב"ם, ושם (בפכ"ב ה"ב) כתב להדיא שיבא לידי זיעה, ומשמע שאפילו ממילא אסור, וא"כ אדרבה יקשה על הב"י כאן שרצה לדחוק ברמב"ם דפליג על רש"י, ולכאו' צ"ע דאדרבה משם משמע טפי כרש"י שאסור. ואם בודאי אחד מהם לאו דווקא, טפי נראה שכאן אינו בדווקא, וצ"ע.

380. משנ"ב (סקל"ה) לדעת השו"ע.

381. כ"כ הרמ"א בהגה כאן. שאפילו לעבור במרחץ במקום שיכול להזיע אסור. (ועיין להלן אם האיסור הוא רק באופן שבודאי שיזיע).

382. משנ"ב (סקל"ו) לדעת הרמ"א, שיש להזהיר את העולים מבית הטבילה ולובשים בגדיהם במרחץ בשבת, שלא לשהות שם הרבה, כדי שלא יבואו לידי זיעה. [ופשוט שאין הנידון כאן שטבלו בחמין (ועיין בזה לעיל במשנ"ב סק"ז), אלא שהמרחץ היה חם מן ההבל של כל היום, או שיש שם איזה מקום חם וכיוצא].

383. כ"כ המשנ"ב (שם) שבלילה שהמרחץ חם מאד, אי אפשר להזהר בזה [ונראה שכוונתו לומר שבאופן זה שאי אפשר להזהר, והוי פסי"ר, צריכים להמנע מטבילה זו, שכיון שאינו צורך כ"כ יש להמנע]. וסיים שלענין טבילת נשים צריך לומר שסמכו בעת הצורך על דעה ראשונה להקל, ע"כ. והיינו שטבילת נשים נחשב צורך וסמכו להקל. [ונראה שכל טבילת נשים נחשב צורך (ועמש"כ לעיל בענין טבילה בחמין, שי"א שלענין טבילת נשים אמרינן שהם בגדר מצטער), ומש"כ המשנ"ב "בעת הצורך" היא סברא כללית לכל דכוותיה]. וע"ע בכה"ח אות נ"ה.

384. הנה לשון הרמ"א שאסור לעבור במקום "שיכול" להזיע, ע"כ. ומשמע שאפילו כשאינו ברור שיבא לידי זיעה אסור, אולם מדברי הטור ורש"י שבשמם כתב הרב דין זה, לא משמע כן, וכן נראה לדינא. כה"ח (אות נ"ד) בשם העו"ש, ע"כ. ואכן נראה פשוט שאין איסור אלא בודאי, שאם לא כן הרי זה גם דבר שאינו מתכוון, וגם אינו פסיק רישא (עיין בביה"ל בסימן שט"ז ס"ג ד"ה ולכן, ועמש"כ לעיל בסעיף ט' בהערה). ובפרט שכל האיסור הוא רק מדרבנן, ולא שמענו שאסרו חז"ל בכה"ג, ועל כרחך שהאיסור הוא כשבודאי יזיע. וכך יש לפרש את כוונת המשנ"ב כאן, ואף שאפשר לדייק לאיסור אינו מוכרח, ואדרבה י"ל שבמה שהתיר השו"ע (וכמ"ש המשנ"ב בסוף סקל"ה), בזה אסר הרמ"א, ועכ"פ במשנ"ב מבואר לדעת הרמ"א שאסור רק בודאי, ודו"ק. ולכן כתבנו שאין לאסור לכו"ע אלא כשבודאי יזיע.

385. שכאמור לעיל השו"ע התיר בזה כדעת הרמב"ם, וממילא כן הדין לדידן בני ספרד דנקטינן בכל דוכתא כדעת הרמב"ם (עיין שו"ת אבקת רוכל סי' ל"ב). וכדעת השו"ע שקיבלנו הוראותיו, כידוע. [ואמנם בכף החיים (אות נ"ה) כתב שיש להזהר לעמוד במרחץ במקום שיכול להזיע, ודווקא היכא דאפשר, אבל היכא דלא אפשר יש לסמוך על סברא ראשונה שמתירין אם אין כוונתו להזיע, עכ"ד. אולם הכה"ח כידוע בכ"מ שחושש לדעת הרמ"א לכתחילה, ולכן החמיר (ובאמת שגם הכה"ח היקל טפי ממה שהיקל המשנ"ב, כמו שיראה הרואה בדקדוק הלשון, וזה משום שודאי עיקר הדין לדידן כדעת מרן השו"ע). וע"ע בכה"ח לעיל (אות י"ד) בשם המעיל צדקה שג"כ החמיר בזה, עיי"ש. ויל"ב. אבל מעיקר הדין נקטינן כדעת השו"ע שמותר לכתחילה כל שאינו מכוון להזיע]. וכן מפורש במשנ"ב (סקל"ה) שמותר לפי השו"ע אפילו אם בודאי יזיע, עיי"ש. ונראה שזה מלבד המבואר לעיל (בר"ס שי"ד) שכתבו כמה אחרונים שלפי השו"ע פסי"ר בדרבנן מותר, משום שכאן נראה שאף אם נפרש שם בשו"ע שפסי"ר בדרבנן אסור (והתיר מטעמים אחרים), מ"מ כאן הוא היתר מחודש שלא גזרו באינו מתכוון.

386. כל זה ע"פ השו"ע (סעיף י"ג) וכפי שביאר המשנ"ב (בסקל"ח) שאינו תלוי בדיורי העיר, אלא תלוי באנשים הרגילים לרחוץ במרחץ הזה במוצאי שבת, שבשבילם נתחמם המרחץ, עיי"ש. ועיין בזה עוד לעיל בסימן שכ"ה.

387. שו"ע שם. שכיון שנעשה בשביל ישראל צריך להמתין עד בכדי שיעשה, וגם במחצה על מחצה אסור כמש"כ השו"ע. (וזה אפילו לסוברים (בסימן שכ"ה ס"ז) שבספק מותר, מ"מ כאן אסור כיון שנעשה גם בשבילן, וכמש"כ המשנ"ב סקל"ט וכה"ח אות נ"ז). ועיין בזה עוד לעיל בסימן שכ"ה.

ועיין בלשון השו"ע כאן שכתב דמיירי בעיר שיש בה מרחץ "שרוחצת בשבת", וביאר המשנ"ב (סקל"ז) דלרבותא נקט, שאף שבשבת גופא מסתמא רוחצין בו אינם יהודים, מ"מ כיון שבמוצ"ש רוחצין בו רוב ישראל, כי חממוהו בסוף יום השבת אדעתא דישראל חממוהו, עיי"ש (וכ"כ מדנפשיה בכה"ח אות נ"ו). ויש לעיין לפי"ז באופן שחיממו את המרחץ לצורך יום השבת ולמוצ"ש ביחד (ע"י חשמל שילך וידלק וכדו'), אפשר שמותר, שהרי העיקר הוא לצורך שבת, והמשנ"ב נקט שהאיסור הוא כשחממוהו בסוף יום השבת, אבל אם חיממוהו בתחלה לכל הזמן י"ל שמותר.

388. כן הוסיף המשנ"ב (סק"מ) על דברי השו"ע ע"פ המשנה דשבת, וביאר בשעה"צ (אות כ"ח) דמשמע מזה שלא בענין שיוחם המרחץ בשלימות, אלא גם בכדי שיוחם חמין מותר, ע"כ. ויל"פ דהיינו משום שבשביל הצורך שלו די בחמין בעלמא, ולא איכפת לו מזה שיהיה בשלימות.

389. עיין בשו"ע (סימן שכ"ה ס"ז) שהביא בזה ב' דעות, וסתם כדעת האוסרים, וכ"כ הפו', עיין בכה"ח (אות נ"ח).

390. עיין בטור כאן שדן לענין שלטון שיש לו עבדים שיכולים לחמם לו את המקוה בזמן מועט, והיינו שממילא יש לנו להסתפק ולתלות שמא העבדים הם שחיממוהו בזמן מועט, ונוכל להתירו במוצאי שבת מיד אחר אותו הזמן שיוכלו לחמם. אולם הדבר תלוי במחלוקת הראשונים אם בספק מותר, והשו"ע בסימן שכ"ה ס"ז פסק לאסור, ולכן השמיט כאן דין זה, וכ"כ בשעה"צ כאן (אות כ"ז), וכן פסק בכה"ח (אות נ"ח), ודלא כהערך השולחן.

391. מדברי המשנ"ב (סק"א), ומבואר יותר להלן בסימן שכ"ח.

392. מדברי המשנ"ב (סק"ב). ומבואר יותר בסימן שכ"ח.

ויש לדון באופן שאותו האדם דרכו לסוך, האם כעת שהוא צריך לרפואה יהיה מותר לו או לא, ומדברי הפו' משמע שתלוי אם דרך העולם לעשות כן ואינו תלוי ביחידים. אולם יל"ד ממש"כ במשנה (קיא.) שבני מלכים מותר להם, עיי"ש. ואפשר שבני מלכים (דהיינו עשירים, עי' סי' ש"א) הם נידונים בפני עצמם (וכעי"ז ביו"ד סי' קצ"ח), וגם עשירותם מוכיחה עליהם.

393. משנ"ב (סק"ג) בשם הפמ"ג. [וכ"ז כשאינו חולי כלל, אבל במקצת חולי התירו, עי' שו"ע סי' ש"ז ס"ה].

394. שו"ע (סעיף א'). ועיין משנ"ב (סק"ב) שציין שכמו"כ מותר לסוך על גבי מכה, וכמש"כ בשו"ע להלן (סימן שכ"ח סכ"ב). ויל"ד בשלמא אם סך כל היד, ואגב זה את המכה, שפיר דמי, אבל אם סך את המכה בלבד, הלא מכתו מוכיחה עליו שהוא לרפואה, ועי' בב"י כאן דהוא מועט ושרי, וצ"ב מה לי מעט מה לי הרבה, ולא משמע שבמועט אינו מרפא, וי"ל דשאני שמן שאינו אלא לתענוג ולמניעת צער בעלמא ואינו מרפא, ולא דמי למשכך כאבים שאסור, דשא"ה שעשוי לרפואה גרידא.

395. כ"ז מדברי המשנ"ב (סוסק"א) בשם הא"ר שבגירסתינו במשנה, וכן גירסת הר"ח והרי"ף והרמב"ם איתא שאסור "ביין וחומץ", ולא כמש"כ בשו"ע ב"שמן וחומץ" (ומקורו ע"פ הטור), ומ"מ הא והא איתא.

ומה שכתב אפילו באחד מהן, יש לבאר דהיינו לפי גירסתנו שמדובר ביין וחומץ, אבל לנידונינו שמדובר בשמן וחומץ, א"כ אף שחומץ אסור לבדו (כיון שאין דרך לעשות כן אלא לרפואה), אבל שמן לבדו מותר, וכמו שמבאר והולך בשו"ע, ודו"ק. שו"ר אחרי כתבי בכה"ח (אות א') שכתב כן בפשטות (וכתב זאת כמו נפ"מ שלגירסתינו מותר וכו', ולאו דווקא הוא, אלא תלוי לפי המין), וכתב שם שבכל אופן הדין נכון, שביין לבד או חומץ לבד אסור, אבל שמן לבד מותר, וביין עם שמן או חומץ עם שמן ג"כ אסור.

396. כן מבואר בשו"ע כאן ס"א. וע"ע להלן בסעיף כ'. ועיין עוד להלן (בסימן שכ"ח סעיף כ"ב) שמותר לסוך בשמן אפילו את המכה, עיין שם.

397. שו"ע (סעיף א'), שלהלכה דווקא אם הוא מצוי מותר (וכדעת רוה"פ), ודווקא אם הרגילות לעשות כן (וכמש"כ בב"י), ועיין בכה"ח אות ה'-ו'.

ועיין בכה"ח (אות ז'-ח') שדן בזה מצד איסור מוליד ריחא, בבשר האדם או בשערות, וכבר דיברנו בזה לעיל בסוף סימן ש"כ, שכתבנו שעל בשר האדם יש להקל, אבל בשערות אפשר שאסור, וע"ע שם.

398. כן כתב הרמ"א (בסעיף א').

ויש להעיר שכבר בבית יוסף כתב כן, וז"ל: ונ"ל כיון דבזה"ז אין אנו רגילים לסוך בשום שמן כשאנו בריאים, אסור לסוך שום שמן על גבי המכה בשבת, דודאי מוכחא מילתא דלרפואה עביד, עכ"ל. וצריך עיון איפוא למה לא כתב כן בשו"ע, והרי לגבי שמן ורד הדגיש זאת במפורש, ולדבריו היה לו לומר כן גם לגבי כל שמן, וקצת י"ל שלא רצה לשנות מדברי הטור, ולענין ההלכה

בהערה[402].

וכל האמור הוא באופן שיש לו כעת צורך רפואי מכל סיבה שהיא, אבל אם הוא רוצה לעשות כן להנאתו, אין איסור כלל, אפילו שהוא דבר שרק דרך החולים לעשותו[403].

ב'. כל איסור סיכה הנזכר לעיל הוא דווקא כשעושה כן משום רפואה[404], או מחמת איזה צער שיש לו[405], אבל אם אינו לרפואה אלא לתענוג וכדומה מותר[406].

מותר לאשה לסוך את שערה בשמן, אך אסור למרוח שם משחה או קרם וכיוצא[407].

ג'. ומותר לשפוך יין שרף על ראשו בשבת, אם יש לו מיחוש הראש, משום שגם הבריאים נוהגים לעשות כן כדי לישן מהר, או כדי להמית הכינים שבראשיהם[408] [וכבר נתבאר בסימן שט"ז שמן הדין מותר להרוג כינים בשבת][409].

אמנם בזמנינו שאין נוהגים כן, ה"ז מוכיח שהוא לרפואה, ואסור[410].

וכן אסור לסוך את גופו במשקה חריף, כמו עראק וכיוצא, אם הוא חש בגופו, כגון בבטנו וכיוצא[411]. וכן מי שיש לו חום אסור לו לסוך בחומץ. אמנם בדרך כלל מי שיש לו חום הוא בגדר חולה, שמותר לו לעשות כל רפואה בשבת[412].

ד'. הסובל מגרויים קלים בעור, כגון בידים או ברגלים, מותר לו לסוך בשמן[413], אולם אם נקלף העור מחמת הגירויים, אסור לסוך גם בשמן[414], אבל אפשר לשפוך שמן על הגוף שלא במקום הקילוף על מנת שהשמן יזל למקום הקילוף[415].

וכן מי שיש לו יובש בידיים, או שנסדקו, אסור לו ליתן שמן על מקומות הקילוף, וכן הסובל משפתיים יבשות או סדוקות, אסור לו ליתן עליהם שמן[416]. ויש אפשרות ליתן השמן מחוץ למקום הנצרך, והוא יזל למקום הנצרך[417].

ואם כעת אין לו יובש, והוא עושה כן רק למנוע שלא יהיה לו יובש בעתיד, או להרגשה טובה בלבד, אין בזה שום חשש, אפילו בדבר שדרך לעשותו לרפואה, כיון שכעת אינו עשוי לרפואה[418].

ודע, שבכל אופן אסור להשתמש במשחה, או בשפתון וכדומה, משום איסור ממרח, ויבואר בהלכה הבאה.

ה'. אדם שיש לו יובש בידיים, ונעשו בקעים וסדקים, כמו שמצוי מחמת הקור, ורוצה ליתן על ידיו שמן, או וזלין, או משחה וולוטה וכיוצא, יש בדבר כמה חששות איסור:

א]. מצד איסור רפואה שגזרו חז"ל בשבת, הדבר תלוי, שאם זה שמן המועיל לרפאות את הידיים כמו שמן זית, בודאי אסור. ואף בשאר שמנים יש לאסור משום רפואה. וגם אם הוא דבר סינטטי כמו וזלין וכיוצא שאין בו חומר מרפא, יש לאסור. [ורק אם אין סדקים בידיים אלא יובש מעט, ואין מזה מיחושים, אפשר לשים כל דבר בידיו, כדי למנוע שלא יתייבש יותר ויסדק][419].

ב]. מצד איסור ממרח, יש להזהר שלא להשתמש במשחה הנמרחת. אמנם היא משחה הנמסה ונבלעת בגוף כמו וזלין ועוד סוגים כהנה, יש להקל. ומ"מ לכתחילה נכון להמנע מלעשות כן אלא רק במקום חולי, או על כל פנים במקום צורך ובצנעא[420].

ג]. מצד איסור מוליד, שגורם שהמשחה העבה תיהפך לנוזל, ראוי להחמיר לכתחילה, ורק במקום חולי מותר[421].

ולסיכום מפני החששות הנ"ל, אסור להשתמש בשום דבר לסוך הפצעים, ורק במקום חולי אף שאין בו סכנה או לקטנים, מותר. וכן אפשר להקל אם אין כוונתו לרפואה, אלא לתענוג, או כדי למנוע יובש בעתיד. אך באופנים אלו שאינו חולי, מן הראוי ליתן מן הוזלין מעט על בשרו בלא למרוח, ולהמתין מעט עד שחמימות הבשר תגרום לו שיהיה נוזל, ואז יוכל למרוח אותו[422]. וכן ישנה אפשרות לחמם את הוזלין ליד מקור חום (באופן שלא יכול לבא לידי חום שהיד סולדת בו כלל)[423], ובזה מותר לדעת השו"ע למרוח אותו לאחר מכן[424]. ויותר טוב שלא להשתמש בכלל במשחות כל שהם, אלא רק בשמן נוזלי כמו שמצוי בכל מקום, ובאופן זה מותר לכתחילה באופנים האמורים שאין בזה משום רפואה[425].

ו'. תינוק שיש לו גירויים בעור או קשקשים, מותר למרוח לו שמן וכיוצא. וכן כאשר יש לו אדמומית בין רגליו, וכל כיוצא בזה[426].

אינו נפ"מ כ"כ, שהרי מכלל הדברים אפשר להבין שגם בשמן אסור אם אינו דרכו, אולם כ"ז דחוק, שהרי בלא"ה שינה בשו"ע מד' הטור, וי"ל דכיון שהוא תלוי לפי המקום ולפי הזמן לא חש להאריך, והדבר מובן ממילא מתוך הדברים. ומה שפירט בסוגי השמן, רצה ללמדינו שהדבר תלוי לפי המקום אם רגילים לסוך, ואף במקום שרגילים לסוך ה"ז תלוי במה רגילים באיזה סוג שמן וכיוצא, ודו"ק.

399. משנ"ב (סק"ד), וכה"ח (אות י') בשם האחרונים.

400. משנ"ב (שם), וכ"כ בכה"ח (אות י"ג) שאסור ליתן במקום הנפח דבר שאין דרך המלכים לעשותו וכו' (וצ"ע בלשונו), וכבר כתב בכה"ח לעיל (אות י') בשם הח"א שה"ה כל צער אחר אסור.

401. שתלוי איך הרגילות אצל הבריאים וכו'.

402. יש דברים שאסורים בכל אופן לכו"ע, א'. אם הם דברים מאוסים, וכן שמנים שריחם רע, שכיון שאינם ראויים לבריאים אסור (כה"ח אות י"ג, והוא נלמד כבר מכל האמור לעיל). ב'. בחלב ושומן אסור לסוך בכל אופן, משום איסור נולד, וכמשנ"ת לעיל בסי' שכ"ו סעיף י'. (וכן העירו בזה המשנ"ב והכה"ח כאן). ואף לשו"ע אסור משום מוליד, וכמשנ"ת שם.

403. ע"פ מש"כ להלן (סימן שכ"ח סל"ז) שמותר לבריאים לאכול להנאתם מאכלים שדרך חולים לאוכלם, עיי"ש. וכ"כ בשולחן שלמה סק"ד.

404. כן מדוקדק בשו"ע (הנ"ל) שהחושש במתניו אסור, ומשמע שאם אינו חושש מותר, וכ"כ הכה"ח (אות ג') בשם האחרונים, ואמנם בערוך השולחן כאן נסתפק בזה האידנא שאין דרך לסוך, והבריא רוצה לסוך, האם מותר, או שיש לחוש למראית העין, שכיון שאין דרך הבריאים לסוך יאמרו שהוא חולה, וצ"ע. אולם שאר אחרונים כתבו להקל, וכ"מ בשו"ע ושאר פו'. וע"ע להלן בהערה ד"ה ויש להעיר.

405. כ"כ הכה"ח (אות י') בשם הח"א, וע"ע לעיל בהלכה הקודמת בסופה שהבאנו דוגמאות לזה.

406. ואפילו שדרך החולים לעשות כן, וכנ"ל.

407. עיין שש"כ ע' קנ"ז ועמ' תס"ה בהערה, עיי"ש. ואמנם בשו"ת באר משה ח"ו סי' קכ"ג חולק עליו, ואינו מוכרח לפענ"ד. (וע"ע להלן בסי' ש"ל). וע"ע שם שמ"מ לא יהיה הרבה שמן, ולא תעבירו ממקום למקום בשערה, ואכמ"ל.

408. כה"ח (אות י"ג) ד"ה כתב, בשם הא"א, וה"ד בא"ח.

ובעצם הדבר שמותר לעשות מעשה לרפואה בדבר שגם בריאים עושים אותו, מבואר בשו"ע סימן שכ"ח סל"ב וסל"ז, עיין שם ובאחרונים. וע"ע בשו"ע סכ"א ובתו"ש סקל"ג [ומה שכתב בכה"ח שם (אות ב') שאסור, היינו דווקא בדברים שמעשיו מוכיחים דלרפואה (וכ"מ בסימן שכ"ח בכ"מ), אבל אם אין מעשיו מוכיחים מותר].

409. ציינתי זאת משום שמשמע בדבריו שמותר, וזה כמו שכתבנו שם בארוכה שמן הדין מותר, ולכן סתמנו כאן. [ואמנם אין ראיה מד' הא"א שלא דיבר לעשות כן בשבת (רק הביא דוגמא שזה מעשה בריאים), מ"מ מכלל הדברים משמע שמותר לעשותו בשבת, ודו"ק. וכה"ג כתבנו לעיל בסי' שט"ז].

410. שלא ראינו מי שעושה כן בזה"ז, וא"כ מוכחא מילתא שהוא לרפואה.

411. כנ"ל ברה"ס.

412. עיין להלן בסי' שכ"ח שיש מצבים של "חום" שהוא בגדר סכנה, ויש מצבים שהוא בגדר חולה שאין בו סכנה. ובכל אופן מותר לו לעשות רפואה.

413. קצוה"ש (סימן קל"ו בבדה"ש סק"כ), וה"ד בשש"כ פל"ד סעיף י"ב. וע"ע בהערה שם משם הגרשז"א, עיי"ש. (וכל הלכה זו כתבנוה על סדר הששי"כ). ונראה שהדבר מבואר שפיר עפמש"כ בהלכה הקודמת שכל שאינו ריפוי, אלא לתענוג בעלמא, מותר, וה"נ אין זה ריפוי כיון שלא נקלף העור, ואינו אלא למנוע הגירוי, וכן מוכח בהדיא להלן (בסימן שכ"ח סעיף כ"ב) שנתבאר שם שלתענוג מותר לסוך בשמן בכל מקום (והיינו בסוף מכה), משא"כ בתחלת מכה שאסור שהוא למניעת צער, עיי"ש. [ומש"כ לעיל שגם בכל צער אסור, היינו שיש בו משום רפואה, משא"כ בגירוי קל]. אמנם בשש"כ שם בהערה ס"ה הביא מהגרשז"א שסבר שכל שהסיכה מונעת גירויים ה"ז כרפואה, ושאני ההיא דסי' שכ"ח שאינו אלא לתענוג, כאשר העור טרי, עיי"ש. אך בשש"כ שם לא פסק כן, ואפשר שבגירוי קל אף הגרשז"א יודה להיתר.

414. כמו שנתבאר בב"י כאן. וברמ"א (בסעיף ב') שבזמן הזה אין דרך לסוך בשמן ואסור. וכ"כ בשש"כ שם משם הקצוה"ש. [ועיין שם שהביא מקצוה"ש שנסתפק במי שעורו נקלף ברגליים, והוא חושש שמא ידבקו הגרביים בעור ויגרם דלקת, אם מותר לסוך בשמן, עיי"ש. וצ"ע. ואם יש חשש זיהום מסתבר שמותר. ואף שיכול שלא ללכת עם גרביים וכהנה, אין לו לחוש לזה אלא לנהוג כפי טבעו. ואם יש חשש זיהום ממילא מותר].

415. שם, ע"פ המבואר בשו"ע סימן שכ"ח סעיף כ"ב.

416. שש"כ שם סעיף י"ג ע"פ האמור לעיל שבזה"ז שאין רגילים הבריאים בשמן, אסור. (וע"ע בהלכה הבאה).

417. כנ"ל בהערה שלפני הקודמת.

וכן יש אפשרות לאכול מאכל הטבול בשמן או פרוסת לחם עם מרגרינה, ולמרוח בזה את שפתיו תוך כדי האכילה, וכמו שהבאנו מן האחרונים. ושו"ר עתה שכעי"ז כתב גם בנשמת שבת סי' תל"ט.

418. הנה למנוע חולי מותר, וכדלהלן בהלכה הבאה. וכן בכל אופן שאין לו שום מיחוש, אין חשש אפילו אם לוקח דבר שהוא עשוי בד"כ לרפואה, כיון שאצלו אינו רפואה, וכדלהלן סי' שכ"ח סל"ד, וכ"ה בשולחן שלמה כאן סק"ד.

419. הנה ראשית כל יש לדון מצד איסור רפואה בשבת, שגזרו חז"ל משום שחיקת סממנים. והנה רפואה מונעת כתבנו במקומו להלן בסי' שכ"ח (בהקדמה לסעיף כ' חלק י') שנראה להתיר. וממילא אם כוונתו כדי לשמור שלא יסדק יותר מותר. וכ"כ בחוט שני ועוד רבים. ודלא כמש"כ באז נדברו (ח"א סי' ע"ט אות נ"ו וח"ד סו"ס ל"ד). וע"ע בנשמת שבת שם, ואין להאריך. ובאופן שהוא כבר נסדק, הרי זה ככל מיחוש שאסור לעשות בו רפואה, ולכן אם שם בו שמן זית המועיל לרפואה בודאי אסור. וגם שאר שמנים יש לחוש, כפי הנראה מסתימת הפו' שלא חילקו בדבר, ואסור. ואפשר איפוא שזה מועיל לרפואה, אבל במשחה וזלין שהוא חומר סינטטי ואין בו דבר מרפא לכאורה יש להתיר, שיש לומר שאין זה נחשב רפואה, אלא ע"י שהשמן וזלין סותם את הבקעים שלא תשלוט בהם הרוח ויתיבשו שוב, ועי"ז הוא מתרפא.

וכן שמעתי שיש מתירים מהאי טעמא, דל"ח רפואה מאחר שאינו מרפא.

אולם אם כן הדבר גם בכל השמנים נוכל להתיר, ונאמר שאין בהם חומר רפואי (זולת אם נדע שזה כמו חומר רפואי, וכמו שאומרים בשמן זית, ויש לזה סמך בפסוקים וכמו שהובא בסוטה דף מב. וכן בשבת דף פ: וחולין כד. ובכ"ד, וסתם שמן בגמרא היינו שמן זית). וכל הפו' אסרו בזה, כמבואר באז נדברו שם. (ואסר אף למניעה). וכן באול"צ (פל"ה תשו' ז', איברא שיש לדון בראייתו לצד שנאמר שכאן אינו מרפא, ולא דמי להתם). וכן בשש"כ (פל"ד סי"ג בדפוס הישן, ובדפוס החדש שנוספו דברים בזה). ובחוט שני ומנ"א. וע"ע בנשמת שבת סי' תל"ט. וכ"כ עוד באחרונים שרק בחולה שאיב"ס מותר. ונראה הטעם דאף אמנם שאין בו חומר רפואי, מ"מ רפואת הידיים אינה נעשית בגלל סתימת הפתחים של הפצעים, אלא בגלל ריכוך העור, והיינו דמה שהידיים מתייבשות הוא מפני שהקור מייבש את העור, ושוב נעשה בו בקעים, כמו שנעשה באדמה מחמת החום, ועל ידי הלחות ה"ז מרכך את העור ומועיל לרפואתו, וממילא אסור משום רפואה. ובפרט דמסתבר שאין לנו לדון ברפואה לפי השערות והבחנות איך זה פועל, אלא לפי מה שהאדם רואה לפניו. ולא דמי לשימור על ידי בגד מפני המכה, שהדבר ברור ונראה שאינו רפואה, ופשוט.

ואמנם יש לדון בדבר, שהרי בשש"כ ואול"צ ועוד כתבו לאסור עפמש"כ בסי' שכ"ז שאם דרך בריאים להשתמש מותר, ואל"כ אסור, והאידנא אין דרך בריאים. אולם הרי בזה"ז יש שמשתמשים בדבר גם להרגשת נעימות בעלמא. וכן יש שמשתמשים בזה כדי שלא יהיה להם יובש בעתיד. וזה כשלעצמו הרי מותר, וכמשנ"ת לעיל. וכנראה שהבינו שמה שמיעוט אנשים עושים כן אינו נחשב דרך. והרי משחות אלו הם יקרות, ולא כל אדם יכול להשתמש בהם תדיר, וה"ז כמו שמן שמשתמשים בו רק עשירים. ובשו"ע סי' שכ"ז משמע שצריך שיהיה דרך בני האדם בכך, ובנידו"ד אינו כן.

עוד יש לדקדק בזה ממש"כ בשו"ע להלן (סימן שכ"ח סכ"ב) שבזמן הגמרא היה דרך לסוך, וממילא מותר לסוך בין בגמר מכה (לתענוג) ובין בתחילת מכה (לרפואה), אבל בזה"ז אסרו בתחילת מכה והתירו בגמר מכה, עיין שם ובמשנ"ב. ולכאו' צ"ב, שכיון שבגמר מכה מותר, א"כ נמצא שסיכה זו היא לבריאים ג"כ, ואמאי אסור בתחילת מכה, הרי זה דרך בריאים, ונימא שמותר (כמו בסי' שכ"ז הכא). ובדוחק יש לומר שלתענוג לא היו רגילים לסוך, ולכן לא חשיב דרך בריאים, ואה"נ שאם היה דרך בכך לתענוג בגמר מכה היה מותר גם בתחילת מכה. ויותר י"ל שכיון שהוא מקום מכה, הגם שהוא גמר מכה, מ"מ אין זה מחשיבו לדרך בריאים, והכי נמי נאמר במעט יובש שיש לו, שלא יחשב דרך בריאים. אולם יש לחלק דהתם הוא סוף מכה ונקשר למכה, משא"כ כאן שאינו אלא מניעה, ועוד שאינו ניכר כ"כ. ואם אכן כן הוא שדרך בני אדם הבריאים לגמרי להשתמש בזה לתענוג, אה"נ שיהיה מותר ולית בה משום רפואה. אולם כפי הנראה אין זה נחשב דרך בריאים, ויש להזהר בזה זולת בחולי שאיב"ס או לקטנים.

420. הנה איסור ממרח נתבאר לעיל בסו"ס שט"ז ובסו"ס שכ"א. ומריחת משחה הוא בכלל האיסור. אמנם כבר הזכרנו דברי המג"א (בסימן שט"ז סקכ"ד) שאין איסור ממרח בשפשוף הרוק כיון שאין כוונתו שימרח, אלא כוונתו שיבלע בקרקע, עיי"ש. ולטעם זה הסכימו הרבה אחרונים (תוספת שבת תורת שבת תפא"י בכלכל"ש ערוה"ש ועוד, וכ"פ במשנ"ב סקמ"ט וכה"ח אות ק"ב מהאחרונים). אולם בא"ר (סקל"ט) השיג על המג"א מלשון הפו' שאסור משום "ממרח", אולם כבר כתבנו שם שאינו אלא לשון מושאל, והעיקר מצד אשוויי גומות ולא ממרח כלל. וכן מצאתי בהערה שם בדע"ת. ועוי"ל בזה. ואכמ"ל. והמהרש"ם בדע"ת שם דן בזה ונשאר בצ"ע. ובחולה שאיב"ס מיהא רבים מקילים, וכמשנ"ת במקומו. (וכ"מ במנחת שבת בהשמטות, וכ"ה בשש"כ פל"ג הערה נ"ח מהגרשז"א, וכן במנח"י ח"ז סי' כ' וח"י סי' ל"א ועוד באחרונים טובא). ועוד יש לדון להיתירא לפי מה שכתבנו במקומו במלאכת ממרח, דמוכח בראשונים (חי' הר"ן ומאירי בשבת דף עה:) שבאינו מכוון למרח חסר בשם מלאכת ממרח. וע"ע בתפל"מ ח"א סי' נ"ד. וכ"כ רבים באחרונים לענין סבון, וכמשנ"ת בסי' ש"כ. וע"ע קצוה"ש סי' קנ"ז ל"ב.

ובכל אופן יש להזהר לעשות כן בצנעא, כיון שאין ההמון יודעים לחלק בזה. וגם כשלעצמו הרי המנהג פשוט ומקובל לאסור משחות משום ממרח, כידוע. וכן סבון ומשחת שיניים וכדו' נהגו להחמיר, ואין להורות דברים התמוהים, כמש"כ ביו"ד סי' רמ"ב, ואף שיש מתירים כשמסבירים להם את הטעם, אך אינו פשוט, וגם יש לחוש שיבואו לדמות ולטעות, ואכמ"ל.

421. הנה מלבד כל הנ"ל יש לדון מצד איסור מוליד, כהא דאסר בשו"ע (סימן ש"כ) ריסוק ברד ושלג שהופכו למים, ושם נת' טעמא דמילתא אם משום גזירת משקין, או מפני שנראה כמוליד. וכן נראה דעת מרן השו"ע. וה"נ יש לאסור שנראה כמוליד. וכה"ג ממש חזינן בשו"ע (סימן שכ"ח סכ"ב) שאין סכין את המכה בחלב מפני שהוא נימוח, עיי"ש. ואף אמנם שבריסוק באופן שאינו ניכר כלל יש מתירים, כגון בתוך המשקה, אולם השו"ע אסר וכמש"ש. וא"כ ה"נ יש לאסור בנידו"ד. וכ"כ במנ"א סוף עמוד קי"ח שאף שאין ממרח, יש לאסור מדין מוליד. איברא שיש לדחות דשאני התם דמ"מ הוא בעולם, אך בתוך המים, ודמי לבורא מים ואסרוהו, משא"כ בנבלע מעט מעט, ודו"ק. אמנם אם ניכר בטופח על ידיו, הרי לכאו' יש לחוש, ובפרט טופח ע"מ להטפיח שיש לו חשיבות עצמית, ורק במעט מעט יש לומר שמותר. (ויש מחלקים בין חלב לבין משחה עבה, וצע"ע). ומיהו איסורא זוטא הוא, וכמו שכתבנו שם דכל הראשונים ס"ל להיתירא, עיי"ש, וכ"כ בשעה"צ שם, ומ"מ חיישינן לאיסור. אך במקום צורך גדול יש להקל. ונפ"מ שבמקום צורך גדול או חולי מותר.

422. שבכה"ג שנימוח מאליו אין חשש מוליד, ושרי לפי השו"ע. ואף למ"ד שחושש משום נולד, מ"מ במקום צורך מקילים.

423. אבל במקום שהיד סולדת בו אסור. [ואפילו אם רק יכול לבא לידי חום שהיס"ב אסור, כמש"כ בשו"ע סימן שי"ח סי"ד משום גזירת הפשר שגזרו אפילו אם בדעתו ליקח קודם שירתיח].

וטעם הדבר, א]. שהרי הוא מבשל אותו. ואמנם יש לדון בבישול חומר כימי וסינטטי אם יש בו בישול. (ובסי' שי"ח ס"י כתבנו אודות בישול מלח שיש בו תערובת חומר כימי המונע גבישות). ומ"מ אם משנה את המהות שלו מסתבר לאסור. ב]. מצד שנעשה דבר לח ומתבשל, ואפילו במבושל כבר יש לאסור. אך זה אינו, וכמשנ"ת בסי' שיח סט"ז גבי אינפנדא. ג]. על כולנה שיש כאן מרכך דבר קשה שהוא תולדה של בישול, וכמשנ"ת בסו"ס שי"ח, וכן גם בהקדמה להל' בישול. ואיברא שיש שהחמירו בזה במרכך דבר קשה אפילו בחום שאין היס"ב, וכמו שהבאנו שם מהפמ"ג, אולם הגרשז"א פקפק ע"ז, ואכמ"ל.

424. ולהרמ"א אף שאין מוליד יש נולד, ורק במקום צורך מותר.

425. ולסיכום: מצד רפואה יש לאסור, ואין להתיר אלא בחולה שאיב"ס או קטן, ולא לסתם אדם שיש לו פצעים ומיחושים. ומצד שאר החששות, הנה לחולה ולקטן יש להקל בכל זה באופן שהמשחה נבלעת, ע"פ הטעמים שכתבנו להקל. אולם בסתם אדם אין ראוי להקל (אע"פ שעושה כן כדי למנוע יובש בעתיד, שאין בזה משום רפואה), מחמת ב' הטעמים האחרים שכתבנו, ולכן לכתחילה יזהר להשתמש בשמן או להמיס תחילה את הוזלין, כאמור. ובמשחה שא"א להמיס אותה, או וזלין שא"א להמיסו וכדו', יש להקל ע"פ דין שיתן מעט מעט עד שיבלע בבשרו. ויזהר לעשות כן בצנעא, וכנ"ל. ומן הסתם מצוי שמן בכל מקום שהוא, ואפשר להשתמש בו בשופי.

426. שדין תינוק כחולה שאין בו סכנה, וכדלהלן (סימן שכ"ח סי"ז). וכ"כ בנידו"ד בשו"ת באר משה (ח"א סימן ל"ו). אמנם יל"ד שבפשטות כל ההיתר הוא רק כשיש צורך, וכגון שמצטער וכדו', הלא"ה לא. וי"ל דממה נפשך מותר, שאם אינו מצטער בלא"ה לא חשיב בגדר מכה ומותר.

וגיל הקטן שדינו כחולה שאיב"ס, כתב באול"צ ע' קנ"ה שהוא עד גיל 13, אולם במקומו בסימן שכ"ח סי"ז כתבנו שאין להקל אלא עכ"פ עד גיל 10-9,

וכל האמור הוא בשמן בלבד, אבל במשחה יש חשש איסור ממרח. אמנם הדבר תלוי: שאם כוונתו שהמשחה תיבלע בגופו, יש להקל[427]. ואם כוונתו שתישאר המשחה גם על העור, כגון מה שמצוי משחה לבנה לתינוקות, אסור[428], אבל אפשר להניחה על המכה בלא למרוח, והיא תתמרח אח"כ מאליה[429].

ז'. המרבה להזיע מותר לו לפזר אבקת טאלק פשוטה, באותם המקומות שבהם הוא מרבה להזיע[430]. אולם אם מעורב באבקה חומר רפואי, כמו פורמאלין וכדומה, אסור[431]. אמנם אם אין לו צורך בחומר הרפואי, מותר בכל אופן[432].

ח'. מותר לסוך שמן בגוף ולמשמש בידו על כל הגוף להנאה[433], ובתנאי: א]. שיסוך וימשמש ביחד, אבל לא יסוך ואח"כ ימשמש, וכן לא ימשמש ואח"כ יסוך[434]. ב]. שלא יעשה זאת בכח, אלא ברפיון ידים[435].

ואם הוא אינו סך אלא רק ממשמש בלבד, יש אומרים שאסור לעשות כן בכח אלא רק ברפיון ידים, ויש מתירים לעשות באופן זה אפילו בכח[436].

גירוד וסירוק

ט'. אסור לגרד את הגוף בכלי העשוי לכך[437], אבל אם הוא כלי המיוחד לשבת מותר[438], וקל וחומר שמותר לגרד בידיו על הבשר[439].

ואם היו ידיו או רגליו מטונפות בטיט וצואה, מותר לגרד אפילו בכלי העשוי לכך[440].

אך יש להזהר בכל אופן שלא יעשה חבורה, או שיהא נצרר הדם[441].

י'. אסור להסתרק בשבת כמו שנתבאר בסוף סימן ש"ג[442], אבל אם הוא מיוחד לשבת מותר, ולכן נהגו הבתולות לעשות להם כלי משיער חזיר המיוחד לשבת[443], ובכל אופן אינו מותר בזה כי אם לתקן מעט את השערות להשכיבם, אבל לסרוק בו אסור[444].

צחצוח שיניים

י"א. מברשת שיניים בשבת, נחלקו הפוסקים אם מותר להשתמש בה בשבת, ומן הדין נראה שמותר להשתמש בה בשבת[445], אמנם אם בודאי לו שיצא לו דם מהחניכיים, אסור[446]. ועיין בהערה כאן שהזכרנו עוד חששות העלולות להיות בצחצוח שיניים, ובאיזה אופן מותר, עיין שם[447].

וי"א בפחות מזה, ואכמ"ל.

ויש לבאר שעיקר החידוש כאן הוא בשמן העשוי לרפואה, אבל בשמן תינוקות המצוי כפי ששמעתי משתמשים עימו גם בריאים, וגם תינוק שאין לו שום גירוי, וממילא באופן זה אין בו חשש כלל, שהרי הוא עשוי גם לבריאים. שוב התבוננתי שמאחר שמצוי שסכין תינוקות בשמן גם שלא במקום צער או חולי, וכגון שיהיה להם הרגשה טובה וכדו', כך שמעתי, שוב יש להתיר לסוך בלא"ה בכל אופן, וע"ע בחוט שני פכ"ט סקל"ז. [ומ"מ יש לומר שתינוקות נחשבים לעצמם, וגדולים נחשבים לעצמם, ועל כן כיון שגדולים אין סכין סתם כך, א"כ באופן שהם עושים כן לרפואה ה"ז אסור]. אולם נראה שהדבר תלוי וכמו שביארנו, והיינו שאם זה סוג שמן שעשוי גם שלא לרפואה, אה"נ שמותר אף לצורך רפואה. אבל אם הוא סוג שמן שעשוי רק לרפואה, פשוט שאסור (שהרי מצאנו בשו"ע כאן שיש לחלק בסוגי שמן עצמו שתלוי לפי הענין), ורק מפני שהוא תינוק יש להקל, וכאמור.

427. ע"פ המג"א סו"ס שט"ז, וה"ד בפו', וכן כתבנו לעיל בהלכה הקודמת. ועוד להלן בסי' שכ"ח. וכ"ש בחולה שאיב"ס שמותר, וה"ה קטן שדינו כן. ולכן בנידו"ד יש להקל באותם פרטים שהזכרנו בהלכה הקודמת.

428. שבזה הוא ממרח גמור, ואין להקל בו אלא בחשש סכנה.

429. ע"פ החזו"א סי' נ"ב. וע"ע באול"צ ע' קנ"ו. וע"ע בביאורים שם, ויל"ב.

430. שש"כ פל"ד סי"ג, כיון שאינו מרפא, אלא רק סופג את הזיעה.

431. שם, שבכה"ג יש איסור משום רפואה. וכן כתבנו להלן בסי' שכ"ח סל"ב.

432. נראה פשוט שאם הוא בריא בלא מיחוש, ורק רוצה למנוע את הזיעה בלבד, ודאי מותר. ומה איכפ"ל שיש בו חומר רפואי (ומצד שניכר כמו רטיה בסי' שכ"ח אין לאסור).

ואף אם יש לו פצעים וכדומה, אבל הוא אינו מתכוון לזה, ואין דעתו לזה כלל, אלא רק למניעת הזיעה, מסתבר שמותר. ולהלן בסימן שכ"ח סל"ז עמדנו בזה ע"ד הביה"ל שם בדבר אכילת אוכלין ומשקין לרעבון כשיש בהם חומר מרפא, וכתבנו שמסתברים הדברים יותר להקל, כיעוי"ש. ואם כן גם בנידו"ד מותר. ובפרט שאין דעתו על זה כלל.

433. שו"ע (סעיף ב'), והביאור שבפנים הוא מפרש"י, וכמו שהביא המשנ"ב.

434. שו"ע שם. והוספנו לבאר בזה ע"פ הטור. וטעם הדבר הוא משום שינוי.

435. שו"ע שם. וטעם הדבר משום עובדין דחול.

436. כה"ח (אות טו"ב) בשם הפו', שלפרש"י אסור, ואילו להרמב"ם מותר, וכן הסכים גם הרב המגיד, ע"כ. וע"ע במשנ"ב כאן (סק"ז) שציין לדבריו בביה"ל (סימן שכ"ח סמ"ב) שלהרמב"ם מותר כל שאינו מכוון להביא עצמו על ידי זה לזיעה, ע"כ. ויעוין שם בביה"ל שהביא מהא"ר שיש לפסוק בזה לדינא כהרמב"ם (וכנ"ל שכן הסכים הה"מ), וסיים שגם בפירוש הר"ח שלפנינו נמצא כהרמב"ם, וכאן כתבנו דעה זו ב"י"א בתרא, שכן כתבו כמה פו', אולם באמת ז"א מוסכם להלכה, ועי' בסי' שכ"ח שנתבאר עוד בזה [וע"ע שם לענין עשיית סוגי התעמלות למיניהם, ועשיית מסג' וכדומה].

437. שו"ע (סעיף ג'), משום עובדין דחול.

438. משנ"ב (סק"י) מדברי הגמ' שבכה"ג מותר להתחכך בו (שעה"צ אות ט'), וכן כתב כה"ח (אות י"ט) בשם הפוסקים, ודלא כא"ר.

439. משנ"ב (סק"ט) וכה"ח (אות י"ח).

440. שו"ע שם. שבכה"ג ניכר הדבר, ולא מיחזי כעובדא דחול.

441. במשנ"ב (סק"ט) כתב שיש ליזהר שלא יעשה חבורה, ע"כ. (והזכרנו מזה בסימן שט"ז, וע"ע שם). והיינו ע"פ התנאים המבוארים בסימן שט"ז שאסור לעשות חבורה שיוצא דם, וגם אם לא יוצא דם אסור אם הוא נצרר מתחת הבשר, וכמ"ש שם, שיש בזה חשש דאורייתא.

ובכה"ח (אות ח"י) כתב בזה"ל: שיזהר שלא יגרד בכח, שלא יעשה חבורה או יתאדם הבשר, והו"ל כנצרר הדם, ע"כ. ונראה מרהיטת לשונו שאפילו אם נעשית אדמומית בעלמא על בשרו, ג"כ אסור. [ולכן סיים ג"כ דהו"ל "כנצרר" הדם, ולא ממש נצרר הדם]. ונראה בזה שהכה"ח לשיטתו בסימן שט"ז שכתב לענין אלה שצובטים את הילדים ונעשית אדמומית שאסור, ושם כבר הארכנו להקשות על זה שבודאי אדמומית בעלמא אינו נחשבת בגדר נצרר הדם (אא"כ הוא נשאר לפחות יום אחד ויותר וכו'), ועל כרחך שדברי הכה"ח הם רק חומרא בעלמא שלא לבא לידי איסור, והכא נמי י"ל כן. וא"נ י"ל דאכן כל החשש כשנצרר ועשוי להשאר כך, הלא"ה אין איסור כלל. [וע"ע בסימן שט"ז מה שכתבנו עוד בענין זה].

442. עיין שם ובמה שנתבאר. וחזרנו על זה כאן לפי ענינו, ואגב ד' הפו'.

443. משנ"ב (סק"י) בשם המג"א. וכ"כ הכה"ח (אות י"ט) משם האחרונים. [ושמעתי בשם גדולי ההוראה שהגדר בזה הוא שכל מברשת שכאשר היא באה במגע עם השערות בעת הסירוק, השערות שבה מתקפלות, אפשר להשתמש בה (וע"ע בנשמת שבת ח"ז מש"כ בזה), ואין להאריך].

444. משנ"ב שם בשם הפמ"ג דא"א שלא יתלוש שער, וכ"כ בכה"ח שם משם המחה"ש.

445. הנה רוב הפוסקים אסרו להשתמש במברשת שיניים בשבת, אולם להלן הבאנו את כל החששות העלולות במשחת שיניים, וביארנו הדין בכל פרט ופרט, ויוצא איפוא שמן הדין יש מקום להקל להשתמש במברשת ומשחת שיניים, אמנם מפני שדעת הרבה פו' לאסור ראוי להמנע מזה, אך למי שמצטער אם אינו מצחצח יש להקל, וכדלהלן. [ואחרי כתבי כל הנידון דלהלן, מצאתי בספר שיעורי שבט הלוי סימן קצ"ט אות ג' גבי מי שחל טבילתה ביום שבת שאחר יו"ט שחייבת לחצוץ שיניה, וכתב שבמברשת שיניים של ניילון יבשה ודאי שרי וכו', ואולי שרי גם עם מעט מים בפה וכו', עכ"ל. ויעוין להלן שביארנו שמן הדין אפשר להקל, ובנידון זה ודאי יש להקל בכל גווני].

446. זה פשוט לכו"ע (עיין בסי' שט"ז שאפילו בכל שהוא אסור). אולם מכל מקום אינו אסור אלא באופן שבודאי יצא לו דם, אבל אם הוא ספק, הרי זה אינו פסיק רישא, וכיון דאינו מכוון מותר. ובשו"ת מנח"י ח"ג סי' מ"ח וסי' נ' כתב שכמעט ודאי שיבא לידי חבורה, עיי"ש. אולם מלבד שז"א מוחלט בכל האנשים, עוד בה שאף אם רוב פעמים שיצא דם, מצאנו בפו' דל"ח פסי"ר. [וכמו שכתבנו במקומו בסי' ש"כ סעיף י"ח בשם הראשונים שפסיק רישא הוא רק בדבר שבודאי יעשה האיסור, עיין שם, אבל אם יש צד שלא יהיה, אינו נחשב פסיק רישא]. וכ"כ באור לציון ועוד.

ויש אופן ששייך בו היתר גם באופן זה שעשוי שיצא ממנו דם, והוא באופן שהוא מצטער. ויבואר, שהרי מצאנו בפו' שאם יש לו קוץ שנתחב בבשרו מותר להוציאו, אע"פ שעשוי לירד דם, כיון שהוי מלאכה שאצל"ג, ובמקום צער לא גזרו, וכמש"כ בביה"ל סי' ש"ח, וכן כתבנו בסי' שט"ז ועוד. וה"נ אם יארע שיש לו לכלוך בשיניים וקשה להוציאו ומצערו, יש להקל, אלא שבמציאות בדרך כלל א"צ בשביל זה מברשת שיניים, אלא די בהוצאתו ע"י קיסם או חוט [ואם מצוי שגם בקיסם וחוט יוצא לו דם, יש להקל כנ"ל במצטער].

והזכרנו בפנים הערה זו, ולא שאר דינים ואזהרות אחרות (שנזכיר להלן בהערה הבאה). משום שזו הערה ואיסור לכל הדיעות. משא"כ בשאר הפרטים שיש למצוא בהם צדדי היתר, וכדלהלן, ועם כל זה כתבנו בפנים לעיין בהערה (הבאה) שיש עוד חששות, ובכל פרט הזכרנו איך לצאת לכו"ע. [ועיקרי הדברים לכו"ע כתבנו, שמי פה עדיף ממשחה, וכן שלא ישטוף את המברשת אחר השימוש, אא"כ צריך לה לבו ביום או שמאוס עליו].

447. נזכיר כאן לפי סדר את החששות שהזכירו הפו', ונזכירם בקיצור נמרץ, חלקם ממה שהובא בפס"ת כאן בהערה 21 וחלקם משאר פו', ונזכיר את תשובתם בצידם איך ראוי לעשות כדי להנצל מכל חשש. (ובקצרה כתבנו בהערה הקודמת).

א'. מחשש איסור ממרח שעל ידי המשחה, הנה יש שאסרו להשתמש במשחת שיניים מטעם זה, מחמת איסור ממרח. וכן מבואר באגרות משה סימן קי"ב, ובאור לציון פל"ה ס"ו, ולכן כתבו שלא להשתמש במשחה אלא רק עם מי פה, עיין שם. אולם לכאו' יש להעיר בזה, שהרי אין לו שום כוונה למרח, וכל כוונתו הוא לנקות דווקא, וכבר עמדנו בכיוצא בזה לעיל (בסימן ש"כ) לענין השימוש בסבון, והבאנו שאין לחשוש מצד ממרח כיון שאינו מכוון למרח, ובכל כה"ג מבואר בפוסקים שאין בו איסור ממרח, עיי"ש. וא"כ ה"ה כאן שכל כוונתו הוא רק לנקות עצמו, ודו"ק. ומה שכתב בציץ אליעזר (ח"ז סימן ל') שיש לחוש שדעתו שיהיה לרגע קט מרוח, ולכן אסור מפני שאין שיעור לדבר, עיי"ש. לכאו' י"ל שאף אם לפעמים הוא רוצה שיגיע המשחה לכל מקום בפה, אולם מ"מ אינו צריך את המירוח, אלא רצונו שיהיה בכל מקום, וא"כ אינו מכוון למרח ומותר. ואמנם ז"א פשוט, שהרי בכל מריחת משחה לחולה די לו בהנחתו על המכה, ואעפ"כ אם ממרח אסור. אולם הלא כאן אין לו כוונה שיהיה מרוח בכל מקום, ואין שום ענין בזה, אלא עיקרו הוא השפשוף בשיניים עם החומר שבזה, ושוב אין כאן כוונת מריחה ומותר, ודו"ק. וכמו כן מצאנו במג"א (סו"ס שט"ז סקכ"ד) שאם הוא רוצה שיבלע הרוק אין בו משום ממרח, עיי"ש (וכן הובא במשנ"ב והרבה פו', ונת' במקומו), והכא נמי אין כוונתו אלא לנקות את השיניים ולצחצחם ולא למרח, וכמו כן מדויק מדברי הרמ"א (בסי' שכ"ו סעיף י') גבי שימוש בבורית שאסור משום נולד, ולא הזכיר כלל מענין ממרח, וה"ה כאן. וע"ע גם בב"י (סימן שכ"ח) בשם הראשונים בענין איסור סיכת חלב ע"ג מכה, שהוא משום שדומה לריסוק ברד שלג, עיי"ש. ולא הזכירו שום חשש מצד ממרח, וא"כ ה"ה כאן שאין לחוש למרח, ודו"ק. ושו"ר שכן העיר בזה בקצות השולחן (ח"ז ע' צ"ט) שלא שייך בזה מירוח, ועו"א. וע"ע גם במנו"א פ"כ ס"י. אך אחה"מ יש להעיר על דבריו טובא ע"פ המציאות, ואין להאריך. ורק יש מקום להתיר באופן שאין כוונתו למירוח, ולזה אפשר מן הדין להשתמש במשחת שיניים, ומ"מ טוב לחוש לדברי האוסרים, ובפרט שנהגו רבים להחמיר. וכל שכן באופן שיש לו איזה כוונה במריחת המשחה, ישתמש רק במי פה ולא במשחת שיניים, ואפשר גם להמיס את המשחה במים שימס מאליו עד שיהיה נוזל (ואין בזה שום איסור, וכמשנ"ת בסימן ש"כ, הן מטעם שלא נהפך לדבר אחר בכדי שיחשב נולד, ובפרט שיש מתירים לרסק בתוך המים, וכמשנ"ת שם). ואז אפשר להשתמש בה בלא חשש לכולי עלמא.

ב'. משום איסור רפואה בשבת, אין לאסור בזה, שהרי אינו מרפא בזה כלום, שהרי הקלקול שכבר נוצר בשיניים ישאר בכל אופן, והצחצוח מועיל רק כדי להבריח את המזיק שלא יזיק את השיניים, שכידוע שעל ידי הריקבון של שיירי המאכל נוצרים חיידקים המזיקים את השיניים, ויעוין ברמב"ם (פכ"א הכ"ד) שאין לועסין את המסטכי, ואין שפין את השיניים בסם אם הוא מתכוון לרפואה, עיי"ש. וכ"ה בשו"ע (סימן שכ"ח סל"ו), עיין שם. אמנם שם מיירי שעושה לרפואה, משא"כ כאן שזה לסלק את המזיק. וכ"כ כיוצ"ב בקצוה"ש שם עמוד צ"ט. ואף על פי שיש במשחת שיניים או במי פה חומר רפואי מעורב בו (פלאוריד וכדומה), מ"מ אין בזה איסור רפואה, כיון שהוא דרך בריאים ג"כ ודרך נקיון, ופשוט. וכ"כ בספר רפואת השבת ע' רמ"א. וע"ע בשו"ת צי"א ח"ד סימן נ'. [ואם זה לריח הפה מבואר בשו"ע (שם) שמותר, שריח הפה לא מקרי רפואה, עיי"ש. וע"ע גם בשו"ע לעיל (בסימן ש"ג סט"ו) שמותר ליתן בושם לתוך פיה, אם לא מחשש הוצאה, עיי"ש. אמנם זה י"ל שזה לסתם ריח טוב, ויש שאוסרים גם משום ריח הפה, עיין בב"י בסימן ש"ג, וכן בשו"ת מהר"ח אור זרוע סימן נ"ז, ועוד, ואכמ"ל].

ג'. משום עשיית קצף, הנה יש שסברו שאסור להשתמש בסבון משום נולד, שהרי הוא עושה קצף, אולם מדברי הפו' בענין הסבון (שנתבאר בסי' שכ"ו ס"י, והזכרנוהו גם בסימן ש"כ) מוכח דלא חיישינן לאיסור נולד שבזה, וכל החשש הוא רק מצד נולד בעצם הפיכת הבורית לנוזל, או מחשש ממרח וכדומה. (והרי בסבון נוזלי כל הפו' התירו ולא חששו לאיסור נולד, וגם בענינו כבר הבאנו לעיל מהאחרונים שכתבו שאפשר להשתמש במי פה לכו"ע, ולא חיישינן לעשיית קצף, ובאמת שבכל שפיכת משקה לכוס נוצר קצף, עיין בביצה דף כט. ובמפרשים שם. ובפרט במשקה מוגז, ולא חיישינן לנולד). ועל כרחך שדבר שאין בו ממש הוא, ואינו עשוי להתקיים, ולא חשיב כלל.

ד'. מחשש איסור סחיטה, הנה באופן שטובל את המברשת במים ואח"כ מצחצח עימה, הלא זה פסיק רישא שיסחט, וא"כ לכאורה יש לאסור מצד סחיטה, ואמנם המברשות של היום, הם עשויות מניילון או פלסטיק שאינו בולע, אולם הרי אם השערות צפופות יש בזה איסור סחיטה מדרבנן (וכמו שכתבנו בסימן ש"כ, וע"ע בסימן ש"ב ס"ט). וכן ראיתי שחששו לזה בשו"ת מנח"י (ח"ג סימן מ"ח נ') ובשו"ת אגר"מ (ח"א סי' קי"ב). ויעוין עוד בשו"ת שבה"ל ח"ה סימן מ"ה שכתב שלא ירטיב את המברשת במים, אלא ילחלח את פיו במים ואח"כ יצחצח עימו. (וע"ע לעיל בריש הענין בהערה שהבאנו משיעורי שבה"ל, עיי"ש). אולם אי מהאי טעמא נראה שיש מקום להקל עפמש"כ השו"ע (בסימן ש"כ סי"ז) גבי מברשת שיש לה בית אחיזה, עיין שם, וכבר כתבנו שם שמן הדין מותר לנקות בה ג"כ, ואין לחוש לאיסור סחיטה, ובפרט לדעת השו"ע וכמו שכתבנו שם. וא"כ ה"ה בנידו"ד, ודו"ק. ושו"ר אחז"ר שכ"כ באור לציון פל"ה ס"ו שאם יש בית אחיזה מותר. וע"ע שם שלא ילחץ בידו על המברשת וכו', עיי"ש. ונראה שכאן יש עוד סברות להקל מאחר שלא איכפת ליה בסחיטה, וגם אינו אלא פסיק רישא בדרבנן שלדעת רבים מותר (עיין בר"ס שי"ד), ובפרט במידי דלא איכפת ליה, ובפרט שזה כלאחר יד, וכל כה"ג גם הוי תרי דרבנן דקיל טפי (וכמש"כ בשעה"צ בסי' שט"ז). ודו"ק. ואם השערות אינם צפופות, ה"ז מותר בשופי לכל הדיעות.

ה'. ומצד שרייתו זהו כיבוסו, היה מקום לומר שאסור להרטיב את המברשת במים קודם השימוש, אולם כבר כתבנו לעיל בסמוך שמברשות שלנו עשויות מניילון ופלסטיק, ואינו אלא מדרבנן, וכבר מבואר בסימן ש"ב שמותר ליתן מים על בגד עור בלא לשפשף, וק"ו כאן בעשוי מניילון או פלסטיק דקיל טפי (שצידדנו שמותר אף לשפשף שאינו דומה לעור, וכמו שהערנו במקומו בסימן ש"ב, והלום ראיתי כעי"ז בשש"כ פי"ד סי"ג שבדבר העשוי מגומי או מניילון ה"ז עדיף מעור, ותהל"י). ומלבד כל זה הלא בדרך כלל אנן קפדינן אמנקיותא, וכשגומרים להשתמש במברשת שיניים מנקים אותה, ואח"כ מניחין אותה במקומה, וכבר כתבו הרבה פו' שבדבר נקי אין בו איסור של שרייתו זהו כיבוסו, וכמו שכתבנו בסימן ש"ב. וכל שכן כאן שעשוי מניילון ופלסטיק, וכנ"ל. ולכן מותר להרטיב את המברשת במים ולהשתמש בה.

ו'. באופן שהשערות של המברשת רפויות, ויש חשש שיצאו השערות, כתב בשו"ת מנח"י שם שיש להזהר בזה משום שהעוקר נימין ממקום אריגתן חייב משום מתיר קשר של קיימא (וכמש"כ במנחת שבת סימן כ' ס"ק ק"י"ז, וע"ע במשנ"ב בסימן ש"ג סכ"ו, ועיין בדברינו בסימן שי"ז מש"כ בזה), אולם מן הסתם נ"ל שאין בזה חשש, חדא שהשערות של המברשות היום הם אחוזות חזק בכלי, ואין חשש שיצאו ממקומם, ואף אם אינם תפוסות חזק, מ"מ בד"כ אינו פסיק רישא שיצאו שערות, וכיון שאינו מתכוון לכך, ואדרבה הוא מצטער ע"ז, שפיר דמי, ואפילו אם זה היה פסיק רישא ג"כ אפשר שמותר מן הדין, דהא הוא נעשה כלאחר יד וגם אינו מכוון לזה, ואדרבה הוא מצטער על הדבר, ובמצטער י"א שבדרבנן שרי, עיין בדברינו בר"ס שי"ד בשם המאירי ועוד. וע"ע להלן באות ז' מדברי הרמ"א והשעה"צ. ויל"ב. (ומה גם שבזה"ז אינו עשוי באריגה אלא רק תפוס בהידוק, אלא שמטעם זה יש לדון מצד מקלקל, ועיין להלן בסמוך). ועל כל פנים בזה"ז הוא תפוס בחוזק, ואין לחוש לזה כלל.

ז'. ומצד שנשברים הקיסמים של המברשת, הנה מצאנו ברמ"א (סימן של"ז סוס"ב) שכתב שאסור לכבד את הבגדים על ידי מכבדות העשויות מקיסמים, שלא ישתברו קסמיהם, ע"כ. ועיין במשנ"ב (שם סקי"ד) שאע"פ שהוא מקלקל ופטור, מ"מ הרי אסור לכתחילה מדרבנן, ע"כ. ובשעה"צ (אות י') הוסיף שאע"פ שהוא ג"כ פסיק רישא דלא ניח"ל, מ"מ לכתחילה "אין כדאי", וכמו בגורר כלים גדולים ביותר ע"ג קרקע, וגם שם אם יתהוה חריץ הוא מקלקל את הבית ופסי"ר דלא ניח"ל, ואפ"ה אסור לכתחילה, ע"כ. (וא"ת א"כ למה כתב לפנ"כ בלשון "אין כדאי", הלא הול"ל בלשון "אסור". וי"ל שנתכוון בזה שכאן אינו חמור כ"כ, וכמו שכתב בביה"ל שנזכיר להלן בסמוך, עיי"ש. ודו"ק). ועיין בביה"ל (שם ד"ה שלא) שהביא מהברכ"י בשם מהר"י קסטרו וכן מהבית מאיר, שמפקפקין בעיקר דינו של הרמ"א, וגם בספר מאמ"ר

י"ב. מה שמצוי כיום צינור עם זרם מים דק לניקוי השיניים (הנקרא "סילונית"), מותר להשתמש בו בשבת, בתנאי שאינו פסיק רישא שיצא דם[448].

מלאכת מעבד

הקדמה:

י"ג. א]. עיבוד העור הוא אחד מל"ט אבות מלאכות[449].
והיינו אם מולח את העור או שמעבדו בשאר דברים שדרך לעבדו, וכן אם דורס את העור ברגליו עד שיתקשה או שמרככו בידו, ומושכו ומשוה אותו כדרך שהרצענין עושין, חייב, שהוא תולדת מעבד[450].
ב]. המרכך את העור בשמן, הוא גם כן מענין עיבוד, וחייב[451]. ולכן צריך להזהר מטעם זה שלא למשוח מנעל חדש בשמן, וכן אסור לגרום שעל ידי פעולתו יתרכך העור, ולהלן בהלכה הבאה יבוארו פרטי הדינים בזה, במי שסך את רגלו בשמן[452].
ושיעורו: בכדי שחייב חטאת הוא כדי לעשות קמיע, ומכל מקום אסור אפילו בכל שהוא[453].
ג]. כל האיסור של "מעבד" הוא רק בעור חדש, אבל בעור ישן אין איסור, והוא הדין לגבי מנעלים[454]. ויש אומרים שיש להזהר גם במנעל ישן, ובפרט בזמן הזה שמצויים עמי הארץ, ויש חשש שיבואו להקל גם בחדשים[455].
ואם הוא מכוון במשיחת השמן כדי שיהיה המנעל שחור, יש לאסור בזה משום צובע, הן במנעל חדש, והן במנעל ישן[456].
ד]. ומן האמור יש ללמוד שאדם שיש לו מנעל חדש שעורו קשה, וקשה לו ללובשו כמות שהוא, ולפעמים הוא יכול להפצע מן החיכוך בו, מ"מ אסור לו לרכך את העור בידיים, אם הוא מנעל חדש[457], וכן אסור לנועלו בכוונה כדי שיתרכך, אבל אם אינו מכוון שיתרכך מותר[458].
ה]. דיני מליחת פירות וירקות, ודיני מליחת בשר ודגים, נתבאר בסימן שכ"א.
י"ד. אסור בשבת לסוך את רגלו בשמן, אם היא בתוך מנעל או סנדל חדשים העשויים מעור, מפני שהעור של המנעל מתרכך בכך, ודומה לעיבוד[459], ואפילו במעט שמן אסור[460].
אבל מותר לסוך את רגלו בשמן ולהניחה אחר כך בתוך מנעל או סנדל, כיון שבעת הסיכה לא נגע השמן בעור, וכן מותר לסוך את כל גופו בשמן ולהתעגל על גבי העור, אולם כל זה הוא בתנאי שלא יהיה בשמן הניגף מרגלו שיעור כדי לעבדו, ואע"פ שיש בו שמן כדי לצחצחו מותר, ובתנאי שלא יכוון לצחצחו, אבל אם הוא מכוון לצחצחו אסור אפילו במעט[461].
ט"ו. אסור לצחצח נעלים בשבת, ונתבארו כל הפרטים לעיל בסימן ש"כ[462].
ואם עשה כן בשבת אפילו על ידי גוי, אסור עד לערב בכדי שיעשו[463].

מלאכת מפשיט

ט"ז. א]. המפשיט את העור מן הבהמה, חייב[464], ודווקא מבעל חי מת, אבל המפשיט מבעל חי, פטור, שאין דרך הפשט בכך[465].
ב]. המפרק דוכסוסטוס מעל הקלף [דוכסוסטוס הוא חלק העור של צד הבשר, וקלף הוא החלק של צד השיער], הרי זה תולדת מפשיט, וחייב[466].
ג]. שיעורו בכדי להתחייב, הוא באופן שיש בו כדי לעשות קמיע, אבל איסור יש בו אפילו בכל שהוא[467].
ד]. ודע, שמלבד איסור מפשיט, יש בזה גם איסור מוקצה[468].

כתב שאינו פסיק רישא, וכתב הביה"ל שמ"מ אין כדאי להקל בזה דמיחזי כעובדא דחול וכמזלזל באיסור שבת, ע"כ. וה"נ בנידו"ד נראה שאינו אסור מן הדין, וכמו שכתבו האחרונים הנ"ל. (וע"ע גם במה שכתבנו באות הקודמת, ודו"ק). וע"ע בדברינו שם. ובלאו הכי בזה"ז שעשוים משערות אין בזה חשש כלל.

ח'. באופן שהשערות של המברשת חזקות יש חשש שמוציאות דם, ואסור משום נטילת נשמה (כמבואר בסימן שט"ז). ולכן יש להזהר בדבר, וכבר העירו בזה בשו"ת מנח"י שם, ובשו"ת שבה"ל שם ועו"א. אמנם כל זה כשבודאי שיצא דם שאז הוא פסיק רישא, אבל אם אינו ודאי שמוציא דם אינו פסיק רישא, ומותר, כיון שאינו מתכוון לכך (וכבר הערנו בזה בהלכה בפנים ובהערה הקודמת), ולכן כל אדם יבדוק בעצמו. [וידוע שאדם שרגיל כל הזמן בצחצוח השיניים, מצוי פחות שיצא ממנו דם, משא"כ אדם שלא רגיל בכך, והחניכיים רגישות יותר]. ולכן יש לקחת מברשת בעלת שערות רכות במקצת, ולצחצח בנחת, ואם גם בזה הוא פסי"ר שיוצא לו דם אסור להשתמש בו, אבל יכול לשטוף ולשפשף באצבעו לפי הצורך.

ט'. בעת השימוש יש לדון אם מותר לשטוף את הפה במים חמים, וכבר נתבאר לעיל (ר"ס שכ"ו) שבמים שהוחמו מע"ש מותר לרחוץ מקצת גופו, והוא הדין כאן מותר לרחוץ במים שהוחמו מע"ש, וכפי שכתבנו לעיל (בסעיף א' בהערה, ובסעיף ד') הכלל הוא שתלוי אם נעשה מעשה על ידי האדם, או שנתחמם מאליו, שאם נעשה בו מעשה אין לרחוץ בו אפילו מקצת גופו (ואפילו באופן שחימם בהיתר), אבל אם לא נעשה מעשה מותר לרחוץ בו מקצת גופו, וא"כ ה"ה כאן. וכבר הבאנו שם כמה דוגמאות לכך, כגון שנתחמם בשמש או על ידי שעון שבת (באופן שאין בו איסור מבשל). ובדוד שמש כתבנו שם שמותר מן הדין להשתמש בו בשבת.

י'. מצד איסור הכנה משבת לחול, נראה לכאורה שאסור לשטוף את המברשת אחר השימוש שבה, שהרי בזה הוא מכין אותה לצורך חול, וכן ראיתי באגר"מ שם, וכן באור לציון שם שחששו בזה משום מכין משבת לחול, והתיר רק אם דעתו להשתמש בה עוד פעם, ע"כ. ויש לעיין בזה, א'. באופן שהמברשת מאוסה עם שיירי המשחה, יש לדון שמותר לשוטפה מדין גרף של רעי (ואין לומר שאם זה גורם לגרף של רעי בכלל אסור להשתמש בה, מדין אין עושין גרף של רעי לכתחילה, וכבר כתבנו במקומו בסימן ש"ח בדין גרף של רעי, וכן בסו"ס שכ"א בהערה גבי קליפות הביצים, שכל דבר שכך הוא טבעו ודרך שימושו מותר, אע"פ שיגרם בו גרף של רעי), אלא שבגרף של רעי מצאנו היתר לסלקה, ולא לטרוח בה, ויל"ב. והנה כעין זה הבאנו בסימן שכ"ג שהתירו כמה פו' להדיח את הכלים בשבת אם הם נתרבו ומאוסים עליו, שהרי עושה זאת כדי שהבית יהיה נאה לכבוד שבת (עיין בשו"ת מהרש"ג סס"א, ובשו"ת צי"א חי"ד סי' ל"ז ועו"א). אולם אפשר דשאני התם שנתרבה ונחשב שהמקום מאוס, משא"כ בנידו"ד, וזאת ועוד שאפשר להצניע את המברשת בשקית ניילון וכדו' עד מוצ"ש. ב'. עוד יש להעיר לפמש"כ הפו' (בסימן שכ"ג) שמותר להדיח אפילו עשרה כוסות דשמא יצטרך להם (וע"ע שם שכתבנו שה"ה שאר כלים, וה"ה לצורך אחרים), והכא נמי אפשר שאם חושב שאולי יצטרך להם או אחרים שמותר, אולם ז"א דומה, ויש לחלק, כיעוי"ש. ג'. ובעצם דין הכנה מצאנו בשש"כ (פכ"ח ספ"א) משם הגרשז"א שכתב שכל דבר שאין בעשייתו משום טרחא, וגם רגילים לעשותו מבלי לחשוב על התועלת שבעשייתו מותר לעשותו בשבת, ובלבד שלא יאמר במפורש שהוא מכין משבת לחול, ע"כ. אולם בנידו"ד אין היתר זה, שהרי כל עשייתו הוא לצורך ההכנה וחושב ע"ז, וה"ז ככל הדחת כלים האסורה. אך יש לדון עוד עפמש"כ עוד (שם בספ"ג) בשם המהרש"ג שמותר לעשות דבר שאין בו טורח, באופן שאם לא יעשהו עכשיו לא יוכל לעשותו בחול, ויבוא לידי הפסד, ע"כ. וגם כאן יש לדון שעושה כן כדי שלא יתייבש ויהיה לו קושי לנקות במוצ"ש, אולם ז"א פשוט, דמלבד שלא נחשב כ"כ כהפסד, וכמו"כ אפשר להניחו בשקית ניילון ולעוטפו, ובכך לא יתייבש. עוד בה שגם עיקר דינו של המהרש"ג אינו מוסכם בפו' (ועי' בשו"ת נשמת שבת בענין הדחת כלים), ולכן נראה למעשה שראוי להזהר ולא לשטפה אחר השימוש אא"כ דעתו להשתמש בה שוב בשבת, או באופן שמאוס עליו, אך אפשר שמ"מ מותר להניחה בתוך כוס מלאה מים שנמצאת שם (וכעין מש"כ השש"כ בסעיף פ"א גבי כלים שיש בהם שיירי אוכל, ואינו רוצה שידבקו לכלי).

י"א. מצד עובדין דחול, יש שאמרו שלא ישים המשחה על המברשת ויצחצח, אלא יקח את המשחה בידו ויתנה על שיניו או בפיו, ואח"כ יצחצח במברשת (קצוה"ש סי' קל"ח, וע"ע במנח"י שם), אולם ז"א מוכרח, איברא שמצאנו כדוגמתו בביה"ל (סימן של"ז ס"ב סוד"ה שלא) גבי מכבדות הבגדים והבית, עיין שם. ויש לחלק. ובלאו הכי נראה שהנה בעצם השימוש במברשת מצאנו בגמ' דשבת (דף קמז:) דרשב"י עבידא ליה אימיה מגררתא דכספא, עיי"ש. ומזה למדו המג"א ועו"א (בסי' שכ"ו ס"ג) לייחד מברשת שיער המיוחדת לשבת, עיי"ש (וע"ע במשנ"ב סימן ש"ג סקפ"ב), והכא נמי בנידו"ד יש לומר שראוי לעשות מברשת מיוחדת לשבת (וע"ע גם בסימן של"ח במשנ"ב סקכ"א כעין זה), ומעתה אם הוא עושה כן שפיר דמי, ואין לחוש לעובדין דחול, אך צריך שתהיה המברשת שונה במראיתה וניכרת לשבת, והערה זו לייחד מברשת לשבת ראיתיה ביב"א ח"ד בענין שימוש במברשת שיניים בשבת, וכעת אמ"א. אלא ששו"ר באל"צ פל"ה בענין מברשת שיניים, שכתב שבני ספרד לא נהגו לייחד מברשת לשבת, עיי"ש. אולם ז"א מוכרח לפענ"ד, ואין ראיה כ"כ מן המנהג, שבאמת גם בני אשכנז לא נהגו לייחד מברשת, ופוק חזי, והטעם בזה נראה משום שבני תורה נמנעו לגמרי מלהשתמש במברשות לסירוק שערות, וכן נמנעים בד"כ מלהשתמש במברשת שיניים מחמת כל החששות העלולות להיות בזה, וכדברי הרבה מן האחרונים שחששו לאיסור, ולא טרחו לייחד מברשת ליום אחד, וגם אלה שמקילים בזה כפי עיקר הדין, אפשר שלא שמעו ענין זה, ואה"נ די"ל שמי שמצחצח שיניים בשבת טוב לייחד מברשת מיוחדת לשבת, ומ"מ באמת נראה שאינו חיוב, וה' יעב"א.

ואעיקרא דמילתא כבר נתפשט לאסור צחצוח שיניים במשחה, ואי אתה רשאי להתיר בפניהם, אלא רק בלא משחה וכגון מי פה, או תכשיר נוזלי אחר מותר. וג"כ יראה שלא לשוטפה אח"כ, אלא אם כן עשוי שישתמשו בזה אחריו אנשים אחרים.

448. פשוט. אלא שיש לדון מצד איסור רפואה, שהרי כפי שאומרים הוא מחזק את החניכיים והשינים, אולם נראה שעיקרו הוא לניקוי, ואפילו אם הוא לחזק, ג"כ י"ל שזה כמו התעמלות שכתבנו להלן בסימן שכ"ח סמ"ב שנחלקו בזה הפו', שי"א שאסור בכל אופן, וי"א שרק אם הוא מזיע אסור, ובזה יש לדון שהרי לדעת האומרים שרק בזיעה אסור, א"כ כאן אינו מזיע ומותר (ואמנם בזיעה החשש מפני שעושים בסממנים, וה"נ יש לחוש כיום שיש רפואות לכל דבר, אמנם בסי' שכ"ח בהקדמה לסעיף כ' נת' שיש להקל בדברים שאינם ידועים ברפואת הסממנים). ולדעת האוסרים לכאו' גם כאן אסור, אך י"ל דכיון שאסרו משום עובדין דחול, הכא אין לחוש, דנראה יותר שבדבר זה שעושין אותו בריאים, והוא עשוי לשימוש בריאים (ועיקר עובדין דחול שמצאנו הוא בדברים שעשויים לרפואה, ולכן אף לבריא יש לחוש לעובדין דחול).

449. עיין במשנה בשבת (דף עג.) המולח והמעבד, ובגמ' הקשו היינו מולח היינו מעבד, ותירצו דחשבינהו בחד וכו', עיין שם, ולכן כל המעבד בכל צורה כגון בסיד או במולין, וכן המולח את העור חייב. וכן הובא במשנ"ב (סקי"ב) משם הרמב"ם. (עיין בפי"א ה"ה, ובפרק כ"ג ה"י). ויעוין לעיל (בסימן שכ"א) בענין מליחת ירקות, וע"ע שם לענין בשר.

450. משנ"ב שם משם הרמב"ם.
והנה מבואר ברמב"ם שהדורס את העור ברגליו ה"ז תולדת מעבד, ומבואר שאסור מן התורה, ולכאורה הדבר קשה ממה שאמרו (בביצה יא.) ובית הלל מתירין לתת עור לפני הדורסן, דהיינו במקום שיעברו עליו בני אדם וידרסו עליו ונמצא מתעבד, ופירשו בגמ' שהתירו סופן משום תחלתן, שלא ימנעו משמחת יו"ט, ע"כ. ואם כדברי הרמב"ם שיש בזה איסור דאו', איך התירו איסור דאו' משום שלא ימנעו, ואכן הסמ"ג (לאוין ס"ה, המעבד) כתב שזה רק תולדה דרבנן, והזכיר את הגמ' הנז'. ושוב ציין להרמב"ם שכתב שחייב מן התורה, ע"כ. וצ"ע. ויש בזה ב' ישובים, א'. המהרש"ל (בביאורו על הסמ"ג) כתב שכיון שהתירו סופו משום תחלתו, הוי כמו מכשירי אוכל נפש, ע"כ. וזה חידוש גדול ונפלא. ב'. בנשמת אדם (בהל' יו"ט כלל צ"א א') כתב שדווקא כשדורסין בכוונת עיבוד הוי מדאו', אבל ביו"ט שהתירו היינו באופן שבני האדם דורסין על זה בלא כוונה לעיבוד, וביו"ט התירו.

451. משנ"ב שם בשם הרמב"ם

452. והוא ע"פ השו"ע כאן בסימן שכ"ז סעיף ד'.

453. כ"כ המשנ"ב (סוף הסימן) שלענין חיוב חטאת הוא בשיעור כדי לעשות קמיע, אבל מ"מ חיובא איכא בכל שהוא, ע"כ. והיינו שחצי שיעור אסור מן התורה (עיין מה שכתבנו בזה לעיל בסימן שכ"א בהקדמה להלכות טוחן).

454. כן כתב הב"י כאן משם הרמב"ם, שהאיסור רק בחדשים, ועיין בזה ברמב"ם בפכ"ב הי"ח ובמעשה רוקח שם, ובאו"ש שם, וכן הובא במשנ"ב כאן (סקי"ב), וכן בכה"ח (אות כ"ב) משם העו"ש, וביאר הטעם מפני שאין דרך לעבד עור ישן, ע"כ. ובביה"ל לעיל (סימן ל"ב ס"ט) ד"ה ולהרמב"ם כתב הטעם בזה, משום שאין עיבוד אחר עיבוד, עיי"ש. והוא הדין בכל זה לגבי מנעלים.

455. משנ"ב (סקי"ב) בשם הח"א, וכ"ה בכה"ח (אות כ"ד).

456. משנ"ב שם (וה"ד בכה"ח שם), וביאר בשעה"צ שכידוע שעל ידי השמן הוא משתחר, ודרך האומנים לעשות כן. [וכן כל שעושה פעולה המבריקה את הנעל בכלל איסור צובע, ע' לעיל סו"ס ש"כ].

457. פשוט ע"פ כל האמור, וד"ז מצוי בנעלים חדשות שבצד האחורי של הנעל מעל העקב, העור של הנעל קשה ויכולים להפצע מזה, ודרך האנשים לרכך אותו שם שלא יפצע, וה"ז אסור בשבת [אבל מותר לילך בו בלא לרככו, ואע"פ שלפעמים הוא פוצע ויורד דם, מ"מ אינו פסיק רישא, ומותר].

458. שבמתכוון לכך אסור וכנ"ל, אבל אם אינו מכוון מותר, ואפילו אם הוא פסיק רישא שיתרכך, דהא כבר כתב המ"מ (פי"ב ה"ב) שבמתקן מנא אין איסור אם אינו מכוון, והביאו הב"י (בסימן שי"ח), ועוד הרבה פוסקים כידוע, וכ"כ בענ"ז במנו"א ח"ג ע' ק"א.

459. כ"ז בשו"ע (סימן שכ"ז סעיף ד'), ומבואר הדבר עפמשנ"ת לעיל בהקדמה. וא"ת למה כתב השו"ע בלשון ש"דומה לעיבוד", והלא הוא מעבד ממש, וי"ל משום שזה עיבוד כלאחר יד, וגם אינו מתכוון לכך, ודו"ק. [ומה שכתבנו שהאיסור הוא במנעל או סנדל "חדשים", הוא כמו שהוסיף בהגה כאן, ונתבאר לעיל בהקדמה אות ג' שכן עיקר הדין, אמנם הבאנו שנכון להזהר בזה בזה"ז דנפישי עמי הארץ וכו'].

460. פשוט, וכן מוכח מדברי השו"ע דלהלן, ודו"ק. ובשו"ע מבואר דהיינו כשיהיה השמן בכדי לעבדו, עיי"ש. ויש לבאר דבהקדמה נת' שחצי שיעור אסור מה"ת, אולם כ"ז כשהמלאכה נעשית היטב (וכגון בשמן שיש בו כדי לעבד, והעור קטן), אולם כשלא נעשה היטב אינו כן.

461. כ"ז מבואר בשו"ע סעיף ד'. ובטעם הדין עיין במשנ"ב. ועיין עוד בכה"ח (אות כ"ט) בשם האחרונים, ודו"ק.
ויוצא איפוא שאינו מותר אלא באופן שסך את רגלו כשאינה בתוך המנעל והסנדל, ובתנאי שיש בה מעט שמן רק כדי לצחצחו ולא כדי לעבדו, ובתנאי נוסף שאינו מכוון לצחצחו.

462. דין זה הובא במשנ"ב ובכה"ח כאן (סוף סימן שכ"ז) משם התפא"י, והזכרנוהו לעיל בשילהי סימן ש"כ, בענין מלאכת צובע, וע"ע שם עוד פרטים בזה. [ובטעם האיסור בזה, א'. משום צובע, ואפילו אם כבר היה שחור ומשחירו יותר, או מצחצחו, שהרי הוא מחדש את צבעו (וכן הערנו לעיל בסימן ש"כ בענין מלאכת צובע, וק"ק שהמשנ"ב לא הזכיר טעם זה, ובשעה"צ הזכיר רק מצד איסור ממרח, עיי"ש, ומ"מ הזכיר כאן צובע בשמן, וכל שכן בשאר צבע). ב'. שייך בזה משום ממרח, והיינו באופן שהוא עשוי בדבר המתמרח ששייך בו משום ממרח (ולא בדבר נוזלי, או אפילו בשמן עב), וכן יש לדון באופן שאינו עשוי להבלע בעור (שבדבר שהנבלע בעור כבר כתב המג"א סו"ס שט"ז שאין בו משום ממרח, עיי"ש, איברא שמלבד שאין סברא זו מוסכמת כ"כ, וע"ע לעיל בסעיף א' מש"כ בזה, עוד בה דכאן יש לו מטרה לפני כן גם בהשוואה על כולה ואסור, ולכן אין להקל מה"ט), ואכמ"ל].

463. כ"כ התפא"י, ה"ד במשנ"ב וכה"ח הנ"ל. ואמנם יל"ד בזה, דכיון שהיה ראוי לפנ"כ למה יהיה אסור להשתמש בו בגלל מעט הצבע שבו, וי"ל כמשנ"ת בסי' רע"ו לענין מזגן, דמ"מ הוא נהנה בו, ושו"ר בשש"כ פ"ל הערה קמ"ו מש"כ בזה, ואכמ"ל.

464. רמב"ם (פי"א מהל' שבת ה"ה), ויסוד האיסור משום תיקון העור, וכדלהלן.

465. כ"כ התפארת ישראל (בכלכ"ש אות כ"ז), ע"פ הגמ' דשבת (עד:), וה"נ הוא.

466. משנ"ב (סו"ס שכ"ז) ע"פ הרמב"ם (שם ה"ו).

467. משנ"ב שם [ועיין בזה במנחת חינוך במוסך השבת אות ל', עיין שם].

468. פשוט. (ומבואר הדבר בסי' ש"ח גבי עור אי חזי למזגא עליה וכו', עיי"ש כמה פרטים). ואמנם באופן שהעור מחובר לבהמה והוא מפשיט חלק ממנו, ועדיין הוא מחובר, י"ל שאינו מוקצה, והיינו לפמש"כ בשו"ע (בסימן ש"ח סעיף ל"א) שבשר חי אפילו תפל שאינו מלוח כלל מותר לטלטלו, עיי"ש, וממילא העור טפל לו [אלא שבמקומו כתבנו שדעת הרבה פו' שבזה"ז כל בשר שאינו מבושל הרי הוא מוקצה].

ביני עמודי

מאמרים שונים שנתלבנו ביני עמודי
דכוללי "אליבא דהלכתא"

הרב אברהם שקלאר
כולל "אליבא דהלכתא" מודיעין עילית

טבילה בשבת לענין נדה, בע"ק ותוספת קדושה

כתב הטור (סי' שכ"ו) אדם מותר לטבול בשבת מטומאתו מפני שנראה כמיקר, וכתב הב"י דמקורו מהא דתנן בפ"ב דביצה (יז:) חל יו"ט להיות אחר השבת, ב"ה אומרים מטבילין כלים מלפני השבת ואדם בשבת, ובגמ' אמרי' דכו"ע מיהת כלים בשבת מ"ט, אמר רבא מפני שנראה כמתקן כלי, אי הכי אדם נמי לא יטבול, ומשני אדם נראה כמיקר, ותו מקשה הגמ' תינח מים יפים, מים רעים מאי איכא למימר, ומשני אמר רנב"י פעמים שאדם בא בשרב ורוחץ אפי' בימי משרה, ואפי' בימות החורף פעמים שאדם בא מן השדה מלוכלך בטיט ובצואה, ורוחץ במים הרעים אפי' בימות הגשמים כדי להעביר הטיט והצואה שעל בשרו, ואע"פ שנשאר בו ריח רע מהמים הרעים כשהוא מסתפג עובר ממנו, והטור קיצר בדבר [ואפשר משום שמותר בכל גווני, לכן ראה צורך להאריך בדבר].

וכן פסק בשו"ע (שם ס"ח) אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת [וכ"כ לק' סי' תקי"א ס"ג לגבי יו"ט]. וכ' בעולת שבת (אות ט"ז) דמסתימת לשון המחבר משמע דאין חילוק בין טובל במקוה העשויה בור מקורה כעין כלי, ובין טובל בבריכה או בנהר, בכל גוונא מותר לטבול בשבת, ולאפוקי מדברי המרדכי פרק כירה שאסר, עי"ש.

ועתה נבוא לדון בזה"ז שאין נוהגין בשבת להקר בצוננים, ואין רוחצים לא בנהר ולא באמבטי' שבבית, כמבואר במ"א (שם סק"ח) מפני ג' טעמים, וז"ל: מנהג פשוט שלא לרחוץ בצונן דשייך למגזר משום סחיטה, ומשום שנושא מים שעליו ד"א בכרמלית, ומשום שיטה גופו וקסמים, והובא במ"ב (שם ס"ק כ"א) בשם הפו' דנהגו שלא לרחוץ כלל בנהר ובמקוה מטעמים הנ"ל, ורחיצה באמבטיה שלנו כ' באגרו"מ (או"ח ח"ג סי' ס"ז) שהוא חמיר טפי מפני שהוא כלי, ויש מהראשונים שאסרו בזה מעיקר הדין.

ולענין רחיצה במקלחת כ' בספר מנוחה נכונה בשם החזו"א שאסר גם זאת, ואמנם באגרו"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד) כ' שאף שפשט המנהג להמנע מכך, מ"מ באופן שמצטער רשאי להקל להתקלח במים קרים, יעו"ש, ואצ"ל שאין רוחצים בחמין שהוחמו מע"ש שאסור מן הדין, כמבואר בשו"ע ס"א.

וא"כ מעתה צריך לדעת ע"מ סמכו הנשים לטבול בשבת, והלא האידנא ליתא לטעמא דנראה כמיקר, ובעיקר יש לדון לענין אנשים האם מותר האידנא לטבול לקריו, והאם יש לחוש לאיסור סחיטה ושאר טעמא הנ"ל.

וזה החלי, כ' תרוה"ד (סי' רנ"ה) וז"ל: נראה דהאידנא דכו"ע זהירי שלא לרחוץ כלל בשבת אפי' להקר, בין בנהר בין במקוה, אע"ג דלא מצינו איסור מפורש ע"ז וכו', מ"מ המנהג הוא ליזהר ולמנוע, וא"כ ליכא למימר דאדם נראה כמיקר, דהא נזהרים להקר, ומוכח מילתא דלטבול מכוין, ומטעם זה נראה דנהגו הנשים ליזהר שלא לטבול בשבת כלל, אא"כ בעלה בעיר ולא היה אפשר קודם, דבכה"ג ה"ה טבילת מצוה משום עונה לפי מה דנהוג עתה איסור הרחיצה בנהרות או במקואות, עכ"ל. וכ"כ בשו"ת מהרי"ל (סי' קל"ט) וז"ל: ויפה נוהגות הנשים שאין טובלות שלא בזמנו בלילי שבתות וכו', מ"מ היכא דאפשר למטבל בחול לא עבדינן בה עובדא לכתחילה משום חשש כמה איסורים, דמהאי טעמא מנהג פשוט שלא לרחוץ בצונן בשבת משום סחיטה, ומשום נושא ד"א בכרמלית ואלונטית, ומשום שיטה גופו וקיסמין, עכ"ל.

ולמעשה פסק הרמ"א ביו"ד (סי' קצ"ז ס"ב) וז"ל: ומותרת לטבול ליל שבת אם לא יכלו לטבול קודם לכן, ודוקא אם בעלה בעיר, אבל בלא"ה אסור, ואם היה אפשר לה לטבול קודם לכן וכו' י"א שאסורה לטבול, וכן נהגו במקצת מקומות, אבל במקום שאין מנהג אין להחמיר, עכ"ל. והעולה מדבריו ומדברי הנו"כ די"א [שהוא דעת התרוה"ד] דאין לה לטבול בליל שבת אלא בנתקיימו ב' התנאים, בעלה בעיר ולא יכלה לטבול לפני השבת מחמת אונס, וכך פסקו הב"ח והט"ז דכל שהטבילה דחויה לא תטבול בשבת. אבל דעת הרמ"א דבמקום שנהגו כי"א זה ימשיכו כמנהגם, אבל במקום שאין מנהג אין להחמיר, ומקילים כב"י [כיון שכל נשותינו אינן טובלות בזמנן משום חומרת ר' זירא]. וכ"פ מהר"ם לובלין והש"ך כוותיה, משום דהעיקר כר"ת דטבילה בזמנה לאו מצוה, וכ"ד התוה"ש והס"ט, ודלא כדעת האגור מהרי"ל מהרי"ו והב"ח שפסקו לעיקר כר"ח דטבילה בזמנה מצוה, ואפי' שנדחתה הטבילה מחמת אונס אין לה לטבול בליל שבת, נמצא דהט"ז פסק כתרוה"ד שהיא שיטה ממוצעת בין הדעות, והש"ך פסק כרמ"א וכמשנ"ת.

[ובספר יסודי ישורון תנן (יומא פ"ח) כל חייבי טבילות טובלין כדרכן ביוה"כ, וכתב ר"ת דזהו רק למ"ד טבילה בזמנה מצוה, אבל למ"ד לאו מצוה אסור לטבול, ודוקא ביוה"כ, משא"כ בשבת דאפילו למ"ד טבילה בזמנה לאו מצוה מותר לטבול בשבת, אלא שהמרדכי (סוף הלכות נדה) כתב שלדעת ר"ת דטבילה בזמנה לאו מצוה, אסור לטבול בשבת וביוה"כ, ומזה רצו הפו' לדייק שדעת ר"ת לאסור טבילה בשבת, אבל מתוך דברי המרדכי נראה שהוא דעת עצמו אומר ולא משמו של ר"ת, מיהו מתוך גירסת התרוה"ד (סי' רנ"ה) בדברי המרדכי נראה דר"ת גופי' היה אוסר לטבול בשבת, שהרי כתב בשם המרדכי "ומתוך כך אסר לטבול בשבת", כלומר ר"ת אסר לטבול בשבת, אבל במרדכי שלפנינו איתא "ומתוך כך אסור לטבול בשבת", נראה דסברת עצמו הוא אומר ולא זו של ר"ת. הש"ך (יו"ד סי' קצ"ז בנה"כ) האריך לדחות דברי המרדכי, וראייתו מדברי המשנה (ביצה י"ז) דנראה משם דאפילו טבילה שלא בזמנה מותר לטבול בשבת.

ובשו"ת תורת רפאל (סי' ל"ד) יצא לחלק בין ימיהם שהיו עוסקים בטהרות, שהקילו להם לטבול בשבת אפילו שלא בזמנה, כדי שלא יטמאו טהרות, אבל בזמן הזה דליכא טהרות לא התירו לטבול בשבת, ומקורו מדברי התוס' (ביצה שם ד"ה כל) והמרדכי שאוסרים טבילה שאינה של מצוה, ולמדו את זה מהא דאמרו (שבת דף נז.) לא תצא אשה בחוטי צמר וכו', דלמא מתרמי לה טבילה של מצוה ושריא להו, ואתי לאתיונהי ד' אמות ברה"ר, הרי לך דטבילה של מצוה מותר, ומשום כך חששו דתבוא לטלטול, ומזה הוציא המרדכי דינו, ולר"ת דסובר דטבילה בזמנה לאו מצוה, אסורה לטבול בשבת כשאין בעלה בעיר. אלא דיש לתמוה לפי דברי התוס' שבימיהם היה מותר לטבול בשבת משום טהרות, אמאי נקטו בגמ' טבילה של מצוה, וראיתי לתרץ שלא רצו לחלק בין א"י לחו"ל, וטהרות היה רק בא"י ולא בחו"ל (יעוין נדה דף ס"ז ד"ה פתחה), משום הכי נקטו לטעמא של טבילה של מצוה דשייך גם בחו"ל.

כתב הרמ"א (יור"ד סי' קצ"ז ס"ב) דמותרת אשה לטבול ליל שבת אם בעלה בעיר, אם לא יכולה לטבול קודם לכן, אבל אם יכולה לטבול קודם לכן במקום שאין מנהג אין להחמיר, משא"כ במקום שנהגו להחמיר אסורה לטבול, וביאר בס"ט (ס"ק ד') דכוונת הרמ"א שאין להחמיר במקום שאין מנהג אפילו בפשעה, ולא טבלה ליל ה', מותרת לטבול כשבעלה בעיר, ונראה טעמו דכיון דמדינא דגמרא נראה דהעיקר תליא במצוה, וכיון דעתה איכא מצוה מותרת לטבול, אבל אין הבדל אם בזמנה או שלא בזמנה, ונהגו להחמיר כתה"ד, לכן במקום שאין מנהג אין להחמיר (וע"ע בתורת רפאל הל' שבת שם). ולמעשה בס"ט נראה דהיכא דפשע יש להחמיר, היות והט"ז והב"ח מחמירים, וכ"כ במקו"ח שבמקום שאין מנהג קבוע יש להחמיר, שכן מנהג אשכנזים המיוסדים ע"פ המהרי"ל ומהרי"ו, ובנקה"כ חיזק דעת הרמ"א, וכן הלך בדרכו התוה"ש (סק"ה).

ולהלכה למעשה כ' בששה"ל (שם) דמנהגנו שטובלת בליל שבת גם אם יכלה לטבול קודם לכן ולא הלכה מאיזו סיבה, אבל אם דחתה במזיד אין לה לטבול, אבל דעת החו"ש (שם) שאם היה לה אפשרות לטבול קודם לכן אין לה לטבול בליל שבת, ואפי' אם כונתה להסתיר את ליל טבילתה אין זה נקרא אונס ואסורה לטבול.

ועתה נחזור לדון לענין טבילת בע"ק בשבת, במ"א (שם סק"ח) אחר שהביא דברי המהרי"ל ותרוה"ד כ' וז"ל: ומ"מ נראה דמותר לטבול לקריו כיון דמדרבנן הוא כמש"כ סי' שכ"ג ס"ז, וכתב המחה"ש דאפי' מדרבנן ליכא, דהא קיי"ל בטלה טבילת בע"ק, ור"ל חומרא בעלמא, וראייתו מסי' שכ"ג דלמ"ד טבילת כלי מדרבנן מותר להטבילו בשבת, עכ"ד.

וקצ"ע, דלכאו' נראה שחזר בו המ"א ממש"כ בהל' נ"כ (סי' קכ"ח סק"ע) על המנהג שנהגו הכהנים לישא כפיהם רק ביו"ט, וז"ל: ונ"ל דמטעם זה נהגו הכהנים שלא לזקוק לנשותיהם בליל יו"ט, כדי שלא יחזרו ויטמאו ביו"ט בקרי. ואע"פ שאפשר לטבול שחרית וכו', לא נהגו לטבול ביום כמש"כ סי' שכ"ו ס"ח, עכ"ל. אך באמת לא חזר בו, דלעולם מעיקר הדין מותר לטבול משום דליכא בזה תיקון גברא, כיון דאינו אלא מדרבנן, ומ"מ נהגו שלא לטבול, מכמה טעמי דלעיל.

ובפמ"ג תמה על המ"א שהתיר טבק מפני שהוא מדרבנן, שהרי לענין טבילת כלי חדש דעת הרמ"א סי' שכ"ג ס"ז שאסר להטבילו בשבת הגם שהוא רק מדרבנן (וכ' המ"ב שם ס"ק ל"ג שכן הלכה), ובע"ק אם אינו יכול להתפלל מפני טומאתו ה"ה ככלי חדש שא"ר לשימוש, ודחה דכיון דרשאי להתפלל גם בלא טבילה, ע"כ אין זה תיקון אלא חומרא בעלמא.

אבל הגר"א כ' בביאורו וז"ל: עמ"א, והעיקר כמ"ש ב"י בשם הכלבו ות"ה שאוסרים, וכ"כ מ"א בסי' קפ"ח סק"ע עי"ש, עכ"ל. [כתב הב"י ביו"ד סימן קצ"ט בשם הכל בו דאסור לטבול בשבת, ותמה איך אשה יכולה לטבול בשבת ויו"ט, ואיך תנצל מסחיטת שיער, ולכך אני אומר שראויה הטבילה לדחות עד מוצאי שבת ויו"ט, עכ"ל. וכן כ' המג"א בסי' שכ"ו בשם ת"ה סי' רנ"ה שהמנהג לאסור לרחוץ בצונן, ולכן אפי' לטבול אסור, דמיחזי כמתקן, דההיתר הוא רק משום דמיחזי כמיקר, וכיון דלדידן רחיצת צונן אסור, א"כ מיחזי כמתקן, עש"ה. ואע"ג דהמג"א הסכים לפסק השו"ע בסי' שכ"ו סעיף ח' להיתר, מ"מ העיקר כמ"ש ב"י בשם כל בו ות"ה שאוסרים. וכ"כ מג"א בסי' קכ"ח ס"ק ע'].

נמצינו למידים שדעת הגר"א דהעיקר להלכה כדעת הראשונים שאסרו טבילה בשבת משום חשש סחיטה, וכסתימת המ"א בסי' קפ"ח, אבל מסקנת המ"א לפנינו לא נראה כן, וכן עולה מפשטות דברי הבאר היטב (שם סק"ה) שכתב וז"ל: ועכשיו נתפשט המנהג להתיר בכל ענין, ומותר לטבול לקריו כיון דמדרבנן הוא וכו', מ"א, עכ"ל עי"ש. ומפשטות לשונו נראה שכל זה הוציא מתוך דברי המ"א לפנינו, אכן בהגהות בית מאיר (שם) השיג עליו וז"ל: משמע שמעיד להתיר אפי' היתה יכולה לטבול קודם, ולא ידענא ממי נמסר לו עדות זו, וחלילה לסמוך עליו בזה, כי לשון זה מעצמו כתבו ולא בשם המ"א, עכ"ל. ולכאו' הוא נ"מ גם לבע"ק שהיה יכול לטבול מע"ש ולא הספיק וכדו', דלבאה"ט רשאי לטבול בשבת, אבל לבי"מ לא יטבול.

ומיהו קצת תימא למה הרמ"א כאן סתם דבריו, ולא הזכיר דעת התרוה"ד והמהרי"ל שהזכירם ביו"ד, והיה במשמע שדעתו דבאנשים יש להקל טפי וכסברת המ"א. ושו"מ סעד לזה בהגהות דבר יהושע מכת"י (מהדו' מ"י) שכ' דעפ"ד הבאה"ט הנ"ל א"ש מה שהרמ"א לא הזכיר המנהג שהביא המ"א בשם הפו' הנ"ל, וציין לש"ך ביו"ד (סי' קצ"ז סק"א) שכ' לענין חזרה מן הטבילה וראתה ששכחה לחתוך ציפורן א' ואין לכלוך תחתיה, והעלה דמותרת לחזור ולטבול בשבת ממנ"פ, וז"ל: וליכא כלל איסור רחיצה בשבת בטהורה, דלא מיחזי כמתקן, עכ"ל. ובגליון מהרש"א (שם) השיג עליו מתשו' חוט השני דזה אינו, דהא קיי"ל דאסור לטבול להקר בשבת, עי"ש. וסיים שעפ"ד הבאה"ט לא קשיא מידי.

ולהלכה המ"ב (שם ס"ק כ"ה) הביא דעת האחרונים [העו"ש וא"ר ותו"ש ושולחן ע"ש] דמ"מ נראה דמותר לטבול לקריו כיון דנתבטל התקנה, ומותר בתורה ובתפילה, א"כ לא מחזי כמתקן ע"י הטבילה, וכן עולה מהט"ז (או"ח סי' קכ"ח ס"ק ל"ז) שכ' וז"ל: ורבים מהכהנים פורשים מנשותיהם ביו"ט בשביל הדוכן, ושיבוש הוא בעיני, דאם חוששין לט"ק ולהחמיר ע"ע, היה להם לטבול קודם דהרי כבר יש עליו ט"ק, וכן כתב בערוה"ש (סעיפים ט'-י') וז"ל: ועל כי יש מכשולים גדולים ברחיצה בנהר, לכן הנהיגו קדמונינו שלא לרחוץ בצונן בשבת כל גופו, וכ"כ המהרי"ל (שם). ויותר מזה כתב (מ"א סק"ח) שאפילו הנשים נוהגות שלא לטבול שלא בזמנן בשבת, ע"ש [מג"א סק"ח]. וכ"כ בעל תרומת הדשן שנהגו לאסור רחיצה בצונן, ומנהג זה נתקבל מאבותינו ואבות אבותינו מכמה מאות שנים, והבא לפרוץ גדרן של ראשונים עליו נאמר פורץ גדר ישכנו נחש, דקבלנו זה כאיסור חמור לבלי לרחוץ בנהרות ובאגמים ובמעיינות בשבת כלל וכלל. ומ"מ לטבול במקוה בשבת שחרית מותר, ובפרט מי שרגיל לטבול לקרויו, ואין זה כמתקן שהרי מדינא בטלוה לטבילותא כמ"ש בסי' פ"ח, ורק יזהרו בסחיטת השיער, ויזהרו שלא תהא המקוה חמה הרבה, דבזה יש איסור גמור משום רחיצה בחמין, אלא יהיו צוננים או פושרים, ומ"מ עם הארץ ראוי למנוע א"ע מזה, דבקל יבא לידי איסור מסחיטת שיער, כמו שראיתי בעיני. ואם כי יש מפקפקין גם על טבילה במקוה, מ"מ לא חשו לה, וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל, עכ"ל.

וכן הכרעת החיי אדם (כלל ע' דין ס"ד) וז"ל: הרוחץ בנהר גופו או ידיו, צריך שינגב גופו או ידיו יפה כשעולה מן הנהר שלא ישארו מים עליו ויטלטל ד"א בכרמלית. ומ"מ אסור לרחוץ בנהר לתענוג, אלא דוקא לצורך טבילת מצוה כנדה שאירע ליל טבילתה בע"ש, ולא היה אפשר לטבול מקודם, וכן מי שראה קרי ליל שבת, אבל בלא"ה כבר נהגו לאסור ע"פ פוסקים, עכ"ל. אמנם בזכרו תורת משה (סו"ס כ"ו) סתם וכתב: מותר לטבול בשבת, ובלבד שיזהר שלא יסחט השערות. [ובקהילת יו"ט (שם) כ' הטעם שלא גזרו שמא יסחט, דלא שייך בם ליבון, וגם ל"ה תולדה דדש כיון דהמים הולכים לאיבוד, וכן מותר להסתפג ולהביאו לביתו במקום שיש עירוב, דכיון דא"א בלא ניגוב לא גזרו שמא יסחוט].

ובמעשה רב מהגר"א (אות קכ"ה) איתא וז"ל: טבילה בשבת אם צריך לקרי מוטב לטבול במוצ"ש ולא בשבת, כי א"א להזהר שלא יבא לידי סחיטה, ויוצא שכרו בהפסדו. ופשיטא אם צריך לעבור דרך בית המרחץ, שאסור לעבור במרחץ של כפרים, ודידן של כפרים הם, עכ"ל. [ובטעם הדבר לטבול במוצ"ש, שמעתי מתרי טעמי, או משום תפילת מעריב, או משום שלא יהיו מצויין וכו'].

ובבה"ל חזר להאריך בזה, והביא לדעת הגר"א, והעלה כך וז"ל: היוצא מדברינו לענין טבילת קרי, המגן אברהם סותר את עצמו, דשם כותב שהמנהג להחמיר בזה, ופה הוא מיקל, ודעת הגר"א כמו שכתב המגן אברהם לעיל בסימן קכ"ח, ושארי אחרונים רובם ככולם מקילין בזה וכו', אפילו היה יכול לטבול מערב שבת ויום טוב, על כן בודאי אין לנו למחות ביד הנוהג להקל, וכל שכן אם נטמא בשבת ויום טוב גופא. ויותר נראה לי, דאפילו הגר"א דהביא ראיה מדברי המגן אברהם דלעיל בסימן קכ"ח, לא הביא רק לראיה דאין חילוק בין טבילת קרי לשאר טבילה, אבל לעצם הדין אם נטמא בשבת ויום טוב גופייהו אפשר דגם הוא מודה דאין להחמיר בזה כלל, וכמו דמשמע בביאורי הגר"א ביורה דעה סימן קצ"ז, עיין שם. וכן נתפשט המנהג להתיר, אך בכל זאת יזהר מאד שלא יבוא לידי סחיטה. ודע עוד, דאם הוא טהור גמור, ורוצה לטבול בשבת בשחרית משום תוספת קדושה, אין בזה משום חשש מתקן מצד הדין, וראיה ממה שאמרו שם בגמרא י"ח ע"א מטבילין מגב לגב, ועיין שם ברש"י, וכן כתב בספר תוספת שבת בסימן ר"ס משם הכתבים [וז"ל האריז"ל: בשחרית דשבת שקדושתו חמורה מקדושת הלילה, אף אם לא נטמא בזוגו או בקרי ח"ו ילך ויטבול, עכ"ל. ענין הטבילה בשבת בבוקר הוא דכמו שצריך לטבול בכל ע"ש להפריש מן החול לשבת, כן צריך עתה טבילה אחרת, כי הפרש גדול יש בין קדושת ליל שבת לקדושת יום שבת שהוא קדושה יתירה וכו'. וביסוש"ע כ' דטבילת שחרית בשבת חיוב על האדם הבריא אף שלא נטמא בקרי, כמו טבילת עש"ק, ושמעתי ממורינו רה"י הגר"י הלל שליט"א דגם הטובל לתוספת קדושה בערש"ק ולא טובל בשב"ק, יש בזה ענין גדול], אך לפי מה שכתב מהרי"ל דיפה נוהגות הנשים שאינן טובלות שלא בזמנן משום חשש סחיטה, נראה דגם טבילה כזו יש למנוע, ודי לנו במה שאנו מקילין לטבול בשבת היכא דהוא צריך טבילה, עכ"ל.

ומצאתי תנא דמסייע למ"ב בספר קודש ישראל (סי' ו') אשר נתחבר ע"י כקש"ת רבי אביעזר זצ"ל, חד מרבוותא קמאי מיושבי עיה"ק ירושלים (ונדפס כולו בתוך ספר טהרת שבת כהלכתה ח"א), וז"ל: בעל קרי מותר לטבול בשבת, אלא שצריך ליזהר שלא יגע בשערו שלא יבוא לידי סחיטה, ולפי"ז מי שהוא טהור אינו רשאי לטבול בשבת כדי להוסיף טהרה בשביל תוספת קדושת שבת, עכ"ל.

ובביאור הלכות (שם) ביאר מקורו וז"ל: כן משמע מהטור והשו"ע שם שלא כתבו דאדם מותר לטבול משום תוספת טהרה, שהוא מוכח מסיפא דמתניתין הנ"ל בס"ק א', דקתני ומטבילין מגב לגב ומחבורה לחבורה, והרמב"ם (בפרק ד' מהלכות יו"ט הלכה י"ז) כתב רק לענין כלים מתרומה לקודש וכיוצא בזה, עי"ש. ש"מ דס"ל דאדם שאינו טמא מטומאת קרי אינו רשאי לטבול בשביל תוספת טהרה, מפני גזירת סחיטה. ועוד, דשלא במקום מצוה כדאי אותן הפוסקים שזכרנו בסעיף קטן הקודם לסמוך עליהם לאסור הטבילה משום שמא יסחוט.

ולא דמי למה שכתב הבית יוסף (בטור יורה דעה סי' קצ"ט) בשם הכלבו וז"ל: אני תמה האיך אשה יכולה לטבול בלילי שבת ויום טוב, והאיך תנצל מסחיטת שיער, ולכך אני אומר שראויה הטבילה לדחות עד מוצאי שבת ויום טוב, עכ"ל. לפי דשאני טבילת אשה מטבילת בעל קרי, דטבילתה חמורה היא מאד דעונשה כרת, וצריכה דקדוק רב בטבילתה שלא יהיה שום חציצה בבשרה ובשערה, וצריכה למשמש בשערה שלא יהיו דבוקים יחדיו ולא בבשרה. ולכן שפיר תמה הכלבו דהאיך אפשר שתנצל מסחיטת שיער, מה שאין כן בטבילת ב"ק שאינו צריך טבילה מעלייתא, שאפי' במים שאובין גם כן סגי, גם הכלבו מודה דמותר לטבול בשבת, לפי שאין לחוש בו משום סחיטת שיער כי אינו צריך ליגע בשערו כלל. וחששא דסחיטת שיער אינה כלום, שהרי פסק הרמב"ם בפרק ט' מהלכות שבת שאין סחיטה בשיער, עכ"ל. ואם כן פשיטא הוא דהבו דלא להוסיף עלה, היינו שאין ללמוד מדברי הכלבו איסור טבילת בעל קרי בשבת ויו"ט. ודלא כמג"א הנ"ל דמשמע שחזר מדבריו הראשונים שכתב דמותר לטבול לקריו, עכ"ל. והגאון ר' משולם ראטה בשו"ת קול מבשר (קו' בשורת אליהו ע' רכ"ג) הק' ע"ד הביאור הלכה מדברי ה"מעשה רב", דמפורש בדבריו דהטעם שאסר לטבול בשבת הוא משום חשש סחיטה, ולאו משום דנראה כמתקן, ומשום כך נראה דגם כוונת הגר"א בביאורו לאסור טבילה הוא משום חשש סחיטת

שער בלבד, וכמ"ש הב"י ביו"ד סי' קצ"ט בשם הכל בו והראב"ד בבעלי הנפש שאסרו לטבול בשבת משום חשש סחיטת שער, והגיה בביאור הגר"א במקום "ותה"ד" שצ"ל "וב"ה", דהיינו בעלי הנפש להראב"ד, וכן הוא מסקנת המג"א [בסי' שכ"ו ובריש סי' ש"מ] דאין להתיר טבילת בעל קרי משום חשש סחיטת שער, וזה גם כוונת המג"א בסי' קכ"ח דאין הכהנים טובלין, והיינו משום חשש סחיטת שער, אבל אין כאן משום מיחזי כמתקן, כיון דעכשיו אין נוהגין דיני טומאה וטהרה, וכל חיוב טבילתו אינה אלא מדרבנן, וכמו דבזמן שנהג טומאה דרבנן אין מיחזי כמתקן, ה"נ היכא דכל חיוב הטבילה מדרבנן אינו אסור משום מתקן, אלא משום חשש סחיטת שער [ויש שרצו לחלק, דבמעש"ר מיירי בנטמא בשבת, דאז לא גזרו משום מתקן, כסברת הביאוה"ל הנ"ל דלא יהיה אדם חמור מכלים דמותר לטבלם אם נטמאו ביו"ט, ולפיכך נקט רק חשש סחיטה, אבל בביאור הגר"א מיירי לענין עיקר הטבילה מטומאת קרי גם באופן שלא נטמא בשבת, דאז אסור משום מתקן].

כתב הגר"ז (שם ס"ז) אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת, אפי' הצריך טבילה מה"ת, כגון נדה וכיוצ"ב, מפני שאינו נראה כמתקן וכו', ובמדינות אלו נהגו לאסור טבילת אשה בשבת, אא"כ בעלה בעיר וגם לא היה אפשר לה לטבול קודם השבת וכו', ומ"מ מותר לטבול לקרי, שכיון שטבילה זו אינה מה"ת (ואף לא חיוב גמור מד"ס) אינו נראה כמתקן, ע"כ. וע"פ דבריו כתב בקצות השולחן (סי' קל"ג) וז"ל: אבל טובלין במקוה לשם טהרה או טבילה בשבת לתוספת קדושה, אלא שצריך ליזהר שלא לסחוט שערו, והאריך שם בטעם ההיתר דבמקוה אין חשש טלטול מים ד"א ולא השטה, אלא רק סחיטת שער, ובזה נזהרין בקל, ושוב הביא למש"כ הבה"ל בשם המ"א, ודחה דעכשיו שאכשור דרי ורוב הת"ח טובלים בשבת שחרית משום תוספת קדושה, דזה מותר אפי' להגר"א דל"ה מתקן כלל, ממילא מותר גם בע"ק לטבול אפי' להגר"א, ותמה על המ"ב שהביא לתו"ש בשם כתבי האר"י, ואפ"ה סיים דאין לטבול לתוספת קדושה, ולא שייך לומר ע"כ דבמקום פלוגתא בין הפוסקים למקובלים הלכה כפוסקים (כמבואר במ"ב בשם הרדב"ז), דהא מצד הדין אין שום איסור, ומי יכול לצאת בחומרא נגד הא"ר. ומש"כ המ"ב ודי לנו במה שאנו מקילין לטבול היכא דהוא צריך לטבילה, י"ל לאידך גיסא דדי לנו במה שאנו מחמירין מצד המנהג שלא לרחוץ להקר ולהתענג, ולא במקום תוספת קדושה וצד מצוה, עכ"ד. ועל טענתו האחרונה יש לדחות בקל, דלא סמך בזה המ"ב על סברת עצמו, אלא סמך על דעת הראשונים ועל אדונינו הגר"א, ולא ראה טעם לחלק בין טבילת קרי לתוספת קדושה, דחשש סחיטה שייך בכל גווני, ואין לבוא בטענה דדי במה שאנו מחמירין כיון דאינה חומרא בעלמא, אלא החשש הוא שאם נתיר בשופי יבואו המון העם לידי חשש איסור שבת.

ובספר מנהגי א"י להר"י גליס כ' בענין זה וז"ל: כמה בעלי תורה יראי שמים טובלים לקרי שלהם, ועוד ע"ש טובלים להבדיל בין קדש לחול ולובשים לבנים כל השבת. ובמנהגי בית אל כתוב: הבריאים והטובים טובלים בכל יום שב"ק קודם התפילה מלבד הטבילה מעש"ק.

ובבן איש חי (פרשת לך לך) כתוב: מנהג החסידים בעיה"ק תובב"א לטבול בשחרית של שבת שתים, האחד להעביר רוח טומאה, והשני לקבל תוספת שבת כפשט דברי חז"ל.

ובספר מעש"ר החדש סי' י"ח כ' וז"ל: שמעתי מר' ליב החסיד זצ"ל שהיה מופת הדור בקהילותנו, שאמר יש ב' מצוות קטנות, ועבירות היוצא מהם הם גדולים בכפלי כפליים... וכן מקוה בשחרית שהיא מידת חסידות, ולאו כו"ע דינא גמירי, כי יש דינים הרבה שהמון עם אינם נזהרים, כגון סחיטה וליבון ושט במים, והוא כיון בזה להגאון החסיד דקהלתינו שהוא קרא תגר על הטובלים בש"ק שחרית, ושמעתי מתלמידיו שאינו רוצה בטהרתם ומוחה בידם, עכ"ל.

ובהערות הגר"מ שטרנבוך (שם) כתב וז"ל: רבנו זצ"ל התנגד לטבול במקוה בשבת קודש, ומדברי המחבר זצ"ל (כונתו לדברי ר' ליב הנ"ל) כאן נראה שיסוד התנגדותו מפני סחיטה וליבון ושט, ואם כן הנזהר באלו גם לדידיה אין לחוש, אבל בביאורו לא"ח (סי' שכ"ח) נראה שאוסר משום דמיחזי כמתקן, כיון שבזמן הזה אין נוהגין לרחוץ בשבת, אבל מאחר שנהגו היום אפילו טהורים לטבול בשבת בבוקר משום תוספת קדושה (כהאריז"ל), נראה שאין לחוש דמיחזי כמתקן, דלא מיחזי היום כלל דאפשר שטובל לתוספת קדושה.

וב"מעשה רב" נראה שאוסר עוד מפני שאסור לעבור במרחץ של כפרים, ונראה שבזמנם טבלו בנהרות ובשבת במרחץ עם שאובין, אבל היום מייחדים מקואות ואין גזירת מרחץ במקואות שלנו שנכנסים שם גם בחול גם לטבילה לבד.

ועיקר טעם שרבנו זצ"ל החמיר מאד אפילו לתלמידיו וגער בהם, מפני שזה פותח שער לאחרים שיטבלו ויעברו ח"ו באיסור סחיטה, ולכן אינו רוצה בטהרתם, אבל כהיום נתפשט ההיתר, ולא יועיל כלל מה שנמנעים לטבול, ולכן אם נמנע מסחיטה ומשאר חששות, אפשר שגם לגר"א זצ"ל אין להקפיד היום. (ושמעתי מפי עד ראייה, שראה בשבת קודש מוקדם בבוקר שהח"ח זצ"ל הלך לטבול, והוא התחבא בקרן זוית, וראה היאך הח"ח זצ"ל הביט אנא ואנא שאין איש, ולפני טבילה אמר בקול נרגש "הנני טובל לכבודך השם יתברך, אנא הערה עלי רוב טהרה", וירד לטבול ומיהר להתלבש ויצא. (ומצאתי כן בספר תולדות חייו של הגאון רבי יוסף קדיש קרישבסקי מיקרי קרתא דירושלים שהיה תלמידו של הח"ח, והוא היה בשעת מעשה והעיד על כך).

ובהלכות הגר"א ומנהגיו סי' צ' חזר לדון בזה, ותמה ע"כ וז"ל: כי א"א ליזהר מסחיטה. וצ"ע למה שרי בזמן התקנה לטבול בשבת, וכמבואר במשנה פ"ב דביצה דאדם טובל בשבת ואינו חושש, דנראה כמיקר, ולמה לא חששו שבודאי יבוא לידי סחיטה דאסור. וצ"ל דבטבילה לחומרא בעלמא כמו בזמן הזה חושש לחשש סחיטה, ולא בחיוב טבילה מדינא. והעיקר נראה בדעת רבינו זצ"ל, שאם נתיר טבילה בשבת אי אפשר לא לבוא לידי סחיטה, שאם ילמדו לטבול בשבת, רבים לא נזהרין וע"כ נכשלין באיסור סחיטה, אבל פשיטא דיחיד יכול להזהר, ובזמן התקנה למדו לטבול וליזהר, רק בזמן הזה לרבינו זצ"ל ליחיד הטובל עבירה גדולה, שגורם מכשול שודאי יבוא לידי סחיטה.

ועל עיקר תמיהת הבה"ל דטומאת קרי הוא אב הטומאה מה"ת, תי' במנח"י (ח"ט סי' ל"ד) דאף אם נימא דטומאתו מה"ת, מ"מ האיסור לד"ת הוא רק מדרבנן, א"כ שוב אינו מגרע לה שע"י הטבילה נטהר אף מטומאה דאורייתא, וכמו בטובל למיקר שאף שנטהר מטומאת קרי אינו מגרע, כי נראה שכונתו למיקר (עי"ש עוד חילוקים שהעלה עפ"ד המ"ב הללו). וכתב עוד (שם סי' ל"ו) דמלפנים סגרו תלמידי הגר"א שבירושלים את המקואות בשבת, אבל משרבו הטובלים לקבל תוספת קדושה נתברר שהטבילה בשבת אינה משום בעלי קריין, אלא לתוספת קדושה, ושוב לא מחזי כמתקן.

ובשו"ת קנה בושם (ח"ב סי' י"ב) ביאר דעת הגר"א באופ"א, והוא שלעולם אין כונתו לחלוק על המ"א כאן, אלא כל כונתו לקיים מנהג הראשונים שלא לטבול טבילה שלא בזמנה, לאפוקי מדעת השו"ע ביו"ד דהיקל בכל גווני, וחשש שבזמנינו יש לחוש שמחזי כמתקן, אך מענין טב"ק וסתירת דברי המ"א והט"ז לא דיבר כלל. ולא אסר לטבול, אלא רק כ' עצה טובה לטבול במוצ"ש, עי"ש. אבל הוא מהלך קשה, דלא משמע כן בדבריו, ועוד שידוע מהחזו"א ועוד פוסקים שלא התירו כן בשופי, יעו"ש.

ובספר מנהגי החת"ס החדש (תוספת לפרק א') מובא שהיה הולך יום יום בעלות השחר לטבול במים קרים במקוה של רבי משולם טיסמניץ זי"ע, וישנה דעה דגם בשב"ק הלך בבוקר במקוה הנ"ל, ולא ידע מזה נברא שבעולם, אולם יש עוררין ע"ז. [ועיין בספר פסקי חת"ס (ע' פ"ז) שהביא שכמה גדולים פקפקו ע"ז דערבך ערבא צריך, והגר"נ שטרן העיד שבפ"ב המקואות היו סגורים בפקודת מרן החת"ס. ובנוגע למנהג ק"ק פרשבורג בשבת, ראה מש"כ בספר לבושי מכלול להאב"ד ניזניאב שבגליל בסוף הספר. והנה את חטאי אני מזכיר היום, שפעם אחת הייתי בשבת קודש בפרסבורג, ושם המקוה סגור בשבת קודש מטעם המלך הגאון בעל החת"ס ז"ל וכו', ולא יכולתי עמוד, והלכתי בסתר לטבול בנהר דשרי משום קדושת ש"ק, ואח"כ בסעודה שלישית הלכתי לקבל פני הגאון אב"ד דשם זצ"ל נכד הח"ס, וכיבד אותי לומר תורה, ונסתמו ממני מעינות החכמה, וביקש ממני פעמיים ושלש שאומר דבר משבת שלפניו או שלפני פניו, ולא ידעתי דבר, וחשבתי אולי היתה לי זאת יען שעשיתי כן באתרי' דהרב זצ"ל אשר לא ניחא לי'].

ובספר תורת חיים הנהגות ופסקים הגרי"ח זוננפלד (אות ז') כ' שכל ימיו היה זהיר בטבילת המקוה בשבת בבוקר.

ובארחות יושר (ערך טהרה) כ' וז"ל: אבל בשבת נחלקו גדולי ישראל ואין בידינו להכריע, אבל אלו שטובלין בשבת צריכים ליזהר בג' דברים, א' שלא יהיה מקוה חמה, כי זה אסור עפ"ד, רק קרה או פושרין. ב' שיזהרו מאד מסחיטת שיער כי זה איסור גמור, והעצה לזה שלא יגעו כלל בשערות. והג' שלא ילכו עם המים ד"א ברה"ר, והעצה לזה שימתינו עד שיתנגב המים, או שלא יעשו הנחה משיצאו מהמקוה עד שיכנסו לבית וכו', וכן נהג אאמו"ר זלל"ה [ועיין חזו"א או"ח סי' ק"ב סקי"ט, וכן שמענו שהורה מרן לעשות באשה שחוזרת בליל שבת מהטבילה], עכ"ל.

ובספר מעשה איש (ח"ה ע' כ"ג) מובא עדות מהגרח"ק בזה"ל: הגאון ר"ש ברזם שאלו אם מותר לטבול במקוה בשבת, והשיבו הגר"א אוסר, וכשהזכיר לפניו הרב וולף כי החסידים הולכים בשבת למקוה, אמר חסידי אשכנז אין הולכים. ועם זאת לא מחה במי שטובל בשבת כשנזהרים מחשש סחיטה, עכ"ד. בדינים והנהגות ממרן החזו"א (פי"ג ס"ט) כ': בדבר טבילת אנשים בשבת, היה משיב לשואלים שלא לטבול.

ובספר פאת שדך (או"ח ס"י) שלח למע"כ הרה"ג ר"ח קניבסקי שליט"א שאלה בנד"ד, וז"ל: בימים אלו שמעתי מפי עד ראיה נאמן שמע"כ אביו של מע"כ טובל בשבת, ובאמת שמעתי גם אני מפי הגאון ר' זליג ראובן בענגיס זצ"ל שהוא עד מפי עד שהגר"ח וואלז'ין היה הולך לבית הטבילה בשבת, וגם י"א שהגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל היה טובל בשבת, אלא שי"א דאי אפשר לידע, אף שמעתי שקצת מן הפרושים בירושלים ת"ו היו טובלים בשבת. מה הטעם בכ"ז כיון שהוא נגד הגר"א, אולי ידע מע"כ את הטעם. הד"ש וטובתו כה"י.

וע"כ השיבו: לידידי שליט"א, סומכין על הבה"ל בס' שכ"ו ד"ה אדם, עכ"ד. וכן העיד הגר"ש דבליצקי (הובא במעש"ר השלם) שכל תלמידי הגר"א שבירושלים והגאון ר"ש סלנט מכללם טבלו בשבת בצונן, עכ"ד.

ועתה אחר שהארכנו במנהגי גדולי ישראל, נבוא לבאר מהו חשש סחיטה דאיכא בשיער

והנה בגמ' שבת (דף קכח:) נחלקו אמוראי אי איכא סחיטה בשיער, רבה ור"י אמרי תרווייהו אין סחיטה בשער, ר' אשי אמר אפי' תימה יש סחיטה בשיער וכו', ובפשטות משמע דסבר דישנו סחיטה בשיער, אכן מצאנו בזה פלוגתא כפולה האם ר"א מודה לרבה ור"י דאין סחיטה כלל, או דסבר דעכ"פ איכא איסור מדרבנן, או דסבר דישנו סחיטה אף מה"ת, ובשיטה לר"ן כ' דיש מי שפירש דאע"ג דאין סחיטה בשיער, מ"מ כשסוחטת השמן משערה מיחזי כסחיטה, ומבואר דאיכא איסורא דרבנן בסחיטת שיער. וכ"כ המ"מ פ"ב מה"ש סוף הי"א, אכן בשם הרא"ה כ' הר"ן שם דודאי ר"א מודה דאין סחיטה בשיער אף מדרבנן, אלא דלרווחא דמילתא קאמר, וראיה לדבר מדשרי טבילה בשבת, ולא חיישי' לסחיטה, ודחה הר"ן דלא דמי מים לשמן שהוא עב ונדבק שמא יש בו סחיטה מה"ת. ובאמת בטל אורות (השני) מלאכת מלבן נקט בדעת ר"א דסבר דאיכא בסחיטת שער איסור דאורייתא, ואין חבר לשמועתו.

ובטעם הדבר דאין סחיטה בשיער, פירש"י (שם) דשיער משום שהוא קשה אינו בולע, ומשמע קצת דלטעם זה אין לאסור אפי' מדרבנן, וכ"כ בשו"ת אבנ"ז סי' קנ"ז דלדידי' שרי אפי' מדרבנן.

ולענין דינא, הרמב"ם (פ"ט משבת הי"א) פסק דאין סחיטה בשער, ובגמ' כ' דמ"מ מדרבנן מיהא אסור, וכתב כן מנפשיה ולא הראה מקורו, ואמנם במרכבת משנה כ' דמקורו מדברי ר' אשי דאמר אפי' תימא יש סחיטה בשיער, הרי שישנו איסור סחיטה מדרבנן, וקיי"ל כר' אשי, והטעם לאיסור דרבנן הוא משום סברת הר"ן דמיחזי כסחיטה.

ובתוס' כתובות (ו. ד"ה האי) הובא מחלוקת ר"י ור"ת אם יש ליבון בשמן ויין, דלר"ת ליכא ולר"י איכא, וכ' התוס' דלר"ת הא דדיינינן הכא מדין סחיטה בשער הוא משום מפרק, ולר"י הוא משום מלבן, ולפי"ז כד משנינן אין סחיטה בשער לר"י מוכח דליכא אף משום מלבן, אבל לר"ת אינו מוכח אלא דליכא מפרק, אבל לא חזי' דליכא בו משום מלבן, עכ"ד.

והנה בדעת הרמב"ם שהביא ההלכה דאין סחיטה בשיער בדיני מלבן, הוכיחו האחרונים [מנ"ח (מלבן אות ד'), או"ש (שם), וחזו"א (סי' נ"ו סק"ה)] דשיטת הרמב"ם דאין בסחיטת שער אף משום מלבן.

וכבר הוכיח כן הבה"ל בסי' ש"ב (ס"ל ד"ה אסור) וז"ל: היוצא מדברינו דשם כיבוס שייך מה"ת אף בשיער ועוד וכו', אבל סחיטה לא שייך בתרוויהו מדאורייתא לדעת הרמב"ם כ"א מדרבנן וכו'. אך ק"ל אסוגיא דשבת (נ:) דמשמע דהיה מותר לכו"ע לחוף השערות בשבת, אם לא מטעם חשש השרת שיער, ומסתמא הדבר הזה מעורב עם מים, ואמאי לא אסרו מטעם כיבוס, וע"כ דס"ל להדיא לחלק בין שיער תלוש לשער מחובר, דבשער מחובר על גוף האדם ל"ש בו שם כביסה, וא"כ מאי קמקשה הגמ' (שם) ותיפו"ל משום סחיטה, הא סחיטה משום כיבוס הוא לדעת הרמב"ם, וכיון דאין כיבוס אין סחיטה. ואולי זהו גופא מה דמשני הגמ' אין סחיטה בשיער, והיינו משום דהוא מחובר לגוף האשה, וצ"ע, עכ"ל. אלא שמעתה ילה"ק א"כ למה אסרו סחיטה בשיער מדרבנן, וע"כ דאסרו משום מפרק, אך כ"ז ניחא אליבא דהרמב"ן והר"ן סוף פרק י"ד דשבת דס"ל דיש בסחיטת בגדים גם משום מפרק, אבל לדעת הרמב"ם דס"ל דסחיטת בגדים לא נאסרה אלא משום מלבן ולא מטעם מפרק, א"כ כ"ש שיער, דאין טעם לאסור מדרבנן משום דנראה כמפרק. והנראה ליישב בתרתי, או דסבר כמבואר בשיטה לר"ן דסחיטה בשיער מיחזי כסחיטה, ובדין הוא דנגזור אטו סחיטה דעלמא, ור"ל דיש בסחיטת שיער דמיון לפעולת סחיטה בבגדים שהיא אסור משום מלבן דאורייתא, ובאופ"א י"ל דנראה כמפרק, ור"ל דפעולת סחיטת השיער דומה להסוחט פירות להוציא מימיו דחייב משום מפרק, וזהו כונת הגמ' שם דאף שם צריכה לשמן.

ונ"מ טובא איכא בינייהו באופן שהמים הולכים לאיבוד, או למסתפג במגבת ונבלעים בו המים, דטעם דמלבן איכא, ומאידך טעם דמפרק ליכא, כמבואר ברמב"ן ורשב"א (כתובות ו.) דכל שא"צ לדבר הנסחט אין בו משום מפרק, ותו קיי"ל דהסוחט כבשים ושלקות לגופן מותר, וא"כ ה"נ סחיטת שיער מגופו ידמה לסחיטת כבשים דשרי לצורך גופן, וא"כ אין טעם לגזור במנגב גופו והמים נבלעים בכסותו לאסור משום מפרק, ולכן יותר נראה דטעם האיסור הוא משום דומיא דמלבן, אלא שאכתי קשה מהגמ' (קמא.) דקתני שהרוחץ בנהר ינגב עצמו ואח"כ יעלה, שמא יעבור עם המים ד"א בכרמלית, וע"כ דמיירי גם במנגב שערותיו, ואיך לא חששו לאיסור לסחיטה דרבנן משום מלבן.

ובאמת מכאן הוציאו מקצת האחרונים [הבא"ח (שנה ב' פר' פקודי) והגרשז"א (שש"כ)] דמותר לנגב השערות במגבת בנחת כיון שהמים נבלעים במגבת, וכן הביאו בארח"ש (פי"ג הערה פ"ט) בשם הגריש"א זצ"ל דמותר לנגב עם מגבת בקל ולא בחזקה, יעו"ש. ובחו"ש (ח"ב פכ"ד) לא היקל אלא רק להניח המגבת על השיער, ולא ללחוץ כלל עד שיצאו המים, ויש שהורו שלא לגעת בשערות כלל (אורחות יושר ע' מ"א). וכן נראה שחשש לזה הגר"א, דאל"כ מה החמיר כ"כ משום סחיטה, הלא אפשר בקל להבליע המים בבגד. ולפמשנ"ת שעיקר הגזירה משום דומיא דסחיטה א"ש, דבשיער אף אם יבליע המים במגבת הגזירה במקומה עומדת, וממה שמצינו בגמ' גבי הרוחץ בנהר אין ראיה, דהתם קאי על שאר הגוף, ועל מקום השיער ימתין עד שיפלו ממנו רוב מימיו, ועל מיעוט המים אין בו משום הוצאה, כמבואר בסי' שכ"ו ס"ז ובמ"ב (ס"ק כ"ג), ודו"ק.

הרב יוסף כהן
כולל "אליבא דהלכתא" גבעת שאול

בענין מריחת משחה בשבת והאם מותר לשים משחה בלי למרח (ותשובת הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה)

שני ביאורים בדברי המג"א לגבי הממרח ורוצה שיבלע בקרקע

בשו"ע סי' שט"ז סעי' י"א נפסק: לא ישפשף ברגלו רוק על גבי קרקע משום דמשוה גומות וכו'. וכתב שם המג"א בס"ק כ"ד: משמע דע"ג רצפה שרי לדברי המתירין כיבוד במרוצף, וע"ג ספסל לכ"ע שרי, וצ"ע דליתסר משום מירוח עצמו, וי"ל דממרח לא שייך אלא כשכונתו שיתמרח דבר ע"ג חבירו, אבל הכא רוצה שיבלע בקרקע, עכ"ל.

והנה יש שלמדו מכאן שאם אדם מורח משחה בשבת עד שתבלע בגוף מותר, ואין בזה ממרח. אולם אפשר לפרש שכוונת המג"א היא שהואיל והוא לא מעוניין בכלל ברוק, ואדרבה רצונו שיעלם ויסתלק מן העולם, ונמצא שאין כוונתו לצורך הדבר הנמרח, ואדרבה אין לו שום חפץ בו, וכל כוונתו להעבירו מהעולם ולכן שרי, וביאור כזה בדברי המג"א תמצא ביבי"א ובשש"כ. ודמי למבואר ברמב"ם שמותר לצוד חיה בשבת כדי שלא תזיק אותו. ועל אף שהרמב"ם מחייב במשאצל"ג, ביאר המ"ב (סי' שט"ז ס"ק כ"ז) בשם האחרונים דס"ל דזה לא מיקרי מלאכה כלל, והוי כמתעסק בעלמא כיון שאין רצונו בעצם הצידה כלל, ואדרבה כוונתו להבריח אותו מעליו, עכ"ל. מה שאין כן במריחת משחה ששם מעוניין הוא מאוד במריחת המשחה, ויש לו תועלת ממנה, אסור מדאורייתא משום ממרח. ואף אם נאמר שכוונת המג"א היא שכל שרצונו שיבלע אין בזה איסור ממרח, מ"מ במריחת משחה יש לו תועלת שהמשחה לא נבלעת מיד, כמבואר לקמן, ולכן אינו דומה כלל לרוק שרצונו שיבלע מיד, ומצידו שלא יהיה קיים אף לא לרגע.

ראיה שגם בדבר שנבלע יש איסור מירוח

ונראה להוכיח לאסור למרוח משחה באופן שתיבלע בגוף, מהא דאסור למרוח קילורין על העין בשבת דהוי ממרח, עי' בגמ' בשבת י"ח וק"ח, ובשו"ע סי' רנ"ב סעי' ה' וסי' שכ"ח סעי' כ"א. והנה כדי לדחות את הראיה הנ"ל לאיסור, צ"ל או שמיירי שהוא מורח על תחבושת ולא על העין עצמה, או שמיירי במשחה שאין מטרתה להיבלע בתוך העין אלא להישאר על העין מבחוץ. ונראה להוכיח ששתי דחיות אלו אינן נכונות, לגבי השאלה האם מורחים את הקילור על העין עצמה או על תחבושת, הנה בסי' שכ"ח סעי' כ"א מבואר, עפ"י דברי הגמ' בשבת קח:, שורה אדם קילורין בער"ש ונותן ע"ג העין בשבת, שאינו נראה אלא כרוחץ. והדבר ברור שאין דרך האדם לרחוץ את עינו עם תחבושת כלל, ולכן פשוט דמיירי כאן שהוא שם את הקילורין ישירות על העין בלי תחבושת, וכן מפורש בתוס' ישנים דף יח. שכאן מיירי בלי תחבושת, ולכן נראה כרוחץ ולא כרפואה. וכן מבואר במאירי שבת ק"ח שהביא שני פירושים מה זה קילורין, ולפי שני הפירושים מיירי במשחה גרידא בלי תחבושת. אלא יש להסתפק לגבי הא דמבואר בשבת י"ח מניח קילור על העין בער"ש ומתרפא והולך כל היום, האם כאן מיירי שממרח את הקילור על התחבושת או על העין. והנה בתוס' ישנים שם כתוב במפורש שכאן מיירי שמניח את הקילור על התחבושת (וכן משמע ברש"י שם), וכך תירצו את הסתירה בין הגמ' בשבת י"ח שמשמע שאסור להניח קילור על העין בשבת עצמה, לבין הגמ' בשבת י"ח שמבואר שמותר לשים קילור בשבת. אלא שבר"ן וברא"ש מוכח לא כך, שהרי הם תירצו את הסתירה הנ"ל באופן אחר, וחילקו בין קילור עב לקילור צלול,

וחזינן להדיא מדבריהם שאף בסוגיא בשבת י"ח מיירי שמניח על העין להדיא ולא על התחבושת, כמו בסוגיא בשבת ק"ח, וכל החילוק הוא בין צלול לעב. והרי הרא"ש והר"ן כתבו להדיא לגבי הסוגיא בשבת י"ח שיש איסור ממרח בקילור, וחזינן שאף שממרח על העין להדיא יש איסור ממרח מדאורייתא. ועתה נראה להוכיח שמיירי שהמשחה נבלעת בתוך העין, שהרי מבואר בגמ' בשבת ק"ח לגבי קילורין שהוא עמיץ ופתח את עינו, וכתב הב"י בסי' שכ"ח דכל היכא דעמיץ ופתח "תוך העין מקרי", ע"כ. וכן מבואר בריטב"א שם בשבת יח., דהכא על גב העין ממש "בתוכו" (אין משחה בעולם שנכנסת לתוך העין ממש בתוכו ולא נבלעת שם). וחזינן להדיא שאף משחה שמטרתה להיבלע בתוך העין יש בה איסור דאורייתא למורחה. ואין לדחות ולומר שדוקא הקילור הצלול, שבו מיירי הגמ' בשבת ק"ח, הוא מיועד לבליעה בתוך העין, ואילו הקילור העב, שבו מיירי הסוגיא בשבת י"ח, לא מיועד לבליעה מתוך העין. זה אינו, שמלבד שזה דחוק לחלק כך, בנוסף הרא"ש בשבת פ"ק סימן ל"ג הביא את הגמ' בשבת י"ח שמניחין קילור ע"ג העין בער"ש, וכתוב שם בהגה"ה בשם מהרי"ח "וכגון דלא עמיץ העין ופתח לכך מותר, אבל בתוך העין ממש אסור". וחזינן להדיא שאף הקילור העב הנ"ל מיועד לבליעה בתוך העין. ומכל זה ראיה אלימתא שאף במשחה שהיא מיועדת לבליעה בגוף יש איסור מדאורייתא למורחה.

ראיה ב' להחמיר במשחה

המג"א והבה"ל הביאו בס"ס שכ"א את דברי הגהת הסמ"ק, שכתב דמותר למרח התפוחים מבושלות שבתוך הפשטיד"א, כיון שאינו עושה אלא כדי לשימם במקום שאין שם, ע"כ. וקשה מאי שנא ממירוח רטיה שאסור, ועליו כתב מרן בב"י (סי' שכ"ח אות כ"ז) שאין דרך למרח אלא שתתפשט הרפואה בכל המכה. ונראה שההבדל הוא שבאוכל אכן כל כונתו היא רק לשים במקום ריקן, ואין לו עניין בהחלקה, אבל במכה ההחלקה מסייעת גם לבליעת המשחה בגוף, ולכן חשיב ממרח. ושוב חזינן שבליעת המשחה אינה סברא להקל בה.

ראיה ג' להחמיר במשחה

גם לפי האפשרות השניה שכתבנו בדעת המג"א שכל שכונתו שיבלע, אף שיש לו תועלת בזה אין בזה ממרח, נראה פשוט דהיינו דוקא שכוונתו שיבלע מיד, ואין לו שום תועלת במציאות שלפני הבליעה ואפי' לא לרגע, דומיא הרוק שעל הקרקע, אך אם יש לו תועלת אף לרגע אחד ודאי שאסור, דומיא מה שכתב הרמ"א בסוף סי' שכ"א: ומותר להחליק האוכל בשבת, ולא הוי בזה משום ממחק, הואיל ואפשר לאכלו בלא זה, ומ"מ המחמיר במאכל של תפוחים וכדומה שדרכו בכך תע"ב, ע"כ. וודאי שהרמ"א מיירי גם כשדעתו לאוכלו לאלתר, ולכן לא חילק שאם דעתו לאכול לאלתר שרי, כמו שחילק באותו סי' בסעי' י"ב, וגם האחרונים כולם לא חילקו כאן כלל בין לאלתר או לא. אלא ודאי שאפי' דעתו לאוכלו מיד, והמריחה תיבלע ותעלם מיד כלא היתה, בכל זאת שייך בזה הנידון של איסור ממרח, שהרי דעתו שכשהמריחה תתקיים לזמן קצר אסור.

והנה יש לדון האם במריחת משחה יש לו תועלת בכך שהמשחה נמרחת לרגע אחד לפני הבליעה, דומיא דמריחת אוכל, או שאין לו שום תועלת במריחה לרגע, ומצידו שהמשחה תיבלע מיד. ונראה שמכח שתי טענות יש לאדם תועלת ממציאות המשחה המרוחה לפני שהיא נבלעת, ראשית, בכך הוא יכול לוודאות שהמשחה אכן הגיעה לכל המקומות שהוא מעוניין שהיא תגיע וכמ"ש הב"י, שאין דרך למרח אלא כדי שתתפשט הרפואה בכל המכה. ואם המשחה היתה נבלעת מיד, האדם לא היה יכול להבחין בזה, ונמצא שיש לו תועלת מהמשחה המרוחה לפני הבליעה, ולא דמיא כלל לרוק שעל הקרקע שאין לו שום תועלת במה שמרוח, ומצידו כמה שיבלע יותר מהר יותר טוב. שנית, כאשר המשחה לא נבלעת מיד אלא לאט יותר, נמצא שהרפואה מאריכה יותר זמן והיא יותר טובה. וראיה לכך מהגמ' בשבת יח. שאדם מניח (ולא ממרח) קילור מער"ש, ומתרפאת והולכת כל היום. והנה יש להקשות למה בגמ' הנ"ל (שבת יח.) כתוב "ומניחין" קילור על העין (בער"ש)... ומתרפאת והולכת כל היום כולו, ולמה הוא רק מניח את הקילור על העין ולא ממרחו שם, כמו שעושה ביום חול רגיל. ונראה שהסיבה שהוא מניח ולא ממרח, היא מפני שהוא רוצה שהמשחה תיבלע לאט לאט ביום השבת, ובכך הרפואה תיארך יותר זמן, וכמו שכתוב מפורש "ומתרפאת והולכת כל היום". ונראה שזו הסיבה שאדם מורח משחה על הרטיה (משנה בעירובין קב:) ולא על המכה עצמה, משום שהוא רוצה שהמשחה תיבלע לאט לאט ולא מהר. (ועי' בהמשך דברינו שלפי זה יישבנו למה אסור לקנח את הרטיה, ואילו המכה עצמה מותר, משום שאינו מעוניין במריחת המשחה על המכה, שהרי בכך תיבלע מהר בגוף, ואין זה רצונו, עי' לקמן). נמצא שיש תועלת בכך שהמשחה לא נבלעת מיד אלא לאט. ומה שביום חול רגיל אדם ממרח משחה על המכה, ולא רק מניחה שם, משום שיכול למרח שוב בכל פעם שירצה (ולא דמיא לער"ש שהוא שם את הקילורין ולא ממרח, שעושה זאת בשביל יום השבת שבו אינו יכול למרח), ולכן עדיף למרח ולא לשים את המשחה בלי למורחה כלל, שהרי כשירצה יוכל למרוח שוב. אך מ"מ למדנו שיש תועלת כשיש שהות לבליעת המשחה, ונמצא שכאשר אדם ממרח משחה יש לו תועלת שהמשחה אינה נבלעת מיד ברגע שהוא שם אותה, ולוקח לה מעט זמן להיבלע, שהרי בכך הרפואה תיארך מעט יותר זמן, ויותר טוב שהמשחה נבלעת לאט מאשר אם המשחה היתה נבלעת מיד ברגע שרק שמו אותה על המכה, כדמוכח מהגמ' לעיל, ולא דמי כלל לרוק ששם כמה שיבלע יותר מהר יותר טוב, ובסוף המאמר הבאנו את דברי המנחת יצחק שכתב להדיא כדברינו כאן, וברוך שכיונו לדעתו. ואף אם אדם ימרח את המשחה הדק היטב, ויקפיד שלא ישאר ממנה מאומה באופן מיידי, יהיה אסור גזירה שמא ימרח באופן רגיל שבו נשאר מעט מהמשחה, ולא הכל נבלע ברגע אחד, דומיא דהאיסור להניח קילור על העין בשבת שמא ימרח. ועוד, שאף אם ימרח הדק היטב אינו יכול לגרום שיבלע מיד ברגע אחד, ונמצא שבעל כורחו הוא נהנה מכך שהמשחה לא נבלעת ברגע אחד.

ותבט עיני במנו"א ח"ג עמ' קי"ח קי"ט שנראה מדבריו שמדמה מריחת משחה להפיכת דבר מוצק לנוזלי שאין בו איסור ממרח. ולענ"ד, אחר המחילה, לא דמי, שהמשחה לעולם לא נהפכת לנוזל כמים, ולכן מצינו שאסור למרוח משחה עם רטיה משום ממרח, וכן אסור למרוח קילורין על העין משום ממרח. וכן כל האחרונים שדנו במשחה לא דימו זאת להפיכת דבר מוצק לנוזלי. והמציאות מראה שבמריחת משחה על הגוף, המשחה לעולם לא תיהפך לנוזל כמים, ולכן מובן שהאחרונים שדנו במשחה לא הזכירו איסור מוליד (והרב מנוח"א אסר משום מוליד), הואיל והמשחה לא נהפכת לנוזל ולא לדומה לו, לא שייך בזה איסור מוליד, וכמו שמצאנו בקילורין ע"י העין או במשחה על הרטיה שלא הוזכר בהם איסור מוליד, אלא רק איסור ממרח.

נתינת משחה על פצע בלי למרוח

וקשה לי על השש"כ והמנוח"א שהתירו לתת משחה על פצע מבלי למרוח, ונסמכו על דברי החזו"א (סי' נ"ב אות ט"ז). וקשה, שבראשונים ובשו"ע מבואר שאסור להניח קילורין שמא ימרח. (ואף שבשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ל"ג כתב לחלק בין האיסור לשים קילור על העין בלי למרח לבין לשים משחה מבלי למרח. אך אחר בקשת המחילה, החילוק הנ"ל מבוסס על ההנחה שקילור היינו תחבושת עם משחה, אך כבר כתבנו לעיל להוכיח מהרא"ש ומהר"ן ומהמאירי שקילור היינו משחה גרידא). ושאלתי את הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א, וענה לי שכוונת החזו"א שהוא זורק את המשחה על הפצע, ולא מניח אותה עליה (על אף שהחזו"א לא כתב כך במפורש, והשש"כ והמנוח"א אכן לא הבינו כך בחזו"א, ועליהם עדיין קשה הקושיא הנ"ל). ושאלתי שוב את רב חיים קניבסקי שליט"א מה המקור לקולא זו, שכל האיסור להניח את המשחה הוא דווקא כששם ישירות על העין או על העור, אבל אם שם את המשחה סמוך ממש לגוף בהפסק אויר קל אז מותר, לכאו' דבר זה היה צריך להיות מופיע בפוסקים, ואיך זה שאף אחד עד החזו"א לא משמיע לנו עצה חשובה זו, והשיב לי שכיון שעושה זאת ע"י זריקה זכור הוא ולא יבוא למרח.

עיצה נוספת לאדם שיש לו פצע בשבת

וחשבתי להביא עצה אחרת לאדם שיש לו מכה כואבת בשבת (דוקא אם הוא בגדר חולה שאין בו סכנה, אבל מיחוש בעלמא לא שהרי אסור משום איסור רפואה בשבת), ורוצה לשים משחה לרפואתו, על פי המשנה בעירובין קב: מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה, ומבואר ברש"י שם שהחשש שמא ימרח הוא ברטיה עצמה, וכן במג"א ובט"ז ובמ"ב בסי' שכ"ח סעי' כ"ה מבואר שיש חשש שמא ימרח את הרטיה עצמה, ולא שמא ימרח בפצע עצמו, שהואיל והאדם מעוניין במשחה על גבי הרטיה אין חשש שימרח את הפצע עצמו, אלא החשש הוא רק שמא ימרח את הרטיה עצמה (ויתרה מזאת, בגמ' שם בעירובין מבואר, וכן פסק בשו"ע, שאין איסור ממרח בקינוח המכה, על אף שבקינוח הרטיה יש כן איסור ממרח. ובהמשך בס"ד יבואר). ולפי זה יש מקום לומר, שלהניח משחה על דבר שאין דרך למרח בו, כגון על נייר טואלט שאין דרך לשים משחה עליו ולמרח אותו, וכן אם ירבה למרוח הנייר יתקמט ויפסד, יש מקום לומר שבכהאי גוונא לא גזרו, ולפי זה יתכן שלהניח על נייר טואלט משחה (בלי למרח) ואח"כ להניח על הפצע, יהיה מותר.

עוד שני מקורות שמצאנו בהם שכוונת האדם מתירה מעשה מריחה

בנוסף לדברי המג"א בסי' שט"ז שהבאנו בתחילת דברינו, נראה להביא בזה בס"ד עוד שני מקורות נוספים שמצאנו בהם שכוונת האדם מתירה מעשה מריחה. מבואר בגמ' בעירובין קב:, ומגלה מקצת הרטיה ומקנח פי המכה, וחוזר ומגלה מקצת רטיה ומקנח פי המכה, ורטיה עצמה לא יקנח מפני שהוא ממרח, ע"כ. ולכאו' קשה, שהרי נראה שהמשחה שנמצאת על הרטיה עוברת למכה, וזה עיקר מטרתה, ועתה כשהוא מגלה את מקצת הרטיה, כשם שיש גומות של המשחה שעל הרטיה כך יש גם גומות על המכה עצמה, ואיך מותר לקנח את המכה עצמה, הרי כשם שאסור לקנח את הרטיה מפני שהוא ממרח, כך לכאו' צריך לאסור גם את קינוח המכה משום ממרח.

ונראה ליישב כך, במשנה שם בעירובין איתא מחזירין רטיה במקדש, וביאר רש"י שמיירי בכהן שלקה בידו ונתן עליה רטיה מבעוד יום והוצרך לעבוד בשבת, ונטל את הרטיה שלא תהא חוצצת. ונשאלת השאלה, בשביל מה לו לשים רטיה ולהורידה ולהחזירה, הרי בידו לשים משחה על הפצע מער"ש ודיו. ואם בשביל שלא ישרטו בגדיו את המכה, היה יכול למרוח את המשחה על המכה, ואח"כ לכסותה בספוג או בבגד (עי' סי' שכ"ח סעי' כ"ג), ולמה לו למרוח על הרטיה דווקא. ונראה שהוא מעוניין שהמשחה תשפיע ותפעל את פעולתה זמן רב ככל שאפשר, וכדמוכח להדיא בגמ' בשבת יח. שמניח (ולא ממרח) קילורין בער"ש והולך ומתרפא כל השבת, ומוכח להדיא שיש מעלה שהמשחה נשארת ונבלעת לאט לאט ולא מהר, ואם היה ממרח על המכה עצמה לולי הרטיה, אז המשחה היתה נבלעת די מהר, ובכך היתה מסתיימת פעולתה. אבל ע"י שהוא מורח את המשחה על הרטיה, ושם אותה על המכה, המשחה תישאר זמן רב יותר על הרטיה, ותיבלע לאט לאט במכה, ובכך הרפואה תארך זמן רב יותר, וזהו רצונו. ולכן מובן שאין איסור בכך שהוא מקנח את המכה עצמה, שהרי הוא בדעתו מעדיף שהמשחה תימרח ברטיה, ובכך פעולתה תארך זמן רב יותר, ואין רצונו שהמשחה תימרח על גבי המכה עצמה לולי הרטיה, וזה הסיבה שהוא שם רטיה ומורח עליה את המשחה, ולא שם ישירות את המשחה על המכה (ואין הכי נמי, אם האדם ניחא ליה בכך שהמשחה נמרחת על המכה עצמה, אף בלי הרטיה נראה שזה אסור). ושוב חזינן שאם אין רצונו במריחה אז שרי.

ואגב יש עוד להקשות, איך מותר לכסות את מקצת הרטיה בחזרה על המכה, הרי בשעה שהוא מחזירה על גבי המכה ממילא המשחה שעל גבי הרטיה נמרחת במכה, וביחוד שלא הוזכר שאסור להחזיר את הרטיה בכח, וכן לא הוזכר שאסור להעביר את היד על הרטיה כדי להדקה וממילא המשחה תימרח, ורק הוזכר שאסור לקנח את הרטיה משום מירוח. ויתכן לומר שמירוח צריך להיות החלקה יסודית בדווקא, ולכן כשהוא מחזיר את הרטיה הואיל והוא לא ממרח להדיא את הגומות שברטיה אין בזה איסור ממרח, ורק כאשר הוא מקנח את הרטיה עצמה ומחליק את הגומות להדיא בידיו, הוי איסור ממרח.

מקור נוסף שאיסור מריחה תלוי בכוונת האדם

מקור נוסף לכך שאיסור ממרח תלוי בכוונת האדם, הנה הרמ"א בסוף סי' שכ"א פסק שהמחמיר לא להחליק מאכל של תפוחים וכדו' שדרכו בכך תע"ב, והמג"א בשם הגהת הסמ"ק כתב שההיתר הוא משום שאינו עושה אלא כדי לשימם במקום שאין שם, ועל אף שהבה"ל שם הקשה דהוי פ"ר, ותירץ כיון דבלא"ה יש להקל מטעם דאפשר לאכול בלא זה אין לו להחמיר כלל, ע"כ. אמנם אחר בקשת המחילה זה לא נראה, שהרי בהגהת הסמ"ק וכן במג"א אין שום זכר לכך שיש כאן צירוף נוסף וסברא נוספת להקל (ועי' במג"א ס"ק ה' לגבי הוצאת סכין מהכותל, שכתב שמדינא אין איסור, והרחיב שיש כאן פ"ר וגם מקלקל וגם לאחר יד, וכאן לא הוזכר מאומה מכל זה), והובאה רק הסברא "כיון שאינו עושה אלא כדי לשימם במקום שאין שם" ותו לא.

ולכן נראה מכאן שזה אותו יסוד שהבאנו כבר בשם המג"א, וכן ממה שנראה בגמ' בערובין, והוא שכאשר אין לו שום כוונה למירוח, וכוונתו היא רק למלא המקום הריקן, אין בזה איסור ממרח.

וא"כ זכינו לדין, הן מדברי המג"א בסי' שט"ז, הן מדברי הגמ' בעירובין קב: (ומדברי הגמ' ראינו עוד יסוד שאם ההחלקה לא נעשית באופן יסודי נראה שאין בזה איסור), והן מדברי הגהת הסמ"ק שהמג"א הביאם בסוף סי' שכ"א, שכאשר אדם לא מתכוין למירוח כלל, ואין לו תועלת ממנה אין בזה איסור מירוח. ולאור היסודות הנ"ל יש לדון בשאלות הלכתיות שמצויים בימינו לגבי צחצוח שניים עם מברשת ומשחת שניים, שיש שדנו בזה משום חשש איסור ממרח.

משחת שיניים, סבון באסלה וסבון לרחיצת ידים

ראשית, לא ברור אם יש כאן במציאות מצב של החלקה, שהרי חלק מהמשחה מתערבב בין השיניים, וחלק נמצא בין שיני המברשת, ומהיכי תיתי שהמשחה תגיע להיות במצב חלק בלי גבשושיות. שנית, גם אם נאמר שיש כאן מצב של החלקה, יתכן שההחלקה אינה יסודית, שהרי הוא לא מחליק אותה ממש עם ידו אלא ע"י מברשת, ויתכן שדמי להא דמותר לכסות את מקצת הרטיה מעל גבי המכה, על אף שהמשחה נמרחת ע"י כיסוי הרטיה. שלישית, גם אם נאמר שיש כאן החלקה יסודית, יתכן מאוד שאין לו שום עניין בהחלקה, ואז יהיה מותר לפי שלוש הראיות שהבאנו לעיל, שכאשר אין לו שום כוונה להחלקה שרי. (ושלוש הסברות שכתבנו כאן להקל במשחת שיניים קיימות אף בשאלה לגבי סבון שנמצא באסלה, ומורידים שם את המים, האם יש לחשוש בזה לאיסור ממרח). ולגבי שימוש בבורית שלנו (סבון) שהיא רכה, בספר תפארת ישראל וכן בספר מעש"ר פ' כ"ב מהל' שבת דין י"ג אסרו זאת דהוי ממרח וממחק, והביאם המ"ב סי' שכ"ו ס"ק ל', אמנם ביבי"א וכן ביחו"ד הביא דעות שמקילות בזה, ע"ש. ולדברינו אולי יש מקום לדון שאם לא יהיה אכפת לו כלל בהחלקת הסבון, ולא יתכוון לזה כלל, ולא יהיה לו שום תועלת מזה, יתכן שאף למחמירים בכהאי גוונא יהיה קל יותר. ולא דמי לרטיה ששם ודאי אם אדם יאמר שהוא לא מתכוין להחלקה לא יועיל לו מאומה, שהרי שם הדרך הפשוטה והישרה שההחלקה מועילה לשימוש ברטיה, כמו שביארנו, וכך דרך העולם, ולכן כוונתו לא מהני כלל, מה שאין כן בסבון שיש מקום לדון אחרת, וצ"ע בזה.

והנה אחר כתבי כל זאת תבט עיני בשו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' כ', שאחר שהביא את דברי המהרש"ם שלמד בדעת המג"א שדבר הנבלע אין איסור ממרח, אף שיש לו תועלת מן הדבר, כתב שם (בדיוק כמש"כ לעיל, תלי"ת) וז"ל: אמנם נראה דכל זה במשחה שיש קפידה על פי דרכי הרפואה שלא להשאיר כלל בעין, רק להבליע כולו בתוך הגוף, דאל"כ בודאי משאירים ג"כ בעין, והרבה פעמים יש ג"כ תועלת לרפואה מהנשאר בעין, ובאים לידי חשש מלאכה דאורייתא, כנלענ"ד, עכ"ל. כמדומה שכיום בכל המשחות כולן אין קפידה על פי הרפואה שלא להשאיר כלל בעין, ונמצא שאף לדברי המהרש"ם המשחות אסורות מדאורייתא (ואגב, המהרש"ם לא הזכיר כלל שמותר למרח משחה שנבלעת בגוף). נמצא, שמלבד שיש אחרונים שחלקו ותמהו על המג"א לגבי מה שכתב שברוק הנבלע בקרקע אין איסור ממרח, בנוסף יש מקום גדול לומר שהמג"א מיירי דוקא כשאין לו שום תועלת בדבר, אך בדבר שיש לו תועלת מזה אף שנבלע הוי איסור מדאורייתא (וכך חילקו הרבה אחרונים). ואף לפי מה שכתב המהרש"ם בדעת המג"א, שאף אם יש לו תועלת מכך כל שנבלע שרי, יש לומר דהיינו דוקא בדבר שנבלע באופן מיידי, אך במשחות שאין קפידא רפואית שלא ישאר משהו בעין, עדיין איסור מריחתן הוא מדאורייתא אף למהרש"ם, וכמו שכתב המנחת יצחק. ואנו בעניותינו הבאנו למעלה ג' ראיות לאיסור, וביניהם ראיה מקילור שהוכחנו שמורחים אותה על העין ולא על התחבושת, וכן הוכחנו שמטרתה להיבלע בתוך העין, ובכל זאת יש בה איסור דאורייתא משום ממרח.

הרב משה אלחדד
כולל "אליבא דהלכתא" בית שמש

מעשה גוי בשבת האם מותרים

פתיחה

הנה קודם בואנו לדבר בענין פת נכרי שאפה לעצמו בשבת, האם מותר לקיחת פירות מגוי בשבת, והאם יש בזה חילוק בין לקיחת פירות לפת, נקדים להלכה פסוקה בשו"ע יו"ד סימן קי"ב שפת בעל הבית אסורה באכילה אפילו אין מצוי שם מאפה ישראל, מפני שעיקר הגזירה משום חתנות, ואם יאכל ממאפה בעלי בתים יבוא לסעוד אצלו [שם סעיף ב' כדעת הסתם, דלא כיש מי שאומר בסעיף ח' שם], אלא א"כ התענה שלשה ימים או אפילו יום אחד והתענית קשה לו, או שקונה לחם לצורך שבת (ואין בעיות כשרות), ואף בשבת אם יש לו מאכלים אחרים לאכול כגון פירות, לא יאכל מאפה בעל הבית (כף החיים סימן שכ"ה ס"ק ל"ג).

לכן כל דברינו האמורים לקמן מדובר באחד משני אופנים, או פת בעל הבית במקום שאין לו מה לאכול כלל, או פת נחתום דהיינו מאפיה במקום שאין חשש כשרות.

ודין זה מצוי לאחינו בני ישראל שבגולה, שבשבת קודש מוצא עצמו ללא פת לסעודות שבת, האם יכול לפנות למאפיה הסמוכה לביתו ולבקש שיתנו לו לחם, דהיינו שיאמר למוכר בלשון תן לי, כמבואר בשו"ע (סימן ש"ז סעיף י"א).

גוי שצד דגים או לקט פירות בשבת לעצמו

ועתה נבאר, דהנה בטור הביא בזה מחלוקת ראשונים, דיש מתירין, וטעמם

דמדמין זה לדין גוי הממלא מים לבהמתו, או עשה כבש או מדליק נר לעצמו, דמותר לישראל להשתמש בהם. ויש דנים לאסור משום דבדבר מאכל החמירו, דחיישינן שמא יאמר לגוי לבשל לו בשבת, כיון דאמירה לגוי לא מיתאסרה אלא מדברי סופרים, ומשמע מהאוסרים דלא מחלקים בין מלאכת צידה או קצירת פירות לבישול ואפיה, דהאוסרים אוסרים בכולם, וכתב הטור דהכי מסתברא, דלא גרע מפירות שנשרו מאליהן.

ובב"י דן האם יש בזה מחלוקת, ושני הצדדים מובאים בסמ"ק ובסמ"ג, ומ"מ י"ל דאפילו שבסמ"ג הביא המחלוקת והביא המתירין, הוא רק באפה ובישל גוי לעצמו דאין בהם מוקצה, אבל בצד דגים וליקט פירות משמע דפשיטא ליה דאסורין, דלא גריעי מפירות הנושרים דאסורים משום מוקצה.

ובשו"ע סעיף ה' פסק: "גוי שצד דגים או ליקט פירות לעצמו, אסורים לישראל", וביאר המשנ"ב דבצד דגים אף המתירים פת שאפה נכרי בשבת משום דביד הנכרי לגמרו, מודו דאסור משום דהוא ודאי מוקצה שנצודו בשבת, ולא היו מזומנים מאתמול, ואין להתיר משום שביד האינו יהודי לצוד בשבת, שמנין לו שאכן יעלה בידו לצוד. ובליקט פירות טעם האיסור משום מוקצה, דמחוברין היו בין השמשות, ומחובר דומה לגרוגרות וצימוקין.

עוד טעם דגזרינן שמא יעלה ויתלוש, כמו שגזרו על פירות הנושרין מעצמן בשבת שאסורים, משום דאדם להוט אחריהן, וגם בקל הוא לתולשן.

ונפק"מ כתב בשער הציון בפירות שהיתה דעת הגוי עליהם, דאין בזה משום מוקצה, מ"מ אסור שמא יעלה ויתלוש, ובספק נמי אסור, והטעם דכל שיש מאותו המין במחובר דרכן של בני אדם ללקוט אותו ביומו, ולמוצאי שבת מותרים מיד היות והגוי לקטן לעצמו, ולכאורה ספק דרבנן לקולא.

כתב הכף החיים (אות מ"ט) כיון שהוא דבר שיש לו מתירין לא אמרינן בספיקא להקל, כמבואר ביו"ד ריש סימן ק"ב, ולכן בניכר דמאתמול ניצודו או נלקטו מותר. ובאות נ"ד כתב דלכן צריך ליזהר שלא לקנות מן הנכרים פירות כל זמן שיש במינן במחובר, אפילו בעיר שכולה נכרים וידוע בודאי שלא נעשה מלאכה בשביל ישראל.

לאכול פת שאפה הגוי בשבת

ועתה נבאר בענין פת שאפאה גוי בשבת, דנחלקו הפוסקים האם מותרת לישראל או אסורה.

א) שיטת ר"ת דאסור מטעם דשמא נטחן הקמח היום ונמצא מוקצה, שהרי בין השמשות לא היה ראוי, ובב"י התקשה בפירושו, דאפילו נטחן מאתמול לא היה ראוי, דבביה"ש היה קמח ואינו ראוי. ואין לומר דקמח עדיף בהיותו ראוי לכוס יותר מחיטים, זה אינו, דהפוך מוכח מהרא"ש דחיטים ראויים לכוס יותר מקמח, ועוד תיפוק ליה מדין מלאכת אופה וכדומה, דאע"ג דאמרינן דהמבשל בשוגג יאכל, דלא חשדינן שמא יבוא לבשל במזיד, אבל ע"י גוי ודאי ששייך שיקל לומר לגוי לאפות לו לחם, וא"כ מטעם זה יש איסור.

ומ"מ כתב הב"י דהעיקר כפירוש ר"ת הוא, דלמרות דקיי"ל כר"ש דלית ליה מוקצה, מ"מ הכא אסרינן משום דחיישינן שמא נטחן היום, וא"כ אתמול הוי כנדחה בידים, והוי כגרוגרות וצימוקים שגם ר"ש מודה בנדחו דמוקצים הוו, ונקט טחינה ולאו דווקא הוא, דה"ה אפיה, דהא אפילו נטחן מאתמול עדיין מוקצה הוא, ודמי לגרוגרות וצימוקים.

ב) שיטת הרא"ש והרמב"ם דפת שאפה גוי בשביל עצמו, מותר לישראל לאוכלו, אא"כ הגוי מכיר את הישראל דיש לחוש שמא ירבה בשבילו, ומטעם מוקצה אין לחוש דהוי "גמרו בידי אדם", ולמרות דבפירות הנלקטים ע"י אדם לא אמרינן בהם גמרו בידי אדם, כתב הב"י דשאני התם שיש אפשרות שיפלו מאליהם, ולא הוי כ"כ גמרו בידי אדם, משא"כ כאן כל מעשה עשיית הפת אינו אפשר אלא ע"י אדם. וסיים להלכה הב"י: "ולענין הלכה כיון שאיסור מוקצה מדרבנן, יש לסמוך על המתירין בשעת הדחק או לצורך מצוה".

ולענין הלכה, בשו"ע סימן שכ"ה סעיף ד' הביא להלכה את ב' השיטות, וז"ל: "פת שאפה אינו יהודי לעצמו יש אוסרים ויש מתירין, ובשעת הדחק או לצורך מצוה כגון סעודת ברית מילה או לצורך ברכת המוציא, יש לסמוך על המתירין".

ובמשנ"ב הביא בטעם האוסרים ב' הסברים, הטעם הא' משום מוקצה מחמת איסור ונולד, וגדרו דבר שמחמת איסורי שבת האדם מנוע מלהשתמש בו הרי הוא מוקצה, דכיון דבין השמשות אינו ראוי לשימוש אמרינן בו מיגו דאתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולי יומא.

והטעם הב' שמא יאמר לאינו יהודי לבשל, ואע"ג דאינו יהודי שהדליק נר לעצמו לא גזרינן, כמו שכתוב בסימן רע"ו סעיף א', וכאן לא אפה לשם ישראל, במידי דאכילה דלהוט ביותר גזרינן טפי שיאמר לגוי לעשות לו, כיון דאמירה לנכרי שבות שאין בה מעשה יש לחוש שיכשל, ובראשונים הוזכר עוד חשש משום שהנכרי אופה בעצי מוקצה, ויש שבח עצים בפת.

ביאור טעם המתירים

לטעם ב' שמא יאמר לו לא חששו, דלא מחלק בין מידי דבר אכילה ללאו בר אכילה, כיון שמכל מקום עשהו בשביל עצמו, ולא אסרו ליהנות ממעשה נכרי אלא כשעשה בשביל ישראל, ונאמרו בזה ג' הסברים:

א) בט"ז סק"ג בשם התוס' (קכ"ב ע"ב ד"ה משתמש), וכ"ה בלשון ספר התרומה (סימן רמ"ז), כ' דלא מצינו שחששו אלא בפירות הנושרים ומשקין שזבו, שנפשו של אדם מחמדתן וקלין לעשותן, ומתוך כך חששו שמא יכשל ויעשה בעצמו, ועד שיתן לבו שהיא מלאכה האסורה כבר תהא מלאכתו עשויה, אבל במלאכות שיש בהם שיהוי לא חיישינן, שאפילו אם ישכח לפי שעה מ"מ יזכר קודם שתהא המלאכה נעשית.

ב) בב"י ד"ה וכתב רבינו פירש שבתלישה וסחיטה חששו לפי שהן מלאכות קלות, ויש טוענין לומר שאינם אסורות כלל, אבל בישול ואפיה אין לך מלאכות חמורות מהן, וידוע לכל שהן אסורות.

ג) בגר"א סק"י הביא בשם הרשב"א (קכ"ב ע"א ד"ה גמרא) שגזרו במשקין שזבו ופירות הנושרין, משום שאם נתיר כשבאין ממילא, יש לחוש שמא יעשה בידים, ואסרו הנעשה ע"י גוי אטו הני דאתו ממילא, דכולה חדא גזירה, אבל אפיה ובישול שאין שייך שיבואו ממילא לא גזרו כשעשה גוי לעצמו, שאין לחוש שילמד הישראל להתיר בעצמו.

ועל טעם א' שנתבאר לעיל לענין מוקצה, חששו האוסרים שמא היה בין השמשות קמח או עיסה ולא היה ראוי, או משום שנשתנה בשבת מקמח ועיסה לפת והוי נולד, י"ל דסבירא להו דכיון שהיה יכולת ביד האינו יהודי לגמרו אין ע"ז שם מוקצה ונולד. וסברא זו כתב הרא"ש, והוכיח כן ממה שאמרו בגמ' (ביצה כ"ו ע"ב) שאע"פ שסתם קדרות בין השמשות רותחות הן, אין אוסרים אותם משום דאיתקצו בבין השמשות, והטעם משום שגמרו בידי אדם, וכן כאן אע"פ שהקמח או העיסה לא היו ראויים בין השמשות אין הפת מוקצה, מכיון שביד הגוי לאפותו.

ובב"י כתב דמדברי רש"י נראה דחולק על דברי הרא"ש בהגדרה שלא גמרו בידי אדם, דרש"י בביצה (כ"ד ע"ב ד"ה אם) כתב שפירות שהיו מחוברים בין השמשות ותלשן נכרי בשבת יש בו משום מוקצה, דמדלא ליקטן מאתמול אקצינהו מדעתיה כגרוגרות וצימוקין, והקשה והרי הגוי מותר לתלוש מן המחובר כרצונו. ותירץ בב"י דכיון שהפירות יכולים לנשור מהעץ בידי שמים, אין נחשב ביד אדם, ולדבריו ההיתר בגמרו בידי אדם כפשוטו שנגמר במעשה אדם ולא בידי שמים. ובלבושי שרד (סימן ש"י בט"ז סק"ד) ביאר שגמרו בידי אדם הוא כל דבר שבריא שיבוא.

וטעם החולקים דס"ל דהוי מוקצה, כתב הים של שלמה (חולין פ"א סימן ל"ב) שדעתם שלא נחשב גמרו בידי אדם אלא כשהתחיל במלאכה קודם בין השמשות, וכאן שעדיין לא התחיל לכן אסרו, וזה הטעם גם בפירות מחוברים שתלשם גוי שאין היתר משום גמרו בידי אדם, כיון שלא היתה התחלה קודם יו"ט, וגם הרא"ש ס"ל שצריך שיתחיל קודם שבת, אלא שלדעתו כיון שקצר ודש התבואה, וכ"ש אם כבר טחן ולש, נחשב הדבר להתחלת אפיה.

סתירה בדעת הרא"ש

בראש"ש גבי פת כתב דהוי גמרו בידי אדם, ולגבי פירות מחוברים מסכים במסכת ביצה (פ"ג ס"ב) עם דברי רש"י שנאסרים משום דנחשב דחיה בידים, ולדברי היש"ש א"ש, דבפירות מחוברים לא היתה כלל התחלה קודם יו"ט.

ישוב הב"ח בדעת הרא"ש

הב"ח (ס"ג ד"ה עוד הקשה) כתב לבאר בדעת הרא"ש שטעמו הוא שגמרו בידי אדם מועיל רק למוקצה שבא מחמת שהאדם דחאו בידים כפולין ועדשים, שע"י שהתחיל לבשלן נדחו, וכן חטים שהיו החטים ראויים, ובמעשה הטחינה והלישה דחה בידים, אבל פירות מחוברים שתלשם גוי בשבת אין מועיל מה שגמרו בידי אדם, שהרי הוא דחאו מצד עצמו ולא מצד מעשה האדם.

האם מותר ליקח מנכרי קפה בשבת

בשערי תשובה סק"ו הביא בשם כמה פוסקים שדנו אם מותר ליקח מנכרי קפה בשבת (נידון זה כפי הסכמת הפוסקים שאין בזה משום בישולי נכרים), ששייך בזה כל טעמי האיסור כמו בפת, ואף חמור יותר, שהרי הראשונים שלא חששו בפת לשמא יבוא לעשות בעצמו, כתבו שרק באילן חששו שמא יעלה באילן ויתלוש, משום שנפש האדם תאבה אליו וקל לעשות, משא"כ בפת שמלאכה גדולה לאפותו, ולענין זה קפה דומה יותר לפירות, שהרי גם לקפה מתאוה נפשו של אדם וקל לעשות, ועוד שכשמביא למכור יש לחוש שמא ירבה בשבילו, כי יודע שהישראל באים לקנות ודעתו עליהם, ועוד שלא התיר השו"ע כדעת המתירין אלא בשעת הדחק, ובקפה לא שייך זה. ובפנים מאירות (ח"ב סימן ס"ב) הוסיף שכיון שמפיג טעם יש לחוש יותר לשמא ירבה, ובמקור ברוך (סימן ב') הוסיף טעם לאסור משום שבבתי קפה עושים לשם מי שנכנס אחרון.

וכך מביא בכף החיים (אות ל"ה) בשם החיי אדם, דלדעת האוסרים בפת משום נולד, ה"ה לקפה, וכ"ש אם נטחן בשבת, וא"כ לדעת השו"ע שלא התירו אלא בשעת הדחק ולצורך מצוה, אסור לשתות הקפה שבישל העכו"ם בשבת, אע"פ שבישל לצורך עצמו ואין חשש שירבה בשביל ישראל, כיון דליכא בזה שעת הדחק וצורך מצוה.

והגם שיש פוסקים שלימדו זכות על הנוהגים לשתות היכא שנעשה לצורך גוי וליכא חששא שירבה בשבילו, משום דיש מתירין, מ"מ שומר נפשו ירחק מזה לחוש לדעת האוסרים.

אם יש להזהר בקפה של גוי בחול

כתב הכף החיים (אות ל"ו): הקפה שעושה העכו"ם בשבת אסור, הואיל ויש רגילות בדבר, ובחול נמי אסור משום חתנות, וכל הפורש ממנו בחול כאלו פורש ממות לחיים, והפורש ממנו בשבת יזכה לעולם שכולו שבת.

עוד כתב באות ל"ח לענין בישול הקפה בחול אם יש בו משום בישולי גויים: עיין ברכ"י סימן קנ"ז שהביא מחלוקת הפוסקים בזה, וע"כ יש להזהר מלשתות הקפה שנתבשל ע"י עכו"ם כדי לחוש לדעת האוסרים כי רבים הם, אך אין למחות ביד הנוהגין לשתות מאחר שיש להם על מי לסמוך.

גוי שבישל לעצמו דברים שאין בהם משום בישולי גויים

כתב הכה"ח (אות מ"ה): וכל זה בפת, אבל נכרי שבישל לעצמו מדברים שאין בהם משום בישולי גויים, אין בהם משום מוקצה לדברי הכל, אפילו הם פירות שאין נאכלין חיים, ולא היו ראויים כלל בין השמשות, לפי שאין אומרים מתוך שהוקצה בין השמשות הוקצה לכל השבת כולה, אלא בדבר שמקצה אותו האדם מדעתו ודחאו בידים, כגון תבואה שטחנה ועשה קמח, אבל לא בדבר שהוא מוקצה בעל כרחו של האדם.

דוגמאות לצורך מצוה שיש להקל בהם

כתב בכף החיים (אות מ'): ר"ל כדי לקיים מצות סעודה שלישית בפת, אע"פ שיש מתירין בכל מאכל כמ"ש סימן רצ"א סעיף ה', וכ"ש לסעודה א' וב' דלכו"ע צריך פת דשרי. ובאות ל"ב כתב דאפילו יש לו פת ואפילו שלם, כיון דאין לו לחם משנה מותר. ובאות ל"ג הוסיף דאף אם הוא פת בעל הבית דבחול אסור, כמ"ש ביו"ד (סימן קי"ב), בשבת מותר כדי שלא יתענה, דאסור להתענות בשבת.

עבר ולעס דבר האסור האם יפלוט

כתב הכף החיים (אות נ"ב) דעבר ונתנו לפיו ולעסו אסור לבלעו, מיהו בספק נלקטו הפירות היום מותר לבלען, ודווקא בליקט וצד לעצמו, אבל אם הביא לישראל וספק אם ליקט היום, דאמרינן בזה ודאי נלקט, אז אף לעסו צריך לפלוט.

סיכום בקצרה

א) גוי שצד דגים או ליקט פירות בשבת לעצמו, בטור מביא צדדים להתיר ולאסור, ומסקנת השו"ע שאסור בצד דגים משום מוקצה. ובליקט פירות או משום מוקצה או משום שמא יעלה ויתלוש, ואפילו בספק אסור, אא"כ ניכר שנצודו או נלקטו מאתמול.

ב) פת שאפאה גוי בשבת, לר"ת אסור ולרא"ש מותר, ובשו"ע הביא ב' הדעות והתיר רק בשעת הדחק.

ג) וטעם האוסרים או משום מוקצה, או משום נולד, או שמא יאמר לאינו יהודי לבשל, או משום שנהנה מעצי המוקצה, וטעם המתירים כיון שלא עשאו בשביל ישראל.

ונאמרו בזה ג' הסברים, כיון דזו מלאכה שיש בה שיהוי, או משום שהיא מלאכה חמורה, או משום דאין שייך שיבוא ממילא, ואינו מוקצה ונולד לרא"ש מכיון שביד הגוי לאפותו, ולדבריו זו ההגדרה של גמרו בידי אדם, ולרש"י כפשוטו שנגמר במעשה אדם ולא בידי שמים, וללבושי שרד משום שהוא דבר שבריא שיבוא.

ד) ביאור טעם החולקים כ' היש"ש כיון שלמעשה לא התחיל קודם שבת, ולרא"ש הטחינה נחשבת התחלה. סתירה בדעת הרא"ש מפירות, יישוב היש"ש ויישוב הב"ח דיש חילוק בין הדחוי מצד עצמו לדחאו האדם בידים.

ה) ליקח מנכרי קפה בשבת, מסקנת השערי תשובה שאסור, ויש שלימדו זכות כמובא בכף החיים, ושומר נפשו ירחק מזה, וכן בחול הפורש ממנו כפורש ממות לחיים.

ו) נכרי שבישל לעצמו דברים שאין בהם משום בישולי גויים, אין בהם משום מוקצה.

ז) דוגמאות לצורך מצוה כגון סעודה שלישית או לחם משנה.

ח) עבר ולעס דבר האסור אסור, ואם הוא בספק מותר.

הרב צוריאל אוחיון
כולל "אליבא דהלכתא" אלעד

איסור גירוד במגרדת - התעמלות בשבת - איסור סיכה ומשמוש כדרך חול - ייחוד כלי לשבת באיסור עובדין דחול

תנן בשבת (קמ"ז.) סכין וממשמשין, אבל לא מתעמלין, ולא מתגררין וכו'. ופי' רש"י (ד"ה סכין) וז"ל: סכין שמן בשבת וממשמשין ביד על כל הגוף להנאה, אבל לא מתעמלין לשפשף בכח. ולא מתגררין גרסינן במגררת וכו', דהוה **עובדא דחול**, עכ"ל. מבואר מדבריו שאיסור גרידה במגררת הוא משום עובדא דחול, ונמשכו אחריו כמה ראשונים בפירוש האי דינא הלא המה, המאירי (ד"ה אמר), הר"י מלוניל (ד"ה ולא), הריבב"ן (ד"ה ולא), פסקי הרי"ד (ד"ה מתני'), ר' פרחיה (ד"ה ת"ר) בפירושו הראשון, המאורות (ד"ה ולא) והטור בסי' שכ"ז ס"ג.

ב. אמנם בהא דאין מתעמלין לא פירש רש"י טעם האיסור, וכן הטור שם (ס"ב) כתב כפירוש רש"י בזה, ולא פירש טעם הדבר, וז"ל: ולא ימשמש אלא ברפיון ידיים אבל לא בכח, עכ"ל. ברם בתויו"ט (פכ"ב דשבת מ"ר ד"ה אבל, והביאו המ"ב סי' שכ"ז סק"ז) ביאר הענין וז"ל: פירש הרב לשפשף בכח, וכן פירש רש"י, **ונראה דטעמא כמו שפירשו בלא מתגרדין דהוי כעובדא דחול**, עכ"ל[1].

ג. עוד תנן התם אין יורדין לקורדימא, ואמרינן עלה בגמ' (קמ"ז:) דטעמא דאיסורא משום פיקא. ופי' השי' להר"ן (ד"ה אין יורדין) וז"ל: פי' הרי"ף ז"ל שהטיט של אותו נהר הוא דבק הרבה, ואם רוחץ בו שמא יטבע בטיט ויצטרך לאחרים להעלותו ואיכא טירחא יתירא, **אי נמי משום עובדין דחול אולא מתגרדין דלעיל דסמוך ליה קאי דהוי טעמא משום עובדין דחול** כנ"ל, עכ"ל.

ד. עוד איתא התם (קמ"ז:) ת"ר סכין וממשמשין בבני מעיים בשבת, ובלבד שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, היכי עביד, ר' חמא בר חנינא אמר סך ואח"כ ממשמש, ר' יוחנן אמר סך וממשמש בבת אחת. וכתבו הפוסקים[2] דהלכתא כר' יוחנן, וכן פסק השו"ע סי' שכ"ז ס"ב. והכא נמי טעמא משום עובדא דחול, דכן דרך הגמ' להתבטאות בלשון שלא יעשה כדרך שעושה בחול על דבר האסור משום עובדא דחול, וכן כתב להדיא בלבוש (סי' שכ"ז ס"ב) וז"ל: ולא ימשמש ואח"כ יסוך או יסוך ואח"כ ימשמש **שזהו עובדא דחול**, עכ"ל. **ועתה אחר דהתברר לן שבד' מקרים הללו, א. גרידת גופו. ב. שפשוף בשמן בכח. ג. ירידה לקורדימא. ד. סיכה ומשמוש כדרך שעושה בחול, בכולם האיסור הוא משום עובדא דחול, יש לעיין מהו העובדין דחול האמור בכל אחד ואחד, וזה החלי בעזה"י בביאור העניין.**

א. אין מתגרדין

תנן בשבת (קמ"ז.) ולא מתגרדין, וכתב הרמב"ם בפירוש המשניות שם וז"ל: מתגרדין מגזרת להתגרד בו (איוב ב'), וכמוהו בלשון חכמים מתחككין, עכ"ל. וכן כתב הר"ח שם (קמ"ז:) וז"ל: אבל לא מתגרדין, גירוד זה הוא חיכוך בכלי וכו', עכ"ל. וכן הוא בערוך (ערך גרד) עיי"ש. אמנם בריבב"ן (קמ"ז: ד"ה ולא) פירש באופן אחר וז"ל: במגרדת שעשויה לגרוד ממנו הזיעה, עכ"ל. פשט נוסף בזה מצאתי בפסקי הרי"ד (ד"ה מתני') שכתב וז"ל: ואין מתגרדין במגרדת שדרך בנ"א להתגרד במרחץ, ואם רחץ בחמי טבריה אל יתגרד בשבת וכו', עכ"ל. וכן הוא בתוס' בב"מ (קי"ג. ד"ה ואת) וז"ל: אלא נראה לר"ת דהיינו מגרדתא שמגרדין בו בני אדם בבית המרחץ וכו', עכ"ל[3].

---

1. ועיין בכה"ח סי' שכ"ז אות ט"ז שהבין כן בדברי רש"י גופיה, שמה שכתב על אין מתגרדין שהוא משום עובדא דחול, קאי גם על אין מתעמלין. וכן נראה במחצה"ש בסי' שכ"ח ס"ק מ"ו שהבין כן בדברי רש"י. ועיי"ע בשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' ד' שאף הוא הבין כן בפשטות בדברי רש"י, עד הביאו דברי התויו"ט דחזינא מיניה שדברי רש"י מוסבים רק על אין מתגרדין.
2. הרי"ף הר"ח והרא"ש.
3. ועיין בבה"ג, ובספר המאורות שם (ד"ה ולא), שעירבו דין זה עם דין גרידת מנעל האמור בדף קמ"א ע"א, ומשמע קצת דס"ל דגרירה דהכא במנעל הוא, ועיי"ע במקור חיים בסי' שכ"ז ס"ג שציין בדין גרירה לסי' ש"ב, ועיי"ע בספר בית מנוחה (דף קמ"ז) מה שכתב בזה.

ואמרינן עלה בגמ' (קמ"ז:) ת"ר אין גוררין במגררת בשבת, רשב"ג אומר אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורר כדרכו ואינו חושש. וכתבו הפוסקים[4] דהלכה כרשב"ג שאם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה שרי, וכן פסק השו"ע סי' שכ"ז ס"ג. עוד איתא התם ר' שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגררתא דכספא, וכתב רש"י (ד"ה מגירתא) וז"ל: **לשבת**, עכ"ל. ובמחצה"ש בסי' שכ"ז (סק"א) דייק מדברי רש"י שכשמייחד מגרדת מיוחדת לשבת בלבד שרי, וז"ל: ומאי דוחקיה לרש"י לפרש לשבת, אע"כ דלא ניחא ליה לפרש דהם דברים בעלמא, **אלא דינא אשמועינן דאם מיוחד לשבת מותר**, ולכן אמו כשרצתה לייחד מגררת לשבת עשאתו לכבוד שבת, וא"כ ע"כ כשמייחדו לשבת מותר קמ"ל הש"ס האי דינא, עכ"ל. וכן העלה המג"א שם סק"א לדינא, והביאו המ"ב (שם סק"י) דאם ייחד מגררת לשבת שרי.

ויש לעיין בדבר דמאחר שטעם האיסור בגירוד במגררת הוא משום עובדין דחול, מדוע בב' אופנים אלו היינו להסיר טיט או צואה, וכן בכלי המיוחד לשבת שרי, והא סו"ס עובדא דחול הוא. והנה בפמ"ג שם (א"א סק"א) כתב וז"ל: ואפ"ה עושין כלי מיוחד לשבת **שלא יהיה עובדין דחול**, עכ"ל. וכן כתב המ"ב שם (סק"י) וז"ל: אמרינן בגמרא דאם היה לו כלי המיוחד לשבת שרי, וכתב המ"א דמזה נהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת, **דתו לא מחזי כעובדין דחול**, עכ"ל[5]. וכן על האי היתרא דרשב"ג במגרד להסיר טיט או צואה, כתב המ"ב שם (ס"ק י"א) בשם הלבוש וז"ל: **דתו לא מחזי ע"י הגירוד כעובדא דחול**, עכ"ל. אלא דהיא גופא צ"ב מדוע בב' אופנים אלו לא הוי עובדא דחול, וזה החלי בביאור העניין בעזה"י.

דעת הלבוש

כתב הלבוש (סי' שכ"ז ס"ג) וז"ל: ולא מגררין בכלי העשוי לכך, אע"פ שלפעמים אדם מגרר בו, אפי' אינו צריך לו לרפואה אלא לגרור בעלמא, וזה לא היה אסור בשבת משום עובדא דחול, דזה אינו דומה למלאכה ולא לטירחא יתירה[6], מ"מ כיון דלפעמים הוא מגרר בו ג"כ כשצריך לו לרפואה, לפיכך אסור לגרור בו בשבת אפי' אין כוונתו לרפואה, מפני שהוא כעובדא דרפואה דחול כשיעשהו משום רפואה ויאמרו הכל דגם עכשיו לרפואה קעביד, אבל אם היו ידיו ורגליו מטונפות בטיט וצואה יכול לגרור בו כדרכו כשאין כוונתו לרפואה, מפני שהוא ניכר שאינו עושה לרפואה, אלא להסיר הטיט והצואה הוא עושה, עכ"ל. מבואר מדבריו שהעובדין דחול האמור בגירוד היינו מהאופן הא' שכתב הכלכלת השבת (כללי המלאכות אות א' ד"ה אמנם) דדמי לדבר האסור, וה"נ דמי לרפואה, מאחר שפעמים שמתגררים לרפואה, ולכן אף באופן שאינו עושה לשם רפואה, מ"מ דמי לרפואה ויאמרו שעושה לשם רפואה, ולפיכך א"ש הא דשרי בגרור טיט או צואה, וכפי שביאר הלבוש דליכא לטעמא דאיסורא כלל, דהא לא יאמרו שעושה לרפואה בעוד שמתוך מעשיו נראה וניכר שעושה כדי להסיר טיט או צואה.

והנה בפמ"ג שם (משז"ז סק"ב) הביא דברי הלבוש, וכתב עליה וז"ל: עיין לבוש מה שכתב אין מגרדין דהרואה אומר לרפואה וזהו עובדין דחול, **איני יודע כעת מהיכן למד הפירוש כן**, עכ"ל. ולא זכיתי להבין דבריו, שהרי בטור שם (ס"ג) משמע להדיא כהלבוש וז"ל: אבל אם היו ידיו או רגליו מטונפות בטיט וצואה יכול לגרר כדרכו, **שאז ניכר שאינו עושה לרפואה**, עכ"ל. הרי להדיא מדבריו שאיסור גירוד הוא משום שנראה כעושה לרפואה, ולפיכך כשמגרר להסיר טיט או צואה דמינכר שאינו לשם רפואה שרי. ולאחר מכן ראיתי בספר תורת שבת סי' שכ"ז סק"ג שכתב נמי שבטור משמע כדברי הלבוש, עיי"ש.

ולענ"ד נראה דכן משמע נמי מדברי הרמב"ם, וכדי לבאר העניין נקדים, דהנה המעיין ברמב"ם בפכ"א מה"ש יראה שמהלכה כ"א עד הלכה ל"ב מונה הרמב"ם דברים האסורים משום רפואה בשבת, ובהלכה ל' כתב הרמב"ם את איסור גירוד במגררת וז"ל: אין מתגרדין במגרדת, ואם היו ידיו מלוכלכות בצואה או בטיט גורד כדרכו ואינו חושש, עכ"ל. ומשמע מסדר הדברים שאיסור גירוד הוא משום רפואה, ובפרט שבהלכה ל' גופא ממשיך הרמב"ם מעניין הרפואה וז"ל: סכין ומפרכין לאדם לענגו אבל לא לבהמה, ואם היה לה צער מותר להסיר צערה בסיכה ופירוך, בהמה שאכלה כרשינין הרבה מריצין אותה בחצר בשביל שתתרפא, ואם אחזה דם מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן, ואין חוששין שמא ישחק לה סמנין, עכ"ל. משמע להדיא שכל הלכה זו משום רפואה היא, ועל כן בפשטות נראה מדברי הרמב"ם שאיסור גירוד במגררת אינו משום עובדא דחול כלל, אלא מצד איסור רפואה הרגיל האסור משום שחיקת סממנים (ודלא כהלבוש), וביותר שהרי כתב את איסור הגירוד בסתמא, ולא פירש עליו הלשון "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול" כדרכו בכל פ' כ"א, וכן בשאר המקומות כשמדבר בדבר האסור משום עובדא דחול, וכמדומני שראיתי שמביאים בשם ספר אורה ושמחה שכתב כן בדעת הרמב"ם שאיסור גירוד משום רפואה הוא, אך אין הספר תחת ידי לעיין בזה. ברם במ"מ שם כתב על דברי הרמב"ם וז"ל: אין מתגרדין וכו', פרק חבית (שם קמ"ז:) ת"ר אין גורדין במגרדת בשבת, רשב"ג אומר אם היו ידיו מלוכלכות בטיט או בצואה גורד כדרכו ואינו חושש, ובהלכות והלכתא כוותיה, ע"כ, **ופירש"י מגרדת שקורין אשטריו"ל דהוי עובדין דחול**, עכ"ל. ומדהביא דברי רש"י שכתב שאיסור גירוד הוא משום עובדא דחול על דברי הרמב"ם, ולא כתב שהוא דלא כהרמב"ם כפי שמזכיר בשאר מקומות שאין הרמב"ם מפרש כרש"י, משמע דס"ל דלא פליגי, ואף להרמב"ם איסורו משום עובדא דחול. ומעתה ע"פ דברי המ"מ עולה אף מדברי הרמב"ם כדעת הלבוש, דמאחר שמשמעות דברי הרמב"ם שגרוד הוא משום רפואה כפי שהוכחנו, וכתב עליו המ"מ שמשום עובדא דחול הוא, נמצא שהוא עובדא דחול מהאופן האסור משום דדמי לדבר האסור, והיינו דדמי לרפואה.

ועתה אחר דהתברר לן דברי הלבוש יש לעיין טובא בדבריו, שכן לדבריו לא נהירא אמאי שרי במייחד כלי לשבת, דמאחר שאיסור גירוד הוא משום שיאמרו לרפואה קעביד שהוא איסור מצד הרואה, מה בכך שמייחד בינו לבין עצמו מגררת מיוחדת לשבת, הא סו"ס נראה כרפואה דמי יודע שמייחד מגררת לשבת, ואפי' אם יודעים שייחד אינו מובן דמה בכך, הא סו"ס יאמרו שלרפואה קעביד. ואולי אפשר דס"ל להלבוש דלא סגי בייחוד בעלמא, אלא בעי נמי שינוי בגוף המגררת שאינה עשויה כמגררת שמשתמשים בה בחול, כמשמעות לשון הגמ' (קמ"ז:) דעבדא ליה מגררתא **דכספא** המשונה משאר מגררות (שמשם הוא מקור ההיתר של ייחוד כלי לשבת), וכפי שהבאנו בסי' כ"ד בדין ייחוד כלי לשבת בשם כמה וכמה פוסקים, עיי"ש שהארכנו בזה, ולפיכך מאחר שרואים העולם שמשתמש במגררת משונה, זה גופא יהיה להם להיכר שאינו לרפואה, דאל"כ מדוע שינה.

אך לאחר העיון נראה שאין צריך לזה כלל, דאפשר שלדעת הלבוש אין היתר כזה של ייחוד כלי לשבת כלל, שהרי כמעט כל הפוסקים ראשונים גם אחרונים השמיטו האי התירא דייחוד כלי לשבת, הלא המה הרי"ף הרמב"ם הרא"ש הטור ועוד, ובכללם הלבוש והשו"ע בסי' שכ"ז, ובספר עולת שבת שם סק"ה עמד על כך, ונשאר בצ"ע מדוע השמיטוהו כיון דליכא מאן דחולק על זה בגמ', אמנם במחצה"ש בסי' שכ"ז (סק"א) כתב על כך וז"ל: דאיתא בשבת (קמ"ז:) ת"ר וכו' ר' שמואל בר יהודה עבדי ליה אימיה מגררא דכספא וכו', **והרא"ש לא העתיק הא דאימיה עבדי ליה וכו', ע"כ היה מפרש הדברים כפשטן ולא נ"מ לדינא, לכן השמיטו**, עכ"ל. הרי להדיא מדבריו דס"ל בדעת הרא"ש דאף במייחד מגררת לשבת אסור, מהא דהשמיט דברי הגמ' דאימיה דר' שמואל שהוא מקור היתר ייחוד כלי לשבת, וא"כ נוסיף אנן ונימא בדעת כל הפוסקים שהשמיטוהו, ובכללם הטור והלבוש דס"ל שגירוד הוא משום עובדא דחול דרפואה, דלהאי טעמא לא שייכא בסברא היתרא דייחוד כלי כלל, ובאמת שכן כתבו שם בהדיא האליה רבה (סק"ד) והבית מאיר בדעת כל הפוסקים שהשמיטו דין זה, דלא ס"ל האי היתרא דייחוד כלי, ואימיה דרב שמואל ארשב"ג דלהסיר טיט או צואה קאי, עיי"ש. ולאחר מכן ראיתי בספר תורת שבת שם סק"ג שכתב בדעת הלבוש והטור דליכא להאי היתרא כלל, ומדבריהם תמה על המג"א שהתיר במייחד כלי לשבת, וז"ל: ועוד דטעם האיסור הוא משום דמחזי כעושה לרפואה כמ"ש הלבוש, וכן משמע בטור, וכי כל דבר שנראה כעושה לרפואה יהא מותר אם עושה כן בשינוי, ועוד דבלקיחת כלי המיוחד לשבת אין שינוי אם עשוי כשאר כלים וכו', עכ"ל. ועיי"ש שאר דבריו הנפלאים.

ביאור נוסף מהו העובדא דחול האמור בגירוד במגרדת

איברא דמדברי הפמ"ג בסי' שכ"ז (משז"ז סק"א) משמע שאין זה טעם איסור גירוד, שהרי כתב בזה"ל: עיין לבוש מה שכתב אין מגרדין דהרואה אומר לרפואה וזהו עובדין דחול, **איני יודע כעת מהיכן למד הפירוש כן**, עכ"ל. ומדכתב שאינו יודע מהיכן למד הפשט כן, משמע דס"ל פשט אחר בביאור העובדין דחול האמור באיסור גירוד, ולא מצד דדמי לרפואה, וכן מהמג"א ושאר הפוסקים שנקטו לדינא האי היתרא דייחוד כלי לשבת, משמע בפשוטו דס"ל שאין טעם איסור גירוד משום רפואה כדברי הלבוש, דא"כ לא נהירא מה מועיל ייחוד כלי כפי שתמהנו לעיל, וא"כ יש לעיין מהו העובדין דחול האמור בגירוד לדבריהם.

והנראה לומר בביאור דבריהם בהקדם, דהנה בשו"ת אג"מ (חאו"ח ח"ד סי' ע"ד, טוחן אות ד') ביאר טעם האיסור להתגרד בכלי המיוחד לגירוד בזה"ל: והא דאין מגרדין בכלי העשוי לכך בסימן שכ"ז ס"ג, הא מגרדת הוא **כלי לנקות כשהוא מלוכלך**, כדחזינן שזה אמר רשב"ג שמותר ואיפסק כן, **ולנקות עצמו מחוייב כל אדם בע"ש לכבוד שבת, ולכן אינו יכול לנקות עצמו במגרדת כשהוא רק מלוכלך מעט, אף שבחול לוקח זה אף כשאינו מלוכלך כל כך אסור בשבת, שהרי הוא ממש עובדא דחול**, אבל לא אסרו כשאירע שנתלכלך, **אולי משום דלא שכיחא, או שהנקוי עדיף**, עכ"ל. מבואר מדבריו שהגירוד במגרדת אינו כדי להתחכך כדברי הר"ח שם (קמ"ז:), אלא מטרת הגירוד הוא כדי לנקות גופו[7], וטעם האיסור הוא משום שמאחר שהדרך בחול להתגרד במגרדת זו כדי לנקות גופו, שהרי מחויב הוא לנקות עצמו בכל ע"ש לכבוד שבת, א"כ כשמשתמש בה בשבת לנקות עצמו הוי עובדא דחול ממש, והיינו העובדא דחול מהאופן המקובל, שעצם זה שבחול משתמשים בקביעות בכלי זה, נמצא שכשמשתמש בו בשבת נראית השבת כאחד מימי החול שנוהג בה דברים הרגילים בחול, והא דשרי בגירור טיט או צואה אינו משום דאז לא הוי עובדא דחול כדכתב הפמ"ג, דלעולם אף בכה"ג הוי עובדא דחול דמאי שנא, אלא טעם ההיתר הוא משום דלא שכיחא או דניקוי עדיף כדכתב האג"מ. וכדברי האג"מ משמע להדיא בתוספתא דשבת (פי"ז הי"ב) דאיתא התם בזה"ל: אין מגרדין במגרדת ביו"ט, ואצ"ל בשבת, (ו)רשב"ג מתיר, וכן היה רשב"ג אומר שאם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה מגרדן **כדי שלא יטנפו כליו**, ע"כ. הרי מדברי התוספתא דאין טעם ההיתר במטונף בטיט או בצואה משום דלא הוי עובדא דחול, אלא טעמא אחרינא איכא בהו, והוא משום שלא יטנפו כליו, ונראה שזה גופא כוונת האג"מ שכתב דניקוי עדיף, היינו שכדי שלא יטנף התירו לו הגירוד.

ומעתה לדברי האג"מ מבואר שפיר טעם ההיתר בכלי המיוחד לשבת, שהרי כל האיסור בגירוד הוא משום שמשתמשים בכלי זה בקביעות בחול לניקוי הגוף, ועל כן השימוש בו מהוה זלזול לשבת שנראית השבת ע"י זה כחול, ועל כן כשמייחד כלי לשבת שאינו משתמש בו בחול, ליכא לטעמא דאיסורא כלל, שהרי האיסור הוא מצד הכלי, והוא אינו משתמש בכלי שמשתמש בחול ולפיכך שרי. וכעין זה כתב האג"מ גופיה במקום אחר (חאו"ח ח"ב סי' ע"ח) גבי השימוש במסרק שייחדו לשבת הנגזר מדין מגרדת, כדמבואר במ"א סי' שכ"ז (סק"א), ושווים הם לדינא, וז"ל: וגם אפשר סובר[8] כטעם הפמ"ג שכתב שלא יהיה כעובדין דחול, פי' דאם תיקח אותו הבראש (היינו מסרק) **שמשתמשת בו גם בחול, הוא עובדין דחול** אף שתעשה בו דבר היתר וכו', ולכן צריכה לייחד לשבת דווקא ששוב אין כאן עובדין דחול, **כיון שאינה נוטלת אותו ה"בראש" שבחול אלא "בראש" המיוחד**, וא"כ א"צ שיהיה "בראש" כזה שאינו שייך לעשות בו סריקת שערות הראש אף לטעם הפמ"ג, עכ"ל.

וכדי לבאר הענין טפי נוסיף ונימא, דהנה כתב שם רש"י (קמ"ז. ד"ה ולא) וז"ל: מתגררין גרסינן **במגררת** דהוי עובדא דחול, עכ"ל. וכן כתב הטור (סי' שכ"ז ס"ג) וז"ל: ולא מגררין **בכלי העשוי לכך** שהוא כעובדא דחול, עכ"ל. וכן פסק השו"ע שם ס"ג וז"ל: אין מגרדין **בכלי העשוי לכך**, עכ"ל. ומקורם הוא מהברייתא (קמ"ז:) ת"ר אין גוררין **במגררת** בשבת וכו', כפי שכתב בביאור הגר"א על אתר. ומשמעות הדברים היא דהעובדא דחול הינו מצד הכלי, וכן כתב הכה"ח שם (אות י"ח) לדייק מדבריהם וז"ל: אין מגרדין בכלי העשוי לכך שהוא כעובדא דחול, טור וכ"כ ב"י בשם רש"י, **משמע אבל בידיו מותר לגרד**, עכ"ל. וכן כתב המ"ב שם (סק"ט) לדינא וז"ל: **אבל יכול לגרד בידיו על הבשר** וכו', עכ"ל. העולה מהדברים באופן ברור שהעובדא דחול האמור בגירוד, אינו מצד עצם הגירוד, דעצם הגירוד אינו עובדא דחול דהא חזינא דשרי לגרד בידו, אלא העובדא דחול שם הוא אך ורק מצד הכלי, היינו המגררת שהוא כלי שמשתמשים בו בחול, ולפיכך א"ש דשרי במגררת המיוחדת לשבת, דכיון דכל האיסור הוא מצד המגררת מטעם שמשתמש בה בחול, ממילא כשמייחד מגררת לשבת שאינו משתמש בה בחול, ליכא לטעמא דאיסורא וכפי שכתבנו לעיל, כך נראה לבאר העובדין דחול האמור בגירוד לדעת הפמ"ג, ועיין מה שכתבנו בזה בסי' כ"ד בדין ייחוד כלי לשבת בארוכה וביתר ביאור.

דעת רבנו פרחיה

פשט נוסף מצאתי בס"ד בטעם איסור גרירה במגררת בחי' ר' פרחיה (קמ"ז: ד"ה ת"ר) וז"ל: ת"ר אין גורדין וכו' שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, **אי נמי שמא ישיר שער גופו בגרידה**, עכ"ל. הרי מדבריו שטעם האיסור הוא משום חשש השרת שיער, ולולא דבריו היה אפשר דזהו גופא העובדין דחול האמור בגירוד, היינו מהאופן האסור משום חשש שמא יגיע למלאכה, והיינו למלאכת גוזז, אך מדבריו חזינא שגזירה רגילה היא ולא עובדין דחול, שהרי כתב "אי נמי", משמע שפשט נוסף הוא[9].

דעת הבאר משה

אחר הדברים האלה ראיתי בשו"ת באר משה (חאו"ח ח"א סי' ל"ב אות ד') שהאריך טובא לבאר ענייני עובדא דחול בטוב טעם ודעת, וכתב וז"ל: הא דאמרו סכין וממשמשין אבל לא מתעמלין ולא מתגררין, ופי' התויו"ט (שם) דלא מתעמלין בכח משום דהוא עובדין דחול, ולא מתגררין במגררת והוא כלי העשוי לכך, ופרש"י (שם) דהוי עובדא דחול, וכאן א"א לבא לידי איסור ועכ"ז אסרו משום עובדא דחול, **ונראה דהטעם משום טירחא יתירה** וכו', עכ"ל. ולא זכיתי להבין מאי טרחא יתירה איכא בגירוד, וצ"ע[10].

ב. אין מתעמלין

והנה בפירושא דאין מתעמלין מצאנו חילוקי לשונות בראשונים ונציע דבריהם, שיטת רש"י (ד"ה אבל) שהוא שפשוף ידיו על גופו בכח, וז"ל: אבל לא מתעמלין לשפשף בכח, עכ"ל[11]. וכן פירשו כמה ראשונים שם, הלא המה הר"י מלוניל (ד"ה אבל), הריבב"ן (ד"ה לא), הנמ"י (ד"ה אבל), והמאירי (ד"ה אמר) בתחילת דבריו. ולהאי פירושא טעמא דאיסורא הוא משום עובדא דחול, כפי שכתב התויו"ט (פכ"ב דשבת מ"ו) שהבאנו לעיל, ובפשוטו היה נראה שהוא עובדא דחול מהאופן האסור משום טרחא יתירה, והיינו משום שמאמץ את ידיו לשפשף בכח, ולאחר מכן מצאתי בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו ס"ד) שנראה מדבריו שהבין כן ברש"י הנזכר, שכן כתב וז"ל: בפירושא ובטעמא דלא מתעמלין רש"י מבאר דהביאור של דלא מתעמלין דהוא לשפשף בכח, וטעם האיסור מפרש ע"ז ועל הא דלא מתגררין, טעמא דאיתא בגמ' שם גבי סכין ומשמשין, והיינו משום דהוי עובדא דחול, **וכן משמע לכאורה דגם הרמב"ם מפרש כן**, דכותב בפיה"מ מתעמלין כמו מתיגעין, והוא מגזרת עמל שיעמול האדם (קהלת א'), עמלו בוניו בו (תהלים קכ"ז), והוא העמל והיגיעה, ומשמע מזה בפשטות שהרמב"ם מפרש שאיסור המתעמלין הוא **בגלל העמל והיגיעה בעצמה, שאין גופו נח והוי עובדא דחול**, עכ"ל. הרי שהבין בדעת רש"י שהעובדא דחול האמור באין מתעמלין הוא משום עמל ויגיעה, וכן כתב בשו"ת באר משה (ח"א סי' ל"ב אות ד') בדעת רש"י כפי שהבאנו לעיל[12].

אמנם ברמב"ם בפכ"א מה"ש הכ"ח פירש הא דאין מתעמלין באופן אחר, וז"ל: ואין מתעמלין בשבת, אי זה הוא מתעמל, זה שדורסים על גופו בכח עד שייגע ויזיע או שיהלך עד שייגע ויזיע, **שאסור ליגע עצמו כדי שיזיע בשבת מפני שהיא רפואה**, עכ"ל. מבואר מדבריו שלהתעמל פירושו לייגע עצמו כדי להזיע, ואיסורו הוא משום רפואה ולא משום עובדין דחול וטירחא (דאין האיסור מצד היגיעה אלא מצד הזיעה שהיא רפואה לאדם), ודלא כפירוש רש"י הן מצד המקרה הן מצד הטעם.

משא ומתן בדברי השלטי גיבורים

והנה בשלט"ג שם (ס"ב: מדפי הרי"ף אות ב') כתב וז"ל: לפי' רש"י והטור או"ח סי' שכ"ז דווקא לשפשף ברפיון ידיים בנחת להנאה הוא דשרי, אבל לא בכח, ולפי' מיי' פכ"א מה"ש משמע דאפי' בכח יכול לשפשף כל עוד שלא יכוון לבוא לידי זיעה, עכ"ל. אך זאת למודעי שאין דבריו מוסכמים, דהנה בסי' שכ"ח סמ"ב הביא הטור את דברי הרמב"ם להלכה דאין מתעמלין היינו כדי להזיע, ומשום רפואה הוא, ובב"ח שם (ד"ה כתב) כתב בזה"ל: אע"פ דבסי' שכ"ז כתב רבינו כפי' רש"י על הך דאין מתעמלין, סבירא ליה לרבינו דלענין דינא לא פליגי, וזה וזה אסור, עכ"ל. הרי מדבריו בדעת הטור דאף להרמב"ם אסור לשפשף בכח כדברי רש"י, ודלא כהשלט"ג. אך לקושטא דמילתא נראה לכאורה שאין ראיה מדברי הטור כלל, דאפשר דלעולם סבירא ליה להטור דהרמב"ם פליג עליה דרש"י ומתיר אפי' בשפשוף בכח וכדברי השלט"ג, אלא דרש"י לא פליג עליה דהרמב"ם במתעמל כדי להזיע, דמודה ליה בזה דאסור משום רפואה, ולפיכך הביא הטור דברי הרמב"ם בסי' שכ"ח הגם שפ' בסי' שכ"ז כרש"י, דתפס כשיטת רש"י לחומרא, וע"ד שכתב המחצה"ש בסי' שכ"ח (ס"ק מ"ו) שם בדעת השו"ע, עיי"ש ודו"ק[13].

---

4. רי"ף, רא"ש, רמב"ם (פכ"א מה"ש ה"ל), בה"ג, ראבי"ה (סי' ר"ב) ועוד.
5. וכן כתב השלט"ג במס' סנהדרין (ה. מדפי הרי"ף אות א') עיי"ש, והבאנו דבריו בדין ייחוד כלי לשבת, עיי"ש.
6. ובמאמר המוסגר חזינא מדבריו שדברים שיש בהם חשש מלאכה או דברים שיש בהם טרחא יתירה, נכנסים תחת השם עובדין דחול, והוא סייעתא לדברי הכלכלת השבת (כללי המלאכות אות א').
7. וכן כתב בספר מנחת ביכורים על התוספתא פי"ז דשבת הי"ב (ד"ה מגררת) וז"ל: מגררת גרסינן, לגרר גופו ומנקה האבק מעל גופו, עכ"ל. הרי להדיא מדבריו שהגירוד אינו להתחכך אלא לנקות הגוף.
8. הוא ביאור דברי המחצה"ש דאפי' בכלי העשוי כעין כלי של חול, כל שמייחדו לשבת שרי, ודלא כהמאמר מרדכי עיי"ש.
9. ועיי"ע מה שכתב בדף קמ"א ע"ב (ד"ה אין) גבי גירוד מנעל מן הטיט, שהוא משום שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול.
10. ועיי"ע בשו"ת מחזה אליהו סי' ע"ב אות כ"ג שכתב אף הוא שהוא עובדא דחול מהאופן האסור משום זילותא דשבת או טרחא יתירה, ואינו מגזרת מלאכה, ועל כן מותר הוא לצורך מצוה.
11. ועיין בתהל"ד סי' שכ"ח ס"ק ע' שכתב בדעת הטוש"ע דהא דאסור לשיטת רש"י לשפשף בכח לבריא לתענוג, היינו דווקא בסך, ודומיא דסכין וממשמשין, אבל דעת הא"ר בסי' שכ"ז סק"ג דאף לדעת רש"י אסור אף בלא סך.
12. ועיי"ע בשו"ת מחזה אליהו סי' ע"ב אות כ"ג שמנה אף הוא אופן זה בסוגי העובדא דחול האסורים משום זילותא וטרחא שאין בהם סרך מלאכה, ושרו לצורך מצוה. ועיי"ע בספר תורת שבת סי' שכ"ז סק"ב שנראה מדבריו שלרש"י איסורו משום רפואה,

ברם אשכחנא סייעתא אחריתא לדברי הב"ח, דהנה בר"ח (קמ"ז: ד"ה סכין) כתב וז"ל: סכין וממשמשין, והלכתא כר"י דאמר סך וממשמש בבת אחת, **והוא משמוש ביד בקלות**, אבל לא מתעמלין פ' פושטין ומקפלין זרועותיהם לפניהן ולאחריהן, וכן רגליהן ע"ג ירכותיהן ומתחממין **ומזיעין**, **והוא כמין מעשה רפואה ואסור**, עכ"ל. הרי שפירש המימרא דאין מתעמלין כהרמב"ם שהוא משום רפואה, ואפ"ה אסר לשפשף בכח אפי' שלא בשביל להזיע, העולה מדבריו שאין הדבר מוכרח בדעת הרמב"ם שלשפשף בכח שרי, דאע"פ שפירש שאין מתעמלין הוא משום רפואה, מ"מ אפשר שאסור לשפשף בכח אף בלא זיעה וכהר"ח, ועל כן איני מבין ראיית השלט"ג מפכ"א מה"ש כלל.

איברא דמדברי הרמב"ם במקום אחר ישנה ראייה ניצחת להשלט"ג, דהנה ברמב"ם בפירוש המשניות (פכ"ב דשבת מ"ו) כתב לבאר הא דתנן סכין וממשמשין בזה"ל: וענינו משיכה וגרירה, כלומר **כשמושכין וגוררין הידים על הבשר בחוזק**, עכ"ל. הרי להדיא מדבריו דשרי לשפשף בשרו בכח, ולא חישיינן לזה משום עובדא דחול, ופלא הוא לי שלא הזכיר אחד מן הפוסקים דברי הרמב"ם הללו שהוא להדיא כהשלט"ג.

ג. אין יורדין לקורדימא

ועתה נשוב לבאר מהו העובדין דחול האמור בירידה לקורדימא, דהנה תנן במס' שבת (קמ"ז.) אין יורדין לקורדימא, ואמרינן עלה בגמ' (קמ"ז:) דטעמא דאיסורא משום פיקא, ופי' רש"י (ד"ה משום) וז"ל: טיט של אותו נהר מחליק, ובגדי אדם נישורין במים כשהוא נופל, **ואתי לידי סחיטה**, עכ"ל. וכן נראה מדברי הרמ"א בסי' ש"א סמ"ו שכתב וז"ל: ואסור לילך בשבת במקום שיכול להחליק וליפול למים, שמא ישרו כליו ויבוא לידי סחיטה, עכ"ל. והיינו דברי הגמ' לפירוש רש"י. ומאידך הר"ח (שם ד"ה אין) והרי"ף (ס"ב: ס"ג. מדפיו) כתבו ב' טעמים אחרים בהא דאין יורדין לקורדימא, וז"ל הרי"ף: אין יורדין לפילומא, מאי טעמא משום נקא, פירוש בקעה, ויש שם מים ותחתיו טיט כמו דבק, ואם ירד אדם שם חוששין שמא יטבע באותו הטיט וידבק שם, ואינו יכול לעלות עד שמתקבצין בני אדם ומעלין אותו משם, ויש מי שאומר הרוחץ באותה בקעה מצטנן, ואותן המים משלשלין את בני המעים, עכ"ל. אלא שיש לעיין בב' טעמים אלו, דמה בכך שיטבע ויתקבצו בנ"א להעלותו, וכן מה בכך שמים הללו משלשלים. והביאור בזה דהנה הרמב"ם בפכ"א מה"ש הכ"ט כתב בזה"ל: **אין רוחצין במים שמשלשלין, ולא בטיט שטובעין בו** וכו', מפני שכל אלו צער הן, **וכתוב וקראת לשבת עונג**, עכ"ל. וב' מקרים אלו שכתב הרמב"ם היינו מים המשלשלין וטיט שטובעין בו, הם הם ב' הפשטים שכתב הרי"ף בהא דאין יורדין לקורדימא, כפי שביאר המ"מ במקום, וע"ז סיים הרמב"ם שהטעם לאסור דברים אלו הוא מפני שצער הם, וכתוב וקראת לשבת עונג, היינו שמבטל בכך מצוות עונג שבת.

ברם חזינא בשו"ת הרדב"ז (סי' אלף תנ"ו) שכתב בדעת הרמב"ם שרחיצה במים המשלשלין משום רפואה הוא דאסירא, ולא משום ביטול עונג שבת, ומה שכתב הרמב"ם משום ביטול עונג שבת קאי על שאר הדברים שכתב בהלכה זו. אך דא עקא שמפשטות דברי הרמב"ם נראה שכל מה שכתב בהלכה כ"ט כולל רחיצה במים המשלשלין, הוא משום ביטול עונג שבת, וכמדומני שראיתי שיש שכתבו כך להדיא בדעת הרמב"ם שאף במים המשלשלין הוא משום ביטול עונג שבת.

והנה בשיטה להר"ן (ד"ה אין יורדין) הנזכר לעיל, ביאר פירוש קמא דהרי"ף באופ"א וז"ל: פי' הרי"ף ז"ל שהטיט של אותו נהר הוא דבק הרבה, ואם רוחץ בו שמא יטבע בטיט ויצטרך לאחרים להעלותו, **ואיכא טירחא יתירא**, עכ"ל. הרי מדבריו שאינו משום ביטול עונג שבת, אלא משום טירחא יתירה שיצטרכו בני אדם לטרוח להעלותו, ובאמת דכן משמע מלשון הרי"ף שהוסיף וז"ל: "עד שמתקבצין בני אדם ומעלין אותו משם", ואי משום ביטול עונג שבת מה לו להוסיף דבר זה, דלא מסתבר שביטול העונג הוא לבנ"א המצילים, אלא הצער הוא לטובע, אלא ע"כ שמשום טרחת המצילים אתינן עלה.

וזה עתה ראיתי פשט חדש בהא דאין יורדין לקורדימא ברמב"ם בפיה"מ שם, שכתב דאיסורו הוא משום שהנכנס לשם עלול להזיע מהחום המצוי שם, וגזרו על הזיעה בשבת, וז"ל: פילומה מערת מים, ויש שם חמימות מפני שהוא סגור, והנכנס לשם מזיע, והזיעה בשבת אסורה, עכ"ל. ויש לעיין בדבריו, שהרי ביד החזקה כתב טעם אחר בזה כפי שהבאנו דבריו לעיל, וצ"ע. ועיי"ע בפירוש הר"י מלוניל שם (והובא דבריו בשיטה להר"ן שם ד"ה אין) שכתב טעם אחר בזה, והוא מפני שדבר זה הוא סכנה למי שהוא תש כח ורך הלבב, עיי"ש.

העולה עד עתה ו' טעמים בהא דאין יורדין לקורדימא, א. חשש סחיטה (רש"י). ב. ביטול עונג שבת (רמב"ם פכ"א מה"ש הכ"ט). ג. טרחא יתירה (שיטה להר"ן בדעת הרי"ף). ד. איסור רפואה לפי הפשט שהוא מים המשלשלין (רדב"ז בדעת הרמב"ם). ה. משום גזירת זיעה (רמב"ם פיה"מ). ו. משום סכנה לאיש תש כח ורך לבב (ר"י מלוניל)[14].

ומעתה אחר דהתברר לן כל השיטות בטעם האיסור, נבוא לבאר העובדא דחול האמור בדברי השי' להר"ן בירידה לקורדימא, דהנה לפי הטעמים הנזכרים אפשר לבאר העובדא דחול האמור בזה בכמה אנפי, או שהוא מהאופן האסור משום חשש מלאכה, והיינו שמא יגיע לסחיטה כדכתב רש"י, או שהוא מהאופן האסור משום טרחא יתירה, ועל פי השיטה להר"ן בפשט א' בדעת הרי"ף משום טרחת המצילים, או שהוא מהאופן האסור משום זילותא דשבת, והזילותא הכא הוא מה שנגרם לו צער וביטול עונג שבת כתוצאה מטבילה זו. אך האמת יורה דרכו שמדברי השי' להר"ן לא משמע כן, שהרי כתב וז"ל: אי נמי משום עובדין דחול **אולא מתגרדין דלעיל דסמוך ליה קאי**, דהוי טעמא משום עובדין דחול כנ"ל, עכ"ל. משמע מדבריו שהוא עובדין דחול מהאופן האמור בגירוד, דהא עליה קאי, ובגירוד ליכא לכל הני טעמי שכתבתי, ועל כן היותר מיושב הוא שהוא עובדין דחול מהאופן המקובל, שעצם היותו מעשה הרגיל בחול מהוה זילותא לשבת כבגירוד, ע"ד שהבאנו מהאג"מ לעיל, או משום דדמי לרפואה ע"ד שכתב הלבוש.

ד. שלא לסוך ולמשמש כדרך שעושה בחול

ועתה נשוב לבאר העובדין דחול האמור בסיכה ומשמוש כדרך חול, דבפשוטו היה נראה שהעובדא דחול האמור בהא דאין ממשמשין וסכין בשמן כדרך שעושה בחול, הוא מהאופן האסור משום זילותא דשבת, דמאחר שעושה כדרך רגילותו ביום חול, זה גופא הוי ביזוי וזלזול בשבת שנראית כאחד מימי החול והמעשה, ולפיכך כשמשנה מדרך חול שרי שיש היכר שאינו כחול ולא הוי זילותא, וכן כתב בקצוה"ש ח"ח עמוד ק"ג עיי"ש. אמנם ברמב"ם בפכ"א מה"ש הכ"ח כתב בזה"ל: סכין וממשמשין בבני מעיים בשבת, והוא שיסוך וימשמש וכו' כדי שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, ואין מתעמלין וכו' מפני שהוא רפואה, וכן אסור וכו' מפני שמעמלת ומרפאה, עכ"ל. משמע מדבריו שאיסור סיכה כדרך חול הוא משום רפואה, שהרי כללו בהלכה של דברים האסורים משום רפואה, ובפרט שבפרק זה מהלכה כ"א עד הלכה ל"ב מונה דברים האסורים משום רפואה בשבת, משמע דמשום רפואה הוא. אלא שא"א לומר שהוא משום איסור רפואה ממש, שהרי מאידך כתב שהוא משום שלא יעשה כדרך שעושה בחול, ועל כן נראה בביאור דבריו ע"ד דברי הלבוש בדין גירוד במגררת, שהוא עובדא דחול מהאופן האסור משום דדמי לדבר האסור, והיינו שנראה כרפואה דיש שסכין בשמן לרפואה, ועל כן אף שסך לתענוג יאמרו הכל שסך לרפואה, ויבואו לעשות לרפואה ולשחוק סממנים. ולאחר מכן ראיתי בדמשק אליעזר בסי' ש"ב (ס"ק מ"ב) שביאר דברי הגר"א בדעת הרמב"ם גבי קינוח ידיו במפה, ובתוך דבריו כתב וז"ל: דמ"ש בגמ' (קמ"ז:) **גבי סכין וממשמשין בבני מעיים ובלבד שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול**, ועוד בכמה מקומות בש"ס, **בכולהו לא גזרו דלא ליעבד כמו בחול, הוא רק בדבר שיכול לבא לידי איסור דאורייתא**, ולהכי מפרש גם כאן דהא דאסור לקנח כדרך שעושה בחול דיבוא לידי כיבוס דאורייתא, עכ"ל. הרי מדבריו דאף הכא משום חשש מלאכה הוא, וצ"ל דהיינו חשש שחיקת סממנים כדכתבנו. ועיין בשו"ת באר משה (ח"א סי' ל"ב אות ד') שביאר שהוא מהאופן האסור משום טרחא.

* * *

דין ייחוד כלי לשבת בדבר האסור משום עובדין דחול

א. מקור דין ייחוד כלי לשבת בעובדין דחול וטעמו

תנן בשבת (קמ"ז.) ולא מתגררין, וכתב הרמב"ם בפירוש המשניות וז"ל: מתגרדין מגזרת להתגרד בו (איוב ב'), וכמוהו בלשון חכמים מתחככין, עכ"ל. וכן כתב הר"ח שם (קמ"ז:) וז"ל: אבל לא מתגרדין, גירוד זה הוא חיכוך בכלי וכו', עכ"ל. וכן הוא בערוך (ערך גרד) עיי"ש. מבואר מדבריהם שגירוד האמור במשנה הוא לצורך חיכוך גופו. אמנם בריבב"ן (קמ"ז: ד"ה ולא) פירש באופן אחר וז"ל: במגרדת שעשויה לגרוד ממנו הזיעה, עכ"ל. ובפסקי הרי"ד (ד"ה מתני') כתב וז"ל: ואין מתגרדין במגררת שדרך בנ"א להתגרד במרחץ, ואם רחץ בחמי טבריה אל יתגרד בשבת וכו', עכ"ל. וכן הוא בתוס' בב"מ (קי"ג. ד"ה ואת) וז"ל: אלא נראה לר"ת דהיינו מגרדתא שמגרדין בו בני אדם בבית המרחץ וכו', עכ"ל[15]. ובטעם האיסור פי' רש"י (ד"ה ולא) וז"ל: מתגררין גרסינן, במגררת שקורין אשטריילא **דהוי עובדין דחול**, עכ"ל. ונמשכו אחריו כמה ראשונים בפירושא דהאי דינא, הלא המה המאירי (ד"ה אמר), הר"י מלוניל (ד"ה ולא), הריבב"ן (ד"ה ולא), פסקי הרי"ד (ד"ה מתני'), ר' פרחיה (ד"ה ת"ר) בפירושו הראשון, המאורות (ד"ה ולא) והטור בסי' שכ"ז ס"ג.

ואמרינן עלה בגמ' (קמ"ז:) ר' שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגררתא דכספא, וכתב רש"י (ד"ה מגירתא) וז"ל: מגירתא דכספא **לשבת**, עכ"ל. ובמחצה"ש (סי' שכ"ז סק"א) דייק מדברי רש"י דאע"פ דאסרינן להתגרר במגררת בשבת, מ"מ אם ייחד מגררת מיוחדת לשבת שרי, וז"ל: אבל רש"י פי' מגררתא דכספא לשבת, עכ"ל, ומאי דוחקיה לרש"י לפרש לשבת, אע"כ דלא ניחא ליה לפרש דהם דברים בעלמא, **אלא דינא אשמועינן דאם מיוחד לשבת מותר**, ולכן אמו כשרצתה לייחד מגררת לשבת עשאתו לכבוד שבת, וא"כ ע"כ כשמייחדו לשבת מותר קמ"ל הש"ס האי דינא, עכ"ל[16]. ולאחר מכן ראיתי שכבר קדמו השלט"ג במס' סנהדרין (ה. מדפי הרי"ף אות א'), ודייק כן מדברי רש"י, וז"ל: וקאמר התם תלמודא דאימיה דרב שמואל עבד ליה מגררת של כסף, ופרש"י לשבת, ולא ידעתי מה הועילנו רש"י, **אלא זה דבשביל שהיה מגררת של כסף היה מותר לגרור בה, דלא הויא תו עובדא דחול**, עכ"ל. וכן דייק העולת שבת שם סק"ה מעצם דברי הגמ', מבלי להזכיר דברי רש"י, וז"ל: אין מגרדין וכו', פי' רש"י הטעם משום דהוי עובדין דחול, ואיתא שם בגמרא דאם יש **מגרדת מיוחדת לשבת** מותר לגרד בשבת, דאמרינן התם רב שמואל בר יהודה עבדי ליה אמו מגררתא דכספא וכו', עכ"ל. וכן הוא במג"א (שם סק"א) וז"ל: ואמרינן בגמ' (קמ"ז:) דאם היה לו מגרדת המיוחד לשבת שרי, ומזה נהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת, עסס"י ש"ג, עכ"ל. וכן הוא בתו"ש שם סק"ד.

וטעם הדבר שהתירו כשמייחד כלי לשבת, כתב הפמ"ג שם (א"א סק"א) וז"ל: ואפ"ה עושין כלי המיוחד לשבת **שלא יהיה עובדין דחול**, עכ"ל. וכן הוא במ"ב (שם סק"י) וז"ל: אמרינן בגמ' דאם היה לו כלי המיוחד לשבת שרי, וכתב המ"א דמזה נהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת, **דתו לא מחזי כעבדין דחול**, עכ"ל. מבואר מדבריהם דטעם ההיתר הוא משום שכשהוא כלי המיוחד לשבת, תו לא הוה עובדא דחול, וליכא לטעמא דאיסורא כלל. וביאור הדבר הוא, דמאחר שכל איסור גירוד הוא משום "עובדא דחול" כמשמעו, היינו משום שמשתמשים בדבר זה בחול, וע"י כן נראית השבת כאחד מימי החול, א"כ באופן שמייחד מגררת מיוחדת לשבת שבמגררת זו אינו משתמש בחול, ליכא טעמא למיסר משום עובדא דחול, שהרי אינו דבר שמשתמשים בו בחול. וכן משמעות דברי הראבי"ה בסי' ר"ב שכתב וז"ל: רב שמן בר יהודה עבדא ליה אימא מגררתא דכספא, פירש רבינו שלמה לצורך השבת **משום שינוי**, עכ"ל. הרי מדבריו שענין ייחוד הכלי הוא לשנות מדרך חול. וכן משמע בתורת שבת סי' שכ"ז סק"ג שטעם היתר זה הוא משום שינוי מדרך חול, עיי"ש[17].

ולפ"ז נפקא דהיתר זה של ייחוד כלי לשבת אינו דין פרטי על איסור גרור במגררת, אלא דין כללי בכל דבר האסור משום עובדא דחול, שכשמייחד כלי לשבת תו לא הוה עובדא דחול וכדביארנו, ובאמת דכן חזינא מדברי הרבה מן הפוסקים שכתבו היתר זה של ייחוד כלי לשבת אף על שאר דברים האסורים משום עובדין דחול, ונציע כמה דוגמאות בזה. **א.** בשלטי גיבורים במס' סנהדרין (ה. מדפי הרי"ף אות א') כתב וז"ל: ואם תאמר מנין יצא זה המנהג לעשות הסקקא"ה[18] של כסף, כיון דשל עץ סגי ביחוד, אפשר דהטעם הוא כי באולי אע"פ שצחוק בחנם שרי, אסור לצחוק בשל עץ משום דדמי לעובדא דחול, דומיא דמגררת דאמר בפ' חבית דף קמ"ז דאסור לגרור גופו במגררת משום דמחזי כעובדא דחול, וקאמר התם תלמודא דאימיה דרב שמואל עבד ליה מגררת של כסף, ופרש"י לשבת, ולא ידעתי מה הועילנו רש"י, אלא זה דבשביל שהיה מגררת של כסף היה מותר לגרור בה, דלא הויא תו עובדא דחול, עכ"ל[19]. ובמג"א בסי' של"ח סק"ה הביא דבריו, והביאו המ"ב שם ס"ק כ"א[20]. הרי להדיא מדבריו דאף בעובדא דחול האמור במשחק הנזכר, נאמר ההיתר של ייחוד כלי לשבת.

ב. וכן חזינא במג"א בסי' שכ"ז סק"א כפי שהבאנו לעיל, שכתב וז"ל: ואמרינן בגמ' (קמ"ז:) דאם היה לו מגרדת המיוחד לשבת שרי, **ומזה נהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת**, עסס"י ש"ג, עכ"ל. הרי מדבריו דאף בשאר דברים האסורים משום עובדין דחול כשימוש במסרק, שרי במייחד כלי מיוחד לשבת[21].

ג. כתב האגור (סי' תקי"ח) בשם המהרי"ל, וז"ל: ובתשובת מהרר"י מולן ז"ל אסר להכות בשבת על הדלת בכלי המיוחד לשם להשמיע קול, עכ"ל. וכן פסק הרמ"א בסי' של"ח ס"א לדינא וז"ל: ואסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת, אף על פי שאינו מכוין לשיר, **מ"מ הואיל והכלי מיוחד לכך אסור**, ולכן אסור לשמש להכות על הדלת לקרוא לבית הכנסת ע"י הכלי המיוחד לכך, אלא מכה בידו על הדלת, עכ"ל. וכתב המג"א סק"ג וז"ל: ויש מקומות שלוקח כלי אחר להכות בשבת, עכ"ל. וכן כתב התו"ש שם סק"ב וז"ל: ויש מקומות שלוקחין כלי אחר להכות לבה"כ בשבת, עכ"ל. ובביה"ל שם (ד"ה הואיל) דייק מדברי התו"ש הנזכר דאיסור השמעת קול בכלי המיוחד לכך, לאו משום שבות גמור הוא, אלא משום דמחזי כעובדא דחול, ועל כן מתיר בכלי המיוחד רק לשבת, ע"פ מה שמבואר בסי' שכ"ז ס"ג, והוציא מזה לדינא דכשאינו יכול לכנוס לביתו בלילה לישן, אין לך צורך שבת יותר מזה ושרי, ע"ד מה דשרינן עובדין דחול במקום מצוה, עיי"ש, עכ"פ חזינא להדיא מדבריו שהיתר ייחוד כלי לשבת אמור בכל הדברים האסורים משום עובדא דחול, ולא רק בגרור במגררת[22].

ד. עוד מצאתי לכמה מפוסקי זמננו שאף הם דימו והתירו כמה דברים האסורים משום עובדין דחול היכא שמייחד כלי לשבת, דהנה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' נ') כתב לאסור הצחצוח במברשת שיניים (אפי' כשאין החששות של סחיטה, הורדת דם וממרח), וכן השימוש במברשת המיוחדת לניקוי כלים מצד עובדא דחול, ע"פ מה שכתב הביה"ל בסי' ש"ב ס"א (ד"ה ועיין) בשם הכלכלת שבת לאסור ניקוי הבגד במכבדת העשויה משערות, משום עובדא דחול, וע"פ מה שכתב עוד בסי' של"ז ס"ב (ד"ה הקלים) לאסור כיבוד הבית בבארש"ט הרך משום עובדא דחול, ודייק כן מהלבוש עיי"ש, וסיים המנח"י לפ"ז לדינא וז"ל: ובנד"ד הי' נראה להקל אם אין חשש אחר, **שיעשו מברשת מיוחדת לשבת בשינוי מהמברשת שמשתמשים בחול, וכגוונא דאיתא במס' שבת (קמ"ז ע"ב) דרב שמואל בר יהודא עבדא ל' אימי' מגרדתא דכספא, וכדי להוציא מעובדא דחול, עי' ברש"י (על המשנה שם), ועי' בש"ע (סי' שכ"ז)**, עכ"ל[23]. וכן כתב בשו"ת יביע אומר ח"ד סי' ל' גבי מברשת שיניים, אחר שהאריך בזה בכל החששות שיש לחוש בדבר, וז"ל: ומיהו נכון להחמיר לייחד מברשת שינים לשבת כדי להנצל מענין עובדין דחול, וכמו שמצינו בגמ' (שבת קמ"ז:) רב שמואל בר יהודה עבדא ליה

דקאי אסכין וממשמשין דרישא, ומאחר שמשפשף השמן על גופו בכח הוא מכניס השמן לתוך אבריו, ומוכחא מילתא שהוא לרפואה, עיי"ש.

13. ועיין בביה"ל שם (ד"ה כדי) שכתב שהוא סתירה בדעת השו"ע מסי' שכ"ז, והעלה לדינא דהעיקר כהרמב"ם שאפי' לשפשף בכח שרי כל עוד שאינו כדי להזיע.
14. ועיין בקרבן נתנאל שם שכתב נפק"מ לדינא בין הטעמים בטובל ערום, דלרש"י שהוא משום חשש סחיטה שרי, משא"כ לשאר הטעמים עיי"ש.
15. ועיי"ע במנחת ביכורים על התוספתא דשבת פי"ז הי"ב (ד"ה מגררת) שכתב וז"ל: מגררת גרסינן, לגרר גופו ומנקה האבק מעל גופו, עכ"ל. הרי שנעשה לצורך ניקוי הגוף. וכן כתב בשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ד סי' ע"ד (טוחן אות ד') שמגרדת זו היא כלי העשוי לנקות גופו כשהוא מלוכלך, כדחזינן שזה אמר רשב"ג שמותר, עיי"ש.
16. ונראה שזוהי כוונת הראבי"ה בסי' ר"ב שכתב וז"ל: תנו רבנן אין מגררין במגירה בשבת, רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היו רגליו מלוכלכות בטיט רוחץ כדרכו ואינו חושש, רב שמן בר יהודא עבדא ליה אימא מגררתא דכספא, פירש רבינו שלמה לצורך השבת משום שינוי, עכ"ל.
17. ועיי"ע בשו"ת משנה הלכות ח"ה סי' נ"ו.
18. בשו"ת מנח"י ח"ג סי' ל"ג, ובשו"ת חלקת יעקב חאו"ח סי' קס"ב, ובשו"ת באר משה ח"א סי' ל"ב, פירשו שהוא משחק השח-מט, עיי"ש דבריהם.
19. ועיין בשו"ת מחזה אליהו סי' ע"ב אות כ"ג שכתב שהוא עובדא דחול מהאופן האסור משום זילותא דשבת, ואינו מגזרת מלאכה, ועל כן שרי לצורך מצוה.
20. ועיין בספר תורת שבת סי' של"ח סק"י שתמה על דברי המג"א בשם השלט"ג להתיר בשל כסף, לא מצאתי בסוף עירובין דבר מזה, ובאמת אין לחלק בהכי, דדבר שהוא אסור אף בשל כסף אין להתיר כמ"ש בסי' שכ"ז סק"ג, עכ"ל. ולק"מ, דאה"נ שבסוף עירובין לא נמצא, אך מ"מ בסנהדרין נמצא.
21. ועיין בשו"ת אול"צ ח"ב פמ"ג תשו' ג' שכתב שמותר להסתרק בשבת במברשת רכה שאין בה חשש של השרת שערות, ואינו צריך לייחד מברשת מיוחדת לשבת, ואע"פ שבמ"א סי' שכ"ז סק"א הצריך לייחד, מ"מ אין מנהג בני ספרד כן, ואין צריך לייחד מברשת לשבת.
22. ועיין מה שכתבנו במקו"א בדין כלי המיוחד להשמעת קול, להוכיח מדברי המחצה"ש ביאור אחר בדברי התו"ש שאינו שייך לעובדא דחול כלל, ודלא כדברי הביה"ל.
23. ועיי"ע בח"ג סי' מ"ח שכתב לאסור הדבר משום עובדא דחול דומיא דמגררת, ובכלי המיוחד התיר ע"ד דשרי במגררת. ועיי"ע מה שכתב בזה בח"ה סי' ק"ד. וזאת למודעי שכל דברינו אמורים רק ביחס לאיסור עובדין דחול, אך לגבי שאר חששות של סחיטה וחבורה ועוד יש לעיין שם בדבריו.

אמיה מגררתא דכספא (לשבת) ע"ש, וע' במג"א (סי' שכ"ז סק"א) ובאחרונים שם, עכ"ל. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי ח"ה סוף סי' מ"ה אחר שדן בצדדי האיסור האמורים בצחצוח במברשת שיניים, וז"ל: **וכמובן בתנאי שיהיה אם אפשר מיוחד לשבת, כאשר העיר גם כב' מסי' שכ"ז, אף על פי שא"א לדמות מ"מ מהיות טוב**, עכ"ל[24]. וכן ראיתי בשו"ת משנה הלכות ח"ה סי' נ"ו גבי כיבוד השטיח במטאטא המיוחד לכך, שאחד מטעמיו לאיסור היה משום עובדא דחול דומיא דמגררת דנן, וכתב דלפ"ז היכא שיהיה לו מטאטא המיוחד לשבת אין לחוש לעובדא דחול, כדאיתא במ"א בסי' שכ"ז על תיקון השערות בכלי העשוי משער חזיר. וכן לגבי כיבוד הבית ראיתי להגרשז"א זצ"ל בספר שלחן שלמה סי' שכ"ז סק"ה שכתב שהמנהג לייחד מטאטא מיוחד לשבת להינצל מאיסור עובדא דחול, וכן ראיתי בספר שלמי יהודה פ"ט הערה י"ח שכתב בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל דראוי להדר להכין מטאטא מיוחד לשבת משום עובדא דחול, עיי"ש.

וזמן רב הוקשה לי דא"כ הוא נפרצה מחיצת הכרם בהאי איסורא דעובדין דחול, דכל דבר האסור משום עובדין דחול ייחד לו כלי מיוחד לשבת ויותר לו, עד שמצאתי את שאהבה נפשי בספר שלחן שלמה (סי' שכ"ז סק"ה) שעמד על כך וכתב, וז"ל: וצ"ע דלפ"ז משקל ומדידה שכתבו התוס' בסוף כל הכלים (קכ"ז: ד"ה ומדבריהם) דאיסור מדידה הוי מפני שזה כעובדא דחול, **וא"כ אם יעשה מאזניים מיוחד לשבת ויהיה של כסף או של זהב או עטוף בסדין לבן, ויהיה כתוב על הסדין שבת, האם יהיה מותר, ולכן צ"ע**, עכ"ל. ולאחר מכן ראיתי שכבר עמד על כן בספר תהל"ד בסי' שכ"ז סק"ב, והסתפק האם כללא הוא בכל דבר האסור משום עובדא דחול, וז"ל: כתב המ"א סק"א דאמרינן בגמ' דאם היו לו מגריפות המיוחדת לשבת שרי, ע"כ. **וצ"ב אם ד"ז שייך בכל עובדין דחול**, כגון תליות משמרת בסי' שט"ו, ע"ש במ"א ס"ק י"א, וגם בהא דאין יוצאין במקל בסי' תקכ"ב ס"א, אם יש לו מקל מיוחד לשבת ויו"ט אפשר דלהמ"א שרי[25] וכו', עכ"ל.

ב. יבאר מתי מועיל ייחוד כלי בדבר האסור משום עובדין דחול ומתי לא

ולענ"ד נראה שישנו יסוד ברור ומוצק מתי מועיל ייחוד כלי לשבת ומתי לא, וזה החלי בעזה"י בביאור הדבר, דהנה איתא בגמ' בשבת (קי"ז:) ת"ר שכח פת בתנור וקידש עליו היום, מצילין מזון שלש סעודות, ואומר לאחרים בואו והצילו לכם, **וכשהוא רודה לא ירדה במרדה אלא בסכין**, איני והתנא דבי רבי ישמעאל לא תעשה כל מלאכה, יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה, ותריץ כמה דאפשר לשנויי משנינן. וטעם הדבר שלא ירדה במרדה אלא בסכין, כתב רש"י (ד"ה מרדה) וז"ל: כלי שרודין בו הפת וכו', לא ירדה אותו במרדה **שהוא דרך חול**, עכ"ל. וכן כתב הטור סי' רנ"ד ס"ה וז"ל: לא ירדה במרדה אלא בסכין וכיוצא בו, **שלא יעשה כדרך שעושה בחול** וכו', עכ"ל. וכן כתב הרמב"ם (פ"ג מה"ש הי"ח) וז"ל: וכשהוא רודה לא ירדה במרדה **כדרך שהוא עושה בחול**, אלא בסכין וכיוצא בה, עכ"ל. וכן הוא במאירי (קי"ז: ד"ה מי) וז"ל: וכשהוא רודה לא ירדה במרדה וכו', **מפני שזה דרך חול**, עכ"ל. הרי להדיא מדבריהם שמה שצריך לשנות ולרדות בסכין ולא במרדה, הוא משום עובדין דחול, כידוע ומקובל שלשון שלא יעשה כדרך שעושה בחול היינו עובדא דחול.

ובפשטות נראה מדבריהם דבסכין ליכא משום עובדא דחול כלל, שהרי כל מה שרודה בו ולא במרדה הוא כדי שלא יהיה עובדא דחול, נמצא שרדייה בסכין אינה דרך חול. והנה הר"ן בשבת (ב. מדפי הרי"ף) כתב דכל שאינו צורך היום אסור לרדות אפי' בסכין, וכן פסק השו"ע סי' רנ"ד ס"ה וז"ל: ושלא לצורך היום אסור אפילו בשינוי, עכ"ל. ובמושכל ראשון היה נראה דהא דאסור אפי' בשינוי הוא משום טרחא שלא לצורך שבת, ועל דרך שכתבו הפוסקים שאסור להביא יין בשבת לצורך מוצ"ש משום טרחא שלא לצורך (הובא במ"ב סי' רנ"ד ס"ק מ"ג), דהא מצד עובדין דחול לא מסתבר למיסר, שהרי כל מה שמשנה ורודה בסכין ולא במרדה הוא כדי שלא יהיה עובדא דחול כפי שכתבנו.

אמנם בדמשק אליעזר סי' רנ"ד ס"ה (סוף ס"ק כ"ד) כתב וז"ל: דאה"נ דגם רבנן לא אחשבוהו למלאכה, רק הא דאסרו במרדה הוא משום עובדין דחול, וכמה דאפשר לשנויי משנינן, **וגם בסכין מיחזי מעט כעובדין דחול** אם לא דצריך לאותו יום, ולהכי גבי הדביק פת בתנור קודם שתאפה, דאינו ראוי לאותו יום, אסור משום עובדין דחול, עכ"ל. הרי להדיא מדבריו דהא דאסור בסכין היינו משום עובדין דחול. אלא דהא גופא צ"ב, שהרי כל מה שרודה בסכין הוא כדי שלא יהיה כדרך חול, ונמצא שאין מעשהו כדרך חול וכפי שכתבנו, וא"כ אמאי אסרינן לרדות בסכין משום עובדין דחול.

אלא חזינא מהכא **דעצם מעשה הרדייה** הינו עובדין דחול בכל צורה שיעשה, אלא שבמרדה הוי טפי עובדין דחול, משום שבמרדה יש עובדין דחול נוסף מצד המרדה (ולא מצד עצם הרדייה), שמאחר שבכלי זה רודים בחול נמצא שהשימוש בכלי זה בשבת הינו מעשה חול, ומהאי טעמא בתנורים שלנו שאין הפת דבוקה בתנור דליכא למיסר משום עצם הרדייה, שרי בסכין אף יותר מג' סעודות, ומאידך כשרודה במרדה אסור אף בתנורים שלנו שאין לאסור בהם מצד עצם מעשה הרדייה, ועל כרחך דאסור מצד "המרדה" שהוא העובדא דחול, וכפי שכתב השו"ע שם ס"ז וז"ל: בתנורים שלנו שאין בהם רדייה מותר להוציא יותר מג' סעודות בסכין או בשום דבר שיתחוב בו, ומכל מקום לא יוציא ברחת משום דמחזי כעובדין דחול, עכ"ל[26].

ומעתה חזינא מהכא שיש ב' אופנים באיסור עובדין דחול, יש עובדין דחול מצד **עצם המעשה** בכל צד ואופן שיהיה, ובאופן זה פשוט דלא מהני יחוד כלי לשבת, שהרי כל ענין הייחוד הוא לשנות מדרך חול כדמבואר בראבי"ה סי' ר"ב כפי שהבאנו לעיל, ומאחר שבאופן זה אין העובדין דחול מצד הכלי אלא מצד עצם המעשה, נמצא שיחוד הכלי לא מעלה ולא מוריד, וכמו דאסרינן הרדייה בסכין הגם שאין הדרך לרדות בו בחול משום שעצם מעשה הרדייה הוא עובדא דחול. ויש עובדין דחול נוסף **מצד הכלי** שבו עושה הפעולה, והיינו כלי כזה שהדרך להשתמש בו בחול, ובאופן זה כשמשתמש בכלי אחר שאין דרך להשתמש בו בחול, סר חשש עובדא דחול, כפי שמצינו בתנורים שלנו שכל האיסור בהם הוא מצד הכלי הלא הוא המרדה, ושרינן מהאי טעמא בסכין אפי' ביותר מג' סעודות.

ובעוד מקום מצאנו יסוד זה, דהנה תנן במס' ביצה (ל"א.) אין מבקעין עצים ביו"ט לא בקרדום ולא במגרה ולא במגל אלא בקופיץ. ובטעם הדבר כתב המאירי (ד"ה אמר המאירי) וז"ל: אין מבקעין לא בקרדום ולא במגרה וכו', שכל אלה כלי אומן **ודרך חול**, אלא בקופיץ וכו' **שאין דרכו בכך בחול** וכו', עכ"ל. וכן הוא ברמב"ם בפ"ד מהיו"ט ה"י וז"ל: ולמה אסרו בקרדום וכיוצא בו, **שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול** וכו', עכ"ל. מבואר מדבריהם שמה שהצריכו חכמים לבקע בקופיץ ולא בקרדום, הוא כדי לשנות מדרך חול. והנה במרדכי שם (סי' תרצ"א) כתב וז"ל: וכתב אבי עזרי **דביקועא** דאמרינן דשרי ה"מ לחתיכות גדולות, ואע"פ שאפשר לעשותו מעיו"ט **לאו מלאכה היא אלא עובדא דחול**, אבל דקות לא דאפשר לבקע מעיו"ט, ואמרי בכ"ג האי מאן דסלית סילתא חייב משום טוחן, עכ"ל. והיינו דקשיא ליה דאפי' בקופיץ יש לאסור, דהא הוי מכשירים שאפשר לעשותם מעיו"ט (וכפי שהקשו שם הרבה ראשונים, מהם התוס' רי"ד, הרא"ה, הר"ן ועוד עיי"ש), וע"ז תירץ דאע"פ שאפשר לעשותו מעיו"ט, מ"מ מאחר שכל איסורו הוא אך ורק משום עובדין דחול הקילו בו ביו"ט, והיינו משום שמחת יו"ט וכבודו, כדמבואר בתוס' רי"ד שם (ד"ה לא שנו, ובמהדורה חדשה ל"א: ד"ה אר' חנינא) עיי"ש. הרי מדבריו שאף לבקע בקופיץ הוי עובדא דחול, וכל מה דשרינן הביקוע בו ביו"ט הוא אך ורק משום שמחת יו"ט וכבודו. וכן חזינא במג"א (סי' שי"ד ס"ק י"ד) שהביא דברי המרדכי הנ"ל גבי שבת, וז"ל: וכתב עוד שם המרדכי שהמבקע עצים לחתיכות גדולות לא הוי מלאכה אלא עובדא דחול, והמבקע לחתיכות קטנות הוי טוחן, וכ"מ בתוס' ור"ן, עיין סי' תק"א, עכ"ל. והביאו המ"ב (שם ס"ק מ"א) להלכה. ומסתימות דבריו משמע שביקוע עצים לחתיכות גדולות אסור בשבת בכל גוונא, היינו אפי' בקופיץ, דאל"כ היה לו לפרש שהאיסור הוא רק בקרדום, ובאמת דזהו פשטות דברי המרדכי כפי שכתבנו שעצם הביקוע אפי' בקופיץ הינו עובדין דחול, אלא שהותר משום שמחת יו"ט, והיינו כדי לבשל בעצים אלו דשרי ביו"ט, אך בשבת שאסור לבשל וליכא טעמא דצורך שמחת יו"ט, שפיר אסור אפי' בקופיץ.

ולכאורה דבריו צ"ע, דמאחר שכל מה שהצריכו חכמים ביו"ט לבקע בקופיץ ולא בקרדום, הוא כדי שלא יהיה עובדא דחול, כמבואר במאירי וברמב"ם שם כפי שהבאנו, נמצא שכשמבקע בקופיץ לא הוי דרך חול, וא"כ מדוע אף בקופיץ אסרו בשבת משום עובדא דחול, אלא שוב חזינא יסוד זה שיש עובדא דחול מצד עצם המעשה, ויש עובדא דחול שהוא מצד הכלי, וה"נ עצם מעשה הביקוע הוא עובדא דחול בכל צד ואופן שיעשהו, כמשמעות לשון המרדכי למעיין, שהרי הוא דרך חול גמורה של עבודת שדה וכדומה, אלא שכשעושה הביקוע בקרדום הוי טפי עובדין דחול, דנוסף על כך אף עובדין דחול מצד הכלי שהוא הקרדום שבו הדרך להשתמש בחול, ולפיכך אע"פ שמבקע בקופיץ שהוא כלי שאין משתמש בו בחול, מ"מ הוי עובדא דחול מצד עצם הביקוע ואסור[27].

ומעתה יבוארו הדברים בפשטות, והוא דכל מה שמועיל ייחוד כלי לשבת לפטור את בעיית העובדין דחול, הוא רק בדבר שהעובדין דחול שבו הוא אך ורק מצד הכלי שבו הוא נעשה, ולא מצד עצם הפעולה, ולפיכך כשמייחד כלי לשבת שאינו משתמש בו בחול, ליכא לטעמא דאיסורא דהא אין משתמש בו בחול, אך בדבר שעצם הפעולה הינה עובדין דחול, פשוט וברור שלא יעזור שייחד כלי מיוחד לשבת, דאע"פ שאין משתמש בכלי זה בחול, מ"מ עצם הפעולה היא בעצמותה עובדא דחול. וכן חזינא מעצם מקור דין זה, שהרי מקור ההיתר בכלי המיוחד לשבת הינו מאיסור גרוד האמור לעיל, ובאיסור גרוד אין עצם מעשה הגרוד עובדא דחול, דכל העובדין דחול שם הוא בכלי היינו המגררת שהוא כלי שמשתמשים בו בחול, וראיה לדבר דהנה כתב שם רש"י (קמ"ז. ד"ה ולא) וז"ל: מתגררין גרסינן **במגררת** דהוי עובדא דחול, עכ"ל. וכן כתב הטור (סי' שכ"ז ס"ג) וז"ל: ולא מגררין **בכלי העשוי לכך** שהוא כעובדא דחול, עכ"ל. וכן פסק השו"ע שם ס"ג וז"ל: אין מגרדין בכלי העשוי לכך, עכ"ל. ומקורם הוא מהברייתא (קמ"ז:) ת"ר אין גוררין **במגררת** בשבת וכו', כפי שכתב בביאור הגר"א על אתר, הרי להדיא מדבריהם שהעובדא דחול הינו מצד הכלי, וביותר דהנה בכה"ח שם (אות י"ח) דייק מדבריהם וז"ל: אין מגרדין בכלי העשוי לכך שהוא כעובדא דחול, טור וכ"כ ב"י בשם רש"י, **משמע אבל בידיו מותר לגרד**, עכ"ל. וכן כתב המ"ב שם (סק"ט) לדינא ללא ציון מקור על כך, וז"ל: **אבל יכול לגרד בידיו על הבשר** וכו', עכ"ל. העולה מהדברים באופן ברור שהעובדא דחול האמור בגירוד אינו מצד עצם מעשה הגירוד, דעצם מעשה הגירוד כשלעצמו אינו עובדא דחול, דהא חזינא דשרי לגרד בידו, אלא העובדא דחול בגרוד הוא אך ורק מצד הכלי, היינו המגררת שהוא כלי שמשתמשים בו בחול, ולפיכך שרי באופן שייחד מגררת לשבת כמבואר בגמ', דכיון דכל האיסור הוא מצד המגררת שכן הדרך להשתמש בה בחול, ממילא כשמייחד מגררת לשבת שאינו משתמש בה בחול ליכא לטעמא דאיסורא כפי שכתבנו לעיל, וכדמשמע בשו"ת אג"מ (חאו"ח ח"ב סי' ע"ח).

וע"פ זה יבוארו בפשטות דברי המג"א והתו"ש בסי' של"ח בכלי המיוחד להשמעת קול שאינו קול של שיר, דהיכא שמייחד כלי לשבת שרי ואין בזה משום עובדא דחול, דהתם נמי העובדא דחול מצד הכלי ולא מצד עצם השמעת הקול, דהא בידו שרי להכות על הדלת כדכתב הרמ"א שם, אע"פ שמשמיע אותו הקול, דהשמעת קול שאינה של שיר מצד עצמה שריא כדפסק השו"ע שם ס"א.

וכן מה שכתבו הפוסקים שצריך לייחד מברשת ומטאטא לכיבוד השטיחים והרצפה כדי להינצל מעובדא דחול, ע"פ מה שכתב הביה"ל לחוש בבארש"ט הרך לעובדא דחול, התם נמי העובדא דחול אינו מצד עצם מעשה הכיבוד, שהרי לכבד הבית ע"י בגד ומטלית שרי כדכתב הרמ"א בסי' של"ז ס"ב, וכתב הביה"ל (ד"ה הקלים) דטעמא משום שהוא שינוי גדול, דאין דרך לכבד בו בחול, ודייק כן מהלבוש, ורק בבארש"ט שדרך לכבד בו בחול אסור משום זילותא, הרי להדיא שהעובדא דחול מצד הכלי ולא מצד עצם הכיבוד[28].

אך מאידך גיסא באיסור מדידה בשבת וכן איסור משקל, הגם שמבואר בראשונים ובפוסקים שאיסורם הוא משום עובדא דחול[29], מ"מ אין העובדא דחול שבו אך ורק מצד הכלי שמודד ושוקל בו, אלא עצם המדידה והשקילה בעצמותם הם העובדין דחול, וכפי שמשמע בביצה (כ"ח. כ"ט.) שאיסורם משום שנראה כמקח וממכר, שזהו האופן של עובדא דחול האמור שם, כפי שהארכנו במקו"א בדין משקל ומדידה, והיינו מצד עצם מציאות המשקל והמדידה שהם דרך חול של מקח וממכר, וסמך לדבר דאיתא בגמ' בביצה (כ"ח.), ונפסק בשו"ע סי' ת"ק ס"ב, דאומן אסור לו לשקול בשר אפי' ביד מפני שהוא רגיל בזה ויודע לכוון המשקל בצמצום, והרי הוא לו כמאזניים, הרי להדיא שאין הדגש בכלי המשקל, אלא בעצם מעשה השקילה מדאסור אף ביד. **קיצורו של דבר**, דבר שהעובדא דחול שבו הוא אך ורק מצד הכלי מהני בו ייחוד כלי, ודבר שהעובדא דחול שבו הוא מצד עצם המעשה לא מהני ייחוד כלי.

ועתה יש לעיין בג' אופני העובדין דחול המבוארים בכלכלת השבת (כללי המלאכות אות א' ד"ה אמנם), הלא המה א. דבר הדומה למלאכה. ב. דבר המביא לידי מלאכה. ג. טרחא יתירה, האם מהני בהו ייחוד כלי לשבת, ובפשוטו היה נראה שלא יועיל בהם ייחוד כלי, ונבאר הענין מהקל אל הכבד, דהנה בעובדין דחול מהאופן האסור משום טרחא יתירה, לכאורה אין שום סברא להתיר במייחד כלי לשבת, דמה בכך שלא משתמש בכלי זה בחול מאחר שמצד הטרחא אין שום נפק"מ בזה וטרחתו שווה, וכן באופנים האסורים משום דמיון למלאכה, ושמא יגיע למלאכה, נמי לכאורה אין שום טעם להתיר במייחד כלי לשבת, דסו"ס אותו דמיון וחשש קיימים. ולכאורה נפקא דהיתר זה של ייחוד כלי לשבת קיים אך ורק בעובדין דחול מהאופן האסור משום זילותא דשבת, מצד עצם היותו מעשה הנעשה בקביעות בחול, שבכך שמייחד כלי לשבת שאין משתמשים בכלי זה בחול נמצא שאינו מעשה של חול ושרי.

אלא שלאחר העיון נראה דאף בעובדין דחול האסור משום שמא יבוא לידי מלאכה, שרי במייחד כלי לשבת, וטעמא משום דכל החשש מלאכה נובע מכך שעושה הדבר כדרכו בחול, ואין דבר שיזכיר לו להימנע מהמלאכה, כפי שביארנו פעמים רבות דבר זה עם מקורותיו דמהאי טעמא בשינוי שרי, ולפיכך כשמייחד כלי לשבת שהוא שינוי מהדרך הרגילה בחול, שהרי משתמש בכלי אחר וכפי שמבואר בראבי"ה בסי' ר"ב, זה גופא יהיה לו להיכר שלא יגיע למלאכה.

והנה אחר כתבי כל זאת ראיתי בספר תהל"ד בסי' של"ח סק"ח שכתב וז"ל: כתב המ"א סק"ח ונהגו לעשות האיסקקי של כסף, דאל"כ מיחזי כעובדא דחול כמ"ש סי' שכ"ז ס"ג (ש"ג), והיא בש"ג פ' זה בורר וכו', **ולמדנו מזה דבכל עובדין דחול אם יש לו כלי חשוב מיוחד לשבת מותר**, עכ"ל. הרי להדיא מדבריו שכללא הוא בכל דבר האסור משום עובדא דחול, ומדבריו נראה דאף באופן האסור משום חשש מלאכה מהני יחוד כלי, שהרי מתחילה בסי' שכ"ז סק"ב שהסתפק בזה האם מהני ייחוד כלי בכל עובדא דחול, נקט באחת מן הדוגמאות תליית משמרת בסי' שט"ו במג"א ס"ק י"א, ושם הוא עובדא דחול מהאופן האסור משום חשש מלאכה שמא ישמר, כפי שהביא המ"א הנזכר מדברי הרמב"ם, וא"כ עתה דמסיק (התהל"ד) דבכל עובדא דחול מהני ייחוד כלי קאי גם ע"ז, ודו"ק, אך דבריו צ"ע כפי שהוכחנו שאין היתר זה אמור בכל עובדא דחול.

ג. יבאר שאין להתיר השימוש בכלי שיש בו משום עובדא דחול אפי' ע"י שינוי

ועתה אחר שהתברר לן כל זאת, יש לדעת שבדבר שהעובדין דחול שבו הוא מצד הכלי, מועיל רק ייחוד כלי אחר שאינו משתמש בו בחול, אבל להשתמש בכלי שמשתמש בו בחול אפי' בשינוי אסור, וכפי שמצאנו ביש"ש פ"ד דביצה סי' ז' (ד"ה ומסיק) במה שכתב לבאר תמיהת הרא"ש על הראב"ד דלא מהני לבקע בקרדום ע"י שינוי, אלא בעי דווקא שינוי המוזכר במשנה דהיינו קופיץ. ובביקוע בקרדום אין העובדין דחול מצד עצם הפעולה, אלא מצד הקרדום כדפרישנא, וחזינא דלא מהני שיבקע בקרדום עצמו אף בשינוי, כיון שהעובדא דחול הוא מצד הקרדום, וסו"ס מבקע הוא בקרדום שהוא הוא העובדא דחול. ולאחר מכן מצאתי בשו"ת זבחי צדק (חאו"ח סי' כ') שכתב כן להדיא בתור יסוד מוסד בעובדין דחול, דאפי' אם ישתמש בצורה משונה מהצורה שעושה בחול, כל עוד שזה באותו כלי האסור ה"ז אסור, דהעובדא דחול הוא מצד הכלי, וסו"ס משתמש בו ולא מהני שינוי, אלא צריך לייחד כלי אחר שאין משתמש בו בחול, וז"ל: אחר כל אלה הדברים כה הראני חכם בני כמה"ר צאלח הי"ו תשובה שלימה להר' יד מלאכי ז"ל, והיא לו נדפסה בס' בית יהודה ח"ב בסי' מ"ו בספק הח"י, וז"ל שם: ובר מן

---

24. ועיין בשו"ת אול"צ ח"ב (פל"ה תשו' ו') שהתיר לצחצח שיניים במברשת היכא שאין רגיל לצאת לו דם מן החניכים, ואין צריך לייחד מברשת לשבת, ואע"פ שהמ"א בסי' שכ"ז סק"א הצריך ייחוד במגרדת, מ"מ אין מנהגינו כן ולא חיישינן בזה לעובדא דחול, וע"ד שהתיר במסרק בפמ"ג תשו' ג', וכתב שאין מנהג בני ספרד לייחד מברשת לשבת. ומצאתי סייעתא לדבריו בתורת שבת סי' שכ"ז סק"ג שתמה רבות על דברי המ"א, ותמיהתו האחרונה היא על מה שכתב המ"א בכלי העשוי משער חזיר, וז"ל: ועוד שאין הדבר נראה כלל, דבאופן האסור לא מהני בכלי המיוחד לשבת לשינוי שיהיה מותר בכך, ובאופן המותר אין צורך לשינוי, וכי בכל דבר המותר בשבת כרחיצה והנחת בגד חם ע"ג בטנו וכדומה הנאמרים בסי' הקודם, צריך לעשות בשינוי, עכ"ל. הרי דבריו ברור מללו שבאופן המותר דהיינו בתיקון מעט שאין לחוש לתלישת שערות, אין צורך בייחוד כלי.

25. ועיין בשו"ת שיח יצחק סי' קע"ה שנראה מדבריו דהיכא שהמקל של כסף וכדומה שרי, ואין לחוש בזה לעובדא דחול.

26. ועיי"ע מה שכתבנו בזה בארוכה בסי' מ' בדין רדיית הפת, שכן מוכח באור זרוע בה' ערב שבת סי' ט', ובמג"א סי' רנ"ד ס"ק י"ח שעצם מעשה הרדייה אסור בכל צד ואופן שיהיה, אפי' בסכין כפי שכתבנו כאן.

27. ובמאמר המוסגר יש לעיין, דבשלמא לדעת השו"ע הרב בסי' שי"ד סט"ז שעובדין דחול דביקוע הוא מהאופן האסור משום מעשה חול וזלזול לשבת, א"ש שאפי' בקופיץ אסור, דעצם הביקוע הוא מעשה חול המזלזל בשבת, אך לפי מה שביאר הכלכלת השבת (כללי המלאכות אות א') שעובדין דחול דביקוע הוא מהחשש שמא יגיע למלאכה, והיינו שיבוא לבקע לחתיכות קטנות כבחול, אמאי אסור לבקע בקופיץ בשבת, והא מאחר שקופיץ הוא שינוי מדרך חול לא יבוא לידי מלאכה, שכן השינוי מדרך חול יזכיר לו להימנע מהמלאכה, כדרך שמצאנו בכל עובדין דחול מאופן זה ששינוי מדרך חול הוא היכרא להימנע ממלאכה, וכפי שייסד התרומת הדשן כתבים סי' קצ"ו. וראיה לדבר דאיתא בתוספתא דשבת פי"ז ה"ה, ונפסק בשו"ע בס' ש"ב סי"א וז"ל: מי שנתלכלכה ידו בטיט מקנחה בזנב הסוס ובזנב הפרה וכו', אבל לא במפה שמקנחים בה ידיים שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבוא לכבס המפה, עכ"ל. ובמנחת ביכורים שם ביאר דהא דשרי בזנב הסוס וכו', הוא כיון שמשנה מעובדא דחול ליכא חשש כיבוס, הרי לפנינו שעובדין דחול מהאופן של חשש מלאכה לא נאסר בשינוי, משום שהשינוי מהוה היכרא להימנע מהמלאכה. ושמעתי לחלק שבקינוח במפה העובדא דחול אינו מצד עצם הקינוח, אלא מצד המפה, ולפיכך שמשנה מהמפה שהיא העובדא דחול ועושה בזנב הסוס, אית ליה היכרא להימנע מהמלאכה, שהרי שינה מעצם העובדין דחול שהוא הגורם המניע למלאכה, אך בביקוע דעצם הביקוע הוא העובדא דחול ואפי' בקופיץ, אע"פ שהשימוש בקופיץ הוא שינוי מדרך חול, מ"מ לא שינה בדבר שהוא גוף העובדין דחול, היינו הביקוע גופיה, לפיכך ליכא דבר שימנעו להגיע למלאכה, וצ"ע.

28. ועל זה הדרך במברשת שינים פשוט שהמברשת היא העובדא דחול ולא עצם הצחצוח, שהרי איסור זה נלקח מדין מגררת, ומדין כיבוד במכבדה האמור בביה"ל, שבשניהם העובדא דחול מצד הכלי כפי שהוכחנו.

דין אכתי יש לחלק חילוק אחר, ונלע"ד שהוא אמתי ונכון, והוא **דבכל שאר הדברים שאסרו משום עובדין דחול שייך בהו שפיר שנוי, שאם בעשותו בכלי זה ידמה לעובדין דחול, יעשה בכלי אחר שאין דרך לעשות בו אותה מלאכה בחול, דאז לא דמי לעובדין דחול**[30], וכגון בקוע עצים שאסור לבקע בקרדום ובמגל וכדומה משום שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, והשנוי שלו הוא שיבקע בקופיץ בצד החד שלו, שהוא כלי אחר שאין דרך לבקע בו בחול וכו', והרי קחזינן דכל הנך שהבאתי שאסרו משום עובדין דחול לא התירו ע"י שנוי רק בכלי אחר וכו', כגון בקוע עצים שאסרוהו בקרדום, לא התירו בקרדום עצמו ע"י שיהפוך אותו או יטנו על צדו וכו', עכ"ל עיש"ב, **הרי כתב בהדיא דכל מה שאסרינן משום עובדין דחול אינו מותר אלא ע"י כלי אחר, אבל באותו כלי עצמו אפי' ע"י שינוי אסור,** וא"כ ה"נ גבי מכתשת כיון דהוא מיוחד לכתישה אינו מותר ע"י שינוי אלא דוקא בכלי אחר, ומשו"ה הצריכו הפוסקים ז"ל לעשות ביד הסכין וכיוצא, אבל באותו כלי עצמו המיוחד לעובדין דחול אסור אפי' להופכו. ונלע"ד דחילוק זה של הר' יד מלאכי ז"ל הוא מוכרח מן הגמ', דהא מצינו לל"ב דהלכתא כוותיה דאסר בקרדום לגמרי והתיר בקופיץ, וק' דלמה לא התירו בקרדום בצד הקצר, דהא כתב המאירי ז"ל דאין משתמשין אלא דוקא בצד הרחב, וא"כ ודאי צד הקצר הוי שינוי, אלא מוכרח לומר דבאותו כלי עצמו אין להתיר אפי' בשינוי וכס' הרב ז"ל, והרי זו ראיה שאין עליה תשובה, והשתא הסכימו כל חכמי הישיבה הי"ו דיד המכתשת להפכו אסור, ואין פוצה פה ומצפצף וכו', עכ"ל[31].

ד. האם סגי בייחוד בעלמא או דבעי שינוי בגוף הכלי

יש לעיין בהאי היתרא דייחוד כלי לשבת שכתבו השלט"ג והמ"א, דהנה מקור הדין כפי שהבאנו לעיל הוא מהא דאימיה דר' שמואל בר יהודה דעבדא ליה מגררתא **דכספא** לשבת (שבת קמ"ז:), ולכאורה מפשטא דגמ' דעבדא דכספא משמע דלא סגי בייחוד בעלמא, אלא בעי אף שיהיה משונה במראה ובצורה מכלי של חול, אך מאידך אפשר דסגי בייחוד בעלמא אפי' בכלי שאינו שונה כלל מכלי של חול, דהעיקר הוא שלא ישתמש בו בימי החול, והא דעבדא ליה דווקא דכספא הוי רק מצד כבוד שבת, אך לא מצד הבעיה של עובדין דחול, וישנם משמעויות בראשונים ובפוסקים לכאן ולכאן, ונציע דבריהם.

השיטות שהצריכו שינוי בגוף הכלי

דהנה המאירי (קמ"ז: ד"ה ולא מגררין) פליג על האי היתרא דייחוד כלי, וכתב בזה"ל: ר"ל במגררת וכו' מפני שהוא דרך חול, **ואפי' שינה במגררת כגון שעשה מגררת של כסף** וכיוצא בו אסור, עכ"ל. והגם שכתב לאסור בייחוד כלי לשבת, מ"מ חזינא מדבריו דס"ל דהא דעבדא דכספא היינו כדי לשנות בגוף המגררת ולא למטרת ייחוד בלבד, וא"כ לדידן דשרי במייחד לשבת אולי בעי אף שינוי בגוף הכלי, כדמשמע מדברי המאירי[32]. וכן נראה בפשטות מלישנא דהשלטי גיבורים שהבאנו לעיל, שכתב וז"ל: ואם תאמר מנין יצא זה המנהג לעשות **הסקקא"י של כסף כיון דשל עץ סגי ביחוד**, אפשר דהטעם הוא כי באולי אע"פ שצחוק בחנם שרי, **אסור לצחוק בשל עץ משום דדמי לעובדא דחול, דומיא דמגררת** דאמר בפ' חבית דף קמ"ז דאסור לגרור גופו במגררת משום דמחזי כעובדא דחול, וקאמר התם תלמודא דאימיה דרב שמואל עבד ליה מגררת של כסף, ופרש"י לשבת, ולא ידעתי מה הועילנו רש"י, אלא זה **דבשביל שהיה מגררת של כסף** היה מותר לגרור בה, דלא הויא תו עובדא דחול, עכ"ל. הרי מדבריו דבעי דווקא של כסף. וכן משמע במקור חיים בקיצור הלכות סי' שכ"ז סק"ג שכתב וז"ל: מה שנ"ל לדקדק דאם עושה כלי **בשינוי דכסף** וכה"ג לשבת מותר, דקדוק מפי' רש"י ובה"ג, ועסי' ש"ב ס"ח, עכ"ל. הרי מדבריו דמגירתא דכספא עניינו שינוי בגוף הכלי, ובדווקא הוא. וכן משמע מלשון התהל"ד בסי' של"ח סק"ח שכתב וז"ל: כתב המ"א סק"ח ונהגו לעשות האיסקקי של כסף, דאל"כ מיחזי כעובדא דחול כמ"ש סי' שכ"ז ס"ג (ש"ג), והיא בש"ג פ' זה בורר וכו', ולמדנו מזה דבכל עובדין דחול אם יש לו **כלי חשוב** מיוחד לשבת מותר, עכ"ל. שוב חזינא דלא סגי בייחוד, אלא בעי אף שינוי בגוף הכלי.

וכן ראיתי לכמה מפוסקי זמננו שכתבו כן בפשיטות בתוך דבריהם, ובעזה"י נציע דבריהם, דהנה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' נ') דן בענין צחצוח שינים במברשת, וכתב בתוך דבריו בזה"ל: ובנד"ד הי' נראה להקל אם אין חשש אחר, שיעשו מברשת מיוחדת לשבת, **בשינוי מהמברשת שמשתמשים בחול**, וכגוונא דאיתא במס' שבת (קמ"ז ע"ב), דרב שמואל בר יהודא עבדא לי' אימי' מגרדתא דכספא, וכדי להוציא מעובדא דחול, עכ"ל. הרי להדיא מדבריו שהבין דלא סגי בייחוד בעלמא, אלא בעי נמי שינוי בגוף הכלי. וכן נראה מלשון הגרשז"א בספר שלחן שלמה (סי' שכ"ז סק"ה) שכתב בתוך דבריו שהבאנו לעיל בזה"ל: וצ"ע דלפ"ז (דשרי בייחוד כלי לשבת) משקל ומדידה שכתבו התוס' בסוף כל הכלים (קכ"ו: ד"ה ומדבריהם) דאיסור מדידה הוי מפני שזה כעובדא דחול, וא"כ אם יעשה מאזניים מיוחד לשבת **ויהיה של כסף או של זהב, או עטוף בסדין לבן ויהיה כתוב על הסדין שבת,** האם יהיה מותר, ולכן צ"ע, עכ"ל. הרי דס"ל דלא סגי בייחוד בעלמא, אלא צריך שיהיה שינוי בגופו וניכר שהוא של שבת[33].

שוב ראיתי בשו"ת מחזה אליהו סי' מ"ד שהאריך על אודות השימוש עם "קארפעט סוויפער" לניקוי השטיח בשבת, והעלה לאסור מכמה טעמים, ובאות י"א כתב באחד מטעמיו לאסור משום עובדא דחול, שהרי הוא כלי המיוחד לניקוי השטיחים, והוי כמברשת בגדים שאסר הכלכלת השבת השימוש בה משום עובדא דחול, עיי"ש, והוסיף שאין לומר דכיון שדרך הרבה מבני האדם להשתמש בימות החול בסוויפער חשמלי, ובשבת משתמשים בזה שאינו חשמלי, הרי זה מפקיע את העובדא דחול דהוי ככלי המיוחד לשבת, דזה אינו, דהלא אלפים ורבבות בנ"א מנקים תמיד באינו חשמלי, והוי שפיר כלי המיוחד לניקוי שטיחים ואין בו שינוי, ולעניינו סיים בזה"ל: והא דמבואר בגמ' דשבת בהא (קמ"ז:) דאין מגרדין בשבת (והוא שאדם מגרד עצמו בכלי המיוחד לכך) מטעם עובדא דחול, ומבואר שם בסוגיא דאמו של רב שמואל בר יהודה עשתה לו מגרדתא דכספא לשבת ע"ש, **היינו שהוא היה שינוי משאר מגרדים, והיה ניכר בו שהוא עשוי לשבת, ואינו כלי שמשתמשין בו בחול כלל, וכל כזה לאו עובדא דחול הוא** וכו', עכ"ל[34]. הרי להדיא מדבריו דבעי שינוי בגוף הכלי.

יבאר מחלוקת המחצה"ש והמאמר מרדכי, ויציע השיטות דסגי בייחוד בעלמא

וראיתי בשו"ת אגרות משה (חאו"ח ח"ב סי' ע"ח) שעמד על כך בהדיא, וכתב שיש בזה מחלוקת הפוסקים, וכדי לבאר הענין נקדים, דהנה המ"ב בסי' ש"ג (ס"ק פ"ז) כתב וז"ל: ומ"מ מותר לתקן מעט את שער הראש בכלי העשוי משער חזיר, דדוקא לסרק אסור בו דמשיר שער, אבל לתקן מעט שרי, ובמסרק אסור אף בזה. וסיים בשם המ"א בזה"ל: ונהגו שיהיה הכלי עשוי משער חזיר מיוחד לשבת, כדי שלא יהיה מחזי כעבדין דחול, עכ"ל. ובשעה"צ (ס"ק ע"ח) כתב וז"ל: **ובמאמר מרדכי (ס"ק י"א) כתוב שזה הכלי הוא כלי קטן שאינו עומד לסריקת שערות**, עכ"ל. ובאג"מ הנזכר כתב לדייק מהמאמר מרדכי, שבכל מסרק שעומד אף לסריקת שערות, אע"פ שעשוי משער חזיר ורוצה רק לתקן בו מעט שערות ראשו, יש לחוש לעובדא דחול, ולא מהני לייחדו ליום השבת בלבד, דהא הצריך המאמ"ר כלי קטן שאינו עומד לסריקת שערות, משמע דבכלי שעומד לסריקת שערות אסור בכל גוונא, ומאידך דייק האג"מ מהמחצה"ש בסי' שכ"ז (סק"א) דלא כהמאמ"ר, והיינו דאף בכלי העשוי לסריקת שערות כל שמייחדו לשבת שרי, וכתב דטעם המחצה"ש הוא, דהלא כל הצורך לייחד כלי הוא כדי שלא יהיה עובדא דחול, והיינו שלא יהיה כלי שמשתמשים בו בחול שהוא דרך יום חול, ועל כן כשהוא מיוחד לשבת הא אינו משתמש בו בחול, וליכא טעמא לאסור, וא"כ מאי אכפת לן שהוא מסרק העומד לסריקת שערות, והא סו"ס ליכא טעמא דאיסורא דהא אין משתמש בו בחול[35].

ובביאור דברי המאמר מרדכי כתב בזה"ל: וטעם המאמר מרדכי שמצריך שיהיה כלי קטן שאינו עומד לסריקת שערות כלל, **אולי הוא משום שבמגרדת בשבת דף קמ"ז איתא דעבדא לו אימיה מגרדתא דכספא לשבת, ומפרש שהיה משונה משאר מגרדות, ולכן מצריך גם בכאן כלי אחר שהרי ילפינן משם**. אבל דחוק, דכי המגרדת דכספא אינו יכול להשתמש בה כשאר מגרדות, ואיך יליף לכאן שיהיה כזה שאין עומד כלל לסריקת שערות, ולכן אף אם מפרש שכספא דווקא הוא רק משום שצריך שיהיה בו שינוי להיכר, והי"ל למילף לכאן נמי רק שיעשה בו איזה שינוי וסימן להיכר, ולא שיהיה כזה שאינו ראוי לסרוק, עכ"ל[36].

העולה מהדברים דאיכא פלוגתא בין המאמר מרדכי למחצה"ש האם בעי שינוי בגוף הכלי, או דסגי בייחוד בעלמא, דלמאמ"ר בעי שינוי בגוף הכלי ולא רק שינוי בעלמא, אלא דבר שאינו עומד כלל למלאכה שרצונו לעשות, ולמחצה"ש סגי בייחוד בעלמא. והמשמעות מדברי המחצה"ש היא כדכתב באג"מ שם וז"ל: אבל ממחצה"ש (סי' שכ"ז סק"א) משמע שיכולה לייחד אף בראש העשוי גם לסריקה, **שכתב אבל לתקן השער של ראשו מותר בכלי העשוי משער חזיר, ואעפ"כ המנהג לייחד לשבת דווקא עיי"ש**, עכ"ל. ולענ"ד נראה שישנה משמעות נוספת בדבריו שם, שכתב וז"ל: אבל רש"י פי' מגררתא דכספא לשבת, עכ"ל, ומאי דוחקיה לרש"י לפרש לשבת, אע"כ דלא ניחא ליה לפרש דהם דברים בעלמא, אלא דינא אשמועינן דאם מיוחד לשבת מותר, ולכן אמו כשרצתה לייחד מגררת לשבת **עשאתו לכבוד שבת,** וא"כ ע"כ כשמייחדו לשבת מותר, קמ"ל הש"ס האי דינא, עכ"ל. משמע מדבריו דהא דעבדא דכספא אינו משום דבעי שינוי בגוף הכלי, אלא הוי רק מצד כבוד שבת כפי שהקדמנו בתחילה. וכן ראיתי בספר דעת תורה למהרש"ם בסי' שכ"ז ס"ג שכתב כן בהדיא, וז"ל: וע"ע במג"א סי' של"ח סק"ח בענין המשחק בעצמות שקורין איסקק"י בלע"ז, וכתב המג"א בשם הש"ג **שנהגו לעשות של כסף, כלומר מיוחד לשבת**, דאל"כ הוי עובדא דחול וכו', עכ"ל. הרי להדיא מדבריו דשל כסף לאו דווקא, אלא העיקר שיהיה מיוחד רק לשבת. ובאמת שכן מורה לשון העו"ש בסי' שכ"ז סק"ה שכתב וז"ל: ואיתא שם בגמרא דאם יש **מגרדת מיוחדת לשבת** מותר לגרד בשבת, דאמרינן התם רב שמואל בר יהודה עבדי ליה אמו מגררתא דכספא וכו', עכ"ל. הרי מבואר מדבריו דיליף מדברי הגמ' דבעי מיוחדת לשבת ותו לא, וכן נראה מסתימות דברי המג"א (סי' שכ"ז סק"א) שכתב וז"ל: ואמרינן בגמ' (קמ"ז:) דאם היה לו **מגרדת המיוחד לשבת שרי**, ומזה נהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת, עסס"י ש"ג, עכ"ל. משמע דסגי בייחוד גרידא, ולא בעי שום שינוי בגוף הכלי[37].

ומתחילה הסתפקתי להני שיטות דבעי שינוי בגוף הכלי, האם סגי בזה (שיעשה כלי משונה משל ימי החול), ואפי' ישתמש בכלי משונה זה כל ימי השבוע שרי, דסו"ס איכא היכרא ולא חשיב עובדא דחול, משום דבטלה דעתו אצל כל אדם, שהרי אין דרך העולם להשתמש בכלי כזה בחול, או דלמא סו"ס כיון שהוא עצמו משתמש בזה בחול הוי מצידו עובדא דחול, שהרי משתמש בו בחול, ובעי ייחוד לשבת גרידא שלא ישתמש בו אלא בשבת בלבד, ולאחר מכן חזינא דהנה במג"א בסי' של"ח סק"ח כתב וז"ל: ונהגו לעשות האיסקקי"י של כסף, דאל"כ מיחזי כעובדא דחול כמ"ש סי' שכ"ז ס"ג (ש"ג), עכ"ל. ובמחצה"ש שם ביאר דבריו בזה"ל: ועיין שם במ"א ס"ק א' דאם הי"ל מגררת מיוחד לשבת, והם דברי הש"ס בשבת דף קמ"ז ע"ב דרשב"י עשתה לו אמו מגררתא דכספא, ופי' רש"י לשבת, **ולפ"ז צ"ל ג"כ דהני אסקאקי של כסף מיוחדים לשבת דוקא, דהא מ"א מביא ראיה מהאי דסי' שכ"ז סעיף ג',** עכ"ל. הרי להדיא מדבריו דלא סגי בשינוי בגוף הכלי, אלא בעי אף ייחוד לשבת בלבד.

ה. דעת הפוסקים שאסרו אף במייחד כלי לשבת

וזאת למודעי שהיתר זה של ייחוד כלי לשבת אינו מוסכם כלל וכלל, וכדי לבאר הענין נקדים, אמרינן בשבת (קמ"ז:) תנו רבנן אין גוררין במגררת בשבת, רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורר כדרכו ואינו חושש, רב שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגררתא דכספא, ע"כ. והנה המעיין היטב בדברי גדולי הפוסקים ראשונים גם אחרונים, ראה יראה שכמעט כולם השמיטו מימרא דאימיה דרב שמואל, שהוא מקור היתר ייחוד כלי, ובראשם הרי"ף (ס"ב: מדפיו), הרא"ש (פכ"ב סי' ט"ו), והרמב"ם (פכ"א מה"ש ה"ל) שהשמיטו האי גמ' דאימיה דרב שמואל, ולא הזכירו האי היתרא כלל[38], וכן הלבוש בסי' שכ"ז ס"ג והשו"ע שם ס"ג השמיטו האי היתרא דיחוד כלי. והדבר תמוה עד מאוד, ובאמת שכבר עמד על כך בספר עולת שבת שם סק"ה וז"ל: ואיתא שם בגמרא דאם יש מגרדת מיוחדת לשבת מותר לגרד בשבת, דאמרינן התם רב שמואל בר יהודה וכו', **ותמה אני על הפוסקים שהשמיטו דין זה כיון דליכא מאן דחולק על זה**, עכ"ל. וראיתי במחצה"ש בסי' שכ"ז סק"א שמכח האי קושיא הסיק בדעת הרא"ש דלא ס"ל האי דינא, ואף במגררת המיוחדת לשבת אסור, וז"ל: דאיתא בשבת (קמ"ז:) ת"ר וכו' ר' שמואל בר יהודה עבדי ליה אימיה מגררא דכספא וכו', **והרא"ש לא העתיק הא דאימיה עבדי ליה וכו', ע"כ היה מפרש הדברים כפשטן ולא נ"מ לדינא, לכן השמיטו**, עכ"ל. ואף שכתב דבריו בדעת הרא"ש, מ"מ זיל בתר טעמא, וה"ה נימא בדעת שאר הפוסקים שהשמיטוהו. אולם דבריו דחוקים הם עד למאוד, דלדבריו נפקא דהפוסקים הנ"ל ס"ל שהגמ' של עבדא ליה אימיה מגררתא דכספא הוו דברים בעלמא, והוא דבר שאינו מצוי ושכיח בש"ס, וכן לא עולה על הדעת שתאמר הגמ' דברים בעלמא ללא שום צורך.

אך בחפשי בספרי הפוסקים מצאתי עוד כמה מגדולי הפוסקים שדחו דברי העו"ש והמ"א וסייעתם, וכתבו שאין שום היתר של ייחוד כלי לשבת, וביארו הא דאימיה דרב שמואל בטוב טעם, ונציע דבריהם, באליה רבה שם סק"ד הביא דברי העולת שבת שתמה על הא דהשמיטו הפוסקים גמ' הנ"ל, וכתב על כך וז"ל: ולענ"ד דהך ר' שמואל קאי אר' שמעון בן גמליאל דמיירי להסיר טיט וצואה, ולכבוד שבת היה עושה מכספא, ולא דבעי מיוחד לכך, והש"ס מבואר להורות שהלכה כרשב"ג, והשתא ניחא דפסקו כרשב"ג נגד רבנן, ודו"ק, עכ"ל[39]. העולה מדבריו בדעת הפוסקים שהשמיטו היתרא דיחוד כלי, דאה"נ אף במייחד כלי לשבת אסור בגרוד הגוף, ומעשה דאימיה דשמואל לגרר טיט או צואה הוא, ולהורות דהלכה כרשב"ג[40], והא דעבדא דכספא הוא לכבוד שבת ולא משום דבעי ייחוד[41]. וכן כתב הפמ"ג שם (א"א סק"א) דמדברי הא"ר עולה דבמגררת הגוף אף במיוחדת לשבת אסור. ולאחר מכן ראיתי שגם בבית מאיר בסי' שכ"ז כתב מדנפשיה כדברי הא"ר בדעת הפוסקים שהשמיטו האי דינא, עיי"ש.

אמנם אף פשט זה נסתר מדברי הראשונים, דהנה בר"ח שם (קמ"ז: ד"ה אבל) כתב וז"ל: רב שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגרדתא דכספא **להתחכך בה**, עכ"ל. וכן מצאתי בערוך (ערך גרד) שכתב וז"ל: רב שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגרדא דכספא **להתחכך בה**, עכ"ל. הרי להדיא מדבריהם דלא עבדא ליה להסיר טיט או צואה, אלא להתחכך בה, וכן כתב בשעה"צ בסי' שכ"ז סק"ט לתמוה על דברי הא"ר מדברי הר"ח הנזכר, ואנו הוספנו שכן כתב בערוך. ואע"פ שהיה אפשר לומר שהראשונים שהשמיטו

---

29. מדידה מקורו בתוס' בשבת קכ"ו ע"ב ד"ה ומדבריהן. ומשקל עיין במשנה בביצה כ"ח ע"א ובראשונים שם, והארכנו בזה בדין מדידה ומשקל בשבת וביו"ט, עיי"ש.
30. ואגב חזינא אף מדבריו כהתהל"ד שבכל דבר האסור משום עובדין דחול מהני ייחוד כלי לשבת.
31. ועיין בשו"ת רב פעלים חאו"ח ח"ב סי' מ"ב (ד"ה גם) מה שכתב על דבריו.
32. והא דהתיר אפשר דס"ל דאין הלכה כאימיה דרב שמואל, כמו שהעיר בספר תורת שבת סי' שכ"ז סק"ג דמהיכי תיתי שנפסוק כאימיה דרב שמואל נגד ת"ק ורשב"ג שם שלא הזכירו האי היתרא, וכמו שהקשתה הגמ' בדף קמ"ד ע"ב מנחם בר מנשיא תנא הוא, עיי"ש. שהרי רשב"ג לא דיבר אלא ברגליו מטונפות, ואילו היה סובר שבשינוי מותר, היה לו לאשמועינן חידוש טפי שאפי' אין רגליו מטונפות שרי בשינוי, עיי"ש.
33. וטעם המצריכים שינוי בגוף הכלי, מבואר בשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ב סי' ע"ח כשמבאר דברי המאמר מרדכי עיי"ש, ונצטט בעזה"י דבריו בהמשך.
34. ועיי"ש מה שכתב דע"פ זה יובן מה שאסור להשתמש במטחנת מטבח העשויה לטחינת בשר וגבינה משום עובדא דחול, כדמבואר בסי' שכ"א, הגם שלרוב בנ"א יש כיום מכשיר חשמלי לכך, ולכאורה לאו עובדא דחול הוא, דזה אינו וכנ"ל, דסו"ס הני כלים נעשים עבור הני דאין להם הכלי החשמלי, ולכן הם נחשבים לכלים העשויים לטחינה בלי שום שינוי, ופשוט שיש בהם איסור עובדא דחול.
35. ואע"פ שנראה מדבריו שהוא עובדא דחול משום שהדרך להשתמש בו בחול לדבר האסור, היינו סריקה ממש, מ"מ כתבתי כן כדי להדגיש עיקר הרעיון של יחוד כלי המשתמע מדבריו.
36. ואע"פ שתמה על המאמר מרדכי, מ"מ חשש לו לדינא אם לא במקום שקשה לו להשיג מברשת שאינה עומדת לסריקה, דאז אפשר לסמוך על ייחוד לשבת עיי"ש. ולאחר מכן ראיתי סייעתא לדברי המאמ"ר בספר תורת שבת סי' שכ"ז סק"ג באחת מתמיהותיו על המג"א, שכתב וז"ל: ועוד דבלקיחת כלי המיוחד לשבת אין שינוי אם עשוי כשאר כלים, דאל"כ לא יתחייב אם הוא חורש בשבת במחרשת של כסף וכדומה, עכ"ל. הרי מדבריו כדברי המאמר מרדכי. ואגב דמדכרינן דברי המאמר מרדכי, נראה לומר בביאור דבריו, דס"ל דאע"פ שאין משתמש בכלי זה גופא ביום חול, אפ"ה כל עוד הוא כלי שעומד לסוג מלאכה זו שרוצה לעשותה, נמצא שדומה לחול בכך שמשתמש בסוג כלי כזה שמשתמשים בו בחול, וזהו הדבר שיוצר הדמיון לחול שמהוה זילותא לשבת, ועל דרך שמצאנו בשו"ת ויען יוסף (חאו"ח סי' ק"מ) שנשאל האם מותר להדביק פלסטיק על מתג האור בשבת, והשואל רצה לומר דאין צריך שינוי בהדבקה זו, דלא שייך לקרותו עובדין דחול מאחר דבחול אין דרך לעשות כן, דהא בחול צריך שיהיה הכפתור מגולה כדי להדליק ולכבות, וכתב לו על כך בדרך השניה בזה"ל: ותו דענין עובדא דחול לאו דוקא כשאותה מעשה גופא דרך לעשות בחול, אלא אף אם מעין זה שייך לעשות בחול, והלא אתרמי שמדבקין בחול פלעסטיק על גבי כותל, אף שאין עושין כן על כפתור של עלעקטער, מ"מ מעשה כזה מקרי עובדא דחול, אף שבחול אין דרך לעשות כן אלא במקום אחר, עכ"ל. מבואר מדבריו שאף שאין עושה אותו מעשה גופא בחול, מ"מ כיון שמזדמן שעושה כן במקום אחר חשיב עובדין דחול, וא"כ ה"ה הכא כעין זה בייחוד כלי לדעת המאמר מרדכי כפי שביארנו.
37. וכן היא פשטות לשון הגר"ז שם ס"ג, והערוה"ש שם ס"ג, שלא הזכירו שינוי בגוף הכלי כלל.
38. מלבד הראבי"ה בסי' ר"ב, והבה"ג שהביאו גמ' דאימיה דרב שמואל.
39. וכן כתב בספרו אליה זוטא שם סק"א.
40. וכן כתב במרכבת המשנה פכ"א מה"ש ה"ל עיי"ש.
41. וכתב התורת שבת שם סק"ג דאין להקשות שלדברי הא"ר היה לנו לפסוק שבידיו ורגליו מטונפות בעי שינוי של ייחוד כלי, די"ל דעבדא ליה למדת חסידות או לכבוד שבת, ע"ד הא דאיתא בסי' רס"ב.

האי דינא חולקים על פי' הר"ח והערוך, ויפרשו כדברי הא"ר שלגרר טיט או צואה היתה עושה, מ"מ קשה לומר כן כל עוד לא מצאנו לאחד מן הראשונים שיפרש כן להדיא.

והאיר ה' עיני, וראיתי בספר תורת שבת סי' שכ"ז סק"ג שהביא אף הוא דברי העו"ש והמ"א שהחליטו דבמגרדת המיוחדת לשבת שרי, והשיג על דבריהם דאין להביא ראיה מאימיה דרב שמואל כלל, ותוכן דבריו דמלבד שיש לומר כדברי הא"ר דקאי ארשב"ג, אלא אפי' לעו"ש וסייעתו דקאי את"ק מהיכי תיתי שנפסוק הלכה כאימיה דרב שמואל נגד ת"ק ורשב"ג, וכפי שהקשתה הגמ' בדף קמ"ד ע"ב מנשיא בר מנחם תנא הוא, שהרי גם רשב"ג לא התיר אלא ברגליו מטונפות, ואילו היה סובר רשב"ג דשרי ע"י ייחוד כלי, היה לו לאשמועינן חידוש יותר שאפי' אין ידיו או רגליו מטונפות מותר ע"י ייחוד כלי, ועוד דטעם איסור גרוד הוא משום דמחזי כעושה רפואה, כדכתב הלבוש שם וכן משמע בטור, וא"כ מן התימה הוא וכי כל דבר שנראה כעושה לרפואה יהא מותר אם עושה כן בשינוי[42]. עוד תמה על מה שהצריך המג"א ייחוד בכלי העשוי משער חזיר, וז"ל: ועוד שאין הדבר נראה כלל דבאופן האסור לא מהני בכלי המיוחד לשבת לשינוי שיהיה מותר בכך, ובאופן המותר אין צורך לשינוי, וכי בכל דבר המותר בשבת כרחיצה והנחת בגד חם ע"ג בטנו וכדומה הנאמרים בסי' הקודם, צריך לעשות בשינוי, עכ"ל[43].

ומעתה אפשר שפיר לפרש דברי הראשונים שהשמיטו מימרא דאימיה דרב שמאול בפשיטות, ולמימר דס"ל דאף במייחד כלי לשבת אסרינן, ובאמת שכן כתב המאירי שם (קמ"ז: ד"ה ולא מגררין) בהדיא וז"ל: ר"ל במגררת וכו' מפני שהוא דרך חול, **ואפי' שינה במגררת כגון שעשה מגררת של כסף וכיוצא בו אסור**, עכ"ל. הרי להדיא מדבריו דאף באופן שמייחד מגררת לשבת אסור, ואין להקשות מדברי הגמ' מאימיה דרב שמואל כפי שכתב בתורת שבת[44].

הרב שלמה ידידיה בן שמעון
בני ברק

הרחיצה בסבון בשבת

בבואנו להכביר מילים בביאורא וטעמא דהאי דינא - **דין ההשתמשות בסבון מוצק בשבת**, יפרח האילן ויצץ ציץ ויסתעפו פארותיו ואמרותיו לגדרה של **מלאכת הממחק** ומהותה, ולענין הדין **במוליד ונולד**, ובתוכה יבואר בס"ד דין הלז.

א

בגדר ומהות מלאכת הממחק, ובהמסתעף לדין ההשתמשות בסבון בשבת

א']. המלאכה השלושים מט"ל אבות מלאכות שנאסרו בשבת, הינה **הממחקו** [ובמשנה שבמשניות הגי' '**המוחקו**', והיתה במשכן[45] כדא' בירושלמי (פ"ז ה"ב, נ"ב.) דאמר זעירא בר חיננא בשם רבי חנינא שהיו שפין את העור ע"ג העמוד, ור' להלן], והיינו ש**מגרר שער הצבי** [דקאי על הצד צבי כו'], ויעו' רמב"ם (פי"א ה"ה) בהאי לישנא - "ואיזה הוא מוחק, זה המעביר שיער או הצמר מעל העור **אחר מיתה** עד שיחליק פני העור", ומתבאר דליכא למלאכת הממחק כ"א לאחר מיתה, וכן דקדק בעל הפי' הקדמון ממצרים דליכא ממחק אלא במת, וכ"ה במרכה"מ. ובעיקר החילוק יעו' היטב בחמדת ישראל (על המנ"ח, לבעל הכלי חמדה) דביאר דמאחר דמחיים עתיד לגדול שוב, ממילא הו"ל מלאכה שאינה של קיימא, והן אמנם דלגבי גוזז מיקרי מלאכה של קיימא כיון דעיקר המלאכה היא לחתוך וצריך לדבר הנחתך, אך מ"מ ממחק ליכא בכה"ג כיון דעתיד לגדול שוב, וכתב לבאר עפ"ז טעם פלוגתת ר"י על ר"ת (תוס' שבת ע"ג:), ומיאונו לומר דחליבת הבהמה תולדת ממחק הוא - "שממחק הדד ומחליקו" - משום שאינו נצרך להחלקת הדד, אלא לתוצאת פעולת הפירוק והחליבה, דהיינו החלב, וציין עוד לדברי רש"י שעמדו בהם רבוותא, שמתחילה (ד"ה והמורטו) נקט "מורט שערו מכאן ומכאן **ומשליך הקנה** ונותן השיער בכר וכסת", ומוכח דחיובו הוי אף באינו צריך לגוף הדבר, אולם בתר הכי (ד"ה משום מחתך) כ' "**וגם מן הקנה אורג כובעים** ועושה כובעים מכנפי עוף בלא שיער".

[ויעו' תוס' (ע"ה: ד"ה והמסתת) משם ר"י וריב"א דבהיא דהתם דהמסתת אבן חייב משום מכה בפטיש, לא נקטו נמי דחייב משום מחתך וממחק, משום דמיירי שכבר היא מרובעת ומתוקנת, אלא שמייפה אותה ועושה בה שרטוטין ויפוי כעין שעושין עכשיו מסתתי האבנים, ועי' כעי"ז בשיטה להר"ן שם דנקט האי לישנא לטעם פטורו ממלאכת הממחק - "דהא אינו אלא כדי ליפותה ואין בזה צורך כלל, ואנן בענין דומיא דממחק עור דמשכן, דאית ביה צורך", ואי נימא דזו נמי כוונת ר"י וריב"א הנז' בתוס', הרי לנו ראי' לביאור החמדת ישראל הנז', ודו"ק].

ב']. ובגמ' (ע"ד:) אמר רבא האי מאן דעביד חביתא (-כלי של חרס) חייב משום שבע חטאות, ופרש"י להמלאכות - **שטוחן** הרגבים ושוחקן הדק, **ובורר** מתוכן הצרורות הגסות, **ומרקידן** בנפה, ובגיבול הטיט הוי **לש**, וכשעושה הגולם **שיהא חלק** הוי **ממחק**, **ומבעיר** האור בכבשן ומצרפו דהוי **בישול**, ומתבאר מהות מלאכת הממחק, דהיינו **ליישר ולהחליק דבר**.

ג']. וכיו"ב ת"ר שם התולש את הכנף והקוטמו והמורטו חייב שלש חטאות... ממרט חייב משום ממחק, ועי' רש"י שמורט שערו מכאן ומכאן לצד זנבו שהוא קשה, וע"ע דברי רש"י בבכורות (כ"ה.) "שמחליקה מן הצדדין ומורט מן הקנה את השיער", ועי' לעיל בדברי רש"י אם צריך את הקנה.

ד']. וכיו"ב אמר רבי אחא בר חנינא (ע"ה:) השף בין העמודים בשבת, חייב משום ממחק, ובפירושא דהאי דינא אפליגו רבוותא, דרש"י פי' דהיינו "כגון עמודי אכסדראות שעשויים חלונות חלונות ונסמכין בחלונות בין עמוד לעמוד, ו**השף שם בקרקעית הבנין** שנשענין עליו **כדי שיהא חלק** חייב", וכ"כ המאירי, אמנם הר"ן (ל"ב: מדפי הרי"ף, וכה"ק נמי הרמב"ן בחי' על הש"ס ע"ה:) נקט דהאי פירושא "לא נהירא, דכל כי האי גוונא בבית חייב משום בונה, ובשדה חייב משום חורש, וכדאמרן לעיל (ע"ג:) גבי גבשושית וגומא [-והוא מש"א שם דאם היתה לו גבשושית ונטלה או שהיתה לו גומא וטממה, בבית חייב משום בונה, ובשדה חייב משום חורש, ועי' רש"י דבבית מתכוין להשוות קרקעיתו ושייך בנין, אך בשדה דמרפי ארעא הו"ל חורש]", ובקרב"נ (פ"ז סי' ח' אות פ') תי' דעת רש"י והמאירי דבבית חייב משום בונה רק אם היה גומא וטממה, אבל בכה"ג דלא היה גומא כדהכא אין בו איסור אלא משום ממחק.

ובתוס' משם ר"ח (והר"ח הביאו מירושלמי, והוא בפ"ז ה"ב, נ"ב. - ועי"ש בקרבן העדה ובפני משה ובגליון הש"ס -) ביאר "**דשף העור על העמוד כדי להחליקו**", ועי' לדברי הר"ן בשיטתו, ויעו' ברמב"ם (פי"א ה"ו) "**השף בידו על העור** המתוח בין העמודים חייב", ועי' מג"מ, ודו"ק היטב בהגהות מים חיים לבעל הפר"ח ובנשמ"א (כלל ט' אות ז'), והר"ן (שם) הק' ע"ז ד"אין נוח לי דא"כ היכי שייך למימר חייב משום ממחק, היינו ממחק גופיה", ות"י בקרב"נ (שם) דממחק דמתניתין היינו שמסיר השיער, ובשיפוי העור ע"ג עמודים חייב משום ממחק.

והן אמנם, יעו' היטב בדברי ר"ח (לקמן קמ"ט.) "ודמיא להא דאמרי' בכלל גדול דשף בין העמודים חייב משום מוחק, **שדומה למוחק כתב**", ושו"ר ג"כ כעי"ז בפי' קדמון ממצרים (על הרמב"ם, פי"א ה"ו) שביאר בדעת הרמב"ם כמשה"ב משם רב האי גאון שכ' ש"יעשה לקלפים ד' עצים ויפתח הקלף ביניהם קשור לכל צד, ויסירו קליפתו ויעשה קלף, ויקרו העצים ההם עמודים, ומי שקנח הקלף יום שבת והוא בין העמודים חייב משום מוחק, "לפי שהקלף יפול מה שהיה בו משיפויו וטינופו, **וכאילו מחק הדבר שהיה בו**", וכבר העירו בזה, אך עכ"פ יעו' בפי' הנז' שבגדר מלאכת הממחק עצמה ביאר נמי דהיינו החלקת פנים.

ה']. ועוד שם (ע"ה:) אר"ח בר אבא ג' דברים סח לי רב אסי משמיה דריב"ל... הממרח רטיה בשבת חייב משום ממחק, ופרש"י דהיינו **בהחלקת** התחבושת על המכה, וע"ע בעירובין (ק"ב:) דתנן מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה [וטעם השוני במקדש היינו דאסור לכהן לעבוד בו עבודה עם רטיה דבעי' ולקח הכהן, ואם איכא חציצה לא הוי לקיחה, ואיכא למיחש דאי לא שרית ליה להחזירה ימנע ולא יעבוד, אבל במדינה אסור גזירה שמא ימרח הרטיה, והיינו ממחק], אם בתחילה כאן וכאן אסור[46], והחלקה דהתם פרש"י ש"מחליק גומות שברטיה [ובעצה"ע, יעו' רש"י שם דמירוח היינו ממחק האמור באבות מלאכות דשבת, ומבואר דס"ל דהוי אב, ועי' במגן אבות (מלאכת הממחק) שממרח בשעוה או שמן הוי תולדה].

וע"ע לעיל (ח"י.) ת"ר... ומניחין קילור ע"ג העין ואיספלנית ע"ג מכה (ע"ש עם חשיכה) ומתרפאת והולכת כל היום כולו, והק' התוס' מדלקמן (ק"ח:) דאמר מר עוקבא אמר שמואל שורה אדם קילורין מערי"ש ונותן תחת[47] עיניו בשבת ואינו חושש, ותי' דלקמן מיירי באדם בריא, ואינו מניח בעין לרפואה אלא תחת העין לתענוג, וליכא למיחש לשחיקת סממנין, אבל הכא מיירי שמניח בעין לרפואה ולא שריא אלא מער"ש [וע"ע עה"ג משם תו"י], וכעי"ז מבואר במאירי דהכא התירו אפי' בעמיץ ופתח שהדבר ניכר דלרפואה קעביד, אבל בלא"ה שרי אף בשבת, אמנם הרא"ש (פ"ק סי' ל"ג) נקט דמיירי הכא בקילור עב דומיא דאספלנית, וע"כ בשבת עצמה אסור להניחה ע"ג העין משום גזירת שחיקת סממנין, או גזירה שמא ימרח, וההיא דלקמן מיירי בקילור צלול דל"ה כ"א כרוחץ עיניו, וליכא למיגזר משום שחיקת סממנין, ומתבאר שהוסיף טעם דשמא ימרח, ונקט הקרב"נ (שם אות ע') דלפ"ז יש לאסור אף בבריא המניח לתענוג, ודלא כהתוס', אמנם לענ"ד נראה דאף תוס' מודו ליה להרא"ש, וליכא פלוגתא בהאי גזירה דחששת מירוח שהיא המחיקה, אלא דלהתוס' מיירי בתרווייהו בקילור צלול, דבזה אף להרא"ש ליכא חששא דשמא ימרח, דהא הוי כמיא בעלמא וכרחיצה, וכדמוכח מדבריו, אך הרא"ש דאוקמיה לדלקמן בקילור עב הוצרך להזכיר איסור משום גזירת מירוח, ואה"נ בכה"ג אף תוס' יודו ליה, ועי'.

ו']. ועכ"פ ניהדר לדידן, דכעצם הגדרה זו למלאכת הממחק דהויא בהחלקת פנים, מבואר נמי בדברי ר"ת (בתוס' דשבת ע"ג:) אשר הגדיר ע"פ דעתו דמפרק (דמחמתו חייב החולב) הוי תולדת הממחק - "דכשחולב ממחק את הדד **ומחליקו**"[48] [ובמה שקשה דלכאו' הוי מלאכה שאצל"ג, דהא אין עניינו בהחלקת הדד כ"א בהוצאת החלב, העירוני שכבר עמד הגרי"י פישר זצ"ל באבן ישראל (שבת שם), עע"ד, וע"ע בענף זה לעיל אות א']).

ז']. תנן (קמ"ו.) דאם היתה החבית נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח, ארי"ה מעשה בא לפני ריב"ז בערב ואמר חוששני לו מחטאת [-שמא מירח השעוה לדובקה בדופני הכלי סביב הנקב. רש"י"], ובגמ' (שם:) פליגי לענין סתימת הנקב בשמן עב, דרב אסר ושמואל שרי, מאן דאסר גזרינן משום שעוה, ומאן דשרי לא גזרינן, א"ל רב שמואל בב"ח לרב יוסף בפירוש אמרת לן משמיה דרב, מישחא שרי, ופ' הרי"ף (ס"א: מדפה"ס) והרא"ש (פכ"ב סי' ח') והרמב"ם (פכ"ג הי"א) והשו"ע (סי' שי"ד סעי' י"א) כרב דאסר, וע"ש במג"מ שהק' מדפ' הרמב"ם (שם ה"ג) דאסור לסתום נקב החבית אפי' בדבר שאינו מתמרח, ואינו בא לידי סחיטה, כגון ע"י קיסם או צרור קטן, וא"כ אמאי נצרך לאיסור משום מירוח בשעוה ושמן, ותי' דשאני הסתימה דלעיל שנכנסת תוך הנקב ובעובי הכותל, אבל סתימה דהכא היא על פני הכלי ומגבו, ואינה אסורה מצד עצמה אלא מצד מירוח, ובכס"מ יישב דאפשר

---

42. שינוי היינו יחוד כלי, שהרי זה ענין יחוד כלי כמבואר בראבי"ה סי' ר"ב, וכתבתי זה הלשון משום דבהאי לישנא מתבטא התורת שבת שם.
43. והתורת שבת אזיל לטעמיה בכמה מקומות, עיין בסי' של"ח סק"ד גבי כלי המיוחד להשמעת קול דלא מהני לייחד כלי לשבת, ועיי"ע בסק"י מה שכתב גבי האיסקק"י, דדבר האסור אף כשיעשהו של כסף אסור.
44. ועיי"ע בספר בני ציון (ליכטמאן) סי' שכ"ז סק"ג שאף הוא עמד על כך שהשמיטו כל הפוסקים הא דאימיה דרב שמואל, וכתב דאולי מיניה גבי סכין וממשמשין פירשו בגמרא ובלבד שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, ומפרש היכי עביד, ומדלא פירשו כאן דע"י שינוי מותר משמע דכל ע"י כלי אסור, ודלא כאימיה דרב שמואל שעשתה לו מגרדת דכספא, ועיי"ש שסיים בזה"ל: עכ"פ לדינא נראה כיוון דכה"פ ואף הטור והשו"ע לא כתבו היתר זה, והרב המאירי אסרו בהדיא, ודאי ראוי להחמיר בזה, דלא כמ"ש האחרונים, עכ"ל.
45. שהרי אין נקרא מלאכה בשבת אלא בדבר שהיה במשכן, וכ"ה בשבת (מ"ט:) דהדור יתבי [-ר' יונתן בן עכנאי ורבי יונתן בן אלעזר ור' חנינא בר חמא] וקמיבעיא להו הא דתנן אבות מלאכות מ' חסר אחת - כנגד מי [-"דהרבה מלאכות יש דדמיין להדדי, והוה לן לאחשבינהו כולן כאחת כדפריך בפ' כלל גדול (לקמן ע"ג:) היינו זורה היינו בורר, היינו מרקד, ומשום חילוק מועט שביניהם לא הוה מחלקינן להו, אי לאו דקים להו דל"ט מלאכות הן כנגד שום דבר". תוס'], א"ל ר' חנינא בר חמא כנגד עבודות המשכן [-"אותן המנויות שם בפ' כלל גדול היו צריכין למשכן, ופרשת שבת נסמכה לפרשת מלאכת המשכן ללמוד הימנה". רש"י"], א"ל ר' יונתן בר' אלעזר כך אמר רבי שמעון ברבי יוסי בן לקוניא כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה ארבעים חסר אחת [-עי' בארוכה בראשונים אודות מנין זה, ויעוי' תויו"ט לשבת פ"ז מ"ב וביפ"ע לגמ' דשבת כאן ובמראה"פ לירושלמי דשבת פ"ז ה"ב ועוד באחרונים]... תניא כמ"ד כנגד עבודות המשכן, דתניא אין חייבין אלא על מלאכה שכיו"ב היתה במשכן, הם זרעו ואתם לא תזרעו, הם קצרו ואתם לא תקצרו, הם העלו את הקרשים מקרקע לעגלה, ואתם לא תכניסו מרה"ר לרה"י, הם הורידו את הקרשים מעגלה לקרקע, ואתם לא תוציאו מרה"י לרה"ר, הם הוציאו מעגלה לעגלה ואתם לא תוציאו... מרה"י לרה"י דרך רה"ר [וע"ע ירושלמי פ"ז ה"ב, מ"ד.], ומ"מ יעוי' תוס' (שם ב'.), וע"ע בתוס' מ"ט:) דהתולדות לא בעי' שיהו במשכן (מלבד במלאכת הוצאה שמלאכה גרועה היא, ועי' במאמרנו למלאכה ל"ט - הוצאה מרשות לרשות בס"ד) [ועי' בדברי בעל האגלי טל בפתיחת ספרו].
46. ופרש"י דלא אמרי' בזה דאין שבות במקדש, כיון שלצורך עצמו הוא ולא לצורך גבוה.

ומלבד זה, יש להוסיף דבכמה דוכתי אשכחן דגזרו שבות אף במקדש, דתנן (מנחות צ"ז.) דלא סידור קנים ולא נטילתם דוחה את השבת, אלא נכנס מער"ש ושומטן ונותנן לאורכו של שולחן, ומוקים לה רבא התם (צ"ז.) אף בדאורייתא [-סידור הקנים], והא דלא דחי שבת, היינו מדתנן (שבת ס"ג:) כלל אר"ע כל מלאכה שאפשר לה לעשותה מער"ש אינו דוחה את השבת, והני נמי אפשר דלא דחי שבת עלייהו, טעמא מאי - דלא ליעפש לחם, בכי האי שיעורא לא מיעפש, כדתניא כיצד הוא עושה, נכנס מער"ש ושמטן ומניחן לארכו של שולחן, ומוצ"ש נכנס מגבית ראשיה של חלה ומכניס קנה תחתיה [ובשבת (קכ"ג:) אר"א דקודם התרת כלים נשנית משנה זו, אמנם רבה דחה דבריו (שם קכ"ד.) וסבר דאיכא למימר דאחר היתר כלים נשנית, אלא דבהאי פורתא לא מיעפש], ובטעם האיסור אף במקום דהוי רק משום שבות [-נטילת הקנים וטלטולם], מבואר בתוס' (שבת קכ"ג:) ד"כמה שבותים אשכחן במקדש שגזרו פעמים לצורך, כי הכא בקנים ומקלות, לפי שהיו מחללים את השבת", ומתבאר לכאו' דלא כדבריהם בעירובין (ק"ב:) דהיינו משום דהוי "שבות גדולה", אלא מחשש שיחללו שבת, ואולי כוונתם אחת דבגלל דהוי "שבות גדולה", והיינו דבר הקרוב למלאכה, חששו בו טפי שמא יבואו לחלל שבת ויסמכו על היתר החלפת הקנים, ועי'.

אמנם, רש"י (מנחות צ"ז.) נקט דאע"ג דאין שבות במקדש, האי טלטול לאו משום שבות הוא אלא משום דמיחזי כבונה וסותר ["לכאו' תמוה, כיון דל"ה רק כמיחזי, סו"ס ל"ה אלא שבות, ואולי דר"ל דשבות כי האי דגזירה משום בונה אשכחן דאף במקדש גזרו, כדהביאו התוס' מעירובין, אולם רש"י עצמו שם לא פי' כן (-עי' רש"י עירובין ק"ב. ד"ה והמונח, וכנר' לזה כוונתו)" - רש"ש, ועי' במקד"ד (סי' כ"ב אות ה') שביאר בדעת הרמב"ם דס"ל כרש"י דאיסורא הוי משום דמיחזי כבונה וסותר, ועי"ז יישב משה"ק דס"ל להרמב"ם דכלי שמל"ה מותר לטלטל מחמה לצל, ור' מה שכתבתי בזה במאמרי למלאכת הבונה בס"ד, ובעצ"ד כלי שמלאכתו להיתר הארכתי בע"ה במאמרי מתורת המוקצה, ואכ"מ], ובתוס' הק' מההיא דשבת הנז' דקודם התרת כלים נשנית משנה זו, ומשמע דליכא אלא איסור בעלמא, ונקטו כשיטתם ד"אשכחן נמי שבות דאסרו במקדש, כגון ציר העליון שמא יתקע [-היינו ההיא דעירובין שם דתנן מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה, והעליון כאן וכאן אסור, ריה"א העליון במקדש והתחתון במדינה, ומיירו אליבא דרבנן], נגר המונח [-כוונתם לעירובין (שם.) דתנן נגר הנגרר נועלין בו במקדש אבל לא במדינה, והמונח כאן וכאן אסור, וריה"א המונח מותר במקדש והנגרר במדינה]", וכ"כ הריטב"א (שבת קכ"ג:) "ויש שבות שהוא נוהג במקדש, והכא ע"י שנפרצו העם לזלזל הרבה בענין הוצאות שבת, הפריזו בגזירתם לגזור טלטול אף במקדש", וכיו"ב מבואר בתוס' (שבת צ"ה.) אהא דתנן (פסחים ס"ד.) דכמעשהו בחול כך מעשהו בשבת, אלא שהכהנים מדיחים את העזרה שלא ברצון חכמים, ואמרו בגמ' דהאי חכמים היינו ר"א, דאי רבנן - שבות היא, ואין שבות במקדש, והק' דמדמוקי כר"א משמע דמחייב מה"ת אפי' בעזרה דאיכא רצפה, ואילו בסוגיא דשבת משמע דבאיכא רצפה ליכא אשוויי גומות, ותי' דבהדחה איכא אשוויי גומות שבין רובד לרובד, א"נ דבעזרה אף לר"א אינו אסור אלא משום שבות, גזירה אטו היכא דליכא רצפה דחייב חטאת לר"א, ומש"ה חמיר האי שבות ונוהג אפי' במקדש כדאשכחן בכמה שבותין, אבל לרבנן לא חמיר האי שבות כיון דאפי' בלא רצפה ל"ה לדידהו אלא איסורא דרבנן, ומש"ה אינו אסור במקדש, ושו"מ כן נמי ברשב"א (ביצה י"א:) על קו' אחרת "וי"ל דאין השבותין שוין, דאיכא דהתירו ואיכא דגזרו, ולפי מה שיש לחוש ולגזור או שלא לחוש ולהתיר", וכ"כ עוד (סוכה נ:) לענין כלי שיר "דכל כי האי שבות שהוא דבר מצוי דאתי לידי תיקון כלי שיר שהתיקון מצוי בהם, אפי' במקדש גזרו בו כשאינו מעכב, דאגב טרדייהו אתו ומתקני ליה, ודחו שבת במלאכה של תורה בדבר שאינו בחובה". ושו"ר בחי' הריטב"א (הישנים, עירובין ק"ב.) שכ' להדיא דכל שבות שאין בו צורך גדול במקדש לא התירוהו, וכן לא התירו בדבר שנראה כמלאכה דאורייתא או שהוא קרוב לבוא לידי איסור דאורייתא [ור' להלן בדברי הפתה"ד כיו"ב בדעת הרמב"ם], וכיוצא בהאי סברא מבואר בר"ן (שבת ס"א. מדפי הרי"ף) לענין שבות דשבות בכיבוי (ולא לענין מקדש), דשאני כיבוי דכיון דאם היה צריך לגופו היה אסור מה"ת, ואין הכל בקיאין לחלק בין הצל"ג לשאצל"ג, מש"ה אסרי רבנן אפי' במקום פסידא, ואף ע"י נכרי אסרו שמא יבוא לכבות בעצמו מתוך שבהול על ממונו [ועי' בקה"י (פסחים סי' נ"ב) מש"ב בדברי הר"ן, והביא כן מהפוסקים, וע"ע בחי' הגרעק"א לשבת ק"נ. (ושם אם איסור אמירה לנכרי הוי מה"ת, ואכ"מ)], וכבר העירו אההיא דעירובין הנז' גבי ציר העליון (ק"ב:, ע"ש בחי' בן אריה ויפ"ע), דכדברי התוס' מבואר להדיא בירושלמי (עירובין פי"י הי"א) דא"ר יוסי בי ר' בון לא כל שבות התירו במקדש [וע"ע במאמרי למלאכת הבונה, בהע' בענף א', בכה"ג דהיה אפשר לעשות השבות מער"ש, אם התירוהו במקדש בשבת].
47. לפנינו שם הגי' על גב. רש"ש, ובתוס' גם בתירוצם הזכירו 'תחת' העין, וכדלהלן.
48. אך כבר הארכתי במקו"א דאי"ז מוסכם, דהנה רש"י נקט להדיא (צ"ה.) דהוא תולדת דש, ואית דאמרי שהוא תולדת קוצר, ודחה רש"י דבריהם משום דלאו מחובר הוא אלא פקיד ועקיר, ועוד דל' מפרק לא שייך בקוצר כ"א ל' תולש, וכ"ה ברש"י (ע"ג:) דמפרק חייב משום דש [ובמאמר למלאכת הדש ציינתי בס"ד מאשר ק' מכ"מ ברש"י אם מפרק הוי אב או תולדה דדש, ואכ"מ], אמנם ר"ת (שם בתוס') נקט דהוי תולדת הממחק, שכשהוא חולב ממחק את הדד ומחליקו [ועי' במהר"ם דצ"ל כן לפירושו בשאר מפרק נמי], וראיתי בס' ההשלמה (לחד מקמאי, רבינו משולם, זקינו של המאירי) שהסכים דחולב הוי תולדה דדש.

אך הנה דעת האומרים דהוי משום קוצר, מבואר בירושלמי (פ"ז ה"ב, נ"ב: לענין חולב), ובעצ"ד רש"י יעוי' היטב רש"י ביבמות (קי"ד. ד"ה חובל) ובביאור דבריו בתוס' הרא"ש, וצ"ע.

ויעוי' רשב"א (שבת קמ"ד.) שחיובו משום בורר, כיון שבורר אוכל מתוך פסולת, שהרי העז אינה עומדת לאכילה, שאסור לאוכלה בשבת, ועוד הביא (שם ובכתובות ס'.) משם רבי שלמה בן אברהם שמפרק הוא תולדת גוזז, שמפרק הבהמה מהצמר שלה, ובמאירי (ע"ה.) הבי"ד ר"ת בשם אחרוני הראשונים, והוסיף די"א שחיוב המפרק משום תולדת גוזז הוא, שכל שמסיר מעליו דבר המכבידו הוא תולדת גוזז, ודחה דבריהם, ועע"ש על דברי בעל ההשלמה, וע"ע בדבריו לעיל (ע"ג:) וביבמות (שם), ועי' ביראים (סי' עד"ר) דהוי תולדת טוחן [ועי' בדברי בעל האגלי טל בפתיחת ספרו].

דס"ל להרמב"ם דאה"נ בכל סתימה חייב משום בונה, אלא דאם סתמו בשעוה חייב **אף** משום ממרח, והא דהתיר שמואל במשחא היינו דלא גזר' משום מירוח, אבל עכ"פ מיהא אסור משום בונה, עכ"ד. אלא דלפ"ז צלה"ב הא דלא הזכיר כאן הרמב"ם טעם חיובו אף משום בונה, וכבר נטה מזה בכמה הלכות אחר דיני מלאכת הבונה, והענין יבואר ע"פ המבואר במנ"ח (מוסק השבת מלאכה א' [החרישה] אות ז', ועע"ש מלאכה כ"ה [הבונה] אות ד') ד"כיו"ב מצינו בר"מ כמה פעמים אף על מלאכה דחייב אינו מביא, רק מביא בכל מלאכה דזה ממלאכה זו ג"כ, וממלאכה אחרת נשמע מן דינים אחרים שכתב, ע'... אף דחייב שתים... לא כתב הרמב"ם רק אחת".

ח']. ותניא (נ'.) דבכל חפין את הכלים חוץ מכלי כסף בגרתקון [וע"ש גבי נתר וחול, וע' ט"ז (סי' שכ"ו ס"ק ג') דאף בשומן דנימס על ידו שרי, ולא חיישי' לנולד כיון דאינו מתכוין], והאי גרתקון פירש"י דהוא כמין עפר שגדל בחבית של יין, והוא עיקר תיקון כלי כסף וגורר אותו כיון שהכסף רך והוא ממחק, ומשו"ה אסרו לזה בשבת, וכ"פ הר"ן (כ"ב. מדפי הרי"ף), וכ"פ הטור (סו"ס שכ"ג), וכן משמע בירושלמי (ביצה פ"ד ה"ג) דלמאן דהתיר אוקמוה בששם הגרתקון על הכלי כסף מעריו"ט, וביאר הפני משה דמתוך כך מתרכך ואינו ממחק, אמנם הרמב"ם (פכ"ג ה"ז) פ' לאסור חפיפת כלי הכסף בגרתקון בשבת, "מפני שהוא מלבנן כדרך שהאומנין עושין, ונמצא כמתקן כלי וגומר מלאכתו בשבת", ולא הזכיר בזה הטעם דממחק.

וע' במרדכי (רמז שכ"ח) משם ספר המצוות דאסור לחוף כלי כסף במלח בשבת, כי המלח נמחה כשחופף בחזקה, ובב"י (סו"ס שכ"ג) ר"ל דבזה כלי כסף לאו דווקא, דהא בכולם שייך האי טעמא שהמלח נמחה כשחופף בחזקה, אולם ציין להתוספתא (ביצה פ"ד ה"י) תני להדיא דמדיחין את הכלים במלח ובמורסן בשבת ואצ"ל ביו"ט, ונקט ד"שמא י"ל" דמדיח לחוד וחופף לחוד, דחופף אסור דהוי כמרסק שלג וברד, ומדיח הוי כנותן שלג וברד לתוך הכוס דשרי (וע' בזה להלן ענף ב' אות ט' בס"ד).

ובשו"ע (סי' שכ"ג ס"ט) פ' מרן לאסור שפשוף כלי כסף בגרתקון משום ממחק, ועוד פ' (שם סעי' י') לאסור חפיפת כל הכלים במלח לפי שהמלח נמחה כשחופף בחזקה, וע' מג"א (ס"ק ט"ז) דהדחה בעלמא שרי כיון דנמחה ממילא, וציין לדלעיל (סי' ש"כ סעי' ט'), והוא הוא כוונת הב"י הנז', וע' היטב בביאור הגר"א (סי' שכ"ו לסעי' י').

ט']. אמנם, כלל מצינו בדין הממחק דבעי' שיהא רצונו לעצם המירוח דייקא, דהנה בשבת (קכ"א:) ארי"ה רוק דורסו לפי תומו, וביאר רש"י דהיינו טעמא "שאינו מתכוין למרח ולאשוויי גומות, דאע"ג דממילא ממרח הוא, כי לא מיכוין שרי משום מאיסותא", וכ"פ מרן (סי' שט"ז ס"ק י"א [אמנם יעוי' מג"א שם ס"ק כ"ה דהאידנא דליכא דקפיד ברוק משום מאיסותא, יזהר שלא ישפשף כשדורס עליו, וביאר בזה דעת המהרי"ל, אבל ליחה היוצאת מן הפה או מהחוטם ודאי איכא בה משום מאיסותא, ומ"מ בביהכנ"ס שרי אף ברוק משום שצריך לנהוג בו כבוד, עי' סי' צ' סעי' י"ג, ועי' היטב בדרישה סי' שט"ז סק"ד ובא"ר סקל"ו, וע"ע במשנ"ב שם ס"ק נ"א דנראה דבבית מרוצף אין להחמיר ברוק יותר מבליחה, וע"ש טעמו בביאוה"ל]), וביאר הט"ז להטענה דממילא ממרח ד"הוי פס"ר דמודה ר"ש דאסור בלא מתכוין, [-ומ"מ] הכא מותר משום מאיסותא", ועי' מג"א (ס"ק כ"ד) דממרח לא שייך אלא כשכוונתו שיתמרח דבר ע"ג חבירו, אבל הכא רוצה שיבלע בקרקע, אך הא"ר (שם ס"ק ל"ה) הק' מדברי רש"י הנז' דלהדיא כתב דהוי ממרח, אלא שהתירו כשאינו מכוין משום מאיסותא [ובעצה"ע אם שייך מירוח ברוק, יעוי' פמ"ג (שם באשל אברהם סקכ"ד) ובכה"ח (שם ס"ק ק"ה)].

ועכ"פ כעין סברא דנקט המג"א הכא הביא נמי להלן (סי' שכ"א ס"ק כ"ט) משם הסמ"ק דמותר למרח התפוחים גם למקום הריקן, ובביאוה"ל (שם סעי' י"ט ד"ה תע"ב) הביא ל' ההגהות סמ"ק "מותר למרח התפוחים מבושלות שבתוך הפשטיד"א, כיון שאינו עושה אלא כדי לשימם במקום שאין שם", דהיינו שאינו מתכוין לעצם המירוח כ"א למלא מקום הריקן, ואף דהוי פס"ר י"ל דהכא אין להחמיר כיון דאף בלא"ה יש להקל משום דאפשר לאכול בלא זה.

י']. ובביאור כוונת הביאוה"ל יעו"ש דברי הרמ"א (סי' שכ"א סעי' י"ט) להתיר במירוח התפוחים שבפשטידא משום שאין ממחק באוכלין הואיל ואפשר לאוכלו בלא זה, ומ"מ המחמיר במאכל של תפוחים וכיו"ב שדרכו בכך תבוא עליו ברכה, ושורש הדברים במרדכי (רמז שס"ב) דכן אומר העולם, ויסודו מדרבא (ע"ה:) דאין עיבוד באוכלין[49], ואע"ג דאיכא למימר דהיינו מדאורייתא, אבל מדרבנן עכ"פ יש עיבוד באוכלין, מ"מ יש להתיר משום דנאכלות כמו שהן אף בלא להחליק, "והמחמיר תבוא עליו ברכה" [וצ"ל דהיינו מאותה סברא הנז' שדרכו בכך, דהא הוא מיירי התם בכה"ג דהרמ"א, ב"אותם טרטר"ש של תפוחים"], וא"כ כלל הביאוה"ל להני תרי טעמי בחדא מחתא, דהא דשרי למלא מקום הריקן אף דהוי פס"ר, היינו בצירוף הא דאפשר לאוכלו בלא זה, וע"כ אין ממחק באוכלין.

ובעצה"ד במיחוק באוכלין, יעוי' במגן אבות שכ' בזה"ל: "ואם שייך מרוח באוכלין צ"ע, וא"כ אפשר אסור למרוח חמאה על הלחם, וצ"ע", וציינו המנ"ח (מוסק השבת, מלאכה ל"ב אות ג') בכותבו ד"אין ספיקו מוציא מידי ודאי של המרדכי" הנז' [ועוד יעוי' בביאוה"ל שם "דאף דמשמע דלכו"ע מדאורייתא אין ממחק באוכלין, היינו אם ממרח האוכל בעצמו, אבל אם סותם בו פי נקב החבית וממרחו מלמעלה שייך בו שם ממחק"].

ובשבת (נ"א:) ת"ר דמותר לטוח פי הקדירה בבצק, לא בשביל שיחמו אלא בשביל שיהיו משומרים, וכ"פ מרן (סי' שי"ח סעי' ו') ד"כלי שיש בו דבר חם שהיד סולדת בו... ויכול לטוח פיו בבצק אם יש לו בצק שנילוש מאתמול", ונקט המג"א (ס"ק כ"ב) דהיינו דווקא בבצק, אבל בדבר המתמרח אסור, אמנם הט"ז (ס"ק י') תמה דבטיחה נמי איכא מירוח, ומ"ש מההיא דסתימת פי החבית בשעוה ושמן דאסור כדלעיל בענף זה אות ז', ותי' דשאני האי דבצק שאינו רוצה לסתום פיו לחלוטין אלא שלא יהא מגולה לגמרי ויתקרר, ע"כ לא חיישי' שמא ידבק הרבה בכלי, ועי' במחצה"ש לחלק דבבצק אין דרכו לשפשף, ומשו"ה שרי לדבק, ולא חיישי' שיבוא לידי שפשוף, והמג"א לטעמיה (סי' תקי"ד ס"ק ו', ודעת הכנה"ג אינה כן, ע"ש) דלא מיקרי ממרח אלא כשמשפשף, משא"כ בשעוה ושמן שדרכו לשפשף וע"כ אסרו אף לדבק, אבל אה"נ אם ישפשף אף בבצק חייב משום ממרח.

ומדאתאן להכי, הא לך ל' הראבי"ה (הל' שבת, סי' ר"ט) "וטח את פיהם בבצק, פי' מער"ש, דבשבת אסור משום ממרח, א"נ בשבת, ובצק אינו שייך מירוח בו כמו בשעוה", ושמא כוונתו בחילוקו בין בצק לשעוה, כדברי המחצה"ש, ומ"מ נ' דלא משום דברי הט"ז נקט לה, דהא להט"ז אינו חילוק בעצם בין בצק לשעוה, אלא בעצם הנידון, דלסתום פי החבית נהגו לאטום לגמרי, משא"כ בטיחת פי הקדירה בבצק ע"מ לשמור חומה, ועי'.

י"א]. והשתא אית לן לברורי אם בהשתמשות בסבון בשבת יש משום ממחק, הנה בשו"ת יבי"א (ח"ד או"ח סי' ז"ך אות ב') נקט דמשחת שינים וסבון מאחר שאין כוונתו אלא לנקות השינים וגופו, וכוונתו שיעלם המשחה והסבון לחלוטין, ודמיא להא דנקט המג"א הנז"ל אות ט' דממרח לא שייך אלא כשכוונתו שיתמרח דבר ע"ג חבירו, ולא כאשר רוצה שיבלע, אמנם אין הדברים מוסכמים, דהרי עכ"פ חפץ הוא דתהא המשחה או הסבון מעט זמן על גופו שעי"ז יפעל פעולתו, ועי' שו"ת צי"א (ח"ז סי' ל'), וכן אסר בשו"ת אגרו"מ (ח"א או"ח סי' קי"ב) ובשו"ת אול"צ (ח"ב פל"ה סעי' ו'), ועי'.

ואת"ל דבסבון מוצק אסור, הנה אכתי יל"ס בסבון נוזלי דמחד גיסא אפשר דדמיא להה"א דשמן הנז"ל אות ז', דאסרו למורחו לסתום הנקב שבחבית [ואף דשמואל שרי, הרי עכ"פ הלכתא כרב], וביותר דכבר מבואר לעיל אות ט' דיש מירוח נמי ברוק [וע"ש דאינו מוסכם], ולא התירו אלא משום מאיסותא [וע"ש בדין בזה"ז], ושמא י"ל תלוי בעובי הסבון, אמנם כמדומה שמנהג העולם להקל בזה, וכ"פ רבינו בא"ח (ש"ב פ' יתרו סעי' ט"ו) ד"כן המנהג פשוט פה עירנו שלא לרחוץ בחתיכות בורית, אלא ממחין הבורית במים מער"ש עד שנעשה כולו מים (-והוא סבון נוזלי דילן), ואז רוחצין בשבת באותו המים שנמחה בהם הבורית בער"ש", ועי' שביתת השבת (מלאכת דש ס"ק ס"א) דיש ללמד להנכשלים ברחיצה בסבון מוצק שיכינו מער"ש בורית נימוח במים, דבזה ליכא ממחק ונולד, ושכ"כ הערוה"ש (סי' שכ"ו סי"א) להתיר בזה, "אך הנוהגין להחמיר בכל ענין יחזיקו במנהגם", ור' עוד להלן אות י"ב.

אמנם, אף אי לא נחשיב למריחת הסבון על גופו כממרח וממחק, מ"מ יל"ד בסבון מוצק משום שממרח הסבון עצמו ומחליקו, וכהה"א דממחק פי הדד דנקט ר"ת גבי חליבה, וכדלעיל אות ו', ע"ש, ובמעשה רקח (פכ"ב הי"ג) נקט דרחיצה בסבון בשבת הוי ממרח וממחק בהכרח, והוא אב מלאכה ופס"ר דניח"ל, "והוא פשוט, ויש להזהיר העם ע"ז מאוד", והביאו גם במשנ"ב (סי' שכ"ו ס"ק ל') בהוסיפו משם התפא"י (והוא בדבריו בכלכלת שבת, מלאכה י' - הלש) דאסור מדדמי להה"א דשעוה דלעיל אות ז' [ומלבד זה, הוסיף המשנ"ב טעם לאסור, ע"פ משמעות דברי רש"י (נ':) דבורית משיר השיער], "וכן הוא מנהג כל ישראל להחמיר בזה", וכ"כ באול"צ (ח"ב פל"ה סעי' ה') דהוי ממרח, שמחליק פני הסבון, אך ראה בשש"כ (פי"ד הע' מ"ט) שהעיר דאינו רוצה למרח פני הסבון, ושאני מהה"א דשעוה הנז' דהתם הרי מעוניין הוא למרוח השעוה למען יסתם הנקב, וציין שהעיר כן בקצה"ש (סי' קמ"ו בבדה"ש ס"ק כ') וסתם (סי' קל"ח בבדה"ש ס"ק ל"א) להתיר.

אך מוהר"א הלוי זלה"ה בשו"ת גינת ורדים (כלל ג' סי' י"ד) יצא להקל בזה, וטעמו דדין מלאכה שאצל"ג במחלוקת שנויה, ואף האוסרים לא אסרו אלא במכוין להדיא לעשות אותה מלאכה, אלא שא"צ לגופה כ"א לדבר אחר, והדגים הדבר במלאכת הצידה, דהנה פ' הרמב"ם (פ"י ה"כ) שהצד דברים שיש במינן ניצוד אפי' שלא לצורך חייב, ושם (הכ"ד) פ' שהצד חגבים ויתושים וכיו"ב פטור שאין במינן ניצוד, אך י"ל דבהיות ב' תנאים אלו שאין במינן ניצוד, וגם אינו מתכוין לצוד, אין להחמיר כלל, כיון שאף אם יתכוין לצידה אין שם איסור אלא חומרא בעלמא, ובהצטרף גם שא"צ לגופה ישתרי לגמרי, דבמלאכה שאצל"ג יש מתירין לגמרי, דסברי דהיינו הך דר"ש דדבר שאינו מתכוין שרי (ר' שבת מ"א: וש"נ)[50], ונקטינן כוותיה.

אבל בשו"ת יבי"א הנז' יצא לעומתו בכמה תמיהות, **חדא,** דממקום שבא להביא ראיה תהא פרכתו, שהרי הטור (או"ח סי' שט"ז) הביא מס' התרומה שאסור בשבת לנעול התיבה שיש בה זבובים משום צידה, ואף שאין במינן ניצוד מ"מ פטור אבל אסור, אא"כ יניח סכין או שאר דבר בין הכיסוי להתיבה בענין שיוכלו לצאת משם, אמנם הטור עצמו נקט דא"צ לדקדק בזה, שהרי אין הזבובים ניצודים בתיבה כיון שאם בא לפתוח התיבה וליטלם יברחו[51], ושאני מדבורים (ר' ביצה ל"ו. בדין פריסת מחצלת ע"ג כוורת) כי הכוורת קטנה היא והדבורים ניצודין בתוכה, ועוד דבכוורת עצמה אמרו ובלבד שלא יתכוין לצוד, ומבואר דכשאינו מתכוין שרי, ובב"י טען עליו "אין בדיחוי זה ממש, שכבר נתבאר דבעינן נמי שלא יהו ניצודין בהכרח כי היכי דלא ליהוי פס"ר", ועוד דהרי אף בכוורת איכא רבדבי ואיכא זוטרי, ובתיבה נמי איכא גדולה וקטנה, ועל כגון דא דחו וטענו ואמרו דנתת דבריך לשיעורים (ר' שבת ל"ה:), וע"ש דאף שהק' ע"ד בעל ס' התרומה נמי[52], מ"מ סיים בה מרן הב"י "כיון דנפק מפומיה דבעל התרומה וכתבו המרדכי, ולא חזינן מאן דאיפליג עליה, מי יקל ראשו שלא לחוש לדבריהם"[53], ע"כ. ומשמע דאף להטור אם ניצוד לגמרי שא"א שיברחו הזבובים כשיפתח הדלת, אסור אע"פ שאין במינן ניצוד, **והשנית,** שבסבון איכא למיחש עוד שע"י שרוחץ בו מחליקו היטב, ונוח יותר לרחיצה פעם אחרת [ע"ש בגו"ר דאיירי בסבון דמעיקרא אינו חלק כ"א עולה ויורד], ואף בלא כוונה הו"ל פס"ר דניח"ל, ואף היכא דלא אכפ"ל בתקונו ומירוחו הרי מיתלא תלי וקאי בפלוגתת רש"י ותוס' (ע"ה.) בהא דמודה ר"ש בפס"ר, ופרש"י דמודה ר"ש במידי דלא אכפ"ל אם יקרה ואע"פ שאינו מכוין, והתוס' פליגי וסברי דבלא אכפ"ל לא מודה ר"ש, והא דאמרו שמודה ר"ש היינו דווקא היכא דניח"ל שיקרה, **ועוד,** דלו יהי דהוי מלאכה שא"צ לגופה, עכ"פ מעולם לא נמצאו '**מתירין**' בכה"ג כ"א '**פוטרין**', ודין אצל"ג ודין דבר שאינו מתכוין רב המרחק ביניהם, ועי' שבת (מ"ב.) בדבר שא"מ ס"ל כר"ש, במלאכה שאצל"ג ס"ל כרי"ה, ועי' תוס' (כריתות כ': ד"ה סבירא) חילוק בין דין מלאכה שאצל"ג לדין דבר שא"מ, ו"כל כיבוי דליקה הוי משאצל"ג וכמ"ש בפרש"י (שבת ל.[54])... ובכ"ז לא נשמע מעולם מי שיאמר שמותר ח"ו לכבות דליקה בשבת במקום הפסד ממון בלבד", ועע"ש.

י"ב]. אמנם יעוי"ש (אות ז') שמצא תשובת הרמב"ם (סי' קל"ט) שכ' להדיא ד"רחיצת הידים בבורית וזולתו מכל מה שלא ישיר השיער הכרחי מותר"[55], ומ"מ אין להכריח דשרי להשתמש בסבון מוצק, ואין בו משום ממחק או נולד, דהא איכא למימר דהרמב"ם מיירי בסבון נוזלי.

ב

בדין נולד בשבת, ובהמסתעף לדין ההשתמשות בסבון בשבת

א']. בשבת (כ"ט.) ארי"ה א"ר מסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים, דברי"ה, ור"ש מתיר, מסיקין בתמרין, אכלן - אין מסיקין בגרעיניהן, דברי"ה, ור"ש מתיר, מסיקין באגוזים, אכלן - אין מסיקין בקליפותיהן, דברי"ה ור"ש מתיר [ועי' לקמן קכ"ד: במאי עסקינן, אם נשברו בשבת או בער"ש], ובתוס' הק' מדלקמן (קמ"ב:) דאמר רבא לשמעיה טווי לי בר אווזא ושדי מיעיה לשונרא, ושם (קמ"ג.) ביארו בטעם ההיתר דכיון דהמעיים יסריחו אם יצניעם עד הלילה, אזי כבר מאתמול דעתיה עלווייהו לתיתם לשונרא, ושאני מנבילה שנתנבלה בשבת דס"ל לרבא כרי"ה שאסורה, ועפ"ז ילה"ב מ"ש הכא דלא אמרי' הכי דמאתמול דעתיה עילווייהו - להסיר הגרעינים כשיאכל התמרים למחר, ואמאי חשיב ליה טפי נולד ממיעיה דבר אווזא, ותי' דהתם הבר אווזא נשחט מעריו"ט, ואין המעיים צריכים לאווז, וכיון דמבעו"י דעתיה למיתביה לשונרא אם יסריחו, הוי הכנה מעלייתא, אבל הכא הגרעינים צריכים לתמרים וחשיבי כאוכל עצמו עד שיאכל לתמרים, ומשו"ה הוי נולד, ולא מהני שנתן דעתו מאתמול עליהם.

[ולמסקנא, נראה בגמ' (יעוי' היטב סוגיית הגמ') דאין הכרח דדעת רב לאסור ההיסק בגרעיני תמרים בשבת, וכן נקט הרמב"ן (במלחמות ה' לביצה כ"א.), אך עי' בשיטה להר"ן שספק הגמ' הכא היה רק אם קיבל מר"ח אף לאסור טלטול המוקצה בלי להשתמש בו, ועי' פנ"י דהא דהסיקו לעיל דדעת רב שאסור להסיק בגרעיני תמרים, היינו משום דרב היה תלמיד ר"ח ומסתמא קיבל ממנו, ועע"ש אודות ספק הגמ' אי מכללא איתמר, וע"ע בדברי בעל האוה"ח בספרו חפץ ה'].

ויעוי' עוד במתני' דשבת (קכ"ד:) דכל הכלים הניטלים בשבת שבריהן ניטלין עמהן, ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה כו', ריה"א בלבד שיהו עושין מעין מלאכתן, ומסקו בגמ' דמיירי בשנשברו בשבת, דלרי"ה כשעושין רק מלאכה אחרת הו"ל נולד, ולת"ק מ"מ מוכן הוא, ועי' היטב מג"א (סי' ש"ח סקט"ו וכן ביאר בדבריו הלבושי שרד שם) דפליגי ת"ק ורי"ה אם נולד אסור, וכבר השיגו הא"ר (שם סקט"ו) והתו"ש (שם סקכ"ו) והפמ"ג (שם באשל אברהם סקט"ו) דנראה דפליגי אם בכה"ג דהתם הוי נולד, אבל לתרווייהו נולד ודאי אסור, ועי' ביאוה"ל (שם ד"ה לשום) שהביא ב' הדעות, וע"ע היטב שעה"צ (סי' תק"א ס"ק כ"ט) דמשמעות דברי רש"י דפליגי אם הוה נולד.

אמנם כדברי המג"א מתבאר מתו"ד התוס' (שם ד"ה ורבא) דנקטו בדעת רבא דנשברו בער"ש, דאי בשבת הכיצד התיר לטלטל, והא אמרו לקמן (קמ"ב:) דרבא אית ליה מוקצה, וכ"ש נולד, ומבואר דעת תוס' דת"ק דס"ל דמ"מ מוכן הוא, היינו לומר דליכא לאיסורא דנולד כלל, וממילא לא יתכן שרבא יפסוק כוותיה ויתיר לטלטל, דהא לדידיה אית נולד.

ואגב, הנה גבי בהמה שמתה ביו"ט פ' מרן (סי' תקי"ח סעי' ו') דאם לא היתה מסוכנת, אע"פ שהיתה חולה הרי היא מוקצה ולא יזיזנה ממקומה, ודייק

ומלבד כ"ז, יעוי' בדברי הרמב"ן (מלחמות ה', ס': מדפי הרי"ף) ובמג"א (סי' תק"ה ס"ק ב') וט"ז (שם ס"ק א') וביאור הגר"א (שם) ובשו"ע הגר"ז (שם סעי' ג') אם יש משום נולד בחלב שנחלב ובמשקים היוצאים מזיתים וענבים.

49. אמנם רבה בר ר"ה לא ס"ל התם הכי, אלא נקט דהמולח בשר חייב משום מעבד, ואמ"ר אשי דאפי' רבה בר ר"ה לא אמר אלא בדקבעי ליה לאורחא (-שמולחו הרבה), אבל לביתא לא משוי אינש מיכליה עץ, ומרן (סי' שכ"א סעי' ה') פ' דע"מ להניח אסור, ויעוי' היטב מג"א וט"ז שם.

50. אמנם, עי' ט"ז (יו"ד סי' ש"א סק"ו) דדבר שאינו מתכוין שייך רק בדבר שהוא לפי שעה, אבל אין לעשות איסור תמיד על סמך שבכל פעם יהיה אינו מתכוין, שכיון שהדבר עשוי לכך הו"ל כמתכוין, ע"ש.

51. אגב, העירוני לשש"כ (במהדורות הישנות, פרק ז"ך סעי' ל"א הע' ק"ג) "ומסתפק הגרש"ז בכה"ג שיש הרבה זבובים אשר בקל יוכל לתופסם... אולם אם יכוין לצוד דוקא זבוב מסויים יתכן שלא יוכל לתופסו, דחשיב כמחוסר צידה, איך הוא הדין בכה"ג שאינו מכוין לזבוב מסוים".

52. דשאני דבורים בכוורת שהיא מקום צידתן, ודמי לאריה לגרזקי שלו דמיקרי צידה (ר' שבת ק"ו:), אבל זבובים אין התיבה נקראת מקומם כדי לקוראו צידה, ועוד דעד כאן לא אסר ר"ש לפרוס מחצלת ע"ג כוורת בפס"ר אלא בדבורים שבמינן ניצוד, אבל בזבובים שאין במינן ניצוד שרי כשאינו מתכוין אע"ג דפס"ר הוא, עכת"ד.

אולם לכאו' הדברים צ"ע, שהרי מתבאר בגמ' דביצה (ל"ו., וכ"פ שם רש"י) דדבורים אין במינן ניצוד, ושו"ר שכבר הק' כן בב"ח, וכתב ע"ד הב"י הללו דהוו (קהלת י' ה') כשגגה שיצאה מלפני השליט. אמנם הא"ר (ס"ק י"א) יישב דהב"י ביאר כוונת הגמ' באופ"א, דמהו דתימא דהוי שלא במינן ניצוד ושרי, ועז"א דקמ"ל דדבורים חשיבי נמי במינו ניצוד, ועע"ש.

53. וע"ש בב"ח דנקט בדעת הטור דלר"ש א"צ פתח כלל, ואף דמודה ר"ש בפס"ר, שאני הכא דהוי פס"ר דלא ניח"ל, דהא אינו חפץ שיהו ניצודים, שהרי חפצו הוא שיצאו הדבורים לשדה לאכול פרחים ע"מ שיעשו הרבה דבש, וע"ש ראי' לזה, וממילא ל"ק קו' קמא דמרן, ואודות קו' ב' י"ל דעיקר טענת הטור על בעה"ת בזה היתה מצד אמרם שלא יתכוין לצוד, ועע"ש, ומ"מ אף הוא הסכים לדינא ד"לענין הלכה נקטינן כדעת בעה"ת".

אמנם הט"ז נקט (סי' שט"ז ס"ק ג') דאף הטור מודה לבעה"ת לאסור, אלא דצידד להתיר דווקא בהמסתפק אם יש זבובים בתיבה, ובזה גמר אומר דא"צ לבדוק ולחפש אחריהם, מאחר דיתכן ולא יבואו כלל לידו ויפרחו מיד כשיפתח התיבה, אבל כוורת קטנה היא, היינו אף גדולה, אולם לענין זה קטנה היא משום שהדבורים גדולים וממלאים כל הכוורת, וא"א שיברחו כולם ולא יצליח לתפוס אפי' אחד, כיון שאינו מתכוין לצידה וגם אינו פס"ר דאינו יודע ודאי דזבובים בתוכה, ועוד דאף אם ודאי יש זבובים לא קרוי ניצוד כבדבורים, ואף את"ל דבודאי נמצאים שם אסור משום פס"ר, דהוי רק ספק פס"ר והוא שלא במתכוין, ובמאמרי למלאכה כ"ה - הצד, הארכתי בזה בגדרי פס"ר והמסתעף בס"ד, ואכ"מ.

54. ד"ה ש"מ.

55. וע"ש דוודאי שבתרגום המקורי בל' ערבי היה כתוב 'צאבון', והמתרגם ללשה"ק תרגמו ל'בורית', דבל' המשנה בורית הוא מין צמח, עי' נדה (ס"ב.) דצפון דהתם הוא הסבון שלנו כמבואר מדברי רש"י והמתרגם, ולא הבורית המוזכרת ג"כ שם, וע"ע בערוך (ערך ספן) ובכס"מ (משכב ומושב פ"ד הי"ד), ועכ"פ נ' שהרמב"ם התכוון לסבון שלנו.

בביאוה"ל דלמאן דלית ליה מוקצה שרי בחולה [ועי' במשנ"ב שם ס"ק ל"ג], אך ציין להגר"ז דמוקצה זה חמיר טפי דהו"ל נולד, דמעיקרא - בחיותה - לא היתה עומדת לכלבים, והשתא עומדת לכלבים, ובנולד נקט הרמ"א (סי' תצ"ה סעי' ד', ויעו"ש במג"א, וע"ע בשעה"צ סי' תצ"ז ס"ק ע"ז) לאסור אף למאן דמתיר מוקצה ביו"ט [וכ"ש למרן שם דפ' לאסור ביו"ט אף במוקצה]. אמנם, החזו"א (סי' מ"ג אות י') תמה ע"ז, ונקט דבין חיים למיתה לא מיקרי נולד, דדרך תשמישו הוא להמיתו, ובין שחוטה לנבילה ליכא פנים חדשות ולא דמי לשברי כלים, וגם אינו דומה לגרעיני תמרים כיון דהמה טפלין הם לאוכלין שעל גבן - התמרה, וכשנוטל האוכל הו"ל כפנים חדשות, ע"ש.

ב']. ולעיל מינה (י"ט:) אי' דשמן של בדדין ומחצלות של בדדין, רב אסר[56] ושמואל שרי, ופירש"י דשמן בדדין היינו שמן המשתייר בזויות הבד תחת הטעינה, וניתן לבדדין, הם עובדי בית הבד, ורב אסר לטלטלם משום מוקצה דס"ל כרי"ה דאסר מוקצה, ושמואל ס"ל כר"ש שהתיר ברוב המוקצה ועל כן פליג והתיר השמן, אמנם בתוס' פליג ר"י וס"ל בביאור הדברים דמיירי בשמן היוצא בשבת מקורה שנתן על הזיתים מבעו"י (דתנן לעיל ח"י. דמודו ב"ש וב"ה דשרי), דרב אסר השמן משום מוקצה דהוי נולד גמור "דמחמת קורות והעיגול שעליו לא היה ראוי בין השמשות לאכילה, אע"ג דע"מ כן הניחו וסמך ע"ז שיזוב כל השבת, כיון דאין משקין בעולם האי סמיכה לאו מידי הוא והוי נולד גמור, ולא דמי לקדירה חייתא דשרי [-ע"ש ח"י: דשרי להניחה ער"ש עם חשיכה בתנור] אע"ג דביהשמ"ש לא חזי לאכילה, דהתם כיון דהבשר בעולם מהני דע"מ כן מניחה", ושמואל שרי [וע"ע בהגהות בן אריה משה"ב מס' הישר לר"ת לפרש בההיא דשמן של בדדין, דמיירי בשמן הבא לתקן את הבד].

ג']. וכהאי חילוקא בין אשר ישנו בעולם לזה שאינו, כן כתבו נמי בריש ביצה (ב'.) דשאני נולד דשברי כלים, דהכלי היה בעולם אלא שנשבר, אבל בביצה שנולדה הרי מער"ש לא היתה כלל בעולם, וע"כ אף לר"ש דהתיר בשברי כלים, הו"א בגמ' שם דאסר בנולד [אמנם, להמסקנא דהתם דמאן דאית ליה מוקצה אית ליה נולד, ומאן דלי"ל מוקצה לי"ל נולד, ה"ה גם בביצה דאליבא דר"ש אסור משום נולד, ולפ"ז מיא בעיבא דלהלן דלמסקנא הוי נולד, הרי מיקרו נולד טפי מבביצה, ועי' בזה בחכמ"ש להמהרש"ל ובמהרש"א ומהר"ם ומהר"ם שיף].

ד']. וכיו"ב בעירובין (מ"ה:) דהו"א דמיא בעיבא מיבלע בליעי, וכ' התוס' (שם) דאף לר"ש דשרי נולד, מ"מ בנולד כה"ג דהתם דדבר חדש הוא שלא בא לעולם כל עיקר מודה ר"ש דאסור.

אמנם למעשה ע"ש (מ"ו.) דלמסקנא מיא בעיבא מינד ניידי, וע"ע במשנ"ב (סי' של"ח ס"ק ל') משם הזכור לאברהם (ר' שעה"צ ס"ק כ"ה) דאין על המטר היורד שם מוקצה או נולד, ויכול לשתותו או לרחוץ בו, וכה"ב הכה"ח (סי' ש"י ס"ק נ"ב) משם מהריק"ש ומשם הכנה"ג (סי' שצ"ח בהגהות ב"י) שהביא כן מהשלטה"ג, וע"ע בכה"ח (סי' של"ח ס"ק ס'), וכן מוכח עוד מדין ריסוק השלג והברד בשבת דלהלן, שלא הזכירו כלל דמיירי דווקא בשלג שירד מער"ש, אע"כ לא שנא [אמנם, יעוי' שו"ת אגרו"מ (או"ח ח"ה סי' כ"ב אות ל"ז) בתשובות שנכתבו ע"פ אשר השיב הגרמ"פ בע"פ (ויש להדגיש זאת לאור הנ"ל, ובפרט שראיתי ממקו"א שטענו אחרת משם הגרמ"פ, וד"ל) דשלג הוי מוקצה משום נולד, וההיא דגשם אינו ראיה לסתור, וילה"ב החילוק, ושמא משום דבעבים אכתי מים הוא, ורק ביציאתו מן הענן ובכניסתו לאויר הקר נהיה שלג, אלא דא"כ אולי ל"ה נולד גמור, שהרי עיקרו היה בעולם, וכנ"ל, ויל"ע, וע"ע שש"כ פ"י העי' י"ד].

ובדדמי, הנה מרע"ה הזהיר לישראל שהמן לא ירד בשבת[58],[57], ויעוי' בפנים יפות דהנה הטעם שלא ירד מן בשבת היינו משום הוצאה, וכמבואר בתוס' (עירובין י"ז:) דאיסור אל יצא איש ממקומו היינו שלא יצא עם הכלי ללקט המן [אמנם, ע"ש ברש"י, ור' הערה[59]], אלא שעמ"י לא ידע אז עדיין איסור הוצאה, וממילא כ"ש שלא ידעו איסור טלטול מוקצה שהוא גזירה אטו הוצאה (עי' רמב"ם פכ"ד הי"ב, ובמקומו כתבתי מזה בס"ד), אלא שהם סברו שלא ירד המן בשבת משום דהוי נולד גמור, ומוקצה דאורייתא כסברת רבה (פסחים מ"ז:, אמנם יעוי' היטב תוס' דעירובין ל"ח: ד"ה אמר), ודווקא במוקצה לאכילה, אבל טלטול מוקצה ודאי אינו מה"ת, וכמבואר, ואשר לפ"ז הו"א שסעודת הלילה דמוצ"ש ירד בשבת לפי שהלילה כבר חול, ולזה אמר להם משה "אכלוהו היום" - היינו שיאכלו בשבת סעודת הלילה מבעו"י [כמבואר בשבת (קי"ז:) שהזהיר להם ג' סעודות בג' פעמים דכתיב 'היום' בפרשת המן], וממילא א"א לטעות שירד בשבת, שהרי איכא איסורא דנולד, והיינו דאמר "היום לא תמצאוהו בשדה".

ה']. ועוד אשכחנא כה"ג בביצה (ח'.) אהא דאפר כירה מוכן הוא, דארי"ה א"ר לא שנו אלא שהוסק מערב יו"ט, אבל הוסק ביו"ט אסור, ואם ראוי לצלות בו ביצה מותר, ונקטו התוס' (שם) דהכי הלכתא, דהא מייתו ליה סייעתא מברייתא, ועוד דליכא מאן דפליג, "דאפי' ר"ש מודה דהאי דהוסק ביו"ט דהוי נולד גמור, דמעיקרא עצים והשתא אפר, והויא כמיא בעיבא מיבלע בליעי דמודה ר"ש".

ו']. ומדאיירינן בנולד, נדלג מענין לענין בענין הנולד, דהנה כבר שקו"ט רבוותא אם יש נולד בדבר של נכרי, ובשבת (כ"ח: כ"ט.) א"ר אדא בר אהבה נכרי שחקק קב בבקעת, ישראל מסיקה ביו"ט, ופרש"י דהיינו אע"פ דהו"ל נולד [וע"ש בגמ' דלמאן דאסר בנולד הכא נמי אסר], אולם המהרש"ל בחכמ"ש הביא גי' אחרת [וכנר' זו כוונת הגי' המובאת עה"ג] נכרי שחקק קב

---

56. ואגב, ע"ש בגמ' דההוא תלמידא דאורי בחרתא דארגיז [-חרתא, שם מקום, וארגיז אדם אחד היה אמגושי שבנה לאותה העיר, ורב המנונא דר בה ועדיין מערת קבורתו קיימת שם. רש"י] כר"ש, שמתיה רב המנונא, והקשו דהרי כר"ש סבירא לן, ותי' דבאתריה דרב הוה, ולא איבעי ליה למימר ולמיעבד הכי.

ובטעם הנידוי, יעוי' להמאירי (בהקד' לס' מגן אבות עמ"ס אבות) שמתבאר דהיינו משום שאסור לשנות מן המנהג דשם, והוא מש"א בירושלמי - אל תבוז כי זקנה אמך, אלו המנהגות, וע"כ ראוי לכל חכם ובן מעלה להעמיד מנהג מקומו על מתכונתו, לבלתי השיג גבול האבות הקדומים והחכמים הראשונים לשנות מנהג מקומו ללא צורך וסיבה. "...שאין ראוי לו לחלוק על בני המדינה לשנות המנהגות הידועים להם והמקובלים בהם מאבותיהם ורבותיהם, אבל ראוי לכל חכם לב להחזיק במנהג העיר, ושלא לערער עליו בשום פנים", ומהאי טעמא אף להחמיר אין להורות להם במקום שנהגו להקל. אך יעוי' בשו"ת הרד"ך (בית ח"י חדר ח') דנקט טעם הנידוי דהואיל והוי אתריה דרב, אי"י מכבודו להורות שלא כדעתו, וכן נקט המאירי (כאן) שנידהו לכבוד רב. וע"ע ל' המאירי במגן אבות שם - "ואף בענייני האיסורין לא היה האחד רוצה להורות כנגד האחר, אחר שהיה במקומו, ולא היו רוצים ליטול שררה אחד מחבירו במקומו". וע"ע בשו"ת התשב"ץ דנ' דכלל ב' הטעמים (מנהג וכבוד רבו) כחדא, וכ' דאין להורות לבני העיר לעבור על דברי רבם אחר שקיבלו הוראתו עליהם, אולם יתכן דכוונתו 'אחר שקיבלו הוראתו עליהם' לאו משום מנהג, אלא הוא המשך לטעם קמא דמצד כבוד הרב צריכים הם לנהוג כמותו ולקבל הוראותיו, ואל לו לשנות ולחלוק.

וביסוד הדברים, הנה בכח המנהג אי' להדיא בפס"ז (פ' אמור) "מה שנהגו לתקוע בלחש, על אלה המצוות וכיו"ב ועל כאלה שלא בתורה, נא' שאל אביך ויגדך - שהם קבלה בישראל דור אחר דור", ועל כגון דא אמרו חז"ל (ירושלמי פאה פ"ז) כל הלכה שהיא רופפת בבי"ד ואין את יודע מה טיבה - צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג, וכיו"ב ביבמות (י"ד:) אריב"נ האיך הלכה זו רווחת בישראל נעשה, ר' שם, ויעוי' ירושלמי (פסחים פ"ד ה"א) וב"ר (פצ"ד סי' ב') "אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש", וכ"ה בביצה (ד':, וכיו"ב בשבת ל"ה:) דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם, ואמרו (יבמות ק"ב.) אם יבא אליהו ויאמר חולצין בסנדל אין שומעין לו, שכבר נהגו העם בסנדל... אם יבא אליהו ויאמר אין חולצין במנעל שומעין לו, אין חולצין בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל, ובמקומות רבים קבעו ההלכה מעיקר הדין ע"פ המנהג [כגון פסחים ג"ן: וד"ז:, ועוד מקומות, ויעוי' היטב תענית כ"י: הלכה כר"מ או נהגו כר"מ], ובכמה דברים אמרו (ברכות מ"ה. וש"נ) פוק חזי מאי עמא דבר (וכיו"ב בפסחים נ"ד. "וכן עמא דבר"), ואמרו (חולין ח"י:, וע"ש ז"ן. ורש"י) נהרא נהרא ופשטיה, וכבר אמרו בירושלמי (ב"מ פ"ד ה"א) שמנהג מבטל הלכה [וכבר נחלקו רבוותא, קמאי ובתראי, אם הוא גם באיסור דאורייתא או דווקא בדרבנן, ור' עוד במס' סופרים (י"ד ח"י) שאין הלכה נקבעת עד שיהא מנהג, וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה - מנהג ותיקין, אבל מנהג שאין לו ראיה מה"ת אינו אלא כטועה בשקול הדעת, ואכמ"ל בזה]. והטור (חו"מ סי' שס"ח) הביא מרב שרירא גאון דהמשנה מנהג הוא בכלל לא תסיג גבול רעיך - את גבול הראשונים [ואנוכי הקטן ראיתי סמך לזה ממדרש שהביא בילקו"ש (משלי תתק"ס) "אל תסג גבול עולם - אמר רשב"י אם ראית מנהג שעשו אבותינו אל תשנה אותו"], ור' עוד דברי החת"ס (או"ח סי' נ"א) "ומזה ידיע איך לא יהין לעצמו לפשוט יד במנהגי ישראל, כי אותם שחושב שהם מנהג בורות הם בארות חצובים ממקור מים חיים ונוזלים מן לבנון... ורגיל אני לומר כל המפקפק על נימוסנו ומנהגנו צריך בדיקה אחריו... כי מי שתורתו אומנותו, ויראת ה' חתולתו, לא יתן לחטיא את בשרו", ושם (יו"ד סי' ק"ז) דלשנות מנהג אבותינו - איסור תורה הוא אצלנו. ועי' מעשה נורא בדברי המהרי"ל (הל' יוהכ"פ, דמ"ז:, ור' עוד בב"ח או"ח סי' ס"ח), ועי' בשו"ת הרשב"א (סי' ט') ובשו"ת חו"י (תשו' רל"ד) ובשו"ת גינת ורדים (או"ח כלל ב' סי' כ"ח), ויעוי' רמ"א (סי' תר"ץ סעי' י"ד) ובמג"א (ס"ק כ"ב), ור' עוד בשו"ת מהר"ם פאדווה (סי' ע"ח) "לא זו הדרך להשען על בינתינו ולבטל מנהג קדום, אך צריך לבקש בכל עוז למצוא ליישב אותו, וכן עשו כל קדמונינו כאשר מצאו מנהג של תמהון". וז"ל שו"ת הלק"ט (ח"א סי' ט') "וזה כלל גדול שהיה מוסד בידינו, אם הלכה רופפת בידך פוק חזי מה עמא דבר, כי פשוט הוא אשר באהבת ה' את עמו ישראל, יסיר מכשול מדרכיהם, ולא יטו כל העולם אחר היחיד אילו סברתו דחויה".

[ומ"מ ודאי הוא דכ"ז דווקא במנהג שהונהג ברצון חכמים או שנתקבע בציבור כבר סמכא, וכן נהגו גדולים רבים ושלמים, אך 'מנהג' סתם ללא שורש וענף, אשר אינו עולה בקנה אחד עם האמת הצרופה, תורת ד', ודאי שיש לדחות באמת הבנין, כמש"כ רבינו הבא"ח (ש"א פ' נצבים) דמנהג כזה הוא אותיות 'גהנם', ואסור לילך בדרך זו, ור' עוד לשונו הזהב של מוהר"י אייבשיץ (יערות דבש ח"ב דרוש ה'): "...עכ"פ אינם משגיחים בזה כלל, והכל כמצות אנשים מלומדים, מנהג ונימוס אבותם מבלי להבחין בין טוב לרע, ואם יאמרו להם: למה אתה עושה כך, ישיבו: כך נהגו אבותינו ולא לנו לחדש דבר, ואני השבתי להם כמה פעמים כאשר כתבתי כבר: אי שוטים, למה תרבו לשתות קאפע וטע ושאקלאדע שלא נהגו בו אבותיכם תמול שלשום, אבותיכם לא הלכו במלבושים יקרים מלבושי משי, [לעומת זה] משבצות זהב לבושכם והכל כפי נימוס ודרכי שרים וחורים, ולא נהגו בחדרים בנויים לתלפיות, ארמוני מלכים, כלים מכלים שונים, רצפת בהט ושש, ואתם תוסיפו מדי יום ביומו ותצחקו עלי קדמונים בבנינם וכל מלבושם, ואומרים כי לא היה להם דעת והיה הכל בשטות ולא שערום, ובכל יום מוסיפים חכמה. ואם תבואו לקיום מצות תאמרו, ימים ראשונים היו טובים ואין לשנות. אמת, ח"ו לשנות מנהג קדמונים, אבל היינו מנהג שהוסד ע"פ חכמי הדור, אבל מה שבאו פריצים וחללוהו, או שנעשו מחמת שלא היו בעלי תורה כראוי, או לכובד הגלות בעוה"ר לא היה אפשר לקיים המצוה כראוי, ואין שעת הדחק ראי' מה"ת, (-האם-) לא נלבש עוז לקיים מצוה כראוי"].

ובדבר הדין לא להורות דלא כהוראת המרא דאתרא, עי' בעירובין (צ"ג:) אתמר כותל שבין ב' חצרות שנפל, רב אמר אין מטלטלין בו אלא בד' אמות, ושמואל אמר זה מטלטל עד עיקר מחיצה, וזה מטלטל עד עיקר מחיצה [-דהואיל והותרה הותרה], והא דרב לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר, דרב ושמואל הוו יתבי בההוא חצר, נפל גודא דביני ביני, ואמר שמואל שיקחו בגד לפרוס שם שיהא מחיצה, ואהדרינהו רב לאפיה, ואמר להו שמואל שאם רב מקפיד - יקחו אבנטו ויקשרו בו הבגד למחיצה, ולשמואל למה לי' הא אמר זה מטלטל עד כו', שמואל עביד לצניעותא בעלמא, ורב אי ס"ל דאסיר, לימא ליה [- ומ"ט רק החזיר פניו], אתריה דשמואל הוה, א"ה מ"ט אהדרינהו לאפיה, דלא נימרו כשמואל סבירא ליה, ופרש"י בהא דלא ס"ל כשמואל דהיינו בטלטול הבגד בחצר, וע"ע רש"י בחולין (נ"ג: ד"ה אתריה).

וחובת קבלת הוראות מרא דאתרא כבר ידוע משבת (ק"ל.) דת"ר במקומו של ר"א היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת, במקומו של ריה"ג היו אוכלין בשר עוף בחלב, לוי איקלע לבי רב יוסף רישבא, קריבו ליה רישא דטוותא בחלבא, לא אכל, כי אתא לקמיה דרבי א"ל אמאי לא תשמתינהו, א"ל אתריה דר"י בן בתירא הוא, ואמינא דילמא דרש להו כריה"ג, ע"ש, וע"ע שם (מ"ו.) דרבי אבהו כי איקלע לאתריה דריב"ל הוה מטלטל שרגא, כי אתא לאתריה דריו"ח לא הוה מטלטל שרגא [וע"ש "משום כבודו דריו"ח הוא דלא הוה עביד", ושמא זה הוא הטעם דקבלת הוראות מרא דאתרא], ויעוי' עוד בריטב"א (שבת שם) משם הראב"ד דלהכי אמרו שם דברי"צ - דעיר אחת היתה בא"י שהיו עושין כר"א והיו מתים בזמנן, ולא עוד אלא שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזירה על ישראל על המילה, ועל אותה העיר לא נגזרה, דהיינו להודיעך השכר שנותן הקב"ה על קיום לאו דלא תסור, דכיון דר"א היה ראוי להוראה הרי כ"ז שלא נפסקה הלכה רשאין לעשות כדברי עצמן, כדאי' ביבמות (י"ד.), ובמקומו היו עושין כמותו לקיים לא תסור וקיבלו השכר הזה, וכ"ש בשאר מילי דרבנן שהמקיימן נוטל שכר, ויעוי' עוד ברשב"א (ח"א תשו' רנ"ב).

וידוע עוד משה"ק האחרונים בההיא דהגדש"פ מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם - רבותינו, הגיע זמן ק"ש של שחרית, ולכאו' צ"ב מ"ט ישב עמם ר"א בן עזריה, הא איהו ס"ל דאכילת קרבן פסח לא הויא אלא עד חצות (ר' ברכות ט'. וש"נ), והחיוב המיוחד בסיפור יצי"מ דליל פסח הוא תלוי בזמן אכילת הפסח ["לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך", וכבר הפוסקים האריכו למענינ'ם, ושקו"ט בביאור פסק מרן זלה"ה בשו"ע (או"ח סי' תפ"א ס"ב) דחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביצי"מ, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה, אחר שהוא בעצמו פ' (שם סי' תע"ז ס"א) שיהא זהיר לאכול האפיקומן קודם חצות (וע"ש ברמ"א דיזדרז לסיים גם ההלל קודם חצות), ויסוה"ד הוא משום דר"א בן עזריה הנז', וכדברי רבא בפסחים ק"כ: דהאוכל מצה בזה"ז אחר חצות לא יצא יד"ח, ולפ"ז הרי מחצות ולמעלה כבר לית ליה חיוב מיוחד לספר ביצי"מ, ושמא צ"ל דמרן לא הכריע לן בבירור בענין זה, אלא דחש לה לכתחילה לשיטת ראב"ע (וע"כ נקט ל' "ויהא זהיר"), אלא דאיכא בזה נפק"מ לדינא אם יכול לברך על ההלל אם אומרו אחר חצות, וצ"ע למעשה], וא"כ אמאי לא הלך בחצות לעסוק בתורה כהרגלו, אלא די"ל דע"כ דקדק בעל ההגדה לומר שהיו מסובין בבני ברק, וב"כ הרי אתריה דר"ע הויא (ר' סנהדרין ל"ב: ת"ר צדק צדק תרדוף, הלך אחר חכמים לישיבה כו' אחר ר"ע לב"ב), ואיהו ס"ל (בברכות ובפסחים שם) דזמן אכילת ק"פ הויא עד עלוה"ש, ובאתריה דר"ע נהג אף ראב"ע כוותיה [ולפ"ז צ"ל דתלמידיהם הגיעו בעלוה"ש להזכירם לשית ליבם שהגיע הזמן שאפשר לקרוא ק"ש של שחרית, ואחר המחי"ר הוא דלא כמו שראיתי בספר מעשה ברבי אליעזר (על הגדש"פ, להגאון בעל שו"ת תשובה מאהבה) שביאר דעבר הנה"ח, וע"כ באו לומר להם "ק"ש של שחרית" דייקא (ועי' בס' שמחת הרגל למרן החיד"א זלה"ה שיישב קו' זו בדרך אחר), דהרי אחר הנה"ח לכולהו לישני דרשב"י בברכות ח': כבר א"א לקרוא ק"ש של ערבית, ע"ש, דהרי הא ודאי שרבותינו התנאים הקפידו על תפילת השחר כותיקין, וזריזין מקדימין למצוות (ואל תשאלני מברכות ט': א"ל רבי אילעא לעולא כי ע"יילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה דאדם גדול הוא ושמח במצוות, זימנא חדא סמך גאולה לתפילה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא, והקי' התוס' דכל העולם סומכין, ומאי רבותיה דרבי ברונא, ותירצו דסמך גאול"ת כותיקין שקורין ק"ש קודם הנץ ותפילה לאחר הנץ, דהא לא קשיא מידי, משום דליכא הוכחה שלא התפללו כותיקין, אלא שמחמת אונסם לא יכלו לכוין בדיוק הזמן מלכתחילה עד שיוכלו לסמוך גאול"ת), ואף ביו"ט דפסח הרי לא נתעכבו אלא משום דעת ר"ע וכאמור, אך אחר עלוה"ש הרי אף לר"ע תמה המצוה המיוחדת, וע"ז השיתו ליבם לילך לקרוא ק"ש ולהתפלל]. אמנם, עי' היטב בזרוע ימין למרן החיד"א זלה"ה בהגדש"פ שם מש"כ בהא שהיו מסובין כל הלילה, ולפ"ד אף לדעת ר"ע אין חיוב בזה כל אותו הלילה, ודו"ק, וע"ע בכ"ז.

57. ויעוי' בקרב"נ (על הרא"ש, לפסחים קט"ז:) שהביא מדרש דרק בשבת לא היה יורד מן, אבל ביו"ט וביוהכ"פ היה יורד, ודלא כמשה"ב רש"י (שמות ט"ז ז"ך), ור' עוד תוס' (עירובין ל"ח: ד"ה ואין).

58. ואגב, עי' בספורנו (שמות ט"ז ז"ך) דלו יצוייר שהיה מן בשבת, היה הלוקטו מחלל שבת "בלי ספק, אם היו לוקטים הדבר ממקום גידולו, כאמרם ז"ל (שבת ק"ז:) האי מאן דתלש כשותא מהיזמי והיגי, מיחייב משום עוקר דבר מגידולו", וכבר האריכו בהאי חידושא, ואכ"מ.

59. כתיב (שמות ט"ז כ"ט) "ראו כי ה' נתן לכם את השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", ובעירובין (י"ז:) למד רבי יונתן דהוי לאו להוצאה מרשות לרשות, וממילא קשיא ליה אהא דתני רבי חייא דלוקין על עירובי תחומין דבר תורה [שהרי איסור הוצאה על התחום נלמד נמי מהאי קרא, ר' שם נ"א.], וא"ל רב אשי מי כתיב 'אל יוציא', "אל יצא" כתיב, ופירש"י דאין כאן ל' הוצאת משוי, ומתבאר לפ"ז דלא דרשי' מהאי קרא לאיסור הוצאה, אמנם התוס' שם פליגי עליה, וסברו דלכו"ע מהתם נפקא לן איסור הוצאה, והכי משמע פשטא דקרא דאל יצא איש עם כליו בשבת ללקט המן, אלא דרבי יונתן ס"ל דאפי' למ"ד תחומין דאורייתא לא לקי בהעובר על התחום בשבת, כיון דמהאי קרא נפקא לן נמי איסור הוצאה דהוי במיתת בי"ד, ורב אשי פליג וסבר דכיון דכ' "אל יצא" ל"ה עיקר קרא בהוצאה, ומשום דעיקרו בל' יציאה לוקין עליו, אע"ג דאתי נמי לאיסור הוצאה.

וראיתי ברי"ף (עירובין ה'. מדפה"ס, וכ"ה שם בפי' רבינו יהונתן) ובראו"ש (שם פ"א סכ"ד) דמשמע כרש"י, אך התוס' אזלי לשיטתייהו ונקטו נמי בשבת (ד'.) אהא דבעי' עקירה והנחה מע"ג מקום ד' על ד', דהיינו טעמא [מלבד מה שרגילות להניח ביותר מד', וכן היה מסתמא במשכן] דקרא דאל יצא איש ממקומו משמע דקאי נמי אחפץ - כלומר ממקומו של חפץ, וא"כ כשם דאיכא איסור הוצאה ממקומו של האדם דהיינו ד' אמות, כ"ה נמי גבי חפץ, ואין מקום חשוב בפחות מד', ועפ"ד כתבו לבאר ההיא דשבת (פ"ז:) אם צוו במרה גם על איסור תחומין, דאצ"ל דאתיא כר"ע דאמר דתחומין דאורייתא (ר' סוטה ז"ך: בו ביום דרש ר"ע ומדתם מחוץ לעיר, וע"ש ל':), דהא משמע דעכ"פ בסיני כבר לכו"ע היו מצווין בזה, אלא י"ל דלאו דוקא נקט תחומין, אלא הוצאה - שהיו מוליכין עמם כל אשר להם, "ואע"ג דבפ' מן כתיב אל יצא איש ממקומו, ודרשי' מיניה הוצאה", איכא למימר דלא נאמר עד אחר שנעשה המשכן - אחר מתן תורה, ומשום דשייכי למילי דמן כתבינהו התם.

הן אמנם בשבת (צ"ו:) אמרו דהוצאה היכא כתיבא, אריו"ח דאמר קרא (שמות ל"ו ו') "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא", משה היכן הוה יתיב, במחנה לויה, ומחנה לויה רה"ד הואי, וקאמר להו לישראל לא תפיקו ותיתו מרה"י ד'דכו לרה"ר, וממאי דבשבת קאי, דילמא בחול כו', גמר העברה העברה מיוה"כ, כתיב הכא ויעבירו קול במחנה, וכתיב התם (ויקרא כ"ה) והעברת שופר תרועה, מה להלן ביום אסור אף כאן ביום אסור, אשכחן הוצאה, הכנסה מנלן, סברא היא: מכדי מרשות לרשות הוא - מה לי אפוקי ומה לי עיולי, ומפורש שהוצרכו קרא אחרינא, ולדש"י א"ש, דהרי ס"ל דדחה רב אשי לילפותא קמא, אמנם התוס' עצמם כבר עמדו בזה בדבריהם לעירובין, ופי' דהוצאה מלאכה גרועה היא, ומשו"ה הוצרכו תרי קראי, ועד"ז ביאר בשבת שם הא דהוצרך כלל קרא, ולא סגי לן בהא דהיה זה במשכן כדי לחייבו (ר' שם מ"ט: הם הורידו קרשים מעגלה כו'), כיון דהוי מלאכה גרועה, ופירשו כוונתם בריש שבת (ב'.) דהוי מלאכה גרועה, דהא אי ניזיל בתר סברא - מה לי מוציא מרה"י לרה"ר ומה לי מוציא מרה"י לרה"י.

אלא דבהוריות (ד'.) אי' דהוצאה כתיבא בירמיה (י"ז) "לא תוציאו משא מביתכם", ולכאו' צ"ב אמאי לא נקטו פסוקי תורה ואזדו לנביאים (וע"ש במסוה"ש), ועי'.

וז"ל הרמב"ם (שבת פי"ב ה"ח) "הוצאה מרשות לרשות מלאכה מאבות מלאכות היא, ואע"פ שדבר זה עם כל גופי תורה מפי משה מסיני נאמרו, הרי הוא אומר בתורה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא, הא למדת שההבאה מלאכה קורא אותה", וביאר במג"מ דס"ל להרמב"ם כרה"ג וכהסכמת הרשב"א (וכ"ה בתוס' דשבת צ"ז: משם הירושלמי ור"ח, וכ"ה לחד תירוצא בחי' הרמב"ן לשבת ב':) דהאי דרשא דשבת (שם) הנז' לא אתיא למילף יסוד איסור הוצאה [ולא גרסי' "היכא כתיבא"], אלא לברר לן דהויא מלאכה.

ולכאו' הדברים ברורים דכ"ז אתיא שפיר אליבא דהתוס' דס"ל דעיקר איסור הוצאה נפקא לן כבר מפרשת המן [ומ"מ אינהו גופייהו נמי סברי דאיכא לאיסור הוצאה ב' קראי, וכמבואר לעיל], אמנם לדעת רש"י וסיעתו אי נימא דהילפותא ממלאכת המשכן לשם מלאכה קאתיא, אכתי אית לן למידע הוצאה גופא היכא כתיבא, ושמא י"ל דבאמת לא פליגי דברי הירושלמי ורה"ג וחבל ראשונים שעמו עם דברי רש"י, אלא דס"ל לרש"י דאה"נ לא בענין קרא לעצם האיסור כיון דנפק"ל ככל המלאכות ממלאכת המשכן, ולא סבר כחילוק התוס' הנז' דשאני הוצאה דהוי מלאכה גרועה, וכ"נ מל' הרמב"ם דהאי דינא דהוצאה הלכה למשה מסיני הוא, ויעוי' היטב בלח"מ, ודו"ק לפ"ד.

אליבא דהלכתא
רשת כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

בבקעת ישראל, מסיקין בה ביו"ט, ובאחרונים ביארו פלוגתת הגירסאות, דאיכא בינייהו אם יש נולד בשל נכרי, דלהגי' שלפנינו משמע דמיירי דחקק הנכרי בשלו ואעפ"כ מיקרי נולד, אולם להגי' שהביא המהרש"ל י"ל דליכא נולד בשל נכרי, וע"כ הוצרכו לומר דחקק בבקעת של ישראל, ויסוה"ד לומר דבשל נכרי ליכא נולד הוא דכיון דהוי של נכרי והוא עושהו בשבת, הו"ל גמרו בידי אדם, ובכה"ג ליכא מוקצה [עי' בזה בביצה (ז"ך.) אלא גמרו ביד"א לא קא מיבעיא לן].

והנה הרא"ש (ביצה פ"ג סי' י"ז, וע"ע בתוס' דע"ז ס"ו: ד"ה אמר) מתחילה אסר ליקח בשבת פת מן הנכרי משום מוקצה, דשמא בביהשמ"ש היה קמח או עיסה דלא חזו לכסוס, "וכן אסר ר"ת להריב"ם לחם של נכרים שנאפה בשבת [-ועי' מג"א (סי' שכ"ה ס"ק י') ליישבם מההיא דביצה, די"ל דיש לחלק בין מוקצה לנולד, ולענין נולד לא מהני האי סברא דגמרו ביד"א], ובספר התרומות כתב פנים לאיסור ולהיתר, ולי נראה דאפילו אם הוה קמח או עיסה ביהשמ"ש לא הוי מוקצה, דכיון דהוי ביד נכרי הוי גמרו בידי אדם, והאפיה אינה נאסרת דבשביל רוב נכרים היא", ובגמרו ביד"א ל"ה מוקצה, וכבר בקרב"נ (אות צ') הביא הערת מהרש"ל (פ"ק דחולין סי' ל"ב) דגמרו ביד"א לא מהני לאפוקי ממוקצה, כ"א בכה"ג שהתחיל במלאכה מבעו"י [וכן העיר על אתר בתפארת שמואל (אות ט"ז), והסיק להחמיר], ועוד דהסמ"ג כ' דלענין דבר מאכל יש להחמיר, אא"כ "הוא לצורך שבת ללחם משנה דמשום כיבוד שבת שרינן ספק איסור דרבנן" [ויעוי' היטב בתשו' הרשב"א (ח"א סי' תש"ט) "לבד סעודת חתנים ושבוע הבן", ודו"ק, וע"ע בב"י (סי' שכ"ה) משם הסמ"ק, ונקט עלה ד"לענין הלכה כיון שאיסור מוקצה דרבנן, יש לסמוך על המתירין בשעה"ד או לצורך מצוה"], ובהגהות אשר"י הבי"ד "הר' יצחק ואחיו ור"ת" שאסרו ליקח פת מנכרים ביו"ט כל עוד אינו יודע שהקמח נטחן מעריו"ט והעצים נלקטו מעריו"ט, משום דחיישי' שמא יבוא הישראל עצמו לנפות קמחו וללקט עצים ביו"ט, וראבי"ה היה מלקה לבנ"א שאכלו פת שאפה נכרי בשבת, אבל ה"ר יצחק ב"ר ברוך וה"ר שמואל ורוזורי"ן וה"ר יהודה שירליאון בשם רבינו יצחק כתבו להתיר בשעת הדחק, ובטור (סי' שכ"ה) הבי"ד ר"ת בכותבו דאיכא למיחש שמא נטחן היום "ונמצא שהוא מוקצה, דביהשמ"ש לא היה ראוי"[60], ולענין הלכה נקט מרן בשו"ע (סי' שכ"ה סעי' ד') דיש אוסרים ויש מתירים, "ובשעה"ד או לצורך מצוה כגון סעודת ברית מילה או לצורך ברכת המוציא, יש לסמוך על המתירים" [ובביאור דעת מרן יעוי' מג"א (סי' תקי"ז ס"ק ב') דלאו מטעם מוקצה אסר לכתחילה, אלא משום דשמא יעשה הישראל עצמו].

ועתה הבה נחשבה, דהא המוקצה דהתם [לטעם דאסור משום מוקצה] היינו נולד, דעד השתא לא היה ראוי לאכילה באותה צורה שבה נאכל לבסוף, ומיירי בשל נכרי שהרי הוא זה שטחנה ואפאה והביאה לישראל, והרי לנו דנולד אסור אף בשל נכרי, והמתירין סברי דבשל נכרי יש להקל משום דגמרו בידי אדם, וע"ע כעי"ז בהגהות אשר"י (שם סי' ז') בדין נכרי שעשה מנעלים ביו"ט בסתם למכור לכל מאן דבעי, ובא יהודי אחד הרגיל אצלו ולקחם מחנותו, דה"ר יום טוב אסרם משום מוקצה, וה"ר אליהו התירם הואיל וגמרו ביד"א ויכול לגומרם ביו"ט, ועי' בזה בב"י (סי' רנ"ב) ובפ' הרמ"א (שם סעי' ד') ובמג"א (ס"ק ט"ו).

ובהאמור ביאר המג"א לפ' מרן (סי' תקפ"ו סעי' כ"ב, ובמג"א שם ס"ק כ"ה) דנכרי שעשה שופר ביו"ט מותר לתקוע בו, ותמה המג"א דהא נולד גמור הוא, וציין לסי' תרנ"ה דאי אסור לטלטלו אסור אף לצאת בו, ותי' דצ"ל ד"מיירי שעשה העכו"ם שופר מקרן שלו דל"ה נולד, כיון שגמרו בידי אדם וכמ"ש סי' רנ"ב, ובגמ' מיירי שחקקה בבקעת ישראל [-ובזה לא שייך טעם דגמרו ביד"א, דכיון דשל ישראל הוא ואסור לו לומר לנכרי לחקקו עבורו, הרי אקצי דעתיה מיניה]", וע"ע חזו"א (או"ח סי' מ"ד אות י') [ובעצה"ד בנולד בשל עכו"ם, ע"ע מג"א (סי' תק"ה ס"ק ג')].

ז']. ובשבת (מ"ח.) אי' דרבה ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא, חזיוה לההוא עבדא דאנח כוזא דמיא אפומא דקומקומא, נזהיה [-גער בו] רבה, א"ל ר"ז מ"ש ממיחם ע"ג מיחם [-ופרש"י דהקו' היא מדתניא לקמן (נ"א:) דמניחין מיחם ע"ג מיחם, אמנם בתוס' נתקשה ר"י דבברייתא דהתם גופה תני בהדיא דההיתר אינו אלא כשעושה בשביל שיהו משומרין ולא בשביל שיחמו, ואור"י דברייתא לא שמיע ליה, ולא מכח הברייתא פריך, אלא ממעשים בכל יום שנותנין מיחם ע"ג מיחם), א"ל התם אוקומי קא מוקים, הכא אולודי קא **מוליד** [-מוליד חום חדש].

ח']. וכה"ג אשכחנא בביצה (כ"ב: כ"ג.) דאיבעיא להו מהו לעשן [-פירות בעשן בשמים לקלוט טעם הבושם]... ארי"ה ע"ג גחלת אסור [-דאיכא מכבה ומבעיר], ע"ג חרס [-שהסיקו] מותר [-דכיבוי ליכא, ומצד הבערה לא חייש לפרש"י משום דע"י שינוי הוא, כלאחר יד, וליכא איסורא דאורייתא, ולהתוס' אף כדרכה מותר משום דסבר דשרי לעשות ביו"ט הבערה שלא לצורך, ועי' מהר"ם ומהרש"א, וע"ע קו' מהר"ם שיף], ורבה אמר ע"ג חרס נמי אסור משום דקא **מוליד** ריחא [-שנכנס בחרס שלא היה בו ריח, ואסור מדרבנן, שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה].

ט']. ובשבת (נ"א:) תניא אין מרזקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש, ובטעמא דהאי דינא כמה ביאורי אשכחנא, **הא'**, דעת רש"י בטעם האיסור דכיון שהופך מקרח למים הו"ל **מוליד** בשבת, "ודמי למלאכה, שבורא המים הללו", ואף הרמב"ן והר"ן (כ"ג: כ"ד. מדפי הרי"ף) נקטו לחד טעמא דמשום סרך מלאכה נגעו בה, ולכאו' כוונתם כיו"ב דהיינו בהולדת דבר חדש, **והב'**, דעת רבינו ברוך בעל התרומה (סי' רל"ה) שנקט דאסור משום **נולד**, וע"כ אסור אף להעמידו בחמה שיזובו מימיו, אלא שהרא"ש (פ"ד סי' י"ג) נקט בדעתו "אסור להחם פשטיד"א בשבת אצל המדורה, משום דשומן הנקרש נימוח והו"ל **מוליד**, ודמי להך דאין מרסקין לא את הברד ולא את השלג", וכן נקט הריטב"א בכוונת בעה"ת, וע"ע באו"ז (סי' ס"ב) דנקט מוליד ונולד כי הדדי, הרי דסברו שטעם ה'**מוליד**' וטעם ה'**נולד**' חד טעמא הוא ולדבר אחד נתכוונו, אך יעוי' היטב ברשב"א, וע"ע בשו"ע הגר"ז (סי' שי"ח סעי' כ"ה וסי' ש"כ סעי' ט"ז) ובאגל"ט (דש, אות ל"ו בהגה"ה לסעי' י"ב), **והג'**, הרשב"א [וכן דקדק המג"מ בדעת הרמב"ם (פכ"א הי"ג) מדסמכה אצל דיני הסחיטה, וכ"נ דעת הרמב"ן] ביאר דמשום **גזירת סחיטת פירות העומדים למשקה** נגעו בה, מפני שהשלג והברד למימיהם הם עומדים, ומשו"ה לתת לתוך הכוס שרי כיון דלא מיחזי כסוחט, והוסיף דהקלו לרסק בתוך הכוס אפי' ביד כפירות דלאו בני סחיטה - "טעמא דמילתא, לפי שאע"פ שנקרש ונעשה עב, הכל יודעין שאין בו אוכל ושמימיו נסחטין מתוכו, אלא מים הם מתחילתן ועד סופן אלא שנקרשו לפי שעה, ולפיכך הקלו בהן לסוחטן לתוך הקערה או לתוך הכוס, אלא שהחמירו בהן לסוחטן ולרסקן בפ"ע"[61] [ועי' בראשונים מו"מ בעיקר דין זה, אחר דבגמ' אי' "אבל **נותן** הוא לתוך הכוס", ושינו מל' התוספתא (פ"ד הט"ו) דתניא "אבל **מרסק** הוא לתוך הכוס" (ועי' במנחת בכורים על התוספתא), וכבר לימדנו הראב"ד (פ"ו ממעילה ה"ד) דאין סומכין על תוספתא שהיא סותרת המשנה והגמרא, וע"ע בראש (חולין פ"ב ס"ו, ועי' היטב בתוס' שם ל': ד"ה החליד) על ענין אחר - "כיון דסליק גמ' בתיקו... יש לנו להחמיר... דמסתבר טפי למימר שלא רצה בעל הש"ס להביא הברייתא השנויה בתוספתא... ולפשוט הבעיא משום דקים ליה דלא מיתנייא בר' חייא ור' אושעיא (הלכך. מעדני יו"ט) אין לסמוך עליה, ממה שנאמר שלא ידע בעל הש"ס, ומסתבר שכל תוספתא שלא נתפשטה עד אחר סידור הש"ס לאו דסמכא היא, דמסתמא כיון שרצו חכמי ישראל לעשות חיבור קיים אמת חקרו וחזרו לידע כל הספרים שנכתבו ע"ד חכמים וביררו אותם שהם בר סמכא ועל ידם חברו הש"ס, הלכך אין לסמוך על תוספתא זו כיון שאין בעל הש"ס מסכים עליה"].

[איברא, דהמעיין יראה בדברי הרמב"ן ובשיטה להר"ן דנקטו ב' טעמים, וחד מינייהו סרך מלאכה, והיינו כדברי רש"י דהו"ל מוליד, ועכ"ז לא נמנעו מלציין להתוספתא דלתוך הכוס או הקערה שרי אפי' לרסק בידים, וכבר עמד בזה באגל"ט (שם סעי' ג') שתי' ע"פ המבואר בביצה (כ"ג.) דרבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו סחופי כסא אשיראי (-לכפות כוס מבושם על השיראים) ביומא טבא אסור, מ"ט, משום דקא מוליד ריחא, ומ"ש ממוללו ומריח בו, התם ריחא מיהא איתא ואוסופי מוסיף ריחא, הכא מוליד הוא, ואשר לפ"ז א"ש אף הכא דכיון דכבר יש משקה בכוס הרי רק מוסיף משקה, וכאמור בכה"ג לא מיקרי מוליד, וכדוגמת זה מצינו באהל עראי דלעשות אסור, אך להוסיף על אהל ארעי שרי ביו"ט, ועע"ש.

ברם, אעיקרא דמילתא שכ' האגל"ט דתוספת מים הוי כתוספת ריח ע"י מלילה, צ"ע לכאו' ממש"כ המג"א (סי' תקי"א ס"ק י"א) דאין להוכיח מגמ' דביצה הנז' דבגד שמריח כבר יהא מותר ליתן עליו בשמים שיריח יותר, "דשאני הכא שהריח הוא שם, רק שמוסיפו במלילתו שיצא הריח, משא"כ בבגד דמ"מ מוסיף ריח חדש", ואשר לפ"ז הרי גם בההיא דשלג לא ישתרי משום 'מוסיף', דהא מ"מ מוסיף מים חדשים שלא היו תחילה. ומלבד זה, הנה מסקנת דברי האגל"ט המה דלמאן דס"ל טעמא משום מוליד שרי אף לרסק לתוך הכוס משום דמוסיף הוא, ואתה עתה ר' להלן דברי המג"א דמתבאר דלא ס"ל כן אלא דלטעם מוליד אסר מרן השו"ע לרסק לתוך הכוס, אך יעוי' להלן דברי העו"ש].

ולענין הלכה, הנה ז"ל הטור (סי' ש"כ) "אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה, ואינו חושש אע"פ שמתמחה, כיון שאינו עושה בידים שרי", ומבואר בדבריו להדיא דלרסק לתוך הכוס אסור, ולא התירו אלא בהנחה בכוס שיתמחה שלא ע"י מעשה בידים, ועי' בפרישה (ס"ק ו').

ומרן (שם סעי' ט') פ' לדינא דאסור לרסק השלג והברד כ"א לתיתם לתוך כוס יין או מים, והשתא אית לן למידע מאיזה טעם פסק לה, ונפק"מ איכא בזה וכאשר יבואר מתוך הדברים, ובעומדנו על לשונו - **"אבל נותן הוא לתוך כוס של יין או מים והוא נימוח מאליו"**, מתבאר כאמור דס"ל דלרסק בידים אסור אף לתוך קערה, וכבר עמד המג"א (ס"ק י"ג) בעצ"ד מרן, דלטעם הסחיטה שרי אף בידים אם מרסק לתוך הכוס, וע"ע בדבריו להלן (ס"ק ט"ז) שביאר דמרן לשיטתו פ' שם (סעי' י"א) דיזהר בחורף שלא ליטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד, ואם יטול יזהר שלא ידחקם בין ידיו, שלא יהא מרסק, וציין דע"פ טעמא דגזירת סחיטה שרי כיון שאינו בעין ומתערב עם מי הנטילה, ולמעשה כדבריו מבואר כבר להדיא ברשב"א - וכאמור - דלטעם הסחיטה שרי אף לרסק בידים, ומתבאר דמרן לא ס"ל כהאי טעמא, וגם מטעם נולד ע"כ דלא קאמר, דהא התיר בהדיא (בסי' שי"ח סעי' ט"ז) להניח האינפנד"א כנגד המדורה כדי שיופשרו, וכן הכא (סי' ש"כ סעי' ט') פ' להדיא שאם הניחם בחמה או כנגד המדורה ונפשרו מותרים [ועי' הערה[62]], ולהדיא אסר בעה"ת במניחם כנגד המדורה לשיטתו דהוי נולד, וכבר עמד בזה במג"א (ס"ק י"ד), וע"כ דס"ל למרן כרש"י וסיעתו דטעם האיסור משום מוליד [וע"ע באגל"ט (דש, אות ל"ו סעי' י"א, ושם סעי' ט') שהוכיח עוד כן מדברי מרן (סי' ש"כ סעי' י"ד) "הר"מ מרוטנבורג מתיר להטיל מי רגלים בשלג, והרא"ש היה נזהר", ומדציין להרא"ש ע"כ דאין הטעם משום גזירת סחיטה, דהא לטעם זה יש להתיר כיון דאינו צריך לשלג הנימוח, והוי דוגמת כבשים שסחטן לגופן דשרי (ר' שם סעי' ז')].

ברם, יעוי' בעו"ש (ס"ק כ"ו) דנקט איפכא מהמג"א בדעת מרן, וס"ל דמרן אסר לשברו בתוך הכוס משום דס"ל הטעם דגזירת סחיטה, וסחיטת פירות אסורה אפי' לתוך קערה שיש בה משקים, ודין זה שהביא לראי' מבואר להדיא בתשו' הרדב"ז (ח"ב סי' תרפ"ו) דהסוחט לתוך משקה חייב חטאת, וכן אסר הברכ"י, וכ"כ בביאוה"ל (ד"ה הבא) "אבל לתוך כלי שיש בה משקה אסור, וחיובא נמי יש בזה, כ"כ הא"ר וש"א, ופשוט", ועי' בדברי מוהר"י עייאש (לחם יהודה, ח"ב) שכ' להציל דעת המג"א הנז', די"ל דבסוחט לתוך משקה אינו אסור אלא מדרבנן דהוי כסוחט כלאח"י, ובשלג וברד לא גזרו דהו"ל גזירה לגזירה, אמנם עכ"פ מדברי האחרונים הנ"ל מתבאר דלא סבירא להו הכי, ולפ"ד שפיר י"ל דס"ל למרן דטעם האיסור הוי משום גזירת סחיטה, וכן העלה בתהל"ד (ס"ק ט"ו), עע"ד [ועי' היטב במחצה"ש (לס"ק י"ג) דהק' בדברי המג"א גופיה (ס"ק י') שאסר לסחוט לתוך משקין, וכ' ד"צ"ל דברד ושלג עדיפא", ולא פירט מה עדיפותן, והנר' דכוונתו דשלג וברד מעיקרא משקה והשתא משקה, וממילא שאני מסחיטת פירות, ועי' בזה בראשונים, ושו"ר כן בפתה"ד סי' ש"ך ס"ק ה', ועע"ש].

י']. עכ"פ לפמשנ"ת לא אסר בזה מרן משום נולד, ואשר מעתה יל"ד בדעתו גבי מש"פ הרמ"א (סי' שכ"ו סעי' י') דאסור לרחוץ ידיו במלח [והדין במלח כבר פסקו מרן לעיל (סי' ש"כ סעי' י"ב), וע' תו"ש (סקכ"ו) דה"ט דהמלח נימס בידיו והו"ל מוליד, ויעוי' בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"א סי' ח"י) דאיכא בזה נמי טעמא דגזירת סחיטה], וכ"ש בבורית או בשאר חלב "שנימוח על ידיו, והוי נולד", אלא דאי נימא דמטעם מוליד אסר, הרי בסבון נמי יש לאסור מהאי טעמא, דהו"ל כמוליד ובורא מים חדשים מן הסבון המוצק.

אמנם, במג"א (סקי"א, וכן ביארו במשנ"ב ס"ק ל', אך עי' היטב בדברי הפמ"ג באשל אברהם סקי"א שבי' דיש מתירין "דלא דמי לבורא מים", ובעניותי לא הבנתי כוונתו, דאי מטעם מוליד מ"ש עומדין למשקין לשאינם כן, ועי') הביא מהשלטה"ג (וכ"ז רמוז הוא בדבריו כ"ג: מדפי הרי"ף אות ו', ע"ש) שהתיר לרחוץ בסבון כיון שכל האיסור בריסוק שלג וברד, הוא מצד גזירה אטו סחיטת פירות העומדין למשקין, ואף השלג והברד לימיהן הן עומדין, אבל בורית שאינה עומדת למשקה מותר.

ומעתה, אי נימא לבאר דעת מרן כהעו"ש הנז' דמשום גזירת סחיטה נגעו בה בההיא דשלג וברד, הרי י"ל דס"ל דשרי לרחוץ בסבון המוצק בשבת, וע"כ לא הזכירו בשולחנו הערוך, ואף בב"י לא הזכירו והניחו להדרכ"מ על אתר שם.

איברא, דכ"ז לכאו' דוחק, דהא להדיא פ' מרן (להלן סי' שכ"ח סעי' כ"ב) דמעבירין גלדי המכה וסכין אותה בשמן, אבל לא בחלב (בציר"י) מפני שהוא נימוח, ובב"י השווהו לההיא דריסוק שלג וברד, והשתא אי מטעם גזירת סחיטה נגעו בה מ"ש חלב מסבון (וכמו שהעיר כבר בדרכ"מ גופיה להביא מאיסור החלב ראי' לאסור הסבון), ואף בחלב יש להתיר מהאי טעמא, דחלב הרי אסור באכילה ואינו עומד למימיו, ואשר על כרחך צ"ל לכאו' דדעת מרן באיסור ריסוק השלג והברד משום מוליד הוא, ושמא בשלג וברד מתרי טעמי נגעו בה, וצדקו תרווייהו המג"א והעו"ש, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים, ועי'.

ומה רבתה שמחתי בראותי אחר כותבי שזכיתי לכוין בעיקר הדברים למאור הגולה רבינו הרי"ח הטוב זיע"א בספרו בא"ח (ש"ב פ' יתרו הל' י"ב), בזה"ל: "ועמש"כ עו"ש סי' ש"ך ס"ק כ"ח [-והתם נמי כתב כהנ"ל דדעת מרן משום גזירת סחיטה, ועע"ש], ושלא בדקדוק כתב כן, דוודאי מרן ז"ל אית ליה תרי טעמי, ורק טעם של נולד לית ליה", וע"ע היטב בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ג סי' י"ד) דפי' דעת מרן גבי חלב הנז' - "דדמי למלאכה שבורא המים, ואע"ג דבאמת אין גופו נעשה מים ואין כאן בורא מים, עם כל זה ס"ל למרן ז"ל דיש לאסור גם בזה, מפני שנראה לעיני העולם שדומה לשלג וברד, כיון דרואין שהוא ממחהו ועושהו מים, והואיל ודמי להו קצת נראה כעושה מלאכה דמה שהיה תחילה אוכל, נראה עתה שהוא משקה, לכן יש לאסור כמו שלג וברד, כן מוכרח לפרש בדעת מרן ז"ל" [ושו"ר בשו"ת יבי"א (ח"ד או"ח סי' כ"ח אות י"א) שכ' דאפשר לדחות הראי' מחלב בדעת מרן ע"פ המבואר בביצה (ג'.) דבכלל דין משקין שזבו איכא נמי לדינא דביצה שנולדה, וחדא גזירה היא, אע"ג דלא דמיא כ"כ שהרי ביצה אוכלא הוא, וה"נ מאחר שגזרו בשלג וברד אטו פירות העומדין למשקין כללו בזה גם לחלב שומן ומלח וכיו"ב, ועע"ש].

אמנם, אף לטעם המוליד מצינו לרבוותא שהקלו בה, וכ"כ הגנת ורדים (כלל ג' סי' י"ד) דכיון שאין הקצף ובועות הסבון מתקיימות, אלא הוא דבר שעומד לשעתו בלבד ל"ה לידת דבר חדש, ועוד שכל דבר שאיסורו מדרבנן אם אינו מכוין שרי, אע"ג דהוי פס"ר, ושאני מרחיצת הידים בשלג וברד, דהתם מכוין לעשותם למים לרחוץ בהם ידיו, משא"כ הכא דאינו חושש אלא לנקיות ידיו, ולא ניח"ל שהסבון ייעשה מים, וכידוע נחלקו בזה רבוותא, ועי'.

* * *

אסור ליכנס למרחץ אפילו להזיע (שו"ע סעיף י"ב), וי"א דאפילו לעבור במרחץ במקום שיכול להזיע אסור (הרמ"א שם), הנה כי כן חוששני מחטאת, מאותם שרוצים לעשות כמנהג חסידים ואנשי מעשה לטבול בשחרית של שבת, ובפרט כי לא טהור, וכן באשמורת יום חג השבועות, נהי דמנהג יפה הוא ומנהג ותיקין, **אבל אם המים של המקוה הם חמין, או שצריך לעבור במקום שיכול להזיע, הו"ל מצוה הבאה בעבירה, ולא לרצון יהיה, וההעדר טוב**" [חסד לאלפים, למוהר"א פאפו זלה"ה בעל פלא יועץ, סי' שכ"ו סעי' ז'].

---

60. וע"ש בב"י משה"ב משם הרשב"א בתשו' (ח"א סי' תש"ט ותת"ח) שכל המתיר לאכול פת חמה מן הפלטר בשבת אינו אלא מן המתמיהין, וטועין גמורין הם, ע"כ. והמעיין בדברי הרשב"א יראה דמתבאר לכאו' דלאו משום טעם מוקצה אסר לה, יעוש"ה.

61. ובאגל"ט (דש, אות ל"ו ס"ק ט"ז) עמד לבאר החילוק בין בפ"ע בין לתוך הכוס, וכתב "מלתא חדתא" שאם סחט חצי שיעור ונתבטל הח"ש ברוב ושוב סחט עוד ח"ש, פטור כאילו נאכל ח"ש הראשון קודם סחיטת ח"ש השני, ואף די"ל דל"ש ביטול כ"א באכילה [א"ה. דהוי איסור בחפצא וע"י ביטול ברוב הרי] די"ל דהיתרא אכיל, אבל כשדנים על האדם הסוחט חייב עליו בכ"מ שנמצא [א"ה. כיון דהוי איסור בגברא וכלפיו לא מהני ביטול החפץ ברוב], מ"מ יש לדחות האי סברא מכמה ראיות, ע"ש ואכ"מ, ולפ"ז י"ל דמסתמא אינו מתרסק וזב מים כשיעור חיוב שבת בבת אחת כ"א מעט מעט, וכיון שנתבטל ראשון ראשון אינו מצטרף, וממילא גם איסור דח"ש ליכא, "דטעם ח"ש משום דחזי לאיצטרופי, והכא לא חזי לאיצטרופי כיון שתיכף מתבטל ושוב אינו ראוי להצטרף" [וע"ש עוד במאי דשקו"ט בזה], ובמסתעף בזה לדין חצי שיעור הארכתי במקו"א בס"ד [וב'אליבא דהלכתא' נדפס בגליון קודם (ס"ד) מעמ' צ"א], ואכ"מ.

62. ויעוי' היטב באגל"ט (דש, אות ל"ו סעי' י"א וט"ו, וע"ש סעי' א') דדווקא לגבי אינפנד"א התיר מרן דשאני שומן שגם כשהוא נימוח הוא אוכל ואינו מוליד כלום, דמעיקרא אוכל והשתא אוכל, אך דבריו אינם מוסכמים, דהנה הגרעק"א בהגהותיו (סי' ש"כ) הק' "לא ידעתי אמאי נקט לשון דיעבד, ולא נקט אבל מותר להניחו בחמה, דהא באמת אפי' לכתחילה שרי כדלעיל סי' שי"ח סט"ז", וע"ע פמ"ג (משבצ"ז ס"ק ט') דהשוה להדיא בין שומן לשלג, דשומן מעיקרא אוכלא והשתא אוכלא, ושלג מעיקרא משקה והשתא משקה, וכן מתבאר בלבוש (סי' ש"כ סעי' י') דבנפשרו ע"י חמה או מדורה לא אסירי משום נולד - "דגם בעודן קרושים תורת משקה עליהם לכל דבר, והרי מעיקרא משקין והשתא משקין ואין כאן נולד", ועי' שם בא"ר (ס"ק י"ב) להדיא דמשמע במג"מ ובר"ן דדין השומן והשלג והברד שוין הם, "מיהו משו"ע ולבוש שכתבו בסי' שי"ח סעי' ט"ז ב' דעות והכא סתמו להתיר, משמע דס"ל להתיר הכא יותר", וכ"כ הפמ"ג (משבצ"ז סי' שי"ח ס"ק כ"א, יעוש"ה), והר"ז היפך דברי האגל"ט.

הערות והארות

סימן שט"ז

בדין נעילת תיבה שיש בתוכה זבובים

כ' הטור שאע"פ שמלאכת צידה היא רק בדבר שבמינו ניצוד, מ"מ מדרבנן אסור אף בשאר מינים, והביא מד' בעה"ת שלפיכך אסור לנעול תיבה שיש בה זבובים אף שאין במינם ניצוד, כיון שהוא צדם עי"ז, וכ' שאין לחשוש לזה כיון שמיד כשפותח יברחו הזבובים, ואין נחשב בזה לצידה, ואע"פ שמצינו לענין דבורים שאסור לפרוס מחצלת על הכוורת שלא יוכלו לצאת עי"ז, מ"מ בתיבה שהיא גדולה מותר, משא"כ בכוורת שהיא קטנה, ועוד שכשאינו מתכוין אף בכוורת מותר. והק' הב"י שלכאו' אין לחלק בין תיבה גדולה לכוורת קטנה, כיון שא"כ נתת דבריך לשיעורין, והיינו שלא מסתבר שיהא תלוי דין האיסור באופני הצידה בדברים שאינם מבוררים, ולכן בע"כ שכמו שאסרו בכוורת יעמוד האיסור אף בתיבה גדולה, והוא בכלל אותה גזירה. ובמש"כ הטור שיש להתיר בזה מפני שאינו מתכוין, הק' ג"כ שאינו מתיישב עם סוגיית הגמ', ששם העמידו שבאופן שהוא פס"ר אף כשאינו מתכוין אסור, ובזבובים באופן שנחשב צידה הרי הוא פס"ר ויאסר.

ובמג"א הביא לפרש שתיבה גדולה היינו באופן שאם היה עומד בתוכה היה תופס את הזבובים בקל, והוא כענין שמצינו בגמ' לחלק בין ביבר גדול לקטן, שכשיכול לתפוס את הבע"ח בקל נחשב ביבר קטן, והרי בגמ' הביאו חילוק זה להלכה שאין נחשבת צידה אלא בביבר קטן ולא בגדול, ולכאו' א"כ אף לענין זבובים יעמוד החילוק בכלל ד' הגמ'. וצ"ע מדוע החשיבו הב"י לחילוק שאינו מבורר. אמנם באמת סברת הגמ' בזה היא לענין בע"ח, שעי"ז שהוא בביבר קטן תופסו בקל כשהוא בתוכו, אבל לענין זבובים הלא עומד הוא מחוץ לתיבה, ואינו בא לתופסם בה, וא"כ י"ל שאין שייך החילוק בזה להחשיב את הצידה דוקא כשתופסם בה בקל, וכמש"כ הב"י שנתת דבריך לשיעורין, ואפשר שאף המג"א מודה שאין שייך כאן להחשיבו שתופסם בקל, ולהתיר בסברת הגמ' דביבר קטן, אלא באמת סברא בפ"ע היא שכל האיסור הוא דוקא בכוורת שהיא קטנה ולא בתיבה גדולה, ורק כדי להעמיד בזה גדר מבורר צירף לזה את חילוק הגמ' דביבר קטן, שבאופן זה יהא נחשב קטן אף לענין זבובים, ובזה נחלק על סברת הב"י שהחשיבו בזה לחילוק שאינו מבורר, ונחשב שנתת דבריך לשיעורין.

אך יש להבין מדוע באמת תהא הסברא שדוקא בכוורת קטנה נאסר ולא בגדולה [ואף הב"י לא נחלק בעיקר הסברא, אלא שנקט שאין החילוק מבורר לקובעו להלכה, ולכן יש לאסור אף בקטנה], ובאמת אף הטור לא הביא את עיקר הסברא להתיר בזבובים בזה שהם בתיבה גדולה, שהרי העמיד את עיקר הסברא במה שכשפותח את התיבה יברחו, ורק מפני שהביא להוכיח מדבורים שאעפ"כ יש לאסור, כ' לחלק בין כוורת שהיא קטנה לתיבה גדולה, ומשמע שמ"מ הסברא להתיר בזבובים היא מפני שיברחו, וי"ל שכוונתו שדוקא מפני שהיא תיבה גדולה יברחו, משא"כ בכוורת שהיא קטנה שיוכל לתופסם, ובזה עומדת הסברא להתיר בזבובים מפני שיברחו, משא"כ בדבורים שלא יברחו ולכך אסרו בהם. ולפ"ז עיקר הסברא להתיר הוא במה שכשיפתח את התיבה אח"כ יברחו הזבובים, וי"ל"ע בטעם ההיתר בזה, שהרי לכאו' עיקר צידתו הוא כשצדם בתוך התיבה, ומדוע בזה שכשיפתח אח"כ יברחו יהא מותר, ולכאו' הוא ככל עניני צידה שבמצודה וכדו' שאם יפתחנה אח"כ יברח הבע"ח שבתוכה. עוד צ"ב במה שנקט לחלק בין דבורים לזבובים, שבדבורים נאסר מפני שמתכוין לצודם שם, שאם עיקר ההיתר הוא מפני שיכולים הזבובים לברוח, שאין זו צידה, מדוע יאסר כשמתכוין לכך, והלא מ"מ אין זו צידה.

והנה הב"י הביא בזה עוד מד' הגמ' לענין צד ארי, שאינו מתחייב עד שמכניסו למקום המיוחד לו, ולכן אף בדבורים אינו נאסר אלא מפני שהם בכוורת שמיוחדת להם, משא"כ בזבובים יש להתיר, ותמה ע"ז הט"ז שהרי כל הפטור באריה פירש"י שהוא מפני "שכשכועס משחית והולך", והיינו שלכך אינו ניצוד עד שיביאנו לשם, אבל בזבובים שבאו לתוך התיבה הרי זוהי צדתם, ומדוע לא יאסר. אמנם יעו"ע בד' הרמב"ם שמשמע שהעמיד לדון את הפטור באריה מסברא אחרת, שמענין עיקר גדרי המלאכה בצידה מצינו שהוא במה שמעמיד בה את הבע"ח להשתמש בו, ובזה העמיד שאין נחשבת הצידה אלא במקום המיוחד לו, והיינו שבזה נחשב שהעמידו לכך, וא"כ י"ל שלכך העמיד הב"י את החילוק בזה אף לענין זבובים ודבורים, שדוקא במקום המיוחד להם אסרו.

אלא שלכאו' סברא זו אינה שייכת לגבי זבובים, שהרי אינו מעמידם כלל להשתמש בהם כשסוגר את התיבה [ובאמת בפשטות כיון שאין במינם ניצוד, הרי שכל ענין הצידה שבהם הוא בסתמא שאינו מעמידם לכך], ובע"כ שמ"מ מדרבנן אסרו אף בצידה שאינה באופן זה, ולכך אף בתיבה שאינו מעמידם להשתמש בהם אסרו, וא"כ מה שייך להעמיד בזה את האיסור דוקא במקום המיוחד להם, שהוא מענין ההשתמשות שבהם וכמבואר.

והנראה מזה שאף שכשאין במינם ניצוד אסרו בלא שמעמידם להשתמש בהם, מ"מ צריך שיהא אופן הצידה כמו אם היה מעמידם לכך, והיינו שבאיסור מדרבנן ג"כ לא אסרו אלא באופן שהוא דומה שמעמידם להשתמש בהם, ולכך העמיד הב"י שאין לאסור אלא כשהם במקום המיוחד להם, כמו שמצינו לענין ארי שנפטר בזה, שאע"פ שממ"נ בתיבה אינם עומדים לכך, מ"מ אין האיסור אלא באופן הדומה שמעמידם לכך, והוא דוקא במקום המיוחד להם. וכענין זה י"ל גם בענין סברת הטור להתיר במה שכשפותח את התיבה יברחו הזבובים, שאע"פ שעיקר צידתו היא במה שהם בתוך התיבה, הלא מ"מ בענין זה אינו שייך כלל שיעמידם להשתמש בהם, שכיון שהם מבפנים והוא מבחוץ הלא אין שייך בצידתו שיוכל להשתמש בהם עי"ז, ולכך העמיד שדוקא אם אח"כ כשפותח יוכל עי"ז ליטלם ולהשתמש בהם נאסר, שבענין זה כאילו העמידם לכך, משא"כ בתיבה גדולה שמיד כשפותח יברחו, הרי ממילא שאינו יכול להשתמש בהם ע"י צידה זו כלל ולכן מותר, אבל בכל עניני צידה שבמצודה הלא ודאי כל צידתו היא שעי"ז משתמש בבע"ח שניצוד שם, ולכך אע"פ שאם יפתחנה יברח, מ"מ כל זמן שהם במצודה שיכול להשתמש בהם זוהי צידתם וחייב.

ולפ"ז הרי שכשהק' מדבורים לאסור, היינו שסבר להעמיד מזה שאף באופן שאינו יכול להשתמש בהם ע"י הצידה יאסר, ובזה כ' לחלק שבכוורת דוקא כיון שהיא קטנה אסור, ולא בתיבה שהיא גדולה, והיינו שעי"ז יוכלו לברוח וכנ"ל, אכן במש"כ לבאר שבדבורים אסור מפני שמכוין לכך עדיין צ"ב, שהרי מ"מ אינו יכול להשתמש בהם עי"ז, ואם מ"מ נחשב בזה לצידה מ"מ מדרבנן, הרי שאף כשאינו מכוין לכך יאסר, ובפרט שהרי מ"מ פס"ר הוא וכקושיית הב"י. אמנם י"ל שבאמת מש"כ שכשפותח את התיבה יברחו, אינו דבר מוכרח, אלא דבר שיוכל להיות הוא, ובענין זה נקט מתחילה שלכך לגבי זבובים הותר, כיון שמ"מ אינו בהכרח שיכול להשתמש בהם עי"ז, ובזה כשהק' מדבורים שמצינו שנאסר, אין הביאור שא"צ שיוכל להשתמש בהם כלל, אלא שכיון שאפשר שלא יברחו נאסר, ולכך כשתי' שמכוין לכך היינו בענין שאפשר שלא יברחו, ומטעם זה נאסר ע"י כוונתו, שבזה נקבע שיכול להשתמש בהם, וממילא שלענין זבובים שאינו מכוין לכך, שממילא הותר מדין דשא"מ אע"פ שיכול להשתמש בהם, שכיון שאין הכרח בדבר ממילא שאינו בדין פס"ר, ולכך לא אסרו בצידה זו שאינו יכול בהכרח להשתמש בהם עי"ז.

עוד אפשר לפ"ז לפרש בד' המג"א שהחילוק בין תיבה גדולה לקטנה הוא במה שיוכל לתופסם בתוכה, והיינו שאע"פ שעכשיו הוא מבחוץ ואינו יכול לתופסם, מ"מ לא נאסר אלא באופן שאם היה בתוכה היה תופסם, שהרי אף כשאין במינו ניצוד, אופן האיסור הוא דוקא כמו באופן שמעמידם להשתמש בהם, וא"כ אע"פ שכשהוא מחוץ לתיבה ממ"נ אינו יכול להשתמש בהם, צריך שבתוך התיבה יוכל לתופסם בקל, שכמו שמצינו לענין חיוב הצידה בביבר שהוא דוקא כשיכול לתופסו בתוכו, כך לא אסרו מדרבנן אלא כענין זה, וא"כ הרי שחילוק זה גופא הוא בכלל חילוק הגמ' שלענין חיוב לא נחשב צידה אלא בביבר שתופסו שם בקל, והרי שחילוק מבורר הוא, ואינו בגדר נתת דבריך לשיעורין כד' הב"י, אבל לדעת הב"י י"ל שכשהוא מבחוץ אין חילוק במה שיוכל לתופסו שם בקל אם היה בתוכו, ולכך נקט שכל החילוק בין גדול לקטן הוא כענין שיוכלו עי"ז לברוח כשיפתח את התיבה וכנ"ל, וממילא שאין זה חילוק מבורר, ולכן כ' שאין שייך להעמידו להלכה, שא"כ נתת דבריך לשיעורים וכמבואר.

בדין שולה דג מן המים

"השולה דג מן הים כיון שיבש בו כסלע חייב", והיינו שבודאי ימות אח"כ עי"ז, ונחשב שהוא הרגו. ויש לדון שאע"פ שבודאי ימות, הלא מ"מ עכשיו עדיין לא מת, והיאך יתחייב על מה שהוציאו מן המים. ובפשטות י"ל שבאמת לא יתחייב אלא אח"כ לכשימות, ובאו לומר שכיון שיבש כסלע בהכרח שימות אח"כ עי"ז, אלא שבזה באמת פשוט הדבר שכיון שמת ע"י שהוציאו מן המים שיתחייב מפני שהוא הרגו, אך צ"ל שנעשה הדבר באופן שלא נודע אח"כ שע"י שהוציאו מתחילה מת, וע"ז הביאו לחדש שהוא מתחייב, וכן פירש"י ותוס' (תענית כ"ד) שאע"פ שחזר והשליכו לים חייב, שכיון שיבש בו כסלע ודאי מת, והיינו כגון שלא נודע אח"כ שמת כיון שהשליכו למים, ובאו להעמיד שבהכרח מת עי"ז ולכן מתחייב, וא"כ הרי שבאמת כל חיובו הוא במה שאח"כ מת שנעשית בזה המלאכה ע"י פעולתו שמתחילה. אמנם ברמב"ם הביא בזה שמתחייב על שמוציא את הדג מן הים ועי"ז מת, "ולא עוד עד שימות אלא כיון שיבש וכו' חייב שעוד אינו יכול לחיות", ומשמע שהעמיד את החיוב על עצם הדבר שעשאו שיבש בו כסלע, וא"צ שימות כדי לחייבו, והיינו שכיון שבאופן זה מוכרח הדבר שימות אח"כ, מתחייב כבר על מה שיבש בו כסלע בלי המיתה שאח"כ.

ובאמת יש לדון בכל מלאכות שבת שהרי עיקרם הוא בתכלית ענין המלאכה שנעשית על ידו, אמנם כלפי חיוב האדם עיקר הדבר הוא במה שבפעולתו נעשית המלאכה [ומענין זה נפטר כשהוא בשינוי, יעויין משנ"ת בזה במקומו], וא"כ י"ל שכל מעשה שעל ידו מוכרחת המלאכה שתבא יתחייב, כיון שענין חיובו נקבע בפעולתו שתביא אותה, וכגון במניח תבשיל ע"ג האש אם מוכרח הדבר שעי"ז יתבשל, יש מקום לחייבו אף קודם שנתבשל [אמנם שם באמת אין הדבר מוכרח, שהרי יכול אח"כ להורידו משם, ולכך רק כשלבסוף לא ירד מע"ג האש ונתבשל יתחייב, אבל באם יצוייר הדבר שבהכרח יתבשל ע"י פעולתו, י"ל שיתחייב אף קודם שנתבשל], וכך כאן י"ל שכיון שבהכרח ע"י פעולתו שמתחילה ימות הדג אח"כ יש לחייבו אף קודם שמת. אמנם נראה שאף כאן אין הכרח שע"י פעולתו ימות לבסוף, אע"פ שכשיבש כסלע בהכרח שימות, שהרי אפשר להמיתו בדרך אחרת כל זמן שעדיין חי הוא, ובענין זה הרי שלא ע"י שיבש בו מתחילה כסלע מת, וא"כ גם בזה אין שייך לחייב כל שלא מת באמת ע"י פעולתו, וי"ל"ע מדוע יתחייב כבר כשיבש בו כסלע.

והנה המנ"ח הביא בזה עוד שבכל שחיטה לכאו' ג"כ יהא תלוי חיובו בדין זה, שהרי בכל שוחט רוב סימנים הבהמה עדיין מפרכסת, ובן נח האוכל ממנה עובר משום אבר מן החי, והרי שנחשבת בזה עדיין כחיה, ומ"מ מעיקר הדין מותרת לישראל כיון שדין השחיטה שבה מתירתה, וא"כ לכאו' היה צריך להתחייב בה רק לאחר שתמות ולא מיד לאחר השחיטה, אלא שכיון שבהכרח ע"י שנשחטה לא תוכל עוד לחיות מתחייב, וכמו בדג שיבש בו כסלע. והנראה שכיון שעיקר דין החיוב בנטילת נשמה הוא מדין מלאכת שוחט, שלכך באמת מתחייב אף קודם שתמות, שמאחר שענין השחיטה נעשה כבר כשהיא מפרכסת, שבזה מותרת לישראל הרי עומד בתורת המלאכה אף קודם שמתה, וא"כ י"ל שמשם נלמד דין המלאכה שאף בענין זה מתחייב ע"י שבהכרח תמות אח"כ הבהמה על ידו, ואפשר שכל גדר המלאכה אינו במה שתמות אח"כ, אלא בעצם הדבר שמביאה לידי מיתה בשחיטתו, ולכן עומד בה החיוב אף קודם שתמות, ומכאן נלמד הדין דיבש בו כסלע או בטריפה שמתחייב אף קודם שתמות, שכיון שבהכרח הביאה לידי מיתה הרי שזהו ענין המלאכה, ואף אם אח"כ תמות בענין אחר הלא הוא כבר נתחייב עליה. [אך לפ"ז אין חידוש הדין בדג בזה שמתחייב קודם שימות, שהרי בכל שחיטה כן הוא, אלא החידוש הוא שכשיבש כסלע בהכרח שימות].

אמנם כ"ז הוא לד' הרמב"ם שמבואר ענין חיובו בדג אף קודם שימות, בעצם הדבר שהביאו לידי מיתה, אבל לפירש"י והתוס' שלכאו' ענין חיובו הוא רק לכשימות, הרי שאף בטריפה ושחיטה לא יתחייב קודם לכן, וחידוש דין הוא לכאו' בכל מלאכת שוחט שאף לאחר שנגמרה שחיטתו לא יתחייב, ולא ראיתי שעמדו בזה. אכן נראה שכיון שענין השחיטה מתרת לישראל שלא תעמוד הבהמה בדין אמ"ה, הרי שלענין זה נחשבת כמתה, והיינו שלגבי היתר אכילה אע"פ שמפרכסת היא זהו גדר מיתתה, ולכן יתחייב ע"ז במלאכת שבת אף קודם שמתה. [אמנם לפ"ז כשהיתר השחיטה הוא רק לב"נ לא יתחייב אלא לכשתמות, ויעו"ע במשנ"ת בענין גדר תיקון שבשחיטה שמצינו אופן בגמ' שהחיוב הוא כלפי שמוציאה מדין אמ"ה רק לב"נ, וצ"ע שלא מצינו חילוק בחיוב השחיטה בין ישראל לנכרי].

והנה בגמ' דנו בכל שוחט "משום מאי מחייב", ופירש"י שמה שהוצרכו במשכן לעורות אילים וכו' די בחניקה, והביאו ע"ז מד' שמואל שמתחייב משום נטילת נשמה, ופירש"י שהיה במשכן בעורות אילים וכו'. ולכאו' כשהעמיד בהו"א שמה שהוצרכו לעורות אילים די בחניקה, היינו שסברו שא"א בענין זה לחייב גם בשוחט, וצ"ב בסברת הדבר, ומה נתחדש למסקנא שכשהוא משום נטילת נשמה אף בשוחט יתחייב. ואולי לפי המבואר י"ל שכיון ששוחט נחשב אף קודם שמתה, הרי שדנו שלכאו' א"א לחייבו בזה אם נלמד הדבר מחניקה, שכיון שבחניקה החיוב הוא על שהמית, הרי שבשחיטה לא יתחייב כל זמן שהיא מפרכסת וכנ"ל, ובזה העמידו לחדש שבחיוב משום נטילת נשמה יש להעמידו אף כשמפרכסת מדיני שחיטה שבזה נחשבת כמתה, וצ"ע.

והיה מקום לפרש שביבש בו כסלע אין החיוב מפני שלבסוף ימות, אלא שזה עצמו נחשב בו ג"כ למיתה [ובדומה לזה מצינו בכמה מקומות מענין זנב הלטאה שמפרכס, ומ"מ אין לו חיות כלל אלא נראה כחי, וכך י"ל ביבש כסלע שאע"פ שנראה כחי, מ"מ מת הוא כבר, ולכך מתחייב זה שהוציאו שנחשב שהמיתו לגמרי]. אמנם מצינו בדין טומאת אוכלים שנחלקו במתני' (עוקצין פ"ג מ"ח) "דגים מאימתי מקבלים טומאה, בש"א משיצודו ובה"א משימותו, רע"א משעה שאין יכולין לחיות", שכיון שאין הדגים צריכים שחיטה דנו להחשיבן אוכלים לקבל טומאה אף קודם שימותו, שבזה לב"ש משיצודו נחשב שעומדים לאכילה, ולר"ע משעה שאין יכולים עוד לחיות, ולב"ה רק משימותו, ובגמ' (נדה ע"ה) הביאו בזה שהנ"מ בין ר"ע לב"ה הוא בדג מקרטע, ופירש"י שהיינו מפרפר שיבש בו כסלע, והיינו שכיון שבודאי ימות לבסוף נחשב בזה שעומד כבר לאכילה אע"פ שעדיין לא מת [וכן בפיהמ"ש הביא בזה הרמב"ם שכל שימות אף אם יחזירנו למים נחשב לאוכל, והיינו לכאו' יבש כסלע]. והרי שאף באופן שבודאי לא יחיה עוד אח"כ אינו מקב"ט לב"ה, כיון שעדיין לא מת, ומבואר שעדיין לא נחשב בזה שמת, אלא חי הוא ורק ודאי שימות עי"ז, וי"ל"ע מדוע יתחייב ע"ז במלאכת שבת [ולר"ע היה מקום לומר שבזה שנחשב כאוכל נחשב הוא כמת, אבל להלכה שכב"ה ודאי אינו נחשב בזה כאוכל ואין לחייבו, ע"כ].

ובמנ"ח הביא בזה עוד שבאופן שעשאה טריפה מתחייב כיון שבודאי תמות עי"ז בתוך י"ב חודש, ודן באופן שאפשר לרפאותה כיון שמ"מ בלא רפואה ודאי שתמות, שיתחייב ג"כ על מה שעשאה טריפה, ולעיקר דינו נראה להוכיח ג"כ מסוגיא דטומאת אוכלים לרע"ק שדג מטמא בענין שעומד למות, שהביאו בגמ' לדון באופן שנולדו בו סימני טריפה אם נחשב בזה כעומד למות להחשיבו אוכל, והרי שנקטו שאם היה בו גדר של טריפה היה נחשב שעומד למות עי"ז, וכמו ביבש בו כסלע, וכך י"ל שיהא בבהמה כשנעשית טריפה שנחשבת עומדת למות כמו דג שיבש בו כסלע להתחייב ע"ז. ובענין זה שתחיה עוד י"ב חודש לא מסתבר כלל להחשיבה שמתה כבר שיתחייב ע"ז, וכן לכאו' אין לחייבו על מה שבהכרח תמות, שהרי כשאפשר לרפאותה ודאי שאין בזה הכרח שתמות, ובע"כ שהעמיד את חיובו על עצם הדבר שהעמידה להיות מוכרחת למות, ולכן אע"פ שודאי אין להחשיבה כמתה אפשר לחייבו על עצם הדבר שעשאה טריפה שעומדת בזה למות, ובזה דן שאף אם יכול לרפאותה כיון שבטריפותה מוכרח שתמות, הרי שיתחייב כל שלא נתרפאה.

מאיר רובינשטיין - קרית ספר

סימן שי"ז

בענין קביעות הקשר להחשיבו לקיימא

בדין חיוב הקושר שהוא דוקא בקשר של קיימא, הביאו בגמ' שהוא בקשר הגמלין והספנים, וביארו בגמ' שהיינו הקשר שברצועה שקושרין לגמל ולספינה עצמן, ופירש"י שהיינו מפני שעומדת שם לעולם, אבל ברצועה שקושרים בה פטור, מפני שפעמים מתירים אותה, ואינה קבועה שם להחשיבה לקיימא. וכענין זה הביאו עוד בגמ' לענין רצועות מנעל וסנדל, "תני חדא חייב חטאת, ותניא אידך פטור אבל אסור, ותניא אידך מותר לכתחילה", וביארו שיש באותן רצועות כמה מיני קשרים, וחיוב חטאת הוא רק בקשר שמעמידים אותו לקיימא, והקשרים שאסרו מדרבנן פירש"י שהיינו באופן שיש להם קצת קביעות [אך בראשונים הביאו עוד צד שהיינו כשאינם מעשה אומן או כשאינם לקיימא והם מעשה אומן], והאריכו הראשונים לבאר בכמה זמן נחשבת הקביעות שבקשר לקיימא, ובכמה נחשבת לקיימא קצת, יעוין בנוב"י מש"כ בזה.

וכ' הט"ז שענין הקביעות נמדד לפי רצונו וכוונתו של הקושר, אם רוצה להעמידו לקיימא או רק לזמן, ולפ"ז לא יהא חילוק הדין תלוי במיני הקשרים, אלא בכל קשר יהא תלוי הדין כפי שנתכוון בקשירתו, וא"כ מה שנקטו לחלק בין מיני הקשרים צ"ל שהיינו באופן שקושרים אותם בסתמא, שנקבעת כוונתו כפי דרך הקשירה שבהם. אמנם בפשטות הסוגיא משמע שענין קביעות הקשר תלוי במין הקשר, שבזה העמידו את חילוקי הדין בכל ברייתא, וכ"נ מד' הרמב"ם שהביא את גדר החיוב שבעומד לקיימא באותן מיני קשרים כשהן מעשה אומן, ולענין האיסור מדרבנן במעשה הדיוט הביא שהיינו באופן ש"כל אדם קושר לקיימא", והרי שלא הביא את ענין הקביעות שהוא תלוי בדעתו כלל, אלא בדרך כל אדם היאך קושרו.

עוד מצינו בענין צורך מצוה שהתירו בגמ' לקשור בגמי שאינו מתקיים הרבה [ולפירש"י הוא מ"מ בכלל האיסור דרבנן שהוא קצת לקיימא], והק' הפמ"ג שהרי יוכל לכוין להתירו ביומו, ומדוע הוצרכו בזה להתיר את האיסור דרבנן, ובבית מאיר הק' עוד מדוע הצריכו שיקשור בגמי, והרי אף בחבל כדרכו יוכל לקשור ע"י שיכוין להתירו ביומו, וכענין זה הק' הרעק"א בסוגיא דעירובין שדנו היאך לקשור במקדש נימת כינור שנקרעה, שיקשרו ויכוונו להתיר ביומו, ובפמ"ג הק' עוד שיהא מותר לקשור ציצית בשבת ע"י שיכוין להתירו ביומו, אלא שהביא משיטת הכלבו שאסור בכל קשר שאפשר שימלך ולא יתירנו. וכ' הביה"ל להכריע שענין הקביעות שבקשר אינו תלוי בכוונת הקושר, אלא במין הקשר היאך הוא עומד, ולכך לא התירו לקשור ציצית ואת נימת הכינור, שהרי בכ"מ עומד קשר זה לעולם, וכ"כ הבית מאיר שלכך התירו לצורך מצוה רק בגמי, כיון שבחבל סתם בכ"מ עומד לעולם, ולא תועיל כוונתו בזה להתיר.

עוד יש להוכיח בזה מד' הגמ' שמצינו בענין קשירת דלי שאסורה בחבל סתם שהדרך להעמידו שם לעולם, והביאו ע"ז לפרש שנחלקו במתני' בחבל גרדי אע"פ שודאי יתירו, ומ"מ לרבנן אסור מגזירה אטו חבל דעלמא, ולד' הט"ז הרי בעיקר הדין אין חילוק בין חבל גרדי לחבל דעלמא, שאם מתכוין לקובעו חייב, ואם מתכוין להתירו מותר. והרי שחילוק הדין שבהם הוא רק לענין אם קושר בסתמא, שבגרדי נחשב בזה שהוא מתכוין להתירו, ובחבל דעלמא נחשב לקיימא, וא"כ יש לעיין מה שייך לגזור בגרדי אטו דעלמא, שהרי אף בדעלמא כשמכוין להתירו אינו נחשב לקיימא [ואפשר שמ"מ נאסר בגרדי מפני שדומה הוא לקושר בחבל דעלמא בסתמא שנחשב לקיימא, אך א"כ בכל קושר כשכוונתו להתיר לא יהא עדיף מזה, ונגזור בו אטו קושר בסתמא שנחשב לקיימא, וכ"כ הביה"ל], ובע"כ שענין הקביעות תלוי במין הקשר, ובזה העמידו את חילוק הדין בין חבל דגרדי לחבל דעלמא, שכיון שדרך העולם להעמיד את החבל דעלמא, שם לא תועיל כוונתו להתירו, שמ"מ הקשר מחמת עצמו נחשב לקיימא, וכן בגרדי אף אם יכוין להניחו שם אינו נחשב מחמת עצמו לקיימא, כיון שדרך העולם להוציאו משם, וכלפי זה העמידו שמ"מ כיון שדומה הוא

קצת לחבל דעלמא, יבואו לקשור אף בחבל דעלמא, ולכך גזרו בו רבנן לאסור.

והנה בגמ' הביאו עוד לפרש את האופן שאסור מדרבנן בקשר מנעל "דרבנן", ולשיטת רש"י היינו קשר שיש לו קצת קביעות, ופי' שהיינו מפני שת"ח אין מקפידים בקשירתן שתהא מהודקת, ומסירים את מנעליהם גם כשהם קשורים, וי"ל שבענין זה הרי שאינם עושים את הקשר כמו שאר קשרי המנעלים, וא"כ קשר אחר הוא שאין הדרך להתירו ביומו, אמנם בראשונים הביאו עוד אופן בזה שהת"ח ישנים במנעליהם, ואינם מסירים אותם משבת לשבת, ולכך קבוע הקשר שלהם קצת, ובענין זה לכאו' הוא כאותו קשר שעושים כל אדם במנעליהם, אלא שדרכם להניחו אע"פ שכל אדם מתירים אותו, ואם ענין קביעות הקשר נחשב לפי דרך בני אדם, היה צריך להחשיבו כאותו קשר של כל אדם, וי"ל מדוע בזה שדרכו לקובעו קצת נאסר מדרבנן, שהרי מ"מ קשר זה דרכו להתירו ביומו אצל כל אדם, ובביה"ל כ' שכיון שאדם זה דרכו לקובעו קצת, אין נקבע הקשר לפי דרך כל אדם אלא לפי דרכו שלו, אך צ"ב כיון שאין נקבע הקשר לפי דעתו וכוונתו, וכמבואר שעיקר ענינו הוא כפי שדרך כל אדם לקושרו, וא"כ מדוע בזה שדרכו לקשור בענין זה לא יהא נחשב כמו דרך בני האדם להתירו ביומו.

ויעוי"ש עוד שהביא בזה מד' הגמ' לענין סנדל העומד לתשמיש של ב' בנ"א, שמותר להתיר בו את קשרי הרצועות, שכיון שכל א' צריך לקושרם לפי מידתו עומד הוא להתירו ביומו, אע"פ שכל אדם קושרים אותו לקיימא, וביאר שהיינו ג"כ מפני שאין דרכו בקשר זה כמו שאר בני אדם, לכך נקבע דינו ע"פ דרכו שלו. אמנם מסתימות ד' הגמ' שהביאו לפרש בזה את הברייתא שמותר לכתחילה, נראה שהיה דרך לעשות כן [ויעו"ע בענין קשרי בגדים שאינם לקיימא משנ"ת עוד בסברא זו], וא"כ י"ל שבאמת בסתם אדם אף אם דרכו לעשות קשר באופן אחר מדרך העולם נאמר שבטלה דעתו, שכיון שמ"מ דרך כל אדם לקשור כן בקביעות, אע"פ שהוא דרכו בענין אחר אינו נחשב לקשר אחר משאר בני אדם, ורק באופן שיש קצת דרך בני אדם בקשר זה נחשב לקשר אחר, והרי הוא קשר שאינו קבוע כלל ומותר. ובענין זה י"ל שאף בת"ח שדרכן להניח את הקשר בקביעות קצת, שנחשב לקשר בפ"ע לאוסרו, והיינו שאע"פ שאת אותו קשר דרך שאר בני אדם להתירו ביומו, מ"מ בת"ח קשר בפ"ע הוא, שהרי גם בזה העמידו לפרש את סתימות הברייתא לאסור בקשר מנעל, ומשמע שיש בזה גם קצת דרך, וממילא שגם בזה לא נאמר שבטלה דעתו, ולכך נחשב שעומד לקביעות קצת שאסור מדרבנן [ואפשר שזהו בכלל כוונת הביה"ל, וצ"ע].

עוד נראה שיש לחלק בזה בין הקביעות של הקשר שעומד לעולם, לקביעות של קשר שעומד לזמן, והיינו שהדין לחייב מדאורייתא שהוא בקשר שעומד לעולם הוא מחמת הקשר עצמו שנחשב למעשה מלאכה, ולכך תלויה הקביעות שבו בענין דרך בני אדם היאך קושרים אותו, שבזה נקבע מה נחשב הוא בעצמו, אבל בקשר שעומד לזמן שנאסר מדרבנן, י"ל שמענין הקשר עצמו הרי אינו נחשב לקיימא כלל ואין לאוסרו, ומה שנאסר בזה י"ל שהוא רק כלפי הקושר, שכיון שדעתו לקובעו לזמן נחשב לו קצת לקיימא, ובענין זה י"ל שנקבע הדבר רק לפי דעתו ולא לפי דרך העולם [ובפרט לפי הידוע משמיה דהגרשש"ק שאיסור דאורייתא הוא בחפצא, ואיסור דרבנן הוא בגברא, שגם קביעות ענין האיסור י"ל שתהא בדאורייתא לפי הקשר עצמו, ובדרבנן תהא באדם הקושר]. וממילא שלכך אמרו במנעל "דרבנן" שנחשב עומד לזמן אע"פ שדרך העולם להתירו ביומו, שהרי מ"מ לענין דין זה שאסור מדרבנן כיון שדרכו להניחו לזמן נחשב הקשר כפי דעתו לזמן ואסור, ודו"ק.

בגדרי קביעות קשר שנחשב לקיימא ומעשה אומן

בדין הקושר הביאו בגמ' שיש אופנים שחייב חטאת, ויש אופנים שאסור מדרבנן, ויש אופנים שמותר לכתחילה, והעמיד רש"י את הדבר שהוא תלוי בקביעות הקשר, וכ"כ הרא"ש, וכן הכריע הטור, והביאו הרמ"א להלכה, שכשעומד הקשר לקיימא חייב, וכשהוא קבוע במקצת פטור אבל אסור, וכשאין לו קביעות כלל מותר [וכבר נתבאר בזה בסברת הדבר ובענין אופני הגמ' באיזה ענין נאמרו, ובענין הקביעות ע"י מה נעשית, ואכ"מ], והביאו בזה האחרונים כמה צדדים לפרש באיזה קביעות נחשב לקיימא שיתחייב, ובאיזה אופן נחשב לקביעות קצת או לאינו קבוע כלל, ויש להעמיד את הדבר מלשונות הראשונים שבאופני הגמ', ומסברות הדינים כסדרי הדברים.

בענין החיוב כשקובע את הקשר לקיימא, פירש"י בכמה מקומות שהיינו כשקובע את הקשר שיעמוד לעולם, ובפשטות כוונתו שדוקא בקביעות גמורה מתחייב, וכן הביא הטור שכשמתקיים לעולם חייב, אכן בענין האופן שפטור הביא רש"י במקום אחד שהוא כשקובעו לשבוע או שבועיים, ובמקום אחר הביא בקובעו לשבת או לחודש, וכ' הב"י לדקדק שביותר מחודש יהא חייב, וא"כ מש"כ שהחיוב הוא כשמתקיים לעולם אינו בדוקא, אלא היינו בקביעות גדולה [וביאר שמ"מ העמיד הטור את הדין לפטור בעומד לז' ימים, מפני שלא נחית בחיבורו להעמיד את כל דיני חיובי חטאת]. אמנם יעו"ע בב"ח שכ' שענין החיוב הוא דוקא בעומד לעולם, וא"כ מה שפירש"י את הפטור בעומד לחודש, צ"ל שהוא רק דוגמא לדבר ואינו בדוקא, והוסיף שמ"מ מה שהעמיד הטור את הפטור דוקא בז' ימים, הוא לחדש שאע"פ שאינה קביעות כ"כ אסור, אבל באמת אף ביותר מכן פטור. עוד יעויין בב"י שהביא משיטת רבינו ירוחם שהחיוב הוא כשקובעו לעמוד חצי שנה או שנה, וי"ל שהיינו ג"כ שנחשב בזה לקביעות גדולה, ובזה נחשב לקיימא. אמנם מד' הר"פ הביא לדקדק שבעומד לח' ימים כבר מתחייב, וחידוש גדול הוא בסברא להחשיבו לקיימא, וצ"ע.

ובענין האיסור מדרבנן הרי שמצינו בפירש"י שהוא בעומד לשבוע ויותר, וכל' זה הביא הרא"ש, והרי הוא בכלל ד' הטור, וכ' האחרונים שא"כ בעומד לפחות משבוע יהא מותר לכתחילה, והיינו שאינו נחשב שעומד לקביעות כלל, אך הק' שבענין האופן שמותר הביאו שהיינו כשעומד להתירו ביומו, ומשמע שביותר מיום אחד אסור. וכענין זה הביא הב"י עוד מד' רבינו ירוחם שבג' ימים או יותר נאסר, אך מ"מ משמע שבפחות מכן מותר, וביאר שכל פחות מג' ימים לפ"ז או פחות מז' ימים לד' הטור נחשב כעומד להתירו ביומו, ולכך מותר, והיינו שבאמת נקטו בדוקא את האופן שנאסר, ובפחות מכך אינו נחשב קביעות כלל לאוסרו. ומש"כ להתיר בעומד להתירו ביומו, אינו בדוקא, אלא בכ"מ שהוא פחות מג' או מז' ימים, וזהו גופא הפי' שעומד להתירו ביומו, שהיינו שאינו בקביעות כלל, ועד ג' או ז' ימים נחשב שאינו קבוע כלל. אכן מהר"פ כ' לדקדק שדוקא בעומד להתירו ביומו מותר, אבל בכל קביעות שיותר מכך אסור, וכן דקדק מד' מהר"ם, יעויי"ש. [עוד יעויין בב"ח שכ' לחלק בין קשר שעומד מתחילתו לקביעות קצת שאסור, לקשר שעמד מתחילה להתירו ביומו, שבענין זה אף אם לבסוף עמד בקביעות קצת מותר לכתחילה, שלא נחשב בזה לקביעות, ובזה כ' הטור שמ"מ כשעמד ז' ימים אסור].

אכן בד' הט"ז דקדק להעמיד בזה את הגדר מענין עיקר סברת הדינים שבזה, וכ' שלכאו' הלא אין כאן גזה"כ, ודינים שיהא פחות משבוע מותר, ויותר מחודש חייב, והיינו שעיקר הדבר הוא בקביעות הקשר, ואיך אפשר להעמיד את הדין שיהא תלוי בזמן להתיר או לאסור, אלא עיקר הדין שרק בקביעות גמורה יהא מתחייב, והוא רק באופן שאינו קובע לו זמן כלל, וממילא שבכל ענין שקובע זמן אינו נחשב לקיימא, "שכל שבאנו לקצבת זמן אין חילוק בין שני ימים לחצי שנה", ולכך מה שפירש"י שבוע וחודש הוא מענין האופן שדברו בו בגמ', ואינו דין שתלוי בכמה זמן, וא"כ אין לדקדק כלל בזמנים אלו, ואף ביותר מחודש פטור, ובפחות משבוע אסור, וגדר הדין הוא שבכל קביעות זמן לקשר אינו מתחייב, וליומו אינו קביעות כלל ולכך מותר, ולפ"ז ביאר שאין סתירה בד' הטור שהביא את האופנים כמו שמצינו בגמ' וכפירש"י, כיון שמ"מ לאחר העמדת הדינים בזה שוה קביעות של יותר מיום אחד לכל קביעות שפטור אבל אסור, וק"ל.

עוד דרך מצינו בראשונים, וכן העמיד השו"ע להלכה, שהחיוב הוא דוקא בקשר אומן שעומד לקיימא, אבל בקשר הדיוט או שאינו לקיימא פטור, וכשהוא קשר הדיוט שאינו לקיימא התירו לכתחילה. והרי שמה שעומד לקיימא הוא כמו שנתבאר לפירש"י שהוא בקביעות של הקשר, אך לא נתבאר במה נחשב הקשר למעשה אומן, וכ' השלטי גיבורים שמל' הרי"ף משמע שהיינו כשקושרו הדק היטב, וכ' שלכן אסרו בב' קשרים זה ע"ג זה, שבזה הוא קשר אמיץ שנחשב קשר אומן, וכאותו ענין כ' גם הט"ז שקשר אומן היינו שהוא חזק מאד. אמנם בביה"ל הק' ע"ז שממשמעות הסוגיא משמע שיש לחייב אף בקשר שאינו חזק, שהרי מצינו בשיטת ר"מ שחייב רק כשאינו יכול להתירו בידו אחת, אבל לרבנן אף כשיכול להתירו חייב, ובגמ' הביאו ביכול להתירו שהיינו כשאינו מיהדק, ומבואר שאעפ"כ לרבנן יתחייב ונחשב קשר אומן. וכ' שאפשר שקשר חזק היינו שאינו ניתר בעצמו שהאומן יודע לעשותו, ומ"מ אינו מיהדק כ"כ ואפשר להתירו בידו אחת.

אמנם יעו"ע בד' הרמב"ם שהביא את דין החיוב כשיטה זו שהוא דוקא בקשר אומן כשהוא לקיימא, והביא בזה את האופנים כגון קשרי הגמלין והספנים וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרין הרצענין בשעת עשייתן וכל כיו"ב, ובענין האופן שאינו מעשה אומן שפטור הביא שהוא כגון בנפסקה לו רצועה וקשרה, וקשר חבל בדלי וכדו', ולכאו' אם ענין הדין במעשה אומן הוא באופן עשיית הקשר, הרי שעיקר החילוק הוא במי שקושרו, והרי שאם הגמלין והספנים יהיו קושרין אותו יהא נחשב מעשה אומן אפי' בנפסקה לו רצועה, וכן להיפך אם הדיוט קושר את קשר הגמלין, הרי שאינו מעשה אומן ולא יתחייב, וא"כ צ"ע בד' הרמב"ם שהביא את החילוק רק בענין מקום עשיית הקשר, שלכאו' אינו עיקר הדין. והנראה מזה שסבר שבאמת אין הענין תלוי כלל בעשיית הקשר אלא בחשיבות ענינו, שבזה העמיד בכל קשר שצריך לו בחשיבות זה הדין דמעשה אומן, משא"כ בשאר קשרים, וי"ל שזהו מה שהביא את הדין שבקשר הגמלין והספנים הרי הוא קשר חשוב שהוא שייך לאומנות הספינה, וכן הוא בקשרי המנעל של שעת עשיית המנעל שהרי הוא מענין אומנות עשייתו, משא"כ בנפסקה לו רצועה וכדו' שבכ"מ הוא נעשה בלא חשיבות, וממילא שאף אם יעשנו האומן יפטר, וממילא שלכך אף אם יקשרנו בהידוק היטב ובחזקה אינו שייך להחשיבו מעשה אומן, כיון שאין חשיבות לקשירתו, וכן באופן שהוא קשר אומן יכול להתחייב אף כשאינו מהודק, וכמבואר בגמ' ביכול להתירו בידו אחת וכנ"ל.

מאיר רובינשטיין - קרית ספר

סימן שי"ח

בדין בישול אחר בישול בדבר לח שנצטנן ובדין המגיס

בענין דבר שנתבשל העמידו הראשונים שאף אם מוסיף לבשלו אינו נחשב לבישול, כיון שאין בישול אחר בישול, והק' הרא"ש (כירה סי' י"א) מסוגית הגמ' (י"ח ב') לענין צמר שנותנים אותו ביורה לצובעו, שבה מתירים ליתנו מער"ש אף כשיקלט הצבע בשבת, שדנו בזה שיש לחוש שמא יגיס את הצבע בשבת, ומדוע מותר ליתנו בער"ש [וכענין דיני שהיה שאסורים מער"ש שמא יבא בשבת להוסיף בבישול], ושם בתוס' פי' שאם יהא מגיס יתחייב משום צובע, והיינו במה שעי"ז נקלט הצבע בצמר יותר, אמנם בפירש"י הביא בזה "ובמבושל הוי בישול", ומשמע שכוונתו שאע"פ שנתבשל כבר נחשבת ההגסה לבישול [ובמהרש"ל כ' שאף לפירש"י י"ל שהחיוב הוא משום צובע, אלא שבא להוכיח מענין הבישול שמועלת ההגסה, וממילא שלכך מתחייב גם בצביעה], וכ' הרא"ש שדבר שיש בו משקה אע"פ שכבר נתבשל שייך בו בישול, ורק בדבר יבש אין בישול אחר בישול. והוכיח לזה מברייתא בביצה "אחד מביא האור וכו' ואחד נותן לתוכו מים וכו' ואחד מגיס בה כולן חייבים", שאע"פ שהנותן את המים כבר נתחייב ע"ז משום בישול, מ"מ אף המגיס מתחייב, והרי שאף בדבר שהרתיח יש בו משום בישול, וכ' לדחות שעד שלא נתבשל כמאב"ד יש לחייב את כל המקרב בבישולו, אבל לאחר שנתבשל כמאב"ד י"ל שאין בישול אחר בישול, והעמיד מסברא שקודם שהגיע למאב"ד מתחייב על שמקרב בישולו, ולאחמ"כ אם נצטנן והרתיחו חייב כפירש"י, ובצבע שחייב אף ביורה רותחת הוא משום צובע, או שכיון שמרתיחו לצביעה צריך בו בישול לעולם, ואף כשהוא רותח נחשב בו בישול.

וכאן הוא מקור הדין שהובא אף להלכה שדבר לח שנצטנן יש בו בישול אחר בישול, ועיקר הסברא בזה היא מפני שכל הבישול שבו הוא ברתיחתו, וכשנצטנן ובטלה רתיחתו בטל בישולו [ויעו"ע משנ"ת בזה בענין בישול בדבר לח]. אמנם במה שהביא מפירש"י לענין צמר שביורה י"ל ע, שהרי שם הוא מגיס כשהיורה רותחת, וכן מוכח בהמשך דבריו שמשום כן הכריח להעמיד את הדין בזה מסברא בפ"ע שבצבע ולא מפני שנצטנן, ובאמת בפ"ק (סי' ל"ד) הביא בזה משיטת רש"י שאף ביורה רותחת מתחייב על ההגסה, עוד מבואר כן במה שהביא מאחד שהביא את האור וכו', שהעמיד את דין המגיס כבישול אחר בישול, ולכאו' כיון שהבישול הראשון נעשה כשהוא רותח, וכל זמן שעומד על האש לא נצטנן, והרי שאף כשרותחת החשיבו לבישול [וכן הביא הב"י את הדברים שהוכיח משם שדבר שהרתיח "ולא נצטנן" נחשב למבושל], וכ' הק"נ שמש"כ הרא"ש דוקא בנצטנן הוא לשיטת עצמו, אבל באמת מפירש"י הביא שאף כשהוא רותח חייב. וצ"ע בסברת הדבר, שלפירש"י נחשב בישול אף ברותח מאחר שכבר מבושל הוא, ועוד צ"ב בלשון הרא"ש שהביא את שיטת רש"י יחד עם שיטתו, שלכאו' ב' צדדים הם. [והיה מקום ליישב בזה שהביא בדבריו מפירש"י שהוי בישול "מדרבנן", ולכאו' כך היתה לו הגי', ולפ"ז אין דין הבישול בזה מעיקר הדין, וי"ל שהיינו מפני שהוא רותח, אבל כיון שכשנצטנן נחשב בישול, לכך כשהוא רותח נאסר מדרבנן שנראה כבישול, אך דוחק להעמיס בכוונתו את הדבר, וכן בענין אחד הביא את האור וכו' שמתחייב המגיס, מבואר שהוא מדאורייתא, ובאמת הב"ח גרס בדבריו שהוי בישול "מדבריו" למדנו וכו', וכן הביא הב"י את דבריו, והיינו שבאמת הוא בישול גמור ולא מדרבנן, וק"ל].

עוד צ"ע במה שהביא מאחד הביא את האור וכו' שנחשב בישול אחר בישול, והרי שפי' שהמגיס מתחייב אף לאחר שנתבשל, וכשהעמיד לדחות שהוא מתחייב על שקירב את בישולו, הרי שמפרש שהגיס קודם שנתבשל, ולכאו' חזר בו בענין פי' הברייתא, שמתחילה סבר שהגיס לאחר שנתבשל, והעמיד שהגיס קודם שנתבשל, ודבריו לכאו' סתומים בזה, שלא כ' את הדבר בפירוש, אלא מתוך הדברים נלמד שחזר בו. ובעיקר הדבר שהעמיד מתחילה שהיתה ההגסה לאחר שנתבשל, ג"כ צ"ב מנין למד כן, ויש מקום בזה להעמיד בדקדוק לשונו שהביא בזה שהמגיס חייב אע"פ שנתחייב כבר הראשון שנתן את המים, ומשמע שלא היה מוכרח הדין בזה בעצם הדבר שהגיס לאחר שנתבשל, ורק מפני שנתחייב הראשון נחשב בישול אחר בישול, וי"ל שהיינו מפני שבלא שנתחייב הראשון היה מקום להעמיד באמת הגיס קודם שנתבשל, ובזה הביא שממה שחייב הראשון מוכח שכבר נתבשל, והרי שלמד מתחילה שאין לחייב את הראשון אם לבסוף נעשה הבישול ע"י המגיס, ולכן בע"כ שנתבשל קודם שהגיס, ולפ"ז כשהעמיד לדחות שהגיס קודם שנתבשל, סבר שאעפ"כ מתחייב הראשון כיון שמ"מ עומד הבישול על ידו. אך דוחק הדבר, שאף בזה סתם את הדברים, ולא שנשתנה גדר חיוב הראשון אם הגיס קודם שנתבשל.

והנה בתחילת דבריו הביא את דין הבישול בסתמא שכשהרתיחו ונתבשל שוב אין בו משום בישול, אבל כשהעמיד לדחות שחיוב המגיס הוא על שמקרב את בישולו, ביאר שדין הבישול הוא כשנעשה כמאב"ד, ומשמע שעיקר החידוש שהעמיד בזה הוא שתלוי הבישול בכמאב"ד, ומשום כן עומד חיוב המגיס על שמקרב את בישולו, וא"כ מה שמתחילה העמיד את חיובו כדין דבר לח שנצטנן, הוא מפני שלא סבר שתלוי הבישול בכמאב"ד, וצריך לבאר את צדדי הדין אם הבישול תלוי בכמאב"ד, ומדוע תלוי בזה דין חיוב המגיס להחשיבו כדבר לח שנצטנן. ובאמת שיטת התוס' היא שכל שלא נתבשל כ"צ מתחייב עליו אע"פ שהוא כמאב"ד, והיינו כיון שמוסיף בו בישול, והרי שסברת הרא"ש מתחילה עומדת ג"כ מענין זה, שכל שמוסיף על הבישול מתחייב אף בדבר שמבושל כבר, וי"ל שאף בדבר לח שנצטנן סבר שגדר החיוב הוא במה שמוסיף בבישולו ע"י שנצטנן, שאע"פ שנעשה עיקר הבישול מתחילה, כיון שנצטנן שייך להוסיף בו את כח הבישול, ולכן הוא מתחייב, ובענין זה הביא גם את חיוב המגיס לפירש"י אף באופן שהקדירה רותחת, והיינו שבהגסה דין בפ"ע הוא שנחשב שמוסיף בישול אף ברותח ומבושל כ"צ, אבל כשהעמיד שאין מתחייב לאחר שנתבשל כמאב"ד, הרי שאף בדבר שמוסיף בישול אין בישול אחר בישול, ולכך פי' שאין שייך לחייב את המגיס אלא קודם שנתבשל במה שמקרב את בישולו, ולא אח"כ על מה שמוסיף בבישולו.

ונראה שאף כשמגיס קודם שנתבשל, אפשר שדין הבישול שבו הוא רק במה שמוסיף על הבישול, ואינו בישול גמור, שהרי באמת אע"פ שבהגסתו בא הבישול, הלא גם בישול זה הוא מכח הראשון שנתן את המים על האש, וא"כ אפשר שכל החיוב בענין זה הוא רק על מה שמוסיף בכח הבישול יותר מן הראשון, וא"כ י"ל שבאמת אף מתחילה סבר הרא"ש שאין הכרח שהיתה ההגסה לאחר שנתבשל, וכמו שמבואר בדחייתו, ומה שהוכיח מהברייתא לדין בישול אחר בישול, הוא אף כשהגיס קודם שנתבשל, שבזה דקדק להביא ממה שנתחייב הראשון להכריח שנחשב כל הבישול מכוחו, אע"פ שנגמר ע"י המגיס, ולכן א"א לחייב את המגיס על הבישול עצמו אלא רק על מה שמוסיף בו בישולו, וממילא שיוכל להתחייב בזה אף לאחר שנתבשל, ומזה נלמד שבדבר לח שנצטנן כיון שמוסיף בו עכשיו בישול כשמרתיחו מתחייב, וכמבואר.

ולפ"ז הרי שעיקר דחייתו היא במה שתלוי גדר הבישול בכמאב"ד, שבזה אנו למדים שאין חיוב אלא על בישול גמור ולא במבושל על מה שמוסיף בו בישול, וממילא שא"א לחייב בהגסה אא"כ נחשבת לבישול גמור, אע"פ שכבר בא כח הבישול ע"י הראשון, ובזה העמיד לחדש שאף לקרב את הבישול בפ"ע נחשב לבישול, ולכן יכולים להתחייב שניהם, אבל לאחר שנתבשל כשהוא רותח באמת א"א לחייבו אע"פ שהוא מגיס, ולכך בע"כ שביורה דין בפ"ע הוא לחייב בצבע, ומה שמתחייב בדבר שנצטנן צ"ל שמסברא בפ"ע הוא שנעקר הבישול הראשון, ובישול חדש הוא עושה בו, והרי שלכן לא הוצרך לפרש שהיתה ההגסה קודם שנתבשל, ושמ"מ נחשב בישול של הראשון שהרי כבר נקט כן מתחילה, וכמבואר.

ובענין זה נראה עוד לבאר בחידוש דין שהביא הביה"ל מהפמ"ג להלכה, שכמו שבדבר שנצטנן ואין היס"ב יש בישול אחר בישול [להשו"ע], כך באופן שהורק לכ"ש אע"פ שהיס"ב נחשב בישול, ולכאו' תמוה הדבר, שהרי גדר הבישול שבדבר לח הוא במה שהיס"ב, ומדוע כשעבר לכ"ש יתבטל בישולו, ובעיקר הסברא שאין כ"ש מבשל, הביאו התוס' שהיינו מפני שאין דפנותיו חמין ומתקרר, וזהו לכאו' סברא כלפי מה שבא לתוכו שלא יתבשל, אבל התבשיל עצמו כיון שהיס"ב הלא עומד בבישולו. ובאמת י"ל שיש גם נ"מ בתבשיל עצמו מאותו טעם שאין בכוחו לבשל אחרים, שהרי בכל דבר רותח כמו שמבשל אחרים שבאים לתוכו, כך מוסיף ומבשל את עצמו [והביא גדר זה הביה"ל (סי' רנ"ז ס"ג) לענין הטמנה בדבר שאין מוסיף הבל, שכ' הבית מאיר שאם לא נתבשל כ"צ, כיון שרותחו הוא מבשל את עצמו], וממילא שכשהוא בכ"ש שאין בכוחו לבשל אחרים, כך אין בכוחו להוסיף את הבישול בעצמו, אך מ"מ כיון שעדיין היס"ב לכאו' עדיין מבושל הוא כל צרכו, ומדוע ע"י שעקרו לכ"ש יהא בו שוב בישול. אמנם מאחר שמצינו להלכה שאף בדבר שנתבשל כמאב"ד מתחייב על שמוסיף בו בישול, ודלא כהרא"ש, וכן מצינו במ"ב שהביא מהא"ר שיש לחייב מגיס גמור כשהתבשיל ע"ג האש אע"פ שנתבשל כ"צ, הרי שיש חיוב אף בדבר שנתבשל על שמוסיף בו בישול, וכלפי זה י"ל שכשהורק לכ"ש נחשב כנצטנן, והיינו שאע"פ שעדיין היס"ב והוא מבושל כ"צ, כיון שהוא בכ"ש כשמרתיחו ועושהו לכ"ר נחשב שמוסיף בו בישול, שכיון שכשהוא בכ"ש אין בו כח לבשל אחרים ולהוסיף בישול בעצמו, הרי שמה שמוסיף בו כח זה נחשב לבישול וחייב, ודו"ק.

בדין בישול סיכתא

"אמר רב פפא האי מאן דשדא סיכתא לאתונא חייב משום מבשל - שהשליך יתד לח לתנור חם ליבשו שיתקשה (רש"י), פשיטא, מהו דתימא לשרורי מנא קמכוין - לחזק ואין כאן בישול, קמ"ל דמירפא רפי והדר קמיט - שמתרפה ע"י חום האור, והמים שבתוכו יוצאין, ולאחר שיצאו מימיו קמיט מתקשה, וכי רפי ברישא הוי בישולו". והיינו שהעמידו לחדש שמתחייב על שמרפה את היתד בתנור אע"פ שכוונתו להקשותו, כיון שמתחילה הוא מתרפה להוציא את מימיו. וכשאמרו מתחילה פשיטא, היינו שפשוט הדבר שמתחייב ע"ז, ולא אמרו שהחידוש הוא שמתחייב על שמתקשה, ומשמע שאף בהו"א לא היה צד לחייבו ע"ז, וכדפירש"י שאין זה בישול, ורק על שמתרכך מתחייב, והרי מבואר שהיה פשוט הדבר שמתרכך וחייב ע"ז, וא"כ צ"ב מדוע ס"ד שיפטר בזה שכוונתו לחזק, ואם יש סברא לפוטרו, מהי הסברא לחייבו במה שמתרפה תחילה, הלא מ"מ כוונתו לחזק.

ובראשונים הביאו מסוגיא דע"ז (ל"ה א') גבי דין בישולי עכו"ם, כשהכניס ישראל דלעת לתנור, ואח"כ הנכרי הסיקו והשליך לשם סיכתא, שמותרת הדלעת, "פשיטא, מהו דתימא לבשולי מנא קמכוין, קמ"ל לשרורי מנא קמכוין", והרי שהעמידו בזה שבאמת כוונתו לשרורי, ומדוע בשבת חייב. וכ' התוס' (שם) "שמ"מ הוא מבשל קצת, וגם לאותו בישול גרוע הוא מתכוין, וגבי שבת החמירו להחשיבו, אבל לענין בישולי עכו"ם לא חשיב, ואינו אסור עד שיתכוין לבישול גמור". ומש"כ שגבי שבת החמירו, נראה פשוט שאין זה סתם חומרא, שהרי אמרו שחייב, ולא מצינו שפירשו בזה שהוא רק מדרבנן, אלא צ"ל שבעיקר דינו הוא חמור שהחשיבוהו למבשל גמור, לאפוקי דין בישולי עכו"ם, והרי שעיקר החילוק הוא בזה שהוא מכוין לבישול גרוע, שלענין שבת מתחייב ואינו נאסר בבישולי עכו"ם. וסברת הדבר נראה שהיא בענין גדר האיסור שבבישולי עכו"ם, שהרי כל הדין בזה הוא מענין קירוב הלבבות שבא כשאוכלים מבישוליהם, וי"ל שהוא רק בבישול גמור. אך צ"ב מה נחשב

כאן לבישול קצת שהוא מכוין אליו שאינו בישול גמור [ואין לומר שהריכוך אינו בישול גמור, שא"כ היה צריך להעמיד בגמ' שהחידוש בשבת הוא לחייבו ע"ז].

ובשיטה להר"ן הק' עוד בדין זה היאך מתחייב, והלא הוא משאצל"ג ודבר שאינו מתכוין מאחר שכוונתו לשרורי מנא, וביאר שכיון שא"א בלא שמתרכך הר"ז פס"ר וצריכה לגופה, מפני שהבישולי ושרורי באין כאחד, וברמב"ן הביא מסברא זו לחלק בין דין בישולי עכו"ם למלאכת שבת, והיינו שבבישולי עכו"ם לא יועיל פס"ר, שהלא מ"מ לא נתכוין לזה, משא"כ במלאכת שבת. והרי שלדבריו זהו חידוש הדין שהעמידו שאע"פ שכוונתו לשרורי מתחייב על מה שמתרפה, והיינו שהיה מקום לפוטרו מדין דשא"מ ומשאצל"ג, ובזה הקמ"ל שהוא פס"ר כיון שבע"כ הוא מתרפה תחילה. אבל בבישולי עכו"ם שעיקר הדין בהם הוא מענין קירוב הלבבות, העמידו שאין לאסרו, והיינו שאע"פ שפס"ר הוא שיתרפה, מ"מ אין בזה קירוב לבבות כיון שלא נתכוין לבישול עצמו. אמנם בד' התוס' שהעמידו את החיוב על שמתכוין לבישול גרוע, משמע שלא מדין פס"ר נקטו לחייבו, שהרי בישול גמור הוא, אלא שמתחייב אע"פ שלא נתכוין אליו, ומשמע שמסברא אחרת העמידו לחלק בין מלאכת שבת לבישולי עכו"ם, וצ"ב מהו הבישול קצת שהעמידו שמכוין לו שאין לאסור בו בבישולי עכו"ם.

ובעיקר הסברא לחייב בזה בלא פס"ר, משמע בד' התוס' שמתכוין לבישול זה אע"פ שעיקר כוונתו לשרורי, ונראה שהוא כמבואר בפירש"י שע"י שהוא מתרפה מתחילה המים שבתוכו יוצאים, ועי"ז הוא מתקשה, וא"כ הרי שכדי שיתקשה רוצה הוא שיצאו המים ע"י שיתרפה תחילה, והרי כוונתו היא אף לבישול זה, ולפ"ז י"ל שזהו גופא מה שהעמידו בגמ' שמתחייב אע"פ שמתכוין לשרורי מפני שמתרפה מתחילה, והיינו שכיון שעיקר כוונתו לשרורי היה צריך לפוטרו כדין דשא"מ ומשאצל"ג וכקושיית הראשונים, אך כיון שבשביל לשרורי הוא צריך שיתרפה תחילה, הרי יש לו כוונה אף לזה ומתחייב, וא"כ מה שהביאו התוס' שהוא מכוין לבישול קצת היינו לבישול זה שהוא מתרפה מתחילה, ומה שנחשב בישול גרוע י"ל שהיינו מפני שא"צ לבישול זה עצמו, שהרי הוא רק לצורך שאח"כ יתקשה, ובזה העמידו שדוקא לגבי שבת מתחייב כיון שמ"מ מתכוין לזה, אבל בבישולי עכו"ם מותר, שכיון שעיקר כוונתו לשרורי הרי שאין כאן קירוב לבבות, ולא נאסר בזה.

וברמב"ם העמיד שכל המרכך דבר קשה או מקשה דבר רך חייב משום מבשל, וא"כ א"צ להעמיד את החיוב בסיכתא במה שמתרפה, אלא על מה שמתקשה בפ"ע חייב, והרי שאין סברא לפוטרו במה שעיקר כוונתו להקשות, שהרי בזה גופא מתחייב, וביאר הלח"מ שלפ"ז הס"ד לפוטרו היא מפני שכבר היה קצת קשה, ואינו רך לגמרי כשמקשהו, ובזה העמידו שכיון שמתחילה מתרכך, הרי שכלפי הזמן שהיה רך הוא מתקשה הרבה ומתחייב. אמנם לכאו' היה מקום להעמיד את חיובו על מה שמרככו מתחילה, ויל"ב מנין העמיד הרמב"ם שמתחייב אף על מה שמקשהו [ואין לומר שנפטר מדין משאצל"ג ודשא"מ, שהרי הרמב"ם עצמו פסק להלכה שחייב בזה], ואפשר שסבר שמה שהוא מרככו בתחילה אין לו חשיבות במלאכה, ואינו אלא אגב מה שמקשהו, וכפי המבואר בעינן תיקון שבמלאכות שבת, שעיקר החיוב במלאכה הוא במה שמעמיד את תכליתה, וי"ל שכיון שאינו צריך למה שמתרכך אין לו חשיבות בפ"ע להתחייב [וצ"ל שלא סבר כמבואר מפירש"י שכדי שיתקשה הוא צריך שיתרפה, שהרי א"כ הוא ג"כ צרכו, וכך י"ל לסברת הרמב"ן שהעמיד חיובו מדין פס"ר, ולא החשיב שהוא צריך את הריכוך עצמו, וצ"ע].

אמנם בענין בישולי עכו"ם צ"ע מדוע לא יאסר מסברא זו, שהרי גם במה שמכוין לשרורי בישול הוא, ובאמת כבר עמדו על הרמב"ם שלא הביא להלכה סוגיא זו (יעויין פרי תאר סי' קנ"ג), אך דוחק לומר שזוהי מחלוקת הסוגיות. [ובאמת היה מקום לסברא שאין שייך להעמיד את דין בישולי עכו"ם כשמכוין לבישול הסיכתא כלפי הדלעת שעמה, ומה שסברו לאסור שם אפשר שהיינו שאפשר שכשנותן את הסיכתא מכוין אף לדלעת עצמה, וקמ"ל שלא, אמנם בל' הגמ' הביאו בס"ד שנאסר מפני שמכוין לבישולי מנא, ולא שמכוין לדלעת, ואולי היתה לרמב"ם בזה גי' אחרת]. ויעוי"ש בפירש"י שהביא בקמ"ל שאין בישול בכלים, וכבר הק' ע"ז הראשונים מסוגיין שמתחייב ע"ז בשבת, וצ"ל שכוונתו רק לענין בישולי עכו"ם שאין נחשב בישול בכלים, משא"כ בשבת, אך צ"ב בסברת הדבר. והנראה שסברת הדבר היא ג"כ מענין גדר האיסור שבבישולי עכו"ם, שהוא מענין קירוב הלבבות, ובזה י"ל שבבישול דכלים אין קירוב כלל, ולכך לא נחשב בישול בענין זה, ועוד שכיון שבאמת הלא כבר היה קשה מתחילה קצת וכמו שהביא הלח"מ, וא"כ אע"פ שנתרכך עוד ומזה נתקשה הרבה, מ"מ קירוב לבבות אין בזה. ועוד י"ל לפי המבואר ברמב"ם שבישול זה הוא רק תולדה, ואינו בישול גמור כיון שאינו שינוי בדבר עצמו [יעוין משנ"ת בזה בדין מקשה את הרך ומרכך את הקשה], הרי שאינו עושה קירוב לבבות ולא גזרו בו.

והרי שלהתוס' והרמב"ן הס"ד לפוטרו הוא מפני שאינו מכוין למלאכה, וקמ"ל שמתחייב מפני שמתחילה הוא מתרפה, ובזה להתוס' היינו מפני שהוא צריך שיתרכך כדי שאח"כ יתקשה, אבל אין זה עיקר כוונתו, ולכך נחשב בישול גרוע שאינו נאסר בבישולי עכו"ם, ולהרמב"ן היינו מפני שבהכרח הוא מתרפה עם זה שמתקשה ומתחייב מדין פס"ר, אבל כיון שאין מתכוין לזה אינו נאסר בבישולי עכו"ם. ולהרמב"ם אינו מתחייב כלל על שמתרפה, כיון שאין זה תכלית עשייתו, ורק על שמתקשה מתחייב, והס"ד לפוטרו הוא מפני שכלפי מה שהוא בתחילה אינו מתקשה כ"כ, וקמ"ל שמתחייב כיון שמתרפה קודם ואח"כ מתקשה הרבה, ולענין בישולי עכו"ם אינו נאסר מפני שאין בו חשיבות בישול לענין קירוב הלבבות וכמבואר. עוד יש להוסיף בזה משיטת היראים שמתחייב על בישול המים שבתוכו, והיינו שעל חיזוק הכלי ועל שמתרפה אין מתחייב כלל, ולענין בישולי עכו"ם י"ל שאין לאסור כלל שהרי הולכים המים לאיבוד, ואין בזה קירוב כלל, ורק לענין שבת מתחייב כיון שמ"מ בישלם, וחידוש הגמ' הוא לכאו' בעצם הדבר שמתרפה תחילה ועי"ז מתבשלים המים, וצ"ע.

בגדר דין בישול בדבר גוש כשהוא בכ"ש, ובדין מים מכלי ראשון שבאו לאמבטי שבקרקע

"אמר ר' יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ, ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי, ואמר לי טול בכלי שני ותן" (מ' ב'). והיינו שכשנותן את הפך לחממו באמבטי עצמה אסור כדין מבשל, ולכן הצריכו ליטול בכלי שני שאינו מבשל. ופירש"י שהיה המרחץ בחמי טבריה, והאמבטי היא "בריכה עשויה בקרקע שהמים נאספים שם ומתבשלים", ומה שנחשב בה כמבשל היינו שהיא "ככלי ראשון שנרתחו בו שאע"פ שהעבירו מעל האש מבשל", והביאור בזה שהמעיין הוא מקום בישול המים כמו ע"ג האש, וכשעברו לאמבטי נחשבים שעברו מע"ג האש. אמנם צ"ב, שהרי המעיין עצמו הוא לכאו' כמו הכלי ראשון שבו נתבשלו המים, וכשעברו לאמבטי הרי הם כמי שעברו לכלי אחר, ומדוע אינם כדין כ"ש גמור שאינו מבשל. וראיתי בתרוה"ד (קפ"א) שכ' להוכיח מזה שכשהרותחים נמשכים ע"ג קרקע נחשבים עדיין ככ"ר, וכ' שמ"מ אפשר שאין לומר כן אלא בחמי טבריא שאינם מתקררים מהקרקע, אבל חמי האור לא, והוכיח מן הסוגיא שאף אם היה בא לאמבטי מחמי האור היה נחשב לכ"ר, יעוי"ש. וצ"ב בסברת הדברים, שכיון שעברו הרותחים ממקום בישולם, מדוע שע"ג קרקע לא יהא נחשב ככ"ש, ומאחר שמצינו שהם ככ"ש מדוע נקט שכשנתבשלו ע"ג האור אפשר שלא יהא נחשב ככ"ש.

ויש שרצו לפרש בזה מענין שמצינו באופן שהכ"ש מחובר ע"י הקילוח לכ"ר שנחשב כעירוי מכ"ר, וכך כאן כשהמים מחוברים למעיין ממשיכים אותו להיות ככ"ר. ולפ"ז לכאו' אף באופן שלא נמשכו בקרקע יעמדו בדין זה, ואין ללמוד מזה לנמשכו ע"ג קרקע שנחשב ככ"ר, וי"ל שכאן העמיד רש"י שנחשב ככ"ר עצמו ולא רק כעירוי, וזה מפני שנמשכים ע"ג קרקע, והיינו שכיון שהם באים מן המעיין, שהרי כשהם נמשכים בקרקע הר"ז כאילו המשיך המעיין לכאן, וכיון שהמעיין הוא המקום שנתבשלו בו, הרי שכשנמשך לכאן נחשב ג"כ ככ"ר עצמו שמבשל. אמנם הרי המעיין נחשב כמו ע"ג האש, שזהו המקום שנתבשלו בו, וכך כשנחשב המעיין שנמשך לכאן יהא נחשב כע"ג האש, וברש"י שנקט להחשיבם ככ"ר שהעבירו מע"ג האש, משמע שבאמת אין נחשב שהמשיך המעיין לכאן, וי"ל שהיינו באופן שאינם מחוברים בקילוח למעיין, וכפשטות ל' רש"י שנאספים שם בפ"ע, ולכך אינם נחשבים המשך של המעיין, וצ"ע מדוע לא יהיו נחשבים משום כן לכ"ש, שהרי עברו למקום אחר וכנ"ל.

ובעיקר החילוק שבין כלי ראשון לכלי שני, מצינו בתוס' שביארו שהוא תלוי בדפנות הכלי, שכ"ר דפנותיו חמין ומחזיק חומו זמן מרובה, אבל בכ"ש אין דפנותיו חמין והולך ומתקרר, ולכאו' מה שכ"ש מתקרר היינו מפני שלא נתחמם בעצמו עם התבשיל, והאויר שסביבו מקררו, ולפ"ז הרי באמבטי שהיא בקרקע י"ל שאין דפנותיה מתקררות, ולכך עומדת כדין כלי ראשון. אמנם א"כ אין האיסור באמבטי שנחשב ככ"ר שהעבירו מע"ג האש כפירש"י, אלא שבקרקע נאסר אף בכ"ש, ועוד שהרי התוס' נקטו בחלוק זה ב' ענינים, א'. שבכ"ר דפנותיו חמים ובכ"ש אינם חמים. ב'. שבכ"ר מחזיק חומו וכ"ש הולך ומתקרר, והרי שבאמבטי שבקרקע אע"פ שאין הולך ומתקרר, מ"מ אין כאן דפנות חמים, ותעמוד בזה כדין כ"ש שאינו מבשל. ויש לחקור בדבריהם מהו באמת עיקר הדבר שכ"ר מבשל, אם מפני שדפנותיו חמים או מפני שאינו מתקרר, ונ"מ לאמבטי שבקרקע שאין הדפנות מתקררים, אבל אין בהם את חום הכלי, אם עומדת בדין כ"ר או כ"ש.

ובחוו"ד (יו"ד סי' צ"א) הביא לענין דבר גוש שמצינו שיש בו בליעות ופליטות אף בכ"ש, שמ"מ לענין בישול הרי צריך שיהיו דפנותיו חמים, וכיון שכבר יצא מהכ"ר אינו מבשל [ומה שמצינו בעירוי מכ"ר שמבשל אע"פ שכבר יצא מהכלי, היינו שבאופן זה יש בו את כח הבישול מן הדפנות], אמנם במגא"א מצינו שנקט בדבר גוש שמבשל אף בכ"ש, וי"ל שסבר שא"צ את חום הכלי שיבשל, והיינו שכיון שבדבר גוש אין הכלי משפיע עליו שיתקרר, הרי שאינו ככ"ש שהולך ומתקרר ומבשל. ובאמת בראשונים נחלקו בענין עירוי מכ"ר אם מבשל, וכ' הר"ר יונה (ב"ב י"ט) שכיון שיצא מן הכלי אינו מבשל, והיינו שסבר שעיקר הבישול הוא במה שנמצא עם הכלי שדפנותיו חמים, ולא כשיצא ממנו, אבל לדעת שאר ראשונים שנקטו לאסור אף בעירוי, י"ל שסברו שא"צ בכ"ר לזה שדפנותיו חמים, והיינו שכשעדיין לא בא לכ"ש שהולך ומתקרר הרי הוא כדין כ"ר שמבשל, ולכך נקט המג"א שאף בדבר גוש מבשל, ולכאו' לד' החוו"ד הרי מבואר שבכ"ע צריך שיהיו דפנותיו חמים, וא"כ מה שנחלקו לענין עירוי היינו מכיון שבא מן הכלי, שבזה אפשר שיבשל ע"י דפנותיו, אבל לד' המג"א הרי מבואר שא"צ את הכלי עצמו לבשל ע"י דפנותיו, וכמו בדבר גוש שמבשל אף בכ"ש, אלא י"ל שבזה גופא נחלק הרר"י, וסבר שצריך גם את כח הבישול שבכלי עצמו ע"י דפנותיו, ובאמת לדבריו י"ל שאף בדבר גוש לא יתחייב כשהוא בכ"ש. ולכאו' כענין זה יעמוד הדין לענין אמבטי שבקרקע, שלד' החוו"ד כיון שאין דפנותיה חמין תהא נחשבת ככ"ש, ולהמג"א יהא תלוי במחלוקת הראשונים.

והנה עיקר החילוק שבין דבר גוש לדבר לח הוא מענין כח החום שעומד בתוכם, שדבר גוש מחזיק בתוכו את חומו, ואינו מתפשט לצאת ממנו, אבל בלח החום מתפשט ואינו נשמר בתוכו, וכן מצינו בדבר גוש הנמצא בתוך דבר לח שיש שהחשיבוהו כלח, והיינו שבענין זה מתפשט החום ע"י הלח ואינו נשמר בתוכו. ונראה שהחום הנמצא בדבר הלח מתפשט יחד עם חום הכלי שמחזיקו להיות כדבר גוש, והיינו שכיון שמבחוץ אין הכלי לח, הרי שאין מתפשט החום לצאת ממנו, ובתוכו מתפשט החום ע"י הלח להיות כדבר אחד, וא"כ י"ל שזוהי סברת התוס' לחלק בין כ"ר לכ"ש במה שכ"ר דפנותיו חמים, והיינו שעי"ז נחשב כולו כדבר גוש שבכוחו לבשל, משא"כ בכ"ש שאינם חמים הרי שמתפשט החום לצאת ממנו, ולפי"ז אפשר שכל מה שצריך את חום הכלי לבשל הוא בדבר לח שמתפשט החום עם הכלי, אבל בדבר גוש שעומד החום בתוכו הרי שמבשל כמו הכ"ר עצמו, שהרי אין מתפשט החום לצאת ממנו, וא"כ אף להמג"א י"ל שהבישול בכ"ר הוא במה שדפנותיו חמים, אלא שאף בדבר גוש נחשב ככ"ר כיון שעומד החום בתוכו, אבל לד' החוו"ד י"ל שצריך את חום הכלי עצמו, ובדבר גוש אע"פ שאין מתפשט החום לצאת ממנו אינו מבשל, וק"ל.

והרי שגדר הבישול בכ"ר הוא במה שהוא מצטרף עם הרותחין שבתוכו לבשל כשמתפשט החום ביניהם, וא"כ י"ל שאין שייך הדבר אלא באופן שנמצא האוכל בתוך כלי שמצטרף עמו בחום שביניהם, שבזה כשעומד בכלי שנתבשל בו שאינו מתקרר נחשב ככ"ר, וכשעבר לכלי אחר שמתקרר נחשב ככ"ש, אבל כשהוא בקרקע שאין לה דפנות שעומדות לעצמן ומתקררות, אינו מצטרף להיות עמה אלא עומד לעצמו בתוכה, וא"כ אע"פ שיצא ממקום שנתבשל בו הרי הוא כ"ר לעצמו, שהרי הוא בעצמו עמד ע"ג האש ובא לכאן, וממילא שלכך פירש"י באמבטי שנחשב ככ"ר שהעבירו מע"ג האש, שהרי המעיין שנתבשלו בו הוא כמו האש והמים שבתוכו שעומדים לעצמם הם הכ"ר, וכשעברו לאמבטי הרי עברו מע"ג האש, וזהו מה שא"ל טול בכ"ש ותן, והיינו שכשהם באמבטי עומדים לעצמן ומבשלים כדין כ"ר וכפירש"י, משא"כ כשנותנן בכ"ש שהרי הם מצטרפים לכלי שיתפשט החום שבהם עמו ואינו מבשל, וכמבואר. ומש"כ בתרוה"ד שיש להעמיד את הדבר דוקא בחמי טבריה, י"ל שהיינו מפני שכל אופן בישולם הוא בקרקע שעומדים לעצמן, וי"ל שבענין זה דוקא עומדים לעצמן אף כשבאו לאמבטי ואינם נחשבים לכ"ש, אבל בכל בישול שהמים נתבשלו בכלי ונצטרפו עמו, הרי שכשבאו לאמבטי ג"כ לא יעמדו לעצמן ויהיו ככ"ש, ובזה הוכיח מן הסוגיא שאף בכל בישול כשבאו המים לקרקע ממקום שנתבשלו שם, אינו נחשב ככ"ש ומבשל, ודו"ק.

מאיר רובינשטיין - קרית ספר

סימן שכ"ב
בענין מלילת בשמים שפג ריחם

כ' השו"ע סי' שכ"ב ס"ה: מותר לטלטל עצי בשמים להריח בהם וכו' למוללו להריח בו, ובמ"ב ס"ק י"ז: צ"ל וקוטמו ומוללו, ומלילה היינו שמוללו בין אצבעותיו כדי להוציא ריחו וכו'.

והנה בכה"ח סקכ"ד כתב על דין זה בשם התוספת שבת: ודוקא להוסיף ריח, אבל להוליד ריח אסור כמ"ש סוס"י תקי"א, עכ"ל. ומשמע בפשטות שבא לומר שרק כל עוד יש עדיין ריח כלשהו מהבשמים אפשר למלול כדי להוסיף ריח, אבל כאשר כבר פג ריחו וע"י המלילה רוצה לחדש הריח - אסור.

וראיתי בקונ' גם אני אודך דמייתי לתשובת הגרח"ק שליט"א על נידון זה, שהשיב שאין חילוק בזה, וציין לרש"י בביצה לג: דמבואר שמולל כדי "להוציא" ריח, ולא כתב "להוסיף", ומשמע דגם כה"ג שמוליד הריח מתחילתו שרי, עכת"ד. וצ"ע א"כ על דברי התו"ש והכה"ח.

שו"ר דלשון זו שהביא הכה"ח מהתו"ש, מקורה בעצם במגא"א כאן (וכפי שמציין התו"ש בסוף דבריו), וז"ל המג"א סק"ו: ועיין סו"ס תקי"א דדוקא להוסיף ריח שרי, אבל אסור להוליד ריח, ושם איתא ברמ"א בסעיף ד' "ואסור לסחוף כוס מבוסם על הבגדים משום דמוליד בהם ריחא", ע"כ, ועפי"ז אפשר לפרש בפשיטות שכונת המג"א כאן היתה רק לאסור להטיל ריח בדבר שלא הי' בו ריח כמו שם, משא"כ בעצי בשמים שכבר הי' בהם ריח קיים אלא שהוא מוציאו לפועל (אך לא מוזכר חלוק אם כרגע זה מריח או לא).

וכן מתבאר להדיא מדברי המחצה"ש שביאר כן בדברי המג"א, וז"ל: וכתב המג"א סי' תקי"א דאפי' בגד שמריח כבר אסור ליתן עליו בשמים כדי שיריח יותר, דמ"מ מוסיף ריח חדש, משא"כ במולל דאותו ריח יש שם כבר, אלא שע"י המלילה יוצא הריח לחוץ, מ"מ אם היו בשמים מונחים על הבגד ונטלו הבשמים, מותר להחזירו, דבזה אינו מוסיף ריח, עכ"ל.

ובעצם הדברים מבוארים בדברי המג"א שם (סי' תקי"א סקי"א) שכתב בד"ה ואסור לסחוף: ואע"ג דמותר למלול עשבים כמ"ש סי' שכ"ב ס"ה, דהתם ריחא מיהא איתא, ואוסופי הוא דקמוסיף, ואין להביא ראיה מכיון דבגד שמריח כבר מותר ליתן עליו בשמים שיריח יותר, דשאני הכא שהריח הוא שם, רק שמוסיפו במלילתו שיצא הריח, משא"כ בבגד דמ"מ מוסיף ריח חדש, עכ"ל.

ומבואר בדבריו ממש את יסוד החילוק שכל עיקר האיסור של הולדת ריח (הנז' בסי' תקי"א ועוד) הוא באופן שלוקח ריח שנמצא בדבר אחד, ומעבירו ומולידו בדבר אחר ונותן בו ריחו, משא"כ באותו דבר אשר בו הריח לא מצינו איסור להוליד ולהרבות ריח, ואף אם הריח עצור עדיין בקירבו וצריך להפיחו ולהוציא אל הפועל - אין בכך סרך איסור של הולדת ריח.

ומעתה ודאי שכן הוא ג"כ הפירוש בדברי המג"א כאן (בסי' שכ"ב ס"ה), שמש"כ שדוקא להוסיף ריח שרי, אבל להוליד ריח אסור, הכונה שדוקא להוסיף ריח כמו במקרה המדובר בשו"ע - שרק מוסיף על הקיים כבר בעצמם של עצי הבשמים, בזה שרי, אבל באופנים שמוליד את הריח בדבר אחר (כמו להלן בסי' תקי"א ועוד), בזה אסור משום מוליד ריחא.

ואדאייתנן להכי יל"פ כן בפשיטות גם בכונת התו"ש שהביא את המג"א, וכן בכונת הכה"ח שהביא את התו"ש, ומעולם לא נתכוין אחד מהם לאסור באופן שפג ריחו ללא מלילה. [אלא שקצ"ב מדוע הכה"ח הביא דברים אלו בשם התו"ש, ולא בשם המג"א שהוא בעצם המקור של דברי התו"ש, וצ"ע].

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

סימן שכ"ג
בהיתר דלהוסיף על המדה

כתב הרמ"א בסימן שכ"ג סעיף א' בשם הגהות אשרי דיש מקילין לומר דכל שאינו מכוין למדה לגמרי, שממעט או מוסיף מעט, שרי. והסתפקו בבי מדרשא אם לשון הרמ"א שממעט או מוסיף מעט הוא בדווקא, דצריך שלא יכוין כלל למידה, או דלמא דבעינן שלא יכוין למידה מסוימת, אבל אם מעונין שבודאי יהיה יותר ממידה כלשהי, אך לא אכפת לו מהמיותר, וכן להיפך שמעוניין שלא יהיה יותר ממידה כלשהי, אך לא אכפת לו כמה פחות ממידה זו, אולי מותר, וצ"ע.

בגדר מחתך שאין מכוין למדה

מבואר ברמב"ם פי"א מהל' שבת ה"ז שמתעסק במחתך פטור, ובעינן שיכוין לשם מלאכה, וביאר במנחת חינוך דבלי זה חסר בעצם מלאכת המחתך (ומ"מ אסור מדרבנן), ולכאורה הביאור שיסוד מלאכת מחתך הוא דוקא בכונה למידה מסוימת.

והנה לכאורה קשה כמה קושיות על יסוד זה, ראשית א"כ למה מדרבנן נאסר, שנית דמצינו מחתך גם בלי כונה למידה מסוימת, כמו מי שחותך החלק הלא ראוי מהנוצה ע"מ להכניסו לכר, המבואר בדף ע"ד ע"ב לאיסור, וביאר רש"י שם שמקפיד לחתכו עד מקום שהוא ראוי, והלא שם אינו ענין למידה. כמו"כ מצינו בכפות תמרים סוכה ל"ג ב' שחשש בממעט ענבי הדס ללתא דמחתך, אע"ג שהחיתוך שם אינו ענין למידה.

בני החבורה - קרית יובל

באיסור לבטל ברכה של טבילת כלים

כתב המשנ"ב סי' שכ"ג סקל"ה דהיכא דהקנה הכלי לגוי בשבת, וחזר ושאלו ממנו [וע"ז הותר לו השימוש ללא טבילה], מ"מ אחר השבת שמקבלו בחזרה צריך להטבילו, אך יעשה זאת ללא ברכה. וצ"ע, דהרי לענין מש"כ הרמ"א דכלי שראוי למלאות בו מים מן המקוה, מותר למלאות ועי"ז יעלה לו טבילה, כתב המשנ"ב דדוקא אם אין לו כלי אחר לשבת, דאל"ה אסור דהרי מבטל הברכה [שהרי אסור לו לברך משום דאז מהני כמתקן], ואמאי כאן אעפ"י שגם גורם לברכה ליבטל לא הצריך דוקא בכה"ג שאין לו כלי אחר, דמ"ש מהנ"ל.

יחזקאל אברמוביץ - ירושלים

בדיני איסור מדידה וגורל בשבת ויו"ט
המודד בכלי העומד למדה אם מותר לשפוך לכלי של לוקח

תנן בביצה כט. אומר אדם לחבירו מלא לי כלי זה אבל לא במדה, ולר"י פירושו שכלי שעומד למדה שכשישבר הכלי של מדה בא זה תחתיו, אבל עדיין לא מדד בו, מותר, אבל לא במדה פי' כלי ששם מדה עליו שמודד ומוכר בו, ומפרש בגמ' דלשקול כנגד הקופיץ אסור גם לרבנן, משום דעביד כדעבדין בחול, פרש"י שגם בחול פעמים שאין הליטרא לפניו, וכיון שיודע משקל כליו שוקל בו, דהיינו דלר"י לא התירו אלא כשעושה באופן שאינו עושה כן כלל בחול.

ורבא קאמר דשרי גם בכלי המיוחד למדה, ומאי אבל לא במדה, שלא יזכור לו שם מדה, אבל לר"י לא הוזכר כלל הך דין שאסור להזכיר שם מדה, וצ"ע אם יש איסור בזה. ויתכן דסובר דכל שאינו מזכיר דמים אין איסור בהזכרת מידה, דהיינו אף שאומר שיתן לו לוג שרי, כיון שאומר אתן לו בכלי שאינו של מידה. ועיין כ"ט ע"ב מה שאמרו ובלבד שלא יזכיר סכום מידה, ופירש רש"י קב או קבים, משמע שאסור.

ולרבא שרי אפילו בכלי המיוחד למדה, ובלבד שלא יזכיר שם מדה, ולא דמי למה שאסרו רבנן לשקול כנגד הקופיץ, דהכא לא עביד כדעבדין בחול דמקרבי חמרא במנא דכילא ושתו, ופרש"י שדרך לקוחות לומר תן לי לוג, ורק בשאלה או בהלוואה אומרים כלי זה מלא לי, משמע דסובר רש"י דבדין אבל לא במדה מתקיים היכר שאינו כדעבדין בחול, וזהו שאמרו במשנה אבל לא במדה, דזהו טעם ההיתר כיון שאינו אומר שם מידה.

והר"ן כתב דצריך שיקח הכלי של מוכר לביתו, ולא שישפוך מיד לכלי של הלוקח, וזהו לשון המשנה מלא לי כלי זה, כונתו דמלא **לי** כלי משמע שהכלי עצמו נותנו ללוקח, וזהו דאמרו

בגמ' עבידי אינשי דמקרבי חמרא במנא דכילא ושתו, כלומר שמשתמשין במדה עצמה, אבל למדוד בכלי מיוחד למדה ולשפוך לכליו של לוקח אסור, ולכאורה הוא פשוטו של הגמ' עבידי אינשי וכו' במנא דכילא ושתו, פירוש ששותים בו, דא"נ דלא בא לומר אלא דנותנים לחבירו בכלי זה, מאי קאמר ושתו, ולכאורה לדבריו קאמר דגם כלי המיוחד למדה מותר, דאינו מוכח דהוא לשם מקח כיון שהלוקח לוקחו לביתו, אבל כלי שאינו מיוחד למדה יתכן דלא פליג על ר"י דמותר דאינו כדעבדין בחול, אלא דזה גופא צ"ע אם לר"י שרי לשפוך מיד לכליו של לוקח, דלכאורה מדקאמר רק בדברי רבא מקרבי חמרא במנא דכילא ושתו, משמע דלר"י שרי, אלא דלמה שהר"ן מדייק מהמשנה מלשון מלא לי כלי זה אף לר"י אסור, וצע"ק.

גדר איסור לשפוך לכלי של לוקח והיתר מינקת

ונראה דיתכן דרש"י מודה להר"ן, דסובר רש"י דעיקר ההיתר משום דאינו אומר שם מידה, ואין כן דרך הלקוחות, אלא דאם ישפוך לכליו יהיה מוכח דהוא מקח ולא שאלה, אבל כיון שהלוקח מביא מדה של מוכר לביתו אין הוכחה שהוא מקח, ומהני מה שלא אומר שהוא כלי של מידה, ולפ"ז גם הר"ן יודה לרש"י, אלא דחידש דאם שופך אסור.

בבה"ל ד"ה אבל למדוד כ' בשם הפמ"ג דמינקת (והוא כמין משאבה ששואב בה מהחבית) המיוחד למדה, שרי לומר מלא לי כלי זה ושופך לכליו של לוקח, ומבואר בפמ"ג דטעמו דא"א ליקח המינקת לבית הלוקח, ולא נראה כמזכיר דמים בפירוש. והנה אם ההיתר הוא מה שלוקח את הכלי לביתו, והוא ההיכר שאינו דרך מקח הכא, דמה שמוליך לביתו כלי של מוכר הוא כדרך שואל, ולא נראה כמקח, הכא ששפך הלוקח לכליו הרי ליכא היכר וראוי לאסור, אלא משמע מדבריו כמש"כ דעיקר האיסור הוא כשיש היכר שנעשה מקח, דכשמזכיר דמים בפי' חשוב דרך מקח, וכל ששופך נמי הוי כמפרש שהוא דרך מקח, ולכן כשא"א ליקח הכלי ששואב בו לביתו א"כ אין השפיכה מוכיחה כלום.

חידוש המאירי דלא יחזור אחר כלי מדה

אבל המאירי כתב להדיא ששופך מהכלי מידה לכלי של לוקח, וגם לא הזכיר דברי רש"י דההיכר מפני שלא מזכיר שם מדה, אלא טעם ההיתר שאף כלי המיוחד למדה אינו דרך מקח לגמרי, שהרבה בנ"א נוהגין לשלוח יין בכלי המיוחד למידה. וצ"ל דהא דשרי לשפוך לכליו של לוקח, דכל דבשעת המקח אין הוכחה שהוא מקח לא משגחינן במה שמעשיו אח"כ מוכיחין למפרע דהוא מקח, מבואר בדבריו דא"צ היכר שאינו מקח, אלא מותר לקנות לצורך שבת כשלא מוכח מעשיו שעושה מקח, ואולי מה שכתב דאם "אין שם לפניו כלי מידה אל יחזור אחר מידה שנראה כמכוין למדוד", הוא לשיטתו דבסתמא ליכא היכר שעושה מקח, וכל שאיכא היכר אסור, ובדבר קטן כבר איכא היכר, משא"כ לסוברים דאיכא הוכחה דאינו דרך מקח, יתכן דשרי כל שאינו מחזר אחר מידה, דאינו אלא סימן כל דהוא שהוא מקח.

איסור מדידה משום מו"מ או משום עובדין דחול

במ"ב סי' שכ"ג ס"ק א' כ' דכשאומר לחבירו מלא לי כלי זה יש לדון משום שני איסורים, א. מקח וממכר, ואיסורו כתב הרמב"ם בפכ"ג הי"ב שמא יכתוב (וכ"כ רש"י ביצה לז., עוד פרש"י שם דאסור משום ממצוא חפציך ודבר דבר, ובביצה כז: ד"ה אין פוסקין דמים פרש"י דאסור מקרא בספר עזרא דאיתא שם להדיא דאסור למכור בשבת). ב. משום עובדין דחול דאסור למדוד, כמבואר בסי' ש"ו ס"ז, דרק במקום מצוה התירו למדוד, ומ"מ מותר לומר בלשון מלא לי, כיון שאינו אומר מכור ואינו מזכיר שם מדה, משמע דלאיסור מקח וממכר מהני מה שאינו אומר מכור, ומה שאינו מזכיר שם מדה מהני לאיסור עובדין דחול, ואיסור עובדין דחול יותר קל משבות גמור שגזרו מפני שמא יבא לעשיית מלאכה, וכמו שמבואר בסי' ש"ו דעובדין דחול מתירים במקום מצוה, ולא כשאר שבותים. וכעין זה עיין מה שדן בבה"ל סי' של"ח ד"ה הואיל לענין השמעת קול, באופן שאסור רק מדין עובדא דחול ולא משום גזירה.

כתב השו"ע סי' שכ"ג ס"א דמותר רק אם הלוקח מוליך כלי של המוכר לביתו, וכתב המ"ב סק"ג דאין זה דרך מקח וממכר, וגם לא מחזי כעובדין דחול, שאף המשקה את חבירו בדרך מתנה דרכו לפעמים להשקות בכלי המיוחד למדה. קצת משמע דטעם זה קאי רק על עובדין דחול (וכן משמע בשעה"צ ע"ש), והיינו דהרי בגמ' מחלק בין לשקול כנגד הקופיץ דאסור, ולומר מלא לי כלי זה מותר, משום דהתם קעביד כדעבדין בחול, הכא לא קעביד כדעבדין בחול, ודקדק המ"ב בלשון הגמ' דהאיסור משום עביד כדעבדי בחול, וכן לשון רש"י במשנה כח. דטבח המוכר בשר אסור לשקול בליטרא, דהיינו מעשה חול, וע"ז קאמר בגמ' דמלא לי כלי זה שרי, דאינו מעשה חול. אך צ"ע, דבגמ' זו פרש"י כט. ד"ה לא קעביד, שדרך **לקוחות** לומר תן לי לוג ולא מלא לי כלי זה, משמע דמשום גזירת מקח וממכר קאתו עלה, וכן הוא להדיא במאירי דההיתר מפני שאינו דרך מקח.

יש להסתפק אם כשהלוקח אומר מלא לי כלי זה, הוא איסור רק של הלוקח שאומר דיבור מקח, או שזה מפרש את מעשה המוכר דהוא מעשה מקח, ונ"מ בזה אם הלוקח אמר למוכר תביא לי לוג שמן, מי נימא לוקח איסורא עבד, אבל למוכר מותר להביא ללוקח בכלי המיוחד למדה, דהרי לא שופך לכליו, או נימא דכיון דהלוקח אמר תן אסור למוכר למדוד, דהרי הלוקח פירש שהוא מקח, ומסתמא סגי שהלוקח יסתלק למקום אחר, ואח"כ יחזור ויחשב כענין חדש לגמרי, ועכשיו לא יזכיר מדה, וכן משמע ברש"י דטעם היתר למלאות בכלי מדה הוא מפני שהלוקח לא מזכיר שם מדה.

מותר לומר מלא לי כלי זה ולמחר נמדוד אותו, ופירש המ"ב דהחידוש דאף דאסור להזכיר מידה, וס"ד דלומר למחר נמדוד נמי הוי הזכרת מידה, קמ"ל דכיון דלא מזכיר מדידה עכשיו לא חשיב דרך מקח (אולי משום דאין דרך מקח כלל בלי למדוד ע"י שימדוד למחר, וכל שאינו כדרך המוכרים ביום חול אינו בכלל גזירת מקח), וגם אין בהזכרתו משום עובדין דחול כל שאינם עוסקים במדידה עצמה בש"ק.

אם אסרו הזכרת מדידה כשהמוכר לא מודד

כ' המ"ב סי' שכ"ג ס"ק ט' דגם בשואל אסור להזכיר שם מידה, והטעם אף דלא שייך כאן גזירת מקח וממכר, מ"מ אסור משום מדידה דהוי כעובדין דחול. ויש להסתפק אם נאסר דיבור על המדידה גם כשאין המשאיל מודד כלל, פי' אם דיבור אסור משום שמפרש שמה שהמוכר שופך לתוך כלי מידה שלו הוא לשם מדידה, ולא נאסר אלא כשבאמת איכא מדידה, משא"כ אם המוכר יתן לו בלי מדידה אולי באמת לא נאסרה כלל האמירה, דהרי אם אמר תביא לי לוג, ואמר המוכר איני מביא לך לוג, פשוט דמותר אח"כ להביא איזה מידה שירצה, דהרי בטל אמירת הלוקח, אלא דיתכן דללוקח מ"מ אסור להזכיר שם מידה גם בלי מדידת המוכר. והנה הרמ"א בס"א כתב דנהגו להקל ע"י שאינו מדקדק המידה לגמרי, שממעט או מוסיף מעט, וכתב המ"ב דהוא היתר למוכר, והיתר ללוקח יתבאר להלן, מבואר דאף שהמוכר לא מודד, שמטיל טבעת לתוך השמן, מ"מ אסור ללוקח להזכיר שם מידה (ובאמת ברמ"א אין כ"כ הכרח לזה, דיתכן דמש"כ בס"א הוא היתר גמור גם ללוקח, ומש"כ בס"ד הוא היתר בפני עצמו שלא יחשב הזכרת מידה, אלא המ"ב פירש דברי הרמ"א על פי המג"א, עכ"פ חזינן שהמג"א פשוט לו דגם כשלא מודד אסור ללוקח לומר).

ויש מקום לפקפק בראיה זו, דהיתר טבעת לא הוזכר ברמ"א אלא לענין להתיר לשפוך, שמה ששופך לכליו של לוקח לא הוי הוכחה לדרך מקח כשהמדידה שלא בדקדוק, דאין זה דרך מקח, אבל אם הלוקח מפרש שם מדה יתכן דאף שממעט מעט שם מדה עליו, ומקור היתר טבעת בראבי"ה ובמרדכי מיירי לר' יהודה דאוסר כלל בכלי המיוחד למדה, מ"מ יש להקל אם נותן טבעת, דבאופן זה אין חומרת כלי המיוחד למדה, אבל לענין להתיר דיבור מפורש של מדה לא שמענו שע"י הטלת טבעת לא יחשב מדידה.

הזכרת מידה בשואל

ומ"מ יתכן דיש לחלק בין לוקח לשואל, דהרמ"א מיירי בלוקח, ובזה אסור משום מקח, דכל דיבור מקח אסור, דמראה שהוא עוסק במו"מ, ואף שהמוכר נתן שלא בדקדוק, מ"מ הרי בדיבורו של לוקח ניכר שיש מו"מ, אבל בשואל הרי דיבור המדידה אינו אסור, ועצם השאלה אין בה חשש, ורק המדידה עצמה אסורה, וכשאומר מלא לי כלי של מידה ניכר מעשיו של המשאיל דאיכא מדידה, אבל בלא"ה הרי ליכא מדידה כלל, ומה איכפת לן בדיבורו של השואל. ומה שהזכיר הגר"ז (שממנו מביא המ"ב איסור הזכרת מדה בשואל) דעצם הדיבור של השואל בענין מדה אסור, אינו ענין לכאן, דהגר"ז שם מיירי לענין סכום מנין, וכתב דגם סכום מדה אסור, דהיינו לסכם מה שהיה חייב קודם, ומה שחייב אחרי המכירה של היום.

ומקורו בזה בלשון השו"ע ס"ד סכום מדה, והמ"ב בשם הגר"א גורס לא סכום אלא שם מדה, דסכום מדה לא הוזכר שם, ורש"י דגריס ליה מפרשו קב או קביים ולא ענין סכום, גם השו"ע הרי אוסר להזכיר מדה אף בדבר שמדתו ידועה, ולפי הרמ"א שמדה בדבר שמדתו ידוע מותר להזכיר, ויש לדון שסכום אסור, עכ"פ לדינא ודאי דינו נכון דאסור סכום מדה גם במדתו ידוע.

וע"ז כתב דגם בשואל אסור משום שדומה למקח וממכר, והיינו אף דכתב הגר"ז דבשואל האיסור משום שדומה למקח, דהסכום דומה למקח, אבל הזכרת שם מדה בלי סכום יתכן דבשואל אינה אסורה אלא כשהמשאיל מדד. וכן הוא לשון הגר"ז תחלת הסעיף: "אבל כשמזכיר שם מדה, אף שאינו קונה ממנו כלל אלא שואל ממנו, ואומר לו השאילני מדה יין, שאין לאסור כלל משום מקח וממכר, מ"מ אסור משום עובדין דחול במה שהמשאיל מודד לו המדה שמבקש ממנו", משמע להקל דבדיבור בלי מדידה ליכא איסור כלל.

הזכרת מידה לסימן

כתב הרמ"א דמותר לומר תן לי בכך וכך דמים, דהוא רק לסימנא בעלמא להודיע כמה צריך לו, ורק סכום דמים אסור שאומר תן לי בכך וכך דמים, ויהיה לך בידי כך וכך, וכן דסכום מדה דווקא בכה"ג אסור, ומה שמבואר שאסור להזכיר שם מדה היינו כגון אגוזים שאין העולם רגילים למדוד אותו במדה, שאז אין אומרים שמה שאמר מדה הוא לסימנא בעלמא. והנה הראשונים שהזכירו היתר זה, מיירי לענין דמים, אלא דהרמ"א בד"מ מדמה הזכרת מדה להזכרת דמים.

ויש להעיר דהוא דוחק גדול לומר דהמשנה "אבל לא במדה", דפירש רבא "שלא יזכיר לו שם מדה", הוא דווקא בדברים שאין רגילות למדוד, דהרי אגוזים הרגילות שנמכרים במנין, שאומר לו הבא לי אגוזים בסלע, אבל רחוק מאד שיאמר הבא לי לוג אגוזים (ואדרבא בדבר כזה היה מקום להתיר לומר מדה, דאינו דרך מקח להזכיר מדה בדבר שלא רגילים למדוד), והרי סיפא דמתני' דאבא שאול מיירי בשמן, משמע דגם רישא בהכי מיירי.

והט"ז מאריך לחלוק דרק לשון דמים ולשון מנין מותר לומר כשאינו אומר סכום, אבל מדה אסור בכל ענין, דכשהלוקח מזכיר מדה ניכר מעשה המוכר שמודד בצמצום, והמדידה עצמה עבירה משום מקח וממכר, משא"כ במנין המוכר לא עושה שום איסור במה שמונה האגוזים, ושייך לומר דדיבור הלוקח רק לסימנא כמה צריך. (כ"ש בדמים דלא מפרש שום מעשה של מוכר, שייך להתיר ולומר דהזכרת דמים לסימנא בעלמא). גם הראבי"ה שהוא מקור היתר של הרמ"א לא הזכירו אלא לענין דמים ולא לענין מדה.

יש להסתפק אם שואל אסור לעשות סכום מנין, דיתכן דווקא במקח דכשאומר סכום ניכר שיש כאן מקח, אבל בשואל שעושה סיכום שכבר חייב לו חמש אגוזים מאתמול, ושואל עוד חמש ויהיה חייב עשר, שמא שרי כיון דאין כאן מקח כלל, ובשואל דאיסורו משום עובדין דחול שמא לא שייך בזה עובדין דחול, ויתכן דזה דומה לספק דלעיל אם לשואל מותר להזכיר שם מידה כשהמשאיל לא מודד, וכגון שמניח טבעת, והתם גרע, דמדידה בעצמה אסורה בשבת, משא"כ מנין, ויתכן איפכא דכל שעושה סיכום הוי דרך מקח, ואסור גם בשואל.

גדר ההיתר לשפוך לכלי של לוקח כשלא מכוין המידה

כתב הרמ"א דמותר לשפוך לכלי של לוקח כשאינו מכוון למידה לגמרי, שממעיט או מוסיף מעט, וכ' במ"ב דנהגו להטיל טבעת, והוא מהג"א, ומקורו בראבי"ה סי' תשע"א. וקצ"ע איך חסרון כל דהוא מהמדה המדוקדקת יתיר איסור מדידה, ובראבי"ה שם מביא מהירושלמי דר' אליעזר אמר מלא לי, ולמחר אכן מכלינן ליה, ופירש דמידת חסידות הוא לומר כן (ולא למלאות כלי מדה שהתירו רבנן לרבא), וכתב דלכן נהגו למדוד המדה ולהטיל בה טבעת, משמע דמשום מדת חסידות נהגו כן, א"כ יתכן דבענין שהמדידה אסורה מדינא לא מועיל טבעת, דאכתי שם מדידה עליו. גם צ"ע אם ע"י טבעת נשפך שיעור חשוב שנקרא ע"י זה אצל בני אדם מדה חסרה. והנה הגר"א כתב מקור לדברי הרמ"א בדברי ר' יהודה במשנה בכלי מדה לא ימלאנו, וה"ה לדידן היכא דשופך לכלי של לוקח, דרק למלאות אסור, וזה הזכיר גם הראבי"ה דלר"י מותר כשלא ממלא, אלא דבזה לא הזכיר טבעת. שו"ר דבאו"ז מבואר דטבעת מהני לר"י שלא יחשב מלא, ולכאורה בענין דנקרא אצל בנ"א כלי שאינו מלא, אבל למלאות הכלי ולחסר כל דהוא לא מהני, וצ"ע לדינא. ואף דבראב"ן מבואר דיש בזה משום גזל במה שמניחים טבעת, וראבי"ה מודה לו, אלא דכיון דנהגו כן ביו"ט ידעי ומחלי אין בזה גזל, ויתכן דאף שהוא דבר מועט מ"מ להחסירו בכונה אסור, וכיון שכן שמא לא חשיב כלי מלא לענין דרך מקח, וצ"ע בזה, דכיון דהרגילות הוא דמחלי, ונקרא אצל בנ"א כלוג שלם, אף דבחול לא מודדים באופן זה צ"ע אם מועיל להתיר איסור מדידה, דהרי גם בחול שיעור זה חשיב לוג, ואם בלא כונה נחסר שיעור זה אין בזה גזל.

מה נקרא הזכרת סכום מנין ומעות

דעת הרמ"א דהזכרת מעות לא נאסרה, אלא כשעושה סיכום מעות אסור, ויש לעיין מה הדין כשאומר הבא לי בדינר, וכבר אני חייב לך דינר, אבל אינו מסכם ויהיה לך בידי שני דינרים, דבזה לא שייך לומר דלסימנא בעלמא אמר כמה שמן רוצה, אלא משמע שבא לסכם החוב, וספק זה שייך גם במנין לכו"ע כשאינו מסכם סך הכל, אבל מזכיר כמה חייב לו כבר, ולשון הפוסקים משמע דכל שאינו אומר סכום ממש שרי, עיין ראבי"ה "דלא אסרו אלא סכום מקח, וסכום היינו שאומר סך הכל כך וכך", משמע כל שאינו מסכם סך הכל שרי, וכן לשון השו"ע במנין מזכיר סיכום כמה חייב סך הכל, משמע אבל בלי זה מותר אף שמזכיר כמה חייב לו מכבר, ושמא כל שאינו דרך מקח ממש לא נאסר, ודרך מקח כשמסכם אומר כמה סך הכל, ולא רק כמה חייב מכבר וכמה מהיום, ואפי' הזכרת דמים יתכן דשריא בכה"ג אף דלא שייך לומר בזה לסימנא נקטיה, אלא על מה שאמר הבא לי בדינר, אבל לא מה שאומר כבר אני חייב לך דינר, מ"מ אינו דיבור מקח כלל כל שאינו מפרש מה שקונה עכשיו, וקצת דומה לחשבונות של מלך דשרי, וה"ה מה שמזכיר כמה חייב כבר בלי לסכם, או דחשיב חפצי שמים לענין שלא יהיה אסור משום ודבר דבר, ויותר מזה הרי אין האיסור כאן מחמת הדיבור, אלא דהמכירה אסורה, והתירו כשהמקח אינו ניכר, וכשמפרש כסף אז המכירה אסורה, וכל שלא מפרש שקונה בכסף אין בו איסור מקח, וכמו שאמרו בביצה כח: שלא יאמר שקול לי בדינר בשר, דבזה אסור משום מקח וממכר.

ביצה כז: אין נמנין על הבהמה ביו"ט, ומפרש בגמ' שלא יאמר הריני שותף עמך בסלע, פירוש שאין איסור להמנות אלא כשמזכיר דמים להדיא, ובביצה כח: לא יאמר לטבח שקול לי בדינר בשר, התם לא שמענו שאסור להשתתף בבהמה אלא קונה ממנו בשר, והשו"ע הביא קודם הדין דלא יאמר לטבח תן לי בדינר בשר, דהוא דרך מקח ממש, ואח"כ דלא יאמר הריני שותף עמך בסלע, והיינו דבזה ס"ד להקל דאין כאן מקח, דאין חפץ שיוצא מרשות מוכר לרשות לוקח, אלא נעשה שותף בכל הבהמה, וקמ"ל דאף זה אסור, אך במשנה קשה אחר דתנן דאסור להזכיר כסף כשבא לימנות, אמאי איצטריך המשנה דלא יאמר שקול לי בדינר בשר, ועיין רשב"א דבאמת הוא דין פשוט דהוא מקח וממכר גמור, ולא איצטריך אלא משום סיפא דשוחט ומחלק ביניהם, אע"פ שנותן לו באומד שוה דינר, ולפ"ז המשך המשנה דאומר אדם לחבירו מלא לי כלי זה הוא אותו ענין, שיש אופנים שמותר אף שהוא שוה דינר באומד, כל שלא מזכיר שם מדה וכדו' שאינו כדרך מו"מ. עכ"פ משמע מכל זה דאין איסור כלל בדיבור, אלא דהדיבור מפרש מקח, אבל כשהוא מחמת דיבורו על משהו אחר אין בזה חשש, דהרי משתתף ס"ד להתיר להזכיר מעות משום דלא הוי כ"כ מקח, ולפ"ז ניחא מאד להקל כשלא מסכם להדיא סך הכל. והצל"ח פירש דס"ד להתיר הזכרת מעות כיון שכבר סיכמו מבעו"י על המכירה, וקמ"ל דאסור כיון שהמקח לא נגמר אתמול אלא ביו"ט, משמע נמי שהאיסור משום חלות המקח ביו"ט, אבל בלי זה יש להתיר הזכרת דמים. שו"ר שח"א אוסר לומר וכבר אני חייב לך, גם כשלא אומר סך הכל.

הזכרת מידה לצורך סעודת שבת

והקשה המ"ב בסי' שכ"ג סק"ח בשם הפמ"ג איך מותר לומר למחר נמדוד הכלי, יאמר למחר מה שאסור לעשות היום, ותירץ דמשום צורך שבת התירו, דחשיב חפצי שמים. וכעין זה בסי' ש"ו סקכ"ו כ' דמותר לחשוב מה שצריך לסעודת מצוה. אלא דקצ"ע, דשם משמע שלא לכל צורך שבת אלא דווקא לסעודת מצוה (ושמא יש לדחות דמיירי אפילו סעודת מצוה שאחר שבת), וכן משמע בסי' ש"ז סקמ"ז דלא התירו משום סעודת שבת מה שהותר משום חפצי שמים, ושמא דיבור על מדידה למחר קיל, דאין מדידה אסורה אלא משום עובדין דחול, ע"כ מקילינן טפי בדיבור של מדידה, ובפרט דבמקום מצוה שרי למדוד, כמבואר בסי' ש"ז ס"ו (ובתהלה לדוד כתב דמקילינן בזה כמו שמותר לומר לכרך פלוני אני הולך למחר, דשרינן משום אם יש לו בורגנין, ושמא דלמדוד כמה הכלי מחזיק לא חשיב כלל צורך מצוה, ויותר נראה דבאמת צורך סעודת שבת חשיב חפצי שמים לענין ודבר דבר, ובסי' ש"ז סמ"ג דלא התירו אלא לצורך אכילה, ולא לצורך המוזמנים כשמתאספים למרעות בעלמא, ולא מחמת מצוה, א"כ אין זה חפצי שמים לסייע להתאספות זו.

ויסוד לסברא זו בסי' שלג דהתירו פינוי אוצר לצורך אורחים, וכתב הרמ"א שם דדווקא אורחים שנתארחו אצלו, אבל אם זימן חבירו לסעוד אצלו לא מקרי אורחים, ואינו סעודת מצוה אלא סעודת הרשות. וצ"ע, הרי כתב שם המ"ב ס"ק ט' דה"ה לכל סעודת מצוה פשוט שמותר, וכשמזמן חבירו לסעודת שבת נמי סעודת מצוה הוא, ונראה דאם אינו אורח א"כ אין מצוה באכילתם יחד, והזמנתו אינו צורך מצוה, משא"כ בסעודת מצוה כגון סעודת ברית, מתאספים לכבוד הברית, וכל מה שמסייע להתאספותם יחד חשיב צורך מצוה.

עוד צ"ע אם חשיב מצוה אמאי לא שרינן מדידה לצורך שבת, כמו דשרינן דיבור על מדידה למחר, ושמא יש לחלק דהיתר לדבר דיבור על מלאכה לצורך מצוה ענינו שלצורך מצוה בכלל לא נאסר דיבור, דילפינן מקרא ממצוא חפצך ודבר דבר, חפצי שמים מותרים, משא"כ מדידה דאסורה משום עובדין דחול, בכל מדידה יש בה זכר למלאכה, י"ל דאף במקום מצוה יש בזה משום עובדין דחול, אלא דהתירו במקום מצוה, וי"ל דלא התירו אלא במקום מצוה גמורה, אבל לא משום צורך שבת, ובפרט הכא דאפשר לצורך שבת להתקיים ע"י שימדוד למחר.

בהיתר לומר עד השנתות

מ"ב סי' שכ"ג ס"ק י': אבל מותר לומר מלא לי כלי זה עד השנתות. וצ"ע אם אומר עד השנתות, הרי פירושו עד סימון המדה, וא"כ הוי כהזכרת שם מדה. ויתכן דמיירי שיש הרבה שנתות בכלי, ועד השנתות פירושו עד תחילת השנתות, ובזה מותר, דשנתות אינו שם לאיזה מדה, וגם בזה יש לדון קצת דעצם הזכרת שנתות הוא כהזכרת מדה.

והנה מקור הדין בשלטי גיבורים ביצה טז. אות א' שכתב דאם צריך לשנים או שלשה מדות, אומר תמלא לי כמה פעמים הכלי לפי צרכו, הואיל ואינו מזכיר שם מדה מותר, דאפילו אם יש שנתות בכלי והוא ממלא עד השנתות מותר, עכ"ד. משמע דס"ד דרק כלי אחד מלא מותר, דלא ניכר כלל דקדוק במדה, משא"כ כשמביא לו כמה כלים ניכר יותר המדידה, ולזה מייתי ראיה שכל שאינו מזכיר שם מדה ממש מותר. והנה משמע קצת דמתיר לשפוך לכליו של לוקח, וכדעת המאירי, דלפי מה שפסק השו"ע כהר"ן דצריך הלוקח ליקח כלי המוכר לביתו, צ"ע אם מותר לשפוך לכלים של לוקח בכה"ג (וגרע הרבה ממינקת דהתיר הפמ"ג, דהתם מצד הכלי א"א להביאו לבית הלוקח). ובאמת הפוסקים לא הביאו דין זה בשמו, רק הדין השני דעד השנתות, אף דבש"ג משמע דלמלאות כמה פעמים ההיתר פשוט יותר מעד השנתות, אלא דלשפוך באמת לדידן אסור. ולולא דמסתפינא הוה אמינא דאף עד השנתות הותר לשיטתו, דליכא איסור כל שלא מזכיר להדיא מדה, משא"כ להר"ן כל שיש הוכחה שעוסק במדידה הוי כמזכיר שם מדה, וה"נ באומר עד השנתות, ורק באומר לשון זה עד השנתות יש לדון דהוי כאומר הבא לי חצי כלי, כיון שלא מזכיר כלל לאיזה סימון מתכוין.

לשקול כנגד כלי שלא ידוע משקלו

כ' המ"ב סי' ת"ק ס"ק י' דאסור לשקול אפילו אינו שוקל במשקולת, אלא כנגד כלי או סכין ודעתו לשקלו, אסור משום עובדא דחול, ומקורו ברע"ב במשנה. ולכאורה רש"י לא סובר כן, דהרי בגמ' מקשה אמאי אסור לשקול כנגד הקופיץ, ומאי שנא מהא דמותר למדוד בכלי העומד למדה, ומשני הכא קעביד כדעבדי בחול, התם לא קעביד כדעבדי בחול, ופרש"י במאזנים פעמים שאין הליטרא לפניו, וכיון שיודע משקל כליו שוקל בו, מבואר דהאיסור דווקא מפני שיודע משקל כליו, ולא ע"ד לשקול למחר, ואף לר"י דמחמיר בכלי מיוחד למדה, מ"מ לא אסרו לשקול אלא משום שיודע משקל כליו. והרב ב.מ. דחה דרש"י אורחא דמלתא נקט, דדבר ההווה הוא שאדם יודע משקל כליו, אבל אה"נ גם אם לא יודע משקל כלי זה אסור, דהרי מחר ידע משקלו, וחשיב שפיר כדעבדי בחול, עכ"פ גם לפ"ז אין לאסור אלא בכלי, שאדם עשוי קצת לדעת משקלו, וחשיב כדעבדי בחול, אבל אם שוקל כנגד כרים וכסתות וכדומה

שאין עשוי לידע משקלו, לכאורה אין בזה איסור כלל, ואולי גם המ"ב יודה בזה.

אם להניח במאזניים אסור כשאין משקולת

כ' המ"ב סי' שכ"ג ס"ק ט' דאסור ליתנו בכף מאזניים אפילו לשמרו מן העכברים, כשבכף שני מונח משקולת, ובשעה"צ כ' דמקורו בר' ירוחם דהזכיר משקולת. עוד כתב דבפיה"מ להר"מ כתב דאסור אפי' לכסות כלי במאזניים, משמע דגם בלי משקולת אסור, אכן בחיבורו משמע דמיקל. והנה בהלי' יו"ט לא מוזכר משקולת, רק כתב דטעם האיסור דנראה כשוקל, וסובר המ"ב דלא שייך לומר כן בלי משקולת, ולדבריו כל שאין לו משקולת כאילו אין שם מאזניים עליו, דבצורה זו לא ראוי לשקילה, ולא אמרו אין משגיחין בכף מאזניים אלא באופן הראוי לשקילה, אבל פשטות הפוסקים דאיסורו בכל ענין דנראה שרוצה לשקול, ואחרי הבשר ישים משקולת בכף השניה. אלא דיש לדון להקל כשמונח בכף השני דבר שאין רגילות לשקול כנגדו, כמו כרים, ואף דאולי גם בזה נראה שרוצה לשקול, ועכשיו יוריד הכרים ויניח משקולת, מ"מ זה יש ללמוד ברש"י להתיר, דהרי כנגד הקופיץ היה מותר לולא שדרך קצת לשקול כנגדו. אכן לפמש"כ בבה"ל ד"ה בביתו לחלק בין לשומרו מן העכברים דהוא להרבה זמן, ללשקול, יתכן דאף דמותר לשקול כנגד כלי שאין דרך כלל לשקול כנגדו, מ"מ להניח לשמור כנגדו דהוא להרבה זמן אסור, אלא דהבה"ל לא הוזקק לזה אלא ליישב דעת הרשב"א ע"ש, ואינו מוכרח לדינא, וצ"ע.

גדר איסור גורל

א. כתב הרמב"ם פכ"ג משבת הי"ז: "אסור להפיס ולשחק בקוביא בשבת, מפני שהוא כמקח וממכר", משמע דעצם זה שע"י הגורל אחד זוכה בממון שיש לחבירו שייכות לממון, זה הוי כמו"מ וגרע ממתנה, כיון דעוסק עסק גורל להכריע למי שייך ממון זה, וכל זה לא שייך בגורל על הקדיש.

ב. ובגמ' שבת קמט. מפיס אדם עם בניו ובני ביתו, אבל לא עם אחר, מ"ט, כדר"י אמר שמואל בני חבורה המקפידין זה על זה עוברים משום מדה ומשום משקל ומשום מנין וכו', אבל בניו מותר כמו שמותר להלוות להם בריבית, ופרש"י אלמא כיון דמשלו הוא אין כאן איסור ריבית, הלכך גבי מידה ומשקל ומנין נמי לאו קפידא הוא אלא להשוותם בלא קנאה, משמע דבמקום דאין קפידא רק להשוותם אין איסור מדידה. וכן משמע בשיטה להר"ן ובר"י מלוניל ע"ש, ובפוסקים לא הוזכר קולא זו. ולקמן פרש"י ד"ה עם אחר דאסור להפיס עם אחרים, "דכיון דמקפידין עוברים משום מידה ומשקל", משמע דעצם הגורל הוי כמדידה. ודומה לזה כתב בפסקי הריא"ז דהמקפידין אסורים לעשות גורל אפילו מנות שוות, דהוי כמודד ושוקל בשבת, וביאורו לכאורה דכל דבר הנצרך לחלוקה מדוקדקת אסור לעשותו, שמועיל לאיזה חלוקה, והוא בכלל גזירת מקח וממכר כאיסור מדידה שעיקרו בשעה שמוכר, דבאופן זה המכירה ניכרת (ויש לדון לפ"ז דבאמת יש לאסור לומר מכור משום עובדין דחול, דלא גרע ממדידה, אלא דאיסור מו"מ שמא יכתוב חמור טפי, ולכן הפוסקים הזכירו שמא יכתוב, ולא הזכירו עובדין דחול).

ג. בטור ושו"ע כתבו לאסור גורל דכיון שמקפידים יבואו לידי מידה, וצ"ע מנין טעם זה, ובתוס' לא הזכירו סברא זו אלא לענין לאסור להשתתף, והמג"א ס"ק ז' כתב דלטעם זה מותר להפיס בשכנים, דבשכנים לא חיישינן שמא יבואו לידי מידה כיון דלא שכיח שישתתפו, אלא שאסרו לטעם הרמב"ם דאיסור גורל משום מקח וממכר.

גורל על קדיש

א. במ"ב סקכ"ד כ' בשם המג"א דלהפיס כדי לחלק איזה דבר אסור, ואפילו במקום דאתי לאנצויי (דהרי כהנים אתו לאנצויי, ומ"מ אמרו מטילין חלשין על הקדשים ביו"ט, משמע אבל לא בשבת), אבל להטיל גורל מי יאמר קדיש או יעלה לתורה שרי, דהא היו מפיסין במקדש מי שוחט מי זורק. וצ"ע קצת טעם החילוק אם הוא מפני שאין כאן חלוקה מי יקבל איזה חלק, אלא הנידון שאחד יקבל איזה דבר ואחרים לא יקבלו כלום, וכה"ג לא דמי כלל למקח וממכר כיון שלא מחליף חלק בחלק, או משום דאינו מקבל איזה דבר ממשי אלא זכות להיות שוחט ולומר קדיש, ואין כאן כלל חפצא שעליה נעשה הגורל, וזוכים בו ע"י הגורל, וכה"ג לא דמי למו"מ, וכעין מש"כ המ"ב בסי' ש"ו סקל"ג בטעם המתירים מכירת מצוות, דלא שייך מקח וממכר אלא בחפץ הנקנה, ובבה"ל ד"ה זה כ' בשם התוספתא "מפיס אדם עם אורחיו, וכן האורחים מפיסים זה עם זה מי יטול חלקו תחילה, אבל לא שיטול חלקו וחלק חבירו", וביאר בבה"ל דמותר מפני שאין נ"מ בממון רק מי שיטול תחילה, ולכאורה כונתו דאינו מפיס על המנות כלל, דבעה"ב נותן להם המנות, או שהמנות שוות לגמרי שאין מקום להפיס גם על מנות שוות, וכמש"כ בבה"ל דבעה"ב משווה לפניהם המנות, אלא מפיס מי יטול תחילה, וכתב בבה"ל דזה דומה למי יאמר קדיש דהקיל המ"א, משמע דטעם המ"א דאין שום נ"מ בממון, וגם מבואר דגם בלי צורך מצוה שייך היתר של המ"א.

דין הגרלות לילדים בשבת

ויש לדון בהגרלות שעושים לילדים, דבשבת גורל אסור גם במקום מצוה, ויש לדון בזה אם הוי כאב עם בניו, דהרי אין הממון שייך להם, ומ"מ גרע מבניו, דהתם האב מחלק ממונו מרצונו, וברצותו מחלק ברצותו מונע, ואין הגורל מכריע כלום, משא"כ הגרלה דהממון מיועד לחלוקה לילדים, ואין ביד המחלק למנוע מהם, ומוכרח להפיס ולחלק כל שהוכרע, דהוא הנכון לעודד התלמידים. אלא דאכתי אין ראיה להחמיר, דהרי לא שמענו איסור אלא במנות שלהם, ולא במחלק להם משלו, אך לכאורה יש ללמוד זה מתוספתא דמייתי בה"ל דאסור להפיס עם אורחיו מי יטול חלק חבירו, ובבה"ל כתב דגם להשוות המנות אסור, ומבואר בתוספתא דבין שבעה"ב מפיס בין שהאורחים מפיסים ביניהם מ"מ אסור, וקשה מ"ש מאב שמפיס עם בניו, וה"נ הרי הכל של בעה"ב (ודוחק לומר דאורחיו היינו בשכר, דלכאורה סתם אורח הוא בחינם, ועיין תרומות פ"ו מ"ג ומלאכת שלמה שם, דאורחים היינו אכסניה שנתנו דמים, אך ע"ש מה שהביאו הר"ש והרא"ש מהירושלמי, ולדבריהם לכאורה סיפא לא קאי אלא אפועלים, א"כ יש לפרש גם בסתם אורח, ואף לפי המלאכת שלמה דפירש דמיירי באכסניא, שמא דווקא התם דקתני דומיא דפועלים, ועוד קצת דוחק להעמיד מה דקתני מפיס מי יטול חלק וחלק חבירו באכסניה, דלכאורה בנותן דמים לא כ"כ שייך גורל כזה), משמע דרק בבנים דלא קפדי כשמקבלים משל אביהם, אמרינן דהגורל רק שלא יקנאו וכדומה, משא"כ אורחים דקפדי אהדדי, ודמי ממש לגורל של קטנים שאסור.

ומש"כ הרמב"ם דאסור לשחק בקוביא בשבת משום מו"מ, קשה דלהרמב"ם גם בחול אסור לשחק בקוביא, ועם בניו ובני ביתו הרי פוסק שבאמת מותר (ושמא יש לחלק בין להפיס על המנות למשחק בקוביא, דזה אסור אף בבניו, ושמא במשחק בקוביא אף בניו קפדי אהדדי, דשאני מנות דרגילות שהאב מפרנסם).

ויתכן דנ"מ למשחק קוביא עם גוי דמותר מעיקר הדין, ולפמש"כ דלא התירו אלא עם בניו ובני ביתו ניחא, דבבניו ובני ביתו כיון דלא קפדי אהדדי הוא כמשחק בעלמא, משא"כ אחרים גם עם הממון של בעה"ב, מ"מ כיון שנתן להם ממון לשחק בו קפדי אהדדי, ואף דאכתי לא שייך בזה סרך גזל ואסמכתא, דהא הממון שייך לבעה"ב, מ"מ קפדי אהדדי, ואסור בשבת משום מקח וממכר, וכן הוא לשון הרמב"ם מפיס עם בניו ובני ביתו בשבת על מנה גדולה כנגד מנה קטנה, **מפני שאין מקפידים.**

חלוקת שותפות באחים

והנה במ"ב ס"ק כ"ג כ' בשם הפמ"ג דאחים אסורים לעשות גורל גדולה כנגד קטנה, משמע אבל בחתיכות שוות מותרים, וכתב בשעה"צ סקכ"ב דהפסה בחלקים שוים מתיר הפמ"ג מסברא כיון שהם אחים, אף שהם מפיסים מ"מ אין ראיה שמקפידים, והוא חידוש גדול, דאף דאינו מחלק משלו מ"מ אמרינן דאין מקפידים, דכתב דאסור להפיס עם בניו מנה גדולה כנגד מנה קטנה. ויש קצת סמך לדבריו במאירי דכתב דאסור להפיס מנה גדולה כנגד מנה קטנה עם בניו, משום מקח וממכר דמקפידים (וצ"ע איך יפרש המאירי הגמ' ואכ"מ), מבואר דבשוים אינם מקפידים. ויש לדחות דבשל אביהם אין קפידא כלל בשוים, רק במנה גדולה כנגד מנה קטנה חשיב קפידא, אבל בשלהם אולי מקפידים גם במנות שוות, אך סברתו יש להבין לפי השו"ע דגורל מגלה שמקפידים, סובר הפמ"ג דדווקא בשותפין דסתמן לא כ"כ ברור לנו שלא מקפידין, אבל סתם אחים ברור שלא מקפידים, ולכן גורל לא הוי הוכחה על קפידא, אבל להרמב"ם דגורל אסור משום מקח וממכר, חידוש גדול לומר דבזה אין קפידתן קפידא.

חלוקה בשכנים ובשותפים

העולה לדינא במ"ב ס"ק כ' ובבה"ל דכיון שמקפידין אסורים לחלק אפילו בלי גורל, דחיישינן שיבאו להזכיר מידה ומשקל ומנין, ועצם ההשתתפות אצלם אינו כדאי לכתחילה, דכיון שרגילים לשאול תדיר אחד מחבירו, יבואו לשאול גם בשבת, ומתוך הקפדתן יבאו לידי מידה ומשקל, ולכן נכון שהמקפידים לא ישאלו אחד מחבירו אפילו באופן המותר, אבל סתם שכנים אף שמסתמא מקפידים (כל שלא רגילים להשתתף), מ"מ מותרים לכתחילה לשאול בשבת, דלא גזרינן בהו שמא יבואו לידי איסור. והוסיף הבה"ל דמדכתב המג"א דגורל אסור אף בשכנים, אף דלא חיישינן בהו שיבואו למדה ומשקל, מ"מ הרי כתב הרמב"ם דגורל הוא דבר אסור בעצם משום מקח וממכר, משמע דלחלק בלי גורל מותר בשכנים אף שמקפידים, דמתוך שאין דבר זה מצוי אצלם לא חששו. ובסי' ת"ק ס"ק ז' מביא המ"ב מחלוקת אם מותר להשתתף בבהמה עם הגוי, ובשעה"צ שם מצדד לאסור דהרי בני חבורה המקפידים אסור גם בלי גורל, א"כ גוי שבודאי מקפיד ממילא יש לאסור, דודאי אתי לידי זכירת דמים. וצ"ע, דהרי אין רגילות להשתתף עם הגוי וכמש"כ המ"ב שם, ודמי לשכנים שמתיר המ"ב לחלק בלי גורל.

גדר מקפידין

כ' המ"ב ס"ק כ"א דמקפידין שלא למחול לחבירו אף על דבר מועט, ולא נתברר שיעורו, ויתכן ללמוד מהא דסתם שכנים מקפידים, אף דודאי לא מקפידים על כל דהוא ממש, וכי כולהו אינשי קפדני נינהו, אלא היינו להקפיד על שיעור חשוב. ויש ליתן טעם דאין מקפידים, היינו לא שהגברא אינו מקפיד על דבר מועט, אלא דהם ידידים קרובים, ומחמת ידידותם לא מקפידים (ולכן סתם שכנים לא נחשבים ידידים ומקפידים), שיעור כזה שראוי להקפיד לסתם אדם אף שאינו גברא קפדנא. ויצא לנו חומרא, דכל בני חבורה שידוע לנו שמוותרים רק מעט כדרך בנ"א בעלמא, ולא מוותרים אחד לשני יותר מחמת ידידותם, נחשבים מקפידים, ואסורים לחלק גם בלי גורל.

פייס על מצוה בשבת ויו"ט

כתב המג"א דבשבת אסור להפיס על דבר מצוה, דהרי לא היו מפיסין על לחם הפנים, ובשעה"צ דחה דיתכן דכיון דלא הגיע לכל אחד אלא כזית או כפול, לא הטילו עליהם גורל.

וביו"ט מתיר המג"א להפיס לצורך מצוה, דהרי היו מטילים חלשים על הקדשים, ומחלוקת ראשונים אם מותר דווקא על המנות של יו"ט, דא"א למעבד מאתמול, או גם על קדשים של חול, והמ"ב הביא בשמו להתיר בלא מצי למעבד מאתמול, ובשעה"צ דחה דהרי ע"כ לא כל צורך מצוה מותר, דהרי על מנות דשבת אסור להפיס, וא"כ שמא רק לצורך אכילת קדשים מותר, דהוא מצוה גמורה, וצ"ע, עכ"ד שעה"צ. ולא נתברר כ"כ באיזה צורך מצוה מפקפק במ"ב, ויתכן כוונתו הכשר מצוה. גם לכאורה משמע במג"א דקדיש וכדו' יש להתיר משום מצוה (לכה"פ ביו"ט), וע"ז מפקפק המ"ב, והעולה דמצוה גמורה כאכילת קדשים ואתרוג ומצה מותר ביו"ט, והכשר מצוה וכדו' למ"א מותר ביו"ט, ובשעה"צ מפקפק, ולכאורה הגרלות של פרס במתמידים תלוי בדין זה, וצורכי אכילה ביו"ט ודאי אסור.

ובספר החיים להגר"ש קלוגר דחה הראיה להתיר להפיס ביו"ט לצורך מצוה, דאין שבות במקדש, ולכן התירו גורל על קדשים, אבל לעולם אסור להפיס אפילו לצורך מצוה, והמ"א לא נחית לזה משום דסובר דלא הפיסו על לחם הפנים משום איסור גורל בשבת, וע"כ דשבות זה לא התירו במקדש, והגרש"ק לשיטתו דדחה הראיה מלחם הפנים, ע"ש. אך למ"ב דדחה הראיה מלחם הפנים קשה, דאין ראיה להתיר במקום מצוה, דהא יש לדחות דשאני התם דאין שבות במקדש, ושמא לענין חלוקת קדשים לא שייך היתר דאין שבות במקדש, ועיין.

דוד שיפרין - קרית ספר

סימן שכ"ה

ספק הובא דרך רה"ר

דבר שהובא מחוץ לתחום, כיון שנעשה בו רק איסור דרבנן, אסור למי שהובא בשבילו, ומותר לכולי עלמא [סי' שכ"ה ס"ח]. וצ"ע, הא כל דבר שהובא מחוץ לתחום איכא לספוקי ביה נמי שמא הובא דרך רה"ר ונעשה בו איסור דאורייתא, ומספק היה לנו לאוסרו אכו"ע, וכמבואר בס"ט שספק לחומרא.

והיה מקום לומר שכשם שמבואר בס"ט לגבי ספק הובא מחוץ לתחום, שאם ביתו של הגוי בתוך התחום תלינן שמשם הובא ומותר, ה"ה כאן, נהי שביתו של הגוי מחוץ לתחום, מ"מ ידעינן שאין רה"ר מפסקת בין ביתו לבית הישראל, אלא כרמלית, ולהכי תלינן שלא הובא דרך רה"ר. אמנם במשנ"ב ס"ק מ"ט מבואר שמה שתולים בספק הובא מחוץ לתחום שהביאו מביתו, זה משום סברת כאן נמצא כאן היה, כלומר היות וכעת נמצא האוכל בתוך התחום, מסתמא גם בע"ש היה כאן. וזה לא שייך לומר בנדו"ד, דהא איירי בודאי הובא מחוץ לתחום, וודאי לא היה כאן בע"ש.

ואולי י"ל דגם בזה חשיבי בית הגוי וביתו כמקום א' מחמת זה שאין רה"ר מפסקת ביניהם, ולכן תלינן שהובא ממקום זה ולא משאר מקומות שרה"ר מפסיקה ביניהם לבית הישראל.

א. ד. - בני ברק

הנאה ממעשה גוי במקום שיכל ליהנות בהיתר

בשו"ע סימן שכ"ה סעיף י' פסק כדעת הרא"ש והר"ן על פי הגמרא שבת קכ"ב דיליף מנר וגשר, שגוי שעשה מלאכה בשביל ישראל אסור בהנאה בין לו בין לאחרים באותו שבת, ולכן גוי שדלה מים מבור שברשות היחיד בשביל ישראל, אסור להשקות לבהמתו. והתוספות שם הביאו שני ביאורים, אם רק לשתיה נאסר (ר"ת) או כל הנאה בכלל (ר"י), שהרי התעבדה ביה מלאכה דאורייתא, וכטעם זה נפסק בשו"ע. אבל הרמ"א נקט לדינא כשיטת ר"ת דאע"פ שלהשקות לבהמתו אסור משום שנהנה, מ"מ לשתות הוא בעצמו מותר, דאחרי שיכל לרדת לבור ולשתות שם בהיתר לא חשיב שנהנה במה ששותה ממה שדלה הגוי. ולכאורה צריך ביאור, שסוף סוף ודאי נהנה במה שלא צריך לרדת לבור, ויוצא שאין זה נחשב להנאה מעצם המלאכה לדידיה, אלא בעקיפין, ולכאורה אפילו אם אותו ישראל שהובא בשבילו אדם מכובד הוא או מפונק, דבלאו הכי לא היה יורד לבור, אפילו הכי מותר לו לשתות כל זמן שאפשר לו להגיע לאותה הנאה בלי חילול שבת, ולא בעינן דבפועל היה עושה כן, וכל זה מדויק בלשון של המשנ"ב שכ' וז"ל: "כיון דאפשר לו לירד לתוך הבור ולשתות בלי חילול שבת, לא חשוב נהנה ממלאכת שבת, כיון דאותה ההנאה יכול ליהנות בלא חילול שבת". לכן יוצא שסגי במה שאפשר לו בכוח, אע"פ שלא היה עושה כן בפועל מסיבה צדדית, ושלא מתייחסים להנאות צדדיות שמהנהו במה שהביא לו.

וצריך לעיין בדוגמאות שונות, כגון אם הגוי חימם לו אוכל במיקרוגל, שגם הוא יכל לחממו בהיתר בפלטה של שבת, כמו מאכל יבש המבושל כל צורכו, האם יש להתיר לו משום שדמי ליכול לרדת לבור ולשתות שם, ואין תועלת ממעשיו (אא"כ נאמר שהחימום יותר טוב או מהיר במיקרוגל), או דילמא הוי כהאי דהביא לבהמתו מים מבור שברשות היחיד, שהמשנ"ב הביא את דברי המ"א דמסיק לאסור אע"ג דהיה שם נהר, ויכלה בהמתו לשתות הימנו, דסוף סוף נהנה ממעשיו. ודאי לא איירי, דיש הבדל בין להשקותה מים מהבור או מהנהר, גם אין לומר דמונע ממנו טורח וכדומה כנ"ל, ומ"מ אסור, וה"ה כאן דאע"ג דיכל לחמם על גבי הפלטה, לחמם במיקרוגל לא יכל, וצ"ע.

ובעצם הדין של המ"א צ"ע שדחה את ראיית העולת שבת מהרא"ש, אבל סברתו עדיין קיימת, דדעת ר"ת שכל שיכול להגיע להנאה מעין מה שהגוי גורם לו בהיתר, למה לנו להתחשב בזה שדרכו להשיגה שונה היא מדרך הגוי, דהיינו הוא יכול להשקות בהמתו בנהר, והגוי דלה לו מבור רה"י, לר"ת אין כאן מקום לקנוס, ואולי כיון דהתעבד בהו (מים) מלאכה דאורייתא, צריך שיוכל להגיע אליהם ממש בדרך היתר, כדי שלא יחשב נהנה ממעשה הגוי, וצ"ע. ומ"מ אין בזה כ"כ נ"מ, שכבר פסק המשנ"ב כהשו"ע לחומרא, ואין לסמוך על ר"ת אם לא לצורך גדול.

יאיר אבו יצחק - הקריה חרדית בית שמש

בענין לא תחנם בלפתוח בלפרנס את הגוי

במ"ב סי' שכ"ה סק"ב כ' דמפרנסין עניי ישראל עם עניי עכו"ם מפני דרכי שלום, ובשעה"צ ס"ק ג' כ' דלאו דווקא עניים. וצ"ע א"כ איך משכח"ל לא תחנם לעולם, שהרי תמיד יהיה מותר מפני דרכי שלום, שהרי עושים טובה עם עני ועשיר מפני דרכי שלום.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

סימן שכ"ו

בדין צינור המושך מים קרים דרך חמין באיסור הטמנה

במ"ב סי' שכ"ו ס"ק י"ד כ' שאם המשיך צינור ממולא מים קרים לתוך המים החמים, אסור אפילו בדיעבד ככל הטמנה בדבר המוסיף הבל. אמנם לעיל בסימן רנ"ג ס"ק מ"ח מבואר שכשאין מכוסה הבגדים מלמעלה מותר, דהטמנה במקצת אינה הטמנה, והנה כאן פי הצינור אינו בתוך המים, ואעפ"כ הו"ל הטמנה.

באיסור הזעה במרחץ

במ"ב סי' שכ"ו ס"ק ל"ה מבואר שאסרו להיכנס למרחץ אפילו להזיע, מפני עוברי עבירה שהיו רוחצין בחמין שהוחמו מבעו"י, ואמרו מזיעין אנחנו, לפיכך אסרו גם הזיעה.

וכה"ג שמזיע להתרפאות, מבואר בסימן שכ"ח ס"ק ק"ל שאסור משום רפואה להתעמל, כיון שמביא לידי זיעה, וזיעה יש בה משום רפואה אף שאין לזה שייכות כלל לרחיצה, וא"כ מה שייך לכאן לומר כיון שאין איסור רחיצה (ואולי יש לומר שהאיסור להזיע לרפואה הוא רק באופן שהיה רגילות כך להתרפאות).

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

הנחת כלי עם מים חמים על רדיאטור אם יש בו איסור שהיה

הסתפקתי בכלי שמניחים בו מים על הסקה או רדיאטור כדי שכשיתחמם התנור יתחממו המים ויתאדו ויוסיפו לחות לבית, ויש תנורים שהמים מגיעים ליד סולדת, האם יש בזה חשש שהיה להניחו בע"ש. והנה בתנור בית החורף אם משהה עליו כתב המשנ"ב סי' רנ"ג ס"ק קי"ג דאסור להשהות עליו, ואף דכתב בס"ק נ"ג דאין דרך לבשל בו מ"מ אסור, וכאן בלא"ה גם יש הרבה שעושין כן, וא"כ יש בו דרך בישול, דעושין כן בשביל הלחות, ומה אכפת לן דמ"מ מתחממים המים.

גם אין נראה לדמות להא דהתיר השו"ע בסי' רנ"ג להניח קדירה ע"ג קדירה כיון שאין בזה דרך בישול, דהתם יש היכר שאין צריך לעשותו, דאנשים שמים המאכל על האש, אבל כאן הוא מונח על התנור, ואף דלפעמים התנור רחוק ממקור האש מה אכפת לן, הרי התנור הוא מקור החום, וגם דרך לעשות כן, ואין זה בכלל קדירה ע"ג קדירה. וגם אין נראה להתיר מהא דאין כאן חשש חיתוי, דהרי כמו דבתנור גז כתבו פוסקי זמנינו דיש חשש כיון דיכול להוסיף גז, ה"ה כאן בד"כ יש דרגות בתנור ויכול להוסיף.

אמנם נראה דזה ודאי דלא חשיב כמניח על האש עצמה שהוא אסור, דמחזי כמבשל, וגם בחזרה נאסר, אלא כמניח על תנור.

והנה בתנור לחימום הבית כתבו פוסקי זמנינו דאין בו חשש חיתוי, כיון דהמים מכוסים, וכאן אינו שייך דהרי המים מגולים.

ולכאורה יש לדמותו למרחץ דאיתא בסי' שכ"ו סעי' י"א דיש בו חשש חיתוי, ויש לדחות דשם הוא רוצה בחום המים למרחץ, משא"כ כאן אינו צריך לחום המים, רק המים מתחממים כיון שהם על התנור, ודו"ק. ועדיין צריך עיון.

אברהם שלמן - אלעד

שיעור החמין האסורין ברחיצה

מבואר בסוגיית הגמ' שבת מ' דיש איסור רחיצה בחמין, ושחלוק איסור זה מאיסור הרחיצה בפושרין, והנה לא נתבאר בדברי רבותינו מהו השיעור המדוייק בדבר זה, מתי יש לנו לדון את המים כחמין ומתי כפושרין. ומצאנו דברים בזה באגרות משה אורח חיים חלק ד' סימן ע"ד שנשאל מהו שיעור החום במים שאסור לרחוץ בהם בשבת, וכ' תשובה: שיעור החום דמים חמין שאסור לרחוץ, הוא אף חום קטן, דהא אף בחול אין רוחצין בחום גדול. ואם הוא פחות ממדת החום שדרך סתם בנ"א לרחוץ בחול יש להתיר, ואף אם אחד יכול לסבול יותר חום אסור, דבטלה דעתו, עכ"ל.

ומבואר בדבריו שיסוד הגזירה של חמין היא ע"פ הרגילות בחול, שאם הרגילות היא יותר חם, אף שהוחם מעט מ"מ כבר לא היה זה בכלל הגזירה, דהגזירה היא ע"פ הרגילות בחול. ומה שיש בני אדם שרגילים לשטוף עצמם גם במים פחות חמין מכך, היכא שאין להם מים חמין, משמע שאינה סיבה לחשש גזירה, דהגזירה היתה על סוג כזה של רחיצה שיש בה הנאת חימום, ולא סגי בהפגת הקור שאינה סוג רחיצה שונה שעליו גזרו וממנו חששו.

ודומני ששמעתי פעם שבירושלים היו אומרים שגדר

החימום האסור ע"פ רגילות הזקנים ליהנות ממי המקוה החמים, והוא כאמור שבעינן סוג רחיצה שיש בה הנאת חימום, ולא סתם כל חימום שהוא מיועד רק להפגת הקור, אף אם בני אדם רגילים בו באופנים מסויימים שאין להם מים חמים.

והנה בדין רחיצה בפושרין חידש המג"א בסק"ו דפושרין שהוחמו בשבת אסור לרחוץ בהם אפילו ידיו, ובנו"ב תנינא סי' כ"ד כתב להתיר רחיצה בהם. ובערוה"ש ג"כ כתב להתיר, ותמה על המג"א שמעולם לא מצינו בפושרין איסור, ומה שהביא המג"א מהדין דלעמוד כנגד האש, העמיד הערוה"ש דמיירי ביס"ב.

בגדר מה נקרא חמין שהוחמו בשבת

הנה בענין מים שכבר הוחמו בער"ש, אלא שהוסיפו לעמוד ע"ג אש בשבת באופן שרק ע"י עמידה זו שמרו על חומן, האם חשיב כמים שהוחמו בשבת או כמים שהוחמו בער"ש, הנה מטו מדברי התוס' ישנים בדף ל"ט בשבת שכתבו במפורש לאיסור, אלא דהפוסקים סתמו בדבר, וברעק"א בסימנין כ' להיתר.

והנה בשו"ת שבט הלוי (חלק א' סימן נ"ח) סבר מתחילה לאסור השימוש במים הללו, ע"פ דברי התו"י ז"ל שם: מה ששאל בענין חמין שהוחמו מבע"י ומוסיפים לעמוד על האש, אם נקרא הוחמו בשבת (לענין רחיצה) או לא. הדבר יראה לאיסור, כנראה מתו"י שבת ל"ט ע"ב, וסתימת מעשה דאנשי טברי' שם ושו"ע סימן שכ"ו ס"ג. הרי שהוכיח מדברי התוס' ישנים לאיסור גמור בד"ז.

אמנם בח"ג סימן ל"ג כתב: אשר העיר כב' על מה שכ' בסי' נ"ח להחמיר בחמין שהוחמו מבעו"י, ומוסיפין לעמוד על האש, דאסורים ברחיצה על פי מש"כ תו"י שבת ל"ט ע"ב - כבר העירו אותי בזה כמה מופלגי תורה, ומודינא כי סתימת הראשונים והפוסקים, ובכלל גם דברי הגרעק"א סי' שכ"ו שהזכיר כב', עומדים לנגדי, ובדעתי לתקן זה אי"ה במהדו"ב, כי דברי התו"י באמת חומרא גדולה. וכ"כ שם בסימן מ"ז דהביא שהקשו ע"ד דא"כ בשתי' נמי ליתסר, דהוחם בשבת אסור ברחיצה ובשתי', והוא נסתר מהמפורש בכמה דוכתא דכה"ג מותר בשתי'.

ודחה דבריהם דאין בדבר תלונה כלל, דהא מפורש במג"א סי' שכ"ו ס"ק ה'-ז' דגם בהוחם בשבת בהיתר הגם דמותר בשתי', מכ"מ אסור ברחיצה כהוחם בשבת, דגזירת רחיצה חמור יותר, ע"ש שכ"כ בשיטת הרא"ש. ועוד שלח להגהות הגרעק"א ע"ד המג"א ס"ק ד' דהי' ר"ל דלפי דברי מג"א בפתח מים החמים לצונן בע"ש דיהי' מותר בשתי', דהא קעביד מע"ש, ויהי' אסור ברחיצה, דסו"ס הוחם בשבת אע"ג דהוחם בהיתר, אלא דניחא לי' דכיון דלא קעביד מעשה כלל מותר לגמרי.

ועפי"ז כ' דהתו"י הנ"ל ס"ל דגם בלא קעביד מעשה כהאי דעומד על האש ומוסיף חום, מותר בשתי' ואסור ברחיצה, ומה דתנן במשנתינו כחמין שהוחמו בשבת ואסור ברחיצה ובשתי', היינו אם הוחמו באיסור ממש, ומ"מ סיים את דבריו שמוכח מדהשמיטו הפוסקים לדברי התו"י דנראה דלא ס"ל הכי.

ובענין מה שטרח להוכיח דאיסור רחיצה חמור יותר, עי' באגרות משה אורח חיים חלק א' סימן קכ"ו שביאר הענין, וז"ל: צריך להבין מ"ט אסור ברחיצה יותר מכל הדברים, וצריך לומר דזה ודאי שלא גזרו דלמא יחמו בשבת, כמו שלא גזרו שלא יאכלו וישתו בשבת דברים מבושלים מחשש שמא יבשל בשבת, דלא נחשדו ישראל ע"ז, כדהקשה הר"ן והרשב"א, אלא יש לחוש שיטעו בדינא כדהביאו הר"ן והרשב"א מירושלמי דהבלנים יתנו שם עצים סמוך לחשיכה והם מתבערים כל השבת, שזה אסור שמא יחתה בגחלים. ולכן נהי שמחשד בלנים אין לאסור פיו"ר מטעם שכל אחד רוחץ בביתו, כדחזינן שלא אסרו בשל ע"ש, וגם אפשר שלא גזרו כלל מחשד בלנים בביתו כמו להרמב"ם ביו"ט, מ"מ יש טעות אחר בדינא ששייך לטעות בזה כל אדם, כדפרש"י בדף ל"ט ד"ה בכלי, דאתי להחם בשבת כגון נותן צונן בחמין, והוא מטעם שלא בקיאי בדינא להחשיב גם זה לבישול. ומה שבשתיה לא גזרו מחשש זה, הוא משום דלא שכיח לערב צונן וחמין לשתיה, וגם רובן כלי שני, אבל לרחיצה שהכל מערבין וגם הם חמין הרבה, עיין ברש"י דף מ"ב, גזרו שלא לרחוץ בהוחמו בשבת כלל כדי שלא יבואו להחם בשבת אף בדרך זה. וטעם זה שייך אף בפיו"ר. ובשל ע"ש לא גזרו, אף שגם בשל ע"ש מוכרחין לערב בהם צונן, כמפורש בדף מ"ב, עיי"ש ברש"י ד"ה אלא, והוא משום דכוונתו שם רק לצנן החמין ולא להחם הצונן, ולכן לא יטעו מזה שמותר להחם, וגם אין לחוש דיעשה איפכא ליתן צונן לתוך החמין, דלמה יעשה איפכא כיון שכוונתו לצנן, וגם אף אם יעשה איפכא לא יעבור על איסור דאורייתא, דהא לא לבד שלא ניחא ליה בהבישול, אדרבה רוצה שיתקררו החמין, ודמי זה להא דדף ע"ה גבי חלזון שפטור על נטילת נשמה מטעם דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה, ורק מדרבנן אסור, לכן לא גזרו. וגם אולי א"א לגזור, דאם נגזור יצטרכו לגזור גם בשתיה שלא יערבו בו חם וצונן, ואפשר דאין יכולין לעמוד בה, או מצד מניעת עונג שבת, וממילא אין שייך לגזור דלרחיצה יהיה אסור לערב.

* * *

טבילת נשים בחמין

הנה בענין טבילה בחמין מטו משמי' דהגר"ד בהר"ן שהיה מוחה בטובלים בחמין, והיה אומר שדינם כמחללים שבת בפרהסיא שמבטלין את הערוב. אמנם רבים וטובים נהגו לטבול באופנים מסויימים והגבלות מסוימות בחמין, וראש לכל טענותיהם הוא שכתב הקרבן נתנאל בפ' במה מדליקין סוף סי' כ"ב שטבילה במי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות.

ובאג"מ באו"ח ח"ד סי' ע"ד כתב לדון בשאלה זו האם בכלל איסור רחיצה בחמין גם טבילה במקוה, וענה תשובה שגם לטבול לקרי ולתוספת קדושה שנוהגין להקל בשבת בצוננין אסור בחמין, ואף שנמצאין כמה אנשים דטובלין במים חמין אין זה כהוגן.

אמנם לגבי אשה שבאה למקוה, וראתה כי המים חמין כהרגלה בחול, צריכה לטבול, דאולי לנשי אחריני הוא פחות מכפי הרגלן, ויש למיזל בתר סתם נשי, ובאיסור דרבנן יש להקל, ובפרט שהוא לצורך מצוה ושעבודה לבעלה.

ונראה שכן נקט לכתחילה מצד עיקר הדין, אמנם מצינו שגם הוא פעמים שהוצרך להורות קולא בדבר לענין טבילת נשים, כדמצינו בדבריו באו"ח חלק א' סימן קכ"ו שכתב שם לדון בגדרי מצוות לאו ליהנות נתנו, ומסיק בתו"ד דמסתבר שלחלק מן הדעות גם במעשה שבת נמי מותר לטבול טבילה של מצוה כיון דלאו ליהנות ניתנו, דלא עדיף מעשה שבת מכל איסורי הנאה, ואף שיש לו הנאה בשעת קיום המצוה נמי מותר. ושמא ישהה מסתבר שאין לגזור, כיון שהוא רק איסור הנאה דרבנן, וכ"ש שהוא שעת הדחק כזה שהוא מניעה מפו"ר ושלום בית.

ולפ"ז כתב דיש טעם גדול ונכון למה שכתב הקרבן נתנאל בפ' במה מדליקין סוף סי' כ"ב שטבילה במי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות, ולא נוצרך למש"כ בנו"ב תנינא שנתן טעם קלוש, וגם אינו שייך אלא תיכף בכניסת ליל שבת, ובהוחמו ע"י נתינת חמין ולא כשהוחמו בסאמאוואר וכדומה, או כשגם החמין כשרין למקוה. אבל לפי"ד יש טעם נכון בכל האופנים, דכיון שאף בהוחמו בשבת באיסור נמי מותר לטבול משום דלאו ליהנות ניתנו, אין מקום לאסור הטבילה בגזירת רחיצה, אף שיש טעם לגזור כדי שלא יבואו להחם בשבת, דרק רחיצה שאסור בשל שבת באיסור אסרו בכל אופן, כיון דיש לטעות שהוחמו באיסור כשרוחץ כל גופו נתנו להם דין הוחמו באיסור, אבל טבילה שמותר בכל אופן גם בהוחמו באיסור, שלכן אף למה שיטעו שהוחמו בשבת נמי מותר, ואינה שייכת להיות בכלל גזרת מרחצאות, אם לא דיגזרו מחדש ביחוד לאסור הטבילה בהוחמו בשבת בין באיסור בין בהיתר, וזה לא מצינו שאסרו, ומעצמנו לא נאסור, דאולי לא רצו לתקן איסור למנוע הטבילה. ול"ד לאם היתה גם טבילה בכלל גזירת מרחצאות שהיו צריכין אם לא היו רוצים לאסור הטבילה, לפרש שלא אסרו הטבילה למצוה אף שהיה לה להיות בכלל, אבל כיון שאינה בכלל הגזירה לא הוצרכו לפרש שלא אסרו. ולכן אף למחר ביום ואף בהוחמו בסאמאוואר, ואף כשגם החמין כשרין למקוה נמי מותר.

ואף להמג"א שאוסר ברחיצה גם בהוחמו בהיתר, כתב דנמי מסתבר שאין שייך לאסור אלא מחמת שיש עכ"פ רחיצה אסורה, כמו בהוחמו באיסור החמירו ברחיצה אף בשל היתר מהטעמים שיש לגזור בהם כדביאר, אבל אם לא היה כלל רחיצה האסורה מדינא לא היה מקום לאסור, ולכן בטבילה שליכא טבילה האסורה כיון שלאו ליהנות ניתנו אין מקום לאסור, אך אף אם נפקפק אליבא דהמג"א, מ"מ יש להתיר כיון שהרבה חולקין עליו, ומסתבר כדבריהם.

משכך בסוף תשובתו שם הורה למעשה מהלין טעמי דנראה למעשה להתיר לטבול בשבת אף בהוחמו בנתינת מים חמין שחימם ישראל בשבת, במקום שאי אפשר לטבול ביום אחר כבעובדא דידן, דכדאי רוב הפוסקים לסמוך עליהם נגד הר"ן, אף שכנראה גם הב"י הסכים לו. ואף בלא דוחק גדול היה אפשר לסמוך עליהם, וכ"ש בשעה"ד גדול כזה המדובר בתשובה שם, שבלא זה יבטלו בנות ישראל מפו"ר לגמרי, וגם יש לחוש שח"ו יבואו לידי מכשול, שאף על דעת יחיד היו יכולין לסמוך בשעה"ד גדול כזה כמפורש בגמ' ובפוסקים, וכ"ש שהמתירין הם רובא דרובא, וגם הוא במלתא דרבנן שאולינן לקולא. אך צריכה ליתן החמין אחר שכבר יהיו שם הצוננין במקוה, ולא חיישינן שתעשה להיפוך, אם גם החמין כשרין למקוה כמו שלא גזרו בשתיה, וכ"ש שהוא לצורך מצוה. ואם אפשר לה בפושרין תראה שיהיו רק פושרין, ואם קשה לה מותרת גם בחמין.

אמנם בענף ו' בתשובתו שם כתב דעדיין יש לעיין, דכיון דרק טבילה שרי מחמת מצוה, והרחיצה אסורה, א"כ תהיה אסורה משום מתקן בשבת, דלא שייך נראה כמיקר. ועיין בנובי"ת סי' כ"ו לענין מה שלא מיחה בנשים הטובלות בחמין בליל שבת, משום שיש לומר שלא גזרו בטבילה משום חמין כהק"נ, שג"כ עמד ע"ז דא"כ תהיה אסורה משום מתקן, ותירץ דרק לענין מים רעים שהיה מצוי הטבילה בהם כמו ביפים, ואולי עוד יותר הקשה בגמ' דהיה צריך לאסור הטבילה בהו בשביל מתקן, והוצרך לומר דגם ברעים נראה כמיקר בביצה דף י"ח, אבל לאחר דמשני נראה כמיקר שוב לא אסרו הטבילה כלל אף במקום שנזדמן שלא נראה כמיקר, כדמצינו ביום הכפורים שמותר מצד הואיל ובשבת שרי, גם ביוה"כ שרי בביצה שם, וכ"כ אמרינן הואיל ובצונן שרי גם בחמין שרי. צריך להוסיף שאף בזה"ז שרוב הטבילות הם בחמין, מ"מ כיון שהם לא אסרו אנן לא אסרינן, וגם אולי רוב הטבילות הם בפושרין שליכא איסור רחיצה אף בשל שבת, להשיטות שבארתי דלא סברי כהמג"א, וממילא מותר גם בחמין. ואף להמג"א יש להתיר, משום דרובן הם בפושרין דע"ש, אבל הוא טעם דחוק.

ובעובדא המדוברת שם כתב עוד טעם להיתר אליבא דהמרדכי סוף הלכות נדה, שהביא בשם בה"ג ותשובת הגאונים דאם טבילה בזמנה מצוה מותרת לטבול בשבת, והביאו הב"י, וכוונתו אף בלא טעם שנראה כמיקר כגון בזה"ז, והוא דלא כתוס' שבת דף קי"א שסברי דלא היו מתירין איסור מיחזי כמתקן בשביל מצות טבילה בזמנה, ומה שמקשה הגמ' בביצה שם מברייתא דחייבי טבילות טובלין כדרכן, צריך לומר לדידהו כתירוץ ב' דתוס' שם ובביצה, דמשמע שאף אם אין טבילה בזמנה מצוה נמי טובלין כדרכן אם רוצין. וא"כ לדידהו אף שלא בזמנה אם ביום אחר א"א לה לטבול נמי לא גזרו מצד מיחזי כמתקן לדחות מצות פו"ר, ועוד הוא כ"ש דמצות פו"ר ושבת מצוה רבה, ובפרט כשיש לחוש למכשול. וגם אם בשביל טבילה בזמנה לא גזרו, כ"ש כשתתבטל הטבילה לגמרי ולא תוכל ליטהר לבעלה לא גזרו. ואולי אף התוס' דפליגי הוא רק בשביל טבילה בזמנה סברי שלא הוי שרינן איסור מיחזי כמתקן, אבל לבטל לגמרי מצות טבילה גם לדידהו אפשר דהוי שרינן, ולכן דקדקו בלשונם וכתבו משום דטבילה בזמנה מצוה לא הוה שרינן, ולא כתבו סתם משום מצוה לא הוה שרינן, משמע דרק משום מצוה זו לא שרינן, אבל משום מצוה רבה כמו פו"ר ושבת שרינן.

ומינה מגיע לחידוש גדול שהיה נראה לחלק - דבזה"ז שטבילת נדה לא נטהרה אלא לבעלה, דאין לנו טהרות וגם לא נטהרה לטהרות דכלנו טמאי מתים אין שייך כלל גזירת מתקן, וראייתו דהא לכאורה קשה טובא, דהכא בביצה מקשה מ"ט אסור להטביל כלי בשבת, ואמרו בה רבה ור' יוסף ור' ביבי טעמים אחרים, והרי"ף פסק עוד לדינא דלא כרבא, והא ביבמות דף מ"ו מקשה על ר' יוסי דאמר אין מטבילין פשיטא, דכיון דא"ר יוסי תרתי בענין תקוני גברא בשבת לא מתקנינן, וא"כ הוי סתמא דגמ' כטעם רבא, ועוד מקשה פשיטא ולא צריך להשמיענו כלל, והכא בביצה לענין כלי מקשה מ"ט דאסור, ואומרים טעמים אחרים, והרי"ף פוסק לדינא דלא נאסר משום מתקן.

וע"כ צריך לומר דלא כל הענינים שוים, דגרות ודאי הוא תיקון גמור שנעשה בזה ישראל, ואולי א"צ לומר דמיחזי כמתקן אלא דהוא מתקן גמור, ואף שמדאו' ודאי אין איסור, דאף אם מתקן מה בכך דעכ"פ אינה מלאכה, אבל מדרבנן אסרו כיון דמתקן ממש הוא, ודמי למלאכה כמו מתקן כלי. וע"ז מקשה פשיטא דתקוני גברא לא מתקנינן, אבל הא דביצה שהוא רק לטהר מטומאתו אינו תיקון בעצם, דלא נעשה דבר חדש, ולא נשתנה מכפי שהיה רק שנסתלקה טומאתו, שמתחלה היתה הטומאה עליו רק עד שיטהר, וא"כ לא ניתקן בעצם, בזה סובר הגמ' של"ד למתקן, ולכן הקשה מ"ט אסור להטביל, ותירצו רבה ור' יוסף ור' ביבי טעמים אחרים, והרי"ף פסק כן דלא הוי כמתקן, ורק רבא סובר דמ"מ נראה כמתקן כלי, כיון דמתחלה היה טמא ולא היה יכול להשתמש בו לטהרות, ועתה יכול להשתמש בו.

ומצא בריטב"א יבמות שאומר ג"כ סברא זו שביאר, לתרץ קושית התוס' התם יבמות מ"ו ע"ז דאמר תקוני גברא בשבתא לא מתקנינן, הא לענין טומאה שרי לטבול בשבת משום דנראה כמיקר, ותירץ הריטב"א דשאני הכא שהוא תיקון גמור להכניסו תחת כנפי השכינה, ויש בו משום שבות, אבל התם דלא הוי תיקון גמור שריא מטעם דנראה כמיקר, עיי"ש. וכוונתו צריך לומר כדביאר שגבי גר הוא תיקון גמור בעצם, ולכן אסור מצד עצמו שדמי למלאכה, ולא רק משום שמיחזי כמתקן, ולכן אף שנראה כמיקר נמי אסור כיון דמצ"ע הוא אסור, דכי יהיה מותר לעשות מלאכה כזו שהרואים לא יבינו שהיא מלאכה. אבל טבילת כלים מטומאה לטהרה אינו תיקון בעצם, רק מחמת שנראה כמתקן ויבואו להקל גם בתקוני מנא, ולכן באדם שנראה כמיקר ולא נראה כמתקן מותר, ואף שהוא עצמו יודע דכוונתו לטבילה לא איכפת לן, כיון דלא מינכר ממעשיו.

א"כ חזינן מהריטב"א שיש חילוק בין תקוני הטבילות.

ואף התוס' יבמות שתירצו תירוץ אחר על מה שלא אמרינן בטבילת גר נראה כמיקר, משום דבעינן שני ת"ח עומדין בשעת טבילה, נמי יסברו דיש חלוק בין התיקונים, דטבילת גרות הוא תיקון גמור בעצם, ולכן אסור לכו"ע משום מתקן, ופשיטא הוא, ומטומאה לטהרה אינו תיקון גמור, ולכן לא סברי זה המקשה ורבה ור' יוסף ור' ביבי, ורק רבא סובר דמיחזי כמתקן. אבל לא נראה להו לתרץ בזה מה שלא אמרינן בגר נראה כמיקר, משום דמפרשי בנראה כמיקר לא משום דהרואים יחשבו שהוא מיקר, דעכ"פ הא הוא עצמו יודע שכוונתו לטבילה, ובפרט בדברים הצריכים כוונה לטבילה. וגם התירוץ על מים רעים וימות הגשמים דחוק, דהרואה ודאי לא יתלה במה שאירע לפעמים רחוקים שבא בשרב ומלוכלך בטיט ובצואה, אלא יאמר כפי האמת שהוא לטבילה, אלא מפרשי דכיון שעושה לתיקונו רק מעשה שעושה גם להנאתו, אין בזה ענין מלאכה, ולא יבא להקל מחמת זה לתקן כלי שהוא מעשה ממש, והוא כמו דתנן בשבת דף ק"ט כל האוכלין אוכל אדם לרפואה, ולא גזרו לשחיקת סממנים, דג"כ אין פירושו שלא ידעו הרואים שאוכלם לרפואה, אלא שכיון שעושה לרפואה רק מעשה שעושה גם לאכילתו, אין בזה גדר מלאכה, ולא יבא להקל מחמת זה לעשות רפואה גם במלאכה. וכן צריך לפרש בשבת דף נ"ג דבהמה שאחזה דם אין מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן, גזירה משום שחיקת סממנים, ואדם מותר משום שנראה כמיקר, דג"כ פירושו כיון שעושה לרפואה מעשה שעושה גם להנאתו, לא יבואו להקל מחמת זה לשחוק סממנים שהיא מלאכה. וזהו פירוש נכון מאד.

ולפי"ז ניחא ליה מה שיכול לטבול אף לתרומה וקדשים שצריך כוונה, וכן מה שיכולה לברך על הטבילה, דלפ"ז א"צ להסתיר מבני אדם שעושה לטבילה, דההיתר הוא רק מה שעושה לתיקונו מעשה שעושה גם להנאתו למיקר, ולא יגרע מה שמעשה זה הוא גם תיקונו. ורק לטבול כלים שמעשה כזה אינו עושה שלא לתיקון, מיחזי כמתקן שיבא להקל לתקן גם בדברים שהם מלאכה, כיון שגם עתה תיקן בדברים שהם רק לתקן. אבל אדם אף בימות הגשמים ובמים רעים, כיון שאירע לפעמים שרוחץ שם כשבא בשרב ומלוכלך בטיט, א"כ עושה מעשה זו אף להנאתו במים אלו, אף שהוא לפעמים רחוקים, מ"מ כיון שאירע שעושה זה לא מיקרי שעושה מעשה תיקון, אלא מתקן במעשה הנאה. ולכן הקשו שפיר דגם בטבילת גר מ"ט אסור לטבול, כיון דתיקונו הוא רק במעשה שעושה גם להנאתו, ולא גרע במה שהוא גם תיקון אף שהוא תיקון גמור. לכן הוצרכו לתרץ דכיון דבעי שני ת"ח לעמוד שם בשעת טבילה להודיעו המצות, שבאופן חדש כזה אין עושין להנאה, הויא גם הרחיצה כמעשה חדש שרק לתיקון הוא ואסור. אבל גם הם יודו שיש חילוק בין התיקונים, כדמוכרח כן לתרץ.

העולה מן הדברים הוא דסבירא ליה לדינא למעשה שאם אי אפשר לה ביום אחר לטבול, כעובדא דידן שיכולה לטבול אף ביום השבת סך הטבילות שנוהגות בחול, כדי שתהיה טבילה בלא פקפוק, ולברך בין הטבילות ובפושרין. ואם קשה לה מותרת אף בחמין, ואף בהוחמו ע"י ישראל במזיד, אך לא תשהה שם להנאתה. וכן רשאה לרחוץ מקום שנזדמן שנעשה חציצה מאחר החפיפה דע"ש, גם בפושרין, ולא תשפוך החמין רק אחר שיהיה שם צונן, אבל לא תאמר אפילו לעכו"ם שיחם לה, אלא אם יש שם חמין שחממו מעצמן כדרכן תערבם לטבול, וכתב דזהו הנראה למעשה בשעת הדחק גדול כזה, עד שירחם השי"ת ויבטלו הגזרות בקרוב, עכ"ד.

ובדברי יציב חלק אורח חיים סימן קס"ב כ' ע"ד השאלה במקוה נשים שא"א שיהיה חם בבוקר בש"ק לטבילת אנשים, כי אם ע"י שמתחיל להתחמם המקוה בשב"ק ע"י שעון אוטומאט, אי שרי לעשות כן.

דבגוף ההיתר לטבול במקוה חמה בשב"ק, כבר גילה דעתו ע"פ דברי הקרבן נתנאל פ"ב דשבת סי' כ"ב אות ק' שטבילה לאו בכלל גזירת רחיצה, והנוב"י מהדו"ת או"ח סי' כ"ד חיזק הדבר בטעמא, לרש"י בשבת ל"ט ע"ב בד"ה בכלי וכו' ואתי להחם בשבת כגון נותן צונן בחמין, הרי שודאי לא גזרינן שיחם בשבת להעמיד צונן אצל האור, אלא דחיישינן שיתן צונן לתוך החמין, ובטבילה במקוה בלאו איסור שבת א"א, שהרי אין טובלין בשאובין, עיי"ש. ולא ידע מה שהקשה עליו בחסד לאברהם מהדו"ק או"ח סי' ל', דזה רק לשיטת רש"י, אבל להרשב"א בדף מ' ע"א [בד"ה התחילו] הטעם משום דנחשדו למלאות היורה עצים ודולקת בשבת, וכן מבואר בירושלמי פ"ג דשבת ה"ג, וא"כ גם בטבילה במקוה יש לגזור מה"ט עיי"ש, ובאמת בר"ן במקומו שם הביא כן מהירושלמי, ופי' משום שמא יחתה, ועיין בשיורי קרבן שמה בירושלמי פ"ג ה"ג שמשום חשד, וכבר עוררו עליו מהר"ן, ופשטות הכוונה בירושלמי שממלאין עצים תחת הקומקום המלא מים, עיי"ש בפני משה, וא"כ מה הועיל בזה החסד לאברהם, דהרי סו"ס צריך לשפוך מהקומקום להמקוה, וזה א"א, שהרי אין טובלין בשאובין וכמ"ש הנוב"י.

והאריך בדבר שיש לפרש שהקמין הוא כעין דוד שמשימין בתוך המקוה, ומשימין בו עצים וכו', שלפי"ז היה אפשר להשוות שיטת רש"י להירושלמי דחייישינן שיתן לתוכו צונן, אבל להפשטות נראה כנ"ל שהקומקום הוא בחוץ ושופכין ממנו להמקוה, והארכתי בזה הרבה, אבל לגבי שאובין שכתב הנוב"י, היינו הך כמו לרש"י, ודו"ק. ההכרח שיהיה מ"ס כשרים, ולא שכיח שירבו עליו כ"כ מים חמין ולא גזרו רבנן, ולהדיא כן בחת"ס יור"ד סי' רי"ד ולגבי גזירת מרחצאות, ודו"ק. ואף להאוסר פושרין, משום חמין הוא, ודו"ק. וביתר שאת דוכי יש טבילה בחמין [תענית י"ג ע"א ובתוס' שם ד"ה טבילה], ומעיקרא דדינא דש"ס ל"ש במקוה כשרה הגזירה של רחיצה בשבת, דתרתי דסתרי אהדדי, וכמו שהאריך בזה בתשובה דלעיל מינה שם, ודו"ק.

וכבר בדברי חיים ח"ב או"ח סי' כ"ו כתב שכן נהגו גדולי הדור היתר בזה, והנח להם לישראל, אבל להשים מים חמין בשבת כתב דנ"ל שבודאי אסור ולא יניח, הגם ששמע מורין היתר גם בזה, אך נכון הדבר שלא לנהוג קולא בזה להחם חמין למקוה בשבת עיי"ש, ומאא"ז באבני צדק או"ח סי' ל"ז חזינן שהתיר להטיל ע"י גוי מים חמין, והביא שם גם מהסד"ט סי' קצ"ו ס"ק ט' בד"ה ובאמת שעיקרן ממעיין הנובע צונן, עיי"ש. ועיין באריה דבי עילאי יור"ד סי' י"א באריכות. ולפענ"ד שלקרבן נתנאל הנ"ל י"ל גם במי גשמים, שהכרח שיהיה מקודם מ"ס צוננין ואח"כ ישפכו לתוכו חמין, שבכה"ג לגבי טבילה אינה בכלל הגזירה, דהוי כפעולה שניה, ודו"ק. ובתשובות הנ"ל שכתבתי העליתי עוד כמה צדדים בזה דהוי כעין לרפואה, ודמקוה דרבים שאני, ודו"ק. והוסיף עוד דגם למ"ש המג"א שם בסק"ה וסק"ו זה ברחיצה, אבל למה דנהוג עלמא דאינה בכלל גזירת מרחצאות, אין זה כלל להתם, ואין חילוק בין הוחמו בער"ש להוחמו בשבת בהיתר. ומ"ש בדברי חיים הנ"ל לאסור להשים מים חמין בשבת, לא ביאר הטעם, ובפשטות נראה דחשש לאמירה לנכרי, אבל לא משום עצם גזירת מרחצאות, ודו"ק.

ולכן מסיק דלית דין צריך בושש לני"ד שמותר גם בכה"ג שמתחמם מאליו ע"י האוטומאט שכתבת, ולא נתווסף איסור משום מרחצאות בזה, ודו"ק, ולא נגזור גזירות מעצמנו, וגזירת שמא יחתה שאני שהיא גזירה כללית, ולהירושלמי הנ"ל שייך זה גם לרחיצה, עכ"ד.

טבילה בחמין שהוחמו מער"ש ובשבת רק שומר על חומם

ובשו"ת בצל החכמה חלק ד' סימן קל"ו נכנס לדון אודות המקוה טהרה השייכת לקהלתו, ועומדת תחת השגחתו, שפועל בשבת המכשיר הנקרא טערמאסטא"ט, וטובלין בה אנשים בשבת בבוקר כשהמים חמים, והלא לכאורה יש לתמוה ע"ז מהמבואר בשו"ע או"ח (סי' שכ"ו סעי' א')

דאפי' במים שהוחמו מערב שבת אסור לרחוץ בשבת כל גופו, ומכש"כ בנד"ד דהו"ל מים שהוחמו בשבת, שהרי אחר שמידת חום המים יורדת עד למעלה מסוימת, חוזרים המים ומתחממים עם הפסקת פעולת טערמאסטא"ט הנ"ל, ובמים המתחממים בשבת אפי' בהיתר אסור לרחוץ אפי' אבר אחד, כמבואר במג"א (שם סק"ו), וכ"כ גם המשנה ברורה (שם סק"ה) בשם הפוסקים והגר"א, ואיך יטבלו בהם כל גופם, ע"כ.

כתב שם דמ"מ אם לדינא יש תשובה, ומגיד קושט דבר אמת, כי כאשר נגמרה בניית המקוה דקהלתו יצ"ו עם טערמאסטא"ט כהנ"ל הורה לסגור לגמרי את ההסקה עם זמן הדלקת נר שבת, כדי שלא יתחממו המים בשבת. ולמחרת התאוננו הבעלי בתים כי המים היו רק פושרים קצת, קרוב לקרים. ואמרו שבכל הקהלות באירופ"ה וכן גם באמריקה המקואות חמין בשבת, ע"י שמשתמשים בהן עם מכשיר טערמאסטא"ט. בכן לא רצה להיות מחמיר בדבר שנתפשט היתרו בכל קהלות חרדיות, והסכמתי להתיר, שכן מבואר בס' ארחות חיים (ספינקא) בשם גדולי עולם להתיר טבילה בחמין בשבת, ע"ש (סי' שכ"ו סעי' א'). ויותר מזה ראה בשו"ת ישועות מלכו (חאו"ח סי' י"ט) שבק"ק ראדום ובק"ק טריסק פתחו עש"ק מבעוד יום את הקנה שהקיטור נכנס בו למקוה כל ליל שבת, והמקוה בבוקר חמה ביותר עד שבשר אדם נכוה, וכ' שם שכמדומה שמע שגם הגה"ק מהר"ש מבעלזא זצ"ל הנהיג כך, ואף שהגאון בעל ישועות מלכו מסיק שם שטוב להחמיר שלא יהא חם ביותר רק ממוזג ע"ש, גם אצלו הקפידו על כך לכוון את הטערמאסטא"ט על דרך שלא יהיו המים בשבת בבוקר רק ממוזגים ולא חמים ביותר.

עוד כתב שם דראה בהגהות הגאון מהרש"ם שבס' ארחות חיים (ספינקא, סי' תקי"א אות ג') שכ' לענין טבילה בחמין ביו"ט, דכיון שנזהרים בטבילת עזרא יטבלו גם במים קרים, שוב יש להקל משום צער וחשש סכנת נפשות, כמש"כ כה"ג המג"א סוס"י שכ"ט עש"ה. - ואמנם יש לחלק דשאני הך דסוס"י שכ"ט דאדם בהול על ממונו, וכדי להציל ממונו יכנס לסכנה, שאל"כ יהי' ממונו אבד, משא"כ טבילת עזרא הלא רק משום מצוה הוא בא לטבול, וכיון שיש חשש סכנה בטבילה זו אדרבה אסור לו לטבול, ואין בה מצוה כלל ולמה יטבול, אלא שכנראה ס"ל להגאון מהרש"ם זצ"ל, שכל כך נזהרים בטבילה זו עד שגם במקום שיש חשש סכנה כגון מים קרים, יטעה את עצמו לומר שאין בדבר סכנה ויטבול עצמו ובאמת יסתכן. ואינו מביא ראי' מסוס"י שכ"ט, רק שגם במקום שבאמת הי' אסור לו להכנס עצמו לסכנה וכגון בשביל ממונו, מ"מ כיון שהאדם מטבעו בהול על ממונו ויכניס עצמו לסכנה, על כן התירו לחלל את השבת, ומינה ראי' להתיר בשביל טבילת עזרא כמבואר.

ומביא ראי' לדבר שחששו חז"ל שאדם יכניס עצמו בשביל קיום מצוה, אף שבאמת לא הי' רשאי להכניס עצמו לכך, והוא מהא דאיתא בברייתא (סנהדרין י"א א') ת"ר אין מעברין את השנה אא"כ היתה צריכה מפני הדרכים ומפני הגשרים וכו', וברמב"ם (פ"ד מה' קדוש החודש ה"ה) כ' וז"ל: מפני הדרכים שאינן מתוקנים ואין העם יכולין לעלות וכו', ומפני הגשרים שנהרסו ונמצאו הנהרות מפסיקין ומונעין את העם, "ומסתכנים בעצמם ומתים מעברין את השנה עד שיתקנו הגשרים" וכו', עכ"ל. הרי בשביל קיום מצוה ירצו לעבור דרך הנהרות ויסתכנו, אף שבודאי אינם חייבים, ואדרבה אסורים להכניס עצמם לסכנה בשביל מצוה זו, אפי"ה הם לרוב חביבותם וזהירותם לקיים המצוה, יטעו עצמם ויחשבו שאין כאן סכנה ולבסוף יסתכנו, וה"נ בטבילת עזרא במים קרים וכמש"כ.

כן רצה להביא ראי' מהא דאיתא (ר"ה כ"א ע"א), ר"נ יתיב בתעניתא כולי' יומי דכיפורי, לאורתא אתא ההוא גברא, א"ל למחר יומא רבא במערבא וכו', א"ל דם תהא אחריתו וכו', ע"כ. וע"ש בפרש"י (ד"ה דם תהא) הריני מת על ידך שהזקיקני להתענות ב' ימים וב' לילות וכו', ע"כ. והדבר יפלא, שאם הי' חושש למות עי"כ לא הי' צריך, ואדרבה הי' אסור לו להתענות למחר, ואיך יהי' דם אחריתו.

ועי' בס' שו"ת שלמת חיים (ח"ב סי' כ"א) שכבר עמד השואל בזה, ע"ש, והגאון מהרי"ח זוננפלד זיעוע"י השיב לו, שאפי' אם מן הדין א"צ להתענות, ידע שהרבה לא יחושו ויתענו ויבואו לכלל סכנת נפשות, לכך הקפיד, עכ"ל. והיינו ג"כ כנ"ל, שלא יחושו ע"י שיטעו עצמם ויחשבו שלא יאונה להם כל רע כנ"ל.

ועוד רצה לומר בשו"ת בצל החכמה שם כי המים המתחממים בשבת בהיתר ע"י הטערמאסטא"ט הנ"ל, אין דינם כמים שנתחממו בשבת להיות אסור לרחוץ בהם אפי' אבר אחד בלבד, דכיון שבעצם נתחממו המים בע"ש, אף שכבר ירד חומם קצת וחזרו והוחמו ע"י סילוק פעולת הטערמאסטא"ט בשבת, מ"מ הרי בכניסת השבת היו המים חמים, וגם אח"כ כשנתקררו קצת לפני שחזרו והוחמו היו עדיין חמים קצת, נמצא שהם בעיקר מים שנתחממו מע"ש, ומותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, שהרי כל ראיות המג"א לאסור אפי' רחיצת אבר אחד במים שהוחמו בשבת, מיירי במים צוננים שהוחמו בשבת.

וביותר מזה ראה בס' מנחת פתים (חאה"ע בסופו, בהוספות לחאו"ח סי' שכ"ו סעי' א') שכ': אם החמין נצטננו אף שהוחמו בשבת, אם הוחמו בהיתר נראה דשרי לרחוץ בהם, עכ"ל. ור"ל דשרי לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, דכיון שהמים היו כבר חמים פעם אחת לפני השבת, שוב אף שנצטננו בינתים וחזרו והוחמו בשבת, אין דינם כמים שהוחמו בשבת לאסור בהם רחיצת אבר אחד, וכש"כ בנד"ד וכמש"כ.

ומ"מ נראה היה לו פשוט דהיינו דוקא כשהיו המים עדיין חמים בכניסת השבת, רק אח"כ נצטננו, בזה אם חזר והוחמו בשבת בהיתר אין דינם כמים שהוחמו בשבת, ומותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו גם להמג"א, כיון שכבר היו חמין בשבת זו ע"י שהוחמו בע"ש. אבל הוחמו בע"ש ונצטננו בע"ש, ושוב חזרו והוחמו בשבת בהיתר, דינם כמים שהוחמו בשבת, ואסור לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו לדעת המג"א.

ולכן מים שאת מידת חומם מכוונים ע"י טערמוסטא"ט, גם אם בעת כניסת היום היתה מידת החום פחותה ואח"כ נתוספה בשבת, כך שהמים נתחממו בשבת יותר ממה שהיו בעת כניסת היום, מותר להשתמש באותם מים בשבת, כדין מים שהוחמו בערב שבת.

ומסיק דהעולה להלכה הוא דאין לערער על המנהג לטבול שבת בבוקר במקוה מים חמים ממוזגים, ואפי' אם הם חמים קצת יותר. ובמים שנתחממו בע"ש, והם חמים עדיין בעת כניסת היום, אף אם אח"כ ירדה מידת חומם, ואפי' נצטננו לגמרי בשבת והוחמו אח"כ בהיתר בשבת, מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו כדין מים שנתחממו בע"ש. ומים שמידת חומם היתה פחותה בעת כניסת היום ונתוספה בשבת, דינם כמים שהוחמו בע"ש, אך מים שהוחמו בע"ש ונצטננו בע"ש, אפי' הוחמו אח"כ בשבת בהיתר, דינם כמים שהוחמו בשבת.

ובשו"ת שבט הלוי חלק ד' סימן ל"א הרבה לדון בשאלה זו אם המים כבר הוחמו בער"ש, ורצה רק לשמור חומן, וראשונה כתב בזה לאיסור בח"א סו"ס נ"ח, אמנם בח"ד שם כתב דכבר העירוהו רבים מדברי הגרעק"א בסי' שכ"ו דמשמע להיתר, אך זה לא מכבר נדפס ספר על הל' שבת שומר שבת, ושם החזיק מאד בדבריו, ומסייע שיטתו מדברי שאר ראשונים, ומ"מ מאן דמורה לכתחילה כהגרעק"א הרי יש לו עמוד העולם לסמוך עליו, ועוד כיון דהדבר נוגע בנדון שלכם לחימום המקוה באופן הנ"ל, יש לצרף להקל שיטת הסוברים דאין במקוה טהרה גזירת מרחצאות, כמבואר בקרבן נתנאל ובתשובת דברי חיים, ועכ"פ יש להקפיד שכבר יהיו חמין בערב שבת, וכ' דמ"מ אין דעתו להורות בירושלים עיה"ק שישנם מורים כדת.

בענין טבילה בבריכה

ויעויין במנחת יצחק חלק ו' סימן ל"ב שכתב בכלל ענין הטבילה בשבת בבריכה, דאם יש להבריכה הנ"ל דין קרפף עכ"פ, נלענ"ד דאין לטבול בה אף לטבילת עזרא או לתוספת קדושה קודם התפילה בש"ק, אף דלא ס"ל כשיטת האוסרין מטעם סחיטה וכיו"ב, כמבואר כ"ז בש"ע ופוסקים שם (סי' שכ"ו סעי' ז' וח'), אלא אדרבה אנחנו אשר קבלנו עלינו שיטת רבותינו הגו"ק זלה"ה, מצוה לטבול, מ"מ נראה דהיכא דיש במקום הטבילה משום כרמלית אין לטבול, וכמבואר בספר תהלה לדוד שם (ס"ק ט"ו) לענין טבילת אשה לבעלה, ומפרש בזה מה דהביא במג"א שם (ס"ק ח') דבאגור משמע דבנהר אסור, ודברי המהש"ק אינם מדוקדקים עיי"ש, והיינו משום דיש ג"כ משום חשש נשיאת מים שעליו ד' אמות, ושיטת גופו וקסמים שהביא המהרי"ל, והובא במג"א שם, משא"כ במקוה יש רק משום חשש סחיטה עיי"ש - וכתב לעי' ג"כ בכף החיים שם (אות כ"ו), שהביא כמה דברים שצריכים ליזהר בנהר, וסיים: ונראה שמפני זה צריך ליזהר שלא לרחוץ בנהר בשבת, דבנקל יבא להכשל ח"ו באיזה דברים הנז', עכ"ד.

* * *

בענין המנהג שלא להתקלח אפילו בצוננין

באגרות משה אורח חיים חלק ד' סימן ע"ד כ' מנהג מדינתנו שלא לרחוץ בשבת אפי' בצונן, האם אין להתקלח בצוננין גם ביום שרב. תשובה. בלא צער יש להחמיר, אף שלא מצינו בספרי רבותינו מנהג זה, אבל כשמצטער מחום היום רשאי להקל.

ובביאור תשובתו כתב בסימן שאחריו (סימן ע"ה) וז"ל: הנה מה שהשבתי בסימן דלעיל, שלא מצינו בספרי רבותינו מנהג לאסור להתקלח במים קרים בשבת, הוא אמת, דהמנהג שאיתא בתה"ד סימן רנ"ה ורנ"ו שנוהגין איסור בנהרות ובמקואות, הוא רק כשנכנס לתוכו, אבל לא שנהגו לאסור גם ברחיצה דשפיכת מים על גופו, כעובדא דלהתקלח שהוא עומד תחת המקלחת שבאים משם מים עליו דראשו וגופו. וכן מהרי"ל שהובא במג"א סימן שכ"ו סק"ח נמי הוא בנהרות, שהרי כתב משום שנושא מים שעליו ד"א בכרמלית, ומשום שיטת גופו, ולכן גם מה שכתב משום סחיטה לא קאי על רחיצה באופן ששופך מכלי על גופו.

ואף אם נימא שטעם סחיטה שייך גם ברחיצה כזו בביתו, מ"מ מה שלא נהגו ממש לא ילפינן אף שאיכא אותו הטעם ממש, וגם שאפשר שבשביל חשש סחיטה לחוד לא היו נוהגין איסור, דהא מדינא על הניגוב באלונטית לא גזרו לכו"ע בשביל חשש סחיטה, אלא בהבאה בידים מהנהר עד הבית פליגי שמא יסחוט כמפורש בשבת דף קמ"ז, אלא דוקא בשביל צירוף כל הטעמים נהגו.

ולכן ברחיצה ובפרט בבית שליכא אלא טעם זה, אין למילף, וא"כ לא מצינו כלל שאיכא גם מנהג כזה לאסור ליתן על גבי ראשו וגופו מים קרים להקר בשבת, שהוא ענין להתקלח מהמקלחת (שאור) שאיכא בכל בית שבפה.

אבל מ"מ ידוע שרובא דאינשי מעצמן בלא הוראה אין מתקלחין בשבת, ולא ידוע אם הוא מטעם שברוב השנה הא מתקלחין במים חמין מהמקלחת, שלבד איסור רחיצה בחמין אפילו מהוחמו מע"ש כל גופו כדאיתא בשבת דף ל"ט, הרי מים החמין שבכל בתי ערים הגדולות שבמדינתנו אמעריקא הם חמין שהוחמו בשבת שאסורין ברחיצה ובשתיה אף שהוחמו מעצמן, כדתנן בסילון שעשו אנשי טבריא בדף ל"ח, וגם בהוצאת מים החמים הוא מכניס תחתיהן מים צוננין להתחמם שהוא מלאכה דאורייתא, ומצד זה נמנעו אף מלהתקלח בשבת בימות הקיץ החמים להקר אף שהוא רק במים צוננין, ואולי הוא מצד שהחשיבו זה לעובדא דחול, שאם הוא מניעה מטעמים אלו יש להחשיב אולי זה למנהג. אבל אפשר שהוא גם מחסרון ידיעה לחלק, שא"כ אינו בחשיבות מנהג כלל דהוא כמנהג בטעות.

ועיין בש"ע סימן שכ"ו סעי' ד' שאיתא דמותר להשתטף בצונן אחר שנתחמם גופו אצל האש, שהוא איירי בכל גופו כברישא, ולא הזכיר המ"ב שלמנהגינו שאסור לרחוץ בנהרות ובאמבטיאות אף שהוא בצונן, אסור אף להשתטף כל גופו בכל אופן אף כשאינו מחומם מחימום אצל האש, משמע דלא ידע המ"ב כלל ממנהג כזה, וכן לא נמצא בשאר ספרי חכמי דורות אחרונים הידועים לי, הרי לא היה במדינותינו ביוראפ כלל מנהג לאסור להשתטף בצונן, אבל במדינתינו כאן באמעריקא שאיכא המקלחות, חזינן שאין מתקלחין בשבת אף בצונן, ולכן אף שלא מצינו בספרים שהיה מנהג כזה, שא"כ אפשר שמה שאין מתקלחין בשבת ע"י המקלחת להקר הוא בלא כוונת מנהג לאסור אלא מחסרון ידיעה, מ"מ יש להחמיר בלא צער משום דאולי הוא בכוונת מנהג מטעמים דלעיל, אבל כשמצטער יש להקל כדכתבתי, עכ"ל.

וכמדומני שמטו משמי' דהחזו"א לאסור גם במקלחות שלנו, והוא דלא כהאג"מ, וממילא לשיטתו יש לכאורה לחזור ולדון ענין הצער ע"פ הגדרים שהתבארו לעיל, ולסמוך על דברי הגרעק"א והרד"ך באופן שהוא ממש מצטער גמור, דלא מסתבר שמחמת המנהג הזה שלא להתקלח בצוננין יהיה יותר חמור מעיקר האיסור של רחיצת גופו בחמין, דהוא עצמו הותר במקום צער.

וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק חלק ו' סימן ל"ב וז"ל: ומה ששאל כהד"ג שליט"א וז"ל, ואגב אם מותר באמצע היום לטבול שם למיקר, כי ההיתר לטבול לפי התפילה, משום דנראה כמיקר, א"כ אף באמצע היום, ואם דהדרך באמצע היום לשחות, ואפילו אם הם לא יעשו כן, אסור משום מראית עין, ואפשר אפילו בלא מראית עין, שלא יבוא לשחות, ואיזה חילוק בין בוקר ובין צהרים וכו', עכ"ל. - ועוד הוסיף כהד"ג בשולי המכתב בזה"ל, ואיך הדין אם בביתו, מותר לו לקבל בשבת צרצור (שאויער טוש-מקלחת) קר למיקר, עכ"ל.

הנה בנוגע לבריכה הנ"ל, כבר הזכרתי לעיל, דאף בנוגע לטבילת עזרא יש להחמיר, ומכ"ש רק למיקר, דהרי כבר מבואר במג"א שם בשם מהרי"ל, דמנהג פשוט שלא לרחוץ אף בצונן, ולאו דוקא בנהר אלא גם במקוה, כמ"ש שם בשם התה"ד, ורק משום מצוה ס"ל לכ"פ להקל - וא"כ מטעם האחרון יש להחמיר אף בצרצור בביתו, אם לא משום מצוה, היינו לנתינת ט' קבין, וכתבתי מזה במקום אחר, מ"מ ראיתי באחרונים שמקילים במקומות החמים מאד כשהוא מצטער, עי' בקצות השלחן (סי' קל"ג) בבדי השלחן (סוס"ק ח').

מ"מ גם ע"פ האג"מ נראה שמה שנהגו למלא אמבטי, ולשטוף עצמו באופן שיושב בתוכה, הוא פשיטא דהוי בכלל האיסור, וכל דבריו אינם אלא לענין שטיפת כל הגוף במקלחת בעלמא. וכן מפורשים דבריו בחלק ג' סימן פ"ז וז"ל: ובדבר לרחוץ כל גופו בשבת באמבטי גדולה, הנה המנהג בכל המקומות שאין לרחוץ כל הגוף אפילו בצונן, כמפורש במג"א סימן שכ"ו סק"ח אפילו בנהר ובמקוה, ואם האמבטי הוא כלי הוא יותר חמור אפילו בצונן, כמפורש במג"א שם שהמרדכי פ' כירה אוסר מדינא, וכן הוא גם בתוס' שבת דף ל"ט, וכ"ש שהוא בכלל המנהג שאין רוחצין באמבטי ולא בנהר אפילו בצונן, ורק לטבול מקרי ולתוספת קדושה יש שנוהגין להתיר, עיין במ"ב ס"ק כ"ד ובביאור הלכה שם. ולדבריו ייתי לן חומרא עכ"פ שגם אם מצטער, מ"מ עדיף שישטוף עצמו באופן כזה של מקלחת משישטוף עצמו באמבטי, ע"מ להנצל מהמנהג הזה שלא לרחוץ גופו כלל אפילו בצוננין.

* * *

רחיצה במצטער

ביסוד האיסור משום שבות או גזירה

המבואר בסוגית הגמרא בשבת דף מ' א' דאיסור רחיצה בשבת כל גופו בחמין אינו משום שבות כלל כשאר איסורים דרבנן, ואינו אלא משום גזירה שהבלנין היו מחמין אותן בשבת וכו', וכן מודגש הדבר בדברי הרד"ך בפ"ו מהל' שבת ה"ו שכתב דכיון דכתב הרי"ף בפ"ב דביצה דרחיצה לאו דבר שחייבין עליו משום שבות ולא משום רשות ולא משום מצוה היא, אלא גזירה היא, וכי גזרי בשבת אבל ביו"ט לא, ה"נ לא גזרו במצטער. אך בתהלה לדוד סי' שכ"ו מבואר דינו דלענין מצטער הוא כשאר שבותים דאסור במצטער.

והנה ברחיצה בחמין כל גופו במקום צער אי התירו, מבואר באחרונים דהדבר תלוי בנידון מהו גדר איסורה, דהגרע"א כתב בסי' שכ"ו ס"א די"ל דמותר אף שאינו חולה כל הגוף, וציין למ"ש בסי' ש"ז ס"ה, ושם הביא ראיה ממה שהתירו לומר לעכו"ם להביא מים דרך חצר שלא עירבו לרחוץ בו המצטער, וכן כתב גם בשו"ת דברי יוסף להר"י אירגס סי' ס"ב. וכן כתב הרד"ך בפ"ו מהל' שבת ה"י, ובה"ו כתב דכיון דכתב הרי"ף בפ"ב דביצה דרחיצה לאו דבר שחייבין עליו משום שבות ולא משום רשות ולא משום מצוה היא, אלא גזירה היא, וכי גזרי בשבת אבל ביו"ט לא, ה"נ לא גזרו במצטער.

אמנם בתהלה לדוד סי' שכ"ו כתב שזה אינו עולה יפה לדידן שנוהגין דלא כהרי"ף, כמ"ש ברמ"א או"ח סי' תקי"א ס"ב דאסור לרחוץ כל גופו ביו"ט בחמין שהוחמו מעיו"ט, וא"כ הוי כשאר שבותים דאסור במצטער.

והנה בא"ר סק"א דקדק לשון הרמ"א דכתב ד'נוהגין' לאיסור רחיצה, דבאמת אינו אלא מנהג, אבל מדינא נ"ל עיקר כפסק הב"י דאפילו כל גופו בבת אחת מותר, דהא המתירים הם הגאונים והרבה ראשונים, ורק במקום שנהגו לאסור לא רצה להתיר, עיי"ש.

וכן כתב בשו"ע הרב סוף סעיף א' וז"ל: ואע"פ שהעיקר כסברא הראשונה בכל זה, מ"מ כבר נהגו במדינות אלו כסברא האחרונה, ואין לשנות המנהג, עכ"ל.

וכתב בשו"ת דברי יציב ליקוטים והשמטות סי' ל"ד שלפיכך במקום צער בודאי שיש לסמוך על רוב רובן של הפוסקים דס"ל דרחיצה מותרת ביו"ט, והיינו משום דלא הוי שבות כלל, ורק גזירה משום שהבלנין היו מחמין אותן בשבת וכו', כדאיתא בשבת דף מ' ע"א, וע"כ לא גזרו רק בשבת ולא ביו"ט, ולכן גם לענין מצטער י"ל דקיל משאר שבותים שלא התירו אלא בחולה ממש לשי' הסוברים כן בסי' שכ"ח סעיף י"ז.

ושם שלח למבואר בסדרי טהרה סי' קצ"ז סק"ט [בד"ה ובאמת] שכתב דאף דאנן לא קיי"ל כהרי"ף בזה, לאו משום דס"ל דבאיסור רחיצה איכא שבות, אלא משום דס"ל דכשגזרו ואסרו ברחיצה בחמין, אף ביו"ט גזרו משום הבלנין וכו', דס"ל דאסור מדאורייתא ב"י"ט לעשות מים חמין לצורך רחיצה, וא"כ כשגזרו על רחיצה בחמין משום הבלנין שהיו מחממים בשבת ואמרו מער"ש נעשה, אף ביו"ט יש לגזור כן, אבל לכו"ע איסור רחיצה אינה אלא גזירה, ולא משום שבות הוא, עיי"ש. ובסוגיא דשבת שם ראו שאין הדבר עומד להן, התירו להן חמי טבריא עיי"ש, ומוכח דלא הוי שבות גמור, וכיון שראו שהיה קשה להם הקילו בה הרבה, ודו"ק.

ובדברי יציב שם הקשה מהמבואר בשבת דף מ' ע"ב, ונפסק להלכה בסי' שכ"ו ס"ו, שלא יביא קומקומוס של מים חמין ויתן על בני מעים בשבת, וברש"י ור"ן כשהוא חש במעיו וכו' שמא ישפכו עליו ונמצא רוחץ בשבת בחמין, עיי"ש, ולהנ"ל הלא רחיצה גופא התירו למצטער.

והיה ניתן ליישב דשם הרחיצה איננה צורך הרפואה כלל, וממילא לא הוי בכלל ההיתר דמצטער. וכעין זה כתב שם ליישב בדוחק דהתירו רק היכא שעצם הרחיצה מועיל לו להקל מצערו, משא"כ בזה שחש במעיו דשפיכת החמין עליו לא יועיל לו כלום, לכן באיסורא קאי על הרחיצה.

ומה שנדחק בדבר, מבואר דהבין שכיון וא"א בלא החשש שפיכה, ממילא היה לנו להתיר את הדבר, ומסתפק בדבר הזה. וכתב ליישב באופן אחר, שיותר נראה דמיירי שחש בבטנו במיחוש בעלמא, והמתירים לא התירו אלא בצער גמור.

* * *

יסוד הדין דטבילת נשים בשבת

הנה במג"א הביא מהמהרי"ל והתרוה"ד שאין לאשה לטבול טבילה שלא בזמנה בשבת, כשהיה אפשר לטבול מער"ש, ובאג"מ או"ח ח"ד סי' ע"ה עמד על כך שיש חילוק גדול ביניהם, ואף יתכן שיש נפק"מ בדבר, דהנה התוס' יבמות דף מ"ו ד"ה תקוני הוצרכו לתרץ על מה שבטבילת גרים הקשתה הגמ' פשיטא לדר' יוסי כיון דתרתי בעינן, תקוני גברא בשבתא לא מתקנינן, ואע"ג דלענין טומאה שרי לטבול בשבת משום דנראה כמיקר, מטעם דשאני הכא דבעי שני ת"ח לעמוד שם בשעת טבילה, והקשה האג"מ אמאי לא מתרצי בפשיטות דתיקון דטהרה מטומאה אינו תיקון ממש אלא נראה כמתקן, כדמוכרח זה מהא דלענין טבילה מטומאה הוקשה לגמ' בביצה דף י"ח מ"ט אסור להטביל, ורבה ור' יוסף ור' ביבי הוצרכו לטעמים אחרים, ורק רבא אמר טעם דנראה כמתקן כלי, והרי"ף פסק דלא כרבא, ובטבילת גר ברור לגמ' שאיכא טעם תקוני גברא לאסור הטבילה, עד שהקשו פשיטא, וכדמתרץ הריטב"א ביבמות שם גם קושית התוס', דכיון שהוא תיקון ממש לא שייך להתיר בשביל שנראה כמיקר.

וביאר שהתוס' סברי דאף בטבילת אדם אינו כלום מה שהרואים שטובל יחשבו שהוא מיקר, דעכ"פ הא הוא עצמו יודע שכוונתו לטבילה, וגם התירוץ במים רעים ובימות הגשמים דחוק, דכל רואה ודאי לא יתלה במה שאירע לפעמים רחוקים שבא בשרב ומלוכלך בטיט ובצואה, ובודאי יאמרו שהוא לטבילה כפי האמת שמצוי טובא, ולכן פירשו התוס' דכיון שעושה לתיקונו רק מעשה שעושה גם להנאתו אין בזה ענין מלאכה, ולא יבואו להקל מחמת זה לתקן כלי שהוא מעשה ממש.

וכתב שהוא כהא דכל האוכלין אוכל אדם לרפואה (שבת ק"ט), ולא גזרו לשחיקת סממנים, דג"כ אין פירושו שלא ידעו הרואים שאוכלים לרפואה, אלא כיון שעושה לרפואה רק מעשה שעושה גם לאכילתו אין בזה שייכות מלאכה, שלכן כיון שאף במים רעים ובימות הגשמים אירע לפעמים שרוחץ אדם שם להנאתו, לא מיקרי שעושה מעשה תיקון גברא אלא מתקן במעשה הנאה. והוא פירוש נכון מאד, שניחא מה שמותר לטבול אף לתרומה וקדשים שצריך כוונה, וגם מה שיכול לברך על הטבילה.

ולפ"ז אף בטבילת גרים שהוא תיקון גמור לא היה שייך לאסור, והוצרכו לתרץ דכיון דבעי שני ת"ח לעמוד שם בשעת טבילה, הוא באופן שלא שייך לעשות כן להנאה, הויא רחיצה זו רק לתיקון הגברא להעשות גר ואסור, עיי"ש.

והוסיף האג"מ שם דלפ"ז אף לאחר שנהגו לאסור רחיצה בצונן בשבת, לא מסתלק טעם זה שתיקונו הוא במעשה רחיצה להנאה, שאין בזה שייכות מלאכה, דהרי אם היה אדם שלא היה חייש לאיסור זה כשהיה מתאוה מאד ליהנות לא היה שייך להחשיב זה איסור דמלאכה כשרוחץ לטבילה, דהוא רק דהטבילה שצריך גרם שיהיה לו רצון גדול ליהנות מרחיצה, וממילא הוא היתר ממש לטבול, דלא נהגו לאסור ליהנות מהרחיצה כשהוא לצורך טבילה.

וכתב דמסתבר דבהא דכל האוכלין אוכל אדם לרפואה, שלא יהיה לפ"ז איסור בשבת אף אם יהיה על האוכל איזה

אליבא דהלכתא
רשת כולל פרב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

איסור דרבנן כזה שלא גזרו במקום חולי לא יעשה איסור מצד איסור רפואה בשבת, דאיסור זה דרפואה הא אסרו דוקא לחולים, והרי עכ"פ חשיבות מלאכה לא שייך ברפואה באכילת הנאה, ולא גזרו איסור האכילה במקום חולי.

והוסיף דהיה מקום לומר דאף כשאיכא איסור גמור מלרחוץ, נמי לא שייך שיתחשב בשביל זה כשרוחץ לטבילה איסור מלאכה כיון שעושה הטבילה במעשה הנאה, שהרי אם היה עבריין על איסור ההוא או שהיה שוגג מהאיסור, והיה סבור שמותר לרחוץ להנאה, לא היה זה בחשיבות מלאכה.

וציין לדברי הריטב"א ביבמות דמפרש כפשוטו דנראה כמתקן זהו גופא האיסור, ובשביל דנראה כמיקר לא מיחזי כל כך כמתקן, היינו דהרבה רואין יבינו דאין להחשיב זה שנטהרו לתיקון, כיון דדבר מצוי ורגילות הוא ליטמא וליטהר בין כלים בין גברא, ואף אלו שמחזיקין זה לתיקון הא אפשר לא ידעו שהוא טובל, דיחשבו שהוא נכנס להמים להקר, שלכן מותר משום שלא נראה כמתקן, וכן משמע שמפרש כן גם רש"י, דהא מפרש במי איכא מידי דבשבת שרי וביו"כ אסור, דאמר רבא דאף דביו"כ ידעו הכל שהוא לטבילה שהוא תקוני גברא, משום שברור להו שמתענה לא אפשר למיסר, דלא שייך להחמיר לאיסור מלאכה ביו"כ משבת, שלכן אע"ג דלא נראה כמיקר ביוה"כ, שלא תחמיר לענין מלאכה ביוה"כ משבת, שפירוש זה צריך לפרש כשיפרש כהריטב"א שהנראה כמתקן הוא עצמו האיסור.

ולפ"ז בזמנינו שנוהגין לאסור הרחיצה בצונן בנהרות ובמקואות כדי להקר ולשאר הנאות וצרכים, הרי כשטובל בהם נראה לכל שהוא ליטהר, שהוא תקוני גברא, הרי היה לנו לאסור, אבל כיון שלא נאסר מדינא אלא שנהגו לאסור, הקילו לטבול למצוה, שלכן כשהיה אפשר לה לטבול קודם השבת, ואיחרה בשביל שקל לה למצוא רחיצה וכדומה, אין להקל, וכן כשאין בעלה בעיר כיון דאין טבילה בזמנה מצוה אין להקל.

וביאר האג"מ דנראה שפליגי ביסוד זה המהרי"ל ותה"ד, דמהרי"ל סובר כפי' התוס' שלכן לא שייך לאסור כל טבילה אפילו שלא בזמנה ואפילו אין בעלה בעיר, והוצרך לומר בטעם שנהגו שלא לטבול כשהיה אפשר לטבול מקודם בימי החול, משום חשש האיסורין שאפשר לחוש בטבילה בשבת משום סחיטה, ומשום שנושא מים שעליו ד' אמות בכרמלית, ומשום שיטת גופו וקסמים, וכתב דמהאי טעמא נהגו גם שלא לרחוץ אף בצונן, משום דטעם נראה כמתקן ליכא כלל, אבל כיון שלא חששו בגמ' לזה, והוא חומרא בעלמא שאחר זמן טובא התחילו לנהוג איסור בשביל חששות אלו, לא הנהיגו איסור זה כשזמן טבילתה אירע בשבת שלא היה אפשר לה קודם השבת.

אמנם התה"ד סובר כפי' הריטב"א, וכדמשמע שמפרש כן גם רש"י, שהנראה כמתקן הוא האיסור בטבילה, שלכן לאחר שהתחילו לנהוג שלא לרחוץ אף בצונן, שנסתלק טעם דנראה כמיקר, אסור מדינא דנראה כמתקן לטבול אף באינשי כמו שאסרו בטבילת כלים, שמ"מ כיון שאין איסור הרחיצה מדינא אלא ממנהגא בעלמא, לא נהגו לאסור בשביל זה טבילה המחוייבת. ואף שלכאורה הא חומרא מוכרחת היא מדינא דהאיסור ממש, מאחר שעכ"פ ידעו הרואין דרק בשביל טבילה נכנס למים ולא בשביל רחיצה להקר, נראה דהתה"ד סובר דאף שמה שיראו כמתקן הוא האיסור, נמי הוא דוקא כשיאמרו שהוא בשביל תיקון הטבילה לבד, ולא כשיאמרו דכוונתו גם ליהנות מהרחיצה, דזה יהיה מובן להם מה שמותר, ולא יבואו להקל גם לתקן כלי שהוא רק לתיקון הכלי, שליכא מציאות לעשות גם להנאה, ולכן כיון שבעצם מותר לרחוץ כדי להקר, ורק שנהגו, לא הנהיגו איסור רחיצה להנאה להקר וכדומה כשיש לו צורך לטבול, דבשביל צורך הגדול לא החמירו לאסור לרחוץ אז גם להנאתו להקר כיון שהוא צורך גדול, וכמו שודאי לא נהגו איסור הרחיצה כשאם לא ירחוץ להקר יחלה אף בחולי של צער בלא סכנה, משום דצורך גדול כזה לא הנהיגו לאסור, וגם לירד להקר בשביל צורך הטבילה נמי הוא צורך גדול, אבל טבילה שהיתה כבר זמנה בחול, אלא שבשביל איזו ניחותא שקל לה למצוא רחיצה בלילי שבת, או מפני שלא היה לה כח הרבה לא טבלה והמתינה עד לילי שבת, אין זה צורך גדול לה והחמירו גם בזה.

ומה שלא אסרו לתה"ד בטבילה שהיה אפשר לה בחול בשביל חששות האיסורים שהנהיגו שלא לרחוץ להקר, מבאר האג"מ דהוא פשוט שלא מסתבר לו שיאסרו טבילה בשביל דברים שלא חשו רבנן לאסור, ורק רחיצה שהוא דבר הרשות שייך שיחמירו עלייהו יותר מדינא, ולכן הוצרך לומר שמה שנהגו לאסור גם טבילה, הוא בהכרח משום דבשביל מה שנהגו להחמיר עלייהו ברחיצה דרשות, יש להיות ממילא איסור ממש דרבנן שאסרו להטביל מצד מתקן, מאחר שנוהגין איסור לרחוץ להקר, וזהו הטעם דאסור לטבול בשבת כשהיה אפשר לה לטבול בחול, והי"ל לאסור גם טבילה שזמנה בשבת, אבל נהגו בזה היתר מטעם שביאר.

וכתב עוד דאין הכרח לומר שיפלוג על מהרי"ל אף ברחיצת הרשות שאינו מצד חששת האיסורין, דאין לאפושי פלוגתא בלא צורך, וגם לומר שהטעם הוא משום סרך רחיצה בחמין הוא דוחק, מאחר דבהכרח איכא חילוק בין רחיצת חמין לרחיצה בצונן ברחיצה דפניו ידיו ורגליו, כדאיתא בריש סימן שכ"ו, אבל מחלוקתם הוא כדביאר.

והנה להמהרי"ל מובן אמאי התירו טבילה בזמנה, אמנם להתה"ד צ"ע, דהלא מתקן גמור הוא וכדהק' האג"מ, ושמא י"ל דכיון שהאיסור הוא רק מצד נראה כמתקן, נראה אינו לאחרים אלא לחז"ל. הרי שכל מה שנראה הוא מחמת שיש איסור, ובמקום צורך גדול אין את האיסור.

אחד מבני החבורה - קרית יובל

בענין רחיצה וטבילה בשבת, ובירור המנהג שלא לרחוץ בשבת לדעת השו"ע

א. פלוגתא דהשו"ע והרמ"א בטבילה שלא בזמנה

השו"ע בסימן שכ"ו סעי' ח' כתב דאדם מותר לטבול מטומאתו בשבת, ומפרש בטור מפני שנראה כמיקר, וכמבואר דבר זה בסוגיא דביצה י"ח ע"א דלב"ש אסור לטבול בשבת בין כלים בין אדם, ופירש רבא הטעם משום דמיחזי כמתקן, אך ב"ה פליגי וסברי דאדם שרי ליה לטבול מפני שנראה כמיקר. ומדברי השו"ע משמע שכל טבילה שרי בשבת, אפילו טבילה שלא בזמנה. אמנם הרמ"א ביו"ד סי' קצ"ז ס"ב כתב: ומותרת לטבול בליל שבת אם לא יכלה לטבול קודם לכן. ודוקא אם בעלה בעיר, אבל בלא"ה אסור. ומבואר דדוקא בטבילה בזמנה שרי, אך שלא בזמנה אסור, ולהלן יבואר באיזה דינים פליגי השו"ע והרמ"א. ונקט הרמ"א דטבילה שלא בזמנה היינו כשיכלה לטבול קודם בלי אונס, אך כאשר היה אונס או שאין בעלה בעיר חשיב נמי כטבילה בזמנה, משום דאיכא מצות עונה ופו"ר, יעו"ש. (והגם דמשו"ה הו"ל להתיר אף כשדחתה זמן הטבילה ברצון, ביאר המהר"ם שיק בסימן קפ"ז דהוא משום קנס, שכיון שדחתה טבילתה דוקא לשבת קנסוה, משום דלא התירו לה לטבול אלא בזמנה, יעו"ש).

ב. הטעם דנהגו לאסור טבילה שלא בזמנה

אמנם היא גופא צ"ב בדברי הרמ"א, דמאחר דבגמ' מבואר דטבילה שרי בשבת משום שנראה כמיקר, א"כ מ"ט אסרוהו. ויעויין במג"א סי' שכ"ו סק"ח משמיה דהמהרי"ל, דיפה נוהגות הנשים שאין טובלות שלא בזמנם בשבת, דמהאי טעמא מנהג פשוט שלא לרחוץ בצונן, וטעמא דשייך למגזר משום סחיטה, ומשום שנושא מים שעליו ד"א בכרמלית, ומשום שיטת גופו וקיסמים (עיין בסימן של"ט סעי' א' וסעי' ו'), ומבואר מדבריו דהטעם דאסרו טבילה שלא בזמנה הוא גופא מהטעם דנהגו בזמן המהרי"ל לאסור אף רחיצה בצונן, דהגם דמדינא מותר כמבואר בגמ' שבת מ' ע"א, מ"מ אסרוהו משום חשש סחיטה וכו', ומהאי טעמא יש לאסור טבילה.

אך המג"א בהמשך דבריו מביא טעם נוסף בשם תרומת הדשן, והובא במשנ"ב ס"ק כ"ד, וכן בדרכ"מ ביו"ד שם, דכיון דסוף סוף המנהג בזמנינו לאסור בשבת לרחוץ כל הגוף אפילו בצונן, תו ליכא להך טעמא דנראה כמיקר, דהא ניכר דהוא משום טבילה ומיחזי כמתקן. ומשמע דהמהרי"ל לא חשש לטעם שכתב תרומת הדשן, דלכאורה טעמו של התה"ד עדיפא, דהא לדבריו הדר טעמא שנראה כמתקן, דזהו דינא דגמרא, משא"כ למהרי"ל האיסור רק משום מנהג שנהגו בדורות אלו.

ג. הקושיא אמאי התירו טבילה בזמנה, והא סו"ס ליכא טעמא דנראה כמיקר

עוד צ"ב בטעמו של תה"ד, דא"כ היכא כלל שריא טבילה בזמנה, הלא כיון דסו"ס נהגו הנשים שלא לרחוץ תו ליכא לטעם הגמ' דשרי משום דנראה כמיקר. וכבר עמדו בקושיא זו הסד"ט, הלחם ושמלה יור"ד סי' קצ"ז, הפנ"י ביצה י"ח ע"א והתוספת שבת. ובשלמא לטעמא דהמהרי"ל לא קשיא, דהאיסור הוא משום שנהגו שלא לרחוץ בשבת אף בצונן, וי"ל דנהגו דוקא כשאין זה זמנה, ובמזיד שהשהתה טבילתה, אך לענין טבילה בזמנה לא נהגו כלל באיסור זה.

וכמבואר דבר זה בש"ך שם שחידש לענין ששכחה ליטול ציפורניה בטבילה שטבלה בליל שישי, ונזכרה בזה בע"ש, וכתב דכיון דמדינא כל טבילה שריא בשבת, אע"ג דנהגינן להחמיר בכה"ג לא נהגו. ואף כאן במש"כ דבכה"ג לא נהגו, מיישב רק מ"ט לא חששו לאיסור רחיצה, אך כלפי טעמא דהתה"ד דסו"ס נראה כמתקן לא אהני מידי.

[עוד חידש שם דממנ"פ מותרת לטבול, דאי מדינא אי"צ טבילה בכה"ג דשכחה ציפורן אז ליכא איסור כלל בטבילה כה"ג, דהא אי"ז כמתקן, וכל מאי דצריך לנראה כמיקר זהו דוקא היכא שהוא מתקן, אך הכא דל"ה מתקן ליכא איסור. ואי צריכה טבילה מעיקר הדין, וכהראב"ן דציפורן חייץ, צ"ל דזהו טבילה בזמנה, דכיון שלא נזכרה קודם הוי כלא יכלה, ובודאי שרי לטבול. ויעו"ש בגליון מהרש"א דהקשה ע"ד דהיאך כתב דאם לא צריכה טבילה מעיקר הדין ליכא איסור, והא איכא השתא איסור רחיצה, אך לפמש"כ הש"ך דבכה"ג שיש מצוה אפילו חומרא לא נהגו, מיושב שפיר].

ד. תירוץ הפנ"י והתו"ש והערה מתוספות

ויעויין בפנ"י שתירץ דודאי טבילה בזמנה גופא שרי אף שלא נראה כמיקר, ובמתניתין דביצה שם דהוצרך לטעמא דנראה כמיקר דמיירי בטבילה שלא בזמנה, וכמש"כ הש"ך דהא התם קתני דלב"ש מטבילין הכל מלפני השבת בין אדם בין כלים, ומשמע דהוצרכו לטבול כבר לפני שבת. ובפשוטו סברת הפנ"י דנראה כמתקן הוא רק איסור דרבנן, ובודאי דנדחה משום מצות טבילה.

ולפי"ז צ"ל דטבילה בזמנינו ס"ל להפנ"י דשרי אף שאין נראה כמיקר, וכל טבילות דידן חשיב נמי כטבילה בזמנה כמש"כ לעיל בשם הדרכ"מ שם והב"י דמשום מצות עונה ופו"ר חשיב זמנה, הגם דאין טובלות בזמן הראוי מן התורה ביום ז' לראייתן. אך כשיכלה לטבול מקודם ולא טבלה, בזה נהגו לאסור, משום דבזה הטעם שרי רק משום נראה כמיקר, והשתא שליכא לטעם של נראה כמיקר כיון דנהגו לא לרחוץ אסור.

ובלחם ושמלה ראיתי שתירץ ע"פ המג"א סי' תמ"ו סק"ב דכתב בשם השל"ה דמצות עשה דרבנן דחי שבות דרבנן, והכ"נ נדחה איסור נראה כמתקן משום מצות טבילה. ומה שהוצרך הגמ' שבת קי"א ע"ב ביצה י"ח ע"ב לטעם דביוה"כ שרי לטבול, דהואיל ובשבת שרי ביוה"כ נמי שרי, ולכאורה הול"ל משום דהאיסור נדחה, צ"ל דדוקא ביוה"כ חמיר טפי משום דאיכא א. איסור רחיצה. ב. איסור נראה כמתקן, אך טבילה בשבת גרידא דיש רק איסור אחד אי"צ לנראה למיקר. אך ע"כ לדבריו נמי צ"ל כהפנ"י, דהא בגמ' להדיא קתני דטבילה בשבת שרי משום שנראה כמיקר, והואיל ובשבת שרי מטעם הנ"ל, ביוה"כ נמי שרי. וכן מבואר בגמ' ביצה י"ח ע"א דביו"ט שרי משום שנראה כמיקר, וצ"ל דהתם מיירי שלא בזמנה, דאז בעי לטעם דנראה כמיקר, אך בזמנה שרי דמצות טבילה דחי לאיסור שבות דרבנן.

אלא דתירוץ זה נסתר מדברי תוספות שם קי"א ע"א דכתבו דליכא להעמיד ברייתא דכל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בשבת בין ביו"ט, דמשום דסבר הך תנא טבילה בזמנה מצוה שרי. אך למ"ד טבילה בזמנה לאו מצוה, אה"נ יהיה אסור ביוה"כ לטבול, ותירצו דמשום טבילה בזמנה מצוה לא דחיא לאיסור דנראה כמתקן, ובאמת הפנ"י כתב שתירוצו לא א"ש לפי תוספות, יעו"ש.

ה. תירוץ התוספת שבת וב' ביאורים בדבריו

והתוספת שבת תירץ דמ"מ אמרינן נראה כמיקר כיון דשרי מדינא להקר, ויש להסתפק בכוונת דבריו האם כוונתו דכיון דמדינא שרי, ורק משום המנהג נהגו לא לרחוץ ולהקר, אין בסיבה זו מספיק לראות הטובל כמתקן, אלא אזלינן בתר עיקר הדין, וכיון דמעיקר הדין חזינן ליה כמיקר א"כ שרי. ומה שאסרו בטבילה שלא בזמנה, דבכאן תוקף המנהג שייך דהוי כרחיצה בעלמא, וכמש"כ לעיל בשם מהר"ם שיק, או דזה קנס, או דאסרוהו מטעם דהוי כרחיצה בעלמא. אך צד זה תמוה, דאמאי נימא דמדינא שרי להקר, סו"ס בזמנינו ליכא לנראה כמיקר כיון דנהגו לא להקר. וע"כ נראה לומר דכוונתו דכיון דמדינא שרי, וחז"ל התירו לו לטבול, אין לנו לאסור מצד המנהג כשעתה זהו זמנו, ואפילו שהשתנה המצב מזמן חז"ל ובטל הטעם. וכצד זה ראיתי בשולחן שלמה שאין לנו להוסיף על גזירות חז"ל, וכיון שבזמנם היה מותר דלא נראה שזה מתקן, שפיר שרי גם בזה, ורק כשלא בזמנה ואפשר מאתמול עשו סייג שלא יבואו לידי סחיטה. וב' הצדדים הנ"ל שכתבנו בתוספת שבת, הובאו כב' תירוצים שונים באורחות שבת עמוד שכ"ב.

ובזה מבואר אמאי המהרי"ל שביק לטעמא דתרומת הדשן, משום דס"ל דנראה כמיקר שייך שפיר אף אחרי שנהגו לא לרחוץ, ולית לן לחדש כן אף בטבילה שלא בזמנה, וע"כ הוצרך לאסור מצד איסור רחיצה.

ו. בפלוגתא דהב"י והדרכ"מ בטבילה שלא בזמנה

והנה הבית יוסף ביו"ד סי' קצ"ז הביא דברי המרדכי דכתב בשם ר"ת דכיון דאסקינן טבילה בזמנה אינה מצוה, דהא נשי דידן אינם טובלות בז' לראייתן כדין תורה, ע"כ אסור לטבול בשבת וביוה"כ. אך ר' חננאל פסק דטבילה בזמנה מצוה, וכן נראה לר' יצחק או"ז, וכן בה"ג ובתשובת הגאונים ובספר התרומה, וכן עמא דבר דנשים טובלות בשבת. ומבואר בדבריו דלפי ר"ת אסור לטבול בשבת כלל אפילו שזה זמנה, כיון דחזינן דטבילה בזמנה לאו מצוה שהרי אינם טובלות בז' לראייתן.

ודברי ר"ת אלו צ"ע, דמהיכ"ת לתלות כל ההיתר דטבילה בשבת מצד טבילה בזמנה מצוה, והא בגמרא כלל לא הוזכר דתליא בהך, אלא בגמרא רק מבואר דכיון דנראה כמיקר שרי, ואדרבה הבאנו לעיל דתוס' בשבת קי"א ע"א נקטו דאין סיבה מצד טבילה בזמנה לדחות האיסור דנראה כמתקן, והיאך ר"ת תלה זאת בזה. ובפרט שבתוספות שבת קכ"א ע"א מבואר דלמ"ד טבילה בזמנה מצוה חייב לטבול בשבת, ולמ"ד טבילה בזמנה לאו מצוה יכול לטבול בשבת. ויש להוסיף דהא הש"ך והפנ"י שהבאנו לעיל הוכיחו דהגמ' בביצה מיירי בטבילה שלא בזמנה, מהא דמשמע דהאדם היה טמא כבר בע"ש, ובכ"ז שרי לטבול משום נראה כמיקר. וכבר עמד בקושיא זו הב"י שם, וכתב ואין דבריהם נראין לי, דכיון דכל נשי דידן אין טובלות בז' לראייתן אין חילוק בין נדחה ללא נדחה, לעולם יכולה לטבול בשבת, וכן עמא דבר. ואע"פ שכתבתי בסמוך דסוגיין דעלמא דטבילה בזמנה לאו מצוה, אפ"ל דס"ל דטבילת אדם בשבת מישרי שריא כדאיתא פ"ב דביצה. ואדרבה על המרדכי שאסר לטבול בשבת בשם ר"ת יש לתמוה, דההיא דפ"ב דביצה הויא תיובתיה, עכ"ד. ומבואר דהב"י פליג לגמרי ע"ד הראשונים הנ"ל, וס"ל דהא דנראה כמיקר מתיר ודאי אפילו טבילה לא בזמנה.

ויעויין בדרכ"מ שם שיישב קושיית הב"י, דאף דקתני משום דנראה כמיקר, עכ"ז על כרחך הוא תלוי עד כמה שיש מצוה לקיים הטבילה בזמנה דוקא ביום זה, אך למדו שטבילה לא מצוה לא סגי בנראה כמיקר.

ונראה לבאר פלוגתא דהב"י והדרכ"מ, דפליגי מה סיבת האיסור כשאדם טובל בשבת, דמבואר בגמ' דנראה כמתקן, ויש לחקור האם עצם הטהרותו של האדם הטמא הוי כמתקן, והיינו דמעשה הטבילה גופא הוי כתיקון כיון שהיה טמא ועתה טהור, או"ד דהמעשה תיקון של האדם לא נאסר מצד עצמו, דאי"ז תיקון ממש ולא ניכר, אלא שחז"ל אסרוהו משום התוצאה, דבתוצאה רק נראה כמתקן.

ולפי"ז י"ל דהמרדכי ס"ל כצד א', וממילא נראה כמיקר לא הוי עדיין סיבה להתיר, דסיבת האיסור משום שהוא מתקן, ומאי נ"מ שנראה כמיקר הלא הוא מתקן, וע"כ הוה פשיט"ל למרדכי ולר"ת דמיירי דוקא למ"ד טבילה בזמנה מצוה, אלא שבזה לבד לא סגי, דעדיין חששו חז"ל שמא יבוא לתקן כלי כיון שנראה כמתקן, וע"ז מהני הטעם שנראה כמיקר. אך הב"י ס"ל דסיבת האיסור רק משום התוצאה שנראה כמתקן, וממילא בנראה כמיקר גרידא סגי להתיר האיסור, ולא תלי כלל אי הטבילה בזמנה מצוה או לא.

ז. מבואר דהמנהג שנהגו לא לרחוץ בשבת אינו לדעת השו"ע וכן לדעת הרמ"א גופיה

ומדברי הב"י שם מבואר דלא חשש נמי לדברי המהרי"ל שאסר טפי מדברי המרדכי, דאפילו רחיצה אסורה לדבריו, והב"י הזכיר שם את התה"ד, אך נראה שלא חשש כלל לדבריו, ולכן פסק בשו"ע הכא דבצונן שרי רחיצה, ולא הביא המנהג שכתוב בתה"ד ובמהרי"ל. וממילא לפי"ז מבואר, א. דכל טבילה שרי בשבת אפילו שלא בזמנה, וכמו"כ לענין בעל קרי מה שחילק הביאור"ל בין אם טמא בשבת או לא אינו לדעת השו"ע. ב. מה שכתב המג"א והמשנ"ב שנהגו לאסור רחיצה בצונן, אינו לדעת השו"ע כלל.

ואדרבה נראה שבב' דברים אלו אף הרמ"א סובר כהשו"ע, דהלא לא הזכיר כאן דברי מהרי"ל ותה"ד כלל, לא בסעיף א' שהתיר השו"ע רחיצה בצונן, ולא בסעיף דידן לענין טבילה בשבת, ומשמע בדבריו שם בדרכ"מ דרק יישב דברי המרדכי, אך איהו גופיה ס"ל כמו שסיים שם: ומ"מ לא נראה לי להחמיר במקום שלא נהגו להחמיר, והוכיח זאת דהא ע"כ אנן לא פסקינן כהמרדכי, דלדבריו אסור לטבול בשבת בכל אופן, והיאך נשי דידן טובלות, וא"כ ש"מ דלא ס"ל כהמרדכי, וע"ז כתב: ונראה ליישב המנהג קצת, שלעולם סוברים כהמרדכי, אלא שס"ל דאף נשי דידן מה שטובלות כשלא יכלו לטבול קודם דזהו חשיב בזמנה, ורק שאנו חולקים על המרדכי, דאיהו סבר דבימינו אין כלל טבילה בזמנה מצוה, ואנן ס"ל כמש"כ תה"ד דמשום מצות עונה ופו"ר חשיב נמי זמנה.

אלא דיש להעיר דלפי"ז אף כשאין בעלה בעיר שרי לטבול, וכדמשמע מהב"י דמהלכות טבילה בשבת בכל גווני שרי, אכן ברמ"א שכתב ודוקא אם בעלה בעיר וכו', אבל בלא"ה אסור, משמע דאף דלענין יכלה לטבול קודם ולא טבלה מיקל הוא לטבול בשבת, אך לענין אם בעלה בעיר לא היקל בזה. וצ"ב מ"ש דאי ס"ל כהב"י דנראה כמיקר שרי, וכן ס"ל שלא נהגו באיסור רחיצה, א"כ הו"ל למישרי, והעירני לזה ידידי הרב מרדכי טביוביץ, וצ"ע.

והנה הבאר היטב סק"ה כתב: ועכשיו נתפשט המנהג להתיר בכל ענין, וכוונתו דהיינו אפילו טבילה שלא בזמנה שיכלה לטבול קודם. ותמה ע"ז הבית מאיר בהגהותיו על הבאר היטב, ולא ידענא ממי נמסר לו עדות זו, וחלילה לסמוך עליו, דאי"ז אלא לשון עצמו ולא בשם המג"א, אך לפמשנ"ת נראה דזהו דעת הב"י והרמ"א בסי' קצ"ז דל"ח לאיסור רחיצה בצונן שכתבו המהרי"ל ותה"ד. ולשון זה שכתב הבאר היטב מובא בעולת שבת, וזהו מקור דבריו, ובאור לציון דייק מדברי העו"ש דלאו דוקא טבילה שרו, אלא כל רחיצה בצונן, מכיון דלא חששו לטעם של תה"ד והמהרי"ל. וכ"מ בדברי הבא"ח דרחיצה בצונן שרו, ולא הזכיר מהמנהג שנהגו שלא לרחוץ. והנה דעת הראב"ד שאין לטבול בשבת כלל מחמת חשש סחיטה, דא"א ליזהר בשבת, ואפילו בטבילת מצוה ס"ל דאסור, והשיב עליו הבית יוסף (יו"ד סי' קצ"ט ס"ו) להוכיח מסוגיות הש"ס דחזינן דטובלים בשבת, ומש"כ הראב"ד דיש לחוש לסחיטה, העלה הב"י דכיון דקיי"ל דאין סחיטה בשיער אין לחוש לזה. ויש להאריך בזה, ואי"ה נכתוב בזה.

יהושע גלעדי - אלעד

בדין רחץ כל גופו אבר אבר והתנגב בנתיים

בשו"ע סי' שכ"ו ס"א אסור לרחוץ כל גופו אפי' כל אבר ואבר לבד, אפי' במים שהוחמו בע"ש, וכ' במ"ב סק"ב וה"ה רוב גופו דרובו ככולו. וראיתי בספר משנה הלכה שכ': והנה לכאורה מסתבר דאם מנגב האבר קודם שרוחץ האבר השני, אינו בכלל רוחץ כל גופו, ואל"כ יצטרך לומר דאף אם רחץ מקצת גופו בבוקר, אסור לרחוץ החלק האחר בערב, ולכאו' לא מסתבר, וצ"ע.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

טבילה שלא בזמנה האם שרי לטבול בליל שבת

א. ראשית כל עלינו לברר האם טבילה בזמנה מצוה או לאו, עיין יומא פח. שנחלקו התנאים אי טבילה בזמנה מצוה אי לאו, רבי יוסי בר חלפתא (עיין רש"י שם) ס"ל דטבילה בזמנה מצוה, ורבי יוסי בר' יהודה ס"ל דטבילה בזמנה לאו מצוה, וכן במסכת נדה כט:-ל. איתא דב"ש וב"ה ס"ל טבילה בזמנה מצוה, כדאיתא בברייתא שם, ולרבי יוסי בר' יהודה לאו מצוה, ועיין תוס' שם שמבארים דאליבא דרבי יוסי בר' יהודה לא נחלקו ב"ש וב"ה בדבר זה, והביאו תוס' שם את רבינו חננאל שפוסק כדעת ב"ש וב"ה שטבילה בזמנה מצוה, והתוס' שם חולקים עליו דמעשין בכל יום שאין לך אשה שטובלת בזמן טבילת נדה, ולא בזמן שומרת יום כנגד יום וכו', חזינא דפליגי אדברי רבינו חננאל. וכן עיין תוס' יומא ח. בד"ה דכולי עלמא, שהביא בשם ר"ת שפסק שטבילה בזמנה לאו מצוה, ומה שיסד רבינו אליהו הזקן באזהרות, טבילה בזמנה על ב' גדילים, כולו יסד דלא כהלכתא. וכן עיין ביצה י"ד: שהגמ' מבארת איך שרי לטבול בשבת, הרי מיחזי כמתקן, ומשני משום דמיחזי כמיקר, וגם ביום כיפור שרי משום דאמרינן הואיל ובשבת שרי, יום כיפור נמי שרי, ועיין תוס' שם בד"ה כל חייבי טבילות דמיירי דוקא למ"ד טבילה בזמנה מצוה, אבל השתא שכל נשותינו טובלות שלא בזמנן, דסופרות ז' נקיים מספק אם הן זבות, אינן טובלות בט' באב וביום הכיפורים. ומיהו יש לדחות דאפשר דמיירי נמי למ"ד אינה מצוה, כמבואר ביומא פח. וכו', "ומיהו בט' באב אין טובלין כרבי חנינא בן אנטיגנוס, דאמר כדאי הוא בית אלוקינו לאבד טבילה אחת בשנה וכו', ועוד אומר

ר"י דבזמן הזה לא טובלין לא ביום כיפורים ולא בט' באב, דדוקא הם שעסוקים בטהרות היה צריך לטבול מיד כדי שלא יטמאו הטהרות, אבל השתא דטבילה אינה באה אלא לטהר לבעלה יכולה היא לרחוץ ולחוף ערב יום הכיפורים כדי שתסרוק שערה, וחופפת מעט למוצאי יום הכיפורים משום דצריך לחפיפה סמוך לטבילה, וכן בט' באב דהא אפילו תטבול ביום הכיפורים ובט' באב אסורה לבעלה", עכת"ד. (לפי דבריו משמע שבשבת שפיר יכולה לטבול, דהרי מותרת לבעלה, ויש לעיין כמו מי ס"ל, דאי טבילה בזמנה מצוה מובן שטובלת גם בשבת, ואי נימא דלאו מצוה אמאי שרי, דהרי מתוס' משמע שגם למ"ד אינה מצוה אפשר לבאר את דברי הברייתא שטובלת ביום כיפור, וע"ז קאי ר"י, ויש לפרש שמהני משום שס"ל דאין איסור טבילה בשבת משום דמיחזי כמיקר, כמו דאיתא התם בסוגיא, ועיין בב"י בסימן קצ"ז, ודו"ק).

ב. הטור ביו"ד סימן קצ"ז הביא מחלוקת הנ"ל וז"ל: "ורבינו חננאל פסק טבילה בזמנה מצוה, הלכך מצוה שתטבול מיד אחר שיכלו ימי ספירתה, ורבינו תם פסק דטבילה בזמנה לאו מצוה וכו'". הב"י הקשה על דברי רבינו הטור מה הוסיף על דברי רבינו חננאל הלכך וכו', הרי זה גופא מה שרבינו חננאל סובר, "אלא ד"ל שרבינו (הטור) מיירי בנשי דידן דאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליו ז' נקיים, ואיכא למימר דטבילה דידהו לאו בזמנה, דהא בעלמא אותה ראיה בזמן נדות, ולא היתה צריכה מן התורה לספור אלא ששה, והן סופרות שבעה נקיים, או בזמן זיבות ולא היתה צריכה אלא לשמור יום כנגד יום וכו', וכיון דלאו בזמן מן התורה היא, לא הויא מצוה, לכן כתב דליתא, אלא כיון שאינן מתעכבות מלטבול אלא מפני תקנת חכמים, כשמגיע זמן שקבעו לה חז"ל שפיר מקרי בזמנה", ע"כ. ועל פי דברים אלו אזלא הוכחת התוס' (נדה ל. הבאנו דבריו לעיל) לומר שהאידנא קיי"ל כמ"ד טבילה בזמנה לאו מצוה, דהרי טובלת בזמן שחכמים תיקנו לה. ויש לבאר שטבילה בזמן שקבעו חכמים הויא מצוה, משום מצוה לשמוע דברי חכמים. (וכ"כ בספר לבושי עוז להגר"ע אויערבאך שליט"א).

עיין בב"י בשם הגהות מיימוניות (פ"ב מאיסורי ביאה ה"ד) דלרבינו חננאל טובלת אפילו אין בעלה בעיר, וכן הוא במרדכי בשבועות סימן תשל"ד "וכן הצריך רבינו שמשון את ביתו לטבול בזמנה אפי' בחורף, ואע"פ שאין בעלה בעיר, וכן הביא בשם הסמ"ג, ומזה מוכיח שלמ"ד טבילה בזמנה מצוה אפילו בזמן הזה, ואין לומר שלפ"ז תטבול ביום כיפור ובט' באב, דהרי כבר הבאנו לעיל דברי התוס' בביצה י"ח דס"ל דדוקא לדידהו שהיו עסוקים בטהרות, משא"כ לדידן דטובלת כדי ליטהר לבעלה לא תטבול, דהרי ימים אלו אסורים בתשמיש", וכדברי רבינו חננאל ס"ל גם לרבינו יצחק או"ז וכן בה"ג. ובתשובת הגאונים ספר התרומה הביא דבריהם, וכן המרדכי בשבועות סימן תשנ"ב. וע"ש שבריש דבריו הביא את שיטת רבינו תם דס"ל דטבילה בזמנה לאו מצוה, "ומתוך כך אוסר לטבול בשבת וביום הכיפורים", ומסיק שם דהלכה כרבינו חננאל, ולכן טובלת בשבת, ע"ש.

ג. עיין בדברי הב"י שאחר שהביא פלוגתא הנ"ל, אע"פ שנראה שרוב הראשונים ס"ל שטבילה בזמנה מצוה, מסיק וז"ל: "כבר כתבנו בהל' ט' באב ובהל' יום הכפורים שמהרי"ק (שורש ל"ה ענף ג') כתב שלא נהגו לטבול אפי' בימי אבלה, וכ"ש בט' באב וביום הכפורים, ואני אומר דבלאו הכי סוגיין דעלמא כמאן דאמר טבילה בזמנה אינה מצוה, שהרי אין לך אשה טובלת כשאין בעלה בעיר, ומ"מ נראה שאם בעלה בעיר מצוה לטבול בזמנה, שהרי מצינו בעירובין ס"ג: דיהושע נענש על שביטל את ישראל מפריה ורביה לילה אחד, ואם היא מתאחרת מלטבול כדי לצער את בעלה עבירה היא בידה, וכתוב בספר הזוהר וכו', ע"ש. נראה מדבריו שאע"פ שאין חיוב לטבול בזמן, מדין טבילה בזמנה מצוה, אבל שפיר יש לטבול משום פריה ורביה, וכן פסק להדיא בשולחנו הטהור סימן קצ"ז סעיף ב' "אם בעלה בעיר מצוה לטבול בזמנה, שלא לבטל מפריה ורביה אפילו לילה אחת", עכ"ל. וכן ציין שם הבאר הגולה באות ד', וכן עיין ט"ז ס"ק ב', ואין לדייק שדוקא משום מצות פריה ורביה, אבל משום מצות עונה לחוד אין כל כך מצוה, עיין בזה מה שכתב רי"ח טוב בשו"ת רב פעלים חלק אבן העזר ח"א סימן ח' בשם רבינו האר"י ז"ל, שעל פי הסוד יש תועלת מן הזיווג זה של עקרה ושל מי שפסקה לילד ושל מעוברת ושל מניקה, וכאשר מפורש יוצא בשער טעמי המצוות לרבינו ז"ל בפרשת בראשית, יעוין שם. וגם על פי הפשט יש חיוב עונה בזה כמפורש בשו"ע ובפוסקים, ואביא לך ראיה גמורה בסיעתא דשמיא דיש מצוה בזיווג זה, דאיתא בגמ' דעבודה זרה ה. אמר ריש לקיש בואו ונחזיק טובה לאבותינו, שאלמלא הם לא חטאו אנו לא באנו לעולם, שנא' אני אמרתי אלוהים אתם ובני עליון כולכם, חבלתם מעשיכם, אכן כאדם תמותון, ואמר בגמ' למימרא דאי לא חטאו לא היו מולידים, והכתיב פרו ורבו, ומשני עד סיני, ומקשי בסיני נמי כתוב לך אמור להם שובו לאהליכם, ומשני לשמחת עונה, ע"ש. נמצא אע"ג דלא יולידו שכל נשיהם המה כמו נשים זקנות דלא חזו להוליד, עם כל זה הגיד להם מפי הגבורה שלא יפרשו משמחת עונה, אלא יקיימו מצוה עונה כנהוג, והיינו טעמא כמו שכתב רבינו האר"י ז"ל שעכ"פ יש תועלת בזיווג שלהם למעלה וכו', ע"ש. וכן כתב בספרו בן איש חי שנה ב' פרשת וירא אות כ"ד, והביא שם מדברי גאון עוזינו מרן החיד"א שכותו יגן עלינו במדבר קדמות דף פ"ג, מדברי הזוהר הקדוש בכתיבת יד וז"ל: "אמר רבי שמעון לעולם יקיים אדם מצות עונה בזוגתו לשם שמים, שכל אותם וכו' אף שהיא עקרה וזקנה אינם הולכים לאיבוד, אלא הקב"ה מצוה למלאך הממונה שישמרם לעתיד לבא ויהיה לו בנים רבים", עיין שם, עכ"ל. וכן נראה להדיא בתרומת הדשן סימן רנ"ה שמותר משום מצות עונה. וכן פסק בשבט הלוי סי' קצ"ז אות ג', ואפילו לשאר קריבות כמו שמוכח בש"ך ס"ק ג', ע"ש.

ד. לפי דברי הב"י דס"ל טבילה בזמנה לאו מצוה כדעת ר"ת, מאידך המרדכי הביא בשם ר"ת דאסור לטבול בשבת, והקשה עליו הב"י דהרי מהסוגיא ביצה י"ח: מבואר שמותר לאדם לטבול בשבת קודש משום דמיחזי כמיקר, וא"כ לעולם מותר לטבול בשבת קודש בלי שום פקפוק, ומבואר בדבריו שם שאפילו שלא טבלה בזמן שהיתה יכולה לטבול אין שום איסור בדבר, ועי"ש שנשאר בקושיא על המרדכי. איברא דשפיר חזינא בדברי התרומת הדשן בסימן רנ"ה שגם נתקשה בדברי המרדכי הנ"ל, ועיין גם בב"ח שהאריך להוכיח מכמה מקומות שדעת ר"ת שמותר לטבול בשבת (בריש דבריו, דבמסקנא מבאר שדעת ר"ת לאסור טבילה בשבת), הגם דס"ל שטבילה בזמנה לאו מצוה, וע"ש שכיון בתירוצו לדברי תרומת הדשן וז"ל: "ויש לומר שלא אסר ר"ת לטבול בשבת אלא כשאין בעלה בעיר, אבל כשבעלה בעיר מותרת לטבול בשבת, אע"ג דטבילה בזמנה אינה מצוה, מ"מ איכא מצות פריה ורביה ומצות קיום עונה, וכן מסיק בתרומת הדשן שם", עכ"ל.

ה. הב"י הביא בשם האגור (סי' אלף שפ"ג): נשאל מורי אבי מהר"י לנדא על אשה שאירע זמן טבילתה בליל חמישי, ונאנסה שלא טבלה, אם יכולה לטבול בליל שבת, והשיב דאינה יכולה לטבול הואיל ואידחי זמן טבילה, וכ"כ מהר"י מולן ז"ל וכו'... והב"י דחה דבריו משום דס"ל דטבילה בזמנה לאו מצוה, ומותר אפילו בשבת לטבול משום דמיחזי כמיקר, כדאיתא בביצה י"ח:. ועיין דרכי משה שהביא דדברי תרומת הדשן הנ"ל "דכיון דהאידנא בזמנינו כו"ע זהירי שלא לרחוץ כלל בשבת אפילו להקר, בין בנהר בין במקוה וכו', וא"כ ליכא למימר דאדם נראה כמיקר, דהא נזהרים להקר, ומוכח מלתא דלטבול מכוין, ונראה כמתקן, ומטעם זה נראה דנהגו הנשים ליזהר שלא לטבול בשבת כלל אא"כ בעלה בעיר, ולא היה אפשר קודם, דבכהאי גוונא הוי טבילת מצוה משום עונה, לפי מאי דנהוג עלמא סתם איסור הרחיצה, ע"ש. ופסק כדבריו בהגהותיו על השו"ע סעיף ב' וז"ל: "ומותרת לטבול בליל שבת אם לא יכולה לטבול קודם לכן, ודוקא אם בעלה בעיר, אבל בלאו הכי אסור, ואם היה אפשר לה לטבול קודם לכן, כגון אחר לידה, או שלא היה בעלה בעיר ובא ערב שבת, יש אומרים שאסורה לטבול, וכן נהגו במקצת מקומות, אבל במקום שאין מנהג אין להחמיר וכו', ע"ש. הרי דלעיקר ס"ל כדעת הב"י שמותר בכל גוונא, אבל במקום שנהגו להחמיר יחמיר כדברי התרומת הדשן, ונראה מדבריו שאפילו שאין בעלה בעיר ובא בערב שבת, אע"פ שהיתה יכולה לטבול קודם, שפיר יכולה לטבול משום שלא פשעה, וכן הבין הב"ח בדברי התרומת הדשן, אלא שהט"ז בס"ק ד' חלק עליו בזה, וס"ל שתרומת הדשן לא התיר היכא שהיתה יכולה לטבול ביום חול ובעלה הגיע ע"ש, לכן האריך לתמוה על דברי הרמ"א, ולעומת זאת עיין בש"ך בס"ק ג' שביאר בדברי התרומת הדשן כמו הרמ"א, והתיר בכל גוונא כשבעלה הגיע בערב שבת [עיין בדרכי משה ביאור נוסף על המנהג, אבל מכיון שלהלכה לא הביא טעם זה לא כתבנו, ועיין באורך בספר קנה בושם, ומה שביאר דברי הדרכי משה, ודברי פי חכם חן].

ו. הב"ח כתב לחלוק לגמרי על דברי הרמ"א שאם לא טבלה בזמנה משום כל סיבה שתהיה, לא תטבול בשבת מן הדין, משום דקיי"ל כרבינו חננאל דטבילה בזמנה מצוה, וכן ביאר בדעת האגור הנ"ל. וע"ש שביאר במסקנתו שלדעת רבינו תם אין היתר כלל לטבול בשבת כדברי המרדכי כפשוטו, לכן מה שנוהגות לטבול בשבת האידנא משום דס"ל כמ"ד טבילה בזמנה מצוה. ועיין בנקודות הכסף שהאריך לחלוק עליו, והוכיח שקי"ל כמ"ד טבילה בזמנה לאו מצוה, וס"ל לעיקר כדעת הב"י שאפילו בשבת טובלת, ואפילו שנדחה, אלא מכיון שנהגו להחמיר האידנא ביולדת, וכהאי גוונא בענין לטעמו של התרומת הדשן דהאידנא נזהרין להקר, ומוכח מילתא דלטבול כמיכוין ונראה כמתקן, ולכן היכא שאין בעלה בעיר והגיע בע"ש מתירין בכל גוונא, וכן הביא בשם מהר"ם מלובלין סימן כ"ג וע"א. ולפ"ז גם הש"ך ס"ל כדעת הב"י, רק שלפי הב"י ס"ל דאין מנהג להחמיר כלל, ובכל גוונא טובלת בשבת אא"כ פשעה, כמו שנבאר לקמן בשם המסגרת השלחן, ולפי הש"ך דס"ל כמו המנהג, וכ"פ צריך סיבה טובה למה שלא טבלה בזמן כדי שנתיר לה לטבול בשבת, ולפי הט"ז דוקא באונס.

ז. עיין בשו"ע או"ח סימן שכ"ו סעיף ה' שכ': "שאדם מותר לטבול מטומאתו בשבת", עכ"ל. והמ"ב שם בס"ק כ"ד כתב וז"ל: "ונוהגות הנשים שאינן טובלות שלא בזמנן בשבת, וכתבו הפוסקים דיפה נהגו משום דכיון דהמנהג בזמנינו לאסור בשבת לרחוץ כל הגוף אפילו בצונן, א"כ ניכר שהוא משום טבילה ומחזי כמתקן וכו'", חזינא דפסק כדברי התרומת הדשן, רק שלא מבואר שם בדבריו אי ס"ל כדעת הש"ך שאם בעלה לא בעיר והגיע בערב שבת, והיתה לה אפשרות לטבול לפני זה, מותרת לטבול, ולא חשוב פשיעה, או כדעת הט"ז שמחמיר בדבר. וצריך לבאר שכל דבריו לבני אשכנז, אבל המנהג לדידן הוא כדברי מרן הב"י שקיבלנו הוראותיו, וכן כתב להדיא הרב פעלים בחיו"ד חלק ד' סימן י"ב, ולכן בנות ספרד יכולות לטבול בשבת קודש בכל גוונא. וכן כתב בספר שלחן גבוה של הגאון מהר"י מולכו: "ופה שאלוניקי נהגו לטבול בליל שבת אף שלא בזמנה, שהרי מעשים בכל יום שבאים מן הדרך, ואשתו טובלת אף שעברו עליה כמה ימים מזמן טבילתה, וכן כתב רבינו בב"י", ע"ש. וכן כתב בספר מסגרת השלחן ס"ק ה', והמעיין בדבריו שם יראה דבמקום פשיעה יש לאסור, ולכן המ"צ יראה בעיניו הדרך הישר לפי הענין להקל או להחמיר. נמצא שלבני ספרד רק אם פשעה יש לאסור, ולבני אשכנז שנהגו להחמיר אם יש טעם נכון להסביר אמאי לא טבלה ביום חול שפיר יש להקל כדברי הש"ך.

וראיתי בשיעורי שבט הלוי סימן קצ"ז אות י' וז"ל: "וכן המנהג אצלינו דשרי, ונחשב מקום שלא נהגו להחמיר, אלא דיש מחמירים כשבעלה בעיר ויכולה לטבול, אך למעשה רוב הטבילות מותרות בליל שבת, ונראה דיש להקל בטבילת ליל שבת שלא לחפש חומרות למנוע טבילה, חוץ מפשיעה בכל שיש איזה סיבה שרי, וכמשי"ת בדברי הש"ך. וגם נראה דהיום מצוה להתיר לטבול בכל הזמנים שאפשר לטבול ולהטהר, דהדור חלש והמכשולים רבים, וביחוד באיסור ליל שבת דמדינא דגמ' שרי דנראה כמיקר, והוא חידוש מהפוסקים אחרונים", עכ"ל. שוב ראיתי שכן כתב להביא בתשובה בח"ד סימן ק"ז: "אבל בעניותי פה אה"ק ובקהילתינו אין להחמיר בכלל זה, ופשוט לפסוק כהגאון סדרי טהרה בס"ק ד' דהקיל בכל אופן כשבעלה בעיר אפילו פשעה ולא טבלה בימים שלפני השבת, ומכ"ש באונס כל דהו, אב"א אונס הגוף ואב"א אונס דצניעות וכו'", ע"ש. אלא דיש להעיר שבתשובה משמע אפילו פשעה, וצריך עיון בזה, ועכ"פ ודאי שצריך להיות מתון בדבר, כמו שכתב המסגרת השלחן. וכן ראיתי בספר לבושי עוז שאסר בפשיעה, וע"ש שהביא מעשה באשה שהורו לה לבדוק ראשון ושביעי, ובבדיקה של יום ראשון היתה שאלה, והלכה לשאול אחרי כמה ימים, והרב הורה להתחיל לספור מתחילה, ובמנין השני עלתה טבילתה בשבת, והגרי"ש הורה שלא תטבול בשבת משום שאם היתה שואלת קודם לא היה חל טבילתה בשבת, וחשיב פשיעה, ע"ש. ועיין בפתחי תשובה ס"ק ד' שבמקרה שהיתה יכולה להתחיל למנות מיד, ולא צריכה לחכות לה' ימים כדי להתחיל את הספירה, והיא החמירה על עצמה וע"י כך חל טבילתה בשבת, אישרו לה לטבול. ולכאו' ביאור הדבר משום שזה חומרא שאין לה טעם, אבל בנידון של הגרי"ש יכול להיות שעדיין נחשב לשוגג, ודמי טפי למה שהפתחי תשובה בס"ק ג' מביא מהנודע ביהודה תניינא חיו"ד סוף סימן קל"א באשה שהיה זמנה ללבוש לבנים ביום חמישי, ונתאחרה לבא מן השוק שסבורה שעוד היום גדול, ובין כך נתאחרה עד בין השמשות והוצרכה ללבוש לבנים למחרת, וע"י כך חל טבילתה בשבת, נחשבת שוגגת ומותרת לטבול בשבת, ע"ש. אבל עדיין יש לומר שלא דמי, דהרי ידעה שצריכה לשאול, ולא היתה צריכה לחכות לרגע האחרון, ויש עדיין לצדד.

ח. עיין מ"א סימן שכ"ו ס"ק ח' שהביא בשם המהרי"ל סימן קל"ט דיפה נוהגות הנשים שאין טובלות שלא בזמנם בשבת, דמה"ט מנהג פשוט שלא לרחוץ בצונן, וטעמא משום דשייך למגזר משום סחיטה, ומשום שנושא מים שעליו ד"א בכרמלית, ומשום שיטת גופו ע"כ וכו' (וכן כתב הב"י ביו"ד סימן קצ"ט דאסור לטבול בשבת משום שער), עכ"ל. ולכאו' תמוה מהיכא יצא חשש זה, דהרי הגמ' בביצה י"ח התירה לטבול בשבת, ולא חששו שם להנך חששות, וכבר עמד בקושיא זו המחצית השקל שם, וכתב שכל זה הוא משום שנהגו שאם היתה אפשרות לטבול בחול ולא טבלה, החמירו עליה מטעם הנ"ל. וגם צריך לבאר במה שכתב בשם הב"י שהביא מדברי הכלבו שלא לטבול בשבת משום חשש סחיטה, עיין שם בב"י דחלק על דבריו מכח שכל הראשונים חלקו עליו, וגם שברמב"ם בהל' שבת פ"ט הי"א ס"ל שאין סחיטת שיער בשבת, ושם ציין לדבריו בסימן ש"ל, ושם מבואר דאין איסור מדאורייתא, אבל שפיר אסורה מדרבנן. וצריך לומר שמשום מצוה פריה ורביה ועונה דהוא דאורייתא, חכמים לא גזרו והתירו את הדבר, וא"כ לכאו' הכא נמי אין מה לחשוש, וצריך לומר שלא גזרו דוקא כשזה בזמנה, אבל כשזה לא בזמנה יש לאסור מטעם חשש סחיטה. וכל זה במקום שנהגו, אבל לפי דברי הב"י שלא ס"ל למנהג זה, א"כ שוב הדרינן לעיקר הדין, ושפיר יש להתיר בכל גוונא. ועיין מעין דברים אלו במחצית השקל על דברי המ"א. ועיין מה שכתב לפלפל בדברי הב"י אלו השיורי ברכה סימן קצ"ט ס"ק ג', והביא דבריו המסגרת השלחן בס"ק י', וכתב דאף דאין לן טבילה בזמנה, אין מי שיחמיר בדבר, עכ"ד. וא"כ חזינא שפיר כמו שאמרינן שאפילו שלא טובלת בזמן שפיר יש להתיר, דעצם הטבילה למצות עונה חשוב מצוה, ודוחה את החשש של סחיטת שיער. ועכ"פ לדידן בני ספרד שאזלינן בתר מרן השו"ע דלא ס"ל האי מנהג, אבל לבני אשכנז שנהגו להחמיר כשזה לא בזמנה, שפיר י"ל שזה טעם המנהג. ויש להוסיף את דברי שו"ת בית יהודה עייאש (ח"ב סימן ל"ב), שכיון שקיי"ל שאין סחיטה בשער אלא מדרבנן, שוב אין לגזור שמא תסחוט, כי למה לה לסחוט השיער ממש, ואם יסחט בלי כונה אפילו יהיה בגדר פסיק רישא, הא קיי"ל שפסיק רישא בדרבנן לדעת הרבה פוסקים מותר, ושזו כונת הב"י סימן קצ"ט שכתב שחשש סחיטת שיער אינה כלום, וסיים ששמע שחכמים בירושלים היו טובלים בשבת בבוקר, ומוכח להדיא שאין איסור רחיצה בצונן, ולא חיישינן לסחיטת שיער, עכת"ד. ודבריו אלו הם דוקא לפי שיטת השו"ע שפסק כדברי התרומת הדשן שפסיק רישא באיסור דרבנן שרי, עיין סימן שי"ד, לעומת זאת במ"ב שם בס"ק י"א ס"ל כדעת המ"א הא"ר הגר"א והרע"א דגם באיסור דרבנן לא מתירין פסיק רישא, ועל פי זה מובן מה שרבינו המ"ב בסימן ש"כ בסוף ס"ק נ"ה כתב "הסוחט שיער או עור פטור אבל אסור (רמב"ם), ולכן הטובל בשבת יזהר שלא יסחוט שערו לנגבם", דאזיל לשיטתו דהוי פסיק רישא באיסור דרבנן, אבל ראיתי בשו"ת אגרות משה חלק או"ח ח"א סימן קל"ג שהתיר רחיצת זקנו בשבת, ולא חשש לסחיטה, וביאר שם את דברי הב"י ביו"ד סי' קצ"ט כמו הבית יהודה, ועוד הוסיף טעם להתיר דכיון שסחיטת שיער הוא רק מדין מפרק, שליבון אינו שייך בגוף, והשיער הוא בדין גוף שאינו שייך ליבון, ולכן כיון שהוא הולך לאיבוד והוא פסיק רישא דלא ניחא ליה, שודאי שלכו"ע מותר באינו מתכוין כיון שהוא איסור דרבנן, ולכן אינו מחויב ליזהר, ע"ש. והביאור הלכה חשש לדברי המהרי"ל הנ"ל דטבילה שלא לצורך, דהיינו אם הוא כבר טהור, ורוצה לטבול משום תוספת קדושה לא יטבול, משמע דבמקום שיש צורך שפיר יש להתיר. מאידך עיין בדברי הש"ך בסימן קצ"ז ס"ק א' שאין איסור טבילה באדם שהוא טהור, משום דלא מיחזי כמתקן גברא כלל. ועיין בכף החיים סימן שכ"ו ס"ק כ"ה וס"ק ל"ב. ועיין בספר שדי חמד ח"י שו"ת אור לי סימן קל"ג (דף קל"ד) בד"ה ואשר, שכתב כן בקיצור נמרץ, וסיים "ואין גם אחד העלה על דל שפתיו למנוע נשים לטבול בשבת מפני חשש זה, ואנן מה נענה אבתרייהו", וכל זה למי שאין מנהג כמו לדידן בני ספרד, וגם לפי דברי שבט הלוי הנ"ל, אבל למי שנהג שאם זה טבילה שלא בזמנה לא טובלת בשבת, שפיר יש לחשוש לדברי המהרי"ל שכן ביאר את הטעם במנהג כנ"ל.

ט. צריך לדון לפי המנהג שאשה שיכלה לטבול ביום חול ולא טבלה, אינה טובלת בשבת, אם טבלה בשבת קודש האם מותרת לשמש, או דלמא קנסינן לה ואסורה לשמש, ראיתי בדברי תורת השלמים יו"ד סימן קצ"ז ס"ק ג' שהביא מתשובת חוט השני סימן ע' דאם עברה וטבלה, אם בשוגג מותרת בכל ענין, ואם במזיד אסורה לאותו שבת ואח"כ מותרת, וביום טוב בכל ענין מותרת. וע"ש שביאר בדבריו, דכיון דאין זה אלא חומרא בעלמא, ואף חשש האיסור אינו אלא מדרבנן דמיחזי כמתקן, לא קנסינן אפילו במזיד לאסור לו לעולם, ולא דמי למבשל בשבת דאסור לו לעולם, דהתם הוא איסור דאורייתא (ועוד דהכא גברא לתקוני קא מכוין, לא קנסינן ליה כולי האי כדאיתא בגיטין נד. ואע"פ דבפרק ב' דתרומות משנה ג' משמע דמעשר ומבשל שוים הם לענין זה דכללינהו בחדא בבא, ומעשר גם לתקוני קא מכוין כמו באשה, זה ודאי אינו). וכן נראה מדברי הרמב"ם, שבפרק ו' מהל' שבת הלכה כ"ג במבשל פסק כרבי יהודה דבמזיד אסור לו לעולם, ושוגג אסור לו עד מוצאי שבת, ובפרק כ"ג הט"ו פסק דמעשר בשוגג יאכל מיד, ובמזיד עד מוצאי שבת, עכת"ד ע"ש. מאידך גיסא עיין באו"ח סימן של"ט סעיף ו' בשער הציון אות כ"ד שהביא שהרמ"א ס"ל דאין לחלק בין מבשל למעשר, וא"כ ה"ה בנידון דידן, וע"ש עוד שמעיר על דברי הרמב"ם אמאי במזיד חילק בין דאורייתא לדרבנן, הרי אליבא דרבי יהודה אין חילוק במזיד, אבל לדינא ודאי שמסכים לדברי תורת השלמים וש"א, משום דבלאו הכי דעת הגר"א בסימן שי"ח לפסוק כר"מ, ואף שבדאורייתא לא מקילין, עכ"פ באיסור דרבנן כן אפשר להקל, וכן עיין בביאור הלכה סימן שי"ח. לכן בנידון דידן אם עברה וטבלה באיסור, כגון שהיה בעלה בעיר ולא טבלה בליל שישי בלי שום אונס, ולא ידעה שאסור לה לטבול למחרת בליל שבת, בשוגג מותרת, ובמזיד אסור עד מוצאי שבת. וכל זה לבני אשכנז, אלא שנהגו להחמיר דלבני ספרד אפשר להקל לכתחילה. ודוקא כל זמן שלא פשעה, על פי דברי המסגרת השלחן שהזכרנו לעיל. ושוב ראיתי שהסדרי טהרה בסימן קצ"ז אות ה' כתב להקל דכיון דכל זה אינו אלא חומרא ומנהג בעלמא, ורוב הפוסקים לא ס"ל הכי, וכן כתב המ"א באו"ח סימן שכ"ג ס"ק י"א לענין טבילת כלים, ופסק כן המ"ב בס"ק ל"ב, וע"ש בדברי השער הציון אות ל"ב דכל דבר דאיכא פלוגתא לא קנסינן. ובפשעה יש לצדד דלכאו' יש להחמיר, משום דאין מחלוקת הפוסקים בדבר, והכל נתון לשיקול דעתו של המורה.

גבריאל מאטו - קרית ספר

סימן שכ"ז

צחצוח נעליים בשבת

בעיקר הנידון בדבר יש לדון מצד ג' פנים, הא' משום מלאכת מעבד, הב' משום ממרח, והג' משום צובע.

והנה בענין מעבד הכתב המ"ב בסימן שכ"ז סקי"ז דעיבוד העור הוא אחד מאבות מלאכות, ועיבוד הוא אם מולח את העור או שמעבדו בשאר דברים שדרך לעבדו, וכן אם דורס העור ברגלו עד שיתקשה, או שמרככו בידו ומושכו ומשוה אותו כדרך שהרצענין עושין, חייב דהוא תולדת מעבד, וכן אם מרכך העור בשמן ג"כ מענין עיבוד הוא וחייב, ולכן כתב דצריך ליזהר מטעם זה שלא למשוח מנעל חדש בשמן [ובח"א כתב דחיובא נמי יש בזה], ויש אוסרין גם במנעל ישן, ובפרט בזמן הזה דנפישי עמי הארץ ויבואו להקל גם בחדשים, בודאי יש להחמיר בכל גווני. וכ"ש אם כונתו במשיחת השמן כדי שיהיה המנעל שחור, נראה דיש לאסור לכו"ע משום חשש צביעה. ועתה נחזור לענייננו, דמשום איסור עיבוד אסרו ג"כ לאדם שיסבב ע"י פעולתו שיתרכך העור, ולכן אסור לסוך רגלו וכו'.

מלאכת ממרח

ומה דיש לדון אי יש בדבר גם משום איסור ממרח, דבסקט"ז מביא מהתפא"י שחייב, ושם מבואר משום ממרח, ובאבני נזר כתב בענין איסור ממרח דהיינו ממחק בצחצוח, לדון דאולי דוקא דבר דלא הי' חלק מכבר, אבל מנעל שכבר הוחלק אלא שרוצה לחדש ולהחליקו עם הצחצוח, אולי הוי כמו כתב ע"ג כתב דפטור אף הששני משחיר יותר. ויש שהקשו ע"ד, דאינו דומה כלל לכתב ע"ג כתב כסברא הנזכרת, דהתם הכתיבה עיקר, ובכתיבה לא נתחדש דבר, שהרי כתוב הי' גם לפני זה לפנינו, משא"כ בממחק ומחליק דפעולת המלאכה היא ההחלקה, וכיון שזה מקפיד שיוסיף חליקתו, אף דכבר

הי' חלק, א"כ זה עצמו גוף מלאכת ממחק, וציינו לכה"ג בשיטת רש"י ע"ה ע"ב בשף בין העמודים דחייב משום ממחק, והקשו הראשונים דמשוה קרקע חייב משום בונה, ותי' הר"ן דמ"מ משום החלקה יתירה חייב משום ממחק, ואף דאינו ראיה גמורה לנידון דידן, דאנו דנין על החלקה אחרי החלקה, משא"כ התם החלקה אחרי שווי הקרקע.

ובציץ אליעזר חלק ח' סימן ט"ו הביא דבבית מאיר או"ח סי' שי"ח סעי' ט"ז פשיטא ליה דאסור לסוך ידים בשמן עב משום ממחק בגזירת שעוה, ושודאי הדבר דאין לחלק בין סיכה על פני נקב חביות לבין סיכה על היד, עיי"ש, וכן ראה גם בספר מנחת יצחק ח"ג הנדמ"ח סימנים מ"ח נ' שהעלה ג"כ לאסור למשוח ולנקות השינים בשבת במברשת, מטעם ממרח ומעוד כמה טעמים, עיי"ש. ובדברי התפא"י וספר זכרו תורת משה ומ"ב סי' שכ"ז ס"ק ט"ז, והיינו במה שפוסקים דהמצחצח נעלים במשחה חייב משום ממרח, יש להוסיף דגם בספר נזר ישראל סי' נ"ב בליקוטי רימ"א סק"ה, ובהגהות תפארת יעקב על התפא"י שעל המשניות, ושו"ת לבושי מרדכי מהדו"ג תאו"ח סי' י' ופרי השדה ח"א סי' פ"ד וח"ג סי' כ"ד, וערוה"ש בסי' שכ"ז סעי' ד' וכף החיים אות ל' ומנחת שבת סי' פ' ס"ק קמ"ז, כולהו אמבוהא דספרי קיימי ג"כ בהך שיטתא, ויעוין גם במנחת חינוך במוסך השבת אות ל"ב שמבאר דכשם דבממרח רטיה חייב בכ"ש, כך בזפת ושעוה חייב ג"כ בכ"ש, ע"ש. ויש להאריך].

מאידך הזכיר את דברי המג"א בסוף ס"ק ל"ג שכותב שאסור להניח צו"ק זל"ב (כגון משחה שחורה) על המכה שאין בה נקב, והיינו מפני שמושך הליחה מהמכה, ואסור משום מפרק, ע"ש ובשו"ע הגרש"ז סעיף ל"ד. וכ"כ בהדיא גם בהגהות מיימון פכ"א משבת, והלבוש והמהריק"ש בסוף סימן שכ"ח, דלא יתן על גבי מכה דבר המושך ליחה ודם, דהוה מפרק, ע"ש. ויפה מבאר בספר קצות השלחן ח"ז סי' קל"ו בבדי השלחן ס"ק י"ג, דמכיון דישנו בזה גם משום מפרק דאיסורו מן התורה, אסור אפי' ע"י נכרי אא"כ חלה כל גופו, ע"ש. ובספר חדש שי"ל הנקרא בשם יגל יעקב (המחבר היה מחשובי הרבנים בהונגריא), דבתאו"ח סי' כ"ה דן ג"כ בשאלה אם מותר להשחיר המנעלים בחוה"מ, ומברר דאין איסור מדינא, אבל מסיים את דבריו וכותב בלשון: רק בביתי אני מחמיר, ואיני מניח לעשות רק ע"י עכו"ם, דבכה"ג מה שמותר מדינא נכון לעשות ע"י עכו"ם, כמ"ש האחרונים, וכן ראיתי בבית א"א מורי ז"ל שהי' רגילין להחמיר מאד בזה ע"י ישראל, ומסתמא ראה כן אצל רבותיו ששמע אצל צדיקי הדור, אבל לדינא אין אני רואה בזה איסור לדעתי, והנח להם לישראל, עיי"ש. וכתב דהעתיק דבריו, כי ממש כחזיון הזה ראה גם הוא בבית אביו ז"ל ששימש ג"כ הרבה גדולי תורה בחו"ל, ולאחר מכן כאן בארץ, ובטח למד מהנהגתם בזה, וכך מושרש אצלו מקטנותו כדבר המקובל שלא לצחצח נעלים במשחה בחוה"מ. ויעוין עוד בשו"ת בית שערים תאו"ח בהקדמת הספר שמסופר שם שהגהמ"ח לא הניח למשוח מנעליו אף ע"י עכו"ם בחוה"מ.

איסור צובע

ולכאורה יש לדון במירוח זה גם משום צובע, ובשבט הלוי חלק א' סימן ק' אחר שהביא את דברי התפא"י בכלכלת שבת סי' ל' שכתב דהמצחצח מנעלים ע"י המירוח שלהם חייב משום ממרח, ואם עשאו ע"י גוי אסור למוצאי שבת בכדי שיעשה, וכ"כ בתפא"י שם סי' כ"ח, והעתיקו ג"כ במ"ב סי' שכ"ז אות כ"ז, דן שכיון שבמירוח צחצוח הזה שיש לו צבע שחור או חום וכיו"ב, עלינו לדון משתי פנים, משום צובע ומשום ממרח. וראה בשו"ת תשורת שי ח"א סימן שכ"ח שכ' דמשום צובע ליכא, דהא מבואר שבת ק"ד ע"ב דכתב ע"ג כתב פטור, ופרש"י העביר קולמוס על אותיות כתובות וחדשן, הרי אף דבכוונה עשה לחדש האותיות פטור, ומשמע אף דעכשיו משחיר יותר, דכתב חדש משחיר יותר, וכן משמע גיטין י"ט ע"א דיו ע"ג דיו פטור, ודיו ע"ג סיקרא חייב, ומשמע דדיו ע"ג דיו אפילו משחיר יותר פטור, וכן מבואר בנו"ב אה"ע סי' פ"ה דדיו ע"ג דיו אפילו משחיר יותר פטור, וא"כ הה"ד לענין צובע, ועיין הה"מ פ"ט הי"ג מה' שבת, א"ד בעל תשורת שי. והנה הא דצוה לעיין בדברי המגיד משנה, היינו על מה שכתב הרמב"ם שם דאין חייב משום צובע אלא בדבר המתקיים, כתב בהה"מ דזה נלמד מדין כותב כמבואר פי"א, הרי דכללי צביעה וכותב אחד הם, א"כ הה"ד לענין צבע ע"ג צבע כמו כתב ע"ג כתב. ואמנם בתחלה כ' שאין מדברי הה"מ שום ראיה, שהרי מסיים ובמשנה פ' הבונה ק"ב ע"ב זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב, והיינו דזהו כלל גמור בכל מלאכות שבת דכשאינו מתקיים אינו בגדר מלאכת מחשבת כלל.

מה שאין כן בנידון דידן כתב דנראה פשוט דאין צובע דומה לכותב בזה, והסברא פשוטה, דאין עיקר כוונת הכותב על הצביעה אלא על הכתב, וכיון דבכתב עצמו אינו מחדש דבר אינו חייב, משא"כ בדיו ע"ג סיקרא דנתחדש כתב חדש דחייב משום כותב, דאם נדון בכותב גם משום צד צובע, א"כ כל כותב יתחייב גם משום צובע. משא"כ בצחצוח הנעלים הנהוג במריחה שחורה וכיו"ב, פשוט דכוונתו להוסיף צבע, ודעתו שיהי' ניכר שחרורתו וצבעונו, וזה אסור מה"ת, כהאי דסוס"י ש"כ ובמג"א סימן שכ"ח ס"ק נ"ב יע"ש, וכ' בשיירי קרבן פ"ז דשבת על הירושלמי דאשה שהעבירה אודם על השפה חייב, דמזה ראי' למג"א דאודם ע"ג אודם חייב משום צובע, ומ"ש בס' הנ"ל דהעיקר כפי' הפ"מ דאשפה דעלמא קאי, הראה יראה כמה דוחק בזה. ומש"כ בס' הנ"ל דהירושלמי גם להשי"ק דמחייב לשיטתו אזיל, דאית ל' בפרק הבונה דכתב חדש ע"ג כתב ישן חייב, ה"נ צבע ע"ג צבע, אבל לדידן דכתב ע"ג כתב פטור הה"ד צבע ע"ג צבע, איני רואה סברא זו מוכרחת כנ"ל, די"ל דצובע עדיף בזה מכותב. הן אמת דגוף הבנת השי"ק דאודם בשפה חייב מה"ת ממש, והביא ראיה לזה להמג"א, הנה במג"א עצמו סימן ש"ג ס"ק י"ט יראה דכהאי צביעה רק מדרבנן, דצביעה ע"ג אדם לא נקרא צביעה, וע"ש גם במ"ב, מכ"מ בהאי דשכ"ח דאדום ע"ג בגד אדום י"ל דחייב אף שאינו מפורש ממש במג"א, ואת"ל דשם אינו חייב היינו משום דאינו דרך צביעה במה שמקנח דמו אפי' בבגד אדום, אבל במתכוון לצבוע דרך צביעה אדום ע"ג אדום לחדש הצבע, יראה לענ"ד דחייב מה"ת. ובאבני נזר או"ח סי' קע"ב דעתו נוטה דגם אם כתב ע"ג כתב אסור, צבע ע"ג צבע אינו אסור, אלא שלא מצא טעם מספיק לחלוק על דברי המג"א הנ"ל דמוכח מיני' דצבע ע"ג צבע חמור ככתב ועדיף מיני'.

אחד מבני החבורה - קרית יובל

בענין משיחת כה"ג בשמן המשחה בשבת

א. בשו"ע סי' שכ"ז ס"א כ': החושש במתניו לא יסוך שמן וחומץ, אבל סך הוא שמן לבדו, אבל לא בשמן ורד דמוכחא מלתא דלרפואה קא עביד. ואם הוא מקום שמצוי בו שמן ורד, ודרך בני אדם לסוכו, אפי' בלא רפואה מותר. והרמ"א הוסיף דבמקום שאין נוהגין לסוך בשמן כי אם לרפואה, בכל שמן אסור, והרמ"א הביא כן מהב"י שכ': ונ"ל דבזה"ז אין אנו רגילים לסוך בשום שמן כשאנו בריאים, אסור לסוך שום שמן ע"ג המכה בשבת, דודאי מוכחא מילתא דלרפואה עביד. ובמ"ב סי' שכ"ח סק"ע כ' דבגמר מכה גם במדינתינו שרי בשמן, דאז לא מוכחא מלתא דלרפואה עביד, ומזה כתבו בכמה ספרים דמותר לסוך בשמן את הידים כדי שלא יתייבש העור, כיון שאי"ז ניכר לרפואה (ועי' עוד בשו"ת אבני ישפה ח"ב סי' ל"א, ואכ"מ). ולבריאים מותר לסוך (אך עי' ערוה"ש, וצ"ב).

ב. את הכהנים הגדולים היו מושחים ז' ימים, כמבואר ביומא דף ה', ודנו האחרונים האם היו מושחים אותו גם בשבת. הרמ"ע מפאנו בשו"ת סי' ק"ב נשאל, בסוף הוריות ת"ר משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים וכו', וקשה אי בבית ראשון נמשחיה, ואי בבית שני מי איכא משיח. תשובה: לעולם בבית ראשון ובנתרבה ביוה"כ שאין משיחתו דוחה לא שבת ולא יו"ט, עכ"ל. ובעיקר קושיית השואל למה לא משחו את המרובה בגדים, באמת עמדו בזה הראשונים, התוס' בנזיר מ"ז. והרמב"ן במכות י"א. ועה"ת ויקרא ט"ז ל"ב, והריטב"א במכות שם, וכפי שיובאו חלקם בהמשך. ונתחבטו האחרונים בדברי הרמ"ע מפאנו מה הטעם לאסור למשוח בשבת, ובראשם בשו"ת בן פורת להגר"י ענגיל סי' ב' שהאריך בתשובה וכתב הרבה טעמים בזה וכפי הנראה חלקם בדרך מו"מ ופלפול, אך מטעם איסור סיכה בשמן בשבת כתב שם הבן פורת בתוך הדברים דודאי א"א לומר דמשניות שלימות בשבת (דף קי"א, ודף קמ"ז) דמותר לסוך עצמו בשמן בשבת, וכן בחסדי דוד על התוספתא הוריות פ"ב ה"ג כשדן בדברי הרמ"ע מפאנו, כתב: וקשיא לי עלה טובא, דהא איני רואה שום מלאכה במשיחה, ואפי' משום שבות ליכא לר"ש, דמתני' דשבת דף קי"א דשרי לסוך שמן ורד, ואפי' לרבנן דהתם לא אסרו אלא משום רפואה, ושבות בעלמא הוא, ואפי' את"ל דאיכא בהא שום לתא דשבות, הא אין שבות במקדש.

ופירש הבן פורת בפירושו הראשון דכוונת הרמ"ע מפאנו דהאיסור הוא משום מתקן גברא, דע"י המשיחה נעשה מקודש טפי להביא פר הבא על כל המצוות, ואע"פ שאין שבות במקדש, הרי כ' התוס' בנ"ד דלא בכל השבותין אמרו אין שבות במקדש, אך דן הבן פורת בתי' זה, דא"כ יהיה אסור לקבל ע"ע נזירות בשבת ויו"ט, כיון דנתקדש ע"י הנזירות, וכדברי הספרי נשא המובא באתוון דאורייתא כלל ז', קדוש הוא לד' - זו קדושת הגוף. וכ"ה בספרא אמור פרשה ב' ברייתא ז'. וכח דקדושת נזירות עניינה ענין קדושת כהונה גדולה, וכ"מ ממה שאסור לו להטמא לקרובים, ודן שם היכן מצינו באמת שקבלו נזירות בשבת, והביא מתוס' נזיר י"ד. ד"ה אמר דביום פטירת מרע"ה נדרו הרבה בנזיר, וא"כ לדיעות דמשה נפטר בשבת, יעוי' תוס' מנחות ל',, מוכח דמותר בשבת. ורצה לחלק בין נזירות ל' יום לקדושת כהונה דלעולם, אך כ' דא"כ יצא שנזירות עולם לא, וגם זה אינו שוה. ובאמת שטעם זה דמתקן גברא, כ' כעי"ז גם החסד"ד שם, וקודם הביא מהתוס' בנזיר ומהריטב"א ביומא י"ב שהק' מה הנדון בגמ' במה מחנכין את הכהן השני [באירע פסול בראשון], הרי ניכר במשיחתו בשמן המשחה, ותי' דמיירי לאחר שנגנז שמן המשחה, משמע דבבית ראשון איה"נ דהיו מושחין ביוה"כ, אך הביא מהרמב"ן עה"ת ויקרא ט"ז ל"ב שכ' דמרובה בגדים היה גם לפני שגנזו שמן המשחה, שהרי אמרו משוח ומרובה בגדים איזה מהם קודם, אלא בכל הזמנים נתרבה בבגדים כשר לעבודת יוה"כ, שהרי לעולם מתקנין כהן אחר ביוה"כ **ואין מושחין אותו,** ואם אירע פסול בכה"ג משמש זה תחתיו שהוא כשר בריבוי בגדים בלא משיחה, וביאר החסד"ד את טעם הרמב"ן דס"ל דמיחזי כמתקן גברא, וכרבא ביצה יח. לגבי כלים, ורק לטבול אמרו נראה כמיקר, וא"י"ז שייך במשיחה, ודברי התוס' בנזיר והריטב"א אזלי לשי' רבה דל"ל טעמא דמחזי כמתקן.

עוד כ' הבן פורת לדון דאיסור המשיחה הוא משום איסור מוליד, דנעשה טפי מקודש לענין פר, אך כ' דגם ע"ז יוקשה מקבלת נזירות, והביא עוד טעם אחר מספר קהלת יעקב לבעל מלא הרועים במערכת ש' ערך שמן המשחה, שהביא ילקוט ישעיה דע"י שמן המשחה נעשה הכהן בריה חדשה. ובילקוט שמואל רמז רכ"ז איתא דאפי' שהוא קצר נעשה ארוך, אך כ' הבן פורת דגם ע"ז יקשה מקבלת גר בשבת, דבגמ' יבמות מבואר דהטעם משום תיקוני גברא ולא משום מוליד, וכ' דאולי חדא מתרתי קאמר, ופלפל בהא דישראל קיבלו התורה בשבת ונעשו גרים, ודן ע"פ הגור אריה הידוע דבמתן תורה לא היה כקטן שנולד, דהיה בכפייה. ולכאו' יל"ד במה שבתוך דבריו הביא דאם הכה"ג היה קצר נעשה ארוך, ולכן הוי מוליד, יותר היה יכול לומר דמשום האי טעמא הוי כתיקון גברא, דע"י המשיחה נעשה ארוך. וכך ראיתי בחשוקי חמד סנהדרין י"ג: שדן שם האם ראה לתת סמיכה בשבת, דהרי סמיכה היא בשלשה, ומבואר במנח"ח סי' תצ"א אות ג' דאפשר דבלילה ל"מ סמיכה ככל דין, ולפי"ז אולי גם בשבת לא, ואף שבימינו אין הסמיכה כעין דין, אבל מ"מ כיון דהוא זכר למה שהיה בביהמ"ק אולי לא כדאי לתת בשבת. וכ' שם החשוקי חמד לדון בכמה צדדים, יעו"ש בדברים הנפלאים, ובתוך הדברים הביא גם את הנדון על משיחת כה"ג בשבת, וטעם הבן פורת דמשום תיקון גברא, ובהמשך כ' דיתכן עוד טעם משום שהיה נעשה ארוך, והוי תיקוני גברא [והביא שם מהגרישא"א זצ"ל דלכן אמרי' יקרה היא מפנינים, מכה"ג הנכנס לפני ולפנים, דכשם שהכ"ג נעשה מקטן לגדול ע"י שנמשח, כיוצ"ב אדם הלומד תורה משתנה למעליותא]. והביא שם החשוקי חמד ראיה שהנמשח גופו משתנה, דבכתובות מ"ה. מבואר דנשיא וכהן משיח שחטאו קודם שנתמנו, ולאחר שנתמנו נודע להם חטאתם, לר"ש פטור, ופי' רש"י דהטעם משום שצריך חטא וידיעה בגוף אחד, ומשנתמנה אישתני גופא.

עוד כ' הבן פורת די"ל דהשמן הניתן על הכהן יוצא מידי מעילה כיון דנעשית מצוותו, וא"כ יש במשיחה היתר איסור מעילה, והוי כהגבהת תרו"מ דאסור משום דמתיר איסור טבל.

עוד כ' הבן פורת די"ל דהשמן מוקצה מחמת איסור הקדש ואסור בטלטול, דמאתמול הרי לא הוזמן למשיחה כיון דאירע פסול בכ"ג הראשון ביוה"כ, ולא ידעו מאתמול שיוצרך משיחת השני, וגם מאן דל"ל מוקצה מ"מ בהקדש י"ל דהוי כדחייה בידים, ואך כ' דכיון דמתקינין כהן אחר מחשש שיארע פסול, י"ל דחשיב הזמנה גם לענין השמן, והיו מסופקים שאולי יארע פסול, וא"כ הוברר שהשמן כן עמד למשיחת השני.

עוד כ' הבן פורת דכיון דהיו מושחין את הכ"ג כמין כף יוני, הו"ל כתיבה, אלא דהיא כתיבה שאינה מתקיימת, וא"כ פטור אבל אסור מדרבנן, אך גם לשי' דח"ש דרבנן א"כ הו"ל שבות דשבות. אך כאן הוא שבות במעשה, וגם אין מדמין השבותין זל"ז.

עוד דן שם הבן פורת לומר דכיון דבגדי הכהן בשעת המשיחה ג"כ היו מתלכלכים מהשמן [ע"ש שהאריך בזה בעיקר לגבי יוה"כ למה לא משחו, ודן אם היו בגדים כפולים], ואסור ללכלך בגדיו בשבת בדבר לח המלכלך משום גזירת סחיטה, כשבת קיג: וביצה י"ח, ואע"פ שודאי לא יסחוט שמן המשחה משום איבוד קדשים, מ"מ לא פלוג, ודן דלת"י ביומא ע"ז דל"ג לעבור במים לצורך מצוה שיבוא לסחוט, אולי גם בזה אין לגזור.

עוד דן שם הבן פורת בחידוש עצום מאוד [ואינני יודע אם הוא רק לפלפולא בדרך מו"מ של תורה] ע"פ הירושלמי שבת פ"ז ה"ב, דמבואר שם לפירוש הק"ע [משא"כ לפי' אחרים] דלברור אדם מאנשים אחרים הוי בורר, וא"כ למנות כה"ג ביוה"כ הוי ברירה, שבוררים אותו משאר כהנים ועושים אותו כה"ג, ומיד הרגיש הבן פורת בחילוק, וכ' וצ"ל דזה לא חשיב ברירה כיון דעדין הוא בכלל הציבור, אלא דיש לו קדושה נוספת וגדולה מהם, אך כ' הבן פורת דלמשוח את הכה"ג בזה יתכן שזה כן בורר, דע"י המשיחה נעשה ענין ציבור לעצמו, וכל' הגמ' יבמות ד"ט משוח כציבור, לכן חשיב זה ברירה והבדלה שנבדל להיות ציבור לעצמו.

ובעיקר קושיית התוס' בנזיר והרמב"ן והשואל בשו"ת הרמ"ע מפאנו, בהא דמשוח קודם למרובה בגדים, איך משכח"ל ולמה לא משחו את השני, תי' הבן פורת דיש ליישב בפשיטות לפי המבואר בתו"כ פ' צו עה"פ ביום המשח אותו, דאין כ"ג נמשח אלא ביום, וא"כ משכח"ל לדעת הר"ש והרז"ה דגם תרוה"ד דיוה"כ דהוא עבודת לילה, וביוה"כ הוא מחצות, הוצרכה להיות בכה"ג, וא"כ משכח"ל שנחלש הכ"ג בחצות, והוצרך מי שנתמנה תחתיו לתרום הדשן, והוכרח לעשות בריבוי בגדים בלבד, דהרי לא מושחים בלילה, ולפני עה"ש הבריא הכ"ג הראשון, ונמצא הכ"ג השני מרובה בגדים ולא משוח, וז"פ.

ועוד שם כ' הבן פורת לשואל דמש"כ דהאיסור ביוה"כ מצד סיכה, זה אינו כיון שאינו של תענוג, ועלו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. ומש"כ השואל להביא ראיה מלשון הרמב"ם בהל' כלי המקדש פ"ד הי"ב וכשם שריבוי בגדים ז', כך משיחה בשמן שבעה יום אחר יום, וא"כ ע"כ דהיתה המשיחה גם בשבת, כ' על זה הבן פורת דהנה גם רש"י יומא דף ה'. כ' שיתנו שמן המשחה על ראשו ובין ריסי עיניו ז' ימים רצופין, אך אין ראיה, כיון שאם באמת היה במשיחה בשבת איסור תורה חשוב רצופין גם בהפסק יום השבת בנתיים, כיון דימים הראוים הם רצופים, וכמו שמצינו במו"ק ט'. גבי ומשכן דדחי שבת מנ"ל, אמר קרא ביום עשתי עשר יום, מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר כולם רצופים (בלי הפסק בנתיים, וע"כ דדחי שבת), ודילמא ימים הראוים, והיינו כנ"ל דגם בכך חשיב רצופין במה שימים הראוים הם רצופין, דהא בעי' רצופין מגזה"כ דומיא דיום דכולו רצוף [ועי' דרך חכמה להגרח"ק שליט"א על הרמב"ם שם, שכ' דמשמע דגם בשבת מושחים, וכ' שם בצה"ל דצ"ע על הרמ"ע מפאנו שכ' דאין מושחין בשבת, דברמב"ם משמע שכן, ובאמת זהו קושיית השואל לבן פורת, ויישוב הבן פורת לא מובן כל כך לכאו', דאף שיתכן שרצופים היינו רק בימים הראויים, אך הרי לשון הרמב"ם כך משיחה בשמן שבעה יום אחר יום, משמע שגם בשבת, ואם לא הו"ל לרמב"ם לפרש או לא לכתוב בכזה לשון שבעה יום אחר יום, וצ"ע]. ובעיקר המשיחה יל"ד האם המשיחה לעיכובא או לא, ובאמת דמשיחה ז' הוא לא לעיכובא, אך משיחה פעם אחת ברמב"ם משמע דהוא לעיכובא [בזמן שיש שמן], וכפי שכ' הדרך חכמה שם, אך ציין שם דבחזו"א יומא סי' קכ"ו סה"ג משמע דבדיעבד לרמב"ם עבודתו כשירה, וצ"ע. וכ' שם הדרך חכמה דלתוס' יומא י"ד: ד"ה כה"ג, כה"ג מתמנה בפה ע"י המלך ואחיו הכהנים. ובערוה"ש העתיד סי' כ"ג כ' לפרש התוס' בכהן שהתקינו לפני יוה"כ, דאותו ממנים בפה. אך ראיתי בברכת אברהם מגילה ט'. שכתב **דגם לשי' תוס' שם ביומא צריך משיחה,** ומה שהביאו דמתמנה בפה הכוונה שהיו ממנים בפה את מי ימשחו, ע"ש שהכריח כן ודלא כערוה"ש.

עוד דן שם הבן פורת דהאיסור למשוח בשבת הוא מצד מוליד, אך לא כמו שפי' לעיל שמחדש לו קדושת כה"ג, אלא מצד שכשמחסר משמן המשחה לצורך המשיחה היה חוזר ומתמלא, דכולו קיים לע"ל ומשלים לשיעור י"ב לוג, ואע"פ שנעשה מאליו, מ"מ כיון שהיה טמון בשמן הכח להתחדש, א"כ כשמחסר ונוטל מתייחס למחסר פעולת ההולדה וההתחדשות. והדברים משמחים, אך צ"ב דס"ס הוו בדרך נס, וצ"ע (ודן שם גם לגבי הנס בחנוכה).

עוד כ' לדון משום טרחא שלא לצורך, דפר הבא על כל המצוות קרב רק ביום חול, ותועלת המשיחה היא לענין זה [עוד דן שם דהוי כתפילין, דהרי כ' ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין, ומשמע דהוא כענין הנחת תפילין].

עוד כ' לדון דבירושלמי יומא פ"א ה"א איתא שעל הכהן השורף את הפרה וכהן שהיו מפרישין ליוה"כ, היו מזין מכל חטאות שהיו שם, לר' יהודה זה תחת הדם שהיו מזים על אהרן ובניו בימי המילואים, ולר' יוסי גם תחת שמן המשחה שמשחו ג"כ כל ז' ימי המלואים. משמע שיש במשיחת הכה"ג בשמן המשחה ענין של טהרה, ולכן כמו שאסרו הזאה בשבת ויו"ט כך אסרו גם משיחה, ויעוי' שם בשו"ת בן פורת בכל אריכות דבריו בענין זה, ומה שמביא מהבאר שבע שדן בזה, והאריך והרחיב בביאור נפלא עם הערות נפלאות בכל זה בספר חלקת שמחה על ענייני שמן המשחה להג"ר יעקב חילקו שליט"א בפי"ד, וממנו לקחתי רוב הדברים הכתובים כאן.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

בענין הקפאת אוכלים
מענין מלאכת המולח והמעבד

במלאכת המולח והמעבד הביאו בגמ' שהמולח בשר לרבה בר"ה חייב, ולרבא פטור שאין עיבוד באוכלין, והעמידו בזה שלא נחלקו אלא כשמולח לצורך הדרך, והיינו כשצריך לו לשומרו שבזה שייך לדמותו למליחת העור, אבל כשהוא לצורך אכילתו לכו"ע פטור, שאין אדם עושה את אכילתו כעץ, והיינו שבענין זה אינו דומה כלל למליחת העור, ופירש"י שכשמולחו לדרך מולחו הרבה, וכן הביא המאירי שבענין זה הוא מולחו עד שיתייבש, ומשמע שבזה הוא נחשב שעושהו כעץ לדמותו למליחת העור, שלכאו' היינו במה שעי"ז אינו ראוי לאכילה כעץ.

וברמב"ם הביא בפיהמ"ש שענין המלאכה במעבד הוא במה שמחזק את הרפה, וי"ל שבזה הוא מה שנעשה כעץ, והיינו שעיקר המלאכה הוא במה שמחזק את העור ומקשה אותו כעץ, ולכך אף בבשר אין שייך לחייב אלא אם מקשהו, ולכן אף לרבר"ה שמחייב בבשר הוא דוקא כשהוא לצורך הדרך שצריך להקשותו, אבל לצורך אכילה שאינו מקשהו פטור. ומבואר לכאו' שכשמולח את הבשר לשמרו נחשב ג"כ בדין המולח לרבר"ה, שהרי הוא נעשה כעץ, ומתחייב ע"ז אף באוכלין, ונראה שיש מקום לפ"ז לדון בענין שימור האוכלין ע"י הקור שבזמנינו שעושה את הבשר לקרח, אם יתחייב לרבר"ה משום מולח, שהרי כשעשאו קרח אינו ראוי לאכילה, והקשה אותו ועשאו בזה כעץ, ויהא נחשב כמולח את הבשר לחייבו.

והנה בדין הגמ' לענין המולח לאכילה שפטור לכו"ע מפני שאינו נעשה כעץ, צריך ביאור, שהרי בכל מלאכה עיקר החיוב הוא במה שמביא את הדבר לתכליתו, ולכאו' יהא בזה כל דבר כפי ענינו, והרי שמה שבעור אינו מתחייב אא"כ נעשה כעץ, היינו מפני שעיקר ענינו הוא לעשותו קלף, וזהו דוקא כשעושהו כעץ, אבל באוכלין הלא עיקר ענינם הוא לאכילה, והרי שכשמולחם מביא את תכליתם בנתינת הטעם שבהם, והרי שלרבא יש סברא בפ"ע שאין המעבד מתחייב באוכלין כיון שאין מתחייב בהם אלא במלאכות שעומדים בעיקר עניינם לכך, אבל לרבר"ה שהעמיד לחייב אף במולח בשר, הרי שאפשר לחייב ע"ז באוכלין, וכיון שכשמולחו לאכילה מביא את תכליתו אף בלא שעושהו כעץ, יל"ע מדוע לא יתחייב ע"ז כמו במולח לדרך.

ובעיקר ענין המלאכה הק' בגמ' "היינו מולח היינו מעבד", והיינו ששניהם מענין אחד, וא"א להחשיבם לב' מלאכות, והעמידו שבאמת מלאכה אחת הם, וכלפי מנין ל"ט מלאכות דמתני' "אפיק חדא ועייל שירטוט", וביארו הראשונים שודאי שמתחייב בין על מולח ובין על מעבד, ורק שאינם מתחלקים לב' מלאכות אלא חדא בכלל חבירתה, ומה ששניהם מענין אחד פירש"י שהיינו מפני שהמליחה היא צורך העיבוד, וכן הביא הר"ח מגמ' לקמן שיש כמה אופנים בעור המעובד עד שנעשה קלף - מליח קמיח ועפיץ, והיינו שתחילת העיבוד היא במה שעושה את העור למליח, ולכך המליחה היא ג"כ מענין העיבוד. ובפשטות הרי שעיקר ענין המלאכה הוא בעיבוד, אבל המליחה היא פרט בעיבוד, ובזה

אמרו שחדא בכלל חבירתה, ובאמת הרמב"ם החשיב במנין המלאכות את עיבוד העור ולא את המליחה, והיינו שהרי היא בכלל העיבוד, ולפ"ז מה שאמרו בגמ' אפיק חדא היינו המולח. אמנם הר"ח פי' שאפיק חדא היינו המעבד, ומשמע שנקט בעיקר המלאכה שהוא המולח, וכן משמע בלשונות הראשונים שעיקר ענין המלאכה הוא המולח, ולפ"ז המעבד הוא בכלל המולח, וצ"ב בזה מדוע יהא נחשב המעבד רק פרט מענין המליחה.

והנראה ממה שהחשיבו את העור בתחילת העיבוד למליח, שאין המליחה רק פרט בעיבוד אלא מעיקר עניינו, והיינו שכיון שעיקר ענין העיבוד הוא לשנות את העור להיות קלף, הרי שבמה שנעשה מליח נקבע עיקר השינוי שבו, וי"ל שאף מה שנעשה אח"כ קמיח ועפיץ הוא רק המשך למליחה שמתחזקת עי"ז לעשותו קלף, ולכך נקטו הראשונים בעיקר המלאכה שהוא המולח, שזהו עיקר תכלית המלאכה לעשות את העור למליח, וממילא שכל העיבוד הוא רק פרט במליחה להביא את המליח שיהא קמיח ועפיץ עד שיהא קלף, ולכן המעבד אינו נחשב בפ"ע, אלא עומד בכלל המליח שהוא עיקר ענין המלאכה. והרי לפ"ז שאין הגדר במליחה שהיא רק פרט מן העיבוד שבא ע"י נתינת המלח, אלא שענינה הוא במה שבאה להפוך את העור להיות מליח, וא"כ י"ל שלכך אין שייך להעמיד את חיוב המלאכה אלא באופן שהמליחה נקבעת בדבר להופכו למליח, וזוהי הסברא שהמולח בשר לאכילה העמידו שאינו מתחייב לכו"ע, אע"פ שמליחתו ליתן בו טעם זוהי תכליתו, והיינו שבענין זה אין הבשר עצמו משתנה להיות מליח, אלא רק נוסף עליו טעם המליחות, ולכך העמידו שאינו מתחייב מפני שאינו עושה את אכילתו כעץ, והיינו שאינו עושה במליחתו שינוי בבשר עצמו להיות כעץ.

ולפ"ז הרי שכשמולח לשימור הבשר שמתחייב לרבר"ה, היינו שהופך בזה את הבשר להיות מליח בעצמו, והיינו כפי המבואר שנחשב שעושהו כעץ במה שאינו ראוי לאכילה לפירש"י, ובמה שנעשה קשה להרמב"ם, אלא שבאמת הלא אח"כ כשצריך לאוכלו ודאי שצריך לבטל את המליחות ע"י שמשרהו או מבשלו, אך כיון שמ"מ מעמידו עכשיו להיות מליח מתחייב ע"ז, אע"פ שאח"כ יבטל את המליחות. אמנם בשימור שבזמנינו שעושה את הבשר לקרח, אפשר שא"א להחשיבו בזה שעושהו בעצמו כעץ, שהרי כשמוציא ממנו את הקור הרי שמחמת עצמו יעמוד לאכילה, וא"צ לעשות מעשה להעמידו לכך, וא"כ אפשר שאין נחשב בזה מתחילה שנהפך להיות כעץ, ורק שבעודו קר דומה לעץ, אבל לא יהא נחשב שנשתנה בעצמו לכך, וצ"ע. עוד יש מקום להכריח בזה ממה שמצינו בענין בישול כלי חרס שמתרכך ואח"כ מתקשה, ולהרמב"ם מה שמתרכך זהו בישולו, ובגמ' מצינו שמנו את כל המלאכות שמתחייב בענין זה, ולא הביאו שמתחייב משום מעבד על מה שמקשה אותו, ובע"כ שאע"פ שענין המלאכה בזה להרמב"ם הוא במה שמחזק את הרפה, אין זה אלא ע"י מליחה וכדו', אבל בכלי חרס שנעשה ע"י חום האש אינו שייך למלאכה זו, וא"כ י"ל שאף ע"י הקור לא יתחייב, שאינו דומה לאופן דמליחה, וק"ל.

מאיר רובינשטיין - קרית ספר

תשובות מהגאון ר"ח קניבסקי שליט"א

טלטול מי הגשמים

שאלה: כ' המ"ב (סי' שכ"ו ס"ק כ"ג) הטעם שלא הקפידו על ההולך ברה"ר ומטר סוחף על ראשו משום טלטול המים ד' אמות, לפי שהמים ההם מועטים, ואין מצוי בהם שיעור הוצאת מים שיתחייב בהן, ולא גזרו עליהן מפני שהוא שלא כדרך הוצאה. ולכאו' קשה טובא, אפי' נימא דהם מועטים והוי הוצאה שלא כדרך, מ"מ חצי שיעור לרוב הפוסקים אסור מה"ת.

תשובה: אינו חיוב.

בענין הנ"ל

שאלה: האם יש ללמוד מהמ"ב הנ"ל שמותר לצאת לרה"ר כשיש פירורים מועטים בפיו, או"ד לסברת הט"ז דטעם ההיתר של טלטול מי גשמים הטופחים עליו משום דא"א להמנע ממנו, שאדם הולך בדרך ופתאום בא מטר עליו, עכ"ד. ולכאו' לטעם זה אין היתר לצאת עם פירורים בפיו.

תשובה: טוב ליזהר.

בענין הנ"ל

שאלה: האם לסברת הט"ז הנ"ל יהיה מותר לצאת מן הבית בזמן שכבר יורדים גשמים בחוץ, וצ"ע.

תשובה: לכאו' מותר.

טבילה בחמין בשבת

שאלה: כ' הבה"ל (סי' שכ"ו ד"ה במים) בשם הרעק"א וז"ל: ומצטער אע"פ שאינו חולי כל הגוף י"ל דמותר לרחוץ, ע"כ. ויל"ע במי שנוהג לטבול כל שבת לקריו, ואין לו בזמנו אלא מקוה שהוחם בחמין שהוחמו מע"ש, האם יש לסמוך על הרעק"א דכשם שהתירו לחולה קצת משום שמצטער, ה"נ נתיר לו שיש לו צער רוחני.

תשובה: דבר זה לא חשיב צער שדיבר עליו הרעק"א.

טבילה בשבת

שאלה: על מה סמכו הרבה מגדולי ישראל לטבול בשבת, ולא חשו להגר"א.

תשובה: סמכו על הבה"ל בסי' שכ"ו ד"ה אדם.

אברהם שקלאר - מודיעין עילית

מכתבים ותגובות

בגליון האחרון הבאתי מהאילת השחר שדן על דברי המ"ב שכ' דמהני להזיז התפילין ממקומם ולהפיח, דא"כ לכאו' יועיל לכוון לא לקיים מצות תפילין ולהפיח, וכתבתי דיש לברר אם סובר כן לדינא, ואכן בירדתי ע"י הגר"י סובר שליט"א והשיב דלא מהני, ואמר דבספר שכ' לדון כן בדברי המ"ב הוא רק בלשון לכאו', אך לא לדינא.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

תשובות למדור מרפסן איגרי גליון ס"ג

לשאלה ל"ט: הנה לא ציין ידידנו מהרי"ח שליט"א היכן כתוב בהלכה שאסור - והוא בסי' רנ"ב ס"א (לגבי ערב שבת), ובמ"ב שם כותב: ובשבת אסור משום מגבל שמערב הדיו והמים יחד, וי"א דאסור משום צובע וכו', ע"כ, וכמובן שכונתו רק לטעם הא', שכ"ה פשטות הסוגיא בשבת יח. ע"ש.

ולגופה של קושיא נראה לבאר בפשיטות דכל החילוק בין בלילה עבה לרכה אמור רק בכגון "עיסה" - שהוא דבר שבלילתו המקורית והעיקרית עבה, דזהו הלישה המכינה את האפיה, ולכן כאשר האדם עושה בלילה רכה הוא "נחית דרגא", ובלילתו לא נכללת ב"לש" שאסרה תורה אלא רק מדרבנן, משא"כ בכגון דידן שזהו אופן גיבולו הבלעדי אין בכך שום חסרון, דזהו לישתו המקורית, ושפיר יש לחייב גם עליה משום לש, וכלשון הגמ' שם "נתינת מים לדיו זו היא שרייתן", וברש"י שם: והוא לישה דידיה בהכי, ומיחייב משום לש וכו'.

לשאלה כ"ו: הערה נפלאה זו אולי יש ליישבה בדוחק, דהיות ולדינא נפסק שאין צביעה באוכלין (ללא פקפוק), ע"כ אין מקום לאסור על אדם להוסיף משקה צובע על משקהו הקיים כבר כאשר כעת מעונין בכך, וכל מה שכתב המ"ב בשעה"צ בסי' שי"ח הוא רק כאשר דן על אופן וסדר הנתינה בכלים של החמין בכ"ר וכ"ש, וע"ז קאמר מתחילה שכשהתמצית צוננת תן אותה לכ"ש אחר שהניחו בו את החמין [וע"ז ביאר השעה"צ סקס"ד ולצביעה **אין לחוש** - דאין צביעה באוכלין וכו'], אך באופן שהתמצית אינה צוננת ובאנו לשאול **מה סדר** הנתינה, בזה המליץ המ"ב להקדים נתינת התמצית - כלשונו בשעה"צ סקס"ה: באופן **זה טוב יותר** שיערה המים לתוך הסענס לצאת בזה גם דעת החוששים לצביעה, ע"כ. משא"כ בנידו"ד - ביינות, מיירי כגון שהיין הלבן כבר קיים בכוס, ובא לשאול האם מותר לו לערות יין **מבקבוק** של יין אדום לתוך הכוס, וע"ז אמרינן ליה דשרי, אך לעולם אם יבא האדם וישאל דהיות ורוצה למזוג יינותיו הי מינייהו עדיף לאקדומי, ודאי דמורינן ליה דטוב יעשה אם יקדים נתינת סומקא לדחיוורא, ותבא עליו ברכה.

לשאלה ל"ז: שמעתי לתמוה על קושיית המקשה מהי ההנחה שהניח שאין המתכת מגידולי קרקע, הלא דבר ידוע הוא כי ממעמקי האדמה דולים את המתכות, וא"כ בפשיטות י"ל שנידון לענין זה כגידולי קרקע.

לשאלה כ: הנה מה דהעיר שבסי' ש"כ סקל"ד לא כתב שום הכרעה, ואילו בשעה"צ סי' שי"ח סקמ"ו כתב דטוב להחמיר - היא הערה נכונה. ואולי יש ליישב קצת דשם (בסי' שי"ח) שלא קעסיק בהאי שמעתתא, ורק מציין לנידון בסי' ש"כ, בזה כותב שטוב להחמיר, ומנמק "דגם שם מהשו"ע משמע להחמיר", משא"כ בגוף ההלכה כאן בסי' ש"כ יתכן שלא הוצרך להעיר שטוב להחמיר, דהלא כל בר בי רב מבין שאם בשו"ע נראה להחמיר, ורק "יש מקילין" (באחרונים), מי יבא להקל לכתחילה.

ואמנם מש"כ להקשות מסקמ"א גבי הטלת מי רגלים על שלג - לא הבנתי כ"כ קושיתו מדוע משוה נידון דשם למרסק **לתוך הכוס**, ומדוע ריסוק השלג נחשב לריסוק לתוך כוס, הלא השלג נמס היכן שנמס ואזיל ליה לעלמא.

בענין מוליד ריח רע

במה דהאריך כדרכו בקודש ידידי הרב אברהם שקלאר שליט"א בעניני מוליד ריחא - בעברי בין בתרי דבריו הנני להעיר קצת כפי הנראה לפו"ר.

א. ראשית במש"כ לתלות נידון דהולדת ריח רע בב' הטעמים הנזכרים אם יסוד האיסור הוא מטעם שמוליד דבר חדש או מטעם תיקון מנא - ושוב דחה דהלא נתבאר שב' הטעמים חדא נינהו וכו' וממילא אסור, ולכאו' צ"ב בחזרתו זו, דהלא משנ"ת שם לעיל הוא רק ביחס לנידון דתוספת ריח, וע"ז כ' דאין מוכרח לתלות זאת בטעמים הנ"ל, משום די"ל שגם בתוספת ריח שייך טעמא דמוליד דבר חדש, אך עדיין לא שמענו שאין כאן ב' טעמים אלא חדא, וא"כ י"ל בפשיטות שבנידון דריח רע לטעמא דתיקון מנא זה לא שייך, ובפרט באופן שריח הרע לא מתקן אלא מקלקל.

ב. ומה דכתב בהמשך להקשות כיצד מותר להחליף בגד בשבת של חזון, הלא מוליד ריח רע ע"ז, וגם מטרתו שיספג הריח בבגד, וע"ש מה שהאריך לישב בטוטו"ד, אך לכאו' נראה דקושיא מעיקרא ליתא, דע"כ לא שמענו מקום להחמיר גם בהולדת ריח רע אלא דוקא באופן שמעונין מאיזה טעם ליצור במקום זה ריח רע, אך באופן שלא מעונין כלל בריח רע, ומטרתו היא רק להסיר ולהפיג מעצמו הריח רע, ובלית ברירה מוכן שתקלט עכ"פ בבגד במקום בעצמו או זולתו, אך לא טוב לו בזה, והי' שמח אם הי' מתנדף לגמרי כל שמץ של ריח ממנו ומבגדו - בכה"ג נראה דכו"ע מודו דל"ש בזה איסור מוליד, ול"ח מתקן אלא מקלקל.

ג. ובמה דדן בתוה"ד אם פלפלין הוי ריח רע או טוב - הנני לציין לתשובת רב פעלים ח"ב סי' נ"א דמבואר בדבריו שאכן זה נותן ריח טוב, ועכ"פ דוחה ריח רע, עי"ש.

בהדחת כלים משבת לשבת

במש"כ הג"ר אליקום דבורקס שליט"א בנתיבי המנהגים לדון בהך מילתא אי שרי הכנה משבת לשבת, ומייתי ללשון תוספתא מפורשת בזה "אבל לא משבת זו לשבת אחרת" - שזה לכאו' מכריע כל הדעות שנאמרו בזה, הנה תוספתא זו אינה כ"כ מפורשת (כמו שרמז במוסגר לעיין בחזון יחזקאל), שהרי כפי שציינו הכותבים במדור ההערות - הלא בתוספתא עם פי' חזון יחזקאל מייתי שבכת"י ליתא בתוספתא להנך ו' תיבות, וא"כ כבר אינו בגדר תוספתא מפורשת.

ומה דציין לדברי המ"ב בזה בסי' תק"ג שעה"צ אות ד', דמבואר מדבריו דשרי משבת לשבת, במחכ"ת נראה דדברי המ"ב שם לא שייכי לענייננו, דכל הנידון שם הוא ביו"ט, והסברות האמורות שם שייכי דוקא ביו"ט, וא"א להוכיח מזה להתיר גם משבת לשבת, עיי"ש.

בענין חליפה על הכתפיים

במה שהבאנו (בגליון נ"ד) לגבי המקובל בשם מרנא החזו"א שמותר לצאת לרה"ר עם חליפה על הכתפיים, והבאנו ע"ז משמי' דמרן הגריש"א זצ"ל שדבר זה תלוי במנהג המקומות, דהיכא דלא נהוג ללכת באופן זה אסור לצאת כך, הנני להוסיף עתה דעד"ז ראיתי גם בס' חוט שני (בח"ד עמ' קל"ג), והכי כתבו שם: לילך במקום שאין עירוב בחליפה על כתפיו - צריך לידע אם הוא דרך מלבוש אצלנו אם לאו, והחזו"א דן בזה והי' לו נטיה לכאן ולכאן, **והוי בגדר הין ולאו ורפיא בידיה**, ובחו"ל הי' מקובל להיזהר בזה, שהחשיבו את זה שאינו דרך לבישה, אך באירופה יכול להיות חשוב דרך מלבוש, **והכל לפי הענין אם הוא דרך לבישה באותו מקום**, ע"כ.

בענין השום בליל שבת

במה שהארכנו (בגליון נ"ה) בעניני תקנת אכילת השום בליל שבת, ובדעת הגר"א שזה חיוב על כאו"א ובכל עת, עיי"ש מש"כ, הנני רק להוסיף מרגלית שמצאתי עובדא בזה על קפידת הגר"א ותלמידיו - הובא בשאילתות כת"י, ומועתק בסוף ספר מעשה רב השלם החדש, בזה"ל: ופעם נסע לכפר מקודם השבת עם תלמידיו, והיה שבת בכפר, ולא היו שומים אצל בעה"ב, וידעו שיש אצל נכרי שומין, ולא רצה להביא הנכרי אצלו כי אסור כמש"ל, והלך בעצמו עם תלמידיו ואכל שם השומין, ע"כ המעשה.

בענין הולדת ריח בשיער

במש"כ הג"ר אליקום דבורקס שליט"א במדור נתיבי המנהגים בנידון אם שרי הולדת ריח בשערו, ומתחיל דבריו שלדעת המ"ב בפשטות שרי עפמש"כ בסי' קכ"ח להתיר לקטנים ליטול ידיהם במים ריחניים, וממשיך שבכה"ח וכן ברב פעלים מבואר לאיסור וכו'.

א. יש להעיר שמדברי המ"ב אין כל ראיה, דהא נידון האחרונים הוא בשיער בפנ"ע האם להשוותו לגוף שהרבה מתירים בו, או לבגד שודאי אסור בו הולדת ריח, וא"כ מדברי המ"ב דמיירי על מוליד ריחא בידיו אין שום ראיה, וגם הבא"ח והכה"ח שציין מדברים באופן כללי בין על שיער ובין על הגוף, ומביאים דעות הפו' בכל הך שמעתא האם יש היתר בגוף אדם [ושערו] או לא, ותרוייהו מסקו לחומרא [לכתחילה] ואף בגוף האדם [וגם דברי האור לציון שציין בהמשך מתייחס בכללות, ומסיק כעין פשרה לחלק בין ידים ופנים לשאר הגוף והשיער].

ב. והנה כפי שציין בהמשך דבריו לדברי מרן הגריש"א זצ"ל בספר הערותיו שנוקט לאיסור בזה (אף שהלשון בספר שם הוא "יש לדון לאיסור", ויתכן שלא פסיק"ל, אך קשה לדייק בלא"ה בדברים שנכתבו מפי השמועה שלא מילה במילה), וסברתו שם שכל סברת האחרונים להתיר במוליד ריח בגופו הוא מצד שזהו מקום שמעברא ליה זיעה, וכדברי הגמ' בברכות, משא"כ בשיער הלא נפסק שדומה לכסותו, שבזה נקטינן שלא מעברא לי' זיעה, ולכן הריח עומד וקיים ולכן אסור.

והנה בסברתו זו קדמוהו כבר הרבה אחרונים שדנו בסוגיא זו, ורבים מהתשובות הדנות בזה כבר ציינוהו (בגליון הקודם) חו"ר בית ההוראה באהבת שלום במדור הוראת הלכה בנוגע לנידון זה, ותורף דברי האוסרים הנזכרים שם הוא כנ"ל, וכפי שכותב בקצרה בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' כ', שהרי בגמ' בברכות איכא תרי לישני גבי יוצא מבושם לשוק, האם ריח שמשערו דמי לגופו או דמי לכסותו, והרי פסק הרמב"ם (בהל' דעות פ"ה ה"ט) שהוא ככסותו, וא"כ ה"ה בעשייתו שיהא אסור.

[וסברת הגינת ורדים שמתיר היא דכל מה דפסקינן כלישנא דשערו ככסותו, הוא רק משום חומרא דענינים אלו שיש בהם הרחקה מעבירה כעריות וכו', משא"כ בנידון זה של איסור דרבנן של הולדת ריח יש לפסוק לקולא כלישנא דדמי שיער לגופו].

וכבר הזכרנו שהגרב"צ אבא שאול זצ"ל נקט עפ"י סברות אלו (של זיעה מעברא או לא), וחילק בגוף עצמו בין אבריו, שבפניו וידיו ודאי מעברא ושרי, אך בשאר הגוף יש לאסור, וכ"ש בשיער דיש לאסור.

ג. ומה שהי' נראה לי לדון דגם להנך דאוסרים בשערו משום דדמי לכסותו שהזיעה לא מעברא ליה, ולכן לא חשיב מוליד ריחא, דיש לדון שבנותן הריח בשיער שבמקומות המכוסים, כגון בבית שחיו יהא שרי, משום דדוקא בשיער שבגלוי י"ל שאין כ"כ המציאות של זיעה מעברא, אבל כשנותן במקום שמוגדר בהלכה כמקום זיעה, ועכ"פ במקומות היותר מזיעים שבגופו, בזה יתכן שכו"ע מודו דדמי לגופו, שאמרינן בי' דשרי משום דזיעה מעברא ליה ושרי (ואולי גם נחלק בזה בין תקופות השנה ובין מזגי וטיב האנשים, ודוחק, וצ"ע).

ד. עוד נראה לי לדון לאידך גיסא דגם להאוסרים בשערו, וכן באוסרים אף בגופו, מ"מ נראה דכ"ז נראה בריח שביסודו הוא עמיד, וכגון במיני בשמים שטבעם ומהותם שהם שומרים ומחזיקים הריח לזמן, אבל באותם מיני דאודורנט וכדו' אשר טבעם להתנדף מהרה, בזה לכאו' כו"ע יודו דשרי, דהלא מעברא לי' אף ללא זיעה. [ואמנם יל"ע היטב בשו"ת רב פעלים ח"ב סי' נ"א שיתכן שלדידי' אסור אף בכה"ג, משום דטענתו היא שאין לחלק בין מתקיים זמן הרבה למתקיים זמן מועט, ואולי לדידי' גם זה יש לאסור, אך יתכן שכל דבריו הם באופן שעכ"פ זמן מה זה עומד, אבל באותם מינים שלא מתקיימים אף זמן מועט יהא שרי לכו"ע].

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

תשובות על הערות והארות הת"ח שליט"א בגליונות הקודמים ועוד הוספות

מאחר וראיתי כו"כ הערות והארות בדברים שנכתבו בגליונות קודמים, ולא אסתייעא מילתא להשיב מפני הכבוד, אמרתי להתייחס ולכתוב בקצרה הנלענ"ד, ובהרבה דברים להוסיף בתוספת כתיב"ה גרידא, בבחי' שומע ומוסיף, ולעשות נ"ר ליוצרינו.

בדבר ההערה בגליון ס' על דברינו בענין מי שפתח קופסא וכדו' אי רשאי לאכול, וכתבנו להלכה דשרי. והביא מג"א שליט"א שאסר, ועוד בכמה גליונות דיבר בזה. וכבר השבנו ע"ז בס"ד, ויש להוסיף על תשובתינו בזה, למש"כ בשו"ת אגר"מ ח"ד סי' קי"ט אות ה' וכן בספר מאור השבת ח"א ע' שנ"ה בשם הגרשז"א כסברתינו, עיי"ש. ולמעשה הדבר ברור להלכה שמותר, ותול"מ. ומידי דברי ראיתי שם שהביא עוד כמה נידונים חשובים, ואמרתי להוסיף בזה בקצרה, וכדלהלן.

שירים וזמירות בפסוקים של שיר השירים

בענין שיר של פסוק שה"ש אי שרי (מלבד עצם השירה בפסוקים בעלמא), הנה פשטות הגמרא בסנהדרין לאיסור שה"ש, ואף שכפי הנראה יותר ל"ד הוא, והכוונה לכל פסוקים, מ"מ לא לחינם הזכירו כן דווקא פסוק של שה"ש ולא הזכירו פסוק תהילים, ויש לבאר איפוא שרצו להראות בזה עד היכן עשוי להגיע הזלזול והק"ר בפסוקים להוציא דברים עליונים לדברי הבאי ותפלות, ואה"נ שבהם יש קפידא יותר, ואף במקום שיש מזה התעוררות וכו' יש להמנע. וכן כתבנו בתשו' במק"א. וכעת ראיתי שציין שם דעת הגדולים בזה, כמו ג' שיטות, שהגרנ"ק והגרי"ז התירו אם מתכוון להתעוררות ולא לשמח עצמו, והגר"ב זילבר ויבל"א הגרח"ק התירו, והגר"ש דבליצקי שליט"א ועוד אמרו לאסור.

ויש לציין בזה, שכבר עמד בזה באור לציון ח"ב פי"ד תשו' ל"ה, וכתב שיש להמנע בכלל משירים של פסוקים ואפילו בלא קלות ראש, ואין ראוי להקל אלא בסעודת מצוה (ובעצם פרט זה כבר ידוע שהאריכו הפו', וזכורני שביחוה דעת האריך בזה הרבה מאד). ובתוה"ד בביאורים כתב שביותר יש להזהר בשיר השירים שהוא קודש וכו', ובני אדם מדמין שהדברים כפשוטן ח"ו, ע"כ (הגם שבהלכה למעלה לא חילק בזה). ונראה ברור שזו ג"כ כוונת הגר"י שפירא זצ"ל שהביא שם, שאמר שתלוי איזה פסוק הוא אם אפשר לפרשו כפשוטו וכו', וכוונתו כדברי האולי"צ הנ"ל, ודו"ק, ויש לציין שגדולה מזו מבואר באדר"נ פ"ב, ואי' שם שרצו לגנוז את ספר שה"ש מה"ט כיעוי"ש, וכ"ש בשאר בנ"א שיכולים לבא לידי טעות (ונראה לפי"ז שגם שאר פסוקים שבתנ"ך שעשויים להתפרש כפשוטן יש להזהר בהם). ואכן משום רגש לקדושה יזהר שלא לשיר פסוקים משיר השירים וכהנה שבני אדם עשויים לטעות (ועיין שבת דף לג. והבן). ודי לנו במה שהקילו לשיר שירים מפסוקים, והבו דלא להוסיף עלה, ולבא לידי טעות. [דרך אגב, מה שעורר שם בענין שירים וזמירות שמקורן מן הערב רב, האריכו בזה באחרונים. וכזכורני שראיתי בזה תשובה ערוכה בשו"ת וישב הים ח"ב].

ואגלה רעיוני, כי בעודי עוסק במכתב זה הגיעני אחת השאלות מבית ההוראה אהבת שלום, וכה שאל השואל האם מותר לשמוע או לשורר או לזמזם שירים מפסוקי שיר השירים, ומילתו בפיו שיש זמרים שנחשבים בציבור התורני, ומשום מה התחילו לשורר מפסוקי שה"ש, עכ"ד. וכבר הסברנו שרשי הדין, ושיש חולקים בזה האם יש קפידא מיוחדת בשה"ש או לא. ולדינא השבנו כדלהלן: א]. שיש להזהר לכתחילה שלא לשורר פסוקים אלו של שיר השירים, שהרי לא דיינו שגם עצם שירה מפסוקים אינו ראוי, וכמש"כ המשנ"ב (סימן תק"ס סקי"ד) משם מהרי"ל, ומקור הדברים בסנהדרין (דף קא.), עיי"ש (איברא דעיקר הקפידא כשהוא דרך שחוק וק"ר). ובפרט אחר שחרב ביתינו שאמרו בגמ' דגיטין (דף ז.) זמרא מנא לן דאסור, וכ"ה בשו"ע סימן תק"ס, עיי"ש (ובמקומו בתשו' בית ההוראה בענין אחר גבי כלי זמר בבר מצוה שבבין המיצרים, כתבנו שגם בקסטה וטיפ אסור בכלל כלי זמר), עוד בה להכנס במחלוקת הנ"ל אם מותר משיר השירים. וה"ז כמו ס"ס לחומרא, שאף בדרבנן לחומרא, כידוע לרוה"פ. וכ"ש שנפש המשכלת מרגישה שאינו ראוי כלל (וכבר כתבנו שגם שאר פסוקים שבתנ"ך שיכולים להתפרש בטעות אין לשוררם), ואין להאריך. ב]. לזמזם את השירים בלא לנענע בשפתיו, אין חשש כלל. ואף אם מנענע בשפתיו, רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע, אלא זמזום בעלמא, נמי שרי, כאשר הוא בכובד ראש ויודע שהכל כלפי קוב"ה וכנסת ישראל, ולא דרך זלזול וק"ר ח"ו (שבזה אין ב' החששות שבשו"ע הנ"ל ובמשנ"ב הנ"ל), אך שלא יגדיל עשות לשיר בקול. ומיהו א"א לאסור בכה"ג דשנוי בפלוגתא, וכנ"ל. אך בכלי זמר ודאי אינו ראוי, וכנ"ל. והמחמיר אף בלא כלי זמר תע"ב, מפני השומעים שלא יבואו לידי טעות וק"ר וכו'. ג]. ובאשר להני זמרים, הרי בודאי לא ישמעו לנו, אך אם יועיל למאן דהוא, נאמר: החסרים אנו פסוקים ומאמרים שצריך לשורר דווקא משיר השירים, ולא טוב הדבר לפרוץ מה שלא עשו כל השנים, ודי בזה.

שוב נתעוררתי בדבר, שהרי כמה וכמה שירים ופיוטים יש לנו שנתחברו ע"י הקדמונים הקדושים זיע"א, והמילים שבהם מורים על דברים כאלה כמו שיר השירים ויותר, ואעפ"כ לא חששו ולא מידי. והנה בד"כ בשירים אלה יגיד עליו רעו, שהרי שפיל לסיפא שמוכח שהמדובר על הקב"ה, משא"כ אם נוטל רק מקצת פסוק וחוזר עליו בלא היכירא. זאת ועוד ובעיקר ששירים אלו שוררו אותם בקדושה ובנעימה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובסעודות מצוה שת"ח שרויין בתוכה, וכל פיוטים קדושים אלו נתחברו כמו נוסחאות תפילה ממש להשי"ת, אבל אותם שירים המצויים שמסורין לכל אדם, ובהינף יד מדליק אותם להנאת עצמו, ומסור לנשים ועמי הארץ, ולפעמים גם המנגינות כמנגינות הליצנים שבכלל אינם ראויים לשומעם, וכ"ש בנידון דידן שבודאי ראוי ונכון להמנע מהם, כנלענ"ד.

עוד בכמה נידונים שהעיר שם כתבנו בזה כל דבר במקומו. הוצאת שברי זכוכית חלון בסי' ש"ח ושי"ג, וענינים בכבוד שבת בסי' רמ"ב וכו'.

עוד בגליון ס"א בע' קע"ד כמה הערות בקצרה כשומע ומוסיף.

בענין הרחת טבק

א]. באשר לברכה פשוט שאין לברך, והיינו שאין לו עיקר, והיא הלכה פסוקה, וכבר כתבנו בזה באליבא דהלכתא על משנ"ב ח"ב בדיני ברכת הבשמים (והוספנו עוד דברים במכתבים בגליונות נוספים, ושם כתבנו לדון בדבר חדש אודות טבק מצמחים המריחים, אך מוסיפים בהם תמציות חזקות המבטלות את ריח הצמחים, ונתבאר שאין לברך ע"ז, דריח שאין לו עיקר מבטל במציאות את הריח שיש בו עיקר ולא חשיב כלל), ואמ"א כעת.

ב]. באשר להריח בשבת, אין חשש כלל מב' טעמים, א). שהרי זה דרך בריאים. ב). שאינו עושה זאת בשביל חולי, וכל כה"ג אין חשש. והדברים פשוטים בפו' בסי' שכ"ח, וא"צ לפנים. - אמנם במשחה מיוחדת להרחה לצינון וכדו' שאין דרך בריאים בכך, ולוקח את זה לרפואה כגון שיש לו צינון, אה"נ שאסור ככל רפואה בשבת. ויבואר בעזה"י בסי' שכ"ח במקומו. וע"ע בשד"ח מערכת יוה"כ כלל ג' אות כ' מש"כ בזה. (וכמובן שזה מלבד חשש ממרח).

ג]. בענין טבק ביוה"כ ותענית, יעוין בשד"ח שם באריכות, ואכמ"ל.

ד]. וע"ע שם לענין טבק בפסח כששורין אותו בשעורים (שם ד"ה איברא).

ה]. ובענין לחלק טבק שהוא קלות ראש וכו', שכתב שנתפשט בין התורנים וכו', הנה אנו לא ראינו ולא שמענו שעושים כן התורנים, וכבר קבלו ע"ז גאוני הדור אשכנזים וספרדים שיזהרו בכך בתפילה בכלל ובבהכנ"ס בפרט, וכיעויין בבאר היטב (סו"ס תקנ"א סוסקל"ט) בשם לקט הקמח שמיקל בט"ב, וכתב אבל ביוה"כ ראוי לאוסרו בפרהסיא בבהכנ"ס, שבעו"ה יש רבים מעמי הארץ שמזמינים זה לזה, ודבר זה אסור אף בשאר ימות השנה, וראוי לקנוס ע"ז עיי"ש (ובלקט הקמח שם במקורו כתב ע"ז יותר בתוקף, עיי"ש). וביותר בסידור בית יעקב (להיעב"ץ) כתב שלא ישאף טבק בבהכנ"ס בפני רבים שנראה כק"ר, על אחת כמה וכמה שלא להושיטו מזה לזה ח"ו פן יחרה וכו'. וע"ע בספר שדי חמד (באספ"ד בהכנ"ס סי' ז') כתב דשפיר דמי שלא בשעת התפילה ומכוסה בטליתו, אם אי אפשר בלאו הכי (ואתה תחזה כמה הגבלות כתב בזה). ושוב כתב תוכחה מגולה על מה שנוהגים ההמוניים לכבד זל"ז, עיין שם לשון קודשו, אמנם אח"כ הביא דברי פתה"ד (סימן צ"ב) שאפשר ליתן לחבירו היושב לימינו או לשמאלו, דלאו פרהסיא הוא ומותר, וכתב ע"ז השד"ח דדווקא בכה"ג מותר לימין ולשמאל, אבל מה שנוהגים ההמוניים בפרהסיא הוי איסור גמור, ומצוה לאודועי, ע"כ. וכן הובא בכה"ח (סימן צ"ב אות ח"י) שהפחד יצחק אוסר לגמרי, ושיש לפקפק עליו, ושכ"ה הרב חזון עובדיא דלא אסור אלא בהוראת שעה וכו', וכל שעושים בהצנע ובלא ק"ר אין כדאי לאסור וכו', וגם הביא מהגר"ח פלאג'י בכה"ח שאדרבה יש לכבד זל"ז אם אינו בשעת התפילה כגון בהכרזת המצוות, או בגמר התפילה ושמחים בצאתם, אזי יש להקל ולפעמים מרבים שלום וכו'. וע"ע שם.

ולסיכום: בשעת התפילה יש להזהר (ויש שהתירו אחר חזרת הש"צ, כה"ח סופר שם, ועיין בביה"ל סו"ס ס"ג שהיקל בפרשה שניה של ק"ש למי שרגיל בזה הרבה, וא"א לו לכוון). ומ"מ משום כבוד ביהכנ"ס יש אוסרים כן לגמרי, ויש מתירים, ובלבד שלא יהיה דרך שחוק וק"ר. ולכן הנכון למעשה שיכבד את היושב מימינו ומשמאלו, ולא יסתובב בזה בבהכנ"ס לחלק, ולא יחליפו קופסאות זה עם זה. ואם רוצה לכבד כולם, יעשה זאת בפתח לקראת היציאה. ואדרבה טוב הדבר ומצוה היא, ליעביד להו נייח נפשא וגדול השלום. [אבל קודם התפילה יש להמנע משום עיסוק בחפציו, זולת מי שרגיל בזה וקשה לו לכוון בלא זה (כגון מעשני סיגריות כרוניים), מותר. וכן אם זה מועיל לו לניקוי הגוף לפני התפילה, ג"כ מותר].

קראוהו לספר תורה ועדיין לא אכל סעודה שלישית

ובענין קראוהו לעלות לתורה ועדיין לא אכל סעודה שלישית, שיש לדון האם יסרב כדי שלא להפסיד, או יעלה משום מה שאמרו בברכות (דף נה.) שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של האדם, וחד מינייהו מי שנותנין לו ס"ת לקרוא ואינו קורא. והביא מהגראי"ל שטינמן שליט"א שיעלה לתורה אע"פ שיפסיד סעודה שלישית, כיון שמי שלא עולה לתורה זה עונש מיתה, ושכ"ה בשם החזו"א, ע"כ. ולענ"ד הדבר אינו פשוט, דבשלמא אם לא עולה בשביל זלזול, או עצלות וכל כה"ג, שפיר י"ל שענש יענש, אולם כאשר כוונתו בשביל מצוה י"ל שאין חשש, ושומר מצוה לא יראה דבר רע, דבכה"ג אעיקרא לא מצאה הקפידא מקום לנוח (ובכן, מה שכתב שם לדון לפי העונש שבס"ת, ולפי העונש של סעודה שלישית, לכאורה לפיה"א ז"א תלוי זה בזה, וכאמור). וכן בקודש חזיתיה בשו"ת תורה לשמה (סימן צ"ה) שכל שהוא נמנע מלעלות לס"ת מחמת סיבה הנראית, כגון שחושש בשביל איזה פסול שיש בו, או מחמת שלא הכין את הקריאה וחושש שלא יטעה וכדו', אין בזה חשש. והוכיח כן ממש"כ בתנחומא (פ' יתרו, והובא בספר תניא רבתי בהלי ס"ח) שר' עקיבא נמנע מלעלות מפני שלא הכין את הפרשה שתיים או שלש פעמים, וקל וחומר כיעוי"ש. ובדוחק יש לחלק בין אם הסיבה היא בספר תורה גופא שיש בו פסול, או בקריאה וכדו', לבין אם הסיבה חיצונית דבכה"ג נראה יותר זלזול. ודוחק, דמ"מ לאו כו"ע ידעי שמסיבת שלא הכין הפרשה הוא. ושוב נתבוננתי ג"כ ממאי דחזינן בשו"ע סימן נ"ג סי"ס, וע"ע במשנ"ב שם, ודו"ק היטב. אמנם אין מזה ראיה לנידו"ד, דאע"פ שחזינן שיש חשש סכנה באינו עולה לס"ת אפילו כשיש לו סיבה מחמת פרשת התוכחה, הלא מאידך שאני התם שלא יפסיד בזה כלום, שהרי יש לתלות ששומר מצוה לא יראה דבר רע בזכות כבוד התורה, ואדרבה עי' בספר שמירת הגוה"נ ע' רנ"ו בהערה מה שדייק מהמשנ"ב, ולדבריו משמע שאכן כשיש סיבה חשובה עדיף שלא יעלה, עייש"ה, ודו"ק.

[וגם אמינא לצרף בזה הא דהשולחן ערוך ועוד השמיטו הלכה זו לגמרי, וביאר הא"ר (סק"ב) שסברתם הוא שרק כשנותנים לו ס"ת "לקרות" כזמן הגמרא שהעולה היה קורא, משא"כ בזה"ז שהש"צ קורא, עיי"ש. וע"ע בציץ אליעזר ח"י סל"ד שהביא ראיה לזה, ומ"מ כתב שלא להקל דלא ליעביד פירוקא לסכנתא, אלא שלענ"ד קשה לצרף קולא זו מב' סיבות, א]. שהרי בזמן השו"ע ג"כ היו בודאי מקומות שאלה שעלו לתורה קראו, וכדמוכח להדיא בפו' בכ"מ, והשו"ע הביא פרטי הדינים בזה, וא"כ אמאי השמיט הכא (ושו"ר שהקשה כן בתו"ח סופר סק"א). ב]. דקשה ללמוד מהשמטת השו"ע ולא מידי, דמצאנו כו"כ דברים שלא הובאו בשו"ע כגון סכנה כאכילת בצל ושום (כנדה דף יז.), ולית מאן דמיקל בהא. והגם שאת הדין של מי שנותנים לו כוס של ברכה הזכיר השו"ע בסימן ר"א ס"ג, מ"מ אין ראיה דלא ס"ל כן, ואדרבה אין לחלק ביניהם. ושו"ר להגר"ח פלאג'י בלב חיים ח"ג סי"ב דס"ל שאסור בכל גווני, וע"ע שם בח"ב סי' קע"ד].

ויש להוסיף בזה, דהנה בשו"ע (סימן ס"ו ס"ו) איתא: כהן שהיה קורא ק"ש וקראוהו לקרות בתורה, יש מי שאומר שמפסיק ויש מי שאומר שאינו מפסיק, והלכה כדבריו, ע"כ. וכן פסק בכה"ח (אות כ"ד), אולם המשנ"ב שם (סקנ"ו) כתב שהאחרונים כתבו שכהיום נוהגין העולם כהי"א קמא, עיין שם. ולכאו' היה מקום לדמות נידון דידן לדהתם, שלפי השו"ע אינו מפסיק, ולדעת האחרונים שבמשנ"ב מפסיק. אולם ז"א דומה לכאן, ונבאר לב' הצדדים: א]. לדעת האחרונים שמפסיק כדעה קמייתא, הוא מפני דחזינן שמפסיקין בק"ש מפני הכבוד, וממילא אם מפני כבוד הבריות מפסיקין, כ"ש מפני כבוד התורה, וכמש"ש. וממילא כאן שאינו ענין של הפסק גרידא, אלא הוא ענין של הפסד המצוה, י"ל שא"צ לעלות. ב]. ולדעת השו"ע שאינו מפסיק הוא מפני שסובר שאין זה בזיון לתורה כשאינו מפסיק, שהרי אינו מפסיק מפני שהוא עוסק בק"ש וברכותיה, עיי"ש. וא"כ י"ל שזה דווקא שם שהוא עוסק בק"ש ותפילה וניכר הדבר, משא"כ כאן שאינו נראה כעוסק במצוה ואיכא בזיון. [וע"ע בכל זה גם בשו"ע סי' קל"ה ס"ה ובפו' שם]. ובכל אופן שהוא הנידון שם תלוי אי איכא בזיון כבוד התורה בזה או לא.

ויש לדון עוד שהדבר תלוי גם בתוקף חיוב סעודה שלישית. והנה עצם קיום הסעודה הוא חיוב גמור מדינא דגמרא, וכ"כ הפו' בסי' רצ"א. ומסתבר שמותר לסרב כדי שלא להפסיד המצוה. אך נראה שתהיה נפ"מ בשאלה זו, אם מחמת שיעלה לתורה יפסיד קיום מצות סעודה שלישית בפת, אבל יוכל לקיים סעודה שלישית במיני מזונות או בדברים אחרים (וכגון שיש לו בקירבת מקום מזונות, אבל בשביל פת יצטרך ללכת לביתו בריחוק מקום, וכבר יעבור הזמן), שמאחר שהשו"ע סו"ס רצ"א פסק שצריך לעשות בפת, ה"ז נחשב ג"כ הפסד, אלא שמאידך הרי בשבע ביותר מקילים, ויל"ב. ומ"מ לפי יסוד התול"ש לכאורה משמע שאין חשש לסרב בכה"ג.

ולפי כל האמור לכאו' יש מקום לומר שבכה"ג יסרב, וילך לביתו לקיים מצותו [ונראה עיצה טובה, שיאמר לזה שהזמינו את הסיבה שלו שיש לו צורך לקיים סעודה שלישית, ובזה הרי ניכר שאינו זלזול, ועדיף טפי. ואכן אם יודיע למזמין ודאי שפיר דמי, וכיעוין בכה"ח (אות ט') משם החיד"א בחיים שאל ח"א סי"ג, אך איכא קפידא כשקראו לו ברבים. ואולי גם בזה מהני אם יפרסם כן ברבים].

ודרך אגב, וכעין זה אירע מעשה שהזמינו אדם לעלות לספר תורה, ואותו אדם חשש לעלות מפני שהדרך באותו בית כנסת למכור את העליות, ומאחר והגבאי מוכר המצוות לא היה באותו העת, העלוהו בלא למכור את המצוות. והשבתי בעניותי שאם זה מקום שמוכרים תמיד, ובפרט שהגבאי אומר שאף כשלא נמצא (או שטרוד בדבר אחר) שיעשו את המכירה בהעדרו, עדיף שלא יעלה, ואין בזה משום הקפידא של כל שקראוהו לספר תורה, שהרי זה שלא כדין. ואף שיכול לשלם אח"כ לגבאי אם ירצה, ועדיף, מ"מ אינו חייב כל שלא מכרו, ובפרט שאינו יודע בכמה יכלו לקנותו, ומיהו מסתבר שיתן דבר מועט או כמו שרגילים בד"כ, ותע"ב.

משחק בכדור

בעמוד ק"פ שם העירו סמך לביטול תורה במשחקי הכדור ממה שמצאנו שנקרא כדור - בנות (והוא ירושלמי, וה"ד בתוס' סנהדרין דף כו.), ומשמע שבנים לא משחקים משום ביטול תורה, ע"כ. ואינו אלא כעין סמך בעלמא, שכן י"ל שבנים גם שיחקו בזה, אלא שבד"כ עסוקים בלימודיהם ועסקיהם, לא כן הבנות ובפרט בדור קודם, ולכן נקרא הכדור על שמם, ואין מזה הוכחה, ומיהו לקושטא כתבו הפו' בכ"מ שיש בכל כה"ג ביטול תורה, עיין בסי' ש"ז בקריאת סיפורים וכו', וכן בסי' של"ח גבי משחקים (ועיין בזה בכה"ח סי' ש"ח אות רנ"ט וסי' של"ח אות ל"ט). ובענין משחק בכדור בכלל, מצאתי לכמה מתשובות רבותינו הפו' שכתבו בכל תוקף נגד משחק זה של כדור, וכיעוין בשו"ת מהרי"ט צהלון החדשות סי' ר"ב ובשו"ת מהר"ם פרובינאצל סי' נ"ג דברים נוראים וחמורים על משחק זה, ומפיהם לפידים יהלוכו שלא לשחק במשחק זה. וכבר הזכרנו זה במקומו. ועתה ראיתי גם בשו"ת נשמת שבת ח"ו סי' תי"ז שהביא בזה תוכחת דברים מבעל תולדות שמואל, ועוד הזכיר שם מקובץ בית אהרן וישראל שכתבו שתחילת קלקולו של אותו האיש ימש"ו היה ע"י שהוציא הכדור מרשות לרשות, עיי"ש. ועוד זכורני גם בספר ברכות שמים עמ"ס שבת שכתב בזה, ואמ"א. וכתבתי כ"ז כמראה מקום בעלמא. ובודאי אין לעשות מזה "איסור", אחר שנוהגים כן כמשחק בעלמא לקטנים, ואין להאריך.

ובגליון ס"ב ע' קכ"ח דן שם באריכות אודות מעשה שבת במומר ובקטן, והביא דברי הפו' באורך, ועוד חזון למועד לעיין ולדון בכל דבריו החשובים.

תבשיל שרובו יבש

שם עמוד קל"ד (סוף הטור האחד) העירו בדברינו אודות מאכל שרובו יבש ומיעוטו לח, אם יש בזה משום בישול אחר בישול בלח, עיין שם. ויש להעיר: א). במש"כ באות א' לדון אי הוי ט"ס או לא, ובמנו"א כתב שבדפוס אחד לא כתב כן, ובנח"ל כתב להיפך וכו', הרי בודאי שקשה להקל ע"פ דקדוקים באופן שניכר שיש ט"ס, או שיש איזה דפוס שלא כותב כן, וכיון שנוגע בחשש איסור תורה דבישול, בודאי קשה להקל. ב). ומש"כ באות ב' דאה"נ שי"ל שכל ההיתר אינו במיעוט שכשלעצמו הוא הרבה, ואכן זה ישוב נאה. אך מה נעשה שהמתירים סותמים דבריהם, וכותבים להתיר "ברוב" יבש ומיעוט לח, בלא לפרש שאינו תלוי ברוב ומיעוט ממש, וה"ז נותן מכשול לפני כל מעיין. ואה"נ שאם הוא מעט כ"כ עד שמצטמק ורע לו, אה"נ שזו סברא חשובה להקל, וכמו שנתבאר גם בדברינו בהלכה מ"ג. ואף זה תלוי בכמה פרטי דינים שצריך לדעת, ואדרבה צריך לפרסם הדבר. ג). ומש"כ בדברי הפמ"ג, כעת אינו תח"י לבדוק הלשונות, ובנתיים סמיכנא שכ"כ התבו"ש שהביא מר. סו"ד שקשה להקל בזה, ובפרט שהבאנו כמה וכמה גדולים שאסרו ולא הקילו כהאי חידושא. ומיהו אף אנן לא אסרנו בסכינא חריפא, וכמו שביארנו שם בהערה (ובפרט מועט כ"כ כשבאמת מצטמק ורע לו לפי כל הכללים בזה, ודו"ק). ודי בזה.

עוד שם (בטור השלישי) על דברינו במי שפתח בקבוק בשבת, כבר הזכרנו זה בתחילת המכתב, ועוד, וכתבנו שבדיעבד בודאי יש להקל. ואגב ראיתי שם עוד דברים חשובים ועוד חזון, וחלקם כתבנו במקומו. ורק אציין שהצירופים בענין ברירה בספרים (שהביא בד"ה וחזי, ועוד) הם סברות דחויות. ולענין רצה בסעודת שלישית וציין לכה"ח עם הבא"ח, יש להעיר שהכה"ח חולק על הבא"ח בזה, ופוסק כהשו"ע שלא חוזר. ונת' במק"א. ולענין ברכת אשר נתן אם שכח רצה בברהמ"ז, כתבנו באחד המכתבים בגליונות הקודמים, ואכמ"ל.

ועוד בגליון ס"ד (ע' ק"כ) מה שרצה לדעת מקורות לדברינו בענין מעשה שבת בדבר שיכול לעשות בהיתר, יעוין בדברינו בסימן שי"ט בהערה 98 שהבאנו חבל פוסקים דסברי הכי, והיעב"א.

הריגת בעלי חיים

יש לדון כאן אודות הריגת בעלי חיים, שראיתי שם שדנו בדבר אם ע"פ קבלה שאין להרוג בעלי חיים, הרי הוא כאיסור, או זהירות בעלמא ומידת חסידות. וכבר הזכרנו בקצרה ענ"ז בדברינו בסי' שט"ז, ומאחר שראיתי בכמה גליונות שדנו בזה, אמרתי נשוב ונשנה פרק זה ביתר ביאור.

א. בשיטת הגמרא והזוה"ק והאריז"ל

והנה בתלמודא דילן מבואר כדבר פשוט שמותר להרוג בעלי חיים, ואין איסור מיוחד בעצם הריגתם, וכמו שיבואר, והיינו שאם הם מזיקים מותר לכתחילה להורגם, וכמש"כ במשנה בסנהדרין (דף ב, ושם דף טו:) הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש וכו', ר"א אומר כל הקודם להורגן זכה, וכן בב"ק (דף פ:) נפק רב ודרש חתול מותר להורגו ואסור לקיימו, ואין בו משום גזל (וכ"ה בשו"ע חושן משפט סימן רס"ו ס"ד). וכן פשטות הגמרא בשבת (דף יב.) במפלה כליו מן הכינים, שי"א שבשבת אסור להרוג אבל בחול שרי, ויש אומרים שמותר אף להרוג. וכן נהגו האמוראים להרוג בידיים או בספל מים (נ"ב. ובמקומו בסי' שט"ז ביארנו שכל אופני הריגה בכלל נטילת נשמה וכו', וכן לענין רציחה). וכן בשבת (דף קכא:) ההורג נחשים ועקרבים בשבת וכו', וכל שכן בחול שמעליותא היא, וכן לגבי שאר דברים הנהרגין שהביאו שם. וע"ע במועד קטן (דף ו:) צדין את האישות והעכברים (ומסתמא הורגים אותם), ומחריבין קיני נמלים, וביארו שם שנותן מעפר של זו בזו, והולכים וחונקין עצמן (אמנם י"ל דהוי גרמא). ועוד כהנה. וכן פשוט בפו' בסימן שט"ז. וכן בהל' חול המועד לענין הריגתן בחונה"מ. והביאו שם מהרדב"ז ח"ב סי' תשכ"ז ועוד. וכן ביו"ט. ובאמת שהדברים פשוטים וא"צ להאמר, דלא גרע מצורך האדם לצורך לבישת עורותיהם, או לשימוש בעורותיהן כמו עורות אילים ותחשים לאהל וכו', אך כתבנו זאת כלפי ההמשך, דמ"מ לא אשכחן בשום דוכתא אזהרה בזה.

ואף באינם מזיקים לא ראינו קפידא בכולי דוכתא, זולת משום צער בעלי חיים או בל תשחית, וכמבואר בחולין (דף ז.) בההוא כדנייתא חיורתא, שאם עקרנא להו איכא צער בעלי חיים, קטילנא להו איכא בל תשחית, עיי"ש. ומבואר גם שלולי בל תשחית אין בהריגה משום צעב"ח. וכבר דיברנו בזה במק"א שיש שדייקו מזה שאין בהריגה צעב"ח, וכיעוין בעבודת הגרשוני סי"ג, וכ"ה בפת"ש (סימן כ"ח סק"ח) מהנו"ב, וכ"כ עוד רבים. ומאידך יש שכתבו שאף בהריגה יש צער בעלי חיים, וכמבואר בשיטמ"ק בב"ב (דף כ:) מהר"י מיגאש, וכמדומה שכתבנו בזה גם בסימן ש"ה גבי מוקצה במקום צעב"ח, וכן כתבנו בזה בסי' שט"ז. [וע"ע בר"ן בחולין דף ה: מדפי הרי"ף וכן ברמב"ן עה"ת בבראשית א' כ"ט, והובא בשו"ת חת"ס סו"ס נ"ד, עיי"ש. ועוד בפו' ובמפרשים בענין מצות השחיטה וכו'. אמנם י"ל שכאשר נצרך להמיתו יש לעשות באופן שלא יסבול יסורים יתירים], ואכמ"ל.

[ובאשר למש"כ בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן ק"י) שהקטנים שאינם רואיים למלאכת אדם אין בהם איסור זה, ורק אלה בני תרבות וראויים למלאכה, עיי"ש, כבר כתבנו במקומו דלא קיי"ל הכי, ובודאי שבכל הנבראים יש איסור צעב"ח, ואין להקל מצד שחיותן קלישא (עיין להלן בסוף הענין מש"כ בזה), דהא הורג כינה כהורג גמל (וכתבנו בזה במכתב במק"א בגליונות אליבא דהלכתא). ויש להוסיף כעת שנתעוררתי מב"מ (דף פה.) דאשכחן שרבי ריחם על בני חולדה (והיה זה כעין תשובת המשקל למה שאמר על

העגל שילך לשחיטה), אולם כמובן שאין מזה ראיה, דודאי זה לפום דרגתיה דרבי, והקב"ה מדקדק וכו' (בב"ק דף ג.), ופשוט (ואמנם ראיתי בתומר דבורה פ"ג שהביא מזה ראיה שיש לרחם על כל הברואים וכו', אולם שם הוא הנהגה ראויה ומיוחדת כנידון הזוה"ק דמייתינן להלן, ולא מדין צעב"ח). וכמו"כ אין להביא ראיה לאידך גיסא משבת דף י"ב, ואין להאריך].

וכעת נבא לדברי רבינו האר"י, דהנה בשו"ת תורה לשמה סי' שצ"ז דן במי שמקפיד שלא להרוג פרעושים אפילו בחול, וכתב ע"ז שהדבר מפורש בכתבי האריז"ל הנמצאים איתנו, וכי אין חילוק בין פרעושים לכינים, ואדרבה יש להזהר יותר בכינים שהם מותרות האדם הנבראים מהזיעה, ואין ראוי להורגם ולא לקוץ בהם כלל. וכתב שיש לזה שורש בתלמוד (בשבת דף יב.) שהיו אמוראים שהרגו אותם בידיים, ורבא הקפיד ע"ז שלא להורגן ולא להשליכן בספל מים, ובודאי קיי"ל כוותיה דרבא וכסברת האריז"ל, ע"כ. ומצד הפשט יל"ד כמו שהערנו בסי' שט"ז שהרי זריקתם למים הוי בכלל נטילת נשמה לכל דבר, וא"כ מאי האי, ובפרט לפי מה שיבואר להלן שאזהרת רבינו האר"י שלא להמית, ומשמע כל מיתה במשמע, דמאי נפ"מ איך נעשה, וצ"ע. [ומה שנהג בגמ' להטילן למים ולא להורגם בידיים, נ"ל באו"א מפני שמאיסא ליה להורגן ביד, א"נ טירחא היא, וא"נ ע"פ מה שראיתי באגרות משה חחו"מ ח"ב סימן מ"ז דס"ל שאע"פ שאין חשש צעב"ח בהריגת בע"ח שמזיק לו או לממונו, ואף מידת חסידות ליכא, מ"מ לא יהרגם בידו ממש, כי מעשה אכזרי בידיים מרגיל את האדם לאכזריות. וכעי"ז ידועים דברי האוה"ח עה"ת בדברים י"ג י"ח, וה"ד שם, כיעויש"ב].

ודברי רבינו האר"י מבוארים בכ"מ, ויש לדקדק טובא בדבריהם אך נזכיר בקצרה, כי הנה בשעה"ג (בהקדמה ל"ח) בהודיע רבינו האר"י לגלות נשמת מהרח"ו וכו', והיה בעוון שפיכות דמים שמל ילד בלא התמחות ומת מחמת מילה, ונתן לו סימן שבגלגול זה הוא נזהר מאד ומתרחק מלהיות מוהל או שוחט, ואדרבה אינו יכול להסתכל על שוחטים ומוהלים, "ולפעמים אני נזהר אפילו מלהרוג פרעושים", ע"כ. ומזה משמע שהוא נזהר לעצמו בדבר זה מפני החטא שאירע בגלגול קודם, אולם לקמן (בדף של"ב) מובא בלשון חמורה יותר שהזהירו רבינו האר"י שלא ישחוט כלל ועיקר. ועוד, שלא להמית שום בריה אפילו כינים ופרעושים כלל ועיקר, וגם האריז"ל נזהר בזה, ואמר לו שהיות נפשו משורש קין שהרג את הבל, וגם מפני העוון בגלגול קודם הנ"ל, צריך שיזהר שלא להמית שום דבר חי בעולם, וגם שלא לשחוט כלל, ע"כ. ומזה מבואר שהיתה זו באזהרה, אך אזהרה פרטית אליו מפני שהיה משורש קין, וגם מפני ההריגה בגלגול קודם, אמנם במקום אחר בשער רוה"ק (דף ע"א) מובא דבר זה בכלליות שאמר האריז"ל שמי שהוא משורש קין צריך להזהר להסיר הסכין מעל השולחן וכו', גם צריך שלא לשפוך דם אפילו דם מילה, ושלא להרוג כינים ופרעושים, ע"כ. ומכ"ז מבואר שאזהרה זו יוצאת למי שהוא משורש קין. וע"ע להלן עוד בד' האר"י.

וכבר בזוה"ק (פ' יתרו דף ס"ח ע"ב) איתא להזהר בבריותיו של הקב"ה שלא ברא שום דבר לבטלה וכו', וזימנא חד הלכו עם ר' חזקיה וראו נחש אחד, וקם ר' חזקיה למקטליה, וא"ל ר"א שביק ליה לא תקטלנה, וא"ל והא מלה בישא הוא דקטיל בני נשא, אמר ליה לר"ח והא כתיב אם ישוך הנחש בלא לחש, דלא נושך הנחש למטה עד דלחשין ליה מלמעלה, וא"ל זיל קטיל ליה לפלנייא, ולזמנין כמה דעביד האי וכו'. ועל דא לא בעי בר נש לאנהגא בהון קלנא במילי דעלמא, במילוי ובעובדוי דקב"ה עאכו"כ, ע"כ. וע"ע באור החמה שם דמכאן נלמוד שאין לאדם לזלזל בדברים הנראים שאינם צורך העולם, ובפרט בסט"א. וכשנדקדק נראה שיש שנראים שא"צ בהם, ובפרט הנחש שלא די שאינו צורך הבריאה, אלא אדרבה הדין נותן שלא יברא דהוא מזיק, ואעפ"כ מצאו תועלת בו שממית את הרשעים והחייבים בדינם אחר שילחשו עליו מלמעלה, ולא די בזה אלא לפעמים יציל האדם כשימות מזיק אחר הבא כנגדו, דמצאנו בזוה"ק פ' אמור (דף ק"ז ע"א) דקם ההוא נחש והמית את האפעה, עיי"ש.

ואכן בזוה"ק שם בפ' אמור אמרו שם שאפילו נחשים ועקרבים ויתושים, ואפילו אינון דאתחזון מחבלי עלמא, בכולהו כתיב והנה טוב מאד וכו', ומסיים שם ולית לן לאנהגא קלנא בכל מה דאיהו עבד וכו', עיי"ש. (ואף ששם באמת היה מטרה מועילה לשליחות הנחש להציל את החבריא קדישא מן האפעה, מ"מ מכל דברי הזוהר שם מוכח שהוא דבר כללי ואזהרה כללית לכל אדם). וע"ע בספר עץ הדעת פ' יתרו שכתב גם אפשר שדאג כדרך החסידים השלמים שלא יחפצו בתקלת שום בריה אפילו בהריגת נחשים וכו', ע"כ. ומלבד כ"ז כתבו המפ' שיש לכל נברא בעולם שורש בעולמות עליונים, והפוגע בו כביכול פוגע בשורשם למעלה, והרי על כל עשב יש מלאך, כמש"כ במדרש בראשית רבה (פרשה י), ומסתמא גם לכל בריה. (ואמנם בב"ק דף ב: בהמה לית מזלא, ולפרש"י בשבת דף נג: היינו מלאך וכו', זה ענין אחר לשומרו, אולם מ"מ יש לו שורש עליון). וזה ברור וידוע בכ"מ, כדוגמת מטה, ואכמ"ל. ועכ"פ הפשט הפשוט ברוב המפרשים שכיון שזו בריאה של הקב"ה אין ראוי לקוץ בה, וע"ע בספר תומר דבורה (פ"ג) מש"כ בזה להזהר שיהיה רחמן על הבריות, ולא יבזם ולא יאבדם, כמו שהחכמה העליונה אינה מבזה שום נמצא וכו', עיי"ש. וכנראה ודאי שנתכוון לזוה"ק הנ"ל, וע"ע שם שהוסיף שגם לא יעקור מן הצומח אלא לצורך].

והגם הלום ראיתי עוד למהרח"ו בשעה"מ (פ' נח) שכתב שענין הריגת בע"ח כבר נזכר בפ' יתרו, כי שום בריה לא נבראת לבטלה, ואסור מן הקטנים והפחותים כגון פרעושים וכינים וזבובים וכיוצא בהם, ואף אם מצערים אותו, כבר נודע מש"כ חז"ל ברצות ה' דרכי איש וכו', וגם בענין הכינים הנולדים והנבראים מן הזיעה אין ראוי להורגם, ולא לקוץ בהם כלל, ובפרט לאנשים כשרים אשר אלו מותרי האדם והסיגים שלו, שמהם נבראים אלו הכינים, א"כ תועלת יש בזה, ואין לקוץ בם, ע"כ. ובינותי שנראה איפוא שזהו מקור דברי התורה לשמה, שהרי לא הזכיר שום דבר מענין שורש קין, ובודאי לזה היתה כוונתו, ואם איתא הרי הם דברי הזוה"ק ממש, שכבר יסד כן, שאין לקוץ בבריאה של הקב"ה, ודו"ק. ולהלן שנדון בדברי האריז"ל, הוא בעיקר לגבי הנידון השני שהוסיף בשאר מקומות מצד שורש קין, ולא מצד הנהגת הבריאה, שהוא כבר מבואר בזוהר, וכאמור. [וק"ק שבדבריו בשעה"מ לא הזכיר כלל ענין זה של חשש הריגה בגלל שורש קין, וי"ל איפוא שזה מפני שלא שייך אלא רק במי שהוא יודע שהוא כזה, ולא מן הסתם].

ב. ביאור יסוד הדברים שאין סתירה בין הגמרא לזוהר

והשתא נראה לבאר דלכאו' נראים דברי הזוה"ק והגמרא סותרים זל"ז, שבגמרא פשיטא שאין חשש ולא מידי בהריגת נחשים ומזיקים, ואדרבה כל הקודם לו זכה, ואילו בזוה"ק מבואר שלא טוב הדבר להמיתם. ובפשטות י"ל דזה ככמה מילי דהזוה"ק בשיטה אחרת קאי, וה"נ יש שהבינו כן, אולם באמת כל מאי דאיכא לשנויי משנינן להשוותם, וכ"ש לדברי הגר"א שלעולם אין סתירה ביניהם, וגם הגמרא מתפרשת ע"פ הסוד בענינים אחרים, כידוע.

והנראה בזה שאין סתירה בין הדברים, שהגמרא שאומרת כל הקודם להורגן זכה, היינו כשבאו להזיק, או בעצם הדבר שנכנסו בגבולו, שזה כמו שעשויים להזיק (וגם אם אין בזה את התנאים המתירים להרוג את הנחש בשבת, המבואר בפו' בסי' שט"ז, כיעוין שם), ובכה"ג בודאי מצוה הוא להורגו, וחובה הוא (מדין ונשמרתם לנפשותיכם, שדרשו מזה כמה מהמפ' להזהר בנפש האדם, וכ"ה בפו' בשו"ע יו"ד בהל' ביקור חולים ועוד), ובכגון דא כל הקודם זכה בהריגתם, וגם זוכה בהצלת נפשות שלו ושל אחיו מבני ישראל, וכל מה שכתוב בזוה"ק שלא להורגם היינו כשהם בשדה במקומם, דמהיכא תיתי להורגם, אחר שזו בריאה של השי"ת שיש לה תפקיד, ואין לה שום קשר אליו, ותרוייהו מודים זל"ז.

וראיה לדבר הן לתלמודא דידן והן לזוה"ק, דהנה ר' שמעון בר יוחאי גופיה במס' סופרים (פט"ו הי"ד) אמר הטוב שבעכו"ם בשעת מלחמה הרוג, ע"כ (ושם אמנם מיירי בזמן מלחמה), וכן ר' שמעון במכילתא (והובא ברש"י פ' בשלח י"ד ז') אמר הטוב שמצרים הרוג, והטוב שבנחשים רצוץ את מוחו, ע"כ. והרי בזוהר עצמו כתב שלא לקוץ ולהרוג נחשים. וכמו"כ לגבי מצרים וגויים נמי, שהרי אמרו שם שאפילו בסטרא אחרא אין לזלזל וכנ"ל, וא"כ היאך אמרו להורגם, ובזוה"ק פ' יתרו שם שהביאו את המאמר הנ"ל, י"ל שהוא קאי לגבי הריגת המצריים [שהם מוזכרים לפני כן במש"כ ויחד יתרו (ופרש"י שנעשה חידודין חידודין וכמו שכתוב וכו', עיין שם, ומרע"ה לא זלזל בזה). וכן במה שהוזכר שם שבח להשי"ת אשר הציל מיד מצרים וכו'], ולומר דאע"פ שהיא שמחה לנו דהשתא לית אנן עבדי פרעה, מ"מ אין לנו לשמוח בנפול אויבינו באופן שמזלזל בהם ובבריאתם, שהרי אמרו בגמ' במגילה (דף י:) מעשי ידיים טובעים בים ואתם אומרים שירה, עיי"ש. והמצרים הם סמל של הסט"א, שע"ז גופא אמרו בזוה"ק דלית לן לקוץ בהם (וגם בכ"מ הם סמל לשאר גויים, כהרמ"א ביו"ד סי' פ"א), וא"כ י"ל שמזה הטעם הביאו את המאמר שבזוה"ק הנ"ל, וראיתי שיש מפרשים בזוה"ק שהובא המאמר הנ"ל בהקשר למש"כ בפסוק וישמע משה לקול חותנו (בפ' בשלח), שמרע"ה לא זלזל בדברי יתרו, אולם לפו"ר קשה לי דמה הקשר לזה ששמע לקול חותנו ולא זלזל בדבריו, לכך שאסור לזלזל בבריותיו של הקב"ה, שהרי אין הו"א שיזלזלו ביתרו בשל היותו בריאה, אלא זה תלוי לפי עצתו אם היא עיצה ראויה או לא, ומאחר שדבריו מסתברים כדי שלא יבול, וכל העם על מקומו יבא בשלום, שפיר דמי. ובפשטות על כרחך כדאמרן דקאי גם על הריגת המצרים שהם סט"א, דאפ"ה אין לקוץ בהם (איברא ששוב מצאתי שיש מן המפרשים שאכן כתבו שזה בא לרמוז לאדם שחכמה בגויים תאמין, עיין באור החיים עה"ת פ' יתרו בענין זה, ועוד, ומ"מ אינו מוכרח לפרש כן בזוה"ק). ודו"ק.

ומעתה היאך אמר ר"ש להרוג אפילו הטוב שבהם (ובודאי אין לתרץ שזה אמר ר' שמעון רק קודם שנכנס למערה, ובמס' סופרים איתא רשב"י, כיעוי"ש), מפני שאף שבמערה נתעלה יותר, אך ודאי לא יסתור עצמו מהלכה זו להלכה זו, ופשוט. ועוד שהאזהרה שבזוהר הרי היא יסוד ברור, ואין להאריך עוד בדברים פשוטים. ועל כרחך דשאני התם שבאים בגבולו, או כשהם עימו באתר חד, שבודאי יש להכחידם כדי שישב ישראל שקט ושאנן, משא"כ כשהם בגבולם, וכ"ש אחר שכבר מתו, אין לשיר שירה על מעשי ידיו הטובעים (שזה מקביל למה שאמרו בזוה"ק הנ"ל להזהר בכל מעשי ידיו של הקב"ה), ועיין להלן מדין מורידין ולא מעלין. והדברים נפלאים.

וכן יש להוכיח מתלמודא דידן שאע"פ דחזינן שמותר להרוג, ולפעמים מצוה ואף חובה, מ"מ אם הם בגבולם בשדה אין לעשות כן ללא צורך, שהרי חזינן בשבת (דף קכא.) תני תנא קמיה דרבא בר"ה ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חכמים נוחה מהם, ופליגא דר"ה, דר"ה חזייה לההוא גברא דקא קטיל זביירא, וא"ל שלמתינהו לכולהו, ע"כ. ופרש"י הרגת את כולן, כלומר מה אהני בהא, אכתי טובא איכא, אלמא לאו שפיר עבד וכו', עיי"ש. ונראה לומר שההוא מעשה במה דקטיל זיבורא יתפרש גם שהיה בחול, ואעפ"כ אמר לו מה הועלת בזה, והיינו שהרי בודאי לא הועיל להשלים להורגו, ור"ל שכמו שלא יוכל ולא יועיל להשלים להרגם, כך אין לו להרוג כלל, דמה יועיל לו, אטו יוכל להתנגד לבריאה עובדא דקוב"ה, וממילא כ"ש שבשבת ס"ל שאסור והיינו דפליגא, ומ"מ חזינן מיהא שאין להורגם כל שלא נכנסים בגבולו, ובאמת שיש בזה הרגשה דקה ונכונה, שהרי הדבר ידוע שהכל ביד ה', ומה יתן לך ומה יוסיף אם יזהר וישמר מאיזה מזיק, הרי לא קצרה יד ה', ואם אסק שמים שם אתה ואציע שאול הנך, כמש"כ בתהילים, אלא שיש להזהר כמה אפשר, וזהו ג"כ כרצון ה', ולפעמים נשלח המזיק להפחידו גרידא (וא"נ כדי לגלגל זכות על ידו להמית את המזיק, וכמש"כ בשבת (שם) בהמשך הרגן בידוע שנזדמנו לו להורגן, ופרש"י שגלגלו זכות ע"י זכאי, עיי"ש. וא"נ כמש"כ עוד שם בידוע שנזדמנו להורגו ונעשה לו נס וכו', וע"ע גם בירושלמי שבת (פי"ד ה"א) עד"ז. ובכל דא מאת ה' היתה זו, וכמש"כ אך תיראי אותי תקחי מוסר, וכן כל כיוצ"ב טעמים שונים הידועים כלפי שמיא. אולם מ"מ היסוד ברור, שאין לו לדקדק יותר מדאי, שהרי ודאי לא יוכל להשלים כולם (וה"ז בבחינת מה שאמרו בב"מ דף לג. כל המדקדק בכך סופו בא לידי כך, וכמו"כ נא' באיוב ואשר יגורתי וכו'). ואך יש להוסיף פרט אחד, שלכאו' תיקשי מה הבאנו מההיא דרב הונא, הא קיי"ל דשרי להרוג. וי"ל דאה"נ דשרי להרוג אף בשבת ככל הפרטים שנתבארו בסי' שט"ז, אולם היסוד דשלמתינהו לכולהו שאמר רב הונא, כו"ע מודו, וכגון כשהם נמצאים במקומם וכיוצא, שבודאי אין לו לאדם לחשוב מדעתו ובחכמתו להכחיד הבריאה. (וגם דוד הע"ה שאל למה נברא השטות והעכביש והצרעה וכו' כידוע), ודו"ק.

ויש להוסיף ולבאר בכל המהלך הנ"ל שרק אם באו בגבולו מותר להורגן, שלכאו' יש לשאול הרי מעיקרא כל השקצים והרמשים הללו הם קללה לאדם, וכביכול נבראו על מנת להזיק, וכמש"כ במדרשים בראשית (והובא ברש"י עה"ת ג' י"ז), ארורה האדמה בעבורך - שתעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים וגמלים וכו', וכן אמרו בירושלמי תרומות (פ"ח) וכן בב"ר (פרשה נ"ד) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים עימו, אלו הפרעושים וכו', עיין שם ועוד כהנה. אולם אחר שנבראו ה"ז רצון ה' לצורך הבריאה, ואין לקוץ בהם, ולכן אין להכחידם, ומה גם שלא יועיל להשלימם ומה אהני ליה, ועכ"פ כעת הם נעשו חלק מן הבריאה, וכן כתב במדרש (שמו"ר פרשה י') ועוד במדרשים שאפילו דברים שאתה רואה אותם מיותרים בעולם, כגון זבובים ופרעושים ויתושים, הרי הן בכלל ברייתו של עולם, וכן נחשים ועקרבים, עיי"ש. וכן בירושלמי בברכות דף סד. עיי"ש, ועוד כהנה.

ואחר כתבי כ"ז ראיתי בנוב"ת (יו"ד ס"י) שהזכיר בקצרה כחילוק זה שאסור לצוד בעלי חיים שלא לצורך, אא"כ באו המזיקים לתוך מקום ישוב בני האדם שאז מותר להורגם, וביום שבת ידרסם לפי תומם, אבל לרדוף אחריהם ביערות מקום מעונתן כשאין רגילים לבא לישוב אין כאן מצוה, ואין כאן רק לרדוף אחר תאות ליבו, עיי"ש. ועד"ז ביארנו דברי הזוה"ק שכאשר רודפם במקומם, ה"ז כמו שקץ בבריאה, וזוהי הקפידא שבזוה"ק, משא"כ כשבאו בגבולו, ובסייעתא דשמיא הוכחנו כן מדברי הזוה"ק לב' הצדדים, וכן פירשנו בזה דברי הגמרא לב' הצדדים, ואת"ש.

ג. בדין לא מעלין ולא מורידין

ויש להוסיף בזה הערה חשובה בכל הנ"ל, שהרי הלכה היא בע"ז (דף כו.) שגוי שירד לבור לא מעלין ולא מורידין. וכ"פ בשו"ע יו"ד (סימן קנ"ח ס"א) שבזמן שאין ביננו וביניהם מלחמה, אין מסבבים להם המיתה, ואסור להצילם אם נטו למות, ונחלקו שם הפו' בדין אין מורידין אם פירושו שאסור להורידן, או שאין מצוה להורידן, שהב"י כתב שאין הפירוש שאסור להוריד, אלא היינו שאין חיוב להוריד, ושכ"מ בתוס', וכ"ה בד"מ שם, והביא דבריהם הש"ך (סק"ב), והוסיף שהמהרש"ל הוכיח שפירושו שאסור להורידן, וכתב עליו הש"ך שאין הוכחתו כלום, ובט"ז שם (סק"א) האריך בזה לחלוק על הב"י (וכ"ה הב"ח), והשיב עליו בנקודות הכסף שם, שדווקא כשהם מקיימים שבע מצוות בני נח אסור להורגם, אבל אם אין מקיימין בודאי אין איסור, ואדרבה דמי למינים ומסורות שחייבים מיתה, עיי"ש. ולעצם הדין בזה ראיתי בדרכ"ת (שם סק"א) שהביא מהכנה"ג ובתשובותיו בעי חיי שנשאל ברופא שיכול לסבב המיתה לגויים וכו', וכתב דכיון שזה תלוי בפלוגתא דהשו"ע והב"ח וט"ז, ולהשו"ע מצוה ליכא אלא רשות דאי בעי, ולדעת הב"ח איסורא איכא להורגם בידיים ולסבב מיתתם, יש לחוש לדעת הב"ח, ומיהו אם הוא גוי המיצר לישראל יכול לסמוך על השו"ע דליכא איסורא כשמסבב לו מיתתו לעשות לו תרופות הפכיות שימות, ומכל שכן למנוע ממנו התרופות המועילות, ע"כ. וכן נראה שיש לנהוג למעשה בהכרעה זו.

והשתא נדון בדבר, שהרי נתבאר שאסור לקוץ בעובדוי דקוב"ה, ואפילו בסט"א, וגם בנחשים שהם הורגים וממיתים ג"כ אין לקוץ בהם ולהורגם כמובא בזוה"ק, ובודאי הני עכו"ם כנחשים דמיין, שהרי הם בריאה של הקב"ה, ואינם אלא מקל ושבט חובלים, וכמש"כ בנביא אוי אשור שבט אפי, ובמגילה (דף יד.) גדולה הסרת טבעת, וכן עמלק הוא רצועת מרדות לישראל כמש"כ ברש"י עה"ת (רפכ"א), וכן במדרשים טובא שכאשר רפו ידיהם גירה בהם את עמלק, ועוד כהנה. וממילא ע"פ הזוה"ק ג"כ אין להורגם. ובשלמא בזמן מלחמה יש להורגם ומצוה להורגם, וכמו שהבאנו מדברי רשב"י עצמו שאמר (במס' סופרים ובמכילתא) שהטוב שבמצרים הרוג (ומצרים הוא כולל כל אוה"ע, כידוע), וכן מבואר בשו"ע שבזמן שיש עימהם מלחמה מסבבים להם המיתה לכולם, וזה פשוט וברור כמו שכתבנו לעיל שאף נחשים שאמרו בזוה"ק שלא להורגם, אם הם באים בגבולו יש להורגם, כדברי רשב"י עצמו.

אבל בזמן שאין מלחמה, הנה אם נבא לדמות את המצריים (ובכללם כל הגויים) עם נחשים, א"כ כמו שאין להרוג נחשים כך אין להרוג גויים, אך אף בזוה"ק לא נזכר בזה איסור, אלא שאין לנהוג בהם הריגה, ובנידון הפו' הנ"ל שנחלקו אם אסור להרוג או שזה רשות ואינו מצוה, י"ל שאינו דומה לכאן, דמ"ד שיש איסור הוא מפני שמן הסתם יש בהם לתא דרציחה, דשופך דם האדם באדם, והגם שאתם קרויים אדם והם אינם קרויין אדם (יבמות דף סא.), וכמו"כ הגויים בשר חמורים בשרם וכמש"כ ביבמות (דף סב.), מ"מ הרי נאסרו מכללם קודם מתן תורה, וגם הם שייכים באיסור זה. ולמ"ד שהוא רשות אין ראיה כלל, דלא נחית אלא ע"פ דין, וכמו"כ לאידך גיסא מה שהורגים אתם כשאינם ראויים, וכן כל הני רשעים, הוא לאבד את הרשע מן העולם, והוא ענין אחר, ופשוט.

[ואף שכתבנו להשוות תלמודא דידן לזוה"ק, מ"מ ודאי הוא שבפו' לא חששו לזה ולא מידי, אחר שפשטות התלמוד שאין בזה חשש כלל, ולא אשתמיט בשום דוכתא לאסור בזה, ואף מה שהבאנו מההיא דשלמתינהו לכולהו, מ"מ לא נא' שם בהדיא איסור, אלא אנן הוא דבעינן לפרושי לה כהזוה"ק].

ד. בשיטת האריז"ל ובתוקף האיסור

וכעת נבא לברר גם למבואר בזוה"ק שאין להרוג בעלי חיים ושאר בריאות של הקב"ה (ולפי דברינו גם בש"ס דילן נרמז ד"ז), מהו תוקף האיסור שבזה, כי הנה היו חכמים שרצו להרוג, ואף הני תנאי שמנעום לא אמרו באיסור מוחלט (וכן בספר עץ הדעת הנ"ל לא כתב אלא שהוא כדרך החסידים השלמים שלא יחפצו בתקלת שום בריה וכו').

זאת ועוד יל"ד שהנה כפי הנראה יש כאן ב' ענינים, שבזוה"ק אזהרתו כללית היא שלא לקוץ בבריאה ובעובדוי דקב"ה, ואין חילוק בין איש לאיש (וכן בשעה"מ שהזכרנו לעיל דקאי ע"ד הזוהר, ואין בו חידוש נוסף על עיקר דברי הזוהר), ואילו באזהרות של רבינו האר"י מבואר דבר אחר שהקפידא היא יתירה למי שהוא משורש קיין שהרג את הבל (או שהיה לו בגלגול קודם עוון זה של שפיכות דמים), שהוא זה שצריך להזהר שלא להרוג שום בריה, כדי שלא לפגום בתיקונו (או שיהיה כמו תשובת המשקל לחטאו, וכדרך שאמרו בגמ' בב"מ דף פה. במעשה דרבי, וע"ע להלן מש"כ בזה), ובכלל זה הוסיף עוד חידוש שלא יעסוק במילה ושחיטה (וזה חידוש, דבשלמא שחיטה הוא הורג נפש, אולם במילה שמבואר ברוה"ק שהוא ג"כ בכלל הקפידא, וכן משמע ג"כ מרהיטת הדברים בשעה"ג, והרי שם אינו הורג נפש, אולם הביאור הוא שכיון שאמרה תורה כי הדם הוא הנפש, וכן בשבת אסור להוציא דם כלל, משום נטילת נשמה, והכל בכלל). ומשמע שמי שאינו משורש קין אין עליו קפידא.

ונראה איפוא שב' ענינים הם: א). הנהגת חסידות שלא להרוג שום בריה (והם הם דברי הזוה"ק שהבאנו לעיל, וכן הרב תומר דבורה והאר"י בשעה"מ דעליה קאי). ב). קפידא נוספת במי שהוא משורש קין שלא יהרוג כלום. ועל כן האריז"ל בא יותר להזהיר במה שהוא מוכרח יותר מצד תיקון האדם לתקן הפגם שהיה בו בגלגולים קודמים, ועל דא בא להזהיר, אולם באשר לזה שלא להרוג בריות י"ל דהוא הנהגת חסידות יתירה.

ויותר נראה לבאר שהאריז"ל ס"ל בזוה"ק כדרך שביארנו לעיל, שכל הקפידא שלא להרוג הוא דווקא כשהם במקומם, ואין ענין להורגם, אולם כאשר הם באים בגבולו ומיצר לו, בודאי שמותר להורגם, וכמו שביארנו דלית מאן דפליג. ובכלל זה גם כינים ופרעושים שמטרידים את האדם, ואף אם יזרקם לארץ לא יספיק לו בכך, שהרי הם יכולים לחזור ולעלות עליו (וכמש"כ בשבת דף יא. דמה"ט רצו לשמוע הריגתם היטב), ובפרט בזמן קדום שהיו כינים רבות בכל דוכתא (וכמש"כ בנדה פ' הרואה כתם), וכל כה"ג ודאי אין בה בית מיחוש להורגם (זולת ענין מיוחד שאם אינו מפריע לו, שעדיף לזורקם שלא לקוץ בבריאה, אולם אם מפריע לו מסתבר שאף להאר"י מותר, וע"ע בדיבור הבא). ועל זה בא האריז"ל בהוספה חדשה, דמי שהוא משורש קין וצריך לתקן פגם ההריגה, הרי הוא צריך להתאמץ ביותר בזה (וכנראה שההתגברות בזה שלא להורגם מועילה לכפר עוון ההריגה שבגלגול קודם, וכמו שהבאנו מגמ' דבב"מ דף פה. אך צ"ע ממה שמהרח"ו הרגיש בנפשיה שבלא"ה אינו יכול אפילו לראות דם מילה ושחיטה, וי"ל), כל שאינו חשש סכנה או צער כ"כ, ודו"ק.

[ואע"פ שכתבנו שע"פ הזוה"ק נמי מותר ומצוה להורגם אם נכנסו בגבולו, וא"כ הרי גם כאן הכינים והפרעושים נכנסו בגבולו, וי"ל שכיון שאפשר לזורקם ולא יזיקו אין זה כענין שנכנסו בגבולו, ובזה י"ל שלפום גמרא דילן מותר, וכמש"כ בגמרא דשבת (דף יב.), אולם מהזוה"ק אין ראיה שג"כ יודה בפרט בזה, דדילמא רשב"י התיר כן בנחש המזיק ולא בכינים ופרעושים, ואין ראיה, ועכ"פ רבינו האר"י החמיר בזה גם באלה מאחר שאינם מזיקים, ומיהו בפרט זה ודאי שמידת חסידות היא, ויותר נראה שפרט זה תלוי לפי הענין, והוא בכלל כל האמור, שאם הם מזיקים ומטרידים ובכלל זה אם יש חשש שיעלו עליו בחזרה מותר, ואם אין חשש זה עדיף שלא להרוג, ומה שכתב בשעה"מ שאפילו אם מצערים אותו, זה ודאי תוספת מידת חסידות לומר לאדם שיצטער ויסתגף מאחר שברצות ד' דרכי איש וכו', ועכ"פ גם שאר הגדולים שהביאו דברי הזוה"ק לא הפליגו בזה להחמיר גם כשמצערים אותו (והתול"ש ג"כ לא הזכיר משפט זה, אך יש לומר דמסתמא הוא כך). והנהגה זו ודאי שאינה אלא לקדושים אשר בארץ שהגיעו לדרגה זו, וכבר ידוע מה שכתב בספר ערבי נחל בביאור הגמרא דחולין (דף קה.) במ"ש אנא כחלא לגבי חמרא וכו', דמזה יש ללמוד שאין לאדם להכנס לפנים ממחיצתו, ודי לך במה שאסרה תורה, ואין להאריך].

תוקף הקפידא ע"פ הקבלה

ובתוקף האיסור, הנה כאמור יש ב' בחינות בדבר זה, והנה במה שאמרו בזוה"ק כתבנו שאינו איסור אלא הנהגה (ושי"א שזו הנהגה של החסידים השלמים וכנ"ל), ואף בנידון של האריז"ל הנה בשה"ג בתחילה משמע שהוא זהירות שנזהר לעצמו, וגם אח"כ שהזהירו האריז"ל הוא בפרטיות אליו מפני שורש נשמתו, אמנם בשער רוה"ק הוא מובא בכלליות לכל מי שהוא משורש קין, ואכתי לא איתמר בה איסור גמור. זאת ועוד שהזכרנו לעיל בתחה"ד מדברי האר"י בשעה"מ שלא הזכיר אזהרה זו של שורש קין, אלא רק מצד דברי הזוה"ק שצריך לחוס על הבריאה ולא לקוץ בה וכו' (וכן המהרח"ו באור החמה לא הזכיר בזה ולא מידי), וי"ל איפוא שהחשש למי שהוא משורש קין שלא יהרוג כלל אפילו במקום צורך, הוא דווקא כאשר ידוע לו שהוא משורש זה, אך מי שלא יודע כסתם בני אדם אין לחוש בספק, ודו"ק.

וגם בשו"ת תורה לשמה (הנ"ל סימן שצ"ז) שהביא שהדבר מפורש בכתבי האריז"ל כמו שאמר החכם (בלשון השאלה שמרן האריז"ל "הזהיר בזה"), ושהוסיף אזהרה יותר על הכינים וכו', הרי כתב שם בלשון "שאין ראוי" להרגם וכו', וכן בסוף תשובתו מסיק ועל כן "טוב" לעשות כרבא, וכסברת רבינו האר"י זצ"ל, ע"כ. הרי שאינו איסור רק הנהגה טובה וראויה [ובעיקר דברי התול"ש יל"ד לאיזה מכתבי האריז"ל התכוון (והתול"ש סתם כאן ולא הראה את מקורו), וכנראה שמקורו מדברי האריז"ל בשעה"מ הנ"ל שהזהיר בזה בסתמא שלא ראוי לעשות כן, וכמו שכתבנו לעיל (וע"ע גם בלשון השאלה בסופה, שכידוע עיקרו נתחבר ע"י הגהמ"ח תול"ש), וא"נ י"ל בדוחק שחושש לכל אדם מספק שמא הוא משורש קין, ואולי מפני זה גופא כתב בלשון טוב להזהר, ואיך שיהיה הרי מבואר שאינו איסור אלא לכתחילה, ועוד הערנו לעיל כלפי טעם האיסור הן ע"פ הזוה"ק, ואף להאריז"ל הרי יש להזהר שלא להמית ושלא לקוץ בשום נברא בכל צורה שהיא, וא"כ מהו שהביא התול"ש ראיה מגמ' דשבת שזרקם למים, הרי מ"מ הורגם בזה, וכנ"ל, והדברים צע"ג, ואין להאריך].

ובאשר לאזהרת האריז"ל הנוספת למי שהוא משורש קין, הנה אם נבא לחוש לזה וגם להוסיף משמרת למשמרת לאסור לכולם מפני הספק (שהרי אין איתנו בנמצא מי שיודע כיום בשרשי הנשמות), הרי שיצטרכו להמנע מן השחיטה וכו', ולא שמענו מעולם [ובשלמא ע"פ מה שכתב בשעה"מ הרי שהקפידא היא בכל אדם, ול"ד משורש קין, וכתבנו דיש לפרש כעין דברי הזוה"ק, וא"כ שפיר י"ל דשחיטה ומילה אין חשש, דכל הקפידא כאשר הוא עושה מעשה השחתה, או קץ בבריאה, אבל בכה"ג אין חשש כלל, ודו"ק. אולם לדברי האר"י בשאר מקומות תיקשי]. ועל דא י"ל שהוא צורך ואין לחוש מספק, אבל בסתם הריגה אה"נ שיש להמנע, אולם כבר חזינן שהדבר רחוק מכמה ספיקות, ובכל אופן אינו אלא הנהגה ראויה וטובה, ובודאי אינו איסור, ועיין עוד להלן עוד ראיות לזה.

ה. דברי רבותינו האחרונים בענין זה

וראיתי הלום להגאון מבוטשאטש במילי דחסידותא (ע' ר"ה) במה שאמרו בחולין (דף ז:) קטלנא להו איכא בל תשחית, שהוא על דרך מדת חסידות, שיותר טוב היה שלא יביאם לביתו, שהרי קיי"ל שלצורך האדם לא שייך כלל משום בל תשחית וכו', ודברים שיש בהם חשש היזק הרי מצוה להורגם [נ"ב. ויש לציין בזה מה שהבאנו בס"ד בהל' שבת סימן שכ"ד בדין מזונות לבע"ח שאסור לגדלם, ובהערה שם לענין כלב רע שכתבו הראשונים שיש להורגו, עיי"ש]. וגם בשבת מותר להרוג דברים המזיקים, וגם ספק רחוק שלגבי פיקו"נ הוא לקולא, וגם כינים שאין בהם שום חשש סכנה גם לא של אבר ולא צער גדול, אחז"ל (בשבת דף יב:) אשמע קלא דסנוותי ואטיל להו למיא שיש בזה צעב"ח [נ"ב. מכאן רואים שמגמרא זו מוכח להיפך מכל הנידון הנ"ל שהיו מחמירים בזה, וכמו שהקשינו על התורה לשמה שהוכיח מגמרא זו כשיטת האר"י, והערנו דאדרבה יותר משמע להיפך שאין בזה קפידא]. וסיים שם דכל הנ"ל הוא על דרך מדת חסידות יתירתא, ע"ד מ"ש בשם האריז"ל שמי שהוא משורש קין לא יהרוג כינה [נ"ב. וה"ה כל בע"ח. ולפיי"ד התול"ש יש יותר קפידא בכינה]. וגם נתן תיקון לאחד שלא יהרוג שום בע"ח מעל"ע אחד [נ"ב. צ"ע מקור הדברים]. והוא מעין מש"כ בזוה"ק שכהן לא ישחוט קרבן כדי שלא להראות פעולה שנגד חסד, ע"כ. ואמנם בזוה"ק הוא בחינה אחרת מדברי האריז"ל, וכמו שכתבנו לעיל. וטעם זה דומיא דכהן מתאים יותר לנידון האריז"ל, וזה הרי מ"מ רק למי שהוא משורש קין, וכנ"ל. ובכן קשה להעמיד דברי הגמרא בחולין שנקטה בסתם שלא להרוג, ולומר שזה בגלל שהוא מש"כ שמשורש קין יזהרו בהריגה, ובכלל הרי אמרו משום בל תשחית ולא אמרו טעם אחר, וצ"ע, ומ"מ ארווחנא טעמא להסביר אמאי מי שהוא משורש קין שלא יהרוג, דזה משום שהוא מראה פעולה כנגד החסד, וכעי"ז כתבנו לעיל. גם ראינו בדבריו שקרא לזה מידת חסידות יתירא [איברא דמשמע שלא ראה דברי האריז"ל בפנים, וגם נראה שהבין שזה מחלוקת בין הש"ס לזוהר, וכבר כתבנו שאינו מוכרח, ויש להשוות הדברים].

ואחרי כתבי כ"ז ראיתי גם להגר"ח פלאג'י בספרו לחיים בירושלים על הירושלמי שכתב במס' שבת (פי"ד ה"א) בהא דהביאו שם חמשה נהרגין בשבת וכו', ותני ר"י הרואה נחש ועקרב בתוך ד"א ראוי היה שימות בהם, אלא שרחמיו של מקום מרובים, וא"ש בד"א בזמן שלא הרגן, אבל אם הרגן לא נראו לו אלא כדי שיהרגם [וזה על משקל הגמרא דילן במס' שבת דף קכא: שבהרגן מגלגלין זכות ע"י זכאי], והביא הגרח"פ מספר אגדת אליהו שכתב שאם הרגו ראוי שיפיל תפילה לפני המקום (יה"ר שאם יש בו איזה נפש רשע מגולגלת בו תהא מיתה זו שהרגתיהו תכלית תיקונו, ורחם עליו במדתך הטוב, כי בעל הרחמים אתה, יהיו לרצון וכו'). וכתב ע"ז הגר"ח ובלא"ה אם אינו מזיק "טוב לו" שלא יהרגנו, לפי"ד האר"י זיע"א כי הבאים משורש קין אין להרוג אפילו כינה (וע"ע בהקדמה לספר הנ"ל הנד"מ מש"כ שאיזה צדיקים נזהרו אף בשחיטה ומילה וכו', ובודאי חסידות גדולה. גם לפו"ר לא ראיתי שהביא דברי האריז"ל אלא במקומות שאמר שהקפידא למי שהוא משורש קין, ואילו בשעה"מ הבאנו שהזהיר בזה סתמא לכל אדם, וזו בהכרח גם כוונת התורה לשמה הנ"ל שלא הזכיר בזה ענין שורש קין). ועכ"פ חזינן להגר"ח שאינו אלא הנהגה טובה. ושוב התבוננתי שכבר בשאלת יעב"ץ בתשו' ח"א סי' ק"י שהזכרנו לעיל כתב בסו"ד שאין סמך מה"ת להקפיד בהריגת שקצים ורמשים, וכתב דאע"פ שהאריז"ל ממידת חסידות וע"פ הסוד ודברים בגו משום גלגול נגע בה, ציוה לתלמידיו שלא להרוג אפילו כינה, ע"כ. ומבואר כאמור. ואף אזהרה זו לתלמידיו.

אחר כל מה שבירר בס"ד נבא לדברי הרבנים הנזכרים בפתח הדברים שהביאו משו"ת משנה הלכות שעמד בנידון זה, וכתב שאע"פ שרבינו האריז"ל היה נזהר מלהרוג, אולם שאני רבינו האר"י שהיה מלאך ה' צבאות וכו', אבל בסתם בני אדם אין לחוש, וע"ז אמרו אל תהיה צדיק הרבה, ע"כ. והעירו מתורה לשמה שהזהיר בזה, ומשמע שזו אזהרה לכו"ע, ודנו אם אכן כן הוא. והנה הספר משנה הלכות אינו תח"י כעת לראות דבריו, אולם כפי האמור נראה אכן שאינו מדינא, ולא מבעיא למאי דנראה פשטות ש"ס דילן, אלא גם להזוה"ק אם המזיק נכנס בגבולו מותר להורגו ולפעמים מצוה, ואף לאזהרת רבינו האריז"ל שלא להרוג כלום מי שהוא משורש קין, הנה גם הוא בודאי רק הנהגה טובה, וכפי שכתבנו שאף התורה לשמה כתב שאינו ראוי, וטוב להזהר וכו'. וכן הבאנו מהמילי דחסידותא שהבין כן. וכן עוד מכבר מדברי השאלת יעב"ץ שאינו אלא ממידת חסידות, וכן הבאנו מהגר"ח פלאג'י שכתב כן בלשון "טוב לו" וכו', ואף אחד לא הזהיר לאיסור. וגם הרי כתבנו שבלא"ה אין איתנו מי שיודע בסוד הנשמות לדעת מי משורש קין ומי לא, ואיך נבא להוסיף ולהחמיר מספק, וזאת ועוד שלדברי האריז"ל מי שהוא משורש קין גם לא יהיה מוהל ושוחט, ולא שמענו מי שנזהר בזה מהאי טעמא זולת איזה חסידים רשומים שאולי חששו לזה. [ובכלל יש לדעת, שיש הרבה דברים שהזהירו בהם ע"פ קבלה, אין זה מחייב את שאר האנשים, ואפילו אם הדברים באו באזהרה שהזהיר האר"י, הנה יש דברים שהזהיר בפרטיות, ואף דברים שהזהיר בכלליות, מ"מ הוא אזהרה לחברים מקשיבים הבאים בסוד ה'. ואפילו את"ל שהוא אזהרה כללית לכו"ע, כבר ידוע שנחלקו בזה רבוותא בתראי היאך נידיינוה להאי דינא. ופוק חזי כו"כ הלכות שבזוה"ק וספרי הקבלה קראו לזה איסור חמור, ויש דברים שהחשיבוהו כחוטא, או שקראו למי שעושה את זה שהוא כסוס כפרד, ואעפ"כ לא נהוג עלמא, ואדרבה יש דברים שהורו גדולי ישראל להקל לפי חולשת הדור, וא"צ לדוגמאות, כי אין בזה נפ"מ מאחר שאין בזה כלל מוחלט, אלא הדבר תלוי בכל דבר לפי ענינו, תוקף האיסור, וכלפי ההלכה הפשוטה, ולמי ומי נאמרים הדברים, ודי בזה].

והגם הלום, הנה כלשון המשנה הלכות שכתב שלא יחמירו בדבר "ואל תהי צדיק הרבה" (וכאמור שלא ראיתי בפנים שאמ"א כעת), הנה מצאתי כהאי לישנא בספר חסידים (סימן תתל"א) וז"ל: שניים היו, אחד לא היה רוצה לשרוף הזבובים, א"ל חבירו אל תהי צדיק הרבה, מוטב לשרוף הזבובים כדי שלא יפלו במאכל ובמשתה ויבלעם ויחטא, לכך נא' אל תהי צדיק הרבה, ע"כ. ואין הנידון כאן מצד צער בעלי חיים כלל (מלבד שדעת רבים שבהריגה אין צער"ח, וכמשנ"ת לעיל), אלא י"ל שאותו אחד שלא רצה להרוג הוא על דרך המבואר בזוה"ק, ובאו"א ראיתי שם בפירוש קדמון שהוא משום ורחמיו על כל מעשיו כתיב, וכדאיתא בב"מ (דף פה.) וכו', ע"כ. והיינו דאף שמותר להרוג, מ"מ ורחמיו על כל מעשיו כתיב, והוא ע"א, ובהגהות הגרי"פ שם ציין לספר מנחת יוסף שהביא מהאריז"ל שאין להרוג הפרעושים וכינים ושום רמש בעל חי שבעולם, והעושה כן הוא משורש קין הורג נפש, ע"כ. וכתב ע"ז וי"ל, והיינו דהוקשה לו מהס"ח שנטה לדברי החכם המתיר להרוג, ולזה קאמר שי"ל, ויש לבאר כוונתו, דכיון שיש צורך חשוב גם האריז"ל מסכים דשרי. וא"נ שבלא"ה אין איתנו מי שיודע מי הוא שורש קין, ואין להחמיר, וזאת ועוד שפשט הגמ' להתיר בכל דוכתא, ואעיקרא שבנידו"ד שחושש שלא יפול למאכל, ודאי שעדיף שיהרגנו ולא יבוא לידי כך, ופשוט.

אחרי שובי מכ"ז ראיתי גם בתשובות והנהגות ח"ב סימן תשכ"ו שדן בזה באיסור צעב"ח בזבובים, וכתב דלא מצא בזה איסור, וחיותן זוטר טובא שאין בזה איסור כלל, ומה שמסופר על האריז"ל שלא רצה להרוג אפילו זבובים לא שייך לאסור בע"ח, רק מרוב קדושתו נמנע לפי שהלא אין בע"ח ללא תועלת וכו', עיין שם. והנה מה שהביא מהאריז"ל זה אינו אלא לפמש"כ בשעה"מ ולא בשאר המקומות, וכמו שהבאנו לעיל דברות קודשו של האריז"ל. וגם בעיקר דבריו אחה"מ תמוה טובא להקל בגלל שחיותן זוטר, היכן שמענו כזאת, הרי בשבת ההורג כינה כהורג גמל כמש"כ בפ"ק דשבת, ודא ודא נפש אחת היא, ואם בגלל שלא חי הרבה זמן כבע"ח מה בכך, וכבר כתבנו לעיל שצעב"ח הוא בכל הבהמות וחיות, וגם בשקצים ורמשים שלא לענותן ללא צורך, וכנ"ל בתחילת הענין. ועכ"פ לנידונינו הנה כבר הבאנו מקורות שורש דברי האריז"ל, וכי כל הפו' נקטוהו בלשון זהירות ראויה, ולא איסור גמור. ואף האר"י גופיה במקומות אחדים לא דיבר בענין זה לכל אדם, ורק ע"פ הזוה"ק שלא לקוץ בבריותיו, וממילא כשבאים בגבולו ודאי שרי, וכמו שהוכחנו לעיל שאף הזוה"ק סובר כן, והדברים נפלאים, ותול"מ.

ו. תוכן סיכום הדברים

סיכום ותוכן הדברים שנתבארו: א]. בגמרא בכמה מקומות מבואר שאין חשש כלל בהריגת בעלי חיים, ובפרט מזיקים, ואדרבה יש מעלה בהורג מזיקים ומציל את האחרים [וענין צעב"ח שייך בכל בע"ח, אולם מ"מ במיתתו י"א שאין בזה צעב"ח]. עוד הובאו דברות רבינו האר"י בכ"מ שהזהיר מהריגת בעלי חיים, וכבר בזוה"ק אמרו שאין ראוי לקוץ ולהשחית את הנבראים, והאריז"ל הוסיף גם את הפרעושים והכינים, והוסיף שבמיוחד יש להזהר מי שהוא משורש קין, ואף במילה ושחיטה לא יתעסק. ב]. אין סתירה בין הגמרא לזוה"ק, והכלל הוא, שתלוי אם הם בגבולם כגון בשדות אין להורגם, אבל אם באו לגבולו ועשויים להזיק יש להורגם. והוכחה לדבר הן מהגמרא במס' שבת בב' מקומות, וכפי שביארנו את הסיבה, וכן מוכח דעת רשב"י בב' מקומות. ג]. הערה בדין מורידין ולא מעלין שמבואר בגמ' בע"ז וביו"ד סי' קנ"ח, שבדרך כלל גויים בכלל הבריאה, ואין ללכת למקומם להשחיתם ללא סיבה, אא"כ יש עימם מלחמה, או באופן שאינו שומר ז' מצוות בני נח, שבזה י"א שמותר להורגן אם ירצה, וע"ע שם להלכה. ד]. ע"פ הקבלה יש ב' אזהרות: א). שלא להשחית ולקוץ בנבראים (והם דברי הזוה"ק והאר"י בשעה"מ). ב). שמי שהוא משורש קין יש להזהר ביותר שלא להרוג ולא להוציא דם, והם ב' דרגות. ובתוקף האזהרה, מצד הענין הא' ודאי שהוא לכתחילה והנהגה טובה, וגם מצד הענין הב' אינו הכרח לאיסור ממש, וכ"ש בזה"ז שאין איתנו ידיעה בשרשי הנשמות. ה]. דברי האחרונים שהבינו בדברי האריז"ל שאינו אלא הנהגה ראויה לכתחילה, כמבואר בתורה לשמה, ובמילי דחסידותא, ובדברי הגר"ח פלאג'י, ועוד קודם לכן בשאלת יעב"ץ ועוד, ובדברי ספר חסידים שאמר אל תהיה צדיק הרבה להתחסד, ומאידך להכנס בחשש איסור שיפלו השקצים במאכלים וכדו', ואף האריז"ל יסכים לכך כשיש צורך חשוב דשפיר דמי.

סיכום ההלכות בקצרה

א]. נחשים ועקרבים וכיוצא, כשהם בגבולם בשדות וכדו' אין להורגם, שבלאו הכי לא יועיל לו להכחידם, ואמאי יקוץ בבריאה. אולם אם באו בגבולו ונכנסו למקום ישוב מותר להורגם, ומצוה היא, וגם חובה היא משום הצלת נפשות.

ב]. פרעושים וכינים ונמלים ושאר שקצים ורמשים, אין לחפש אחריהם להורגם, אולם אם באו בגבולו מותר להורגם, ואדרבה יש להזהר שלא יבואו בביתו בשום אופן, פן יפלו במאכל ומשקה, ואין להתחסד בכך. וגם יעשה הדברה וכדו' שלא יבואו כלל.

ג]. יש שנזהרו שלא להרוג פרעושים וכינים וכדו', אולם כ"ז כשאינו מצער אותו, ודי במה שיזרקם, אבל אם יש חשש שיעלו עליו בחזרה, אפשר להורגם. [ואמנם בדברי האר"י בשעה"מ מבואר שגם אם מצערים אותו אין ראוי להורגם, אין זו אלא הפלגה ממידת חסידות, לקדושים אשר בארץ שהגיעו למדריגה זו, ואף האר"י עצמו במקומות אחרים לא הזכיר דבר זה]. ובכל אופן לא שמענו לכו"ע להתחסד ולהצילם מצער שאירע להם (ועיין בקב הישר סנ"ב), ורק האדם עצמו לא יצערם משום צעב"ח, אבל להורגם אין חשש וכאמור.

ד]. מי שהוא משורש קין יש להזהר ביותר בהריגת כל בעלי חיים (והיא עיקר הקפידא הנזכרת בדברי האר"י), ונזהרו אף ממילה ושחיטה (ומסתמא אף בהקזת דם), אולם בזמנינו אין איתנו מי שיודע בשרשי הנשמות, ועל כן אין להכנס ולחוש בענין זה.

ה]. גויים, אין לחפש אחריהם להורגם כשהם במקומותיהם, אולם גויים שיש לנו עמהם מלחמה, יש להורגם, ועליהם נאמר הטוב שבעכו"ם הרוג. וסתם גויים שהם (שאין לנו מלחמה עמהם), אם שומרים ז' מצוות בני נח אסור להורגם, ואם אינם שומרים ז' מצוות בני נח, לדעת הב"י והש"ך מותר להרגם, ולב"ח וט"ז אסור. ולמעשה שוא"ת עדיף. אך אם הוא גוי המיצר לו, מותר מן הדין (אמנם מצד הנהגה הוא ענין אחר לפי הענין), והיעב"א.

* * *

אדם שמחמיר באיזה דבר

האם מותר לומר לחבירו המיקל שיעשה

בדבר אדם שמחמיר באיזה דבר, האם יכול לומר לחבירו המיקל שיעשה דבר זה. ונתבאר שאם לדעתו הוא אסור מדינא אסור גם לומר לחבירו לעשותו, אולם אם זה מתורת חומרא מותר. [עי' בדברינו בקצרה בסו"ס רס"ג, ובסי' ער"ב לענין יין לקידוש, וכן בסי' שי"ח גבי נתינה לאשכנזי לחמם דבר לח לספרדי, עיי"ש]. ויש כמה פרטים שיש לדון בהם להלכה בדברים שאחד סומך על רבותיו, והשני סומך על רבותיו, ועל כן נדון בדבר בהרחבה בעזה"י.

א

ויש לבאר, דהנה בכל הלכה שאדם מחמיר בה הלא יודע שיש מתירים, ובודאי שהמתירים נוהגים כהוגן, דאטו בגלל שהוא מחמיר כרבו, צריכים כל העולם להחמיר כן. ועיין בשבת (דף קכ:) ומשום דסבר לה כר' יהודה כל דתני ר' שמעון מילט לייט ליה, וכן בחולין (דף טו.) משום דס"ל כר"י מאן דתני כר"מ מישתיק ליה, ע"כ. ויתירה מזו מבואר בחולין (דף צט:) שהיה דעתו לאיסורא, ושלח לחכם אחר שדעתו להיתירא, עיי"ש. ויעוין עוד בתשו' הרשב"א (ח"ז סימן שמ"ו) גבי קריאת אגרת שלומים, שכתב: וכבר ראיתי דעתי שהוא אסור, ומ"מ מי שדעתו נוטה לדעת הרמב"ן אין בידינו לדחות אותו (וכמו שאמרו בגמ' שם וכו'). ולפיכך מאן דנוהג כאחד מן הגדולים ואין בידינו ראיה מכרחת, אין בידינו כח למנוע, והאמת יורה דרכה, ע"כ.

איברא דהרשב"א מיירי בגווני שאין בידינו ראיה מכרעת, אבל אם יש ראיה מכרחת משמע שאף נוכל למחות בנוהגים כן. אולם אף בזאת הרי אנו רואים כו"כ פעמים שאחד מביא וקורא ראיות ע"ג ראיות לשיטתו, ובא רעהו וחקרו ודוחה כל ראיותיו, וכל לומד יודע זאת כמו שרואים הן בראשונים והן באחרונים. אמנם כל עוד שלא נתברר ולא נדחה הדבר, אמרינן דאין לדיין אלא מה שעיניו רואות (סנהדרין דף ו:), ואין לו לחוש שמא ידחו את דבריו, וממילא כמות שהוא עכשיו הא ודאי עיקר הדין כמו שנראה לו. ובודאי יכול למחות בנוהגים אחרת. וזה אשר מבואר יוצא מדברי הרשב"א הנ"ל.

[ועכ"פ במחלוקות הרגילים כמו בין השו"ע לרמ"א וכל כה"ג, הלא הם מבוססים על שיטות רבותינו הקדמונים שידעו את כל התורה, ולכל אחד ראיות משלו, ונגדם בודאי שא"א להכריע בראיות בדרך כלל. וכמו שכתב מרן הב"י בהקדמתו, דמי ירהיב עוז להכריע בין ההרים רבותינו הראשונים. ומעין זה ראיתי עתה בספר מעשה צדיקים (הנד"מ מכת"י מהגאון האבר"ך לפני כ-250 שנה), בעמוד תקפ"ג בענין ספר הסמ"ק וכו', שמאחר שהראשונים סמכו זה הספר והעידו שפסקיו נכונים, אין נכון עתה לשום תלמיד לחלוק וכו', כי אלו הגדולים שהיו יודעים שיתא סדרי וספרא וספרי וירושלמי היה ראוי להם לחלוק על גדולים, והיו יכולים לידע אנה שגו, אבל עתה שהתלמידים אין משיגים כל זה אין נכון לחלוק אם לא שיראו ראיות ברורות ונאמנות. - אכן במחלוקת מוכרעת כמו שו"ע ורמ"א לבני ספרד ואשכנז יבואר בפרק הבא, אולם אנן עסקינן טפי במחלוקת שע"י בירור הלכה בדברים שאינם מוכרעים]. ואם אתה נוהג כשיטה אחת, בודאי שא"א לומר שהשני אינו נוהג כהוגן. ולא זו בלבד אלא יתירה מזו אם בא ספרדי לשאול אשכנזי, צריך האשכנזי להורות לשואל כפי שיטתו, וכן להיפך, ואם אינו עושה כן עבירה היא בידו וכמש"כ כמה מהאחרונים, והובאו דבריהם ביוסף טוהר ר"ס קפ"ח בכללי השואל והנשאל].

אכן הביאור הוא שאמנם א"א לומר שהשני אינו נוהג כהוגן, ונפ"מ שאין לנו למנוע ולמחות בו, כל שיש לו על מי לסמוך, מ"מ כלפינו זה נחשב שלא כדין, מאחר שאנו נוקטים לדינא כדעה מסוימת. ודוגמא לדבר באמירה לגוי במקום מצוה או צורך, דאנן קיי"ל כדעת רוב הראשונים שרק שבות דשבות התירו במקום מצוה, ודלא כבעל העיטור שהתיר כל שבות דאמירה אפילו במילי דאו', עיין בסימן ש"ז ס"ה ובמש"ש. והנה בזה אנו נוקטים כן מעיקר הדין ולא בתורת חומרא, ומאידך הלא יש מקומות בחו"ל שנהגו להקל בזה כבה"ע, כידוע, ואפשר שבזה לא נוכל למחות בהם, וכ"ש במקום מצוה דרבים שרבים מקילים למעשה.

ומה שיש צד להתיר הוא באופן שאינו אלא חומרא, והזכרנו סימן לדבר, וכגון אילו היה שעת הדחק שנכנסנו בה למשעול הכרמים, האם היה אפשר להקל כדעה שניה או לא, ודו"ק.

[ובעצם הדברים מצאתי הלום למרן החיד"א במחז"ב סימן תקי"א סוסק"ב לחלק כעין זה לענין טלטול, שתלוי אם זה שאינו שואף העשן ביו"ט הוא חושש בזה מדינא, או שהוא נוהג כן משום חומרא, שיודע שהמתירים יש להם ע"מ שיסמכו והיתרא הוא, ועכ"ז רוצה להחמיר ע"ע וכו', עכ"ד. ומבואר דממילא כל שהוא חומרא יש להקל, ואין חשש במה שיתן לאחרים לטלטל].

וכבר הוכחנו לעיל במקומו לאיסור, וראש המדברים בזה מצאנו בשער המלך פ"ט מאישות הט"ז שנסתפק בזה כשחבירו נוהג היתר אם יש בזה לפני עור, עיי"ש. ואמנם במה שהוכיח מהגמ' בנדרים (דף צ:) באומרת טמאה אני לך, עיי"ש, אינו מובן, דהלא שם היא יודעת שהיא טמאה, ובודאי מכשילתו ואסור. ושו"ר שם במעשה חושב שהעיר כן, עיי"ש. וע"ע בכת"ס שם שג"כ העיר בזה, והקשה סתירה בשעה"מ גופיה פ"ז מהל' לולב. וע"ע בכת"ס סי' ע"ז, ועוד מצאנו שדנו בזה הפר"ח יו"ד סי' ק"ח סקכ"ג והחיד"א בכ"מ.

עוד הבאנו במקומו מדברי הביה"ל (סימן רצ"ו) ד"ה אם, שהביא משם הפמ"ג בסי' רצ"ט שאותן שנזהרים משתיית שכר משום חדש, צריך עיון כשאין לו יין כי אם שכר איך יבדיל ויברך עליו, דלדעתו אסור, ואיך יברך עליו "ויתן לאחרים לשתות", על כן ישמע מאחרים, ע"כ. וכתבנו דמשמע שאם לדעתו אסור אינו יכול ליתן לאחרים. אמנם עתה בעודי בזה לכאורה יש לדחות, שעיקר הקפידא של הפמ"ג היא מצד הברכה שאינה מועילה כאשר זה נחשב לו כאיסור, ולא מצד עצם השתיה שהוא נותן לחבירו דבר איסור [דבזה י"ל שמותר, דכיון שלחבירו מותר לא שייך בזה ספייה, ורק מצד הברכה שמברך לצאת בו י"ח, בזה ס"ל שאינו יוצא מאחר שהוא איסור]. וכן מדוקדק בדבריו כיעו"ש, ורק אח"כ כתב ואיך יברך ויתן לו לשתות. אלא שהביה"ל שהוסיף אח"כ לתמוה שגם אם אחר יעשה לו הברכה, ג"כ לא מהני לדידיה שהוא כוס של איסור, וזה כשלעצמו לא קשה בנידו"ד, דהתם הרי הברכה קשורה גם אליו, ועל כן הקשה איך זה יועיל בשבילו, ואין הנידון מצד ספייה כלל. ומ"מ ממש"כ "ויתן לאחרים לשתות", יש מקום לדקדק שזה גם איסור בפ"ע.

ולסיכום, בכל דבר שאחד מחמיר והשני מיקל, אם המחמיר סובר שאסור מדינא אסור לו לומר לחבירו, אבל אם מחמיר מתורת חומרא (ואף הוא עצמו בשעה"ד יקל, וכיוצא), מותר. ושו"ר הלום בשולחן שלמה (סימן שי"ח אות נ"ז) שכתב שאם המחמיר סובר מכח הכרעתו להחמיר בזה, מסתבר שצריך לחשוש ללפני עור, אבל אם האוסר רק סתם מחמיר, אין בזה חשש של לפני עור למי שמיקל, ורק אם הוא עצמו הכריע להלכה שאסור יש מקום לדון, ע"כ (וע"ע להלן בפרק הבא).

ב

בדברים התלויים במחלוקת שו"ע ורמ"א או בדברי רבותיו

וכל האמור הוא בדברים שאינם תלויים במנהגים או בשיטות קדמונים, אבל בדברים שתלויים בזה, לכאורה נראה שאין שייך בזה איסור כלל, וכגון בחימום מים שהצטננו מהיסו"ב, שלדעת השו"ע יש בישול אחר בישול בלח ואסור, ולהרמ"א מותר כל שלא נצטנן לגמרי, ורוצה הספרדי לומר לאשכנזי לחמם לו.

[וכמו כן יש לדון לגבי תימנים הנוהגים להקל כהרמב"ם

בחימום דבר לח, אפילו כאשר נצטנן לגמרי, האם מותר לספרדי או לאשכנזי לומר לתימני לעשות כן בשבילם. ויש להוסיף שאופן זה חמור יותר לספרדי מאשר לאשכנזי, שהרי לספרדי הוא איסור מוחלט כדעת השו"ע, ואילו לאשכנזי הרי מותר אם הוא חם מעט. וכבר דנו הפו' מאי האי שצריך שיהיה חם מעט. ונתבאר במקומו שלדעת הרבה מהפו' באמת מן הדין הדבר מותר, ומה שהחמירו בזה שיהיה חם מעט הוא מתורת חומרא, וכמש"כ החזו"א, או שהחמירו שיהיה היכר וכיוצא. ובודאי שאשכנזי יוכל לסמוך טפי. אלא שלמעשה אין כ"כ נפ"מ, מאחר שמ"מ לאשכנזי הנוהג כהרמ"א ה"ז אסור].

והנה בדבר זה הלא כל אחד נוהג כרבותיו, והספרדים נוהגים כהשו"ע בין לחומרא ובין לקולא, ואפילו כנגד הרבה פו'. וכמו"כ האשכנזים נוהגים כהרמ"א, ואינם מחמירים וכגון בנידון דידן בחימום מים. ולא זו בלבד אלא אף אם יבוא הספרדי וישאל אשכנזי, חייב האשכנזי להורות לו כרבותיו (וכמ"ש החיד"א שאם אינו עושה כן ומורה לספרדי היפך השו"ע, חייב תשובה וכפרה ביוה"כ, וכ"כ עוד גאוני עולם), וכן להיפך (וכמו שכתב הפנים מאירות במשקל זה כדברי החיד"א הנ"ל), וא"כ למה לעשות לעצמו יהיה אסור. וכי בגלל שכעת זה נוגע גם אליו אסור, הלא המעשה כשלעצמו הוא מעשה היתר, וכל אחד מודע לדבר שאם ינהוג כרבותיו יקבל גן עדן, ואם לא כן ח"ו.

ונראה איפוא שבדברים כאלה לא שייך לומר איסור שלפני עור, ודווקא כשהוא סובר שדבר זה עצמו אסור מכח הכרעת עצמו, בזה אסור לומר לחבירו מאחר שיודע שדבר זה אסור. וכן ראיתי בשולחן שלמה (סי' שי"ח סקנ"ז) שרק אם מהכרעת עצמו יש לחשוש ללפני עור, אבל אם רק מחמיר על עצמו מפני מנהג אבותיו או רבותיו, בכגון דא אין לחוש ללפני עור, כי גם זה שנוהג איסור יודע שחבירו אין צריך להחמיר כמותו, וכל אחד כמנהג אבותיו [נ"ב. ושם כתב שה"ה גם לדידן במי שמחמיר במוצ"ש כר"ת, ע"כ. ויל"ד דכיום מצוי רבים שירדו לעומקה של סוגיא, וראו שזה איסור ואין להקל, ולפי"ז אם למד וראה שכל הראשונים והשו"ע ועוד כר"ת, א"כ אסור לו לומר לחבירו לעשות מלאכה בשבילו, דהוי כהכרעת עצמו]. ולכן במחלוקת שו"ע ורמ"א וכיוצא מותר.

וגם השער המלך שכתב שאפילו אם אחד מיקל כרוב הפו', אסור למי שנזהר להושיט לו איסור, י"ל דשאני התם שמ"מ המחמיר רואה בדעתו שיש להחמיר בדבר כמקצת הפו', וה"ז כהכרעת עצמו. משא"כ כאן שההלכה בין השו"ע והרמ"א היא הלכה מקויימת ואין אחריה פקפוק, ואף הנוהג כהשו"ע יאמר לו שינהג כן, ודו"ק. [וזה מלבד שאף השעה"מ סתר משנתנו, וכנ"ל. ומ"מ הרי מרן החיד"א פסק כדברי השעה"מ לאסור, אך י"ל כאמור שבנידון זה שיש מחלוקת שו"ע ורמ"א, וכל אחד עושה כרבותיו, לכו"ע לא שייך לפני עור].

ונראה שאין בכ"ז ענין אם קיבלנו הוראות מרן השו"ע מתורת ספק או מתורת ודאי, וכמו שהאריכו באחרונים, דבין כך ובין כך כל אחד סומך על רבותיו ושפיר דמי. וכבר כתבנו שכן דעת הגרשז"א בשולחן שלמה. וע"ע בדבריו בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מ"ד), עיי"ש. ושם הביא ראיה לזה מהמבי"ט שסובר שחייבים לנהוג קדושה בפירות שביעית גם בפירות של נכרים, ואעפ"כ כתב שמותר ליתן למקילים בזה, כיון שהם סומכים על רבותיהם המורים להם להיתר, ואין בזה לפני עור. [ויש לבאר, א). דאע"פ שמרן הב"י וכל גדולי הדור עימו סברו להיתר, מ"מ הרי המבי"ט עצמו סבר שזה איסור, ואי איתא הכי לא היה לו להתיר ליתן להם אחר שלשיטתו זה איסור, ומוכרח מיהא מדברי המבי"ט גופיה שדעתו שכל שיש איזה סמך על איזה גדול אין בזה לפני עור, ודו"ק. ב). אלא שזה י"ל בראיה זו, דדילמא כל ההיתר הוא בנידון ההוא שנותן למיקל שיעשה בדבר כאות נפשו, משא"כ כאן שהוא נהנה בדבר שעושים לו, ונמצא שכאילו הוא מיקל בדבר שאסור לו, וי"ל"ב]. וכ"כ בשו"ת שמש ומגן ח"ג סי"ד בפשטות. וכ"כ עוד באח'. ומאידך גיסא ראיתי בשו"ת צי"א ח"י סימן ל"ב אות ד' שעמד בזה, וכתב שהנוהג כהב"י אסור לו לומר לאשכנזי לחמם לו מים, ולא דמי למש"כ בסו"ס רס"ג לגבי מי שקיבל עליו שבת קודם חשיכה, שמותר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה, דשא"ה שבידו לקבל או לא, ואינו איסור הקבוע עליו. משא"כ הנוהג כהב"י דאיסורא קביעא עליה מכח איסור חפצא של שבת וכו', עיי"ש. והנה החילוק שכתב ברור, אך עדיין אין הכרח שגם בנידו"ד יהיה אסור, כיון שמ"מ הדבר ידוע שכל אחד נוהג כרבותיו. ועו"כ שם בצי"א שיש לאסור גם לאשכנזי לחמם עבורו, עיי"ש. ועוד רצה לאסור בדיעבד אפילו את התבשיל, אלא שמ"מ מסיק להיתר כיון דהוי פלוגתא דרבוותא, וקי"ל שבספק מעשה שבת מותר. אולם לפיה"א אין לזה הכרח, וכל שאנו מורים לו לעשות כן, לא שייך לומר בזה שמכשילו. וע"ע בשו"ת כתב סופר חיו"ד (סימן ע"ז), ודו"ק. [ומה שהביא הצי"א מדין יו"ט שני של גלויות, שאסור לבן חו"ל הנמצא בא"י לומר לבן א"י לבשל בשבילו, וציין לאגר"מ, הנה זו מחלוקת גדולה, דאמנם כן כתבו לאסור בברכ"י סי' תצ"ו בשם גדולים, וכ"ה בח' רע"א שם ובערך השולחן שם ועוד, אולם מאידך רבים הם באחרונים המקילים. ועיין במנח"י ח"ז סל"ה, ואכמ"ל].

ובאמת שגם במחלוקת הפוסקים היה לנו לומר כן שאין בזה איסור לפני עור, שהרי הנוהג היתר בדרך כלל הוא מחמת שיש לו איזה חכם לסמוך עליו (וכנידון המבי"ט הנ"ל), ולמה נחשיבנו כעושה איסור. וכבר כתב החקרי לב (ח"א יו"ד סי' פ"ז דף קלג:) שכל ששנוי הדבר בפלוגתא, ועבר אחד ועשה כדברי המיקל, אפילו אם האוסר כיון אל האמת, כל שלא הכריעו חכמים במחלוקת זו, גם בשמים ממעל לא יצא הדבר מידי ספק, שאלו ואלו דברי אלוקים חיים, עיי"ש. וכבר אשכחן כן בש"ס (עיין בהקדמת ספר יוסף תואר עמ"ס יבמות). וי"ל דמ"מ אינו היתר אלא ספק, וואת ועוד שלשיטת האוסר ה"ז כהלכה ברורה וכאיסור ברור, ודו"ק.

ועדיין יש לדון כמו"כ בדבר שנחלקו בו גדולי הדור, ויש שדרכם לנהוג כגדול פלוני ויש שדרכם לנהוג כגדול פלוני. (וכמ"ש באבות עשה לך רב והסתלק מן הספק). ומעתה אף אם אחד נוהג בשביל פלוני, וכי יכול לומר לחבירו שהוא טועה ח"ו, ואדרבה אולי אף הוא אם ישאל ע"ז צריך להורות לו כדעת רבו (ודבר חדש ראיתי גם בשו"ת אגר"מ בדבר מסוים שאסור כדין מעשה שבת לרוה"פ, ואחד היקל כרבו, דשרי ליה, שלא יראה דחולק על רבו). שהרי גם אם הוא פוסק כרבו לגמרי, הא ודאי א"א לומר שהשני טועה ח"ו, ללא שהוא בירר ההלכה שבאמת הוא מוחלט כן. אמנם י"ל שישלח אותו לרבותיו (וכחולין צט:).

וע"ע בספר יוסף טוהר סי' קפ"ח לענין חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, שאם החכם השני יש לו גדולים לסמוך עליהם אינו חשיב שיקול הדעת, ויכול להתיר, שהרי הוא סומך עליהם (אמנם הערנו שם דל"מ כן מסתימת הפו', וי"ל שתלוי ג"כ במי ומי ההולכים ומהי משקל הסמיכה). ומ"מ אין זה מתיר ספייה למי שחושב את הדבר להיתר, ושאני הכא שהשואל אינו יודע כלום, והנשאל מורה לו כפי דעתו. ומצאנו שנחלקו הפו' לענין עניית "אמן" על ברכה שמברך אשכנזי, שלפי מנהג הספרדים היא ברכה לבטלה, וכגון על הלל של ראש חודש, או אשה שבירכה על מצוות עשה שהזמן גרמא (לדעת רבים מהספרדים הנוהגים כדעת השו"ע שלא לברך). וכפי הנשמע שנחלקו בזה האחרונים בזמנינו. ובפשטות נראה שאפשר לענות אחריו אמן, שהרי אינה ברכה לבטלה בשביל המברך, ואם ישאל אותנו הרי נאמר לו שיברך כמנהגו, ואף שביחס אלינו זו ברכה לבטלה, מ"מ עניית אמן היא על ברכה הראויה, וה"נ בנידו"ד אם מותר לומר לו לחמם בשבת, אף שלדידי אני מכשילו באיסור, מ"מ בשבילו מותר. ובפשטות הא בהא תליא [איברא שבעניית אמן יש לדון מצדדים אחרים, דמחד הרי ספק אמן לקולא, ומאידך איסור ליכא, ועיין בביה"ל סי' רט"ו ס"ד שמבואר שכל שיש שיטה שאינה דחויה בפו' יכול לענות עיי"ש, ולפי"ז ק"ו בנידו"ד שיענה אמן, אלא שמדברי הפמ"ג בסי' כ"ה בא"א אות י' מוכח בהיפך שאפילו אשכנזי לאשכנזי אפשר שלא יענה אמן, עיי"ש. וכן פסק בכה"ח (שם אות מ') לדינא שיענה אמן בליבו. ואמנם שם אף המברך נוהג לומר בשכמל"ו, מ"מ הא ודאי שאינה ברכה לבטלה וכמש"כ המפ', ואעפ"כ חשש, וק"ו בנידון הביה"ל. אולם הביה"ל גופיה הכריע שמותר לענות בכה"ג, ומסתבר לדינא שהכל תלוי אם אנו מורים לו לברך שכך נוכל לענות, ואל"ה לא (אמנם לגבי ברכת הנחת תפילין, בודאי ההלכה כדברי הכה"ח שלא יענה אמן), ויש להעיר מזה עמש"כ בשבט הלוי סימן ר' שהנוהגת לברך במקוה, אף שיש לה על מה לסמוך, מ"מ הבלנית לא תענה אמן, וי"ל דהתם לא ניחא לן בהא, ורק מפני המנהג. ומ"מ לפי"ז נראה דכ"ש בנידון הביה"ל שלא יענה אמן. ובעיקר הוא תלוי אם אנו מורים לו לברך, שממילא יש לנו ג"כ לענות אמן, וה"נ י"ל בנידו"ד לגבי חימום מים, וככל האמור].

לסיכום, נראה שהנוהג כהשו"ע מותר לו לומר לאשכנזי או לתימני לחמם דבר לח, שמאחר שאנו מורים לו להיתר, מותר לומר לו לעשותו. [ואפשר שכך הדין בכל אופן שיש למיקל אילנות גדולים לסמוך עליהם, וכך שיטת רבותיו. והמחמיר אינו מחמיר מהכרעת ההלכה לדעתו, אלא שסומך על רבו המחמיר, שיכול לומר למיקל לעשות בשבילו, ותלוי לפי הענין]. אלא שזה פשוט וברור לגבי עצמו, אולם לגבי הספרדי שרוצה שיחמם לו אין מזה כ"כ ראיה, דהא י"ל שכאן שהוא קשור עם הדבר, ה"ז כהוא מיקל בעצמו, ואפשר שאסור.

ג
מדין לפני עור

ויש לדון בכל הנ"ל מצד איסור של לפני עור לא תתן מכשול, שהרי לשיטת המחמיר הדבר אסור, ואיך יאמר לחבירו לעשותו. וכן כתב בו בשעה"מ פ"ט מאישות הנ"ל. ולכאו' ה"נ נימא הכי, שכיון שלפי השו"ע אסור, אסור לו לומר לחבירו לעשותו.

[וכמו"כ גם אשכנזי הנוהג כהרמ"א לא יוכל לומר לתימני לחמם לו, ואף שלשיטת הרמ"א שאוסר לחמם דבר שנצטנן לגמרי אינו אלא איסורא דרבנן, שהרי מדאו' בפחות מהיס"ב הרי הוא בישול גמור, ורק משום היכר החמירו בנצטנן לגמרי (לפי ביאור הרבה אחרונים בדעת הרמ"א), מ"מ למעשה הרי אסור להם ג"כ מדרבנן, וממילא יהיה אסור לומר לתימני לעשות כן, שהרי גם בדרבנן אסור להכשיל, וכמש"כ בתוס' ע"ז (דף כב.) ד"ה תיפוק וכל הפו', ולא גרע מעיצה שאינה הוגנת, וע"ע בשד"ח בכללי הוא"ו כלל כ"ו אות כ"א.

אולם נראה שאין בזה שום חשש דלפני עור:

א). שהרי אין זה ודאי איסור אלא ספק (דלא זו בלבד שהסכימו הפו' שקבלת הוראות מרן מספק וכמש"כ באחרונים טובא, עוד בה שאפשר שאף השו"ע גופיה לא אסר אלא מחשש דאו', ומה"ט במעשה שבת בדיעבד מותר, ועוי"ל). ובספק איסור מצאנו רבים המתירים לפני עור, וכשיטת הריטב"א בע"ז (דף טו. ודף סג.). וכ"מ מדברי עוד ראשונים, וכ"כ באחרונים טובא, עיין בשד"ח שם אות י', ואכמ"ל.

ב). שהרי בנידון דידן אם יבא האשכנזי לשאול אותנו, הלא נאמר לו לכתחילה שמותר לו לעשות כן, ולא נחוש לאיסור לפני עור שהוא אף בנותן עיצה שאינה הוגנת, וה"ט שהכל יודעים שכל אחד נוהג כדעת רבותיו, וזהו רצון ה', ומעתה שזהו רצון ה', הרי מותר להורות לו, וממילא ה"ה שאפשר ליתן לו לחמם התבשיל.

ומה שיש לדון הוא מצד דשויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, שהרי לדידיה זה כאיסור, ואיך יתן לחבירו. אולם ז"א, שכל האיסור הוא משום קבלת רבותיו ואבותיו, לא כן חבירו, שאף מותר להורות לו וכאמור, ובודאי שכלפי חבירו לא שייך בזה איסור, ועוי"ל.

ואחר כל האמור יש להוסיף מש"כ בשד"ח שם אות י"ג לדון באופן שהנישט הוא שוגג, דבכה"ג ליכא איסור דלפני עור, ולפי"ז ה"נ בנידו"ד לא שייך איסור כלל, ואדרבה כשנוהג כרבותיו עדיף משוגג ועדיף מאומר מותר (שהזכרנו לעיל בר"ס ש"ח בענין איסור הנאה ממעשה שבת), ודו"ק.

ובאמת שיש עוד כו"כ סיבות אחרות שאין בזה לפני עור ולא מחזי, ונת' במק"א.

אך עדיין אין זה ברור להיתר מאחר שזה נוגע גם לאיסור, וההיתר הנ"ל לא אשכחן אלא כשעושה לעצמו דווקא, ולא כשנוגע למי שאוסר.

ד
מדיני איסור "אמירה" שבות

והנה מלבד כל הנ"ל יש לדון עוד באופן שהדבר אסור לשיטתו, אם מותר לו לומר לחבירו לעשותו, שהרי לשיטת חבירו הדבר מותר, וכגון בנידון הנ"ל שספרדי יאמר לאשכנזי לחמם לו מים, ויש לדון בזה מצד איסור אמירה שבות, כדרך שאסרו חכמים אמירה לגוי להבדיל.

וכל הנידון הנ"ל יתפרש באופן שאין בו איסור אמירה, וכגון בדרך רמז, ובאמת שכנראה נרגש בזה הציץ אליעזר הנ"ל (חי"ח סל"ב אות ד'), ואמנם השאלה היתה אם מותרת האמירה וההנאה, אולם הצי"א גופיה בהביאו צדדי הדין, כתב האם מותר להנוהג כהב"י "לרמוז" לחבירו וכו' (ואמנם בתוה"ד כתב שיש לאסור ה"אמירה", אולם זה בנוגע לשאלת השואל שדימה זה לאמירה בסו"ס רס"ג), וגם לבסוף כתב הצי"א שיש לאסור להנוהג כהב"י "לרמז", הרי שנרגש בזה והדגיש דווקא רמז, וכי אעפ"כ אסור, כיון שלדידיה אסור.

ולכאורה יש לדון בזה לפי הטעמים באיסור אמירה, והנה הארכנו בזה בסימן ש"ז חלק ג' בפתיחה א' לדיני אמירה לגוי, ושם בתחילת הענין בהערה הבאנו טעמי הדין בזה, ועל כן לא נכפול הדברים רק נזכיר בקצרה לפי המבואר שם.

א). הב"י סו"ס רמ"ד שהביא מהסמ"ג ממכילתא שנא' לא תעשה כל מלאכה, לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה הגוי וכו', עיי"ש. ומזה יוצא בפשטות לאסור בנידו"ד שהעיקר שלא יעשה בכל אופן [ואולי זה גופא הרמז ולא יעשה חבירך, דלכאו' קשה מאי האי, הלא חבירך מצווה ממש כמותך, וגם עליו נאמר פסוק זה, ומהו לא יעשה חבירך. ואפשר דירמוז הכתוב לנידון דידן, א"נ שלא יכשיל את חבירו אפילו שהוא שוגג, ואפילו במתעסק, בין למ"ד שמתעסק צריך כפרה ובין למ"ד שא"צ כפרה, וכמשנ"ת במקומו בסי' שט"ז]. אלא דאנן קיי"ל שאמירה לעכו"ם אינה דאו' אלא שבות דרבנן, ואדרבה י"א שאף אסמכתא נמי לא הויא.

ב). ברמב"ם פ"ו איתא שטעם האיסור כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהן, ויבואו לעשות בעצמן, ע"כ. ונראה שמטעם זה אין לאסור בנידו"ד, שהרי אינו אלא ספק שמא מותר או אסור, ואין לנו לאסור מספק נוסף שמא יטעה לעבור על הדבר בעצמו, דהא לעולם אינו אלא ספק, והוי כעין ספק ספיקא או כעין גזירה לגזירה, ואפילו במילי דאו' דהוי ספיקא דאו', הרי דעת רבים שמן התורה לקולא ורק רבנן החמירו.

ג). וברש"י איתא טעמים אחרים לזה, חדא דיש שליחות לחומרא, ועוד שיש בזה איסור של ודבר דבר, עיי"ש. ולפי"ז י"ל גם בנידון דידן לאסור, ואדרבה חמיר טפי, אלא שמחמת שאינו אלא ספק דשמא מותר י"ל ספיקא דרבנן לקולא, וא"ת א"כ נקל בכל דבר, והלא אזלינן בתר הוראות השו"ע אפילו במילי דרבנן ואפילו במנהגא, אולם הרי מצאנו קולא באמירה לגוי שהקילו בו, כיון שהוא שבות קל שאין בו מעשה, ולכן התירו בו כשיש בו מחלוקת הפוסקים, וכמש"כ בסימן שי"ד, וכן כתבנו בסי' ש"ז בכללים, וה"נ בנידו"ד.

אלא שכל זה לא יועיל לנו אחר שראינו (בפו' סו"ס רנ"ט) שכתבו להדיא שאסור לומר לגוי לחמם תבשיל לח שנצטנן, ומוכח דלא התירו בזה מספק, וא"כ ה"נ נימא בנידו"ד שאסור [ואדרבה בנידו"ד חמור טפי מצד שליחות לחומרא, דאיכא שליחות ביהודי, והגם שאין שליח לד"ע, אולם כשיודע שיעשה את המלאכה דעת רבים דל"א בזה אין שלד"ע, וכעי"ז נחלקו במומר, ואכמ"ל]. אמנם במקומו בסימן שי"ח בהלכה נ' כתבנו שמ"מ לדינא מבואר בפו' שיש מקום להקל במקום צורך, וא"כ ה"נ י"ל כן שעכ"פ במקום צורך מותר.

ומ"מ יש לומר שאין בזה איסור אמירה אחר שבעצם הדבר מותר לו, וכבר חזינן בשו"ע (בסו"ס רס"ג) במי שקיבל עליו שבת שיכול לומר לחבירו וכו' (וכל שכן במוצאי שבת וכו'), וה"ט כיון שלחבירו מותר לא שייך איסור אמירה, עיי"ש. וא"כ ה"נ נימא הכי בנידו"ד. אמנם יל"ד, א). שהוא שנוי במחלוקת, והרשב"א מתיר, והר"ן כתב שלא לדמות, אמנם הב"י שם צידד כהרשב"א, והב"ח והט"ז והמג"א הקשו על הב"י, עיי"ש. ב). שבא"ר ביאר דברי הב"י מקושית האחרונים הנ"ל דשאני קבלת שבת שהוא כמו נדר, ויכול להתיר וכו', עיי"ש. ולפי"ז בנידו"ד אין טעם זה, אולם להב"ח והט"ז בביאור הרשב"א יש מקום ליישב שפיר, ודו"ק. וע"ע בשו"ע הגר"ז קו"א סק"ח מש"כ לבאר באו"א, ולדבריו יש להחמיר. [וכן העיר ידידי הגר"א רפאל הכהן שליט"א].

ואעיקרא דמילתא נראה לומר שביהודי לא שייך כלל ענין זה של איסור אמירה, אלא רק בגוי, ואף אמנם שהסבירו טעם האיסור, מ"מ נראה שהוא איסור חדש ומיוחד, ואי לא"ה לא היו צריכים ליתן איסור חדש לזה עם גדרים אחרים ודינים אחרים, ומעתה נראה שאיסור זה לא חל אלא על גוי, שהרי ביהודי לא שייך איסור אמירה, ואיסור אמירה לגוי הרי הוא איסור קדום מזמן רב, קודם שנעשתה התורה כשתי תורות וקודם שרבו מחלוקות בישראל, ובודאי לא על זה חל האיסור, אלא רק באמירה לגוי, ואין לנו להכליל בו איסור אמירה ליהודי, ואף אם אח"כ נתווסף חשש זה, אין הכרח שיכלל ממילא באיסור אמירה לגוי, וזה חידוש, ויש לדחות.

הערה בהנ"ל

והנה בשו"ת מהר"ם שיק (סימן קל"ד) דן באדם שאינו שותה את המשקה בלא סינון, אם מותר לו להניח לאדם אחר ששותה בלא סינון שיסננו [נ"ב. ויש לבאר שבשו"ע סימן שי"ט ס"י מבואר שמותר באופן שרבים שותים באופן כזה, אבל בביה"ל שם ד"ה הואיל הביא מהפמ"ג שמי שהוא אסטניס ואינו יכול לשתות כך אסור, עיי"ש. והמהר"ם שיק שם לא הזכיר מזה, והוי ליה כדבר פשוט], וכתב שם בד"ה ומכל מקום דשרי.

והוסיף עוד שגם לצוות למי שאינו מקפיד אינו יודע לו איסור, לא משום אמירה דהוי שבות, שהרי קיי"ל בסי' רס"א ס"א ובמג"א שם סק"ז שמותר לומר בכה"ג היכא שמותר לאחריני וכו', וגם משום שליחות ליתא, שהרי שם בסי' רס"ג סי"ז במי שקיבל עליו שבת יכול לצוות לאחר, ולא אסרינן מצד שליחות. אך שוב כתב לחלק, ודן עוד מצד דין דאין שליח לד"ע דלפי"ז לא שייך שליחות. ואח"כ (בד"ה מיהו) כתב לדון בזה מדברי הר"ן במקנה קמחו לאחרים, דמוכח ששייך שליח לד"ע, וכתב המהר"ם שיק לחלק דהתם אינו אלא איסור דרבנן, אבל באיסור דאו' י"ל דכו"ע מודו דאין שליחות ושרי.

ולפי"ז בנידו"ד דהוי דאו' לדעת האוסרים בישול אחר בישול בלח, יש לומר שאין שליח לד"ע, וכמו שכתב שם, ואין שליחות. אלא שיש לדחות, דהא אשכנזי הנוהג כן הוא בודאי יעשה כן, שאין כאן סברא של דברי הרב ודברי התלמיד (וכמש"כ רפ"ב דקידושין), אולם הנה גם בנידונו של המהר"ם שיק ל"ש כן, ואעפ"כ ל"ח לה.

ועכ"פ הא חזינן באחד שאצלו שבת שיכול לומר לחבירו, ואין בזה איסור ודבר דבר, וה"נ י"ל כן.

ועכ"פ לכאו' יש עיצה בכל הנ"ל שירמוז הספרדי לאשכנזי בסיפור דברים וכדו', ויבין האשכנזי מאליו ויחמם לו, ובכך נמצא שלא שלחו, ואין שלד"ע, ואין כאן אמירה שבות [וכן מוכח בתשו' המהר"ם שיק הנ"ל שבעושה מעצמו אין חשש, וכן דקדקנו גם בלשון הצי"א הנ"ל]. אך לא נשאר לדון אלא מצד אחר שהוא עושה דבר הקשור אליו באיסור.

ולסיכום:

מן הדין מותר לספרדי הנוהג כהשו"ע לומר לאשכנזי הנוהג כהרמ"א לחמם לו תבשיל שאין היד סולדת בו.

אלא שמפני שז"א ברור, מאחר שנוגע הדבר בשבילו, וגם יש לדון לפי הטעמים באמירה שבות, וגם דנראה כלפיו זילותא דשבת, לכן לכתחילה יש להמנע, ורק במקום צורך אפשר לסמוך על המתירים.

ויש קולא יתירה אם לא יאמר לו במפורש אלא רק ברמז שלא בלשון ציווי (שבזה אין את החששות הנזכרות לעיל בפרק ד').

* * *

ניגוב במגבת שבצוארו לאחר המקוה האם קשה לשכחה

ואזכיר בכאן הערה אחת מצויה שנתעוררתי, אודות המטלטל מגבת ללכת למקוה בשבת, ורגילים לכורכה סביב הצואר כדי שיהיה כמו צעיף ויחשב דרך מלבוש, ולא יהיה בזה איסור הוצאה. ויש להסתפק לאחר שיוצא מן המקוה ונוטל ידיו אם יכול לנגב במגבת זו, שהרי כתב המג"א (סימן קנ"ח סקי"ז) בשם התשב"ץ (קטן סי' רפ"ז) שלא ינגב אדם את ידיו בחלוקו, משום שקשה לשכחה, וה"ד במשנ"ב (שם סקמ"ה), וכ"ה בכה"ח שם (אות פ"ז) בשם האחרונים (ועיין להלן בסוף הענין מה שכתבנו בעיקר דין זה).

ומעתה יש להסתפק שמאחר שהוא עוטף את המגבת בצוארו, והרי הוא מחשיב אותה כמו מלבוש, א"כ אין לנגב את הידיים במגבת זו, שנמצא שהוא מנגב במלבושו.

והיה אפשר לומר שכל הקפידא דווקא ב"חלוקו" העליון ולא בשאר בגדים (וכל שכן שלא בבגד ערא כזה), וכבר נסתפק הפמ"ג, וה"ד במשנ"ב שם, שנסתפק אם דווקא חלוקו או כל בגדיו במשמע [וצ"ל לפי דבריו דמש"כ "חלוקו" אורחא דמילתא נקט שהוא הבגד העליון]. אולם הנה בכה"ח (שם) הביא מהיס"ל שכתב שכצד שני של הפמ"ג משמע בהוריות (דף יג:), ע"כ. [ויל"ד דהתם מיירי בשותה מים של שיורי רחיצה, ואולי הבין דהוא ענין אחד]. ולמעלה בקודש כבר קדם לו אביו רבינו הגר"ח פלאג'י בכה"ח (סימן כ"ב אות ד'), וע"ע גם בערוה"ש (סי"ז) בפשיטות, ובודאי יש להזהר.

ולכן נראה שהעוטף צוארו במגבת, יזהר שלא לנגב בזה, משום שקשה לשכחה. אולם לאחר שהוריד את המגבת מותר, די"ל שכל הקפידא דווקא כשלובש אותו (כמש"כ "בחלוקו", שלא אמר "בחלוק"), אבל כשאינו לובשו מותר [ועיין בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' קכ"ו שנסתפק בזה אם דווקא כשלובשו או גם כשאינו לובש, ולענ"ד יש להקל, שעיקר דברי התשב"ץ הם חידוש, ואם ללמוד מהגמ' דהוריות הנ"ל יש לחלק בין שתיה לניגוב, ובלא"ה הא קיי"ל דבמילי דסכנתא אין להוסיף על מה שאמרו חכמים, וכמו"כ מה שראיתי גדול אחד שליט"א שציין בזה מקור לגמרא דב"מ דף כ"ד, הוא תמוה מאד מה ראיה היא זו, וא"צ להאריך. ועכ"פ כשאינו לובשו אין להוסיף ולהחמיר, וכנ"ל.

אליבא דהלכתא
רשת כולל ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

וכל שכן אם הוריד אותה כשהגיע כבר לביתו, ושוב אין דעתו ללובשה, שבודאי לא נימא שיש לזה שם בגד כחלוקו בכדי שיאסר יותר, ופשוט].

יוסף משדי - בני ברק

בענין חיוב משום ב' מלאכות בפעולה אחת

בגליון הקודם (ס"ד) עמ' צ"ח-צ"ט האריך הרי"ח הלוי בירנבוים אם שייך לעבור על ב' מלאכות במעשה אחד, והאמת אומר שלא עברתי על כל מאמרו אלא ראיתי הענין ברפרוף, ונראה להוסיף מה שלא ראיתי שציין, והוא דהנה תנן (קמ"ו.) דאם היתה החבית נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח, ארי"ה מעשה בא לפני ריב"ז בערב, ואמר חוששני לו מחטאת [-שמא מירח השעוה לדובקה בדופני הכלי סביב הנקב. רש"י], ובגמ' (שם:) פליגי לענין סתימת הנקב בשמן עב, דרב אסר ושמואל שרי, מאן דאסר גזרינן משום שעוה, ומאן דשרי לא גזרינן, א"ל רב שמואל בב"ח לרב יוסף בפירוש אמרת לן משמיה דרב, מישחא שרי, ופ' הרי"ף (ס"א: מדפה"ס) והרא"ש (פכ"ב סי' ח') והרמב"ם (פכ"ג הי"א) והשו"ע (סי' שי"ד סעי' י"א) כרב דאסר, וע"ש במג"מ שהק' מדפ' הרמב"ם (שם ה"ג) דאסור לסתום נקב החבית אפי' בדבר שאינו מתמרח ואינו בא לידי סחיטה, כגון ע"י קיסם או צרור קטן, וא"כ אמאי נצרך לאיסור משום מירוח בשעוה ושמן, ותי' דשאני הסתימה דלעיל שנכנסת תוך הנקב ובעובי הכותל, אבל סתימה דהכא היא על פני הכלי ומגבו, ואינה אסורה מצד עצמה אלא מצד מירוח, ובכס"מ יישב דאפשר דס"ל להרמב"ם דאה"נ בכל סתימה חייב משום בונה, אלא דאם סתמו בשעוה חייב אף משום ממרח, והא דהתיר שמואל במשחא היינו דלא גזרי' משום מירוח, אבל עכ"פ מיהא אסור משום בונה, עכ"ד. אלא דלפ"ז צלה"ב הא דלא הזכיר כאן הרמב"ם טעם חיובו אף משום בונה, וכבר נטה מזה בכמה הלכות אחר דיני מלאכת הבונה, והענין יבואר ע"פ המבואר במנ"ח (מוסך השבת מלאכה א' [החרישה] אות ז', ועע"ש מלאכה כ"ה [הבונה] אות ד') ד"כיו"ב מצינו בר"מ כמה פעמים אף על מלאכה דחייב אינו מביא, רק מביא בכל מלאכה דזה ממלאכה זו ג"כ, וממלאכה אחרת נשמע מן דינים אחרים שכתב, עי'... אף דחייב שתים... לא כתב הרמב"ם רק אחת", ועכ"פ הא קמן דאף דעת מרן בכס"מ כן הוא (עכ"פ בדעת הרמב"ם), דשייך ב' חיובים במעשה אחד, ועי'.

בקנין התורה - "מיעוט שיחה"

בגליון הקודם (ס"ד) עמ' ק"ג האירו לנגד עיני דברי הר"מ רוטנברג שציין לדברי מוהר"ח מוולאז'ין דקנין התורה 'מיעוט שיחה' היינו ע"ד החיוב, ויש להוסיף שכן מבואר נמי בתפא"י על אתר (אבות פ"ו מ"ה אות פ"ד) דמיעוטו יפה לתורה כדי שתנוח הנפש קצת עי"ז, אך כמובן דלא כולם פי' עד"ז, ועי' למשל בפי' המהר"ל שם דהשתיקה היא סימן יפה לחכמה, אבל השיחה מבטלת פעולת השכל, ולכך מיעוט שיחה הוא יסוד גדול אל החכמה.

וע"ע בס' פעולת צדיק לחיים (והוא פירושו של מוהר"ח פלאג'י למסכת אבות, שם) דיל"פ להאי מיעוט שיחה שלומד ושונה בדרך קצר, ע"ד שאמרו (פסחים ג':) באותו תלמיד שקיצר בלשונו, שאמרו עליו דזוהה להיות מורה הוראות בישראל, ע"ש.

ביסוד וגדר איסור צעב"ח, ואימתי הותר

בגליון הקודם (ס"ד) עמ' ק"ח האריך הר"מ רוטנברג בדבר המלאכות שהותרו משום צער בעלי חיים, דאתי צעב"ח דאורייתא ודחי איסורי דרבנן, ונראה לו שאין טעם ההיתר משום שדאגה התורה לבע"ח, "אלא שרצתה לעדן מידותיהם של בנ"א שיחוסו על הבע"ח, וידבקו במידותיו של הקב"ה אשר נאמר בו רחמיו על כל מעשיו", וביאר עפ"ז ג"כ לדעת הנוב"י להוכיח מהגמ' (חולין ז.) דאין איסור צעב"ח בהריגת בע"ח. ולחיבת הקודש אביא מאשר כתבתי בעבר בס"ד לברר בדין צעב"ח אם באמת הוי דאורייתא, ומתוה"ד יתב' נמי דיש מן הראשונים דאפשר לבאר כוונתם כדבריו, אבל אינו מוסכם כלל, וזה תמצית הדברים.

תנן (ב"מ ל"ב.) גבי פריקה וטעינה, הלך וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק פטור, שנא' עמו, אם היה זקן או חולה מצוה מה"ת לפרוק אבל לא לטעון, רש"א אף לטעון, ריהג"א אם היה עליו יתר על משאו אין זקוק לו שנא' תחת משאו - משאוי שיכול לעמוד בו, ובביאו"ד ת"ק דמצוה לפרוק אבל לא לטעון, אמרו בגמ' דמצוה מה"ת לפרוק בחינם, אבל לא לטעון בחינם אלא בשכר, ורש"א אף לטעון בחינם, ואמר רבא דמדברי שניהם נלמד צער בע"ח דאורייתא, ואפי' ר"ש לא קאמר אלא משום דלא מסיימי קראי, אבל מסיימי קראי דרשי' ק"ו (ע"ש), תדע דצעב"ח דאורייתא, דקתני סיפא ריהג"א אם היה עליו יתר על משאו אין זקוק לו... לאו מכלל דת"ק סבר זקוק לו, מ"ט, לאו משום דצעב"ח דאורייתא, ודחו דשמא רבנן פליגי משום דלא סברי עצם הדרשא, ומייתו ראי' דצעב"ח לאו דאורייתא מדקתני רישא הלך וישב לו וא"ל הואיל ועליך מצוה לפרוק פרוק פטור שנא' עמו, ואי ס"ד צעב"ח דאורייתא, מ"ל איתיה למריה בהדיה, ומ"ל כי ליתיה למריה בהדיה, ודחינן לה דלעולם הוי דאורייתא, והאי פטור היינו פטור בחינם אבל בשכר חייב, ושקו"ט שם בגמ' ראיות ודחיות לזה, עכ"פ זו היא סוגיא דגמ', ומאשר יש למישקל ולמיטרי בה הנה הוא כדלהלן בס"ד.

ראשית דברים, אף אי נימא דצעב"ח מדאורייתא, יש לנו לידע מקורו מנין, ומצאנו בזה כמה שיטות, **א'. רש"י** (שבת קכ"ח:) **כ'** "שנא' (שמות כ"ג ה') עזוב תעזוב עמו, ואיכא מאן דדריש טעמא דקרא משום צעב"ח". **ב'. דעת הריטב"א** (ועע"ד שדקדק כן בדעת רש"י, ודו"ק) **ותור"פ** (ב"מ ל"ב:) דהוי הלכה למשה מסיני. **ג'. נקט הרמב"ם** (מו"נ ח"ג פי"ז) דילפי' לה מדכ' (במדבר כ"ב ל"ב) "על מה הכית את אתונך", ושזהו שנא' "כי תאוה נפשך לאכול בשר", ולא שנשחט דרך שחוק ואכזריות, וכיו"ב **משמע בס' חסידים** (אות תרס"ו) דיליף לה מההיא דבלעם. **ד'. דעת הראב"ד** (הו"ד בשטמ"ק שם ל"ב.) דהוא מדלא דרשי רבנן תחת משאו דהיינו משאוי שיכול לעמוד בו, וקאמרי שבכל משא חייב, ועוד דלא דרשי רובץ ולא רבצן ולא עומד (עי' גמ' שם ריש ל"ג.), ומשמע דבכל גווני חייב משום צעב"ח. **ה'. הראב"ד** (הו"ד בשיטמ"ק שם ל"ב:) **והמאירי** (ב"מ שם) למדו לה מדכ' (דברים כ"ה ד') "לא תחסום שור בדישו". **ו'. דעת הר"ן** (שבת שם) דדרשי' ליה מדכ' (שמות שם) "חמור שונאך", דאין מצוה זו אלא על צער הבהמה, ולא מחמת צער בעל הבהמה. **ז'. שיטת החת"ס** (בהגה' לב"מ שם:) דילפי' לה מדכ' ורחמיו על כל מעשיו [ומבואר לפ"ז דס"ל דדבר הנלמד מדברי קבלה קרי ליה דאורייתא, ואי"ז מוסכם אליבא דכו"ע, ובס"ד כבר באנו בזה באורך מעט בגליון ג"ן עמ' צ"ה ענף ו' ובהע' 51, ואין כאן המקום לשוב ולשנות זה, דהוי בבחי' כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה, ע"כ ע"ש (ובפרט במשה"ב שם משם בנו הכת"ס, ודו"ק לדברי אביו החת"ס כאן), ודון מינה ואוקי באתריו], וכיו"ב **מבואר בספר חסידים** (שם) בטעם השני ["למה מן הדין אין לרדות בעבדים ובהמות כשאינם פושעים, ואין להטריחם על חינם אלא בע"ש ובעיו"ט כדי להכניסם מבעו"י לביתו, כתיב (דברים י"ג ח"י) ונתן לך רחמים וריחמך, ריה"א משום ר"ג הרי הוא אומר ונתן לך רחמים ורחמך, הרי סימן זה מסור בידך - כ"ז שאתה רחמן ירחמו עליך" (ור' תוספתא ב"ק פ"ט הי"א)].

והנה בב"מ (ל"ב:) מייתו ראי' דצעב"ח לאו דאורייתא, מדתניא דאם היתה טעונה יין נסך אין זקוק לה, ובתוס' דפסחים (כ"ב:) הק' דמאי ראי', הא שאני התם דאי פריק לה הו"ל משתכר באיסוה"נ, ואסור אפי' בחינם [ע"ש "דמה שמחזיק לו העכו"ם טובה חשיב כמשתכר"], ותי' דכיון דאין טעם עשייתו כדי שיחזיק לו טובה עבור זה, משום צעב"ח חשיב כלא אפשר ולא קמיכוין דשרי [ע"ש (כ"ה:) איתמר, הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו, אביי אמר מותרת, ורבא אמר אסורה, אפשר וקא מיכוין לא אפשר וקמיכוין, כו"ע לא פליגי דאסור, **לא אפשר ולא מיכוין כו"ע ל"פ דשרי**, כי פליגי דאפשר ולא מיכוין, ואליבא דרי"ה דאמר דבר שאין מתכוין אסור כו"ע ל"פ דאסור, כי פליגי אליבא דר"ש דאמר דבר שאין מתכוין מותר... איכא דאמרי אפשר ולא מיכוין היינו פלוגתייהו דרי"ה ור"ש, **לא אפשר ולא קא מיכוין כו"ע ל"פ דשרי**, כי פליגי דלא אפשר וקא מיכוין... כי פליגי אליבא דרי"ה, וע"ש תוד"ה לא אפשר], אמנם הגרעק"א (בדבריו לב"מ שם) יישב לה עפ"ד רש"י דהוי עשה גמור, וא"כ דחי עשה דעזוב תעזוב ללאו דמשתכר באיסורי הנאה, ומתבאר **דנקט בדעת רש"י** דהו"ל עשה גמור, וכ"נ דנקט הפמ"ג, דהא בסי' ש"ה בההיא דמביא כרים וכסתות הנז' להלן משבת (קכ"ח:), העיר (אשל אברהם ס"ק י"א) דאף אי ביטול כלי מהיכנו הוי דרבנן, מ"מ הדין נותן דצעב"ח ידחה לה, משום דהוא עשה דעזוב תעזוב, ועשה דוחה ללאו דביטול כלי מהיכנו, ותי' דשבת עשה ול"ת, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה.

והשתא, הנה **בדעת התוס'** דפסחים שלא תי' כדברי הגרעק"א, אין הכרח דס"ל דצעב"ח דרבנן, אלא אפש"ל דס"ל דלא הוי עשה גמור, וכהדעות האחרות הנז', וע' היטב בשו"ת הרדב"ז (סי' קס"ח).

ובדעת הרמב"ם מצאנו מבוכה גדולה, דהנה פ' (הל' רוצח ושמי"נ, פי"ג ה"ט) דבהמת הגוי והמשא של ישראל, אם היה הגוי מחמר אחר בהמתו אינו זקוק לה, ואם לאו חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל, וכן אם היתה הבהמה של ישראל והמשאוי של גוי חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל, אבל בהמת הגוי ומשאו אינו חייב להטפל בהן אלא משום איבה, וביאר מרן בכסף המשנה אשר לו דהא דנקט הרמב"ם דאם היה הגוי מחמר אחר בהמתו אינו זקוק לה, היינו לענין טעינה, אבל בפריקה חייב משום דצעב"ח דאורייתא, וראי' מסיפא דדבריו "ואם לאו חייב לפרוק ולטעון", ומשמע דברישא אינו חייב בתרווייהו אלא בחדא, וכ"כ בב"י (חו"מ סי' ער"ב), ולכאו' יש הכרח לומר כדבריו ע"פ המבואר לעיל מדברי הרמב"ם במו"נ דנקט להדיא דצעב"ח דאורייתא, וכן דעת הב"ח והדרישה (שם) והסמ"ע (ר' בדבריו לשם ס"ק י"ג וט"ו) והט"ז (שם) דדעת הרמב"ם דצעב"ח מה"ת הוא אסור, וע"ע באו"ש (על הרמב"ם שם) דנקט בדעתו דצעב"ח מה"ת הוי, ואעפ"כ פטור מפריקה נמי, והוא לאור מש"כ הר"ן דבזקן ואינו לפי כבודו פטור מלפרוק, דכמו שהתירה התורה לצער בע"ח מפני צורך בנ"א, כמו כן התירה מפני כבודו, ובכיו"ב מתבאר דברי הרמב"ם בכאן דלא חייבה תורה להטריח ישראל משום צעב"ח, דחביב עליה דרחמנא טורח ישראל טפי מצער בע"ח.

אמנם, מרן בשו"ע (חו"מ סי' רע"ב ס"ח ט') נקט כהרמב"ם, והגיה הרמ"א "וי"א דלפרוק חייב אפי' אין העכו"ם שם משום צעב"ח דהוי דאורייתא", ומשמע דס"ל דאין כן דעת מרן, וכ"נ הגר"א בביאורו שם דדעת הרמב"ם הויא דצעב"ח לאו דאורייתא (ועי' בהגה' הגר"א על הרא"ש ב"מ פ"ב סי' כ"ט), ולכאו' לא אתי ככל הנ"ל, וכבר נתעורר בזה בבאה"ג שם (אות צ') בציינו לדברי מרן בכס"מ הנז', ושו"ר במרכה"מ (על הרמב"ם שם) דנקט להדיא בדעתו דצעב"ח לאו דאורייתא, והאריך בזה, ע"ש על דבריו.

אלא דבשבת (קכ"ח:) ארי"ה א"ר, בהמה שנפלה לאמת המים מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ואם עלתה עלתה, מיתיבי, בהמה שנפלה לאמת המים עושה לה פרנסה במקומה בשביל שלא תמות, פרנסה אין, כרים וכסתות לא, לא קשיא, הא דאפשר בפרנסה הא דא"א בפרנסה, אפשר בפרנסה אין, ואי לא מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, והא קא מבטל כלי מהיכנו, סבר מבטל כלי מהיכנו דרבנן, צער בעלי חיים דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן, וכ"פ הרמב"ם (שבת פכ"ה הכ"ו) שאם אינו יכול לפרנסה במקומה מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ואם עלתה עלתה, "ואע"פ שמבטל כלי מהיכנו שהרי משליכו לבור לתוך המים, מפני צעב"ח לא גזרו", ומבואר דס"ל דצעב"ח דאורייתא, דאל"ה מאי אולמיה מאיסור ביטול כלי מהיכנו, וכדמשמע מפשטא דסוגיא הנז'.

ועוד יש להוכיח כן דעת הרמב"ם ממש"פ (שם פכ"א ה"ט) דאין רוכבין ע"ג בהמה בשבת (ר' ביצה ל"ז:), ונקט "עלה באילן בשבת בשוגג מותר לירד, במזיד אסור לירד, ובבהמה אפי' במזיד ירד משום צעב"ח, וכן פורקין המשאוי מעל הבהמה בשבת משום צעב"ח" [וע"ש הל' י' התנאים לזה באיזה דרך יפרוק].

ומלבד כל זה, עוד בה שלישיה, שהרמב"ם כ' להדיא בפיהמ"ש (ביצה פ"ג ה"ד) דצעב"ח דאורייתא, עי' שם.

ובאמת שהמנ"ח (מצוה פ' אות ט') עמד בהקו' הראשונה, והניח בצ"ע [אחר שקודם לכן נטה לומר דס"ל להרמב"ם דצעב"ח דרבנן, ע"ש], וראיתי באו"ש (פכ"ה משבת הכ"ו) שעמד בזה שלכאו' סותר דבריו להל' רוצח הנז', דהתם משמע דס"ל דצעב"ח דרבנן [וילה"ב בזה דעתו, דהא - כאמור - בהל' רוצח נקיט לפרש דעת הרמב"ם דס"ל דצעב"ח דאורייתא], ויישב דבהיא דשבת כוונת הגמ' בהזכירה צעב"ח "הוא ענין מושאל", והכוונה דלענין שבת חזינן דרחמנא קפיד נמי על בע"ח שישבתו וינוחו, משום דאית בהו הרגשת צער מלאכה, ובעי רחמנא למען הראות חידוש העולם וההשגחה שיתענגו וינוחו כל בעלי הנפש חיה בעלי ההרגשה, "וכיון דרואין אנו שהתורה חששה לנפש החי בשבת באופן שהוא מצטער שינוח בשבת... לכן לא גזרו חכמים איסורי דידהו כמו מבטל כלי מהיכנו משום צעב"ח", והוכיח דבריו מהירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב, ועי' לבוש סי' ש"ה) גבי הירידה מן הבהמה, דמשמע שהדין לירד הוא משום שביתת בהמתו, ודו"ק, וע"ע על דבריו.

ובעיקר הדבר אימתי יש צעב"ח, ובאשר ציין בגליון הקודם הה"כ הנז' בראש אמרים להנוב"י דבהריגה ליכא צעב"ח, יש להוסיף: ראשית דברים יש להקדים דהרמב"ן (ע"ז י"ג:) נקט דמדכ' (יהושע י"א ו') סוסיהם תעקר - משמע דאין צעב"ח אסור לתקנת בנ"א שלא יבואו לידי תקלה באיסוה"נ, וכה"ג בדבריו עה"ת (דברים כ"ב ו') לענין שילוח הקן, דאף שהקב"ה ריחם על בע"ח, מ"מ לא הגיעו רחמי שמים על צעב"ח כשיש בהם צורך לאדם, וכיו"ב נקט המרדכי (חולין רמז תר"ד) דכיון דהונח ספיקא דשחיטה תחת צמר מסובך בתיקו (ר' שם ל':), וכל תיקו לחומרא, "צריך ליזהר בצמר דכבשים, ולכך נהגו העם למרוט הצואר בעופות שלא יחלידו תחת הנוצה, ואע"ג דאיכא צעב"ח". ובס' חסידים (אות תרס"ז) כ' "יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי (משלי י"ב י'), אדם שא"צ לאכול בשר והוא יודע שתסרח אם ישחוט שלא יצטרך כלל, לא ישחוט, וגם עובר על בל תשחית, אבל אם צריך לעור מותר, שהרי ר"ח היה שוחט בשביל דם עוף לפשתנו [-הוא בחולין (פ"ה:) דר"ח נפל ליה יאניבא (-תולעת האוכלת פשתן) בכיתניה, אתא לקמיה דרבי, א"ל שקול עופא ושחוט על בוביתא דמיא, דמורח דמא ושביק ליה]", והרמב"ן (ב"מ ל"ג.) הק' דמאחר דצעב"ח דאורייתא, אמאי פטרו זקן ואינו לפי כבודו מפריקה (ר' שם ל':), ותי' דעשה דכבוד תורה עדיף, אמנם בנמוק"י (שם י"ז: מדפי הרי"ף) הביא תמיהת הר"ן ע"ז דהא לאו בזקן שקנה חכמה לבד פטרו, אלא ה"ה לכל מכובד סתם, וכדאמרו (שם) דכל שבשלו פורק וטוען, בשל חבירו נמי חייב, הא בלא"ה פטור, וכ"פ הרמב"ם (רוצח ושמי"נ פי"ג ה"ג, ור' גזו"א פי"א הי"ג), אלא דכמו שהתירה התורה לצער בע"ח מפני צורך בנ"א, כמו כן התירה מפני כבודו בשב ואל תעשה דגדול כבוד הבריות (ר' ברכות י"ט:) [ויעוי' בשיטמ"ק (ל"ג. ד"ה ומורנו) שביאר הרדב"ז דכ"ה נמי כוונת הרמב"ן, אולם הפרי יצחק (ח"א סי' כ"ו) נקט דדעת הרמב"ן דכבוד הבריות אינו דוחה אלא במקום שיש גנאי גדול, אך בכה"ג דהוי גנאי קטן (וכ"ה בפריקת משא) אינו דוחה שום איסור, ויעוי' היטב בריטב"א (ל'.) דרק זקן שקנה חכמה פטור מלפרוק, ועי' במרדכי (רמז רס"ג)], ומבואר דכל היכא דיש ריוח שרי ולא חיישי' לצעב"ח [אמנם, ר' בשו"ת שבו"י (ח"ב סי' ק"ו) דס"ל דאף כשיש ריוח לבנ"א אסור במילתא דלא שכיח, ובשו"ת בנין ציון (לבעל הערול"נ, ח"א סי' ק"ח) נקט דאף בכה"ג דהוא לתועלת בנ"א בע"י שלא יהא צער גדול לבע"ח, וראיתי שיש שר"ל בדעת תוס' דדוקא שימוש שנעשה בדבר שבו נועדה בהמה לתשמיש האדם שריא, אבל בדבר צדדי הוי משום צעב"ח, ועי'], וכן נקט התרוה"ד (סי' ק"ה).

וכיו"ב מבואר בדברי מהרש"ל (יש"ש ב"ק פ"י סי' ל"ז) דמי שיש לו כלב רע שמזיקו ומפסיד המאכל, אפי' אינו נושך יכול ליתן לו סם המות, ואינו עובר משום צעב"ח, "ומ"מ שמעתי למחות שלא יתן להם מחט בתוך הלחם, דאיכא למיחש שמא ישתגע ואיכא סכנת נפשות טובא" (ועי' ב"ח יו"ד סי' קט"ז ד"ה וראיתי למהרש"ל), ובשו"ת רב פעלים (יו"ד ח"א סי' א') נקט נמי להתיר לצורך בנ"א, וראייתו מדתנן (ע"ז י"ג:) אלו דברים אסורים למכור לעובד כוכבים... ותרנגול הלבן, ריה"א מותר למכור לו תרנגול לבן בין התרנגולין, ובזמן שהוא בפ"ע קוטע את אצבעו ומוכרו לו, לפי שאין מקריבים חסר לעבודת כוכבים, ומבואר דבשביל ריוח ממוני שרי צעב"ח [אמנם, בתוספות חדשים ומוהר"ד פארדו בשושנים לדוד על המשנה דהתם (והוא בפ"א מ"ה) הק' האיך הוא קטע אצבעו, והא הוי צעב"ח, ונקטו ליישב עפ"ד התוס' (שם.) דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת היכא דנראה קצת טעם, א"נ דאיירי בסם דליכא צער, וע"ע בהגה' פור"י בע"ז שם:, ומבואר דנקטו דלא כדעת רבינו רב פעלים הנז'. ובעיקר הדין למען ריוח ממוני, ע"ע בשו"ת שמש צדקה (יו"ד סי' ח"י)], וכ"פ הרמ"א (אבה"ז סי' ה' סעי' י"ד) דכל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים, לית ביה משום צעב"ח, ולכן מותר למרוט הנוצות מאווזות חיות וליכא משום צעב"ח, "ומ"מ העולם נמנעים דהוי אכזריות", והביאור בזה נ' דאף דאין לאסור משום צעב"ח, מ"מ נמנעים שמא יקנו בנפשם מידת האכזריות, וכעין מש"כ הרמב"ם (עבדים פ"ט ה"ח) "מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך, ואע"פ שהדין כך, מדת חסידות ודרכי החכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק, ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו... וכן לא יבזהו לא ביד ולא בדברים... ולא ירבה עליו צעקה וכעס... ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בגוים הערלים, אבל זרעו של אברהם אבינו - והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וציום בחוקים ומשפטים צדיקים - רחמנים הם על הכל", ועי' ביצה (ל"ב:) כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, וכל שאינו מרחם על הבריות **בידוע** שאינו מזרעו של אברהם אבינו, ובימות (ע"ט.) ג' סימנים יש באומה זו - הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים, וע"ע רמב"ם (מתנו"ע פ"י ה"ב) "וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם **יש לחוש** ליחוסו, שאין האכזריות מצויה אלא בגוים שנא' (ירמיהו נ' מ"ב) אכזרי המה ולא ירחמו", ושם (איסו"ב פי"ט הי"ז) "כל מי שיש בו עזות פנים ואכזריות ושונא את הבריות ואינו גומל להן חסד, **חוששין לו ביותר** שמא גבעוני הוא, שסימני ישראל האומה הקדושה ביישנין רחמנים וגומלי חסדים, ובגבעונים הוא אומר (שמואל ב' כ"א) והגבעונים לא מבני ישראל המה, לפי שהעיזו פניהם ולא נתפייסו ולא רחמו על בני שאול, ולא גמלו לישראל חסד למחול לבני מלכם, והם עשו עמהם חסד והחיום בתחילה", ודו"ק בל' הגמ' דביצה אל מול לשונות הרמב"ם, ועי'.

ובב"מ (ל"ב:) אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו, ומוקמינן לה אף אי צעב"ח דאורייתא מ"מ לכוף את יצרו עדיף, ואטעמא לן המנ"ח (מצוה פ' אות ח') במתק אמרינ לאור דינא הנ"ל דצעב"ח הותר לתשמיש האדם, "ואם לצורך הגוף הותר כ"ש לצורך הנפש", וכ"נ עוד ראי' להתיר אף לצורך הנאת האדם, מדאי' בע"ז (ח"י:) דרש ר"ש בן פזי... ובדרך חטאים לא עמד - זה שלא עמד בקנגיון, ופרש"י דהיינו צידת חיה ע"י כלבים, וכל מעשיהם לשם שחוק ושמחה [ועי' בויק"ר (פי"ג סי' ג') א"ר יודן בר"ש כל בהמות ולויתן הן קניגין של צדיקים לעת"ל, וכל מי שלא ראה קניגין של אוה"ע בעוה"ז זוכה לראותה לעוה"ב, וכ' באו"ז (אלפא ביתא שבראש הספר, אות מ"ז) "ומכאן אומר אני המחבר, שכל מי שצד חיות בכלבים כעין שהגויים עושין, שלא יראה בשמחת לויתן" (ואגב, ע"ש בויק"ר כיצד תראה המלחמה בין בהמות ללויתן, "בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקורעו, ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו", ועוד תיאור בזה מופיע בסדר האקדמות שנהגו האשכנזים לקרוא בשבועות "טלולא דלויתן ותור טור רמותא, וחד בחד כי סביך ועביד קרבותא, בקרנוהי מנגח בהמות ברבבותא, יקרטע נון לקבלה בציצוי בגבורתא, מקרב ליה בריה בחרבה ברבבותא, אריסטון לצדיקי יתקן ושרותא", וענין הסעודה לצדיקים מבשרו של לויתן מופיע כבר בב"ב ע"ה., ושם ע"ד: אי' דעיתד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן, ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, וירושלמי למגילה פ"א הי"ב, וכבר דנו בכ"ז אם הוא כפשוטו, ועי' רשב"א בפי' לאגדות חז"ל בב"ב שם ובחי' אגדות להמהר"ל, ובדברי הגר"א באבן שלמה פי"א פי"א, ואכמ"ל בזה)], והרמ"א (או"ח סי' שט"ז ס"ב) פ' דצידה בכלבים אסור משום מושב לצים, ולא הזכיר האיסור דצעב"ח, ומשמע דמצד זה שרי כיון דסו"ס האדם נהנה מזה, אלא דמ"מ אסור משום מושב לצים או דרך חטאים.

ובב"ב (כ.) גבי חציצה בחלון, א' והאבר והבשר המדודלין בבהמה ובחיה, ערקא ואזלא, בקשורה שחיט לה, בטמאה מזבין לה לנכרי, בכחושה פסיק שדי לה לכלבים, כיון דאיכא צעב"ח לא עביד, והק' התוס' דישליך את כל הבהמה לכלבים, ותי' דמיירי בקוף וכיו"ב דמנח התם לטיולי ביה, ומבואר דס"ל דשרי להשליך בהמה לכלבים, היינו להורגה, ולא חיישי' בזה לצעב"ח, וכה"ב האו"ש (רוצח ושמי"נ פי"ג ה"ט) בשם ס' האשכול (לחד מקמאי, הל' שחיטה סי' י' סעי' י"ג) שהוכיח ממקו"א דבהריגה ליכא צעב"ח, אמנם ע' בחי' הר"י מיגאש (ב"ב שם) דבהמה שאינה בת שחיטה, שחיטתה נמי צעב"ח הוי, דהא הריגה היא ולא שחיטה, ור' עוד בחינוך (מצוה תנ"א) "ועוד נאמר בטעם השחיטה מן הצואר ובסכין בדוק, כדי שלא נצער בעלי החיים יותר מדאי, כי התורה התירה לאדם למעלתו ליזון מהם ולכל צרכיו, לא לצערן חינם", והוכיח בשו"ת שואל ומשיב (תנינא ח"ג סי' ס"ה) שגם בהריגה יש צעב"ח.

הזהירות בהקדמת קבלת השבת

בגליון הקודם (עמ' קי"ג) האריך הר"מ חליוה בענין תוספת שבת אשר ע"כ יצליח להזהר מלהגרר לחילול שבת, ויש לציין בזה מהמצויין אצלי במאמרי אודות המחמר מלשונו הנפלא של השבלי הלקט (סי' קי"ד) אחר שנקט דיני מחמר: "**ואשרי השומר עצמו שאינו מביא נפשו לידי אלו הספיקות, ומכוין לקבל עליו שבת מבעו"י, וכל היכול לשמור עצמו מכל דבר המביאו לידי ספיקות כאלו, ואינו שומר עצמו מהן, קרוב להיות חשוב מזיד**".

[ואגב, הנה אשכחנא עוד שעשו גדר שלא יבואו להכשל בחילול שבת, דז"ל הכלבו (ח"ב סי' ל"א, וע"ע דעת זקנים מבעלי התוס' וחזקוני ואוה"ח במדבר ט"ו ח"י): "כתב ה"ר אשר ז"ל, מנהג כל ישראל שלא לצאת בשבת בלי מנעלים ובלי טלית או גלימא, והטעם כדי שיזכור שהוא יום שב"ק לאלקינו ולא יבוא לידי חילול שבת, וע"ז חטא מקושש על שלא נהג כמנהג זה, ויצא בלא טליתו ולא היה לו אות, וע"כ נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית כדכתיב למען תזכרו. וי"א טעם אחר, שבשעה שנתחייב המקושש מיתה, אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע, כתוב בתפלה למען תהיה תורת

ה' בפיך, וציוית שלא לנושאם בשבת, אלמלי היה נושאן זה, לא היה מחלל שבת, והיה נזכר מן המצוה, א"ל הקב"ה: הריני קובע מצות ציצית שתהא נוהגת בשבת"].

ביקרא דאורייתא למזכי הרבים באור ההלכה, ובהנחלת הלכות שבת מקור הברכה
שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

בדין בורר אוכל מתוך פסולת לאורחים יותר מכדי צרכם

לכבוד מערכת הירחון החשוב המפורסם בכוליה מטא, יגר סהדותא, פרשן דתא, מלא חכמתא, כנורא יקידתא, גלא עמיקתא, ומסתרתא, המאור בגו גלותא, מפוזר בכל מדינתא, מירושלם קרייתא, מבדרן שמועתא, כל שעתא, בה כל מילתא, "אליבא דהלכתא".

בגליון ס"ב בדיני בורר הובא מספר פעמים דין זה המובא בשו"ת רב פעלים (ח"א חאו"ח סימן י"ב) בדין בורר אוכל מתוך פסולת לאורחים יותר מכדי צרכם [עמוד נ"א - בגדרי לאלתר, עמוד נ"ז - בשערי הלכות אות ה', עמ' נ"ח - הע' 116, עמ' ס"ו - הע' 277, עמ' ק"ז - אות י, עמ' ק"ח אות י"ז]. ואמרתי בלבי לומר איזה דבר בזה, והוא שבשו"ת רב פעלים (ח"א חאו"ח סימן י"ב) כתב: ודע, כי נסתפקתי בבורר שיעור למלאת הקערה כדי להניחה לפני האורחין לאלתר, ויודע הוא שאין האורחים אוכלים כל מה שמניח בקערה ובודאי ישאר, אך הוא בורר שיעור למלא הקערה מפני הכבוד, דגנאי להביא לפני האורחין קערות חסרים, שאין זה שורת דרך ארץ, אי שרי בכה"ג או לא. וברור אצלי מסברא כל כהא לית לן בה, דגם זה נחשב צורך אותה סעודה דלאלתר, ואף על פי שהוא מביא הקערה מלאה מפני הכבוד דוקא מה בכך, הנה גם זה צורך כמו אכילה, עכ"ל. וכ"פ בבא"ח (שנה ב' פרשת בשלח סוף אות ג'). ומצאתי בכ"מ שהביאו דברי הרב רב פעלים להלכה, עי' אור לציון (ח"ב פל"א ס"ג) שכ' דהוי כבורר פרחים להניח לאלתר לאורחים דשרי. גם בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה קט"ו) הביא דברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בענין אחר דדמי לנדו"ד, וסבר וקיבל כסברת הר"פ הנ"ל. ועי' שלחן שלמה (בה' בורר). ובספר הל"ע (ח"ד עמ' ע"ז) וכן ביבי"א (ח"י חאו"ח סי' נ"ה אות י"ג) כתב על דברי הר"פ הנ"ל דקשה לסמוך על סברא זו במקום חשש איסור סקילה בלי ראיה ברורה, ואח"כ הביא דברי התרומת הדשן סימן נ"ז בענין ברירת שני מיני דגים, דהואיל וכ' בסמ"ג דהבורר פסולת מתוך האוכל, ואפי' בורר לאלתר חייב חטאת, אין לחלק ולהקל בלא ראיה ברורה, עכת"ד. ובתחילה שראיתי הדברים נתפלאתי ע"ז, שהרי לכאו' סברת הרב פעלים ברורה היא להקל בנידו"ד, וכמש"כ באור לציון הנ"ל דהוי כבורר פרחים להניח לאלתר לאורחים דשרי, וה"ה בנדו"ד דכל מעשהו לכבוד האורחים, ואע"פ שהרי הוא גמיר וסביר שלא יאכלו אלא למחצה שליש ורביע, הרי עצם כוונתו לתת בעין יפה, והוי לאלתר. אמנם אחרי שובי ניחמתי, שכן ענין זה של נתינת המאכלים בעין יפה לפני האורחים לא נתחדש עתה. וכן היה לעולמים שהרגילות לתת לפני האורחים בעין יפה, עי' שבת (ע"ד ע"א) במעשה דרב ביבי. ובב"ב (נ"ג ע"א, ס"ה ע"א, ע"א ע"א ועוד) דנותן מתנה בעין יפה יהיב. ועי' שו"ת מהרי"ט (ח"א סימן ק"נ) דאורח כי יהיב ליה בעל הבית בעין יפה קיהיב, וזה פשוט. והנה הכי איתא בירושלמי ביצה (פ"א ה"י) "ברר אוכלים מתוך אוכלים, חזקיה אמר חייב, ור' יוחנן אמר פטור, מתניתא פליגא על חזקיה, בורר ואוכל ובורר ומניח על השולחן, ר' בון בר חייה בשם ר' שמואל בר רב יצחק תיפתר בשהיו אורחים אוכלין ראשונה ראשונה". וכתב בקרבן העדה שם בזה"ל: תיפתר. הא דתניא בורר ומניח על השולחן, היינו שהאורחים "אוכלים מיד מה שמניח על השולחן", דה"ל כבורר ואוכל מיד, ע"כ. ועי' בסוגיא זו בדוכתא בירושלמי שבת (פ"ז ה"ב), ובפני משה שם כתב בזה"ל: תיפתר וכו'. לומר אמר לך חזקיה לדידי נמי בבורר ואוכל מיד מותר, וכי קאימנא דכל בורר חייב הוא בבורר ומניח, ובריתא דקתני בורר ומניח על השולחן לאו להניחו לאח"כ הוא דקאמר, אלא "כגון שהיו אורחין אצלו, ומה שמניח על השולחן הן אוכלין ראשונה ראשונה", ובכה"ג הכל כבורר ואוכל מיד הוא, ומודינא בזה שמותר, ע"כ. ואי כדברי הר"פ הנ"ל דבבורר לאורחים יותר מכדי הצורך נחשב צורך אותה סעודה דלאלתר, ואפי' שהוא רק מפני הכבוד הוי צורך כמו אכילה, א"כ הו"ל להירושלמי לתרץ הקושיא כך: 'תיפתר באורחין'. ובמפרשים הול"ל: 'דהא דאיתא בברייתא בורר ומניח על השולחן, מיירי בגוונא דאורחין אצלו, ומשו"ה שרי לברורי כמה שירצה משום עין יפה'. ומדלא הכי הוי מוכח לכאו' דס"ל דלברור אוכל מתוך פסולת לאורחים יותר מכדי צרכם ומפני הכבוד בלבד לא שרינן, וזהו ראיה ברורה לענ"ד.

משה סופר - צפת

בענין מה שדן הגאון רבי נתן קופשיץ שליט"א בגליון הקודם, בדברי הביאור הלכה סי' שכ"ג, דאף למה שהכריעו רוב הפוסקים דחובת טבילת כלים מדאורייתא, מ"מ איסור השתמשות בהכלי אינו אלא מדרבנן, שצ"ע מקורו, אחר דמדברי רבוותא קמאי ובתראי [רא"ה פמ"ג שאג"א] מבואר דאיסור השתמשות הוא מדאורייתא, וערכתי בזה דברי רבותינו על ספיקא דהפמ"ג בעניני פסח, ויעוין בקובץ עוז והדר ח"ז מש"כ הגר"א וייס, והנראה בזה לדון בהראיות ובדברי הראשונים וכפי שיבואר.

בספיקת הפמ"ג במי שיש לו כלי אחד שאינו טבול במקום ד' כוסות

בליל פסח אם אין לו כוס כי אם א' שלא טבל, יש לומר דשרי לטבול במים סרוחים בלילה בשביל מצות ד' כוסות, ואפשר אם אין לו מים שרי להשתמש כך, דאתי עשה דרבנן [ד' כוסות] ודחי לאיסור טבילה בזכוכית מד"ס, משא"כ במתכות הוה דין תורה [יו"ד סי' ק"כ סט"ז], ואפשר לא הוה בעידנא, עכ"ד. [פמ"ג משב"ז סי' תפ"ו סק"א].

אמרה תורה בפרשת גיעולי מדין בפרשת חוקת כל אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר, אך במי נדה יתחטא, ואמרו בע"ז [דף עה:] דמאחר שכבר הוציא גיעולי האיסורין הבלועין בכלי, הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת לכלים של נכרים והיא טבילה במקוה, עוד דרשו שם ממה דכתיב אך במי נדה יתחטא, שצריך להטביל את הכלי במי מקוה שהנדה טובלת בהן, ונחלקו הראשונים באם עיקר מצות טבילת כלים היא מדאורייתא.

והן הן דברי הפמ"ג, דלהכרעת השו"ע דמצות טבילת כלים מדאורייתא היא בכלי מתכות, א"כ מי שאין לו אלא כוס שאינו טבול, ע"כ צריך להטבילו ביו"ט מדאורייתא, דאתי עשה דד' כוסות ודחי לאיסור טבילת כלים ביו"ט [כפי שיבואר], [אלא שדן בזה דאינו בעידנא], אכן בכלי זכוכית דחובת טבילתו היא רק מדרבנן, בזה י"ל שישתמש בלא טבילה, דאתי עשה דרבנן של ד' כוסות ודחי לאיסור השתמשות של כלי זה שהוא מד"ס.

[ולעניותי יש לתמוה מה עלה על הדעת להטביל כלי ביו"ט, והרי יש בזה משום שבות, וכל שבות נידון כעשה ול"ת שאינו נדחה מפני עשה, ומשנה ערוכה היא בר"ה [דף לב:] דאין עוברין על שבות שמדברי סופרים לצורך מצות שופר, דכל שבות נידון כעשה ול"ת, והעמידו דבריהם של שבות אף במקום מצוה של תורה, ואולי ד' כוסות שיש בו פרסומי ניסא (פסחים קח:) חמור לדחות שבות, יותר ממ"ע, והדברים מחודשים, וצ"ע].

ומדברי הפמ"ג נראה דאיסור השתמשות בכלי לפני טבילה היא מדאורייתא, וזהו שכתב דבכלי מתכות שחובת טבילתם מדאורייתא, ממילא ע"כ יטבילם ביו"ט כדי להתירו בהשתמשות, והנה עיקר המקור לזה שיש איסור השתמשות מבואר בע"ז שם דשו"ט האם המאכל שבכלי נאסר, והוכיח בישועות יעקב סי' ק"כ דיש איסור השתמשות, אלא שחקרו בזה האם איסור השתמשות הוא גם מדאורייתא [אם טבילת כלים מה"ת].

ובדברי הראשונים מצינו שאיסורו מה"ת, דבאו"ז ע"ז סי' רצ"ג כתב וז"ל, גזירת הכתוב דאסר רחמנא להשתמש בהם בלי טבילה [ויעוי"ש שכתב דלפי"ז הקשה מאיזה טעם נכשיר המאכל בדיעבד, ואכ"מ], וברוקח סי' תפ"א כתב לענין משכנתא דספיקא הוא, דמספק אסור להשתמש קודם טבילה, אך יש לדחות עפ"י מש"כ האחרונים דכל ספק דאורייתא שנתגלגל לדרבנן נידון כספק דאורייתא, וה"נ דכוותה, וי"ל.

והגרש"ז אויערבאך הוכיח דאיסור השתמשות הוא מה"ת [והובא בספר טבילת כלים סי' ד' הערה ב'], דהנה כתב הרא"ש דלמ"ד דהטעם דאין מטבילין כלים הטמאים מה"ת בשבת משום שמא ישהה ויטמא התרומה, אין מקום לאסור טבילת כלי נכרים בשבת, והקשה השאג"א דיש לחוש שמא ישהה וישתמש בלא טבילה, ע"כ, ולכאורה י"ל דלא חששו לשמא ישתמש ויעבור איסור דרבנן, ע"כ דדעת השאג"א שאיסורו מה"ת.

וראיתי להגר"נ קופשיץ שציין לדברי הרא"ה בתוה"ב, דמבואר משום דאיסור השתמשות הוא מדאורייתא, דהנה הגרע"א תמה, דהנה בר"מ פי"ז מאכא"ס ה"ב מבואר דקדירה בת יומא אסורה לדידן מדאורייתא בלא הגעלה, דומיא דכלי מדין, וקשה דהלא דעת הר"מ דטעם כעיקר דרבנן, ומה"ת לחלק בין בליעת איסור בכלי לבין בליעת איסור במאכל, ולמה לא פירש הר"מ בפשוטו דכל הגזיה"כ היתה רק בכלי מדין בשעתו.

והרא"ה בבה"ב [בית ד' שער א' י"א.] תירץ בשם הרמב"ן וז"ל בקצרה, הכלי נאסר עלינו משום מעלה, ולפיכך אסר פליטתו כל היכא דחשיבא פליטה כלל, דומיא דטבילה דאצרכה קרא אפילו לכלים חדשים משום מעלה, ואע"ג דבמחוסר טבילה אם עבר ובישל בדיעבד אינו אסור, ה"מ ראוי לטבילה, אבל האי [שיש בו גיעולי נכרים] דלא חזאי לטבילה, טבילה מעכבת בו וכו', עכ"ד, הרי דאיסור השתמשות בלא טבילה הוא מה"ת.

ומאידך הישועי' הוכיח דאיסורו מדרבנן, דהנה מפורש בע"ז שם דלא אסרה תורה גיעולי נכרים אלא קדירה בת יומא, וקשה דא"כ מה ס"ד שם דכל כלים חדשים צריכין הזאה ג' וז', הרי לפני ההזאות לא יוכל להשתמש בה, והיאך משכח"ל קדירה בת יומא, וצ"ע [ודוחק לומר דנפ"מ בעבר והשתמש בו דהמאכל מותר בדיעבד], וע"כ דאיסור השתמשות בכלי אינו אלא מדרבנן, וכן תירץ בן המחבר בסוף ההפלאה [ע"ז שם].

ובחת"ס [יו"ד סי' קי"ד] הביא קושיא הנ"ל בשם המחצית השקל, יעוי"ש מה שתירצו, ומדבריהם למדנו דפליג על הכרעת הישועי", וסבירא להו דאף איסור השתמשות הוה דאורייתא, והדרא קושיא לדוכתי', וצ"ע.

השתמשות בכלי לפני טבילה א. מה"ת ביטול עשה ב. מדרבנן 'איסור'

והנראה בכ"ז, דהנה כבר הקשו לשי' הישועו"י לאימת חלה מצות טבילה, וכי יוכל להטביל הכלי לפני מיתתו או יצוה ליורשיו אחריו להטבילו, ואולי נדחוק ונימא שבאמת אין בזה אלא קיום מצוה בעלמא, כדיבואר.

וכזאת כתב הגאון מוהרא"מ הורוויץ באהל משה [סי' ס"ט], מעודי נפלאתי במצות מעשר בהמה על מה הטבעו אדניה, כיון שאינו טובל, ומותר מדינא לאכול ולשחוט קודם העישור, כדתנן בבכורות נז: ג' גרנות למעשר בהמה, ופרש"י [ד"ה שלש] דמצוה בעלמא הוא לעשר בהמותיו, עכ"ד, א"כ איפוא חלה המצוה, והשיב הגאון הנ"ל דבאמת לשון הכתובים שאין מצוה חיובית להפריש מע"ב, ואין בזה אלא קיום מצוה בעלמא.

אכן בחזו"א בכורות [סי' כ"ז סק"ג] והגראמ"ה שם כתבו דבדברי הר"מ מוכרח דמצוה חיובית היא, שכן כתב [פ"ו בכורות ה"א] מצות עשה להפריש אחד מעשרה מכל בהמות טהורות שיולדו לאדם בכל שנה ושנה, וכן לשון הר"מ [ספה"מ עשה ע"ח] וז"ל, היא שצונו להוציא עשור מה שיולד לנו בכל שנה ושנה מבהמה טהורה, ונקריב חלבה ודמה וכו', עכ"ד, הרי דדעת הר"מ דמצוה שבחובה היא, והארכתי טובא בפרשת בחוקותי.

ולכאורה מוכרח לדברי הישועו"י והביאוה"ל דחובת המצוה מה"ת לא שייכא כלל לשימוש הכלי, ועיקרו מצות טבילה בלבד, הרי שלפי"ז חובת המצוה מוטלת עליו מיד, מדין זריזין או מדין שיהוי" מצוה לא משהינן.

וגדולה מזו חקר בחזו"א [סוף נגעים סי' י"ז סקי"ג] בחובת מצוה שאין קבוע לה זמן, האם מותר לו לאדם להמתין מלקיימה עד לאחר זמן, מפני דבר מצוה או מפני דבר הרשות, דלענין נגעים ילפינן במו"ק [דף ז:] דממתינין לדבר מצוה, ונחלקו אם ממתינים גם לדבר הרשות, ויעוי"ש שדן אם ילפינן מזה לכל המצוות, או דבכל המצוות פשיטא דמותר להמתין, או דבכל המצוות מבטל עשה אם ממתין, ע"ש לענין כמה מצוות.

אכן כל זה נכון אם נימא דמצות טבילה מצוה לעצמה היא אף כשאינו משתמש בכלים, והביאור בזה י"ל עפ"י מה שהארכתי בפרשת חוקת מדברי הראשונים דחובת טבילת כלים עיקרה חובת טבילת גרות, דמאחר שבאים הכלים מטומאת נכרים לקדושת ישראל הרי הם צריכין גרות בטבילה, וא"כ י"ל דאין זה תלוי בשימוש כלל, אך רהיטת דברי כל הפוסקים דתליא בשימוש, וזה צ"ע אם נימא דאיסור שימוש לפני טבילה דרבנן.

והנראה בזה, דלדעת הכל חובת טבילה מדאורייתא חלה בשעת שימוש, שכן השימוש הוא המחייב למצות טבילת כלים, וכל שמשתמש בלא טבילה ביטל מצות עשה, ואך דאין כאן איסור בעצם ההשתמשות כלל, ואך דמבטל חובת טבילה, ומה שיש איסור מחודש להשתמש בכלי קודם טבילה, זהו דין בפנ"ע, ובדין זה הוא שחידשו בישועו"י ובביאוה"ל דעיקרו מדרבנן, ואשר עפי"ז יש לדחות הרבה מן הראיות הנ"ל, כדיבואר.

דהנה בדברי האו"ז שכתב דאסור להשתמש מדאורייתא, י"ל דהיינו רק משום ביטול עשה, ומה שדן לאסור את המאכל יש ליישב, יעוי"ש היטב בדבריו שרק דן מה מקום לחלק בין צריך הגעלה לאי"צ הגעלה, ומעתה יש לדון גם בעיקר דברי השאג"א שדן למה אין לאסור לטבול כלים ביו"ט משום גזירה שמא ישהה, דהא מיהת יש בזה תקלה במקום שישתמש בהם בלא טבילה משום ביטול מצות עשה, דההשתמשות מחייבת טבילה.

ומעתה יש ליישב שיטת הרא"ש דעל ביטול עשה אין גזירה, כמפורש בפמ"ג פתיחה כוללת [ח"ג סק"א] שכתב דהנה ביבמות [דף כא.] יליף המקור לדין סייג ומשמרת דכתיב ושמרתם את משמרתי, 'עשו משמרת למשמרתי', וא"כ י"ל דלא הורשו לעשות משמרת אלא בל"ת מפורש או בעשה מפורש, אבל למצוה בעלמא מדרש והלכה למשה מסיני, י"ל דלא הורשו לעשות סייג וגדר, עכ"ל. והארכתי בפרשת אמור פכ"ג פי"ד.

ובזה נראה גם בביאור דברי הפמ"ג לענין ד' כוסות, דאף אם נימא דאיסור השתמשות מדרבנן, מ"מ כל המשתמש בכלי בלא טבילה מבטל מ"ע, וא"כ שפיר י"ל דעשה דד' כוסות אינו דוחה מ"ע דטבילת כלים, וא"כ אין ראיה מדברי הפמ"ג דאף איסור ההשתמשות הוה מה"ת, ואדרבה, כלפי איסור השתמשות י"ל דעשה דד' כוסות [שעיקרו דאורייתא כמבואר בר"מ] דוחה לל"ת, אך לעשה אין בכח עשה לדחות, וי"ל.

ונפ"מ לדינא בזה בדין האונן, דלכאורה יהא מותר מדאורייתא להשתמש בכליו בלא טבילה, שכן למש"נ מדאורייתא אין כאן איסור השתמשות, ורק מצות טבילה יש כאן, והאונן פטור ממצוות [זולת למש"כ בשער הציון לענין תענית ציבור שהאונן מחוייב בה, שכן אינו פטור אלא מלעשות מעשה, אך לעשות מעשה שיש בה ביטול עשה אף הוא מוזהר, וה"נ יהא מותר שלא להשתמש בכלי כיון שיש במעשה זה ביטול עשה].

הלא מעתה אין ראיה מהחת"ס והמחצית השקל שיש איסור השתמשות לפני טבילת כלים מדאורייתא, שכן אף למש"נ יש בכך ביטול עשה, וא"כ שפיר הקשו היאך יהיה מותר להשתמש בכלי לפני הזאת ג' וז'.

אכן למש"נ מיושבת גם קושית החת"ס והישועו"י, דאף לפום דס"ד דכל כלים חדשים של הנכרים צריכין הזאה ג' וז', יהיה מותר להשתמש בהם לכתחילה עד תום ז' ימים, משום שאנוס הוא עד תום ז' ימים, והרי זה ממש כדין מי שתולה ציצית בבגדו דודאי מותר מה"ת ללבוש הבגד כל זמן שהוא עסוק בעשיית הציצית, שהרי אנוס הוא על כך, והרי זה כמי שאין לו ציצית, כפי שיבואר, ואיסור השתמשות זה באמת הוה רק דרבנן.

והנה ראיתי לחכם אחד שהוכיח דאיסור השתמשות הוא מדאורייתא, ממש"כ בשו"ע [יו"ד סי' ק"כ סי"ד] דאין סומכין על הקטן בטבילת כלים, ומקורו בתרוה"ד [סי' רנ"ז] דהוא לפי שעיקר טבילת כלים מדאורייתא, ואם נימא דאיסור השתמשות בכלי אינו אלא מדרבנן, א"כ אף דכלפי עצם המצוה א"א לסמוך על הקטן, מ"מ משמע דאסור להשתמש בכלי, ולמש"נ אין סרך ראיה, דמ"מ אסור להשתמש משום ביטול עשה.

ובשו"ע [יו"ד סי' ק"כ סי"ד] כתב בשם התרוה"ד דקטן אינו נאמן על טבילת כלים, וטעמו לפי דטבילת כלים דאורייתא, ואינו נאמן אלא בדרבנן, ולפי"ז בכלי זכוכית שחובת טבילתו דרבנן נאמן, אכן בפתחי תשובה [סקי"ד] ציין למש"כ בפמ"ג סי' תנ"א במשב"ז סק"ו [וא"א סי' תל"ז סק"ח] דלמש"כ הרמ"א ביו"ד סי' קכ"ז ס"ג דבאיתחזק איסורא אף בדרבנן אינו נאמן, וה"נ איתחזק איסורא כל זמן שלא טבל ואינו נאמן, וצ"ע.

והעירוני בשם הגר"ז שוב ליישב דדעת השו"ע והתרוה"ד דעיקר חובת הטבילה חובת מצוה היא ולא איסור, וכל האיסור נולד מחובת המצוה, וא"כ הדרינן לפולמוס הגדול שנחלקו האחרונים באם יש איתחזק איסורא במצוות, עי' רע"א [סי' ז' וסי' כ"ה ובגליון שו"ע סי' קפ"ב], וכיון דכלפי המצוה נאמן אין איסור, ויל"ד, ולמש"נ י"ל טפי דס"ל דבאמת אין איסור השתמשות, ורק יש בכך ביטול עשה, וא"כ אין שייך חזקה.

וביסוד מה שאין חזקה במצוות, העירוני בשם הגר"א גניחובסקי דיסוד דין חזקה הוא שנשאר על חזקתו, והיינו דוקא באיסור שהוא דין בהחפצא, משא"כ חובת מצוה עיקר חובת גברא אין שייך לדון דין חזקה כלל. אמנם שמעתי מאאמו"ר בשם הגרמ"מ אפשטיין שפירש באופן אחר, דחובת מצוה חובת כל שעה ושעה היא, וא"כ אין שייך לדון דין חזקה להחזיקו על עמדו, שכן חובתו בשעה זו לא שייכא כלל לחובתו בשעה הקודמת.

ומעתה נראה, דאף אם נימא דאין לנו אלא מצות טבילת כלים, ומה שאסור להשתמש אינו אלא משום ביטול עשה, מ"מ י"ל שיש דין חזקה, שכן יסוד דין הטבילה הוא טבילת גרות כמבואר בראשונים, וא"כ י"ל דמדין חזקה עדיין שם עכו"ם על הכלי, והרי"ז כספק גר שיש לו חזקת שם נכרי, ואינו דומה לספק בירך ברכת המזון שאין כאן שום שינוי במהות הגברא, ויש לדון בזה טובא.

בישוב שמעתתא דביצה דאין מטבילין כלים בשבת עפ"י הנ"ל

והנה תנן בביצה [דף יז:] דאין מטבילין כלים בשבת ויו"ט, ופירשוהו בכמה טעמים, א. רבה אמר גזירה שמא יטלנו בידו ויעבירנו ד"א ברה"ר, וגזרו יו"ט אטו שבת. ב. ר' יוסף אמר גזירה משום סחיטה. ג. רב ביבי אמר גזירה שמא ישהה, ופרש"י אי שרית ליה לאטבולינהו ביו"ט משהי להו עד יום טוב שהוא פנוי, ואתי בהו בתוך כך לידי תקלה להשתמש בהן תרומה. ד. רבא אמר מפני שנראה כמתקן כלי.

הרא"ש [סי' י"ב] הביא שהרי"ף הביא טעמא דרב יוסף ודרב ביבי, ושביק טעמא דרבה ודרבא, ותמה עליו מה הוצרך להאריך בהלכות אלו של טבילה שאין נוהגין בזה"ז, ואם משום דנפ"מ בטבילת כלים חדשים מטומאת הנכרים, הרי ב' טעמים אלו שכתב הרי"ף לא שייכי בכלים חדשים, ולכן העלה דטעמא דרבה עיקר [כדמצינו בשופר ולולב ומגילה], וכן טעמא דרבא עיקר, וממילא אסור להטביל כלים חדשים ביו"ט.

ולדינא כתב בב"י [או"ח סי' שכ"ג] שנראה דלדעת הרי"ף והר"מ מותר להטביל כלים חדשים בשבת, כמבואר במ"מ דהר"מ לא הביא אלא טעמו של ר' ביבי דלא שייכי בכלים חדשים, ומ"מ אם אפשר להקנותו לגוי ולהשתמש יש לעשות כן, עכ"ד. וכ"פ בשו"ע [או"ח שם ס"ז] וז"ל, מותר להטביל כלי חדש הטעון טבילה, ויש אוסרים, ויר"ש יצא את כולם ויתן הכלי לא"י במתנה, ויחזור וישאלנו ממנו דאי"צ טבילה.

וביש"ש להמהרש"ל ביצה [פ"ב סי' י"ט] כתב וז"ל, הקאר"ו כתב דכיון דלהרי"ף ורמב"ם משמע דשרי לטבול כלים חדשים ביו"ט, הכי נהגינן, וטעה טעות גדולה, דהא כתב הרמב"ם [פכ"ג שבת] דאין מטבילין כלים משום דמתקן, ולפ"ז כלים חדשים נמי אסורים [שהרי אסור להשתמש לפני טבילה], וכן יש לתמוה על הרב המגיד שנראה כמסופק בדברי הרמב"ם אם סובר טעם דמתקן, ולא עיין בפכ"ג דשבת, עכ"ל.

ובט"ז [או"ח סי' שכ"ג סק"ה] כתב שבודאי הב"י והמ"מ ראו וידעו דברי הר"מ, שהרי לא אסרו להטביל בשבת אלא מה דטמא מדאורייתא, וא"כ לדעת הר"מ דטבילת כלים מדרבנן מן הדין מותר לטבול בשבת, ואך דהמ"מ נסתפק לאסור טבילת כלים בשבת משום דכל מה שהתירו כלים טמאים מדרבנן, הוא לפי שראוי להשתמש בו לטומאה, אך כלים חדשים שאין ראוי להשתמש מדרבנן כלל גרע, עי"ש.

ובפמ"ג נתקשה על השו"ע שסתם להקל דמותר להטביל ביו"ט אף בכלי מתכת, והלא ביו"ד [סי' ק"כ סי"ד] סתם דחובת טבילת כלים בכלי מתכת מדאורייתא, וא"כ לפי דעת הר"מ [פכ"ג שבת ה"ח] דאוסר טבילת כלים שנטמאו בטומאה דאורייתא משום מתקן, גם בזה יהיה אסור משום מתקן, ובביאוה"ל נדחק דאפשר דבשעה שכתב את דבריו שבב"י היה סובר לדינא דטבילת כל הכלים הוא מדרבנן, וצ"ע.

ובביאוה"ל [ד"ה מותר] כתב ליישב, דס"ל להב"י דלא שייך מתקן, אין הכלי טמא בעצמו ואינו אוסר המאכל, אלא דין טהרה מאחר שבא מרשות הנכרים, והרי"ז ככלי שנטבל לחולין אסור להשתמש לתרומה, ומותר להטביל ביו"ט כיון דאין הטבילה להסיר הטומאה אלא תוספת טהרה, ואף שאסור להשתמש לפני טבילה ולהוי כמתקן, י"ל דאיסור זה אינו מה"ת אלא מדרבנן, ואף מדרבנן אין המאכל נאסר, עכ"ד.

אשר למש"נ נראה לקיים עיקר דברי הביאור הלכה אף למש"נ דיש ביטול עשה במשתמש בלא טבילה, דאף שאם ישתמש חשיב ביטול עשה, מ"מ תיקון מנא בעינן שיהא תיקון בהחפצא, ובהחפצא של הכלי אין שום תיקון מאחר שאין איסור להשתמש בו, אלא שאם ישתמש בו נמצא

מבטל עשה, וכל האיסור לטבול משום תיקון מנא יש לאסור רק משום איסור ההשתמשות, ובזה שפיר כתב בביאוה"ל דאין זה אלא מדרבנן.

וביותר נראה לחדש, דאם נימא שאסור לו לטבול בשבת, א"כ מעתה מותר להשתמש בו בכלי בשבת בלא טבילה, כיון שאין כאן איסור מדאורייתא רק מצוה, והרי אנוס הוא על מצוה זו מאחר שאסרוהו חכמים לטבול בשבת, והרי זה כדברי המרדכי לענין ציצית, דמאחר שאנוס הוא על הטלת הציצית מותר לו ללבוש בגד בלא ציצית, וא"כ הוה גלגל החוזר, שאם נאסור עליו להטביל בשבת, ממילא אין כאן תיקון לפי שאז יהיה מותר להשתמש בלא טבילה, וא"כ ע"כ אין להתחיל הגלגל ולאסור עליו לטבול בשבת, וכל מה שאסור לטבול בשבת ואסור להשתמש בכלי, הוא רק משום שיש איסור להשתמש, ואיסור השתמשות הוה רק דרבנן, וכנ"ל.

ביקרא דאורייתא

מרדכי קרליבך - ירושלים

לכבוד מערכת "אליבא דהלכתא". להלן כמה הערות על גליון ס"ד.

בענין קיום מצות ת"ת בהרהור

במאמרו של הרש"י בן שמעון שליט"א עמ' צ"ג-צ"ד דן בטו"ט בכמה ענינים. והנה במה שדן בענין הרהור בד"ת, הנה בברכות ה' ע"א איתא... ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם. ובס' ציונים לתורה להגר"י ענגיל כלל ט' הוכיח מכאן שאדם מקיים מצות לימוד תורה אף בהרהור בלב, עיי"ש. ובס' יראים מצוה כ"ז כתב, שבכל שעה שחושב בד"ת והוגה בהם בלבו, מקיים מצות ושמתם את דברי אלה על לבבכם, עיי"ש. והישועות יעקב בחאו"ח סי' מ"ז סק"ד כתב וז"ל: והנה לענין מצות לימוד תורה וקיום מצות והגית, פשיטא דיוצא ידי חובתו בהרהור, דהרי מבואר לקמן דעיקר ענין זה דהרהור כדיבור דמי דרז"ל מדכתיב אמרי האזינה ה' בינה הגיגי. אם אפשר צ"ל אמרי האזינה, דוקא דיבור, ואם אי אפשר, בינה הגיגי, הרהור והגיגי קאי על מחשבה. ואם כן פשיטא דלימוד התורה מקרא והגית, קאי על הרהור, ומקיים בהרהור מצות לימוד תורה, וז"פ, ע"כ. והביאוהו רבים מהפוסקים. וגדולה מזו דעת אדונינו הגר"א כידוע שאף המהרהר בד"ת חייב לברך ברכה"ת, יעויין בביאוריו לאו"ח סי' מ"ז ס"ק ב' וסק"ט. וכן נוטה דעת היעב"ץ בשאלת יעב"ץ ח"ב (סי' ק"מ). וכן הסכים הבנין עולם (חאו"ח סי' ו') להגר"א. ודלא כהנשמת אדם שדוחה קו' הגר"א, ע"ש. גם בשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קנ"ט) מצדד שהמהרהר בד"ת צריך לברך. וכ"כ בשו"ת עמק הלכה (חאו"ח סי' י"ח). והביאם בשו"ת יבי"א ח"ד ס"ח אות י"ב, עיי"ש. ובדעת הגר"א ע"ע להקה"י ברכות סי' י"ד, ובשו"ת הר צבי או"ח א' סימן מ"ב, ועוד.

וכ"ז דלא כד' השו"ע הרב בהל' ת"ת פ"ב הי"ב שכתב, וכל אדם צריך ליזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד במקרא ומשנה ותלמוד, אא"כ בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר, "וכל מי שלומד בהרהור לבד ואפשר לו להוציא בשפתיו ואינו מוציא, אינו יוצא י"ח מצות ולמדתם אותם", וכמו שנא' לא ימוש ספר התורה הזה 'מפיך' והגית בו וכו', וכמו בכל המצות התלויות בדבור שאינו יוצא בהן י"ח בהרהור לב, אא"כ שומע מפי המדבר שהשומע כעונה, עכ"ל. וכ"ד הרב באר דוד סי' י"ג, דמצות ת"ת אינו מקיים בהרהור לבד משום דכתיב פן תשכח את הדברים, והיכא שאינו מוציא בפיו אינו נשמר בלבו, כדאמרינן בעירובין כי חיים הם למוצאיהם, למוציאיהם בפיו. ועי' ברמב"ם הלכות ת"ת פ"ג הי"ב: וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו תלמודו מתקיים בידו, ע"כ צריך הרהור ודיבור יחד, ואינו מקיים מצוה זו רק היכא דאיכא שניהם יחדיו, יעויי"ש בארוכה. ושו"ר שכבר כתב כן רבינו הפני יהושע בדף ט"ו ע"ב דלמסקנא דהסכת ושמע ישראל בדברי תורה כתיב, מוכח שצריך להשמיע לאזנו אפילו בדיעבד. והוסיף, תדע שכן הוא, כדמשמע בר"פ כיצד מעברין עירובין נ"ג סע"ב, בעובדא דברוריה דביתהו דרבי מאיר, ומשמע דאפילו בלחש אסור ללמוד אלא בכל רמ"ח איבריו, ואתיא לה מקרא. ומייתי נמי במעשה דתלמידו של ר"א שהיה שונה בלחש ושכח תלמודו, א"כ כ"ש בלא השמיע לאזנו דלא יצא. וכיוצ"ב כ' בשו"ת מהרש"ם ח"ב סימן ל"ח דלא יצא מצות לימוד התורה בהרהור, והביא ראיה ג"כ ממכלתין ט"ו ע"ב.

וע"ע בשו"ת משיב דבר ח"א סימן מ"ז, דעיקר פי' "והגית" אם הוא הרהור או דבור, ונ"מ אם מקיים מצות והגית אם בפיו או אף בהרהור, תליא במחלוקת בגמ' נדרים ח'., יעויי"ש. וע"ע בשו"ת אפרקסתא דעניא ח"ב חאו"ח סי' ה' דברים נפלאים בנידון זה, ובדבר אברהם ח"א סי' ט"ז ותר"ב.

ודע, דמש"כ דודאי דמקיים מצוה בהרהור בד"ת, כ"ז אף לפסק מרן השו"ע סי' מ"ז ס"ד שאין מברכים על ההרהור בתורה (ודלא כדעת אדונינו הגר"א הנ"ל), ודאי שאין טעמו שלא מקיים מצוה בהרהור, אלא טעם הדבר שאין מברכין על הרהור כתב הישועות יעקב הנ"ל וז"ל: טעם הדבר עפמ"ש ב"י בשם כלבו, דהא דלא מברכין על ביטול חמץ לפי שאין ראוי לברך על מחשבה. הרי אף דביטול באמת גמר המצוה, מ"מ לפי שעיקר המצוה הוא ע"י מחשבה, אין לברך עליו, דאין מברכין רק על דבר שמצותו ע"י מעשה. ה"ה בזה אף שיצא ידי חובת דברי תורה על ידי הרהור, אין מברכים על מחשבה שבלב. כנ"ל ברור ואמת, עכ"ל. [ותירוץ זה כ"כ עוד רבים מהפוסקים]. והארכתי בכ"ז במק"א בס"ד. וע"ע להלן בסמוך מהערוה"ש דודאי יש מצוה בהרהור תורה.

ביישוב הסתירה בד' מרן שפסק שמברכין על כתיבת ד"ת ואין מברכין על ההרהור

עוד דן שם בענין הכותב ד"ת אם צריך לברך ברכה"ת, הנה האחרונים הקשו סתירה בד' מרן השו"ע, דבסימן מ"ז ס"ג פסק שהכותב בדברי תורה, אע"פ שאינו קורא צריך לברך. ואילו מיד בסעי' ד' פסק דהמהרהר בד"ת א"צ לברך. ולכאו' דבריו סותרים זא"ז, דכיון דבהרהור א"צ לברך משום דקיי"ל הרהור לאו כדיבור דמי, א"כ בכותב למה צריך לברך, הא אין כאן רק הרהור.

וכתב רבינו הערוך השולחן שם סעיף י' ליישב באופן נפלא, ויסוד גדול ייסד לן, וז"ל: ונלע"ד דס"ל לרבינו הב"י דאין שני דינים אלו סותרים זה את זה, דנהי דודאי יש מצוה בהרהור תורה, מ"מ עיקר מצות ת"ת הוי לימוד בפה, דהרבה פעמים מצינו בתנ"ך דהגיון הוא על דיבור פה, כמו ולשוני תהגה צדקיך [תהלים לה, כח], פי צדיק יהגה חכמה [תהלים לז, ל], לא יהגו בגרונם [תהלים קטו, ז], כי אמת יהגה חיכי [משלי ח, ז]. ובמקום שהכונה על הלב כתיב שם לשון לב, כמו והגיון לבי [תהלים יט, טו], והגות לבי תבונות [תהלים מט, ד]. ובמשלי [טו, כח] לב צדיק יהגה לענות, כי שוד יהגה לבם [שם כד, ב]. וא"כ בתורה דכתיב [יהושע א, ח] והגית בו יומם ולילה, וכן [תהלים א, ב] ובתורתו יהגה יומם ולילה, היינו בפה כיון שלא הזכיר לב. וברכת התורה עצמה יוכיח שאומרים הערב נא וכו' בפינו ובפיות עמך וכו'. וכן לעסוק בדברי תורה היינו דיבור בפה. ובעירובין דף נ"ד הקפידו אף על מי שלומד בלחש, ודרשו ערוכה בכל ושמורה, שתהא ערוכה ברמ"ח איברים שלך, ע"ש. ולכן לא נתקנה ברכת התורה על הרהור תורה רק על לימוד בפה, אך בכתיבה שאני, שהרי זהו עיקר קיום התורה, ולא מיבעיא תורה שבכתב, אלא אפילו תורה שבע"פ אחר שהתירו לכותבה, הוי כמלמד תורה לרבים, שהרי עיקר קיום התורה היא ע"י כתיבה. ואלמלא כתיבה כבר נשתכחה תורה מישראל, ולכן כיון שבעת הכתיבה מהרהר בלבו ומוציאה לחוץ, ע"י כתיבה הוי כדיבור וחייב לברך. וכן נלע"ד עיקר לדינא [וכ"מ במכילתא ובמדרש ריש יתרו דכתיבה הוי כדיבור], עכ"ל.

ובלבוש כתב ליישב וז"ל: ודוקא כותב "שעושה מעשה בכתיבה" לפיכך מברך אפילו אינו קורא, אבל המהרהר בתורה אינו צריך לברך, שאין מברכין על המחשבה.

[ועי' להשב יעקב חיור"ד סי' מ"ט שכתב ליישב, דהנה מעיקרא יל"ע אמאי אין מברך על ההרהור, הלא עוסק עכ"פ בתורה, אלא משום דמ"ע של ת"ת נפקא מקרא דושננתם לבניך ולמדתם את בניכם, כמש"כ הר"מ במ"ע מצוה י"א. נמצא כונת הקרא דוקא אדיבור ולא אהרהור, דבהרהור לא שייך ללמד את בניו, ומש"ה אין מברך ע"ז, משא"כ בכתיבה דיכול ללמד לאחרים הוא בכלל ושננתם לבניך, ע"כ. (והו"ד בשו"ת רבי עקיבא איגר מהדו"ק סי' כ"ט, ובכלי חמדה פר' האזינו אות א' ועוד).

ואולם להאמור יל"ע בזה טובא, שהרי מבואר דאיכא מצות לימוד תורה בהרהור אף שאי"ז לימוד לאחרים, וכמו"כ אף להגדר השני שישנו במצות לימוד תורה, והיינו מצות ידיעת התורה הנלמדת מקרא ד'ושננתם' שיהיו ד"ת מחודדין, הרי ודאי דאיכא מצוה אף בהרהור, שהרי עיקר מצוה זו מבואר באור ישראל להגרי"ס, שענינו לידע דיני התורה, שיהיה לו הלכה ברורה בכל מקום, איך לשמור ולקיים כל התורה והמצוה, וע"כ דלא סגי לידע ולברר בלא שיהרהר ויחשב הדברים בלבו, ע"כ. וא"כ ודאי דאיכא מצוה בהרהור. שו"ר בשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א סי' ק"נ שהביא לד' השב יעקב הללו, והק' שהרי דעת הגר"א בביאוריו היפך מזה, והיינו דס"ל דיוצא גם בהרהור, דכתיב והגית בו, והגיון הוא בלב דכתיב והגיון לבי, עיי"ש. ע"כ. ואולם לענ"ד א"צ לכ"ז, שהרי גם לדידן שאין מברכים על הרהור וכדעת מרן השו"ע, הרי ודאי דאיכא מצוה בהרהור וכמבואר. (וביבי"א הנ"ל אות י"ב הק' עוד ע"ד השב יעקב, שהרי חזינן דאף בלימוד שבינו לבין עצמו שאינו מלמד לאחרים יוצא יד"ח, וכדאיתא בקידושין כ"ט דמחוייב ללמוד בפ"ע מקרא ד'ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם'. ועיי"ש עוד שהביא מהאחרונים שתמהו בזה ע"ד השב יעקב באו"א].

בענין הקושיא להשיטות דאינו יוצא יד"ח מצות ת"ת כשקורא ק"ש מגמ' במנחות דמבואר שיוצא יד"ח

עוד דן שם בד' הגמ' במנחות דאפי' לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש וכו'. וכ"ה בנדרים ח' ע"א, אמר רב גידל אמר רב, האומר אשכים ואשנה פרק זה, אשנה מסכתא זו, נדר גדול נדר לאלהי ישראל. והלא מושבע ועומד הוא ואין שבועה חלה על שבועה וכו', הא קמ"ל כיון דאי בעי פטר נפשיה בקרית שמע שחרית וערבית, משום הכי חייל שבועה עליה. וכאמור, כ"ז רק כשאין לו פנאי וכשהוא אנוס, וכ"פ הרמ"א יור"ד סי' רמ"ו ס"א, דבשעת הדחק אפילו לא קרא רק קריאת שמע שחרית וערבית, לא ימושו מפיך (ישעיהו נט, כא) קרינן ביה (הגהות מיימוני פ"א וסמ"ג עשין י"ב). וע"ע בערוך השולחן שם ס"ז ובשו"ע הרב הל' ת"ת פ"ג ס"ד. ועי' היטב בברכי יוסף יור"ד שם, ע"כ. וכתב באור שמח ע"ד הר"מ בפ"א מה' ת"ת שכ' "ואפילו עני כו' חייב לקבוע זמן ביום ובלילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה" - דנראה מדבריו דהך דקרא קריאת שמע שחרית וערבית, לאו דווקא קריאת שמע, רק הגדר הוא קביעת זמן ביום ובלילה, ע"כ. עוד הוסיף האו"ש, דלענין זה שיוצא בה ידי חובת תלמוד תורה, "צריך מן התורה לומר כל הפרשה של קריאת שמע (אף דלענין קריאת שמע סגי בפסוק אחד לדעת רבים, ועיין חינוך), דצריך לומר חיוב דיני תלמוד תורה ואזהרת למודה, ובפסוק ראשון לא סגי רק לענין קריאת שמע, דהוא קבלת עול מלכות שמים סגי בפסוק אחד מה"ת". וע"ע בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' ק"י.

והנה בברכות י"א ע"ב בתוס' ד"ה שכבר נפטר באהבה רבה כ': בירושלמי יש הא דאמרי' שכבר נפטר באהבה רבה, והוא ששנה על אתר, פירוש לאלתר שלמד מיד באותו מקום. והנה הבית יוסף סימן מ"ז הקשה - וא"ת למה לו לירושלמי לומר על הנפטר באהבה רבה, שצריך שילמוד מיד, שהרי לעולם הוא לומד מיד, שהרי קורא ק"ש אחר אהבה רבה. ות' בתחילה, דהירושלמי מתייחס שלא קרא ק"ש אחר אהבת עולם אלא להיפך, וכמו שהיה במקדש, וכמבואר בספ"ק דברכות אמר להם הממונה וכו'. ועוד תירץ וז"ל: ועוד יש לומר דק"ש ותפלה לא חשיבי לימוד לענין זה, דדברי תחנונים ותפלה לחוד, ודברי תלמוד תורה לחוד, וק"ש כדברי תפילות הוא, ע"כ.

ומאחר שרבינו הבית יוסף נותר בספק אי ק"ש חשיבא כלימוד תורה, לפיכך פסק בשו"ע שם ס"ח: "ויש להסתפק אי סגי בקורא ק"ש סמוך לה מיד בלי הפסק, ולכן יש ליזהר לברך ברכת התורה קודם אהבת עולם". ובמשנה ברורה ס"ק י"ז הביא מביאור הגר"א שהוכיח בפשיטות דאין ק"ש מועיל שיחשב כלימוד תורה, ושכן מצא בספר אליהו רבא שהביא כן מהרבה פוסקים, ופסק כן להלכה, וממילא א"א להחשיב את ברכת אהבת עולם כברכת התורה, שהרי לא לומד מיד.

ומקשים העולם, מהא דאיתא במנחות צ"ט ע"ב - אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי, אפי' לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית - קיים מצות לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. הרי דשפיר נחשבת לו מצות ק"ש כלימוד תורה. המגן גיבורים שם ועוד אחרונים כתבו ליישב, דכל זה שאינו יוצא בקריאתו יד"ח ת"ת, זהו רק כשמכוין לשם מצות ק"ש בלבד, אך אם יכוין בפירוש שרוצה לקיים שניהם, גם מצות ת"ת וגם מצות ק"ש, אה"נ דעולה לו למצות ת"ת. וע"ע להחיד"א בשו"ת יוסף אומץ סי' ס"ו ובשו"ת אפרקסתא דעניא ח"ב או"ח סימן ח'. [ועי' בשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' ק"ט, דגבי ק"ש דיוצא בה יד"ח ת"ת, ה"ט "כיון דשניהם כחדא מצוה נינהו, דתכלית מצות ק"ש הוא בשביל ושננתם, ותכלית לימוד התורה בשביל יחוד השי"ת", ע"כ. וע"ע לו בשו"ת מהרש"ם ח"ו סימן ז' ד"ה ומה שחקר].

ואולם, אין זה מוסכם כלל, דהנה במגילה ג' ע"א איתא ד'מבטלין ת"ת למקרא מגילה', והקשו, וכי קריאת מגילה לא חשיב תורה, ומדוע קריאתה נחשבת ביטול תורה. ומפורסמת דעת החזו"א, דמה"ט חשיב מקרא מגילה ביטול תורה לעומת לימוד תורה בפועל, וה"ט כיון דכשמכוין לשם מצות מגילה אין לו ענין תלמוד תורה, דשם אחר הוא. וכבר הקדימו בזה בחכמת שלמה או"ח סי' תרפ"ז, הובא בס' משמרת חיים ח"ב עמ' פ"ד. ועיי"ש במשמ"ח מש"כ בביאור דבריו, דת"ת הוא לימוד וידיעה, ומקרא מגילה הוא ענין של הודאה ושבח וכדאיתא במגילה י"ד, קריאתה זו הלילא, והם ענינים סותרים, ולכן שפיר אי מכוין למקרא מגילה היינו לשבח והודאה, אין כאן ענין דת"ת, ע"כ. והיינו דלשיטת הגר"א ודעימיה שאין יוצאים בק"ש יד"ח ת"ת, זהו אף אם יכוין לת"ת בקריאתו. {ודברי החזו"א הללו הובאו בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, עי' ס' מעשה איש ח"א עמ' פ"ח בהערה שציין כן מס' תשובות וכתבים סי' ע"ה. ויעויי"ש עוד בשמו, דה"ה כשמדבר לשה"ר אינו נחשב מבטל תורה, כי זהו שם אחר, ודלא כהח"ח בפתיחה עשין י"ב שהמספר לשה"ר עובר בעשה ד'ודברת בם', ע"כ. והנה לכאורה י"ל דהח"ח והגר"א דס"ל דאדם בדברו לשה"ר וכו' עובר על ביטול תורה, ודלא כהחזו"א, לא יוכלו ליישב את דברי הגמ' במגילה כד' החזו"א שאמר דכיון שמקיים מצות קריאת מגילה אין לו ענין במצות ת"ת, דשם אחר הוא, ומשום דתרווייהו חד טעמא נינהו, והיינו דזהו גם הטעם בענין לשה"ר שאינו עובר על עוון ביטול תורה, דשם אחר הוא. אך האמת שזה אינו, ואף הח"ח והגר"א יוכלו ליישב שפיר את דברי הגמ' במגילה הנ"ל כאמור, והיינו דחשיב מקרא מגילה 'ביטול תורה', כיון דכשמכוין לשם מצות מגילה אין לו ענין תלמוד תורה, וזאת ע"פ מש"כ המשמרת חיים הנ"ל בביאור דבריו דהחזו"א, דת"ת הוא "לימוד וידיעה", ומקרא מגילה הוא ענין של "הודאה ושבח", והם ענינים סותרים, ולכן אי מכוין למקרא מגילה היינו לשבח והודאה, אין כאן ענין דת"ת, ע"כ. וא"כ אין לבוא ולדמות בין מקרא מגילה הנ"ל לענין לשה"ר הנ"ל, דדוקא מצות מקרא מגילה ות"ת שהם ענינים סותרים לענין לצאת יד"ח המצוה, בזה דוקא אמרי' דאי מכוין למקרא מגילה אין לו ענין במצות ת"ת, משא"כ בענין לשה"ר הרי זה מציאות שנחשב לו גם לעוון ביטול תורה בזמן שמדבר לשה"ר, ואינו תלוי בכוונתו}.

וכיסוד החכמת שלמה והחזו"א מבואר כבר באו"ש פ"א מהל' ת"ת ה"ב וז"ל: הכי נמי הכוונה בה לצאת ידי חובת קריאת שמע, מגרע כח התלמוד תורה בה. (ויעויי"ש עוד דאף למ"ד מצוות אינן צריכין כוונה, מכל מקום צריך שיהיה יודע בעת קריאתו שמע, שזהו דברי תורה ויוצא בה ידי חובת למודה). ע"כ. [ועי' בשו"ת דברי יציב או"ח סי' נ', בדבר אם מותר לקרות המגילה קודם ברכת התורה, כגון כשבא לביהכ"נ ושמע שהציבור מתחילין לקרות המגילה, אם רשאי לצאת בו. והעלה, דכיון דמצוה דאורייתא צריך כוונה (או"ח סי' ס' ס"ד ומג"א ס"ק ג' שם), א"כ "כשמכוין לקריאת מגילה אינו מקיים מצות ת"ת". וציין שמצא כן להגרש"ק בחכמת שלמה או"ח סי' תרפ"ז סוף סעיף ב', ובספר החיים סי' תרפ"ג. וכיון שכוונה אחת אינו עולה לשני דברים, א"צ ברכת התורה, עיי"ש].

הגר"י פרלא בביאורו לרס"ג עשין י"ד, כתב ליישב באו"א, דאה"נ לעולם אין יוצאים יד"ח לימוד תורה בק"ש, ומ"מ אין זה סותר לגמ' במנחות, כיון שבגמ' במנחות לא מבואר שמקיים מצות ת"ת, אלא שקיים את הפסוק לא ימוש וכו', והיינו אף אי לא נחשב שמקיים מצות ת"ת, מ"מ סו"ס דברי התורה לא משו מפיו. [והוסיפו בזה, דלהציל מאיסורא דלא ימוש וכו' והגית וכו', לא בעי תלמוד תורה אלא די בדברי תורה, וכמש"כ השטמ"ק בברכות ד' ע"ב דאפי' פסוקי דזמרה סגי להא, וז"ל: כגון אנו שקורין אשרי ובשחרית איזהו מקומן, ומשום דאמרינן במנחות אפילו לא שנה אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים לא ימוש, משום הכי תקנו רבנן פסוקי דזמרה ואיזהו מקומן ור' ישמעאל קודם תפלה. ובמשנה ברורה סי' ק"ע ס"ק א' כ' וז"ל: ומצוה על כל אדם ללמוד תורה על שלחנו, שכל שלחן שלא אמרו עליו ד"ת כאלו אכלו מזבחי מתים. וכתב בשל"ה דילמוד משנה או הלכה או אגדה או ספרי מוסר. ואינו יוצא במה שמברך בהמ"ז, ועכ"פ יאמר איזה מזמור, וטוב לומר אחר ברכת המוציא מזמור ה' רועי לא אחסר, דהוא ד"ת ותפלה על מזונותיו, עכ"ל. והינו אף שאומרו לתפילה, מכלל ד"ת לא נפיק. עי' ס' תורתו יהגה מילואים סי' כ"ו].

והנה נפ"מ מצויה בכ"ז אי ק"ש נחשבת כלימוד תורה אם לאו - היא בענין אם צריך לברך ברה"ת קודם הק"ש, וכגון שרואה שעומד לעבור זמן קריאת שמע, ומוכרח לקרוא ק"ש לפני התפילה, דאי ק"ש נחשבת לימוד תורה, הרי שחייב לברך ברכה"ת מקודם. ואי חשיב כתפילה וכדו', הרי שיכול לקרוא ק"ש קודם שיברך ברכה"ת. ועי' שו"ת בצל החכמה ס"א אות י"ב ועוד שפסקו שאין לקרוא ק"ש בלי ברכה"ת.

בקושית האו"ש איך עדיף ה'הילוך ללמוד תורה' דאמרי' ביה עוסק במצוה פטור מן המצוה יותר מלומד בפועל דל"א ביה הכי

עוד דן שם בענין חיוב לימוד תורה תדיר וכו', והנה בסוכה כ"ה ע"א מתני' - שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, ורש"י פירש וז"ל: שלוחי מצוה - הולכי בדרך מצוה, כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו ולפדות שבויים.

והקשה רבינו האור שמח בפ"א מת"ת ה"ב, לדברי רש"י הללו דהולכי לדבר מצוה ללמוד תורה פטורים מן המצוה, קשה, איך עדיפא ה"הליכה ללמוד תורה" - דאמרי' בה העוסק במצוה פטור מן המצוה - מלימוד תורה עצמה, אם על הלימוד אינו נפטר כשעוסק במצוה (וכמו שאמרו בירושלמי שבת פ"א ה"ב: מי לא מודה רשב"י שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב, ולית ליה לרשב"י הלמד על מנת לעשות ולא הלמד שלא לעשות, שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא, וא"ר יוחנן הלמד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לעולם), איך נפטר ע"י ההילוך ללמוד. וראיתי בשם ס' נחלת צבי עמ"ס סוכה שם, שכתב ליישב דרש"י מיירי במי שעדיין לא למד כלל, וממילא לימודו עכשיו נחשב למצוה חיובית להפטר מסוכה ומשאר המצוות, אבל אם כבר למד או שקרא ק"ש שיוצאים בה בדיעבד ידי חובת תלמוד תורה, כמבואר בשו"ע יו"ד סי' רמ"ו ס"א, אף שמקיים עתה בלימודו זה מצוה, אין זו מצוה חיובית, ולכן רשאי להפסיק ולקיים מצות סוכה וכדו' מן המצוות החיוביות, ע"כ.

וכבר העירו דגם מצות ת"ת חשיבא מצוה חיובית אף למי שכבר למד, וז"ל השו"ע הרב הלכות תלמוד תורה פ"ג ס"ב: וחייב הוא מן התורה לקבוע לו עת גדולה לתלמוד תורה בכל יום כמו חצי היום לפחות מלבד לימוד הלילה, ולא יעסוק במלאכה כל היום או רובו שנאמר ודברת בם, והלא כבר נאמר ושננתם, ומה תלמוד לומר ודברת בם, שלא יהא כל דיבורך אלא בם, כלומר שתעשם עיקר ולא טפלה, ועל כן חייב לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי, ע"כ. וע"ע שם. וכיוצ"ב גם בשו"ת שלמת חיים (סי' של"ט דפוס תשמ"ב) שהרב השואל הביא שם מדברי מלא הרועים במס' חגיגה י"ד ע"א, שכתב דמדין תורה אם לומד איזה שיעור בכל יום יוצא, ולעסוק בתורה כל היום הוא רק מידת חסידות ומשום חביבות, ועמד לפלפל בזה מדברי הר"ן נדרים (ח' ע"א) בסוגיא דהאומר אשכים ואשנה פרק זה נדר גדול נדר וכו'. וכתב, דצריך ללמוד כמה שיוכל בכוחו מצד החיוב. וע"ש מש"כ בזה עוד. [ובס' אוצר דין רובו ככולו בקו' ארחות ימים בענין גדר ויסודות מצות ת"ת, הארכתי דאיכא ב' ענינים במצות ת"ת, לימוד תורה, וידיעתה, עיי"ש. והיינו לדידיעת התורה ודאי דחייב ללמוד בכל כוחו תמיד, ולא יוצא בק"ש שחרית וערבית ובלימוד מועט, עיי"ש]. וא"כ לעולם ת"ת חשיב מצוה חיובית, ובכ"ז מפסיק למצוה עוברת.

ובעצם האי קושיא, יעויין באו"ש עצמו שכתב ליישב: ונחה דעתי מדברי הר"י מקורביל בתוספות כתובות דף י"ז ע"א דפירש דשמוש תלמיד חכם גדולה מתלמוד תורה, ושמוש פירושו הוא הבנת טעמי המשנה וסברתו הנקרא בשם גמרא, וזה לשון רש"י ברכות מ"ז. איזה עם הארץ שלא שמש תלמיד חכם, הוא הגמרא התלוי בסברא, שהיו נותנים לדברי משנה טעם, והיו מתאספין ועוסקין יחד, והיא דרך הגמרא כו', והולכין ללמוד תורה, זה שמוש תלמיד חכם, עכ"ל. ועי' בס' הערות למסכת סוכה שם בדברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

וראיתי בשו"ת שרידי אש ח"ב סי' ס"ו עמוד תקכ"ט, דלשיטת רש"י עצמו בסוכה ל"ק, דמבואר בדבריו שעוסק במצוה פטור מן המצוה אינו אלא בטרוד, וא"כ הלומד תורה אינו טרוד, שבכל שעה יכול להפסיק. משא"כ ההולך בדרך שהוא טרוד, ועיקר הפטור הוא משום שהולך בדרך, כמו שאמרה הגמ' בדף כ"ו, הולכי דרכים וכו' פטורים מן הסוכה, והטעם כמו שכתב רש"י ותוס' דיליף מתשבו כעין תדורו, עיי"ש. אלא שהולכי דרכים ביום פטורים ביום וחייבים בלילה, ואילו ההולכים לדבר מצוה פטורים גם בלילה, משום דטרודים ודואגים במחשבת מצוה, כמש"כ רש"י. וזה הטעם הוא גם בכותבי סת"ם, שהם טרודים בדבר מצוה, ולא קשה מדוע גרע לומד תורה מכותב ספרים, כיון שלומד אינו טרוד וכותב הוא טרוד. ע"כ. ובהמשך דבריו הוסיף, דליכא למימר שהוא טרוד בעיון לימוד התורה, כיון שכל הלימוד הוא לקיים מצוות, ולא שייך לומר שטירדת העיון תהא פוטרתו ממצוות הנאמרות בתורה, משא"כ ההולך בדרך הוא טרוד בדרך, וטירדה זו פוטרתו ממצות סוכה. וטעם זה הוא גם לענין ק"ש, שאין הטירדה בעיון הלימוד פוטרתו ממצות ק"ש הנאמרת בתורה. [ולרשב"י פטור הלומד תורה מק"ש, לפי שסובר שעיקר מצות קריאת שמע היא בשביל מצות תלמוד תורה, ואפילו למ"ד קריאת שמע מן התורה, היא בשביל מצות תלמוד תורה, אבל תיקון פרשתי' הוא מדרבנן (ועיין שאג"א סי' א'), ועי' במנחות צ"ט ב' שאמר רשב"י אפילו לא

קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש ס"ת מפיך, ולהכי אין דוחים שינון מפני שינון, אבל ממצות סוכה אין לפוטרו]. ע"כ.

ואולם, עדיין יל"ע בכונתו שבלימוד אין טירדא, כיון דסו"ס גם בלימוד תורה האדם טרוד לדעת סודה. ובס' משמרת חיים ח"א עמ' פ"ו כתב ליישב באו"א, ע"פ ד' הגר"א בשנות אליהו הנ"ל דכל תיבה של לימוד תורה היא מצוה בפ"ע, וכיון דבת"ת כל דיבור ודיבור הוא מצוה בפני עצמה, א"כ תיבה שכבר למד נגמרה מצותה, ומה שיוסיף ללמוד עכשיו הרי היא מצוה נוספת, ומשום כך אין זה הפסקה במצות ת"ת. וממילא כל זה שייך רק לעצם הלימוד, אבל גבי 'הילוך' לת"ת הרי ההילוך הוא מצוה אחת של מעשה ההליכה לת"ת, וכולה חשיבא חדא מצוה, ושפיר שייך בזה עוסק במצוה פטור מן המצוה, ע"כ.

וכענ"ז מצאתי שכבר כתב ליישב החזון יחזקאל (ע"ד התוספתא פ"ק דשבת ה"ד), דבמצות ת"ת ליכא הדין של עוסק במצוה פטור מן המצוה, משום שהדין של עוסק במצוה פטור מן המצוה הוא דוקא כשהוא עסוק עתה במצוה שכבר התחיל בה מקודם, והעסק בה נמשך גם עכשיו, משא"כ בת"ת הלא כל שעה שהוא לומד היא מצוה בפני עצמה. נמצא כי בכל רגע שהוא לומד, הוא מתחיל אז בעסק מצות ת"ת, וא"כ לא שייך כאן הדין של עוסק במצוה פטור מן המצוה, עכ"ד. והביאו בשו"ת ציץ אליעזר ח"כ סי' ה'.

אומנם, בצי"א שם כתב להק' וז"ל: ולענ"ד נראה כי יש עדיין לעיין בזה הרבה בההגדרה האמורה, והוא מפני כי מצות ת"ת אין לה שיעור והפסק, ואיננו רשאי להפטר ממנה לעולם ביום ובלילה, ונהי דבכל רגע ורגע מקיים מצות ת"ת, אבל הרי היא "כמצוה פרטית הנובעת מתוך מצוה כללית", וכחלק בלתי נפרד ממנה, והכללית היא מצוה אחת של הגות בה יומם ולילה בלי הפסק, ורק משום צרכי חייו שרי להפסיק, וא"כ הרי יוצא דמלבד מה שבכל רגע ורגע מקיים מצוה חדשה, עוד מקיים בזה המשכת המצוה של והגית בו יומם ולילה. ומכיון שזה נמשך, תו צריך להיות שייך בזה עוסק במצוה פטור מן המצוה. ומטעם זה הרי מצינו להב"י בטור או"ח סימן מ"ז שמבאר שלכן אין מברכין על התורה לאחריה, מפני דליכא שעה שאינו חייב בה, ולא שייך לברך אחריה, עכ"ל. וכיוצ"ב כתב להק' בס' ברכת מרדכי סוכה סי' כ' אות י"ג, דמ"מ גם בלומד גופא הרי יש בלימוד כל מילה בתורה גם משום ההכשר למצות 'ושננתם', שהיא ההבנה והעמקה בתורה, וכיון שכל מילה משלימה את ההבנה של המילה שלאחריה, הרי איכא חדא מצוה, ושוב הו"ל כ"הולך ללמוד תורה" דהוא חדא מצוה, ומ"ש הא מהא.

והוסיף הצי"א להביא סיוע לזה, מתלמידי רבינו יונה בברכות (י"א ע"ב), דעיקר מ"ע דת"ת נוהגת כל היום כולו, ובקריאה פעם אחת לא נגמרה מצותה, וכך כותב גם בשבולי הלקט השלם ה' תפלה סימן ה' בשם רבינו ישעיה ז"ל, ע"ש. והשיטה מקובצת בנדרים ח' ע"א מביא בשם הרנב"י ז"ל שכתב דמידי עשה דת"ת לא פטר נפשיה א"א יעסוק בתורה כל היום כולו, יעו"ש גם בר"ן ובריטב"א. ובסמ"ג עשין י"ב כותב "דבשעות דחוקות שהאדם מבולבל ואין לו פנאי ללמוד, סומך על מה שאמר רבי יוחנן במנחות צ"ט דאפילו לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש". דון מינה דהא בשעות לא דחוקות, אין לסמוך על מימרת ר"י. ומכל זה מוכח כי גם בעוסק במצות ת"ת שייך ג"כ להחיל על זה הכלל של עוסק במצוה פטור מן המצוה, מכיון שהוא נמצא עדיין בעצם המשכת המצוה הקודמת, ע"כ מדבריו.

עוד יש ליישב ע"פ מש"כ הקהילות יעקב (ברכות סי' ט"ו, ובכתבים החדשים שם אות י"ד) והמועו"ז ח"ב עמ' קמ"א, דשאני חיוב ת"ת משאר חיובי המצוות, דבשאר המצוות שבתורה אפילו כשהוא אנוס מלקיים המצוה וליכא עליו תביעה על ביטולה, מ"מ חיוב המצוה רובץ עליו אלא שפטור מחמת אונסו, משא"כ במצות ת"ת כל החיוב אינו אלא כשיש לו פנאי, אבל כשאין לו פנאי אין עליו חיוב כלל. [וכמצות צדקה וגמ"ח שמי שהוא עני ואין לו כלל מה ליתן, אינו בגדר 'אנוס' אלא 'פטור' ומופקע לגמרי, דזהו השיעור במצות צדקה כפי כוחו, וכשאין לו אין חיוב כלל ליתן. וכן במצות גמ"ח שבגופו, מה שא"א לו לעשות אי"ז בגדר אנוס, רק זהו גבול השיעור של המצוה שיעשה כפי יכולתו]. דמצות ת"ת לא נתנה בו תורה שיעור, ועל זמן שהוא אנוס מללמוד אי"ז בגדר מבטל מצוה באונס, אלא זהו גבול חיובו שהוא עד כמה שאפשר לו. (ורק פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, חיובו קבוע וברור דכתיב והגית בו יומם ולילה, וכשיהיה אנוס מפרק זה אזי נחשב מבטל מצוה באונס). וזהו הטעם שנדחית מצות ת"ת מפני כל המצוות שאי אפשר לעשותן ע"י אחרים, כיון דכשמזדמנת לפניו מצוה אחרת, הרי שאם נחייבו לקיימה, ממילא אין עליו שום חיוב דת"ת כלל, וא"כ אותה מצוה המזדמנת היא חיובית, ומצות ת"ת אינה חיובית באותה שעה, לכן נדחית מצות ת"ת מפניה, משא"כ בשאר עוסק במצוה דפטור מהאחרת, ע"כ. וא"כ לפ"ז י"ל דכ"ז אינו אלא בלומד בפועל, אבל הליכה ללמוד אינה אלא כמצוה דעלמא, דלא חשיב מופקע ופטור כשבאה לפניו מצוה אחרת. ועי' בס' מנחת שלום כתובות סי' כ"ב.

עוד הביאו מס' עין רועים (מערכת עוסק במצוה אות א') שכתב ליישב, דדוקא בעת שלומד תורה לא שייך הדין דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, משום דלא המדרש עיקר אלא המעשה וכו', אבל כשהולך ללמוד תורה עצם ההליכה נחשבת לעוסק במצוה מעשית, והוי כעוסק במצוה דעלמא, וממילא הוא פטור מכל מצוה אחרת, ע"ש. וממילא לפ"ז מיושבים שפיר דברי רש"י, דמשו"ה נקט הכא דאף בענין לימוד תורה חשיב כעוסק במצוה הפטור מן המצוה, ע"כ.

{ואולם, אף לד' הקה"י הנ"ל, יש לציין דודאי שאין נחשב להאדם שעושה הפסקה מלימודו, דהנה הרשב"א בתשובה ח"ז סי' תק"מ הקשה וז"ל: כשאנו מברכים על התורה בכל בקר, למה אין אנו מברכים לאחריה. תשובה: קריאת התורה מצוה, ואין מברכין על המצות לאחריהם, וכמו שאמרו בפרק בא סימן (נדה נא:). ואל תשיבני מקריאת התורה בבית הכנסת שמברכין לאחריה, דהתם תקנת משה ועזרא היא, ועל התקנות מברכין לפניהם ולאחריהם, וכדמברכים בהלל ומגלה, עכ"ל. והביאו מרן הבית יוסף סי' מ"ז, וכתב ליישב וז"ל: ולי נראה, דאפילו אם היו מברכים לאחר המצות, לא קשיא, דכיון דמצות הגיית התורה היא כל היום וכל הלילה, ואין שעה שאינו חייב לעסוק בתורה, לא שייך לברך לאחריה. ובכוונת הב"י, ביאר רבינו הקה"י בברכות סי' כ"ב, דאפילו כשהוא אנוס ומוכרח להפסיק, ואין עליו חיוב באותה שעה להגות בתורה, מ"מ אין הפטור מחמת שנגמרה מצותו אלא מחמת האדם וטירדותיו, ואין זה גמר מצוה רק הפסקה באמצע המצוה, ואפילו אי הוו מברכין על המצוות לאחריהן, אין לברך אלא בגמר המצוה, ולא כשמפסיק באמצע מחמת אונס, וכש"כ כשמפסיק ע"מ לחזור למצותו אח"כ. ויעויי"ש שהביא מהשיבולי הלקט סי' ה' שכתב כד' הב"י דל"ש לברך לאחריה משום שאינו גמר מצוה. וע"ע שהביא מהראשונים יסוד זה, דדבר שחיובו תמידי ל"ש לברך לאחריה, ע"כ.

וזהו לכאו' כדברי התוס' הנ"ל בברכות י"א ע"ב שכתבו - וא"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה. וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה, והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק, אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה, ע"כ. והיינו דת"ת אינו כמצות סוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה, כיון "דשאני תורה שאינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה, והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק, אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה". והיינו דמצות ת"ת אינה נפסקת לעולם}.

בקו' האחרונים ע"ד הנימוק"י הידועים בענין הדלקת נ"ש דברגע ההדלקה כמאן דאגמריה

עוד דן שם בעמ' פ"ז בענין שיטת הנמוקי יוסף בב"ק דף י' ע"א מדפי הרי"ף, דלהכי מותר להדליק נר בערב ש"ק, והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת, למ"ד אשו משום חציו, ולא הוי כאילו הבעירה הוא עצמו בשבת, משום דכל מה שדולק והולך נחשב כאילו דלקו כולו ברגע הראשון, וכמאן דאגמריה כולה בע"ש. והנה האחרונים הקשו ע"ד הנמוקי יוסף מהדלקת נ"ח של שבת חנוכה שמדליקין את הנרות בערב שבת מבעוד יום, ולדברי הנמו"י דחשיב כאילו נדלק כולו ביום, כיצד יוצא ידי מצות נר חנוכה שמצותה שתדלק בלילה.

והנה בתרומת הדשן סי' ק"ב (הובא ברמ"א סימן תרע"ט ובמג"א שם) בענין נרות חנוכה של שבת כ' וז"ל: וא"כ עיקר מצות נר חנוכה אינה בשעת הדלקה מבעוד יום, אלא בשהוי הדלקה שלאחר חשיכה היא קיום המצוה וכו'. אמנם מדמברכינן מבעוד יום אקב"ו להדליק נר חנוכה, ואע"ג דאכתי ליכא מצוה, ע"כ היינו טעמא דמשום דאי אפשר בענין אחר חשיבא הכשר מצוה, ע"כ. ויעויין בט"ז סי' תרע"ג דפליג, וס"ל דמ"ש כבתה אין זקוק היינו אם דלק עכ"פ בזמן החיוב, דהיינו משתשקע החמה בדוקא, "אלא דבשבת שא"א להמתין עד שקיעת החמה בהדלקה וצריך להתחיל קודם לו, מקרי אותה שעה זמן התחלה, כמו בחול מסוף שקיעה, דהכי תקנו חכמים שידליק בשעה שיש לו היתר להדליק. "וזהו לא מקרי הכשר מצוה אלא מצוה ממש" הוה, כיון דאותה שעה הוי כמו אחר שקיעת החמה", ע"כ ויעויי"ש עוד.

וכ"מ בשד"ח שם אות ט"ז, ותו"ד בענין הקושיא דהיאך מברכין "שהחיינו וכו' לזמן הזה" כשחל ליל א' דחנוכה בשבת ומדליקין מבעוד יום, הרי עדיין לא הגיע הזמן הזה. ותירץ וז"ל: ולכל הדברות נראה דמה שאנו מדליקין בער"ש סמוך לשקיעת החמה, שאי אפשר בענין אחר, וזהו זמן שתקנו חכמים ביום הזה, שפיר 'הוי זמנה', ושייך לומר שהחיינו וכו', ע"כ.

וכיוצ"ב בשו"ת עמק הלכה חלק ב' סימן נ"ד וז"ל: והנה לפי זה, אם מדליק נר חנוכה בערב שבת קודם השקיעה הרי קיים המצוה כתיקונה לר"ל, דמה שלא מדליק משתשקע החמה הוא מחמת אונס, שאסור להדליק אחר השקיעה לרבה כנ"ל, ושוב הוי כאלו הדליק בזמנה ממש, דמה לי אונס בידי אדם או אנוס בידי שמים, עי' תוס' שבת דף ד' ע"א ד"ה קודם, ע"כ.

ולהנתבאר דבער"ש חשיב כהגיע זמנה ממש, א"כ לכאו' א"ש אף אם כלתה ההדלקה מיד בער"ש, וכפשטות ד' הנימוק"י. וקיצרתי.

ובשו"ת הר צבי חאו"ח ח"ב סי' קי"ז כתב ליישב, שאין הביאור בדברי הנמו"י כפשוטן דכל מה שנדלק אח"כ חשוב כאילו נדלק ממש ברגע הראשון לכל דבר, והנמו"י לא כתב כן רק לגבי אדם המבעיר עושה הנזק והמלאכה, ולענין זמן חלות החיוב קאמר שהאדם העושה את השריפה מתחייב בשעת פעולתו כאילו נגמרו ההיזק והמלאכה תיכף ברגע הראשון, אבל באמת עצם השריפה היא אח"כ, אלא שלענין חלות החיוב קאמר שלמ"ד אשו משום חציו כל מה שעתיד להיות מפעולתו הוי כמאן דאגמריה מעיקרא ברגע הראשון שהדליק, אבל לא שאנו מקדימין את עצם השריפה לומר שהשריפה נעשה בתחילה, שלגבי דבר הנשרף אין לך אלא מקומו ושעתו בשעה שנשרף והולך בפועל, ורק לענין זמן חלות החיוב אנו אומרים דהחיוב חל מקודם משעת הפעולה המביאה לידי הנזק שעומד להיות, אבל לא להקדים מה שנעשה בזמן מאוחר. יעויי"ש שהאריך בזה בראיות.

וסיים, דבזה יתיישב שפיר גם מה שהעירו האחרונים על דברי הנמו"י מהא דאמר רבי יוחנן בתענית (דף כ"ט ע"ב) אי הואי התם הייתי קובע את צום תשעה באב בעשירי, מפני שרובו של היכל נשרף בעשירי. ולדברי הנמו"י דלמ"ד אשו משום חציו, חשיב כאילו נשרף כולו בשעה הראשונה, הרי לרבי יוחנן לשיטתו דאשו משום חציו, מן הדין צריכים לקבוע התענית בתשיעי שהוא זמן ההדלקה (עיין זכרון יהונתן חו"מ סימן ב'), ולדברינו שלענין אבילות החורבן שהוא על עצם שריפת בית המקדש, אין לך אלא מקומו ושעתו, שהלך ונשרף בפועל, ה' יכוננהו בב"א. והובא ג"כ במקראי קודש חנוכה סי' ב', ע"כ. וע"ע בשו"ת פאר אהרן (להג"ר אהרן פרסבורגר הי"ד) סימן ט'.

[ולפ"ז יש לדון עוד בענין הרואה נרות חנוכה בערב שבת קודם שתשקע החמה, אם יברך ברכת הראיה, דיש הסוברים דאין הוא זמן המצוה כעת אלא לאחר שתדלק בלילה. ולהאמור, הרי גם עתה הוא נחשב זמנה ממש, ושפיר יכול הרואה לברך ע"ז, וכמו אותו שהדליק בפועל שאף מברך ע"ז שהחיינו לזמן הזה. ולא זו בלבד, אלא אף לאותם דס"ל דהדלקת נ"ח בער"ש חשיבא הכשר מצוה, שפיר יכול הרואה לברך ע"ז, שהרי ברכתו מתייחסת לנרות הדולקים שעליהם בירך המדליק בפועל, ומ"ש. ושו"ר בשו"ת בצל החכמה ח"ד סימן נ"ז שכתב בפשיטות שהרואה נ"ח ערב שבת אחר שהודלקה למצותה, ועדיין לא הגיע עיקר זמנו, מברך, עיי"ש].

בברכת התורה

יואל רועי משדי - מגדל העמק

הדחת כלים בשבת כשיש לו אחרים נקיים, והדחת כלים חד פעמיים, ודין הדחת כלי אוכל ע"י נכרי בבית חולים

לכבוד מערכת "אליבא דהלכתא"!

על השאלה של הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס "גם אני אודך" (בגליון ס"ד, עמוד ק"ו) בדין המבואר בשו"ע (סי' שכ"ג ס"ו) "מדיחין כלים לצורך היום כגון שנשאר לו עדיין סעודה לאכול", אם גם כשיש לו כלים אחרים נקיים לסעודה האחרת מותר לו להדיח הכלים המלוכלכים שהשתמש בהם בלילה כדי שיאכל בהם ביום, או דוקא כשאין לו כלים אחרים נקיים לצורך הסעודה האחרת רשאי להדיח את הכלים המלוכלכים. - ואת"ל דשרי, מהו להדיח כלים חד פעמיים בליל שבת לצורך סעודת היום, האם חד דינא אית להו, או דילמא כיון שהכלים נקנים בזול, אסור להדיח את המלוכלכים, רק יקח כלים אחרים נקיים, שאין זו הוצאה מרובה, עכ"ד.

א) טעם איסור קיפול בגדים בשבת, ואם יש לדמות לזה הדחת כלים

והנה בעיקר השאלה אם מותר להדיח כלים לצורך שבת כשיש לו אחרים נקיים, הסתפק כבר מוח"ז בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סימן ל"ט) האם היתר הדחת כלים לצורך סעודה אחרת נאמר רק כשאין לו כלים אחרים נקיים, אבל ביש לו כלים אחרים נקיים לא ידיחן, או דילמא גם כשיש לו אחרים מותר להדיח את כולן דשמא יצטרך לכולם. - ואע"ג דלענין קיפול בגדים מבואר בשו"ע (סי' ש"ב ס"ג) דאם יש לו להחליף אסור לקפל, מ"מ הבדל יש בין זה להדחת כלים, דאיכא סברא דילמא מיקלע אורחים. - והניח הספק בצ"ע, אך הוסיף בסוגריים: "וכנראה מנהג העולם להקל בזה".

והלום ראיתי בארחות שבת (ח"ב פכ"ב הערה רל"ז) שהעירו דאין להביא ראיה מדין קיפול בגדים לענין הדחת כלים, כיון שאיסור קיפול בגדים אינו משום איסור הכנה משבת לחול, אלא משום שהקיפול נראה כתיקון, כמבואר בשו"ע הרב (סי' ש"ב ס"ט), ולכן לא התירו לו לקפל כשיש לו להחליף, וא"כ אינו ראיה כלל לדין הדחת כלים שאיסורו משום טירחא, עכ"ד.

אמנם עיין בערוך השלחן (סי' ש"ב ס"י) שכתב דלהרמב"ם (פכ"ב הכ"ב) איסור קיפול בגדים בשבת הוא משום שנראה כמתקן, אבל לדעת הראב"ד נראה דהאיסור הוא משום טירחא משבת לחול, וא"כ להראב"ד דס"ל שהאיסור הוא משום טירחא משבת לחול, שפיר היה מקום להוכיח משם לאסור בנידו"ד. אבל כבר חילק בשבה"ל בין קיפול בגדים והדחת כלים, דאיכא סברא דילמא מיקלע אורחים [וראה להלן אות ה' בטעם איסור הדחת כלים בשבת].

ב) מוכיח להתיר אפילו ביש לו אחרים מהיתר הדחת כוסות, ומעיין בדעת התו"ש וערוה"ש דהחמירו ביש לו אחרים

ולכאורה היה נראה להוכיח דשרי להדיח אפילו ביש לו כלים אחרים, ממה דמבואר בשו"ע (סי' שכ"ג ס"ו) דכלי שתיה מדיחין כל היום שאין קבע לשתיה, וכתב המג"א (סק"ח) דאפילו י' כוסות מותר להדיח שאם יצטרך באחד שותה. וביאר הפמ"ג (א"א סק"ח) דאפילו י' כוסות ואין צריך לו אלא לאחת רשאי להדיח כולם, שמא ירצה בזה או בזה, דיכול לומר עכשיו אני שותה בזה, ואח"כ אני שותה באידך. או אפילו שוין, מ"מ הואיל וראוי כל אחד הותרו כולן. - ומסתימת דבריהם משמע דאפילו ביש לו כלים אחרים נקיים מותר להדיח את המלוכלכים, שהרי מיד כשהדיח הראשון יש לו כבר כלי נקי, וכיון שאינו צריך כעת רק לאחד למה יהא רשאי להדיח עוד, ומוכח מזה דאפילו ביש לו נקיים מותר להדיחן.

ברם הא גופא טעמא בעי למה מותר להדיח אפילו עשרה כוסות כשאינו צריך אלא לאחת. - וביותר יש לעיין במה שכתב בתוספת שבת (סי' שכ"ג סק"ח) דאם יש לו כלים אחרים נקיים טוב שלא להדיחם. וכ"כ הערוך השלחן (סי' שכ"ג ס"ז) שאם יש לו כלים או כוסות בריוח, אינו נכון להדיח כלל בשבת. ולכאורה הלא מדין הדחת כוסות מוכח דמותר להדיח אפילו ביש לו כלים אחרים, וכלי סעודה שאסרו הדחתן היינו דוקא באינן לצורך סעודה, אבל כשישתמש בהם לסעודה לכאורה שווה דינו לגמרי להיתר הדחת כוסות, וא"כ למה החמירו שלא להדיחם.

ג) הדחת כלים מלוכלכים דרך הערמה ביש לו אחרים נקיים

ואולי יש ליישב עפ"י מה דאשכחן בכמה מקומות בש"ס שהתירו לעשות הערמה, ולדוגמא (בביצה יא:) לענין מליחת בשר ביו"ט, רב אדא בר אהבה מערים ומלח גרמא גרמא, פרש"י לאחר שמלח זו לאכלה היום, אומר חברתה עריבה עלי לאכלה היום, וחוזר ומלחה, עיי"ש. וכמו"כ י"ל בהדחת כוסות שאחר שהדיח כמה מהן, יכול לומר כוסות האחרות עריבין עלי תשמישן יותר.

וסברו התוספת שבת והערוך השלחן דהני מילי כשצריך להדיח לצורך שבת, אז התירו לו לעשות הערמה, אבל כשיש לו כלים אחרים נקיים ואין צריך להדיחן לשבת, לא התירו הערמה, וכהא דאשכחן בגמרא (שבת קלט:) לענין ליכנס לספינה בשבת, דצורבא מדרבנן שרי להערים לומר שנכנס לישן שם, והערמה זו שרינן דוקא לצורבא מרבנן ולא לאינש דעלמא. וכתב הרא"ש (שם פ"כ סימן ה') דלא כל הערמה בדרבנן שוין (והובא בב"י סו"ס של"ט), והרמב"ם לא הזכיר דין, וכתב המגיד משנה (פכ"ג ה"ג) שהטעם לפי שאין צורבא מרבנן מצוי בזמן הזה. וכמו"כ י"ל דדוקא כשצריך להדיח כוסות לצורך שבת התירו להערים, אבל ביש לו כלים אחרים נקיים ואין ההדחה לצורך לשבת, אף הערמה אסור.

אך אכתי איכא לעיוני בחילוק זה, דאה"נ שבכוסות צריך עכ"פ להדיח לצורך שבת כיון שאין לו כוסות נקיים כלל, אבל גם הדחת י' כוסות אינו צורך שבת, דלצורך שבת סגי בכוס אחת, וממה נפשך אם הערמה מותרת בהדחת כלים, אף ביש לו כלים אחרים ידיח דרך הערמה, וכמו שהתירו להדיח י' כוסות אפילו כשהדיח כמה כוסות.

ואכן בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן ק"ל) ציידד להתיר הדחת כלים דרך הערמה אפילו ביש לו אחרים נקיים, והעיר מהא דאיתא (שבת קכד:) מרי בר רחל הו"ל כרים וכסתות בשמשא, אתא לקמיה דרבא, א"ל מאי לטלטולינהו [כדי להכניסם לתוך הבית], א"ל שרי, אית לי אחרינא [ואיני צריך להשתמש דוקא באלו, - השיבו רבא] חזו לאורחין, [א"ל רב מרי] אית לי נמי לאורחין, א"ל [רבא] גלית אדעתך דכרבה סבירא לך [האוסר לטלטל כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל], לכולי עלמא שרי, לדידך אסור, ע"כ. מבואר כי דבר האסור לטלטלו ורק לצורך התירוהו, אין להתירו כשיש לו חפץ אחר כזה שמותר להשתמש בו לאותו צורך בהיתר גמור בלי דחיית איסור. ומ"מ עיין במחצית השקל (סימן ש"ח סק"ח) דנהי דלרבה אסור מחמה לצל אפילו בכלי שמלאכתו להיתר, וכן לדידן בכלי שמלאכתו לאיסור, מ"מ דרך הערמה מותר, וא"כ ה"ה בנידו"ד, גם אם יש לו כלים אחרים נקיים כדי צורך סעודתו, דרך הערמה מותר להדיח כליו המלוכלכים מסעודתו הקודמת, עכתו"ד.

ובהשקפה ראשונה היה אפשר לומר דלא ס"ל להתוספת שבת וערוך השלחן היתר הערמה, ולכן החמירו שלא להדיח כלים כשיש לו נקיים. - אך זה אינו, דאם כן למה התירו להדיח עשר כוסות כשסגי לו בפחות מזה. וביותר דכידוע נחלקו האחרונים בדעת המג"א (סימן ש"ח סק"ח) אם מותר להערים במוקצה, המחצית השקל (הנ"ל) והמשנ"ב (סי' ש"ח סקט"ז) וערוך השלחן (סי' ש"ח סי"ד) וכף החיים (סי' ש"ח אות כ"ט) נקטו דדעת המג"א להתיר הערמה במוקצה, וכן פסק בשו"ע הרב (סי' ש"ח ס"ב). - ודעת המנחת פתים (סימן ש"ח) והגהות הגרא"מ הורוויץ (שבת קכ"ד) ותהלה לדוד (סי' ש"ח ס"ה) דהא דשרי לטלטל לצורך גופו היינו דוקא כשאי אפשר לו בלאו הכי, אבל כל שאפשר לו ואינו צריך כל כך לתשמיש זה אסור. - ומפורש דהערוך השלחן מתיר הערמה במוקצה, וא"כ אף בהדחת כלים הו"ל להתיר להערים ולהדיח אפילו ביש לו כלים אחרים נקיים.

והאמנם דלדברי הרא"ש (הנ"ל) לא כל הערמה בדרבנן שוין, מ"מ מסתבר שלהמתירים הערמה במוקצה כ"ש דיש להתיר הערמה בהדחת כלים, שכן הדחת כלים הוא כדי להשתמש בהם בשבת, משא"כ טלטול מוקצה שא"צ לו כלל לשבת.

ד) הטעם שצידדו התו"ש וערוה"ש רק להחמיר ביש לו אחרים נקיים ולא אסרו לגמרי

ובאמת כד נדייק בלשון התוספת שבת ניחזי דגם איהו ס"ל דמעיקר הדין מותר להדיח כלים מלוכלכים אפילו ביש לו אחרים, שכתב "דאם יש לו כלים אחרים נקיים טוב שלא להדיחם", ולכאורה אם ס"ל דביש לו אחרים אסור להדיח דהוי הדחה שלא לצורך, למה כתב רק טוב שלא להדיח, הלא איסור גמור הוא להדיח כלים, ועל כרחך דאף איהו ס"ל להתיר מעיקר הדין. - וכן יש לדייק מלשון הערוך השלחן שכתב "ואינו נכון להדיח", ומשמע מלשון זה שאין זה איסור. ולכאורה טעמם משום דס"ל דהערמה מותרת, אלא דא"כ צ"ב למה יש להחמיר כלל, וביותר למה בכוסות לא החמירו שכשאין צריך לכל העשרה לא ידיח את כולם.

ושוב ראיתי בשו"ת ויען יוסף (ח"א סימן קס"ז) שתמה השואל על התוספת שבת שכתב דטוב שלא להדיחם, אמאי כתב רק טוב, הלא איסור גמור הוא להדיח כלים. - ותירץ הגאב"ד פאפא זצ"ל, דכיון דכמה פעמים התירו הערמה בדרבנן י"ל דגם זה בכלל, כיון שאין איסורו אלא משום טירחא מותר להערים להשתמש מחר בכלים שהשתמש בלילה, בטענה שבכלים אלו ניחא ליה תשמישן יותר, וגם לפי הטעם שכתב רש"י (שבת קיח. ד"ה שוב) דהא דאסור

להדיח הכלים שאין משתמש בהם עוד הפעם בשבת זו, הוא משום דעושה הכנה למוצאי שבת, הנה הכנה כזה לא הוי בכלל איסור הכנה דאורייתא, כמש"כ התוס' (ביצה ב: ד"ה והיה) דאיסור הכנה דאורייתא היינו היכא דלא שייך לומר הואיל אי מקלעי אורחין חזי לי, ואפילו למאן דלית ליה הואיל, הכנה דאורייתא היינו היכא דנעשה דבר חדש, וא"כ י"ל בנידון דידן שמדיח הכלים כדי להשתמש בהם עוד בשבת, אף שמרויח עי"ז שלא יצטרך להדיח במוצאי שבת ב' כלים, אין זה אלא גרמא בעלמא, וכיון דאפילו גרם מלאכה בשבת אין בו אלא איסור דרבנן, א"כ גרם הכנה דהו"ל גרמא באיסור דרבנן מסתבר דשרי ביה הערמה, שיוכל לומר כלים אלו טובים בעיני תשמישן יותר. - ומ"מ מצד הסברא נראה לחלק, דאם כל הכלים הם לפניו במקום אחד והם מין אחד, ניכר ביותר ההערמה ואין להתיר הדחתן, אבל אם אין מונחין במקום אחד, אפשר להערים ולומר דאלו הנקיים המונחים במקום אחר אין טובים כמו אלו, כן נראה בדרך פשרה, עכ"ד.

ועדיין לא העלה ארוכה לשאלתינו, שהרי יפה הסביר הטעם שנקט התו"ש בלשון "טוב שלא להדיחם" ולא בלשון איסור, כיון שמעיקר הדין אפשר להתיר הערמה בדרך גרמא, אך אם כן למה החמירו כלל התו"ש וערוה"ש ביש לו כלים אחרים נקיים. - גם יש לעיין במה שכתב הגאב"ד פאפא זצ"ל בסוף דבריו לחלק בין אם הכלים מונחים לפניו או לא, דמסתימת דברי הפוסקים בדין הדחת כוסות משמע דיכול להדיח את כולן אפילו כשכולן לפניו.

ובקיצור עלינו לעיין מהו טעם ההיתר להדיח אפילו עשרה כוסות כשאין צריך אלא לאחת, ואם טעם ההיתר הוא משום דיכול להערים ולומר שרוצה לשתות בכוס אחר, למה ס"ל התו"ש וערוה"ש להחמיר ביש לו כלים אחרים נקיים, הלא אכתי יכול להערים ולומר בכלים אלו אני רוצה לאכול.

ה) מבאר טעם איסור הדחת כלים בשבת, והיתר הדחת כוסות

ואולי יש ליישב דהיתר הדחת כוסות הוא בגדר הותרה ולא דחויה, ולכן באין לו כוסות נקיים שהתירו לו להדיח את הכוס, ממילא כיון שהותרה הדחה הותרה לגמרי, והתירו אפילו עשר כוסות, משא"כ ביש לו כלים אחרים נקיים שלא התירו להדיח, דלא הוזקק עדיין להיתר שהרי יש לו כלים נקיים, ליכא סברא דכיון שהותרה הותרה. - ומה שכתבו התו"ש וערוה"ש רק בלשון חומרא "דטוב שלא להדיחם" ולא בלשון איסור, דעכ"פ ההדחה אינו צורך חול ממש, דסו"ס משתמש בהם בשבת, ולכן אינו בכלל איסור הדחת כלים (וכדלהלן).

וחילוק זה יוצא משו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן מ"ב) שהוסיף ידו שנית לדון אם מותר להדיח הכלים מסעודה לסעודה כשיש לו אחרים נקיים, ותלה זאת בטעם איסור הדחת כלים בשבת, דרש"י (שבת קיח. ד"ה שוב) כתב דהאיסור הוא משום הכנה דקטרח משבת לחול, וכיו"ב כתב הראב"ד (פכ"ג ה"ז) דאיסור הדחת כלים הוא משום שטורח לצורך חול. והרמב"ם (פכ"ג ה"ז) כתב הטעם משום איסור מתקן. וכתב הרב המגיד דהטעם שווה למש"כ הראב"ד משום טירחא לצורך חול, שסבר הרמב"ם שתיקון זה אינו אסור אלא מפני שהוא לצורך חול עיי"ש, ומ"מ יש הבדל בהסברא, דלהרמב"ם יש איסור בעצם משום מתקן שהוא גדר סרך מכה בפטיש, משא"כ להראב"ד דאין כאן גדר סרך מלאכה אפילו מדרבנן רק מפני הטורח, מ"מ גם הראב"ד אינו אוסר טורח רק בטורח לחול, וגם רש"י הא מיירי שם בשבת לאחר סעודה שלישית, דשוב אין מדיחין דאין ההדחה אלא לצורך חול, ומנא לן לאסור במדיח לצורך שבת אף שבעקיפין יצמח טובה לחול, מ"מ אין כוונתו רק לשבת, ויש להסביר הטעם דהיתר זה אין זה גדר דחויה אלא גדר הותרה, ור"ל דבעושה לצורך שבת סלקו לגמרי איסור קל זה דנראה כמתקן או טירחא, וכעין מאן דאמר (ביומא ו:) דאם טומאה דחויה בציבור מהדרינן אחרי כהנים טהורים, משא"כ אם הותרה עבדינן בטומאה אע"ג דאיכא טהורים אחרים, וזכר לדבר עכ"פ איכא מזה. - ומ"מ קצת טעם להחמיר איכא, כיון דאפשר בלי טורח כלל, איברא אין זה מיסוד גזירת חז"ל (שבת קיח.), ועל כן שפיר מדייק בתוספת שבת (סי' שכ"ג סק"ח) בלישניה דבכהאי גוונא שיש לו כלים אחרים טוב שלא להדיחם, ויפה כתב דבאופן זה אין זה מיסוד הגזירה, ומ"מ יש מקום להחמיר, עכ"ד מוח"ז שליט"א.

ולדבריו נמצא לפי זה דמעיקר הדין מותר להדיח כלים אפילו ביש לו כלים אחרים, שאין זה מגדר האיסור הדחת כלים, אלא שס"ל להתו"ש דטוב להחמיר עכ"פ כשאפשר בלי טורח, ורק בהדחת כוסות שאין לו נקיים וממילא טורח כבר, אמרינן דכיון שהותרה הותרה.

[**והלום** ראיתי בארחות שבת (ח"ב פכ"ב הערה רמ"ט) שהעירו על התוספת שבת שכתב דאם יש לו כלים אחרים נקיים טוב שלא להדיח כלל משום טורח, ולמד זאת מדברי האגודה המובא בסימן ש"ב דאף שמותר להציע המטות לצורך השבת, מ"מ טוב יותר להציען מערב שבת. והעירו דלכאורה אפשר שטעמו של האגודה משום כבוד השבת, כדי שיכנס לשבת כשהמיטה מוצעת, וא"כ אי אפשר להוכיח מזה לענין הדחת כלים, ע"כ.

אכן המעיין בתוספת שבת (סי' ש"ח ס"ק ע"א) יחזי דמפרש שם כוונת האגודה מש"כ לענין הצעת המטות, דטעמו שלא להטריח בשבת, ומשם יליף להדחת כלים דאם יש לו אחרים אין לעשות טירחה שאינה צריכה. - ואמנם בביאורים על התו"ש (בסימן שכ"ג הערה א') העיר דבאגודה אין שום רמז לטעם טירחא, והתו"ש (בסימן של"א סק"כ) העיד "דספר האגודה לא זכיתי לראותו מעולם", ואולי טעם האגודה שנכון להציע המטות מע"ש הוא כדי שיהא הבית מסודר ויפה לכבוד שבת, כמבואר בשו"ע (סימן רס"ב) שיסדר שולחנו ויציע המטות לכבוד שבת, ומשו"ה מוטב לעשות מע"ש, אבל אין ללמוד משם לכלים שנתלכלכו בשבת. וציין בביאורים שם לספר אהל מועד (בהל' שבת דף ל"ח) דמבואר להחמיר, שכתב בזה"ל: "מי שאין לו שלש קערות לשלש סעודות, מותר להדיח הקערות שאכל בהם, משמע בהדיא דאם יש לו קערות אחרות אסור להדיח, וכן בספר ארחות חיים משמע דיש להחמיר בקערות", עכ"ד].

ו) לדינא יש מתירים ויש אוסרים, ומ"מ להדיח מפני המיאוס לכו"ע שרי

היוצא מכל זה דשני טעמים יש באיסור הדחת כלים בשבת: - א) משום טירחא [רש"י וראב"ד]. - ב) דהרי זה כמתקן [רמב"ם]. וההפרש ביניהם, לטעם דתיקון יש בעצם ההדחה איסור שהוא גדר סרך של מכה בפטיש, משא"כ לטעם דטירחא עצם ההדחה מותרת, ואסורה רק כשהוא שלא לצורך שבת.

ונפק"מ לענין הדחת כלים לצורך שבת כשיש לו אחרים נקיים, לטעם מתקן יש מקום לאסור, משא"כ לטעם דטירחא נראה להקל, אף שבעקיפין יצמח טובה לחול, מ"מ כיון שעתיד להשתמש בכלים שמדיח ואינו טורח לצורך חול שרי, דאין זה מגזירת חז"ל שלא להדיח כלים בשבת לצורך חול.

ולמעשה העתיקו שו"ע הרב (סי' שכ"ג ס"ו) ומשנ"ב (סקס"ח) הטעם משום שטורח ומכין משבת לחול, וכאמור לפי טעם זה נראה להקל דעכ"פ הטירחא הוא לצורך שבת, ומ"מ צ"ידדו התו"ש וערוה"ש דטוב להחמיר, כיון דאפשר בלי טורח כלל.

ומסקנת שו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן ק"ל) דאם יש לו מספיק כלים נקיים, נכון שלא להדיח המלוכלכים, ושכ"כ בערוך השלחן (סי' שכ"ג ס"ז) שאם יש לו כלים או כוסות בריוח אינו נכון להדיח כלל בשבת, ושמבואר כן כבר בתו"ש. ומיהו דרך הערמה מותר להדיח גם ביש לו מספיק כלים נקיים. ואם אין לו כלים אחרים נקיים והוא זקוק להדיח, שוב מדיח גם יותר מכדי צורכו. - אך לדעת שו"ת ויען יוסף (הנ"ל אות ד') ראוי להתיר דרך הערמה, רק כשאין הכלים מונחים במקום אחד, אבל במונחים לפניו ניכר ביותר ההערמה ואין ראוי להתיר.

אמנם בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן פ') כתב דהגם שבערוך השלחן כתב להחמיר כשיש לו אחרים, מ"מ מדינא ליכא איסור, "ולפענ"ד אפילו חומרא ליכא, וכן ראינו נוהג אצל צדיקים וחסידים", עיי"ש. - וכן נקט בפשיטות בספר ברית עולם (אופה סעיף צ') דמסתימת הפוסקים נראה דאפילו אם יש לו אחרים מותר להדיח לצורך שבת, כיון שאינו טורח לצורך חול.

סוף דבר להדיח כלים מלוכלכים בשבת כשיש לו אחרים נקיים, מעיקר הדין נראה להקל, ויש נוטים להחמיר דעכ"פ טוב שלא לטרוח כלל בשבת. - ומיהו להדיח מפני המיאוס לכו"ע שרי, עיין שו"ת באר משה (ח"ו סימן פ"ב) שכתב דכשכוונתו להדיח בשבת כדי שלא יתרבו כל כך כלים במוצש"ק או במוצאי יו"ט, אסור. ומ"מ אם נתרבה כלים מלוכלכים בכיור שמאוסים עליו, ומדיח אותם כדי שלא יתרבו שם שרצים, אז שרי להדיחן ולהניחן במקומן, עיי"ש. - ואולי מטעם זה נהגו העולם להקל, כאשר העיד כבר בשבה"ל (הנ"ל אות א') דמנהג העולם להקל בזה, דבדרך כלל ריבוי כלים מאוסים בעיני אדם.

ז) ראוי שלא להדיח כלים חד פעמיים

ולענין שאלתו אם הדחת כלים חד פעמיים ג"כ בכלל ההיתר. - הנה לפי המבואר לעיל דנקטו הפוסקים דטעם איסור הדחת כלים הוא משום טירחא משבת לחול, ואשר לפי זה צידדו פוסקי זמנינו להתיר הדחת כלים כשישתמש בהם בשבת, דשוב לא מיקרי לצורך חול, נראה שאין לחלק בין סוגי הכלים אם הכלי הוא חד פעמי או כלי יקר, דסו"ס הטירחא הוא לצורך סעודת שבת.

ולדעת התוספת שבת שכתב דטוב להחמיר ביש לו אחרים נקיים, גם בזה יש להחמיר. ולדעת שו"ת ויען יוסף (הנ"ל אות ד') לא נהירא להקל בזה אפילו דרך הערמה, דדמי לכלים המונחים לפניו שמינכר דהטירחא לצורך חול.

וכל זה מצד ההלכה, אבל למעשה נראה דלא אריך למיעבד הכי, שכן בעצם השימוש בכלים חד פעמיים בשבת דנו כבר פוסקי זמנינו אם ראוי להשתמש בהם בסעודות שב"ק, דאולי יש בזה מיעוט בכבוד השבת שהרי לאורח חשוב לא משתמשים בזה. ויש שלימדו עליהם זכות, דטורח לשטוף הרבה כלים בשבת, והארכתי בזה במקו"א, וכתבתי שם דפעמים שמצטברים הרבה כלים וגורם ביטול עונג שבת, ע"י שצריך לרחוץ כמות גדולה כזו, כמו שאירע במשפחה בת חמשה עשר נפשות, שלארבע המנות יש לכל א' ארבע כלים, ובסה"כ שישים כלים לשטוף בלילה לצורך היום. והביא דברים אלו אאזמו"ר שליט"א בשו"ת משנת יוסף (ח"ה סימן ס"ד), עיי"ש באריכות. וארווחנא בזה עוד שהרי הרבה הלכות ישנם באופני שטיפת כלים בשבת, והרבה נכשלים בזה, ולא כן כאשר משתמש בכלים חד פעמיים שאז זורקן.

ובשו"ת אבן ישראל (ח"ט סימן ל') כתב בפשיטות שאין בשימוש בכלים חד פעמיים פחיתות בכבוד שבת, ואלו דבריו: בודאי מי שיש לו כח לרחוץ את הכלים בליל שבת על מחר, בודאי טוב ויפה להשתמש בכלים חשובים יותר לכבוד שב"ק. אולם כהיום הנשים חלשים וצריכים לגדל הבנים והבנות, ואין להם כח אחרי יום עבודה להכין על שבת קודש, עוד לרחוץ את הכלים על סעודת המחר, ולכן משתמשים בכלים כאלו אשר לא צריך לטרוח ולהרחיצם. וגם מש"כ מע"כ כי לא משתמשים בכלים כאלו על חתונות, זה נכון, אבל בשמחות בר מצוה ותנאים כן משתמשים בכלים אלו.

ולענין כבוד שבת, אם מכינים לאכול דגים ובשר ושאר מטעמים לכבוד שב"ק ג"כ יוצאין בזה בכבוד שבת, ואם מניחים על השלחן מפות מצויירות ג"כ יוצאין בזה בכבוד שבת, ול"צ כבוד שבת בכל דבר ודבר, והרי ביוהכ"פ מכבדין רק בכסות נקיה, וזה כבר נקרא כבוד היום, וכש"כ בשבת שאוכלין כל מיני מטעמים לכבוד שבת, ואין להכביד על הקהל.

וגם זה יציל את האדם מאיסורים, שאי אפשר להשאיר את הכלים והצלחות המלוכלכות על כל השבת, והבית מלא זבובים, וגם זה אינו כבוד שבת. - ואחרים עוברים עי"ז להכין משבת לחול ולרחוץ את הכלים, אף שאני התרתי בספרי (ח"ח סימן ל"ב) לרחוץ הכלים בשבת מדין הואיל ומקלעי אורחים, בודאי מי שזהיר בזה יותר טוב, עכ"ד, ואכמ"ל בזה.

אבל אם מדיח כלי סעודה חד פעמיים, שוב חוזר טענת המחמירים להשתמש בכלים רגילים דווקא, דשוב אינו מרויח כלום בזה שמשתמש בכלים חד פעמיים. ואולי בכלים יקרים קל יותר, ומ"מ נראה דלא יאות למיעבד הכי, והכל לפי הענין.

- ב -

הדחת כלי אוכל ע"י נכרי בבית חולים

ומה שנשאלתי עוד מידידי הנ"ל בעל "גם אני אודך" שליט"א, האם מותר להדיח בבית חולים כלים על ידי נכרי מטעמי היגיינה שלא ידבקו בהם חיידקים, באופן שלא ישתמשו בהם עוד בשבת.

נפסק בשו"ע (סי' שכ"ג ס"ו): מדיחים כלים לצורך היום, כגון שנשאר לו עדיין סעודה לאכול, אבל לאחר סעודה שלישית אין מדיחין, וכלי שתיה מדיחין כל היום, שכל היום ראוי לשתיה. וטעם האיסור ביאר בשו"ע הרב (שם ס"ו) "מפני שטורח ומכין משבת לחול", וכ"כ המשנ"ב (סקס"ח) משמיה דתפארת שמואל דהאיסור משום טורח.

ולפי זה דהאיסור הוא רק משום טורח והכנה משבת לחול, נראה כמה צדדי היתר בזה. תחילה הרי בנידון דידן הדחת הכלים אינן לצורך הכנה לחול, אלא לצורך היגיינה שלא ידבקו בהם חיידקים [ועיין כעין זה בספר אות חיים ושלום (סימן רס"ו סק"ב) לענין קינוח האיזמל בשבת אחר המילה, אם שייך בזה איסור הכנה משבת לחול].

וידועים דברי שו"ת מהרש"ג (ח"א סימן ס"א) ביסוד איסור הכנה משבת לחול, וז"ל: דוקא באם כוונת העושה להרויח הזמן שלא יצטרך לעשות בימי החול כמו שהוא גבי הצעת המטות, דלעולם היה לו להציע המטה במוצאי ש"ק קודם השינה, ורק יען שבשבת הוא פנוי רוצה הוא לעשות דבר זה בשבת כדי להרויח הטירחא או הזמן במוצ"ש, זה הוא דאסור דהוי מכין משבת על חול, היינו להרויח הטירחא או הזמן בחול, וכן כה"ג בהדחת הכלים בשבת כדי שלא יצטרך לטרוח בהדחתם בחול זה הוי הכנה שאסרו חז"ל וכו' [והרי אם רוצה להציע המטות או להדיח כלים בשבת בשביל שהבית נאה יותר אם המטות מוצעות בה והכלים מודחים בה, כי הם קישוט להבית, אזי באמת מותר להדיח ולהציע גם בשבת], אבל במקום שאם לא יעשה הדבר בש"ק אזי לא יוכל לעשות אותה כלל, נמצא שאין כונת העושה להחליף עבודת יום חול בעבודת ש"ק, בכה"ג לא גזרו חז"ל כלל לאסור, שהרי אינו ניכר כלל שהוא מחליף ועושה עבודה של חול בש"ק, יעוי"ש באריכות נפלאה.

ועל פי דבריו יש להתיר מתרי טעמי, א' מצד היגיינה שהיא צורך היום, ואם לא יעשה בשבת שוב לא יוכלו לתקן זאת. ב' הדחת כלים לצורך קישוט הבית שרי, וכל שכן בבית חולים שהכלים רבים, ויש בזה משום כבוד הבריות, מצד טינוף וריח שיכול לגרום, ומובא בספר פני שבת (ח"א ע' פ"א) בשם הגאון בעל באר משה זצ"ל דמותר לרחוץ כלים כדי שלא יהיה ריח רע בבית, דהוי צורך שבת. וכ"כ ערוך השלחן (סי' ש"ב סי"ג) וקצוה"ש (סי' קי"ז ס"ט) וארחות חיים (ספינקא, סי' תמ"ד בהגהת מהרש"ם) דלהציע מטות לנוי הבית שרי בשבת.

ואפילו נחלוק על יסוד המהרש"ג [עיין שו"ת נשמת שבת (ח"ד סימן שפ"ב) שהאריך לדחות יסוד זה, ובשו"ת מהרש"ג (סוף ח"א) האריך המהדיר ליישב כל התמיהות, ועיין שו"ת עטרת משה (או"ח ח"א סימן ק"ה) שמיישב את המהרש"ג, ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן כ"ד) שסמך על המהרש"ג למעשה, וכ"ה בשש"כ (פכ"ח ספ"ג) ושו"ת שבט הקהתי (ח"ב סימן קמ"ד), עיי"ש], הרי כפי הנתבאר איסור ההדחה הוא משום טורח, וא"כ פשוט להיתר, שהרי דברים האסורים בשבת משום טירחא מותר לומר לנכרי לעשותם, דאיסור טירחא לא שייך אלא בישראל ולא בנכרי.

ומטעם זה התיר בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן רכ"ג) לצוות לנכרי לשטוף כלים בשבת, דאיסור טירחא שייך רק בישראל, עיי"ש. ואם כי בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סימן מ"ב אות ז') העלה שאין להתיר שטיפת כלים ע"י נכרי בשבת, מ"מ מסתבר כשו"ת תשובות והנהגות, וכ"ה בשש"כ (פל"א ס"ט). - וידוע מה שכתב בכלכלת שבת (דיני אמירה לעכו"ם סעיף ז' אות ה') "כל דבר שמחלוקת בין הפוסקים, די"א דאפילו שבות אינו, מותר לומר לעובד כוכבים לעשותו, ולכן מותר לומר לו לכבד הבית במכבדת". ולכן בנידו"ד יש להקל, ובפרט לפי המבואר בשו"ע (סי' שי"ט סקי"ח) ומשנ"ב (סקס"ב) דבמקום הפסד יש להתיר טירחא והכנה משבת לחול ע"י א"י.

ובספר מעדני שמואל על הל' פסח (סימן קט"ו סק"ו) העתיק מה שכתב הפמ"ג (א"א ריש סימן תמ"ד) דבחל ערב פסח בשבת אין לסדר המטות וכלים לצורך יו"ט עד הלילה, משום דאין שבת מכין ליו"ט. והעיר דלפי מה שכתב הפמ"ג (א"א ריש סימן תק"ג) דהכנה על ידי עכו"ם כיון שהוא דבר שאינו מלאכה יש לומר דשרי, עיי"ש, א"כ ה"ה בסידור המטות והכלים בשבת שחל בערב פסח לצורך הלילה, יש לומר דשרי על ידי עכו"ם. וכן העיר גם בדעת תורה (סימן תמ"ד סעיף א') דיש להקל לסדר ע"י עכו"ם, ואף שהפמ"ג כתב רק כמסופק כדרכו הטוב, מ"מ מסתבר להקל, עיי"ש. וזהו סעד לדברינו להקל ע"י נכרי בדבר שאסור רק משום טירחא.

ועיין משנ"ב (סי' רנ"ד סקמ"ג) שנחלקו המג"א והא"ר האם מותר לרדות יותר מג' סעודות כשלא יאכל מהן בשבת, וכמו כן נחלקו (עיין משנ"ב סי' שכ"א סקכ"א) בנזכר בשבת שיש לו בשר, שאם לא ידיחו בשבת יעברו ג' ימים מהשחיטה ויאסר בבישול, דהמג"א מחמיר בשניהם, והא"ר (סימן ש"ח סק"ע) מקיל. [וע"ע א"ר (סימן תע"ג) דבערב פסח שחל בשבת מותר להשרות החזרת במים לצורך הלילה, ותמה עליו בספר ארחות חיים (ספינקא) דהוי מכין משבת ליום טוב, ואולם לדברי המהרש"ג יומתק קצת דברי הא"ר].

ומשמע לכאורה דהא"ר נקט כסברת המהרש"ג, ועיין תוספת שבת ותהלה לדוד (סימן רנ"ד) וערוה"ש (שם סי"ז) דנקטו כהא"ר. ועכ"פ גם להמג"א במקום הפסד רשאי לרדות מהתנור ע"י נכרי, וכמו כן קצב המוכר לאחרים יכול למלוח ע"י אינו יהודי, דבודאי יש בזה הפסד גדול, עיי"ש. הרי דאע"פ שהישראל עצמו אסור לרדות או למלוח הבשר, מ"מ ע"י אינו יהודי שרי במקום הפסד, הרי דאיסור הכנה ע"י גוי קיל טפי.

עוד סברא להיתר יש לומר, דיתכן שיבואו עוד חולים שיזדקקו לכלים, ומפורש בתוספתא (שבת פי"ג) שמדיחין עשרה כוסות שאם ירצה ישתה באחד מהן, הרי שאין צורך שודאי יצטרך בו לאורך היום, אלא כל שיש אפשרות שיצטרך לו בו ביום מותר. והביאו בשעה"צ (סימן ש"ב סקכ"ב) דמציעין עשר מטות שאם ירצה מיסב באחת מהן. וכ"כ במג"א (סי' שכ"ג סק"ח) בשם הרוקח, דאפילו עשר כוסות מדיחין שאם יצטרך באחד שותה, וה"ה שמציעין י' מטות. - והיות ושכיח שבאים עוד אנשים שצריכים להכלים, הרי זה מתיר לרחוץ את כל הכלים.

אהרן ליברמן - ראש כולל "אור עמרם" ומח"ס "משנת אהרן" - בני ברק

לכבוד מערכת הגליון הנפלא "אליבא דהלכתא", כרכא דכולא ביה.

בענין מה שכבר זכיתי לפרסם ע"ג גליונכם אודות דברי החזו"א שיש בשימוש בחשמל בשבת משום חילול השם, ודנתי בדבריו לאיזה חלק מהחלקים המבוארים ברמב"ם בספר המצוות בלאו דלא תחללו את שם קדשי כיון החזו"א. וכתבתי שם דנראה יותר דשייך לחלק השלישי, שגם בדבר שאין בו איסור מצד עצמו, מ"מ כיון שבעיני ההמון הוא כעבירה יש בדבר איסור. אך הקשיתי שם שלכאורה מבואר שרק לאדם הידוע במעלה ובטוב יש איסור כזה, ומנין להטילו על הכלל.

וכתבתי דיש לדון מהו החילול השם שבאדם חשוב, האם מה שלומדים ממנו לבזות הנהגות טובות (ושכן משמע לשון הבמ"ח בפתיחתו בלאו דחילול השם שכ': "כדי שלא יהיה מצות ה' כהפקר"), או מצד מה שכבוד הת"ח נפגע בדבר - במה שמרננין אחריו, וכלשון הרמב"ם ביסוה"ת שם: "יש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות **דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם**". וכצד זה כן נראה מסוף דברי הרמב"ם שם שכתב לאידך גיסא שאם כל מעשי הת"ח נאים ומתוקנים, הרי מקדש את השם, וז"ל: "עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאוים למעשיו הרי זה קידש את ה', ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר", ומשמע שקידוש השם הוא בעצם הפאר שנותנין לת"ח, ולא מצד מה שלומדים ממעשיו לטוב. וע"ע בלשון הירא"ם בסי' ש"מ: "ואם הוא לומד תורה צריך שישמור עצמו מן הכיעור ומן הדומה לו שלא יבא לידי חשד, שלא יאמרו עליו דבר רע, ואם לא עשה כן מחלל את השם".

ונראה שנפק"מ יש בדבר לענין שיעור החשיבות של האדם, שאם החילול השם הוא במה שמרננין אחרי הת"ח יתכן שדווקא באדם שהוא גדול בתורה ומפורסם בחסידות שייך חילול השם ברינון אחריו. אבל אם הוא מצד מה שילמדו ממנו, הרי שגם באדם פחות מכך יש חשש שילמדו להקל.

ומ"מ נראה דיתכן שגם לפי הצד הראשון תלוי ביחס למי החילול השם, שיתכן שבעיני גוי כל א' מישראל מחלל את השם בהנהגתו, וכן מבואר בסמ"ג ל"ת ב' וז"ל: "ואני דרשתי לגליות ישראל כי [אותם] המשקרים לגוים וגונבים להם הם בכלל מחללי השם, שגורמים שיאמרו הגוים אין תורה לישראל, ואומר (צפניה ג, יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית", עכ"ל.

ומבואר שבעיני הגוים כל אחד מישראל מחלל את השם, ואולי זו גם כונת החזו"א כאן שכל אחד מציבור היראים, עלול לעבור על לאו דחילול השם בהנהגתו, בעיני מי שאינו שומר תומ"צ.

שניתי פרק זה משום ראיה גדולה שמצאתי חבר גדול לדברי הסמ"ג בזה, והוא מדברי הרוקח בהלכות יום הכפורים שלו, שכתב שם בסי' רי"ז וז"ל: בפ' בתרא דיומא שאל ר' מתיא בן חרש את ר' אלעזר בן עזריה ברומי, שמעתי ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש, אלו שלשה הם, ותשובה עם כל אחד ואחד, עבר אדם על מצות עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו מיד. עבר על לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויום הכפור מכפר שנא' כי ביום הזה יכפר. עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין, שנא' ופקדתי בשבט פשעם. אבל מי שיש בו חילול השם אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק, אלא כולם תולין ומיתה ממרקת, שנא' אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. חילול השם שתלמידי חכמים חוטאין וחבריו בושים משמועתו, או **ישראל חוטא שהנכרים אומרים יהודים עושים כרשעים, או חסיד שגגב או עושה עבירות**, עכ"ל. והם הם הדברים דמחשיב היהודים, ובעיניו כל יהודי הוא נציג של התורה.

ויתכן שזו כוונת רבנו בחיי ויקרא פרק כ"ה וז"ל: חמור גזל העכו"ם מגזל ישראל מפני חילול ה', עד כאן. וטעם הדבר, כי הגוזל לישראל חבירו אינו קורא תגר, ואינו נותן דופי באמונת ישראל, אבל הגוזל את העכו"ם קורא תגר ונותן דופי באמונת

ישראל ובתורת משה, והרי זה מחלל את ה'. ואמנם יתכן לפרש דבריו בענין אחר, כפי שנראה קצת המשך דבריו וז"ל: מצורף לזה תמצא שהתפלל שלמה ע"ה להקב"ה, כי כשיבא ישראל להתפלל בבית שבנה לשמו שיתן לו שאלתו כפי מה שידע שראוי לכך, זהו שאמר (מלכים א' ח, לט) "אשר תדע את לבבו", ואם יבא הנכרי שם להתפלל שיתן לו שאלתו על כל פנים, זהו שאמר (מלכים א' ח, מג) "ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי", כלומר בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו, והטעם לפי שהישראל אינו קורא תגר, והנכרי קורא תגר", עכ"ל. וצריך להתיישב בכונת דבריו.

מרדכי רוטנברג - קרית יובל

לכבוד מערכת הגליון המקיף לבירורי הלכה ומנהג, זה שמו הטוב אשר יקראוהו "אליבא דהלכתא" שע"י הישיבה הקדושה חברת אהבת שלום בעיה"ק ירושלים, גליון ס"ד האיר אל עבר פני, וכקודמיו גם הוא מלא כל טוב כברכת ה' בירורי הלכה ומנהג רב הכמות ורב האיכות, ברוך ה' רואים בחוש את מאמר הנביא עמוס (ח', י"א) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה', ובשבת (קל"ח ע"ב) אמרו דבר ה' זו הלכה. עתה באתי לנגוע בכמה נקודות בעזה"י ובישועתו.

הקדמת מאכל בהמה קודם מאכל אדם בשבת

בשו"ע (סי' קס"ז סעי' ו') אם שח בין ברכת המוציא לאכילה צריך לחזור, אא"כ היתה השיחה בדברים מענין דברים שמברכין עליו וכו', וכגון תנו מאכל לבהמתי וכיו"ב.

הפוסקים דנו אם האיסור לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו הוא קיים גם בשבת וימים טובים, עיין שו"ת נחלת אב"י (סימן ע"ט), כתב סופר (סימן ל"ב), דברי ישראל וועלץ (ח"ג סימנים ק"ב ק"ד), וס' משנה הלכות קליין (ח"ד סי' כ"ד כ"ה וח"ז סי' מ' מ"א), וע"ע שו"ת דברי שלום מזרחי (ח"ב סימן ל"א).

והנה יש מהם שכתבו דבסעודות שבת א"צ להקדים הבהמה לפני האדם, ולפי זה יוצא דבשבת אם אמר תנו מאכל לבהמתי צריך לחזור ולברך, מפני דלא הפסיק כדין כיון דלא היה לו להפסיק, ולפי"ז נדבר בס"ד בכמה הערות, א. בקובץ נזר התורה (תשרי תשס"ד עמוד ק"צ) הקשה הה"כ משלהי כתובות (קי"ב ע"א) אכלו שליש ונתנו לפני בהמתן שליש, דקשה איך אכלו קודם שנתנו לפני בהמתן, ותירץ ע"פ שיטה זו דבשבת א"צ להקדים הבהמה, וא"כ ה"ה בפירות ארץ ישראל שיש מצוה באכילתן, ואם כי הפריז על המדה לומר דבפירות ארץ ישראל א"צ להקדים בהמה לאדם, מ"מ כתב שם עוד תי' אחרים טובים.

ואני אומר דהפריז על המדה, דא"כ השו"ע היה לו לומר דבפת עשויה מחיטי א"י אם אמר תנו מאכל לבהמתי אזי צריך לחזור על ברכת המוציא, והגאון רבי שלמה בן שמעון שליט"א מפה ב"ב (בקובץ שבט תשס"ד עמוד רמ"ב) כתב לתרץ קושיא זו עפ"ד העקרי הד"ט, הובא בס' אברהם אזכור למהר"א פלאג'י, דכשהמאכל מוכן לפניהם מותר להקדים אכילת אדם לבהמה, אך כשאינו מוכן יש להקדים הבהמה לאדם, ולפי"ז י"ל דמאכלם היה מוכן, ולכן הקדימו אכילתן לאכילת בהמתן. אלא שגם ע"ז קשה, דפרט כ"כ חשוב היה לשו"ע לציינו, וצ"ע. ויש ליישב.

ב. אכן קושיא אחרת אני מיישב עם דין זה (דבשבת א"צ להקדים הבהמה), והיא משה"ק הרב אורח נאמן אויערבאך (סי' קס"ז אות ט"ל) על לשון המשנה בשבת "מצילין ג"ס הראוי לאדם לאדם, הראוי לבהמה לבהמה", וזה ג"כ הלשון שנקט שו"ע (סי' של"ד סעי' א'), והקשה הלא אסור לאכול קודם שיתן לבהמתו, וע"י"ש מה שתירץ, אמנם אם נאמר כהפוסקים דבשבת מקדים אדם אכילתו לאכילת הבהמה, אתי לשון המשנה שפיר, ודו"ק.

שמע ברכת הגפן מפי המקדש וכיו"ב, ומחוסר ידיעתו בדינים לא ידע אם יוכל ג"כ לטעום מהיין על סמך ברכה זו, ושאל לחבירו אם דיבורו מהוה הפסק

מה הדין באחד ששמע ברכת בורא פה"ג מפי המקדש, או בכוס של ברהמ"ז וכיו"ב, ולא ידע אם כשרוצה לטעום מהיין צריך לברך שוב או יוצא בברכת המקדש (מחוסר ידיעה), ושאל את זה שלידו אם צריך לברך או לא, האם דיבורו זה מהוה הפסק בין הברכה לטעימה, או דילמא לא גרע מגביל לתורא דהוי לצורך, גם כאן הוי לצורך [ואין לומר דא"כ מעיקרא לא נתכוין לצאת יד"ח, כיון דסו"ס נתכוין להכלל בהקידוש או בזימון וסגי בהכי].

ולכאורה י"ל באמר תנו מאכל לבהמתי, ויצאו החוצה וראו שמתה פרתו, אין לומר דהוי הפסק כיון דהוא לא ידע וחשב שבהמתו עודנה חיה, וכדין עבד דלצורך הפסיק.

מאידך יש לשאול על הנחה זו, דיש שני מקומות בביאור הלכה דרואים דאע"פ שהוא חשב דכדין עבד, כיון דלמעשה היתה כאן טעות, טעות זאת מראה הפסק. זה יצא ראשונה, בביה"ל סי' רח"צ על דינא דאין מברכין על הנר שלא שבת ממלאכת עבירה, כתב: עיין משנ"ב דאפילו בדיעבד לא יצא, והוא מהמג"א, וכתב בחידושי רע"א דצריך לחזור ולברך בפה"ג לטעימה, ע"כ. מבואר ברעק"א דאע"פ שהוא חשב דכדין עשה, כיון דלמעשה היתה כאן טעות, טעות זאת מהוה הפסק בין ברכת בפה"ג לטעימה.

ועוד רואים זאת בביאור הלכה בהלכות מגילה (סי' תר"צ ד"ה הקורא למפרע) בדין הקורא את המגילה למפרע לא יצא, כ' הביה"ל: ונראה דצריך נמי לחזור ולברך היכי שהתחיל תיכף אחר הברכה לקרוא שלא מראש המגילה, דנתבטלה ברכתו, כדין שאר הפסק בין הברכה לתחלת המצוה, ע"כ [ועי"ע משנ"ב וביה"ל סו"ס תכ"ב לענין הקורא הלל למפרע לא יצא אם חוזר ומברך].

אלא שיש לחלק בין טעה בדין לטעה במציאות, דגבי טעה בדין י"ל דטענתו מהוה הפסק שהיה לו ללמוד הדין ואח"כ לעשות מעשה, גבי מגילה היה לו לדעת דאין קורין את המגילה למפרע, ואין יוצאין יד"ח כה"ג, וכן גבי נר שלא שבת ממלאכת עבירה היה לו לידע דאין מברכין על נר כזה במוצאי שבתות, ולא גריעי הללו מאחד שלא ידע דאין לדבר בין ברכה לטעימה או בין ברכה למצוה, ושח בנתיים, דדיבורו ודאי מהוה הפסק וחוזר ומברך, וכמו"כ אלו אין חסרון ידיעתם מונע את ההפסק. משא"כ בתנו מאכל לבהמתי ויצאו ומצאו שמתה פרתו, הוא כדין עבד, ולא היה שוגג מצד חסרון ידיעת הדין, אלא דאת המציאות לא ידע, וכה"ג לא הוי הפסק דמיקרי כדין עבד.

ולפי"ז באותו ששמע ברכת בפה"ג מפי המקדש או המזמן, ושח בינתיים, לשאול אם צריך לברך על הטעימה או לא הוי טעות בדין, דמהוה הפסק כמו בקורא מגילה למפרע, ומברך על נר שלא שבת, דפסק הביאוה"ל דהוי הפסק וחוזר ומברך.

ולאור זאת יש לומר עוד דמי שבירך על מאכל מסויים, והיה מסופק אחר שבירך אם ברכתו תופסת או אינה תופסת, כגון שבירך על סוג פרי מסויים ברכת בורא פרי העץ, ואחר שסיים לברך קודם שיאכל עלה בלבו ספק אולי פרי זה ברכתו 'האדמה', וממילא אין ברכתו תופסת ושאל את זולתו, אין לומר בכה"ג דהוי שח לצורך כיון דבטעות בדין לא אמרינן כן, מפני דהיה לו לברר הדין ואח"כ לברך.

והנה בטור הלשון ואם שח בדברים בטלים צריך לחזור ולברך, ומיהו שח בצרכי סעודה כמו וכו' (כאן מונה ג' דוגמאות הנזכרות בברכות מ' ע"א) לא חשיב הפסק, דחשיבי צרכי סעודה.

הנה ממש"כ 'דברים בטלים' נוכל לומר דמי שמברר את הדין לא הוי דברים בטלים, אלא צורך האכילה ממש, ומאידך ממה שהולך ומונה הג' דוגמאות הנזכרות בש"ס, ומסיים דהני חשיבי צרכי סעודה, מזה י"ל דדוקא הללו.

וראיתי בב"ח שגם הוא מדייק לשון הטור, ומסיק דכל דהוי צורך סעודה כל שהוא לא חשיב הפסק, ואפילו אמר תנו מאכל לפלוני לא הוי הפסק אע"פ דאינו עני, ואע"פ דלא מיירי בפרוסת המוציא, וכתב דכן הוא גם לדעת השו"ע, ע"ש (עיין שעה"צ סי' קס"ז אות ל"ז).

ולפי זה לכאורה יוצא דאין חילוק, וגם בטעה בדין או מברר הדין לא הוי הפסק, דיש בזה צורך סעודה, ולא גרע מתנו מאכל לפלוני דאינו צורך סעודתו כלל.

מאידך הביאוה"ל כתב בשני מקומות הנ"ל דטעה בדין הוי הפסק, והוא עצמו פסק בסי' קס"ז דתנו מאכל לפלוני אפילו אינו עני לא הוי הפסק, והנראה דאע"פ כן טועה בדין או אינו מברר הדין קודם הברכה גרע טפי, ובכל אלו לא נכנסים בהגדרה של צורך סעודה, כי בין ברכה לאכילה אינו הזמן לברר את הדין, ומעיקרא הברכה צריכה להיות נכונה, אם מצד החפץ שעליו באה הברכה, אם מצד המברך שברור לו שהוא מברך ברכה נכונה.

אלא שיש לצרף כאן דעת הרמ"א (סי' קס"ז ס"ו) דאם טעם הבוצע תו לא הוי השיחה הפסק, וכ"פ בגו"ר, עיין עיקרי הד"ט (ס"ט אות ה'), ולכן לא יברך שוב וגם לא יטעם, אלא או ישמע מאחר או יצא ואז יתחייב שוב.

בענין מה שמקפידין שהאשה לא תטעם מיין של הבדלה, ובענין שפיכת יין לארץ בהבדלה

באליבא דהלכתא (גליון ס"ד עמ' ק"ז) כתב בזה הרה"ג ר"מ חליוה, ואמרתי אשנה פרק זה בס"ד, וזה החלי: המג"א (סי' רצ"ו סק"ד) כתב וז"ל: "נהגו הנשים שלא לשתות מכוס של הבדלה, ועיין הטעם בשל"ה", עכ"ל. ובשל"ה (שבת פרק תורה אור ד"ה ומברך) כתב הטעם משום חטא עץ הדעת, שחוה הכשילה לאדם הראשון, ועץ הדעת למ"ד גפן היה, עי"ש.

בספר מקור חיים [להגאון רבי יאיר חיים בכרך צז"ל בעל חוות יאיר] עורר בדבר מעניין, שנשאר יין בכוס ומתקנים אותו ומחזירין אותו לבקבוק, ולשבת אחרת שוב מקדשין עליו, ונמצא שהאשה שותה משיורי הבדלה, וכתב שאין לחוש ע"ז, ובלא"ה יש כאן סברא, דכיון דמתוקן הוא לענין שיוכלין לקדש עליו מעתה, א"כ בטל ממנו שם הבדלה, ואין חשש אם תשתה ממנו אשה. בשבה"ל (סי' ע"ד) כתב שכוס של הבדלה בעה"ב שותה כולו, ואין רגילין להטעים ממנו לאחרים, והעתיקו במגן אברהם סק"ד, וכן מובא מנהג זה בספר "סדר היום" לרבי משה בן מכיר בן דורו של הבית יוסף, וז"ל: יש נוהגין שהמבדיל שותה כל הכוס, ואינו נותן ממנו לאנשי הבית, וכתב ע"ז: ולא שמעתי בו טעם, ואולי יש איזה סוד בענין. ורבינו הגר"ח פלאג'י בספרו כף החיים (סימן ל"א אות ל"ה) כתב בזה טעם לפי"ד השל"ה הנ"ל דאשה לא תטעם מצד שהחטיאה לאדם בעץ הדעת, אם כן אם רק האשה לבדה לא תטעם יש בזה בושה וכלימה, לכן הנהיגו שכולם לא ישתו, ורק המבדיל בין קודש לחול על הכוס הוא לבדו טועם, וכתב ע"ז שב ואל תעשה עדיף, ע"כ. ובילדותי הייתי מסתופף בצילו של מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, וזכורני במוצאי שבתות שהיו כולם טועמים מכוס ההבדלה.

וראה בספר מטה משה [אות תק"ט] דהמנהג להטעים לבני הבית. ודרך חידה י"ל היכן מצינו בהבדלה שגם הנשים טועמות, וגם הנוהגין שלא להטעים לשאר בני הבית כן מטעימים להם בהבדלה זו. והתשובה ע"ז במוצאי שבת שחל בליל יו"ט, כגון ערב יו"ט שחל בשבת, שעושין יקנה"ז, אז גם הנשים וגם כל בני הבית טועמיה חיים זכו.

ועוד ראיתי להגרא"ח נאה בקצות השולחן (סי' צ"ז סק"ג) שכ' וז"ל: ומיהו אם נזדמן שהבדילו על כוס ברהמ"ז, פשוט דרשות להם לשתות, דהוי כוס של ברכה ג"כ, שמפורש בגמ' ברכות נ"א ומשגרו במתנה לאנשי ביתו, עכ"ל. ולפי"ז יש לנו תשובה נוספת. ואפ"ל דבר שלישי אם הבדילו על שכר, דאז אין הטעם דעץ הדעת, ועיין לקמן ששללנו זה.

והנה איתא בפדר"א (פרק כ' והובא בברכ"י להחיד"א) בזה"ל: רבי אליעזר אומר לאחר ששותה אדם כוס של הבדלה מצוה להטיל מעט מים בכוס של הבדלה ושותה, כדי לחבב את המצות, ומה שישאר בכוס מן המים מעבירו ע"ג עיניו, למה, משום שאמרו חכמים שיורי מצוה מעכבין את הפורענות, ועי"ש עוד בפדר"א בענין הבדלה.

וכתב בביאור הרד"ל על הפדר"א דהיינו ששוטף שיורי טיפות יין שבכוס ושותהו, וזה נקרא חיבוב מצוה, ומה שמעביר אח"כ ע"ג עיניו זה משום שאמרו חכמים שיורי מצוה מעכבין את הפורענות, וציין דבטור סי' רצ"ט הביא בשם רב עמרם להיפך דשתיית המים משום דשיירי מצוה מעכבין הפורענות, ומה שנותן ע"ג עיניו זה משום חיבוב מצוה, ע"כ. וכן העתיק ברמ"א כהטור דרוחצין בו העינים משום חיבוב מצוה. ונלענ"ד דמדברי הפדר"א הנזכר יצאו שני המנהגים הנ"ל, א. דאין האשה טועמת מכוס של הבדלה. ב. דאין מטעימין לבני הבית, רק המבדיל לבדו שותה כל הכוס.

דמלשון הפדר"א נראה שכך היו עושין שהמבדיל שותה כל הכוס כולו, ולא עוד אלא שמוסיף עליו מים, וגם אלה חלקם שותה, וחלקם מזלף על עיניו. ואולי מזה יצא לעולם דבעה"ב שמבדיל שותה כל הכוס כולו, וכמנהג שהביאו השבה"ל והסדר היום כנ"ל, ואפשר דמזה יצא שאין נותנין לאשה, דאפשר שאחד ראה ברבו ששותה כל הכוס ואינו נותן לאשתו, וחשב שיש ענין שלא להטעים לנשים, והוא לא ידע דהענין הוא שהמבדיל ישתה כל הכוס, ואין חילוק בין נשים או שאר בני הבית, וכל זה אני אומר דרך אפשר בלבד.

ולפי"ז הוא מקור גדול, כי לשון הפדר"א מורה ובא דכל זה עושה המבדיל בעצמו ולא זולתו, וא"כ מבואר דהוא שותהו כולו והוא מוסיף מים ושותה אותם וכו'.

לאור הנ"ל יוצא דאם המקור הוא הפדר"א הנ"ל, א"כ מי שלא מקפיד בלא"ה לשתות כל הכוס כולו עד תומו, א"כ אין חסרון במה שיטעמו שאר בני הבית ואף הנשים, כיון דכל הענין שישתהו כולו ויוסיף עליו מים וכו' לחיבוב מצוה וכו', ושמעתי שהגר"ש משאש זצוק"ל היה מחייך על המנהג שלא ישתו הנשים מכוס של הבדלה, והיה אומר שישתו. ודברינו הנ"ל הם סיוע לשיטתו, והכל בדרך אפשר. והנה יש לדקדק בטעם השל"ה דהא דאין הנשים טועמות מכוס הבדלה משום חטא עץ הדעת, דלפי זה לעולם לא תשתה האשה יין, וא"כ איך המנהג דמכוס של קידוש וכיו"ב כן הם טועמות.

ואולי י"ל בדוחק דכיון דכל מהות הטעימה לעולם אינה מן הדין אלא לחיבוב מצוה בלבד, לכן בכה"ג דהוא מזכיר חטא עץ הדעת אין חביבות בכיו"ב, ומה שבכל זאת טועמות בקידוש כדי שיוכלו לשתות שאר משקין מבלי שיצטרכו לבעיא דברכת שהכל, וזה מצוי בסעודות ולא בהבדלה.

ואולי עוד י"ל דעושין דברים לסימן טוב בתחילת השבוע, כמו שהביא הרמ"א הנ"ל דשופכין מן היין על הארץ, כמ"ש כל בית שאין נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה (וגם אומרים פסוקים של ברכה במוצאי שבת). מצד זה י"ל דדוקא במוצאי שבת אינו לסימן טוב שתזכיר האשה את החטא שלה (שהיתה הגורם בו), וק"ל. [וראה עוד טעם למה שאין האשה טועמת, בס' טעמי המנהגים אות ת"ז].

והנה ברמ"א כתב עוד דשופכין מן הכוס ומכבין בו הנר, וידוע המנהג שיש נוהגין להריח האבוקה אחר שכיבוה ביין ההבדלה, והגרא"ח נאה בס' קצות השולחן (סי' צ"ז סק"ז) כתב שראה להגאון שדי חמד זצוק"ל שעשה כן להריח האבוקה הנכבית בשיורי יין ההבדלה, והיה דרכו אחר שהריח לומר אח בקול גדול, עד שכל העומדים שם היו שוחקין משמחה זיע"א, עכ"ל. וראה עוד בזה בסידור היעב"ץ.

ובענין ד' הרמ"א הנ"ל ששופכין מיין ההבדלה על הארץ לסימן טוב, בספר באר שבע (תמיד כ"ז:) קרא תגר על מנהג זה, וכתב דהטעם שכל בית שלא נשפך בו וכו' הוא טעם חלוש, וסו"ד מסיק שיש בזה ביזוי אוכלין, והמג"א הביאו וכתב דיש למעט בשפיכת היין, ועל מעט אין להקפיד. ועיין פמ"ג (א"א סק"ג) דפחות מרביעית הוא מועט. ודע דהשלטי גבורים על המרדכי (ברכות פרק אלו דברים) הביא מדרש רבה (בראשית) בזה"ל: "כל מיא דלא משתפך ביה יינא כמיא במוצאי שבת לית ביה ברכה", הרי דהמדרש מדבר מפורשות על מוצאי שבת, אמנם בבאר שבע הנ"ל כתב דאין להאמין דיש מדרש כזה, ברם חוץ מהטעם הנ"ל מצינו עוד טעם למנהג זה, דהמג"א הביא בשם המט"מ דיש טעם לשפיכה זו ע"פ הקבלה, וכן ציין להשל"ה והגהות יש נוחלין, וטעם זה שכתב ע"פ הקבלה מבואר במט"מ (סי' תק"ד) כי היין עולה שבעים, הם השרים החיצוניים מצד ישמעאל ועשו, ואנו שופכין היין לארץ להכניע ולהחליש ולהתיש כוחם, ע"כ. והמחזיק ברכה ציטט את המט"מ בזה"ל: "דיש בזה סוד כמו מים אחרונים".

ולמעשה כ' המחב"ר הנ"ל וז"ל: "ועתה בדורינו בהרבה מקומות כמעט נתבטל מנהג זה לשפוך, דיצאו עליו עוררין", עכ"ל. והנה בכנה"ג בהגהות הטור (סי' רצ"ט) מביא בזה"ל: שמעתי שהרב המקובל האלהי כמהר"ר יצחק אשכנזי לוריא ז"ל היה אומר שכפי הקבלה אסור לשפוך מיין ההבדלה, עכ"ל. אמנם הכנה"ג מעיד ע"ע שהוא כן נהג לשפוך, וכמו שהביא השלטי גבורים, ושכן נהגו גדולים.

הרי דהמט"מ אומר מחד דיש ענין ע"פ הסוד דווקא לשפוך, ומאידך הכנה"ג מביא דהאריז"ל אומר דע"פ הסוד אין לשפוך מכוס של הבדלה. ולייישר ההדורים אפשר לומר דיש הבדל בין שפיכה תוך הברכה לשפיכה אח"כ, דשפיכה תוך הברכה כמו שכתב הרמ"א שמוזג על גדותיו ועי"כ נשפך, שפיר דמי, אבל אחר שהבדיל על כוס זה אזי אין לשפוך, דכיון דנתקדש יין זה בהבדלה אין לזלזל בו, ואדרבה משום חיבוב מצוה יש לשתותו כולו, ולדקדק בו כנ"ל. ואולי לדעת האר"י בכלל יש למוזגו על גדותיו קודם הברכה לגמרי בשעה שאומר הפסוקים, וכלשון המט"מ, וכמו שכתב ג"כ ביש נוחלין הנ"ל (אות ל"ח), ועיין פרישה (סי' רצ"ו ס"ק י"ז), ובזה מיעטנו במחלוקת, וגם הרוצה לנהוג ע"פ הסוד יוכל לקיים ד' הרמ"א הנזכרים.

נחזור לענין טעימת אשה מכוס של הבדלה, דהקשינו לעיל לטעם השל"ה שהוא מפני חטא עץ הדעת, א"כ לעולם לא תשתה יין, ועי"ש מה שכתבנו. והנה אח"כ דברתי בענין זה עם ידידי הרה"ג הבקי טובא רבי מרדכי חיים שליט"א [עורך הגליון 'פנינים'], והוא בטובו הפנה אותי לכמה וכמה ספרים שכתבו בענין זה, זה יצא ראשונה בס' המטעמים הנד"מ [הוצאת בלוטניק - עמוד קע"ג] הביא משם ס' דברי צדיקים דאשה לא טועמת מכוס של הבדלה, מפני דנתקן להבדיל על הכוס במוצאי שבתות כדי לכפר על חטא עץ הדעת שגפן היה, ולכן האשה שגרמה לחטא זה לא תטעם ממנו. ולפי"ז הדבר ברור שכ"ז בהבדלה שניתקנה לכפר חטא עץ הדעת, שבזה דייקא לא תטעם האשה כי היא הנותנת, ולא יהיה הסניגור (הבא לכפר) קטיגור ח"ו.

והנה עם הדברים הללו נפשט אצלי ספק אחד, מה יהיה כשמבדילים במוצ"ש על שכר, ובפרט במוצאי פסח שכתב הרמ"א ס"ב דעדיף להבדיל על שכר משום שאז הוא חביב, אחר שנאסר שבעה ימים, האם בכה"ג תטעם האשה או לא, דלכאורה אם אינו עשוי מענבים א"כ אין כאן זכרון החטא. אמנם עם הדברים הנ"ל שמהות כוס של הבדלה לכפר על החטא, א"כ כבר אין לדקדק אם זה יין או שכר, מכל מקום לא תטעם האשה דהטעם קיים, והבן.

ועוד א"ל הרב הנ"ל דהגאון ליקוטי חבר בן חיים [תלמיד מרנא החת"ס, נדפס בילקוט מפרשים בסוף שו"ע הדרת קודש] כתב הטעם דאשה לא תטעם, כדי שלא ילמדו להבדיל לעצמן, כנזכר ברמ"א סוף הסימן עי"י"ש.

ועוד הביא מס' אלף כתב [אות קמ"ב] משם הרה"ק ר"מ הלברשטאם משינווא, שהגיד בשם מהרי"ל שבאם משקה לב"ב מכוס של הבדלה, מריבה באה עליו. וכן הזהיר בס' דברי יחזקאל עניני שבת [עמוד ע"ו]. ובס' מגן אבות - מנהגי באבוב [עמודים תק"א תק"ב תקי"ב] כתב שמנהג באבוב לא ליתן לנשים לטעום מכוס של הבדלה, ובשום פנים אין הנשים מבדילות לעצמן, רק האלמנה מוצאת לעצמה בית לשמוע בו הבדלה כל מוצ"ש. ובס' מבואו ועד צאתו [עמ' תנ"ז] הביא מלקוטי תורה החדש להמגיד הקדוש מטשרנוביל זיע"א, דהזהיר דכל אדם ישמור עצמו לא לשתות מכוס הבדלה של חבירו, דמזה באה שנאת איש לרעהו ח"ו. ע"כ מהגאון בעל ה'פנינים' רבי מרדכי חיים מירושלים הי"ו. וכצינה רצון יעטרהו אכי"ר.

ועי"ע בס' חיי אברהם למהר"א כלפון מח"ס מעשה צדיקים אות רמ"ב, ועם הלשון שכתב שם: "ולפי שנתכוונה להבדיל מאדם הראשון ע"י היין" - משם השל"ה, השאלה מתיישבת, דכיון דהיה לה כוונת הבדלה בחטא זה, לא יזכר עונה על מעשה הבדלה מעתה, דזה יזכיר זה, ודי בזה.

ובס' מטעמים הנ"ל הביא עוד טעם ארוך ומפולפל בהא דמונעין אשה מטעימת כוס של הבדלה, ויש כמה קושיות בדבריו, וכנראה כתב כן רק דרך חידוד בלבד. ושני הטעמים שלו העתיק אותם הגאון רבי ראובן בן דוד זיע"א בספרו היקר "מלתא בטעמא" חלק ב' עמוד נ"ו.

ולגבי מנהג מרוקו בזה, הנה ידידי הגר"מ דלויה שליט"א בספרו "זוכר ברית אבות" (שהוא מנהגי ק"ק מראכש בעיקר) כותב בעמ' 83 'הנשים אינן טועמות מכוס של הבדלה', ובמקורות למטה מביא מספר נוהג בחכמה להגאון רבי יוסף בן נאיים זצ"ל (מחבר שו"ת שארית הצאן ד"כ, ספר כל חדש וצאן יוסף, מלכי רבנן ועוד) עמוד נ"ב, ומספר קרית חנה דוד (לגאון רבי דוד הכהן סקלי זצ"ל) ח"ב אור"ח סימן ל"ז, וכן מספר זה השולחן (לגאון רבי אליהו גיג' זצ"ל, ספר זה מביא מנהגי אלג'יר) סימן פ"ט ס"ד.

רבינו הבא"ח בדברו על עניני ההבדלה (בספר בא"ח שנה שניה פ' ויצא) לא הזכיר ענין זה כלל דהאשה לא תטעם מכוס של הבדלה, ואדרבה בסעיף כ"ב הוא כותב דאע"ג דאיכא פלוגתא בענין הבדלה לנשים, קי"ל להלכה דנשים יכולות להבדיל לעצמן, ולא עוד אלא גם מי שיצא יד"ח הבדלה יכול להבדיל להם להוציאן ידי חובתן, כאשר העלה הגאון חיד"א זלה"ה, ומסיים: "ומיהו נראה לי דאם האשה יודעת לברך, טוב שתברך ותבדיל לעצמה, דאין הנשים בני סמכא לשמוע הברכה מתחלתה ועד סוף מפי המבדיל".

והנה סיום זה הוא תמוה מאד משני פנים, א. לא ראינו ולא שמענו מעולם שהנשים בדווקא יבדילו לעצמן, אע"פ שיש איש שיבדיל להן, ואדרבה כדי לצאת מסלע המחלוקת אם אשה חייבת בהבדלה או לא ודאי עדיף שתשמע מפי האיש.

ב. אם אין הנשים בני סמכא לשמוע הברכה מפי המבדיל מתחילתה ועד סופה, אם כן כ"ש שאינם בני סמכא לשמוע ברכת הקידוש של ליל שבת שהיא ארוכה יותר, וא"כ למה בקידוש של שבת לא כתב שיקדשו לעצמן.

והנראה פשוט שאין כוונת הבא"ח באופן כללי שהאשה תבדיל לעצמה ולא תשמע מפי איש, דא"כ קשה בתרתי כנ"ל, רק כוונתו היא על המקרה שדיבר בסמוך היכא דהאיש כבר יצא יד"ח בהבדלה שעשה, או ששמע וכעת הוא בא להבדיל פעם שנית אך ורק כדי להוציא את האשה שלא שמעה הבדלה, דבמקרה כזה אנחנו אומרים כיון דאין הנשים בני סמכא לשמוע ברכת הבדלה כולה ולכוין, א"כ

למה לו ליכנס בספק ברכה לבטלה, כיון דכל מה שעושה הבדלה הוא בשבילה בלבד (דהוא כבר יצא יד"ח), ואולי לא תתן דעתה, ונמצא שבירך לבטלה, לכן תבדיל לעצמה, אבל במקרה שיש איש שעושה להוציא עצמו או גבר אחר זולתו, בזה בודאי עדיף שהאשה תשמע שם ולא תבדיל לעצמה, כיון די"א דאינה חייבת. אלא שלפי"ז יש לדקדק דכמו כן היה לו לרבינו הבא"ח להמליץ בליל שבת דאם האיש כבר עשה קידוש, ועתה באה אשתו וכיו"ב, דעדיף שתקדש בעצמה, כיון דאין הנשים בני סמכא לשמוע ברכה ארוכה ולכוין בכולה. וע"ז יש להשיב פשוט, דרק בהבדלה אומרים כן מפני דבהבדלה יש מחלוקת אם בכלל אשה חייבת בה או לא, ובצירוף דאין הנשים בני סמכא וכו' לכן אנו אומרים שתבדיל לעצמה, אבל בקידוש ליל שבת שהיא ודאי חייבת בו, בזה אין אנו ממליצים דהאשה תקדש לעצמה, אלא יקדש לה בעלה להוציאה ידי חובתה, ומכל מקום מחובת אזהרה לא יצא להזהיר אותה שתתן דעתה על ברכת הקידוש מתחילה ועד סוף, ויאמר לה אני איני מקדש שוב אלא בשבילך, תני דעתך שתצאי יד"ח קידוש, וגם שלא תגרמי לי ח"ו ברכה לבטלה.

[בעיקר דין זה אם יכול אדם שיצא יד"ח קידוש, לקדש למי שעדיין לא יצא יד"ח, עיין שו"ע סי' רע"ג סעי' ד' שכתב דכל זה דווקא כשאין השומעים יודעים לקדש בעצמם. אמנם הרבה אחרונים וביניהם הפר"ח בסי' תקפ"ה וארצות החיים סבירא להו דאף לכתחילה יכול להוציא (אע"פ שיצא) את מי שיודע לקדש בעצמו, ועיין משנ"ב וביאוה"ל שם, ואכמ"ל].

בכל אופן ממהלך דברי הגרי"ח בס' בא"ח נראה דלא חש למנהג זה שאשה לא תשתה מכוס של הבדלה וכנ"ל. אמנם אפשר לחלק ולומר דיש קפידא מיוחדת שלא תשתה משיורי כוס בעלה או המבדיל דווקא, וכפה"נ מלשון כמה ספרים הנז' לעיל, אמנם אם מבדלת בעצמה ושותה מכוס שלה אין קפידא זו.

וע"ע משנ"ב (ס"ק ל"ה) דגם לדעת המג"א דנשים לא טועמות מכוס של הבדלה, כשאין לה ממי לצאת חובת הבדלה אז בעל כרחה תבדיל לעצמה ותשתה, כדי שלא לבטל ממצות הבדלה, והנה המשנ"ב לא נחת לחילוק זה (לומר דכל הקפידא דווקא שלא תטעום משיורי המבדיל, אבל כששותה מכוס שלה אין קפידא וכנ"ל), רק דס"ל דהא דאין טועמת להמג"א הוא ענין חשוב ואינו דין, ולכן כשאין מי שיוציאנה בע"כ צריכה להבדיל בעצמה.

שו"ר שגם הגאון נשמת שבת (סי' תקמ"ט) כתב לחלק כנ"ל וששתי על דבריו, וז"ל: עוד נראה דהשלה"ק לא דיבר רק כשאיש מבדיל, שלא להטעים מכוס של ברכה להנשים, אבל לא דיבר כלל מאשה המבדלת בעצמה שאז בודאי אין שום סרך קפידא בדבר, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, עכ"ל.

ועוד כתב שם (בסי' תקמ"ד) לדבר פשוט דאם מבדילין על שכר אזי אין קפידא שהאשה תטעם, ע"כ. אמנם לפי"ד עליונים למעלה יש סברא להיפך. ועוד רצה לחדש שם דכל הקפידא בנשים שהגיעו לכלל דם נדות, ודווקא כאלה שיש להן בעל, עי"ש. ובתוך דבריו ראיתי שהביא מהגרי"ח זאנענפלד זצוק"ל (שו"ת סי' ק"ה) טעם נוסף במניעת נשים משתיית כוס של הבדלה, עפ"ד המג"א (סי' רצ"ט ס"ק ט"ו) דנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה כל מוצאי שבת (ומקורו מספר 'אבודרהם'), דלפי"ז יש לומר דעל כן אינן טועמות, להראות שנמשך אצלהן שבת יותר, ע"כ. וכתב הנשמת שבת דלפי"ז דווקא כשמבדילין במוצ"ש, אבל אם באו להבדיל ביום א' ואילך אין קפידא שיטעמו, דבטל הטעם הזה.

[ובנשמת שבת שם ציין להמחזור ויטרי דהמנהג כן להטעים לנשים משיורי הבדלה, וכנראה ט"ס נפל בדבריו, כי גמרתי חיפוש מחיפוש בס' מחזור ויטרי עניני מוצאי שבת, ולא ראיתי שיכתוב כנ"ל, רק אדרבה מבואר בדבריו דמנהגו כמו שלמדנו בפדר"א פרק כ', עיין לעיל, דבהבדלה שותין כל הכוס כולו, ומוסיפין עליו מים ושותין אותם, ומזלפין מהם על העינים, ע"כ. והרוצה לקיים מנהג זה צריך להבדיל על כוס קטנה שיוכל בנקל לשתותה כולה. ושמעתי דיש נוהגין כן להביא על ההבדלה גביע קטן מן הרגיל, וזה כדי לשתותו כולו כהמחזור ויטרי הנ"ל שמקורו בפדר"א הנ"ל].

ולסיום לגבי שיחת הבריות שאומרים "כי אשה שתשתה מיין של הבדלה יצמח לה זקן", ראה מעשה איש (ח"ה עמ' צ"ג) דשאלו ע"ז להחזו"א, ואמר שיש בזה טעות, וצ"ל דמי שיש לו זקן - היינו גבר, הוא ישתה מן ההבדלה.

ידעתי בני ידעתי כי עוד אפשר למצוא ציצים ופרחים בנושא זה, אבל כבר יצאתי מגדרי מספיק, וכעת עמד קנה במקומו.

בענין שטיפת כלים כשיש לו כלים חד פעמיים

מה ששאל ידידי הרה"ג ר' גמליאל הכהן רבינוביץ הי"ו (אליבא דהלכתא גליון ס"ד עמוד ק"ו) מה עדיף, האם לשטוף כלים לצורך הסעודה הבאה, או להשתמש בכלים חד פעמיים משובחים (כשיש לו).

הנה כל מה שאסור לשטוף כלים אם אין לו צורך בהם עוד, כגון אחר סעודה שלישית וכיו"ב, מבואר במשנ"ב (סי' שכ"ג ס"ק כ"ח) "דאם יודע שלא יצטרך לכלים אלו אסור להדיחן משום טורח", ועוד מבואר במשנ"ב לפני כן דאפילו צריך לכוס אחת בלבד יכול לשטוף עשר כוסות, דהואיל וכל אחת מכוסות אלו ראויה היא לו, לכן התירו לו לרחוץ כולן, וכן יכול להציע י' מיטות אע"פ שאין צריך אלא למטה אחת בלבד. ומקור דין זה במג"א בשם ספר הרוקח (כפי שציין בשעה"צ אות כ"ב), וא"כ יש לומר תרתי, אם מעוניין להשתמש בכלים הזכוכית וכיו"ב שפיר יכול לשוטפן, דהוי לצורך, ואין כאן טורח לחנם. וא"ת הלא יש לו כלים חד פעמיים משובחים, מ"מ כיון שהוא נצרך לכלים ראינו שיכול להכין אפילו יותר מהמצטרך. אלא שיש לדחות נימוק זה, דכל מה שהתיר הרוקח לשטוף י' כוסות אפילו א"צ רק אחד, היינו כשאין לו כוס שטוף, אבל אם יש לו כבר כוס שטוף שוב אין לו היתר לשטוף, וממילא אי אפשר להוסיף עוד כלים, דרק היכא דיש היתר מוסיפים עליו, והבן (אם כי יש לפלפל בזה עוד).

ולמעשה נראה כנ"ל דאם חפץ בכלי הזכוכית יכול לשוטפן, ולא הוי טורח. (ול"ד לדברי האגודה, דהתם שוין ביופיין).

ומ"מ נראה דבמקום אורחים מרובים ויש לו כלים משובחים חד פעמיים, למעט בטורח ביום השבת ודאי עדיף, ויעסוק בתורת אלהים חיים, וגם נשים שבלא"ה לא ילמדו, כבוד שבת הוא שלא יהיו ידיהם טרודות טובא במלאכת הנקיון, כנלענ"ד.

עוד בענין זה א. יש לשאול, דהנה המשנ"ב (ס"ק כ"ט) כתב אם ברור לו ששוב לא ישתה במשך יום השבת אסור לו להדיח שום כוס, וצ"ע מאי שנא זה מ' כוסות וכבר הדיח כוס אחת, איך ממשיך ומדיח עוד כוסות כשברור לו שבהם לא ישתמש בשבת, ומה הסברא של היתר זה. ב. יש להעיר דלדעת הרמב"ם דיש בנקיון כלי משום מתקן (שבת פכ"ז ה"ז), ובכסמ"ם כ' דגם הרמב"ם לא נתכוין אלא דתיקון זה לא אסור אלא מפני שהוא צורך חול, ולפי"ז י"ל בי' כוסות שישטוף רק אחת, דהשאר הוו צורך חול ודאי, ולהרמב"ם לכאורה אין היתר זה דהרוקח, וצ"ע מנין להמשנ"ב דיע"א דהשו"ע לא קאי בשיטת הרמב"ם, שהרי כתב דכל האיסור הוא טורח בלבד, ולא הזכיר ענין מתקן. ואולי כוונתו דאיסור מתקן לצורך חול קרינן ליה 'טורח', אלא שא"כ לדעת השו"ע אין היתר די' כוסות, והוא לא חילק ואמר דאין היתר זה לדעת השו"ע, וצ"ע.

בברכת התורה
אברהם דבדה - בני ברק

למע"כ מערכת "אליבא דהלכתא" בעיה"ק ירושלים תובב"א, שלו' וברכה וכט"ס.

בריש מילין הנני בהודאה עמוקה על גליון ס"ד, כרכא דכולי' ביה, וכך לימדנו הגה"ק רבי יעקב אביחצירא זלה"ה זיע"א (דהיום [אור לכ' טבת] יומא דהילולא דיליה) בספרו אלף בינה (מהדורת תשמ"ח לפ"ק, עמוד קכ"ד) וזל"ק: "נדבות פי רצה נא ה' ומשפטיך למדני", בא כאן לומר טעם אחר שבשבילו ראוי לגלות לו ההלכה כראוי, והוא דחובה על כל הלומד תורה ללמדה לאחרים, ולא ימנע מללמד לאחרים מה שהוא יודע, כי על המונע תורה מללמדה לאחרים נאמר "מונע בר יקבוהו לאום" (משלי י"א, כ"ו), ונאמר אל תמנע טוב מבעליו (משלי ג', כ"ז), ונקרא צר עין, ויצא מכלל זרע ישראל הנקראים נדיבי עמים, ושנינו במתניתין על שלא רצו ללמד על מעשה הכתב "ושם רשעים ירקב" (משלי י', ז' - יומא ל"ח ע"א), דאדם הכשר וחרד לדבר ה' צריך שיהיה וותרן בממונו וותרן בתורתו משום אהבתו יתברך, ולא יהיה צר עין בשום דבר, וכשיהיה וותרן בתורתו ומלמדה לאחרים בעין טובה, גם הוא הדבר אשר יקשה בעיניו מן השמים ישגיחו עליו בעין טובה, ויורוהו דרך האמת, מדה כנגד מדה, הוא לא מנע מללמד לאחרים האמת, גם הוא מן השמים לא ימנעו ממנו האמת, עכ"ל, וע"ש בהמשך דברי קדשו. ועמ"ש ידי"נ גיסי הרה"ג החו"ב ר"מ פינטו שליט"א בהקדמתו לספרו פרי משה לבאר דברי ס' חסידים (סימן תק"ל) דכתב וז"ל: וכל מי שגילה לו הקב"ה דבר ואינו כותבה ויכול לכתוב, הרי גוזל שגילה לו, כי לא גילו לו אלא לכתוב וכו', ומבואר דעיקר מאי דמגלה לן השי"ת חידו"ת הוא בכדי לכתבן, וביאר זה עפמ"ש הגרש"ש ז"ל בהקדמתו לשערי יושר יעוי"ש, ודמתבאר דזיכוי הרבים אינו מעלה גרידא, אלא דהיא תכלית חיינו ומגמתינו, ולשם זה מגלה לן הקב"ה חידו"ת כדי לכתבן ולהפיצן חוצה, ע"ש בכל דבריו באורך נפלא ודפח"ח.

הא למדנו מן האמור דהסייעתא דשמיא לזכות לאליבא דהלכתא כראוי תלויה היא במידת נדיבות הלב דיש לו לאדם בהפצת מעיינותיו חוצה, מה גם שפרסום חידו"ת בבמה תורנית רחבה שכזו מחייב לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא הדק היטב היטב הדק, עד שיהיו הדברים מחווורין כשמלה, חמרא למרי' עמלי התורה רבנן ותלמידהון על טוב עינם בהפצת מעיינותיהם חוצה, וטיבותא לשקי' שרי המשקים המגישים לן תמידין כסדרן מיינה של תורה, ובזכותם שותים אנו מעסיס יין הרקח דכרמי תורתינו הק', הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה, כה לחי.

בהא דאם מוכרי הדגים מייקרין השער נכון לתקן שלא יקנו דגים איזה שבתות

בספר מרפסין איגרי (עניני שבת, עמוד ס"א) הקשו דהנה במשנ"ב (סימן רמ"ב סק"ב) כתב דאם מוכרי הדגים מייקרין השער, נכון לתקן שלא יקנו דגים איזה שבתות עד שיעמוד השער על מקומו, ע"ש. וצ"ע, הא דביצה (ט"ז ע"א) אי' כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכיפורים חוץ מהוצאת שבתות וכו', שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו, ולפי"ז קשיא מה בכך דמשלם מחיר יקר לכבוד שבת, הלא אמרו דאם הוסיף מוסיפין לו. ועיין שם דתירצו זה בד' אנפין. ובעניותין חשבתי ליישב בזה באופן נוסף, דהנה בפמ"ג (סי' רמ"ב) כתב דלא אשכחן דיש לאכול דגים בש"ק לא מדאורייתא ולא מדרבנן, ע"ש. וכפי זה אפשר דהריבויא בהוצאות שבת היינו על מה דמוכרח לו לאכול בשבת, וכגון ג' סעודות דבעי לקנות יין וחלות הוא זה דחשיב הוצאות שבת דמחוייב הוא בהא, אולם הא דדגים העולים ביוקר רב אילו לא יאכלם הלא יוכל שפיר למצוא בשוקא מטעמים כבשר ועופות ושאר מגדנות שיוכל לענג בהו את השבת, ולזה אין מוכרח שיחשב זה כהוצאות שבת, ודוק.

עוד יש ליישב בזה, דמצינו בכ"מ שחז"ל וז' טובי העיר גדרו גדר ועמדו בפרץ למען לא יעשקו המוכרים את הציבור, על כן אף שזה פשיטא דעבדינן כן ומשום תקנת השוק, ובספר מרפסין איגרי הנזכר הביאו מרא"א פחה שליט"א דכתב דיש לחוש שהגוים יפקיעו מחיריהם גם בשאר מצוות החביבות לישראל וכגון ד' מינים, סכך לסוכה, ועוד כהנה, וסיים שם "שבהן לא הובטח שאם הוסיף מוסיפין לו", עיי"ש.

אולם במח"כ לא ידעתי מנ"ל דד' מינים וסכך לסוכה לא הוו בכלל שאם הוסיף מוסיפין לו, הא בביצה (שם) זכרו להדיא בהאי כללא הוצאת יו"ט, ולפום פשט' אף ד' מינים וסכך לסוכה הוו בכלל הוצאות יו"ט, וכי גרעו משאר דברים (ועיין בספר בגדי שבת לידי"נ ר"א אפשטיין שליט"א (בהנדמ"ח, עמוד ע' פרק כ' וכ"א) דמשמע מדברי מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דבגדי שבת הוו בכלל הוצאות שבת, ע"ש ודוק).

תוספת שבת

בגליון ס"ד הרחבנו בעזה"י בענינא דתוספת שבת, והנני מוסיף בזה עתה איזה גרגירין, עיין בספר קדושת השבת אוצרות יעקב ליקוטים מהגה"ק ציס"ע רבי יעקב אביחצירא זלה"ה זיע"א, דמייתו דכתב בספרו גנזי המלך (תה"ת נ"ג) וזל"ק: בראשית ראשי תיבות בעוד יום רב תקבל אור שבת, לרמוז דצריך אדם להיות זריז וזהיר לקבל השבת בעוד היום גדול כדי לקבל אור תוספת שבת, וכמו שמצינו חסידים הראשונים שהיו אומרים בואו ונצא לקראת שבת מלכתא, עכ"ל, וע"ש מאי דהוסיף בזה. ובסו"ד כתב וזל"ק: ובפרט צריך להקדים יפה שעה אחת קודם לקבלו מבעוד יום, הן עוד היום גדול וזה תיקון גדול לבעל תשובה, ולפיכך בא הרמז בראשי תיבות בראשית כאמור, עכ"ל, וע"ש היטב. ועוד הביאו שם מספרו הק' מחשף הלבן (פרשת עקב עה"פ ארץ חטה ושעורה וגו') דרמז מילין יקירין בהאי ענינא, ע"ש. ועיין מ"ש בספר מאור ושמש להגה"ק רבי קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין זלה"ה (חלק שבת ומועדים, עמוד א') מה שכתב לפרש עה"פ וירא אלקים את כל אשר עשה וגו', ואליבי' דפירש"י שם, ע"ש באורך.

ובס"ד הראוני עתה בספר מעין השבוע להאי ספרא רבא ויקירא רש"מ הכהן ולך שליט"א (בראשית עמוד תקנ"ב) עובדא נפלאה בהגה"ק רבי יוסף המערבי זלה"ה זיע"א מתלמידי האר"י הק', וז"ל: לפי המסורת נפטר הצדיק ביום שישי בשעה ארבע אחר הצהרים, כשעה לפני כניסת השבת ביקשו אנשי החברה קדישא לדחות את ההלויה ליום ראשון, פנה רב העיר אל הנפטר ואמר האם יספיקו להביאך למנוחת עולמים לפני כניסת השבת, ונענע בראשו, היה שם עשיר אחד שהיתה לו כברת ארץ בסמוך לעיר, נענה ואמר בית הקברות מרוחק הוא, אם ברצונכם קברוהו בחלקת האדמה שברשותי, ההצעה התקבלה, ובתוך מחצית השעה נערכה הקבורה, לאחריה ערמו על הקבר אבנים רבות לציון המקום, ואמרו לאחר השבת נשוב ונקים מצבה ואהל כנהוג בקברי צדיקים וגאונים. בלילה, ליל שבת, הופיע הנפטר לרב העיר בחלומו, ופניו זוהרים כזוהר הרקיע, אמר: תודה לך שעסקת בקבורתי בו ביום, ודע לך כי איני רוצה במצבה בנויה על קברי, גל האבנים שההמוניים ערמו בחפזון מאימת השבת המתקרבת חשוב בעיני יותר מכל, ומבקש אני שזו תהיה מצבתי עדי עד, למען ידעו הכל כמה חשובה שמירת השבת, וכמה יקר הוא חפזון שנחפזים כדי שלא לחללה חלילה, עכ"ל, וע"ש.

וע"ע בענינא דתוספת שבת בספר שערי אורה עה"ת להגאון הגדול רבי מאיר צבי ברגמן שליט"א (חלק א', פרשת בהעלותך ד"ה והנראה עוד), ובספר שפע חיים מכתבי תורה מהגה"ק מהרי"י הלברשטאם זלה"ה מצאנז קלויזנבורג (חלק א', עמוד ל"ו), ע"ש. וע"ע מ"ש בספר תורת הזימון להג"ר צבי ורשנר שליט"א (סימן מ"ו) באורך נפלא בזה, ועיין בספר דרכי הלכה להג"ר חיים שמרלר שליט"א (הלכות שבת, סימן רס"א סק"ב). ועיין בשו"ת שרידי אש להגרי"י ווינברג זלה"ה (חאו"ח סימן כ"ז) מש"כ בגדר תוספת שבת, דאמנם לקודש יש זמן, אך מצות תוספת שבת הוי למעלה מן הזמן, ע"ש בדבריו.

ושו"ר בספר ברכת משה להגר"מ דרוק שליט"א (סימן ט"ז) דמייתי משו"ת מהר"ם אלאשקר זלה"ה (סימן צ"ו) דמייתי ממהר"א בן הרמב"ם ז"ל דכתב וז"ל: דצריך להזהר ולפרוש ממלאכה שעה מועט לפני ביה"ש, כמו שנזהרים מאכילת חמץ בשעה השישית, עכ"ל. ועיי"ש בברכת משה לבאר בדבריו, ע"ש (בברכת משה מציין שהעתיק דברי שו"ת מהר"ם אלאשקר ז"ל מספר מנחת כהן במבוא השמש מאמר ראשון פ"א, ע"ש, אמנם בעיינ' בשו"ת מהר"מ אלאשקר ז"ל מצאתי מעט שינוי בלישני' דהר"א ז"ל בן הרמב"ם ז"ל, עיין שם).

תפלת מנחה בער"ש לאחר שקיבל שבת ליחיד ולציבור

בגליון ס"ג הבאנו בין השיטין עובדא דהוי בידי"נ המופלג רבי ידידיה קושניר שליט"א, דקיבל שבת ונזכר שטרם התפלל מנחה, ושאל זה להגה"צ רא"י מרקוס זלה"ה, והשיבו דישאל על הקבלת שבת בפני ג' אנשים ויתפלל מנחה, עיי"ש. והנה עתה מצאתי בספר קובץ תשובות לרבינו רשכבה"ג מרן הגרי"ש אלישיב זלה"ה זיע"א (חלק ד' סימן כ') דדן בהא, וכתב וז"ל: ציבור שקיבלו עליהם את השבת, אף שהיחיד נגרר אחר הרוב לענין מלאכה, אבל לענין תפילה יכול להתפלל תפילת חול [אם עוד היום גדול] מחוץ לבית הכנסת, יחיד שקיבל עליו את השבת אינו יכול להתפלל תפילת חול, אלא יתפלל ערבית שתים, עיין אורח חיים סימן רס"ג סעיף ט"ו ובמשנה ברורה ס"ק ס' וביאור הלכה שם, עכלה"ק. ועמ"ש בענין קבלו הקהל שבת בספר כתב משה להגרי"א פלדמן (חאו"ח סימן ח'), ע"ש.

והרה"ג ר"מ קרן-איינהורן שליט"א הראני מרגניתא טבא בספר ברית עולם הלכות שבת למורינו הגה"צ רבי בנימין יהושע זילבר זלה"ה (עמוד ז', קבלת שבת וביה"ש אות ו') וז"ל: אם איחר להתפלל מנחה באופן שלא יגמר התפילה לפני שקיעת החמה, לא יבטל מצות תוספת שבת וקודם מנחה יקבל עליו בפה כנ"ל [משמרת שלום, ע"פ דברי הגרש"ז שבאמירת ברכו מקבל עליו עצומו של יום, לפיכך אינו יכול להתפלל מנחה, משא"כ בתוס' שבת שאינו מקבל עליו רק תוס' שבת, ושהסכים עמו הגדול ממינסק, וגם יש לי עוד סמוכין לזה ואכ"מ, ואפשר לסמוך ע"ז דלא מצאנו בפוסקים להיפך רק בהדלקת הנרות ובאמירת ברכו, ועיין משנ"ב סי' רס"א סקכ"ח], עכ"ל. וע"ש בהמשך פרטים נוספים בזה (ולענין מאי דכתיבנא באמר מזמור שיר ליום השבת אי שרי לי' להתפלל מנחה, עיין א"ר אות ל"ה דמספק"ל, וי"ל"ע).

שו"ר בגליון אליבא דהלכתא (גליון מ"ז) במדור שי"ח הלכה דנשאל בהא בכו"כ פרטים, ואין הז"ג להרחיב בזה, עיין ספר אשי ישראל (עמוד תשנ"א) בתשובות מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א וספר דולה ומשקה (עמוד קמ"ו) ובמ"ש באורך שם, ואכמ"ל. ועמ"ש בזה הרי"ח הלוי בירנבוים שליט"א בגליון הנזכר (עמוד ע"ג אות ב'), ועמש"כ הט"ז או"ח סימן רנ"ו (סק"ב) באורך עצום, ומ"ש בזה הגר"ש אנגלנדר שליט"א בקובץ קרא עלי מועד לזכר הב' אביאל טסה ז"ל (עמוד מ"ט), ע"ש. ועמ"ש הגרי"ש זיכרמן שליט"א בדברי הט"ז הנ"ל בקובץ תורני מבקשי תורה תשנ"ד לפ"ק (עמודים שצ"ד ושצ"ה) ע"ש. ובשו"ת חכם צבי (שלהי סי' י"א) מסיק דא"א לבטל קבלת שבת בשום אופן, ע"ש.

וע"ע מאי דהאריך בדיני קבלת שבת הג"ר משה יוסף בוצקובסקי שליט"א בספר חידו"ת וכתבתם (תש"ס, עמוד צ"ב ואילך), והלום איקלע גבן ספר טוב ימים להגאון רבי יהונתן ישעיה טוביה פרלמן שליט"א, וראיתי לו (חלק ב' עמוד נ"ח) דהאריך בהאי מילתא, ומייתי מספר דודאי השדה להגר"ד הקשר זלה"ה (סימן א') דהעלה דמי שנתאחר ביום שישי יקבל עליו תוספת, ואח"כ יתפלל מנחה, וציין דכן הורה מרן רבינו הגרי"ש אלישיב זלה"ה, וע"ש דהאריך בזה טובא, וכתב דכן מתפרש ממאי דמייתינן לעיל מס' ברית עולם להגה"צ רב"י זילבר זלה"ה. אולם מש"כ משם מרן הגריש"א זלה"ה, צ"ע מספר קובץ תשובות למרן זלה"ה דנקיטנא לעיל דמשמע דאם קיבל שבת אינו יכול להתפלל של חול, אלא יתפלל ערבית שתים, וצ"ע.

ועתה שאלתי זה מקמי' מו"ר הגאון האדיר רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, ואמר לי דאצלהם בב"היכנ"ס מתפללים עשרים רגעים קודם השקיעה, כך שגומרין מנחה אחר השקיעה, ולכך מנהגו לומר לפני שמונה עשרה "בואי כלה שבת מלכתא", ומחשב בדעתו שמכוון לתוספת שבת על דעת שיוכל להתפלל מנחה. והג"ר אי"ש קניבסקי שליט"א ציין לן לעיוני בשונה הלכות (סי' רס"ג סי"ז) דאפילו קיבל שבת מבעו"י יתפלל ערבית שתיים [ועיין היטב בשו"ת רבבות אפרים חלק א' (סימן קפ"ז) מ"ש מהגרעק"א ז"ל וס' בני ציון, דפליגי אי אפשר להתנות דאחר שיענה ברכו יתפלל מנחה, וכ"ז בציבור, אך ביחיד משמע דס"ל להרבבו"א להלכתא דיתפלל ערבית שתיים, ע"ש וע"ש ברבבו"א סי' של"ה].

הדלקת נר שבת על כל אחד ואחד מבני הבית והמסתעף

בגליון ס' כתבנו משו"ת שארית יהודה ומעוד מרבותינו דאין מקור להמנהג דמדליקין נר שבת על כ"א מבני הבית, זולת מנהג דנהגו עלמא, ע"ש בדברינו בס"ד, אמנם עתה י"ל ספר מנחת אשר על המועדים להגאון רבי אשר וייס שליט"א, ומצאתי לו דכתב (חנוכה, סימן ה' סק"ה) וז"ל: "ובראבי"ה כתב דמנהג להדליק נרות שבת כמנין אנשי הבית כמו המהדרין בחנוכה", עכ"ל. והרי הוא מקור נאמן למנהגן דישראל, אמנם לעת עתה טרם עלה בידי לבדוק את מקורו דהראבי"ה, וכשדברתי בהא עם הגאון רבי אשר וייס שליט"א גאב"ד דרכי תורה ובעמח"ס מנחת אשר, אמר לי שגם בעיניו הי' תמיה מזה שנים שמנהג ישראל נפוץ כ"כ אינו מוזכר בשו"מ, וכששאלתיו למקור הראבי"ה דמייתי, אמר לי שנדיר שבספרו לא יציין מקור לזה, אולם כן הי' בזכרונו באותו הזמן, ודוק. וע"ע בספר דרכי הלכה להג"ר חיים שמרלר שליט"א הלכות שבת (סימן רס"ג) מ"ש בזה.

ועיין עוד בספר כבוד השבת בדיני הדה"נ דשבת ויו"ט להג"ר יוסף דוד וינגרטן שליט"א (עמוד ק"ד ואילך) מאי דהאריך במנהגי מנין הנרות, וע"ש בסוה"ס בקונטרס נר ליוסף (אות ב'). עוד רגע קט אציין איזה ציונים בעניני הדה"נ דש"ק, יעויין בשו"ת רבבות אפרים להגר"א גרינבלט שליט"א (חלק ה' סימן תר"ז) דנשאל מאיזה צד יש להתחיל להדליק נר ש"ק, וציין למקור חיים סימן רס"ג ע"ש, עוד מייתי שם מהרה"ג ר"מ הלוי זלה"ה מח"ס שו"ת תפלה למשה דהעלה עפי"ד הב"י דסי' תרע"ו דיש להדליק משמאל לימין, לפום מ"ש כל פניות שאתה פונה וכו', ומה דלא זכרו זה הפוסקים לפי דנרות ש"ק אין חיוב להניחן אחד ליד רעהו, דאפשר שיתן א' בקצה זה ומשנהו בקצה אחר, משא"כ בחנוכה דיש להניחן סמוכין זה לזה דהוי עיקר פרסום הנס, ע"ש בדבריו. וע"ע בשו"ת רבבו"א (חלק א' סימן קפ"ב וקפ"ג) באורך מעניני הדה"נ, ומצאתי בספר אור הנר להר"נ שרון שליט"א (מהדורה חמישית עמוד מ"ט) דדן בזה, והעלה דודאי לבני ספרד הנוהגין כהשו"ע יש להדליק משמאל לימין, ע"ש בנימוקיו, וע"ש גם בפרק א' (סק"ח, ובהערה דשם ס"ק ל"ז ול"ח).

וע"ע בשו"ת עטרת משה להגה"צ רבי משה נתן נטע למברגר זלה"ה (חאו"ח סימן ס"ט), ובספר יינה של תורה (על שבת קודש) להגר"ב אדלר שליט"א (עמוד ל"ד), ועמ"ש בשו"ת לבושי מרדכי להגרמ"ל ווינקלער זלה"ה (מהדו"ת סימן מ"ט) מאי דדן בגוונא שהנרות ביוקר אי סגי להדליק תרי כעיקר התקנה, ע"ש. וע"ע בשו"ת בית יהודה למהר"י עייאש זלה"ה (ח"א סימן כ"א) מ"ש בגדר קדושתו ומצוותו דנר ש"ק, ואכמ"ל.

אופן קריאת שנים מקרא ואחד תרגום

באופן קריאת שמו"ת האריכו קמאי ובתראי, עיין משנ"ב (סי' רפ"ה סק"ב וסק"ו) מ"ש בזה, ובשו"ת שבט הלוי (חלק ז' סי'

ל"ג) כתב דשמע עדות נאמנה דמרן הח"ח ז"ל גופי' הי' נוהג לקרוא כל פסוק פעמיים, ולאחמ"כ את התרגום ופירש"י ואח"כ פי' הרמב"ן, ע"ש. ועיין בפסקי תשובות ע"ש בזה.

ומו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א אמר לי בהאי ענינא בזה"ל: המשנה ברורה אומר שפעמיים את הפרשה ופעם אחת את התרגום, והחזון איש אומר שפעם את הפרשה, פעם את התרגום, ופעם את הפרשה, אני לא שמעתי את זה מהחזו"א, רק אומרים כן בשם החזו"א, עכ"ל. וכששאלתי זה ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, השיבני: "זה מנהגים שונים, איך שעושים יוצאים", ע"כ. וע"ע בשו"ת משנת יוסף חלק ו' (סימנים פ"א ופ"ב) מ"ש בזה, ועיין בספר עם מקדשי שביעי (ח"ב עמוד קס"ג) במנהג מרן הגרמ"פ זלה"ה בזה.

ומצאתי מרגניתא טבא בשלהי ספר מגילת איבה לרבינו התוי"ט זלה"ה דהו"ל הג"ר יעקב ירוחם וורעשנער שליט"א, דהדפיס איזה גרגירין מתורתו ומתורתו דהתוי"ט ז"ל, ושם (עמוד רל"ג) מייתי דכתב רבינו בספרו טוב טעם (במדבר ל"ב ג' הערה ב') וז"ל: והנה יש אומרים ששנים מקרא ואחד תרגום הכוונה כן הוא, לקרות ב' פעמים הפסוק ואח"כ פעם אחת התרגום, ואני מקובל מפי אא"ז הגאון מהר"ר משה וולרשטיין שצריך לקרות פעם א' מקרא ופעם א' תרגום, וחזור פעם א' המקרא, ונראה שכוונתו הוא כמו שכתבתי שהוא כדי לכלול הדין [נדצ"ל בחסד], בסוד תקיעה לפניה ולאחריה כסדרן, והשי"ת יזכנו לראות נפלאות מתורתו ויסלח לחוטא אשמות, עכ"ל. וע"ש בדבריו, והגרי"י ווערשנער שליט"א כתב אהא וז"ל: וקשה דבדברי חמודות פ"ק דברכות בראש"ש סי' ח' אות מ"א האריך לבאר דצריך לקרות שני פעמים מקרא זה אחר זה ואח"כ התרגום, וסיים דלא כמו ששמעתי שקורא התרגום באמצע השני פעמים מקרא ע"ש, אלא גם בזה יוצא בדיעבד ע"ש. וכן דייק לכתוב בתרגומו לאורחות חיים להרא"ש אות ל"ז. ונר' דאין כאן סתירה, דאע"ג שהוא מקובל מזקנו כן, היינו שכן הוא על דרך הקבלה [ואולי כיון שנהג רבינו כן בצעירותו לא שינה מנהגו], וזה לא כתב רק בטו"ט שעיקרו הוא לבאר הקבלה, אבל בד"ה שפוסק ההלכה לכל אדם פוסק רק על פי הנגלה, וכדרכו בכל מקום, וכמש"כ נמי שם סי' י"ד במעיז"ט סוף אות א' וז"ל: ולבעלי קבלה טעמים אחרים בכל זה, ואין לנו בחיבור שעל הש"ס שום עסק בנסתרות, עכ"ל [וכן כתבנו לעיל אות ע"ב]. אך מצאתי לזקנו חבר והוא במנהגי מהר"ר יצחק אייזיק טירנא ז"ל וז"ל: ולעולם ישלים וכו' אחד מקרא וא' תרגום ועוד א' מקרא עם החזן, וכן עיקר, עכ"ל. ואולי דיוקו מלשון "עם" הציבור והיינו ביחד, וזה לא שייך אלא בסדר זה דנמצא גומר פרשיותיו עם הציבור ממש, וק"ל.

עוד מצאתי בספר אורחות רבינו ח"א "שבת" אות צ"ט, בשם מקור נאמן, שהחזו"א קרא מקרא תרגום מקרא, וטעמו כיון שהתרגום בא לבאר המקרא מסתבר שיאמרו מיד אחר מקרא ראשון, עכ"ד. [ולכאורה לפי"ז הוא דוקא פסוק מקרא ופסוק תרגום, משא"כ לרבינו ולמהר"ר יא"ט הנ"ל אפשר להעביר כל פסוקי מקרא ואח"כ כל התרגום]. וע"כ נ' דאף דהמשנ"ב סי' רפ"ה סק"ו פסק לקרוא הסדר שניים מקרא ואח"כ תרגום, מ"מ כיון דכמה סוברים הסדר מקרא תרגום מקרא, ובדיעבד לכו"ע יוצא בזה, א"כ עכ"פ לעת הצורך אפשר לסמוך על זה, עכ"ל. וע"ע בעניני שנים מקרא וא' תרגום בשו"ת מנחת אשר הנדפס זה עתה להגר"א וייס שליט"א (סימנים י"ב וי"ג).

שו"ר בספר מורה באצבע לגאון עוזינו מרן הגרחיד"א זלה"ה (סימן ד' אות ק"ל) דכתב וז"ל: יקרא כל פסוק שנים מקרא ואחד תרגום, ולא כמי שנהג ללמוד כל פרשה מפרשיות קטנות כולה שנים מקרא, ואחר כך קוראה תרגום, וכל שכן שלא ילמד כל פרשת שבוע כולה שנים מקרא ואחר כך יקראנה כולה תרגום, לא אריך למעבד הכי, והנכון ללמוד כל פסוק לבדו שנים מקרא ואחר כך לאמרו תרגום, וכן כל פסוק ופסוק עד גמר הפרשה, ויש טעם נכון על פי האמת, עכ"ל ע"ש. וע"ע ברכי יוסף סי' רפ"ה.

אם יש ענין לעשות החלות דש"ק עגולות והמסתעף

בספר חיי משה להרמ"מ שקלארש שליט"א (חלק ג' עמוד ע"ט) הביא להעיר אמאי לא נזכר בשום דוכתי לעשות הלחמים דש"ק עגולין זכר למן (דהמן הי' עגול כמ"ש רש"י במדבר (י"א, ז') עגול רגידא ע"ש, ועיין יומא דף ע"ה), וכמדומה דמייתי שם מהאחרונים דיש לעשות החלות דש"ק ארוכות כעין ווין, וכמ"ש בזמירות מהאר"י הק' זלה"ה בווין תתקטר.

וכשדברתי בהא עם מו"ר הגאון האדיר רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, אמר לי על אתר דהא אי' מהאר"י הק' בווין תתקטר, אמנם סיפר לי שמנהגו מבית חמיו הרה"צ ממאקווא ז"ל מגזע זידיטשוב ליעביד י"ב חלות (עיין כה"ח סי' רס"ב אות ב'), וב' חלות מינייהו ארוכות והשאר קטנות עגולות (ויש מהם עם חור באמצע דוגמת בייגל ובחלקן לא, ואין קפידא בזה).

איברא דכששאלתי ממו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א אמאי לא נהגו לעשות לח"מ עגולין זכר למן, אמר לי דאי' בירושלמי דכל מה שנברא בבריאה הוא עגול ואין מרובע, ולמאי נפקא מינה (לעשותו עגול), עכ"ד. ועיין בירושלמי מעשרות (פ"ה ה"ג) תני רשב"ג [אומר] אין מרובע מששת ימי בראשית, ע"ש. ועיין ירו' נדרים (פ"ג ה"ב) ושבועות (פ"ה ה"ח). וביאור כוונת קדשו דמו"ר מרן הגראי"ל שליט"א, דמאי דעבדינן לח"מ על ב' לחמים משום דהוא זכר בחידוש החפצא דירדו שניים בע"ש, אולם הא דהי' המן עגול אי"ז חידוש, דסו"ס כל מאי דנברא מששת ימי בראשית הוא עגול, וק"ל (ועיין מתניתין אבות פ"ה מ"ו עשרה דברים וכו' והמן וכו').

ומיהו צריך עיון דבירושלמי התם מסיק דיש מרובע באוכלין, והאי מן ודאי אוכלין הוא, ואפשר דיש ליישב דאף דנימא דאיכא מרובע באוכלין, מ"מ רוב מאי דנביא אף באוכלין עגול הוא, ודוק. והגאון רבי שרגא שטיינמן שליט"א (ברי' דמו"ר מרן הגראי"ל שליט"א) השיבני די"ל דאין הכוונה דאיכא באוכלין מרובע ממש, דהיכי אשכחן מרובע באוכלין, רק פי' דברי הירו' וכוונתו דאינו מרובע לגמרי, והיינו דאיכא כעין שפיצים בקצוותיו, ומיושב שפיר דאמנם מרובע לגמרי ליכא, ודוק. ומיהו יעויין בשו"ת אבן ישראל להגרי"י פישר זלה"ה (חלק ח' סימן נ"ז) דנראה דס"ל דהך מרובע דאיכא באוכלין כפשוטו הוא, וצ"ע כעת.

ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לי דלא שמע על זה (היינו אם יש ענין ליעביד לח"מ עגול), ולפמ"ש לעיל מובן שפיר דלכאורה ליכא ענין בזה.

ובעמדינו בזה חזי הוית בספר נופת צופים להג"ר יהודה קוק שליט"א (חלק ב' עמוד קל"ד ואילך) דמייתי ממרן הגרחיד"א זלה"ה בברכי יוסף (הלכות סוכה סי' תרכ"ה אות א') לאקשויי אמאי ציוה הקב"ה ליעביד זכרון לעניני הכבוד בזה דבסוכות תשבו וכו', ואילו זכר למן ובאר ליכא, וציין הגרחיד"א ז"ל לספרו ראש דוד (פרשת אמור), והרי"ק שליט"א העיר בזה מהרי"ף פ"י דפסחים (דכ"ה ע"ב מדפי הרי"ף) דכתב וז"ל: חייב אדם לבצוע על שתי ככרות שלמות בשבת וכו', משום דלא היה המן יורד בשבת אלא יורד בע"ש וכו', ע"ש.

ועמ"ש בספר הישר לר"ת (סימן ע' אות ד') דכתב דאף נשים חייבות בג' סעודות ולבצוע אב' ככרות, דאף הן היו באותו הנס דירידת המן שירד בע"ש כפול, ובט"ז הל' חנוכה (סי' תרע"ח סק"ב) העלה דפת דלח"מ קודם ליין דקידוש, דהא לח"מ לכו"ע דאורייתא, כמש"כ בשבת (קי"ז ע"ב), ומכש"כ דקודמת לנ"ח, ע"ש.

וכתב ליישב די"ל דאז"ל החיד"א ז"ל לדעתי' דר"ת בספר הישר (שם), דכתב דנשים חייבות בהא, אב"א משום שהיו באותו הנס, ואב"א דהוי מ"ע דרבנן, וליכא בי' פטורא דמ"ע שהז"ג דהוי רק בדאורייתא, ושכן הפמ"ג (שם משב"ז אות ב') העלה דלהמג"א (סי' קפ"ח סק"ט) לח"מ חיובו רק מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, והברכ"י גופא כתב בהאי ענינא דהב"ח והפר"ח לא סברי רבנן כהט"ז, ותו יישב ביתר פשיטות דכוונת מרן החיד"א ז"ל לאקשויי דהלח"מ דש"ק הוי רק זכרון דירד כפול בע"ש, אך לא לעצם ירידת המן דירד אף ביום חול. וע"ש בנופת צופים דהרחיב בזה, אך למעשה לא יישב אמאי שאני הוי ענני כבוד דעבדינן להו זכר בשונה מהמן והבאר, וצ"ע.

ובעייני בספה"ק ראש דוד למרן הגרחיד"א זלה"ה (פרשת אמור), ראיתי דיישב זה בג' אנפין, א) משם הגה"ק מוה"ר חיים כפוסי זלה"ה דיישב דמן ובאר כביכול איבעי לקוב"ה לזונם בלחם ומים, דלא סגי בלא"ה, על כן לא בא זכרונם, משא"כ עניני כבוד דהוו נטירותא יתירתא לבל יכם שרב ושמש, דהוא מילתא דלא שכיחא בכל עוברי דרכים, על כן ציוונו הקב"ה ליעביד להא זכר בסוכות תשבו וכו'. ב) משם הגאון רבי יהודה חאביילין זלה"ה דתי' דעניני הכבוד הי' רק לבני ישראל, והערב רב חנו חוץ לענן, אולם מן ובאר הוו אף לערב רב, על כן מדכירינן רק לנס דעניני הכבוד. ג) מהגאון רבי ישועה זיין זלה"ה דיישב דעניני הכבוד ניתנו בלא שאלה, משא"כ מן ובאר דניתנו ע"י שאלה דתלונה ותרעומת, על כן לא עבדינן להו זכרון, וע"ש מאי דהאריך בכ"ז מרן הגרחיד"א זלה"ה. ועיין מאי דכתיבנא בשלהי דברינו. ומן האמור נראה דלפום פשטי' אי"צ ליעביד זכר למן יתר על מה דעבדינן לח"מ, ברם מצאתי עתה בספר מאורות הפרשה להג"ר אליקום דבורקס שליט"א (פ' בשלח עמוד קע"ח) דהביא משו"ת צי"ץ אליעזר (חלק י"א סימן כ"ג) דכתב דאי"צ שיהיו החלות דלח"מ דומות זל"ז בכל פרטיהן, ואפשר ליקח א' גדולה וא' קטנה, ושכן משמע בערוה"ש (סימן רמ"ב), אולם מרן הגר"ח פלאג'י זלה"ה בספרו כף החיים (פרק ל"ו אות מ"ד) כתב וז"ל: מכבוד השבת צריך שיהיו החלות כולן שוות במראה ובגודלן, ולא תהיה חלה אחת קטנה ואחת גדולה, ע"ש. ובספר פתח הדביר להגאון מהרח"ד פונטרימולי זלה"ה (סימן עד"ר) כתב דמסתברא דהחלות צריכות להיות שוות במראה וקומה, דלחם משנה זכר למן שהי' יורד ביום שישי עבור יומים, והשיעור הי' שווה לר"א שני העומר, והיו שווין במדה ומשקל, ע"ש, ולדברי הפה"ד אפשר הי' מקום לדון דיש הידור לעשות לח"מ עגולין, שיהי' זכרון למן בשלימות.

שוב דברתי בזה עם הרה"ג החו"ב מוהר"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך, ואמר לי לפרש בהא דכתבנו דיש צד לעשות החלות דש"ק עגולות, בהקדים מ"ש בספר שיר מעון להגה"צ ציס"ע רבי שמעון סופר זלה"ה אבד"ק ערלוי בעניני ראש השנה, וז"ל: נ"ל טעם על מנהג בנ"י שבאשכנז שהלחמים שאופין מראש השנה עד הושענא רבא לכבוד שבת ויו"ט, עושין אותם עגולים, משא"כ בכל השנה עושים אותן ארוכים וכו', וכן בלחמים עושין אותן עגולים, כי דבר עגול אין לו קץ וסוף, והוא לסימן טוב לאריכות ימים בלי קץ, ובלי ספק דברים אלו הנאכלים המה לעשות פועל דמיון שמחזק הענין לטובה וכו', ע"ש בכל ד"ק. ועפי"ז פירש הרה"ג ר"ג שליט"א הא דבשבת (קי"ח ע"א) אמרו כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, עי"ש. וענין העיגול ירמוז להא דארז"ל בלי מצרים, פי' בלי גבול, ודפח"ח. [ועמ"ש בחי' אגדות למהרש"א (שם)].

ועיין בספר טעמי המנהגים (ליקוטים, אות קפ"ג) דכתב וז"ל: טעם המנהג שעושין המצות של פסח עגולות, על פי שכתב רבינו סעדיה ורמב"ם לפי שהאמינו אז בכמה אלקות, זה בב' וזה בג' וזה בצורת לבנה, המאמין בלבנה להרחיק את ישראל מאמונת הטפשים ההם תקנו אז לעצמם לעשות הלחמים שלהם תמיד עיגול, כמו שהעיגול אין לו תחלה ולא סוף והוא רק צורה שוה, כן אמונת בני אברהם יצחק ויעקב רק ביחיד ומיוחד ית' שמו (תולדות מנחם בשם שו"ת מהר"י אסאד ז"ל או"ח סי' קנ"ז), עכ"ל. ובהערה שם כתב וז"ל: ולזה ג"כ המנהג שעושין החלות של שבת וי"ט מן א' דר"ה עד אחר הו"ר עגולות דוקא, כי בראש השנה אומרים מלכיות, והעיקר להאמין במלך יחיד ומיוחד, לזאת נהגו לעשות אז גם הלחם לשבת ויו"ט עגול דוקא (שם), עכ"ל. וע"ע בספר פסקי תשובות (סימן תקפ"ג הערה מ"ו), ע"ש.

[ובעיקר הקושיא דמייתי מרן הגרחיד"א זלה"ה אמאי ציוה ה' לעשות זכר לסוכה ולא למן ולבאר, מצאתי עתה בספר פרחי שושנה להגאון רבי סוסו יוסף הכהן זלה"ה (חלק הדרושים, סימן י"ב) דיישב בהא וז"ל: ואני אמרתי דזה פשוט שהקב"ה בחר זכר הענן הנעשה תחלה בעת יציאת ישראל ממצרים, והרי לפניך דברי הטור בסי' תרכ"ה בסוכות תשבו שבעת ימים וגו' למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם וגו', ע"ש במרן ב"י וב"ח ז"ל, משא"כ הבאר והמן לא נעשו כ"א אחרי כן, ולא בדבר דמורה על מציאות אמיתת מציאות הבורא יתעלה שהוא ברא הכל וכו' לעשות בהם כרצונו, עכ"ל. ותו יישב שם עפי"ד החיי אדם (כלל קמ"ו) דבתורה כתיב מתחילה סוכות חסר וא"ו, ואח"כ כתיב סוכות מלא, דמורה על ב' מיני סוכות, חדא של עניני כבוד, ותו דכשצרו על סיחון ועוג עבידו סוכות ממש, ושלפי"ז י"ל דלהכי בחר השי"ת לעשות דייקא זכר לעניני הכבוד, דמזה נשמע הנך תרין, ודוק.

וידידנו האברך המופלג ר"ש מאינץ שליט"א אמר לי דבזכרונו דבס' בני יששכר להגה"ק מהרצ"א מדינוב זלה"ה עמד בזה, והי' כי תדרשנו תמצאנו בחלק ב' (מאמרי חודש תשרי מאמר י' צלא דמהימנותא אות י"ג), ע"ש דהאריך בהא טובא].

אכילת קוגל בשבת

בספר אוצר טעמי המנהגים לרש"פ גלברד שליט"א (עמוד ק"פ) מייתי מספר ילקוט מנהגים (עמוד קל"ט) ויוסף אומץ (סימן תק"ע), דיש הנוהגין לאכול בסעודת שבת ביום פשטידה עגולה של אטריות הנקראת קוגל, והטעם לזה זכר למן, שנאמר עליו (במדבר י"א, ז') והמן כזרע גד, ופירש"י עגול כגידא (ועיין יומא דף ע"ה), לפיכך אוכלין מאכל שהוא עגול, קוגל ל' כעגול. ועיין אוצר כל מנהגי ישראל (סימן ע"א, ל"ז), ועמ"ש בספר מבואו ועד צאתו להר"פ שפיטצער שליט"א (עמוד ש"פ) דמייתי מספר פרדס המלך (עמוד תמ"ב) דהא דנקרא קוגל לפי שהוא ל' כעגול, דבד"כ נעשה בצורה עגולה, עוד הביא שם מספר פנים מאירים (עמוד קמ"ג) דכתב וז"ל: אמר הרה"ק ר' דוד משה מקרעטשניף בשם דודו זקינו הרה"ק ר' מאיר מפרעמישלאן, שאמר בלשון קדשו "לאקשן קוגל איז מסיני", ע"ש היטב, ואל תתמה על האי לישנא, דהא מנהג ישראל תורה הוא, וי"ל דלזה נתכוון הרה"ק מהר"מ ז"ל מפרמישלאן.

ונודע דמרן הגר"א ז"ל הי' מנהגו לאכול קוגל בש"ק, ויש עובדא בזה, ואכמ"ל. וע"ע בספר הליכות חיים ממנהגי הגה"ק מצאנז קלויזנבורג זלה"ה (עמוד קפ"ח), דכתב דהי' מנהגו בקודש לאכול קוגל בש"ק, ובהערות דשם ציין לאיזהו מקומן, ומתוכם לספר שלחן הטהור (סי' רמ"ב ס"ט) דיש להדר לעשות מאכל המיוחד לש"ק כגון קוגל, ע"ש (ועיין רמ"א ומשנ"ב שלהי סימן רמ"ב). ובשבת זכור שמעתי דיש מחצרות החסידים דנהגו לעשות ארבעה סוגי קוגל, וסימנך עמל"ק (ע' הוא עפיל (תפוחין), מ' הוא מרל (גזר), ל' לאקשן (אטריות), ק' קארטופל (תפוחי אדמה).

ובספר מנהג ישראל תורה לר"י לעווי שליט"א (חלק ב', עמוד צ"א ואילך) כתב דמצא **והמן כ**זרע **גד לב**ן רמז לקוגל, עוד הביא מספר תולדות שמואל (פרק י"א סק"ב) דהגה"צ מאונסדארף זלה"ה אמר טעם למנהג ישראל דעושין הקוגל מהחלות דשבת העברה דייקא (כפה"נ כוונתו לקוגל דפשטידה), דהוא דוגמת לחם הפנים שאכלו הכהנים בשבת שנאפה מכבר בשבוע העבר, ע"ש.

צא ולמד עד כמה נזהר רבינו מרן הקהלות יעקב זלה"ה בכל מנהג, וכמובא בספר פניני רבינו הקהלות יעקב (עמוד ק"פ) להגרמ"מ שולזינגר זלה"ה, דהוי עובדא דשכחו להכין הקוגל לשבת קודש, ומשראה כן מרן ראש קהלות יעקב זלה"ה לקח חתיכת עוגה רגילה והניחה בצלחת שיהיה תחת הקוגל, ודוק.

ועיין בזמירות דברי יואל (עמוד צ"ו) דתמה אמאי לא נהגו העולם לאכול אף קוגל בליל ש"ק, ע"ש. [כמו"כ ראיתי פעמים רבות בשלחנו דהרה"צ מהר"י רוקח שליט"א ממכנובקא דמביאין לפניו כו"כ סוגי קוגל עגולין, וכמדו' טועם מכ"א מינייהו וכו'].

שוב ראיתי דהרחיב בהאי ענינא הג"ר אריה פלשינצקי שליט"א בגליון שערי הישיבה (גליון שצ"ו), ובתו"ד מייתי מספר ליקוטי מהרי"ח (ח"ב עמוד ק"ט) דכתב וז"ל: הנה כל מאכלי שבת הנהוגין בכל עדת ישראל, בכולם יש כונה ויסודתם בהררי קודש, ע"כ. ומייתי שם דבאבן ישראל הביא מספר דרך צדיקים משום הרה"ק רמ"ש מקאלשין זלה"ה דאמר שהקוגל זכר למן, וכשם שהמן הי' כולל בתוכו כל האוכלין ולא היו ניכרין, כן הוא בקוגל, ע"ש. ועמ"ש רמ"א ארלנגר שליט"א בגליון אליבא דהלכתא (גליון מ"ב עמוד ס"ז), ע"ש. [ואגב גרא יעויין בספר ספרן של צדיקים (מהדו"ב, ירושלים תשי"ט עמוד פ"ה) דכתב אודות מנהגו דהרה"ק רבי ירחמיאל משה מקאזניץ זלה"ה זיע"א וז"ל: אחר כל מקדש היו מזמרים מנוחה ושמחה, ואכל הרוטב עם לאקשין, ופעם שמעתי ממנו שהיה אומר ובית עשו לקש, ובחול לא היה אוכל לאקשין, כי אמר שזקינו הרב הקדוש ממאגליניצא לא היה אוכל לאקשין בחול, כי אמר שהוא מרמז על אריכת הגלות ח"ו, ורבינו הקדוש הראה לי בהכתבי יד של ר' פנחס קאריצער שיש לאכול לאקשין בליל שבת קודש, שהוא מרמז על השלום, ע"כ וע"ש היטב. וכעי"ז ראיתי בקונטרס פניני השבת (היו"ל ע"י ת"ת מהרי"ץ דושינסקיא ב"ב) דהביאו מהרה"ק מהר"פ מקוריץ זלה"ה דנהגו לאכול לאקשין בש"ק דרומז לאחדות, שמסתבכין זה בזה, וגם שבת מרמז לאחדות כמו שאומרים שבת שלום, ע"ש].

אם מותר לאחל מז"ט וכדו' בין גברא לגברא דקריה"ת

יש לעיין במאי דמצוי בעת שישנם שמחות בס"ד, ועולין לתורה קרובי החתן והכלה, וכן דבר מצוה וכיו"ב, אי שרי לאחל להעולין בין גברא לגברא מזל טוב, או ברכת תזכו לראות הרבה נחת וכדומה.

דהנה כתב הטור או"ח סי' קמ"ו וז"ל: גרסינן בפרק ואלו נאמרין כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בד"ת, שנאמר וכפתחו עמדו כל העם, ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר כי עמדו ולא ענו עוד וכו', ועיין בב"י וב"ח, ובשו"ע (שם סעיף ב') כתב: כיון שהתחיל הקורא לקרות בספר תורה, אסור לספר אפילו בדברי תורה, אפילו בין גברא לגברא וכו', ובמשנ"ב (סק"ו) כתב וז"ל: שמא ימשך הלימוד בעת הקריאה ע"ש, ועמ"ש בבאה"ט (סק"ג) בעונש המדברין. ובמשנ"ב שם מתיר להורות הוראה, דלא שכיח בזה כ"כ שמא ימשך. עכ"פ לפום ריהטא יל"ע בהא.

ושאלתי ממו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א אם מותר, ושאלני מו"ר מרן הגראי"ל שליט"א "רק מזל טוב", ומשהשבתי דגם מוסיף שתראו דורות ישרים וכו', השיבני מו"ר מרן הגראי"ל שליט"א "מסתמא מותר", וכן אמר לי מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א "לא נורא", עכ"ד, והיינו דלדעתי' ג"כ שרי, ודוק.

ועיין בכף החיים (סי' קמ"ו אות ט"ו) דכתב בתו"ד וז"ל: וכ"כ בשו"ת מראה יחזקאל סי' כ"ו דבעת שעושין מי שבירך אז מותר לדבר ד"ת דוקא, אבל דברים בטלים חלילה להתיר, עכ"ל. וכעי"ז ראיתי דהגה"ק מהרח"מ הגר זלה"ה מויזניץ הי' מנהגו שהיו אומרין ד"ת באזניו בין גברא לגברא בעת המי שבירך, וכשהי' נהנה מכך טובא הי' שח זה להסובבין, ואמנם דכ"ז בד"ת, אך צ"ע הנך ברכות דמברכין עלמא מאי חשיבו.

ומו"ר הגאון האדיר רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, התיר לי בפשיטות לאחל מז"ל וכיו"ב מפני דרכי שלום, וגם דזה מצוה לברך וכו'. (וכדמצינו בברכות דק"ש דמשיב אדם מפני הכבוד וכו').

ובעיקר הא דשאלת שלום בביהכנ"ס, יעויין בקונטרס קיצור דיני בית הכנסת ובית המדרש לרבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך, שעלה ונסתפק בגליון ס"ד בכלים חד פעמיים שהדרך לזרקן, אם רוצה להשתמש בהו שוב אם מותר להדיחן בשופי, או דכיון דהדרך לזרקן יש להדר שלא להדיחן בש"ק, ויקח כלים חד פעמיים חדשים.

ובס"ד מצאתי בספר בירורי משנה להאברך המופלג הר"א שקלאר שליט"א (עמוד נ"א) דשאל מקמי' מרן רבינו הגרי"ש אלישיב זלה"ה בגוונא דאכל מכלים חד פעמיים, וגמר מנתו ועדיין מונחין על השלחן לפניו, אי קיבלו תורת מוקצה לפי דהדרך לזרקן לאשפה בגמר המנה, והשיבו מרן זלה"ה "כל זמן שהם מונחים על השולחן אינם מוקצה שיכול עדיין להשתמש בהם", ועוד שאל למרן הגריש"א זלה"ה אם דעתו עלייהו להדיחן לסעודה אחרת מהו, והשיבו מרן זלה"ה אם דעתו עליהם אינם מוקצה, ואם לאו מותר לטלטלם רק משום גרף של רעי, ע"כ, ודוק. ויל"ע אם זרק הכלים החד פעמיים לאשפה, אי שרי לשטפן ולהשתמש בהו שוב, וידי"נ האברך המופלג ר"ש מאינץ שליט"א העיר דמאי גרע מהך דשברי כלים דלא בטיל מהם שם כלי כל זמן שראויין לשום דבר כגון לכסות, עיין משנ"ב (סי' ש"ח סקס"ח).

ונומיתי לו די"ל דהא דצלחות חד פעמיות מלוכלכות שזרקן מיגרע גריע, דהנה שברי כלים אינם מלוכלכין בהחפצא רק דשבורין, ולזה כתב המשנ"ב דאי ראויין לכסות וכו' מיהא לא בטיל מייניהו שם כלי, אולם צלחות חד פעמיות מלוכלכות שזרקן לאשפה לא חזו לשום שימושא עד שידיחן, דמאיסי טובא, הלכך נראה לענ"ד דכשזרקן לאשפה בטיל מינייהו שם כלי, וק"ל (ולדברינו יל"ע בכוסות דאינם מלוכלכות כצלחות, ועיין מה שכתבנו בס"ד בשלחי דברינו, ומיהו אפשר דתליא בסוג האשפה שנזרקין אליה הכלים, אם מלאה שיירי מאכל וכיו"ב או פסולת יבשה, ואכמ"ל).

וכשהצעתי סברתי קמי' הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים, הסכים עמדי דצלחת מלוכלכת שזרקה לאשפה מקרי דאינה ראוי' לשום דבר והוי מוקצה.

אחר כתבי כל זה הראני ידידנו האברך המופלג ר"ע ברוק שליט"א בספר ארחות שבת (חלק ב', פרק י"ט ס"ק קס"א וקס"ב) דדנו לענין אריזות וכלים חד פעמיים בשבת, ושם (הערה רי"א) הביאו ממרן הגרשז"א זלה"ה דכלים חד פעמיים דדרך בנ"א לזרקן לאשפה אחר השימוש הוו מוקצה (מעת שגומר להשתמש בהם), ומכ"ש לדבריו נלמד לנד"ד דבהיכא דזרקן כבר לאשפה דהוו מוקצה.

מיהו כתבו שם דיש מורים בכלים חד פעמיים שגמר בהם

אי שרי להדיח כלים חד פעמיים בשבת

ראיתי להרה"ג החו"ב רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך, שעלה ונסתפק בגליון ס"ד בכלים חד פעמיים שהדרך לזרקן, אם רוצה להשתמש בהו שוב אם מותר להדיחן בשופי, או דכיון דהדרך לזרקן יש להדר שלא להדיחן בש"ק, ויקח כלים חד פעמיים חדשים.

ובס"ד מצאתי בספר בירורי משנה להאברך המופלג הר"א שקלאר שליט"א (עמוד נ"א) דשאל מקמי' מרן רבינו הגרי"ש אלישיב זלה"ה בגוונא דאכל מכלים חד פעמיים, וגמר מנתו ועדיין מונחין על השלחן לפניו, אי קיבלו תורת מוקצה לפי דהדרך לזרקן לאשפה בגמר המנה, והשיבו מרן זלה"ה "כל זמן שהם מונחים על השולחן אינם מוקצה שיכול עדיין להשתמש בהם", ועוד שאל למרן הגריש"א זלה"ה אם דעתו עלייהו להדיחן לסעודה אחרת מהו, והשיבו מרן זלה"ה אם דעתו עליהם אינם מוקצה, ואם לאו מותר לטלטלם רק משום גרף של רעי, ע"כ, ודוק. ויל"ע אם זרק הכלים החד פעמיים לאשפה, אי שרי לשטפן ולהשתמש בהו שוב, וידי"נ האברך המופלג ר"ש מאינץ שליט"א העיר דמאי גרע מהך דשברי כלים דלא בטיל מהם שם כלי כל זמן שראויין לשום דבר כגון לכסות, עיין משנ"ב (סי' ש"ח סקס"ח).

ונומיתי לו די"ל דהא דצלחות חד פעמיות מלוכלכות שזרקן מיגרע גריע, דהנה שברי כלים אינם מלוכלכין בהחפצא רק דשבורין, ולזה כתב המשנ"ב דאי ראויין לכסות וכו' מיהא לא בטיל מייניהו שם כלי, אולם צלחות חד פעמיות מלוכלכות שזרקן לאשפה לא חזו לשום שימושא עד שידיחן, דמאיסי טובא, הלכך נראה לענ"ד דכשזרקן לאשפה בטיל מינייהו שם כלי, וק"ל (ולדברינו יל"ע בכוסות דאינם מלוכלכות כצלחות, ועיין מה שכתבנו בס"ד בשלחי דברינו, ומיהו אפשר דתליא בסוג האשפה שנזרקין אליה הכלים, אם מלאה שיירי מאכל וכיו"ב או פסולת יבשה, ואכמ"ל).

וכשהצעתי סברתי קמי' הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים, הסכים עמדי דצלחת מלוכלכת שזרקה לאשפה מקרי דאינה ראוי' לשום דבר והוי מוקצה.

אחר כתבי כל זה הראני ידידנו האברך המופלג ר"ע ברוק שליט"א בספר ארחות שבת (חלק ב', פרק י"ט ס"ק קס"א וקס"ב) דדנו לענין אריזות וכלים חד פעמיים בשבת, ושם (הערה רי"א) הביאו ממרן הגרשז"א זלה"ה דכלים חד פעמיים דדרך בנ"א לזרקן לאשפה אחר השימוש הוו מוקצה (מעת שגומר להשתמש בהם), ומכ"ש לדבריו נלמד לנד"ד דבהיכא דזרקן כבר לאשפה דהוו מוקצה.

מיהו כתבו שם דיש מורים בכלים חד פעמיים שגמר בהם

אכילתו להיתרא לפי דהכלים מצד עצמם ראויין לשימוש, ורק מה דזורקין אותם הוא מחמת ריבוי הכלים בימינו, ואין זה אלא כהתפנקות בעלמא, ואילו היו נמצאים באתרא דאין מצויין כלים שכאלו, או שמחירן יקר, היו מדיחין אותן לשימוש חוזר, ושכן שמעו מהגאון הגדול רבי שמואל אויערבאך שליט"א, ונימוקו דאינן מוקצה דאין בהכלים פגם וחסרון עצמי, אלא שלאחר שנשתמשו בו אין שומרים עליו יותר, ואין שום ליתא דהקצאה בגוף הכלי ולא בטל שימושם עיי"ש, ושכ"כ בחוט שני למרן הגר"נ קרליץ שליט"א (חלק ג' פרק נ"א), יע"ש. ולדבריהם יש לעיין בזרקן לאשפה מהו (דאפשר דיודו דבהיכא דמסרח טובא כאשפה וכו' הוי הקצאה, וצ"ע). ולענין כוסות חד פעמיות משומשות כתבו בארח"ש דלכו"ע מותר לטלטלן בשבת, דשכיח להשתמש בהו שימוש חוזר, ע"ש.

נשיאת כפים למחללי ש"ק רח"ל

בהא דהארכנו גבי מחללי ש"ק ודינם האידנא, והבאנו ממו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א דאמר לן דגבי נשיאת כפיים למחללי ש"ק הוא בעיה טפי מנתינה להו עלי' לתורה, ע"ש, הנה חזי הוית כען בספר אחיעזר, קובץ אגרות ממרן הגרח"ע גרודזינסקי זלה"ה (חלק א' אגרת ס') דכתב וז"ל: ע"ד שאלתו בנוגע לביטול נשיאות כפים לפי שהכהנים על פי רוב מחללי שבת, בצדק העיר כת"ר כי עי"ז יכול לצאת קלקול כי ישכחו לגמרי שהם כהנים, ויש לומר כי הם כתינוק שנשבה בין הנכרים, וכמו שצידד בזה בשו"ת בנין ציון להג' מוהר"י עטלינגער זצ"ל, שאין מגעם יין נסך מטעם זה, עכ"ל. והגם דיש לחלק בין דורו לדרא דידן כדצידדנו, עדיין י"א דדינו כתינוק שנשבה, ולפי"ז משמע דישא כפיו אף האידנא, והשי"ת ילמד תועים בינה.

וכששאלתי מהגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים אי שרי ליתן לכהן מחלל ש"ק לישא כפיו, אמר לי דזה מחלוקת, ויש אוסרים ויש מתירים, ולמעשה אין ליתן לו. וכל זה בשלא יגרם מחלוקת, והוסיף דיש להסביר לו ביחידות שאותה התורה שמצוה שהכהן יברך ברכת כהנים, מצוה גם לשמור שבת. אולם אם שמע כן ואומר אעפ"כ הנני נושא כפי, מאי אית לן למעבד, עכת"ד.

העובר דרך רחבת ביהכנ"ס שמתקיים בה מנין לביהכנ"ס ושומע קדושה אי חייב לענות עמהן

בהא דהעלנו בעזהי"ת דאדם העובר דרך רחבת ביהכנ"ס ממנין א' שהתפלל בו, לביהכנ"ס הגדול לתפילת מוסף, וברחבה מתקיים מנין נוסף האוחזין בקדושה, דחייב לענות עמהן, ע"ש בנימוקינו בס"ד. הנה עתה קבלתי בזה מכתב ממו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנ"י ושא"ס וז"ל: ובענין קדושה בחזרה דשבת, אם העובר בעלמא דרך ביהכ"נ חייב לענות מפני טירחא דציבורא, שאלה משונה, בשלמא בחול בהולים אנשים לעסקיהם, אבל ביום מנוחה וקדושה צריך להדר לזכי' לענות עוד קדושה עם הציבור לקיים ונקדשתי, עיין רמ"א (סי' קכ"ה ס"ב), ואיך יוציא עצמו מלקדש את השם, ולא קדוש וברוך אלא גם שמע ישראל שתיקנו במקום ק"ש.

הוי עובדא בהג"ר יחזקאל סרנא זצ"ל ר"י חברון שפגשוהו הולך בשבת לפנה"צ לכיוון ביהכ"נ זכרון משה, נתלוה אליו אחד ושאלו לאן כת"ר הולך, אמר לענות בנוסח ספרד כתר יתנו לך ה"א מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל (שאנו בנ"א), כי השתוקקה נפשו לזה - גם התפילה הנוראה ממקומך מלכינו תופיע איך תחשב לטירחא דציבורא, וגם הוי הפורש מהצבור מדבר מצוה, עכ"ל. ולאור האמור דבר שפתיים אך למחסור, ובס"ד שזכינו לכוון להלכתא דמחוייב לענות עמהם קדושה, ועיין עוד בשו"ת רבבות אפרים (חלק א' סימן פ"ט), ודוק.

בענין בישול עצמות שבטשולנט

בהא דהבאנו בגליון ס"ג מענין בישול עצמות דבטשולנט, הנני מציין בכאן לעוד איזהו מקומן שראיתי שעמדו בזה, עיין שו"ת אבן ישראל להגה"צ רבי ישראל יעקב פישר זלה"ה ראב"ד דירושת"ו (חלק שמיני סימן ט"ז) מ"ש בזה. ובמק"א ראיתי ששח הג"ר יוסף זונדל שוב שליט"א דפ"א נשאל מרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זלה"ה אם מותר לפתוח סיר החמין בליל ש"ק, והשיב דמותר, והעיר הריז"ש שליט"א הא איכא בסיר עצמות, וכידוע דמרן רשכבה"ג ריש"א דגלותא זלה"ה הקפיד בזה, והשיבו מרן זלה"ה "הוא לא שאל על לסגור, הוא שאל על לפתוח, ובזה כידוע אין כל בעיה", ע"כ. ושוב מצאתי דעמד בזה הג"ר חיים יהודא ישראל שליט"א בפתח דבר לספרו טל תחיה בעניני שבת, וכתב לתלות פלוגתת האחרונים בהא אי מבשל שלא לצורך תיקון הדבר עצמו הוי בישול, ע"ש בדבריו. ועיין עוד בספר הלכות שבת בשבת להגרמ"מ קארפ שליט"א (חלק א' עמוד תקכ"ח) מ"ש בזה, ובהערות מייתי דאם כבר עבר עליהן לילה הוי בגדר מאב"ד, ויש להקל בזה, ושכן שמע ממרן רבינו הגרי"ש אלישיב זלה"ה, ע"ש (ועמ"ש שם בס' הלכות שבת בשבת עמוד תפ"ח ואילך, ואכמ"ל).

אי שרי לרחוץ גופו במים קרים בשבת

בספר חיכו ממתקים ממרן הגרש"ז אויערבאך זלה"ה (חלק ב', עמוד קפ"ד) כתב וז"ל: נשאל רבינו אם מותר להתרחץ בשבת במים קרים, והשיב שנהגו שלא להתרחץ בגלל סחיטת שערות, ונשאל האם למי שנזהר מותר, ואמר שנהגו שלא מתרחצין, ע"כ. ועמ"ש בספר שבטי ישראל משיעורי הג"ר יוסף ישראל אייזענברגר שליט"א (עמוד קי"ח) מ"ש בזה, וע"ש בהערות. ומשכבר הימים זכיתי לשאול זה ממו"ר מרן הגאון רבי יהודא שפירא זלה"ה, והשיבני שמעתי בשם החזון איש שמותר באם חם, ואח"כ הוסיף מו"ר זלה"ה ואמר לן דהיו יחידים שהחזו"א התיר להם באם סובלים מזיעה.

אמנם מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני דמחמירים בזה, זה שאלה, צריך לעיין בזה, עכ"ד. ויתבארו דברי קדשו דמו"ר מרן הגרח"ק שליט"א לפום מאי דהעלה בספרו שונה הלכות (סי' שכ"ו ס"ו) וז"ל: בצונן מותר לרחוץ בשבת אפילו כל גופו, ונהגו שלא לרחוץ בנהר כדלקמן דין י' (ס"א וסק"ט, ועיין בפסקי חזו"א שבסוף ספר מנוחה נכונה שאוסר להשתטף בצונן ע"י מקלחת רק פניו ידיו ורגליו, והר"ש גריינמן שליט"א העיד שמרן זצ"ל עבר על פסקים אלו), עכ"ל מו"ר מרן שליט"א. וחזינן דאף דבספרו העלה לדינא דבצונן שרי, מ"מ כיון שבספר מנוחה נכונה אוסר, על כן השיבנו מו"ר מרן שליט"א דמחמירין בהא, ודוק היטב (וע"ע בספר פסקי תשובות סי' שכ"ו סק"ד, ובמ"ש במשנ"ב מהדורת דרשו, ויל"ע).

ובספר קוראי עונג להג"ר יצחק אמסלם שליט"א (חלק ב' עמוד ס"ו) כתב דלבני ספרד מותר לרחוץ כל גופו במים קרים בש"ק, ועיין בשו"ת אור לציון חלק ב' (עמוד רנ"א) ע"ש.

ועתה י"ל ספר מלאכת מחשבת להרה"ג רבי יעקב משה אטינגר שליט"א, וראיתי לו (עמוד תל"ה אות ה' ואילך) דעמד בהאי ענינא, ופלפל באורך בדברי האג"מ (ח"ד סימן ע"ה), וע"ש דמצדד בעת הצורך ליעביד כמ"ש בשש"כ (פי"ד סי"א) וארח"ש (פכ"א הערה כ"א) להתיר לרחוץ בצונן אף רוב גופו אם אינו רוחץ את המקומות דאית בהו קיבוץ שיער, דבכה"ג ליכא לחששא דסחיטה, וכ"ז בביתו אך לא בנהר, ע"ש בכל דבריו.

תשלום דמי ועד בית כשישנם דיירים שאינם שומרי תומ"צ בבנין

בקונטרס תשובות הרמ"מ מקוממיות (והוא קובץ תשובות ופסקי הלכה שהשיב הגה"צ רמ"מ מנדלזון זלה"ה רב דקוממיות לשואלו הבה"ח פנחס וייספיש נ"י) [שאלה א' וב'] נשאל איזה שאלות הקשורות לשומר תומ"צ המתגורר בבנין דאית ביה דיירים שאינם שומרי תומ"צ רח"ל, ושכ"ה כשדר בעיר שהערי' אינה שומרת שביעית ומשלם לעירי', מאי יעביד בשנת השמיטה שלא יהי' שותף בזה, וע"ש מאי דהעלה כו"כ פתרונות, והפתרון דהכי נראה כ' דיאמר בפני ג' אנשים "אני מפקיר את חלקי בקרקע", עי"ש. ובהערותינו הנדפסות בקונטרס הנ"ל (עמוד נ"ב) כתבנו להסתפק בענין זה אם גר בבנין דאית ביה מחללי שבת רח"ל, אי שרי לשלם תשלום ועד בית כנהוג, לפי דבכספו קונים נורות חשמל ומדליקין האור בשבת רח"ל, ושכן יל"ע אם מהני להתנות עמהם דכספו ילך על נקיון הבנין וכיו"ב ולא על הנורות, ע"ש. איכו השתא שאלתי זה ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, ומו"ר מרן הגר"ח שליט"א אמר לי לשאול זה למו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א, וכששאלתי זה ממו"ר מרן הגראי"ל שליט"א שאלני "אם הוא לא יביא להם כסף הם לא ידליקו", ואמרתי דידליקו, ומשאלתיו לדינא השיב "מסתמא" (שמותר), והוסיף (תרגום מאידיש) דאם לא יביא כסף הם יזרקו אותו מהבנין.

והגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי שליט"א השיבני: תגיד להם (אם הם יבינו) שאתה משלם להם את מלא הסכום עבור הדברים האחרים (כגון נקיון וכיו"ב), ומו"ר הגאון האדיר רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס שאלני אם רובם חילוניים, ומשהשבתי דמשכח שכיח כזאת, השיבני דבד"כ מתחשבים אחד עם השני, ושיציע להם לעשות שעון שבת, והגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים אמר לי דאין מה לחוש ולדאוג בזה (ושרי).

ברירה בצרור מפתחות

עיין מה שכתבנו בס"ד בענין ברירה בצרור מפתחות בגליון ס"ד, ועתה מצאתי בשו"ת רבבות ויובלות להגר"א גרינבלט שליט"א (סימן ק"ע אות ז') דכתב וז"ל: המחפש מפתח מיוחד בתוך צרור של מפתחות, מותר לו לסלק את המפתחות האחרים לצדדים, ואין בזה איסור ברירה כיון שאינו מוציאם מתוך התערובת, אך אין להוציא את המפתחות שאינו זקוק להם מתוך הצרור [ואם יש מפתחות של מכונות שזה מוקצה, יזהר מלטלטלם בפני עצמם], עכ"ל. וגבי איזה מפתחות הוו מוקצה, עיין בספר שלמי יהודה להג"ר יהודה לייב הלשטוק שליט"א, ע"ש.

אמירת תפילת הדרך לנוסע בשבת המלוה יולדת או משום פיקו"נ רח"ל

מספקא לן באדם המוכרח ליסע בש"ק, וכגון דמנהיג או מלוה יולדת או חולה דאית ביה פיקו"נ רח"ל בשבת, אי יאמר תפילת הדרך או לאו, ומצאתי במשנ"ב מהדו' דרשו סימן ק"י דכתבו וז"ל: והנוסע בשבת מחמת פיקוח נפש וכדומה, הורה הגריש"א (אשי ישראל במהדו' הנדמ"ח, פרק נ' הערה כ"ח) שלא יאמר תפילת הדרך, דאין לבקש על צרכיו בשבת, ע"כ. ואמנם ע"ש באשי ישראל דהעלה בפשיטות להלכה דיש לומר תפיה"ד, ובהמקורות דשם ציין לס' שערים המצוינים בהלכה (סי' ס"ח ס"א) ושו"ת בצל החכמה (חלק ה' סימן מ"א), והגם דשואל צרכיו בש"ק שרי, דכל הא דאסרו לשאול צרכיו בשבת הוא דייקא משום דיכול לבקש אהא למחרת, משא"כ הכא, ושכ"ה בקונטרס תפילת הדרך להגה"צ רבי שריה דבליצקי שליט"א (סעיף י"ב). וידידנו הר"א גרין שליט"א הראנו בס"ד דהאריך בהא בספר תורת היולדת להגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א (פרק כ"ב), דהעלה דאם הדרך מסוכנת יאמר תפילת הדרך, אך אם אין הדרך מסוכנת יתכן שאין לומר תפילת הדרך. ואם היולדת בסכנה והרכב נוסע במהירות, יאמרו תפילת הדרך. ובהערות מייתי מס' שערים המצוינים בהלכה הנ"ל דכתב וז"ל: הנוסע בשבת במקום פיקו"נ מתפלל תפילת הדרך, דהא כל הדרכים בחזקת סכנה, ואי' בשו"ע סימן רפ"ח דזועקים ומתריעים במקום סכנה, עכ"ל. אולם הגר"י זילברשטיין שליט"א דחה לזה, וכתב דאין הדרכים מסוכנים יותר מחולה שאין בו סכנה שאין זועקין עליו בשבת, ושכן העיר שם אמ"ש בקונטרס תפלת הדרך להגה"צ רבי שרי' דבליצקי שליט"א דכתב דאומרין תפה"ד כשמפליגין באני' בש"ק. אולם בתורת היולדת כתב דמאחר ובתוס' דפסחים (דף ק"ד ע"ב) כתבו דתפילת הדרך אינה מתחלת בברוך משום שאינה ברכה אלא תפילה בעלמא, על כן אין לאמרה בשבת, כמבואר בשו"ע (סי' רפ"ח סעי' י') ומשנ"ב (סי' רצ"ד סק"ב, וסי' רפ"ח סקכ"ב), ולהכי הנוסע באני' כשהים רגוע אין לו לומר תפה"ד, וכששאלתי מהגה"צ רבי שריה דבליצקי שליט"א לענין הנוסע במכונית בש"ק באופן הנ"ל אי יאמר תפה"ד, אמר לי דכנראה שכן.

איברא דבהא דכתב הגר"י זילברשטיין שליט"א דהדרכים לא גריעו מחולה שאיב"ס דאין זועקין עליו בש"ק, מצאתי בספר בקשות בשבת לידידנו הרה"ג רבי יעקב זאב פישר שליט"א (פרק ד' ס"ק י"ג) דכתב וז"ל: מי שהוצרך לנסוע לבית חולים בשבת, יאמר תפילת הדרך בנסיעתו גם בשבת, ע"כ. ובהערות שם (ס"ק ט"ז) כתב מקורו משו"ת בצל החכמה דמייתינן לעיל, ושכ"כ מרן הגר"נ קרליץ שליט"א דלא גרע מחולה שיש בו סכנה, ע"ש, והרי הוא דלא כהתורת היולדת.

והנה ת"ח א' שליט"א החפץ בעילום שמו העירני דהכא יש לצדד בכו"כ אופנים דיכול לאמרה, והוא עפמש"כ בספר פסקי תשובות סימן רפ"ח מספר ליקוטי מהרי"ח (עמוד כ"ו) משום האו"ז (הו"ד במשנ"ב סי' קפ"ח סק"ט) דדייקא בקשות דיחיד אסור, אך דבר שנתייסד בשווה לכל שרי, וה"נ י"ל דתפה"ד איתקינא לכולהו, עוד י"ל דבליקוטי מהרי"ח שם כתב דאין איסור לבקש על צרה שעדיין לא באה, ומכיון דכאן בדרך עדיין אין סכנה רק דעלול להסתכן שרי, ואכמ"ל.

אלא דיש מקום לדון בהסברא דנקיט דהכא כשנוסע עדיין אין סכנה, דהא אמרו בירושלמי ברכות (פ"ד ה"ד) כל הדרכים בחזקת סכנה, ואפ"ל דבעצם נסיעתו היינו באתרא דסכנתא, ובהגהות וחידושים הנדפסין בשלהי הירושלמי (מהדורת מאורי אור) ציין הגאון רבי יחיאל מיכל זילבר שליט"א לטור וב"י או"ח סימן רי"ט דביארו הא דאמרו כל הדרכים וכו', ע"ש היטב, והרבה יש להרחיב בכל הא מהא דכתב בספר ברכות והודאות להג"ר ברוך האס שליט"א (עמוד קמ"ט) אדברי השו"ע דסימן רי"ט (סעיף ז'), ע"ש.

וממה דדן איהו גופי' בספרו אודה השם (סימן ח') בדין ברכת הגומל להטסים באווירון, ע"ש מאי דפלפל בזה עם כ"ק אדמו"ר מהר"א הגר שליט"א מסערט ויזניץ, ע"ש באורך ואכמ"ל, ועמ"ש בספר תורת חיים. מיהו עיין בראש דברכות (פ"ט סי' ג') דכתב דהא דאמרינן בירו' כל הדרכים וכו', הוא דייקא לענין תפילת הדרך בלבד, שבכל הדרכים צריך אדם לבקש על נפשו, אך ברכת הגומל במקום תודה נתקנה, ע"ש בלישני'.

ושוב ראיתי בשו"ת רבבות אפרים להגר"א גרינבלט שליט"א חלק ה' (סימן ק"ע אות ב') דכתב וז"ל: מי שמוכרח לנסוע בשבת משום פיקוח נפש, ויצא למקום שיש לומר תפילת הדרך, אומר תפילת הדרך בשבת, ומסתבר דיכול וגם צריך לומר, וראיתי שכ"כ בספר אוצר החיים להרה"ג ר' חיים צבי ברוידא זצ"ל אבדק"ק זאגער בחידושיו על ברכות כ"ט ע"ב, דכותב דמסתבר דמותר, וכעת הדפיסו דבריו בחוברת כרם שלמה טבת תשמ"ח בעמוד מ"ו, עי"ש עכ"ל. וכששאלתי ממו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א אם הנוסע בש"ק לצורך פיקו"נ וכיו"ב אם יאמר תפילת הדרך, השיבני: בשבת לא אומרים, והוסיף ואמר לן דזכות השבת תגן וכו'.

שוב דברתי בזה עם מו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס לענין הנוסע בדרך בש"ק, ואמר לי דודאי יש לומר, דהחולה נוסע ברשות, ואילו המלוה וכיו"ב הרי אומר בלשון רבים "שתוליכנו" לשלום וכו'. והוסיף ואמר לי דכתב בזה בספרו, ועיינתי בשו"ת משנת יוסף, ומצאתי בחלק ו' (סימן פ"ג) דמייתי לדברי הבצל החכמה, והוסיף די"ל דתפילת הדרך הוי חלק מהליכתו בדרך, דאין אדם יוצא לדרך עד שיבקש מה' שתהא דרכו צלחה, וא"כ כמו שמותר לחלל ש"ק לחולה שיב"ס ולעשות כמה מלאכות דאוריי"תא, ולצאת חוץ לתחום בכדי להציל את חייו, כמו"כ יכול לבקש שתהא דרכו צלחה לבצע משימתו להציל חיי חבירו, ושלא יחלל ש"ק בחינם, ע"ש. וע"ע בשו"ת משנת יוסף חלק ט' (סימן ל"ג) מאי דהוסיף בהאי ענינא, ע"ש.

וכן כשדברתי בהאי מילתא עם הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א, העלה דהצריך לנסוע בש"ק יאמר תפילת הדרך (וכדמייתינן מספרו רבבו"א לעיל).

ולקושטא דמילתא דעיקר יסוד תפילת הדרך וענינה, שמעתי לפני למעלה משנתיים ימים שיעור נפלא ומקיף מהגאון רבי אשר זעליג וייס שליט"א גאב"ד דרכי תורה ובעמח"ס מנחת אשר, דעמד לבאר הא דאי' בברכות (כ"ט ע"ב) א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא וכו', וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא, מאי המלך בקונך וצא, אמר רבי יעקב אמר רב חסדא זו תפילת הדרך, וע"ש ברש"י. ומייתי לפרש האי לישנא דהמלך בקונך וצא בכמה אנפי, והנה הר"מ ז"ל השמיט האי הלכתא, ועמ"ש בהא הבית יוסף סי' ק"י, ובראשונים ואחרונים האריכו בזה, והפר"ח ז"ל העלה מכח השמטת הר"מ ז"ל דאין לומר תפה"ד בשם ומלכות, אולם הגר"א וייס שליט"א חדית בזה דהא דהשמיט הר"מ ז"ל האי הלכתא הוא לפי שמעולם לא היתה תפיה"ד חובה, רק עיצה טובה ומידת חסידות, וכענין שאר ההנהגות דא"ל אליהו באותו הזמן, רק דהעיר דלפי"ז הוא חידוש מאי דמסיימין תפיה"ד בשם ומלכות. עוד העיר הגר"א וייס שליט"א דכהיום בכלל צ"ע אם יש לומר תפילת הדרך, דעיקר מאי דתקנוה רז"ל הוא משום חיות רעות וליסטים, וכהיום ברוב המקומות אינם, ומשום תאונות הלא אף בעיר ישנם, והא דאומרים ומכל מיני פורעניות וכו' זהו רק בתור בקשה והוספה, ולא מעיקר התקנה, וכשם שמבקשים על ענין פלוני ומוסיפים על שאר הדברים, גם דלא הוי איזה "תקנה" דאף דחששא בטלה תקנה לא בטלה, והאריך בהא מילתא טובא, ועיין שו"ת מנחת שלמה למרן הגרשז"א זלה"ה (תנינא סימן ס').

[ויש להעיר על מ"ש הגר"א וייס שליט"א לענין חיות רעות מהעובדא שסיפר הגר"י זילברשטיין שליט"א בנהג מונית שתמה על ענין "חיות רעות" בדרך שאינם מצויות האידנא, ואמאי מזכירין בתפה"ד אותן, ותוכד"ד נכנס להמונית דבור גדול שהבעית את יושבי המונית והוצרכו לצאת, אכן י"ל דכוונת הגרא"ו שליט"א דבאופן כללי באמת אינם, וגם דלא תיקנו רז"ל עלייהו, ודוק].

אם מותר ליתן כתובתו או מספר הטלפון שלו בש"ק לצורך מצוה

יש לעיין אם מותר ליתן כתובתו או מספר הטלפון דיליה לרעהו לצורך מצוה בשבת, וכגון בכדי שישלח לו מכתב חידושי תורה אחר השבת, או יתקשר אליו במוצ"ש וידברו בלימוד וכה"ג.

והנה בספר ארחות שבת (פרק כ"ב ס"ק כ"א) העלו לדינא עפמ"ש השו"ע (סי' ש"ו ס"ו) וז"ל: מותר לדבר בשבת על דברים שעתיד הוא לעשות בימות החול, אף אם הם כרוכים בפעולה שאסור לעשותה בשבת, אם הוא עושה זאת לצורך מצוה, והטעם משום שנאמר ממצוא חפצך ודבר דבר, חפציך אסורים חפצי שמים מותרים, ולכן מותר לבקש מחבירו שיבוא אליו מחר לבנות אתו את הסוכה או לעזור לו בקניית ארבעת המינים, ע"כ. ושם (לקמן ס"ק כ"ג) כתבו וז"ל: מותר לדבר בשבת בעסקי חשבונות של מצוה, ולכן מותר לחשב בפיו כמה הוצאות נצרכות לו לצורך סעודת מצוה, כגון סעודת נישואין וכיוצ"ב, וכן מותר לדבר על קניית דברים הנחוצים לסעודה זו, ע"כ (ועמ"ש שם בס"ק כ"ד וכו' לענין חשבונות דצדקה וכו' ועוד פרטים רבים עיי"ש). ועמ"ש בספר שמירת שבת כהלכתה הנדמ"ח (עמוד תע"ו) מ"ש באורך.

ולהמבואר נראה לענ"ד דאף הכא שרי ליתן לרעהו כתובתו או מספר הטלפון דילי' לצורך מצוה בש"ק (וי"ל"ע אם יש מקום להחמיר לומר בלשונו שידבר עמו ולא שיתקשר אליו, עיין ארח"ש פרק כ"ב ס"ק ט"ז, והכא הוא לצורך מצוה, וצ"ע).

וכששאלתי ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אי שרי ליתן כתובתו בש"ק לצורך מצוה, השיבני: כמו כל דבר מצוה (דשרי), ע"כ. ויתפרשו דבריו לפמש"כ היטב.

אולם הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים, אמר לי דיותר טוב שלא ליקח הכתובת, ועדיף שידברו בלימוד בש"ק [ודן בזה מצד הכנה למוצ"ש], ואכמ"ל. כמו כן כששאלתי מהגה"צ רבי שריה דבליצקי שליט"א אם מותר ליתן הכתובת או הטלפון בש"ק לצורך מצוה בש"ק, השיבני דלא.

ויש להסתפק אם יש איסור הכנה בדיבור, והרי"י פרידמן שליט"א הוכיח מד' השו"ע (סי' ש"ז ס"ח) יכול לומר לחבירו לכרך פלוני אני הולך למחר, וכן מותר לומר לו לך עמי לכרך פלוני למחר וכו', ע"ש בטעמי', דמשמע דמצד מכין לא חיישינן כלל, ע"ש היטב, והר"ב בר שליט"א רצה להוכיח דאסור מסוגיא דערובין (ל"ח ב') ושו"ע (סי' תט"ז ס"ב).

אולם שוב הראני הרי"י פרידמן שליט"א מרגניתא רבתא בקונטרס שו"ת הנדפס בסו"ס ברכי נפשי מהגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א (ויקרא, עמוד תש"א), דהוכיח דלא מצינו איסור הכנה בדיבור, והא דא' בסי' תט"ז סעי' ב' דמבואר דאסור לעשות שום הכנה ואף בדיבור, שאני התם דבנוסף לדיבור עביד מעשה דמעכב ברגליו, ע"ש בכל דבריו באורך.

חיתוך בחותך ירקות שלהב סכינו עשוי כעין גלים

בגליון ס"ד כתבנו לדון אודות סכין לחיתוך ירקות שלהב סכינו עשוי כעין גלים, אי שרי לחתוך בו בש"ק, ומייתינן מהגר"א גרינבלט שליט"א בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים, והגר"ע אויערבאך שליט"א דתרווייהו אמרי לן דשרי.

איכו השתא זכיתי לקבל בזה מכתב תשובה ממו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, וז"ל: ע"ד הסכין לחיתוך ירקות שהלהב שלו הוא בצורת גלים, וחותך פרי בצורה כזו, אם מותר בשבת מחשש עובדין דחול, עיין שו"ת משנת יוסף (ח"ז סי' פ') בענין בנין בפירות, ולפי"ז הי' דומה קצת לעובדא דחול, ויש לחלק. אבל בס' חוט שני שבת (סי' ש"כ למ"ב ס"ק י"ב) כתב דכל שאין בו מחתך ל"ש גם עובדא דחול, והחותך כרגיל אלא שעושה צורה בפעולת החיתוך ה"ז מותר, ואינו עובדא דחול, עכ"ל. עכ"פ נראה מרהיטת דברי מו"ר שליט"א דשרי.

קילוף ביצה בש"ק

בהא דכתב הג"ר יוסף משדי שליט"א בגליון ס"ג באורך לענין קילוף ביצה בש"ק, יעויין מ"ש בזה בספר הליכות חיים מהליכות ומנהגי הגה"ק מהרי"י הלברשטאם זלה"ה מצאנז קלויזנבורג (עמוד קפ"א ואילך). ומשכבר הימים שאלתי ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א גבי ביצה שכתוב עליה

מספרים (תאריך וכיו"ב) אי שרי לקולפה, ושאלני מו"ר שליט"א איפה כתוב, ומשהשבתי על הקליפה, אמר לי מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א אם זה לא שובר את האותיות מותר, עכ"ד. וכן אמר לי מו"ר מרן הגאון רבי יהודא שפירא זלה"ה דאם זה לא מקלף את האותיות, אפשר דהכיתוב רק בצד אחד, ואם יקלף מהצד השני (ללא שישברו אותיות) מותר, עכ"ד. הא חזינן מדברי קדשם דאין לחוש דילמא ישבור אותיות בקילופו, ומיהו ודאי דיש ליזהר בזה טובא. אלא דאמנם לפמ"ש יש להעיר דלכאורה לפי מ"ש הגאון רבי בן ציון אבא שאול זלה"ה בספרו אור לציון (חלק ב' פרק כ"ז ס"ז) וז"ל: מותר לפתוח שקית חלב או חבילת סוכריות, וכן חבילת מצות או קופסת חלב מקרטון, ואף במקום ההדבקה, ואין צריך להריק את תוכנן מיד בפתיחתן, ואין לחוש אם תוך כדי הפתיחה נקרעים שלא במתכוין אותיות שכתובים שם, עכ"ל, וע"ש במקורותיו. ולפי"ז ה"נ הכא לדברי האור לציון לכתחילה יש ליזהר, אמנם אין לחוש אם נשברו אותיות שלא במתכוון, ודוק.

האם בשבת אומרים קודם משנת איזהו מקומן לפסוקי וביום השבת

חזי הוית בביטאון אור הצפון (מרחשוון תשע"ג, גליון מ"ז, עמוד ל"ה) דהביאו מהרה"צ מהר"מ רוקח זלה"ה מבילגורייא דכתב וז"ל: ר' שמואל פארגעס [ע"ה] ועוד אמרו לי כי כ"ק אחי שליט"א [ז"ל] (=הגה"ק מהר"א רוקח זלה"ה מבעלזא) אינו אומר בשבת לפני משנת "איזהו מקומן" את פסוקי "וביום השבת", לכן בראש חודש אינו אומר פסוקי "ובראשי חדשיכם", ואמרו לי בשם כ"ק אחי שליט"א [ז"ל] הטעם בזה, כיון שאין ראוי לומר הפסוקים של קרבן המוסף של שבת לפני שאומרים פסוקים אלה בתפילת מוסף, וכל שכן שאין ראוי לומר הפסוקים של קרבן המוסף של ראש חודש לפני שקוראים פסוקים אלה בתורה (וציינו שם בגליון הנ"ל דכ"ה בשו"ע או"ח סי' תכ"א וז"ל: ובספרד אין נוהגין לאומרה לפי שעתידין לקרות אותה בספר תורה, שעה"כ דרושי עלינו לשבח ונוסח התפילה, ועמ"ש בשערי תשובה או"ח סי' מ"ח ע"ש). ובאור ליום ה' פרשת ויצא שנת תש"ט לפ"ק שאלתי בעצמי את כ"ק אחי שליט"א [ז"ל] אם אכן נכון הדבר שאין אומרים בבעלזא פסוקים אלה בשבת ובראש חודש, והשיב לי ששמע מזה. וגם לדעתו הדבר פשוט שאין לומר פסוקים אלה, שהרי אם נוהגים בבעלזא שאין אומרים פייט ביום הראשון של חג השבועות, וביאר כ"ק א"א ז"ל (=הגה"ק מהרי"ד רוקח זלה"ה מבעלזא) טעם הדבר כיון שהפייט מבוסס על עשרת הדברות, והעיקר הוא מה שקורין פרשה זו בתורה (ראה מגילה ל"א ע"א קורין בפרשת מועדות), ולכן אינו בדין להקדים באמירה את עשרת הדברות לפני קריאת התורה, ואם כן כל שכן שמטעם זה אין לומר את פסוקי המוספים של ראש חודש לפני שקוראים בתורה אותם פסוקים ממש. ואף בשב"ק שאומרים את הפסוקים בתפילת מוסף אין להקדימם, אד"ק שליט"א [ז"ל], עכ"ל.

ובביאור האי ענינא יעויין בשו"ע או"ח סימן מ"ח (סעיף א') דכתב וז"ל: בשבת אומרים אצל פרשת התמיד פסוקי מוסף דשבת, אבל לא בר"ח וי"ט מפני שקורין בתורה בפסוקי מוסף, עכ"ל יע"ש. ובספר כף החיים (שם סק"ו) כתב דבעל המנהיג השיב על האי מנהגא, וכתב דאין נכון להזכיר קרבן מוסף עם תמיד של שחר, כמ"ש בטור וב"י, ושכן האריז"ל לא הי' נוהג לאמרו, ומייתי דכ"כ מרן הגרחיד"א זלה"ה (סימן א' אות י"ג) ועוד אחרונים, ולא נהגינן בזה כדברי מרן השו"ע זלה"ה. ועמש"כ הכף החיים לעיל (דף ע"ה ע"ב מדה"ס ד"ה אתה הוא) מהאריז"ל, דביאר בהאי טעמא דלא אמרינן לפי דפסוקים אלו מענין קרבן מוסף דש"ק, ואין עתה זמנם עד אחר סיום תפילת שחרית, ע"ש.

ועיין בספר פסקי תשובות (סי' מ"ח סק"ח) דהרחיב בהא היריעה, ובתו"ד הביא דבארחות חיים להגה"ק מספינקא זלה"ה (סי' תכ"א אות א') ובא"א להגה"ק מבוטשאטש זלה"ה כתבו דהא דמייתו מהאריז"ל הוא למימר דאין חיוב לומר, אך אין קפידא אמאן דיימר, והוי כקורא בתורה ונכון לאמרו, ועמש"כ הגריעב"ץ ז"ל בסידורו, ומיהו בסידור הרב השמיט פסוקין אלו דשבת ור"ח, ודכ"ה בשלחן הטהור סעיף ו', ונימוקי או"ח להגאון ממונקאטש זלה"ה סי' תכ"א, ובדרכי חיים ושלום (אות קי"ד), יעויין שם. ודכוותייהו מייתינן דס"ל להגה"ק מהר"א מבעלזא זלה"ה, ושלפום פשטי' כ"ה בכה"ח, ודוק היטב הדק, ועמ"ש בטור או"ח סי' מ"ח ובנו"כ דשם, ואכמ"ל. ושוב מצאתי דברים בזה בשו"ת רבבות אפרים חלק א' (סימן מ' אות א'), ע"ש.

אם הכהנים בביהמ"ק לבשו בגדים מיוחדים לשבת

בגליון ס"ב הבאנו מספר כתבי הקדוש להגה"ק רא"ל ז"ל הי"ד (בן הגה"ק בעל יסוד יוסף זלה"ה) [עמוד מ"ד] וז"ל: "דהא לא מצינן בכולי' תלמודא שהי' להם לכהנים בבית המקדש בגדי כהונה מיוחדים לשבתות וי"ט, אלא לפי שהם תשמישי קדושה מצד עצמם גם בחול, ולכך א"צ להפריד בין חול לשבת, עכ"ל. וכתבנו שם דשאלנו זה מקמ' הגאון האדיר רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א, והשיבנו דצריך בגדים נקיים משום כבוד שבת, ואין כבוד שבת גדול מבגדי כהונה, ע"ש.

והן עתה שלחתי האי שאילתא להרב הגאון רבי אברהם ישעיהו קניבסקי שליט"א (בר' דמו"ר מרן הגרח"ק שליט"א), וכתב לי וז"ל: כמדומה שפעם נשאל אאמו"ר מרן שליט"א כזה, והשיב שאין לו ראי' מפורשת לזה, אך הוסיף דכיון דהמשמרות היו מתחלפות בשבת, א"כ הם לבשו הבגדים הנקיים בשבת, עכ"ל.

ושוב מצאתי בספר בגדי שבת הנדמ"ח לידידנו הר"א אפשטיין שליט"א (עמוד ע"ב אות ח') דכתב וז"ל: הסתפק מו"ר הגרח"ק שליט"א כהנים שעבדו בביהמ"ק בשבת האם היה להם בגדי כהונה מיוחדים לכבוד שבת או לא, ביאור הספק שהמשמרות היו מתחלפות, והיה בית אב מיוחד לשבת, א"כ כשלבש בגדי כהונה זה עצמו היה חדש לכבוד שבת, משום שאותו כהן לא לבש את זה ביום חול, אמנם יתכן שבשבת צריך שיהיו בגדי כהונה יותר חשובים מימות החול, וצ"ע, עכ"ל.

בענין חמין ופת חמה במוצ"ש ועוד איזה ענינים הנוגעין לסעודת מלוה מלכה

בגליון נ"ג הבאנו מנהג מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לענין חמין במוצ"ש מלוגמא, ועתה מצאתי בספר גרגירים בראש אמיר להגה"צ רבי שמואל דוד הכהן מונק זלה"ה (עמוד קט"ז) דכתב וז"ל: שמעתי סגולה למי שעצביו חלשים (שקורין חולה מרה שחורה) שישתה חמין בכל מוצאי שבת, ויאמר בפיו חמין במוצאי שבת מלוגמא (סגולה זו שמעתי מפי למדן ששמע אותה מפי הגאון ר' דוד יונגרייז ז"ל), עכ"ל.

עוד זאת כתבנו (שם) לענין פת חמה במוצ"ש, והבאנו דברי מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א דס"ל דפת חמה במוצ"ש היינו לאפותה במוצ"ש, ולא סגי בחימומה ע"ג האש (והביא כן משמינו בעזה"י בספר מעדני איש להר"א שושן שליט"א בעניני סעודת מלוה מלכה עמוד תקפ"ו). איכו השתא מצאתי בספר אלף כתב להג"ר יצחק וייס זלה"ה הי"ד אב"ד ווערבוי (חלק א' אות ר"ס) דמייתי ממנהגי מהר"ם א"ש ז"ל (הנדפס בספר יד יוסף הל' שבת) דכתב וז"ל: איתא בגמ' חמין במוצאי שבת מלוגמא וכן פת חמה, אם א"א בפת חמה יש להחם הפת אצל האש, וכן נהג מורי (אמרי אש) זצ"ל, עכ"ל. הא קמן דלדעתי' דבעל האמרי אש ז"ל שפיר מהני לחמם הפת אצל האש, ודוק בזה (ב' ספרים הנזכרים ראיתים בבית עקד ספרי הגה"צ רבי יצחק שלמה אונגר זלה"ה אב"ד ור"מ דקהל חוג ח"ס ב"ב, ויהיו הדברים לעי"נ הטהורה ביען לא הותיר זש"ק, ותלמידיו הן הן תולדותיו).

וכששאלתי מהגה"צ המפורסם מוהר"ר יוסף צבי דושינסקי שליט"א אי בעי לאפות פת במוצ"ש, או סגי בלחמם פת לאחשובי כפת חמה, אמר לי דסגי לחמם ואי"צ לאפות.

ומו"ר הגאון האדיר רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנ"י ושא"ס, אמר לי דכמדו' ראה בפסק"ת שא"א לאפות במוצ"ש, דהא אי' דיסמיך סעודת מלוה מלכה לצאת השבת, אלא שיחמם הפת (ומו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א גם כן אמר לי בתמי' דאיך אפשר לאפות במוצ"ש, ויש לבאר כוונתו בכמה אנפין, ואכמ"ל). ושו"ר דבספר מעדני איש על מצות סעודת מלוה מלכה להר"א שושן שליט"א (עמוד תרל"ז) הביא מספר שיבת ציון להג"ר בן ציון מוצפי שליט"א (חלק ב', שער י"ב סדר מוצ"ש סעיף ס"א) דכתב וז"ל: נוהגים לאכול פת חמה במוצאי שבת, ואם אין באפשרותם לאפותו או לקנות לחם טרי אפוי עתה, יקחו לחם ויחממו אותו על גבי האש או בתנור וכדומה, עכ"ל. ובהערות דשם כתב דכן נהג מר אבוה הגה"צ רבי סלמן מוצפי זלה"ה לחמם כזית לחם או כביצה ע"ג פתיליה במוצ"ש וכו', ושכן נהג הגאון הגדול רבי בן ציון אבא שאול זלה"ה, ע"ש. עוד מייתי שם במעדני איש מספר קדוש ישראל (הו"ד בפס"ת הנדמ"ח ח"ג סי' ש' הערה כ"ד) דהגה"צ מהר"י האגער זלה"ה מויזניץ נהג לטבל הפת באיזה משקה חם, לקיים מ"ש רז"ל פת חמה במוצ"ש מלוגמא, ועיי"ש.

ובספר ברכת אליהו על מצות סעודת מלוה מלכה להג"ר אליהו אלחרר שליט"א (עמוד כ') כתב: יש מדקדקים לאכול פת חמה שע"פ דברי הגמרא היא רפואה לאדם כמשקין חמים, אולם פת שעדיין חמה מאפייתה אינה טובה לבריאות האדם, וע"כ צריך שתתקרר תחילה, ע"כ. ומקורו מספר ארחות חיים (סימן ש' סק"ב) להגה"צ מהר"נ כהנא זלה"ה מספינקא, וע"ש באורך מש"כ בזה.

ועתה מצאתי בקונטרס אגן הסהר מהנהגותיו והליכותיו דהגאון האדיר רבי אברהם גנחובסקי זלה"ה, מתלמידו הג"ר ש"א פיש שליט"א (מהדורה שלישית, עמוד רל"ד), דהביא דנהג לאכול סעודת מלוה מלכה קודם חצות, וברוב הפעמים הי' מסמיך זה לאחר הבדלה, והקפיד ליטול ידיו ואכל בה תבשיל ושתה חמין, ובאמצע הסעודה נהג לומר את תפילת הירושלמי, ואמר במתינות ובכוונה את כל השערים המוזכרים בתפילה שם, והי' ממליץ לאנשים אחרים לומר זה כסגולה להצלחה, ובימי חליו דהגרא"ג זלה"ה בא לפניו א' מתלמידיו שיבדלחט"א, ושאלו מה יקבל ע"ע לרפואתו, והשיבו דיאמר את תפילת הירושלמי, ומשאמר לו תלמידו שכבר אומרה השיבו שיתחזק בה יותר.

עוד מייתי שם דבאחד הפעמים הביאו לפניו קומפוט בסעודת מלוה מלכה, ופטר ברכת הקומפוט באכילת שקד לצאת יד"ח וכו'. אולם לפום מה שראיתי מנהג מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לברך על הקומפוט בפה"ע בסעודת מלוה מלכה, ואכמ"ל.

ובהא דהבאנו בגליון קודם דיש לאכול פת בסעודת מלוה מלכה, יעויין בספר אעלה בתמר מתורת מרן החזו"א זלה"ה אשר השמיע מו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א, דכתב (עמוד ל"ד) וז"ל: החזון איש זצ"ל אמר להגרי"ג אדלשטיין שליט"א שצריך להקפיד לאכול פת במלוה מלכה, ולא לצאת ידי חובתו במזונות, וכמדומה אמר שמי שלא אוכל פת יצטער על כך, עכ"ל.

אחר זמן שאלתי מהג"ר אברהם ישעיהו קניבסקי שליט"א אי הא דפת חמה במוצ"ש הוי דייקא לאפות או דסגי לחמם, וכתב לי וז"ל: בגמ' משמע לאפות פת טרי' וחמה, דבחמה לבד ליכא מעליותא, עכ"ל. וחזרתי ושאלתי מיני' היכא משמע זה בגמ' דשם, וכתב לי וז"ל: הבנתי כן מהמשך הגמ' דעבדין לי' עיגלא תילתא כו', אך בכ"מ פת חמה הכוונה לפת טרי' שנאפתה עכשיו, ועיין רש"י ויקרא כ"ד י' דרך המלך לאכול פת חמה כו', והרבה מקומות בש"ס, ועיין מהרש"א כאן דהוא משום דאי אפשר לעשות זה בשבת, ואם רק מחוממת הרי אפשר גם בשבת, עכ"ל ודפח"ח.

וידוע מהגה"ק מהר"י מרוזין זלה"ה דרמז סעודת מלוה מלכה בקרא והנה סל"ם מצב ארצה וכו', סל"ם ר"ת סעודת לוית מלכה, ועמ"ש באורך בזה הגר"פ פרידמאן שליט"א בספרו ליקוטי מאמרים שבילי פנחס (שנת תשע"ב, עמוד ע'), ע"ש באורך. ועי' בספר שפע חיים מכתבי תורה מהגה"ק מצאנז קלויזנבורג זלה"ה (ח"א עמוד ל') מ"ש בענין סעודת מלוה מלכה וקישורה לדוד המלך ע"ה, ע"ש.

עוד בענין חמין במוצאי שבת מלוגמא, אמר לי הרה"ג רבי אריה אלישיב שליט"א, נכדו חביבו של רבינו הגדול שר התורה והיראה מרן הגרי"ש אלישיב זצוקללה"ה, שאחר הבדלה היו מביאין לפני מרן זיע"א כוס חמין (כמדו' קפה), ופעמים שהי' מפטיר בחיוך חמין במוצ"ש מלוגמא, וגם בסעודת מלוה מלכה עצמה היה שותה חמין, אולם לענין פת חמה לא הי' מקפיד, רק שהר"א שליט"א הי' מביא לפניו פת חמה מדנפשיה, וגם לא הי' אוכל בשר רק הי' אוכל חלבי. גם ידידנו הרה"ג רבי יעקב רוזן שליט"א, חתנו של הגאון המפורסם רבי ישראל פסח פיינהנדלר זלה"ה בעמח"ס שו"ת אבני ישפה, אמר לי שחותנו ז"ל הי' אוכל חלבי בסעודת מלוה מלכה, ונהרא נהרא ופשטי'. כמו כן סיפר לי הרה"ג רבי יששכר ברגמן שליט"א נכדו חביבו של מרן רשכבה"ג הגראמ"מ שך זצוקללה"ה, דסביו מרן ז"ל הי' מקפיד לאכול סעודת מלוה מלכה ואף בזמנים קשים, האמנם הי' אוכל פת לבד העיקר לצאת ידי"ח מלוה מלכה, ובאופן קבוע הי' שותה כוס תה, כמאמרז"ל חמין במוצ"ש מלוגמא [גם הגאון רבי משה מרדכי חדש שליט"א אמר לי דאביו הגה"צ רבי מאיר זלה"ה הי' מקפיד מאד על סעודת מלוה מלכה, אמנם אינו חושב שהי' אוכל בשר].

בהא דאין מעבירין על האוכלין

בהא דכתבנו בגליונות קודמים מענין הרואה פירורין דלית בהו כזית מושלכין, אי בעי להרימן, הנה מצאתי עתה דרך העברה בספה"ק ראשון לציון עמ"ס ברכות לרבינו חיים בן עטר זלה"ה זיע"א (דף נ"ב ע"ב) דהאריך בהאי מילתא, והלכה למעשה לדברי רבינו מהרחב"ע זלה"ה נתבאר בפסקי הלכות הנדפסין בשלהי ס' ראשל"צ הנ"ל הנדמ"ח (ע"י הרה"ג רבי משה שוורץ שליט"א) [עמוד שי"א] וז"ל: הא דאמרינן דפירורין פחות מכזית שרי לאבדן, היינו דוקא בדרך כבוד, כגון בזורק לנהר וכדומה, אבל לדרוך עליהם או לזורקם באשפה או במקום הטינופת אסור, עכ"ל. וע"ש מאי דדנו בדב"ק, ומדבריו הק' נלמד דאי רואה פירורין דהוו פחות מכזית מושלכין ברחובה של עיר, ודאי יש ענין להרימם, דהא אם לזורקן דרך בזיון אסור, פשיטא דיש ענין להרימן. אלא דיש לצדד שאינו חיוב גמור, ובגליון נ"ח הבאנו ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דהשיבנו די"א דאף פחות מכזית חייבים להרים, יעוי"ש. ועיין היטב בשו"ע או"ח סימן ק"פ (סעיף ד') ובמשנ"ב שם (סק"י), וע"ע מאי דכתב בהא בספר עץ השדה להג"ר יצחק אליהו שטסמן שליט"א (עמוד ר"ט), ועמ"ש בספר שמירת הגוף והנפש חלק א' (פרק ל' סק"א), ודוק.

ובעיקר הא דאין מעבירין על האוכלין, הנה עתה שדר לן למנה מו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א את ספרו שו"ת משנת יוסף חלק י"א, וראיתי לו (סימן מ"ג) דנשאל מהג"ר יהודה קוק שליט"א בעמח"ס נופת צופים אם יש אין מעבירין בנוסע במכונית, והעלה דלא לפי דהוי רשות אחרת. אמנם בהנוסע באופניים ה"ז לא עדיף מרוכב על החמור, דנתפרש בעירובין (ס"ד ע"ב) דר"ג רכב וראה גלוסקא בדרך, ואמר לתלמידו רבי אילעאי שהלך אחריו להרימה, ומסתבר דאם אינו ברשות אחרת חייב, ע"ש בכל דבריו.

לימוד מקרא בלילה

בהא דכתבנו בגליון ס"ד דרבינו מהרי"ל דיסקין זלה"ה הי' נוהג ללמוד בכל מוצ"ש עם תלמידיו הפרשה עם רש"י, הנה יל"ע בעיקר לימוד מקרא בלילה, וכבר הרחיב בהא היריעה בספר דיני הניעור כל הלילה להרח"ל מרצ'נט שליט"א (עמוד ס"ה), וכתב וז"ל: לכתחילה טוב שלא ילמד מקרא בלילה ביום, אך אם לומד המקרא עם פירוש רש"י או שאר פירושים אין קפידא, וי"א שכל זה בלילות החול, משא"כ בליל שישי, וכ"ש בליל שבת ויו"ט מותר לכתחילה לקרוא מקרא בלילה אפילו בלי שום פירוש, עכ"ל. וציין שם לשעה"צ סי' רל"ח סק"א, ולמ"ש מרן הגרחיד"א זלה"ה בשו"ת יוסף אומץ (סימן נ"ד), ובן איש חי (שנה א' פ' פקודי סעיף ז'), ולס' יסוד ושורש העבודה שער הניצוץ פ"ב, ועיין ביסושה"ע שם דמבואר הא דאם לומד עם פירש"י אין לחוש, ולפי"ז מבואר היטב הא דלמד מהריל"ד זלה"ה עם תלמידיו במוצ"ש מקרא עם פירש"י, ודוק. ועמש"כ בדעת תורה למהרש"ם מבראז'ן ז"ל (סי' רל"ח ס"ב) ושו"ת אבני צדק יו"ד (סימן ק"ב), ועמש"כ בברכ"י (סי' רל"ח אות ב'), ואכמ"ל.

שוב מצאתי דעמד בהאי ענינא הגה"צ המפורסם רבי אשר ישעיה זעליג מרגליות זלה"ה בספרו קומי רני (סימן ט"ז), עי"ש בכל דבריו. ועובדא הוי בת"ח א' שליט"א שלא הספיק בש"ק לקרוא שנים מקרא וא' תרגום, ונסתפק אי שרי לי' לקרוא שמו"ת במוצאי שבת, ושלחני לשאול זה מקמ"י מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, ובזכרוני דהשיבני מו"ר מרן הגר"ח שליט"א דלא, אמנם הלומד עם פירש"י שרי וכמשנ"ת לעיל, וכמדו' ראיתי מזה זמן רב מביאין דהקשו למו"ר מרן הגרח"ק שליט"א בעובדא דא' בחגיגה (דף י"ג ע"א) גבי חנני' בן חזקי' דהעלו לו ג' מאות גרבי שמן, וישב בעלי' ודרש ס' יחזקאל, ע"ש, הא משמע דשרי ללמוד פסוקים בלילה, ויישב זה דלמד זה עם פי' ובעיון כמ"ש שם, שלא יסתרו דבריו זא"ז, ע"ש היטב. [ודע דאין לדחוק ליישב זה די"ל דהיתה עלי' חשוכה, ולכך הי' צריך אף ביום נרות, דהגם דפירש"י בשבת (י"ג ע"ב ד"ה גרבי) בהאי עובדא דחנני' בן חזקי' וז"ל: למאור ולמזונות, ע"ש. מכל מקום במנחות (מ"ה ע"א) פירש"י (ד"ה שלש מאות גרבי שמן) וז"ל: לנרות להדליק בלילה ולדרשו, עכ"ל. הרי דפירש"י להדיא דהי' זה בלילה, ועל כרחין יש ליישב זה כמ"ש מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א דכיון דלמד זה עם פי' ובעיון שרי, וק"ל].

ובזה אחתום בברכה נאמנה מעין הפתיחה, שתזכו להגדיל תורה ולהאדירה, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא כל הימים מתוך בריות גופא ונהורא מעליא לאויט"א.

ביקרא דאורייתא

משה חליוה - מח"ס ענפי משה ושא"ס - אופקים

לכבוד "אליבא דהלכתא" שלום רב!

א) נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך) דהא קיי"ל מסייע אין בו ממש, וכמבואר בסימן שכ"ח סי"ז, אבל כשעושה לו הא"י מותר לחולה לסייעו, דמסייע אין בו ממש, גם בסימן י"א גבי טויה אם גוי טווה וישראל עע"ג, שדעת הרא"ש דמהני וצריך שהישראל יסייעו קצת, כתב המשנ"ב דזהו על הצד היותר טוב, אבל בדיעבד לרא"ש כשר גם אם לא סייעו הישראל, דקיי"ל מסייע אין בו ממש, גם בסימן ל"ב גבי עיבוד קלף לשמה, בגוי שישראל עע"ג דכשר לרא"ש, והוא שישראל מסייעו, כתב המשנ"ב שבדיעבד כשר לרא"ש גם אם לא סייעו כלל, דקיי"ל מסייע אין בו ממש.

אמנם רבינו השתילי זתים כתב בסימן י"א סק"ג: ואם לא סייעו [בטויה] פסול אף בדיעבד, ובסימן ל"ב ס"ק כ"ז כתב בדעת הרא"ש דמסייע זה אין בו ממש, וגוי אדעתא דישראל דמסייע קעביד, ע"כ. וזה צריך ביאור, חדא דהא קיי"ל מסייע אין בו ממש, וביותר צריך להבין דמאי שנא דבסימן ל"ב כתב רבינו השתילי זתים דמסייע אין בו ממש, ע"כ.

ואשר נלע"ד דגם רבינו השתילי זתים ס"ל דמסייע אין בו ממש, אלא דכאן שאני לגבי זה שייחשב שגוי עושה על דעת ישראל, דבעי שני תנאים, גם דבר קצר כנתינת עורות לסיד, וגם שהישראל יסייע, ובהצטרף שני הדברים יחד אמרינן דגוי עושה על דעת ישראל, אבל אה"נ מסייע בפני עצמו גם כאן אין בו ממש, ואפשר שרמז לנו רבינו ענין זה בסימן נ"ב, שכתב דמסייע זו אין בו ממש, וגוי אדעתא דישראל דמסייע קעביד, דהיינו מסייע אין בו ממש כדין בפני עצמו מצד הסיוע, אבל מועיל לגבי זה שגוי אדעתא דישראל המסייע קעביד, ולקושטא טעות סופר הוא, וצריך לומר דמסייע ויש בו ממש וגו' אדעתא דישראל המסייע קעביד, כמבואר בב"י שהוא מקור הדברים של רבינו.

שוב ראיתי מש"כ החזו"א בהלכות תפילין סימן ו' סק"י: ונראה דהא דאמר נכרי אדעתא דנפשיה קעביד, אינו חשש ספק שמא אינו מסכים לדעת המצווה, אלא אחרי שאין הנכרי בר מצוה אינו ראוי לעשות דבר הצריך לשמה, ולשמה של נכרי לאו כלום הוא, אלא הוי פעולת הנכרי נגררת אחר רצונו של המצוה הוי לשמה ע"י ישראל המצווה, ומעשה הנכרי חשיבי חיציו דמשלח, אבל כיון דגדול יש לו דעת נחשב כעושה על דעת עצמו, ולא נעשה חיציו של משלחו, לא חשיב לשמה אף אם חושב לשמו, דגם מחשבתו לשמו הוא אדעתא דנפשיה, ואין נכרי עושה הכשר בדבר הצריך לשמה. והנה חידש כאן הרא"ש דתחילת זיקתו לעבודת המצוה מתייחס אמנם אל המצוה אפילו בנכרי, אלא שזה שממשיך בדבר ולא מינכרא תו פקודת המצוה, לא חשיב חיציו של המצוה וכו', ואפשר דהיינו דהצריכו הגאונים שיסייע ישראל וכו', שע"י סיוע מקרי עובד, ומהני מחשבתו לקבוע לס"ת וכו', ע"כ.

ב) גם ראיתי לידידי הרה"ג אברהם דבדה שליט"א, שהביא מדברינו בגליון הקודם בביאור דברי ההג"ה בסימן רע"ט שכתב דמי שהוא איסטניס והנר מאוס עליו, מותר להוציאו דהוי לדידיה כגרף של רעי, והמחמיר לא הפסיד, ע"כ. שכתב רבינו השתילי זתים לבאר שלא הפסיד שכר החומרא, ולא ביטל בזה מצות עונג שבת. ומעכ"ת כתב שם: הא"ר כתב כן. ויש לי להעיר, חדא שספר א"ר לא היה לפני רבינו השתילי זתים, שכן אין מביא מדבריו כלום בכל ספריו, גם ראיתי להעיר שהא"ר כתב המחמיר לא הפסיד מצות עונג שבת, ואילו רבינו השתילי זתים כתב בסגנון אחר המחמיר לא הפסיד "שכר החומרא", ולא ביטל מצות עונג שבת, ודו"ק.

גם שם האריך מעכ"ת בביאור דברי המרדכי, וראיתי להביא מדברי ערוך השלחן מה שכתב בביאור המרדכי, וז"ל: גם במקור הדין במרדכי ריש ביצה נראה כדברינו, וז"ל שם: וא"כ נר שהדליקו בה בשבת אסור לטלטלו, ויש מתירים דהוה כגרף של רעי, ואין זה נכון, כי כל השוטים יאמרו דאיניני דעתייהו, ואינו מותר אלא למי שהוא איסטניס, והמחמיר לא הפסיד, עכ"ל. ואינו מובן, דאכתי כל השוטים יאמרו שהם איסטניסים. ונ"ל דבאמת הכי פירושו, שמדחה דברי היש מתירים מהטעם דכולם יאמרו כן, ובאמת אינו מותר אלא למי שהוא איסטניס בטבעו, ומי יכול להכריע זה בדבר איסור, לכן יש להחמיר לכולם, והמחמיר אף מי שהוא איסטניס לא הפסיד נגד שארי בני אדם דמדינא אסורים, ע"כ. וזהו דלא כמשנ"ב והא"ר ורבינו השתילי זתים בהבנת דברי הרמ"א.

ביקרא דאורייתא

הרב חזקיה דחבש - רב ק"ק "שתילי זתים" ראש העין,

ומח"ס "שתילי זתים" עם פירוש באר מרים ג' חלקים

מפתחות

סימן שי"ד

דעות האחרונים בפסיק רישיה באיסור דרבנן — מקור הלכה עמ' י"ד
בדעת מרן השו"ע אי ס"ל דפס"ר בדרבנן שרי — מקור הלכה עמ' ט"ו
בדין פקק של שעם — מקור הלכה עמ' ט"ו
לפרק דלתות הכלים אי יש בו משום בנין וסתירה, ובביאור דעת הירא"ם בזה — מקור הלכה עמ' ט"ו
בדין פתיחת עטיפות של אוכלין — מקור הלכה עמ' ט"ו
אי שרי לסתור קליעת החבל ומו"מ בדברי הרמב"ם — מקור הלכה עמ' ט"ו
בדין הפרדת גביעי האשל — מקור הלכה עמ' ט"ו

סימן שט"ז

בדין נעילת תיבה שיש בתוכה זבובים — הערות והארות עמ' ע"ג
בדין שולה דג מן המים — הערות והארות עמ' ע"ג
הריגת בעלי חיים — מכתבים ותגובות עמ' פ"ד

סימן שי"ז

בענין קביעות הקשר להחשיבו לקיימא — הערות והארות עמ' ע"ג
בגדרי קביעות קשר שנחשב לקיימא ומעשה אומן — הערות והארות עמ' ע"ד

סימן שי"ח

תבשיל שרובו יבש — מכתבים ותגובות עמ' פ"ד
בענין בישול עצמות שבטשולנט — מכתבים ותגובות עמ' צ"ו
ביסוד הדין דנתינת פשטידא ליד האש האם הוא איסור מוליד או נולד — תשו' מרפסן עמ' מ' אות א'-ו'
ביאור הטעם דמותר לבשל בחמה והדינים היוצאים מזה — מקור הלכה עמ' ט"ו
בדין בישול במיקרוגל — מקור הלכה עמ' ט"ז
בדין חימום המים בדוד שמש — מקור הלכה עמ' ט"ז
בדעות הראשונים אי יש בישול אחר בישול בלח במצטמק ורע לו ובמים — מקור הלכה עמ' ט"ז
מ"ט אין חייב על בישול בפחות ממאב"ד — מקור הלכה עמ' ט"ז
תבשיל שרובו יבש ויש בו מיעוט רוטב אי נידון כתבשיל יבש — מקור הלכה עמ' ט"ז
באיזה אופן מותר להוסיף מים לקדירת החמין שנתייבשה — מקור הלכה עמ' י"ז
אי אמרי מיחזי כמבשל בכ"ש — מקור הלכה עמ' י"ז
דבר שנאכל בדוחק בלא הדחה אם מותר להדיחו במים חמים — מקור הלכה עמ' י"ז
דעות האחרונים אי יש מכה בפטיש באוכלין — מקור הלכה עמ' י"ז
קושיית האחרונים במבשל בחמה וחמי טבריא מ"ט לא יתחייב משום מכה בפטיש — מקור הלכה עמ' י"ז
ביורר דעות הראשונים בדין בישול אחר אפיה וצליה, ומה דעת השו"ע בזה — מקור הלכה עמ' י"ח
אי חיישי' בסתם דברים לקלי הבישול — מקור הלכה עמ' י"ט
בדין דבר גוש רותח בכ"ש אי דינו ככ"ר — מקור הלכה עמ' י"ט
הערה לגבי המזיגה במצקת — מקור הלכה עמ' י"ט
בישול בכלי שני כשהוא רותח ובדין הטרמוס — מקור הלכה עמ' י"ט
בדברי המשנ"ב דשרי להטמין דבר חם תחת כיסוי הקדירה שכבר כיסה מבעו"י — מקור הלכה עמ' י"ט
אי שרי ליתן דבר לח שנתבשל במקום שיכול להגיע ליס"ב — מקור הלכה עמ' י"ט
כשמניח מע"ג קדירה חמה אי שייך שם הטמנה במקצת — מקור הלכה עמ' י"ט
דעות האחרונים אם יש הטמנה במקצת מע"ג קדירה ומו"מ בדבריהם — מקור הלכה עמ' כ'
ביאור הטעם שאין הטמנה במקצת מע"ג הקדירה — מקור הלכה עמ' כ'
הטמנה מע"ג פלטה של שבת — מקור הלכה עמ' כ'
אי מותר ליתן בשבת בקבוק בתוך מים חמים או מיקרי הטמנה — מקור הלכה עמ' כ'
באיזה אופן שרי ליתן בשבת תבשיל לח ע"ג קדירה שעומדת על האש — מקור הלכה עמ' כ'
ביאור הדין שאם הוסיף מלח בשבת הוא בטל ואינו אוסר התבשיל — מקור הלכה עמ' כ'
בדין בישול אחר בישול בדבר לח שנצטנן ובדין המגיס — הערות והארות עמ' ע"ד
בדין בישול סיכתא — הערות והארות עמ' ע"ד
בגדר דין בישול בדבר גוש כשהוא בכ"ש, ובדין מים מכלי ראשון שבאו לאמבטי שבקרקע — הערות והארות עמ' ע"ה

סימן שי"ט

בהכרעת המשנ"ב בבורר בשבת בדיעבד — תשו' מרפסן עמ' מ' אות ז'
בדין בורר אוכל מתוך פסולת לאורחים יותר מכדי צרכם — מכתבים ותגובות עמ' פ"ט
ברירה בצרור מפתחות — מכתבים ותגובות עמ' צ"ו

סימן ש"כ

כש"אי אפשר" זהו צד להתיר או צד לאסור ברירה — תשו' מרפסן עמ' מ' אות ח'
בענין לסחוט דבר שאינו ראוי לאכול והמיץ ראוי — תשו' מרפסן עמ' מ' אות ט'

סימן שכ"א

דעת המ"ב בהיתרא דלחתוך דק דק לאלתר — תשו' מרפסן עמ' מ' אות י'
בהיתרא דלהשתין על הטיט משום פסיק רישא דלא ניחא ליה — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות י"א
בהיתרא דפסיק רישא דלא ניחא ליה כשרוחץ ע"ג חול הגס — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות י"ב
האם צנון וכדו' החתוכים דק דק הוי בר גיבול — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות י"ג
בקושית הבה"ל בהא דחרדל שלשו לא יטרוף אלא יערב איך הותר מלאכה דאורייתא בשינוי זה — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות י"ד
בדקדוק הבה"ל מהרמב"ם דמיירי שנתן מים בער"ש — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות ט"ו
בענין שינוי בשעת לישה — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות ט"ז

סימן שכ"ב

בענין הולדת ריח במים בבגדים ובבשר האדם — המנהג וטעמו עמ' ל"ג
בענין מוליד ריח רע — מכתבים ותגובות עמ' פ"ג
בענין הולדת ריח בשיער — מכתבים ותגובות עמ' פ"ג
בענין מלילת בשמים שפג ריחם — הערות והארות עמ' ע"ה
מפני מה הותר לחלוק שותפות עם גוי — שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות א'
קושיא לדעת הרמב"ם דהכנה טבעית לא הוי הכנה מדאורייתא — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות י"ז
האם פירות שנשרו הוי דחייה בידים — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות י"ח
האם יש איסור לחתוך אם אינו מקפיד על המדה — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות י"ט
האם אסור לעשות גורל ע"י שמות אנשים משום שטרי הדיוטות — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות כ'

סימן שכ"ג

בהדחת כלים משבת לשבת — מכתבים ותגובות עמ' פ"ג
הדחת כלים בשבת כשיש לו אחרים נקיים — מכתבים ותגובות עמ' צ"א
טעם איסור קיפול בגדים בשבת, ואם יש לדמות לזה הדחת כלים — מכתבים ותגובות עמ' צ"א
הדחת כלים מלוכלכים דרך הערמה ביש לו אחרים נקיים — מכתבים ותגובות עמ' צ"א
מבאר טעם איסור הדחת כלים בשבת, והיתר הדחת כוסות — מכתבים ותגובות עמ' צ"ב
ראוי שלא להדיח כלים חד פעמיים — מכתבים ותגובות עמ' צ"ב
בענין שטיפת כלים כשיש לו כלים חד פעמיים — מכתבים ותגובות עמ' צ"ד
אי שרי להדיח כלים חד פעמיים בשבת — מכתבים ותגובות עמ' צ"ה
הדחת כלי אוכל ע"י נכרי בבית חולים — מכתבים ותגובות עמ' צ"ב
בהדחת כלי חמץ בשבת שבערב הפסח — תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות כ"ה
מפני מה שמות אנשים אינם שטרי הדיוטות — שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות ב'
בדינא דמביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל ובקופה — שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות ג'
ביסוד איסור מדידה — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות כ"ב
אם מותר למדוד שישים כדי לבטל האיסור — שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות ד', תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות כ"ט
מנין להמ"ב להתיר מדידה של כמות לצורך מצוה — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות כ"א
בדיני איסור מדידה וגורל בשבת ויו"ט — הערות והארות עמ' ע"ה
המודד בכלי העומד למדה אם מותר לשפוך לכלי של לוקח — הערות והארות עמ' ע"ה
גדר איסור לשפוך לכלי של לוקח והיתר מינקת — הערות והארות עמ' ע"ו
חידוש המאירי דלא יחזר אחר כלי מדה — הערות והארות עמ' ע"ו
איסור מדידה משום מו"מ או משום עובדין דחול — הערות והארות עמ' ע"ו
אם אסרו הזכרת מדידה כשהמוכר לא מודד — הערות והארות עמ' ע"ו
הזכרת מידה בשואל — הערות והארות עמ' ע"ו
הזכרת מידה לסימן — הערות והארות עמ' ע"ו
גדר ההיתר לשפוך לכלי של לוקח כשלא מכוין המידה — הערות והארות עמ' ע"ו
בהיתר דלהוסיף על המדה — הערות והארות עמ' ע"ה
מה נקרא הזכרת סכום מנין ומעות — הערות והארות עמ' ע"ו
הזכרת מידה לצורך סעודת שבת — הערות והארות עמ' ע"ו
בהיתר לומר עד השנתות — הערות והארות עמ' ע"ו
לשקול כנגד כלי שלא ידוע משקלו — הערות והארות עמ' ע"ו
אם להניח במאזניים אסור כשאין משקולת — הערות והארות עמ' ע"ז
בהא דאין איסור בשטיפת כלים משום בורר — תשו' מרפסן עמ' מ"א אות כ"ג
בדין איסור הכנה משבת לחול וטירחא בשבת — תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות כ"ד
דעת הט"ז בטבילת כלי השאול מגוי — תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות כ"ו
בענין הפקר בשבת — תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות כ"ז
בהא דשרי ליתן מתנה בשבת משום כבוד השבת — תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות כ"ח
בגדר מחתך שאין מכוין למדה — הערות והארות עמ' ע"ה
באיסור לבטל ברכה של טבילת כלים — הערות והארות עמ' ע"ה
גדר איסור גורל — הערות והארות עמ' ע"ז
גורל על קדיש — הערות והארות עמ' ע"ז
דין הגרלות לילדים בשבת — הערות והארות עמ' ע"ז
חלוקת שותפות באחים — הערות והארות עמ' ע"ז
חלוקה בשכנים ובשותפים — הערות והארות עמ' ע"ז
גדר מקפידין — הערות והארות עמ' ע"ז
פייס על מצוה בשבת ויו"ט — הערות והארות עמ' ע"ז

סימן שכ"ד

בעירוי רותחין למורסן אי הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה — שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות ה'
בענין לסלק התבן מלפני הבהמה — שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות ו'
במדידה ע"י שמשער בדעתו — תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות ל'
דברי הרשב"א גבי עצים שראויים למאכל בהמה דשרי לטלטלן לצורך הבהמה ולא לצורך אחר — תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות א"ל
בהא דשרי המראת האווזות ע"י ישראל משום צעב"ח — תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות ל"ב
האם שרי טרחא במקום צעב"ח — תשו' מרפסן עמ' מ"ב אות ל"ג

סימן שכ"ה

גוי שעשה מלאכה בעד ישראל — שונה הלכות עמ' כ"א
מעשה גוי בשבת האם מותרים — ביני עמודי עמ' ס"ג
בטעם דאסרו ספק מעשה גוי בשבת — שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות ח'
בכללי איסור הנאה ממלאכת גוי שנעשית בשבת — לקט הלכה עמ' ל"ו
בפרטי איסור הנאה ממלאכות שעשה גוי בשבת — לקט הלכה עמ' ל"ו
הנאה ממעשה גוי במקום שיכל ליהנות בהיתר — הערות והארות עמ' ע"ז
פירות שנתלשו בהיתר האם מותר להשתמש בהם — הוראת הלכה עמ' כ"ז
הנאה במוצ"ש ממלאכה שעשה ישראל מומר בשבת לצורך ישראל — הוראת הלכה עמ' כ"ז
בהיתר הנאה ממלאכת עכו"ם כשיכל לעשות בהיתר — הוראת הלכה עמ' כ"ז
הנאה שאינה מגוף הדבר שנעשתה בו המלאכה — הוראת הלכה עמ' כ"ז
הנאה במוצ"ש במלאכה שא"א לעשותה שוב במוצ"ש — הוראת הלכה עמ' כ"ז
קיבל מתנה מגוי בשבת האם מותר לחזור ולמוכרו — הוראת הלכה עמ' כ"ז
גוי שצד דגים או לקט פירות בשבת לעצמו — ביני עמודי עמ' ס"ג
לאכול פת שאפה הגוי בשבת — ביני עמודי עמ' ס"ד
גוי שבישל לעצמו דברים שאין בהם משום בישולי גויים — ביני עמודי עמ' ס"ד
באיסור הוצאה שע"י גוי המוציא לעצמו — לקט הלכה עמ' ל"ו
הוצאה מרה"י לרה"ר או לכרמלית — לקט הלכה עמ' ל"ז
ספק הובא דרך רה"ר — הערות והארות עמ' ע"ז
בהא דאסור לומר לגוי לשאוב מים עבורו דרך רה"ר אף שיכול הישראל לילך שם לשתות להדיח במים שהובאו לשתיה דרך רה"ר ממקום שאפשר לילך לשתות שם וא"א להדיח - שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות י'
לר"ת — עיון הלכה עמ' ז'
לדעת מרן השו"ע האם מותרת אמירה לגוי להביא דרך רה"ר בזמנינו — האיר המזרח עמ' ל"ה
חליפין בדבר שהובא מחוץ לתחום — שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות ט'
בנתלש בשבת מחוץ לתחום לענין שיעור בכדי שיעשה — שאלות מרפסן עמ' מ' אות י"ב
גוי שהדליק נר וכדו' — לקט הלכה עמ' ל"ו
ליקוט עשבים לצורך בהמה — לקט הלכה עמ' ל"ז
בעשיית קבר וצרכי המת — לקט הלכה עמ' ל"ז
דוגמאות לצורך מצוה שיש להקל בהם — ביני עמודי עמ' ס"ד
בהיתר שבות דשבות לצורך מצוה — שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות ז'
שבות במקום צורך הרבה — מקור הלכה עמ' י"א
בענין לא תחנם בלפתוח בלפרנס את הגוי — הערות והארות עמ' ע"ז
גדרי איסור אמירה לנכרי — מקור הלכה עמ' י'
איסור אמירה, הנאה, וחיוב מחאה — מקור הלכה עמ' י'
קריאה לגוי והוא עושה על דעת הישראל — מקור הלכה עמ' י'
קריאה לגוי והוא עושה לעצמו — מקור הלכה עמ' י'
גדר היתר הרמיזה למחוט את הנר והנלמד ממנו — מקור הלכה עמ' י'
היתר ההנאה במחיטת הנר — מקור הלכה עמ' י'
באיזה אופן דרך סיפור אינו נחשב כאמירה — מקור הלכה עמ' י'
אם מותר לספר לגוי שחם בחדר כדי שידליק מזגן — מקור הלכה עמ' י'
תשובת הגרי"ש אלישיב זצ"ל בנדון הפעלת מזגן — מקור הלכה עמ' י'
בגדרי היתר אדעתא דנפשיה קעביד — מקור הלכה עמ' י"א
כשהגוי עושה אדעתא דנפשיה עבור הנאת הגוף של ישראל — מקור הלכה עמ' י"א
כשעושה עבור גוי וישראל — מקור הלכה עמ' י"א
גוי שמתקן מה שקלקל — מקור הלכה עמ' י"א
פת שאפה גוי לעצמו - לענין מוקצה — עיון הלכה עמ' ז'
פת שאפה הנכרי לעצמו - לענין נולד — עיון הלכה עמ' ז'
מוקצה בדבר שגמרו בידי אדם בשבת ולא התחיל מבעו"י — עיון הלכה עמ' ז'
להשקות לבהמתו ממים שדלה הנכרי לבהמתו — עיון הלכה עמ' ז'
בנין שנבנה בשבת — נתיבי המנהגים עמ' כ"ד
סוכה שנפלה מחמת רוחות חזקות האם מותר לסכך ביו"ט ע"י נכרי — נתיבי המנהגים עמ' כ"ד
הנאה ממעשה שבת במקום הצורך — נתיבי המנהגים עמ' כ"ד
הנאה ממעשה שבת במלאכה שעשה קטן — נתיבי המנהגים עמ' כ"ד, שאלות מרפסן עמ' ל"ט אות י"א
מעשה חש"ו בשבת לצורך עצמן — עיון הלכה עמ' ז'
ספרים שנדפסו תוך חילול שבת — נתיבי המנהגים עמ' כ"ד
היתר מעשה שבת ע"י חכם — נתיבי המנהגים עמ' כ"ה
נתינת מזונות ושאר חפצים לגוי בשבת — האיר המזרח עמ' ל"ה
האם מותר ליקח מנכרי קפה בשבת — ביני עמודי עמ' ס"ד
שתיית הקפה שבישל הגוי לצורך עצמו בשבת — האיר המזרח עמ' ל"ה
האם מותר לזמן מחלל שבת — נתיבי המנהגים עמ' כ"ה, הוראת הלכה עמ' כ"ז
האם מותר לזמן מחלל שבת לסעודת יו"ט — הוראת הלכה עמ' כ"ז

סימן שכ"ו

דיני רחיצה בשבת — מקור הלכה עמ' י"ב, שונה הלכות עמ' כ"ב
רחיצת כל גופו ופרטים במרחץ — לקט הלכה עמ' ל"ח
ברחיצת מקצת גופו ושאר פרטים — לקט הלכה עמ' ל"ח
בגדר הרחיצה א. כל הגוף [לתענוג] ב. רחיצת אברים [לנקיון] — בירור הלכה עמ' י"ג
רחיצה במצטער — הערות והארות עמ' ע"ט
בדברי הגרעק"א להתיר רחיצה למצטער — עיון הלכה עמ' ז'
בדברי הביה"ל דמצטער אפי' שאינו חולי כל הגוף מותר לרחוץ — מתנה מועטת עמ' ט'
בגדר מצטער להתיר רחיצה בחמין שהוחמו בערב שבת — הוראת הלכה עמ' כ"ז
רחיצה במי טבריה כשהמקום מקורה — האיר המזרח עמ' ל"ה
לדעת הי"א דמותר לרחוץ במקום מקורה אם שרי גם להזיע להדיא — מתנה מועטת עמ' ט'
מה הכונה דבכלי אסור אפי' בחמי טבריה — מתנה מועטת עמ' ט'
חמי חמה אם הם כחמי האור — מתנה מועטת עמ' ח'
בענין רחיצה וטבילה בשבת, ובירור המנהג שלא לרחוץ בשבת לדעת השו"ע — הערות והארות עמ' פ'
הערה בל' המ"ב שנקט רק דנהגו לא לרחוץ בנהר והשמיט נמי מקוה — מתנה מועטת עמ' ט'
אי שרי לרחוץ גופו במים קרים בשבת — הוראת הלכה עמ' כ"ח, תשובות ופסקים עמ' כ"ט, האיר המזרח עמ' ל"ה, מכתבים ותגובות עמ' צ"ו
רחיצה בצוננים ע"י כלי — עיון הלכה עמ' ז'
בענין המנהג שלא להתקלח אפילו בצוננין — הערות והארות עמ' ע"ט
מה שבין רחיצה בצונן ועמידה כנגד המדורה לבין רחיצה בפושרין — עיון הלכה עמ' ז'
בדין רחץ כל גופו אבר אבר והתנגב בנתיים — הערות והארות עמ' פ'
ברחיצת רוב הגוף ע"י אבר אבר נמי אמרי' רובו ככולו — מתנה מועטת עמ' ח'
רחיצה בפושרין — עיון הלכה עמ' ז'
אם בשם חמין נכלל פושרין — עיון הלכה עמ' ז'
שיעורא דרחיצה לענין מחמם מים בשבת כשיעור אבר קטן — בירור הלכה עמ' י"ד
בשיעור אבר בכמה דיני התורה — בירור הלכה עמ' י"ד
רחיצת איברים בחמין שהוחמו ביו"ט — עיון הלכה עמ' ז'
רחיצת תינוק בחמין שהוחמו ער"ש — עיון הלכה עמ' ז'

בענין רחיצת קטן בחמין שאלות מרפסן עמ' מ' אות י"ד
רחיצה בחמין הבאים דרך הסילון בשבת עיון הלכה עמ' ז'
רחיצה בחמין שבאו לתוך האמה דרך סילון בשבת עיון הלכה עמ' ח'
רחיצה בחמין במקום מצוה או צער עוד יוסף חי עמ' כ"ו
איסור רחיצה בחמין שהוחמו בשבת בשוגג מתנה מועטת עמ' ח'
שיעור החמין האסורין ברחיצה הערות והארות עמ' ע"ז
רחיצה בחמין בשבת לצורך טבילת מוצ"ש בינת שמחה עמ' ו'
גדר מים שהוחמו מערב שבת הוראת הלכה עמ' כ"ז
מים שהוחמו מבעו"י ומושהים ע"ג האש בשבת - לענין רחיצת פניו ידיו ורגליו
בינת שמחה עמ' ו'
איסור רחיצה בתשעה באב א. ממצות עינוי ותענית ב. מניהוגי אבילות בירור הלכה עמ' י"ג
טבילה בשבת עיון הלכה עמ' ח', תשובות ופסקים עמ' כ"ט,
הערות והארות עמ' פ"ג
בענין טבילה בבריכה הערות והארות עמ' ע"ט
חילוק בין טבילה לרחיצה עוד יוסף חי עמ' כ"ו
הוכחה מדברי המ"ב דלנשים הותר רק טבילה ולא איסור זיעה מתנה מועטת עמ' ט'
טבילה במקוה פושרת מתנה מועטת עמ' ט', נתיבי המנהגים עמ' כ"ה
מהו שיעור החום של מים פושרים הוראת הלכה עמ' כ"ח
טבילה בחמין בערב שבת בין השמשות עוד יוסף חי עמ' כ"ו
טבילה בחמין בשבת עיון הלכה עמ' ז', עוד יוסף חי עמ' כ"ו, הוראת הלכה עמ' כ"ח,
תשובות ופסקים עמ' ל', האיר המזרח עמ' ל"ה, הערות והארות עמ' פ"ג
בענין טבילה בחמין לצורך מצוה שאלות מרפסן עמ' מ' אות י"ג
בדין טבילת מצוה בחמין שהוחמו בערב שבת הוראת הלכה עמ' כ"ז
אם בטבילה בחמין איכא נמי איסור דנראה כמתקן כלי מתנה מועטת עמ' ט'
עירוב חמין בצונן - לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו עיון הלכה עמ' ח'
בגדר מה נקרא חמין שהוחמו בשבת הערות והארות עמ' ע"ח
טבילה בחמין שהוחמו מער"ש ובשבת רק שומר על חומם הערות והארות עמ' ע"ח
טבילת נשים רק בפושרין מתנה מועטת עמ' ט'
טבילת נשים בחמין הערות והארות עמ' ע"ח
חילוק בין טבילת נשים לטבילת אנשים עוד יוסף חי עמ' כ"ו
יסוד הדין דטבילת נשים בשבת הערות והארות עמ' ע"ט
טבילת אשה בליל שבת נתיבי המנהגים עמ' כ"ה
פלוגתא דהשו"ע והרמ"א בטבילה שלא בזמנה הערות והארות עמ' פ'
הטעם דנהגו לאסור טבילה שלא בזמנה הערות והארות עמ' פ'
הקושיא אמאי התירו טבילה בזמנה, והא סו"ס ליכא טעמא דנראה כמיקר
הערות והארות עמ' פ'
טבילה שלא בזמנה האם שרי לטבול בליל שבת הערות והארות עמ' פ'
טבילה בשבת לענין נדה, בע"ק ותוספת קדושה ביני עמודי עמ' ס"א
טבילה במקוה לקריו בשבת האיר המזרח עמ' ל"ה
בדין צינור המושך מים קרים דרך חמין באיסור הטמנה הערות והארות עמ' ע"ז
ליתן כלי שיש בו מים חמין ע"ג בטנו עיון הלכה עמ' ח', האיר המזרח עמ' ל"ה
שקו"ט בטעמא דכ' המ"ב דאסור ליתן כלי עם חמין על בטנו שמא ישפכו ונמצא כרוחץ
בשבת מתנה מועטת עמ' ט'
בדעת הביה"ל האם פושרין שרי בכלי ע"ג בטנו, ואיך הוא מפרש לשון השו"ע דפעמים שהם
רותחים מתנה מועטת עמ' ט'
הנחת כלי עם מים חמים על רדיאטור אם יש בו איסור שהיה הערות והארות עמ' ע"ז
בישוב תמיהת הגרע"א למה אין להתיר חימום ביו"ט לכל גופו בירור הלכה עמ' י"ג
באיסור הזעה במרחץ הערות והארות עמ' ע"ז
בדין מרחץ שסתמו נקביו עיון הלכה עמ' ח'
ליכנס למרחץ במקום שיכול להזיע האיר המזרח עמ' ל"ה
בענין איסור הוצאה במים שעל גופו נתיבי המנהגים עמ' כ"ה, שאלות מרפסן עמ' מ' אות ט"ו
טלטול מי הגשמים הערות והארות עמ' פ"ג
ספק פסיק רישא בהשרת שיער נתיבי המנהגים עמ' כ"ה
מהו חשש סחיטה דאיכא בשיער ביני עמודי עמ' ס"ב
ניגוב השערות במגבת בשבת תשובות ופסקים עמ' ל"ב
לפ"מ שכ' השה"צ שלגי' דידן אסור אפי' לצאת עד שיתנגב, מה הדין רק בידיו לחוד
מתנה מועטת עמ' ט'
הערה בדברי המ"ב שיש להזהר להי"א שלא לשהות בבית הטבילה בשעת לבישת הבגדים
מתנה מועטת עמ' ט'
שימוש בשבת בשמיכה חשמלית הוראת הלכה עמ' כ"ח

סימן שכ"ז

דיני סיכה בשבת שונה הלכות עמ' כ"ג, לקט הלכה עמ' ל"ט
לסוך ידיו בשמן כדי שלא יתייבשו וכדומה הוראת הלכה עמ' כ"ח
איסור סיכה ומשמוש כדרך חול ביני עמודי עמ' ס"ד
משמוש הגוף בכח בשעת סיכה שאין כונתו להזיע עיון הלכה עמ' ח'
התעמלות שלא על מנת להזיע האיר המזרח עמ' ל"ה
התעמלות בשבת ביני עמודי עמ' ס"ד
מלאכת ממרח הערות והארות עמ' פ"א
בענין משיחת כה"ג בשמן המשחה בשבת הערות והארות עמ' פ"ב
בענין מריחת משחה בשבת והאם מותר לשים משחה בלי למרח ביני עמודי עמ' ס"ב
שני ביאורים בדברי המג"א לגבי הממרח ורוצה שיבלע בקרקע ביני עמודי עמ' ס"ב
נתינת משחה על פצע בלי למרוח ביני עמודי עמ' ס"ג
שימוש במברשת שינים בשבת נתיבי המנהגים עמ' כ"ה, הוראת הלכה עמ' כ"ח
משחת שיניים, סבון באסלה וסבון לרחיצת ידים ביני עמודי עמ' ס"ג
שימוש בשבת בסבון מוצק ובסבון נוזלי עיון הלכה עמ' ח', הוראת הלכה עמ' כ"ח,
המנהג וטעמו עמ' ל"ד, האיר המזרח עמ' ל"ה, ביני עמודי עמ' ס"ט
בגדר ומהות מלאכת הממחק, ובהמסתעף לדין ההשתמשות בסבון בשבת
ביני עמודי עמ' ס"ט
בדין נולד בשבת, ובהמסתעף לדין ההשתמשות בסבון בשבת ביני עמודי עמ' ע'
רחיצה בסבון שמעורב בו איסור נתיבי המנהגים עמ' כ"ה
שימוש בפסח בסבון שיש בו חשש תערובת חמץ הוראת הלכה עמ' כ"ח
רחיצה בבורית - פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן עיון הלכה עמ' ח'
לסרק שער במברשת האיר המזרח עמ' ל"ה
הסרת אבק מהנעלים בשבת הוראת הלכה עמ' כ"ח
צחצוח נעליים בשבת הערות והארות עמ' פ"א
איסור צובע הערות והארות עמ' פ"ב
בענין הקפאת אוכלים הערות והארות עמ' פ"ב
איסור גירוד במגרדת ביני עמודי עמ' ס"ד
ייחוד כלי לשבת באיסור עובדין דחול ביני עמודי עמ' ס"ד
אין להתיר השימוש בכלי שיש בו משום עובדא דחול אפי' ע"י שינוי ביני עמודי עמ' ס"ז
האם סגי בייחוד בעלמא או דבעי שינוי בגוף הכלי ביני עמודי עמ' ס"ח
מענין מלאכת המולח והמעבד עיון הלכה עמ' ח', לקט הלכה עמ' ל"ט,
הערות והארות עמ' פ"ב

שונות

אם יש להזהר בקפה של גוי בחול ביני עמודי עמ' ס"ד
עבר ולעס דבר האסור האם יפלוט ביני עמודי עמ' ס"ד
בענין חליפה על הכתפיים מכתבים ותגובות עמ' פ"ג
בענין השום בליל שבת מכתבים ותגובות עמ' פ"ג
שירים וזמירות בפסוקים של שיר השירים מכתבים ותגובות עמ' פ"ד
בענין הרחת טבק מכתבים ותגובות עמ' פ"ד
קראוהו לספר תורה ועדיין לא אכל סעודה שלישית מכתבים ותגובות עמ' פ"ד
משחק בכדור מכתבים ותגובות עמ' פ"ד
בדין לא מעלין ולא מורידין מכתבים ותגובות עמ' פ"ה
אדם שמחמיר באיזה דבר האם מותר לומר לחבירו המיקל שיעשהמכתבים ותגובות עמ' פ"ו
בדברים התלויים במחלוקת שו"ע ורמ"א או בדברי רבותיו מכתבים ותגובות עמ' פ"ו
מדין לפני עור מכתבים ותגובות עמ' פ"ז
מדיני איסור "אמירה" שבות מכתבים ותגובות עמ' פ"ז
ניגוב במגבת שבצוארו לאחר המקוה האם קשה לשכחה מכתבים ותגובות עמ' פ"ז
בענין חיוב משום ב' מלאכות בפעולה אחת מכתבים ותגובות עמ' פ"ח
בקנין התורה - "מיעוט שיחה" מכתבים ותגובות עמ' פ"ח
ביסוד וגדר איסור צעב"ח, ואימתי הותר מכתבים ותגובות עמ' פ"ח
הזהירות בהקדמת קבלת השבת מכתבים ותגובות עמ' פ"ח
בספיקת הפמ"ג במי שיש לו כלי אחד שאינו טבול במקום ד' כוסות
מכתבים ותגובות עמ' פ"ט
השתמשות בכלי לפני טבילה א. מה"ת ביטול עשה ב. מדרבנן 'איסור'
מכתבים ותגובות עמ' פ"ט
בענין קיום מצות ת"ת בהרהור מכתבים ותגובות עמ' צ'
הקדמת מאכל בהמה קודם מאכל אדם בשבת מכתבים ותגובות עמ' צ"ג
שמע ברכת הגפן מפי המקדש וכיו"ב, ומחוסר ידיעתו בדינים לא ידע אם יוכל ג"כ לטעום
מהיין על סמך ברכה זו, ושאל לחבירו אם דיבורו מהוה הפסק מכתבים ותגובות עמ' צ"ג
בענין מה שמקפידין שהאשה לא תטעם מיין של הבדלה, ובענין שפיכת יין לארץ בהבדלה
מכתבים ותגובות עמ' צ"ג
בהא דאם מוכרי הדגים מייקרין השער נכון לתקן שלא יקנו דגים איזה שבתות
מכתבים ותגובות עמ' צ"ד
תוספת שבת מכתבים ותגובות עמ' צ"ד
תפלת מנחה בער"ש לאחר שקיבל שבת ליחיד ולציבור מכתבים ותגובות עמ' צ"ד
הדלקת נר שבת על כל אחד ואחד מבני הבית והמסתעף מכתבים ותגובות עמ' צ"ד
אופן קריאת שנים מקרא ואחד תרגום מכתבים ותגובות עמ' צ"ד
אם יש ענין לעשות החלות דש"ק עגולות והמסתעף מכתבים ותגובות עמ' צ"ה
אכילת קוגל בשבת מכתבים ותגובות עמ' צ"ה
אם מותר לאחל מז"ט וכדו' בין גברא לגברא דקריה"ת מכתבים ותגובות עמ' צ"ה
נשיאת כפים למחללי ש"ק רח"ל מכתבים ותגובות עמ' צ"ו
העובר דרך רחבת ביהכנ"ס שמתקיים בה מנין לביהכנ"ס ושומע קדושה אי חייב לענות עמהן
מכתבים ותגובות עמ' צ"ו
תשלום דמי ועד בית כשישנם דיירים שאינם שומרי תומ"צ בבנין מכתבים ותגובות עמ' צ"ו
אמירת תפילת הדרך לנוסע בשבת המלוה יולדת או משום פיקו"נ רח"ל
מכתבים ותגובות עמ' צ"ו
אם מותר ליתן כתובתו או מספר הטלפון שלו בש"ק לצורך מצוה מכתבים ותגובות עמ' צ"ו
חיתוך בחותך ירקות שלהב סכינו עשוי כעין גלים מכתבים ותגובות עמ' צ"ו
קילוף ביצה בש"ק מכתבים ותגובות עמ' צ"ו
האם בשבת אומרים קודם משנת איזהו מקומן לפסוקי וביום השבת
מכתבים ותגובות עמ' צ"ז
אם הכהנים בביהמ"ק לבשו בגדים מיוחדים לשבת מכתבים ותגובות עמ' צ"ז
בענין חמין ופת חמה במוצ"ש ועוד איזה ענינים הנוגעין לסעודת מלוה מלכה
מכתבים ותגובות עמ' צ"ז
בהא דאין מעבירין על האוכלין מכתבים ותגובות עמ' צ"ז
לימוד מקרא בלילה מכתבים ותגובות עמ' צ"ז

מפתחות מקור הלכה

סימן שכ"ה

הזמנת גוי שיאכל עם יהודי בשבת א
נתינת מזונות לגוי כשיש חשש שיוציאם לרה"ר א, ב, ד
נתינת חפצים לגוי כשיש חשש שיוציאם לרה"ר ג
אופנים שמותר ליתן לגוי אע"פ שיוציא לרה"ר ה
החלפת משכון בשבת ו
ערבות בשבת ז
פת שאפאה הגוי בשבת ח, ט
בישול גוי בשבת י
מחובר לקרקע שנתלש בשבת או ספק יא
צידה בשבת או ספק יא
קניית פירות או דגים מגוי יא
מלאכה דאו' שעשה גוי בשביל ישראל יב
ספק מלאכה דאו' שעשה גוי בשביל ישראל יג
חוץ לתחום שהביא הגוי דברים לישראל יד, טו
חוץ לתחום שהביא הגוי דברים לעצמו טז
ספק הובא מחוץ לתחום יז
תערובת בדברים שבאו חוץ לתחום יח
הנאה מהבאת גוי מחוץ לתחום טו
המתנה בכדי שיעשו בדברים שונים יב, טו
גוי שהביא מרשות לרשות יט
גוי שהביא מכרמלית כא
ליקוט עשבים ע"י גוי להאכיל הבהמה כג, כד, כח
הבאת מים מרה"ר לבהמה ע"י גוי כג
מלאכת גוי לעצמו והישראל נהנה ממילא
כד, כה והלאה
קבר ושאר עניני קבורה והלויה שנעשו ע"י גוי כט-לא
קטן או חרש ושוטה שעשו מלאכה בשבת לג
סידורי תפילה להביאם לבהכנ"ס ע"י גוי לד

סימן שכ"ו

רחיצה בחמין בשבת א
רחיצה בחמין ביו"ט סוף א
מצטער - לרחוץ בחמין א
חולה שצריך לשים הרגל בחמין 240
חמי טבריא ומעיינות חמין ב
זיעה בבית המרחץ ובחמי טבריא ג
זיעה במקומות מיוחדים (סאונה) 255
אמת המים - הטמנה בתוכם ד, ה
שטיפה בצונן ועמידה אח"כ בחום ו
מכונת יבוש (לידיים וכדו') סוף ו
דוד שמש - שימוש במימיו ז
"מים שהוחמו מערב שבת" - הגדרתם ז
עירוב קרים בחמים שם
חימום לצורך חולה סוף ז
פושרין - רחיצה בהם ח
מים שפג צינתן ח
שיעור פושרין 289
כלי מים חמים על בטנו ט
בגד או כלי ריק חם על גופו לחימום ט
שמיכה חשמלית ומזרון חשמלי סוף ט
רחיצה בנהר ובים י
העולה מנהר או ים אסור ללכת עם המים שעליו י
מעט מים עליו או בלוע בשערותיו י ובהערות
רחיצה במים קרים בשבת יא
מקלחת ואמבטיה שם ובהערות
גשם - מותר ללכת בגשם אע"פ שמטלטל את המים יב
שלג - מותר ללכת בשלג אע"פ שמטלטל את השלג,
ועוד פרטים יב
זיעת הגוף - ללכת עימה ברה"ר שם
טבילה בשבת לטהרה יג
טבילה בחמין יד ובהערות
ריבוי טבילות בחמין 332
רחיצה בדברים המשירים שיער טו
רחיצה בדברים שספק אם משירים שיער טו, טז
חיכוך בשיער טז
תפיסה בשערות טז, יז, יח, 348, 349
סחיטת שערות יח
ניגוב שערות יח
באיזה שערות יש חשש סחיטה סוף יח
רחיצת ידיים במורסן יט
רחיצת ידיים במלח כ
סבון - שימוש בו בשבת כא
מרחץ ובתי חורף שנתחממו בשבת כב
הסקה מרכזית - פתיחת הברזים בשבת כג
הסקה מרכזית - הגברת והנמכת החום כג
הסקה מרכזית - פתיחת חלונות ודלתות בעת הפעולה
כג
זיעה במרחץ כד
מרחץ שנתחמם בשבת - לרחוץ בו במוצ"ש כה

סימן שכ"ז

סיכה בשמן או חומץ וכדו' לרפואה א
סיכה בשמן וכדו' לתענוג א, ב
סיכה בשערות ב
יין שרף - שפיכתו על הראש לרפואה ג
יין שרף - שפיכתו על הראש להמסת הכינים ג
סיכת הגוף בחומץ או עראק לרפואה ג
סיכת הגוף מפני גירויים ד
סיכת רגליים שלא ידבקו לגרביים ויגרם זיהום 414
יובש בידיים או בשפתיים - סיכת שמן ד, 417
סיכה למניעת יובש ד
מריחת וזלין, משחה, שמן, על ידיים פצועות מחמת
הקור ה
תינוק - לסוך אותו בשמן מפני גירויים בעור וכדו' ו
תינוק - למרוח לו משחה לגירויים בעור ו
טלק - לפזרו מפני הזיעה ז
סיכה ומשמוש בגוף ח
גירוד הגוף בכלי ט
סירוק שערות י
צחצוח שיניים יא
שיניים שנתקע בהם בשר או עצם, ובהוצאתו בשבת יצא
דם 446
מריחת משחת שיניים 447
רפואה בצחצוח שיניים 447
עשיית קצף בסבון וכדו' 447
סחיטה במברשת שיניים 447
שריית מברשת שיניים במים 447
תלישת שערות או שבירתם מהמברשת 447
שטיפת המברשת אחר השימוש בה 447
הוצאת דם ע"י ניקוי שיניים 446-447
סילונית ומתזית מים - שימוש בהם בשבת יב
מלאכת מעבד יג
עיבוד עורות במלח וכדו', ובדריסה וכדו' יג
ריכוך עור בשמן יג
עיבוד עור ישן וחדש יג
צחצוח העור ע"י שמן יג
סיכת הגוף עם הנעליים יד
צחצח נעליים בשבת טו
מלאכת מפשיט טז

שונות

פת עכו"ם שכה, ט
קפה של עכו"ם שכה, י
איסור דרבנן במקום צעב"ח 163, 165
לפעמים השו"ע מחלק הלכה אחת לב' סעיפים 275
מקוה חם בשבת ובחול 327
טבילה בביהש"מ בשבת ובחול סוף 328
טבילה ביוה"כ וט"ב 334
פסי"ר כל שאינו "בודאי" 342, 343, 344
סבון העשוי מחלב (בצירי), האם מותר להשתמש בו
שכו, כא
משחה - שימוש בה בשבת שכז, ה
פרטים בצחצוח שיניים 447

אליבא דהלכתא
רשת כולל ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

בית הוראה

מרכז להלכה
ע"ש גבריאל בילדיריג'י כהן ז"ל

אהבת שלום

Gabriel Bildirici Cohen
Halachah Center

הרכב רבני בית ההוראה "אהבת שלום" לימי בין הזמנים ניסן תשע"ג

שעות	ראשון ו' ניסן, י"ג ניסן, כ"ז ניסן	שני ז' ניסן, כ"ח ניסן	שלישי א' ניסן, ח' ניסן, כ"ב ניסן, כ"ט ניסן	רביעי ב' ניסן, ט' ניסן, כ"ג ניסן, ל' ניסן	חמישי ג' ניסן, י' ניסן, כ"ד ניסן	שישי וערב חג הפסח ד' ניסן, י"א ניסן, י"ד ניסן, כ"ה ניסן
8:00-9:00						רבי דוד פנירי שליט"א
9:00-10:00		רבי שלמה זעפראני שליט"א				
10:00-11:00						רבי אשר חנניה שליט"א
11:00-12:00	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זכותא שליט"א		רבי יעקב שילוני שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנירי שליט"א	רבי אליעזר כהן שליט"א רבי מרדכי פרחים שליט"א	
12:00-13:00		רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א				רבי יהודה איטח שליט"א
13:00-14:00						
14:00-15:00	רבי יצחק כהן שליט"א*		רבי עזריאל אויערבאך שליט"א	רבי יעקב תופיק אביעזרי שליט"א		
15:00-16:00			רבי יצחק כהן שליט"א		רבי ראובן עבודי שליט"א רבי חיים כהן שליט"א	
16:00-17:00		רבי אברהם גולדברג שליט"א	רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א			
17:00-18:00			רבי יוסף שוב שליט"א	רבי שלום טוויל שליט"א		
18:00-19:00	רבי אריה לייב גולדברג שליט"א				רבי נפתלי נוסבוים שליט"א	
19:00-20:00		רבי נתן בן סגיור שליט"א	רבי יעקב חכים שליט"א			
20:00-21:00					רבי אשר חנניה שליט"א	

* ביום א' י"ג ניסן בין השעות 14:00-16:00 ישב הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א.

הרכב רבני בית ההוראה "אהבת שלום" לימי חול המועד פסח תשע"ג

שעות	רביעי ט"ז ניסן, א' דחוה"מ	חמישי י"ז ניסן, ב' דחוה"מ	שישי י"ח ניסן, ג' דחוה"מ	ראשון - ערב שביעי של פסח כ' ניסן
9:00-10:00			רבי יעקב בן שמעון שליט"א	
10:00-11:00				רבי אשר חנניה שליט"א
11:00-12:00			רבי אשר חנניה שליט"א	
12:00-13:00	רבי יעקב שילוני שליט"א			רבי יהודה איטח שליט"א
13:00-14:00		רבי אברהם זכותא שליט"א		
14:00-15:00				
15:00-16:00				
16:00-17:00	רבי אריה לייב גולדברג שליט"א	רבי שלום טוויל שליט"א		
17:00-18:00				
18:00-19:00				
19:00-20:00		רבי נתן בן סגיור שליט"א		
20:00-21:00				

מכירת חמץ בשעות וימי הפעילות של בית ההוראה לפני הפסח (התקיים מכירה מיוחדת גם בי"ג בניסן)

רח' רבי נחמן מברסלב 7 טל': 02-6255567 פקס: 02-6255568 ת.ד. 5515, ירושלים ahavatshalom@012.net.il

מזל טוב

מקרב לב הומה ונרגש נשגר **ברכת מזל טוב** קמיה מורינו ורבינו המאלפנו בינה ודעת
הגאון המקובל **רבי יעקב משה הלל** שליט"א ראש מוסדות "חברת אהבת שלום" ומשפחתו הכבודה
לרגל השמחה במזעונם בנישואי בתם הכלה המהוללה תחי' עב"ג נ"י
יהי רצון מלפניו ית' שיעלה הזיווג יפה, ויזכו לבנות בית נאמן על אדני התורה ויראת ה' טהורה.
בורא עולם בקנין השלם זה הבנין

המברכים מכל לב רבנן ותלמידיהון

הגליון הבא יעסוק בדיני חולה ורפואה בשבת סימן שכ"ח

רשימת כוללי הערב "אליבא דהלכתא"

רמת בית שמש - בביהכ"נ "משכן רפאל" רח' נחל שורק 20
בית וגן - בבית הכנסת "מנין אברכים" רח' חיד"א 21
רמת שלמה - בבית הכנסת "אהל יוסף" רח' הרב זולטי 8
ברכפלד - בבית המדרש "משכן תורה" רח' רבי עקיבא 30
אלעד - בבית הכנסת "בית אליהו" רח' הלל 24
רוממה - בבית המדרש הגדול "משכן יצחק" רח' ראש פינה 6
ביתר עילית - בבית הכנסת "דרכי תבונה" רח' פחד יצחק 12
רמות - בבית הכנסת "מגן אבות" רח' שירת הים 5
תל ציון - בבית הכנסת "בני תורה" רח' אהבת אמת 17
נוה יעקב - בבית הכנסת "היכל ניסים" חניכי הישיבות רח' זוין
נוה יעקב מרכז - בית הכנסת חניכי הישיבות רח' ויקטור יוליוס
גבעת שאול - בביהמד"ר משכן באב"ד רח' בעל השאילתות 20
גאולה - בבית המדרש "עץ החיים" רח' בני ברית 18
בני ברק - בבית המדרש חניכי הישיבות רח' עזרא 60
רכסים - בבית המדרש קטורת תמיד רח' הדקל 36
קריית ספר - בבית המדרש מאור חיים רח' נתיבות המשפט 2
רמת אשכול - מרכז תורני - מעלות דפנה 128
נתיבות - בבית הכנסת "בית יצחק" רח' שלום בוניך
אופקים - בבית המדרש רינת יעקב רח' תרשיש 23
חיפה - בבית המדרש היכל התורה רח' מקור ברוך 2
אשדוד - בבית המדרש שבט הלוי ר' אליעזר בן הורקנוס 8
קרית יובל - בבית המדרש לתורה ולתפילה גואוטמאלה 18
צפת - בבית המדרש זוהר הגליל רמז דוד 91
מעלה אדומים - במרכז שלום לעם רח' צמח השדה 33
הקריה החרדית ב"ש - בבית המדרש "היכל אברהם" רח' חזון איש
קרית הרצוג – בבית המדרש "אבן ישראל" רח' חי טייב 6
פרדס כץ - בביהכנ"ס התאחדות אברכים רח' המכבים 48

רשת כוללי ערב אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

כתובת המערכת: רח' אבן יהושע 24 ירושלים. ת.ד. 5515, פקס: 02-5370088 כתובת דוא"ל למשלוח הערות והארות: alibadehilcheta@gmail.com